ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ

12-29 Αὐγούστου 1976

Ἐποπτεία
τοῦ Καθηγ. ΣΑΒΒΑ ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1980

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ἐπιμέλεια τόμου: Ἰωάννης ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ,
Ἐντετ. Ὑφηγητὴς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ

19-29 Αὐγούστου 1976

Ἐποπτεία

τοῦ Καθηγ. ΣΑΒΒΑ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1980

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προλογίζοντας αὐτὸν τὸν τόμο δὲν μπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ ἀναφερθεῖ εὐθὺς ἀμέσως στὸν ἀείμνηστο Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτο ποὺ ἐπιμελήθηκε κι' ἐπρολόγισε τὰ Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν (Procès Verbaux....) πρὸ σαράντα περίπου ἐτῶν. Διερωτᾶται κανείς, καθὼς ξεφυλλίζει τὸν δεύτερο αὐτὸ τόμο, ἂν οἱ Ὀρθόδοξοι ἀκαδημαϊκοὶ διδάσκαλοι ἔδωσαν κάποια νέα ὤθηση στὴ δουλιά τους· ἂν διάνοιξαν κάποιους καινούργιους ὀρθόδοξους δρόμους θεολογικῆς σκέψεως γιὰ τὴ νέα γενεὰ μετὰ τὸ Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ἂν βοήθησαν τὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες νὰ προσαρμοστοῦν στὶς νέες συνθῆκες ζωῆς κι' ἂν μέσα στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση τοῦ καιροῦ μας κατόρθωσαν νὰ κάνουν αἰσθητὴ τὴν παρουσία τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ὅταν ἐκδόθηκαν τὰ Procès Verbaux τοῦ Α΄ Συνεδρίου, ἔγινε στὸ διεθνὴ χῶρο αἰσθητὸ τὸ γεγονὸς πὼς ἡ Ὀρθοδοξία δὲν ἦταν θεολογικῶς νεκρή. Οἱ Ἀνακοινώσεις στὸ Συνέδριο ἐκεῖνο, ποὺ ἔγιναν πάνω σὲ ποικίλα θέματα, παρουσίασαν θεολογικὲς πνευματικὲς δυνάμεις ἀνωτάτου ἐπιπέδου καὶ προπάντων μία μεγάλη ὑπόσχεση γιὰ τὸ μέλλον. Ὁ τόμος ἐκεῖνος ἐξασφάλισε τὸ ἀξιοσέβαστο τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψεως διεθνῶς.

Τί ἄραγε ἔχει νὰ προσφέρει ὁ παρὼν τόμος; Αὐτὴ τὴ φορὰ προφανῶς δὲν μᾶς ἐνδιέφερε νὰ δείξουμε στὸν κόσμο τὶς ἀκαδημαϊκὲς μας δυνατότητες. Θέλαμε, μᾶλλον, νὰ βροῦμε πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὸν ἑαυτόν μας, ποὺ βρισκόμαστε σήμερα καὶ τί μποροῦμε νὰ κάνουμε οἱ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι μαζὶ στὸ ἄμεσο μέλλον. Τὸ Β΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν εἶχε χαρακτήρα διαγνωστικό. Αὐτὸ ἐπιβαλλόταν κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν Πεντέλη συνῆλθαν Ὀρθόδοξοι θεολόγοι γιὰ πρώτη φορὰ μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μὲ δική τους πρωτοβουλία καὶ σὲ δικό τους τόπο, ἀπὸ χῶρες κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ διαφοροποιημένες. Ἐθεωρήθηκε ἀναγκαία ἡ διαπίστωση τοῦ τί οἱ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μποροῦν νὰ ποῦνε μαζὶ πάνω στὸ θέμα «Ἡ Θεολογία καὶ ἡ πραγμάτωσή της σήμερα», καθὼς προέρχονται ἀπὸ διαφορετικοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς χώρους. Αὐτὸ ἔχει σημασία τόσο γιὰ τοὺς ἴδιους ὅσο καὶ γιὰ τὴ συμβολή τους στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση.

Ἐπισημαίνοντας τὸ διαγνωστικὸ ρόλο τοῦ Συνεδρίου, ἂς ἐπιτραπεῖ ἡ προειδοποίηση στὸν ἀναγνώστη πὼς αὐτὸς ὁ τόμος ἀντιπροσωπεύει μόνο τὶς πιὸ ἐπίσημες θέσεις ποὺ διατυπώθηκαν στὸ Συνέδριο. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθεῖ ὑπόψη πὼς ἐκεῖ ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πιάσει τὸν παλμὸ τοῦ Συνεδρίου πιὸ κοντὰ καὶ πιὸ σωστὰ ἦταν οἱ συζητήσεις στὶς Ὁμάδες. Σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου, ὁ τόμος αὐτὸς πρέπει νὰ περιλάβει μόνο τὶς Εἰσηγήσεις καὶ τὰ Σχόλια. Στὶς Ὁμάδες, ὅπως ἦταν φυσικό, ὑπῆρχαν δυνατότητες γιὰ ἀνεπίσημη, πιὸ προσωπικὴ συμμετοχὴ στὰ συζητούμενα προβλήματα.

Δὲν ἐκπλήσσεται κανεὶς μὲ ὅ,τι παρατηρεῖ στὰ κείμενα αὐτοῦ τοῦ τόμου: Ἐδῶ, παρουσιάζεται μιὰ ἀμυντικὴ διάθεση γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς Παραδόσεως — ἐκεῖ, μιὰ τυπικὴ ἔκθεση καθιερωμένων ἀπὸ μακροῦ θέσεων — ἀλλοῦ, μιὰ δημιουργικὴ προσπάθεια γιὰ διάνοιξη νέων ὁδῶν. Ὕστερα ἀπὸ 40 χρόνια, ὅταν συναντήθηκαν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ Ὀρθόδοξοι διδάσκαλοι, ἀπὸ δυὸ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ διαφορετικοὺς χώρους, ἦταν πολὺ φυσικὴ ἑκατέρωθεν ἡ ἐπιφυλακτικότητα νὰ μὴ θίξουν οἱ μὲν τοὺς δὲ κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Ἔτσι ἀναπόφευκτα, οἱ Εἰσηγήσεις καὶ τὰ Σχόλια ἔχουν συνταχθεῖ μὲ προσοχή, ἀποφεύγοντας συνήθως κάθε εἴδους σκοπέλους, θεολογικούς, κοινωνικούς, πολιτικοὺς κι᾿ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ συζήτηση στὶς Ὁμάδες πού, φυσικά, ἡ ἔκφραση ἦταν πιὸ προσωπικὴ καὶ ἄνετη, ἐπικράτησε πνεῦμα κατανοήσεως, ποὺ ἐσήμαινε πώς, ἂν καὶ δὲν μποροῦμε ἀκόμη νὰ διατυπώσουμε σὲ διάφορα θέματα κοινὲς ἀπόψεις, ὄχι μόνο μποροῦμε θαυμάσια νὰ κουβεντιάσουμε μεταξύ μας, ἀλλὰ καὶ ἔχουμε ἀνάγκη ὁ ἕνας τὸν ἄλλο.

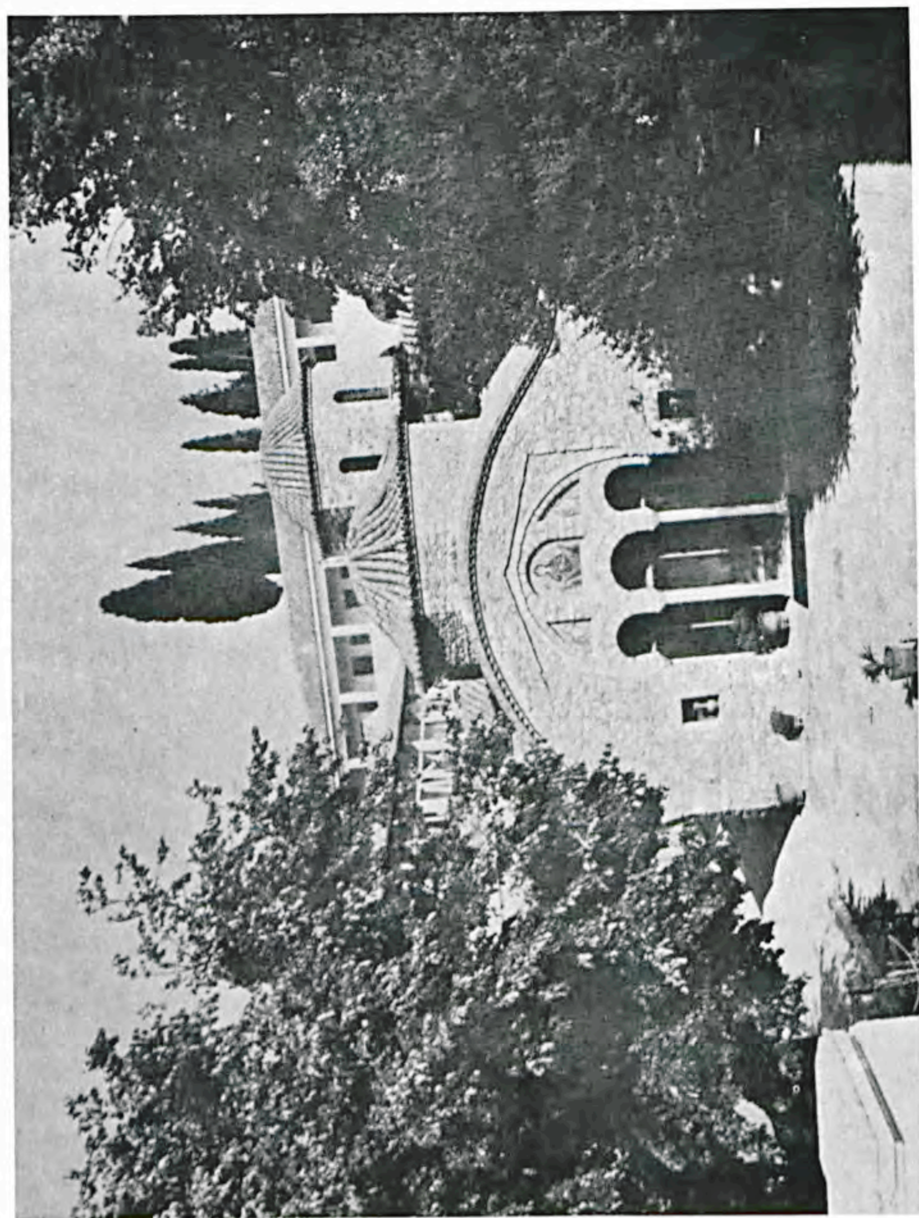
Ποιὰ εἶναι ἡ προοπτικὴ γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον; Ἡ διαπίστωση τοῦ Β΄ Συνεδρίου ἦταν πὼς ὄχι μόνο μποροῦμε ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ προχωρήσουμε μαζί. Γι᾿ αὐτὸ ἀποφασίσθηκε ἡ σύγκληση τοῦ Γ΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν μετὰ τριετία. Ἡ κοινὴ λατρευτικὴ ζωὴ καὶ ἡ ἴδια παραδεδομένη πίστη ἀποτελοῦν ἀρραγὲς ἀφετηριακὸ θεμέλιο γιὰ κάθε τύπο ἀληθινὰ Ὀρθόδοξης θεολογίας σὲ σχέση πρὸς τὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου, ἄσχετα ἀπὸ τὶς διαφορὲς στὴ μεθοδολογία ἢ τὴν σωστὴ ἐκτίμηση τῆς σπουδαιότητας ὡρισμένων δεδομένων τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς, κοινωνικῆς καὶ τεχνικῆς πραγματικότητας.

Τελειώνοντας θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ σημειώσει δύο πράγματα: (α) Μέσα στὴ παγκόσμια προσπάθεια γιὰ προσέγγιση, κατανόηση καὶ συνεργασία, τὸ Β΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἦταν ὁπωσδήποτε μιὰ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη. Ὅσοι ὅμως ἔλαβαν μέρος στὸ Συνέδριο ἐπῆραν φεύγοντας μαζί τους μιὰ πολὺ εὐρύτερη, βαθύτερη καὶ ζωντανότερη αἴσθηση αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. (β) Ἡ ἀξία τοῦ ἐπιτελεσθέντος κατὰ τὸ Συνέδριο ἔργου, τοῦ ὁποίου τμῆμα μόνο περιλαμβάνει αὐτὸς ὁ τόμος, θὰ ἀποτιμηθεῖ σωστὰ μόνο ἀπὸ τὴν συνέχεια: Ἀπὸ τὴν ποιότητα δηλαδὴ τοῦ Γ΄ Συνεδρίου, ποὺ ὅλοι ἐλπίζουμε νὰ συνέλθει τὸ 1979, θὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ σπουδαιότητα τοῦ Β΄, ἑπομένως καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ παρόντος τόμου στὴν καθόλου προσπάθεια.

Εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή: (α) στοὺς χρηματοδότες τοῦ Συνεδρίου (Παν/μιο Ἀθηνῶν, Ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν, Παιδείας, Πολιτισμοῦ, καὶ Γραμματεία γιὰ τὸν Τουρισμό), ἀφοῦ ἀπὸ τὶς ἐπιχορηγήσεις τους ἔγινε δυνατὴ καὶ ἡ ὀργάνωση τοῦ Συνεδρίου καὶ ἡ παροῦσα ἔκδοση· (β) στοὺς ἐθελοντὲς καὶ ἄλλους συνεργάτες, ποὺ βοήθησαν στὴν ὅλη ὀργάνωση τοῦ Συνεδρίου, καθὼς ἐπίσης στὴ μετάφραση, διόρθωση καὶ στὴν ἄλλη συναφὴ ἐκδοτικὴ ἐργασία προκειμένου νὰ ἐμφανισθοῦν ὁ ξενόγλωσσος καὶ ὁ παρὼν ἑλληνικὸς τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου.

Ἡ ἔκδοση τοῦ τόμου στὰ ἑλληνικὰ ἐπιβαλλόταν καὶ ἔγινε μὲ τὴ μέριμνα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ ὑποφαινόμενου, γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν Ἑλλήνων Θεολόγων.

Καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης
Πρόεδρος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΜΕΛΗ ΤΗΣ Α΄ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

(Ἀθῆναι, Διορθόδοξο Κέντρο Πεντέλης, 13-15 Μαρτίου 1975)

Μητροπ. Γεώργιος Khodre	*Λίβανος*	
Μητροπ. Ἰωάννης Rinnej	*Φιλλανδία*	
Αἰδ. Καθ. Dumitru Popescu	*Ρουμανία*	
Αἰδ. Dumitru Soare	*Ρουμανία*	
Αἰδ. Καθ. Thomas Hopko	*Η.Π.Α.*	
Αἰδ. Καθ. Θεόδωρος Στυλιανόπουλος	*Η.Π.Α.*	
Καθ. Κων/νος Andronikoff	*Γαλλία*	
Καθ. Stoyan Gosevich	*Γιουγκοσλαβία*	
Καθ. Γεώργιος Μαντζαρίδης	*Ἑλλάς*	
Καθ. Νικόλαος Νησιώτης	*Ἑλλάς*	
Καθ. Σάββας Ἀγουρίδης	*Ἑλλάς*	
Ἀρχιμ. Μελέτιος Καλαμαρᾶς	*Ἑλλάς*	
Αἰδ. Στέφανος Ἀβραμίδης	*Ἑλλάς*	*Γραμματεῖς*

ΜΕΛΗ ΤΗΣ Β΄ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

(Ἀθῆναι, Διορθόδοξο Κέντρο Πεντέλης, 14-15 Φεβρ. 1976)

Μητροπ. Τυάνων Παντελεήμων	*Χάλκη (ἀπών)*	
Αἰδ. Καθ. Dumitru Popescu	*Ρουμανία*	
Αἰδ. Dumitru Soare	*Ρουμανία*	
Καθ. Stoyan Gosevich	*Γιουγκοσλαβία*	
Αἰδ. Καθ. Ἰωάννης Ρωμανίδης	*Belemend, Λίβανος*	
Καθ. Γεώργιος Γαλίτης	*Ἑλλάς*	
Καθ. Ἰωάννης Ἀναστασίου	*Ἑλλάς*	
Καθ. Νικόλαος Νησιώτης	*Ἑλλάς*	
Καθ. Σάββας Ἀγουρίδης	*Ἑλλάς*	
Ὑφηγ. Κων/νος Σκουτέρης	*Ἑλλάς*	
Αἰδ. Γεώργιος Μεταλληνὸς	*Ἑλλάς*	*Γραμματεῖς*

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Πρόεδρος: *Καθ. Σάββας Ἀγουρίδης*

Ταμίας: *Καθ. Νικόλαος Νησιώτης*
Μέλη: *Καθ. Ἀνδρέας Θεοδώρου*
Καθ. Νικόλαος Μπρατσιώτης
Καθ. Βλάσιος Φειδᾶς
Μητροπ. Γαρδικίου Χρυσόστομος
Λουκᾶς Λιναρᾶς, Δ/ντὴς Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ
Ἀναστάσιος Βαρβαρρίγος
Γραμματεῖς: *Ὑφηγ. Κων/νος Σκουτέρης*
Αἰδ. Γεώργιος Μεταλληνὸς

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μητροπ. Μύρων Χρυσόστομος
Μητροπ. Πλοεστίου Ἀντώνιος
Ἀρχιμ. Καθ. Κύριλλος Gundiaev
Καθ. Θεόδωρος Sabev
Καθ. Κων/νος Andronikoff
Καθ. Stoyan Gosevich
Καθ. Nadim Tarazi
Καθ. Σάββας Ἀγουρίδης

ΠΡΟΕΔΡΕΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ

19.8.1976: Ὁμότ. Καθηγηταί: Π. Τρεμπέλας, Ἰ. Καρμίρης, D. Staniloae, Gr. Marcu, Γ. Κονιδάρης
20.8.1976: Β. Σταυρίδης, Κ. Καλλίνικος, J. Seppala
21.8.1976: N. Gundiaev, N. Zabolotsky, A. Osipov, F. Berki
23.8.1976: St. Gosevich, A. Jevtich, A. Randovich
24.8.1976: A. Kniazeff, E. Melia, A. Phyrillas
25.8.1976: Μητρ. Πλοεστίου Ἀντώνιος, I. Coman, Gr. Marcu, D. Radu, D. Popescu, D. Soare
26.8.1976: Th. Sabev, T. Koev, G. Tsarev
27.8.1976: Θ. Στυλιανόπουλος, Μ. Βαπόρης, Φ. Φάρος, Γ. Μπεμπῆς
28.8.1976: J. Meyendorff, S. Verhovskoy, Th. Hopko, J. Suvarsky
29.8.1976: Ε. Θεοδώρου, Γ. Γαλίτης, Ἰ. Ρωμανίδης, Ν. Νησιώτης

ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ

ΟΜΑΣ Α΄: *Πρόεδρος: Καθ. J. Meyendorff*
Γραμματεύς: Καθ. K. Ware
Μέλη:
Καθ. D. Abrudan, Ὑφηγ. Π. Ἀνδριόπουλος, Καθ. Ν. Μπρατσιώτης, Καθ. I. Coman, Ἀρχιεπ. Δαμιανός, Καθ. Β. Δεντάκης, Αἰδ. E. Fortino, Καθ. Γ. Γαλίτης, Καθ. St. Gosevich, Ὑφηγ. Γ. Γρατσέας, Καθ. E. Hardy, Καθ. Ἰ. Καλογήρου, Καθ. Ἰ. Καρμί-

ρης, Καθ. Δ. Κωνσταντέλος, Καθ. W. Küppers, Καθ. Γ. Μαντζαρίδης, Καθ. Κ. Μουρατίδης, Ὑφηγ. Β. Ψευτογκᾶς, Αἰδ. J. Seppala, Καθ. C. Scourat, Καθ. Μ. Σιώτης, D. Soare, Καθ. Μ. Tadros, Καθ. C. Vogel.

ΟΜΑΣ Β': *Πρόεδρος: Καθ. Α. Kniazeff*
Γραμματεύς: Καθ. Ν. Tarazi
Μέλη:
Αἰδ. J. Anchimiuk, Ὑφηγ. Ἀ. Ἀγγελόπουλος, P. Baljiev, Σεβ. Β. Krivosheine, Αἰδ. F. Berki, M. Boskresenskiy, Καθ. Ε. Braniște, Καθ. J. van Cangh, Καθ. C. Eltchaninoff, Καθ. Α. Phyrillas, Καθ. Ν. Gundiaev, Καθ. Ἀ. Γιαννουλάτος, Καθ. Κ. Καλοκύρης, Καθ. Τ. Koev, Καθ. Ε. Melia, Ὑφηγ. Ν. Μητσόπουλος, Ὑφηγ. Ἠλ. Μουτσούλας, Καθ. Α. Osipov, Καθ. Κ. Παπαπέτρου, Καθ. Βλ. Φειδᾶς, Καθ. Ἀ. Φυτράκις, K. Raiser.

ΟΜΑΣ Γ': *Πρόεδρος: Καθ. D. Popescu*
Γραμματεύς: Καθ. Ν. Lossky
Μέλη:
Σεβ. Πλοεστίου Ἀντώνιος, Καθ. P. Bowen, Σεβ. Μύρων Χρυσόστομος, Σεβ. Τρανουπόλεως Δαμασκηνός, G. Habib, Ἀρχιμ. Β. Γοντικάκης, Καθ. Α. Jeftich, Καθ. Ἰ Κορναράκης, Καθ. Gr. Marcu, Καθ. Στ. Παπαδόπουλος, Καθ. D. Staniloae, Καθ. C. Voicu, Καθ. W. de Vries, Καθ. G. Tzarev, Ὑφηγ. Ἠλ. Βουλγαράκης.

ΟΜΑΣ Δ': *Πρόεδρος: Καθ. Ν. Νησιώτης*
Γραμματεύς: Καθ. Th. Hopko
Μέλη:
Καθ. C. Andronikoff, Καθ. Γ. Μπεμπῆς, Καθ. I. Bria, Σεβ. Καλαβρίας Αἰμιλιανός, Καθ. Μ. Φαράντος, Καθ. Ἀ. Γερομιχαλός, Σεβ. Th. Nankyama, Καθ. D. Radu, Br. Rigdon, Καθ. Th. Sabev, Gr. Skobey, Ὑφηγ. Β. Τσάκωνας, Καθ. Μ. Βαπόρης, Σεβ. Κίτρους Βαρνάβας.

ΟΜΑΣ Ε': *Πρόεδρος: Καθ. Ἰ. Ἀναστασίου*
Γραμματεύς: Καθ. Θ. Στυλιανόπουλος
Μέλη:
Καθ. Σ. Ἀγουρίδης, Καθ. Β. Σταυρίδης, Σεβ. G. Khodre, Ὑφηγ. Κ. Σκουτέρης, Θεοφ. Ἀμφιπόλεως Σίλας, Καθ. R. Slenszka, Καθ. J. Suvarsky, Σεβ. Paul Verghese, Καθ. S. Verhovskoy, Ὑφηγ. Χρ. Βούλγαρης, N. Wyrwoll, Καθ. Ν. Zabolotsky, Καθ. Ἰ. Ζηζιούλας, Ὑφηγ. Θ. Ζήσης.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΟΜΑΔΩΝ

Καθ. C. Andronikoff
Καθ. J. Meyendorff
Καθ. Ν. Νησιώτης

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Καθ. Σ. Ἀγουρίδης
Ὑφηγ. Κ. Σκουτέρης
Αἰδ. Γ. Μεταλληνός

ΔΑΚΤΥΛΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Β. Μεταλληνοῦ
Β. Σιδέρη
Ἐλ. Κοκκίνου
Π. Τελεβάνδος
Δ. Πέππας
Μ. Μιχαηλίδης
Κ. Σιαράπης

ΛΟΙΠΕΣ ΒΟΗΘΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

1) *Διακινήσεως Συνέδρων: Ὑφηγ. Ν. Μητσόπουλος [Δ. Γόνης, Ξ. Παπαχαραλάμπους].*
2) *Φιλοξενίας: Ν. Γεωργοπούλου-Νικολακάκου [Ἀ. Γιαννόπουλος, Ἀ. Βαλλιανάτος, Μ. Πλευριτάκη].*
3) *Βοηθοί: Π. Μπούμης [Β. Γιαννόπουλος, Ν. Τζιράκης, Ξ. Χρονοπούλου, Μ. Φρεμεντίδου, Κος καὶ Κα Σκλήρη].*
4) *Ξεναγήσεως: Π. Παπαευσταθίου - Σ. Νίκας [Ἐ. Περσελῆς, Γ. Παίδαρος, Ξ. Λευτεριώτου, Χατζημιχάλης].*
5) *Τύπου: Καθ. Βλ. Φειδᾶς*
6) *Οἰκονομικῶν: Π. Χριστινάκης.*
7) *Ὑποδοχῆς καί προπομπῆς: Ὑφηγ. Χρ. Βούλγαρης [Δ. Νίκου, Ν. Ξεξάκης, Ν. Σωτηρόπουλος].*
8) *Μεταφράσεως: M. Pirard.*

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν 19 - 29 Αὐγούστου 1976

(Διορθόδοξον Κέντρον - Ἱερὰ Μονὴ Πεντέλης)

ΤΕΤΑΡΤΗ 18.8.1976

Ἄφιξις τῶν Συνέδρων

ΠΕΜΠΤΗ, 19.8.1976

08.00	Θεία Λειτουργία
09.30	Πρόγευμα
10.00	Ἐπίσημος ἐναρκτήριος Συνεδρία. Προσφωνήσεις Μακαριωτάτου Προέδρου τῆς Ἱ. Συνόδου, Προέδρου τῆς Μ.Σ.Ε.Ε., Προέδρου τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, Κοσμητόρων Θεολ. Σχολῶν καὶ λοιπῶν Προσωπικοτήτων. Παρουσίασις τῶν Συνέδρων. Ἀνάγνωσις Μηνυμάτων καὶ τηλεγραφημάτων (ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς) Διάλειμμα
12.00	Γενικὴ Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου (Καθηγ. Ν. Νησιώτης)
13.00	Γεῦμα

Ι. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

17.00–17.45	Λειτουργία καὶ Πνευματικότης (1): C. ANDRONIKOFF
17.45–18.30	Δύο σχολιασταί: A. RADOVIĆ – C. BRANIŞTE (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 20.8.1976

07.45–8.15	Ὄρθρος
	Βιβλικὴ μελέτη: Ἐπίσκ. Βρεσθένης ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
09.00–9.45	Λειτουργία καὶ Πνευματικότης (2): A. JEFTICH
09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: C. GUDIAEV – Β. ΓΟΝΤΙΚΑΚΗΣ (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
13.00	Γεῦμα
17.00–17.45	Κοινοτικὸν Πνεῦμα καὶ Συνοδικότης (1): N. ZABOLOTSKY
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: Ι. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ – Β. ΑΡΧΟΝΤΩΝΗΣ (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΣΑΒΒΑΤΟΝ 21.8.1976

07.45–8.15	Ὄρθρος
	Βιβλικὴ μελέτη: Ἐπίσκ. Βρεσθένης ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
09.00–09.45	Κοινοτικὸν Πνεῦμα καὶ Συνοδικότης (2): Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ
09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: K.E. SKURAT – J. ANCHIMIUK (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
13.00	Γεῦμα
17.00–17.45	Ἱστορικαὶ καὶ ἐσχατολογικαὶ ὄψεις (1): Θ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: K. WARE – D. POPESCU (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΚΥΡΙΑΚΗ 22.8.1976 ΕΛΕΥΘΕΡΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ 23.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος

	Βιβλικὴ μελέτη: Ἐπίσκ. Βρεσθένης ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
09.00–09.45	Ἱστορικαὶ καὶ ἐσχατολογικαὶ ὄψεις (2): Τ. ΚΟΕV
09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: Γ. ΓΑΛΙΤΗΣ – Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις ἐν Ὁλομελείᾳ ἐπὶ τοῦ Πρώτου Μέρους
13.00	Γεῦμα

II. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

17.00–17.45	Μαρτυρία τοῦ δυναμικοῦ τῆς σωτηρίας (1): A. SCHMEMANN
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: I. COMAN – J. SUVARSKY (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΤΡΙΤΗ 24.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος Βιβλικὴ μελέτη: S. VERHOVSKOY
09.00–09.45	Μαρτυρία τοῦ δυναμικοῦ τῆς σωτηρίας (2): N. TARAZI
09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: F. BERKI – I. MEYENDORFF (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
13.00	Γεῦμα
17.00–17.45	Ἱεραποστολὴ καὶ Ποιμαντικὴ (1): Α. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: Th. NAGIAMA – Ι. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΤΕΤΑΡΤΗ 25.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος Βιβλικὴ μελέτη: S. VERHOVSKOY
09.00–09.45	Ἱεραποστολὴ καὶ Ποιμαντικὴ (2): G. MARCU

09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: E. MELIA – ῾ΗΛ. ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
13.00	Γεῦμα
17.00–17.45	῾Η δυναμικότης τοῦ κόσμου ἐν τῇ ᾿Εκκλησίᾳ (1): D. STANILOAE
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: ᾿Ι. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ – J. SEPPALA (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–19.45	῾Η δυναμικότης τοῦ κόσμου ἐν τῇ ᾿Εκκλησίᾳ (2): C. ELTCHANINOFF
19.45–20.15	Δύο σχολιασταί: Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ – G. KHODRE (Συζήτησις)
20.15–21.00	Συζήτησις ἐν ῾Ολομελείᾳ ἐπὶ τοῦ Δευτέρου Μέρους
21.00	Δεῖπνον
21.45	᾿Απόδειπνον

ΠΕΜΠΤΗ 26.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος Βιβλικὴ μελέτη: Μητρ. Λιβάνου ΓΕΩΡΓΙΟΣ Πρωϊνὸν ἐλεύθερον.

III. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

17.00–17.45	Κριτικὸς ἔλεγχος τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας (1): Μητρ. Μύρων ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
17.45–18.15	Δύο σχολιασταί: J. RINNEJ – N. LOSSKY (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–19.45	Κριτικὸς ἔλεγχος τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας (2): π. ᾿Ι. ΡΩΜΑΝΙΔΗΣ
19.45–20.15	Δύο σχολιασταί: C. VOICU – Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΣ
20.15–21.00	Συζήτησις ἐν τῇ ῾Ολομελείᾳ
21.15	Δεῖπνον
22.00	᾿Απόδειπνον

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 27.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος Βιβλικὴ μελέτη: Μητρ. Λιβάνου ΓΕΩΡΓΙΟΣ
09.00–09.45	Καθολικότης καὶ ᾿Εθνικισμός (1): ᾿Ι. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: Μ. ΑΓΙΟΡΓΟΥΣΗΣ – ΤΗ. HOPKO (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–12.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
13.00	Γεῦμα
17.00–17.45	Καθολικότης καὶ Ἐθνικισμός (2): Μητρ. Πλοεστίου ΑΝΤΩΝΙΟΣ
17.45–18.15	Τρεῖς σχολιασταί: A. KNIAZEFF – N. KOULOUMZINE – ΣΤ. ΧΑΡΑΚΑΣ (Συζήτησις)
18.30–19.00	Διάλειμμα
19.00–20.30	Συζήτησις καθ' ὁμάδας
20.30	Δεῖπνον
21.15	Ἀπόδειπνον

ΣΑΒΒΑΤΟΝ 28.8.1976

07.45–08.15	Ὄρθρος Βιβλικὴ μελέτη: Μητρ. Λιβάνου ΓΕΩΡΓΙΟΣ
09.00–09.45	Οἰκουμενικὴ διάστασις τῆς Ὀρθοδοξίας (1): A. OSIPOV
09.45–10.15	Δύο σχολιασταί: T. SABEV – Γ. ΜΠΕΜΠΗΣ (Συζήτησις)
10.30–11.00	Διάλειμμα
11.00–11.45	Οἰκουμενικὴ διάστασις τῆς Ὀρθοδοξίας (2): Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ
11.45–12.15	Δύο σχολιασταί: D. GOSEVICH – D. RADU
12.15–13.00	Συζήτησις ἐν τῇ Ὁλομελείᾳ τοῦ Τρίτου Μέρους
13.15	Γεῦμα
17.00–20.30	Πορίσματα Ὁμάδων
21.00	Δεῖπνον

ΚΥΡΙΑΚΗ 29.8.1976

08.00	Θεία Λειτουργία
09.30	Πρόγευμα
10.15	Τελικὴ συνεδρεία: Κριτικὴ τοῦ Συνεδρίου καὶ προοπτικαί: T. SABEV – J. MEYENDORFF
13.00	Γεῦμα Ἀναχώρησις τῶν Συνέδρων

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ
ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ

Προσφώνησις τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου ΚΑΡΜΙΡΗ

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι
Ἐξοχώτατε Κύριε Ὑφυπουργὲ
Ἀγαπητοὶ Κύριοι Συνάδελφοι-Σύνεδροι
Κυρίαι καὶ Κύριοι

Μετὰ τὴν ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ τὴν κοινὴν προσευχὴν ἡμῶν ἄρχεται τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ τὸ Β΄ Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἐν τῷ Διορθοδόξῳ τούτῳ Κέντρῳ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Τριάδι προσκυνουμένου Θεοῦ ἡμῶν.

Ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἀνέθηκεν εἰς ἡμᾶς, τοὺς ὁμοτίμους καθηγητὰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπουμένων ἐνταῦθα Σχολῶν, ἵνα προεδρεύσωμεν κατὰ τὴν ἐναρκτήριον ἡμέραν τοῦ Συνεδρίου. Ἀποδεχόμενοι τὴν τιμήν, εὐχαρίστως προσφέρομεν καὶ τὴν μικρὰν ταύτην διακονίαν εἰς τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην τῆς θεολογίας καὶ τὴν ἁγιωτάτην Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡμῶν, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν τὴν ἐπιζῶσαν παλαιὰν φρουρὰν τοῦ πρὸ τεσσαρακονταετίας συνελθόντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Α΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἀποφάσει τοῦ ὁποίου συνέρχεται σήμερον τὸ Β΄ τοῦτο, ὡς συνέχεια καὶ καρπὸς ἐκείνου. Εὐλόγως δὲ διακατεχόμεθα κατὰ τὴν εὔσημον ταύτην στιγμὴν ὑπὸ βαθείας συγκινήσεως, ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ ἀποτελέσαντος σταθμὸν ἐν τῇ θεολογικῇ ζωῇ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Α΄ ἐκείνου Συνεδρίου, ὡς καὶ τῶν μετασχόντων αὐτοῦ ἐπιφανῶν καθηγητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἐπιζῶντες σήμερον μόλις ἀριθμοῦνται εἰς τὰ δάχτυλα τῆς μιᾶς χειρός. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν δυστυχῶς πάντες νὰ παραστῶσι σήμερον ἐνταῦθα καὶ γίνωσι κοινωνοὶ τῆς ἡμετέρας χαρᾶς ἐπὶ τῇ πραγματοποιήσει τοῦ παρόντος Συνεδρίου.

Διότι πράγματι δοκιμάζομεν οἱ ὁμότιμοι καθηγηταὶ αἴσθημα μεγάλης χαρᾶς καὶ ἱκανοποιήσεως, καθορῶντες τὴν παραλαβοῦσαν ἐπαξίως τὴν θεολογικὴν σκυτάλην νέαν θεολογικὴν γενεὰν συνηγμένην ἐνταῦθα, σφριγῶσαν καὶ κατορθώσασαν νὰ συγκροτήσῃ, ἔστω καὶ καθυστερημένως, τὸ Β΄ τοῦτο Συνέδριον, τὸ ὁποῖον ὁ τελευταῖος παγκόσμιος πόλεμος καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γνωστὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν ἐπέτρεψαν νὰ συνέλθῃ ἐνωρίτερον, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ τὸ 1936 καὶ εἰς μάτην ἐπιδιωχθῇ ἔκτοτε ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ὀρθοδόξων θεολόγων. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι οὐκ ὀλίγοι ἐκ τούτων εἶχον κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν χρονικὸν διάστημα περιστατικὰς συναντήσεις καὶ συνεργασίας θεολογικὰς ἐν τοῖς πλαισίοις τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων ἢ τῶν Διορθοδόξων Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τῶν θεολογικῶν διαλόγων μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἐπὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς Πανορθοδόξου

Συνόδου ἢ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας ἐπαφάς, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχωσι νὰ συνέλθωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπισήμως πρὸς μελέτην φλεγόντων θεολογικῶν ζητημάτων ἀντιπρόσωποι ἐξ ὅλων τῶν θεολογικῶν δυνάμεων τῆς Ὀρθοδοξίας. Τὴν ἀγαθὴν ταύτην δόσιν ηὐδόκησε νὰ δωρήσῃ ἡμῖν σήμερον ὁ Πατὴρ τῶν φώτων, πρὸς ὃν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ταπεινώσει ἀναπέμπωμεν ἐκ βαθέων δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν ἐπὶ τούτῳ.

Τὸ οὕτω λοιπὸν ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῶν ἁγίων Ὀρθοδόξων Πατριαρχικῶν καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἡμῶν ἀρχόμενον τῶν ἐργασιῶν του Συνέδριον τοῦτο θὰ ἀσχοληθῇ περὶ νευραλγικὰ θέματα τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας, ἀπασχολοῦντα σοβαρῶς τὴν σύγχρονον θεολογικὴν σκέψιν. Ταῦτα περιλαμβάνονται εἰς τῷ ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον κεντρικῷ θέματι τοῦ Συνεδρίου: Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὑποδιηρέθη εἰς τά ἑπόμενα τρία μερικώτερα θέματα, ἤτοι α) Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, β) Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ καὶ γ) Ἡ Θεολογία εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Περαίνων ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω, ὅτι μετὰ πολλῶν ἐλπίδων προσβλέπομεν πάντες εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ παρόντος Συνεδρίου, οὗτινος τὴν ἔναρξιν παρακαλεῖται ὅπως κηρύξῃ ὁ ἀρχαιότερος συνάδελφος κ. Παναγιώτης Τρεμπέλας.

Προσφώνησις τοῦ Καθηγ. Παναγιώτου Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ

Προκειμένου ὁ Καθηγητὴς Π.Ν. Τρεμπέλας, ὡς παλαιότερος τῶν ὁμοτίμων Καθηγητῶν τῶν δύο Ἑλληνικῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, νὰ κηρύξῃ τὴν ἔναρξιν τοῦ Β' Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, ἀπηύθυνε τὴν ἀκόλουθον προσφώνησιν:

Συναισθήματα οὐχὶ κοινὰ καὶ συνήθη οἷα δοκιμάζομεν καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν, ἀλλ' ἔκτακτα καὶ λίαν συγκλονιστικὰ δονοῦν τὴν καρδίαν μου καὶ τὸ ἐσωτερικόν μου, σεβαστοὶ Πατέρες καὶ ἀδελφοί. Διότι καὶ ἔκτακτοι καὶ οὐχὶ ὡς οἱ ὑπ' ἀνθρώπων δημιουργούμενοι δεσμοὶ εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνέδεσαν.

Μοῦ εἶσθε σχεδὸν οἱ πάντες ἄγνωστοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες μοῦ εἶσθε ἐκτάκτως γνωστοί. «Χριστὸς ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, Πατέρες καὶ ἀδελφοί».

«Ὅπου εἰσὶ συνηγμένοι δύο ἢ τρεῖς εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, εἶπεν ὁ Κύριος, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ. 18, 20). «Ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν» (Α' Κορινθ. 10, 17), Σῶμα Χριστοῦ.

Καὶ «ὁ Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἑβρ. 13, 8).

Τί ἔλεγον οἱ ἐθνικοὶ διὰ τοὺς ἀρχαίους Χριστιανούς; Ἴδετε πόσον ἀγαπῶνται μεταξύ των! «Ἀγαπῶνται πρὶν ἢ ἀκόμη γνωρισθῶσι προσωπικῶς καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς». Αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' ἡμᾶς κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην. «Πᾶσα πατρὶς τῶν χριστιανῶν ξένη» πρὸς αὐτοὺς «καὶ πᾶσα ξένη πατρίς των».

Δὲν σᾶς ὑποδεχόμεθα λοιπὸν ὡς ξένους.

Κατέχετε ὁλόκληρον τὴν καρδίαν μας. Καὶ ἡ πατρίς μας αὐτὴ εἶναι καὶ ἰδική σας πατρίς. Ἀλλ' ἡ γωνία αὐτή, Πατέρες καὶ ἀδελφοί, ἔχει καὶ σήμερον ἐπείγουσαν ἀνάγκην εἰρήνης, ὡς πλειστάκις καὶ κατὰ τὸ παρελθόν.

Εἴθε οἱ πόδες σας νὰ ἀποδειχθῶσι ὡραῖοι πόδες, ὡς οἱ τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσαΐας.

Εἶπον πλειστάκις καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν τὸ θεόπνευστον αὐτὸ λόγιον τοῦ Ἡσαΐου. Πράγματι· καθ' οὓς χρόνους κατῴκουν ἐνταῦθα καὶ Χριστιανοὶ πρὸ Χριστοῦ, ὡς ἐκάλεσεν ὁ Ἰουστῖνος Φιλόσοφος καὶ Μάρτυς τοὺς μετὰ λόγου βιώσαντας, ἠγωνίσθησαν οἱ εἰδωλολάτραι πρόγονοί μας ἐπανειλημμένως κατὰ βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλλον εἰς τὴν χώραν των πρὸς καταδούλωσιν αὐτῆς. Σήμερον καὶ πάλιν καλεῖται ἡ Χριστιανικὴ αὐτὴ Χώρα εἰς νέας θυσίας καὶ εἰς νέους ἀγῶνας κατὰ βαρβάρων παραβιαζόντων τὸ ἔδαφος αὐτῆς.

Θὰ σᾶς φανῇ ἴσως παράδοξον, ἐὰν ἰσχυρισθῶ, ὅτι καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, οἱ πτωχοὶ καὶ ρακένδυτοι ἐκεῖνοι σκλάβοι καὶ ραγιάδες ἐξηκολούθουν καὶ μαθητευόμενοι εἰς τὴν συμφωνίαν τῶν ἁγίων Πατέρων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔχοντες ὡς μόνα ἀναγνωστικὰ βιβλία εἰς τὸ «κρυφὸ Σχολειό» τὸ Ψαλτήριον καὶ τὸ «Φτωῆχι».

Θὰ σᾶς εἴπω ἕνα μυστικόν, ἕνα ἰδικόν μου μυστικόν. Πρὶν ἢ ἀκόμη καταληφθῶ ἀπὸ τὸν οἶστρον τῆς σπουδῆς τῶν Πατέρων, τοῦ ὁποίου καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ Δογματική μου, προκειμένου νὰ μοῦ καταστῶσιν οἰκεῖοι καὶ λίαν συνήθεις οἱ χριστολογικαὶ ὅροι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, προσέφυγον εἰς διατυπώσεις δογματικὰς τῶν «Θεοτοκίων», τὰ ὁποῖα ψάλλονται καὶ σήμερον κατὰ τὰ Σάββατα εἰς τοὺς ἑσπερινούς, καὶ τὰ ὁποῖα «Θεοτοκία» εἶναι συνθέσεις τοῦ Ἁγ. Δαμασκηνοῦ τόσον εὐμνημόνευτοι καὶ ἐπιτυχεῖς, ὡς αἱ ἀκόλουθοι:

«Διπλοῦς τὴν φύσιν ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν, διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον ἀληθῶς κηρύττοντες ὁμολογοῦμεν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν».

«Μηδαμῶς ὑπομείναντα τροπὴν ἢ φυρμὸν ἢ διαίρεσιν ἀλλ' ἑκατέρας οὐσίας τὴν ἰδιότητα σῴαν φυλάξαντα».

Μὲ τὴν τοιαύτην συμφωνίαν τῶν Πατέρων, τὴν καὶ ἐν τῇ ὑμνῳδίᾳ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καθημερινῶς ἔτι καὶ σήμερον καὶ πολὺ συχνὰ ᾀδομένην καὶ ψαλλομένην ἔχει ἐξοικειωθῆ ἡ μικρὰ αὐτὴ Χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν σᾶς ὑποδεχόμεθα μὲ πᾶσαν ἀγάπην, διὰ νὰ θεολογήσητε, ἔχοντες ὡς κατεύθυνσιν καὶ καθοδηγὸν τὰ ὅσα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐν συμφωνίᾳ πρὸς ἀλλήλους πολλῇ ἔγραψαν καὶ διεκήρυξαν.

Ἐξαιτούμενος λοιπὸν πρωτίστως τὰς εὐχὰς τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάντων τῶν συμπαρισταμένων Ἁγίων Ἀρχιερέων, ἀπευθύνων δὲ καὶ χαιρετισμὸν σεβασμοῦ πρὸς τὸν πρεσβύτην καὶ κορυφαῖον μεταξὺ τῶν συγχρόνων κατὰ τοὺς Πατέρας θεολογήσαντα πρωτοπρεσβύτερον Ρῶσον Θεολόγον Γεώργιον Φλορόφσκυ, κηρύττω κατ' ἐπιταγὴν τῶν δύο Σχολῶν, τῶν Ἀθηνῶν δηλαδὴ καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Βου Διορθοδόξου Συνεδρίου, εὐχόμενος, ἵνα ᾖ ἡ διαδοχὴ αὐτῶν συχνοτέρα καὶ κατὰ σύντομα χρονικὰ διαστήματα ἐπαναλαμβανομένη.

Χαιρετισμὸς τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρίου ΣΕΡΑΦΕΙΜ

Σεβασμιώτατοι,
Σεβαστοὶ πατέρες,
Ἐλλογιμώτατοι κ.κ. καθηγηταί, μέλη καὶ παρατηρηταὶ τοῦ παρόντος Συνεδρίου,
Κυρίαι καὶ Κύριοι.

Η Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπευθύνουσα τὸν ἐγκάρδιον αὐτῆς ἀδελφικὸν χαιρετισμὸν πρὸς ἅπαντα τὰ διακεκριμένα μέλη τοῦ Δευτέρου Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν εὔχεται αὐτοῖς ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὑψηλῶν στόχων καὶ σκοπῶν τοῦ παρόντος Συνεδρίου καὶ ἔτι μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς καθ' ὅλου κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ σοφὰς καὶ ἐπιστημονικὰς αὐτῶν προσπαθείας.

Πρὸς δὲ τοὺς διακεκριμένους ἐπισκέπτας ἰδιαιτέρως, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σύμπασα ἡ Ἱεραρχία καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς καθὼς καὶ ἡμεῖς προσωπικῶς ἀπευθύνομεν ἐκ βάθους καρδίας τὰς καλλιτέρας ἡμῶν εὐχὰς διὰ μίαν εὐχάριστον παραμονὴν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς σας εἰς τὴν χώραν μας θὰ εἶναι τερπνή, ὡραία καὶ ἄνετος.

Θεωροῦμεν περιττὸν τὴν στιγμὴν αὐτὴν νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν ἐξ ἐπόψεως διορθοδόξου, διεκκλησιαστικῆς καὶ διαχριστιανικῆς καθ' ὅλου ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν τοῦ παρόντος Συνεδρίου. Τοῦτο ἐμφαίνεται κατὰ τρόπον ἔκδηλον καὶ σαφῆ εἰς τὸν κατάλογον τῶν πρὸς συζήτησιν, μελέτην καὶ ἐξέτασιν θεμάτων.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μία τῶν Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν ᾗ ὡς ἀπεδείχθη, ἡ πίστις ἀγρύπνως διαφυλάσσεται καὶ ἐν ᾗ ἅπαντες διακρίνουσι τὴν ἀδιάπαστον παράδοσιν τῆς Ἁγίας ἡμῶν καὶ ἀμώμου Ὀρθοδόξου πίστεως συνεχιζομένην ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, υἱοθετήσασα τὰς προτάσεις τῶν δύο αὐτῆς Θεολογικῶν Σχολῶν, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, προσέδωκε εἰς τὸ παρὸν Συνέδριον ἐπίσημον διορθόδοξον, διεκκλησιαστικὸν καὶ διαχριστιανικὸν χαρακτῆρα καὶ κῦρος.

Ἡ σύγκλησις τοῦ Δευτέρου Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ἀφ' ἑνός, καὶ τὰ ἀναμενόμενα ἐξ αὐτοῦ θετικὰ ἀποτελέσματα ἀφ' ἑτέρου παρέχουν εἰς σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον στὴν εὐκαιρίαν, ὅπως στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ κλεινὸν ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἡ Θεία Πρόνοια κατέστησε ἔδαφος συναντήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀκούσῃ διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν τὴν φωνὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας αὐτῆς ὁδηγοῦσαν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγάπης, τῆς ἀληθοῦς ἐρεύνης καὶ αὐτογνωσίας, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς προόδου, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ὑγιοῦς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν «εἰρήνην τοῦ Θεοῦ, τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχου-

σαν» καὶ εἰς εἰρήνην τοῦ κόσμου δι' ἣν ἔθνη, λαοί, ἤπειροι καὶ παγκόσμιοι ὀργανισμοὶ τόσον πυρετωδῶς ἀγωνίζονται.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ παρόντος Συνεδρίου, εἶμαι βέβαιος, θὰ ἀποβοῦν θετικὰ καὶ εὐεργετικὰ μόνον καθ' ὃ μέτρον ὑμεῖς, οἱ διακεκριμένοι καθηγηταί, οἱ σκαπανεῖς τοῦ πνεύματος, οἱ κήρυκες τῆς Ἀληθείας, οἱ ἐρασταὶ τοῦ Θείου κάλλους, ἀποβῆτε μάρτυρες Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διάκονοι ἐν αὐτῷ διὰ τοῦ Σταυρωθέντος Χριστοῦ, ὅστις εἶναι τὸ κέντρον τῆς πίστεως ἡμῶν. Ἀμφότερα ταῦτα, ἡ μαρτυρία καὶ ἡ διακονία, ἀναγκαίως προϋποθέτουσι τὴν μετάβασιν ἡμῶν ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς αὐτογνωσίας εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀπὸ τὴν φαινομενολογίαν εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ἁπλῆν σκέψιν καὶ τὴν σύλληψιν ἰδεῶν εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν, ἀπὸ τὴν ἄνοδον τοῦ πνεύματος, τὴν ἁπλῆν γνῶσιν ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸ ὑπερβατικὸν «ὄντως ὄν», ὅπερ, ὡς διδάσκει ὁ Πλάτων, εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸν Θεὸν ἢ καλλίτερον πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, ὅστις δὲν εἶναι ἁπλῶς ἀγαθότης ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ «αὐτοαγαθὸν» ἐμπεριέχον ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ κείμενον οὐχὶ ἐκτός, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος δὲν κέκτηται σχετικὴν ἀξίαν ὡς τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα, ἀλλ' ἔμφυτον αὐτοαξίαν ἢ ὡς οἱ θεοφόροι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὀρθότερον λέγουσι: ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀνθρώπινον φαινόμενον ἢ ζῶον ἔμφρον· εἶναι θεῖον πρόσωπον.

Ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πληρώματος αὐτῆς, ἡ Θεολογία εἶναι νοητὴ μόνον ὡς δοξολογία πρὸς τὸν Θεόν, μόνον ὡς διακονία Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου, μόνον ὡς διακονία τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι «ὅλη Χριστός, κεφαλὴ καὶ σῶμα», μόνον ὡς ἔκφρασις καὶ ἰδιαιτέρως ὡς ἐμπειρία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Βασιλείας Αὐτοῦ τῆς ἤδη ἐγκαινιασθείσης ἀλλ' οὔπω συντελεσθείσης.

Ἂν ἡ Θεολογία ἤθελε παύσει νὰ εἶναι ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν τοῦ Θεοῦ, ἂν ἤθελε παύσει νὰ εἶναι ἡ διακονία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Δημιουργὸν αὐτοῦ, αὐτομάτως ἤθελε παύσει νὰ εἶναι Θεολογία, καὶ ἤθελε καταστῆ θεωρητική τις ἐπιστήμη μὴ ἔχουσα ἐσωτερικὴν σχέσιν πρὸς τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα Κύριον ἢ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν ἐγκαθίδρυσε ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἧς ἡ πληρότης δέον νὰ εὑρεθῇ μόνον ἐν τῇ λατρείᾳ, ἥτις ἐκφράζει κατὰ τὸν ἄριστον δυνατὸν τρόπον ἀμφότερα, τήν τε ὀρθότητα τῆς διδασκαλίας (Ὀρθοδοξία) καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ζωῆς (Ὀρθοπραξία). Ἡ Θεολογία δὲν εἶναι ξηρὰ γνῶσις. Ἀντιθέτως, εἶναι προσευχὴ καὶ ἄμεσος κοινωνία τοῦ θεολόγου μετὰ τοῦ πέραν πάσης ἀνθρωπίνης φύσεως Θεοῦ· εἶναι ἡ κοινωνία ἡ ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Παρακλήτου, ὅστις ἐνοικεῖ καὶ ἐργάζεται διὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Θεολογία δύναται καὶ καλεῖται νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ 20 αἰ. Δύναται καὶ καλεῖται νὰ δώσῃ ἀπαντήσεις εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Δύναται νὰ πραγματώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς διὰ τοῦ εἶναι αὐτὴν μόνον διάκονον τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν εἶναι ἁπλῶς δόγμα τι, ὡς συμβαίνει μὲ ἄλλας διδασκαλίας, ἀλλ' ἡ ὑπαρξιακὴ προϋπόθεσις πάσης διδαχῆς καὶ παντὸς κηρύγματος.

Τοῦτο κατὰ μοναδικὸν τρόπον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Θεολογία, ὡς διάκονος

καὶ ἑρμηνευτὴς τοῦ νοῦ καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐγεννήθη, φυσικῶς ἐξηλίχθη καὶ ἀσκεῖται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὑγιὴς ἀνάπτυξις τῆς Θεολογίας. Ἀντιθέτως, αὕτη δύναται μόνον νὰ ἀλλοιωθῇ καὶ νὰ διαστραφῇ. Ἡ Θεολογία εἶναι οὐσιαστικῶς Θεολογία τοῦ Θυσιαστηρίου, πρὸς ὃ ὀφείλει νὰ διακονῇ καὶ νὰ παραμένῃ ἀδιαλύτως ἡνωμένη ἀντλοῦσα ἐξ αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς καὶ τὴν κατὰ πάντα χρόνον ἐπικαιρότητα αὐτῆς.

Ὅθεν ἐκφράζομεν τὴν πεποίθησιν ἡμῶν ὅτι ἡ σύγκλησις τοῦ Δευτέρου Συνεδρίου Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἦτο ἀναγκαία διὰ ποικίλους λόγους, ἐκ τῶν ὁποίων θεμελιώδεις τυγχάνουσιν οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς: Πρῶτον. Ἁπανταχοῦ σήμερον μαρτυρεῖται κοινωνικὴ ἀναστάτωσις ἄνευ προηγουμένου. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει παντελῆ κατάρριψιν πασῶν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Τρομερὰ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ κρίσις ἐπικρατεῖ καὶ ἡ ἀπειλὴ ἑνὸς νέου Παγκοσμίου Πολέμου, ἐνισχυμένου διὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐχθρότητος μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς γῆς, ἐπικρέμαται ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας, ἐνῷ συγχρόνως αἱ δυνάμεις τῆς ἀθεΐας καὶ τοῦ ὑλιστικοῦ ἀθεϊσμοῦ ἅπαξ ἔτι ἤρχισαν νὰ περιφράσωσι καὶ νὰ συνθλίβωσι τὸν θεόθεν ἐγκαθιδρυμένον θεσμόν, ὅστις εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἔπραξαν οἱ ὄφεις εἰς τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.

Ἡ ἀναχαίτησις τῆς ἐπικρατούσης σήμερον συγχύσεως καὶ ἀναταραχῆς, ἐν αἷς εὑρίσκουν ἑαυτὰς αἱ ἀνθρώπιναι συνειδήσεις, ὡς καὶ ἡ ἐκμηδένισις τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ ἔξαρσις τῶν σωτηρίων ἀρχῶν τῆς ἀμώμου ἡμῶν πίστεως καὶ διδασκαλίας ἀφ' ἑτέρου, ἀπαιτοῦσι νέας κατευθύνσεις ἐν τῇ Θεολογίᾳ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον· ὄχι νέας ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὸν τρόπον ἐκφράσεως καὶ μεταδόσεως τοῦ ἀποκεκαλυμμένου λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἔχει αἰωνίαν ἀξίαν καὶ ὅστις βραχὺς ὢν τυγχάνει σοφός, εὐκόλως μνημονευόμενος, ἂν καὶ γινόμενος δυσκόλως καταληπτός, προσφερόμενος ἀλλ' οὐχὶ εὐκόλως κατανοούμενος, ὡς ἐπιγραμματικῶς λέγει Μ. Βασίλειος. Ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ ἡ συμβολὴ τοῦ παρόντος Συνεδρίου εἶναι ἀνυπολογίστου ἀξίας καὶ σπουδαιότητος.

Δεύτερον. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ 76ῃ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ μεταξὺ ἄλλων διαπιστώνει ὅτι αἱ περιστάσεις ὁδηγοῦν πρὸς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ αὗται ἀπὸ τινος χρόνου εἶναι ἐνήμεροι περὶ τοῦ πράγματος τούτου, διὰ νὰ ἐπισημάνῃ περαιτέρω ὅτι εἰς τοιούτους καιροὺς εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀναληφθῶσι προσπάθειαι καὶ φροντίδες, ὥστε αἱ Ἐκκλησίαι νὰ τύχωσι ποιᾶς τινος δωρεᾶς. Τοιαύτη δωρεὰ εἶναι ἡ ἕνωσις ἐκείνου ὅπερ πρότερον ἦτο διῃρημένον.

Ἡ ἀγωνία περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐκφραζομένη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Καππαδόκου Πατρός, Θεολόγου, ἱεράρχου καὶ ποιμένος, εἶναι ἐπίσης ἡ ἀγωνία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας σήμερον. Ἡ φροντὶς ἐκείνου διὰ τὴν ἑνότητα τῶν διῃρημένων Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἰδικήν μας φροντίδα. Ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ διὰ τὴν συνεργασίαν ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ ἐπιθυμίαν τοῦ ὅλου σώματος τῆς Ἀνατολικῆς ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συμμετέχει ὡς πλῆρες καὶ ἐνεργὸν μέλος ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἥτις ὀντολογικῶς εἶναι ἡνωμένη μετὰ τοῦ σώματος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ πιστεύει εἰς τὴν ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀδιαλείπτως προσεύχεται ὑπὲρ τῆς ἑνότητος ταύτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ θέτουσα τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἀμφοτέρας, ὡς ἀφετηρίαν καὶ σκοπὸν τῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς τῆς Ἐκκλησίας, δὲν φείδεται κόπων ἐπιδιώκουσα τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἑνότητος ὅλων τῶν ἀνθρώπων, μιᾶς ἑνότητος ἑδραζομένης μόνον ἐπὶ τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ συμφωνίας πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἄνευ ἑνότητος ἐν τῇ πίστει πᾶσαι αἱ προσπάθειαι διὰ τῶν ἐπανένωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν παραμένουν εἰς τὸν χῶρον οὐτοπίας. Προσέτι, ἡ ἑνότης τῶν Ἐκκλησιῶν προϋποθέτει τὴν ἑνότητα τοῦ ἐπισκοπάτου διότι, ὡς προσφυῶς ἐτονίσθη ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Evanston, «ἡ ἑνότης τῶν Ἐκκλησιῶν διατηρεῖται διὰ τῆς ἑνότητος τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως, ἥτις αὐτομάτως ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας».

Ἔχοντες πλήρη συνείδησιν τῶν προσπαθειῶν, τῶν καταβληθεισῶν ἐκ μέρους τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Συνελεύσεων, καὶ ἐν τῇ ἰδιότητι ἡμῶν ὡς προκαθημένου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ μετὰ εἰλικρινοῦς διαθέσεως προτρέπομεν μετὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου πάντας τοὺς προκαθημένους τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν νὰ μὴ φεισθοῦν μόχθου ὅπως ὁδηγήσουν εἰς ἑνότητα πάσας τὰς Ἐκκλησίας, αἵτινες διεμελίσθησαν εἰς διαφόρους καιροὺς καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ καλέσουν πάντας τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τοὺς ἑτεροδόξους «εἰς ἑνότητα... συμφώνως τῷ ἀρχαίῳ τῆς ἀγάπης ἔθει», προτιθέμενοι ὡς θεμέλιον «τὴν πίστιν τῶν Πατέρων» καὶ πείθοντες αὐτοὺς ὅπως ἑνωθοῦν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ὁμολογήσουν τὴν τῶν Πατέρων ἐν Συνόδοις προβληθεῖσαν πίστιν καὶ μὴ παραβιάσουν οὔτε καὶ μίαν λέξιν ἐκ τῶν διακηρυχθεισῶν ὑπ' αὐτῶν ἀληθειῶν, δοθέντος ὅτι δὲν ἀποδεχόμεθα οὐδεμίαν ἑτέρα πίστιν γραφεῖσαν ὑπό τινος οὔτε καὶ τολμῶμεν νὰ προβάλλωμεν τὰς ἰδίας ἡμῶν ἰδέας, ἐκ φόβου μήπως μετατρέψωμεν τοὺς λόγους τῆς εὐσεβείας εἰς ἀνθρωπίνους λόγους, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον διακηρύσσομεν τοὺς ὑπὸ τῶν Πατέρων εἰς ἡμᾶς διδαχθέντας λόγους εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐρωτοῦν ἡμᾶς.

Τὸ παρὸν Συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον συμμετέχουν καθηγηταὶ μὲ ἀνεγνωρισμένην ἐπιστημονικὴν θεολογικὴν παιδείαν καὶ χριστιανικὴν ἐμπειρίαν, θὰ συμβάλῃ μεγάλως εἰς τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας τόσον ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ὅσον καὶ εἰς τὰς ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου καταβαλλομένας προσπαθείας δι' ἑνότητα, διακηρύττον εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως «ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη... ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα... οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμα ἐσμὲν ἐν Χριστῷ τὸ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη... καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν».

Τρίτον. Τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου στρέφονται πρὸς ὑμᾶς, τοὺς συμμετέχοντας εἰς τὸ Δεύτερον Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ ἀναμένουσι πολλὰ ἐξ ὑμῶν. Ἰδιαιτέρως αἱ καρδίαι τῶν προκαθημένων τῶν τοπικῶν Ὀρθοδόξων

Ἐκκλησιῶν στρέφονται πρὸς τὸ Συνέδριον τοῦτο, καθ' ὅσον προετοιμάζονται διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Μεγάλης Συνόδου κατόπιν πρωτοβουλίας καὶ καθοδηγήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐν ὄψει τῆς ἐπικειμένης ταύτης Συνόδου εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ παρὸν Συνέδριον, τὸ συγκληθὲν μὲ τὰς προσευχὰς καὶ τὰς εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς, δὲν θὰ ἀπογοητεύσῃ τὰς εἰλικρινεῖς προβλέψεις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ὅτι, διὰ τοῦ ἔργου καὶ τῶν πορισμάτων του θὰ δώσῃ νέα ἐρεθίσματα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν ἐκείνων, οἵτινες ζῶσιν ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, νέαν ὤθησιν εἰς τὰς θεολογικὰς ἡμῶν σπουδάς, νέαν δύναμιν καὶ νέον περιεχόμενον εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ ἠθικὸν ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας, μίαν νέαν διορθόδοξον καὶ διαχριστιανικὴν διάστασιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον θεολογίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ θεολογία αὕτη θὰ καταστῇ ἱκανὴ νὰ ἐκφράσῃ καὶ μεταδώσῃ εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τρόπον εὐχερῶς ἀποδεκτὸν καὶ σχετιζόμενον εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικότητα, τὸ ἀναλλοίωτον σωτηριῶδες κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀνανεωθῇ ἡ Ἐκκλησία, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ ἐπαξίως τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀποστολὴν καὶ ἐπιλύσῃ ἐπιτυχῶς τὰ ποικίλα προβλήματα, ἅτινα ἀντιμετωπίζει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ συγχρόνῳ τεχνοκρατικῇ ἐποχῇ.

Μὲ τὴν εὐχὴν λοιπὸν ταύτην καὶ τοιαύτας προσδοκίας, κατακλείομεν τὸν χαιρετισμὸν ἡμῶν, εὐχαριστοῦντες πάντας ὑμᾶς, οἵτινες κατεβάλετε τοσαύτας προσπαθείας καὶ ὑπέστητε τοσαύτας ταλαιπωρίας διὰ νὰ παραστῆτε εἰς τὸ Συνέδριον τοῦτο ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Ὀρθοδόξων, Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Προτεσταντικῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ Ἀκαδημιῶν. Εὐχαριστοῦμεν ἐπίσης ἐνθέρμως καὶ συγχαίρομεν ἐγκαρδίως πάντα τὰ μέλη τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, τὸν Πρόεδρον αὐτῆς καθηγ. Σάββαν Ἀγουρίδην, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου, Σεβασμ. Μητροπολίτην Γαρδικίου Χρυσόστομον, τοὺς μεταφραστὰς ἐκ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Γενεύῃ καὶ ἐν γένει πάντας ὅσους συνέβαλον καθ' οἱονδήποτε τρόπον εἰς τὴν σύγκλησιν καὶ ἐπιτυχῆ ὀργάνωσιν τοῦ Συνεδρίου τούτου. Ἐκφράζομεν ὡσαύτως τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν εἰς τὸν ἐκπρόσωπον τῆς Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ διὰ τὴν Προαγωγὴν τῆς Χριστιανικῆς Ἑνότητος καὶ εἰς τὸν ἐκπρόσωπον τὸν Π.Σ.Ε. διὰ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὸ παρὸν Συνέδριον. Εἰς πάντας ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπονέμει τὸν δίκαιον ἔπαινον, καθ' ὅσον, ὡς παρατηρεῖ ἐπιγραμματικῶς ὁ Μ. Βασίλειος, οἱ κόποι ἀποφέρουσι δόξαν καὶ οἱ μόχθοι προσκομίζουσι δάφνας.

Κηρύσσοντες τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Δευτέρου Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας ἡμᾶς πλουσίαν τὴν χάριν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Χαιρετισμός τοῦ Ὑφυπουργοῦ Παιδείας κ. Χρυσοστόμου Π. ΚΑΡΑΠΙΠΕΡΗ

Αἰσθάνομαι ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ ἱκανοποίησιν, διότι ἔστω καὶ μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα ἐτῶν συγκαλεῖται Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν.

Τὸ 1936 ἡ σύγκλησις τοῦ Α΄ Συνεδρίου Θεολογικῶν Σχολῶν εἶχε χαιρετισθῆ ὡς ἰδανικὴ ἀφετηρία κοινῆς προσπαθείας ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν δυνάμεων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν σοβαρῶν Ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Ἐκ τῆς ρίζης τοῦ συνεδρίου ἐκείνου ἀνεβλάστησαν ἐν πολλοῖς αἱ ἔκτοτε ἀναπτυχθεῖσαι πυκναὶ διορθόδοξοι σχέσεις, ποὺ κατέδειξαν τὴν βαθεῖαν ταυτότητα ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ ἐν γένει εἰς τὴν αὐτὴν μακραίωνα Ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ Α΄ Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν συνέλαβε τὴν ἀγωνίαν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς πρὸς τὴν φύσιν, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, αἱ δὲ εἰσηγήσεις τῶν διαπρεπῶν ἐκείνων θεολόγων ἤνοιξαν νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησιολογίαν.

Τὸ Β΄ Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, τοῦ ὁποίου σήμερον ἀρχίζουν αἱ ἐργασίαι μὲ τὴν συμμετοχὴν διακεκριμένων ὀρθοδόξων θεολόγων, θέτει πάλιν ὡς θέμα τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Οἱ τρεῖς κύκλοι τῶν εἰσηγήσεων περὶ τῆς θεολογίας ὡς ἐκφράσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐκφράσεως τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κόσμον καὶ ὡς παράγοντος ἀνακαινίσεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτυπώνουν πράγματι θεμελιώδεις προσανατολισμοὺς τῆς θεολογίας.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μετὰ πολλῆς ἱκανοποιήσεως ἐπιθυμῶ νὰ ὑπογραμμίσω ὡς πρὸς τὴν πραγματοποιηθεῖσαν ἐξέλιξιν κατὰ τὴν παρεμβληθεῖσαν μεταξὺ τῶν δύο Συνεδρίων τεσσαρακονταετίαν, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐρωτηματολογία καὶ οἱ δισταγμοὶ τοὺς ὁποίους ἀντιμετώπισε τὸ Α΄ Συνέδριον ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἀπασχολούντων τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀγωνιωδῶν προβλημάτων, εὑρίσκονται σήμερον εἰς τὸ στάδιον τῆς ὑπερβάσεώς των, ἀφοῦ τὸ παρὸν Συνέδριον ἔχει τὴν εὐτυχίαν νὰ συνέρχεται εἰς τὰς παραμονὰς συγκλήσεως τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐγένετο πλέον κοινὴ συνείδησις κλήρου καὶ λαοῦ, τῇ ἱστορικῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ τῇ συναινέσει τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προσπαθεῖ νὰ συντονίσῃ σήμερον πάσας τὰς Ὀρθοδόξους πνευματικὰς δυνάμεις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συνοδικῆς βιώσεως τῆς καθολικότητος τῆς Ὀρθοδοξίας.

Αἱ παρεισφρήσασαι μετὰ τὸ Α΄ Συνέδριον πολιτικο-κοινωνικαὶ καὶ ἰδεολογικαὶ διαφοροποιήσεις καὶ ἀνακατατάξεις εἰς τὸν Ὀρθόδοξον Κόσμον καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιδράσεις τῶν παρεμφερῶν ταχυτάτων μεταβολῶν εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν καὶ τὴν Προτεσταντικὴν Δύσιν ἀπεδυνάμωσαν τὴν λειτουργικὴν σχέσιν Ἐκκλησίας καὶ Κόσμου καὶ κατέστησαν τὴν θεολογίαν ἀκαδημαϊκὴν ἐνασχόλησιν αὐτονομημένην ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν.

Τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου θέτει πράγματι τὸν δάκτυλον ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἥλων τῆς προβληματικῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία χάνει δυστυχῶς ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν σύγχρονον κόσμον, διότι δὲν ἀναπτύσσει διὰ τῆς ὑγιοῦς παραδοσιακῆς θεολογίας τὴν λειτουργικήν της σχέσιν μὲ τὸν κόσμον. Διαισθάνεται κανεὶς ὅτι ἡ μὲν θεολογία περιορίζεται ἐν πολλοῖς εἰς ἕνα στεῖρον ἐπιστημονισμὸν χωρὶς ἄμεσον ἀναφορὰν εἰς τὴν βαθυτάτην πνευματικὴν ἀγωνίαν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος, ἡ δὲ Ποιμαίνουσα Ἐκκλησία ἐξαντλεῖται εἰς μονομερῆ παραδοσιακὴν θεσμικὴν ἱεροκρατίαν. Ἡ ὑπέρβασις τῆς τοιαύτης κρίσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι δυνατὴ διὰ τῆς συνειδητοποιήσεως ὅτι οἱ παραδοσιακοὶ θεσμοὶ καὶ ἡ ἄσκησις τῆς θεολογίας καταξιώνονται μόνον εἰς τὴν λειτουργικὴν διακονίαν τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὑπερβάσεως τῆς ξένης πρὸς τὴν γνησίαν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν καὶ Ἐκκλησιολογίαν κρίσεως ταύτης ἀναμένεται ἐναγωνίως ἡ συμβολὴ τοῦ Συνεδρίου Σας. Θέλομεν δὲ νὰ πιστεύωμεν ἡμεῖς, οἱ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας συναποτελοῦντες, ὅτι δὲν θὰ ἀπαγοητευθῶμεν εἰς τὰς προσδοκίας μας ἐκ τῶν ἐργασιῶν σας, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶναι μόνον τότε γνησίως θεολογικαί, ὅταν θὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἐκκλησιαστικαί, ἤτοι συμβολὴ πρὸς ἐναρμόνισιν Θεολογίας καὶ Ἐκκλησίας, πίστεως καὶ ζωῆς.

Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἐκφράζω καὶ πάλιν τὴν χαράν μου διὰ τὴν σύγκλησιν καὶ τὰ θέματα τοῦ Συνεδρίου, εὔχομαι εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὰ θεολογικὰ πορίσματα εἰς τὰ ὁποῖα θὰ καταλήξετε νὰ χαράξουν νέας προοπτικὰς διὰ τὴν ὀρθὴν καὶ καθολικὴν ἐνεργοποίησιν τῶν δυνάμεων τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι κλήρου καὶ λαοῦ, εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Προσφώνησις τοῦ Προπρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Καθηγ. Ἀνδρέα ΦΥΤΡΑΚΗ

Προσφωνῶν, ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοὺς μετέχοντας εἰς τὸ Α΄ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἐν ἔτει 1936, ὁ τότε Θεολόγος-Πρύτανις τοῦ Ἱδρύματος ἀείμνηστος Καθηγητὴς Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ ἔλεγε: «Μετὰ μεγάλης χαρᾶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἀνοίγει τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸ Α΄ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, καὶ ἐγκαρδίως προσαγορεύει τὰ ἀξιότιμα αὐτοῦ μέλη, τοὺς πασοφοὺς συναδέλφους, τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὰς ἁπανταχοῦ Ὀρθοδόξους Πανεπιστημιακὰς Σχολάς».

Μετὰ τῆς αὐτῆς χαρᾶς καὶ τῶν αὐτῶν θερμῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαθείας συγκινήσεως καὶ τὴν σκέψιν ἐστραμμένην εὐγνώμονα πρὸς τοὺς συγκροτήσαντας τὴν πρώτην ἐκείνην Πανορθόδοξον Θεολογικὴν Σύναξιν καὶ ὁ νῦν Θεολόγος, ἐπίσης, Προπρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Εἰδικὸς Γραμματεὺς τοῦ Α΄ ἐκείνου Συνεδρίου, χαιρετίζει τὸ Β΄ τοῦτο Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ εὔχεται ἀπὸ καρδίας ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἔργον του.

Ἀλλ' ἡ χαρὰ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, ἐπὶ τῇ συγκλήσει εἰς τὴν πόλιν μας καὶ τοῦ Β΄ τούτου Συνεδρίου, καθίσταται ἀκόμη μεγαλυτέρα, διότι, κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν, αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ συμπίπτουν μετὰ τῶν ἐγκαινίων τῶν νέων κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Θεολογικῆς μας Σχολῆς, αἵτινες καὶ ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον προγραμματισθὲν καὶ ἀποπερατωθὲν οἰκοδομικὸν συγκρότημα ἐν τῇ διαμορφουμένῃ νέᾳ Πανεπιστημιοπόλει τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ δὲ νὰ νομίζω, ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο οὐ μόνον συμβολίζει τὸ πανορθόδοξον πνεῦμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκει νὰ ἐπιτελῇ πάντοτε τὴν ἀποστολήν της ἡ Θεολογικὴ μας Σχολή, ἀλλὰ καὶ ἐξαίρει τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο Ἀνώτατον Ἐκπαιδευτικὸν Ἵδρυμα τῆς Χώρας μας ἀποδίδει εἰς τὴν πρώτην ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ τάξει τῶν λοιπῶν Σχολῶν του, Θεολογικήν του Σχολήν, καὶ διὰ τὴν ὅλως κεφαλαιώδη διὰ τὸν ἄνθρωπον σπουδαιότητα τοῦ πεδίου τῆς ἐρεύνης της, καὶ διὰ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας καὶ ἡ Θεολογία αὐτῆς κέκτηνται διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους μας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σημασίαν τῆς μαρτυρίας, γενικώτερον, τὴν ὁποίαν ἡ Θεολογία αὕτη ἐκπροσωπεῖ καὶ προβάλλει εἰς τὸν κόσμον ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη αἰῶνας.

Ἀκριβῶς δὲ ἡ μαρτυρία αὕτη ἀποκτᾷ, φρονοῦμεν, ἰδιαιτέραν ὅλως σπουδαιότητα εἰς τὴν ἐποχήν μας καὶ δὴ εἰς τὰς ἡμέρας μας, κατὰ τὰς ὁποίας, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ὑλιστικῶν θεωριῶν καὶ τῶν ἐκπληκτικῶν ὄντως συγχρόνων τεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων καὶ ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς προόδου καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, ἔχουν τεθῆ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν βασικαὶ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ

ἀξίαι, αἵτινες ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἐθεωροῦντο ἀκατάλυτοι καὶ διέγραφον τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀπετέλουν δὲ τὰ βάθρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθη ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ κλονισμὸς ὅμως τῶν ἐν λόγῳ ἀξιῶν ἤρχισεν ἤδη νὰ προκαλῇ ἐντόνους ἀνησυχίας οὐ μόνον περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ τούτου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον παραγνωρίζονται αἱ δημιουργήσασαι αὐτὸν προϋποθέσεις, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν διαφαινομένων ἤδη κινδύνων αὐτοκαταστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου ἐκ τῆς κακῆς χρήσεως τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ πολιτισμοῦ τούτου.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐπερχομένου κακοῦ, ὑπὸ πολλῶν πλευρῶν διατυποῦται ἤδη τὸ ἐπίμονον αἴτημα, ὅπως, διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ, ἀναληφθῇ ἀγὼν ὑπὲρ τῶν κλονιζομένων ἀξιῶν καὶ ὅπως ἐνισχυθοῦν διὰ παντὸς τρόπου οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, ἐπιδιωχθῇ δέ, ἐπὶ τούτοις, ὅπως τὰ ἐπιτεύγματα τῆς προόδου τῆς ἐποχῆς μας ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου, «τοῦ ἐπιγείου καὶ οὐρανίου, τοῦ προσκαίρου καὶ ἀθανάτου», τοῦ ἔχοντος ἔμφυτον τὴν ἔφεσιν «πρὸς τὴν ἄνω πορείαν», κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καλλιεργοῦν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλοκατανοήσεως καὶ καταλλαγῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ διευκολύνουν τὴν μεταξὺ αὐτῶν συνεργασίαν.

Οἱ Ὀρθόδοξοι λαοί μας ἔχουν τὸ προνόμιον νὰ συνδέωνται οὐ μόνον διὰ τῆς κοινῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς κοινῆς πνευματικῆς των παραδόσεως, ἀλλά, εἰς πλείστας περιπτώσεις, καὶ διὰ κοινῶν μακροχρονίων δεινῶν σκληρᾶς δουλείας, ὑπὸ τὴν παρήγορον πάντοτε σκέπην τῆς αὐτῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, καὶ κοινῶν ἀγώνων διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των καὶ τὴν πρόοδόν των.

Δυστυχῶς ὅμως δὲν δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι αἱ τόσον βαθεῖαι κοιναὶ πνευματικαί μας ρίζαι ἐκαρποφόρησαν, ὅσον θὰ ἔπρεπεν, ἐντὸς τῶν καρδιῶν μας, ὥστε νὰ ἐπηρεάσουν τὴν πνευματικήν μας συγγένειαν καὶ ἑνότητα, καί, συνεπῶς, τάς, μεταξὺ τῶν κληρονόμων τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ λαῶν μας, σχέσεις.

Σήμερον, εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε, ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἔχει, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐπιτακτικὴν τὴν ὑποχρέωσιν οὐ μόνον νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τὸ καθόλου παρελθὸν αὐτῆς, ἀλλά, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς τόσον γονίμου πατερικῆς μας παραδόσεως καὶ πνευματικότητος, νὰ καταστήσῃ τὴν μαρτυρίαν της ζῶσαν καὶ συνεκτικήν, μεταξὺ τῶν λαῶν μας, δύναμιν καὶ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν μας πρώτου μεγέθους πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν παράγοντα εἰς τὸν ἀμφιρρέποντα σύγχρονον κόσμον, ὡς ἀκριβῶς ὑπῆρξεν αὕτη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων Θεολόγων-Πατέρων της.

Ἐν τῇ προσπαθείᾳ της δὲ ταύτῃ ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία μας, ὡς ἡ ἔκφρασις τῆς παρουσίας τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸν κόσμον, θὰ ἠδύνατο, διὰ τῶν πνευματικῶν της θησαυρῶν καὶ τῆς πλουσίας της παραδόσεως, ἐκφραζομένων δὲ διὰ τρόπων καὶ μεθόδων προσιτῶν καὶ εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, θὰ ὑποβοηθήσῃ πράγματι σοβαρῶς καὶ εἰς τὴν οὐσιαστικὴν προώθησιν τῶν σκοπῶν τοῦ δοκιμαζομένου σήμερον οἰκουμενικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλη-

σιῶν, καί, ἐν συνεργασίᾳ μετ' αὐτῶν, εἰς τὴν προβολὴν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον, ὡς τῶν μόνων δυνάμεων, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν συγκρατήσουν ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνον κατολίσθησιν, πρὸς τὴν ὁποίαν φέρεται.

Παρακαλῶ νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε κ. Πρόεδρε, ὅπως, ἐκ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ἀπευθύνω, ἐν τέλει, ἐγκάρδιον τὸν χαιρετισμὸν πρὸς τοὺς μετέχοντας εἰς τὸ Β΄ τοῦτο Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας συναδέλφους καὶ εὐχηθῶ, καὶ αὖθις, πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἐπιδιώξεις του καὶ ὅπως τὸ ἔργον του ἀποτελέσῃ οὐ μόνον συμβολὴν εἰς τὰς θεολογικὰς σπουδάς, ἀλλὰ καὶ σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τήν, ὡς ἀνωτέρω διαγραφεῖσαν, Ὀρθόδοξον Θεολογίαν.

Χαιρετισμὸς τοῦ Καθηγ. Κωνσταντίνου ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ
Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Εἶμαι ἰδιαιτέρως εὐτυχὴς ἀπευθύνων ὡς Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν πρὸς τοὺς διακεκριμένους Συναδέλφους τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Ἐν εὐγνωμοσύνῃ δὲ βαθείᾳ πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν ἡμῶν ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὰς ἀδελφὰς Σχολάς, διότι μετὰ πάροδον τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀπὸ τοῦ Α΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐνεπιστεύθησαν τὴν ὀργάνωσιν καὶ τοῦ Β΄ Συνεδρίου εἰς τὴν ἡμετέραν Σχολὴν καὶ τὴν ἀδελφὴν Σχολὴν τῆς Θεσ/νίκης.

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν διότι μᾶς προσεφέρατε τὸ προνόμιον καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτην.

Καὶ εἶναι πράγματι ἰδιαιτέρα δωρεὰ καὶ εὐλογία τοῦ Κυρίου μας ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύναξις τῶν ἐκπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἵνα συνεχίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἀρξάμενον διὰ τοῦ Α΄ Συνεδρίου ἔργον, ὅπερ κατὰ γενικὴν ἀναγνώρισιν ἀπετέλεσεν ἱστορικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως.

Θεωρῶ δὲ ἐπιβεβλημένον χρέος νὰ ἐκφράσω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμὰ συγχαρητήρια πρὸς τὰ μέλη καὶ τοὺς συνεργάτας τῆς προπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἡμετέρου Συνεδρίου, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ συναδέλφου κ. Ἀγουρίδη εἰργάσθησαν ἀόκνως ἐπὶ διετίαν διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν τελειοτέραν ὀργάνωσιν αὐτοῦ.

Βεβαίως θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ὅπως τὰ συνέδρια τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας λαμβάνουν χώραν κατὰ συντομώτερα χρονικὰ διαστήματα καὶ εἰ δυνατὸν ἀνὰ τετραετίαν δεδομένων τῶν τεραστίων ζυμώσεων, αἱ ὁποῖαι συντελοῦνται σήμερον εἰς τὴν καθόλου Χριστιανοσύνην καὶ τῶν δυσχερῶν προβλημάτων, ἅτινα καλεῖται νὰ ἐπιλύσῃ ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ὅλως ἰδιάζουσα εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἰδίᾳ εἰς τὸν ἀρξάμενον ἤδη διάλογον διὰ τὴν ἐπανένωσιν τῆς Χριστιανοσύνης δεδομένου ὅτι εἶναι κεκλημέναι ex officio νὰ καταθέσουν ὑπευθύνως καὶ ἀπὸ κοινοῦ ὄχι τὰς οἱασδήποτε γνώμας τοῦ οἱουδήποτε θεολόγου ἀλλὰ ἀνόθευτον καὶ ἀκεραίαν τὴν καθολικὴν πίστιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Παρὰ ταῦτα ἡ πάροδος τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀπὸ τοῦ Α΄ Συνεδρίου δὲν ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ. Ἀντιθέτως αἱ βασικαὶ διαπιστώσεις αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἡ ἀνάγκη ὑπερβάσεως τῶν ξένων ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ ἐπανασυνδέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἔνδοξον παράδοσίν της, ἀπετέλεσαν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα ἀντικείμενον ἐργώδους προσπαθείας τῶν Ὀρθοδόξων Θεολόγων οὕτως, ὥστε νὰ ὑπάρχουν σήμερον αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ὡριμωτέραν διερεύνησίν των.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου προσφέρεται ὅλως ἰδιαιτέρως καὶ τὸ θέμα τοῦ ἡμετέρου Συνεδρίου : «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς».

Ἡ Θεολογία δηλαδὴ ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι συστατικὸν στοιχεῖον αὐτῆς. Εἶναι λειτούργημα κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησιαστικόν.

Πᾶσα συνεπῶς προσπάθεια ἀπωθήσεως τῆς Θεολογίας ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τῆς ἐκλογικεύσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ τοῦ ὑποβιβασμοῦ τῆς μὲν ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως εἰς γνωσιολογικὸν σύστημα, τῆς δὲ Ἀπολυτρώσεως εἰς ἁπλοῦν κώδικα κοινωνικῆς ἠθικῆς, εἶναι ὅλως ξένη πρὸς τὴν Παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἀληθὴς Θεολογία ἀνυψοῦται εἰς ἀληθὲς ἐκκλησιαστικὸν λειτούργημα ἔχον προφητικόν, χαρισματικὸν καὶ ἀποκαλυπτικὸν χαρακτῆρα, ἔσχατος σκοπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ κοινωνία διὰ τοῦ πεφωτισμένου νοῦ καὶ τῆς κεκαθαρμένης καρδίας μετὰ τῆς ἐνυποστάτου Ἀληθείας καὶ δι' Αὐτῆς μετὰ τῆς Παναγίας Τριάδος.

Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ ἡ ἀληθὴς Θεολογία ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Παραδόσει θεωρεῖται ὡς ἡ συνείδησις, ἡ καρδία καὶ τὸ στόμα τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἧς αὕτη εὐαγγελίζεται τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν θέωσιν τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ὑπέρβασις συνεπῶς τῶν ξένων ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεων καὶ ἐπανασύνδεσις πρὸς τὴν ἔνδοξον παράδοσίν της, τὴν πατερικὴν Θεολογίαν, συνιστᾷ τὸν πρωταρχικὸν σκοπὸν τῆς συγχρόνου Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Διὰ τῆς πραγματώσεως τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ μόνον θὰ δυνηθῇ, ὡς πιστεύω, ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἱερὰν εὐθύνην της ἰδίᾳ διὰ τῆς συνενώσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς πραγματοποίησιν τῆς οἰκουμενικῆς ἀποστολῆς της.

Περαίνων ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ εὐχηθῶ ἐκ βαθέων ὅπως ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας κατευθύνῃ καὶ τὸ ἡμέτερον Συνέδριον εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ χαρίζηται τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονὴν τῶν ἀγαπητῶν συνέδρων μεστὴν ἀγαθῶν ἐντυπώσεων καὶ εὐλογιῶν.

Χαιρετισμὸς τοῦ Γεωργίου ΓΑΛΙΤΗ
Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Μακαριώτατε
σεβασμιώτατοι
σεβαστοὶ πατέρες
κύριε ὑπουργὲ
κύριοι συνάδελφοι

Ἡμέρα χαρᾶς, ἡμέρα πανηγυρισμοῦ ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Ἂν ἡ σύγκλησις τοῦ πρώτου συνεδρίου Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν τὸ 1936, δεδομένων τῶν συνθηκῶν, τῆς ἐλλείψεως προηγουμένου, τοῦ ἀπομονωτισμοῦ τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἐπισήμων ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων, ἦτο ἕνα κατόρθωμα, ἄλλο ἕνα κατόρθωμα, ἀρνητικὸ αὐτὴ τὴ φορά, εἶναι τὸ ὅτι 40 χρόνια ἐκυοφορεῖτο τὸ δεύτερο. Στὴν καθυστέρησι συνέβαλαν βέβαια πολλοὶ λόγοι: παγκόσμιοι πόλεμοι, ἐμφύλιοι πόλεμοι, ψυχροὶ πόλεμοι, κατοχή, πολιτικὴ ἀποξένωσις τῶν χωρῶν μας μεταξύ τους. Αὐτὰ ὅμως ἔκαμαν τοὺς δεσμούς μας στενοτέρους.

Ποτὲ ἄλλοτε, νομίζω, οἱ ὀρθόδοξοι δὲν αἰσθάνθηκαν τόσο κοντὰ καὶ τόσο δεμένοι μεταξύ τους, ποτὲ δὲν εἶχαν τόσο συνειδητοποιήσει ὅτι ἀποτελοῦν ἕνα σῶμα, ποτὲ δὲν εἶχαν νοιώσει τόσο τὴν ἀνάγκη τῆς συντηρήσεως τῆς ἑνότητος, ὅσο τώρα, μέσα σ' ἕναν ταραγμένο, ἀσταθῆ, κλονιζόμενο καὶ διαρκῶς μεταβαλλόμενο κόσμο, σ' ἕνα συνεχῶς ἐκκοσμικευόμενο περιβάλλον, ποὺ γίνεται συνεχῶς περισσότερο ἀδιάφορο, συνεχῶς περισσότερο ἐχθρικό, συνεχῶς περισσότερο ἁμαρτωλό. Ἴσως αὐτὴ ἡ πλεονάζουσα ἁμαρτία φέρνει τὴν ὑπερπερίσσεια τῆς χάριτος, μία ἐκδήλωσις τῆς ὁποίας εἶναι καὶ τὸ συνέδριο ποὺ ἀρχίζει σήμερα. Γιατὶ δῶρο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ εἶναι βεβαίως τὸ τρίτο κατόρθωμα, τὸ ὅτι δηλαδὴ μετὰ 40 χρόνια ἀκριβῶς ἡ ἑνότης τῶν ὀρθοδόξων παρήγαγε ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ πεδίου τὴν εὐλογημένη αὐτὴ σύναξι. Καὶ πρέπει ἡ ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ χαρακτῆρος σύναξις αὐτὴ νὰ τοποθετηθῇ παραλλήλως πρὸς τὶς ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος συνάξεις, οἱ ὁποῖες φέρουν τὸν τίτλον τῶν πανορθοδόξων διασκέψεων καὶ οἱ ὁποῖες ἔδωσαν τὴν μαρτυρία τῆς ἑνότητος τῆς ὀρθοδοξίας. Κάποτε, ἡ οἰκουμενικὴ ἐκκλησία μιλοῦσε μὲ τὶς οἰκουμενικὲς συνόδους. Κάποτε, θὰ μιλήσῃ πάλι μὲ παρόμοια σύνοδο. Στὸ μεταξύ, ἡ ὀρθόδοξος θεολογία, ἐκφράζουσα τὸ πνεῦμα τῶν παλαιῶν καὶ προπομπὸς τῶν μελλουσῶν συνόδων, καλεῖται νὰ δώσῃ τὴν μαρτυρία τῆς συνεχείας. Καλεῖται νὰ ὁμιλήσῃ, ὄχι γιὰ νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ μερικὲς δεκάδες ἀνθρώπων ποὺ ἀσχολοῦνται στὸ σπουδαστήριο τους μὲ θέματα ποὺ ἀπασχολοῦν μόνον αὐτούς, ἀλλὰ γιὰ νὰ μεταδώσῃ τὴν ζωογόνο πνοὴ τοῦ Πνεύματος στὸν σημερινὸ ἄνθρωπο, ποὺ πῆγε στὴ σελήνη καὶ ἔστειλε τὶς μηχανές του στὸν

Ἄρη, ἀλλὰ ποὺ τὸν πνίγει τὸ ἄγχος, ποὺ κινδυνεύει ἀπὸ τὴν μόλυνσι τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ δηλητηριάζεται ἀπὸ τὰ καυσαέρια, ποὺ ὑφίσταται πλύσι ἐγκεφάλου ἀπὸ τὶς διαφημίσεις, ποὺ πελαγώνει χάρις στὴν φροντίδα τῶν μέσων ἐνημερώσεως. Γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο π ρ έ π ε ι ἡ θεολογία νὰ εἶναι λόγος λυτρωτικός. Ἂν αὐτὸ τὸν ὑλοποιήση τὸ συνέδριό μας, πρᾶγμα ποὺ ἐγγυᾶται τὸ θέμα τοῦ συνεδρίου ὅτι θὰ συμβῆ, θὰ εἶναι οἱ συμμετέχουσες Σχολὲς ἄξιες τοῦ τίτλου «θεολογικές». Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία τὸ 1972 εἶχε ὀργανώσει διεθνὲς συνέδριο ὀρθοδόξου Θεολογίας μὲ θέμα «Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν» καὶ ἡ ὁποία τώρα μαζὺ μὲ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διοργανώνει τὴν παροῦσα σύναξι, εὔχεται δι' ἐμοῦ στὸ συνέδριο «τὴν χάριν τοῦ Κυρίου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Συναχθέντες ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς, ὁμιλοῦντες διαφορετικὲς γλῶσσες, ἀποτελέσαμε τὴν παροῦσα σύναξι. Εἴθε τὸ Πανάγιον Πνεῦμα, τὸ «διαιροῦν τὰ χαρίσματα» καὶ «συνιστῶν τὸν θεσμὸν τῆς ἐκκλησίας», νὰ δώση σ' αὐτὴ μία, μικρὴ ἔστω, ἀναλαμπὴ ἀπὸ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον διεμέρισε κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ κηρύξωμε καὶ ἐμεῖς μὲ τὴν θεολογία μας τὰ μεγαλεῖα τοῦ ἐν Τριάδι ὑμνουμένου Θεοῦ.

Χαιρετισμὸς τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Γαρδικίου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι,
Τίμιον Πρεσβυτέριον,
Ἐξοχώτατε κ. Ὑπουργέ,
Ἀξιότιμε κ. Ἀντιπρόσωπε τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

«Μόνη ἡ Ἑλλὰς ἀνθρωπογονεῖ φυτὸν οὐράνιον καὶ βλάστημα θεῖον, ἠκριβωμένον λογισμὸν ἀποτίκτουσα οἰκειούμενον ἐπιστήμῃ».

Μὲ τὰ λόγια αὐτά, Μακαριώτατοι, Σεβασμιώτατοι, εὐσεβεῖς ἱερεῖς, κ. Ὑπουργὲ καὶ ἐλλογιμώτατοι κ.κ. Καθηγηταί, Μέλη τοῦ παρόντος Συνεδρίου, χαρακτηρίζει τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος καὶ θεολόγος Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ὁποίου ἡ μικρὰ μὲν εἰς ἔκτασιν, μεγίστη δὲ εἰς Ἱστορίαν αὕτη γωνία τῆς γῆς θεωρεῖται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος, ἐν ᾧ τιμᾶται πᾶν τὸ μέγα καὶ ὑψηλόν, πᾶν τὸ ὡραῖον καὶ ἰδανικόν, πᾶν τὸ ἀληθὲς καὶ ἀγαθόν, πᾶσα ἀρετὴ καὶ πᾶς ἔπαινος, πᾶσα πρωτοτυπία καὶ πᾶσα ἐν γένει γονιμο

ποίησις καὶ παραγωγὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ὁποῖον καὶ μετὰ τὴν χριστοποίησιν καὶ τὸν ἁγιασμὸν αὐτοῦ δὲν ἔπαυσε νὰ διακηρύττῃ, ὅτι οἱ «νοῦν ἔχοντες» ἐκ τῶν χριστιανῶν, πιστεύουσιν ὅτι «παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον, οὐ ταύτην μόνον τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν»[1].

Ἕνεκα ἀκριβῶς τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου δυναμικοῦ χαρακτῆρος, τὸν ὁποῖον παρουσίαζεν ἡ περιοχὴ αὕτη τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, ἡ διδασκαλία τοῦ Ναζωραίου δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ πλέον καταλληλότερον ὄργανον ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς διακήρυξιν, διαμόρφωσιν καὶ διάδοσιν αὐτῆς ἢ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸν καθ' ὅλου ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ὁ Χριστιανισμός, συμμαχήσας μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἢ μᾶλλον περιβληθεὶς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον σὺν τοῖς ἄλλοις χαρακτηρίζεται διὰ τὴν λεπτότητα τῆς σκέψεως καὶ διὰ τὸν οἰκουμενικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, διέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὡς ἰουδαϊκῆς τινος αἱρέσεως καταστὰς παγκόσμιος θρησκεία, ἥτις, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἱδρυτοῦ αὐτῆς, προσφέρουσα τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς τελειότητος καὶ τὸ ἀσυμβίβαστον καὶ ἀντίθετον πρὸς πᾶν ὅ,τι ταπεινὸν καὶ μὴ ἠθικῶς συμφέρον ὁ κόσμος ἐπιθυμεῖ καὶ πράττει, συνεκίνησεν οὐ μόνον τοὺς πτωχοὺς τοῦ Γιαχβέ, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον καὶ τοὺς φιλοσοφημένους ἀνθρώπους κηρύττουσα αὐτοῖς οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ μόνον «Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν, Χριστοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν» (Α΄ Κορ. 1, 23-24), κήρυγμα τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἀπευθύνει πρὸς ἅπαντα τὸν κόσμον, ὅστις ἐν τούτοις φαίνεται λίαν διστακτικός, ἐὰν μὴ καὶ ἀδιάφορος, καὶ ἐνίοτε ἀντίθετος πρὸς αὐτό, δοθέντος ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι, ὡς ἐπιγραμματικῶς γράφει ὁ κάλαμος τοῦ Μ. Βασιλείου, ««τεχνολογοῦσι καὶ οὐ θεολογοῦσιν», ἡ δὲ «τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται, παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ Σταυροῦ»[2], δι' οὗ θὰ ἠδύνατο αὕτη νὰ καταστῇ μύστις τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ καὶ κοινωνὸς τῆς χάριτος αὐτοῦ, μεταβαλλομένη εἰς θεογνωσίαν.

Ἀγαπητοὶ Σύνεδροι,

«Πάντες οἱ ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως προσληφθέντες, ἕν σῶμά ἐσμεν, κεφαλὴν ἔχοντες τὸν Χριστόν, ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλως μέλη»[3]. Πάντες «ἑνούμεθα τῇ κατὰ πνεῦμα κοινωνίᾳ, εἰς τὴν ἑνὸς σώματος ἡμᾶς συμφωνίαν ἀναλαμβάνειν»[4].

Τὴν ἑνότητα ταύτην τῆς πίστεως, τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου ἡ Θεολογία, ὡς καθαρὰ λειτουργία καὶ διακονία τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται οὐ μόνον νὰ τὴν στηρίξῃ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ νὰ τὴν προαγάγῃ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀπαρτίσεως μιᾶς ποίμνης τελούσης ὑπὸ τὸν Ἀρχιποίμενα Ἰησοῦν Χριστόν, ἥτις ἀπάρτισις συμπίπτει μετὰ τοῦ ἐσχατολογικοῦ ἀπαρτισμοῦ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τῆς Ἐκκλησίας, δοθέντος ὅτι «διὰ πάντων οὖν πληροῦται τὸ σῶμα αὐτοῦ. Τότε πληροῦται ἡ κεφαλή, τότε τέλειον σῶμα γίνεται, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὦμεν συνημμένοι καὶ συγκεκολλημένοι»[5]. Ἡ προαγωγὴ τῆς δογματικῆς, ἐκκλησιολογικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἑνότητος τοῦ

κόσμου προϋποθέτει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐνέργειαν ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν μετατροπὴν τῆς Θεολογίας εἰς καθαρῶς διαλεκτικὴν Θεολογίαν, ἔχουσαν πάντοτε ὡς κέντρον οὐχὶ ἁπλῶς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ τὸν Θεάνθρωπον Ἰησοῦν, ὅστις λόγῳ τῆς διπλῆς αὐτοῦ φύσεως δίδει εἰς τὴν Θεολογίαν ἐν ταυτῷ μορφὴν χριστολογικήν, ἀνθρωπολογικήν, κοινωνικὴν καὶ ἐκπολιτιστικήν, ἤτοι ὑποχρεοῖ αὐτὴν νὰ ἐρευνήσῃ τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἐν συσχετισμῷ πάντοτε τόσον μὲ τὴν θείαν ὅσον καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Κυρίου, ἤτοι μετὰ τῶν πολυειδῶν προβλημάτων τοῦ συγχρόνου κόσμου.

Οὐδεμία ἔκφανσις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου κεῖται, καὶ δὲν πρέπει ἄλλωστε νά κεῖται, ἐκτὸς τῆς σφαίρας τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐπίσης οὐδεμία ἐκδήλωσις τοῦ κόσμου πρέπει νὰ τεθῇ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, δοθέντος ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ τὸ περιέχον, ἤτοι αὕτη δὲν εἶναι μέρος τοῦ κόσμου ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ κόσμος εἶναι ἓν καὶ μόνον μέρος τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀκριβῶς δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἥτις κατὰ τὴν προσφυᾶ ἔκφρασιν τοῦ μεγάλου ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου, τοῦ Ὠριγένους, εἶναι «ὁ κόσμος τοῦ κόσμου»[6]. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἥ τε Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεολογία, ἥτις ἐξασκεῖται ἐντὸς καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας πάντοτε ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον, ὅπως μὴ περιορίζωνται μόνον εἰς τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πρὸς τούτοις νὰ ἐγκύπτωσι καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ αὐτοῦ προβλήματα. Τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ μὴ χριστιανικοῦ κόσμου εἶναι ὡσαύτως καὶ προβλήματα τοῦ χριστιανικοῦ τοιούτου, καθ' ὅτι, ὡς λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «πρὸς τὸν διάβολον οὐδὲν ἔχομεν κοινὸν μόνον, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας πολλὰ ἔχομεν κοινά. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῖν τῆς αὐτῆς μετέχουσι, τὴν αὐτὴν γῆν οἰκοῦσι, καὶ ταῖς αὐταῖς τρέφονται τροφαῖς, τὸν αὐτὸν ἔχουσι Δεσπότην, τοὺς αὐτοὺς ἐδέξαντο νόμους, ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἡμῖν παρακαλοῦνται ἀγαθά. Μὴ τοίνυν λέγωμεν ὡς οὐδὲν ἡμῖν κοινὸν πρὸς αὐτούς· σατανικὴ γὰρ αὕτη ἡ φωνή, διαβολικὴ ἡ ἀπανθρωπία»[7].

Ἡ ὡς ἄνω φωνὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Χρυσοστόμου καλεῖ Θεολογίαν καὶ Ἐκκλησίαν νὰ παύσωσι πλέον νὰ εἶναι ἁπλοῖ θεαταὶ τοῦ σήμερον τελουμένου κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ, ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ δράματος τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κόσμου, καὶ νὰ λάβωσιν ἐνεργὸν μέρος εἰς τοῦτο, προκειμένου τὸ τέλος τοῦ ἐν λόγῳ δράματος νὰ ἀποβῇ ὀλιγώτερον ἀνώδυνον διὰ τὸν πάσχοντα καὶ περισσότερον ἐλπιδοφόρον διὰ τὸν πρωταγωνιστὴν αὐτοῦ, ὅστις οὐδεὶς ἕτερος εἶναι εἰ μὴ αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Μόνον ἐὰν αὗται ἐνεργῶς συμμετάσχωσιν εἰς τὸ παγκόσμιον τοῦτο ἐκτυλισσόμενον καθημερινῶς δρᾶμα, θῦμα καὶ θύτης τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ ἄνθρωπος, θὰ γνωρίσωσι βαθύτερον καὶ συνάμα θὰ ἐκτιμήσωσι περισσότερον τὸν πόνον, τὴν θλῖψιν, τὴν ἀγωνίαν, τὴν ἀβεβαιότητα, τὸ ἄγχος, τὴν κοινωνικὴν ἀδικίαν, τὴν ἀνελευθερίαν, τὴν πενίαν, τὴν κατάπτωσιν τῶν ἠθῶν, τὴν κατάργησιν τῶν ἠθικῶν ἀξιωμάτων, τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ τραύματα, τὴν κυριαρχίαν τῆς γραφειοκρατίας, τὸ βασίλειον τῆς ὕλης καὶ τῆς ἡδονοκρατίας, τὴν παρακμὴν τοῦ πνεύματος καὶ τέλος τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν τῶν μελῶν τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Ὅσον καιρὸν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ διάκονος αὐ-

τῆς Θεολογία παραμένουσιν ἁπλοῖ παρατηρηταὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ τούτου δράματος, θεωροῦσαι τοῦτο μακρόθεν, τόσον τὸ χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου θὰ εὐρύνηται συνεχῶς, καθιστάμενον ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἀγεφύρωτον, ἐνῷ συγχρόνως θὰ μεταθέτωσιν αὗται εἰς τὸ ἀπώτερον ἢ καὶ ἀπώτατον μέλλον «τὴν δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσαν τὴν τῶν παθημάτων κάθαρσιν», ἤγουν τὴν ἐν Χριστῷ, διὰ Χριστοῦ καὶ κατὰ Χριστὸν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι πάντοτε ἀναγέννησιν, ἀνακαίνισιν, μεταμόρφωσιν καὶ ἀναδημιουργίαν τῆς ἐξ ἐπόψεως τεχνικῆς μὲν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν βαινούσης κοινωνίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἠθικῶς δὲ πρὸς τὰ ὄπισθεν. Θεολογία καὶ Ἐκκλησία καλοῦνται νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον φιλόκοσμοι καὶ οὐχὶ μισόκοσμοι, κοινωνικοὶ καὶ οὐχὶ ἀκοινώνητοι.

Ἡ κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας μετὰ τοῦ δεινῶς κλονιζομένου ἀνθρώπου καὶ κόσμου τῆς σήμερον προϋποθέτουσι τὴν μεταφορὰν τοῦ θυσιαστηρίου ἐντὸς τῆς κοινωνίας ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τῆς ὁποίας προσφέρεται ἀδιαλείπτως ἡ ἀναίμακτος Θυσία. Μακρὰν πάσης ἐθελοτυφλίας ζῶντες καὶ ἐξ ἄκρας εἰλικρινείας κινούμενοι καὶ αὐτοκριτικὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιοῦντες ὀφείλομεν μετὰ θάρρους νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ ἄμβων δὲ συγκινεῖ τὰ πλήθη τόσον, ὅσον ἄλλοτε. Καὶ τοῦτο διότι οὗτος δὲν ὁμιλεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἀνταποκρίνεται πλέον εἰς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦσι τοῦτον. Ἡ ἀδυναμία δὲ αὕτη τοῦ ἄμβωνος δὲν εἶναι ἀδυναμία τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τοὐναντίον αὕτη εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀδυναμία τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς Θεολογίας νὰ τοποθετήσωσι τοῦτο, ὡς ἄλλοτε εὐστόχως ἔπραξαν οἱ Ἀπόστολοι, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν σήμερον ἐπικρατούντων κοινωνικῶν, πολιτικῶν, πνευματικῶν καὶ ἰδεολογικῶν ρευμάτων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἵτινες ἐναγωνίως ἀναμένουσι τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θὰ πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι οὐχὶ τυποποιημένη θεωρία, ἀλλὰ μαρτυρία συνεχοῦς ἀνακαινίσεως, μεταμορφώσεως καὶ ἀναγεννήσεως, ὡς ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐρειδομένης ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὁποῖον «ὅπου θέλει πνεῖ» (Ἰωάν. 3, 8) καὶ τὸ Ὁποῖον ἐγγυᾶται τὴν ὁμαλὴν καὶ ἅμα δημιουργικὴν πορείαν τοῦ κόσμου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν συνάντησιν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ κόσμου, συγκεκριμένον ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ συνεχὴς ἀνανέωσις τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ διὰ τὸν κόσμον, ἡ διαρκὴς ἀναβίωσις καὶ βίωσις, κατὰ τρόπον πάντοτε καινὸν καὶ δυναμικόν, τῆς ἤδη ἐγκαθιδρυθείσης διὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ διαρκὴς ἄνθησις τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὁποῖον, κατὰ τρόπον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, ἐνεργεῖ διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὸ πρῖσμα πάντοτε τῆς ἀνακαινίσεως τῶν πάντων ἐν καθωρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὡς καὶ ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῆς ἐσχατοποιήσεως τῆς ἱστορίας, τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον εἶναι οὐχὶ ὁ ἁπλὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος, ἤτοι ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, ὅστις ὡς ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου καὶ ὡς κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς συνεχῶς ἀνακαινίζει καὶ ἀναδημιουργεῖ τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ.

Ὡς κατ' ἐξοχὴν ὑπεύθυνα ἄτομα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας ὀφείλομεν μετὰ θάρρους, εἰλικρινείας καὶ συντριβῆς τῆς καρδίας νὰ ὁμολογήσω-

μεν ὅτι τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας, περιοριζόμενον εἰς τὴν τυποποιημένην καὶ μονότονον ἐκτέλεσιν τῶν ἤδη καθιερωθέντων λειτουργικῶν καὶ λοιπῶν εὐχαριστιακῶν τύπων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας μὴ δημιουργικὴν κήρυξιν τῶν αἰωνίων ἀληθειῶν, εἶναι ἔργον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκτὶς δράσεως δὲν φθάνει εἰς τὰς μεγάλας μάζας τῆς πολλαπλῶς χειραφετημένης συγχρόνου κοινωνίας, ἀλλὰ τοὐναντίον περιορίζεται αὕτη μόνον εἰς τὴν μάζαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῆς Εκκλησίας, ἡ ἔκτασις καὶ ἡ περιεκτικότης τοῦ ὁποίου, πρὸς μεγάλην λύπην καὶ ἀπογοήτευσιν πάντων ἡμῶν, συνεχῶς ἐλαττοῦται, ἡ ἐλάττωσις δὲ αὕτη ὁλονὲν καὶ θὰ αὐξάνεται ἀκολουθοῦσα τὴν αὔξησιν τῆς τεχνοκρατίας, ἥτις μεταβάλλουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς μίαν ταχυτάτην καὶ διαρκῆ παραγωγικὴν μηχανήν, καὶ καθιστῶσα τοῦτον δοῦλον τῆς γραφειοκρατίας, ἐκριζώνει πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὴν ψυχήν, εἰς τὴν μεταφυσικὴν ὄψιν τῆς παρούσης ζωῆς, ἐνῷ ταυτοχρόνως ρίπτει τὸ βάρος ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς ὡς καὶ εἰς τὴν ἄνευ οὐδενὸς μέτρου κατανάλωσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς καὶ εἰς τὴν ἄνευ οὐδενὸς λογικοῦ προγράμματος ἐκμετάλλευσιν ἢ μᾶλλον ἐξάντλησιν τῶν διαφόρων πρώτων ὑλῶν τοῦ πλανήτου ἡμῶν.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία δύνανται νὰ αὐξήσωσι κάλλιστα τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον μόνον καὶ ἐφ' ὅσον ἐπανεύρωσι τὴν δυναμικὴν κλεῖδα τῆς ἐπαφῆς αὐτῶν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, μόνον καὶ ἐφ' ὅσον ἐνστερνισθῶσιν αὗται τὸν ἀγῶνα – θρησκευτικόν, ἠθικόν, πνευματικόν, κοινωνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν – τόσον τῶν προφητῶν τῆς Π. Διαθήκης, ὅσον καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες μετὰ θάρρους καὶ μεγάλης αὐταπαρνήσεως ἐπῄνεσαν κοινωνικοηθικὰς καταστάσεις καὶ ἐξῆραν ἠθικὰς προσωπικότητας, μὴ διστάσαντες ἐν τούτοις νὰ στηλιτεύσωσι συγχρόνως λαούς, βασιλεῖς καὶ λοιποὺς ἄρχοντας διὰ πᾶσαν αὐτῶν πρᾶξιν, ἐρχομένην εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν, μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ ἰδιοκτησίαν, ὡς καὶ μὲ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικράτησιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ὅσον περισσότερον Ἐκκλησία καὶ Θεολογία θὰ ἀποφεύγωσι ν' ἀσχοληθῶσι μὲ τὰ φλέγοντα οὐ μόνον πνευματικά, ἀλλὰ συνάμα καὶ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τόσον περισσότερον ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ παρουσία αὐτῶν θὰ ἐλαττοῦνται, περιοριζόμεναι εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐξανομένης εἰς τὸ μέγιστον τῆς ἀπομονώσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀγωνίαν δὲν δύνανται ἢ μᾶλλον δὲν προσπαθοῦσιν αὗται νὰ συλλάβωσιν καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος. Πρὸς τούτοις, ὅσον χρόνον ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεολογία συστηματικῶς ἀποφεύγουσι νὰ λάβωσι θέσιν ἐφ' ὅλων τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων προβλημάτων, βοηθοῦσαι τὸν δεινῶς μαστιζόμενον ἄνθρωπον νὰ ἐπιλύσῃ αὐτά, τόσον τὸ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον μήνυμα θὰ εἶναι μήνυμα ἀναχρονιστικόν, μήνυμα ἀπευθυνόμενον πρὸς ὦτα μὴ ἀκουόντων, γενικώτερον δὲ εἰπεῖν, μήνυμα οὐδεμίαν ἐλπίδα προσφέρον εἰς τὸν ζῶντα τὴν τραγικότητα τοῦ παρόντος αἰῶνος ἄνθρωπον. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη καὶ μάλιστα ἐπιτακτικὴ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν νὰ λάβωσι συνείδησιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διὰ τὸν κόσμον ἀποστολῆς αὐτῶν

καὶ δὴ καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, διότι ραγδαίως πολλαπλασιάζονται καὶ ὀξύνονται τὰ πνευματικά, ἠθικά, κοινωνικά, πολιτικά, οἰκονομικὰ καὶ ψυχολογικὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας, ἡ ζωὴ τῆς ὁποίας ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καθίσταται ἔτι περισσότερον δύσκολος, ἀνούσιος καὶ ἄχαρις.

Ἡ ἐπιρροὴ καὶ τὸ γόητρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας θέλουσιν αὐξηθῆ σημαντικῶς καὶ ἡ διαταραχθεῖσα ἢ ἀτονίσασα πρὸς αὐτὰς ἐμπιστοσύνη τοῦ κόσμου θέλει καὶ πάλιν ἀποκατασταθῆ,ὅταν καὶ ἐφ' ὅσον αὗται πρῶται μὲν λάβωσι πλήρη συνείδησιν τῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν διέρχεται σήμερον ὁ ἀνατολικὸς καὶ δυτικὸς κόσμος καὶ πολιτισμός, δεύτερον δέ, ὅταν αὗται, βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς καὶ ἐπὶ τῆς δυναμικότητος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὁποῖον γεννᾷ καὶ αὐξάνει τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, διανοίξωσι νέους ὁρίζοντας καὶ νέους τρόπους ζωῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν μὴ καταδικάζουσαι τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν ἀλλὰ περιορίζουσαι τὴν ἀχαλίνωτον αὐτοῦ πορείαν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὴ ἀναμένουσαι μοιρολατρικῶς τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ κόσμου εἰς τὴν κλίμακα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ παρελθὸν ὁ ἄνθρωπος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἀπεδέχετο καὶ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος οὗτος σήμερον ὑποβάλλει εἰς αὐστηρότατον κριτικὸν ἔλεγχον.

Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἐὰν ἐλέγομεν ὅτι Ἐκκλησία καὶ Θεολογία, ἐνδιαφερόμεναι διὰ τὰ κοινωνικὰ καὶ παντὸς εἴδους ἐκπολιτιστικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ συμβαδίζουσαι μὲ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἐλπιδοφόρον πορείαν, δύνανται, διὰ τῆς ἐπιτελέσεως τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν πνευματικὴν τοιαύτην, νὰ ἐπιτύχωσιν ὅ,τι αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τῆς καθαρᾶς διερευνήσεως τοῦ δόγματος ἢ διὰ τῶν ἄνευ τέλους θεολογικῶν συζητήσεων. Ἡ κοινωνιολογικὴ ἢ κοσμολογικὴ αὐτὴ ὄψις τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς διακόνου αὐτῆς Θεολογίας ὡδήγησε τοὺς Πατέρας εἰς τὸν τονισμὸν τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Οὕτως ὁ Μ. Βασίλειος, ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐπισκόπων, ἀναφέρει ὅτι ἡμεῖς (οἱ ἐπίσκοποι) δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν ὅτι «ἔξω ἐσμὲν τοῦ πάθους τῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲν τῆς παρ' ἑτέρων ἐπικουρίας δεόμεθα», διότι ὡς μέλη ἀνήκομεν εἰς τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, οὗτινος τὰ μέλη ἔχουσιν ἀνάγκην ἀλλήλων καὶ ὀφείλουσι νὰ «μεριμνῶσιν ὑπὲρ ἀλλήλων»[8]. Ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δυνάμεθα «τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς συναφείας ἑαυτοὺς ἀποτέμνειν.... καὶ οἴεσθαι μηδενὸς ἑτέρου εἰς κοινωνίαν προσδεῖσθαι»[9], ἀλλ' ὀφείλομεν «καὶ τοῖς μακρὰν οὖσι τῆς σωτηρίας δυνηθῆναι ἐξακουστὸν ὑμῶν τὸν λόγον διὰ τὸ τρανὸν τῆς διδασκαλίας γενέσθαι»[10].

Τὸ παρὸν Συνέδριον, σὺν τοῖς ἄλλοις, καλεῖται νὰ δώσῃ νέας κατευθύνσεις καὶ νὰ διανοίξῃ νέους ὁρίζοντας εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀπολέσῃ αὕτη τὴν κυρίαν αὐτῆς ἀποστολὴν ὡς κιβωτοῦ σωτηρίας. Ἡ ἐπίτευξις τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ δυναμικὴ αὐτῆς παρουσία ἐν τῷ χρόνῳ, τῷ τόπῳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ, προϋποθέτουσι σκληρὸν καὶ τραχὺν ἀγῶνα ἐκ μέρους αὐτῆς καὶ τῆς Θεολογίας, δοθέντος ὅτι ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας προσκρούει, σὺν τοῖς ἄλλοις, εἰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἀντιθέσεις, ὡς καὶ εἰς

οἰκονομικὰ συμφέροντα ὡρισμένων Ὑπερδυνάμεων, αἵτινες διαφοροτρόπως ἐλέγχουσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ ἐν λόγῳ ἀγὼν πρέπει παρὰ τὰς ὑφισταμένας δυσκολίας, νὰ διεξαχθῇ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας, ἐφ' ὅσον πρῶτον μὲν «κρεῖτον ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν ἢ κακοποιοῦντας» (Α΄ Πέτρ. 3, 17), δεύτερον δὲ ἡ ὑπὸ τούτων μέλλουσα νὰ διεξαχθῇ πάλη «οὐκ ἔστι πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Ἐφεσ. 6, 12). Μόνον εἷς τοιοῦτος ἀγὼν θὰ δυνηθῇ νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίας τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς δυναμικὸν χαρακτῆρα, ἐξάγουσα αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν εἰς τὴν δρᾶσιν, ἀπὸ τὸν παρεισφρήσαντα στατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα εἰς δυναμικόν, ἀπὸ τὴν ἀμεριμνησίαν εἰς τὸ ἐνδιαφέρον, ἀπὸ τὴν κατάπτωσιν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν, ἀπὸ τὴν αἰσθητὴν αὐτῆς ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ ἀπουσίαν εἰς τὴν ἔντονον αὐτῆς παρουσίαν, ἀπὸ τὴν διαίρεσιν εἰς τὴν ἑνότητα, ἥτις καὶ ἐκφράζει κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πραγμάτωσιν τῆς Θείας Οἰκονομίας, γενομένης «ἵνα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς ἑαυτήν τε καὶ πρὸς ἑαυτὸν συναγάγῃ καὶ τὴν πονηρὰν κατατομὴν ἐξελὼν τὴν ἀρχαίαν ἀνακαλέσηται ἕνωσιν»[11]. Μόνον εἷς τοιοῦτος ἀγὼν ἀνακαινήσεως, ἀνακεφαλαιώσεως καὶ ἀναδημιουργίας τῶν πάντων ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ θὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν μίαν μορφὴν προσεγγίσεως αὐτῶν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ σήμερον ἐπικρατούσης πνευματικῆς, ἠθικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς πραγματικότητος. Εἶναι καιρὸς πλέον ἡ Θεολογία νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας ζώσης καὶ συνεχῶς ἀγωνιζομένης ἐντὸς μιᾶς ἀδιαλείπτως μεταλλασσομένης καὶ ταχύτατα ἐκκοσμικευομένης κοινωνίας, ἥτις τελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, ἐθνικῶν ἐκπολιτιστικῶν καὶ φυλετικῶν ἰδεολογικῶν ρευμάτων παρουσιάζεται διῃρημένη.

Ἡ ἐνεργοποίησις τῆς πραγματικῆς καὶ ἅμα κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀναγέννησιν καὶ ἀνακαίνησιν αὐτῶν, ἐξεύρεσιν οὐχὶ νέων ἀληθειῶν, διότι «ὁ Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἑβρ. 13, 8), ἀλλὰ νέου τρόπου σκέψεως καὶ νέων μεθόδων ἐξηγήσεως καὶ μεταδόσεως τῶν ἐνυποστάτων καὶ ἐν τῷ θεανδρικῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνσαρκωμένων αἰωνίων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς καὶ νέων μελετῶν προωθήσεως τῆς ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ μαρτυρίας ἡμῶν τῶν Ὀρθοδόξων. Ἀμφότεραι καλοῦνται καὶ πρέπει νὰ καταστῶσι περισσότερον διαλλακτικαί, διότι, ὡς ὀρθῶς ὑπογραμμίζει ὁ Μ. Βασίλειος, «ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχός ἐστιν τοῖς δόγμασιν, οὐκ ἐῶσα αὐτὰ εὐδιάρπαστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις»[12]. Ἡ ἐκ μέρους αὐτῶν ἀποδοχὴ καὶ προαγωγὴ τῆς διαλεκτικῆς, ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις προϋποθέτει αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτοκριτικήν, θὰ δώσῃ εἴς τε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν τὴν δυνατότητα ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως διαλεχθῶσι μετὰ τοῦ ἐκκλησιαστικῶς καὶ θρησκευτικῶς ἐν πολλοῖς ἀδιαφόρου σήμερον κόσμου, ὡς καὶ μετὰ τῶν διαφόρων ὑλιστικῶν καὶ ἀθεϊστικῶν φιλοσοφικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ρευμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως μεταγγίσωσι εἰς ὅλον ἀνεξαιρέτως τὸν κόσμον τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν σωτηρίαν χαρὰν

τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου, ἥτις παραμένει ὡς ἡ μόνη παρήγορος διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐσχατολογικὴ καὶ ἅμα μεταφυσικὴ ἐλπὶς καὶ πραγματικότης, τοποθετοῦσαι ἑαυτὰς ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ καθορίζουσαι τὰς σχέσεις καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔναντι τῶν προβλημάτων τοῦ σημερινοῦ κόσμου ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τρόπον εὔληπτον καὶ δυναμικὸν ἐκφράζουσαι καὶ μεταδίδουσαι τὴν μίαν ἀποκεκαλυμμένην ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν ἐντὸς ἑνὸς πλαισίου διαφορετικῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν, ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ρευμάτων ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων τελεῖ ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο καθίσταται ἐφικτὸν διὰ τῆς ἐντάξεως ἀμφοτέρων εἰς τὴν διακονίαν τοῦ κόσμου, διὰ τῆς ὁποίας πραγματοποιεῖται ἡ διαλογικὴ συνάντησις Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου γενομένη πάντοτε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, συνεργίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ διαλογικὴ αὕτη συνάντησις τῶν δύο τούτων κόσμων θὰ δώσῃ διαρκῆ δυναμικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ μέθεξιν, συνάντησιν καὶ κοινωνίαν αὐτῶν, ἐνῷ ἡ κοινωνία αὕτη θὰ καταστήσῃ καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον ἐξόχως δημιουργικούς, γεννῶσα ἐντὸς αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ γονιμότητα πρὸς παγκοσμίους ἐκ μέρους αὐτῶν ἠθικάς, κοινωνικάς, πολιτικάς, οἰκονομικὰς καὶ θρησκευτικὰς πρωτοβουλίας, αἵτινες ἄλλωστε ἀποτελοῦσι καὶ τὴν τελευταίαν παρηγορίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἀπὸ κύριος τῆς μηχανῆς κατέστη δοῦλος αὐτῆς διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποδοχῆς τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν τεχνοκρατουμένων κοινωνιῶν τῆς Οἰκουμένης.

Μὴ παραθεωροῦντες τὸν δυναμικὸν καὶ ἅμα προφητικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργοῦντος Ἁγίου Πνεύματος, λέγομεν ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας θὰ ἐξαρτηθῇ κατὰ πολὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν αὗται θὰ λάβωσιν — ἐὰν βεβαίως λάβωσι τοιαύτην — εἰς τὰ κοινωνικά, πολιτικά (ἐννοεῖται ἐξ ἀπόψεως ἀνθρωπολογικῆς καὶ οὐχὶ καθαρῶς πολιτικῆς), οἰκονομικά, φιλοσοφικὰ καὶ λοιπὰ πνευματικὰ καὶ θρησκευτικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα τόσον ἀσφυκτικῶς πολιορκοῦσι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀναπτυχθῶσι κατὰ τρόπον ἐλεύθερον· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τῆς μορφῆς τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν αὗται θὰ χρησιμοποιήσωσιν εἰς τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ κοινωνικῶν καταστάσεων συνάντησιν καὶ διαλογικὴν αὐτῶν συζήτησιν. Ἐκ τῶν δύο τούτων παραγόντων, ὡς καὶ ἐκ πολλῶν ἑτέρων, θὰ κριθῇ ἡ περαιτέρω αὔξησις ἢ μείωσις τοῦ δυναμικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησίας ὡς κέντρου τοῦ χρόνου, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἐκ μέρους τοῦ κόσμου ἀποδοχὴ ἢ ἀπόρριψις τοῦ λόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Θεοῦ, ὅστις «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν», ἡ συνειδητοποίησις τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἢ ἡ περαιτέρω ἐκκοσμίκευσις αὐτῶν, ἡ μετουσίωσις εἰς συγκεκριμένον ἔργον τοῦ μηνύματος τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον, ἡ ὁρατὴ παρουσία τῆς χάριτος τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κλῆσις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀνωτέρους ἠθικοὺς ἀγῶνας ὡς καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἀξιοπιστίας αὐτῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ γενικώτερον πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ λόγου τοῦ Σταυροῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ διὰ τὸν κόσμον.

Βεβαίως πάντα τὰ ἀνωτέρω οὐδόλως δηλοῦσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θείαν, πνευματικὴν καὶ σωτηριώδη αὐτῆς ἀποστολήν, θέτουσα εἰς τὸ ἑξῆς ὡς κύριον αὐτῆς μέλημα τὴν ἐπίλυσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὡς ἄνω μνημονευθέντων προβλημάτων. Διὰ τούτων ἁπλῶς καὶ μόνον ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑπογραμμίσωμεν, ὅτι Ἐκκλησία καὶ Θεολογία καλοῦνται καὶ προσκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ κόσμου οὔτε μόνον νὰ ἀνθρωποποιήσωσι, ἀλλ' οὔτε καὶ μόνον νὰ πνευματοποιήσωσι τὰ ἀναφυόμενα ἑκάστοτε προβλήματα, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ θεανθρωποποιήσωσι, δίδουσαι εἰς αὐτά, ὡς ἐπίσης εἰς τὸν χρόνον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, μίαν καθαρῶς ἐκκλησιολογικὴν — ἐσχατολογικὴν διάστασιν, ἥτις ἄλλωστε δύναται καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μοναδικὴ διέξοδος ἐκ τοῦ ἀδιεξόδου εἰς ὃ ἀσυνειδήτως εἰσῆλθεν ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης. Ἐσχατοποίησις τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου καὶ συγχρόνως θεανθρωποίησις τῶν ποικίλων καὶ πολυμόρφων προβλημάτων τοῦ κόσμου σημαίνει οὐχὶ ἄρνησιν ἢ ὑπερτονισμὸν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἑνὸς εἰς βάρος τοῦ ἑτέρου, ἀλλὰ συνύπαρξιν καὶ ἀντίδοσίν τινα μεταξὺ τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν δημιουργοῦσι πνευματικά, ἀλλὰ συνάμα καὶ προβλήματα ἐπιβιώσεως αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ δεύτερα συναντῶνται ἐν τῷ θεανδρικῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου, ἔνθα καὶ πραγματοποιεῖται ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀντίδοσις τῶν ἰδιωμάτων των, τῇ παρουσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χωρὶς ἐν τούτοις διὰ τῆς συντελουμένης ταύτης συνεργείας ν' ἀπολέσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν μορφήν, ὡς ἀκριβῶς συνέβη καὶ ἐν τῇ ἑνώσει τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καὶ μόνον τὸ κοσμοϊστορικὸν τοῦτο γεγονὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου συναντῶνται Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ οὐράνιος καὶ ὁ ἐπίγειος ἄνθρωπος, τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη, πρέπει νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν, προκειμένου αὗται νὰ ἐργασθῶσι διὰ τὴν ἐναρμόνισιν τῶν ἐκ τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ ἄνθρωπος, προκυπτόντων προβλημάτων, πρὸς τούτοις δὲ νὰ ἐντείνωσιν αὗται τὰς προσπαθείας των διὰ τὴν ἐκ τῶν δύο σήμερον ἐπικρατούντων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων δημιουργίαν ἑνὸς τρίτου συστήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἔχῃ ὡς κέντρον τὸν Θεὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ δημιουργηθέντα δισύνθετον ἄνθρωπον ἀφ' ἑτέρου. Ἡ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία καταδικάζουσαι τὴν ἐκκοσμίκευσιν τῶν πάντων καὶ δίδουσαι ἔμφασιν εἰς τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα τῶν πάντων καλοῦνται, ὅπως ἐργασθῶσι διὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην τῶν δύο ἐκ διαμέτρου ἰσχυόντων πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συστημάτων βάσει πάντοτε τῆς περὶ τοῦ ἀνθρώπου βιβλικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διακηρυχθείσης κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος. Ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἔργου τούτου εἶναι πολὺ δύσκολος καὶ τραχεῖα, ἀπαιτεῖ δὲ διηνεκῆ προσευχήν, μετάνοιαν, δρᾶσιν, ἄνοιγμα αὐτῶν πρὸς τὸν κόσμον γενικῶς, ἀνασύνταξιν τῶν πνευματικῶν αὐτῶν δυνάμεων, ἀναγέννησιν καὶ ἀναμόρφωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν, ὡς καὶ τῶν Θεολογικῶν τοιούτων, ὅλως δὲ ἰδιαιτέρως βαθεῖαν πίστιν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, Ὅστις καίτοι ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐ-

ρανούς, ἐν τούτοις οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἐπαύσατο νὰ κυβερνᾷ, κατευθύνῃ, ἁγιάζῃ καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀνακαινίζῃ καὶ μεταμορφώνῃ τὸν κόσμον διὰ τοῦ Πατρὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ὅθεν μὲ τὴν ἐλπίδα καθορισμοῦ ἐκ μέρους τοῦ παρόντος Συνεδρίου νέων κατευθυντηρίων γραμμῶν πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας, μὲ τὴν εὐχὴν διανοίξεως νέων ὁριζόντων εἰς τὴν Θεολογίαν πρὸς ἀντιμετώπισιν πάντων τῶν προβλημάτων τοῦ ραγδαίως σήμερον ἀναπτυσσομένου καὶ συνεχῶς μεταβαλλομένου κόσμου, μὲ τὴν προσδοκίαν ἐξευρέσεως νέων τρόπων σκέψεως καὶ δράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς ἀδιαφόρῳ κοινωνίᾳ ἡμῶν, μὲ τὴν προοπτικὴν ὅτι τὸ παρὸν Συνέδριον θὰ συμβάλῃ οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ «καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως» χαιρετίζω, ὡς Διευθυντὴς τοῦ Διορθ. Κέντρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν Ὀρθ. Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ Ἀκαδημιῶν, ὡς καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Π.Σ.Ε., εὐχόμενος ὅπως ὁ Κύριος, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ὁποίου συνήλθομεν σήμερον ἐπὶ τὸ αὐτό, κρατύνῃ τὴν μεταξὺ ἡμῶν ἀγάπην, ἐνισχύῃ τὴν ἑνότητα τῆς Πίστεως, ἐπαυξάνῃ τὴν μεταξὺ ἡμῶν κοινωνίαν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, μεταγγίζῃ εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς καρδίας ἡμῶν τὸ φρόνημα τῶν Πατέρων, ἀναζωογονῇ εἰς τὰς καρδίας ἁπάσης τῆς χριστιανοσύνης τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, εἰρήνης καὶ ἀλληλεγγύης, ὁδηγῇ ἡμᾶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπαρτίσεως μιᾶς «πανταχοῦ ἀδελφότητος», τεινούσης νὰ περιλάβῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς «πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίῳ»[13], καταστήσῃ δὲ ἡμᾶς ἀξίους νὰ λάβωμεν «ἀξίωμα θεότητος», ὡς χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, ὅλως δὲ ἰδιαιτέρως, ὅπως φωτίζῃ τὸν δρόμον ἡμῶν, ὅστις πρέπει νὰ εἶναι «ἡ ἀρετή· μέγεθος δὲ ἡ θεολογία· δρόμος δὲ τὸ ἀεικίνητον καὶ μέχρι Θεοῦ φέρον ταῖς ἀναβάσεσιν· δύναμις δὲ ἡ τοῦ Λόγου σπορὰ καὶ διάδοσις»[14].

«Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες», ἀγαπητοί μου Σύνεδροι, ὑμῶν «τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ» (Ρωμ. 10, 16). Ὡς εὖ παρέστητε ἐν τῷ Διορθοδόξῳ Κέντρῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. «Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε» (Φιλιπ. 4, 4).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, *Ἐπιτάφ. εἰς Μ. Βασίλειον*, PG. 36, 508 ἑξ.
2. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολαί*, II, 90, 2, PG.32, 473B.
3. Μ. Βασιλείου, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, ἐρώτ. 7, 2, PG 31, 929.
4. Ἔνθ' ἀνωτ. II, 90, 1, στ. 473B.
5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολήν*, III, 2, PG. 62, 26.
6. Πρβλ. *Ὑπόμν. εἰς κατὰ Ἰωάν. Εὐαγγέλιον*, VI, LIX.
7. Ἰω. Χρυσοστ. *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας*, 1, 12, PG. 49, 33.
8. Μ. Βασιλείου. *Ἐπιστ.* 203, 3, PG. 32, 741.
9. Μ. Βασιλείου, Ἔνθ' ἀνωτ. 65, 421C. Πρβλ. ὡσαύτως 203, 3, στ. 741B.
10. Μ. Βασιλείου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν*, XII, PG. 30, 565B.
11. Μ. Βασιλείου, *Κεφάλ. τῶν ἀσκ. Διατάξεων*, 18, PG. 31, 1385.
12. Μ. Βασιλείου, *Ἑρμ. εἰς τὸν Προφ. Ἠσαΐαν*, II, 14-15, PG. 30, 269C.
13. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολαὶ* 98, 2, στ. 497A.
14. Γρηγ. Ναζ., *Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μ. Βασίλειον*, PG. 36, 584.

Χαιρετισμὸς τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Δωδώνης ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
Ἡγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι,
Κύριε Ὑπουργέ,
Ἀγαπητοὶ Σύνεδροι

Ἐν ἀνεκλαλήτῳ χαρᾷ ὑποδέχομαι σήμερον, ἐν τῇ παλαιφάτῳ ταύτῃ Μονῇ τῆς Πεντέλης, ἧς, εὐλογίαις τοῦ Σεπτοῦ μου Πατρὸς καὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κυρίου Σεραφεὶμ προΐσταμαι, τὴν ἐκλεκτὴν χορείαν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Καὶ ἡ χαρά μου μετατρέπεται εἰς συγκίνησιν, ἀναλογιζόμενος τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη θεολογικὴ συνάθροισις πραγματοποιεῖται εἰς τὸν ἱερὸν αὐτὸν χῶρον, μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα ὅλων ἐτῶν, ἀφ' ὅτου ἡ πρώτη συνῆλθεν καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις, τῆς προγραμματισθείσης διὰ τὸ ἔτος 1940 μὴ πραγματοποιηθείσης ἕνεκα τοῦ μεσολαβήσαντος ἐν τῷ μεταξὺ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Ἡ ἀνάγκη σήμερον καθίσταται ἔτι περισσότερον ἐπιτακτικὴ ἵνα ἡ ἀνταλλαγὴ ὀρθοδόξων σκέψεων πραγματοποιῆται συχνότερον προκειμένου τὰ μηνύματα, ἅτινα καταφθάνουν διὰ τὰς ὑποχωρήσεις τοῦ πνεύματος ἔναντι τοῦ βάρους τῆς μηχανῆς καὶ τῆς ὕλης νὰ ἀντιμετωπίζωνται μὲ ὀρθὰς θεολογικὰς θεωρήσεις.

Σήμερον εἴπερ ποτε ἄλλοτε ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τῆς ὀρθῆς κατευθύνσεως καὶ ἡ ὁποία μόνη διὰ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ.

Εὔχομαι ὁ Θεῖος τῆς Ἐκκλησίας Δομήτωρ νὰ πέμψῃ καὶ αὖθις τὸ Πανάγιόν Του Πνεῦμα καὶ οὕτω νὰ συντελεσθῇ εἰς τὸ διάστημα τῆς ἐδῶ συναντήσεώς μας μία νέα Πεντηκοστή, ὥστε ὅταν θὰ περατωθοῦν αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου, νὰ λαλήσητε εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων λόγους ἀγαθούς, λόγους ἐποικοδομητικούς, πρὸς δόξαν τοῦ Ἀρχιποίμενος Χριστοῦ καὶ τῆς Στρατευομένης Ἐκκλησίας αὐτοῦ.

Προσφώνησις τοῦ Καθηγ. Σάββα ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ
Προέδρου τῆς Διοργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι,
Ἐξοχώτατοι κ.κ. Ὑπουργοὶ καὶ Ὑφυπουργοί,
Ἀξ/μο Προεδρεῖο,
Κύριοι Συνάδελφοι, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ὡς πρόεδρος τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπιθυμῶ νὰ ἀπευθύνω ἐγκάρδιο ἀδελφικὸ χαιρετισμὸ πρὸς ὅλους τοὺς Συναδέλφους: Καθηγητὲς - ἀντιπροσώπους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν (ὁμότιμους, τακτικούς, ἔκτακτους καὶ ὑφηγητές), τὶς ἔγκριτες θεολογικὲς προσωπικότητες τοῦ Ὀρθο-

δόξου κόσμου, καὶ τοὺς Παρατηρητὲς συναδέλφους, διαπρεπεῖς θεολόγους καὶ ἐκπροσώπους Παγκοσμίων Ὀργανισμῶν, ποὺ στὴν πρόσκληση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἑλλάδος ἔδωκαν ἐδῶ σήμερα τὸ παρόν. Χαιρετίζω ἀδελφικά, ἐπίσης, τὴν παρουσία τῶν «ἐπισκεπτῶν» συναδέλφων θεολόγων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, οἱ ὁποῖοι κατέκλησαν αὐτὴ τὴν αἴθουσα. Ἡ παρουσία των δίνει ἱκανοποίησι καὶ χαρά σὲ ὅλους μας.

Ἐκφράζω δὲ θερμὲς εὐχαριστίες πρὸς τὸν Μακαριώτατο Πρόεδρο τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τοὺς Σεβασμιωτάτους ἱεράρχες καὶ Θεοφιλέστατους Ἐπισκόπους, τοὺς τιμιώτατους ἐκπροσώπους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐξοχώτατους Ὑπουργοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς ἐκπροσώπους τῆς Πολιτείας, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν παρουσία τους ἐδῶ καταδεικνύουν ὄχι μόνον τὴν προσδοκία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Λαοῦ ἀπὸ τὸ Συνέδριό μας ἀλλὰ καὶ λαμπρύνουν τὴν ἐπίσημη αὐτὴ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τους.

Οἱ καρδιὲς εἶναι γεμάτες ἀπὸ συγκίνηση καὶ χαρά, γιατὶ ἕνας πόθος πολλῶν ἐτῶν ἱκανοποιεῖται, γιατὶ ἀρκετοὶ κόποι καὶ μόχθοι φέρνουν τελικὰ κάποιον καρπό. Νά, εἴμαστε ἐδῶ ὅλοι μαζί, διδάσκαλοι τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀπὸ παντοῦ, γιὰ νὰ σκεφοῦμε τὸ δεκαήμερο ποὺ θ' ἀκολουθήση, πῶς ἡ θεολογική μας δουλειὰ θὰ ὑπηρετήση καλύτερα τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του στὸ σημερινὸ κόσμο, πῶς ἡ ὀρθόδοξη ἀντίληψη περὶ τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ βρῇ τὴν πραγμάτωσή της μέσα στὸ σύγχρονο κόσμο. Κύριος ὁ Θεὸς ἂς εἰσακούση τὶς προσευχές μας κι' ἂς φωτίση τοὺς δρόμους μας.

Εἶμαι ἀπὸ τὰ πράγματα ὑποχρεωμένος μετὰ τὸν χαιρετισμὸ αὐτὸ νὰ πῶ ὁπωσδήποτε μερικὰ λόγια γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς ὀργανώσεως τοῦ Συνεδρίου ὄχι γιὰ ἄλλο λόγο, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐξηγήσω στὴν ἀγάπη σας τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς δομῆς τοῦ Προγράμματός του.

Τὸ 1936 ὠργανώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ Α΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, ποὺ γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρξε γεγονὸς στὴ ζωὴ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ὁ γνωστὸς ἀμερικανὸς θεολόγος Walter Marshall Horton στὸ ἔργο του Contemporary Continental Theology, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1938, γράφοντας γιὰ τὴν ἐπανεύρεσι τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀπ' τοὺς Δυτικοὺς καὶ γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἀναγέννησι, σὰν ἀποδείξεις γιὰ τὴν ἀναβίωση αὐτὴ ἀναφέρεται σὲ δύο γεγονότα: α) σὲ ὡρισμένα εὐαγγελιστικὰ ἀναγεννητικὰ κινήματα μέσα στὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ β) στὸ Α΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν στὴν Ἀθήνα. Κατὰ τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας γιὰ θέματα Ἐξωτερικῶν Σχέσεων (Church of England Council on Foreign Relations, Second Survey on the Affairs of the Orthodox Church, p. 9), τὸ Συνέδριο ἐκεῖνο εἶχε σὰν σκοπὸ «νὰ ἀρχίση τὴν πορεία μιᾶς νέας διατυπώσεως τῆς πίστεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συγχρόνων προβλημάτων, νὰ ἀποσαφηνίση τὶς σχέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὶς ἄλλες Ὁμολογίες καὶ νὰ διακανονίση διαφωνίες ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου». Κατὰ τὸν γνωστὸ Βούλγαρο καθηγητὴ Zankov, τὸ Συνέδριο ἐκεῖνο «σημειώνει τὸ τέλος μιᾶς οὐσιαστικὰ παθητικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀρχὴ στενώτερης συνεργασίας μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ λοιποῦ κόσμου» (Αὐτόθι σελ. 10).

Τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου ἐκείνου δείχνουν πράγματι μιὰ καινούργια παρουσία τῆς Ὀρθοδοξίας μέσα στὸν κόσμο τῆς Δύσεως, καθὼς καὶ σαφῆ τὴν τάσι γιὰ ἀνανέωσι τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὸ Δεύτερο Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ὡρίσθηκε τότε νὰ γίνῃ στὸ Βουκουρέστι τὸ 1939 μὲ θέματα «Αἱ πηγαὶ τῆς πίστεως» καὶ «Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας». Τὸ Δεύτερο αὐτὸ Συνέδριο συνέρχεται μόλις σήμερα, ὕστερα ἀπὸ σαράντα ὁλόκληρα χρόνια, γιατὶ ἐμεσολάβησε ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καθὼς καὶ βαθύτατες ἀλλαγὲς σ' ὅλες τὶς Ἠπείρους — ἐθνικές, κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἀλλαγές, ἰδιαίτερα στὶς περιοχὲς τῶν, ἐκκλησιαστικά, Ὀρθοδόξων λαῶν. Βέβαια ἤδη πρὸ τοῦ 1960 εἶχαν ἀρχίσει οἱ πρῶτες ἐπαφὲς καὶ προσπάθειες γιὰ τὴν ὀργάνωσι τοῦ Β΄ Συνεδρίου. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1964 ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ρουμανίας κύριος Ἰουστινιανὸς ἐπίσημα προσκάλεσε ἀντιπροσώπους τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν στὸ Βουκουρέστι γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ θέματος καὶ τοῦ προγράμματος τοῦ Συνεδρίου. Δὲν εἶχαν ὅμως ἀκόμη ἐκλείψει ἐντελῶς τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν πραγματοποίησι τοῦ Συνεδρίου μας μέχρις ὅτου τὸ 1971, κατόπιν συνεννοήσεων μεταξὺ τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ρουμανίας κ. Ἰουστινιανοῦ ἀντηλλάγησαν ἐπιστολὲς πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς λειτουργίας τοῦ Διορθοδόξου τούτου Κέντρου στὴν Πεντέλη ἡ Ρουμανικὴ Ἐκκλησία παρεχώρησε διὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὶς ἐν Ἑλλάδι Θεολογικὲς Σχολὲς τὸ δικαίωμα νὰ ὀργανώσουν τὸ Β΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ Κέντρο (Ἔγγραφα ἀρ. 1,2 καὶ 3)*. Στὸ σχετικὸ (ἀρ. 39/Ι τῆς 31/3/71) Πατριαρχικὸ ἔγγραφο τίθεται σὰν σκοπὸς τοῦ Συνεδρίου «ἡ μελέτη ἐπὶ ὑψηλοῦ θεολογικοῦ ἐπιπέδου τῶν προβλημάτων ποὺ ἀντιμετωπίζουν σήμερα ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος γιὰ νὰ βρεθῆ μιὰ ἀπάντησι βασισμένη στὴν κοινὴ κληρονομία τῆς Ὀρθοδοξίας».

Ἀμέσως τότε, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπευθύνθηκε πρὸς τὶς δύο ἐν Ἑλλάδι Θεολογικὲς Σχολές, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. πρωτ. 4297 καὶ 4298, Ἔγγραφο ὑπὸ ἀριθ. 3) καὶ τὶς ἐκάλεσε νὰ διατυπώσουν τὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὴν ὀργάνωσι τοῦ Συνεδρίου. Μετὰ τὶς ἀπαντήσεις τῶν Σχολῶν, ἡ Ἱ. Σύνοδος μὲ τὸ ἔγγραφό της 480/7441 τῆς 22.1.1972 ἀποφάσισε νὰ ἀναθέσῃ τὴν πραγματοποίησι καὶ ὀργάνωσι τοῦ Συνεδρίου ἰδιαίτερα στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν (Ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 5) Ἡ Σχολὴ (Ἔγγραφο ὑπ' ἀριθ. 4) ὥρισε ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ μελετήσῃ τὸ θέμα καὶ ὑποβάλῃ προτάσεις. Ἔτσι ἔγινε. Ὡρισμένα γεγονότα, ποὺ ἐμεσολάβησαν ἐπέβαλαν κάποια καθυστέρησι στὴν σύγκλησι καὶ προετοιμασία τοῦ Συνεδρίου. Ἡ ἀδελφὴ Σχολὴ τῆς Θεσσ/κης βλέποντας τὶς δυσχέρειες κι ἀναμετρώντας τὶς τότε δυνατότητες ἀποφάσισε καὶ συγκάλεσε μὲ ἀρκετὲς θυσίες καὶ μόχθους Συμπόσιο Ὀρθοδόξου Θεολογίας στὴν Θεσσ/κη τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1973, ποὺ εἶχε ἐπιτυχία, ὅπως μπορεῖ νὰ δῆ κανεὶς κι ἀπ' τὰ Πρακτικὰ ποὺ ἐδημοσιεύθηκαν πρὸ ὀλίγων μηνῶν. Αὐτὸ τὸ Συμπόσιο μποροῦμε νὰ ποῦμε ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὸ σημερινό. Μὲ τὴν ἔναρξι τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1974-1975 ἄρχισε στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν

* Ὅλα τὰ Ἔγγραφα ἀνατυπώνονται στὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως αὐτῆς.

'Αθηνῶν σύντονη ἡ προσπάθεια πορείας πρὸς τὸ Β' Συνέδριο τῶν 'Ορθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν.

Νομίζω πὼς θὰ ἦταν χρήσιμο ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἱστορικὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς μελλοντικοὺς ὀργανωτὲς τοῦ Γ' Συνεδρίου τῶν 'Ορθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν κάποιο σχόλιο ἐδῶ σχετικὰ μὲ τὴν μεγάλη καθυστέρησι, ποὺ σημειώθηκε στὴν συνάντησί μας ἐδῶ σήμερα. Πέραν ἀπὸ τὸν Β' Πόλεμο καὶ τὴν διαίρεσι τῆς Εὐρώπης σὲ δύο ζῶνες ἐπιρροῆς παραμένει τὸ ἐρώτημα γιατί τὸ κλῖμα τῆς ὑφέσεως ποὺ ἔχει τώρα ἱστορία περισσότερο ἀπὸ δύο δεκαετίες δὲν μᾶς ὡδήγησε πολὺ ἐνωρίτερα στὴ σύγκλησι αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου. Πῶς νὰ ἐξηγήση κανεὶς αὐτὴ τὴν καθυστέρησι; Προσωπικὰ πιστεύω πὼς οἱ βασικοὶ λόγοι εἶναι οἱ ἑξῆς: α) Μιὰ κάποια ὑποτίμησι τῆς Θεολογίας σὰν ὀργάνου τῆς 'Εκκλησίας στὴν ἀντιμετώπισι τῶν μεγάλων συγχρόνων καὶ τῶν καθημερινῶν ποιμαντικῶν προβλημάτων τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν. β) 'Η ὑπερέξαρσι τῆς σημασίας τῶν ἀπ' εὐθείας ἐπαφῶν μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν γιὰ συζητήσεις καὶ συνεννοήσεις, ἰδίως δὲ ὅτι ἀφορᾶ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση τῶν ἡμερῶν μας. 'Ο μονόπλευρος στὴν θεματολογία ἀκαδημισμὸς τῆς Θεολογίας καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἀκαδημαϊκὴ ἀπασχόλησι μὲ τὸ παρελθὸν ἐδημιούργησε νομίζω ἐκτίμησι πρὸς τὴ σοφία ὄχι ὅμως καὶ πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς Θεολογίας γιὰ τὶς σημερινὲς ἀνάγκες τοῦ κόσμου. 'Εξ ἄλλου, οἱ ἐπαφὲς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας ἡγετῶν διατρέχουν πράγματι τὸν κίνδυνο νὰ διεξάγωνται σὲ μιὰ ἐντελῶς ἐπιφανειακὴ διάστασι, κάπου στὰ ἄκρα περιθώρια μιᾶς γενικώτερης ἐγκόσμιας πολιτικῆς, ὅταν στεροῦνται τοῦ βάθους καὶ τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας ποὺ πείθει γιὰ τὴν σημασία τους.

Αὐτὲς ἴσως οἱ παρόμοιες σκέψεις ὡδήγησαν τοὺς ὀργανωτὲς τοῦ Β' Συνεδρίου νὰ ἐπιλέξουν τὸ θέμα «'Η Θεολογία τῆς 'Εκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσί της σήμερα» σὰν θέμα τοῦ Συνεδρίου μας. Πλῆθος προβλημάτων μέσα στὴν ζωὴ τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν σχετίζεται μὲ κάποια διάστασι ἀνάμεσα στὴν Θεολογία περὶ τῆς 'Εκκλησίας καὶ στὴν ἱστορικὴ πραγματικὴ κατάστασι τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν· σχετίζεται μὲ κάποια διάστασι ἀνάμεσα στὴν ὀρθόδοξη θεολογία περὶ 'Εκκλησίας καὶ κόσμου ἀφ' ἑνὸς καὶ στὴν ἐπίδρασι ποὺ ἡ 'Ορθοδοξία ἀσκεῖ στὸν κόσμο σήμερα. Τὰ σχετικὰ ἐρωτήματα ἔχουν γίνει ἐπιτακτικὰ ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς πιέσεις ποὺ ἀσκεῖ ὁ κόσμος ἐπὶ τῶν 'Εκκλησιῶν μας, ὄχι μόνο ἀπὸ τὰ ἀναγεννητικὰ κινήματα, ποὺ παρουσιάσθηκαν κατὰ τὸν αἰῶνα μας μέσα σ' ὅλες τὶς 'Ορθόδοξες 'Εκκλησίες, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. 'Αληθινὰ ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία καὶ ἐκκλησιαστικὴ πράξι πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀκαδημισμό της ἡ πρώτη καὶ τὴν περιστασιακὴ πολιτικὴ σκοπιμότητα ἡ δεύτερη γιὰ νὰ συναντηθοῦν μαζὶ στὴ ὑπηρεσία τοῦ ἑνὸς Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1975 συνῆλθε κατόπιν προσκλήσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς 'Αθηνῶν, ἐδῶ στὴν Πεντέλη, ἡ Α' Προπαρασκευαστικὴ 'Επιτροπὴ τοῦ Β' Συνεδρίου τῶν 'Ορθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. 'Η πρόσκλησι βρῆκε ἀνταπόκρισι. 'Η 'Ι. Σύνοδος τῆς 'Εκκλ. τῆς 'Ελλάδος ὄχι μόνον εὐλόγησε τὴν προσπάθεια δι' ἀντιπροσώπου της ποὺ παρακάθησε στὶς συνεδριάσεις ἀλλὰ παρέσχε καὶ τὴν φιλοξενία στοὺς ἐκπροσώπους τῶν Σχολῶν ποὺ συνῆλθαν ἐδῶ. Τὸ ἴδιο ἔγινε μετὰ ἕνα χρόνο στὴν Β' Προπαρασκευαστικὴ 'Επιτροπή, ποὺ πάλι ἔλαβε χώρα ἐδῶ στὴν Πεντέλη, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1976.

Τὰ Πρακτικὰ τῶν δύο αὐτῶν Συναντήσεων εἶναι κτῆμα ὅλων τῶν ἀντιπροσωπευομένων Σχολῶν καὶ Ἰνστιτούτων, καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ἀναφερθῶ ἐδῶ σὲ λεπτομέρειες (Ἔγγραφα ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 7). Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ γίνεται σαφές, ὅτι ἡ Τοπικὴ ἐν Ἑλλάδι Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκινήθηκε ὀργανωτικὰ ἐπὶ τῶν βασικῶν γραμμῶν, ποὺ χάραξαν οἱ δύο Προπαρασκευαστικὲς Ἐπιτροπές. Ἀπὸ τὰ θέματα π.χ. ποὺ ἐπρότειναν οἱ διάφορες Σχολὲς διὰ τῶν ἀντιπροσώπων των, ἐπελέγη τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου μας. Ὁ χρόνος, ἡ διάρκεια, ἡ ἀντιπροσώπευσι, ἡ πρόσκλησι θεολογικῶν προσωπικοτήτων καὶ παρατηρητῶν, ἡ διάρθρωσι τοῦ Προγράμματος, ἡ δομή του μὲ Εἰσηγήσεις καὶ 4 Σχολιαστὲς σὲ κάθε ἐπὶ μέρους ζήτημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ βασικὰ συναφῆ θέματα, ὑπῆρξαν ἀποφάσεις τῶν Προπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν.

Τὸ θέμα «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας κι ἡ πραγμάτωσί της σήμερα» ὑποδιαιρέθηκε σὲ τρία ἐπὶ μέρους τμήματα: 1) Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασι τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, 2) Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασι τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στὸν Κόσμο, 3) Ἡ Θεολογία στὴν ἀνακαίνισι τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Γιατί ἔγινε αὐτὸ θὰ τὸ ἐξηγήση στὴν ὁμιλία του ὁ συνάδελφος κ. Νησιώτης. Μάλιστα, ἀπὸ τὴν Β΄ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ συνετάγη ἑρμηνευτικὴ ἐγκύκλιος πρὸς ὅλες τὶς Θεολογικὲς Σχολὲς ἐπὶ τοῦ Θέματος τοῦ Συνεδρίου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων, ἡ δὲ Τοπικὴ ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπὴ εἶχε φυσικὰ ἀναλάβει καὶ τὸ ἔργο τῆς ἀλληλογραφίας μετὰ τῶν ὁρισθέντων ὡς εἰσηγητῶν, ὥστε ἡ ὅλη δουλειὰ νὰ συντονισθῆ κατὰ τὸ δυνατὸ δημιουργικὰ χωρὶς ἐνδεχόμενες ἐπαναλήψεις τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ χωρὶς ἄσχετους πλατυασμούς. Οἱ δύο Εἰσηγητὲς σὲ κάθε ἐπὶ μέρους σημεῖο τῶν τριῶν τμημάτων τοῦ θέματος ἐκρίθηκαν ἀναγκαῖοι γιατὶ ἔτσι δίνεται ἡ εὐκαιρία βασικὰ ἀποκλίνουσες ἢ διαφέρουσες ἀπόψεις νὰ ὑποστηριχθοῦν μὲ μιὰ πλήρη καὶ συνεπῆ ἐπιχειρηματολογία. Τὰ δύο δεκαπεντάλεπτα Σχόλια σὲ κάθε Εἰσήγηση ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἐνάρξεως τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῶν καιρίων σημείων τῶν Εἰσηγήσεων — συζητήσεως ποὺ θὰ συνεχισθῆ στὶς Ὁμάδες (groups) καὶ στὴν Ὁλομέλεια (plenary). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ὁμάδων (group leaders) πολὺ εὔκολα θὰ ἀπομονώσουν τὰ σπουδαιότερα σημεῖα ἀπὸ τὰ λιγώτερα ἐνδιαφέροντα, ἔτσι ὥστε ἡ συζήτησι νὰ ὁδηγηθῆ δημιουργικὰ σὲ ἐνδιαφέροντες καὶ σημαντικοὺς τομεῖς. Εἶναι ἐντελῶς περιττὸ νὰ δικαιολογήσω τὴν ὕπαρξι τῶν Ὁμάδων (groups), ποὺ εἶναι πέντε τὸν ἀριθμό, ἀνάλογα μὲ τὶς γλῶσσες ποὺ ἐξυπηρετοῦν καλύτερα τοὺς συνέδρους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Συνέδρων ἐπέβαλε τὴν κατάτμησι, σύμφωνα μὲ τὰ διεθνῶς ἰσχύοντα, ἀφοῦ ἐπιθυμία μας ἦταν καὶ εἶναι ἡ συμμετοχὴ ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου, ἡ βαθύτερη διερεύνησι τῶν τιθεμένων ζητημάτων κι ἡ κατάληξι σὲ ὡρισμένα συμπεράσματα, ποὺ νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικά. Αὐτὰ ὅλα σ' ἕνα Συνέδριο δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτευχθοῦν χωρὶς τὴν ἐργασία καθ' ὁμάδες. Ἡ παρακολούθησι τῆς ὅλης πορείας τοῦ Συνεδρίου στὴν Ὁλομέλεια (plenary) καὶ στὶς Ὁμάδες (groups) ἔχει ἀνατεθῆ ἀπ' τὴν Β΄ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ σὲ μιὰ Διευθύνουσα Ἐπιτροπὴ (Steering Committee), ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ ἡ ὁποία ἐν συνεννοήσει μὲ τὰ Προεδρεῖα τῆς Ὁλομέλειας καὶ μὲ τοὺς ἐπι κεφαλῆς τῶν Ὁμάδων (group leaders) θὰ προσπαθήση νὰ βοηθήση τὸ Συνέδριο νὰ προχωρήση πρὸς τοὺς στόχους του. Τὰ Προεδρεῖα τῶν Ὁλομελειῶν τῆς κάθε ἡμέ-

ρας τοῦ Συνεδρίου, καθὼς καὶ οἱ κατάλογοι μὲ τὴν Διευθύνουσα Ἐπιτροπὴ καὶ τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁμάδων βρίσκονται στὸ φάκελλο κάθε Συνέδρου. Ὁ μηχανισμὸς αὐτὸς εἶναι ὁ διεθνῶς ἰσχύων, καὶ δὲν ἀποβλέπει σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ στὸν πόθο ἀπὸ αὐτὸ τὸ Συνέδριο νὰ μὴ βγοῦν μόνο σοφὲς Εἰσηγήσεις ἢ ἰδέες σὲ διάφορα θεολογικὰ ζητήματα, ἀλλά, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νὰ βγοῦν ἐνδεχομένως χρήσιμα πρακτικὰ συμπεράσματα γιὰ τὶς Ἐκκλησίες καὶ τοὺς λαούς μας. Μιλώντας γιὰ Προεδρεῖα τῶν Ὁλομελειῶν, ἂς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ σταματήσω μιὰ στιγμὴ γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν συγκίνησι καὶ τὶς βαθειὲς εὐχαριστίες μας, γιατὶ κατὰ τὴν ἐναρκτήρια ἡμέρα τοῦ Συνεδρίου μας ἐδέχθησαν φιλοφρόνως νὰ προεδρεύσουν οἱ ὁμότιμοι μεταξὺ ἡμῶν συνάδελφοι καθηγητὲς τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, οἱ πλεῖστοι διατελέσαντες καθηγητές μας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μέλη, μερικοὶ δὲ καὶ ὀργανωτές, τοῦ Α΄ Θεολογικοῦ Συνεδρίου στὴν Ἀθήνα τὸ 1936. Δὲν μᾶς δένουν ἔτσι μόνο μὲ τὸ παρελθὸν ἀλλὰ καὶ μᾶς μεταγγίζουν ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σοφία τους, τὴν ἀφοσίωσί τους στὸ ἔργο τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ καθημερινό μας πρόγραμμα ἀρχίζει πάντοτε εἴτε μὲ Θεία Λειτουργία εἴτε μὲ Πρωϊνὴ Ἀκολουθία. Τὸ ἔργο κάθε ἡμέρας κλίνει μὲ τὸ Ἀπόδειπνο. Τὴν καθημερινὴ θεολογική μας δουλειὰ καταλαβαίνομε σὰν μιὰ συνέχεια τῆς πρωϊνῆς λατρείας καὶ προσφορᾶς πρὸς τὸν Κύριο, σὰν θυσία ζῶσα, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, ποὺ κλείνει τὸ βράδυ μὲ τὴν ἀνάθεσι τῆς ζωῆς μας εἰς Ἐκεῖνον. Τὰ «Ὁμιλητικὰ Σχόλια» (Meditations) κατὰ τὶς Πρωϊνὲς Ἀκολουθίες δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ φυσικὴ μετάβασι ἀπ' τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τοὺς Αἴνους ἐντὸς τοῦ Ναοῦ στὶς θεολογικὲς Εἰσηγήσεις καὶ Συζητήσεις στὶς αἴθουσες τοῦ Κέντρου. Δὲν θὰ ἀπασχολήσω τὴν ἀγάπη σας περισσότερο μὲ θέματα ὀργανωτικὰ τοῦ Συνεδρίου, ἄσχετα πρὸς τὸ θέμα καὶ τὴν δομὴ τοῦ Προγράμματος. Ἡ ἀντιμετώπισι ὅλων τῶν τεχνικῶν ζητημάτων διαμονῆς, διατροφῆς, κινήσεως, διαφόρων διευκολύνσεων, ἐκδηλώσεων καὶ ψυχαγωγίας τῶν κ.κ. Συνέδρων ἔχουν ἀποτυπωθῆ λεπτομερῶς σὲ πληροφοριακὰ πολυγραφημένα φύλλα, ποὺ βρίσκονται μέσα στὸν ἀτομικὸ φάκελλο κάθε συνέδρου. Οἱ κ.κ. Ἐπισκέπτες (Visitors) τοῦ Συνεδρίου μας θὰ βροῦν ἐπίσης μέσα στὸν φάκελλό τους κάθε σχετικὸ ποὺ ἀφορᾶ τὴν ἀπὸ μέρους τους παρακολούθησι τοῦ Συνεδρίου.

Παρακαλῶ θερμὰ νὰ διαβασθοῦν προσεκτικὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀριθμημένα φύλλα, γιατὶ οἱ πληροφορίες ποὺ περιέχουν συμπληρώνουν τὸ Πρόγραμμα καὶ ἀποβλέπουν νὰ βοηθήσουν τοὺς Συνέδρους, ὥστε ὅλα νὰ λειτουργήσουν εὔρυθμα καὶ κατὰ τάξι, μὲ συνέπεια καὶ ἀκρίβεια γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε τὸν σκοπό μας. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὸ ἀποβλέπουν στὸ νὰ κάμουν τὴν διαμονὴ τῶν κ.κ. Συνέδρων πιὸ ἄνετη καὶ εὐχάριστη, καὶ τῶν κ.κ. Ἐπισκεπτῶν πιὸ ὠφέλιμη γι' αὐτούς.

Καὶ τώρα, Σεβαστὸ Προεδρῖο, ἔχω, μὲ τὴν ἄδειά σας, τὴν τιμὴ καὶ τὴ χαρὰ νὰ παρουσιάσω στὴν λαμπρὴ αὐτὴ ὁμήγυρη τοὺς ἐκλεκτοὺς κ.κ. Συνέδρους, ἀντιπροσώπους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, Ἀκαδημιῶν καὶ Ἰνστιτούτων, τὶς θεολογικὲς Προσωπικότητες καὶ τοὺς Παρατηρητὲς τοῦ Συνεδρίου μας. Ὁποιοδήποτε λάθος στὴν ὁρολογία καὶ στὴν σειρὰ τῆς μνείας εἴτε Ἱδρυμάτων εἴτε προσώπων ἀπὸ μέρους μου ὀφείλεται σὲ ἄγνοια τῶν ἀπαιτουμένων

στοιχείων, ἀκριβοῦς τίτλου, τῆς ἀρχαιότητος κλπ. καὶ ὄχι σὲ κακὴ πρόθεσι. Γι' αὐτὸ στὰ ὀνόματα τῶν συναδέλφων μὴ ἐπισκόπων καὶ ἱερωμένων ἀκολουθῶ τὴν ἀλφαβητικὴ σειρά. Παρακαλῶ ὅσοι ἀκούουν τὰ ὀνόματά των νὰ σηκώνονται γιὰ νὰ ἔχουμε τὴ χαρὰ νὰ τοὺς βλέπουμε.

Ἀρχίζω, τιμώντας τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κων/πόλεως, ἀπ' τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Εἶναι οἱ συνάδελφοι Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μύρων κύριος Χρυσόστομος καὶ οἱ καθηγητὲς κ.κ. Κων. Καλλίνικος καὶ Βασ. Σταυρίδης.

Ἀπὸ τὶς Θεολογικὲς Ἀκαδημίες τῆς Μόσχας καὶ τοῦ Λένινγκραντ, τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, ἔχουμε κοντά μας τοὺς Συναδέλφους: Αἰδ. Καθ. Nicolas Gudiaev, καθ. N. Zabolotsky, καθ. A. Osipov, καθ. K. Scourat, αἰδ. Δρ. Feris Berki, κ. Gr. Skobey καὶ κ. M. Voskresenskiy.

Ἀπὸ τὰ Θεολογικὰ Ἰνστιτοῦτα τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Σιμπίου τῆς Ρουμανίας βρίσκονται μαζί μας οἱ συνάδελφοι: Ἐπίσκοπος Ἀντώνιος Πλοεστίου, αἰδ. καθ. D. Staniloae, αἰδ. καθ. E. Branişte, αἰδ. καθ. D. Popescu, αἰδ. καθ. C. Voicu, αἰδ. καθ. D. Abrudan, αἰδ. καθ. I. Bria καὶ αἰδ. D. Soare.

Ἀπὸ τὸ Θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Βελιγραδίου τῆς Γιουγκοσλαβίας ἦλθαν οἱ συνάδελφοι: αἰδ. καθ. Ath. Yeftić, αἰδ. καθ. Amph. Radović καὶ καθ. St. Gosević.

Ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Ἀκαδημία τῆς Σόφιας ἔχομε μαζί μας τοὺς συναδέλφους καθηγητὰς: καθ. Th. Sabev καὶ τὴν κ. Sabev, καθ. T. Koev καὶ τὴν κ. Koev, καθ. G. Tzarev καὶ κ. P. Baljiev.

Ἀπὸ τὸ Θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου στὸ Παρίσι εἶναι παρόντες οἱ συνάδελφοι κ.κ. αἰδ. καθ. A. Kniazeff, αἰδ. καθ. E. Melia, αἰδ. καθ. A. Furillas, καθ. C. Andronikoff, καθ. S. Eltchaninoff, καθ. N. Lossky καὶ ἡ κ. Lossky.

Ἀπὸ τὸ Θεολογικὸ Σεμινάριο τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου στὴ Νέα Ὑόρκη μᾶς ἦλθαν οἱ συνάδελφοι κ.κ. καθ. J. Meyendorff καὶ ἡ κ. Meyendorff, καθ. S. Verhovskoy καὶ αἰδ. καθ. Th. Hopko.

Ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶναι κοντά μας οἱ συνάδελφοι: αἰδ. καθ. Θ. Στυλιανόπουλος, αἰδ. καθ. Ν. Βαπόρης, αἰδ. καθ. Μ. Ἁγιοργούσης, αἰδ. καθ. Ἠλ. Φάρος καὶ καθ. Γ. Μπεμπῆς.

Ἀπὸ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Μπελεμέντ, στὸ Λίβανο, ἔχομε ἐδῶ τοὺς συναδέλφους καθηγητὰς κ.κ. Σεβ. Μητρ. Λιβάνου Γεώργιο Khodre καὶ καθ. N. Tarazi.

Ἀπὸ τὸ Ὀρθόδοξο Τμῆμα Σπουδῶν τοῦ Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Πράγας, Τσεχοσλαβακίας ἔχομε μαζί μας τὸν συνάδελφο αἰδ. καθ. N. Suvarsky.

Ἀπ' τὸ Ὀρθόδοξο Τμῆμα Σπουδῶν τοῦ Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βαρσοβίας, Πολωνία, βρίσκεται μαζί μας ὁ συνάδελφος καθ. J. Anchimiuk.

Ἀπὸ τὸ Ὀρθόδοξο Τμῆμα Σπουδῶν τοῦ Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Παν/μίου τοῦ Ἑλσίνκι εἶναι παρὼν ὁ συνάδελφος αἰδ. καθ. J. Seppala.

Ἀπ' τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι παρόντες οἱ συνάδελφοι καθηγητὲς κ.κ. Κοσμήτωρ Γ. Γαλίτης, Ἰ. Καλογήρου, Ἰ. Ἀναστασίου, Κ. Καλοκύρης Γ. Μαντζαρίδης, Ἀθ. Γερομιχαλός, αἰδ. Ἰ. Ρωμανίδης καὶ Ἰ.

Κορναράκης. Κι' οἱ συνάδελφοι Ὑφηγητές: Ἀθ. Ἀγγελόπουλος καὶ Θ. Ζήσης.

Τέλος ἀπ' τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι παρόντες οἱ συνάδελφοι καθηγητὲς κ.κ. Κοσμήτωρ Κ. Μουρατίδης, Π. Τρεμπέλας, Ἰ. Καρμίρης, Γ. Κονιδάρης, Μ. Σιώτης, Ἀνδ. Φυτράκης, Σ. Ἀγουρίδης, Εὐ. Θεοδώρου, Ν. Νησιώτης, Ν. Μπρατσιώτης, Βλ. Φειδᾶς, Β. Δεντάκης, Θεοφ. Ἐπίσης κ. Ἀνδρούσης Ἀναστάσιος, Κ. Παπαπέτρου, Στ. Παπαδόπουλος καὶ Μ. Φαράντος. Κι οἱ συνάδελφοι Ὑφηγητὲς κ.κ. Γ. Γρατσέας, Ἐμ. Κωνσταντινίδης, Ν. Μητσόπουλος, Κ. Σκουτέρης, Χρ. Βούλγαρης καὶ Π. Ἀνδριόπουλος.

Καὶ ἄλλοι συνάδελφοι θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ βρίσκονται ἐδῶ μαζί μας. Γιὰ διάφορους λόγους δὲν μπόρεσαν τελικὰ νὰ ἔλθουν. Μᾶς ἔγραψαν πολὺ ὄμορφα γράμματα καὶ θερμὲς εὐχὲς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου. Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει ν' ἀναφερθῶ τώρα σ' αὐτά.

Τὶς θεολογικὲς προσωπικότητες ποὺ ἔχομε τὴν εὐτυχία νἄχωμε κοντά μας θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ν' ἀναφερθῶ ἐπίσης μὲ τὴν ἴδια ἀλφαβητικὴ σειρά: Ἀρχιεπ. Basil Krivosheine, Βέλγιο, Ἀρχιεπ. Σιναίου Δαμιανός, Μητρ. Κίτρους, Βαρνάβας, Ἑλλάς, Ἐπίσκ. Ἀμφιπόλεως Σίλας, Η.Π.Α., Ἐπίσκ. Βρεσθένης Δημήτριος, Ἑλλάς, Ἐπίσκ. Ναυκρατίδος Θεόδωρος, Οὐγκάντα, αἰδ. Κάλλιστος Ware, Ἀγγλία, Πάνοσ. Ἡγούμενος Σιμωνόπετρας Αἰμιλιανός, Ἑλλάς, Πανοσ. Ἡγούμενος Μονῆς Σταυρονικήτα Βασίλειος, Ἑλλάς, αἰδ. Καθ. Δ. Κωνσταντέλλος, Η.Π.Α. καθ. Ἰ. Ζηζιούλας, Ἀγγλία.

Τηρώντας τὴν ἴδια σειρὰ θὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ἐκλεκτῶν Παρατηρητῶν τοῦ Συνεδρίου: Αἰδ. Dr. Bouwen, Ἰσραήλ, καθ. Van Cangh, Βέλγιο, αἰδ. El. Fortino, Βατικανό, καθ. E. Hardy, Ἀγγλία, καθ. W. Küppers, Δ. Γερμανία, Μητρ. Paul-Gregorius, Ἰνδία, Δρ. K. Raiser, Π.Σ.Ε. Ἑλβετία, Δρ. Br. Rigdon, Η.Π.Α., καθ. R. Slenczka, Δ. Γερμανία, Δρ. M. Tadnos, Αἴγυπτος, καθ. Cyr. Vogel, Γαλλία, καθ. W. de Vries, Ἰταλία, Δρ. N. Wirwoll, Δ. Γερμανία, Ἀρχιεπ. Sarkisian Karekin, Η.Π.Α.

Δύο ἐκ τῶν κ.κ. Παρατηρητῶν ἐκπροσωποῦν ὄχι θεολογικὰ ἱδρύματα ἀλλὰ μεγάλα Ἱδρύματα, παγκοσμίων διαστάσεων, ἐκκλησιαστικῆς καὶ θεολογικῆς σημασίας. Πρόκειται περὶ τοῦ κ. Konrad Raiser, τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τοῦ π. Fortino, τῆς Γραμματείας διὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἑνότητα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Στὴν συνάφεια αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν ὡρισμένα μηνύματα, ποὺ ἀπευθύνονται πρὸς τὸ Συνέδριό μας. Καὶ πρῶτα-πρῶτα διαβάζω τὸ μήνυμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου:

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Τοῖς ἐλλογιμοτάτοις Συνέδροις
Τοῦ Β΄ Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου
Χάριν καὶ ἔλεος παρὰ Κυρίου
Παρ᾽ ἡμῶν δὲ εὐχὴν καὶ εὐλογίαν

Χαρᾷ καὶ τιμῇ καὶ προσδοκίᾳ χαιρετίζομεν ἀπὸ τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τὸ Β΄ Συνέδριον Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ ἀπευθύνομεν ἑνὶ ἑκάστῳ ὑμῶν, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι σύνεδροι, τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν πρόσρησιν.

Ἐκτιμῶμεν καὶ ἀξιολογοῦμεν Ὀρθοδόξως καὶ Ἐκκλησιαστικῶς τὸ ὑφ᾽ ὑμῶν ὡς κεντρικὸν θέμα τοῦ συνεδρίου ἐπιλεγὲν «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς». Διότι εἶναι ὄντως Ὀρθόδοξον θεολογικὸν θέμα. Λέγοντες Ὀρθόδοξον ἐννοοῦμεν Θεολογίαν τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ναὶ λέγομεν ὑμῖν· θεολογοῦμεν κατὰ Χριστὸν ὄντως μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ χριστιανικὴ Θεολογία εἶναι Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεολογία τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἡ Ἰωάννειος, ἡ Παύλειος, ἡ Ἀποστολικὴ καθόλου, ἡ Πατερική, τῆς ὁποίας ἔκφρασις καὶ συνέχισις εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἐν τῇ συνειδήσει τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὀργανικὸν στοιχεῖον ἐν τῷ συναπαρτισμῷ τοῦ ὅλου, τοῦ Θεανδρικοῦ Σώματος τοῦ Κυρίου, τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἄμβων καὶ ἡ ἕδρα θεολογοῦσι χριστιανικῶς καὶ δὴ Ὀρθοδόξως ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου σὺν τῷ περὶ αὐτὸν πιστῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὅλῃ πληρότητι τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη καὶ ἡ Θεολογία τῶν Οἰκουμενικῶν ἡμῶν Συνόδων.

Τὴν τοιαύτην Θεολογίαν παραλαβόντες, διακατέχοντες καὶ ἱερουργοῦντες ἐν τῇ Ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ταύτην καὶ προβαλλόμεθα ὑμῖν εἰς ἔμπνευσιν καὶ εἰς ὁδηγὸν καὶ εἰς τὸ ἐκφράσαι ὑμᾶς ταύτην ἐν κατηγορήμασι καὶ διατυπώσεσι καταληπταῖς τῷ συγχρόνῳ Ὀρθοδόξῳ πιστῷ, παντὶ Χριστιανῷ καὶ τῷ κόσμῳ καθόλου, εἰς δόσιν μαρτυρίας, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι ζῶσα ὡς ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὅτι πραγματοῦται αὕτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν αὐτῇ καὶ μετ᾽ αὐτῆς λειτουργεῖ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἀφ᾽ ἡμῶν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ὁ πατὴρ Soare θὰ ἀναγνώσει μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Ρουμανίας κ. Ἰουστινιανοῦ:

Πρὸς τὰ Μέλη
τοῦ 2ου Συνεδρίου
τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας ἐδέχθη μὲ μεγάλην χαρὰν καὶ ὑπεστήριξεν ἐξ ἀρχῆς τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως τοῦ 2ου Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἡ Ἐκκλησία μας ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ Συνεδρίου ἔστειλε ἐκπροσώπους εἰς τὴν προπαρασκευαστικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Συνεδρίου καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν μία ἀντιπροσωπεία ἐκ 10 θεολόγων αὐτῆς παρευρίσκεται εἰς τὸ Συνέδριον.

Θεωροῦμεν ἰδιαιτέρως σπουδαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου ἔχει ὡς κεντρικὴν ἰδέαν τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ Θεολογίας καὶ Ἐκκλησίας. Ἐλπίζομεν ὅτι αἱ ποικίλαι καὶ ἱκαναὶ τὸν ἀριθμὸν εἰσηγήσεις καὶ τὰ σχόλια ποὺ θὰ παρουσιασθοῦν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ προσφέρουν εἰς τὰς Ἐκκλησίας μας νέας βάσεις διὰ μίαν νέαν καὶ περισσότερον καρποφόρον δραστηριότητα, μὲ τὸν σκοπὸν τῆς υἱοθετήσεως κοινῶν ἀπόψεων εἰς τὰς σχέσεις μας μὲ τὰς ἄλλας Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, μὲ τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ μὲ τὴν Θεολογίαν τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν.

Εἴμεθα σταθερῶς πεπεισμένοι ὅτι αὐτὸ τὸ Συνέδριον θὰ συμβάλῃ μεγάλως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἑνότητος ὅλης τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ θὰ ἀποτελέσῃ μίαν περαιτέρω βαθμίδα διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὡσαύτως, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλαὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἶναι Ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι, ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ Συνέδριον θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καλυτέραν ἐπικοινωνίαν καὶ σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν μεταξὺ τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν μας. Ταυτοχρόνως, ἐφ' ὅσον τὸ Συνέδριον ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ κόσμου, θὰ προσφέρῃ ἀναμφιβόλως θετικὴν βοήθειαν εἰς τὰς εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος καθὼς καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἰδεωδῶν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατανοήσεως μεταξὺ τῶν λαῶν ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἂς εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεὸν διότι μᾶς ἐβοήθησε νὰ ὀργανώσωμεν, μετὰ ἀπὸ 40 ἔτη ἕνα συμπόσιον Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Στέλλομεν τὴν εὐλογίαν μας πρὸς ὅλους τοὺς συνέδρους καὶ ἀσπαζόμεθα φιλήματι ἁγίῳ ὅλους τοὺς Προκαθημένους τῶν Ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς αὐτὴν τὴν συνάντησιν, ἡ ὁποία ἀνεμένετο μὲ μεγάλον ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὁλόκληρον τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μας πρὸς τὴν Ἁγίαν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν Προκαθήμενον Αὐτῆς Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Σεραφεὶμ διὰ τὴν εὐγενῆ φιλοξενίαν τὴν προσφερθεῖσαν πρὸς τοὺς συνέδρους καὶ συγχαίρομεν τοὺς ὀργανωτὰς διὰ τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐπιτελέσει.

Ἂς προσευχηθῶμεν πρὸς τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-

στόν, νὰ εὐλογήσῃ τὸ συνέδριον τοῦτο, ὥστε ὁ θεολογικὸς ὁρίζων καὶ αἱ προοπτικαὶ νὰ διευρυνθοῦν καὶ φωτισθοῦν μὲ νέον φῶς διὰ μίαν καλυτέραν κατανόησιν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως καὶ τὴν πρόοδον ὅλου τοῦ κόσμου πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Σωτηρίας.

Εὐχόμεθα πλήρη ἐπιτυχίαν πρὸς τὸ Συνέδριον καὶ καρποφόρα ἀποτελέσματα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν μας.

Ἀπὸ τὸν Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Σόφιας λάβαμε τὸ ἀκόλουθο μήνυμα:

Ἐντιμώτατε κύριε Πρόεδρε,

Ἐν ὀνόματι τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας «Ἅγιος Κλήμης Ἀχρίδος» καὶ τοῦ Θεολογικοῦ Σεμιναρίου «Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Ρίλας» τῆς Σόφιας, χαιρετίζουμε ἐκ βάθους καρδίας τοὺς ὀργανωτὲς καὶ τοὺς συνέδρους τοῦ Β΄ Θεολογικοῦ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, καὶ προσευχόμαστε καὶ εὐχόμαστε ἀδελφικὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασή του.

Ἡ ἐντυπωσιακὴ αὐτὴ ὁμήγυρη θὰ ἀποτελέσει, μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μιὰ νέα συμβολὴ στὴν βεβαίωση τῆς εὐλογημένης ἀπὸ τὸ Θεὸ ἑνότητας, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἁγίων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, θὰ προβάλλει τὴ μαρτυρία τῆς ἁγίας Ὀρθοδοξίας, τὴ συμβολή της στὴν οἰκουμενικὴ προσπάθεια, στὴν ἀδελφοποίηση, στὸ θρίαμβο τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης στὸν κόσμο, θὰ πραγματοποιήσει τοὺς ζωτικοὺς στόχους τῆς σύγχρονης θεολογίας καὶ θὰ ἑδραιώσει τὴ συνεργασία ἀνάμεσα στὰ ὀρθόδοξα θεολογικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα. «Εἴη ὁ Χριστὸς μεθ' ὑμῶν»!

Ἐπίσκοπος Dragovitsa Ἰωάννης
Κοσμήτωρ Θεολογικῆς Ἀκαδημίας
«Ἅγιος Κλήμης Ἀχρίδος»

Ὁ Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Balamand μᾶς ἔστειλε τὸ ἀκόλουθο μήνυμα:

«Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, ἐκ μέρους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν Λιβάνῳ, συγχαίρομεν ὑμᾶς ὡς καὶ τὰ μέλη τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ εὐχόμεθα ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου. Ἡ κατὰ συχνὰς περιόδους συνάντησις Ὀρθοδόξων Θεολόγων καὶ ἡ συζήτησις ἐπὶ φλεγόντων θεμάτων ἀπασχολούντων ἰδιαιτέρως τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ γενικώτερον τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν καὶ τὸν κόσμον ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην. Εὐελπιστοῦμεν, ὅτι ἐκ τοῦ Συνεδρίου τούτου τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν θὰ προκύψουν ἀγαθὰ συμπεράσματα, ἅτινα θὰ βοηθήσουν τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς, δηλαδὴ τῆς πραγματώσεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας εἰς τὸν κόσμον, ἰδίᾳ σήμερον ὅτε ἡ παραπαίουσα πνευματικῶς ἀνθρωπότης ἀγωνιωδῶς ἀναζητεῖ φῶς πρὸς ποδηγέτησιν, ἀλήθειαν, εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην.

Εὐχόμενοι καὶ αὖθις εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ πᾶσαν ἀπὸ Θεοῦ εὐλογίαν εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ διατελοῦμεν

Μετὰ πολλῆς ἀγάπης ἐν Κυρίῳ

Ὁ Μητροπολίτης Τυάνων Παντελεήμων Ροδόπουλος

Κοσμήτωρ

Θὰ παρακαλέσω τώρα τοὺς ἀξιότιμους ἐκπρόσωπους τῆς Γραμματείας γιὰ τὴν Χριστιανικὴ Ἑνότητα τοῦ Βατικανοῦ κ. Ἐλευθέριο Fortino, καὶ τὸν κ. Δρ. Konrad Raiser νὰ ἀναγνώσουν τὰ μηνύματά τους:

Αἰδ. Fortino:

Εἶμαι λίαν εὐτυχὴς διότι μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία ὅπως φέρω πρὸς τὸ δεύτερον διεθνὲς Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν τὸν ἀδελφικὸν χαρετισμὸν καὶ τὰς εὐχὰς τῆς Γραμματείας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν χριστιανικὴν ἑνότητα καὶ τοῦ Προέδρου αὐτῆς Σεβασμιωτάτου Καρδιναλίου Ἰωάννου Willembrands.

Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία παρακολουθεῖ μὲ μεγάλον ἐνδιαφέρον τὴν ἐξέλιξιν τῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῇ ζωῇ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν ἐν ὄψει ἰδιατέρως τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τελείας χριστιανικῆς ἑνότητος. Πράγματι ἡ Β΄ Βατικανὴ Σύνοδος ἐπεσήμανε ὅτι ἡ πορεία πρὸς τὴν ἑνότητα ἀπαιτεῖ τὴν ἀνακαίνησιν τῶν πνευμάτων καὶ τῆς σκέψεως ἐν τῇ πιστότητι πρὸς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας.

Εὔχομαι λοιπὸν ὅπως μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ αἱ ἐργασίαι σας στεφοῦν μὲ πλήρη ἐπιτυχίαν, ὥστε τὸ Συνέδριον τοῦτο ν' ἀποτελέσῃ καρποφόρον διακονίαν πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ συμβάλῃ θετικῶς εἰς τὴν προώθησιν τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος.

Ἐκφράζω τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὅπως μετάσχῃ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τούτου.

Εὐχαριστῶ

Δρ. Konrad Raiser:

Εἶναι τιμὴ καὶ προνόμιο γιὰ μένα νὰ σᾶς μεταφέρω τοὺς θερμοὺς καὶ ἀδελφικοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Γ. Γραμματέα του Δρος Philip A. Potter. Ὅλες οἱ Ἐκκλησίες σας εἶναι μέλη τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου καὶ ἔτσι σᾶς χαιρετίζω ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἐκείνης, ποὺ ἀναπτύχθηκε μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες στὰ πλαίσια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν ἔχει συνείδηση γιὰ τὸ πόσα ὀφείλει στὴν Ὀρθοδοξία καὶ ἰδιαίτερα στὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Ὅταν συγκλήθηκε τὸ Α΄ Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, σαράντα χρόνια πρὶν τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα. Στὸ μεταξὺ ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση ἔγινε ἀναπόσπατο τμῆμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς θεολογίας ὅλων τῶν

Ἐκκλησιῶν. Ἔτσι λοιπὸν τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο θεωρεῖ τὴ σύγκληση τοῦ Β΄ αὐτοῦ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ὡς γεγονὸς μεγάλης οἰκουμενικῆς σημασίας καὶ ἀναμένει τὰ ἐρεθίσματα ποὺ θὰ προκαλέσει.

Βέβαια ἡ ἡμερήσια διάταξη ἀντικατοπτρίζει βασικὰ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως στὶς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες στὴ στιγμὴ αὐτὴ τῆς ἱστορίας τους. Θὰ σᾶς ἐνδιέφερε πάντως νὰ γνωρίσετε, ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸν ἐνδο-ὀρθόδοξο διάλογο, βρίσκονται καὶ στὸ κέντρο τῆς σύγχρονης οἰκουμενικῆς συζητήσεως. Ἔτσι τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο καὶ πολλὲς ἀπὸ τὶς μὴ Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες-μέλη του ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἐκ νέου διαλεύκανση τῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο κόσμο, πράγμα ποὺ ἀναγκαστικὰ θέτει τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ ρόλο καὶ τὴ φύση τῆς θεολογίας καθὼς καὶ γιὰ τὴ σχέση της πρὸς τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν κόσμο. Ἔχουμε τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ διάλογός σας θὰ ἀποφέρει καρποὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐρύτερη οἰκουμενικὴ ἀναζήτηση. Θὰ κατακλείσω μὲ τὴν εὐχὴ ὅπως εὐλογηθοῦν οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ, ὥστε νὰ συμβάλλει στὴν οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν ἑνότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Εὐχαριστῶ.

Πρὶν κατέβω ἀπ' τὸ βῆμα αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσι ἐκ μέρους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἀδελφῆς Σχολῆς τῆς Θεσσ/νίκης νὰ εὐχαριστήσω τὴν Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἠθικὴ συμπαράστασί της πρὸς τὸ Συνέδριο. Ὅπως διαμορφώθηκαν τὰ πράγματα μεταπολεμικὰ σὲ μεγάλα τμήματα τοῦ κόσμου ἐν σχέσει πρὸς τὸ νομικὸ status πολλῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, χωρὶς τὴν μεσολάβησι τῆς δικῆς μας Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, θὰ ἦταν ἀδύνατος ἡ ἀνάληψι τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν σύγκλησι καὶ ὀργάνωσι αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου ἀπὸ τὶς κρατικὲς πανεπιστημιακὲς Σχολὲς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ πλέον ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία παρεχώρησε τὰ κτήρια τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου καὶ τῆς Ἀνωτέρας Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς γιὰ τὴν διαμονὴ τῶν Συνέδρων, κατὰ δὲ τὴν σύγκλησι τῶν δύο Προπαρασκευαστικῶν Ἐπιτροπῶν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κι ὁ Θεοφιλέστατος Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς αὐτῆς Μονῆς περιέβαλαν τὴν προσπάθεια μας μὲ φιλόξενα αἰσθήματα. Ἰδιαίτερα ὅμως ὀφείλω ἐκ μέρους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς νὰ εὐχαριστήσω τὸν ἐξοχώτατον Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων κ. Γεώργιο Ράλλη, τὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν κ. Κων. Τρυπάνη, τὴν Γεν. Διεύθυνση τοῦ ΕΟΤ, τὴν Σύγκλητο τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν καθὼς καὶ ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν τὰ οἰκονομικὰ μέσα γιὰ τὴν πραγματοποίησι αὐτῆς τῆς Συνάξεως μὲ τὴν ἀντίληψι πὼς ἀρκετὰ ἀναμένουν ἀπὸ αὐτὴν οἱ Ἐκκλησίες καὶ οἱ λαοί μας.

Τὶς πιὸ θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζω ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴ θέσι αὐτὴ κατὰ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ ὥρα, πρὸς τοὺς συνεργάτες τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς, μέλη τῆς πανεπιστημιακῆς μας οἰκογενείας, ὑφηγητές, βοηθούς, φοιτητὲς ποὺ ἐργάσθηκαν μὲ ζῆλο καὶ ἀφοσίωσι γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε ἕνα καλὸ ἀποτέλεσμα.

Τελειώνω μὲ τὴν παράκληση νὰ μᾶς συγχωρήσετε γιὰ ὅλα τὰ λάθη ἢ τὰ σφάλματά μας κατὰ τὴν ὀργάνωσι τοῦ Συνεδρίου. Θὰ εἴμαστε ἐδῶ κατὰ τὸ ἀρχόμενο δεκαήμερο «ἐγρήγοροι», νύχτα καὶ μέρα, γιὰ ν' ἀναπληρώσουμε κατὰ τὸ δυνατό, μὲ τὶς ὑποδείξεις σας, ὁποιεσδήποτε παραλείψεις μας. Σᾶς εὐχαριστῶ.

Ἔγγραφο ἀρ. 1

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
Πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν Πατριάρχην Ρουμανίας Ἰουστινιανὸν
25 Φεβρουαρίου 1971

....

Ἀνὰ τὸν κόσμον ἅπαντα, ὡς ἴστε καὶ Ὑμεῖς ἡμῶν βέλτιον, πολλὰ καὶ εἰς πυκνότατα χρόνου διαστήματα συγκροτοῦνται διεκκλησιαστικὰ συνέδρια, εἰς τὰ ὁποῖα μετέχοντες καὶ ἡμεῖς ἐπιχειροῦμεν οὐσιαστικωτέραν τινὰ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος δοῦναι μαρτυρίαν.

Ἀλλὰ πᾶς τις ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι εἰ μετὰ τῶν παρὰ ταῖς ἄλλαις ὁμολογίαις διακόνων τῆς θεολογίας σπουδάζοντες διαλεγόμεθα, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τῶν οἰκείων τῆς πίστεως τοῦτο δεῖ ποιεῖν, καὶ λοιπὸν Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας συγκροτῆσαι μὴ ὑπερτίθεσθαι.

Καὶ ἐβουλόμεθα μὲν ἡμεῖς τούτου χάριν μηδενὸς φείδεσθαι. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν καθ' Ὑμᾶς ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν τοῦτο ἀνατρέχει τὸ δικαίωμα κατὰ τὸ κοινῇ ἐν ἔτει χιλιοστῷ ἐννεακοσιοστῷ τριακοστῷ ἕκτῳ (1936) τοῖς συμπαροῦσιν εἰς τὸ Α' Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας δόξαν, ἀδελφικῶς παρακαλοῦμεν, ὅπως, εἴ γε τῇ ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ Ρουμανίας οὐκ ἔστιν ἐπί γε τοῦ παρόντος δυνατόν, τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπιτρέψῃ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ποιῆσαι.

Ἤδη ἀπηρτίσθη τὸ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Πεντέλης ἱδρυθὲν «Διορθόδοξον Κέντρον», οὐ μακρὰν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν κείμενον, καὶ τὴν ἀνάλογον τοῦ δι' ὃν ᾠκοδομήθη σκοποῦ ἐκδέχεται χρῆσιν. Πιστεύομεν δέ, ὅτι καὶ ἡ ἁγία Ἐκκλησία Ρουμανίας καὶ πᾶσαι αἱ ἀδελφικαὶ Ὀρθόδοξοι Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι ἀπιδεῖν εἰς τοῦτο ἔχουσιν ὡς πρὸς μή τι τὸ ἀλλότριον ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν οἶκον τὸν ἴδιον.

Τέλος, διαβεβαιούμενοι τὴν Ὑμετέραν φιλτάτην ἡμῖν Μακαριότητα, ὅτι μεῖζον χαρησόμεθα, ἂν μετ' οὐ πολὺ κληθῶμεν νὰ μετάσχωμεν τοῦ Β' Διορθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὰ τέως δεδογμένα, καὶ παρακαλοῦντες, ὅπως μὴ βραδύνητε ἡμῖν περὶ τοῦ τί δέον πράττειν γράψαι, κατασπαζόμεθα Ὑμᾶς μετὰ πλείστης τιμῆς καὶ θερμοτάτης ἐν Χριστῷ ἀγάπης καὶ διατελοῦμεν

Ἱερώνυμος
Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος

Ἔγγραφο ἀρ. 2

Πρὸς
τὴν Αὐτοῦ Μακαριότητα
τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
Κύριον Ἱερώνυμον
Ὁδὸς Ἰωάννου Γενναδίου 14
Ἀθῆναι 140 – Ἑλλὰς

Μακαριώτατε καὶ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ Ἀδελφέ,

Ἀπαντῶμεν μετ' ἀδελφικῆς ἀγάπης εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ὡς πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Β' Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Ἐκτιμῶμεν ἰδιαιτέρως τὸ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκδηλωθὲν ἐνδιαφέρον –τὸ ὁποῖον καὶ Ἡμεῖς ἐξ ἴσου συμμεριζόμεθα–, πρὸς μελέτην, ἐπὶ ὑψηλοῦ θεολογικοῦ ἐπιπέδου, τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν σήμερον ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος, πρὸς ἀνεύρεσιν ἀπαντήσεων, ἑδραζομένων ἐπὶ τῆς κοινῆς κληρονομίας τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἤδη ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τοῦ Α' Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων θεολόγων τὸ ἔτος 1936 εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας εἶχε ἐκφράσει τὸ ἐνδιαφέρον της ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἐπιθυμίαν της νὰ ὀργανώσῃ κατὰ περιόδους συναντήσεις Ὀρθοδόξων θεολόγων ἐκ διαφορετικῶν χωρῶν, προκειμένου νὰ ἐκδηλωθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας, διὰ κοινῶν θέσεων, ἐνώπιον τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ συγχρόνου κόσμου. Βάσει παρομοίων προθέσεων ὠθήθημεν ὅπως, κατὰ τὸ ἔτος 1964, εἰσηγηθῶμεν

τὴν σύγκλησιν τῆς προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ὀργάνωσιν τοῦ Β΄ Συνεδρίου, προσκαλέσαντες εἰς Βουδαπέστην ἐπιφανεῖς καθηγητὰς τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας πρὸς καθορισμὸν τοῦ καταλόγου τῶν θεμάτων τοῦ μέλλοντος Συνεδρίου.

Μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης προέβη εἰς τὴν ἵδρυσιν παρὰ τῇ Μονῇ τῆς Πεντέλης πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, ἐξόχου κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωσε τὴν ὀνομασίαν «Διορθόδοξον Κέντρον» καὶ τὸ ὁποῖον προώρισται νὰ διακονήσῃ τὰς ἀνάγκας συμπάσης τῆς Ὀρθοδοξίας. Τοῦτο, ὡς ἀκριβῶς ἀναφέρετε, δέον ὅπως θεωρῶσιν ἅπασαι αἱ Ἀδελφαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ὡς ἰδίαν αὐτῶν κατοικίαν. Εἴμεθα πεποισμένοι, ὅτι ἡ μεγαλυτέρα τιμὴ διὰ τὸ θαυμαστὸν αὐτὸ ἵδρυμα εἶναι ἡ ἐγκαινίασίς του μὲ τὸ Β΄ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Κατὰ συνέπειαν, εἴμεθα ἀπολύτως σύμφωνοι μὲ τὴν πρότασιν τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προβῇ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐν λόγῳ Συνεδρίου.

Τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Ἀδελφός,

Ἰουστινιανὸς
Πατριάρχης Ρουμανίας

Ἔγγραφο ἀρ. 3

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
Πρὸς τὴν Α.Μ. τὸν Πατριάρχην Ρουμανίας κ. Ἰουστινιανὸν
22 Ἀπριλίου 1971

....

Οὐ δεῖ τινα μεθ' ὑπερβολῆς λογίσασθαι λέγεσθαι, ὅτι ἡ περὶ τῆς (εἰς τὸ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Πεντέλης Διορθόδοξον Κέντρον εἰς ὃ ἐπιθυμοῦμεν, ὅπως πᾶσαι αἱ ἅγιαι τοῦ Χριστοῦ Ὀρθόδοξοι ἀδελφαὶ Ἐκκλησίαι ἀποβλέπωσιν ὡς πρὸς τὸν οἶκον τὸν ἴδιον), συγκροτήσεως τοῦ Β΄ Διορθόδοξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου φιλόφρονος ἀπαντήσεως τῆς Ὑμετέρας φιλτάτης ἡμῖν Μακαριότητος ἔδωκεν ἡμῖν ὅλον ἐννοῆσαι τὸ μέγεθος τῆς τε πρὸς ἡμᾶς προσωπικῆς ἀγάπης Ὑμῶν καὶ τῆς πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἁγίαν Ἐκκλησίαν τιμῆς.

Αἰσθανόμεθα ἑαυτοὺς βαθύτατα ὑποχρέους ἐκ τῆς τόσον προθύμου παραχωρήσεως εἰς ἡμᾶς δικαιώματος τόσον τιμητικοῦ, διὸ καὶ σπεύδομεν ἵνα ἐκφράσωμεν τὰς ὁλοψύχους θερμοτάτας ἡμῶν εὐχαριστίας. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὑπισχνούμεθα ὅτι εὐκαιρίας δοθείσης πειρασόμεθα καὶ ἐμπράκτως δεῖξαι τῆς τε εὐγνωμοσύνης ἡμῶν τὸ μέγεθος καὶ τῆς προσγενόμενης τιμῆς τὸ μέτρον προθύμως ἀνταποκρινόμενοι εἰς πᾶν ὅ,τι ἤθελε τυχὸν ζητήσει παρ' ἡμῶν ἡ Ὑμετέρα λίαν ἡμῖν ἀγαπητὴ Μακαριότης.

Τί βέλτιον ἢ τί τερπνότερον τοῦ διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης συνδεομένους τοὺς τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν τὴν μέριμναν ἐμπεπιστευμένους πάντα εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιεῖν; Αὐτῷ ἡ χάρις τῷ χαρισαμένῳ τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα ταῖς ἁγίαις Αὐτοῦ Ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις κοινὸν ἀγαθόν.

Θερμοτάτας εὐχαριστίας ὀφείλομεν τῇ Ὑμετέρᾳ φιλτάτῃ Μακαριότητι καὶ διὰ τὸ ὅτι ἀπεφάσισεν ὅπως αὐτὴ αὐτοπροσώπως παραστῇ εἰς τὰς ἑορτὰς ἡμῶν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἡ αὐτοπρόσωπος Ὑμῶν παρουσία πληροῦσα ἡμᾶς χαρᾶς ἀνεκλαλήτου ἀποτελεῖ μεγίστην τιμὴν δι' ὁλόκληρον τὸ ἑορτάζον εὐσεβὲς ἡμῶν ἔθνος.

Ἐν ἀναμονῇ λοιπὸν τῆς μεθ' Ὑμῶν πνευματικῆς ἐπικοινωνίας κατασπαζόμεθα Ὑμᾶς μετὰ πολλῆς ἐν Χριστῷ ἀναστάντι ἀγάπης καὶ διατελοῦμεν.

Ἱερώνυμος,
Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος

Ἔγγραφο ἀρ. 4*

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
Πρὸς τὸν Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
30 Ἰουνίου 1971

....

Ἐλλογιμώτατε Κύριε Κοσμῆτορ,

Ὡς γνωστὸν τυγχάνει Ὑμῖν, τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1936 ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου τοῦ ἁγίου Ὄρους συνελθὸν Α΄ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἀνέθεσε τὴν συγκρότησιν τοῦ «Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας» εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Βουκουρεστίου.

Παρελθούσης ἔκτοτε ὁλοκλήρου τριακονταπενταετίας χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ ὑπὸ τῆς ρηθείσης Θεολογικῆς Σχολῆς ἡ σύγκλησις τοῦ Β΄ τούτου Συνεδρίου, θεωροῦντες ἀναγκαιοτάτην τὴν κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν συγκρότησιν «Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας» πρὸς μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως ἀπετάθημεν πρὸς τὸν Μακαριώτατον Πατριάρχην Ρουμανίας κ. Ἰουστινιανόν, παρακαλοῦντες Αὐτόν, ὅπως εἰς περίπτωσιν δι' οἱονδήποτε λόγον ἀδυναμίας τῆς ὑπ' αὐτὸν ἁγίας Ἐκκλησίας νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὡς προείπομεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1936 ἀνειλημμένης ὑποχρεώσεως, ἐκχωρήσῃ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἁγίαν Ἐκκλησίαν τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν λίαν εὐχάριστον θέσιν νὰ γνωστοποιήσωμεν Ὑμῖν ὅτι ἡ Αὐτοῦ Μακαριότης ὁ Πατριάρχης Ἰουστινιανὸς ἐδέχθη τὸ αἴτημα ἡμῶν, καὶ ὅτι ἤδη τὸ δικαίωμα τῆς συγκροτήσεως τοῦ «Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας» περιῆλθεν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, καὶ δὴ —κυρίως— εἰς τὴν ἡμετέραν θεολογίαν, τὴν τόσον ἐπαξίως ἐκπροσωπουμένην παρὰ τῆς καθ' Ὑμᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὸ θέμα τῆς ὀργανώσεως καὶ πραγματοποιήσεως ἑνὸς τόσον σπουδαίου συνεδρίου, παρακαλοῦμεν Ὑμᾶς θερμῶς, ὅπως εὐαρεστηθῆτε νὰ γνωρίσητε ἡμῖν τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀπόψεις τῆς καθ' Ὑμᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Πεποιθότες ὅτι διὰ τῆς στενῆς καὶ πρόφρονος συνεργασίας ἡμῶν θὰ δυνηθῶμεν νὰ πράξωμεν τι τὸ καλόν, πρὸς δόξαν μὲν τοῦ Κυρίου, μαρτυρίαν δὲ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καὶ προβολὴν καὶ ἔπαινον καὶ τιμὴν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς θεολογίας διατελοῦμεν μετὰ διαπύρων εὐχῶν.

(Ὑπογραφαί)

Ἔγγραφο ἀρ. 5

Ἐλλογιμώτατον
κύριον Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου
22 Ἰανουαρίου 1972

Ἐλλογιμώτατε κύριε Κοσμῆτορ,

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 926/4-11-1971 Ὑμετέρου ἐγγράφου, Συνοδικῇ ἀποφάσει γνωρίζομεν Ὑμῖν, ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 14ης Ἰανουαρίου ἐ.ἔ. ἀπεφάσισεν, ὅπως ἀναθέσῃ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας τῇ καθ' Ὑμᾶς γεραρᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ, παρακαλουμένη, ὅπως προβῇ εἰς τὴν τελικὴν συγκρότησιν τῆς δεούσης ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ συμπεριλάβῃ εἰς αὐτὴν ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς Ἱερᾶς

---

* Παρομοία ἐπιστολὴ ἀπεστάλη καὶ πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης.

Συνόδου τὸν παν. Ἀρχιμ. κ. Ἀναστάσιον Γιαννουλᾶτον, Διδάκτορα Θεολογίας, Γενικὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας.

Ἐπὶ τούτοις εὐχόμενοι ἀρίστην τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀναλαμβανομένου ὑψηλοῦ ἔργου διατελοῦμεν μετὰ διαπύρων εὐχῶν.

Ὁ Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος

(ὑπογραφαί)

Ἔγγραφο ἀρ. 6

Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν Θεολογικὴ Σχολὴ
Πρὸς
τὴν Κοσμητείαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
Ἐνταῦθα
26 Φεβρουαρίου 1972

....

Κύριε Κοσμῆτορ,

Ἡ ἐκ τῶν καθηγητῶν Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ και Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ ὁρισθεῖσα ἐπιτροπή, ὅπως εἰσηγηθῇ εἰς τὴν Σχολὴν περὶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἔχει τὴν τιμὴν καὶ ὑποβάλῃ ὑμῖν τὰς κάτωθι ἀπόψεις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ θέματος:

1. Ἡ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ, ὅτι ὑπάρχει ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἀνειλημμένη πλέον ὑποχρέωσις πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ Συνεδρίου τούτου τὸ ταχύτερον δυνατόν. Ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τὸ πᾶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, ἄλλοι δὲ νὰ εὐθύνωνται εἰς περίπτωσιν μὴ ἐπιτυχίας τῆς προσπαθείας.

2. Ὡς πρῶτον βῆμα εἶναι ἀναγκαία ἡ σύγκλησις Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐξ ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν. Αὕτη θὰ ὁρίσῃ τὸ θέμα ἢ τὰ θέματα, τὸ πρόγραμμα, τὸν χρόνον συγκλήσεως, θὰ ὑποδείξῃ δὲ τὰ δέοντα γενέσθαι διὰ τὴν προετοιμασίαν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Συνεδρίου. Ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ὡς ἐντελοδόχος της θὰ ἐνεργήσῃ τὰ περαιτέρω ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐπιτροπή, ἐκτελοῦσα τὰς ληφθείσας ἐν τῇ Ἐκτελεστικῇ Ἐπιτροπῇ ἀποφάσεις.

3. Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐπιτροπή, συνισταμένη ἐκ τριῶν Καθηγητῶν (ἢ καὶ Ὑφηγητῶν) ἐξ ἑκάστης τῶν δύο Σχολῶν μας, καὶ ἑνὸς ἀντιπροσώπου τῆς Ἱ. Συνόδου, πρέπει νὰ συσταθῇ τὸ ταχύτερον καὶ νὰ συνέλθῃ, εἰ δυνατόν, ἐντὸς τοῦ μηνὸς Μαρτίου, ὥστε νὰ ἑτοιμάσῃ προτάσεις πρὸς τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ τέλος τοῦ προσεχοῦς Μαΐου.

4. Ἀπὸ 23-27 Μαΐου τ.ἔ. ἐν τῷ Διορθοδόξῳ Κέντρῳ τῆς Μονῆς Πεντέλης θὰ συνέλθῃ διὰ λογαριασμὸν τοῦ Π.Σ.Ε. σύσκεψις (Consultation) ἀντιπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος «Ἡ Σωτηρία σήμερον». Εἰς τοιαύτας συνάξεις τοῦ Π.Σ.Ε., διὰ λόγους οἱ ὁποῖοι ἀνεπτύχθησαν ἐνώπιον τῆς Σχολῆς προφορικῶς, αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀποστέλλουν ἀντιπροσώπους. Νὰ ζητηθῇ λοιπὸν ἀπὸ τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας καὶ τὰς Ὀρθοδόξους Θεολογικὰς Σχολάς, ὅπως οἱ ἀντιπρόσωποί των, οἱ ὁποῖοι θὰ μετάσχουν τῆς Consultation τοῦ Π.Σ.Ε. ὁρισθοῦν καὶ ἐξουσιοδοτηθοῦν ὅπως μετάσχουν ὡς μέλη τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ συνέλθῃ ἀμέσως μετὰ τὴν Consultation ἐν Πεντέλῃ ἀπὸ 28-30 τ.ἔ.

5. Ἐὰν ἡ Σχολὴ υἱοθετήσῃ τὰς προτάσεις μας, πρέπει νὰ γίνουν ἐν τάχει τὰ ἑξῆς: α) Ἡ Σχολὴ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα πρὸς σύστασιν τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐπιτροπῆς. β) Ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ συνέλθῃ εἰς σῶμα ἐντὸς τοῦ Μαρτίου καὶ νὰ ἀποστείλῃ ἔγγραφον πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Θεολογικὰς Σχολάς, σχετικὸν πρὸς τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπίσης νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε παρομοίου περιεχομένου ἔγγραφον νὰ ἀποσταλῇ πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας,

ὥστε αὗται νὰ υἱοθετήσουν καὶ ὑποστηρίξουν τὴν προσπάθειαν. γ) Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι μετὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιστροπῆς καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεών της, ἡ Ἑλλαδικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ ἀναλάβῃ ἐφεξῆς τὴν ἀντιμετώπισιν ὅλων τῶν συναφῶν πρὸς τὸ θέμα ζητημάτων.

(Ὑπογραφαὶ)

Ἔγγραφο ἀρ. 7

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν δὲν συνεκλήθη κατὰ τὰ τελευταῖα τεσσαράκοντα ἔτη. Ὑπάρχει ἆραγε ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἡ μεγάλη του χρησιμότης; Ἡ πιστότης εἰς τὴν παράδοσιν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ δοθῇ μία διδασκαλία, ἡ ὁποία θὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ποικίλλας καταστάσεις τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν σημερινὸν κόσμον, ζητοῦν ἀπὸ τὰς Σχολὰς νὰ προχωρήσουν εἰς ἕνα ἔλεγχον συνειδήσεως. Πρέπει αἱ Σχολαὶ νὰ ἐπαληθεύσουν διὰ τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐμπειρίας τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς περὶ τῆς ἀληθείας διδασκαλίας των, οὕτως, ὥστε νὰ γίνῃ αὕτη κατὰ πάντα ἀνάλογος πρὸς τὴν εὐθύνην των καὶ νὰ διασφαλισθῇ ἡ ἀποτελεσματικότης αὐτῶν.

Ἰδοὺ ὁ γενικὸς σκοπὸς τοῦ προγραμματισθέντος διὰ τὸ θέρος τοῦ 1976 Συνεδρίου.

Ι. Ἡ θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας

Προτείνεται κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς Συνέδρους νὰ ἐξετάσουν τὴν πραγματικὴν φύσιν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Πράγματι, μόνον ἐὰν διεισδύσῃ τις εἰς τὸ ἐσώτατον νόημα ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ μαρτυρήσῃ πραγματικῶς περὶ αὐτῆς καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ πλήρως καὶ σαφῶς γνωστήν. Ἡ ἔννοια αὕτη συνεπάγεται ὄχι μόνον ἐπιστημονικὴν μελέτην τῶν πηγῶν καὶ τῶν μνημείων πρὸς διατύπωσιν τῶν δογμάτων καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν διὰ φιλοσοφικῆς ἐργασίας, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐνσάρκωσιν αὐτῶν ὡς ἀρχῶν ζωῆς.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μιὰ ἰδεολογία, εἶναι ἡ διασάφησις τῆς πίστεώς της. Εἶναι συνεπῶς αὕτη μία ἔκφρασις τῆς ζωῆς της, ἡ ὁποία μορφοποιεῖται διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῆς ἁγιογραφίας, διὰ τῆς ὑμνογραφίας.

1) Θεμελιωθεῖσα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τῆς Παραδόσεως, ἡ Θεολογία συνιστᾷ τοιουτοτρόπως τὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη ἐκδηλοῦται κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ καθ' αὑτὸ θεολογικοῦ ἔργου, διὰ τοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων, τῶν Πατέρων, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν διανοουμένων, ἡ διαδοχὴ τῶν ὁποίων δὲν διεκόπη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Προέρχεται τόσον ἀπὸ τὸν νοῦν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν καρδίαν.

2) Ἡ Θεολογία ἐνσαρκοῦται ἐπίσης εἰς τὴν Λειτουργίαν, ἡ ὁποία ἐκφράζει ἐν προσευχῇ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Προσευχὴ εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία in actu. Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπίσης, ἐκείνη ἡ ὁποία δίδει νόημα εἰς τὸ ἀσκητικὸν ἔργον, τόσον διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέλος, καὶ διὰ τὸν κόσμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου δρᾷ.

3) Διὰ τῆς Θεολογίας, ἐξ ἄλλου, ἡ Ἐκκλησία μελετᾷ τὸ μυστήριον τῆς ἰδίας της ὑπάρξεως. Δι' αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει πλήρως συνείδησιν ἑαυτῆς, καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἑαυτὴν καὶ ad extra.

Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς δι' ἓν ἕκαστον ἐκ τῶν μελῶν της καὶ διὰ τὸ σύνολον αὐτῶν. Ἕκαστος, ἐν τῷ μέτρῳ του, εἶναι φορεὺς τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, ἀναπέμπει τὴν προσευχήν του καὶ φροντίζει διὰ τὴν αὔξησιν του εἰς πνευματικὸν ἄνθρωπον. Ἐν τούτοις, γνωρίζει, ὅτι δὲν εἶναι ἓν μεμονωμένον ἄτομον, ἀλλὰ μέλος τοῦ ἰδίου Σώματος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρός. Τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ τὴν συμμετοχήν του εἰς μίαν κοινότητα καὶ γνωρίζει ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ὁμόφωνον τὴν Σύναξιν δὲν εἶναι μόνον ἡ ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ ἡ σκέψις. Διὰ τοῦ θεολογικοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ ἐν τῇ κοινότητι ὁμοφωνία καθίσταται τελεία.

4) Οὕτω νοουμένη ἡ Θεολογία, ὡς τὸ περιεχόμενον δηλ. τῆς σκέψεως καὶ τῆς προσευχῆς, ὡς ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ ν' ἀποτελῇ

οὐσιωδῶς μέρος τοῦ ὑπομνήματος αὐτῆς. Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι θεολογική, μία πάλη διὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου.

Ὁ Χριστὸς ἐπομένως δὲν ἀπεκάλυψε μόνον τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικοποίησις τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὑπέδειξεν ἐπίσης τὸν τελικὸν αὐτῆς σκοπόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ὁλοκλήρωσίς της διὰ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξ ἴσου καὶ ἡ Θεολογία ὁλοκληροῦται εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ.

Ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ θέματος τοῦ Συνεδρίου μας, ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ καταστήση ἀποδεκτὰς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ διαπνέουν τὴν διδασκαλίαν μιᾶς αὐθεντικῆς Θεολογίας, ἡ ὁποία δὲν θὰ διδάσκεται μόνον ἀλλὰ καὶ θὰ πραγματοποιῆται.

II. Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κόσμον

1) Ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἔργων τῆς Θεολογίας εἶναι νὰ καταδείξῃ τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν Ἐκκλησίας καὶ δημιουργίας. Διὰ τὴν Ὀρθόδοξον θεολογικὴν παράδοσιν, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖ μίαν κεχωρισμένην πραγματικότητα μακρὰν τοῦ κόσμου. Εἶναι ὁ κόσμος, εἰς μίαν πορείαν μεταμορφώσεως. Ἐντὸς αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸν ἡ Θεολογία μαρτυρεῖ διὰ τὴν καθολικὴν σωτηρίαν, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται ἐν Χριστῷ καὶ χορηγεῖται διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐκφράζει τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας εἰς τὸν κόσμον διὰ τὴν ἀνακαίνισιν αὐτοῦ εἰς ὅλας του τὰς διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν τοιούτων.

2) Ἡ μαρτυρία, τὴν ὁποίαν ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία προσφέρει εἰς τὸν κόσμον, ἀποσκοπεῖ ἐπίσης εἰς τὴν παιδείαν καὶ εἰς τὰς τοπικὰς συνθήκας. Ἡ ἱεραποστολή, κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον ἀντίληψιν, εἶναι μία ἀδιάκοπος στράτευσις τῶν πιστῶν εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ κόσμου διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἡ ἱεραποστολὴ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, καθισταμένη σαφὴς διὰ τῆς Θεολογίας, ἔχει πάντοτε χαρακτῆρα διακονίας καὶ ποιμαντικῆς. Δὲν εἶναι κίνημα ἐξαπλώσεως διὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ σκοπεῖ εἰς τὸ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου ἐν Χριστῷ.

3) Ὁ κόσμος ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς μία βασιλεία ἀποκεκομμένη τῆς κυριότητος τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐν Χριστῷ προσωπικοῦ Θεοῦ. Εἶναι κατὰ δυναμικὸν τρόπον τοποθετημένος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδὴ ἀκριβῶς μετέχει δυναμικῶς τῆς βεβαιουμένης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας σωτηρίας καὶ διότι ἀνήκει εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς δημιουργίας.

III. Ἡ Θεολογία εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας

1) Ἡ Θεολογία, ὡς κριτικὸς στοχασμός, ὁδηγεῖ ἀναποφεύκτως εἰς τὴν ἄνευ διακοπῆς ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν προσφυγὴν εἰς τὰς πηγὰς καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεολογία ἐκτελεῖ τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἔργον ἄνευ οὐδεμιᾶς θριαμβολογίας. Ἀντιθέτως συνειδητοποιεῖ τὴν εὐθύνην της ὡς σκέψεως τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει νὰ προσφέρῃ τὴν εἰσφοράν της ἐν πνεύματι ταπεινώσεως, ἐπιτελοῦσα κριτικὸν ἔλεγχον τῶν ὅρων συλλογισμοῦ, τῶν ἀνθρωπίνων ὁρίων τῆς σκέψεώς της καὶ τῆς ἐρεύνης της. Ἡ Θεολογία ἐπίσης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν *μετάνοιαν*, ὄχι ἁπλῶς μετάνοιαν εἰς τὸ ἠθικὸν πεδίον, ἀλλὰ μίαν συνεχῆ μεταστροφὴν τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοὸς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως.

Ἡ *μετάνοια* αὕτη εἶναι ἐπίσης ἡ κριτικὴ τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζει ἡ Θεολογία εἰς τὸν ἑαυτόν της ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ὀπτικὴν γωνίαν, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς Θεολογίας ὡς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὡς σκοποῦ σωτηριολογικοῦ, τὸ κριτικὸν ἔργον συμβάλλει, ὥστε νὰ ἐκφρασθῇ ἡ συνείδησις καὶ τὸ «ethos» τῆς Ἐκκλησίας.

2) Ἡ Θεολογία μᾶς ὑπενθυμίζει συνεχῶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει μίαν οἰκουμενικὴν διάστασιν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς μαρτυρεῖ διὰ τὴν καθολικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστοῦ, ἐν ποιοτικῇ ἐννοίᾳ καὶ ἐπίσης εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐν ποσοτικῇ καὶ γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ. Ἡ καθολικότης αὕτη δὲν ἀφαιρεῖ, παρὰ ταῦτα, διόλου τὰς ἰδιορρυθμίας τῶν λαῶν, τῶν φυλῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν. Ἀντιθέτως, ἡ Θεολογία προσδίδει εἰς αὐτοὺς τὴν βαθυτέραν των ἔννοιαν ἐντὸς τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεολογία ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν κριτικὴν ἀποστολήν της εἰς αὐτὴν τὴν περιοχὴν καὶ νὰ φροντίζῃ ὥστε ἡ πραγματοποίησις τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας νὰ γίνεται μὲ τρόπον σωστὸν καὶ συνεπῆ.

3) Ἐὰν ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἐκφράζῃ τὴν ζωὴν τῆς μιᾶς, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰ μέσα πολεμικῆς διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ὁμολογιακὰς της θέσεις. Ὡς σκέψις τῆς Ἐκκλησίας συνεχιζομένη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἶναι περιεκτικὴ καὶ ἑνιαία. Ἔχουσα συνείδησιν τῆς πιστότητός της εἰς τὴν καθολικότητα τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ τῆς παραδόσεώς της, ἀδιακόπου μαρτυρίας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος, ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ὑπῆρξε πάντοτε καὶ θὰ παραμείνῃ ἐκ τῆς φύσεώς της οἰκουμενική. Ὡς τοιαύτη δὲ ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τρόπον οἰκοδομητικὸν εἰς τὰς σχέσεις της μὲ ἄλλας Ἐκκλησίας καὶ χριστιανικὰς παραδόσεις.

(Ν. Νησιώτης – C. Andronikoff)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

τοῦ Καθηγ. Νικολάου Α. ΝΗΣΙΩΤΟΥ

Η Διορθόδοξος Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἐξέλεξε κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίαν αὐτῆς (Μάρτιος 1975) ὡς θέμα αὐτοῦ: «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς». Τὸ θέμα τοῦτο φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ εἶναι γενικὸν καὶ εὐρύτατον. Εἰς τὴν ἐκλογὴν ὅμως αὐτὴν κατέληξεν ἡ Ἐπιτροπὴ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Σχολῶν, μετὰ τὴν μακροτάτην διακοπὴν ἀπὸ τοῦ Α΄ Συνεδρίου τοῦ 1936, διὰ μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ ἔργου, τῆς συμβολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ τῆς πραγματικῆς καὶ δυναμικῆς παρουσίας του ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου[1]. Ἑπομένως, καίτοι τὸ θέμα παρουσιάζεται κατ' ἀρχὰς νὰ εἶναι γενικόν, ὁ σκοπός του εἶναι νὰ ὁδηγήσῃ μετὰ τὴν γενικὴν θεώρησιν τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν προϋποθέσεων εἰς ἐξέτασιν εἰδικῶν καὶ συγκεκριμένων περιπτώσεων.

Πράγματι, τὸ πρόγραμμα καταδεικνύει τὴν κίνησιν αὐτήν. Ἡ τριμερὴς διάρθρωσίς του ἀφορᾷ πρῶτον εἰς τὴν βάσιν, τὴν πηγήν, τὴν ἀρχὴν τῆς Θεολογίας· δεύτερον, εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν αὐτῆς πρὸς τὰ ἔξω ἔκφρασιν καὶ πρᾶξιν ἢ τὴν δυναμικήν της παρουσίαν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον· καὶ τρίτον εἰς τὴν ἐφαρμογήν της εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴν συμβολήν της εἰς τὴν οἰκουμενικὴν προσπάθειαν. Ἐκ τοῦ γενικοῦ δηλαδὴ εἰς τὸ εἰδικὸν καὶ συγκεκριμένον.

Ὁ τίτλος τοῦ θέματος ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῆς αὐτοκαταφάσεως τῆς Θεολογίας ἢ τῆς αὐτοσυνειδησίας της ὡς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πραγματικότητός της εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐντὸς τοῦ κόσμου. Δὲν ὑποκρύπτεται δυαλισμὸς ἢ διάστασις ἢ ἀκόμη ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ὑπονοεῖται καὶ προτείνεται πρὸς ἔρευναν ἡ συνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ἐνεργὸς συμβολὴ αὐτῆς ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἐντὸς τῆς συγχρόνου γενεᾶς.

Κατὰ ταῦτα τὸ γενικὸν αὐτὸ ἐκ πρώτης ὄψεως θέμα καλύπτει τὰς δύο κυρίας διαστάσεις τῆς Θεολογίας γενικῶς, ὄχι ὡς δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων μερῶν, ἀλλ' ὡς ἑνὸς ἀδιασπάστου ὅλου. Πρόκειται περὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ἡ Θεολογία δὲν εἶναι

ἐπιστήμη, ἡ ὁποία μανθάνεται ἤ διδάσκεται μόνον, ἀλλὰ κυρίως γίγνεται καὶ ἐνσαρκοῦται. Ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν καὶ παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέει νέας συνεχῶς ἐκκλησιαστικὰς προσπαθείας ἐντὸς τῶν συνεχῶς διαφοροποιουμένων καταστάσεων ἐντὸς τοῦ κόσμου.

Ἡ στενὴ αὐτὴ σύζευξις αὐτοσυνειδησίας καὶ πραγματικότητος τῆς Θεολογίας καθίσταται ἀκόμη πλέον ἐνδιαφέρουσα εἰς τοὺς καιρούς μας, διότι ἀπὸ τοῦ Α΄ Συνεδρίου τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ 1936 μέχρι σήμερον ἔχουν ἐπέλθει σοβαραὶ μεταλλαγαὶ εἰς τὸ περιβάλλον τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Θὰ εἶναι μία ἀφελὴς γενίκευσις, ἐὰν κανεὶς ἐπιχειρήσῃ εἰς τὴν γενικὴν αὐτὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ θέμα τοῦ Β΄ Συνεδρίου μας μίαν καὶ μόνην γενικὴν θεωρίαν τοῦ πῶς αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἀντιμετωπισθῇ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις καὶ εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ὅπου ἐργάζονται αἱ ἀντιπροσωπευόμεναι θεολογικαὶ Σχολαί. Θὰ ἦτο οὐτοπιστικὴ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν αἱ ἐπελθοῦσαι μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν διαφοροποιήσει τὸ περιβάλλον τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, ὡς Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσῃ τὰς μεταβολὰς αὐτὰς ἀπὸ τοῦ 1936. Χωρὶς νὰ ἐπιθυμῶμεν τὴν ὑπερβολικὴν ἔμφασιν εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικότητα τῶν μεταβαλλομένων ταχύτατα συνθηκῶν κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς, ὀφείλομεν, χάριν τῆς ὀρθῆς τοποθετήσεως τοῦ θέματος, ν' ἀναφερθῶμεν εἰς αὐτὰς ἐξ ἀρχῆς. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει κινδυνεύομεν νὰ παραμείνωμεν εἰς μίαν θεολογικὴν ἐσωστρέφειαν, ἡ ὁποία δὲν θὰ δικαιώσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος τοῦ Β΄ Συνεδρίου.

Πρῶτον, αἱ μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ ἑτεροδόξων ὁμολογιῶν σχέσεις ἐγνώρισαν ἀκριβῶς μετὰ τὸ 1936 καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, χάρις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, μεγάλην πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξιν. Ἡ πρόοδος αὐτὴ κατέστη μεγαλυτέρα λόγῳ τῆς διὰ τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου εἰσόδου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς οἰκουμενικὰς σχέσεις. Ἰδιαιτέρως αἱ μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐπαφαί, ἐκδηλωθεῖσαι ἐμπράκτως εἰς πλείστας περιπτώσεις, καθιστοῦν τὴν θεολογικὴν ἀξιολόγησιν τῆς οἰκουμενικῆς τοποθετήσεως καὶ συμβολῆς τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας πλέον ἀναγκαίαν καὶ ἐπείγουσαν ἤ κατὰ τὸ 1936.

Δεύτερον, ἐδημιουργήθησαν περισσότεραι καὶ πολυπληθέστεραι ὀρθόδοξοι κοινότητες εἰς χώρας τοῦ λεγομένου ἐξωτερικοῦ, ἐκτὸς δηλαδὴ τῶν ἐκ παραδόσεως θεωρουμένων ὀρθοδόξων χωρῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νά ὀνομάζωνται πλέον ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς διασπορᾶς. Εἰς τὰς νέας αὐτὰς χώρας καὶ περιοχὰς ἀνεπτύχθη ἰδία ὀρθόδοξος θεολογικὴ σκέψις ἐντὸς τῶν προϋποθέσεων νέου κοινωνικοῦ καὶ μορφωτικοῦ περιβάλλοντος.

Τρίτον, ἡ Ὀρθοδοξία σήμερον, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῆς μέρος, βιοῖ ὑπὸ νέας συνθήκας εἰς μερικὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ἐκ παραδόσεως «Ὀρθόδοξοι». Ὁ χωρισμὸς μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας καὶ ἡ εἰδικὴ τοποθέτησις τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν ἔχει μεταβάλλει τὰς προϋποθέσεις τοῦ θεολογικοῦ ἔργου εἰς τὴν πρὸς τὰ ἔξω παρουσίαν του.

Τέταρτον, ἡ χειραφέτησις τῆς συγχρόνου ἀπὸ τοῦ 1936 γενεᾶς ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς θρησκευτικὰς προϋποθέσεις κοινωνικῆς συμβιώσεως ἐπροχώρησε προοδευτικῶς εἰς σημεῖον, ὥστε χῶραι χριστιανικαὶ ἐκ παραδόσεως νὰ

θεωροῦνται χῶραι ἱεραποστολῆς σήμερον. Τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ φαινομένου τὰς ἐπιδράσεις δὲν δύναται ν' ἀγνοήσῃ ἡ σημερινὴ ὀρθόδοξος θεολογικὴ σκέψις περισσότερον ἐκείνης τοῦ 1936.

Εἶναι ἑπόμενον, ὅτι αἱ μεταλλαγαὶ αὐταὶ ἔχουν ἐπιφέρει περισσοτέραν διαφοροποίησιν εἰς τὸ θεολογικὸν ἔργον μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν Σχολῶν ἀπὸ ἐκείνην, ἡ ὁποία ὑπῆρχε κατὰ τὸ 1936. Ἔχομεν θεολογικὰς Σχολὰς ἀμέσως καὶ μόνον ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ἄλλας ἀπὸ τῶν πανεπιστημιακῶν τῶν χωρῶν των, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιπτώσεις ὑπάρχουν ἁπλῶς ἕδραι ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς ἑτεροδόξους θεολογικὰς Σχολάς. Ἐπίσης εὑρίσκονται ὑπὸ προγραμματισμὸν κέντρα μελέτης ὀρθοδόξου Θεολογίας διὰ μεταπτυχιακὰς σπουδὰς ἢ διορθόδοξα κέντρα θεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ συνεδρίων. Παραλλήλως πρὸς τὴν διαρθρωτικὴν αὐτὴν διαφοροποίησιν βαδίζει ἡ οὐσιαστικωτέρα διαφοροποίησις εἰς τὴν μορφὴν ἐκφράσεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ὡς πρὸς τὴν ἔμφασιν εἰς διαφορετικὰς ἀρχὰς αὐτῆς, ὅπως εἰς τὴν σχολαστικήν, τὴν πρακτικὴν - ποιμαντικήν, τὴν μυστικήν, τὴν προφητικήν, τὴν ἀπολογητικήν, τὴν ἱεραποστολικὴν Θεολογίαν μὲ τὰς ἰδίας ἑρμηνευτικάς, βιβλικὰς καὶ τὰς ἱστορικὰς προϋποθέσεις τῆς μιᾶς ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Ἡ διαφοροποίησις αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀρνητική. Ἀντιθέτως, μάλιστα, αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποικιλομόρφου καὶ βαθυτάτου ὀρθοδόξου ἤθους τῆς θεολογικῆς παραδόσεως ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, βεβαίως, ὅτι καμμία τῶν μορφῶν αὐτῶν θεολογικῆς σκέψεως δὲν θὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν αὐτάρκη καὶ ἀπόλυτον διὰ νὰ καταντήσῃ ἔτσι εἰς ἀποκλεισμὸν τῶν ἄλλων. Ἄλλωστε, ἡ ὀρθόδοξος θεολογικὴ σκέψις, συνεπὴς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν δὲν ἐπιδιώκει μονιστικὴν «κονφεσιοναλιστικὴν» στάσιν, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι εἶναι ἁπλῶς ἡ σκέψις τῆς Μιᾶς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ἐντὸς ἑνὸς κοινωνικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος. Τοῦτο δικαιολογεῖ καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἁρμονικὴν συνύπαρξιν διαφόρων θεολογικῶν μορφῶν ἐκφράσεως καὶ ἀναπτύξεως θεολογικῆς σκέψεως, αἱ ὁποῖαι ἀλληλοσυμπληρούμεναι ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν προϋπόθεσιν τῆς αὐθεντικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Αἱ ἐπελθοῦσαι αὐταὶ ἀπὸ τοῦ 1936 μεταβολαὶ καὶ ἡ συναφὴς μὲ αὐτὰς μεγαλυτέρα διαφοροποίησις τοῦ θεολογικοῦ ἔργου κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἔμφασιν εἰς ὡρισμένας πτυχὰς τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς παραδόσεως ἐπέβαλε τὴν ἐκλογὴν καὶ διάρθρωσιν τοῦ θέματος τοῦ Β΄ Θεολογικοῦ Συνεδρίου. Ἐπιβάλλει ὅμως καὶ εἰς ἡμᾶς μίαν ἐπισκόπησιν, ἐν εἴδει εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων, τῶν προϋποθέσεων τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρους θεμάτων. Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἡ Εἰσαγωγὴ αὐτὴ δὲν ἀποβλέπει εἰς ἐξέτασιν τῶν θεμάτων αὐτῶν, ἀλλ' εἰς παρακίνησιν πρὸς ἔναρξιν τῆς συζητήσεώς μας διὰ τῆς ὑπομνήσεως καὶ ἀναφορᾶς εἰς τὰς θεολογικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνευσαν τὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ προγράμματος ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου.

1. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ὅρος «Θεολογία» καλύπτει ἕνα εὐρύτατον περιεχόμενον σκέψεως. Κάθε σκέψις περὶ τοῦ Θεοῦ, κάθε βιωματικὴ κατάστασις ἐξαρτήσεως ἀπὸ μίαν ὑπερτάτην Δύναμιν, κάθε λογικὴ ἀναζήτησις καὶ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκληθῇ Θεολογία. Πρόκειται διὰ τὴν ἀναφαίρετον ἀνθρωποκεντρικὴν κίνησιν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν φιλοσοφικήν, ἠθικήν, συναισθηματικὴν καὶ ψυχολογικὴν θρησκευτικὴν ἐν γένει Θεολογίαν.

Ἡ χριστιανικὴ Θεολογία, ὅμως, εἶναι ἡ σκέψις ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀποκαλύψεως. Περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ σκέψις κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως περὶ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς γνώσεως, τῆς αἰσθήσεως, τῆς βουλήσεως. Ἡ ἰδέα «Θεός» εἶναι ἡ πλέον ἀφῃρημένη, γενικὴ καὶ ἀόριστος ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ θρησκευτικὴ Θεολογία κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς Θεολογίας τῆς πίστεως[2]. Ἡ πρώτη εἶναι τάσις πρὸς ἀνεύρεσιν, ἀνίχνευσιν καὶ προσδιορισμὸν τοῦ ἀσυλλήπτου λογικῶς ὑπερτάτου Ὄντος ἢ ἴσως τῆς μετεσχηματισμένης ἐφέσεως τοῦ ἀσυνειδήτου ἢ τοῦ συναισθηματικοῦ χώρου τῆς συνειδήσεως. Ἡ δευτέρα εἶναι ἔκφρασις μετοχῆς εἰς τὸ γεγονὸς τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς ἱστορίας. «Οὐδεὶς ἔρχεται εἰς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ» (Ἰωάν. 14,6) καὶ «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς εἰμὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ». (Α΄ Κορ. 12, 2).

Ἡ Θεολογία τῆς πίστεως εἶναι πραγματικὴ Θεολογία μόνον καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι τριαδικὴ Θεολογία. «Ἐν Τριάδι ἡ Θεολογία τελεία ἐστι» θὰ γράψῃ ὁ Μ. Ἀθανάσιος[3], ἀναφερόμενος εἰς αὐτὴν τὴν διακριτικότητα τοῦ γεγονότος τῆς πίστεως καὶ τῆς πίστεως εἰς τὸ γεγονὸς τῆς Ἀποκαλύψεως, ὡς προϋποθέσεως τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας. Τριαδικὴ Θεολογία ὅμως δὲν σημαίνει μόνον θεωρίαν περὶ τῆς Τριάδος, ἀλλὰ θεολογικὴν γνῶσιν μέσῳ τῆς πίστεως εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἐντὸς τῆς ἱστορίας, κοινωνίας καὶ ἀλληλοεμπεριχωρήσεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ καταφάσεως τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ ὅλης τῆς Δημιουργίας. Ὁ Θεολόγος πλέον δὲν εἶναι ὁ γνωρίζων διὰ προοδευτικῆς συσσωρευτικῆς γνώσεως περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης του, ἀλλ' ὁ ἐμπεριεχόμενος εἰς αὐτὴν τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς ἰδίας ἐλευθέρας ἀποφάσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς διδομένης εἰς αὐτὸν χάριτος ὡς ἀποτελέσματος τῆς πραγματοποιηθείσης, κατόπιν τῆς ἀπολύτου πρωτοβουλίας τοῦ Θεοῦ, κοινωνίας μετὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Θεολογία τῆς πίστεως, ὡς τριαδικὴ καὶ ἔκφρασις κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, δὲν εἶναι, ἑπομένως, ἀτομικὴ ὑπόθεσις τοῦ ἐρευνῶντος στοχαστοῦ, οὔτε βασίζεται εἰς ἰδίας λογικὰς ἀποδείξεις, συστήματα καὶ θεσμούς. Ἐὰν διὰ τὴν πίστιν ὁ Θεὸς γίνεται ἱστορικὸν γεγονὸς ὡς τριαδικός, ὁ Θεολόγος δύναται νὰ συλλάβῃ αὐτὸ μόνον μέσῳ τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἢ τὸ ἀντίστοιχον γεγονὸς τῆς ἐγκαθιδρυθείσης σχέσεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐντὸς τῆς ἱστορίας, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας. Κάθε πραγματικὴ Θεολογία πίστεως, διακρινομένη τῆς γενικῆς φιλοσοφικῆς ἢ θρησκευτικῆς Θεολογίας, εἶναι κυριολεκτικῶς τῆς Ἐκκλησίας μὲ αὐτήν. Διὰ τοῦτο καὶ γεννᾶται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀναπτύσσεται ἐντὸς αὐτῆς καὶ ἐκφράζει τὴν συνείδησιν αὐτῆς. Ἡ βιβλικὴ διήγησις τοῦ γεγονότος τῆς κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν χριστιανικῶν γε-

νεῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν τῆς πίστεως, ἡ παράδοσις, εἶναι συστατικὰ καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἄρα κάθε σκέψις περὶ αὐτῶν εἶναι ἡ διὰ τοῦ λόγου ἔκφρασις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ὑπόμνησις τῆς προελεύσεως καὶ σκοπιμότητος τῆς Θεολογίας ὡς ἐκκλησιαστικῆς ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ εἶναι ἀπαραίτητος λόγῳ τῆς συνήθους τάσεως εἴτε τοῦ θεολογικοῦ ἐπιστημονισμοῦ διὰ τῆς κυριαρχίας τῶν λογικῶν κατηγοριῶν καὶ νόμων ὡς ἐπιστημονικῶν ἀντικειμενικῶν κριτηρίων καὶ ἀρχῶν τῆς Θεολογίας, εἴτε λόγῳ μιᾶς φυγοκέντρου κινήσεως, ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ τὰς ἀρχὰς τῆς Θεολογίας *ἐκτὸς* τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας καλυτέρας προσαρμογῆς τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Καίτοι καὶ αἱ δύο αὐταὶ τάσεις δὲν εἶναι ἀπορριπτέαι, ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία θὰ δώσῃ πάντοτε προτεραιότητα εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ὡς πηγῆς, φορέως καὶ σκοπιμότητος τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ θὰ προτάξῃ τὰς κατηγορίας τῆς σκέψεως ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται καὶ ἐκφράζουν τὸ παράδοξον τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν ἐμπειρίαν τῆς μετοχῆς εἰς αὐτὴν τῆς χριστιανικῆς κοινότητος.

Δύναται νὰ ὑπάρξῃ συστηματικὴ ἔκθεσις τῆς πίστεως, καθὼς καὶ «Θεολογία ἐν συσχετίσει» μετὰ τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος (théologie contextuelle), ἐφ' ὅσον προϋποθέτουν τὴν σταθερὰν βάσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Ἔκθεσις τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ μυστηρίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καθὼς καὶ κοινωνικοπολιτικὸν περιβάλλον εἶναι κυρίως ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία βιοῖ αὐτὸ ὑπάρχουσα ἐν ἀδιασπάστῳ σχέσει μετὰ τοῦ κόσμου, ἐφ' ὅσον Ἐκκλησία εἶναι ἐπίσης ὁ ἐν σμικρογραφίᾳ μεταμορφούμενος εἰς Σῶμα Χριστοῦ κόσμος. «Πολιτικὴ Θεολογία» εἶναι δυνατή, καθὼς καὶ «Θεολογία μαύρη», μόνον ἐφ' ὅσον ἐκφράζῃ τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τὴν δυναμικὴν παρουσίαν της ἐντὸς αὐτοῦ[4].

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς θεολογικῆς σκέψεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀξιωματικὴ προτεραιότης εἰς τὴν «ἐπαγωγικὴν Θεολογίαν» ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, διότι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' ὅλην τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα (théologie inductive). Ἡ προτεραιότης θὰ παραμείνῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ὅπως αὐτὴ ἐνσαρκοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ μέσῳ τῆς κοινωνίας της μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δὲν πρέπει ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ν' ἀντιτάξῃ ἐδῶ τὴν παραγωγικὴν Θεολογίαν (théologie réductive) ὡς ἀναλυτικήν, ἀλλὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν Θεολογίαν ὡς πραγματικῶς ἐπαγωγικὴν καὶ συνθετικὴν περιλαμβάνουσαν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας[5]. Ἡ προτεραιότης πάντως θὰ παραμείνῃ εἰς τὸ πρωταρχικὸν γεγονός, ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Ἡ «παραγωγικὴ μέθοδος», ἐξ αὐτῆς τῆς βάσεως ὁρμωμένη, θὰ περιλαμβάνῃ ἀναγκαστικῶς καὶ ἀναποφεύκτως κατόπιν ὁλόκληρον τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Ἡ προτεραιότης ὅμως παραμένει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς τοῦ καθολικοῦ γεγονότος τῆς ἱστορίας καὶ ὄχι εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα, τὰ δῆθεν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνοντα (δυαλισμόν, τὸν ὁποῖον ἡ ὀρθόδοξος Ἐκ-

κλησία οὐδέποτε θὰ ἀνεχθῇ), ὅσον καὶ ἂν αὐτὰ ἀπαιτοῦν εἰς μίαν ἱστορικὴν στιγμὴν καὶ δι' ἕνα ὡρισμένον λαὸν ἢ τόπον τὴν κυρίαν μέριμναν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἠθικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Εὐαγγελίου (ἀπελευθέρωσις καταπιεζομένων, φυλετικαὶ διαφοραί, κοινωνικὴ δικαιοσύνη, μεταβολὴ κοινωνικῶν διαρθρώσεων δι' ἐπαναστάσεως). Θεολογία τῆς ἐπαναστάσεως[6], πολιτικὴ Θεολογία[7], Θεολογία ἐν συνεχεῖ ἀναπτύξει μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κόσμου (process theology)[8], ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπαγωγικαὶ Θεολογίαι εἶναι δυναταὶ καὶ καλοῦνται αὐθεντικῶς χριστιανικαὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἐκφράζουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ὅπως αὐτὴ βιοῖ τὴν κοσμικὴν πραγματικότητα ἐντὸς τῆς ἱστορίας μὲ τὴν προτεραιότητα πάντοτε τοῦ γεγονότος τῆς διακεκριμένης ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ σημαίνει τριαδικὴ Θεολογία, ὡς τελεία Θεολογία σήμερον ἐν ὄψει τῶν συγχρόνων τάσεων.

Τοῦτο δέον νὰ τονισθῇ, διότι, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς τῶν συμμετασχόντων εἰς τὸ Α΄ Θεολογικὸν Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 1936, ἰδιαιτέρα ἔμφασις ἐδόθη τότε εἰς τὸ θέμα τῶν ξένων ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Ἕνεκα, ὅμως, τῶν ἀνωτέρων ἐκτεθεισῶν μεταλλαγῶν ἀπὸ τότε, τὸ Β΄ Συνέδριον τώρα θ' ἀρχίσῃ νὰ ἔχῃ ὡς μέριμναν τὴν συμβολὴν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐπὶ διομολογιακοῦ ἐπιπέδου ἐπὶ μιᾶς ἀκλονήτου ἐκκλησιολογικῆς βάσεως.

Τί σημαίνει, ὅμως, ἡ προτεραιότης αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡς πηγῆς, ἀρχῆς καὶ σκοπιμότητος τῆς Θεολογίας; Τὸ ἐρώτημα τοῦτο μᾶς φέρει εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς Εἰσαγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ προγράμματός μας. Ἡ τριαδικὴ βάσις τῆς Θεολογίας ἐπιβάλλει τὴν ἔμφασιν τώρα εἰς τὸ χριστολογικὸν περιεχόμενον αὐτῆς, ἀναποσπάστως συνδεδεμένου μετὰ τοῦ πνευματολογικοῦ καὶ πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα.

2. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΩΣ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἡ Θεολογία, ὡς Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ἑπομένως, σημαίνει ὅτι εἶναι Θεολογία τῆς μαρτυρίας τοῦ γεγονότος τῆς πραγματοποιηθείσης κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον τοῦτο πραγματοποιῆται διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Πράγματι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Πατρός. Μαρτυρεῖ ἐδῶ σημαίνει πραγματοποιεῖ διὰ μίαν καὶ μοναδικὴν φορὰν δι' ὅλον τὸν κόσμον τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ὡς προσωπικοῦ ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ γίνεται ἐφ' ἅπαξ, ἀλλὰ δὲν δίδεται ὡς ἁπλῆ θεωρία καὶ δογματικὸν σύστημα. Αὐτὰ εἶναι ἁπλῶς ἔκφρασις τοῦ γεγονότος τῆς μαρτυρίας, ἡ ὁποία συνεχίζεται ἐντὸς τῆς ἱστορίας διὰ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐφ' ἅπαξ γεγονὸς γίνεται μετοχὴ εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνεχῶς καὶ τώρα ἐντὸς τῆς ἱστορίας.

Ἡ Θεολογία εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς Μαρτυρίας αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ περὶ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρός, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ κοινωνίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ πάντα ἀναφέρονται. Ἄρα, ὅταν λέγωμεν «Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας», ἐννοοῦμεν «Θεολογία τῆς Μαρτυρίας», ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ

Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ συνεχῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ περὶ τῆς κοινωνίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἄρα ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐκκλησιαστικὴ ἔκφρασις τῆς μαρτυρίας, γεννᾶται διὰ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ γεγονὸς αὐτῆς τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο τρέφεται ὑπὸ τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς Ἐνσαρκώσεως, τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως συγχρόνως[10], ἐκφράζει ἐν συνεχείᾳ τὴν δοξολογικὴν εὐχαριστίαν διὰ τὸ γεγονὸς τῆς γενομένης αὐτῆς μαρτυρίας[11] καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς τελικῆς πληρώσεως τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἰς τοὺς τελευταίους καιροὺς τῆς ἱστορίας.

Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Θεολογία τῆς μαρτυρίας, εἶναι, ἑπομένως, εὐχαριστήριος, δοξολογικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ πρὶν γίνῃ εἰδικωτέρα, κοινωνική, ἠθική, ἑρμηνευτική, δογματικὴ καὶ ἱστορικὴ χάριν τῆς καλυτέρας ἐκφράσεως τοῦ γεγονότος τῆς μαρτυρίας. Ἡ Θεολογία αὐτὴ ἐνσαρκώνει τὸν Λόγον διὰ λογικῆς θυσίας, ἐπαναλαμβάνεται δηλαδή, ὡς Σκέψις ἄνευ παρεμβολῆς ἑτέρου γένους γνώσεως καὶ φροντίδος τὸ γεγονὸς τῆς Ἐνσαρκώσεως, τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Εἶναι ἡ διὰ τοῦ λόγου μαρτυρία τῆς Μαρτυρίας τοῦ ἐνσαρκωμένου Λόγου, ὅπως τὸ γεγονὸς τοῦτο βιοῦται, προσλαμβάνεται διὰ τῆς Εὐχαριστίας ὡς τῆς Θείας Κοινωνίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ποὺ πραγματώνεται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ εἰς ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς ἱστορίας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ Μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθολικὴ ποιοτικῶς, δηλαδὴ πλήρης καὶ μοναδική, ἀλλὰ καὶ καθολικὴ ποσοτικῶς καὶ γεωγραφικῶς δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς. Ἐντὸς τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή, περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Κοινωνίας Αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων δὲν ὑπάρχει ἁπλῶς ἡ κάθετος σχέσις, καίτοι αὐτὴ πάλιν ἔχει ἀξιωματικὴν καὶ ἀρχικὴν-βασικὴν προτεραιότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδιάσπαστος ἀπ' αὐτὴν διάστασις τῆς ὁριζοντίου σχέσεως μὲ ὅλον τὸν κόσμον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας γίνεται προφητικὴ μαρτυρία διὰ τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ κανεὶς δυαλισμὸς καὶ διάστασις μεταξὺ τῶν δύο. Ὑπάρχει προτεραιότης καὶ διάκρισις χάριν ἀκριβῶς τῆς ἀδιασπάστου συνδέσεως μεταξὺ μαρτυρίας καὶ προφητείας. Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦτο ὡς Θεολογία μαρτυρίας περὶ τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι συνάμα καὶ προφητική.

Διὰ τῆς Θεολογίας ἐκφράζεται τὸ πρῶτον γεγονὸς τῆς πίστεως, ὅτι ὁ Λόγος ἐνεσαρκώθη καὶ ὅτι «ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς μονογενοῦς παρὰ τοῦ Πατρός» (Ἰωάν. 1,14) καὶ ὁ θεολόγος εἶναι ὁ Εὐαγγελιστής, ὁ ὁποῖος «ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ» (Ἰωάν. 1, 7). Τὸ «ὃ οἴδαμεν καὶ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν» (Ἰωάν. 3, 11) ἐμφαίνει διὰ τὴν Θεολογίαν τὴν ταυτόχρονον μετοχὴν εἰς τὴν γενομένην μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν εἰς πάντας τῆς ἐμπειρίας τῆς μετοχῆς αὐτῶν. «Ἐπίστευσα δι' ὃ καὶ ἐλάλησα» (Ψαλμ. 116, 10.Β΄ Κορ. 4, 13) σημαίνει ὅτι «μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γεγόναμεν» (Ἑβρ. 3, 14) καὶ περὶ τούτου μαρτυροῦμεν.

Ἡ μαρτυρία τῆς Θεολογίας εἰς τὸν κόσμον, *εἰς πάντας*, εἶναι ἡ δυναμικὴ παρουσία τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ὁ θεολόγος βιοῖ αὐτὴν διὰ τῆς

μετοχῆς εἰς αὐτὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Θεολογία, διὰ τοῦτο, ἐὰν εἶναι ἀληθῶς μυστικὴ πρέπει νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ προφητική. Ἡ ἔκφρασις τῆς πίστεως εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς Θεολογίας προϋποθέτει γνῶσιν δι' ἐμπειρίας μέσῳ τῆς ἐνδομύχου κοινωνίας εἰς τὸ Σῶμα καὶ Αἷμα Αὐτοῦ. Δὲν γνωρίζομεν τὸν Χριστὸν ὡς ἀντικείμενον τῆς γνώσεώς μας, ἀλλ' Ἐκεῖνος γιγνώσκει ἡμᾶς πρῶτον. Ἡ θεολογικὴ γνῶσις εἶναι μὲν ἀποτέλεσμα τῆς μετοχῆς εἰς τὴν Μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῆς ὑπ' Αὐτοῦ πραγματώσεώς της δι' ὅλον τὸν κόσμον, ἄρα πρέπει νὰ μαρτυρῆται ταυτοχρόνως ὑπὸ τῆς Θεολογίας ἐντὸς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γνῶσις θεολογικὴ εἶναι ἐπίγνωσις τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκφράζεται ὡς ἱεραποστολικὴ καὶ προφητικὴ Θεολογία ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ἐὰν τὸ πρωταρχικὸν ἀντικείμενον τῆς ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας εἶναι ἡ ἐν σαρκὶ πραγματοποιηθεῖσα σχέσις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅπως βιοῖ αὐτὴν ὁ Θεολόγος διὰ τῶν μυστηρίων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, τότε ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτῆς εἶναι ἱεραποστολικὴ καὶ προφητικὴ ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ποτὲ αὐτοσκοπὸς ὡς μυστική, εὐχαριστήριος καὶ δοξολογική, ἀλλὰ εἶναι Θεολογία μαρτυρίας διὰ τῆς προφητικῆς διαστάσεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει ἐξ ἀρχῆς ἐντὸς τῆς βιουμένης σχέσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Δὲν ὑπάρχει ταύτισις, οὔτε σύγχυσις προτεραιότητος μεταξὺ τῶν δύο, ἀλλ' ἀκολουθία καὶ συνέπεια. Μυστικὴ ἐμπειρία ἐκφραζομένη ὡς λογικὴ θυσία ἐντὸς τοῦ κόσμου ὁδηγεῖ εἰς προφητικὴν Θεολογίαν, ἱεραποστολικὴν καὶ κοινωνικὴν δρᾶσιν.

Τὸ γεγονὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι πλήρωμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ ὄχι κατάργησις αὐτῶν (Ματθ. 5, 17). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας τρέφεται μέσῳ τοῦ γεγονότος τῆς πίστεως ἀπὸ τὴν προφητείαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ σωτηρία εἶναι πάντοτε ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦτο καὶ τὸν νόμον ὄχι μόνον δὲν καταργοῦμεν διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλ' ἱστῶμεν (Ρωμ. 3,31). Ἡ προτεραιότης βεβαίως ἤλλαξε: Εὐαγγέλιον καὶ Νόμος, πλήρωσις καὶ προφητεία, μυστικὴ λειτουργικὴ θεολογία καὶ προφητικὴ Θεολογία. Χωρὶς ὅμως τὴν μαθητείαν εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τῆς προφητείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν ὑπάρχει συνέπεια καὶ ἀκολουθία ἱστορικῆς δυναμικῆς παρουσίας τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου.

Ἡ Θεολογία ὡς ἐκκλησιαστικὴ πρέπει νὰ ἐκφράζεται ἐν σχέσει μετὰ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, νὰ ἐκφράζεται μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, νὰ συλλαμβάνεται μὲ τὴν ἐπαφήν, τὴν συνύπαρξιν μετὰ τῶν ἐλπίδων τοῦ κόσμου διὰ δικαιοσύνην, ἐλευθερίαν, ἰσότητα, ἀπελευθέρωσιν. Ὁ Χριστὸς ὡς πλήρωσις τῶν προφητῶν ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Θεολογίαν τὴν προφητικὴν διάστασιν, τὴν ἱστορικότητά της, τὴν δυναμικὴν παρουσίαν της καθ' ὁμοίωσιν τῆς προφητικῆς Θεολογίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ ἀποτελεῖ τὴν μίαν Ἁγίαν Γραφὴν μετὰ τῆς Καινῆς, ὡς ἓν ἀδιάσπαστον ὅλον. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία ὡς Θεολογία τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποτέλεσμα τῆς μετοχῆς τοῦ θεολόγου εἰς αὐτὴν κινεῖται πάντοτε ἀπὸ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἰς τὴν προφητικήν της διάστασιν. Τὰ δύο στοιχεῖα εἶναι ἐξ ἴσου συνθετικὰ τῆς μιᾶς Θεολογίας μὲ τὴν προτεραιότητα τοῦ γεγονότος τῆς πίστεως. Ἐὰν δὲν διατηρηθῇ ἡ προτεραιότης αὐτή, τότε ἡ Θεολογία κινδυνεύει νὰ γίνῃ ἀνθρω-

ποκεντρική, μόνον πολιτική, μόνον θεωρία κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ δὲν θὰ εἶναι ἀληθῶς προφητικὴ εἰς τὴν ἔκφρασίν της. Τότε θὰ ἁρμόζουν οἱ λόγοι τοῦ Μ. Βασιλείου: «νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρήματα ἐμπολιτεύεται. τεχνολογοῦσι, λοιπόν, οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· ἡ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ Σταυροῦ»[12].

Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία σήμερον, ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησιαστικὴ ἔναντι πάσης ἄλλης Θεολογίας, ἔχει ὡς πρώτιστον καθῆκον τὴν αὐτοκριτικὴν καὶ τὴν κριτικὴν κάθε μὴ δικαιολογημένης, λόγῳ τῆς φύσεώς της ὡς ἐκκλησιαστικῆς ἀκρότητος. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἰδία μόνον μυστική, ἀτομικὴ ὑπόθεσις καὶ ἐσωστρεφής, ἀλλὰ συγχρόνως κατ' αὐτονόητον τρόπον καὶ προφητική, δυναμική, συλλαμβανομένη καὶ ἐκφραζομένη ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς συγχρόνου πραγματικότητος. Ἡ σωτηρία εἶναι κατ' ἀρχὰς μὲν προσωπικὴ διὰ τῶν μυστηρίων, ἀλλ' ἡ χάρις δίδεται εἰς πάντας μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς κάθε ἱστορικὴν στιγμὴν καὶ κάθε τόπον, ὅπου ὁ Θεὸς ἀπεργάζεται τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ καθαγιασμοῦ τῆς ζωῆς.

Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία ὡς ἐκκλησιαστικὴ δὲν πρέπει νὰ ἐμφανίζηται ἀδιαφοροῦσα ἐνώπιον τῆς ποικιλομόρφου κοινωνικῆς ἀδικίας, τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυνάτων, τοῦ ρασισμοῦ, τῶν κινδύνων, ποὺ ἀπειλοῦν τὴν παγκόσμιον εἰρήνην, τῆς διακρίσεως τῶν φύλων. Ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία περιλαμβάνει τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ὡς ἀναπόσπαστον μέρος αὐτῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅμως, πρέπει νὰ εἶναι κριτικὴ κάθε θεολογικῆς ἀκρότητος, ποὺ δίδει μονιστικὴν καὶ ἀποκλειστικὴν προτεραιότητα εἰς τὸν κοινωνικοπολιτικὸν ἀκτιβισμὸν χωρὶς νὰ διέρχηται μέσῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἡ Θεολογία ἔχει τὴν ἀρχήν της.

Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία θὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν προτεραιότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ προφητικὴ κοινωνικοπολιτικὴ θεολογικὴ σκέψις καὶ ἡ συνεπὴς πρὸς αὐτὴν δρᾶσις, πρέπει νὰ ἔχουν πάντοτε θεολογικὴν καὶ μάλιστα ἐκκλησιολογικὴν βάσιν. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, ὥστε ἡ δρᾶσις αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ εἰδικὴ συμβολή, ἡ αὐθεντικὴ προφητική, διακεκριμένη δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἰδεολογιῶν. Ἐὰν τοῦτο δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, τότε ὑπάρχει κίνδυνος, ἡ προφητικὴ διάστασις τῆς Θεολογίας νὰ ταυτισθῇ μὲ μεθόδους καὶ συστήματα τῶν ἰδεολογιῶν αὐτῶν ἐπὶ ζημίᾳ ἀκριβῶς τῆς εἰδικῆς αὐτῆς συμβολῆς. Ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἄρχεται τοῦ ἔργου της ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ὡς τῆς γενομένης μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ δι' ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐμφαίνεται ὡς τοιαύτη εἰς τὴν προφητικήν, ἱεραποστολικὴν καὶ κοινωνικὴν διάστασιν, ἐκφράζουσα ἔτσι τὴν δυναμικὴν παρουσίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος.

Διὰ τῆς τελευταίας παρατηρήσεως εἰσερχόμεθα, ὅμως, εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς εἰσηγήσεως, ὅπου ἡ ἔμφασις θὰ εἶναι εἰς τὸ πνευματολογικὸν περιεχόμενον τῆς Θεολογίας, τὸ ὁποῖον, ἀναποσπάστως πάλιν συνδεδεμένον μετὰ τοῦ χριστολογικοῦ, καταδεικνύει τὸ «π ῶ ς» τῆς πραγματοποιήσεως τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς δυναμικῆς μαρτυρίας καὶ παρουσίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

3. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΩΣ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἡ σύλληψις κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοῦ θεολογικοῦ ἔργου καὶ ἡ προσπάθεια ἀποφυγῆς μονιστικῶν τάσεων συνεπάγεται τὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας ὡς μὴ στατικῆς καὶ μονιστικῆς. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς δυναμικὴ προφητικὴ μαρτυρία ἐν συνεχείᾳ τῆς μυστηριακῆς, μυστικῆς ἐμπειρίας, εἶναι νὰ γίνεται ἀνιαρά, ἐπαναλαμβανομένη, τυποποιημένη θεωρία. Εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ὑπάρχει μία μόνον δυνατὴ ἀναλογία διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν εἰς τὸν χῶρον τῆς Θεολογίας, ἡ συνεχὴς καὶ ἀπροσδόκητος μεταβολή, τὸ παράδοξον καὶ τὸ μὴ ἀναμενόμενον νέον. Διότι ἡ Θεολογία ἐκφράζει τὴν συνεχῆ Πεντηκοστὴν ὡς Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Πνεῦμα δὲν ἐμφιαλώνεται εἰς στατικοὺς ὁρισμοὺς καὶ δυσκίνητα νομικὰ σχήματα ἀσαλεύτων ἐξωτερικῶν μορφῶν. Τὸ Πνεῦμα δὲν ἐπιτρέπει ἡ Θεολογία τῆς Μαρτυρίας νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν κατάψυξιν τοῦ θεολογικοῦ βερμπαλισμοῦ καὶ τοῦ θεολογικοῦ συστήματος, διότι τὸ Πνεῦμα τώρα ἐνεργεῖ τὰ πάντα ὡς Πνεῦμα ἀνακαινίσεως, ἐλευθερίας, κοινωνίας, ἐλπίδος. Ἡ ἐνέργειά Του εἶναι ὅρος ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὴν ἱστορικὴν πραγμάτωσιν καὶ συνέχειαν τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ, ὡς συνεχῶς ἀνακαινιζομένης ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐγκαθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συγχρόνως κινεῖ καὶ ὁδηγεῖ αὐτὴν πρὸς τὸν κόσμον, μετὰ τοῦ κόσμου, διὰ τὸν κόσμον ὅλον. Χάρις εἰς τὴν Πεντηκοστήν, ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶχε μείνει σχέδιον, ὑπόσχεσις, ὅραμα καὶ ἀναμονή. Τὸ Πνεῦμα ὡς βιαία πνοὴ τὴν ἐγκαθιστᾷ. Ἐγκατάστασις ἐδῶ σημαίνει ἐνέργειαν συνεχοῦς κινήσεως πρὸς τὸν κόσμον καὶ μὲ τὸν κόσμον ὅλον κατ' ἀσύλληπτον, παράδοξον διὰ τὴν λογικὴν τρόπον. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔχει τίποτε κοινὸν μὲ οἱανδήποτε ἐγκατάστασιν ἄλλου ὀργανισμοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου. Τὸ Πνεῦμα ἱστορικοποιεῖ, θέτει δηλονότι ἐν ἐνεργείᾳ διὰ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐφ' ἅπαξ μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἀρξαμένης κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μεθ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Τὸ Πνεῦμα καθολικοποιεῖ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή, καλεῖ τοὺς πάντας διὰ τῆς ἐλευθέρας ἀποφάσεως τῆς πίστεως μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Πνεῦμα προσωποποιεῖ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ καθιστᾷ μετόχους αὐτῆς ὡς μέλη τοῦ ἑνὸς Σώματος συγκεκριμένα πρόσωπα, ἀλλὰ δημιουργεῖ καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς μετοχῆς αὐτῆς δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι συγκροτεῖ εἰς Σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ συγκεκριμένα πρόσωπα καὶ συγχρόνως «ὅπου θέλει πνεῖ καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει» (Ἰωάν. 3,8). Ἐγκαθιδρύει ἀφ' ἑνὸς ὁρατὴν κοινωνίαν ὡς καθίδρυμα καὶ εἰσβάλλει διεγερτικόν, βίαιον, ἀσύλληπτον εἰς ὅλην τὴν Δημιουργίαν διὰ τὸ νέον του δημιουργικὸν ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἔλευσις τοῦ Παρακλήτου εἶναι τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς Ἐνσαρκώσεως, τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως, ἡ ἱστορικὴ πλήρωσις αὐτῶν καὶ ἡ συνεχὴς παρουσία τῆς ἐξ αὐτῶν χάριτος ὡς ἀνακαινιστικῆς τῶν πάντων δυνάμεως. Εἶναι ἡ συνεχὴς πραγμάτωσις τοῦ «τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (Β' Κορ. 5, 17). Ἡ γνῶσις ὅμως Αὐτοῦ, διὰ τῆς ὀρθῆς θεολογικῆς δηλαδὴ γνώσεως, εἶναι ἔργον κυρίως ἀνακαινιστικόν. Εἶναι, καλύτερον, σχόλιον τοῦ ἀνακαινιστικοῦ

ἔργου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὁποῖον, κατὰ καινὸν συνεχῶς τρόπον, καλεῖ μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ ἀδιασπάστως ἐντὸς τοῦ ἀνακαινιζομένου δι' αὐτῆς κόσμου, τὴν βίωσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ ὡς συνεχῶς καινήν, δυναμικήν, νέαν κατάστασιν.

Τὸ Πνεῦμα, λοιπόν, δὲν δίδει τὴν ἀνακαίνισιν μὲ ἐντολάς, ἀλλὰ μὲ τὰ χαρίσματα, τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς τοὺς μετόχους τῆς ἐγκαθιδρυθείσης κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Παρέχει ταῦτα πρὸς περαιτέρω οἰκοδομὴν τοῦ Σώματος, διὰ τὴν συνεχῆ ἀνακαίνισιν Αὐτοῦ. Τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος προσωποποιοῦν, δηλαδὴ διακρίνουν τὰ μέλη μὲ τὸ εἰδικὸν ἑκάστου χάρισμα. Ἡ πίστις πλέον γίνεται ἔργον συγκεκριμένον καὶ ἐμφαίνεται ὡς καρπὸς τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἀλήθεια τῆς Θεολογίας διὰ τοῦτο δὲν εἶναι αὐτοπόδεικτος διὰ τῆς θεωρίας καὶ τοῦ συστήματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐμφαίνηται διὰ τῆς ὑπαρκτικῆς παρουσίας, δηλαδὴ νὰ γίνεται «μή-δυναμένη-νά-μή- ἀποκαλυφθῇ» ἐνέργεια, δύναμις. Αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ βιβλικὴ ἔννοια τῆς ἐπιγνώσεως ὡς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ὁ Χριστὸς ὡς τὸ περιεχόμενον τῆς κηρυγματικῆς Θεολογίας (Α΄ Κορ. 1,17).

Ἐνώπιον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τοῦ Πνεύματος ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι πλέον λογικὴ ἐπίδοσις πρὸς ἀπαρτισμὸν συστήματος στατικοῦ καὶ ἐπαναλαμβανομένου, ὡς καθ' ἑαυτοῦ αὐτάρκους, ὁριστικοῦ καὶ τελικοῦ, ἀλλ' εἶναι χαρισματικὴ - λογικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ κάμῃ συνεχῶς τὴν διάκρισιν τῶν πνευμάτων, σκέπτεται καινῶς τὴν συνεχῶς ἀνακαινιζομένην κτίσιν καὶ τὸ ἀνακαινιζόμενον Σῶμα τῆς κοινωνίας τῶν Ἁγίων. Ἡ ἀλήθειά της εἶναι ἀποδεικτέα ὑπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων της ὡς πρὸς τὸ ἔργον αὐτό. Ἡ διακονία της ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνσυνειδητοποίησιν ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Σώματος καὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἀνακαινιστικοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἔτσι ἡ χάρις τῆς εὐχαριστηρίου κοινωνίας μεταβάλλεται εἰς χαρισματικὴν Θεολογίαν καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς στατικὴν θεωρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεολογικὴ σκέψις ὡς λογικὴ θυσία ἔχει ἓν ἐκ τῶν κυρίων γνωρισμάτων της, ὅτι ὁδηγεῖ εἰς τὴν πραγματικὴν προσευχὴν καὶ θὰ ἔχῃ τὴν ἀπόδειξίν της μόνον ἀπ' αὐτήν, ὅπως ὁ Εὐάγριος θὰ γράψῃ: «εἰ θεολόγος εἶ, προσεύξῃ ἀληθῶς καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύξῃ θεολόγος εἶ»[14].

Ἡ ἐνέργεια ὅμως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι τέλος ἀνακαινιστική, δίδουσα ἢ καλύτερον συνάπτουσα τὰ μέλη τοῦ Σώματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας «τὸν ἀρραβῶνα» τῆς τελικῶς πλήρους καὶ ὁριστικῆς ἀνακαινίσεως τῶν πάντων. Δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Τέλους τῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι μόνον χρονικὸν τέλος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ βιούμενος σκοπὸς αὐτῆς ἐδῶ καὶ τώρα. Τὸ τέλος αὐτὸ εἶναι τὸ δημιουργικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ζωῆς αὐτὴν τὴν στιγμήν, σήμερον, καὶ τὸ Πνεῦμα δίδει ἄφθονα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ διὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνώπιον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀνακαινιστικὴ εἶναι κυρίως ἐστραμμένη πρὸς τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος τοῦ παρελθόντος, τῆς βιώσεως δηλαδὴ τῆς Μαρτυρίας τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν προηγουμένων γενεῶν ὡς μελῶν τοῦ Ἑνὸς Σώματος, ἡ Θεολογία προσβλέπει εἰς τὴν μελλοντικὴν διάστασιν αὐτοῦ, ποὺ εἶναι ἤδη ἡ ἀνωτέρα καὶ νέα, ποὺ πραγματοποιεῖται τώρα ἀνὰ πᾶσαν στι-

γμὴν διὰ τῶν σημείων τῶν καιρῶν. Ἔτσι ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ὡς εὐχαριστήριος, χαρισματικὴ εἶναι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐσχατολογικὴ ἐν αὐτῇ τῇ ρεαλιστικῇ, ἱστορικῇ ἐννοίᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Τέλους εἰς τὸ τώρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Ἔτσι μόνον ἡ Θεολογία θὰ παρακολουθήση, θὰ σχολιάση καὶ θὰ παρουσιάση ὡς ἀνακαινιστικὴ Θεολογία τὸ κύριον ἔργον της, δηλαδὴ τὴν συμβολήν της εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀρρήκτως συνδεδεμένης μετὰ τοῦ κόσμου καὶ ἄνευ οἱασδήποτε ἀποσχίσεως ἀπ' αὐτοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παραφυὰς τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὁ κόσμος δι' αὐτῆς ἀνακαινίζεται εἰς καινὴν κτίσιν. Ἐπειδὴ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐλησμόνησε τὴν δυναμικὴν αὐτὴν ἐσχατολογικὴν διάστασίν της ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία μυστικῆς ἐμπειρίας καὶ προφητικῆς παρουσίας, παρακολουθεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον, ὡς θεατής, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωήν. Δὲν εἶναι πλέον εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ὁ κύριος μοχλὸς τῆς συνεχοῦς ἀνακαινίσεως ἢ δημιουργικὸς παράγων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μορφωτικήν, πολιτιστικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν. Δὲν ἐκφράζομεν τὸ καινόν, τὸ ὁποῖον τὸ Πνεῦμα μᾶς δίδει καθ' ἡμέραν διὰ νὰ τὸ μεταβάλλωμεν εἰς αἴτιον ἀνακαινίσεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ νέας παρουσίας αὐτῆς εἰς τὸ καινὸν περιβάλλον, διὰ τῆς δημιουργίας νέων μορφῶν ἐκκλησιαστικῆς παρουσίας εἰς ἕνα συνεχῶς μεταβαλλόμενον κόσμον. Ἡ Θεολογία ἔτσι κινδυνεύει ν' αὐτοκατακριθῇ ὡς σβεννύουσα τὸ Πνεῦμα.

Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, πρέπει νὰ ὁμιλήση τὴν γλῶσσαν τῆς ἀνακαινίσεως σήμερα, μὴ ἀποβλέπουσα εἰς ὑπηρεσίαν προσώπων, καταστάσεων, πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ στενῶν ἐθνικιστικῶν συμφερόντων. Τὸ Πνεῦμα δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἀνακαινιστικὸν χαρισματικὸν ἔργον Του, ἀλλὰ μένει τοῦτο ἐν πολλοῖς χωρὶς ἀξιοποίησιν. Ὑπάρχουν ἄφθονα τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν ἐντὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, ποὺ ἀναμένουν τὴν θεολογικήν των καταξίωξιν.

Τὸ κύριον πρόβλημά μας ὡς Ὀρθοδόξων θεολόγων (ὅπως εἶναι γενικώτερον καὶ τῆς σημερινῆς Θεολογίας, ἀλλ' ἐμφανίζεται ὀξύτερον εἰς ἡμᾶς λόγῳ τῆς πλουσίας μας Ὀρθοδόξου Παραδόσεως) εἶναι ὅτι ἔχομεν ἄριστα θεολογικὰ πρότυπα, βαθυστόχαστον ἐκκλησιολογίαν, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐνεργοποιοῦνται, δὲν ἀξιοποιοῦνται. Εἴμεθα ἄριστοι modelistes, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐφαρμοσταὶ καὶ δημιουργικοί. Πρέπει, ὅμως νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιληφθῶμεν π.χ. τῶν δύο τελευταίων λεπτῶν καὶ δυσκόλων θεμάτων τοῦ προγράμματός μας, ἤτοι τοῦ ἐθνικοῦ στοιχείου καὶ τῆς καθολικότητος, καθὼς καὶ τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας μὲ νέον εὐρὺ πνεῦμα εἰς ὑπηρεσίαν τῆς ἀνακαινιστικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐὰν δὲν γεφυρώσωμεν τὸ χάσμα μεταξὺ ὡραίων ὀρθοδόξων προτύπων καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ὀρθοδόξου ἐφαρμογῆς. Θὰ ἀπαιτηθῇ ἐδῶ αὐτοκριτική, εἰλικρίνεια, ἀντικειμενικότης, θάρρος πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν ὄψει μάλιστα τῆς προπαρασκευαζομένης Πανορθοδόξου Συνόδου.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἐὰν ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι σήμερον εἰς θέσιν νὰ ὁμιλήση τὴν προφητικὴν καὶ ἀνακαινιστικὴν γλῶσσαν, ὅπως τὸ Ἅγιον

Πνεῦμα ἀπαιτεῖ διὰ τῆς ἐνεργείας Του. Αὐτὸ θὰ τὸ ἴδωμεν κατὰ τὰς προσεχεῖς ἡμέρας. Πρέπει ὅμως νὰ μὴ λησμονήσωμεν κατὰ τὰς συζητήσεις μας, ὅτι ἡ προφητικὴ θεολογικὴ κριτικὴ προϋποθέτει πάντοτε τὴν αὐτοκριτικὴν καὶ τὴν κάθαρσιν. Ἡ ἀνακαινιστικὴ Θεολογία ἔχει ὡς βασικὴν κατηγορίαν γνώσεως ὄχι τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν. Δὲν ἐμφανίζεται ποτὲ ὡς θριαμβολογοῦσα λόγῳ τῆς γνώσεως, ἡ ὁποία «φυσιοῖ», ἀλλ' ἐν αὐτοταπεινώσει καὶ περισυλλογῇ σκέπτεται ἐνώπιον τοῦ δυσκόλου κυρίου λειτουργήματός της, ἤτοι τοῦ συνετοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐποικοδομητικῆς κριτικῆς. Ἰδιαιτέρως τὸ Β' Συνέδριον τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν μας ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς διὰ τῆς συνεχοῦς μετανοίας ἐπιτελέσεως τοῦ ἔργου του, διότι τὰ συμπτώματα τῆς θεολογικῆς ἀδρανείας εἰς τὸν τομέα τοῦ ἀνακαινιστικοῦ ἔργου εἶναι ἐμφανῆ.

Πρῶτον, ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία κινδυνεύει νὰ ὑπηρετῇ, ἀναγκαστικῶς εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις, ἕνα τυποποιημένον ἐπαγγελματισμόν, ποὺ τὴν ἀποστερεῖ τῆς χαρισματικῆς, δοξολογικῆς καὶ προφητικῆς λειτουργίας. Δεύτερον, ἔχει δημιουργήσει λόγῳ τῆς ἐξειδικεύσεως μίαν ἐπιστημονικὴν élite, ἡ ὁποία κινδυνεύει εἰς πολλὰς περιπτώσεις νὰ χάσῃ τὴν ἐπαφήν της μὲ τὸν παλμὸν τῆς ἐλπίδος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος. Τρίτον, ἔχει ἐσωτερικεύσει τὴν γλῶσσάν της, ἐνῷ τὴν προφητικὴν κίνησίν της πρὸς τὰ ἔξω ἔχει ἀντικαταστήσει ἡ ἐσωστρέφεια μὲ κίνδυνον νὰ ἀπομονωθῇ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τῆς νέας ἐπαναστατημένης ἐναντίον τῶν ποικιλομόρφων κατεστημένων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας γενεᾶς.

Ἕνεκα τῶν λόγων αὐτῶν συνήθως, ἀντὶ δυναμικῆς ἀναλήψεως καὶ καινῆς βιώσεως τῆς παραδόσεως, κυριαρχεῖ ἡ ρουτίνα τῆς ἁπλῆς ἐπαναλήψεώς της, ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ζωῆς τοῦ Πνεύματος, κινδυνεύομεν τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ γράμματος, ἀντὶ τῆς χαρισματικῆς ποικιλομορφίας τῆς θεολογικῆς ἐκφράσεως τείνομεν νὰ υἱοθετήσωμεν τὴν στυγνὴν ὁμοιομορφίαν τῆς ἀνιαρᾶς περιγραφικῆς καὶ ἱστορικῆς διηγήσεως. Καὶ ὅλα ταῦτα διακινδυνεύομεν ἐν ὀνόματι τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν εὐχαριστήριος, δοξολογική, προφητικὴ Θεολογία, μὲ ἄμεσον ἐπίπτωσιν τὴν σαγήνην τῶν μακρὰν εὑρισκομένων τῆς πίστεως, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος θὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ: «Ὑμνεῖτε τὸν Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ... Μὴ μικρὰ περὶ Θεοῦ φρονῆτε, ἀλλὰ μεγάλῃ τῇ διανοίᾳ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, οὕτω θεολογεῖτε· ὥστε καὶ τοῖς μακρὰν οὖσι τῆς σωτηρίας δυνηθῆται ἐξακουστὸν ὑμῶν τὸν λόγον, διὰ τὸ τρανὸν τῆς διδασκαλίας γενέσθαι»[15].

Διὰ τοῦτο, περισσότερον ἴσως ἀπ' ἄλλας προηγουμένας ὀρθοδόξους θεολογικὰς γενεὰς ἡ σημερινή, παρὰ τὰ ἐλπιδοφόρα σημεῖα τῆς ἀνακαινίσεως τῆς θεολογικῆς ὀρθοδόξου σκέψεως σήμερα, ἀντιλαμβάνεται καλύτερον τὴν μετάνοιαν ὡς προϋπόθεσιν τῆς θεολογικῆς διανοίας. Ἐνῷ συνερχόμεθα, λοιπόν, ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν μας μετὰ 40 ὁλόκληρα ἔτη, διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ἀνακαινιστικοῦ καὶ προφητικοῦ θεολογικοῦ ἔργου, καλούμεθα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος πρῶτον εἰς αὐτοκριτικὴν ἐν μετανοίᾳ, ἐν ἀλλαγῇ δηλαδὴ νοοτροπίας καὶ τρόπου θεολογικῆς σκέψεως καὶ κινήσεως. Τότε καὶ μόνον τότε ἡ εὐτυχὴς αὕτη σύναξις, ὡς χαρισματικὴ εὐκαιρία, θὰ ἀποδώσῃ τοὺς καρποὺς τοῦ Πνεύματος καὶ ἡ ἐργασία μας, ἡ ὁποία ἀρχίζει αὐτὴν τὴν στιγμήν, θὰ εἶναι πραγματικὴ λογικὴ θυσία εἰς

ἀνακαίνισιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας της ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Περὶ τοῦ Α΄ Συνεδρίου Ὀρθοδόξου Θεολογίας πρβλ. τὰ Πρακτικὰ αὐτοῦ:«Procès Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes (29 Nov. – 6 Déc. 1936). Publiés par les soins du Président Prof. Hamilcas Alivisatos, Athènes (éd. «Pyrsos») 1939, p. 1-540.

2. Περὶ τούτου, εἰδικώτερον ἐν ἀναφορᾷ εἰς πατερικὰ χωρία, πρβλ. τὴν μονογραφίαν τοῦ Κ. Σκουτέρη: Ἡ διάκρισις μεταξὺ Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιανικῆς Θεολογίας, Ἀθῆναι 1971, σ. 1-13. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας». Π.χ. ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλὸς γράφει: «Δεῖ γὰρ μὴ παρέργως κεχρῆσθαι τῇ Θεολογίᾳ. Λέγει οὖν παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ ὁ Θεός: Τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα καὶ τὰς ἑορτὰς μισεῖ ἡ ψυχή μου... μισεῖ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν, ὅ ἐστι τὴν Θρησκείαν, ὡς τῆς τελεωτάτης Θεογνωσίας ἀπολειπομένην» (Περὶ τῆς Ἁγ. Τριάδος Α΄, P.G. 39, 389 B.C.), μν. ἔργον σ. 3.

3. P.G. 26, 49 A.

4. Διὰ τὴν τάσιν ταύτην ἐν τῇ συγχρόνῳ Θεολογίᾳ βλ. τὸ ἔργον «Learning in Context. The Search for innovating Patterns in theological Education». Ἔκδοσις Theological Education Fund., London (New Life Press), 1973. Ἐπίσης τὸ δοκίμιον τοῦ A.O. Dyson: Dogmatic or contextual Theology, Study Encounter, Vol. VIII, No 3, Geneva (W.C.C.), 1972.

5. Περὶ τοῦ προβλήματος τούτου βλ. τὸ συλλογικὸν ἔργον: Theologie im Entstehen, ἐκδότης L. Vischer μὲ δοκίμια τῶν P. Minear, B. Cooke, J. Cone, C.-S. Song, G. Sauter καὶ N. Nissiotis, München, (Kaiser Verlag) 1976, καὶ εἰδικώτερον τὴν ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως συμβολήν μου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Kirchliche Theologie im Zusammenhang der Welt», σ. 119-144.

6. Πρβλ. G. Gutierrez, A Theology of Revolution, Maryknoll New York (Orbis Books) 1973.

7. Ὡς εἰσαγωγὴν καὶ θεολογικὴν κριτικὴν ἐπὶ τῆς «πολιτικῆς Θεολογίας» βλ. J. moltnann, «Toward a political Hermeneutic of the Gospel», Union Theol. Quartely Review 23 (4) 1968 καὶ J. Washington, The Politics of God, Boston (Reacon Press) 1964.

8. Ἡ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ A. N. Whitehead προελθοῦσα Θεολογία ἐν συνδιασμῷ μετὰ τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς προόδου. Βλέπε τὸ ἔργον τοῦ A.N. Whitehead, Process and Reality, New York (Harper and Bros), 1960 καθὼς καὶ J. H. Cotton, The Meaning of God in Whitehead's Philosophy, Encounter, Vol. 29, No 2, Geneva (W.C.C.), 1968.

9. Ὁ καθηγητὴς π. Γεώργιος Φλορόφσκυ ἀναφερόμενος εἰς τὸ Α΄ Θεολογικὸν Συνέδριον τοῦ 1936 γράφει εἰς τὸ ἔργον του: «The Body of Living Christ» (Μετάφρασις ὑπὸ Γ. Παπαδοπούλου - Θεσσαλονίκη 1972): «Δύο μείζονα προβλήματα ἦσαν καταφανῆ εἰς τὸ πρόγραμμα, πρῶτον, αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· δεύτερον, ἡ αὐθεντία τῶν Πατέρων» (σ. 115).

10. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης γράφει: «Διὰ τοῦτο ἐδώδιμον ἡμῖν ἑαυτὸν προτίθησιν ὁ ἀεὶ ὤν, ἵνα ἀναλαβόντες αὐτὸν ἐν αὐτοῖς ἐκεῖνο γινώμεθα, ὅπερ ἐκεῖνός ἐστιν. Φησὶ γὰρ 'ἡ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις» (Ὁμιλία Η΄, P.G. 44, 740 A) καὶ ὁ Εὐάγριος: «Αἷμα Χριστοῦ θεωρία τῶν γεγονότων καὶ ὁ πίνων αὐτὸ σοφισθήσεται ὑπ' αὐτοῦ» (παρὰ Κ. Σκουτέρη, μν. ἔργ. σ. 152).

11. Ὁ Διόδωρος ὁ Ταρσοῦ γράφει: «Εὐχάριστοι γινόμενοι ἔργῳ καὶ λόγῳ, δοξάσατε αὐτὸν ὕμνοις θεολογίαις, ἵνα τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ χωρῆσαι δυνηθῆτε» (P.G. 33, 1603 D, παρὰ Κ. Σκουτέρη, Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων «Θεολογία», «Θεολογεῖν», «Θεολόγος» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι τῶν Καππαδοκῶν, Ἀθῆναι 1972, σ. 145).

12. P.G. 32, 473 B (παρὰ Κ. Σκουτέρη, μν. ἔργ. σ. 166).

13. Ὁ P. Evdokimov δίδει τὴν ἐξήγησιν διατί ἡ χριστιανικὴ σκέψις δὲν καταλήγει εἰς λογικὰ συστήματα ὡς ἑξῆς: «On ne vient que de Dieu pour se jetir et s' alîmer en lui. Et c' est pourquoi l' intelligence chrétienne n' évolue jamais à l' interieur d' un système de pensée mais dans la pleine réalité d' une existence historique, élevée au niveau du lieu de Dieu» (L' Orthodoxie, Neuchâtel-Delachaux 1952, σ. 23).

14. P.G. 79, 1180B.

15. P.G. 30, 565 (παρὰ Κ. Σκουτέρη, μν. ἔργ. σ. 173).

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

τοῦ Καθηγ. Const. ANDRONIKOFF

Αὐτὸ τὸ συνέδριο τῶν Σχολῶν ὀρθοδόξου θεολογίας ἔχει ὡς ἔργο νὰ προχωρήσουν αὐτὲς οἱ Σχολὲς σὲ μιὰ «ἐξέταση συνειδήσεως». Πράγματι στὸ κατατοπιστικὸ σημείωμα ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Συνεδρίου διευκρινίζεται ὅτι οἱ Σχολὲς «ὀφείλουν μὲ τὴ σκέψη καὶ τὴν πεῖρα νὰ ἐπαληθεύσουν τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀκτινοβολία τῆς διδασκαλίας τους διὰ τὴν ἀλήθεια». Καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι «τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀλήθειας».

Δὲν εἶναι ἐξάλλου τυχαῖο ὅτι ἡ πρώτη μας εἰσήγηση εἶναι ἀφιερωμένη στὴ λειτουργικὴ πλευρὰ αὐτῆς τῆς διδασκαλίας. Ὅλη ἡ προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀρχίζει μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ «Πνεύματος τῆς Ἀληθείας» καὶ «Χορηγοῦ τῆς ζωῆς»; Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι ποὺ τὴν καθιστᾶ δυνατή, τὴ θεμελιώνει καὶ τὴ δικαιώνει, ποὺ τῆς δίνει νόημα, ἀξία καὶ ἰσχύ; Χωρὶς αὐτό, ἡ προσευχὴ θὰ ἦταν flatus voci, ἀπελπισμένη κραυγὴ χωρὶς ἀπήχηση ἢ ἐπίκληση τοῦ Ἀγνώστου ἂν δὲ θὰ ἦταν σκοτεινὴ εἰδωλολατρία.

Στὸ ὀρθόδοξο καθεστώς, εἶναι ἄλλωστε φανερό, γιατὶ πηγάζει τόσο ἀπὸ τὸ δόγμα ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἡ «πνευματικότητα» δὲν εἶναι ἕνα εἶδος ὑπερφυσικοῦ στοιχείου ποὺ θὰ ἐρχόταν νὰ προστεθεῖ στὴν πίστη καὶ στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ μερικῶν γιὰ νὰ τὶς κάνει πιὸ τέλειες. Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη αἴσθηση, ἡ «πνευματικότητα δὲν εἶναι μιὰ ἐξαΰλωση ποὺ θὰ ἄδειαζε τὸ Πνεῦμα ἀπὸ καθετὶ τὸ πραγματικὸ καὶ ποὺ θὰ ξεχώριζε ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία θὰ διατηροῦσε ἕνα σχῆμα ἱστορικὸ καὶ ἔνσαρκο, ἄτομα ἢ ὁμάδες «πνευματικῶν», ὅπως οἱ σχισματικοὶ τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν τὸ 13ο αἰώνα στὴ Δύση. Οἱ ἱστορικοὶ διέκριναν στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ δικαίως, μιὰ τάση μοντανισμοῦ καί, ἀργότερα τὴν ἐνθουσιαστικὴ ἐπίδραση τοῦ Ἰωακεὶμ ἐκ Φλώρας καὶ τῶν ἰδεῶν του σχετικὰ μὲ «τὸ αἰώνιο Εὐαγγέλιο» καὶ μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν πνευματικὴ ἐποχὴ τοῦ μέλλοντος.

Γενικὰ ἡ Ὀρθοδοξία ἔχει κάποια δυσκολία νὰ συλλάβει τὴν ἀφηρημένη ἔννοια τῆς «πνευματικότητας», κι οὔτε ὑπάρχει ἄλλωστε λόγος νὰ τὴ συλλάβει, στὸ πεῖσμα μιᾶς ὁρισμένης τάσεως ποὺ θὰ ἤθελε τὴν πνευματικότητα ὡς τὴν ὑπέρτατη ἰδιότητα καὶ τὸ διακριτικὸ στοιχεῖο ἢ «τὸ σῆμα κατατεθὲν» τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ εἰδικὰ τῆς λειτουργίας της.

Στὴν ἐκκλησιαστικὴ μας συνείδηση αὐτὴ ἡ ἔννοια δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει τελικὰ παρὰ τὴν ἔμπνευση ἢ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σύμφωνα μὲ τὴν ἐναρκτήρια προσευχὴ τῆς λειτουργίας: «Ἐλθὲ καὶ σκήνωσον ἐν ἡμῖν!».

Ὁ τίτλος συνεπῶς αὐτῆς ἐδῶ τῆς εἰσηγήσεως πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ὡς σημαντικὸς τοῦ πνευματικοῦ χαρακτήρα τῆς λειτουργίας ὅπως τὸ λέει ὁ ἀπόστολος Πέτρος γιὰ τὸν πιστὸ ποὺ πρέπει νὰ οἰκοδομεῖται ὡς «λίθος ζωντανός»

στὸν «πνευματικὸ οἶκο» τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ «προσφέρει θυσίες πνευματικές» (Α΄ Πέτρ. 2,5). Ἐξάλλου εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ «πνευματικότητα» συνεπάγεται δύο πράγματα: ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὴν κάθοδο καὶ τὴ δράση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν ἄνθρωπο καὶ στὸν κόσμο, κι ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν ἀντίδραση σ' αὐτὲς ἢ πιὸ σωστὰ τὴν ἀναδρομικὴ δράση τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀφοῦ κάθε προσευχή, ὅπως καὶ κάθε μυστήριο, εἶναι λειτούργημα τῆς *ἐπικλήσεως*, σκοπὸς τους εἶναι ἀκριβῶς νὰ καταστήσουν πνευματικὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ σ' αὐτὸ περιλαμβάνεται καὶ τὸ σῶμα του, μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς ζωῆς «ἐν Χριστῷ» καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ μέσα μας, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ χριστιανικὴ πίστη εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ σαρκωμένου Λόγου. Στὴν οἰκονομία τοῦ τριαδικοῦ μυστηρίου τὸ Δεύτερο καὶ τὸ Τρίτο Πρόσωπο εἶναι ἀπολύτως ἀχώριστα. Αὐτὴ εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ φύση τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸν κόσμο, εἴτε ὡς ταπεινοῦ ἐπιστάτη τοῦ κόσμου, ὡς διδασκάλου, ὡς ποιμένα εἴτε γενικὰ ὡς λειτουργοῦ.

Τὸ Πνεῦμα βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τῆς Σαρκώσεως, καὶ μόνο μὲ τὸ Πνεῦμα μποροῦμε νὰ σαρκώσουμε τὸ Θεό μέσα μας στὴν Εὐχαριστία. Στὸ μέτρο ποὺ τὸ Πνεῦμα εἶναι μέσα μας εἴμαστε κι ἐμεῖς μέσα στὸ Χριστὸ καὶ γινόμαστε «θείας κοινωνοὶ φύσεως» (Β΄ Πέτρ. 1,4). Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἡ παρουσία του ἀπὸ μόνη της εἶναι ἀρκετή. Ἡ παρουσία του εἶναι δωρεά, ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν εἴμαστε ἀδρανῆ δοχεῖα οὔτε ἀπαθῆ πρόβατα οὔτε, ἀκόμα λιγότερο, ὑποχρεωμένοι νὰ μετέχουμε. Πρῶτα, γιατὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν ἐξαναγκάζει ποτέ, ἀφοῦ προσφέρεται ὡς ἡ ἀλήθεια μέσα στὴν ἀγάπη. Ἔπειτα, γιατὶ αὐτὴ ἡ δωρεά δὲν εἶναι καθόλου στατικὴ οὔτε παραχωρεῖται μιὰ φορὰ γιὰ πάντα ὡς ἐπαρκὴς αἰτιότητα μέσα στὸν ἄνθρωπο. Σ' ἐμᾶς ἀπομένει νὰ τὴν ἀποκτήσουμε, νὰ τὴν κρατήσουμε, νὰ τὴν ἀφομοιώσουμε, νὰ τὴν ἀξιοποιήσουμε. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τῆς λειτουργίας: ἡ ἑκούσια πράξη γιὰ ν' ἀπαντήσουμε στὴν κλήση τοῦ Πνεύματος, καί, ἐφαρμόζοντας πνευματικὰ μέσα, νὰ γίνουμε ἄξιοι τῆς κλήσεως, τῆς *κληρονομίας*, καὶ νὰ γίνουμε πραγματικὰ «κληρικοί». Ἡ λειτουργικὴ «ἐκπνευμάτωση» εἶναι λοιπὸν ἕνα ἐπίτευγμα συνεργειακό. Εἶναι μιὰ ἐνεργοποίηση τῆς θεανθρωπίας. Καθιστᾶ πραγματικὸ τὸ *ὁμοούσιον* ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πλευρά. Ἀλλὰ ἂν ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, κινητοποιεῖ τὴ θέληση τοῦ δικοῦ του πνεύματος, αὐτὸ γίνεται πάλι μὲ τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος: ἡ ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ἀντιστοιχεῖ στὴ δική του Πεντηκοστή, καθὼς γίνεται κοινωνὸς τοῦ Πνεύματος καὶ ὁμόψυχός του. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ μυστήριο τῆς Εὐχαριστίας προϋποθέτει τὸ μυστήριο τῆς κοινωνίας μὲ τὸ Πνεῦμα ποὺ μᾶς κάνει ἱκανοὺς νὰ μετέχουμε στὸ σῶμα καὶ στὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἀνακεφαλαιώνοντας (ἔστω κι ἂν οἱ προηγούμενες γραμμὲς εἶναι τόσο σύντομες ὅσο καὶ σχηματικές), θὰ ἔλεγα ὅτι ὅλη ἡ πορεία τῆς λειτουργίας εἶναι πνευματικὴ στὴν ὀντολογία της καὶ ὅτι ἡ οὐσία της εἶναι ἀκριβῶς ἡ πνευματικὴ θεοφάνεια ποὺ τὸ τυπικὸ προσπαθεῖ νὰ τὴ διενεργήσει μὲ σύμβολα. Θὰ μποροῦσα νὰ σταθῶ ἐδῶ καὶ ν' ἀφήσω τὰ ὑπόλοιπα γιὰ τὴ συζήτηση ἂν δὲν ἦταν μιὰ μέριμνα νὰ εἶμαι ὅσο γίνεται πιὸ πλήρης καὶ πιὸ σαφής. Στὰ αὐστηρὰ ὅρια τοῦ χρόνου ποὺ ἀναγκαστικὰ μᾶς ἔχουν παραχωρηθεῖ ἐδῶ, προτίθεμαι ἁπλῶς νὰ ὑπομνήσω μερικὰ θεμελιακὰ θέματα γιὰ τὴ λειτουργικὴ διδα-

σκαλία, χωρὶς τὴ χρονικὴ ἄνεση νὰ τὰ ἀνακεφαλαιώσω ὅλα οὔτε νὰ ἀναπτύξω οὔτε κὰν νὰ παρουσιάσω κάποιο ἀπ' αὐτά. Δὲ θὰ ἔπρεπε πάντως νὰ ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι ὡς διδάσκοντες ἀποβλέπουμε ὄχι μόνο στὴ *λειτουργική*, στὸν κλάδο τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας, ἀλλὰ ἀκόμα, καὶ ἴσως προπάντων, στὴν ἴδια τὴ *λειτουργία*, ὡς τὴν οὐσιώδη διεργασία τῆς σχέσεως ἀνάμεσα στὸ Δημιουργὸ καὶ στὸ δημιούργημα, δηλαδὴ τῆς *θρησκείας*.

Τὸ θυμίσαμε ἤδη, γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπιμείνουμε ἐδῶ στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς φύσεως καὶ τοῦ δυναμικοῦ τῆς προσευχῆς καὶ γενικὰ τῆς εὐσέβειας, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς πιὸ δυνατὲς καὶ τὶς πιὸ προσωπικὲς (καὶ ταυτόχρονα παγκόσμιες) ἀποκαλύψεις τῆς Καινῆς Διαθήκης. *Ἡ ἔμπνευση* εἶναι οὐσιώδης ὄχι μόνο στὴ δραστηριότητα τοῦ πιστοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαρξή του. «Ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον», ποὺ ἀντικείμενό της εἶναι ὅλη ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίας, ὅπως πραγματώθηκε ἀπὸ Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος «ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι» (Α΄ Τιμ. 3,16). Καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ ὑπέρτατου Προτύπου, ἡ ἐνσάρκωση καὶ ἡ ἔμπνευση εἶναι ἀκριβῶς τὸ θεμέλιο τῆς χριστιανικῆς προοπτικῆς, ποὺ ἡ λειτουργία εἶναι ἡ πιὸ συνειδητὴ καὶ ἡ πιὸ ἐλεύθερη ἔκφρασή της, ἀπὸ μέρους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἄκουσαν «τὸν λόγον τῆς ἀληθείας» καὶ «ἐσφραγίσθησαν τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ», «ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν» (Ἐφ. 1,13-14), «ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» (Β΄ Κορ. 1,22) γιὰ «αὐτὸ τοῦτο» ποὺ εἶναι «ἡ ζωή» καὶ «οἰκία ἀχειροποίητος αἰώνιος ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Β΄ Κορ. 5,5.4.1).

Ἔπειτα, ἡ προσευχή, εἴτε εἶναι *δέησις εἴτε ἔντευξις ἢ εὐχαριστία* (Α΄ Τιμ. 2,1. μορφὲς ποὺ ἀναλύθηκαν θαυμαστά, γιὰ πρώτη φορὰ νομίζω, ἀπὸ τὸν Ὠριγένη στὴν πραγματεία του γιὰ τὴν προσευχὴ I, 1-17, P. G. 11,425 ἑξ.), πρέπει νὰ ἔχει κάποιο νόημα. Καὶ χωρὶς τὸ Πνεῦμα ποὺ μᾶς ἀνοίγει τὸ νοῦ, δὲ θὰ ξέραμε τί νὰ ζητήσουμε οὔτε ἀκόμα τί νὰ ποῦμε (Ρωμ. 8). «Ἔξω μὲν γάρ ὑπάρχων αὐτοῦ, οὐδὲ προσκύνησις τὸ παράπαν» (Μ. Βασίλειος, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, PG 32,185 B). (Μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία, θὰ ἦταν πιὰ καιρὸς νὰ προσδιορίσω τί ἐννοῶ ἐδῶ μὲ τὸν ὅρο «λειτουργία»: τὴν προσευχὴ ἢ τὴ λατρεία γενικά, μὲ τὶς διάφορες ὄψεις της, ἀπὸ τὴν εὐσέβεια καὶ τοὺς τέσσερες παύλειους προσδιορισμοὺς ποὺ μόλις ἀνέφερα, στοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσω *λατρεία, δουλεία, διακονία, προσκύνησις, τιμὴ* ὥς τὴ *δόξα*, ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ δηλώσει τὴ δική μας ὁμολογία, μὲ λίγα λόγια καθετὶ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸν ἀγγλικὸ ὅρο *worship*, στὸ σλαβονικὸ *blagotchestie* καὶ *bogoslоujenie* κλπ).

Αὐτὸ τὸ νόημα τῆς λειτουργίας εἶναι τὸ νόημα τοῦ «Λόγου τῆς ζωῆς», ποὺ εἶναι ὁ Χριστὸς ἐνσαρκωμένος διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ ἀποκαλυμμένος ἐν Πνεύματι, χωρὶς τὸ ὁποῖο δὲ θὰ εἴχαμε οὔτε κὰν τὴν ἀνάμνηση Ἐκείνου (Ἰωάν. 14,26) καὶ συνεπῶς δὲ θὰ μπορούσαμε οὔτε νὰ πιστέψουμε στὴ Γραφὴ (Ἰωάν. 2,22), δὲ θὰ εἴχαμε τὴ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας (τὴν Παράδοση), ποὺ τὸ δυναμικὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ τῆς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι ζωντανὸς ὀργανισμὸς κι ὄχι ἀπολίθωμα. Καὶ μόνο ἔτσι κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι «λαλοῦμεν ἐν διδακτοῖς Πνεύματος Ἁγίου», προσπαθώντας νὰ ἐκφράσουμε μὲ πνευματικοὺς ὅρους αὐτὸ ποὺ εἶναι πνευματικό, «πνευματικοῖς πνευματικά» (Α΄ Κορ. 2,13). Χωρὶς τὸ Πνεῦμα, δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ *σκεφτόμαστε* σὰν χρι-

στιανοί, ἀφοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίσουμε τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν (στ. 12) καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος *«νοῦν Χριστοῦ* ἔχομεν (στ. 16), κι ἀφοῦ χωρὶς τὸ Πνεῦμα, δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ καταλάβουμε, *«οὐ δύναται γνῶναι»* (στ. 14), τὸ Μυστήριο ποὺ εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ἀντικείμενο τῆς λειτουργίας ὅπως καὶ τῆς θεολογίας.

Ἀλλὰ ξέρουμε ὅτι «τὰ ρήματα» τοῦ Λόγου ποὺ ἀποκαλύπτουν αὐτὸ τὸ Μυστήριο «πνεῦμα ἐστι καὶ ζωὴ ἐστιν» (Ἰωάν. 6, 63). Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ νοῦς μας ἀνοίγει στὸ νόημα τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ ἴδιου τοῦ Πνεύματος τῆς Ἀληθείας, ποὺ εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ δύο τους εἶναι «Παράκλητοι» (Ἰωάν. 14, 16.26· 15,26 καὶ Α΄ Ἰωάν. 2,1), ἀκατάληπτη Δυάδα ὅπου βρίσκονται σὰν *alter ego* ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου καὶ μολαταῦτα δύο Πρόσωπα, ἀσυγχύτως ἑνωμένα μὲ τὸ τριαδικὸ *ὁμοούσιο*. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ἑνὸς δὲ γίνεται χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Ἄλλου, σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Πρώτου. Ἢ ἀκόμα, τὸ Μυστήριο τοῦ Θεοῦ γίνεται Ἀποκάλυψη μόνο ἐνόσω ὑπάρχει Πεντηκοστή. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ λειτουργία τὸ κάνει τὸ βιωμένο μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. «Νῦν περιβάλλονται κράτος οἱ Χριστοῦ ἀφ' ὕψους Ἀπόστολοι· ἐγκαινίζει γάρ αὐτοὺς ὁ Παράκλητος ἐν αὐτοῖς καινιζόμενος μυστικῇ καινότητι γνωσεως· ἣν ... κηρύττοντες, τὴν ἀΐδιον φύσιν τε καὶ ἁπλῆν, τρισυπόστατον σέβειν τοῦ εὐεργέτου τῶν ὅλων Θεοῦ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσι» (Ἑσπερινὸς τῆς Πεντηκοστῆς).

Ὅσο γιὰ τὸ ἴδιο τὸ Εὐαγγέλιο, ἂν μπορεῖ νὰ ἀποτολμήσει κανεὶς νὰ συνοψίσει σὲ μιὰ διατύπωση τὸ ἀρχικό, τελικὸ καὶ τέλειο νόημά του, ἂς θυμηθοῦμε ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἄγγελμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὅπου πραγματώνεται καὶ τελειώνει ἡ *«λογικὴ λατρεία»* μας (Ρωμ. 12,1 καὶ Εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς), ὅταν θὰ εἴμαστε πλήρως μεταμορφωμένοι «τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ἡμῶν» (Ρωμ. 12,2) ἢ ἀνανεωμένοι «τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ἡμῶν» (Ἐφ. 4,23), γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Οὐράνιας Ἱερουσαλὴμ ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Ναὸς (Ἀποκ. 21,22).

Ὅλα αὐτὰ μὲ ὁδηγοῦν νὰ πῶ, ὡς τρίτο σημεῖο, ὅτι αὐτὸ τὸ νόημα ὁλόκληρου τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὁλόκληρης τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ ποὺ τὸ Πνεῦμα μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ τὸ γνωρίσουμε καὶ νὰ τὸ καταλάβουμε, μᾶς δίνει ἐπίσης τὴ δυνατότητα καὶ νὰ τὸ *ζήσουμε* καὶ μάλιστα *πνευματικῶς*, ἀκόμα καὶ μὲ τὸ σῶμα μας ποὺ καλεῖται νὰ γίνει πνευματικό. Στὴν ἐγκόσμια καὶ ἱστορικὴ ὕπαρξή μας, μᾶς δόθηκε νὰ ζήσουμε «μυστικῶς», ὅπως τὰ Χερουβείμ, μὲ «σύμβολα», μὲ μία τάση ἐσχατολογικὴ ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀδιάκοπη πρὸς τὸν οὐσιώδη σκοπὸ τῆς ζωῆς μας: τὴ «σωτηρία» ἢ «τὴν αἰώνια ζωή». Ἡ λειτουργία συνεπῶς εἶναι ὄχι μόνο ἀνάμνηση καὶ ἀφιέρωση ἀλλὰ ἀκόμα προφητικὴ πράξη ἐν Πνεύματι. Ἀλλὰ ξέρουμε ἐπίσης ὅτι στὸ ἔσχατο ὅριο, ἡ αἰώνια ζωὴ συμπίπτει μὲ τὴ γνώση τῆς Ἀλήθειας σχετικὰ μ' αὐτὴν καθαυτήν, ἀφοῦ «αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας» (Ἰωάν. 17,3), καὶ σχετικὰ μ' ἐμᾶς ὅταν θὰ ἔχουμε φθάσει στὸ σημεῖο νὰ κατοπτρίζουμε τὴν εἰκόνα στὴν ὁποία θὰ «μεταμορφωθοῦμε» ἀπὸ τὸ Πνεῦμα (Α΄ Κορ. 3,18, βλ. Α΄ Ἰωάν. 3,2), γιὰ νὰ γνωρίσουμε τότε «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον», «καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν» (Α΄ Κορ. 13,12, βλ. καὶ 8,3). Κι ὡστόσο γνωρίζουμε ἤδη «νῦν» δυνάμει (Γαλ. 4,9) ἀφοῦ

«ἔχουμε γνωσθεῖ». Μὲ τὴ λειτουργία γνωριζόμαστε ἀπὸ τὸ Θεὸ καί, συνεπῶς, μαθαίνουμε νὰ γνωρίζουμε τὸν ἑαυτό μας, ἐν Πνεύματι. Καὶ ταυτόχρονα φθάνουμε στὸ σημεῖο νὰ θυμηθοῦμε ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερία σὲ σχέση μὲ τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ζωῆς, μιὰ τέτοια γνώση δὲ νοεῖται χωρὶς τὴν ἀγάπη, ἀφοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ ἀληθινὸς καὶ ἡ αἰώνιος ζωή» καὶ «δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν ἵνα γινώσκομεν τὸν ἀληθινόν» (Α΄ Ἰωάν. 5,20, βλ. 2,20), κι ἀφοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Α΄ Ἰωάν. 4,8 καὶ 16). Αὐτὸ συνεπάγεται, διὰ δράσεως καὶ ἀντιδράσεως, ὅτι «πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεὸν (στ. 7) μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ ἀγαπάει ὄχι «λόγῳ... ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (3,18), δηλαδὴ μὲ τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος τῆς Ἀληθείας, ἀφοῦ «πνεῦμα ὁ Θεός» (Ἰωάν. 4,24). Αὐτὸ συνεπάγεται ἐπίσης (καὶ εἶναι βασικὸ γιὰ τὴ βιωμένη λειτουργία) ὅτι, μένω στὴ ζωὴ (στὴν *πραγματικὴ ζωή*), μένω στὴν ἀγάπη, μένω στὴν ἀλήθεια κι ἐπίσης εἶμαι ἐλεύθερος, εἶναι ἐκφράσεις ἰσοδύναμες, τόσο ποὺ νὰ σημαίνουν τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἔκφραση «μένω ἐν τῷ Θεῷ» χάρη στὸ Πνεῦμα, «ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε» (Α΄ Ἰωάν. 3,24). Καὶ ἰσοδυναμοῦν ἐπίσης μυστηριωδῶς μὲ τὴν ἔκφραση ὅτι μένει μέσα μας ὁ Θεὸς (ὅ.π.) ἢ ἡ Βασιλεία (Λουκ. 17,21), αὐτὴ ἡ Βασιλεία ποὺ ἀναγγέλθηκε ἀπὸ τὸ Πνεῦμα μέσα στὴ Γραφὴ (Β΄ Τιμ. 3,16) καὶ ποὺ σ' ἐμᾶς δόθηκε «γνῶναι τὰ μυστήριά» της (Ματθ. 13,11· Μάρκ. 4,11, Λουκ. 8,10). Κι ἀκόμα χάρη στὸ Θεὸ ποὺ «ἐξαπέστειλε.... τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν» (Γαλ. 4,6), γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἐπαγγελία του καὶ ὅλη τὴν οἰκονομία, γιατὶ «ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου» (Τίτ. 3,5). Κι ἔτσι φθάνουμε στὴν πλήρη σημασία τοῦ βαπτίσματος, ποὺ εἶναι ἐπίσης ἡ μύησή μας ὡς λειτουργῶν.

Αὐτὴ ἡ σχηματικὴ ὑπόμνηση μερικῶν παραδειγματικῶν καὶ βασικῶν κειμένων μᾶς ὁδηγεῖ στὸ τέταρτο εἰσαγωγικὸ σημεῖο τῆς εἰσηγήσεώς μας. Ἔτσι προσδιορισμένη θεολογικά, ἡ χριστιανικὴ ζωὴ (κι ἑπομένως ἡ πληρέστερη σὲ ζωντανὰ σύμβολα ἔκφρασή της: ἡ λειτουργία) εἶναι ἡ πορεία μὲ τὴν ὁποία οἱ «ἅγιοι», δηλαδὴ οἱ ἁγιασμένοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα πιστοὶ ποὺ ὑποτίθεται ὅτι εἴμαστε, γίνονται ἱκανοὶ νὰ ἐκπληρώσουν «τὴν διακονίαν» τους ὅπως τὸ λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, γιὰ νὰ φθάσουν στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀποκαλύφθηκε μέσα τους ἀπὸ τὸ Χριστὸ μὲ τὴν «ἀνακαίνωσιν» διὰ τοῦ Πνεύματος.

Σὲ τί συνίσταται αὐτὴ ἡ διακονία; Στὴν «οἰκοδομὴ τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ», δηλαδή: τῆς Ἐκκλησίας ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἰκοδομὴ ποὺ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ «μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ», γιὰ τὸν ὁποῖο ξέρουμε ἤδη ἀπὸ τὴν ἔνσαρκο Ἀνάληψή του, ὅτι θὰ «πληρώσῃ τὰ πάντα» (Ἐφ. 4,12-13.10). Αὐτὸ τὸ «μέτρον ἡλικίας» εἶναι τοῦ «τέλους τῶν καιρῶν» ὅπου ὁ αἰὼν διαιωνίζεται, ὅπου συμπληρώνεται τὸ ἀνάστημα τῆς ἱστορίας, ὅπου ὁ Κριτὴς καὶ ὁ Βασιλιὰς θὰ περάσει τοὺς «συγκληρονόμους» του στὴ Βασιλεία του. *Ἡ λειτουργικὴ διεργασία* τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χρόνου ἀποβλέπει ἀκριβῶς σ' αὐτό, μέσα στὴν ἴδια τὴν καρδιὰ τοῦ γραμμικοῦ χρόνου τοῦ θανάτου. Αὐτὸ ἀκριβῶς «τὸ δράμα τῆς σωτηρίας» (Κλήμης ὁ Ἀλεξαν-

δρεύς) ἐκφράζουμε καὶ ζοῦμε στοὺς λειτουργικοὺς κύκλους, στὰ ἀδιάκοπα ἐνεργοποιούμενα σύμβολα τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ ἡ λειτουργία εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ ἐμπειρία τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ τὴ λειτουργία ἡ Ἐκκλησία περιγράφει, δοκιμάζει καὶ κάνει ἔργο τὸ δικό της νόημα μέσα στὸν κόσμο, ἐπιτελώντας τὴν *πνευματικὴ* πορεία ἡ ὁποία εἶναι τὸ μέλλον τῆς Βασιλείας. Οἱ λειτουργικοὶ κύκλοι εἶναι ἐνεργεῖς παραστάσεις τοῦ *νοήματος* τῆς δημιουργίας καὶ τῆς σωτηρίας, κυκλικὸ νόημα καὶ τὸ ἴδιο, ἐπειδὴ εἶναι ζωή, ἀλλὰ ποὺ φέρνει στὴν αἰωνιότητα καὶ ποὺ κυλάει ἀδιάκοπα ἀνάμεσα στὶς ἄπειρες ὄψεις τῆς Ἀποκαλύψεως, αὐτὰ τὰ ἁγιογραφικὰ δογματικὰ καὶ μυστικὰ κάτοπτρα ποὺ τὰ κατασκεύασε τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Λόγος στὰ πνευματικά μας μέτρα γιὰ νὰ ἀντανακλοῦν καὶ νὰ κάνουν ν' ἀντηχεῖ ἡ Ἀλήθεια.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ νοῦς μας ἀπαιτεῖ μιὰ *θεωρία*, μιὰ συνεπὴ παράσταση, ὄχι παράλογη (ἔστω κι ἂν θὰ ἦταν ὑπέρλογη) γιὰ νὰ ἐργασθεῖ, καὶ ἡ ἐπιθυμία μας γιὰ δράση χρειάζεται ἕνα καθαρὸ κίνητρο καὶ μιὰ ἀκριβὴ σκοπιμότητα (ἔστω κι ἂν θὰ ἀνῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς ἐλπίδας καὶ θὰ γίνονταν ἀντιληπτὰ πρῶτα ἀπ' τὴν καρδιά) γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ στὴν *πράξη* (ποὺ περιλαμβάνει τὴ λειτουργία καὶ ποὺ εἶναι προπάντων ἡ λειτουργία). Εἶναι συνεχὴς καὶ φυσικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος νὰ ξεκινάει ἀπὸ μιὰ ἀναφορὰ ποὺ περιλαμβάνει ὅσο γίνεται τὰ πάντα ὥς τὸ σημεῖο νὰ γίνεται ὁλοκληρωτική, καὶ νὰ συμμορφώνεται πρὸς αὐτὴν γιὰ νὰ καταλήξει σ' αὐτήν. Σὲ κάθε του ἔργο, καὶ ἰδιαίτερα στὴ λειτουργία, τοῦ χρειάζεται νὰ ἔχει μπροστὰ στὰ μάτια του ἕνα *πρότυπο* θεωρίας στὸ ὁποῖο νὰ μοιάζει καὶ ἕνα *πρόγραμμα* δράσεως ποὺ τοῦ χρειάζονται ὡς *λόγος ὑπάρξεως* (καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀσχολεῖται κανεὶς μὲ τὴν κυβερνητικὴ γιὰ νὰ τὸ διαπιστώσει). Γιὰ τὴ χριστιανικὴ οἰκονομία, ἕνα τέτοιο ὑπόδειγμα εἶναι τὸ Πρωτότυπο τῆς εἰκόνας, ὁ Θεάνθρωπος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, «ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα... διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα... ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» (Πράξ. 17, 24.25.28, βλ. Κολ. 1,16-17· 3,11. Α΄ Τιμ. 3,13· Ἑβρ. 2,10· 3, 14· Ἀποκ. 21,5 καὶ Ἰωάν. 1,3 κλπ).

Ἡ λειτουργία ὡς πρῶτο της ἔργο ἔχει ν' ἀναγνωρίσει αὐτὴ τὴν πραγματικότητα: τὴν ὕπαρξή μας κατ' εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ. Μᾶς ἐπιτρέπει στὴ συνέχεια, σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, «φωτίσαι πάντας τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι» (Ἐφ. 3,9). Ἀλλὰ Ἐκεῖνος ποὺ «ἐνεργεῖ τὰ πάντα ἐν ἡμῖν» εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἡ Γραφὴ ὅμως μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι μὲ τὴ φανέρωση τῆς ἐνέργειάς του μέσα μας, τὸ Πνεῦμα εἶναι ποὺ μᾶς παραχωρεῖ τὶς «διαιρέσεις ἐνεργημάτων, χαρισμάτων καὶ διακονιῶν» (Α΄ Κορ. 12,6.4.5.11), «πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ».

Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἕνα πρῶτο ἔργο τῆς λειτουργίας εἶναι ἡ πραγμάτωση τῆς συμμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ θεανθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ἡ λειτουργία εἶναι συνεπῶς ἡ δυναμικὴ μεταφορὰ σὲ σύμβολα τῆς θεανθρωπίας. Τὸ δεύτερο ἔργο της, ἀχώριστο ἀπὸ τὸ πρῶτο (χωρὶς φυσικὰ αὐτὸ νὰ σημαίνει χρονολογικὴ σειρά), εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἐνέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὁ ἐμποτισμός μας ἀπ' αὐτήν. Λειτουργικὰ λοιπὸν καὶ θεολογικά, ἡ προσευχὴ εἶναι πράξη πνευματικὴ καὶ πνευματολογι-

κὴ καὶ ταυτόχρονα χριστικὴ καὶ χριστολογική, μέσα στὸ ἀποκαλυμμένο τριαδικὸ σύνολο.

Ὡστόσο δὲν πρόκειται ἐδῶ μόνο γιὰ ἄσκηση τῆς μνήμης ἢ γιὰ γυμναστικὴ τῆς «ψυχῆς» μὲ σκοπὸ νὰ μᾶς προετοιμάσουν γιὰ μιὰ εὐχάριστη μελέτη. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὀντολογία τῆς εὐσέβειας, γι' αὐτὴ τὴν *προσκύνηση* ὅπου, ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ, ἢ μᾶλλον τοῦ Ἁγίου, γονυπετοῦμε γιὰ νὰ λατρεύσουμε, νὰ ἱκετεύσουμε καὶ νὰ ὑμνήσουμε. Πράγματι, «πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. 4,24). Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ οὐσία τῆς προσευχῆς μας πρέπει νὰ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεπεράσει κανεὶς τὸ ὅριο τοῦ εἶναι, εἴτε μὲ τὴ λογικὴ εἴτε μὲ τὸ «μυστικισμό», γιὰ νὰ προσδιορίσει τὴν πνευματικότητα τῆς λειτουργίας, ἀφοῦ πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὸ εἶναι, τὸ ἀπόλυτο, τοῦ Θεοῦ.

Χάρη σ' αὐτὸ τὸν κατάλογο μερικῶν θεμελιακῶν «ἐννοιῶν» τοῦ χριστιανισμοῦ, κατάλογο ἴσως ἀνιαρὸ καὶ παρόμοιο μὲ μεσαιωνικὴ *catena*, νομίζω ὅτι φθάσαμε σ' ἕνα ὅραμα ἀρκετὰ πλῆρες καὶ σαφὲς τῶν «ἀρχῶν» ποὺ θεμελιώνουν κάθε λειτουργία: ἡ Γραφὴ ἡ ἴδια, πρὶν ἀπὸ κάθε θεολογικὴ ἀνάπτυξη ἢ πολιτισμικὴ διαίσθηση, μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ πρότυπο καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς εὐσέβειάς μας. Τὸ ὑπόλοιπο δὲ θὰ εἶναι πιὰ παρὰ ὑπόθεση κατανοήσεως καὶ ἐφαρμογῆς στὴ διάρκεια τῆς πολιτισμικῆς καὶ φαινομενολογικῆς ἱστορίας τῶν τελετουργιῶν.

Ἡ οὐσιώδης θεολογία τῆς λατρείας δόθηκε ἄμεσα ἀπὸ τὸ Λόγο καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀκριβῶς ὅπως «δόθηκαν» τὰ δόγματα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δόθηκαν σ' ἐμᾶς καὶ μᾶς μένει ἀκόμα νὰ τὰ «δεχθοῦμε» μὲ πνεῦμα δημιουργικό. Ἡ Ἐκκλησία ἀναπτύσσει αὐτὸ τὸ βασικὸ νόημα τῆς λειτουργίας της, ὡς ζωντανὴ ἔκφραση τῆς σκέψεώς της, στὴ διάρκεια τῆς προοδευτικῆς ἐπεξεργασίας ποὺ θὰ τῆς κάνουν οἱ σύνοδοι, οἱ Πατέρες, οἱ μοναχοί... στοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως (Sobornost), ἀκριβῶς ὅπως κάνει καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία της. Ἔστω καὶ μὲ διαφορετικοὺς ρυθμοὺς καὶ ξεχωριστοὺς τονισμούς, ἡ ἀνάπτυξη τῆς μιᾶς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἄλλης εἶναι ἱστορικὲς δημιουργίες παράλληλες, ἀκριβέστερα συνακόλουθες, ἢ μᾶλλον ἦταν. Πράγματι, ἡ λειτουργικὴ διαδικασία σχεδὸν παγιώθηκε ἐδῶ καὶ χίλια περίπου χρόνια, ἀντίθετα πρὸς τὴν καθαρὰ θεολογικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπολύτως λόγος νὰ σταματήσει.

Ἂν τὸ ὀντολογικὸ περιεχόμενο τῆς θεολογίας εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τῆς λειτουργίας, ὑπάρχει ὡστόσο μεταξύ τους μιὰ τεχνικὴ διαφορά: ἐνῶ ἡ θεολογία προσπαθεῖ νὰ διατυπώσει τὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως καὶ τὶς συνέπειές τους γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸν κόσμο μὲ τρόπο συστηματικό, χρησιμοποιώντας τὴ φιλοσοφικὴ γλώσσα, ἡ λειτουργία, ὡς φορέας τῆς διδασκαλίας, θὰ χύσει αὐτὲς τὶς ἀλήθειες χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται νὰ τὶς ἀποδείξει, στὰ ποιητικὰ σχήματα ἑνὸς ἐλεύθερου στοχασμοῦ, ποὺ ἀποκτᾶ μολαταῦτα συνοχὴ κυρίως χάρη στοὺς λειτουργικοὺς κύκλους, ὡς σύμβολα τῆς «αἰώνιας ζωῆς». Ἀλλὰ τόσο ἡ θεολογία ὅσο καὶ ἡ λειτουργία δὲν εἶναι τελικὰ παρὰ οἱ ἐκφράσεις τῆς σκέψεως καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς Ἐκκλησίας.

Πρέπει πάντως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δύο τρόπους ἐκφράσεως ὑπάρχει ἐπίσης καὶ μιὰ ποιοτικὴ διαφορά, στὸ μέτρο ποὺ τοὺς χωρί-

ζει κανεὶς στὴν πράξη. Ἡ θεολογία ἔχει τὴ φυσικὴ τάση νὰ εἶναι *λογική*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι οἱ ἐξωτερικὲς ἀναφορὲς της εἶναι ὀρθολογικὲς καὶ ἡ πορεία της ἔμμεσα θρησκευτική. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἡ μέθοδό της δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο γενικά, γιὰ τὴν ὁποία ἐλέχθη ὅτι ἦταν «ἄθεη». Ἡ ἐσωτερική της ἀναφορά, ἀπὸ ἄποψη ἀρχῆς ἢ λογικῆς, μὲ ἔννοια ἀξιωματικὴ ἢ soft-ware, παραμένει βέβαια τὸ ἀποκαλυμμένο δεδομένο. Ἡ φυσικὴ τάση τῆς λειτουργίας εἶναι ἄμεσα θρησκευτική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ζεῖ τὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο μὲ τὸ νοῦ. Ἡ ἐσωτερική της λογικὴ δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ὀρθολογικῆς ἀναλύσεως, ἡ πορεία της δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τυπικὲς προϋποθέσεις, συνίσταται στὴν ἐκπλήρωση μὲ τρόπο πνευματικὸ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐσέβειας ἢ τῆς Ἀλήθειας.

Εἶναι ἀρκετὰ ἐμφανές, κατὰ τὰ ἄλλα, ὅτι ἡ μία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὴν ἄλλη, σύμφωνα μὲ τὸ περίφημο ἀπόφθεγμα τοῦ Εὐαγρίου τοῦ Ποντικοῦ: «Ἂν προσεύχεσαι ἀληθινά, εἶσαι θεολόγος», καὶ τὸ ἀντίστροφο (*Περὶ προσευχῆς* 60, PG 89,1180B). Καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς τότε χριστιανοσύνης, ἕνας δάσκαλος ἐπίσης τῆς θεολογικῆς προσευχῆς, ὁ ἅγιος Βενέδικτος, ἔθεσε μέσα στὸν «ἅγιο κανόνα» του (κεφ. 19): «Sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostrae». Ὁ χριστιανισμὸς ποὺ κατανοεῖται καὶ βιώνεται σωστὰ ἐξισώνει τὴν lex credendi καὶ τὴν lex orandi. Καὶ ἀκόμα στὸν 5ο αἰώνα, στὴ Δύση, ἡ Ἐκκλησία κατόρθωνε ὥστε νὰ ὑπάρχει ἐξάρτηση τοῦ πρώτου ἀπὸ τὸ δεύτερο, καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ «πνευματικότητα» τῆς θεολογίας δὲν εἶναι λιγότερο σημαντικὴ ἀπὸ τῆς λειτουργίας, οὔτε διαφορετική. Ἐκτὸς μάλιστα ἀπὸ τὶς «μυσταγωγίες» ποὺ γνωρίζουμε καὶ ποὺ τοποθετοῦν ὅλη τὴ σκέψη τῆς Ἐκκλησίας στὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία, ἡ πνευματικὴ «ὄψη» τῆς θεολογίας ξαναβρίσκεται μέσα σ' ὁλόκληρη τὴν Πατρολογία. Θὰ θυμίσω μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστά.

Πρῶτα «αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐμήνυσε τὶς Γραφές», βεβαιώνει ὁ Κύριλλος τῶν Ἱεροσολύμων (*Κατήχησις* Α΄ Φωτιζομένων XVI, II, PG 33,920 A), παραθέτοντας τὸν ἀπόστολο Παῦλο (Β΄ Τιμ. 3,16), (ποὺ ὡστόσο μιὰ καλύτερη ἀνάγνωση θὰ τὸν ἑρμήνευε ἴσως: «πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος...»). Ὅποια κι ἂν ὑπῆρξαν τὰ συμπεράσματα τῆς βιβλικῆς ἐξηγητικῆς ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀμφέβαλε ποτὲ γιὰ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ποὺ τὴν ἐφαρμόζει στὰ κείμενα λειτουργικῆς χρήσεως καὶ ποὺ οἱ σύνοδοι τὴν ἐπιβεβαίωσαν. Νὰ τί μᾶς λέει ἀκόμα αὐτὸς ὁ λειτουργικὸς θεολόγος στὸ θέμα τῆς ἴδιας τῆς μυήσεως στὴ θεολογική, μυστηριακή, μυστική, πρακτικὴ ζωή, μὲ μιὰ λέξη στὴ χριστιανικὴ ζωὴ ποὺ ἀρχίζει καὶ τελειώνει μὲ τὴν «πνευματικότητα»: «Πνευματικῆς ἀληθῶς χρεία τῆς χάριτος, ἵνα περὶ Πνεύματος ἁγίου διαλεχθῶμεν», ἔστω καὶ μόνο γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὴν καταδίκη (Ματθ. 12,32). «Φόβος γάρ ἀληθῶς μέγας.... μὴ ποτέ τις ἢ ἐξ *ἀγνοίας* ἢ *ἐκ νομιζομένης εὐλαβείας*, εἰπὼν ὃ μὴ χρὴ περὶ αὐτοῦ, λάβῃ τὴν καταδίκην... Αὐτῆς οὖν ἂν εἴη τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριτος ἔργον τὸ παρασχεῖν, καὶ ἡμῖν ἀλείπτως εἰπεῖν, καὶ ὑμῖν ἐν συνέσει ἀκούειν» (ὅπου παρ. I,II, 917A, 920). (Θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ εἶχα βάλει αὐτὴ τὴ φράση ὡς ὑπότιτλο σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν εἰσήγηση).

Ἀναφέροντας χωρία τῆς Γραφῆς μεταξὺ ἐκείνων ποὺ μόλις παραθέσαμε, ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐξηγεῖ τὴ δράση τοῦ Πνεύματος, ἀπαραίτητου γιὰ τὴ ζωὴ καὶ

γιὰ τὴ γνώση: «Ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα...» κλπ.: «Ταῦτα δὲ ὑμῖν εἴρηται διὰ τὸ λεχθέν· Τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν πνεῦμά ἐστιν». «Ὁ γάρ καλὸς οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἁγιοποιός, καὶ βοηθὸς καὶ διδάσκαλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ Παράκλητος... ἐκεῖνος διδάξει» καὶ κανένας χριστιανικὸς λόγος, οὔτε θεολογικὸς οὔτε λειτουργικὸς δὲν εἶναι δυνατὸς χωρὶς αὐτὸν (ὅ.π.). Καὶ ὁ Κλήμης Ρώμης εἶχε ἤδη δηλώσει: Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου προσκαλεῖται ἡμᾶς» (Α΄ Κλήμ. 22, 1).

Μᾶς προσκαλεῖ σὲ τί; Στὴ Βασιλεία. Ξαναγυρίζουμε πάντα στὸ ἴδιο οὐσιαστικὸ σημεῖο ποὺ ἀποβλέπει στὴ θεολογικὴ καὶ λειτουργικὴ μας εὐσέβεια καὶ ποὺ ἡ σκέψη τῆς Ἐκκλησίας δηλώνει μὲ ὀντολογικά συνώνυμα: ἐξαγιασμός, σωτηρία, θέωση.... Γιὰ παράδειγμα, ἂν «ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστι δι' Υἱοῦ ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τούτου γάρ *μετέχοντες* ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν χάριν καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν» (Ἀθανάσιος, *Ἐπιστ. πρὸς Σεραπίωνα* 1,30, PG 26,600 C σὲ ἀναφορὰ πρὸς Β΄ Κορ. 13, 13). Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, στὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία, τὴ στιγμὴ ποὺ ἑτοιμαζόμαστε «τὴν ἁγίαν ἀναφοράν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν», ὁ ἱερέας παρακαλεῖ τὴν Τριάδα ὥστε «ἡ *κοινωνία* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν».

Ποιὸ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς κοινωνίας; «Ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μᾶς καθιστᾶ πνευματικοὺς καὶ ἁγίους» (Δίδυμος, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος*, 5, PG 39,1057), ἐμᾶς ποὺ εἴμαστε σφραγισμένοι ἀπ' Αὐτό, ποὺ μᾶς κάνει νὰ ξαναγεννηθοῦμε ὥστε «κληρονόμοι γενώμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου» (Τίτ. 3,5-7, βλ. Ἐφ. 1,13, 14· 4,30· Ἰωάν. 3,5 κλπ ποὺ τόσο συχνὰ χρησιμοποιοῦν οἱ Πατέρες). Πράγματι ὅπως βεβαιώνει ὁ Μέγας Βασίλειος, τὸ Πνεῦμα *«εἶναι ὁ ἁγιασμός»* (καὶ ἑπομένως ἡ καθιέρωση), ἡ φύση του εἶναι ἡ ἁγιότητα καὶ εἶναι ἡ πηγή της (*Ἀνατρεπτικὸς Εὐνομίου* III, 2,6, PG 29, 668, 660, βλ. *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* XIX, 48, PG 32,156 καὶ Γρηγ. Ναζ., *Λόγοι* XXV 16, PG 35,1221). Τὸ ἔργο του εἶναι «regeneratio praestantior». Καὶ δημιουργός, auctor, αὐτοῦ τοῦ καινούργιου ἀνθρώπου, αὐτοῦ ποὺ δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὸ Πνεῦμα, διευκρινίζει ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος τοῦ Μιλάνου (*Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* II, VII, 66, PL 32, 757), ὅπως τὸ εἶχε ἤδη ἀνακηρύξει ὁ ἅγιος Ἱππόλυτος: δεχόμαστε τὴν ἀναγέννηση ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (*Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου* III, PG, I, 732).

Ἂς τὸ ἐπαναλάβουμε: αὐτὴ ἡ ἀναγέννηση (ἢ ἁγιασμός, κλπ) εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀποβλέπει ἡ εὐχαριστιακὴ λειτουργία ὅπου *ἀναγνωρίζουμε* ὅτι «ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον» καὶ ὅπου προσευχόμαστε: «Φύλαξον ἡμᾶς ἐν τῷ Σῷ ἁγιασμῷ» (ἀφοῦ «κατηξίωσας ἡμᾶς τῶν ἁγίων Σου *μετασχεῖν* μυστηρίων»).

Προκειμένου νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὴ ἡ κοινωνία ἢ μετοχὴ τοῦ Πνεύματος, ποὺ ζητήθηκαν καὶ ἐπιτεύχθηκαν στὴν εὐχαριστία, ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν προσέγγιση τῆς Βασιλείας, θὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν περίφημη ταυτότητα ποὺ ἔθεσε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης: «Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ μεγάλος θεολόγος κάνει αὐτὴ τὴν ἐξίσωση προκειμένου γιὰ μιὰ προσευχή, γιὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν προσευχή, τὸ *Πάτερ ἡμῶν*, βασι-

σμένος στὴν παραλλαγὴ ὁρισμένων χειρογράφων τοῦ Λουκᾶ (ὅπου μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ «ἡ ἐπίδραση μιᾶς λειτουργίας τοῦ βαπτίσματος», ὅπως τὸ σημειώνει ὁ σχολιαστὴς τῆς Traduction Oecuménique de la Bible. Ἄλλοι, ὅπως ὁ Lagrange θὰ ἔβλεπαν ἐκεῖ τὸ κείμενο τοῦ Μαρκίωνος, ἀρκετὰ γνωστοῦ «πνευματολόγου», παρ' ὅλες τὶς παρεκκλίσεις του. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐμᾶς ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἔτσι τὸ διάβασε καὶ τὸ ἑρμήνευσε): «ἐλθέτω τὸ ἅγιον Πνεῦμά σου ἐφ' ἡμᾶς» ἀντὶ «ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» (*Εἰς τὴν Προσευχήν,* Λόγος 3, PG 44, 1157). Ἀλλὰ θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφερθοῦμε ἐπίσης στὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ (*Ἑρμηνεία εἰς Ματθ.* VI, 10, PG 90,840), ἢ ἀκόμα στὸν Εὐάγριο: «Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα» (Σχόλιο στὴν Κυριακὴ Προσευχή, κοπτικὸ χειρογρ. ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Hausherr: Les leçons d' un contemplatif, Paris 1960, σ. 83).

Τέλος, ἡ ὕψωση τοῦ ἀνθρώπου στὴν κατάσταση τοῦ νέου ἀνθρώπου στὴ Βασιλεία, ἰδίως καὶ ρητῶς διὰ τῆς λειτουργίας, ὀφείλεται στὴν «οἰκειοποίηση» ἀπὸ ἐμᾶς τοῦ Πνεύματος ποὺ εἶναι «ἡ κλίμαξ τῆς ἀνόδου μέχρι τοῦ Θεοῦ», ὅπως τὸ ἐκφράζει ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος (*Κατὰ Αἱρέσεων* III, XXIV, 1, PG 7, 966). Πράγματι τὸ Πνεῦμα εἶναι ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὸν Υἱὸ ὅπως ὁ Υἱὸς μᾶς ὁδηγεῖ στὸν Πατέρα (ὅ.π. IV, XX, 5· V, XXXVI, 2. 1035. 1223). Ἔτσι «χωρὶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, δὲν μποροῦμε νὰ σωθοῦμε» (ὅ.π. V, IX, 3, 1145) οὔτε ἑπομένως νὰ γνωρίσουμε «τὸ μοναδικὸ Θεὸ ποὺ δημιούργησε καὶ διευθέτησε τὰ πάντα διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας», αὐτῶν «τῶν δύο χειρῶν τοῦ Πατρὸς» (IV,XX, 4, 1034· IV, Πρόλ. 4,975, βλ. IV, XX, 1. V,VI, 1032. 1137).

Ἀφοῦ βρισκόμαστε στὸν Εἰρηναῖο, ἂς πάρουμε μιὰ σκέψη του ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγήσει στὸ συμπέρασμά μας. Σὲ τί συνίσταται τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ; Νὰ δώσει στοὺς ἀνθρώπους τὴν κατοχὴ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, (βλ. ἅγιο Σεραφεὶμ τοῦ Σαρὼβ), τὸ Πνεῦμα ποὺ εἶναι «ὁ ἄρτος ἀθανασίας» (IV, XXXVII,1,1106), ἢ ἀκόμα «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν» ποὺ δόθηκε στὴ Σαμαρείτισσα καὶ σ' ὅλους ὅσοι μετέχουν στὸ Χριστὸ (III, XVII, 2,929-930). Μὲ μιὰ λέξη σύμφωνα μὲ τὸν περίφημο ὁρισμό του, «ὅπου εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐκεῖ εἶναι ἡ Ἐκκλησία» τοῦ Χριστοῦ (III, XXIV, 1, 966C).

Ἔτσι καταλήγουμε πάλι στὴ μυστηριώδη σύμπτωση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς μετοχῆς στὸ Χριστὸ καὶ τῆς μετοχῆς στὸ Πνεῦμα ποὺ ἡ πρώτη πραγματοποιεῖται *διὰ* τῆς δευτέρας καὶ *ἐν* αὐτῇ. Ἡ κοινωνία δόθηκε στὸν πιστό, λέει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων, «ἵνα γένῃ, μεταλαβὼν σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ, σύσσωμος καὶ σύναιμος αὐτοῦ. Οὕτω γάρ καὶ *χριστοφόροι* γινόμεθα» (*Κατήχησις Μυσταγωγική* IV, 3,PG 33,1100A). Ἀλλά, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, μιλώντας γιὰ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ ταυτόχρονα γιὰ τὴν εὐχαριστία, ἀναφωνεῖ: «Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ... Παραγίνεται ἡμῖν ἡ τελεία τῆς φύσεως ἡμῶν τροφή, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ᾧ ἐστιν ἡ ζωή» (*Λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα,* PG, 46,696-697).

Ἀλλά, ὅπως διευκρινίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «δυνάμεθα ἀεί πεντηκοστὴν ἐπιτελεῖν» (*Ὁμιλία εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν* I,1, PG 50,454). Μποροῦμε λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε μὲ τὸν ἅγιο Κύριλλο: «Οὕτω κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον, θείας κοινωνοί φύσεως γινόμεθα» (ὅ.π.). Αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ ἔργο τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας. Ὁ μυστικὸς κύκλος τῆς θεανθρωπίας ἔκλεισε.

Πῶς ὅμως νὰ σταματήσει κανείς, ὅταν ἄρχισε νὰ στοχάζεται τὸ θέμα τῆς Ἀλήθειας; «Ὁ Θεός εἶναι Πνεῦμα», ἀναγγέλλει ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης καί, ὅπως σημειώνει ὁ Μέγας Βασίλειος, «οἰκείωσις πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Πνεύματος» (*Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* XIX, 49,PG 32, 157 AB, βλ. Γρηγ. Ναζ. *Λόγοι* XXXI, 29, PG 36,165B.). Πράγματι, ἂν «Χριστοὶ γεγόνατε» εἶναι γιατὶ δεχθήκατε τὸ ἀντίτυπον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Κύρ. Ἱερ., ὅ.π. III, 1, PG 33,1088A). Ἀκολουθώντας αὐτὴ τὴν παράλληλο, ὁ Κύριλλος ἀναφέρεται στὴ διατύπωση ποὺ μπορεῖ κανείς νὰ πεῖ ὅτι συνοψίζει τὸ νόημα τοῦ εὐχαριστιακοῦ μυστηρίου: *τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις:* «Ἅγια τὰ προκείμενα, ἐπιφοίτησιν δεξάμενα ἁγίου Πνεύματος. Ἅγιοι καὶ ὑμεῖς, Πνεύματος ἁγίου καταξιωθέντες... Εἶτα ὑμεῖς λέγετε· Εἷς Ἅγιος... Ἀληθῶς γάρ εἷς ἅγιος, φύσει ἅγιος· ἡμεῖς δὲ καὶ ἅγιοι· ἀλλ' οὐ φύσει, ἀλλὰ μετοχῇ, καὶ ἀσκήσει, καὶ εὐχῇ» (ὅ.π. V 19,1124 B). Ἀλλὰ ἡ μετοχή, ἡ ἄσκηση, ἡ προσευχὴ δὲν ὑπάρχουν παρὰ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐν αὐτῷ. Καὶ ἂν αὐτὲς οἱ «πνευματικὲς ἀσκήσεις», αὐτὲς οἱ ἐνεργοποιήσεις τῶν συμβόλων ποὺ ἐπιτελοῦμε κατ' ἐξοχὴν στὴ λειτουργία, μᾶς ἁγιάζουν, ἀκόμα μιὰ φορά (καὶ ὁ κύκλος ἀνοίγει καὶ ξανακλείνει ἀκόμα μιὰ φορά), εἶναι γιὰ νὰ μᾶς ἀνανεώσουν καθ' ὁμοιότητα τῆς εἰκόνας, δηλαδὴ γιὰ νὰ ἐνεργήσουν τὴ θεοποιοῦσα ἀναγέννηση πολλὺ τὸ μέγιστο τῆς δυνατότητας της μᾶς προσφέρεται μὲ τὴν εὐχαριστία: «Ὁ γάρ Λόγος σάρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπέρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαβόντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν» (Ἀθανασίου, *Ἐπιστολή περὶ τῶν ἄρθρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου* 14, PG 25,440 C κἑ). Ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ ἐκθαμβωτικὰ ὁράματα καὶ τὶς ἀπίστευτες ἐμπειρίες, στὶς ὁποῖες ὅμως πιστεύουμε καὶ τὶς ὁποῖες δὲν μπορεῖ κανείς νὰ πλησιάσει πραγματικὰ παρὰ «μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης», ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Πνεύματος, ἃς περιοριστοῦμε ἐδῶ στὴν ἐκλογὴ ἑνὸς ἄλλου στοιχείου, ποὺ εἶναι ὅπως νομίζω ἀπὸ τὰ πιὸ ἐξαιρετικὰ καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἀναπτύχθηκε ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ θεολογία (οὔτε στὴν Ἀνατολὴ οὔτε στὴ Δύση). Πρόκειται γιὰ τὴν πραγματική, ὅπως λέμε, ἐφαρμογὴ τῆς μετοχῆς ἡ ὁποία μᾶς ἀπασχολεῖ. Θέλω νὰ πῶ γιὰ τὴν «ἱερὴ ἀντίδοση», ποὺ ἐνεργεῖται, μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς χάριτος» καὶ ποὺ «μᾶς δίνει τὴ φύση ἐκείνου στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἡ ἀνθρώπινη φύση μας ἑνώθηκε μ' Ἐσένα» (μυστικὴ εὐχὴ τῆς λειτουργίας τοῦ μεσονυκτίου. Βλ. πρῶτο ἀντίφωνο τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Περιτομῆς τοῦ δυτικοῦ τυπικοῦ). Μολονότι αὐτὴ ἡ προσευχὴ ἀφορᾶ ἄμεσα μόνο τὴν Ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου, ἐπισημαίνει ἕνα μυστήριο ποὺ μᾶς συνάπτει στὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία καὶ ποὺ βρίσκεται στὴν ἴδια τὴν καρδιὰ τῆς «πνευματικότητας» καὶ τῆς λειτουργικῆς πραγματικότητας.

Δὲν μπορῶ νὰ τὸ ὑποδείξω ἐδῶ παρὰ μόνο σχηματικά, ἀφήνοντας ὅπως ταιριάζει, νὰ μιλήσουν μερικοὶ μεγάλοι ἐμπνευσμένοι. Ὅσο γιὰ τὰ ἀντίστοιχα κείμενα τῆς λειτουργίας, μιλοῦν μόνα τους στὴ μνήμη μας, ὅπως: ἡ ἐπίκληση τῆς Βασιλείας στὴν ἀρχὴ τῆς εὐχαριστιακῆς λειτουργίας, τὰ αἰτήματα καὶ οἱ εὐλογίες, ἡ ἐκφώνηση ἔπειτα ἀπὸ τὴ μεταβολὴ τῶν τιμίων δώρων: «ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν... εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», κλπ ....

Ὅταν ὁ ἱερέας «μοιράζει *τὴ ζωή* ποὺ βρίσκεται στὸν ἄρτο, χάρη στὴ δύναμη τοῦ θείου θελήματος... φέρνει τὸ Πνεῦμα νὰ κατοικήσει στὸ ἐσωτερικὸ τῶν μελῶν τοῦ Σώματος» (Ναρσῆς ὁ ἀπὸ Ἐδέσσης, *Ὁμιλία* XXI περὶ τῶν μυστη-

ρίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ βαπτίσματος, μεταφρ. Ph. Gignoux, στὸ Initiation chrétienne, Paris 1963, σ. 209-210). Τί γίνεται τότε, σύμφωνα μὲ τὴν πίστη μας καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές; Μιὰ μετατροπή. Πράγματι «οὗ ἐὰν ἐφάψαιτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦτο ἡγίασται καὶ *μεταβέβληται*» (Κυρίλλου Ἱεροσ, *Κατήχησις Μυσταγωγική* Δ΄, 7, PG 33,1116A). Ἀλλὰ τί «μεταβέβληται» σὲ τί; «Ἡ τοῦ μυστηρίου μετάδοσις... μεταποιοῦσα πρὸς ἑαυτὴν καὶ ὁμοίους τῷ κατ' αἰτίαν ἀγαθῷ κατὰ χάριν καὶ μέθεξιν ἀποφαίνουσα τοὺς ἀξίως μεταλαμβάνοντας... Ὥστε καὶ αὐτοὺς δύνασθαι εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι θέσει κατὰ τὴν χάριν θεούς, διὰ τὸν αὐτοὺς ὅλως πληρώσαντα ὅλον Θεόν, καὶ μηδὲν αὐτῶν τῆς αὐτοῦ παρουσίας κενόν καταλείψαντα» (Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία* ΚΑ΄ PG 91, 697A).

Αὐτὴ εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς θεωτικῆς πορείας: μιὰ θεανθρωπική μεταλλαγή ἐπιτελεῖται, μιὰ *μεταβολὴ* τῶν κοινωνούντων γιὰ ν' ἀποτελέσουν τὴν Ἐκκλησία διὰ τῆς εὐχαριστίας. «Οὐ γάρ ὀνόματος ἐνταῦθα κοινωνία μόνον, ἢ ἀναλογία ὁμοιότητος, ἀλλὰ πράγματος ταυτότης» σημειώνει ὁ Καβάσιλας. «Καὶ γάρ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τὰ μυστήρια· ἀλλὰ τῇ ἘκκλησίᾳΧριστοῦ ταῦτα βρῶσις ἐστι καὶ πόσις ἀληθινή· καὶ τούτων μετέχουσα, οὐ πρὸς ἀνθρώπινον αὐτὰ μεταβάλλει σῶμα, καθάπερ ἄλλο τι σιτίον, *ἀλλ' αὐτὴ μεταβάλλεται εἰς ἐκεῖνα*» (Ν. Καβάσιλας, *Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας*, ΛΗ΄, 2, PG 150, 452 D). Καὶ νὰ πῶς διευκρινίζει τὴ σκέψη του στὸ ἔργο του *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*: «Ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος αὐτὸς κινεῖ τὸν σιτούμενον καὶ μεθίστησι *καὶ πρὸς ἑαυτὸν μεταβάλλει*» (IV, PG 150,597).

Ὁ Αὐγουστίνος εἶναι ἄραγε ὁ πρῶτος ποὺ ἐπέμεινε σ' αὐτὴ τὴν πνευματική διεργασία τῆς εὐχαριστιακῆς μεταλλαγῆς; Χρησιμοποιεῖ μιὰ διατύπωση ποὺ πλησιάζει πολὺ τὴ διατύπωση τοῦ Καβάσιλα ἐννιακόσια χρόνια ἀργότερα. Εἶναι ἄλλωστε πολὺ σημαντικὸ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἱππῶνος παρουσιάζει ἐδῶ τὴν ἴδια τὴν Ἀλήθεια νὰ μιλάει καὶ νὰ τοῦ λέει: «Θὰ μὲ φᾶς. Καὶ δὲ θὰ μὲ μεταβάλεις ἐσύ στὸν ἑαυτό σου, ὅπως κάνεις μὲ τὴν τροφὴ τῆς σάρκας σου, ἐσὺ θὰ μεταβληθεῖς σ' ἐμένα, nec tu me in te mutabis... sed tu mutaberis in me» (*Ἐξομολ.* VII, X, ἔκδ. καὶ μετάφρ. de Labriolle, Paris, 1933, τόμ. I, σ. 162).

Θὰ ξαναβροῦμε, ὅμως σχεδὸν τὴν ἴδια «ἰδέα» σ' ἕνα σύγχρονο τοῦ Αὐγουστίνου, στὸ Θεόδωρο Μοψουεστίας (ἔστω κι ἂν ἡ ἰδέα αὐτὴ ἔρχεται σὲ περίεργη ἀντίθεση μὲ τὴ νεστοριανὴ ἄρνησή του τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ): «Τρώγοντας (τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα), δεχόμαστε τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποὺ χύνεται σ' ἐμᾶς καὶ ποὺ μᾶς κάνει ἀθάνατους καὶ ἄφθαρτους ἐπ' ἐλπίδι (*Ὁμιλίαι Κατηχ.* II, ἔκδ. Tonneau et Devresse, μετάφρ. ἀπὸ τὰ συριακὰ τοῦ P. Cantius Matura, στὸ Initiation... ὅ.π. σ. 180).

«Κατ' ἐλπίδα», ὅπως μᾶς εἶχε προειδοποιήσει ὁ Ναρσῆς, ἀκολουθώντας τὸν ἀπόστολο Παῦλο (Τίτ. 3,7), δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ φανταστοῦμε, πράγματι, ὅτι πρόκειται γιὰ κάτι ὁριστικὸ καὶ ὅτι εἴμαστε στὸ ἑξῆς «μεταμορφωμένοι». Τότε μόνο «ὅταν ἔρθει τὸ πλήρωμα (ἡ συντέλεια), θὰ τρεφόμαστε ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος χωρὶς μυστήρια καὶ χωρὶς σύμβολα, καὶ θὰ γίνουμε τέλεια ἀθάνατοι» (Θεόδωρου Μοψουεστίας, ὅ.π. 6. 181).

Ὡς τότε, κι ἀφοῦ ὁ χρόνος μου πέρασε, μπορῶ μόνο νὰ θυμίσω ὅτι δὲν παύουμε νὰ μαρτυροῦμε τὸ πνευματικὸ μυστήριο τῆς λειτουργίας ὅταν ἐμπι-

στευόμαστε ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ, ξέροντας ὅτι «ἀδύνατον μαρτυρῆσαι περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν μή τις διὰ Πνεύματος ἁγίου μαρτυρήσῃ». Ἂν, πράγματι «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (Α΄ Κορ. 12,3), «τὴν ζωὴν ἄρα τίς ἑαυτοῦ δίδωσιν ὑπὲρ Ἰησοῦ, ἐὰν μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ;» (Κύριλλος Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις ΙΔ΄ Φωτιζομένων*, XVI, 2, PG 33,948). Πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ἁγιασμός μας διὰ τοῦ Πνεύματος εἶναι συνάμα ἡ ἀφιέρωσή μας στὸ Χριστό.

Ἔτσι «ὅλα προέρχονται» ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ποὺ ἡ κοινωνία μαζί του μᾶς κάνει «πνευματικούς... μυστηρίων σύνεσις, κεκρυμμένων κατάληψις, χαρισμάτων διανομαί, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, ἡ μετὰ ἀγγέλων χορεία, ἡ ἀτελεύτητος εὐφροσύνη, ἡ ἐν Θεῷ διαμονή, ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, θεὸν γενέσθαι» (Μ. Βασιλείου, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* IX, PG 32,109 AB).

Αὐτὸ εἶναι τὸ πνευματικὸ νόημα τῆς λειτουργίας «κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν ἐλπίδα».

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Ἱερομ. Ἀμφιλοχίου RANDOVIĆ

Ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος σχολίου δὲν εἶναι μία λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Ἀντρόνικωφ· θὰ ὑπογραμμισθοῦν ἁπλῶς μερικαὶ βασικαὶ θέσεις τοῦ κυρίου Εἰσηγητοῦ καὶ θὰ δοθοῦν κριτικαί τινες παρατηρήσεις πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τοῦ θέματος.

Ὁ Εἰσηγητὴς ὀρθῶς ἐξαίρει τὸν ρόλον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν Λατρείαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν Ζωήν. Ὄντως χωρὶς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὴν παρουσίαν Του ἡ Λατρεία οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ «flatus vocis», μία ἀπελπιστικὴ κραυγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ ἀνταποκρίσεως. Τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας καθιστᾷ δυνατὴν τὴν Λειτουργίαν, τὴν δικαιώνει καὶ τὴν θεμελιώνει. Ἡ Χριστολογικὴ πραγματικότης καὶ αἴσθησις τῆς Λειτουργίας δίδει εἰς τὸν Εἰσηγητὴν τὴν δυνατότητα, ὄχι μόνον ὀρθῆς κατανοήσεως τῆς Λατρείας, ἀλλὰ καὶ ἀποφυγῆς τῆς ἀφῃρημένης ἀντιλήψεως περὶ πνευματικότητος. Ἡ «Πνευματικότης» («spiritualité») ὡς ὅρος καὶ ὡς ἔννοια εἶναι ξένη πρὸς τὴν πατερικὴν παράδοσιν καὶ ἔχει τι τὸ ἀφῃρημένον ἐντὸς αὐτῆς, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς τὸν Θεανθρώπινον ρεαλισμὸν τῆς Λειτουργίας καὶ τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἔννοια αὐτὴ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφυῇ μόνον ἐκεῖ, ὅπου λείπει ἡ πίστις εἰς τὴν πραγματικὴν μετοχὴν εἰς τὰς αἰωνίους ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Στηριζόμενος ὁ Εἰσηγητὴς εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν δυνατότητα μετοχῆς καὶ ἑρμηνεύων τὴν Λειτουργίαν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν διὰ τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δυ-

σκολεύεται προφανῶς ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ ὅρου ὡς μὴ ἀποδίδοντος ἐπαρκῶς τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο καὶ δικαίως προτιμᾷ νὰ ὁμιλῇ περὶ «πνευματικοῦ χαρακτῆρος τῆς Λειτουργίας» ἀποδίδων εἰς τὸν ἐν λόγῳ ὅρον τὴν σημασίαν τῆς ἐ μ π ν ε ύ σ ε ω ς ἢ κ α τ ο ι κ ή σ ε ω ς ἐν ἡμῖν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὸ προαιωνίως ἀδιαίρετον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος φανεροῦται εἰς ὅλην τὴν θείαν Οἰκονομίαν (τὴν κτίσιν, τὴν Σάρκωσιν τοῦ Λόγου, τὴν Λειτουργικὴν ἐ π ί κ λ η σ ι ν), ὡς καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐλευθέραν οἰκοδομὴν ὡς λίθων ζώντων εἰς «οἶκον πνευματικὸν» (Α΄ Πέτρ. 2, 5), φανεροῦται δὲ μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. Λειτουργικὴ «πνευματοποίησις» προϋποθέτει θείαν πρόσκλησιν καὶ ἡμετέραν ἀπάντησιν, εἶναι δηλαδὴ κατ' ἐξοχὴν ἔργον σ υ ν ε ρ γ ε ί α ς. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ κ. Ἀνδρόνικωφ ὁμιλῶν περὶ «ἐνεργοποιήσεως Θεανθρωπίνης» διὰ τῆς «συνεργείας», προσθέτει ὅτι αὕτη, δηλ. ἡ «συνέργεια», «πραγματοποιεῖ τὸ ὁμοούσιον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην πλευράν». Ἡ ἔκφρασίς του ὅμως αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ ἀσαφὴς καὶ δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ «ὁμοούσιον» τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Θεανθρώπῳ, ἀλλὰ συνεχῶς πραγματοποιεῖται. Τὴν ἐν προκειμένῳ σαφεστάτην Πατερικὴν παράδοσιν διατυπώνει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς λέγων ὅτι ὁ Υἱός, ὢν ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αἰωνίως, γενόμενος ἄνθρωπος ἐγένετο ὁμοούσιος καὶ ἡμῖν[1]. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἡμέτερον ὁμοούσιον μετὰ τοῦ Λόγου ἐπραγματοποιήθη ἅπαξ διὰ παντὸς διὰ τῆς ἑνώσεως ἐν Χριστῷ τῶν δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης. Ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου εἶναι ἔργον συνεργείας καθότι ἐγένετο ὄχι μόνον «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου», ἀλλὰ καὶ «Μαρίας τῆς Παρθένου». Ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῆς τῆς συνεργασίας καὶ τῆς ἡμετέρας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αὕτη εἶναι ὄντως π ρ α γ μ ά τ ω σ ι ς, ἡ δὲ ἡμετέρα ο ἰ κ ε ί ω σ ι ς τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν Χριστῷ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσεως τοῦ ἡμετέρου ὁμοουσίου μετὰ τῆς θείας φύσεως.

Συναφὲς πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς «ἱερᾶς ἀντιδόσεως» («L'échange sacré»), τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται εἰς τὸν Εἰσηγητήν, δὲν ἔτυχε καταλλήλου ἀναπτύξεως εἰς τὴν θεολογίαν οὔτε εἰς τὴν ἀνατολὴν οὔτε εἰς τὴν δύσιν. Ἡ «ἀντίδοσις» αὕτη — ὅπως λέγεται εἰς προσευχὴν ρωμαϊκοῦ τύπου — τελεῖται διὰ τῆς Χάριτος, ἡ ὁποία μᾶς «χαρίζει τὴν θείαν Φύσιν Ἐκείνου, ἐν τῷ Ὁποίῳ ἡ φύσις ἡμῶν ἔχει ἑνωθῆ μετὰ Σοῦ», δηλ. μετὰ τοῦ Πατρός. Ἡ ἐν λόγῳ προσευχὴ ὁμιλεῖ περὶ Σαρκώσεως, ἐπισημαίνει ὅμως ἓν μυστήριον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τῆς λειτουργικῆς «πνευματικότητος». Ἡ «ἀντίδοσις» σημαίνει τὴν ἀλληλοπροσφορὰν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον θεοῦται καὶ μεταβάλλεται εἰς Θείαν Σάρκα, δηλαδὴ εἰς Ἐκκλησίαν. Οὕτω τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου προεκτείνεται διὰ τῆς λειτουργικῆς ἀναπαραστάσεως καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀ ν α μ ν ή σ ε ω ς εἰς τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐν γένει τρόπου ὑπάρξεως. Εἶναι ὀρθωτάτη ἡ θεολογικὴ αὕτη θεμελίωσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐκ μέρους τοῦ κ. Ἀντρόνικωφ. Προκαλεῖ ὅμως ἀπορίαν ἡ ἀμφιβολία του, ἐὰν τὸ θεμελιῶδες τοῦτο στοιχεῖον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔχῃ ἀρκούντως ἀναπτυχθῆ εἰς τὴν θεολογίαν. Διότι ἐκτὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερθέντων κειμένων τοῦ Ἁγίου Μαξίμου, τοῦ Καβάσιλα, τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου κ.ἄ. ὑπάρχουν πάμπολλα Πατερικὰ χωρία ἑρμηνεύοντα τὴν πνευματικὴν ζωὴν

ὡς «Χριστοήθειαν» καὶ «ὁμοήθειαν τοῦ Θεοῦ», διὰ τῆς ὁποίας ἀποκτᾶται ἡ θέωσις ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς «ἱερᾶς ἀντιδόσεως». Θὰ ἀναφέρωμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μερικὰ μόνον παραδείγματα.

Ὁ Εἰσηγητὴς δικαίως θέτει ὑπὸ ἐρώτησιν τὸ ἐὰν ὁ Αὐγουστῖνος εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις ὁμιλεῖ περὶ τοιαύτης ἀντιδόσεως καὶ τῆς ἡμετέρας «Χριστοηθείας». Ἤδη ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἑρμηνεύει τὴν Λειτουργίαν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν ὡς τὴν ἀντίδοσιν καὶ τὴν «κατὰ Χριστὸν πολιτείαν». Ὁ Ἅγιος Μάξιμος θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀγάπη ἔχει πάντοτε «καλὴν ἀντιστροφήν», «τὸν μὲν Θεὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέωσιν ποιοῦσαν, τὸν δὲ ἄνθρωπον Θεὸν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησιν»[2]. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς τὴν ἐν Χριστῷ περιχώρησιν τῶν δύο Φύσεων, θέτων ταυτοχρόνως καὶ τὰ ἀσάλευτα θεμέλια τῆς πνευματικῆς ζωῆς· «καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως· ἑκατέρας φύσεως ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν»[3]. Ἡ θεολογικὴ ὅρασις τοῦ ἐμπειρικωτάτου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ποτισμένη διὰ τῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως καὶ αἰσθήσεως, ὅπως καὶ ὅλος ὁ ἡσυχασμὸς τοῦ XIV αἰ. Ἰδοὺ τί λέγει ἐν προκειμένῳ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς· οἱ ἅγιοι μετέχουν ἀκτίστου θείας ἐνεργείας... μέλλοντες «ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν τοσοῦτον διαδειχθῆναι δυνάμεως, ὁπόσον ὁ φύσει Θεὸς τῆς ἡμῶν σαρκωθεὶς ἀσθενείας μετείληφεν, ἀντιμετρουμένης, ὡς οἶδεν Αὐτός, τῇ Αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως»[4]. Ὁ αὐτὸς Ἅγιος λέγει καὶ ἀλλοῦ ἔτι σαφέστερον· ὁ Υἱὸς μετέδωκεν εἰς ἡμᾶς Πνεῦμα Ἅγιον, «μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα υἱοθεσίας ἀντέδωκεν ἡμῖν τῆς σαρκός, ἣν ἐκ Παρθένου προσλαβόμενος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν»[5].

Πάντα ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ λειτουργικῶς νοουμένη δὲν εἶναι «ἕξις ἢ μίμησίς τις φυσική», δὲν εἶναι δηλαδὴ ἓν ἁπλοῦν ἠθικὸν γεγονός, ἀλλὰ καρπὸς πραγματικῆς κοινωνίας καὶ μετοχῆς τοῦ πιστοῦ εἰς τὴν ἄκτιστον θεοποιὸν Χάριν. Ὡς ἐκ τούτου «οὐχ ἁπλῶς βελτιοῦνται τὴν φύσιν οἱ θεωθέντες, ἀλλ' αὐτὴν προσλαμβάνονται τὴν θείαν Ἐνέργειαν, αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ Ἅγιον»[6]. Ὅθεν, οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ὅτι πράγματι θὰ ἦτο ἄχρηστος καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἐπίκλησις καὶ ἡ ἐμφύσησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἄνευ τῆς δυνατότητος μιᾶς τοιαύτης μεθέξεως ἐκ μέρους τῶν λογικῶν ὄντων καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ οὐσία ὁλοκλήρου τῆς Πατερικῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἄνευ τούτου ὁ Χριστιανισμὸς μεταβάλλεται βαθμηδὸν εἰς φυσικὴν θρησκείαν, ὁ δὲ ἄνθρωπος χάνει τὴν μοναδικὴν ἐλπίδα του. Ὄντως εἶναι, κατὰ τὸν θαυμαστὸν λόγον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, «ἄθλια μὲν γὰρ πάντα τὰ πεποιημένα πρὸς Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ Δημιουργοῦ δόξης ἀπολειπόμενα κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν εἰ μὴ μετέχει θεότητος. Ἀνάξιος δὲ ὁ λόγος περὶ Θεοῦ τοῦ γυμνὴν ὥσπερ καὶ ἔρημον ἑαυτοῦ περιορᾶν τὴν κτίσιν»[7].

Δικαίως λοιπὸν θεωρεῖ ὁ Εἰσηγητὴς ὅτι τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς θεολογίας καὶ τῆς Λειτουργίας εἶναι ὀντολογικῶς τὸ αὐτό· ἐκπλήττει ὅμως ἡ θέσις του ὅτι παρὰ ταῦτα δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κάποιας «ποιοτικῆς διαφορᾶς» μεταξὺ θεολογίας καὶ Λειτουργίας. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὄχι μόνον ποιοτικῶς δὲν διαφέρουν ἀληθινὴ θεολογία καὶ Λατρεία, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἡ τεχνι-

κὴ διαφορὰ μεταξύ των εἶναι ἀνύπαρκτος. Ἡ πραγματικὴ θεολογία εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν της Λατρεία, ὁ δὲ ἀληθινὸς θεολογικὸς Λόγος μεταβάλλεται εἰς λατρευτικὸν τοιοῦτον. Μάλιστα δὲ ὄχι μόνον κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν του. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰ ἔργα τῶν ὄντως «θεολόγων ἀνδρῶν» εὑρίσκομεν συχνάκις αὐτὴν τὴν μετατροπὴν τοῦ Λόγου εἰς προσευχὴν καὶ τἀνάπαλιν, δηλαδὴ τὴν ταύτισιν προσευχῆς καὶ θεολογίας. Ἐξ ἄλλου ἡ διαμόρφωσις τοῦ λειτουργικοῦ κύκλου εἰς συμβολικὴν σύμπτωσιν καὶ ἀναπαράστασιν ὁλοκλήρου τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας πρὸς φανέρωσιν αὐτῆς καὶ πραγμάτωσιν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ, μεταβάλλει τὴν λατρείαν εἰς ζῶντα *θεολογικὸν Λόγον*, τὸν δὲ θεολογικὸν Λόγον εἰς *δοξολογίαν*, ὡς τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν τῆς Λειτουργίας καὶ τῆς ἐν γένει Λατρείας. Ἑπομένως «ποιοτικὴ» διαφορὰ μεταξὺ θεολογίας καὶ Λατρείας δύναται νὰ ὑπάρχῃ μόνον τότε, ὅταν ἀφ' ἑνὸς μέν, «ἡ φυσικὴ τάσις τῆς θεολογίας νὰ εἶναι λογικὴ» (ἔκφρασις τοῦ Εἰσηγητοῦ), ὑπερβῇ τὰ ὅριά της καὶ ἀποκοπῇ διὰ τῆς μονομεροῦς ἀναπτύξεως ἀπὸ τὸ «Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας», τὸ λαμβανόμενον μόνον εἰς τὴν Λειτουργίαν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν· καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅταν ἡ Λατρεία παύσῃ νὰ εἶναι «λογική», δηλαδὴ ὅταν αὕτη δὲν φανερώνῃ καὶ δὲν μεταδίδῃ τὸν «Λόγον τῆς Ζωῆς» ἐν τῇ πληρότητί Του. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ μὲν θεολογία μετατρέπεται βαθμηδὸν εἰς ἀφῃρημένον λογικὸν καὶ διαλεκτικὸν σύστημα, ἡ δὲ Λατρεία στηριζομένη εἰς ἀβέβαιον συναίσθημα λησμονεῖ τὴν σχέσιν της πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς θεολογίας ὡς «ἐμμέσως» καὶ τῆς λειτουργίας ὡς «ἀμέσως» θρησκευτικῆς, ἡ ὑποστηρίζουσα, ἔστω κρυπτῷ τῷ τρόπῳ, τὸ αὐτόνομον τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μεθόδου αὐτῆς, ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὴν τάσιν αὐτονομήσεως τοῦ Λόγου (ἡ ὁποία συνετελέσθη κυρίως εἰς τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν τοῦ δυτικοῦ μεσαίωνος) ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἐμπειρίαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἀποτέλεσμά της ἦτο ἡ ἐμφάνισις «τάξεως» θεολόγων μὴ λατρῶν, ἢ ἡμιλατρῶν, ἢ ψευδολατρῶν, καὶ λατρείας μὴ «λογικῆς», ἀλλὰ καὶ ἡ διαμόρφωσις ἑνὸς ὁλοκλήρου πολιτισμοῦ περιπεπλεγμένου εἰς τὰ γρανάζια τῆς εἰδωλολατρίας. Ἡ ἱστορικὴ περιπέτεια τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ μαρτυρεῖ πόσον τραγικαὶ ἦσαν αἱ ἐπιπτώσεις αὐτῆς τῆς αὐτονομήσεως, ὀφειλομένης κατὰ βάσιν εἴς τινα πνευματικὴν ἀνισορροπίαν, ἔχουσαν τὰς ἀπαρχάς της εἰς τὴν δογματικὴν τοιαύτην.

Θεολογία «ποιοτικῶς» διαφοροποιημένη ἀπὸ τὴν Λειτουργίαν δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ὅμως τότε αὕτη γίνεται, κατὰ τὴν εὔστοχον ἔκφρασιν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, «πιθανολογία», ὁ δὲ θεολόγος «πιθανολόγος», ἀντὶ νὰ εἶναι «σύντροφος» τοῦ Λόγου, «ὡς μόνου Θεοῦ καὶ θεολόγου», καὶ τῶν ἀληθινῶν «θεολόγων ἀνδρῶν»[8].

Ὁ Ἀπόστολος λέγει ὅτι «οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει» (Α΄ Κορ. 4, 20). Ὁ θεολογικὸς Λόγος, ὁ μὴ προσφέρων τὴν *δύναμιν* ταύτην, ἀλλὰ προσφέρων μόνον τὴν *γνῶσιν*, ἰσοδυναμεῖ μὲ λειτουργίαν μὴ προσφέρουσαν τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου. Ἡ τραγῳδία τῆς σχολαστικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης τῶν τελευταίων αἰώνων ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι ὑπέκυψε εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ προσφέρεται ὡς γ ν ῶ σ ι ς χωρὶς τὴν δύναμιν, δηλαδὴ χωρὶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Τοιοῦτος

Λόγος, ὅστις δύναται νὰ εἶναι λογικῶς τέλειος, ὢν *πνευματικῶς* κοῦφος, εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ πιστευτός. Ὁμιλῶν περὶ τοιαύτης «θεολογίας» ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς λέγει τὰ ἑξῆς πολὺ χαρακτηριστικά· «Ἔστι γὰρ καὶ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν κατ' Αὐτὸν δογμάτων γνῶσις, θεωρία, ὃ θεολογίαν ὀνομάζομεν... ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστιν ἡ τελεία τῆς ἄνωθεν ἡμῖν εὐγενείας εὐπρέπεια καὶ ἡ πρὸς τὸ ὑπερφαὲς Φῶς ὑπερφυὴς ἕνωσις, παρ' ἧς μόνης ἐγγίνεται καὶ τὸ θεολογεῖν ἀσφαλῶς καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἑστάναι τε καὶ κινεῖσθαι τὰς ἐν ἡμῖν δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· ταύτην οὖν ἀναιροῦντες συνανεῖλον πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἀλήθειαν»[9].

Ἡ λειτουργικὴ λοιπὸν ἐμπειρία καὶ ἕνωσις καὶ κοινωνία μετὰ τοῦ Ἄρτου τῆς Ζωῆς εἶναι τὸ κριτήριον καὶ τὸ μέτρον τῆς ἀληθινῆς Θεολογίας (καὶ τῆς ἐν γένει πνευματικῆς ζωῆς). Καὶ ὅπως ἀμφότεραι ἔχουν ἐσωτερικῶς τὸ αὐτὸ μέτρον, οὕτως ἀπαιτοῦν καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ Ἄρτου τῆς Ζωῆς. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ὡς ὁδὸς «θεολογικῆς μυσταγωγίας», περιγράφεται διὰ τοῦ γνωστοῦ ρητοῦ «δὸς αἷμα καὶ λάβε Πνεῦμα». Ὁ ὁδεύων τὴν ὁδὸν ταύτην, δηλ. τὴν ὁδὸν τῆς Εὐαγγελικῆς μ ε τ α ν ο ί α ς, συντόμως θὰ ἐννοήσῃ πόσον ἐπικίνδυνος εἶναι ἡ θεολογία, ἡ ὁποία τὴν ἐμπειρίαν τῆς «θείας ἀπειρίας» μετατρέπει εἰς ἀνθρωπίνην γνῶσιν, χωρὶς τὴν προσωπικὴν πεῖραν τῆς «ἀπειρίας» ταύτης. Ὁ ἄπειρος νοῦς, ὁ ἔχων «ἐπικείμενον τὸ τυφῶδες κάλυμμα τῶν πονηρῶν παθῶν» (Γρηγ. Παλαμᾶς), προσδιορίζει τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς διὰ τῆς περιωρισμένης λογικῆς του καὶ τοῦ «ἀλαλάζοντος» λόγου· ὁ πεῖραν κεκτημένος διὰ τῆς προσθήκης εἰς τὴν πίστιν τῆς π ρ ά ξ ε ω ς καὶ τῆς αἱματοχυσίας, μεταβάλλει τὸν Λόγον εἰς σιγήν, προτιμῶν νὰ ὁμιλῇ περὶ παθῶν ψυχῆς παρὰ περὶ πνευματικῶν πραγμάτων καὶ ἀπολαμβάνων τὴν ἀνεπινόητον καὶ ἀκατάληπτον θείαν ζωὴν καὶ χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τῶν παθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μεθέξεως τῆς Θείας Χάριτος, ἡ ὁποία «κατὰ φύσιν ὡς ἀγέννητος ἔχει τὴν ἀπειρίαν»[10], γεννᾶται ἀποφατικὴ στάσις ἔναντι τοῦ μυστηρίου τῆς Λειτουργίας, τῆς Θεολογίας καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡ ἀποφατικὴ αὕτη στάσις λείπῃ ἔν τινι μέτρῳ ἀπὸ τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Ἀντρόνικωφ τοῦτο ἀσφαλῶς ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸς εἰς τὴν εἰσήγησίν του περισσότερον «τὰς σχέσεις μεταξὺ Λειτουργίας καὶ θεολογικῆς ἀληθείας», δηλ. νὰ παραμείνῃ μᾶλλον εἰς τὸν «θεωρητικὸν τομέα» τοῦ θέματος ἀφήνων τὴν βιουμένην εἰς τὴν Λειτουργίαν πνευματικὴν ἐμπειρίαν εἰς ἄλλον εἰσηγητήν. Πάντως ἓν εἶναι βέβαιον· ὅτι ὁ χωρισμὸς μεταξὺ «πράξεως» καὶ «θεωρίας» οὔτε κἂν μεθοδολογικῶς δύναται νὰ γίνῃ, διότι ἀναποφεύκτως θὰ ζημιωθῇ ἡ ὀρθὴ κατανόησις ἀμφοτέρων. Θεολογικὴ περιγραφὴ τοῦ ἀπεριγράπτου μυστηρίου τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῶν ριζῶν της μὴ λαμβάνουσα συνεχῶς ὑπ' ὄψιν «τὸ δρᾶμα τῆς σωτηρίας», ὡς τὸ δρᾶμα τῆς ἱστορικῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, τῶν «συστεναγμῶν» τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς συσταυρώσεως καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν παθῶν καὶ ἐν γένει τοῦ κακοῦ, κινδυνεύει νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀφῃρημένην καὶ ἀπόκοσμον εἰκόνα τῆς θεανθρωπίνης πραγματικότητος, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσα μὲ τὴν «σάρκα» τῆς ἱστορίας. Βαθυτάτη θεολογικὴ νῆψις κρύπτεται εἰς τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν τοῦ ἀββᾶ Ποιμένος πρὸς τὸν ἐρωτῶντα αὐτόν, διατὶ δὲν ὡμίλησε μὲ τὸν μακρόθεν ἐλθόντα

ξένον ἀσκητήν· «αὐτὸς τῶν ἄνω ἐστὶ καὶ ἐπουράνια λαλεῖ, ἐγὼ τῶν κάτω εἰμὶ καὶ ἐπίγεια λαλῶ· εἰ ἐλάλησέ μοι περὶ παθῶν ψυχῆς ἐγὼ ἂν ἀπεκρινάμην αὐτῷ· εἰ δὲ περὶ πνευματικῶν ἐγὼ ταῦτα οὐκ οἶδα»[11]. Ἡ νῆψις αὐτη δέον νὰ εἶναι ἀναφαίρετον στοιχεῖον καὶ τῆς συγχρόνου θεολογίας καὶ πνευματικῆς ζωῆς, ἐὰν αὐτη δὲν θέλῃ, ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, νὰ μωρανθῇ καὶ ἀφρόνως νὰ προσπαθῇ «φυσικῇ τῇ γνώσει τὰ ὑπὲρ φύσιν κατοπτεῦσαι καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἃ γνωστὰ μόνῳ τῷ Πνεύματι» καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος «ἃ γνωστὰ μόνοις τοῖς πνευματικοῖς καὶ νοῦν ἔχουσι Χριστοῦ, φυσικῇ διανοίᾳ καὶ σαρκικῇ φιλοσοφίᾳ ἐρευνῆσαι τε καὶ δεῖξαι»[12], μὲ μίαν λέξιν, ἐὰν ἡ θεολογία θέλῃ νὰ εἶναι ὄντως ἡ ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδ. ἀκριβής...*, Γ (13) 57, σ. 338 (Ἐκδ. ΕΠΕ, Θεσ/νίκη 1976).

2. Ἱεροῦ Μαξίμου, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 91, 1084Α. Πρβλ. *Κεφάλαια διάφορα* Α', 27 (PG 90, 1189Β).

3. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις ἀκριβής...*, Γ' (5) 49, (ἐκδ. ΕΠΕ, Θεσ/νίκη 1976, σ. 300).

4. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περὶ θεοποιοῦ μεθέξεως* 20, σ. 115 (Πραγματεῖαι, Θεσ/νίκη 1973).

5. *Αὐτόθι*, 27, σ. 120.

6. *Αὐτόθι*, 3, σ. 98.

7. Μεγάλου Βασιλείου, *Κατὰ Εὐνομίου 5*, PG 29, 724ΑΒ· πρβλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Περὶ θεοποιοῦ μεθέξεως*, 3, Πραγματεῖαι, Θεσ/νίκη 1973, σ. 99: «εἰ δὲ ὥσπερ ἐν τοῖς κτίσμασι πᾶσιν οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἐστί, καὶ ὡς Θεὸς κατὰ τὰς σοφὰς ἡμῶν ἐπινοίας, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις τὰ κατάλληλα κτίζει, οὕτω κἂν τοῖς ἁγίοις τὴν ἁγιότητα, τίς χρεία Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας; Τίς χρεία τοῦ κατ' αὐτὸν Βαπτίσματος; καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ προσγινομένης ἡμῖν ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως; Τίς χρεία Πνεύματος ἐξ ὑπαρχῆς αὖθις ἐμφυσωμένου καὶ πεμπομένου καὶ ἐνοικιζομένου; Καὶ γὰρ ὡς ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν ἡμῖν. Ἔσται δὲ καὶ ὁ Θεὸς ὁμοίως κτίζων καὶ θεοποιῶν».

8. Γρ. Παλαμᾶ, *Α' Πρὸς Ἀκίνδυνον* 9, Συγγράμματα, τόμ. Α', σ. 213. Πρβλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Λόγος* 42, 6, PG 36, 465.

9. *Ὑπὲρ ἱερῶς ἡσυχαζόντων*, Ι 3, 15.

10. Ἁγίου Μαξίμου, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 61, σχόλιον 18 (PG 90, 644D – 645Α).

11. Γεροντικόν, ἐκδ. Ἀστὴρ 1961, σ. 86.

12. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὑπὲρ ἱερῶς ἡσυχαζόντων*, 1, 3, 12.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. Ene BRANIŞTE

I. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ο κύριος Andronikoff, ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη εἰσαγωγὴ ὅπου συσχετίζει τὴν εἰσηγήσή του πρὸς τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τοῦ Συνεδρίου μας, ἀρχίζει μὲ ἕναν ὁρισμὸ τῆς ἔννοιας *πνευματικότητα* (ὁ δεύτερος ὅρος τοῦ τίτλου τῆς εἰσηγήσεως). Κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ ὀρθόδοξη *πνευματικότητα* σημαίνει τὴν ἔκχυση τοῦ Ἁγίου Πνεύματοε καὶ τὴ διαμονή του μέσα μας σύμφωνα μὲ τὴν ἐναρκτήρια προσευχὴ τῆς Λειτουργίας («Βασιλεῦ οὐράνιε....») μὲ τὴν ὁποία παρακαλοῦμε τὸ «Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας» νὰ ῾ρθεῖ καὶ νὰ κατοικήσει μέσα μας. Μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτή, ἡ ἔννοια τῆς πνευματικότητας προϋποθέτει μιὰ πράξη συνεργείας μὲ δύο ὄψεις:
α) Τὴν κάθοδο καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ στὶς ψυχὲς τῶν πιστῶν, ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπικλήσεως.
β) Τὴ συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὴ συγκατάθεσή του ἢ τὴ θέλησή του νὰ ζητήσει τὶς θεῖες ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νὰ τὶς φυλάξει, νὰ τὶς ἀφομοιώσει καὶ νὰ τὶς ἀξιοποιήσει[1].

Θὰ μποροῦσε βέβαια κανεὶς νὰ συζητήσει τὴ σημασία τοῦ ὅρου *πνευματικότητα*, ποὺ τόσο διαφορετικὰ συλλαμβάνουν καὶ κατανοοῦν οἱ ἱστορικοὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικότητας[2]. Ἀλλὰ ὁ περιορισμένος χρόνος ποὺ μᾶς δόθηκε δὲν ἐπιτρέπει μιὰ συζήτηση πιὸ ἐκτεταμένη πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Ὅσο γιὰ τὴ σημασία τοῦ πρώτου ὅρου τοῦ τίτλου τῆς εἰσηγήσεως, τὸν ὅρο *λειτουργία* – ὁ κύριος Α. υἱοθετεῖ, τουλάχιστο θεωρητικά, τὴν κοινῶς παραδεγμένη στὴ δυτικὴ θεολογία σημασία της, δηλ. προσευχὴ ἢ λατρεία, μὲ τὶς διάφορες πλευρές της (*λατρεία, δουλεία* ἢ εὐσέβεια, δοξολογία κλπ) ἢ λατρεία μὲ τὴν εὐρύτερη σημασία τοῦ ὅρου (*worship, bogoslovjenie* κ.λπ.). Ἀλλά, οὐσιαστικά, στὴν ὑπόλοιπη εἰσήγησή του, ὁ κ. Α ἀναφέρεται στὴ λέξη αὐτὴ περισσότερο μὲ τὴν περιορισμένη σημασία ποὺ τῆς ἀποδίδει ἡ ἀνατολικὴ ὀρθόδοξη θεολογία: τῆς θείας πράξεως τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν εὐχαριστιακῶν εἰδῶν καὶ τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν, πού, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ συναδέλφου μας, εἶναι «ἡ οὐσιώδης διεργασία» τῆς θρησκείας.

Θὰ περίμενε κανεὶς ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀκριβὴ ὁρισμὸ τῆς σημασίας τῶν δύο ὅρων τοῦ τίτλου θ' ἀκολουθοῦσε μιὰ ἔκθεση τῆς μεταξύ τους σχέσεως: σὲ τί συνίσταται ἡ σχέση μεταξὺ «λειτουργίας» (στὴν εὐρεία ἢ στὴν περιορισμένη της ἔννοια) ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ «πνευματικότητας» ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἢ πῶς ἡ λειτουργία εἶναι πηγὴ ἐμπνεύσεως γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Ἀλλὰ ὁ κ. Α. μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι θὰ μιλήσει γιὰ τὸν *πνευματικὸ χαρακτήρα τῆς λατρείας*. Προτιμᾶ λοιπὸν νὰ μείνει στὸν αὐστηρὰ θεωρητικὸ (θεολογικὸ) τομέα τοῦ προβλήματος, ἐξετάζοντας τὴν πνευματολογία τῆς λατρείας, δηλαδὴ τὸ ρόλο καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας γενικὰ καὶ εἰδικότερα στὴν εὐχαριστιακὴ λειτουργία.

Στὴν ἀρχή, ὁ κ. Α. ἐκφράζει τὴ θεολογικὴ ἀλήθεια ποὺ θὰ ἀποτελέσει τὸ κύριο θέμα τῆς εἰσηγήσεώς του: τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἐμ-

πνευστής τῆς προσευχῆς μας καὶ ταυτόχρονα ἡ δυναμικὴ ἀρχὴ τῆς χριστιανικῆς εὐσέβειας γενικά. Κατέχει τὸ βασικὸ ρόλο στὴ διαδικασία τῆς πνευματοποιήσεως ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου (ψυχὴ καὶ σῶμα), στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας βλασταίνει κι ἀναπτύσσεται μέσα μας ἡ ἐν Χριστῷ ζωή. Τὰ δύο πρόσωπα τῆς Τριάδος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, εἶναι ἀχώριστα στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας ὅπως καὶ στὸ μυστήριο τῆς λειτουργίας. Ὅπως ἡ σύλληψη καὶ ἡ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν ἱστορικὸ χρόνο πραγματοποιήθηκε μὲ τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (βλ. τὸ δεύτερο ὅρο τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως), τὸ ἴδιο καὶ «ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ» μέσα μας μὲ τὸ μυστήριο τῆς Εὐχαριστίας – ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ πλήρωμα τῆς χριστιανικῆς πνευματικῆς ζωῆς – ἐπιτελεῖται μόνο μὲ τὴν παρουσία μέσα μας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ κοινωνία μὲ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἡ ἀτομική μας Πεντηκοστὴ καὶ ὁ βασικὸς καὶ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς συμμετοχῆς μας στὸ σῶμα καὶ στὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ[3].

Σύμφωνα μὲ τὴν ὁρολογία τοῦ κ. Α., «ἡ λειτουργικὴ ἐκπνευμάτωση», ποὺ διενεργεῖται μὲ τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σὲ συνεργασία μὲ τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου, ἀντιπροσωπεύει μιὰ πράξη συνεργείας καὶ μιὰ «πραγμάτωση τῆς θεανθρωπίας». Ὅλη ἡ διαδικασία τῆς λειτουργίας εἶναι στὴν ὀντολογία της πνευματικὴ καὶ ἡ οὐσία της εἶναι «ἡ πνευματικὴ θεοφάνεια», τὴν ὁποία ἡ ἱεροτελεστία προσπαθεῖ νὰ πραγματοποιήσει μὲ σύμβολα.

Ἀφοῦ διατύπωσε αὐτὴ τὴν κατευθυντήρια ἰδέα τῆς εἰσηγήσεώς του, ὁ σύγγραφέας ἀναγγέλλει στὴ συνέχεια ὁρισμένα θέματα θεμελιακὰ γιὰ τὴ λειτουργικὴ διδασκαλία. Θυμίζει πρῶτα αὐτὸ ποὺ μᾶς λέει ἡ ἴδια ἡ Γραφὴ σχετικὰ μὲ τὸ ρόλο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν προσευχή, παραθέτοντας ὁρισμένα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης ποὺ βεβαιώνουν τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας[4] καὶ τὴν παρουσία Του στὶς ψυχὲς τῶν βαπτισμένων ὅπως καὶ σὲ ὅλες τὶς λατρευτικές μας πράξεις. «Τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας», ποὺ ὑποσχέθηκε καὶ ἔστειλε ὁ Σωτήρας στοὺς Ἀποστόλους Του (Ἰωάν. 14,16-17,26·15,26) καὶ «τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ», γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦν οἱ Ἀπόστολοι στὶς ἐπιστολές τους (π.χ. Πράξ. 16,7· 3,16· Α΄ Πέτρ. 1,11), εἶναι καὶ τὰ δύο «Παράκλητοι» καὶ σχηματίζουν μιὰ «ἀκατάληπτη Δυάδα», μέσα στὴν ὁποία, μὲ τὴν Πεντηκοστή, ἀποκαλύφθηκε τὸ θεῖο μυστήριο. Ἡ Ἐπιφάνεια τοῦ ἑνὸς δὲ νοεῖται χωρὶς τὴν Παρουσία τοῦ ἄλλου. Τὸ μυστήριο τοῦ Θεοῦ γίνεται Ἀποκάλυψη μόνο ἐνόσω ὑπάρχει Πεντηκοστή (ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος), ποὺ «ἡ λειτουργία τὴν κάνει τὸ βιωμένο μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας».

Τελικὸς σκοπὸς τῆς λειτουργίας παραμένει ἡ μεταμόρφωσή μας διὰ τοῦ Πνεύματος (Β΄ Κορ. 3,18· Α΄ Ἰωάν. 3,2-3). Συνίσταται στὴν ἐπίτευξη τῆς ἐξομοιώσεως πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ποὺ βρίσκεται μέσα στὸν ἄνθρωπο, στὴν ἀπόκτηση τῆς σωτηρίας, τῆς αἰώνιας ζωῆς, τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (τῶν οὐρανῶν) ποὺ κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιο[5], «τῆς οὐράνιας Ἱερουσαλὴμ» ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ναὸς (Ἀποκ. 21,22), ὅπου θὰ γνωρίσουμε τὴν Ἀλήθεια καὶ ὅπου προσφέρεται στὸ Θεὸ «ἡ λογικὴ λατρεία» (Ρωμ. 12,1). Στὴν ἐγκόσμια ὕπαρξή μας μέσα στὴν ἱστορία, ζοῦμε καὶ προγευόμαστε αὐτὴ τὴν κατάσταση τῆς συντελείας τῶν αἰώνων, μυστικῶς ὅπως τὰ Χερουβίμ, σὲ ἀναμονὴ καὶ ἐν-

ταση ἐσχατολογική, μὲ τὰ σύμβολα τῶν λειτουργικῶν ἱεροτελεστιῶν. Ἡ λειτουργία εἶναι λοιπὸν «ὄχι μόνο *ἀνάμνηση* (μνημόνευση ἢ ἀναπραγματοποίηση τῆς σωτηρίας) καὶ μορφὴ *εὐλάβειας* (προσκύνηση), ἀλλὰ καὶ πράξη προφητικὴ ἐν Πνεύματι». Μὲ τοὺς λειτουργικοὺς κύκλους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χρόνου ξαναζοῦμε τὸ δράμα τῆς σωτηρίας καὶ μὲ τὴ λειτουργία, ποὺ εἶναι ἡ πληρέστερη ἔκφραση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς σὲ ζωντανὰ σύμβολα, οἰκοδομοῦμε τὴν Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι «τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 14,12· Ἐφ. 1,23· Κολ. 1,4) καὶ ταυτόχρονα ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι» (Ἐφ. 2,20-22).

Ἡ λειτουργία ἐπιτελεῖ τὴ διαδικασία τῆς πνευματοποιήσεως μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία γίνεται «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ» καὶ τὸ ὕψιστο πρότυπο ποὺ μᾶς προτείνει ἡ Ἐκκλησία γιὰ νὰ τὸ θαυμάζουμε καὶ νὰ τὸ ἀκολουθοῦμε μ' ἕνα «πρόγραμμα δράσεως» (μιμήσεως) εἶναι ὁ Θεάνθρωπος, ὁ σαρκωμένος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὁποίῳ «ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»[6]. Ἡ πρώτη διεργασία τῆς λειτουργίας εἶναι νὰ πραγματώσει τὴ συμμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ θεωμένη ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ («ἡ δυναμικὴ μεταφορά σὲ σύμβολα τῆς θεανθρωπίας»). Ἡ δεύτερη εἶναι νὰ μᾶς δώσει τὴ συνείδηση τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ νὰ μᾶς διαποτίσει μ' αὐτές, γιατὶ τὸ Πνεῦμα εἶν' ἐκεῖνο ποὺ παραχωρεῖ τὴν ποικιλία τῶν χαρισμάτων, τῶν διακονιῶν καὶ τῶν ἐνεργημάτων «εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 12,4 ἑξ.). Ἡ προσευχή, ποὺ ἡ ὀντολογική της οὐσία εἶναι ἡ στάση προσκυνήσεως μπροστὰ στὴ Θεότητα γιὰ νὰ τὴ λατρεύσουμε, νὰ τὴ ἱκετεύσουμε ἢ νὰ τὴν αἰνέσουμε, ἀποτελεῖ «μιὰ πράξη πνευματικὴ καὶ πνευματολογικὴ καὶ ταυτόχρονα χριστικὴ καὶ χριστολογική».

Στὸ θέμα τῆς *σχέσεως μεταξὺ τῆς θεολογίας καὶ τῆς λειτουργίας*, ὁ κ. Α. δείχνει ὅτι τὸ θεμέλιο (ἡ οὐσία), τὸ πρότυπο καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς εὐσεβείας μας (τῆς λατρείας μας) μᾶς ἀποκαλύφθηκαν μέσα στὴν ἴδια τὴ Γραφή. Ὅσο γιὰ τὶς λεπτομέρειες ποὺ διαφοροποιοῦν τὶς ἱεροτελεστεῖες, προῆλθαν ἀπὸ τὶς πολιτισμικὲς καὶ φαινομενολογικὲς ἰδιομορφίες στὴν ἱστορία τῶν διαφόρων λαῶν. Ἡ οὐσιαστικὴ θεολογία τῆς λατρείας δίνεται ἀπευθείας ἀπὸ τὸ Λόγο καὶ τὸ Πνεῦμα, ὅπως καὶ ἀπὸ θεμελιώδη δόγματα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ὀντολογικὸ περιεχόμενο τῆς θεολογίας καὶ τῆς λειτουργίας εἶναι τὸ ἴδιο, καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸ ἀνέπτυξε ὡς τὴ ζωντανὴ ἔκφραση τῆς σκέψεως καὶ τῶν αἰσθημάτων της, μὲ τὶς συνόδους, τοὺς Ἁγίους Πατέρες, τοὺς μοναχούς, τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς λαϊκούς, στοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως (*sobornost*). Θεολογία καὶ λειτουργία, δόγμα (διδασκαλία) καὶ εὐσέβεια (λατρεία) πάντα πήγαιναν μαζὶ καὶ πάντα ἔμειναν σὲ στενὸ συσχετισμό: *lex credendi, lex orandi.* Γι' αὐτὸ «ἡ πνευματικότητα τῆς θεολογίας δὲν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πνευματικότητα τῆς λειτουργίας».

Ἀσχολούμενος στὴ συνέχεια μὲ τὸ θεμέλιο τῆς Παραδόσεως σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν πνευματολογικὴ πλευρὰ τῆς πνευματικότητας, ὁ κ. Andronikoff παραθέτει πολλὲς πατερικὲς μαρτυρίες, «ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς» (Κλήμης Ρώμης, Εἰρηναῖος, Δίδυμος, Ἱππόλυτος Ρώμης, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρίας, Μέγας Βασίλειος, Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς κ.ἄ.) ποὺ βεβαιώνουν ὅτι ἡ χριστιανικὴ ζωὴ ἀρχίζει καὶ φθάνει στὴν τελείωση μὲ τὴν πνευματικότητα (ἔννοια ποὺ ὁ κ. Α. τὴν ἀντιλαμβάνεται πάντα ὡς συμπαράσταση

καὶ ἀκατάπαυστη ἐπέμβαση τῆς χαρισματικῆς ἐνέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴ ζωή μας). Μὲ τρόπο ἀκατάληπτο λοιπὸν συμπίπτει ἡ μετοχή μας στὸ Χριστὸ καὶ ἡ μετοχή μας στὸ Πνεῦμα. Μὲ τὴν κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ γινόμαστε «χριστοφόροι», ἕνα καὶ μόνο σῶμα καὶ αἷμα μαζί του, ἀλλὰ λαμβάνουμε ἐπίσης πράγματι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, μὲ τὴ δύναμη τοῦ ὁποίου πραγματοποιήθηκε ἡ καθαγίαση καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν Τιμίων Δώρων, γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ Ζωὴ (Ἰωάν. 6, 13· Β΄ Κορ. 3,6). Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γινόμαστε κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως, ὄχι ἀπὸ τὴ φύση μας, ἀλλὰ μὲ τὴ μετοχή μας, μὲ τὴν ἄσκηση καὶ τὴν προσευχὴ (Κύριλλος Ἱεροσολύμων).

Ἡ κορυφὴ τῆς διαδικασίας τῆς θεώσεως (θεοποιήσεως), ποὺ ἐνεργεῖται μὲ τὴν Εὐχαριστία, συνίσταται σὲ «μιὰ θεανθρώπινη μεταλλαγή», μιὰ *μεταβολὴ* ἐκείνων ποὺ κοινωνοῦν, τὴν ἀληθινή τους μεταμόρφωση στὸ «σῶμα τοῦ Χριστοῦ» ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, φθάνοντας σὲ μιὰ «ταυτότητα σώματος καὶ αἵματος» μὲ τὸ Χριστό, ὅπως λέει ὁ Νικόλαος Καβάσιλας[7]. Ὅλα λοιπὸν ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ποὺ μᾶς κάνει πνευματικοὺς μὲ τὴν κοινωνία μαζί Του: ἡ κατανόηση τῶν μυστηρίων, οἱ δωρεὲς τῶν χαρισμάτων, ἡ μετοχὴ στὴν οὐράνια ζωή, ἡ ὁμοίωση μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὸ ὑπέρτατο ἐπιθυμητὸ ἀγαθό: ἡ θέωση (Μέγας Βασίλειος). Μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία, καθὼς δεχόμαστε τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἀρραβῶνα καὶ τὸ ἐχέγγυο τῆς ἀθανασίας, μεταμορφωνόμαστε, γινόμαστε ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι κατ' ἐλπίδα, ὥς «τὴ συντέλεια (τὸ πλήρωμα) τοῦ χρόνου» ὁπότε θὰ τρεφόμαστε χωρὶς μυστήρια καὶ χωρὶς σύμβολα καὶ θὰ εἴμαστε πραγματικὰ ἀθάνατοι (Θεόδωρος Μοψουεστίας).

Νά, λοιπόν, γιατὶ «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριος Ἰησοῦς εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» (Α΄ Κορ. 12,3). «Αὐτὸ εἶναι τὸ πνευματικὸ νόημα τῆς λειτουργίας σύμφωνα μὲ τὴν ἐλπίδα μας», καταλήγει ὁ κ. Α.

ΙΙ. ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐλπίζουμε ὅτι ἀποδώσαμε ἀρκετὰ πιστὰ καὶ μὲ τρόπο πιὸ γραμμικό, ἂν καὶ ἴσως πιὸ ἁπλοϊκό, τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τῆς εἰσηγήσεως τοῦ κ. Α., ποὺ ὁ ἴδιος τὸ παρουσίασε, ὅπως εἴδατε, σὲ ὕψος περισσότερο σύνθετο καὶ μ' ἕνα γλαφυρὸ λεξιλόγιο ποὺ φανερώνει τὴ λεπτότητα τῆς σκέψεως καὶ τὸ θεολογικὸ βάθος τοῦ συγγραφέα, ἰδιότητες ποὺ θαυμάσαμε στὶς προηγούμενες ἐκδόσεις του[8].

Μὲ μιὰ λέξη, ἡ εἰσήγηση τοῦ συναδέλφου μας ἀποτελεῖ μιὰ ἔξοχη μελέτη πνευματολογίας ἐφαρμοσμένης στὴ λειτουργία καὶ ἰδιαίτερα στὴν Εὐχαριστία. Ἐντάσσεται στὶς θεολογικὲς ἐργασίες ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ἐμβάθυνση τῆς διδασκαλίας τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ θέμα τοῦ προσώπου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ ἔργου του στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας καὶ στὴν Ἐκκλησία. Τέτοιες θεολογικὲς ἐργασίες ἐμφανίζονται ὁλοένα καὶ περισσότερες στὴν Ἀνατολὴ ὅπως καὶ στὴ Δύση[9], ἴσως ὡς ἀπάντηση στὸ «χαρισματικὸ» ἢ «πνευματικὸ» ρεῦμα, ποὺ ἔχει σήμερα εὐρεία διάδοση προπάντων πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ.

Αὐτὴ ἡ μικρὴ «θεολογικὴ σύνοψη» πάνω στὴν πνευματολογία τῆς λατρείας ὅπως καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς ἐργασίες του, κατορθώνει νὰ καλύψει τὰ κενὰ μιᾶς θεολογίας ποὺ βλέπει καὶ τονίζει στὴν Εὐχαριστία μόνο τὴν ἰδέα

τῆς θυσίας καὶ τὴ χριστολογική της πλευρά, τὴν πραγματικὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματός του, παραβλέποντας ἢ ἀκόμα καὶ ἀγνοώντας πλήρως τὴν πνευματικὴ διάσταση αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου. Ἀγνοώντας δηλαδὴ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποὺ ἡ θεία του δύναμη παραμένει στὰ Τίμια Δῶρα, ὕστερα ἀπὸ τὸν καθαγιασμὸ καὶ τὴ μεταβολή τους, καὶ μεταδίδεται σ' αὐτοὺς ποὺ κοινωνοῦν, σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση ποὺ ὑπάρχει ὄχι μόνο στὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες[10].

Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν ἀνατολικὴ θεολογία – σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ Δύση, ὅπου ἡ κατάργηση τῆς εὐχαριστιακῆς ἐπικλήσεως εἶχε θλιβερὲς συνέπειες γιὰ τὴ θεολογία τῆς πνευματικῆς ζωῆς[11] – ἡ πνευματολογία εἶχε πάντα τὴν πρώτη θέση, τουλάχιστον μετὰ τὴν κλασικὴ πραγματεία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (*Migne P. G., τόμ. XXXII, στ. 87-218), ποὺ τὴν ἀκολούθησαν κι ἄλλες συγγραφὲς τῆς πατερικῆς καὶ βυζαντινῆς γραμματείας, ποὺ ἔχουν θέση κανόνος γιὰ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία καὶ τὴ μυστηριακὴ θεολογία καὶ οἱ ὁποῖες ἀποτέλεσαν τὴν προσφιλὴ πηγὴ ἐμπνεύσεως τοῦ κ. Α., ὅπως π.χ. ἡ περίφημη *«Μυσταγωγία»* τοῦ Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ[12] καὶ τὰ δύο κυριώτερα ἔργα τοῦ μεγάλου θεολόγου τῆς Θεσσαλονίκης, Νικολάου Καβάσιλα (14ος αἰ.), ποὺ τὰ παραθέτει εὐκαιριακὰ καὶ ὁ κ. Α., *Ἑρμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας*[13] καὶ *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*[14], καὶ τῶν ὁποίων τὴ λειτουργικὴ διδασκαλία παρουσιάσαμε κι ἐμεῖς καὶ ἄλλοι[15]. Μπορεῖ ἀκόμη κανεὶς νὰ βρεῖ ὁρισμένες παράλληλες ἐκθέσεις τῆς πνευματολογικῆς πλευρᾶς τῆς Εὐχαριστίας καὶ γενικὰ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, στὰ συγγράμματα μεγάλων συγχρόνων ρώσων θεολόγων, ποὺ ἡ ἐπιρροή τους εἶναι αἰσθητὴ στὴ σκέψη καὶ στὴ γλώσσα τοῦ κ. Α., ὅπως π.χ. ὁ Vl. Lossky[16], ὁ P. Evdokimov[17], ὁ καθηγητὴς J. Meyendorff[18], ὁ Al. Schmemann[19] καὶ ἄλλοι, στοὺς ὁποίους ὁ ὁμιλητὴς ὀφείλει π.χ. τὸν τονισμὸ τῆς ἐσχατολογικῆς πλευρᾶς τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας.

Ἡ εἰσήγηση τοῦ κ.Α., μολονότι σχηματικὴ καὶ ἐξαιρετικὰ συνοπτική, διακρίνεται γιὰ τὸν πλοῦτο της σὲ βιβλικὲς καὶ πατερικὲς μαρτυρίες. Πολὺ λιγότερο χρησιμοποιεῖ τὴν πολύτιμη πηγὴ τῶν λειτουργικῶν κειμένων ποὺ τόσο ἄφθονα μεταχειρίσθηκαν ἄλλοι σύγχρονοι θεολόγοι[20].

Ἀπευθύνοντας λοιπὸν στὸν κ. Α. τὰ συγχαρητήριά μου, θὰ ἤθελα ἁπλῶς νὰ ἐπανέλθω σὲ μιὰ φράση ποὺ ἀφορᾶ ἐξάλλου μιὰ λεπτομέρεια στὴν περιφέρεια τοῦ προβλήματος. Ὁ κ.Α. λέει, καὶ πολὺ σωστά, ὅτι ἡ προοδευτικὴ ἐπεξεργασία (ἡ ἀνάπτυξη) τοῦ δόγματος (τῆς διδασκαλίας) ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τῆς λειτουργίας (τῆς λατρείας) ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔγιναν παράλληλα, σχεδὸν συνακόλουθα – «μὲ διαφορετικοὺς ρυθμοὺς καὶ ξεχωριστοὺς τονισμούς» εἶναι ἀλήθεια – ἀλλὰ ὅτι «ἐδῶ καὶ χίλια περίπου χρόνια ἡ ἀνελικτικὴ πορεία τῆς θεολογίας συνεχίζεται, ἐνῶ ἡ λειτουργικὴ ἀνάπτυξη σχεδὸν παγιώθηκε μολονότι δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ γίνει ἔτσι».

Ἀλλὰ μιὰ βαθύτερη γνώση τῆς ἱστορίας τῆς ὀρθόδοξης λατρείας ἔρχεται σὲ φανερὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐντύπωση κάποιας στασιμότητας τῆς ἀνελικτικῆς πορείας τῆς λειτουργίας ὅπως ὑποστηρίχθηκε παλαιότερα ἀπὸ προτεστάντες θεολόγους, σὰν τὸν A. Harnack. Ὁ πολὺ γνωστὸς γερμανὸς καθολικὸς λει-

τουργιολόγος A. Baumstark (†1948), ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν γενικὰ δὲν ἐπιτελεῖται πρὸς μία κατεύθυνση – δηλαδὴ μὲ συνεχὴ αὔξηση, ἀδιάκοπη διεύρυνση ἢ ἐμβάθυνση, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ δόγματος – ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς κινήσεως διπλῆς κατευθύνσεως: ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὑπάρχει μιὰ προοδευτικὴ κίνηση, αὐξητικὴ μὲ τὴν προσθήκη νέων μορφῶν ποὺ τὶς ἐπιβάλλει ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ φυσικὴ ἐξέλιξη τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο διαπιστώνει κανεὶς παράλληλα μιὰ ἀντίστροφη κίνηση ἐλαττώσεως, σμικρύνσεως, συντμήσεως μὲ τὴν ἀπομάκρυνση ὁρισμένων παλαιωμένων μορφῶν ποὺ ἔγιναν ἄχρηστες ἢ ἀναχρονιστικὲς (κίνηση ποὺ ὁ Baumstark ὀνομάζει ἐπιστροφική, rétrograde)[21].

Ἂν ἐφαρμόσουμε αὐτοὺς τοὺς νόμους τῆς λειτουργικῆς ἐξελίξεως στὴ λειτουργία τοῦ βυζαντινοῦ τυπικοῦ π.χ., θὰ δοῦμε ὅτι ἡ σύγχρονη ἀκολουθία της εἶχε ἤδη ὁλοκληρωθεῖ στὰ κυριότερα μέρη της ἀπὸ τὸ 10ο αἰώνα, ποὺ ὁ κ. A. τὸν ὁρίζει ὡς τὸ τελικὸ ὅριο τῆς λειτουργικῆς. Ὑπάρχουν ὡστόσο πολλὰ νέα στοιχεῖα, ἔστω καὶ δευτερεύοντα, ποὺ διαμορφώθηκαν καὶ καθιερώθηκαν στὴ λειτουργικὴ χρήση μετὰ τὴ χρονολογία αὐτή. Οἱ λεπτομέρειες π.χ. τοῦ σύγχρονου τυπικοῦ τῆς Προσκομιδῆς (τὸ πρῶτο τμῆμα τῆς λειτουργίας), ἰδίως αὐτὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐξαγωγὴ τῶν μερίδων, ἡ τάξη τους καὶ ὁ ἀριθμός τους προσδιορίστηκαν στὴ διάρκεια τῶν τεσσάρων πρώτων αἰώνων τῆς χιλιετίας μας. Πράγματι ὁ κανόνας ποὺ ἰσχύει σήμερα πῆρε τὴν ὁριστική του μορφὴ τὸ 14ο αἰώνα, ἀπὸ τὴ «Διάταξη» τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Φιλόθεου (Κόκκινου)[22], τοῦ ἴδιου ποὺ συνέταξε καὶ εἰσήγαγε στὸ Τριώδιο τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ τὴ δεύτερη Κυριακὴ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, ἡ συνήθεια καθιέρωσε τὴν ἀντικατάσταση τῶν ἀρχαίων «ἀντιφωνικῶν» ψαλμῶν (Ψαλμ. 91.92 καὶ 94) στὸ πρῶτο τμῆμα τῆς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων μὲ τοὺς «τυπικούς» ψαλμοὺς (Ψαλμ. 102.115 καὶ τοὺς Μακαρισμοὺς μὲ τὰ τροπάριά τους), δανεισμένους ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τῶν *Τυπικῶν*[23]. Στὴ διάρκεια τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰώνα προσετέθη στὸ ὀρθόδοξο *Λειτουργικὸ* τὸ τροπάριο τῆς *Τρίτης ὥρας* («Κύριε ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμψας...») μαζὶ μὲ τοὺς δυό στίχους τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίκληση τῆς λειτουργικῆς ἀναφορᾶς, μὲ τὸ σκοπὸ ἀκριβῶς νὰ ὑπογραμμίσουν περισσότερο τὸ ρόλο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας γιὰ τὸν ὁποῖο μᾶς μίλησε ὁ κ. A.[24].

Γύρω στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, τὸ τυπικὸ τῆς Προσκομιδῆς στὴν ὀρθόδοξη ρουμανικὴ Ἐκκλησία πλουτίστηκε μὲ δυό μεγάλες καὶ ὡραῖες προσευχὲς γιὰ τὴ μνημόνευση τῶν ζωντανῶν καὶ νεκρῶν πιστῶν, ποὺ ἀπαγγέλονται ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τὴν ὥρα ποὺ χωρίζουν τὶς μερίδες γι' αὐτούς, προσευχὲς γειδικὲς τοῦ ρουμανικοῦ Λειτουργικοῦ[25]. Στὴν ἴδια Ἐκκλησία εἰσήχθη καὶ γενικεύθηκε ἀπὸ ἀρκετὸ καιρὸ ἡ ἀπάντηση τοῦ λαοῦ (τῶν ψαλτῶν) στὴ μνημόνευση τῆς Παναγίας στὴ διάρκεια τῶν ἐκτενῶν «Ὑπεραγία Θεοτόκε πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν!»[26].

Ἀντίθετα ὡς ἀποτέλεσμα τῆς *ἐπιστροφικῆς* κινήσεως μπορεῖ κανεὶς νὰ σημειώσει π.χ. στὸ ἑλληνικὸ Λειτουργικό, τὴν κατάργηση τοῦ τροπαρίου τῆς Τρίτης ὥρας, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος πιό πάνω, καὶ τοῦ ὕμνου «Πληρωθή-

τω», ποὺ εἶχε εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὸν πατριάρχη Σέργιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν 7ο αἰώνα[27], γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε ἄλλες παραλλήψεις καὶ συντμήσεις ποὺ ἔγιναν οὐσιαστικὰ κάτω ἀπὸ τὴν ὑπαγόρευση τῆς γενικῆς σύγχρονης τάσεως πρὸς τὴ συντόμευση ὡρισμένων περισσότερο μακρῶν ὀρθόδοξων ἀκολουθιῶν, μολονότι αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται οὔτε καθιερώθηκε στὶς τελευταῖες ἔντυπες ἐκδόσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων (ὅπως ἡ παράληψη τῆς ἐκτενοῦς καὶ τῆς εὐχῆς τῶν κατηχουμένων στὶς ἑλληνικὲς ἐνοριακὲς ἐκκλησίες)[28].

Περνώντας τώρα σὲ ἄλλες ἀκολουθίες τῆς ὀρθόδοξης λατρείας θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ διαπιστώσει τὴ συνέχεια μὲ περισσότερη ἔνταση τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς λειτουργίας μὲ νέες δημιουργίες τῆς εὐσέβειας στὴν καθημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀκολουθία. Π.χ. ἡ θαυμάσια ἀκολουθία τοῦ *Ἐπιταφίου* (τὸ σύνολο τῶν ὕμνων καὶ τῶν τόσο συγκινητικῶν τελετουργιῶν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Κυρίου τὴ νύχτα τῆς Μ. Παρασκευῆς) καταρτίσθηκε στὴ διάρκεια τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰώνα[29]. Στὸν τομέα τῶν *ἱεροπραξιῶν*, ἡ εἰδικὴ Δοξολογία τοῦ ρουμανικοῦ Εὐχολογίου συντάχθηκε στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ περασμένου αἰώνα, ὅπως καὶ ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ἀκολουθίες τοῦ σλαβικοῦ Trebnik ποὺ ἰσχύει σήμερα στὶς διάφορες ἐκδόσεις καὶ παραλλαγές του[30].

Στὴν περιοχὴ τοῦ *Μηναίου* ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσουμε π.χ. τὶς ἀκολουθίες τῶν ὀρθοδόξων Ἁγίων ποὺ ἀνακηρύχθηκαν ἅγιοι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ἐκκλησία μετὰ τὸ Μεγάλο Σχίσμα (ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς), τὶς ἀκολουθίες τῶν πολυάριθμων νεομαρτύρων[31] καὶ τῶν «ἐθνομαρτύρων», ποὺ ἀνακηρύχθηκαν ἀκόμα κι ὡς τὶς μέρες μας ἀπὸ τὶς διάφορες αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες (ὁ Σεραφεὶμ τοῦ Σαρὼβ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὁ Καλλίνικος τῆς Τσέρνικα καὶ οἱ ἄλλοι ρουμάνοι ἅγιοι ποὺ ἀνακηρύχθηκαν πρὶν εἴκοσι ἕνα χρόνια στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας κλπ)[32]. Δὲν πρέπει νὰ ξεχάσουμε ἐπίσης τὶς πολυάριθμες γιορτὲς τὶς ἀφιερωμένες στὶς διάφορες εἰκόνες ποὺ φημίζονται ὡς θαυματουργές, μὲ τὶς ἀκολουθίες τους ποὺ περιλήφθηκαν στὰ Μηναῖα τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ὅπου ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων πῆρε τὴ μεγαλύτερη ἔκταση[33]. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς εἶναι εἰκόνες τῆς Παναγίας, πρόκειται γιὰ μορφὲς τῆς θεομητορικῆς λατρείας, ὅπως ὁ *Ἐπιτάφιος* τῆς Θεοτόκου, ἄλλη καινούρια δημιουργία τῆς ρωσικῆς λαϊκῆς εὐσέβειας, ποὺ εἰσχώρησε ἐπίσης σὲ ὁρισμένες ἐκκλησίες τῆς Ρουμανίας γιὰ νὰ ἐμπλουτίσει τὴν ἀρχαία ἀκολουθία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὶς 15 Αὐγούστου[34].

Αὐτὲς εἶναι μερικὲς μόνο ἀπὸ τὶς ἐξελίξεις λατρείας, ποὺ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες καὶ ποὺ δείχνουν ἐπαρκῶς ὅτι ἡ ἐξελικτικὴ πορεία τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὀρθόδοξης λατρείας γενικὰ δὲ σταμάτησε καθόλου, δὲν «παγιώθηκε», μολονότι πραγματοποιεῖται μ' ἕνα ρυθμὸ πολὺ πιὸ βραδὺ ἀπὸ τὴν πορεία τῆς θεολογικῆς ἐξελίξεως. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸ ὅτι ἡ λειτουργία (ἡ λατρεία) ἀποτελεῖ τὴ μία ἀπὸ τὶς κυριότερες μορφὲς τῆς *ζωντανῆς παραδόσεως* τῆς Ἐκκλησίας[35]. Ὥστε ἡ ἀποστέωση ἢ ἡ παγίωση σὲ κάποια στιγμὴ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας θὰ εἶχε ὀλέθριες συνέπειες σ' ὁλόκληρο τὸ βίωμα τῆς ἴδιας τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο μὲ μόνη τὴ θέληση Του, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν σώσει χωρὶς τὴ σύμπραξη τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως» (Vl. Lossky, Μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Παρίσι 1944, σ. 6.8). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη πλευρὰ (τὴ θέληση καὶ τὴ συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου) στὴν πορεία τῆς χριστιανικῆς τελειώσεως, βλέπε διὰ μακρῶν κυρίως Νικολάου Καβάσιλα, *Ἡ ἐν Χριστῷ ζωή*, 4ο βιβλίο.

2. Στὸ θέμα τῆς *πνευματικότητας* μὲ τὴν ἔννοια τῆς *πνευματικῆς ζωῆς* (ἡ συνήθης σημασία τῆς λέξεως), βλέπε κυρίως: α) Ἀπὸ τοὺς καθολικούς: M. Viller, S.J., La spiritualité des premiers siècles chrétiens, Paris 1930. — P. Pourrat, La spiritualité chrétienne, 4 τόμ., 3η ἔκδ., Paris 1931 ἑξ. — G. Bardy, La vie spirituelle d'après les Pères des trois premiers siècles, Paris 1935. — Jr. Hausherr, S.J., Les grands courants de la spiritualité orientale, «Orientalia Christiana Periodica», I. 1935, τοῦ ἰδίου, Etudes de spiritualité orientale, Rome 1969. — A. Léonard, L' expérience spirituelle, Dict. de Spiritualité, τόμ IV, 2ο Μέρος (Paris 1961), στ. 2004-2066.
β) Ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους: G. Fedotov, Treasury of Russian Spirituality, London 1950. — Vl. Lossky, Ἔργο μνημ. — J. Meyendorff, St. Gregory Palamas and Orthodox Spirituality, New York 1974. — Metrop. Georges Khodre, La spiritualité liturgique, «*Contacts*» (Paris), 93 (1976), 4-12. — N. Crainic, Cours de Théologie mystique (ρουμαν. κείμενο δακτυλ.), Bucarest 1974. — Pr. Prof. D. Staniloae, Cours d'Ascétique et Théologie mystique (ρουμαν. κείμενο δακτυλ.), Bucarest 1974. — Pr. Prof. J. Coman, Les Saints Pères et la spiritualité orthodoxe roumaine. (Conf. tenue au VIIe Congrès international d' Etudes patristiques, Oxford, Sept. 1975), «*Orthodoxia*», Bucarest, 1975, v. 4.

3. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, στὴν ἐπίκληση τῆς λειτουργικῆς ἀναφορᾶς, ὁ ἱερέας παρακαλεῖ τὸ Θεὸ νὰ στείλει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα Του «*ἐφ ἡμᾶς* (τὸν ἱερέα καὶ τοὺς πιστοὺς) καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα», γιὰ νὰ τὰ ἁγιάσει καὶ νὰ τὰ μεταβάλλει (P. Evdokimov, La prière de l' Église d' Orient. La liturgie de St. Jean Chrysostome, Ed. Salvator, Mulhouse 1966,130).

4. Ὅπως π.χ. 1 Τιμ. 3,16: «ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι ....».

5. Στὸ θέμα τῆς ταυτίσεως τῆς «Βασιλείας τοῦ Θεοῦ» μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, μὲ βάση τὴν παραλλαγὴ τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο 11,2 (σὲ μερικὰ χειρόγραφα «Ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα σου...»), βλέπε ἐπίσης P. Evdokimov, L' Orthodoxie, Neuchâtel 1965, 146 καὶ Emm.-Pataq Semman, L' expérience de l' Esprit Saint par l' Église d' après la tradition Syrienne d' Antioche, Paris 1971, 249.

6. Ἐπίσης, στὸ θέμα τοῦ Χριστοῦ ὡς προτύπου πρὸς μίμησιν (τύπου ἢ τελείου, ἰδανικοῦ παραδείγματος) στὴ χριστιανικὴ πνευματικότητα βλέπε Jr. Hausherr, S.J., L' imitation de Jésus-Christ dans la spiritualité byzantine, στὸ ἔργο του Études de spiritualité orientale, Rome 1969, 217 ἑξ.

7. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς Εὐχαριστίας στὴν ἐπίτευξη τῆς θεώσεως, ὅπως τὰ συνέλαβαν ἐπίσης οἱ προηγούμενοι ἱστορικοὶ τῆς χριστιανικῆς πνευματικότητας, ὅπως ὁ P. Pourrat, Ἔργο μνημ. τόμ. I, σελ 372-373, ὅπου παραθέτει τὶς ἴδιες πατερικὲς πηγὲς στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ὁ κ. Α. στὴν εἰσήγησή του.

8. Ὅπως π.χ. Le sens des fêtes I : Le cycle fixe, Paris 1970, μεταφρ, στὰ ἰταλικὰ τοῦ L. Tosti, Il senso delle feste, Roma, 1973. — La «Pré -Quarantaine» ou les semaines préparatoires au Carême, στὸν τόμο Liturgie et rémission des péchés (Conf. Saint-Serge 1973), Roma 1975. — La Dormition comme type de mort chrétienne, στὸν τόμο La maladie et la mort du chrétien dans la Liturgie (Conf. Saint-Serge 1975), 13-30.

9. Βλέπε π.χ. P. Evdokimov, L' Esprit Saint dans la Tradition Orthodoxe, Paris 1969. — Protopresb. Nic. Afanasieff, L' Église du Saint-Esprit (Ρωσικὰ) Paris (YMCA-Press), 1971 καὶ γαλλικὴ μετάφραση, Paris (Le Cerf) 1973. — Emm-Pataq Seman, Ἔργο μνημ. — Pr. Prof. D. Stani-

loae, Le Saint-Esprit dans la Révélation et dans l' Église (ρουμανικά), στὸ περιοδικὸ «Orthodoxia», Bucarest, 1974, n 2. — B. Bobrinskoy, Le Saint-Esprit dans la liturgie, «Studia Liturgica», τόμ. I, 1962,47-59. — τοῦ ἴδιου, Réflexions d' un théologien orthodoxe sur le rôle de l' Esprit Saint, La maison-Dieu (Paris), n. 121 (1971), 70-75. — Βλ. ἐπίσης G. Wunderle, Das geistliche Antlitz der Ostkirche, Würzburg 1949.

10. Emm.—Pataq Seman, Ἔργο μνημ., σελ. 105.

11. Βλέπε π.χ. G. Bardy, Ἔργο μνημ., ὅπου δὲν ὑπάρχει καμιά λέξη σχετικὴ μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἀφοῦ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ συνίσταται ἀποκλειστικά στὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν ἕνωση μ' Αὐτὸν καὶ μόνο.

12. P.G., XCI, 657-718. — Γαλλικὴ μετάφραση στὸ περιοδικὸ «Irénikon» τόμ. XIII, XIV καὶ XV (1936-1938). — Ρουμανικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Pr. Prof. D. Staniloae, μὲ τὸν τίτλο Ὁ κόσμος καὶ ἡ ψυχὴ ὡς εἰκόνες τῆς Ἐκκλησίας, «Revue Théologique» (Sibiu), 1944, n. 3-4, 7-8. — Βλ. ἐπίσης: R. Bornert, Les commentaires byzantins de la divine Liturgie, Paris 1966, 83-124 καὶ Jr. H. Dalmais, Plan de la Mystagogie de St. Maxime le Confesseur dans la théologie liturgique byzantine, «Studia Patristica», τόμ. V (Leipzig-Berlin 1962), σελ. 277 — 283.

13. P. G., CL, 368 — 492. — Γαλλικὴ μετάφραση S. Salaville, Explication de la divine Liturgie, Paris — Lyon 1943 (νέα ἔκδ. 1967). — Ρουμανικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Ene Branişte, L' interprétation de la divine Liturgie, Bucarest 1946. — Ἀγγλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὴν J.M.Hussey καὶ τὸν P.A. McNulty, μὲ εἰσαγωγὴ τοῦ M. French, A Commentary on the divine Liturgy, London 1960.

14. P.G., CL, 493-726. — Ρουμανικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Pr. T. Bodogae, Despre viata în Hristos, Sibiu 1946. — Γερμανικὴ μετάφραση ἀπὸ τοὺς G. Hoch καὶ E. von Ivanka, Sakramentalmystik der Ostkirche: Das Buch vom Leben in Christus des Nikolaus Kabasilas, Kloster Neuburg - München 1958 (νέα ἔκδ. 1966). — Ἀγγλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν C.J. Catanzaro, εἰσαγωγὴ B. Bobrinskoy, The life in Christ, Crestwood 1974 (ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἱσπανικὴ μετάφραση).

15. Βλ. π.χ. τὶς δύο μου ἐργασίες στὰ ρουμανικά: Ἐξήγηση τῆς Λειτουργίας κατὰ τὸν Νικόλαο Καβάσιλα (διδακτορικὴ διατριβή). Βουκουρέστι, 1943 καὶ Ὁ ρόλος τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας στὴ χριστιανικὴ ζωή, κατὰ τὸν Νικόλαο Καβάσιλα, στὸ περιοδικὸ «La voix de l' Eglise» (Bucarest), 1956, n. 10. Βλ. ἐπίσης: Myra Lot-Borodine, Un maître de la spiritualité buzantine au XIVe siècle: Nicolas Cabasilas, Paris 1958 καὶ K.N. Τσιρπανλῆ, Ἡ λειτουργικὴ Θεολογία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, περιοδικὸ *Θεολογία* (Ἀθῆναι), τόμ. 46 (1975), ἀρ. 2 καὶ 3, τόμ. 47 (1976), ἀρ. 1.

16. Βλ. στὸ μνημονευθὲν ἔργο του, κυρίως τὸ κεφάλαιο Économie du Saint-Esprit (σελ. 153-170) καὶ Conclusion (σελ. 235 ἑξ.).

17. Μν. ἔργ., κυρίως τὰ κεφάλαια: La théologie liturgique, Anthropologie de la déification, La théosis et l' Esprit Saint, L' aspect pneumatologique (de l' Ecclésiologie orthodoxe), La Parousie.

18. Initiation à la Théologie byzantine. L' histoire et la doctrine. Γαλλικὴ μετάφρ. τοῦ A. Sanglade μὲ συνεργ. τοῦ C. Andronikoff, Paris 1975.

19. Βλ. κυρίως: Sacrements and Orthodoxy, New York 1965. — Introduction to Liturgical Theology, Clayton 1965. — Aspects historiques du culte orthodoxe, «Irènikon», 1973, n 1, σελ. 5-15.

20. Βλ. π.χ. Emm. — Pataq Seman, Ἔργο μνημ. καὶ A. Borrélly, L' homme transfiguré. L' instinct de l' Orthodoxie, Paris 1975.

21. Liturgie comparée, 3η ἔκδ. ἐπεξ. B. Botte, Chevetogne 1953, 17-34 (Les lois de l' évolution liturgique).

22. Ἔκδοση ἀπὸ τὸν Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Ἀθῆναι 1935, 226 ἑξ.

23. Βλ. π.χ. Pr. P. Vintilescu, Les liturgies byzantines considerées dans leur structure et leur histoire (ρουμανικά), Bucarest 1943, 192-195.

24. Τοῦ ἴδιου, Le tropaire de la Tierce dans le texte de l' épiclèse, Bucarest, 1937 (ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «L' Église Orthodoxe Roumaine»).

25. Τοῦ ἴδιου Le Litourgikon expliqué (ρουμανικά), Bucarest 1972, 129, n. 333.

26. Pr. E. Branişte, Observations et suggestions pour une nouvelle édition du Litourgikon roumain (ρουμανικά), Bucarest 1945-1946, 46-48 καὶ Pr. P. Vintilescu, Le verbe «sauver» comme

terme pour l' invocation de la Très Sainte Mère de Dieu (ρουμανικά) Bucarest, 1941.

27. Pr. P. Vantilescu, Le Litourgikon expliqué, σελ. 322.

28. Pr. Prof. Ene Braniște, Problèmes actuels pour les Églises d' aujourd' hui: Développement (évolution) et révision (adaptation) dans le culte, au point de vue orthodoxe (ρουμανικά), «Orthodoxia», Bucarest, 1969, n. 2, σελ. 208-209.

29. Pr. Marin Apostol, L' épitaphe liturgique et son utilisation dans le culte orthodoxe, «Glasul Bisericii» (Φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας), Bucarest, 1961, n. 1-2, σελ. 112-126.

30. Pr. Prof. Ene Braniște, Unité et variété dans le culte des Églises orthodoxes autocéphales, «Études Théologiques» (Bucarest), 1955, n. 7-8, σελ. 433 ἑξ.

31. Βλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Οἱ νεομάρτυρες, 3η ἐκδ., Ἀθῆναι 1934.

32. Pr. Prof. Ene Braniște, Cours de Liturgique Générale (ρουμανικά, δακτυλ), Bucarest, 1976, 322 ἑξ.

33. Pr. Prof. Ene Braniște, Unité et variété..., σελ. 429 ἑξ.

34. Pr. Prof. Ene Braniște, Unité et variété..., σελ. 439-440.

35. Βλ. π.χ. Emm.-Pataq Seman, Ἔργ. μνημ. σελ. 19 (στὸ θέμα τῆς λειτουργίας τῆς συριακῆς Ἐκκλησίας ἀντιοχειανοῦ τυπικοῦ): «Αὐτὴ ἡ λειτουργία δὲν εἶναι ἁπλῶς προσευχὴ ἢ διακονία Θεοῦ, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωντανὴ παράδοση στὴ θεολογικὴ καὶ μυστηριακὴ της ὄψη, παράδοση πού... εἶναι ὁ ἄμεσος δεσμὸς μὲ τὴν πρώτη Ἐκκλησία τῆς Ἰερουσαλήμ».

ΠΡΩΪΝΑ ΒΙΒΛΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ – ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

τοῦ
Ἐπισκόπου Βρεσθένης Δημητρίου ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗ, PH. D., Δ.Θ.

Α΄

«Ὅτι οὐχὶ λόγος κενὸς οὗτος ὑμῖν»
(Δευτερονομίου 32, 47)

Μοῦ ἐζητήθη νὰ παρουσιάσω αὐτὸ τὸ πρωΐ ἕνα σύντομο βιβλικὸ σχόλιο-στοχασμό. Ἐπομένως, ὅ,τι ἀκολουθεῖ δὲν εἶναι κήρυγμα, οὔτε ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωσις, οὔτε θεολογικὴ διάλεξις, ἀλλὰ ἁπλῆ, σύντομη ἔκθεσις σκέψεων, ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν μελέτη ἑνὸς βιβλικοῦ κειμένου. Οἱ σκέψεις αὐτὲς ἔχουν ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς ἕνα χωρίο ἀπὸ τὸ τριακοστὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ Δευτερονομίου. Ὅπως ἐνθυμεῖσθε στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ὁ Μωϋσῆς παρουσιάζει ἢ μᾶλλον ψάλλει ἕνα ὑπέροχο ὕμνο δοξολογικὸ τῶν θαυμασίων ἔργων τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τὴν κατάληξι τοῦ ὕμνου ὁ Μωϋσῆς λέγει στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι πρέπει νὰ προσέξουν σὲ μέγιστο βαθμὸ τοὺς λόγους του καὶ νὰ «φυλάξουν καὶ ποιήσουν πάντας τοὺς λόγους τοῦ νόμου τούτου» (στ. 46) διότι αὐτὸς δὲν εἶναι κενὸς λόγος: «ὅτι οὐχὶ λόγος κενὸς οὗτος ὑμῖν» (Δευτερον. 32, 47).

Τὸ ἴδιο χωρίο ἔχει μεταφρασθῆ ἀπὸ συγχρόνους μεταφραστὰς κάπως διαφορετικά, δηλαδή, «διότι αὐτὸ δὲν εἶναι κενὸ πρᾶγμα». Ὁ ὅρος «λόγος» τῶν Ο΄, ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν ὅρο «πρᾶγμα». Καὶ οἱ δύο μεταφράσεις εἶναι νόμιμες διότι τὸ Ἑβραϊκὸ πρωτότυπο χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο «νταβάρ», ὁ ὁποῖος θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδοθῆ εἴτε μὲ τὴν λέξι «λόγος», εἴτε μὲ τὴ λέξι «πράγμα». Ἐνδιαφέρει νὰ σημειώσουμε ὅτι σ' αὐτὸ τὸ στάδιο βιβλικῆς γλώσσης, δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μία λέξις κοινὴ καὶ γιὰ τὸν λόγο καὶ γιὰ τὸ πρᾶγμα. Ἐδῶ ἡ ἐγγύτης μεταξὺ τῶν δύο εἶναι πολὺ μεγάλη. Δὲν ὑπάρχει διάστασις, δὲν ὑπάρχουν ἴχνη αὐτῆς τῆς τρομακτικῆς ἀποστάσεως, ἂν ὄχι ἀντιθέσεως, μεταξὺ λόγου καὶ πράγματος, μεταξὺ γλώσσης καὶ ἁπτῆς πραγματικότητος. Οἱ λόγοι ἀνήκουν στὴν ἴδια πραγματικότητα, στὴν ὁποία ἀνήκουν καὶ τὰ πράγματα.

Στὴν ἐποχή μας ἡ κατάστασις φαίνεται νὰ εἶναι διαφορετική. Ὡς σύγχρονοι θεολόγοι ἔχομε τὴν ἐμπειρία τῆς θλιβερῆς ἀποσυνδέσεως τῶν λόγων ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴ ζωή. Ἐμεῖς οἱ θεολόγοι ἐφθάσαμε στὸ σημεῖο νὰ εἴμεθα διαρκῶς καὶ περισσότερο οἱ «ὁμιληταί», οἱ ἄνθρωποι ποὺ λέγουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ πράττουν, ἀποφασίζουν, ἐνεργοῦν. Προφέρομε λέξεις ποὺ δὲν μετροῦν, ποὺ δὲν ὑπολογίζονται, λέξεις ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι χωρὶς δύναμι, ἀνίκανες νὰ ἐπηρεάσουν τὴν τρέχουσα πραγματικότητα καὶ ζωή. Ἡ γλῶσσα, γενικῶς, φαίνεται νὰ εἶναι κάτι «μὴ πραγματικό», κάτι

χωρὶς οὐσία, κάτι ἄσχετο πρὸς τὸν κόσμο στὸν ὁποῖο ἀνήκουν τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα. Σήμερα εἶναι ἀδύνατον νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ἴδιο ὅρο γιὰ νὰ ἐκφράσωμε τὸν λόγο καὶ τὸ πρᾶγμα. Δὲν ὑπάρχει λέξις ἀντίστοιχη τῆς βιβλικῆς «νταβὰρ» σὲ καμμιὰ σύγχρονη γλῶσσα.

Αὐτὸ τὸ πρωϊνὸ καθὼς εἰσερχόμεθα στὴν δευτέρα ἡμέρα τοῦ συνεδρίου, καθὼς προετοιμαζόμεθα γιὰ τὴν δύσκολη προσπάθεια θεολογικῆς ἐργασίας πραγματοποιουμένης ἐντὸς τῆς ζωῆς τῆς ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ἐμβαθύνωμε καὶ πάλι στὸ εἰδικὸ νόημα τοῦ Δευτ. 32, 47, νὰ μελετήσωμε καὶ πάλι τὸν ὅρο «νταβὰρ» καὶ τὸ διπλό του νόημα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνακαλύψωμε, νὰ ἐπαναθεμελιώσωμε, νὰ ἀποκαταστήσωμε τὴν ἀρχικὴ ἀξία τῶν λέξεων, τὴ ζωτικὴ λειτουργία τῆς γλώσσης. Εἰδικῶς ὅταν ἀσχολούμεθα μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ ἔχωμε βαθειὰ συνείδησι τοῦ γεγονότος ὅτι ἀσχολούμεθα μὲ μιὰ παντοδύναμη...

Τὸ παρὸν συνέδριο μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα μιᾶς εὐτυχοῦς καὶ εὐλογημένης ἑνώσεως μεταξὺ λόγου καὶ πράγματος, μεταξὺ γλώσσης καὶ ζωῆς. Αὐτὴ ἡ σύναξις θὰ μποροῦσε νὰ ἀποβῇ τόπος ἀποκαταστάσεως τοῦ λόγου. Ἔφθασε πλέον ὁ καιρὸς νὰ τοποθετήσωμε τὸν λόγο, τὶς λέξεις καὶ τὴ γλῶσσα στὴν κανονική των θέσι, στὸ κέντρο τῆς ζωῆς, νὰ κάνωμε, εἰ δυνατόν, τὸν λόγον καὶ τὸ πρᾶγμα ὅρους ποὺ μποροῦν νὰ ἀντικαθίστανται ἀμοιβαίως. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἐὰν ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ ἐὰν ἕνα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ εἶναι Λόγος (Ἰωάν. 1), τότε ὁ λόγος, ἀκόμη καὶ ὁ ἁπλὸς ἀνθρώπινος λόγος, καὶ πολὺ περισσότερο ὁ θεολογικὸς λόγος, εἶναι μία πολύτιμη οὐσιαστικὴ καὶ πραγματικὴ ὀντότης, εἶναι ἕνα «νταβὰρ» καὶ ὄχι μιὰ κενότης καὶ μιὰ ἀνυπαρξία, ὄχι ἕνα συνώνυμο τοῦ τίποτε.

Β΄

«Πᾶς ὃς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ»
(Ἠσαΐου 26, 10)

Ο βιβλικὸς στοχασμός-σχόλιο σήμερα ἔχει ὡς κέντρο ἕνα χωρίο ἀπὸ τὸ εἰκοστὸ ἕκτο κεφάλαιο τοῦ Ἠσαΐου. Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο ὁ Προφήτης ὁμιλεῖ γιὰ τὸν εὐλογημένο λαό, τὸ εὐλογημένο ἔθνος ποὺ τηρεῖ, πραγματοποιεῖ, δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια. Μετὰ τὶς εἰσαγωγικὲς διατυπώσεις ὁ Ἠσαΐας λέγει κάτι ἀσύνηθες στὸ στίχο 10. Ἀναφέρω τὸ χωρίο ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν Ο΄, ὅπως ἀπαντᾶ σὲ μιὰ γραφὴ τοῦ Βατικανοῦ κώδικος καὶ τοῦ Σιναϊκοῦ κώδικος: «Πᾶς ὃς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει». Ἡ διατύπωσις φαίνεται παράδοξη. Γιὰ μᾶς τοὺς συγχρόνους ἀνθρώπους οἱ φράσεις θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιστραφοῦν. Κανονικὰ μαθαίνουμε τὴν ἀλήθεια καὶ πράττομε τὴν δικαιοσύνη. Ὁ Προφήτης ἐν τούτοις ἐπιμένει ὅτι μαθαίνουμε τὴν δικαιοσύνη καὶ ποιοῦμε τὴν ἀλήθεια. Κι' αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ σημαντικό.

Συνήθως ὅταν χρησιμοποιοῦμε τὸν ὅρο δικαιοσύνη, σκεπτόμεθα αὐτομάτως καταστάσεις ἠθικῶν συγκρούσεων, οἱ ὁποῖες ἐνδέχεται νὰ συμβοῦν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴ στὴ ζωή. Τέτοιες συγκρούσεις προϋποθέτουν ἠθικὲς ἀρχές, συν-

δέονται μὲ ἠθικὰ προβλήματα καὶ συνοδεύονται ἀπὸ πράξεις. Ἀλλὰ ὁ Ἠσαΐας ἀλλάζει τὸ βασικὸ σημεῖο προσανατολισμοῦ καὶ παρουσιάζει μιὰν ἀντίληψι περὶ δικαιοσύνης ὡς μαθήσεως. Ἐὰν ἡ δικαιοσύνη θεωρηθῇ ζήτημα μαθήσεως, τότε ἀποβαίνει παράγων ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει μόνιμα τὶς διαδικασίες σκέψεως. Ἐὰν ἡ δικαιοσύνη ἀποκτᾶται ὡς μία πολύτιμη, βαθειά, ὑπαρξιακὴ γνῶσις, ἢ μᾶλλον σοφία, τότε αὐτομάτως διαμορφώνει τὴν κρίσι μας, τὴν πορεία λήψεως ἀποφάσεων, τὰ σχέδιά μας, τὰ ὄνειρά μας, τὴν θεολογία μας. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι κάτι μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολούμεθα ὅταν παρουσιασθῇ μιὰ εἰδικὴ περίπτωσις, ἀλλὰ κάτι τὸ ὁποῖο διαποτίζει τὴν ὅλη διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ δομή μας, κάτι ποὺ ἀποβαίνει ἀναπόσπαστο στοιχεῖο πάσης οὐσιαστικῆς, θεοκεντρικῆς, βιβλικῆς σκέψεως.

Ἐὰν μάθωμε δικαιοσύνη, λέγει ὁ Προφήτης, ἐὰν τὴν ἀφήσωμε νὰ κατοικῇ μόνιμα στὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα μας, τότε θὰ γίνωμε ἱκανοὶ νὰ πράξωμε τὴν ἀλήθεια. Νὰ τὴν πράξωμε κι ὄχι μόνο νὰ τὴν διδάξωμε ἢ νὰ τὴν ἀναλύσωμε, νὰ τὴν περιγράψωμε, ἢ νὰ τὴν ἐπαινέσωμε. Τὸ ρῆμα ποὺ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ἀπὸ τοὺς Ο΄ εἶναι τὸ «ποιεῖν», εἶναι δηλαδὴ τὸ ρῆμα τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται καὶ στὸ χωρίο Γενέσεως 1,1 γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεό. Εἶναι ἀνανεωτικὸ καὶ ὑπέροχο νὰ σκεπτώμεθα τὴν ἀλήθεια σὰν κάτι ποὺ πρέπει νὰ «ποιηθῇ», σὰν κάτι ποὺ πρέπει νὰ «δημιουργηθῇ» ἀπὸ μᾶς στὴν καθημερινή μας ζωή.

Τὸ χωρίον Ἠσαΐου 26, 10 μὲ τὸν ἀσυνήθη συνδυασμὸ δικαιοσύνης καὶ ἀλήθειας καὶ μὲ τὴν παράδοξη διατύπωσι τοῦ «μανθάνειν δικαιοσύνην καὶ ποιεῖν ἀλήθειαν» εἶναι ἕνα πολύτιμο χωρίο γιὰ περαιτέρω σκέψι. Θέτει σὲ κατάστασι προβληματικὴ τὰ οἰκεῖα, πολλὲς φορὲς κοσμικὰ πλαίσια σκέψεώς μας, τὰ συστήματα ἐκτιμήσεως, τοὺς τρόπους θεολογίας μας. Καὶ φέρνει στὴ ζωή μας τὴν ζωτικότητα τῆς βαθειᾶς βιβλικῆς σκέψεως, τὴν ἀπελευθερωτικὴ δύναμι τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ δικαιοσύνη ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἠθικότητος, ὅτι ἡ ἀλήθεια συνεχίζεται πολὺ πέραν τῆς περιοχῆς τῆς σκέψεως. Ἐδῶ ἔχομε μιὰ πρόσθετη κλῆσι ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ κάνωμε τὴν μάθησι τῆς δικαιοσύνης ὑπέρτατο καθῆκον, τὴν πρᾶξι τῆς ἀλήθειας ὑπέρτατη χαρά.

Γ΄

«Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστᾶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν»
(Ψαλμὸς 31, 3)

Ὁ στίχος 3 τοῦ 31ου ψαλμοῦ ἑλκύει τὴν προσοχή μας αὐτὸ τὸ πρωϊνό. Ὁ στίχος αὐτὸς περιγράφει μιὰ κατάστασι, ἡ ὁποία ἰσχύει ἀκριβῶς πρὸ τῆς διακηρύξεως τῆς ἁμαρτίας, πρὸ τοῦ ἀποφασιστικοῦ σημείου τῆς μετανοίας. Τὸ συγκεκριμένο βιβλικό μας κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς: «ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστᾶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν».

Τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον σημεῖο σ' αὐτὸ τὸν στίχο εἶναι μιὰ ἔννοια ἀντιφάσεως. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὁμιλεῖ ἐδῶ εἶναι σιωπηλὸς καὶ ταυτοχρόνως «κράζων». Ἡ περιγραφὴ εἶναι γοητευτικὰ ἀποκαλυπτική. Μᾶς λέγει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὄντας σὲ κατάστασι ἁμαρτίας καὶ ἀποκτῶντας μὲ πολὺ ὀδύνη συνείδησι αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἐνδέχεται νὰ «κράζουν» ὅλη τὴν ἡμέρα, νὰ στενάζουν,

νὰ θρηνοῦν. Καὶ ταυτοχρόνως νὰ μένουν πεισματικὰ σιωπηλοὶ ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Νὰ μὴ κάνουν τὸ τελικὸ βῆμα, νὰ μὴ ὁμολογοῦν στὸ Θεὸ τὴν ἁμαρτία τους, νὰ ἀρνοῦνται νὰ παρουσιάσουν τὴν κατάστασί τους σ' Ἐκεῖνον. Ἐδῶ ἔχομε ἕνα φαινόμενο, τὸ ὁποῖο συμβαίνει πολὺ συχνὰ σὲ ποικίλα ἐπίπεδα ζωῆς καὶ ἐμπειρίας. Ὁ κόσμος τῆς τέχνης προσφέρει πολλὰ παραδείγματα τὰ ὁποῖα θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν καλλιτεχνικὴ ἑρμηνεία ἢ σχόλιο τοῦ ψαλμ. 31, 3. Στὴ λογοτεχνία καὶ στὶς εἰκαστικὲς τέχνες ὑπάρχουν ἐκτενεῖς, ἔντονες, γεμᾶτες πάθος περιγραφὲς καὶ ἀπεικονίσεις τῆς τραγωδίας τῆς ἀνθρώπινης ἁμαρτωλότητος καὶ ἐνοχῆς, χωρὶς ὅμως ἀναφορὰ στὸ Θεό, χωρὶς ὑποψία ἐξομολογήσεως σ' Αὐτόν. Πρόκειται γιὰ μιὰ κραυγὴ σ' ἕνα ἀποκλειστικὰ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο, ἡ ὁποία συνοδεύεται μὲ μιὰ ἀπόλυτη σιωπὴ στὸ ἐπίπεδο τῆς σχέσεως μὲ τὸ Θεό.

Ἕνα παράλληλο φαινόμενο θὰ μποροῦσε μερικὲς φορὲς νὰ ἐντοπισθῆ καὶ στὴ θεολογική μας δραστηριότητα καὶ δουλειὰ καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κύριο σημεῖο τοῦ σημερινοῦ βιβλικοῦ σχολίου-στοχασμοῦ. Πρέπει νὰ διευκρινισθῆ ὅτι ἡ σύγκρισι, τὸ παράλληλο, δὲν ἀναφέρεται στὸ περιεχόμενο τῶν δύο καταστάσεων. Ἡ ὁμοιότης ἔγκειται στὴν ἔννοια τῆς ἀντιφάσεως, στὴν πόλωσι μεταξὺ μιᾶς ἰσχυρᾶς ἐκφράσεως στὸ ἐπίπεδο τὸ ἀνθρώπινο καὶ μιᾶς σιωπῆς στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀναφορᾶς μας στὸ Θεό. Ἡ θεολογικὴ προσπάθεια, ὅσον ἀφορᾶ τὴ γλῶσσα, τὶς διατυπώσεις, τὶς διακηρύξεις, μπορεῖ νὰ ἀποτελῆ ἰσχυρή, εἰλικρινῆ, ὀδυνηρὴ ἔκφρασι τοῦ ἀνθρώπου. Μπορεῖ νὰ εἶναι πλούσια γλωσσολογικά, καθαρὴ ἰδεολογικά, λαμπρὴ διανοητικά, ἀλλὰ ταυτοχρόνως πολὺ φτωχὴ στὴν οὐσιαστικὴ σχέσι της πρὸς τὸ Θεό, πολὺ φτωχὴ στὴ διάστασι μιᾶς πραγματικῆς θεοκεντρικότητος. Ἀσφαλῶς τὰ θεολογικά μας ἔργα καὶ βιβλία μιλοῦν γιὰ τὸ Θεό, χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες ἐδῶ εἶναι τὸ νὰ κάνωμε τὴν θεολογική μας ἔκφρασι κάτι τὸ ὁποῖο προσφέρεται στὸ Θεό, ἀπευθύνεται στὸ Θεό, κάτι στὸ ὁποῖο ἡ ὅλη μας ὕπαρξις ἀνοίγεται ἐνώπιον τοῦ Κυρίου καὶ δέχεται ἀπ' Αὐτὸν τὶς ριζικὲς συνέπειες ἑνὸς τέτοιου ἀνοίγματος. Ἐδῶ ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε τὰ λόγια τοῦ Ἀπ. Παύλου, «ὡς ἐκ Θεοῦ κατέναντι Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν» (Β΄ Κορ. 2, 17).

Ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος, ὅπως τὸ χωρίο ψαλμ. 31, 3 δείχνει, νὰ «κράζωμε» ὀδυνηρὰ κάτω ἀπὸ πίεσι λόγῳ αἰσθήσεως ἐνοχῆς καὶ ἁμαρτωλότητος, ἀλλὰ νὰ μὴ λέμε τίποτε στὸ Θεὸ σχετικὰ μ' αὐτό. Σ' ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο ὑπάρχει πάντα ὁ κίνδυνος νὰ μιλοῦμε θεολογικὰ μ' ἕναν ἔντονο ἀνθρώπινο τρόπο, ἀλλὰ νὰ δημιουργοῦμε μιὰ θεολογία, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ σιωπὴ ὅσον ἀφορᾶ τὴν πραγματικὴ σχέσι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεολογία μας δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕνας λόγος, ἀλλὰ ἕνας λόγος ποὺ ἀπευθύνεται στὸ Θεό, ποὺ ἐκφράζεται σ' Αὐτὸν μὲ πᾶσαν ταπεινοφροσύνη, εἰλικρίνεια καὶ ἐντιμότητα. Προτοῦ γίνει λόγος, ἡ θεολογία μας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι στάσις, κατάστασις μιᾶς πλήρους στροφῆς πρὸς Ἐκεῖνον, μιᾶς πλήρους παραδόσεως σ' Ἐκεῖνον.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΣ*

τοῦ Ἱερομονάχου Ἀθανασίου JEVTICH

1. Ἡ Λειτουργία εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κέντρον τῆς ζωῆς, τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἑπομένως καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Διότι ἡ Λειτουργία συνιστᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐκφράζει αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὴν ζωήν της, ἐφ' ὅσον αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι *λειτουργικὸν* καὶ αὐτὴ ἡ ζωή της εἶναι *εὐχαριστιακή*.

Ὅλη ἡ κτίσις τοῦ Θεοῦ, ὅλος ὁ κόσμος συνελήφθη («ἐπενοήθη», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου) καὶ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ὥστε νὰ γίνῃ μία μεγάλη «οἰκονομία» (οἶκον - νέμω) τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, «οἰκονομία τῆς χάριτος», κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ποὺ σημαίνει μία *κοινωνία* παντὸς κτιστοῦ ὄντος μετὰ τοῦ Κτίστου αὐτοῦ, νὰ γίνῃ δηλαδὴ *Ἐκκλησία: τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ* καὶ *Οἶκος* τοῦ Πατρὸς *ἐν Πνεύματι* (βλ. Ἐφ. 1, 22-23· 2, 21-22), νὰ γίνῃ μία «εὐλογημένη βασιλεία» τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, βασιλεία τῆς «χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Β΄ Κορ. 13, 13 καὶ Θ. Λειτουργία).

Ὁ δημιουργηθεὶς ὡς «οἰκονομία» καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κόσμος καὶ ἐν αὐτῷ ὁ ἄνθρωπος εἶχε μίαν *λειτουργίαν*, λειτουργίαν ζωῆς, ποὺ συνίστατο εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς κτίσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ *ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι*. Διὰ τοῦτο ἤδη κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου «Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» (Γεν. 1,2), καὶ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου «ἐνεφύσησεν (ὁ Θεὸς) εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι (Γεν. 2,7· Α΄ Κορ. 15,45· Ἅγιος Εἰρηναῖος Λυῶνος· Ἅγ. Βασίλειος καὶ ἄλλοι). Ἑπομένως, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀληθινὴ Λειτουργία τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μὲ τοιοῦτον σκοπὸν καὶ προορισμὸν δημιουργηθέντος κό-

---

*) Ὁ ὅρος *Λειτουργία* χρησιμοποιεῖται ἐδῶ κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς συνάξεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τελέσεως τῆς Θ. Εὐχαριστίας· κατόπιν δὲ ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τῆς ἐν γένει ὀρθοδόξου Λατρείας καὶ λατρευτικῆς (λειτουργικῆς) ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας (ἥτις καὶ πηγάζει ἀρχικῶς καὶ συγκεφαλαιοῦται τελικῶς εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας). Αἱ εὐχαριστιακαὶ *κοσμικαὶ* διαστάσεις τῆς Λειτουργίας ὁδηγοῦν εἰς τὸ νὰ χρησιμοποιοῦμεν τὴν λέξιν *Λειτουργία* καὶ ὑπὸ τὴν ἀκόμη γενικωτέραν της ἔννοιαν, τὴν τῆς ὀρθῆς καὶ σωστῆς («σῴας») *λειτουργήσεως* (function, fonctioner) παντὸς κτιστοῦ ὄντος, παντὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ, πάσης τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης τὸν ὅρον *πνευματικότης* (καίτοι θὰ ἦτο προτιμώτερος ὁ ὅρος *πνευματικὴ ζωή*) χρησιμοποιοῦμεν ἐδῶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μιᾶς ὀντότητος ἢ φύσεως (ὅπως π.χ. *ἀνθρωπότης*, *θεότης* καὶ ἄλλα παρόμοια οὐσιαστικὰ ποὺ καταλήγουν εἰς *-ότης*), ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ τῆς ἐνεργείας ἢ χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προελθούσης *ποιότητος* ἢ κεχαριτωμένης καταστάσεως (=πνευματικῆς ζωῆς) ἡ ὁποία εἶναι *καρπὸς* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (ὅπως π.χ. Γαλ. 5, 22 - 23: «Χρηστ-*ότης*», «πρᾳ-*ότης*»).

σμου, καὶ μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου ὡς κορυφῆς καὶ συγκεφαλαιώσεως ὅλης τῆς δημιουργίας, ἔπρεπε νὰ εἶναι μία διαρκὴς καὶ ἀδιάκοπος *Λειτουργία*, δηλαδὴ μία συνεχὴς ἀδιάλειπτος *κοινωνία* του μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, ἕνας, μὲ ἄλλα λόγια, μόνιμος *εὐχαριστιακὸς τρόπος* ζωῆς, καὶ ὑπάρξεως, καὶ δράσεως, καὶ ἐπομένως εὐχαριστιακὸς τρόπος τῆς μετοχῆς του ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπου τὰ πάντα δέχονται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς δῶρον τῆς χάριτος, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀγαθότητος Αὐτοῦ, καὶ πάλιν τὰ πάντα ἀναστρέφονται καὶ ἐπιστρέφονται ἐν Πνεύματι *μετ' εὐχαριστίας* εἰς τὸν Θεόν, τὰ πάντα *ἀναφέρονται* καὶ προσφέρονται εἰς Αὐτὸν ὡς Λειτουργία καὶ λατρεία, ἵνα καὶ πάλιν τὰ πάντα δοθοῦν (χαρισθοῦν) ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς θεία χάρις πρὸς ζωὴν ἀληθινήν, πλήρη, αἰώνιον καὶ ἀθάνατον. «Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν, Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα», ὅπως ὁμολογεῖ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν κεντρικὴν στιγμὴν τῆς Λειτουργίας της.

Ὅμως, διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, λόγῳ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀπεγυμνώθη τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ κοινωνία αὐτὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ διεκόπη, ἡ λειτουργικὴ καὶ εὐχαριστιακὴ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ εὐχαριστιακὸς δηλαδὴ τρόπος ζωῆς καὶ ἀναφορᾶς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν, ἔπαυσε πλέον νὰ λειτουργῇ, ἀλλὰ διεστράφη, παρεμορφώθη («παρα-λειτούργησε») καὶ διεκόπη. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος, καὶ μετ' αὐτοῦ ὅλη ἡ κτίσις, ὅλος ὁ κόσμος, ἐκπεσὼν εἰς κατάστασιν *παρα-λειτουργίας*, ὑπέπεσεν ὑπὸ τὸν καταστρεπτικὸν καὶ θανατηφόρον «νόμον» τῆς δουλείας καὶ τῆς φθορᾶς, ὑπὸ τὸν «νόμον τῆς ἁμαρτίας» καὶ τὸν «νόμον τοῦ θανάτου», διότι δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ζωὴ ἐλευθέρα τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου ἐκτὸς τῆς εὐχαριστιακῆς ζωῆς ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς τοῦ εὐχαριστιακοῦ (θεοκεντρικοῦ, πνευματικοῦ) τρόπου λειτουργίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀντὶ τῆς σωστῆς καὶ ἀληθινῆς («φυσικῆς» διὰ τὸ θεοκεντρικὸν καὶ θεοειδὲς ἀνθρώπινον ὂν) ζωῆς ἐν τῷ Θεῷ, ζωῆς πνευματικῆς, καὶ τῆς ἐν Αὐτῷ ἀποκτήσεως τῆς ἑαυτοῦ πληρότητος καὶ αὐθεντικότητος, ὁ ἄνθρωπος ἔφθασε, δηλαδὴ ἔπεσεν, εἰς παραφυσικὴν καὶ ἄρρωστον κατάστασιν «ζωῆς ἐν τῷ θανάτῳ» καὶ διὰ τὸν θάνατον. Κατήντησε δὲ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διότι, ὅπως ὀρθῶς ἐλέχθη, ἤρχισε νὰ ζῇ (καὶ παρα-λειτουργῇ) «μία ζωὴ μὴ εὐχαριστιακὴ εἰς ἕνα κόσμον μὴ εὐχαριστιακόν»[1].

Ἀπὸ τότε ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τῆς ἐλευθέρας, ἀγαπητικῆς καὶ εὐχαριστιακῆς ζωῆς καὶ λειτουργίας (λατρείας) εἰς τὸν Πανάγαθον καὶ Φιλάνθρωπον Θεὸν ἐν Πνεύματι καὶ Ἀληθείᾳ — εἰς τὴν ὁποίαν λειτουργίαν τῆς πνευματικῆς λατρείας εὑρίσκεται καὶ μόνον ἡ ἀληθινὴ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου — ὁ ἄνθρωπος ᾐχμαλωτίσθη εἰς τὴν δουλείαν καὶ τὰ δεσμὰ «τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν» καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ λειτουργῇ, νὰ προσφέρῃ καὶ ἀναφέρῃ τὴν ὕπαρξιν καὶ ζωὴν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς ὅλης κτίσεως εἰς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μόνον τρόπου λειτουργίας τοῦ εἶναι του ὁ ἄνθρωπος μετεῖχε τῆς ζωῆς καὶ τῆς *ἁγιότητος* (=πνευματικότητος) τοῦ Θεοῦ (βλ. Α΄ Πέτρ. 1, 14-16· Β΄ Πέτρ. 1, 3-4· Ἑβρ. 12, 10). Διότι «οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς προσέρχεσθαι ἢ προσεγγίζειν ἢ λειτουργεῖν Σοι, Βασιλεῦ τῆς δόξης», Σοὶ τῷ Μόνῳ Ἁγίῳ,

καθ' ὅσον «τὰ ἅγια» προσφέρονται καὶ δίδονται μόνον «τοῖς ἁγίοις» (Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου).

Ἀλλ' ὅμως, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐγκατέλειψε τὸν Θεὸν καὶ διέκοψε τὴν μετ' Αὐτοῦ κοινωνίαν καὶ ἐπομένως καὶ τὴν σωστὴν λειτουργίαν, δὲν ἐγκατέλειψεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐν τῷ Υἱῷ Αὐτοῦ ἐθεμελίωσε καὶ ἐπραγματοποίησε τὴν *δευτέραν κοινωνίαν* (ἔκφρασις Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου) τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δευτέρα αὐτὴ κοινωνία διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας τῆς σωτηρίας, δηλαδὴ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως, τοῦ ἑκουσίου πάθους, τῆς ἐν τῷ Μυστικῷ Δείπνῳ παραδόσεως Ἑαυτοῦ «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς», τῆς προσφορᾶς Ἑαυτοῦ εἰς τὸν ἑκούσιον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον, καὶ τῆς ἐνδόξου ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Αὐτοῦ, καὶ τέλος, τῆς ἀποστολῆς εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐκχύσεως ἐπὶ πᾶσαν σάρκα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ὄχι ἁπλῶς ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ὑπερέβη ὄχι μόνον τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἐκείνην τὴν πρώτην *λειτουργίαν* τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Διότι ἐν τῷ Χριστῷ ὑπερενικήθη ἡ πτῶσις καὶ ἀνεκαινίσθη καὶ ἐπραγματοποιήθη ἡ *νέα κοινωνία* τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματι τοῦ Θεανθρώπου, ἡ νέα συμφωνία καὶ ἕνωσις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἡ *Ἐκκλησία* τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ ὡς συναγωγὴ καὶ σύναξις καὶ σύνοδος καὶ κοινωνία τοῦ «πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς» μετὰ τῶν ἀδελφῶν Αὐτοῦ (βλ. Ρωμ. 8, 29), ὡς «κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 10, 16-17) καὶ ὡς «κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν» (Β΄ Κορ. 13, 13). Πραγματοποίησιν καὶ συγκεκριμενοποίησιν αὐτοῦ τοῦ σωτηρίου γεγονότος τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς ἡ Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Θεία Εὐχαριστία, ὡς πνευματική, δηλαδὴ ἐν Πνεύματι, λειτουργία τῆς θεοκλήτου *συνάξεως* καὶ *συνόδου* τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, συναχθέντος καὶ ἑνωθέντος εἰς ἓν σῶμα — τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ — διὰ τῆς μετοχῆς καὶ κοινωνίας ὅλων τῶν πιστῶν εἰς ἕνα ἄρτον καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα. Διὰ τοῦτο εἶναι πολὺ ὀρθὴ ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς Θ. Λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας, *«πᾶσαν πληροῖ τὴν πνευματικὴν καὶ ὑπερφυᾶ οἰκονομίαν τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως»*[2].

Νομίζω, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι τόσον σαφῆ, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ἐπιμείνω περισσότερον ἐπ' αὐτοῦ, διότι πιστεύω ὅτι θὰ εἶναι σύμφωνος κάθε ὀρθόδοξος θεολόγος μὲ τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ Λειτουργία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ συμπίπτει καὶ ταυτίζεται μὲ τὴν ὅλην τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν τῆς Αὐτοῦ σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας καὶ θεώσεως.

2. Εἰς τοὺς προαναφερθέντας λόγους τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ χαρακτηρίζεται ἡ θεία Οἰκονομία ὡς «πνευματική», καίτοι πρόκειται περὶ τῆς σαρκώσεως καὶ σωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. Πῶς εἶναι «πνευματική», ἀφοῦ ἡ Λειτουργία (Εὐχαριστία) τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πραγματικῶς πρῶτον ἄρτος καὶ οἶνος καὶ ἔπειτα ὡσαύτως πραγματικὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ ἐνσαρκωθέντος Χριστοῦ, ἡ ἀληθινὴ βρῶσις καὶ ἀληθινὴ πόσις ἡμῶν; Τὸ ὅτι εἶναι πραγματικὴ καὶ ἡ Σάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ πραγματικὸν τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμά Του εἰς τὴν Θ. Εὐχαριστίαν τοῦτο δὲν ἐμποδίζει νὰ εἶναι *πνευματικὰ*

καὶ τὰ δύο, ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον: ἡ Θεία Οἰκονομία καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι ἀληθιναὶ πραγματικότητες ἀκριβῶς διότι εἶναι *πνευματικαί,* «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», ὅπως ὁμολογοῦμεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως. Ὅπως ἡ σάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐκ τῆς Παρθένου ἔγινε διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὕτω καὶ τὰ δῶρα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τῆς Εὐχαριστίας, τὰ ὁποῖα προσφέρονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Θεόν, μεταβάλλονται πραγματικῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μόνον *«διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὡς λέγει ὁ ἴδιος ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς[3] καὶ τόσοι ἄλλοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι ἀκριβῶς οἱ Πατέρες λειτουργιολόγοι: Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Βασίλειος ὁ Μέγας, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Ἀκριβῶς διὰ τὴν τοιαύτην ἱεράν, ἁγίαν καὶ ἁγιαστικὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν αὐτῇ καὶ ἐπ' αὐτῆς, ἡ Λειτουργία καλεῖται εἰς τὴν ὀρθόδοξον λειτουργικὴν καὶ θεολογικὴν παράδοσιν μὲ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ ὀνόματα: «πνευματικὰ μυστήρια», «πνευματικὴ θυσία», «πνευματικὴ λατρεία», «πνευματικὴ τράπεζα», «πνευματικὸν σῶμα», «πνευματικὴ βρῶσις καὶ πόσις», «πνευματικὸν ποτήριον», «πηγὴ Πνεύματος» καὶ ἄλλα παρόμοια.

Ἑπομένως, ἡ Λειτουργία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ὅλη πνευματική, ὅπως ἦτο καὶ εἶναι ὅλως πνευματικὴ καὶ ἡ κατὰ σάρκα οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο ὅμως ὄχι μὲ τὴν ἔννοιαν κάποιας «ἐξιδανικεύσεως» (idéalisation) ἢ «πνευματικοποιήσεως» (spiritualisation), δηλ. ὑπὸ τὴν ἔννοιαν κάποιας ἐ ξ α ϋ λ ώ σ ε ω ς , ἀποϋλοποιήσεως (dématerialisation) τῶν λειτουργικῶν δώρων καὶ τῆς λειτουργικῆς πράξεως καὶ λατρείας, διότι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος (μετὰ τοῦ ὕδατος) τῆς Λειτουργίας εἶναι ὑλικαὶ πραγματικότητες τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἀληθινὰ καὶ πραγματικά, καὶ ὄχι «κατὰ δόκησιν», καὶ μεταβάλλονται εἰς τὴν πραγματικότητα εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πνευματικὴ ἡ Λειτουργία καὶ πνευματικὰ τὰ δῶρα γίνονται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι αὐτὰ εὐλογοῦνται, ἁγιάζονται καὶ πνευματοποιοῦνται τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι πληροῦνται μὲ τὴν θείαν καὶ θεοποιὸν χάριν τοῦ Θεοῦ, τοῦ Θεοῦ ὅστις εἶναι Πνεῦμα (Ἰω. 4, 24). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ Πατέρες λέγουν, ὅτι ἡ Θ. Λειτουργία, τὰ τῆς Εὐχαριστίας δῶρα προσφερόμενα καὶ τελούμενα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μετεχόμενα ὑπὸ τῶν πιστῶν κατὰ τὴν Λειτουργίαν, δὲν εἶναι μόνον ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, ποὺ μεταβάλλονται εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἡ Θεότης τοῦ Χριστοῦ. «Εἰ γὰρ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστός, γράφει ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, καὶ ἡ ἁγία σὰρξ Αὐτοῦ οὐ μόνον σάρξ, ἀλλὰ σὰρξ καὶ Θεὸς ἀχωρίστως, ἀλλὰ καὶ ἀσυγχύτως, ὁρατῶς μὲν τῇ σαρκὶ εἴτ' οὖν τῷ ἄρτῳ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπάρχων, ἀόρατος δὲ τῇ Θεότητι τοῖς αἰσθητοῖς, τοῖς δέ γε τῆς ψυχῆς ὄμμασι καθορώμενος»[4]. Ἐν τῇ θείᾳ κοινωνίᾳ, λέγει ἐπίσης ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἡμεῖς οἱ πιστοὶ «ἑνούμεθα τῷ σώματι τοῦ Κυρίου καὶ τῷ Πνεύματι Αὐτοῦ... Πνεῦμα γὰρ ζωοποιοῦν ἐστιν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος συνελήφθη. Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι (Ἰω. 3, 6). Τοῦτο δὲ λέγω οὐκ ἀναιρῶν τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιὸν καὶ θεῖον τούτου δηλῶσαι βουλόμενος»[5].

Νομίζομεν, ὅτι καὶ ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμεν περισσότερον ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅτι δηλ. ἡ Λειτουργία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ὅλη πνευματική, ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Εἶναι ἡ ἀποκάλυψις ἐν Πνεύματι τῆς ἐσχάτης πραγματικότητος τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ ἰδία ἡ Λειτουργία ὡς ἡ πρᾶξις καὶ τὸ κεντρικὸν γεγονὸς τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυροῦν δὲ ἀναμφιβόλως καὶ τὰ ἴδια τὰ κείμενα τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν (τὰ κείμενα δὲ τῶν εὐχῶν εἶναι ἡ καλυτέρα ὁμολογία καὶ μαρτυρία τῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας), εἰς τὰς ὁποίας ἐπικαλεῖται κατὰ τὴν διάρκειαν ὅλης τῆς Θ. Λειτουργίας τὸ Πανάγιον Πνεῦμα, ἵνα Τοῦτο ἔλθῃ «ἐφ' ἡμᾶς (τοὺς ἱερουργοὺς) καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν» τοῦ Θεοῦ, νὰ ἔλθῃ καὶ τῇ θείᾳ δυνάμει Του ἁγιάσῃ καὶ τελέσῃ τὴν «πνευματικὴν θυσίαν» ἐπὶ τῆς «πνευματικῆς τραπέζης» καὶ ἵνα ὅλους ἡμᾶς, διὰ τοῦ «ἑνὸς Ἄρτου καὶ ἑνὸς Ποτηρίου», τ.ἔ. διὰ τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ *Ἑνὸς Χριστοῦ*, ἑνώσῃ «εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἑνὸς Πνεύματος» (Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου).

Ἡ «κοινωνία δ' αὐτη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Β΄ Κορ. 13, 13 καὶ Θ. Λειτουργία) εἶναι ἡ ἀπόδειξις καὶ βεβαίωσις τῆς πνευματικότητος τῆς Θ. Λειτουργίας, διότι ἡ πνευματικότης τῆς Λειτουργίας γίνεται καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐν αὐτῇ *ἐπίκλησιν* καὶ ἐπιδημίαν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἐπίκλησις αὐτὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ ἐπικλητικὴ αὐτὴ πνευματικότης εἶναι χαρακτηριστικὴ ὄχι μόνον διὰ τὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ Λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλας τὰς ἄλλας προσευχάς, τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς καὶ δι' ὅλην γενικῶς τὴν λατρείαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, δηλ. διὰ πᾶσαν αὐτῆς ἱερὰν πρᾶξιν καὶ τάξιν καὶ ζωὴν ὡς τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰς τὸ περισπούδαστον βιβλίον του Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ὁ Ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας γράφει ἀκριβῶς περὶ αὐτοῦ: «Ἡ τῆς Ἐκκλησίας διακόσμησις οὐχὶ σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖται;» Καὶ ἀναφέρων τὸ γνωστὸν ἐκκλησιολογικὸν χωρίον τοῦ Ἀπ. Παύλου (Α΄ Κορ. 12, 28), προσθέτει: «Αὕτη γὰρ ἡ τάξις (ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ), κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐκ τοῦ Πνεύματος δωρεῶν, διατέτακται»[6]. Τὴν ἰδίαν μαρτυρίαν παρέχει εἰς ἡμᾶς ἀκόμη σαφέστερον ἡ ἀκολουθία τῆς Πεντηκοστῆς: «Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, βρύει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ... ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας» (Μέγας Ἑσπερινός, ἦχος α΄).

3. Ἐάν, λοιπόν, τὰ πράγματα ἔχουν οὕτως, δηλ. τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἡ ψυχὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὄντως πληροῖ, ζωοποιεῖ, ἐνεργεῖ καὶ τελεῖ τὰ πάντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Θ. Εὐχαριστίαν ὡς τὸ κέντρον καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, τότε ἐπακολουθεῖ φυσικῶς καὶ ἡ ἑξῆς ἐρώτησις: Εἶναι δυνατὸν καὶ ἡ ἄλλη, οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαία πλευρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ ὑπάρξεως, ἡ ὑπόλοιπη δηλ. ζωὴ τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἐκτὸς τῆς Λειτουργίας καὶ τῶν κοινῶν προσευχῶν (ἢ μυστηρίων, ἀκολουθιῶν), εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἄνευ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας Του; Εἶναι δυνατὸν ἡ καθημερινὴ οὕτως εἰπεῖν «ἐξωλειτουργικὴ» ζωὴ τῶν πιστῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κατ' ἰδίαν δηλ. ζωή των, ἡ λεγομένη «ἠθι-

κή», «κοινωνική», ἀκόμη δὲ καὶ «πνευματική» ζωή των εἰς τὸν καθημερινὸν βίον ἐν τῷ κόσμῳ, νὰ εἶναι οὐχὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἄνευ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος;

Ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἔρχεται ἡ ὅλη διὰ τῶν αἰώνων ἐμπειρία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ ὅλως διόλου τὸ ἀντίθετον. Μαρτυρεῖ δηλ., ὅτι καὶ ὅλη ἡ ὑπόλοιπη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅλα τὰ μέλη της, ὡς τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἐπίσης *πνευματική*, διότι εἶναι καὶ αὐτὴ καρπὸς ἐν αὐτοῖς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, προέρχεται καὶ αὐτὴ ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἡμετέρας μετ' Αὐτοῦ συν-εργίας (συνεργασίας), γίνεται δηλ. καὶ αὐτὴ καὶ ὑπάρχει πάντοτε μόνον ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Διὰ τοῦτο καὶ λέγεται αὕτη *πνευματικὴ* ζωὴ (καὶ νομίζω ὅτι ἡ διατύπωσις τοῦ θέματος αὐτοῦ «Λειτουργία καὶ πνευματικότης» εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἀκριβῶς τὰ δύο αὐτὰ σκέλη: Λειτουργικὴ ζωὴ καὶ πνευματικὴ ζωή), διότι εἶναι ἐκ Πνεύματος Ἁγίου. Διότι, εἰς τὴν ὀρθόδοξον Παράδοσιν ἡ «πνευματικὴ ζωὴ» δὲν εἶναι ἡ συνήθως λεγομένη «ἠθικὴ» ζωή, ἢ «διανοητική», «ἀνώτερη», «ἰδανική», «πνευματικὴ» κλπ. ζωὴ (vie spirituel, spiritual life), ἐπειδὴ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν μία τοιαύτη ζωὴ θὰ ἦτο μόνον ζωὴ «σαρκική», κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον καὶ τοὺς Πατέρας, ἢ εἰς τὴν καλυτέραν περίπτωσιν θὰ ἦτο μία ζωὴ μόνον «ψυχική», κατὰ τὸν Ἀπόστολον Ἰάκωβον (3, 15). Ἡ ὀνομασία της «πνευματικὴ ζωή», ποὺ συνήθως δίδεται εἰς αὐτήν, δικαιολογεῖται μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχουν πολλὰ καὶ διάφορα «πνεύματα», ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴ ἡ λεγομένη «ἠθικὴ» καὶ «πνευματικὴ» (pritituel) ζωή, ποὺ περικλείει καὶ ἐξαντλεῖται μόνον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς ἐνδοκοσμικὰς πραγματικότητας (καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς εὑρίσκονται καὶ συναντῶνται ὅλαι αἱ φυσικαὶ θρησκεῖαι καὶ οἱ μυστικισμοὶ τοῦ κόσμου τούτου), δὲν εἶναι ἡ ἀληθινὴ πνευματικὴ ζωή, διότι εἶναι ζωὴ «ἄνευ τοῦ πνεύματος», ἐκτὸς τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἄνευ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μία τοιαύτη ὅμως ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πτωχία καὶ γυμνότης (πρβλ. Ἀποκ. 3, 17), διότι εἶναι «γυμνὴ» ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἦτο γυμνὸς ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς, δηλ. μετὰ τὴν πτῶσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐμπειρίαν ἡ πνευματικὴ ζωή, καὶ ὅθεν *ἡ πνευματικότης*, ἐσήμαινε πάντοτε καὶ σημαίνει τὴν ζωήν, ποὺ πηγάζει ἐκ τοῦ Ἁγίου καὶ Ζωοποιοῦ Πνεύματος, ζωὴν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἢ μὲ ἄλλα λόγια τὴν ἐν Χριστῷ διὰ Πνεύματος Ἁγίου ζωὴν τῶν πιστῶν.

Ἡ ὀρθόδοξος αὐτὴ πνευματικὴ ζωή, ἡ ζωὴ δηλαδὴ τῶν πιστῶν ἐν Χριστῷ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καίτοι τὴν ὠνομάσαμε προηγουμένως μόνον πρὸς στιγμὴν «ἐξωλειτουργικήν», δὲν εἶναι καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐξωλειτουργική, ἀλλὰ ὅλως τοὐναντίον, πάντοτε ἔχει λειτουργικὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν καταγωγήν της καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενόν της. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Εἴδομεν ὅτι ἡ Λειτουργία ἀποτελεῖ τὴν συγκεκριμενοποίησιν καὶ ἐνεργοποίησιν τῆς ὅλης τοῦ Χριστοῦ *οἰκονομίας τῆς σωτηρίας* διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνον ὑπερνικῶνται ἡ πτῶσις, ἡ ἁμαρτία, ὁ θάνατος διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας συνίσταται ὅλη εἰς τὸ «καταγγέλειν τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ» (Α' Κορ. 11, 26 καὶ Λειτουργία Μ. Βασιλείου). Ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν

πιστῶν ἐν τῷ Χριστῷ συνίσταται ἐπίσης εἰς τὴν συσταύρωσίν τους καὶ τὸν θάνατόν τους μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν συνανάστασίν τους μετ' Αὐτοῦ (βλ. Ρωμ. 6, 4-14), γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ χριστολογικὸν μυστήριον τῆς Θ. Λειτουργίας, ἡ λειτουργικὴ Χριστολογία καὶ σωτηριολογία αὐτή, παρεκτείνεται καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν τῶν πιστῶν. Εἰς ἑκάστην Λειτουργίαν ἐπαναλαμβάνεται καὶ δίδεται, τ.ἔ. ἐνεργεῖται καὶ συγκεκριμενοποιεῖται κατὰ τὸν λειτουργικὸν τρόπον hic et nunc ὁλόκληρος ἡ θεανθρωπίνη οἰκονομία καὶ ζωὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Συνέπεια δὲ καὶ προέκτασις τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι τὸ ἑπόμενον γεγονός: εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἐπαναλαμβάνεται ἐπίσης καὶ βιοῦται ἐκ νέου ὅλη ἡ σωτήριος οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μαρτυροῦν περὶ αὐτοῦ οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Ἰωάννης καὶ πολλοὶ Ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Γράφει π.χ. ὁ ὅσιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης: «Τὰς μεθηλικιώσεις πάσας τὰς ἐν Χριστῷ φθάσαι πᾶς τις ὀφείλει ὁ βαπτισθεὶς ἐν Χριστῷ. Προείληφε γὰρ τὴν τούτων δύναμιν καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ταύτας εὑρεῖν καὶ μαθεῖν δύναται»[7]. Παραλλήλως μὲ αὐτὰ πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ τὸ ἑξῆς: ὅπως εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Σωτήρ, καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι πραγματικῶς καὶ ἐνεργῶς παρὼν καί, μεταβάλλων τῇ χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς τὸ Ἑαυτοῦ σῶμα καὶ αἷμα, δίδει Ἑαυτὸν εἰς τὴν τροφὴν καὶ τὴν ζωὴν ὅλων τῶν πιστῶν, οὕτως ὁ Ἴδιος καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν ἑκάστου πιστοῦ εἶναι παρὼν ὡς Σωτὴρ καὶ ὡς τοιοῦτος μορφώνει Ἑαυτὸν ἐν αὐτοῖς, αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ χάριτι τοῦ Παναγίου Πνεύματος (βλ. Γαλ. 4, 19), καὶ ἐνοικεῖ ἐν αὐτοῖς οὕτως ὥστε ἕκαστος πιστὸς δύναται κατ' ἀρχὴν νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς» (Γαλ. 2, 20).

Τοιουτοτρόπως ὁ Χριστός, ὁ Εἷς καὶ ὁ Αὐτὸς καὶ εἰς τὴν Λειτουργίαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν, φανερώνεται ὄχι μόνον ὡς τὸ θεμέλιον καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ καθολικοῦ Σώματος Αὐτοῦ, καὶ ἐπίσης ὡς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ὅλων ἀπὸ κοινοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῶν Ἑαυτοῦ μελῶν, ἀλλὰ γίνεται ὁ Ἴδιος καὶ ἡ μόνιμος καὶ διαρκὴς ζωὴ αὐτῶν (βλ. Κολ. 3, 3-4· 2, 6 κλπ.), καὶ «ἀρχὴ καὶ θεμέλιον καὶ ὑπόστασις πάσης ἀρετῆς» αὐτῶν, ὅπως λέγουν οἱ Ἅγιοι Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς καὶ Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης. Ἡ Λειτουργία, ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀναμφισβητήτως τὸ θεμέλιον καὶ ἡ πηγὴ τῆς περαιτέρω πνευματικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, ἐνῷ ὁ ὑπόλοιπος πνευματικὸς βίος, ἡ πνευματικότης αὐτῶν εἶναι συνέπεια αὐτῆς, τὸ ἀποτέλεσμά της, ὁ καρπὸς καὶ ἡ προέκτασις αὐτῆς τῆς οὐσιαστικὰ μιᾶς καὶ ἑνιαίας ζωῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς πιστοῖς καὶ τῶν πιστῶν ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν λειτουργικο-ἀσκητικὴ βίωσις καὶ ἐμπειρία τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, τὸ λειτουργικο-ἀσκητικὸν ἦθος, ποὺ εἶναι τόσον χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, μᾶς ἀποκαλύπτει ἐκείνην τὴν βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τῆς ὁποίας μονίμως μαρτυροῦν Ἀπόστολοι καὶ Πατέρες, ὅτι δηλ. «τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα *ζήσωμεν δι' Αὐτοῦ*» (Α´ Ἰω. 4, 9)[8]. Ἡ λειτουργικο-πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν φανερώνεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς *βίωσις τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ*, ποὺ εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου ζωὴν ἐν τοῖς πιστοῖς. Ἡ ἑνιαία αὐ-

τῇ λειτουργικο-πνευματικὴ ἐμπειρία φανερώνει ἤδη εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον τὸ ἐσχατολογικὸν διπλοῦν γεγονὸς τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, δηλ. τὸ ταυτοχρόνως ἐκκλησιολογικὸν καὶ προσωπικὸν γεγονὸς τῆς βιώσεως τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ, κατὰ τὸ ὁποῖον, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν ὅλοι οἱ πιστοὶ ὡς Ἐκκλησία, ὡς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἑνώνονται καὶ ταυτίζονται μὲ τὸν Χριστὸν καὶ γίνονται οἱ πάντες «εἷς ἐν Χριστῷ», ὡς λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος (Γαλ. 3, 28), ἢ ὅπως ἑρμηνεύων τὸν Παῦλον λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: γίνονται ὅλοι «εἷς Χριστός»: «Πάντες Χριστὸς εἷς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτοῦ ὄντες»[9]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ πάλιν, χάρις εἰς τὴν ἐνσωμάτωσίν των εἰς τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας (Λειτουργίας), οἱ πιστοὶ εἰς τὴν περαιτέρω κατὰ Χριστὸν ζωήν των γίνονται «κεχρισμένοι», τ.ἔ. γίνονται *χριστοὶ* καὶ αὐτοί, ὅπως λέγει σαφῶς ὁ Ἅγ. Μεθόδιος Ὀλύμπου (καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἅγιοι Πατέρες): «οἱονεὶ Χριστῶν γεγονότων τῶν πιστῶν κατὰ μετουσίαν τοῦ Πνεύματος»[10]. Μὲ ἄλλα λόγια, εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν Λειτουργίαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωήν, γίνεται ὁ Χριστὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι ἐν τοῖς πιστοῖς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ζωντανὰ μέλη τοῦ ἀεὶ ζῶντος Χριστοῦ.

4. Ὅπως ὅμως εἰς τὸ θεῖον Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα καὶ εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι Ἐκεῖνο, ποὺ τελεῖ καὶ ἐνεργεῖ τὰ πάντα, οὕτω καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα διὰ τῆς χάριτός Του ἐνεργεῖ καὶ τελεῖ τὰ πάντα. Τὸ Πνεῦμα χρίει καὶ ἁγιάζει τοὺς πιστούς, καθιστᾷ αὐτοὺς χριστοειδεῖς καὶ χριστοφόρους, ἁγίους, πνευματοφόρους, πνευματικούς. Διότι χωρὶς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν γίνεται κανένας ἁγιασμὸς καὶ καμμία ἁγιότης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἑπομένως ἄνευ Αὐτοῦ δὲν ἔχομεν καμμίαν ἕνωσιν καὶ κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὁποῖος εἶναι καὶ Πνεῦμα καὶ Ἅγιος καὶ Ἁγιότης (βλ. Ἰω. 3, 6-8· 4, 23-24· Α΄ Πετρ. 1, 15-16· Ἑβρ. 12, 10. 14). Ἑπομένως, ἄνευ καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀληθινὴν ἁγιότητα καὶ πνευματικότητα, ἀληθινὴν ἁγίαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν καὶ συνεπῶς δὲν ἔχομεν τὴν ἀληθινὴν κοινωνίαν μὲ τὸν Ζῶντα Θεόν, ἀλλ' εἴμεθα μακρὰν Αὐτοῦ, «ξένοι καὶ ἀπηλλοτριωμένοι» καὶ «ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ» (Ἐφ. 2, 12· 4, 18). «Ἡμεῖς δέ, γράφει ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, χωρὶς μὲν τοῦ Πνεύματος ξένοι καὶ μακρὰν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, τῇ δὲ τοῦ Πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ Θεότητι»[11]. Παρομοίως γράφει καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος: «Ἁγιασμὸς δέ, οὐκ ἄνευ Πνεύματος (τοῦ Ἁγίου) γίνεται»[12]. Καὶ ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός: «Συνάφεια Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους διὰ Πνεύματος Ἁγίου γίνεται»[13]. Καὶ διὰ νὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη ἕνα πατερικὸν λόγον, παραθέτομεν τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου: «Οὔτε πιστός τις τελείως δύναται λέγεσθαι, εἰ μὴ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα λάβῃ», διότι μόνον «ἡ τοῦ Παναγίου Πνεύματος δωρεὰ (χάρις, Α΄ Πέτρ. 1, 13) συμμετόχους ἡμᾶς καὶ συγκοινωνοὺς Θεοῦ ἀπεργάζεται (πρβλ. Β΄ Πέτρ. 1, 4)»[14]. Ὅλαι αἱ μαρτυρίαι αὗται τῶν Ἁγίων μᾶς ἀποκαλύπτουν καὶ βεβαιώνουν τὴν ἄλλην ἐξ ἴσου βασικὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς μας πίστεως καὶ ὑπάρξεως, τὴν ἀλήθειαν δηλαδὴ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐστάλη ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐδόθη διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του, διὰ νὰ γίνῃ ἐν αὐτῇ ἡ ζωοποιὸς πηγὴ τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν, ὁ ἐμπνευστὴς καὶ ὁ

παράκλητος καὶ ὁ ἁγιοποιός καὶ ὁ θεοποιὸς ἡμῶν, ὅπως ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα ὁ Ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων: «Ὁ καλὸς Οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἁγιοποιὸς καὶ βοηθὸς... καὶ σύμμαχος καὶ προστάτης, καὶ μέγας διδάσκαλος τῆς Ἐκ-κλησίας, ὁ διοικητὴς τῶν ψυχῶν, ὁ κυβερνήτης τῶν χειμαζομένων, ὁ φωταγωγὸς τῶν πεπλανημένων καὶ ἀθλοθέτης τῶν ἀγωνιζομένων καὶ στεφανωτὴς τῶν νενικηκότων, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὁ Παράκλητος»[15]. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου, ὡς καὶ πολλῶν ἄλλων Πατέρων καὶ Ἁγίων (ὅπως π.χ. τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ Καρχηδόνος) ἔχει μόνον ἡ Μία, Ἁγία καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ λέγεται *καθολική,* διότι μέσα της περιέχει ὅλα τὰ *χαρισματικὰ δῶρα* τοῦ Πνεύματος: «Καθολικὴ λέγεται (ἡ Ἐκκλησία) καὶ διὰ τὸ καθολικῶς κεκτῆσθαι ἐν αὐτῇ πᾶσαν ἰδέαν ὀνομαζομένης ἀρετῆς ἐν ἔργοις τε καὶ λόγοις καὶ πνευματικοῖς παντοίοις χαρίσμασιν»[16].

Κατὰ ταῦτα, ἡ πνευματικότης εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, πηγάζουσα καὶ τρεφομένη ἐκ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο οὖσα καὶ αὐτὴ λειτουργικοῦ χαρακτῆρος, εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ταυτοχρόνως ἐκ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χριστολογικὴ καὶ πνευματολογικὴ (ἄρα καὶ τριαδικὴ ζωή, ἐφ' ὅσον ὅ,τι εἶναι ἐκ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός, διότι μία εἶναι ἡ τῆς Ἁγίας Τριάδος ζωὴ καὶ ἐνέργεια). Διὰ τοῦτο σημαίνει ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς καὶ νὰ ζῇ τὴν ἀληθινὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὸ νὰ εἶναι χριστοφόρος καὶ πνευματοφόρος, νὰ εἶναι δηλ. χριστιανός, νὰ εἶναι πνευματικὸς ἄνθρωπος. Πνευματικὸς ἄνθρωπος ἑπομένως δὲν σημαίνει κάποιον «ἄσαρκον» ἢ κάποιον «ἰδανικὸν» ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον πεπληρωμένον τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως τὸ ἔλεγε ἤδη ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος: «Πνευματικοί, κατὰ τὸν Ἀπόστολον (Α΄ Κορ. 2, 15· 3, 1), καλοῦνται οἱ κατὰ μετάληψιν τοῦ Πνεύματος ὄντες πνευματικοί, ἀλλὰ μὴ κατ' ἀποστέρησιν καὶ ἀφαίρεσιν τῆς σαρκός»[17]. «Πνευματικὸς ἄνθρωπος» ἐπίσης δὲν σημαίνει ἕναν ἁπλῶς ἠθικόν, ἐνάρετον ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἄνθρωπον ἔχοντα τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ τοὺς καρποὺς τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Γαλ. 5, 22· Ἐφ. 5, 9), οἱ ὁποῖοι καρποὶ τοῦ Πνεύματος δύνανται κατόπιν νὰ ὀνομάζωνται — καὶ εἰς τὰ ἀσκητικὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς πράγματι ὀνομάζονται —, *ἔργα* καὶ κατορθώματα καὶ *ἀρεταί,* ἀλλ' ὅλα ταῦτα πρέπει πάντοτε νὰ ἐννοῶνται ὡς πνευματικοὶ καρποὶ τῆς συνεργασίας τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ψυχοφυσικοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς ὁμιλοῦν περὶ *ἔργων πνευματικῶν* καὶ ἄθλων πνευματικῶν καὶ ἀρετῶν πνευματικῶν καὶ ἐννοοῦν ταυτοχρόνως τοὺς καρποὺς τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν κατὰ χάριν ἀσκήσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐννοοῦν δηλαδὴ ὅτι κάθε τι ποὺ κάνει ὁ πνευματικὸς καὶ κεχαριτωμένος ἄνθρωπος θὰ εἶναι καὶ αὐτὸ πνευματικόν, κεχαριτωμένον, πνευματοποιημένον ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[18]. Διότι τὰ «ἔργα» αὐτὰ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου εἶναι καρποὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντος εἰς αὐτὸν Ἁγίου Πνεύματος, τὸ Ὁποῖον Ἅγιον Πνεῦμα ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἔχει μὲν ὡς *δῶρον* τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἔχει κατὰ κάποιον τρόπον καὶ ὁ ἴδιος ἀποκτήσει διὰ τῶν ἐν χάριτι ἀσκήσεων καὶ ἀρετῶν αὐτοῦ (ὅπως αὐτὸ ἀκριβῶς ἐννοοῦσε ὁ Ἅγιος Σε-

ραφείμ τοῦ Σάρωφ, ὅταν ἔλεγε, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς μας ζωῆς εἶναι τὸ νὰ ἀποκτήσωμεν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα). Διότι, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνῷ ἔχει δοθῇ εἰς τὴν λειτουργικὴν καὶ μυστηριακὴν ὕπαρξιν καὶ ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, συνεχῶς ὅμως ἀποκτᾶται ὑπὸ τῶν πιστῶν διὰ τῶν θεαρέστων ἀσκήσεων καὶ ἀρετῶν αὐτῶν. Περὶ αὐτῆς τῆς διπλῆς ἀληθείας τῆς πνευματικῆς ζωῆς μᾶς μαρτυροῦν τόσον καὶ ἐξ ἴσου τὰ λειτουργικὰ καὶ τὰ ἀσκητικὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα προῆλθον ἐκ τῆς ἑνιαίας ὀρθοδόξου λειτουργικο-ἀσκητικῆς ἐμπειρίας.

5. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν καὶ σημαντικὸν διὰ τὸ θέμα μας τὸ θεολογικὸν καὶ ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι οἱ κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα διεξαχθέντες ἡσυχαστικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο ταυτοχρόνως εἰς δύο μέτωπα, ἐναντίον δύο αἱρετικῶν ἀντιλήψεων περὶ πνευματικότητος καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ἀπὸ τὴν μίαν πλευράν, οἱ ἀγῶνες διεξήγοντο κατὰ τῆς ἀντιεκκλησιαστικῆς καὶ ἀντιλειτουργικῆς «πνευματικότητος» τῶν αἱρετικῶν Μασσαλιανῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην, κατὰ τῆς δυτικῆς, σχολαστικῆς μὴ ἁγιο-πνευματικῆς (δηλαδὴ μὴ κεχαριτωμένης) «πνευματικότητος», μιᾶς πνευματικότητος, ἡ ὁποία ἀρνουμένη τὴν θείαν ἄκτιστον ἐνέργειαν καὶ χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ βασιζομένη μόνον εἰς τὰς «κτιστὰς δωρεὰς» τοῦ Θεοῦ, κατήντησε νὰ εἶναι ἁπλῶς μία ἠθικιστικὴ (μοραλιστική), οὑμανιστικὴ «πνευματικότης».

Δηλαδή, ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ ἀρχαία αἵρεσις τῶν Μασσαλιανῶν (ἢ τῶν «Εὐχητῶν»), ἡ ὁποία τὸν Ζ΄ αἰῶνα ἐπανεβίωσεν εἰς τὰς νεομανιχαϊκὰς αἱρετικὰς παραφυάδας (ὅπως ἦσαν οἱ Παυλικιανοί, οἱ Βογομίλοι κλπ.), ἀλλὰ καὶ εἰς ἕνα καθαρὸν Μασσαλιανισμόν, ἠρνεῖτο καὶ ἀπέρριπτε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν λειτουργικο-μυστηριακὴν ζωήν: τὰ μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας, τὴν ἱερωσύνην, τὰς συνάξεις ἐν τοῖς ναοῖς καὶ γενικῶς τὰς κοινὰς ἐκκλησιαστικὰς προσευχὰς καὶ ἀκολουθίας. Ὅπως οἱ παλαιότεροι αἱρετικοὶ Γνωστικοί, Μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτὴ ἀπέρριπτεν ὅλα αὐτὰ χάριν μιᾶς μὴ ἐκκλησιαστικῆς καὶ μὴ λειτουργικῆς «πνευματικότητος», ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν πολλὴν κατ' ἰδίαν προσευχὴν καὶ εἰς μίαν ἄσκησιν, ἡ ὁποία συνίστατο κυρίως εἰς τὴν ἀποχὴν κάθε σχέσεως μὲ τὰ ὑλικὰ πράγματα καὶ τὴν ὕλην γενικῶς μὲ τὸν σκοπόν, ὅπως διὰ τῶν πολλῶν εὐχῶν καὶ ἀρνητικῶν ἀσκήσεων καὶ στερήσεων ἐκδιωχθῇ ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ πονηρὸν πνεῦμα καὶ ἔλθῃ νὰ ἐνοικήσῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Εἰς τὴν τοιαύτην μὴ λειτουργικὴν καὶ μὴ ἐκ τῆς λειτουργίας πηγάζουσαν «πνευματικότητα» ἀπήντησεν ἀμέσως (καὶ κατὰ τὸν Δ΄ καὶ κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰ.) ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστική, λειτουργικο-ἡσυχαστικὴ ἀληθινὴ καὶ γνησία πνευματικότης καὶ μάλιστα ἀπήντησε μὲ τὴν σαφῆ καὶ ἀναμφίβολον καταδίκην καὶ ἀκόμη ἀναθεματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς, καταδικάσασα τὴν τοιαύτην αἱρετικὴν «πνευματικότητα». Τὴν τοιαύτην πνευματικότητα, πνευματικότητα μασσαλιανικοῦ τύπου (καὶ εἶναι πολλαὶ τοιαῦται πνευματικότητες, χριστιανικαὶ καὶ μή, σήμερον, ὅπως π.χ. ὁ σπιριτουαλισμός, τὸ γιόγκα κλπ.), δηλ. τὴν μὴ λειτουργικὴν πνευματικότητα, καταδικάζει καὶ σήμερον ἡ ὀρθόδοξος γνησία πνευματικὴ ἐμπειρία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς θεολογία. (Διὰ τοῦτο τυγχάνει ἀδιανόητον, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς καὶ θεολογικῶς ἀνεδαφικόν, τὸ ὅτι ὡρισμένοι δυτικοί, ἀλλά, δυστυχῶς,

καὶ μερικοὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι δυτικοῦ τύπου, ὑποπτεύονται μερικοὺς Ἁγίους, ὅπως π.χ. τὸν Ἅγιον Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον ἢ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ δῆθεν ἔχουν «μασσαλιανισμὸν» ἢ πάσχουν ἀπὸ «ἀρρωστημένον μυστικισμόν». Εἰς τὰς κρίσεις των οἱ θεολόγοι αὐτοὶ φανερώνουν ἁπλῶς τὴν ἰδικήν των ψευδοπνευματικότητα, ἐκείνην τοῦ δυτικοῦ τύπου, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ κρίνουν τοὺς ἐν λόγῳ Ἁγίους). Ἡ καταδίκη λοιπὸν τῆς μασσαλιανῆς «πνευματικότητος» ἦτο ἀκριβῶς ἀποτέλεσμα, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν βαθεῖαν ἐμπειρίαν καὶ συνείδησιν τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς πνευματικότητος, διὰ τὴν ὁποίαν τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας (τὰ ὁποῖα ἀπέρριπτον οἱ Μασσαλιανοὶ) καὶ πρὸ παντὸς τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα καὶ ἡ Θ. Εὐχαριστία, ἦτο καὶ εἶναι πάντοτε αἱ θεῖαι πηγαί, ἐξ ὧν προέρχεται καὶ δι᾿ ὧν τρέφεται ἡ ἀληθινὴ πνευματικότης, ἡ ὄντως πνευματικὴ ζωή. Ὅπως ἀκριβῶς ἔλεγε τότε ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς διὰ τὰ θεῖα μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας: «Ἐν γὰρ τοῖς δυσὶ τούτοις πᾶσα ἡμῶν ἤρτηται ἡ σωτηρία, πάσης τῆς θεανδρικῆς οἰκονομίας ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις συγκεφαλαιουμένης»[19]. Ἐν ὀνόματι, λοιπόν, τῆς γνησίας μυστηριακῆς καὶ λειτουργικῆς πνευματικότητος, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Θεολογία κατεδίκασε καὶ καταδικάζει πάντοτε κάθε μασσαλιανικὴν ἢ παρομοίαν πρὸς αὐτὴν «πνευματικότητα», διότι ἦτο καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ καὶ ὡς ἁπλῆ δυνατότης ἡ ὕπαρξις ἀληθινῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐμπειρίας τῆς σωτηρίας ἐκτὸς καὶ ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς καὶ λειτουργικῆς κατὰ χάριν ζωῆς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν πάλιν, οἱ Πατέρες ἡσυχασταὶ τοῦ ΙΔ´ αἰ. ἀπέρριψαν καὶ κατεδίκασαν ἐξ ἴσου καὶ μὲ τὴν ἰδίαν ἀποφασιστικότητα τὴν δυτικὴν μοραλιστικο-οὑμανιστικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς πνευματικότητος ὡς μιᾶς ἁπλῶς ἠθικῆς «μιμήσεως» (imitatio) τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὡς μιᾶς μόνον «ἐναρέτου συνηθείας» (habitus ἢ ἕξεως), ἀποκτωμένης διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσκήσεως, βοηθουμένης κάπως ὑπὸ τῆς ἀπὸ τὸν Θεὸν διδομένης χάριτος, ἀλλὰ χάριτος *κτιστῆς*, οὐχὶ ἀκτίστου θείας καὶ θεοποιοῦ ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν περὶ πνευματικότητος, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ἐπρέσβευε κατὰ τὸν ΙΔ´ αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ ἐκ τῆς Δύσεως ἐλθὼν Βαρλαὰμ ὁ Καλαβρὸς καὶ κατόπιν οἱ ὀπαδοί του, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τὴν πραγματικότητα τῆς θείας καὶ σωτηρίου ἐμπειρίας τῶν Ἁγίων, τῆς ἐμπειρίας δηλ. ποὺ βεβαιώνει ὅτι ἤδη εἰς τὸν κόσμον τοῦτον οἱ Ἅγιοι ζοῦν *τὸ ἔσχατον*, τὴν ἄκτιστον καὶ αἰωνίαν θείαν χάριν τῆς Θεότητος (ποὺ φανερώνεται ὡς ἐνέργεια ἀκτίστου φωτός, ἀγάπης τοῦ Θεοῦ κλπ.), αὐτήν, λοιπόν, τὴν ἀντίληψιν περὶ πνευματικότητος ἀπέρριψε καὶ κατεδίκασε ἡ πνευματικὴ ἐμπειρία καὶ θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, διότι μία τοιαύτη ἀντίληψις ἀποτελοῦσε πράγματι βλασφημίαν κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν καὶ τὴν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ζωὴν καταβιβάζει εἰς ἁπλῆν ἠθικὴν «βελτίωσιν» τῆς πεπτωκυΐας ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἀρετῆς, ἀπορρίπτουσα τὴν ἀληθινὴν *θέωσιν* καὶ ψυχῇ καὶ σώματι πνευματοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸν προορισμὸν καὶ τὴν αὐθεντικότητά του.

Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν θὰ συναντήσωμεν καὶ εἰς ὅλους τοὺς τότε καὶ μέχρι σήμερον ἠθικιστὰς καὶ πιετιστάς, καίτοι ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι καὶ τυπικῶς νὰ παραμείνῃ ἐκκλη-

σιαστική, νὰ ἀντιπροσωπεύῃ δηλαδὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πνευματικότητα, ἐν τούτοις, ἀναποφεύκτως καὶ ἀκουσίως ἐπιστρέφει εἰς τὰς θέσεις τῆς ἀντιεκκλησιαστικῆς μασσαλιανῆς μὴ κεχαριτωμένης πνευματικότητος, ὅπως διεπίστωσεν ἤδη ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τότε ἡσυχασταί. Γράφουν αὐτοὶ εἰς τὸν *Ἁγιορειτικὸν Τόμον* τὰ ἑξῆς: «Ὅστις μόνῃ τῇ μιμήσει τε καὶ σχέσει, χωρὶς τῆς θεοποιοῦ χάριτος τοῦ Πνεύματος, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν τελείαν ἕνωσιν ἀποφαίνεται τελεῖσθαι κατὰ τοὺς ὁμοήθεις τε καὶ ἀγαπωμένους ὑπ' ἀλλήλων, καὶ τὴν θεοποιὸν χάριν τοῦ Θεοῦ ἕξιν (habitus) τῆς λογικῆς φύσεως διὰ μόνης μιμήσεως (imitatio) προσγινομένην, ἀλλ' οὐκ ἔλλαμψιν ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόρρητον καὶ θείαν ἐνέργειαν, ὁρωμένην ἀοράτως τοῖς ἠξιωμένοις καὶ νοουμένην ἀπερινοήτως, οὗτος ἴστω τῇ τῶν Μασσαλιανῶν, ὡς οὐκ οἶδεν, ἀπάτῃ περιπεσών»[20].

Ἀπὸ τὸ κείμενον αὐτὸ τῶν ἡσυχαστῶν δὲν πρέπει ἀμέσως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος πνευματικὴ ζωὴ δὲν περιλαμβάνει μέσα της καὶ τὴν ἁπλῆν ἀνθρωπίνην ἠθικήν, καὶ τὸν ἠθικο-πνευματικὸν ἀνθρωπισμὸν (humanismus) τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην προσπάθειαν νὰ μιμῆται διὰ τῆς ἀρετῆς του τὸν Θεὸν («Χριστιανισμός ἐστι μίμησις θείας φύσεως», ἔγραφεν ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ἄλλοι Πατέρες). Τὸ κείμενον αὐτὸ τῶν ὀρθοδόξων ἡσυχαστῶν θέλει πρωτίστως νὰ τονίσῃ ὁλόκληρον τὴν ἀλήθειαν τῆς γνησίας ὀρθοδόξου πνευματικῆς ζωῆς, ὅτι δηλ. ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης δὲν ἐξαντλεῖται μὲ τὴν ἀρετὴν ἢ ἐνάρετον *ἕξιν* (habitus) καὶ τὴν «μίμησιν» τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ. Γράφει ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς: «Ἀρετὴ μὲν πᾶσα καὶ ἡ ἐφ' ἡμῖν τοῦ Θεοῦ μίμησις πρὸς τὴν θείαν ἕνωσιν ἐπιτήδειον ποιεῖται τὸν κεκτημένον, ἡ δὲ χάρις αὐτὴν τελεσιουργεῖ τὴν ἀπόρρητον ἕνωσιν»[21]. Ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης εἶναι, λοιπόν, ὄχι ἁπλῶς ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ *θεανθρωπίνη πνευματικότης*, ἡ ὁποία εἶναι συνέπεια καὶ καρπὸς καὶ δῶρον τῆς ὑποστατικῆς ἑνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ τῆς ἡμετέρας ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πνευματικότητα πραγματοποιεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ Λειτουργίᾳ καὶ τῇ πνευματικῇ ζωῇ, ὡς τὴν διὰ τῆς χάριτος *ἕνωσιν* «σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς» (κατὰ τὸν Ἅγιον Ἰγνάτιον)[22] ἑκάστου ἀληθῶς πιστεύοντος καὶ κατὰ Χριστὸν ζῶντος μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τοῦτο ἡ πνευματικότης αὕτη εἶναι κατὰ πάντα λειτουργικὴ πνευματικότης, διότι εἶναι ὅλη χριστοκεντρικὴ (εἰς τὰ πλαίσια καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς Χριστολογίας τῆς Χαλκηδόνος), καὶ ὅλη ἁγιοπνευματική, πνευματολογικὴ (συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἀκτίστου χάριτός Του). Ἐπὶ πλέον, καὶ αὐτὸ πρέπει ἐπίσης νὰ λεχθῇ ἐδῶ, ἔστω εἰς πολὺ ὀλίγας γραμμάς, αὐτὴ ἡ πνευματικότης εἶναι *λειτουργικὴ* καὶ διὰ τὸν ἑξῆς λόγον, ὅτι δηλαδὴ ἀναδεικνύεται καὶ ἀνθρωπολογικῶς σωστὴ καὶ σωτήριος, διότι ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχοσωματικὴν ὕπαρξιν καὶ ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν εἰς ἐκείνην τὴν πρώτην θεόσδοτον λειτουργίαν της, περὶ τῆς ὁποίας ὡμιλήσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσηγήσεως αὐτῆς. Δηλαδή, ἡ γνησία πνευματικότης τῆς ὀρθοδόξου κεχαριτωμένης ἐμπειρίας κάνει νὰ λειτουργήσῃ ὀρθῶς καὶ πλήρως ἡ θεοκεντρικῶς δημιουργηθεῖσα ἀνθρωπίνη ὕπαρξις: εἰς κάθε δηλαδὴ θεάρεστον ἄσκησιν, καὶ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν μόνιμον ἄσκησιν τῆς *μετανοίας* καὶ ταπεινώσεως, τὴν ἄσκησιν τῆς καθάρσεως

τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὴν ἄσκησιν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας καὶ γενικῶς τὴν κάθε ἄσκησιν καὶ ἀγῶνα τηρήσεως θείων ἐντολῶν καὶ θείων ἀρετῶν, παρατείνεται παντοῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία καὶ λειτουργικὴ πρᾶξις προσφορᾶς καὶ ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ὀρθόδοξος πνευματικὴ ἄσκησις καὶ ζωὴ εἶναι μιὰ διαρκὴς λειτουργία, λειτουργικὴ παράδοσις (προσφορὰ) τῆς ἑαυτοῦ ὁλοκλήρου ζωῆς καὶ ὑπάρξεως εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Τὸ «ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα» ἀποτελεῖ λειτουργικὸν πρόγραμμα πραγματοποιούμενον εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἄσκησιν καὶ πνευματικὴν ζωήν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν διαρκῆ λατρείαν καὶ λειτουργίαν πρὸς τὸν Ζῶντα Θεὸν «ἐν *Πνεύματι* καὶ *Ἀληθείᾳ*» (Ἰω. 4, 24), εἰς τὴν ἀδιάκοπον προσφορὰν εἰς τὸν Θεὸν «*θυσίας ζώσης*, ἁγίας, εὐαρέστου τῷ Θεῷ, τῆς *λογικῆς λατρείας* ἡμῶν», ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. 12, 1), ἢ ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, «ἀνενέγκαι *πνευματικὰς θυσίας* εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α΄ Πέτρ. 2, 5)[23].

6. Εἰς τὸ τέλος τῆς εἰσηγήσεως αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα λόγια περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ τῆς ἀληθινῆς θεολογίας.

Ἡ αὐθεντικὴ πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἦτο πάντοτε στενότατα συνδεδεμένη μὲ τὴν θεολογίαν. Εἰς τὴν μακραίωνα παράδοσιν τῆς Ὀρθοδοξίας οὔτε γνησία πνευματικότης ὑπῆρχε ἄνευ θεολογίας, οὔτε πάλιν γνησία θεολογία ἄνευ πνευματικότητος. Ὁ γνωστὸς λόγος ἑνὸς ἀρχαίου ἀσκητοῦ καὶ θεολόγου ἐδῶ εὑρίσκει τὴν πλήρη του σημασίαν καὶ ἐφαρμογήν: «*Εἰ θεολόγος εἶ, προσεύξῃ ἀληθῶς· καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ, θεολόγος εἶ*»[24]. Καίτοι ἡ ἀρχὴ τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ καὶ τόσης ἀληθοῦς ἐμπειρίας καὶ σοφίας πεπληρωμένου ρητοῦ εἶναι ἴσως τυπικῶς ἀπὸ τὸν Εὐάγριον, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία δὲν εὑρίσκεται εἰς τοὺς ἄλλους Πατέρας καὶ Ἀσκητὰς τῆς Ἐκκλησίας πρὸ τοῦ Εὐαγρίου, ὡς ἐπίσης καὶ μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἐμπειρίαν εὑρίσκομεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς *Περὶ θεολογίας* λόγους αὐτοῦ, ὅπου ὁ κατ' ἐξοχὴν οὗτος θεολόγος ἐκφέρει τὴν ἐμπειρικὴν (ἀσκητικὴν) παρατήρησίν του περὶ τοῦ ποῖος καὶ πότε καὶ πῶς δύναται νὰ θεολογήσῃ: Πρέπει, γράφει ὁ Ἅγιος, «μυστικῶς τὰ μυστικὰ φθέγγεσθαι, καὶ ἁγίως τὰ ἅγια»[25]. Διὰ τοῦτο, προσθέτει ὁ ἴδιος, «οὐ παντός, ὦ οὗτοι, τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν (θεολογεῖν), οὐ παντός... Ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς καὶ ἐφ' ὅσον. Οὐ πάντων μὲν ὅτι τῶν ἐξισταμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ καὶ πρὸ τούτων καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κεκαθαρμένων, ἢ καθαιρομένων τὸ μετριώτατον... Καὶ οὐ λέγω τοῦτο μὴ δεῖν πάντοτε μεμνῆσθαι Θεοῦ... *Μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον*· καὶ εἰ οἷόν τε τοῦτο εἰπεῖν, μηδὲ ἄλλο τι ἢ τοῦτο πρακτέον»[26]. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ ἀσκητικοῦ θεολόγου καὶ θεολόγου ἀσκητοῦ διαφαίνεται σαφῶς ἡ ἀλήθεια περὶ τοῦ ἀδιαρρήκτου συνδέσμου καὶ ἀλληλεξαρτήσεως πνευματικῆς ζωῆς καὶ θεολογίας.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς πλέον οὐσιαστικῆς καὶ μεγαλυτέρας θεολογίας αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. τῆς ἐκκλησιαστικῆς Λειτουργίας καὶ γενικῶς τῆς λατρευτικῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ θεολογία ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος εἶναι πάντοτε μία προσευχητικὴ καὶ δοξολογικὴ

ἱερολογία ἀλλὰ καὶ ἱερουργία, ἡ ὁποία ταυτοχρόνως καὶ θεμελιώνει καὶ τρέφει τὴν γνησίαν πνευματικότητα καὶ πάλιν ἡ ἰδία τρέφεται καὶ ποτίζεται ἀπὸ τὴν πνευματικότητα αὐτήν. Ὅπως ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος λόγος τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου Λυῶνος, «ἡμῶν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἡ εὐχαριστία πάλιν βεβαιοῖ τὴν γνώμην ἡμῶν»[27], μαρτυρεῖ περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως (ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τῆς θεολογίας), κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης, οὖσα κατὰ τὴν καταγωγήν της βαπτισματική, χρισματικὴ καὶ εὐχαριστιακὴ (λειτουργική), εἶναι πλήρως σύμφωνος μετὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς θεολογίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν, καὶ ἡ πνευματικότης ἐκ μέρους της μαρτυρεῖ καὶ βεβαιώνει περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς θεολογίας ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν πνευματικότητα αὐτήν.

Ὁ σκοπὸς ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος εἶναι *ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ*, πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἐπίσης ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς αὐθεντικῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἡ θεολογία δὲν εἶναι μόνον «τὸ περὶ Θεοῦ λέγειν», ἀλλὰ πρωτίστως «τὸ συγγίνεσθαι Θεῷ», ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς[28]. Μόνον, λοιπόν, ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἐμπειρίας τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ ζῶντος Θεοῦ δύναται νὰ προέλθῃ ἡ θεολογικὴ μαρτυρία περὶ τῶν ὁραθέντων καὶ βιωθέντων (βλ. Α´ Ἰω. 1, 1-3· Β´ Πέτρ. 1, 16), μία μαρτυρία ἐκφραζομένη *ἐν θεοπρεπέσι λόγοις* (ἐννοίαις, κατηγορίαις) καὶ ἐν θεαρέστοις καὶ σωτηρίαις ὁμολογίαις καὶ δοξολογίαις, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἅγιος Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες.

7. Βεβαίως, εἰς ὅλους ἡμᾶς, καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τοὺς Ἁγίους Πατέρας, εἶναι γνωστὴ ἡ «θεολογία», τὴν ὁποίαν μανθάνει κανεὶς ἀπὸ τὰ βιβλία, τὰς ἐννοίας καὶ τὰς κατηγορίας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ὅμως, κατὰ τοὺς Πατέρας, αὐτὸ δὲν εἶναι ποτὲ καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ἐπαρκὴς καὶ βεβαία θεολογία, παρὰ συχνὰ (μάλιστα ἐὰν ἀκόμη τῆς λείπει ἡ ταπείνωσις καὶ ἀντὶ αὐτῆς ἔχει τὴν ἔπαρσιν) αὕτη εἶναι μία «τεχνο-λογία» καὶ «πιθανολογία», καὶ συχνὰ ἀποτελεῖ κίνδυνον, διότι δύσκολα ἐκφεύγει τὴν φαντασίαν καὶ τὴν πλάνην. Περὶ τῆς θεολογίας τῆς μεμαθημένης μόνον ἀπὸ τὰ βιβλία γράφει ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος τὰ ἑξῆς: «Εἰ γὰρ διὰ γραμμάτων καὶ μαθημάτων ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως (δηλ. θεολογίας) ἔμελλεν ἡμῖν, ἀδελφοί, δίδοσθαι, τίς ἦν ἄρα χρεία τῆς πίστεως ἢ τοῦ θείου βαπτίσματος ἢ τῆς τῶν μυστηρίων αὐτῶν μεταλήψεως;»[29] Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ὁ Ἅγιος Συμεὼν θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι χωρὶς τῆς μετοχῆς εἰς τὰ θεῖα μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς δηλ. τὴν θείαν ἐνεργὸν χάριν τῆς πίστεως καὶ τῆς *λειτουργικῆς ζωῆς*, ἡ θεολογικὴ μόρφωσις καὶ γνῶσις δὲν σημαίνει ἀκόμη καὶ τὴν ἀληθινὴν θεολογίαν. Καὶ συνεχίζει περαιτέρω ὁ ἴδιος Ἅγιος ἀσκητὴς θεολόγος: «Μηδεὶς ἡμᾶς πλανάτω κενοῖς καὶ σεσοφισμένοις λόγοις, ὅτι τὰ θεῖα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια δύναταί τις ὅλως καταλαβεῖν ἄνευ τοῦ μυσταγωγοῦντος καὶ φωτίζοντος Πνεύματος· ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ πραότητος καὶ ταπεινοφροσύνης χωρὶς δύναται γενέσθαι δοχεῖον τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος»[30].

Εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς τῆς «ἐπιστημονικῆς» (δηλ. διδαχθείσης ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου) θεολογίας καὶ τῆς αὐθεντικῆς ἐκ τῆς

χάριτος θεολογίας ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶναι ἀκόμη πιὸ συγκεκριμένος. Εἰς τὸ γνωστόν του ἔργον *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων*, ὅπου ὑπερασπίζεται ἡ ἱερὰ ἡσυχαστικὴ κατὰ χάριν ἐμπειρία καὶ ἡ ἐκ τῆς ἡσυχίας καὶ χάριτος προερχομένη ἱερὰ θεολογία, γράφει ὁ Ἅγιος: «Ἔστι γὰρ καὶ ἡ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν κατ' Αὐτὸν γνῶσις, θεωρία, ὃ *θεολογίαν* ὀνομάζομεν. Καὶ ἡ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων καὶ τῶν τοῦ σώματος μελῶν κατὰ φύσιν χρῆσίς τε καὶ κίνησις ἀναμόρφωσιν ποιεῖται τῆς λογικῆς εἰκόνος. Ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστιν ἡ τελεία τῆς ἄνωθεν ἡμῖν εὐγενείας εὐπρέπεια καὶ ἡ πρὸς τὸ ὑπερφυὲς φῶς ὑπερφυὴς *ἕνωσις*, παρ' ἧς μόνης ἐγγίνεται καὶ *τὸ θεολογεῖν ἀσφαλῶς* καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἑστάναι τε καὶ κινεῖσθαι τὰς ἐν ἡμῖν δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος[31].

Ὅπως ἀπὸ τὸ προηγούμενον κείμενον τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου ἔγινε φανερόν, ὅτι ἄνευ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ θεολογία, οὕτω καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ σαφῶς φαίνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ καὶ πιστή, αὐθεντικὴ καὶ βεβαία θεολογία ἐκτὸς ἐκείνης ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἐμπειρίαν τῆς ζώσης κοινωνίας μὲ τὸν Θεόν, δηλ. ἐκείνης τῆς θεολογίας ποὺ εἶναι καρπὸς τῆς ἐν χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πνευματικότητος. Παρομοίας ἀσκητικο-θεολογικὰς μαρτυρίας συναντῶμεν ἀναριθμήτους εἰς τὴν μακραίωνα ὀρθόδοξον πνευματικὴν παράδοσιν. Παραδείγματος χάριν, εἰς τὸν Ἅγιον Διάδοχον Φωτικῆς: «Τὸ τῆς θεολογίας χάρισμα οὔτε ἑτοιμάζεταί τινι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰ μή τις ἑτοιμάσοι ἑαυτόν»[32]. Ἐπίσης ὁ Κάλλιστος Καταφυγιώτης γράφει: «Ὁπηνίκα (τινὶ ἀνθρώπῳ ζῶντι) ἐν ἀρεταῖς μετὰ φρονήματος ταπεινοῦ... ἡ ζωοποιὸς καὶ ἀείβλυτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δύναμις καὶ ἐνέργεια τῇ καρδίᾳ ἐπιδημήσῃ φωτίζουσα γιγνομένως δυνάμεις τὰς ψυχικάς... (ὥστε) εἶναι τῷ ὄντι τὸν νοῦν αὐτοῦ καὶ τὴν χάριν εἰς 'πνεῦμα ἕν' (Α΄ Κορ. 6, 17), τότε ὁ νοῦς... τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῷ φωτὶ τοῦ ζωοποιοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος καὶ εἰς ἀποκαλύψεις φοιτᾷ μυστηρίων θείων... καὶ θεωρεῖ καὶ θεοληπτεῖται...καὶ ταπεινούμενος καὶ προσευχόμενος ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἐνεργούμενος, τότε οὐδὲ τοῦ θεολογεῖν ἐστιν ἐκτός, ἀλλ' ἅμα εὐθὺς ἐστιν *αὐτόχρημα θεολόγος* καὶ μὴ θεολογεῖν οὐκ ἀνέχεται διηνεκῶς»[33].

Τέλος, ἂς ἀναφέρωμεν καὶ ἀκόμη ἓν πολὺ χαρακτηριστικὸν χωρίον τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου. Ὁμιλῶν ὁ Ἅγιος περὶ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἠξιώθη νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ ἔνοικον τὸν Χριστόν, λέγει: «Εἰ οὖν τιμήσεις καὶ ἀποδέξῃ καὶ δώσεις τόπον καὶ ἡσυχίαν παράσχῃς Αὐτῷ (τῷ Χριστῷ), εὖ ἴσθι ὅτι ἀκούσεις ἐκ τῶν τοῦ Πνεύματος θησαυρῶν τὰ ἀπόρρητα, οὐκ ἐπὶ τοῦ στήθους πίπτων τοῦ Δεσποτικοῦ, κατὰ τὸ πρὶν ὁ ἠγαπημένος Χριστοῦ Ἰωάννης, ἀλλ' ὅλον ἐνστήθιον φέρων τὸν λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ· *θεολογίας θεολογήσεις καινάς τε καὶ παλαιὰς* καὶ πάσας νοήσεις τὰς ἤδη ῥηθείσας καὶ γραφείσας θεολογίας καλῶς, καὶ γενήσῃ ὄργανον εὔηχον ὑπὲρ ἅπασαν μουσικὴν ἀνακρουόμενον καὶ φθεγγόμενον»[34]. Ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Ἁγίου ἐμπείρου πνευματικοῦ ἀσκητοῦ καὶ πνευματικοῦ Θεολόγου διαφαίνεται σαφῶς ἡ πραγματικὴ σχέσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθινῆς θεολογίας, ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, εἶναι σαφὲς τὸ γεγονός, ὅτι ἐδῶ αἴρεται καὶ τὸ δίλημμα ποὺ ἐμφανίζεται μεταξὺ «συντηρητικότητος» καὶ «προοδευτικότητος» τῆς θεολογίας. Εἶναι ἐπίσης φανερὸν ὅτι οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ὁσίου Συμεὼν ἁπλῶς ἐπαναλαμβά-

νουν ἄλλαις λέξεσιν τὰ λατρευτικὰ (λειτουργικὰ) κείμενα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐξυμνεῖ τοὺς Ἁγίους Πατέρας θεολόγους, ὀνομάζουσα αὐτοὺς «λύρα τοῦ Πνεύματος» καὶ «τὰ πάγχρυσα στόματα τοῦ Λόγου», διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι «τρανῶς παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τῆς Θεολογίας» (Ἀκολουθία Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων).

Ἀπὸ τὰ ἄχρι τοῦδε ἀναφερθέντα καθίσταται φανερὸς ὁ στενότατος σύνδεσμος μεταξὺ ἀληθινῆς θεολογίας καὶ ἀληθινῆς πνευματικότητος, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν Ὀρθόδοξον ζῶσαν παραδοσιακὴν ἐμπειρίαν καὶ αἱ δύο εἶναι *πάντοτε λειτουργικαὶ* καὶ *κεχαριτωμέναι, πνευματικαί.* Ἄνευ τῆς κατὰ χάριν ἐμπειρίας αὐτῆς καὶ τῆς τοιαύτης πνευματικῆς ζωῆς, δύσκολον εἶναι καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον νὰ μὴ γίνῃ καὶ αὐτὸς «ὡς οἱ πολλοί, οἱ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ», διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οὗτος δὲν θεολογεῖ κατὰ τὸν Ἀπόστολον «ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον Θεοῦ ἐν Χριστῷ» (Β΄ Κορ. 2, 17). Καὶ δὲν δύναται νὰ θεολογῇ οὕτω διότι ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ψυχῆς του καὶ τοῦ νοῦ του δὲν κατοπτρίζεται ἡ μεταμορφώνουσα καὶ θεοποιοῦσα αὐτὸν δόξα τοῦ Θεοῦ «καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος» (Β΄ Κορ. 3, 18). Καὶ δὲν κατοπτρίζεται διότι δὲν ἔχει οὗτος τὴν πνευματικότητα, δὲν εἶναι δοχεῖον καὶ ἐργαστήριον τῆς *πνευματικῆς ζωῆς καὶ χάριτος* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης, πνευματικὴ ἄσκησις καὶ ζωή, ἀποτελεῖ τὴν δεδοκιμασμένην καὶ βεβαίαν σχολήν, σχολὴν ἐμπειρίας ἐξ ἴσου τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς σχολὴν νέας ζωῆς καὶ μυσταγωγήσεως εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Ζῶντος καὶ Ἀληθινοῦ Θεοῦ, σχολὴν κεχαριτωμένης εἰσόδου εἰς μίαν ἀτέρμονα μυσταγωγίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ «προσφέρωμεν καὶ ἡμεῖ *ὀρθόδοξον πλουτισμὸν θεολογίας* τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν» (Ἀκολουθία τῶν Χριστουγγένων, Δοξαστικὸν εἰς τοὺς Αἴνους).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. π. *Al. Schmemann*, For the Life of the World, N. Y. 1962 (ἑλλην. μετάφρ. Ἀθῆναι 1971).
2. P. G. 95, 408C.
3. *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Δ΄, 13. P. G. 94, 1148-53.
4. *Λόγος ἠθικὸς* Γ΄. Ἐκδ. Sources Chrétiennes, No 129, 314. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 272: «Οὐδὲ ἐν τῷ ἄρτῳ μόνῳ καὶ τῷ ἄνω τῆς μεταλήψεως ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις καὶ ἡ τῆς ζωῆς μετουσία δίδοται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συναπτομένῃ καὶ ἀνακεκραμένῃ μυστικῶς καὶ ἀσυγχύτως τούτοις θεότητι».
5. *Ἔκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως*, Δ΄, 13.
6. *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος*, 39. Ἐκδ. Sources Chrétiennes No 17, 254.
7. Φιλοκαλία, ἔκδ. «Ἀστήρ», Ἀθῆναι 1961, τ. Δ΄, σ. 63.
8. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Νικόλαος (Velimirović) ἔγραφε: «Ὁ Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἔγινε ἄνθρωπος ὄχι νὰ διορθώσῃ τὴν ζωὴν ἡμῶν, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ἡ ζωὴ ἡμῶν» (Molitve na jezezu, 1922).
9. *Ὁμιλία* 8, 2 εἰς Κολοσ., P. G. 62, 353.
10. *Συμπόσιον*, κεφ. 8 (ΒΕΠ 18).
11. *Κατὰ Ἀρειανῶν Γ΄*, 24 (ΒΕΠ 30).
12. *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος*, 38.

13. *Λόγος εἰς τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου*, 3 (ἔκδ. Α. Γιέβτιτς, Ἀθῆναι 1970, σελ. 72).
14. *Λόγος ἠθικὸς* Γ΄ καὶ Δ΄. S.C. 129, 36 καὶ 294.
15. *Κατήχησις* ΙΣΤ΄, 14. 19 καὶ ΙΖ΄, 13 (ΒΕΠ 39).
16. *Κατήχησις* ΙΗ΄, 23.
17. *Κατὰ αἱρέσεων* Ε΄, 6, 1. Πρβλ. αὐτόθι Ε΄, 6, 1: «Ἐὰν δὲ ὑστερήσῃ τῇ ψυχῇ (τοῦ ἀνθρώπου) τὸ Πνεῦμα (τὸ Ἅγιον), ψυχικὸς ὄντως ὁ τοιοῦτος καὶ σαρκικὸς καταληφθεὶς ἀτελὴς ἔσται». Διότι μόνον «διὰ τὴν ἔκχυσιν τοῦ Πνεύματος πνευματικὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος γίνεται».
18. Πρβλ. Ἁγίου Ἰγνατίου, *Πρὸς Ἐφεσίους* 8, 2: «Ἃ δὲ καὶ κατὰ σάρκα πράσσεται, ταῦτα πνευματικὰ ἔστιν, ἐν Ἰησοῦ γὰρ Χριστῷ πάντα πράσσεται».
19. *Ὁμιλία* 60, 3, ἔκδ. Οἰκονόμου, Ἀθῆναι 1861, σελ. 250.
20. *Ἁγιορειτικὸς Τόμος*, 2, εἰς *Συγγράμματα Γρ. Παλαμᾶ*, ἔκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη, τ. Β΄, σελ. 570.
21. *Αὐτόθι*, σελ. 571.
22. Βλ. *Πρὸς Μαγνησίους* 13, 2: «Ἵνα ἕνωσις ᾖ *σαρκική* τε καὶ *πνευματική*».
23. Πρβλ. Ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλ.* 20, 2 εἰς Ρωμ., P. G. 60, 597. — Ἐπίσης Ἰωσὴφ τοῦ Βρυεννίου, *Λόγος Α΄ περὶ τῆς ὑπερθέου Τριάδος*, Τὰ εὑρεθέντα, Λειψία 1768, τ. Α΄, σελ. 17-18.
24. Ἔκφρασις τοῦ Εὐαγρίου («Πρακτικὸς») παρὰ Νείλῳ Σιναΐτῃ (;), Φιλοκαλία, ἔκδ. «Ἀστήρ», τ. Α΄, 182.
25. *Θεολογικὸς* Α΄, 5. P. G. 36, 17.
26. *Θεολογικὸς* Α΄, 3-4. P. G. 36, 13-16.
27. *Κατὰ αἱρέσεων* Δ΄, 18, 5.
28. *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων* Α΄, 3, 42. Συγγράμματα τ. Α΄, σελ. 449.
29. *Λόγος ἠθικὸς* Θ΄, S. C. 129, 220.
30. *Λόγος ἠθικὸς* Θ΄. S. C. 129, 252. Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ ἰδίου Λόγου ὁ Ἅγιος Συμεὼν προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: «Χρὴ γὰρ ἀναντιρρήτως τὸ θεμέλιον τῆς πίστεως καλῶς πάντας καταβαλεῖν πρότερον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν βάθη, εἶτα τὴν ἐντὸς εὐσέβειαν διὰ τῶν ποικίλων τῆς ἀρετῆς εἰδῶν ὡς τεῖχος ὀχυρὸν ἀνυψῶσαι, καὶ οὕτω πάντοθεν τειχισθείσης τῆς ψυχῆς καὶ οἱονεὶ ἐμπαγείσης ἐν αὐτῇ ὡς ἐπὶ θεμελίῳ καλῷ τῆς ἀρετῆς, τότε δεῖ καὶ τὴν σκέπην τῆς οἰκοδομῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶν ἡ γνῶσις ἡ θεία τοῦ Θεοῦ (=θεολογία), ἀναγεῖραι καὶ ὁλόκληρον τὸν οἶκον κατασκευάσαι τοῦ Πνεύματος» (σελ. 252).
31. *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* Α΄, 3, 15. Συγγράμματα, τ. Α΄, 425.
32. *Κεφάλαια*, 66. Φιλοκαλία τ. Α΄, 254.
33. Φιλοκαλία, τ. Ε΄, σελ. 51-52.
34. *Λόγος ἠθικὸς* Θ΄, S. C. 129, 348.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Ἀρχιμ. Βασιλείου (ΓΟΝΤΙΚΑΚΗ)

Ὁ π. Ἀθανάσιος μὲ τὸ πνευματικὸ κριτήριο ποὺ διαθέτει, καὶ τὴ μεγάλη γνῶσι τῶν πατερικῶν κειμένων ποὺ ἔχει, μᾶς ἔκαμε μιὰ λαμπρὴ εἰσήγησι. Ἡ ἐργασία του αὐτὴ μᾶς παρουσιάζει πόσο ἔχει προχωρήσει ἡ σημερινὴ ὀρθόδοξη θεολογία, ποὺ εἶναι σ' ἕνα βαθμὸ καρπὸς τοῦ θεολογικοῦ συνεδρίου τοῦ 1936.

Αὐτὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ εὐχηθῆ κανεὶς σήμερα εἶναι νά προχωρήσωμε λίγο περισσότερο. Καὶ νὰ κάνωμε, ἂν εἶναι δυνατόν, δική μας τὴ γλῶσσα τῆς θείας Λειτουργίας καὶ τῶν Πατέρων, ποὺ εἶναι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου.

* * *

Μόνο μέσα στὴν ὀρθόδοξη θεία Λειτουργία μπορεῖ νὰ ζήση ἀληθινὰ ὁ ἄνθρωπος.

Γι' αὐτὸ εἶναι γνώριμη καὶ κατανοητὴ ἡ φωνὴ τῆς ἀγωνίας τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ λειτουργημένο πιστό.

* * *

Εἶναι μεγάλο πρόβλημα ὁ ἄνθρωπος. Σοῦ γίνεται βάσανο καὶ σταυρὸς ἀνανεούμενος, ἂν θέλης νὰ σεβαστῆς τὴ φύσι του, νὰ μὴ τὸν ἀκρωτηριάσης, ἀλλὰ νὰ τὸν δεχθῆς ὅπως εἶναι.

Γι' αὐτὸ ὅλα τὰ συστήματα, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸ βάσανο αὐτὸ ποὺ δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος, μὲ προκρούστεια μέθοδο, τὸν φέρνουν στὰ μέτρα τους, κάνοντάς τον ἄτομο, μονάδα παραγωγῆς. Καὶ οἱ ἰδεαλισμοὶ τὸν ἐμπαίζουν μὲ ἀνυπόστατους ρομαντισμούς, ἀφήνοντας πεινασμένο, ἀμεταμόρφωτο καὶ νεκρούμενο τὸ σῶμα τῆς ὑπάρξεώς του.

Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἕλκεται ἀγνοούμενος, περιφρονούμενος, χρησιμοποιούμενος καὶ ἀτιμαζόμενος. Καὶ τὸ δρᾶμα του μένει ἀνοιχτό. Γιατὶ δὲν χωρᾶ ὁ ἄνθρωπος σ' ἕνα νόμο ἢ σ' ἕνα σχῆμα. Τὸν ἀποπνίγει ὁ φαῦλος κύκλος, ἡ δρᾶσι γιὰ τὴ δρᾶσι, ἡ μελέτη γιὰ τὴ μελέτη. Δὲν τὸν σώζει ἡ στατική, νομικὴ λογική. Ἂν σ' αὐτὴ θελήσωμε νὰ τὸν κλείσωμε, θὰ τὸν βασανίσωμε, ἔστω κι' ἂν θέλωμε ἀπὸ καλὴ διάθεσι νὰ τὸν κάνωμε σοφό, φρόνιμο ἢ νὰ τοῦ βελτιώσωμε τὸ χαρακτήρα. Τί νὰ τὴν κάμη τὴ βελτίωσι τοῦ χαρακτήρα αὐτὸς ποὺ ζητᾶ τὴν αἰωνιότητα;

Τὸ ἐρώτημα εἶναι: Ὑπάρχει κανεὶς ποὺ μπορεῖ νὰ ἐλευθερώση τὸν ἄνθρωπο, νὰ συντρίψη τὰ δεσμὰ τῆς αἰχμαλωσίας ποὺ τὸν κρατοῦν κάθειρκτο;

Ὑπάρχει κανεὶς ποὺ μπορεῖ νὰ διαλύση τὰ εἴδωλα ποὺ τὸν ἀποπνίγουν, καὶ νὰ τοῦ δώση τὴν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου κόσμου, ποὺ ζητᾶ σ' αὐτὸ τὸν κόσμο ἀπὸ σήμερα;

Μόνο τὸ σήμερα ζῆ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ σήμερα θέλει αἰωνιότητα — ὄχι τὸ αὔριο — γιὰ νὰ πεισθῆ στὴν Ἀλήθεια.

Θέλομε νὰ ζήσωμε ὅλοι γιὰ ὅλα. Ποῦ θὰ τὸ βροῦμε αὐτό;

Ποιὸς ἀνέχεται τὴν ἀνυπόφορη ἀπαίτησί μας χωρὶς νὰ τὰ χάση καὶ νὰ

συνθλιβῆ αὐτὸς καὶ τὸ καθεστώς του; Χωρὶς νὰ μᾶς κλείση τὸ στόμα μὲ φίμωτρο δικτατορίας ἢ μὲ τὸ ψεύτικο ψωμὶ τῆς ἐν φυλακῇ ἐλευθερίας, τοῦ λιμοῦ τῆς εὐμαρείας;

Ποιὸς θὰ μᾶς πάρη στὰ σοβαρὰ ἀφίνοντάς μας νὰ τοῦ μιλήσωμε ἐλεύθερα, ὅπως μιλᾶ ἡ φύσι μας;

Ποιὸς θὰ ἀνεχθῆ τὸν ἄνθρωπο;

Μόνο Αὐτὸς ποὺ μᾶς ἔπλασε, μᾶς ξέρει πρὶν γεννηθοῦμε καὶ ἀφοῦ πεθάνωμε.

Ζητοῦμε Αὐτὸν ποὺ ἔχομε. Καὶ θέλομε νὰ πραγματοποιήσωμε αὐτὸ ποὺ εἴμαστε.

* * *

Μόνο μέσα στὴ θεία Λειτουργία ἡ ἀπαίτησι κορέννυται. Τὰ ὑπὲρ φύσιν καὶ αἴσθησιν δίδονται ἀπὸ σήμερα.

Νῦν τὰ ἀνήκουστα ἠκούσθη καὶ τὰ ἄρρητα ἀρρήτως ἐλέχθη. Τὰ πάντα γέμισαν ἀπὸ φῶς, ἀνθρωπιὰ καὶ Οὐράνια Παράκλησι.

«Ἦλθε ἡ τῆς ζωῆς βασιλεία καὶ κατελύθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ γέγονεν ἄλλη γέννησις, βίος ἕτερος, ἄλλο ζωῆς εἶδος, αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις» (P.G. 46, 604 C). Τὰ πάντα ὑπάρχουν θεανθρώπινα. Τίποτε δὲν ὑπάρχει ψεύτικο. Τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀναπόδεικτο. Καμμιὰ ἀπορία δὲν μένει ἄλυτη. Καὶ καμμιὰ ἀπάντησι δὲν κλείνει τὸ δρόμο γιὰ νέες ἐρωτήσεις.

Τὸ πᾶν καθολικὰ κοινωνεῖται. Εἶναι αἰσθητό, τωρινὴ γεῦσι τῆς ζωῆς. Τὰ πάντα ἔγιναν ἕνα θαυμαστὸ παρὸν στὸ πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου, ποὺ εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς δημιουργίας καὶ «τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων τοῖς πέρασιν οὐκ ἐᾷ συναφίστασθαι» (P.G. 91, 668 A).

Ὅλη ἡ ἱστορία εἶναι μιὰ μόνη θεία Λειτουργία καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἔγινε ἕνας ναός, οἶκος Θεοῦ, μιὰ μόνη οἰκογένεια.

Ὅλα εἶναι φωτισμένα καὶ καταγλαϊσμένα μὲ τὸ ἄκτιστο καὶ ἄδυτο φάος.

Εἶναι σπασμένα τὰ κλεῖθρα τοῦ Ἅδη. Σχισμένα τὰ σάβανα τῶν συστημάτων. Ἀναποδογυρισμένα τὰ τραπέζια τῶν κολλυβιστῶν κάθε εἴδους. Καὶ συντριμμένα ὅλα τὰ εἴδωλα, ἀπὸ τὸν Συντρίψαντα τὸ κράτος τοῦ θανάτου.

Ὑπάρχει χῶρος γιὰ νὰ ζήση ὁ ἄνθρωπος.

Εἶναι καλεσμένα τὰ μωρά, τὰ ἀσθενῆ, τὰ ἐξουθενημένα καὶ τὰ μὴ ὄντα.

Εἶναι καλεσμένοι οἱ χωλοί, οἱ τυφλοί, οἱ ἀνάπηροι στὸ Δεῖπνο, τὴ Ζωή, τὴ Θεολογία.

Εἶναι καλεσμένος ὁ ἄνθρωπος.

Δὲν ἀφορᾶ τοὺς εἰδικοὺς ἡ ὀρθόδοξη λειτουργικὴ θεολογία. Ἀλλὰ χορταίνει τοὺς πεινασμένους, ποτίζει τοὺς διψασμένους, παρηγορεῖ τοὺς πονεμένους καὶ τοὺς κλαμένους. Ἀφορᾶ τὸν ἄνθρωπο, ὄχι τὴν εἰδίκευσι.

* * *

Δεῦτε ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκος μου. Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Οἰκοδεσπότη.

Ἔρχονται καὶ τὸ πλῆθος αὐξάνει τὸ χῶρο καὶ τὴ χαρά. Γιατὶ δὲν ἔχομε συνωστισμὸ ὄχλου, κορεσμὸ θέσεων, ἀλλὰ περιχώρησι ἀγαπωμένων προσώπων.

Γέγονεν ὡς ἐπέταξας καὶ ἰδοὺ τόπος ἐστί.

Ὅλοι προσδέχονται ὅλους. Συγχωροῦν. Συγχωροῦνται. Καὶ περιχωροῦνται.

Ἐδῶ προσωποποιεῖται καὶ παίρνει ὄνομα ὁ ἄνθρωπος ποὺ μὲ τὴ φιλαυτία καὶ ἀνταρσία του εἶχεν ἐκπέσει στὴν κατάστασι τῆς ἀπομονωμένης μονάδος.

Μὲ τὸ νὰ γίνη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ἔλαβε ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.

Μὲ τὸ νὰ πεθάνη Ἐκεῖνος ἀπὸ ἀγάπη γιὰ νὰ ζήσωμε ἐμεῖς ἦλθε στὸν κόσμο ὁ νέος τρόπος ζωῆς ποὺ ἀνιστᾷ τὸ πρόσωπο.

Μὲ τὸ νὰ σταυρωθῆ ἐδοξάσθη. Τὸ «οὐκ ἦν Πνεῦμα ἅγιον διότι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη» σημαίνει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐσταυρώθη.

Καὶ μεῖς παίρνομε ὄνομα βαπτιζόμενοι ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Ἰησοῦ.

Γινόμεθα πρόσωπα μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶντες.

Δοξαζόμεθα καὶ λαμβάνομε τὴ χάρι τοῦ Πνεύματος, ταπεινούμενοι, ὑπομένοντες τὴν ἀτιμίαν τοῦ καθ' ἡμέραν σταυροῦ.

Πλουτοῦμεν κενούμενοι διὰ τὸν Πτωχεύσαντα ὑπὲρ ἡμῶν.

Εἴμεθα οἱ μηδὲν ἔχοντες καὶ τὰ πάντα κατέχοντες.

Ὅλοι ἀνακεφαλαιώνουν τὰ πάντα. Καὶ καθένας μπορεῖ ἐλεύθερα νὰ ἀκολουθήση τὸ δρόμο του, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ.

Ὁ Κύριος διαλύει τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως μὲ τὸ νὰ καλῆ κατ' ὄνομα τὰ ἴδια πρόβατα καὶ νὰ ἐκβάλη αὐτὰ εἰς τὴν εὐρυχωρία ποὺ ὁρίζει ἡ θεία Λειτουργία.

Δὲν παρεμποδίζεται ἡ ἐλευθερία τῶν προσώπων ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε αἰχμαλωσία. Καὶ δὲν θίγεται ἡ ἑνότης των ἀπὸ τὴν ὁποιαδήποτε διασπορά.

Οἱ διεσπαρμένοι δὲν πλανῶνται, ἀλλὰ εἶναι συνηγμένοι ὑπὸ Κυρίου.

Ἡ ἑνότης ἔχει τὴ χάρι καὶ τὴν εὐρυχωρία τῆς διασπορᾶς. Καὶ ἡ διασπορὰ τὴ θέρμη καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς συναγωγῆς.

Ἀπὸ ὅλη τὴ λειτουργικὴ κοινότητα καὶ τὴ διάρθρωσί της λατρεύεται καὶ εἰκονίζεται ἡ Παναγία Τριάς, «ἡ διαιρέσει τὴν ἕνωσιν καὶ ἔμπαλιν ἔχουσα».

Τὸ ἀληθινὸ — καὶ διεσπαρμένο — εἶναι ἑνωμένο. Τὸ ψεύτικο — καὶ ἑνωμένο — εἶναι χωρισμένο καὶ ἀνύπαρκτο.

Στὴ θεία Λειτουργία ζητοῦμε τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἄρα τὴν αἰώνιο ζωὴ καὶ θεία περιχώρησι καὶ ὄχι τὴν ἀνθρώπινη συνάρτησι ἢ συμμαχία.

* * *

Ἔξω ἀπὸ τὴ θεία Λειτουργία οἱ ἄνθρωποι ἀντιμάχονται καὶ μάταια βασανίζονται γιατὶ νομίζουν ὅτι στὸν καθένα ἀνήκει ἕνα κομμάτι. Δὲν ἔχουν καταλάβει ὅτι σὲ ὅλους ἀνήκουν ὅλα. Ἐδῶ δίδεται τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ ἀπαθῶς μεριζόμενον καὶ ὁλοσχερῶς μετεχόμενον. Ὁ ἄρτος ὁ μελιζόμενος καὶ μηδέποτε δαπανώμενος, ἀλλὰ τοὺς μετέχοντας ἁγιάζων.

Καὶ ὁ ἁγιασμὸς εἶναι ἡ ζωὴ ἡ ἀτελεύτητος, ἡ αὐτοδύναμος, ἡ «αὐτομάτη» καρποφοροῦσα. Τὸ περισσὸν καὶ ὁ πλεονασμὸς τῆς ζωῆς.

Ἀλήθεια καὶ ἀρετὴ εἶναι τὸ ὅλον. Ψεῦδος καὶ ἁμαρτία εἶναι τὸ ἐπὶ μέρους. «Ὅρος σύντομος τοῦ κακοῦ, ὅτι οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ μερικὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ ἐστι» (Ἅγ. Μακάριος, P.G. 4, 301 A).

Ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ αἵρεσι γεννῶνται ἀπὸ τὸ χωρισμό, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν πε-

ριορισμὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς προσοχῆς τοῦ ἀνθρώπου σ' ἕνα κομμάτι.

Δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος σῶμα μόνο ἢ ψυχὴ μόνο. Δὲν εἶναι νέος ἢ γέρος. Χαρούμενος ἢ θλιμμένος. Ζωντανὸς ἢ πεθαμένος. Εἶναι ὅλα. Καὶ τὸ κάθετι πρέπει νὰ τὸ ζῇ μέσα στὸ ὅλο.

* * *

Οἱ λειτουργημένοι καὶ καθαγιασμένοι τὰ κάνουν ὅλα δι' ὅλων ἐναρμονίως. Γίνονται ἕνα ἐν τῇ ἀπωλείᾳ καὶ τῇ ζωογονήσει τῆς ψυχῆς των. Ἀπολαμβάνουν μιὰ ἑνοειδῆ ζωή, ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν «πηγαίαν τῶν καλῶν αἰτίαν» (Μάξιμ., Φιλοκαλ. Β΄ 129). Ἀναπνέουν τὴν εὐχὴ «ἄνευ τῆς οἱασοῦν ἐννοίας». Θεολογοῦν μὲ κάθε κίνησι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός των.

Σ' αὐτοὺς βρίσκεις τὴ ζῶσα Θεολογία ἀναδυομένη ἀνὰ πᾶσα στιγμή. Εἶναι πηγὲς Θεολογίας. Βρίσκονται στὸν κρατῆρα τοῦ ἡφαιστείου τῆς ἀγάπης, ἀπ' ὅπου ἐκπηγάζουν οἱ δημιουργίες, καὶ ὄχι στὰ κράσπεδα τοῦ βουνοῦ, ὅπου ἡ πεπηγυῖα λάβα. Μετακινοῦν ἀμεταθέτως τὶς ἀλήθειες. Τὰ βλέπουν ὅλα φωτισμένα ἀπὸ τὴν ἄσβεστη φλόγα τῆς εὐσπλαγχνίας, ἀπ' ὅπου γεννήθηκαν οἱ κανόνες, διατυπώθηκαν οἱ ἐντολές, διαρθρώθηκαν ἀσχηματίστως τὰ σχέδια. Διότι «τῷ νομοθέτῃ συμβιοτεύοντες νομοθέται καὶ αὐτοὶ μᾶλλόν εἰσιν ἢ νόμου φύλακες» (Ἁγ. Συμεών, S.C. 113, 134).

* * *

Δὲν κάνουν προσευχὴ ἢ Θεολογία, δὲν ἀπασχολοῦνται ὡρισμένη ὥρα τῆς ζωῆς τους μὲ κάτι ποὺ γίνεται μὲ ἕνα τμῆμα τῆς ὑπάρξεώς τους. Εἶναι οἱ ἴδιοι προσευχή. Εἶναι οἱ ἴδιοι Θεολογία.

Βρίσκονται στὸ κέντρο τῆς ζωῆς. Δὲν περιφέρονται στὴν ἄκρη κάποιας ἀκτῖνος. Δὲν προωθοῦν καμμιὰ δική τους ἄποψι. Δὲν κάνουν κάτι ἀλλὰ περισσότερο παραμένουν κάπου. Ἔχουν φτάσει σὲ μιὰ κατάστασι ποὺ ἄλλη δύναμι δρᾷ μέσα τους. Πάσχουν τὰ θεῖα. Δέχονται δῶρα ποὺ δὲν περιμένουν. Ὁδηγοῦνται ἐκεῖ ποὺ μόνοι τους δὲν μποροῦν νὰ φτάσουν. Παρασύρονται ἀπὸ τὸ μὴ ἀρξάμενον μήτε παυσόμενον Πνεῦμα.

Ἐκεῖ «οὐχὶ προσευχῇ προσεύχονται, ἀλλὰ αἰσθήσει αἰσθάνονται». Εἶναι ὁλόκληροι μιὰ αἴσθησι. Ὑπάρχουν. Καὶ συγκρατοῦν στὴν ὕπαρξι τὴν κτίσι.

* * *

Ἡ παρουσία τους ἀναπαύει τὸ Θεό, ἐκδιώκει τοὺς δαίμονες. Καὶ γαληνεύει τὸν ἄνθρωπο.

Ὁ Θεὸς εἶναι, κατὰ τὸ λόγο τῆς θείας Λειτουργίας, «ὁ ἐν Ἁγίοις ἀναπαυόμενος». Ὁ Θεὸς ἀναπαύεται μόνο στοὺς Ἁγίους. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποστολή, ἡ δουλειὰ καὶ τὸ μεγαλεῖο τους.

Καὶ οἱ Ἅγιοι ἀναπαύονται μόνο στὸ Θεό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο αὐτοὶ μόνοι γνωρίζουν, ἀνέχονται, ἀναπαύουν καὶ θεραπεύουν τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι οἱ ἰατροί μας.

Εἶναι τόσο εὐεργετικοὶ ποὺ μᾶς ἀφαιροῦν τὸ καρκίνωμα ὁποιασδήποτε ἀπογνώσεως. Καὶ εἶναι τόσο διακριτικοί, ποὺ μᾶς κάνουν μόνο τὴν ἐγχείρησι ποὺ ἀντέχει ὁ ὀργανισμός μας.

* * *

Ἐγκυμονοῦν τὸ μυστήριο τῆς ζωῆς. Γίνονται εἰκόνες τοῦ ἀρχετύπου.

Βρίσκονται στὰ θεμέλια τοῦ εἶναι: Στὴ σιγή, ἀπ' ὅπου ὁ Λόγος. Στὸν Τάφο, ἀπ' ὅπου ἡ ζωή. Στὴ στάσι, ἀπ' ὅπου ἡ κίνησι. Ἀναπαύονται καὶ ἐργάζονται πυρετωδῶς.

Εἶναι ἀψευδεῖς κατὰ χάριν Θεοί. Καὶ εἶναι οἱ διδάσκαλοί μας, οἱ διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης. Ἀποκαλύπτουν τὰ βαθύτερα νοήματα τῆς Γραφῆς καὶ ἀπελευθερώνουν τὴ ζωτικὴ δύναμι τοῦ δόγματος.

Ζοῦν μαζί μας ὄντας μακρυά. Μᾶς ζεσταίνουν στὴ φωλιά τους, ὁδηγώντας μας στὸ ὕπαιθρο τῆς πραγματικότητος. Τὸ ὕπαιθρο ἔγινε ζεστὴ φωλιὰ γι' αὐτούς, καὶ γιὰ μᾶς δι' αὐτῶν. Ὁ θάνατος γέμισε ζωή. Ἡ ζωὴ γέμισε νόημα καὶ ἀγαλλίασι ἄφθαρτη.

* * *

Ὁ Χριστὸς ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε, ἵνα ἁγιάσῃ τὸν λαόν. Γιὰ νὰ σώσῃ τὴν Οἰκουμένη. Ἡ θεία Λειτουργία προσφέρεται ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης.

Καὶ οἱ τολμηροὶ θεολόγοι τῆς Παραδόσεώς μας ἀκατάπαυστα ἐξέρχονται τῆς παρεμβολῆς τοῦ κλειστοῦ, τοῦ σχετικοῦ καὶ σχηματικοῦ, ἀκολουθοῦντες τὸ Ἀρνίον. Συνέχεια ἀπαρνοῦνται τὸν ἑαυτό τους, ἐγκαταλείπουν τὴν ἐγκατάστασι, ἀναχωροῦν ἐκ τοῦ οἴκου καὶ τῆς συγγενείας τοῦ ἰδίου των θελήματος. Ἔτσι διαρκῶς ὁδηγοῦνται ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἔκπληξιν καὶ ταυτόχρονα ἔρχονται εἰς τὰ ἴδια, διότι ἴδια τοῦ ἀνθρώπου γίνονται τὰ πάντα, ὅπου Ἐκεῖνος μᾶς ὁδηγεῖ.

Εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται καὶ νομὴν ἀθάνατον εὑρίσκουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸν κόσμο ὁλόκληρο.

Ἴσως ἡ θεωθεῖσα ὕπαρξί τους μπορεῖ νὰ δείξῃ ποιὰ πορεία περιμένει ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ἐργασίες τοῦ παρόντος Θεολογικοῦ Συνεδρίου.

ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΟΤΗΣ

τοῦ Καθηγ. Νικολάου Α. ΖΑΜΠΟΛΟΤΣΚΥ

1. Καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας – ἀφετηρία διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πνεύματος τῆς κοινωνίας.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ ὡς μέρος αὐτῆς, κατέχουσαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ καθολικοῦ βίου, τῆς ἱδρυθείσης παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρίου κοινωνίας τῶν πιστῶν, ἐκλήθη καὶ εἶναι ἱκανὴ νὰ δημιουργῇ τὸ ἀληθὲς κοινοτικὸν πνεῦμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Οὕτω συνεργεῖ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν δημιουργικῶν προϋποθέσεων τῆς Θείας Προνοίας, ἀνακαινίζουσα καὶ τελειοποιοῦσα τὸ δημιούργημα διὰ τῆς ἀνυψώσεώς του εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» (Α΄ Κορ. 15, 28). Εἰς τὸ ἰσοδύναμον νόημα τῆς καθολικότητος καὶ εἰς τὴν ὑπεύθυνον συνείδησιν τοῦ δυναμικοῦ τῆς τάσεως πρὸς τελειοποίησιν (Ματθ. 5, 48· Β΄ Κορ. 13, 6-9), εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς ἀγάπης, «ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος» (Κολοσ. 3, 14), τῆς ἀγάπης, τῆς ὑπὸ τῆς πίστεως τρεφομένης καὶ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος θερμαινομένης (Α΄ Κορ. 13,13), ἀνευρίσκονται αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος, τοῦ συνδέοντος δι' ἀρρήκτων ἐσωτερικῶν δεσμῶν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοποθετοῦντος αὐτὴν ἐπὶ «λυχνίαν», ἵνα ὡς φάρος πλοηγὸς δεικνύῃ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι τοῦ Χριστοῦ, διότι Οὗτος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ «Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ» (Ἰω. 14, 6-7. Πρβλ. Ματθ. 5, 14-16).

Οὕτως ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς ἐποικοδομητικῆς διαδικασίας τῆς σωτηρίας. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ᾠκοδομημένη διὰ τῆς Πίστεως, τῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Ἀγάπης, εἶναι τὸ σωστικὸν ὄργανον τῆς δημιουργίας τῆς σωτηρίας. Τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα εἶναι «τὸ ἅλας καὶ ἡ ζύμη» τῶν εὐαγγελικῶν παραβολῶν (πρβλ. Ματθ. 5, 13) καὶ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας (Γαλ. 5, 9), τὸ προσδίδον γεῦσιν καὶ ἀναπτύσσον ζύμωσιν ἐν τῇ χριστιανικῇ ζωῇ, ποιοῦν δὲ αὐτὴν τόπον εἰσόδου εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Λουκ. 16, 16 κ.ἄ.).

Ἀλλὰ τί εἶναι ἡ «Καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας»; Πῶς θὰ ἐγκαθιδρύσωμεν ἄμεσον συνειρμὸν μεταξὺ τῆς «Καθολικότητος» καὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν ἐδῶ κοινοτικὸν πνεῦμα;

Πρὸς ἀπάντησιν ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων αὐτῶν πρέπει νὰ στραφῶμεν πρὸς τὸν Λόγον τῆς Ζωῆς, πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου, ἀκριβῶς εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ὅπου ἀναφέρονται αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας-τῆς Ἐκκλησίας Αὐτοῦ. Τὰ χωρία ταῦτα δὲν εἶναι καὶ

τόσον πολλά, ἀλλὰ τὰ δι' αὐτῶν ὑπονοούμενα διέπουν ὅλον τὸ εὐαγγελικὸν ἄγγελμα. Τρεῖς ὅροι ἐκ τῆς 'Αγίας Γραφῆς, ὡς φαίνεται,, μᾶς ἐπιτρέπουν ν' ἀντιληφθῶμεν τὸ νόημα τῆς ἐκφράσεως «Καθολικότης», τὸ ἐξαγόμενον ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον δόγμα τοῦ Νικαιο-Βυζαντινοῦ Συμβόλου «Πιστεύω εἰς Μίαν, 'Αγίαν, Καθολικὴν καὶ 'Αποστολικὴν 'Εκκλησίαν».

Οἱ ὅροι οὗτοι εἶναι: *κοινωνία,* ὡς ἀπορρέει ἐκ τῶν χωρίων Πράξ. 4, 32· Α' 'Ιω. 1, 3· 'Ιούδ. 3· Α' Κορ. 1, 9· Β' Κορ. 4, 14· Γαλ. 2, 9· Τίτ. 1, 4· *συμφωνία,* ὡς ἐπεξηγεῖται εἰς Ματθ. 18, 19· Α' Κορ. 7, 5 θετικῶς καὶ Πράξ. 5, 9 ἀρνητικῶς καὶ *συναγωγία - συναγωγή,* ὡς δυνάμεθα ν' ἀναγνώσωμεν παρά: 'Ιακ. 2, 2· 'Ιω. 11, 52· 'Αποκ. 19, 17· Ματθ. 3, 12-24. 31· Μάρκ. 13, 27· Λουκ. 12, 18· Ματθ. 12, 30· Λουκ. 11, 23· 'Ιω. 18, 1-2 καὶ εἰς πλέον χαρακτηριστικὸν σημεῖον Ματθ. 18, 20. *Κοινωνία* ἐν τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ ἐλπίδι, κοινωνία ἐν 'Ιησοῦ Χριστῷ, κοινωνία ἐν τοῖς μυστηρίοις καὶ τῇ σωτηρίᾳ, κοινωνία τῶν πιστῶν μετὰ τῶν ἐπισκόπων, τοῦ λοιποῦ Κλήρου καὶ πρὸς ἀλλήλους, κοινωνία τῶν 'Εκκλησιῶν, κοινότης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως καὶ ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῆς 'Αρετῆς, κοινωνία τοῦ ἐπιγείου καὶ ἐπουρανίου τμήματος τῆς 'Εκκλησίας, κοινότης εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐσχατολογίαν. Πάντα ταῦτα περικλείει ὁ ὅρος *κοινωνία,* ὁ ὑποδηλῶν τὴν κοινότητα εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, αἵτινες ἐκφαίνουν ποιάν τινα στατικότητα τῆς πίστεως εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. 'Ο δεύτερος ὅρος *συμφωνία* συμπληροῖ τὸν πρῶτον, σημαίνων ταυτοχρόνως τὴν «ἐλευθερίαν τῆς Υἱότητος» ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἢ ἄλλως τὴν δυναμικὴν δυνατότητα διὰ τοὺς πιστοὺς νὰ συμμετέχουν ἐλευθέρᾳ τῇ βουλήσει εἰς τὴν καθολικότητα ἐκείνην τῆς 'Εκκλησίας, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Συμβόλου *«καθολική».* 'Η συμφωνία εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον διὰ τὸν καθολικὸν βίον τῆς 'Εκκλησίας εἰς κόσμον δυναμικόν. Δι' αὐτῆς ἡ κοινότης τῆς 'Εκκλησίας πραγματοποιεῖται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ τὴν θέσιν τῶν καλουμένων πρὸς τὴν σωτηρίαν κατὰ τὰς σχέσεις χώρου καὶ χρόνου τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. 'Η στατικὴ καὶ ἡ δυναμικὴ τῶν δύο ὅρων διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἐντάσεώς των σχηματίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ τρίτου, τ.ἔ. τῆς *συναγωγῆς,* ἥτις συγχρόνως σημαίνει καὶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σύνοδον μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ διὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. 'Ως πρὸς τὴν μέθοδον ὅμως καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ βίου τῆς *Καθολικῆς 'Εκκλησίας,* φαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ τίθεται ἐπικρατέστερος τόνος εἴς τινα τῶν ἀναφερθέντων ὅρων. "Ολοι αὐτοὶ οἱ ὅροι ἐν ἀλληλεξαρτήσει ἐπεξηγοῦν τὴν ἔκφρασιν τοῦ Συμβόλου «Καθολικὴ 'Εκκλησία» πληροῦντες αὐτὴν διὰ τοιούτου περιεχομένου, ὥστε, κατὰ τρόπον πόρρω ἀπέχοντα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ καὶ τοῦ σχολαστικοῦ, νὰ ὑποβοηθῇ νὰ διακρίνωμεν τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος ὡς πνεῦμα δημιουργικῆς οἰκοδομῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ, ὡς πνεῦμα συνδέσεως τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ — τῆς 'Εκκλησίας Αὐτοῦ[1] —, ὡς πνεῦμα ζωῆς, ζωοποιοῦν, ἀνακύπτον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀφάτων ἐπιδράσεων τοῦ 'Αγίου Πνεύματος, τοῦ Παρακλήτου ('Ιω. 14, 16-17).

Τὰ πλαίσια τοῦ Συνεδρίου δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προτεινομένης ἀντιλήψεως, ἥτις δὲν εἶναι ἴσως καὶ ἀπαραίτητος. 'Η Καθολικότης τῆς 'Εκκλησίας, καθ' οἱανδήποτε ἑρμηνείαν αὐτῆς, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διὰ τὴν κα-

τανόησιν τοῦ πνεύματος τῆς κοινότητος, χαρακτηριστικοῦ τοῦ ὑγιοῦς ὀργανισμοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

2. **Συνοδικότης.**

Ἡ 5η Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς Ναϊρόμπι διὰ τῆς ὑπογραμμίσεως τῆς γνωστῆς ἐκφράσεως «συνοδικότης», ἥτις θεωρεῖται ὑπό τινων ὡς ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὸν ρωσσικὸν ὅρον «Sobornost» (συλλογικότης, γενικότης)[2], ἐπέτρεψε, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, νὰ γίνῃ τὸ ἑξῆς σφάλμα: Νὰ δοθῇ ἔμφασις εἰς τὸν ὅρον αὐτόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως ὁδηγεῖ εἰς τὴν παραμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας καὶ τῆς ζωῆς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὸν ἐσφαλμένον δρόμον τῶν τυπικῶν ὀργανώσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὴν πλήρη σημασίαν τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος. Ἡ συνοδικότης χαρακτηρίζει μᾶλλον τὴν ἐξωτερικὴν λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας νὰ συγκαλῇ λειτουργικὰς συγκεντρώσεις, τοπικὰς καὶ γενικὰς συσκέψεις, συνδιασκέψεις καὶ συνόδους. Βεβαίως ἡ λειτουργία αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζει τὴν οὐσίαν της, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἡ κοινότης ἐν τῇ Πίστει, τῇ Ἀγάπῃ καὶ τῇ Ἐλπίδι· εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ συμφωνία εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν διακονίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ριζικαὶ διαφοραὶ εἰς τὰς ἀπόψεις ἐπὶ τῆς ἀνακαινίσεως. Οὐδὲν θ' ἀποδώσῃ εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν «ἡ σύνοδος μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ διὰ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» καὶ ἡ «συγκέντρωσις τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Θεοῦ» δὲν θὰ εἶναι τὸ κύριον βάθρον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ μαρτυρία του ἐν τῷ Κόσμῳ. Εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσωμεν, ὅτι ἡ συνοδικότης ἔν τινι μέτρῳ ἀποτελεῖ τὸ ἐξωτερικὸν πλαίσιον διὰ τὴν διάπλασιν ἢ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ συνοδικοῦ πνεύματος (τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος), ἀλλὰ θὰ ἦτο ἀνεπαρκὲς ν' ἀναθέτωμεν τὴν ἐλπίδα εἰς τὰς ἐξωτερικὰς μορφὰς καὶ ν' ἀναμένωμεν ὅτι αὗται καὶ μόνον θ' ἀφυπνίσουν τὸ συνοδικὸν ἢ τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα. Τοιοῦτον πνεῦμα ἀφυπνίζεται καὶ ἐνεργεῖ δημιουργικῶς διὰ μέσου τῆς ἑνιαίας πίστεως, ἀγάπης καὶ ἐλπίδος, ἐν τῇ ἐπιγνώσει τῆς περὶ τὸν Χριστὸν συγκεντρώσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἀποφασιστικότητα νὰ συνερχώμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ, ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου (ἐπιθυμίαι τῆς σαρκός, τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς ἀλαζονείας τοῦ βίου, Α΄ Ἰω. 2, 15-16) παρὰ τοὺς πειρασμοὺς τῆς διαιρέσεως. Ἐπίκαιρον εἶναι νὰ εἴπωμεν τώρα, ὅτε ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις διὰ τῆς Συνελεύσεως εἰς Ναϊρόμπι ἀποκτᾷ νέον περιεχόμενον εἰς τὴν τάσιν της πρὸς τὴν ἑνότητα, ὅτι ἡ «συνοδικότης» τῶν κειμένων τοῦ Ναϊρόμπι καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς «καθολικότητος» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ὑπάρξεως πολυμορφίας εἰς τὰς ἑρμηνείας τῆς χριστιανικῆς ζωῆς δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα ἐννοοῦνται διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ὅρων *«κοινότης», «συμφωνία», «καθολικότης»*. Ἡ Συνοδικότης δὲν εἶναι ἡ «Sobornost» εἰς τὴν ρωσσικὴν ἔννοιαν καὶ δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὅ,τι ἐννοεῖ ὁ ἑλληνικὸς ὅρος «συναγωγή».

3. **Ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις.**

Ὅτι ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις σχηματίζεται διὰ τῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει πρὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ *« ἐ γ ὼ »* ἑκάστου πιστοῦ τὸ μυστικὸν

νόημα τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία ἀναπλάσσει εἰς τὰς καρδίας καὶ τὸν νοῦν τὰ γεγονότα τῆς Εὐαγγελικῆς Ἱστορίας, διὰ τῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία πληροῖ διὰ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ὅλην τὴν ἐπίγειον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου-Χριστιανοῦ· ὅτι ἐπίσης ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς ζῇ εἰς τὴν γενικὴν αἴσθησιν εὐλογίας, προσφερομένης διὰ τῶν μυστηρίων, ἐκπεμπομένης ἀπὸ τὰς Ἁγίας Εἰκόνας καὶ τὰ Ἅγια Λείψανα, διαπερώσης τὰς ἐκκλησιαστικὰς ψαλμῳδίας καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ πολύτιμον καὶ ἀναντικατάστατον δῶρον τοῦ Θεοῦ τὸ συνάπτον τὸ ἀτομικὸν *ἐγὼ* ὡς συμμέτοχον εἰς τὴν πληρότητα τῆς παν-ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ ἀναπόσπαστον ἀπὸ τὴν ὀργανικῶς ὡλοκληρωμένην ζωτικὴν σχέσιν τῶν ἐπισκόπων, τῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων, τῶν μοναζόντων καὶ τῶν κοσμικῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Πάντα ταῦτα ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος τῆς κοινότητος, ὅπου ζῶντες καὶ μεταστάντες εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν, νήπια καὶ γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἁμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, εὑρίσκονται ὁμοῦ, προσεύχονται ἀπὸ κοινοῦ, ὑπηρετοῦν ἀλλήλους· ὅπου πάντες καὶ ἕκαστος ἵστανται πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θείου Μεγαλείου, ἐναγκαλίζονται ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ χριστιανικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ. Ἀκριβῶς εἰς τὴν τοιαύτην σφαῖραν τῆς ὀργανικῆς ἀλληλεπιδράσεως τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ, κατὰ γραμμὴν κατακόρυφον καὶ ὁριζοντίαν (τὰς τόσον συχνάκις τονιζομένας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν διὰ τὴν ἀπεικόνησιν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς), ἀναπτύσσεται ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς ἀπὸ νηπιακῆς ἡλικίας, ἀπορροφῶν τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἐκκλησιαστικότητος, γευόμενος τὸ εὐλογημένον Μάννα τῶν θείων Μυστηρίων, χειραγωγούμενος πρὸς τὸν Χριστὸν διὰ τῆς τάξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς καὶ τῆς σοφίας τῶν Ποιμένων καὶ τῶν πνευματικῶν κηδεμόνων. Εἰς παρομοίαν σφαῖραν γίνεται καὶ δέον νὰ γίνεται ἡ χριστιανικὴ ἀγωγὴ καὶ διάπλασις τῆς νεότητος. Αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπαραίτητοι διὰ τὴν τροφὴν τοῦ νοῦ καὶ ἡ πεῖρα τῶν δυτικῶν ἀδελφῶν — Διαμαρτυρομένων καὶ Καθολικῶν — ἥτις ἔθεσεν εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα τὴν σημασίαν τῆς ὀρθολογιστικῆς ἐξηγήσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, ἡ πεῖρα, ἡ σχηματίζουσα τὴν κοσμοθεωρίαν ἐντὸς τῶν ἐπιστημονικῶν κατηγοριῶν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἰδεολογικῶν συστημάτων, εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπον νὰ γίνῃ δεκτὴ καὶ νὰ προσεχθῇ. Καὶ ὅμως ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις δὲν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ περιπίπτῃ εἰς τὰς ἀκρότητας τῶν Καθολικῶν δογματισμῶν ἢ τῆς Διαμαρτυρομένης ἐλευθεροφροσύνης. Εἰς αὐτὴν εἶναι ἐξ ἴσου ξένα καὶ ἡ ὑποκατάστασις τῆς θρησκείας διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ νεκρότης τῶν ἰδεολογικῶν σχημάτων. Ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις ἀντλεῖ τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος ἐκ τοῦ ἀπροσίτου μυστηρίου τῆς θείας συγκαταβάσεως, τῆς ἑνώσεως τοῦ Θείου μετὰ τοῦ ποιηθέντος κόσμου διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, ἐκ τοῦ μυστηρίου τῆς θυσίας τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις εὑρίσκεται πρὸ τῆς συνεχοῦς ἀξιώσεως πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἀνύψωσιν πρὸς τὸ ἄπειρον ἐν τελειότητι θεῖον, ἄλλως, πρὸ τῆς ἀπαιτήσεως πρὸς θεοποίησιν. Ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις αἰσθάνεται τοὺς ἀνεξηγήτους δεσμούς, τοὺς ἑνοῦντας ἑκάστην πιστεύουσαν ψυχὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πλάσεως Αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν, μετὰ

τῆς τηρήσεως τῶν δογμάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς κανονικῆς τάξεως, ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὴν θεολογίαν του. Δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὴν λογικὴν τῶν νεκρῶν μορφῶν. Εὑρίσκεται ὁλόκληρος ἐν τῇ αἰσθήσει τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ζωῆς, ἐν τῇ προαισθήσει καὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, μὲ ἄλλους λόγους ἐν τῇ δυναμικῇ μορφῇ τῆς ζωῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ (Ἰω. 11, 21-27). Τοῦτο πρακτικῶς πρέπει νὰ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἀγάπην. Δι' αὐτὸ ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις εἶναι πρὸ παντὸς ἡ αἴσθησις ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, τὸν πλησίον, τὴν φύσιν, πρὸς τοὺς ἐγγὺς καὶ μακράν, πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας: εἶναι ἡ αἴσθησις τῆς ἀγάπης τῆς πλήρους θυσίας, δικαιοσύνης καὶ ἀπαιτήσεως, τῆς ἀγάπης, τῆς ἐπιβεβαιούσης τὸν δεσμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς εἰς τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις καὶ ἀπορριπτούσης τὴν καταστρεπτικὴν διαίρεσιν. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις ἐπικυροῖ τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος καὶ ταυτοχρόνως συνεισφέρει εἰς τὴν πρέπουσαν κατανόησιν τῆς Καθολικότητος – Συνοδικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακονῇ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν πλάσιν ἐν τῷ συνόλῳ της.

4. **Σύνδεσις τῶν γενεῶν – Συνεχὲς τῆς Ἐκκλησίας.**

Ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας ἀπαραιτήτως δέον νὰ οἰκοδομῆται ἐν ἀρρήκτῳ συνδέσει μετὰ τῆς Παραδόσεως τῆς Ὀρθοδοξίας, μεθ' ὅσων μᾶς παρεδόθησαν ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῶν Ἀποστόλων, τῶν Πατέρων καὶ τῶν Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα κατεχωρήθησαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν συνόδων, εἰς τὴν λειτουργικὴν καὶ ὑμνογραφικὴν δημιουργίαν, εἰς τὸ ἀδιάκοπον τῆς Παραδόσεως ὁμοῦ μετὰ τοῦ συνεχοῦς τῆς εὐλογημένης ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς, τὸ ἀδιάκοπον τῆς συνοδικῆς μεθόδου. Ἄλλοις λόγοις ἡ ἀκεραιότης τῆς Παραδόσεως ἀπὸ τῆς μιᾶς γενεᾶς εἰς τὴν ἄλλην τοῦ καθολικοῦ πλούτου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων θὰ ἀποτελῇ, τὴν βάσιν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας ὅλων τῶν κλάδων γνώσεως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς σχολάς, τὰ σεμινάρια, τὰς θεολογικὰς πανεπιστημιακὰς σχολάς, τὰς θεολογικὰς Ἀκαδημίας. Ὁ Πολύκαρπος, ἐπίσκοπος Σμύρνης, φίλος τῶν Ἀποστόλων, θὰ μείνῃ πάντοτε τὸ ὑπόδειγμα διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου διδαχῆς καὶ τῆς τάξεως εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωήν. Οὗτος, ὡς λέγεται εἰς τὴν *Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν* τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐδίδασκε πάντοτε ὅ,τι ἐδιδάχθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὅ,τι διδάσκει ἡ Ἐκκλησία καὶ μόνον ὅ,τι εἶναι ἀληθές. Περὶ τούτου – λέγει ὁ Εὐσέβιος – μαρτυροῦσιν ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας καὶ ὅλοι οἱ διάδοχοι τοῦ Πολυκάρπου μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν[3].

Ἐν τούτοις δὲν χαρακτηρίζει μόνον ἡ Παράδοσις τὸ ἀδιάκοπον τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦμεν ἐδῶ, βασιζόμενον εἰς τὴν συνεχῆ διδαχὴν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖ πρὸς ἀλληλεπίδρασιν τῶν διαφόρων ἡλικιῶν εἰς πᾶσαν μεμονωμένην στιγμὴν τῆς Ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Κατὰ τὸν αἰῶνά μας, αἰῶνα ποιᾶς τινος ἀσυμφωνίας μεταξὺ τῶν γενεῶν, ἀσυμφωνίας ἄλλωστε σχετικῆς, ἀκριβῶς ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἱκανὴ νὰ δείξῃ τὴν ὀργανικὴν ἀλληλουχίαν τῆς γεροντικῆς, τῆς ὡρίμου ἡλικίας, μετὰ τῶν νεανικῶν, ἐφηβικῶν

καὶ παιδικῶν ἀπόψεων ἐπὶ τῆς ζωῆς, καθ' ὅσον ὅλαι αἱ ἡλικίαι ὁμοίως ἐναγκαλίζονται ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε ἐπὶ παντός, ὅπερ παραμένει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐνεργεῖ ἡ καλοῦσα, ἡ ἀνακαινίζουσα, ἡ νουθετοῦσα εὐλογία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸ πάντων δὲ εὑρίσκεται ἐνταῦθα ἡ προοπτικὴ τῆς ἀπειρότητος, ἡ ἀπαλείφουσα τὰ ὅρια τῆς ἡλικίας. Ἐξ ἄλλου ἡ ὑπὸ τῆς Ἱστορίας μαρτυρουμένη σοφία τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἴσου μετὰ τῆς βιοτικῆς πείρας, ὑπογραμμίζουν τὴν αὐθεντίαν τῶν γηρατείων, ἐνῷ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις ἀπονέμει τὴν διδακτικὴν αὐθεντίαν διὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ποιμένας τῆς ἐλλόγου Ποίμνης. Τὸ χριστιανικὸν μνημεῖον τοῦ Γ' αἰ. *Διδασκαλία* δίδει τὴν ἀκόλουθον νουθεσίαν: «Καὶ οὕτω, ἀκούσατε τοῦτο καὶ ὑμεῖς, οἱ κοσμικοί, ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία... Ὑμεῖς ἡ Καθολική, Ἁγία καὶ τελεία Ἐκκλησία, τὸ βασιλικὸν ἱερατεῖον, ἡ ἁγία συναγωγή, ὁ λαός, ὁ ὡρισμένος εἰς διαδοχήν, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία, ἡ νύμφη, ἡ κεκοσμημένη διὰ Κύριον τὸν Θεόν... Σέβεσθε τοὺς ἐπισκόπους, οἵτινες ἠλευθέρωσαν ὑμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οἵτινες ἐκ νέου ἐγέννησαν ὑμᾶς ἐν ὕδατι (τῆς βαπτίσεως), οἵτινες ἐπλήρωσαν ὑμᾶς Πνεύματος Ἁγίου, ἐξέθρεψαν ὑμᾶς λόγῳ, ὡς γάλακτι, ἀνέπλασαν ὑμᾶς τῇ διδασκαλίᾳ, ἡδραίωσαν ὑμᾶς τῇ ἀποδοχῇ καὶ ἔδωσαν ὑμῖν τὴν δυνατότητα νὰ μετέχητε τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας τοῦ Θεοῦ καὶ κατέστησαν ὑμᾶς συμμετόχους καὶ συγκληρονόμους τῆς θείας ὑποσχέσεως. Διὰ τοῦτο νὰ φοβῆσθε αὐτοὺς καὶ νὰ τιμᾶτε αὐτοὺς πάσῃ τιμῇ...»[4]. Ἡ νουθεσία αὕτη διατηρεῖ τὴν ἰσχύν της εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Χωρὶς νὰ θίγῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν νεωτέρων γενεῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ αὐθεντία τῆς ἐπισκοπείας, τῆς ποιμαντορίας, τῆς πατρότητος βοηθεῖ τὴν δημιουργίαν ὑγιοῦς ἀτμοσφαίρας μεταδόσεως τῆς σοφίας ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, τουτέστιν ὑπηρετεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν κοινότητα πνεύματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἡ συμφωνία μεταξὺ τῶν γενεῶν ἐπιτυγχάνεται ἐντὸς γενικῆς συναγωγίας-συνελεύσεως.

5. Ἀνατροφὴ ἐν πνεύματι διαλόγου διὰ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν καθολικῶν σχέσεων.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν ἡ καθολικὴ ἀξίωσις «τῆς συγκεντρώσεως» ἐν Χριστῷ καὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν. «Ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει» (Ματθ. 12, 30), ἰδοὺ τὸ σύνθημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐμπνέῃ πάντα εἰσερχόμενον εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον. Ἀλλὰ σ υ ν ά γ ε ι ν σημαίνει ὄχι τὸ ἁπλῶς ἐξισώνειν τὰς διαφοράς, αἵτινες συνεκεντρώθησαν κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαιρέσεων, ἀλλὰ σημαίνει νὰ μελετήσωμεν ἀντικειμενικῶς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐπὶ μέρους ὁμολογιῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ: α. Ὅπως σημειώσωμεν τὰς οὐσιαστικὰς γραμμὰς τῆς πίστεως, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς τάξεως, τὰς κοινὰς διὰ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ διατηρηθείσας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐν τῇ διαιρέσει. β. Ὅπως ὑποδείξωμεν τὰς ὑπερβολικὰς ὑπογραμμίσεις μερικῶν στοιχείων[5], τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἐξ αἰτίας τῆς διαιρέσεως χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα εἰς κεχωρισμένας χριστιανικὰς κοινότητας, καὶ γ. Ὅπως καθορίσωμεν τὰς τελετουργικάς, βιοτικάς, γλωσσικὰς καὶ ἄλλας ἰδιομορφίας εἰς τὰς ὁποίας εἶναι

δυνατόν νὰ συμφωνήσωμεν ἀζημίως διὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἑνότητος ἐν Χριστῷ, ὡς τοῦτο ἔδειξεν ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος τῆς Λυῶνος, – «ὁ εἰρηνοποιὸς κατ' ὄνομα καὶ εἰρηνοποιὸς κατ' ἦθος»[6]. Δικαίως, βεβαίως, παρατηροῦν τινες, ὅτι τὴν μεγίστην δυσκολίαν ἀποτελεῖ ὁ χωρισμὸς τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες, οὐχ ἧττον ὅμως τοῦτο ὀφείλει νὰ γίνεται ἐν πνεύματι κοινωνίας, συμφωνίας καὶ συναγωγῆς. Πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ παρίσταταί τις εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνελεύσεις καὶ νὰ περιορίζηται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς αὐτάς. Ἀπαιτεῖται βαθεῖα θεολογικὴ ἐργασία εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας μετ' ἐπεξεργασίας κανόνων καὶ μεθόδων ὀρθοδόξου οἰκουμενισμοῦ. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀντίστοιχος μόρφωσις εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς σχολικῆς προπαρασκευῆς. Εἰς τὴν Ρωσσικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ προγράμματα τῆς θεολογικῆς μορφώσεως λαμβάνουν ἐν μέρει ὑπ' ὄψιν τὴν οἰκουμενικὴν ἄποψιν. Εἰς σειρὰν περιπτώσεων ὁ οἰκουμενικὸς διάλογος ἀρχίζει ἤδη εἰς φοιτητικὸν ἐπίπεδον, ὅταν λαμβάνῃ χώραν ἀπὸ κοινοῦ διδασκαλία τῶν ἀντιπροσώπων διαφόρων ὁμολογιῶν· ὁ οἰκουμενισμὸς ἐπίσης βαθμιαίως εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐνοριακὴν ζωήν, διὰ μέσου τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν πρᾶξιν ἀρχαίων λειτουργιῶν, ὡς λόγου χάριν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἢ ὅταν εἰσάγωνται οἰκουμενικαὶ ἀκολουθίαι μετὰ συμμετοχῆς ἀντιπροσώπων διαφόρων ὁμολογιῶν, λ.χ. Ὀρθοδόξων, Ρωμαιοκαθολικῶν, ἀρχαίων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, Βαπτιστῶν κ.ο.κ.[7] Παρὰ ταῦτα ἀκόμη δὲν ἔγιναν ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Διμερεῖς καὶ πολυμερεῖς διάλογοι βοηθοῦν εἰς τὴν διαδικασίαν τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ὀρθοδόξου οἰκουμενικῆς θεολογίας. Τὸ σπουδαῖον εἶναι νὰ μὴ εὑρίσκωνται οἱ διάλογοι αὐτοὶ εἰς τὰς χεῖρας στενοῦ κύκλου εἰδικῶν, ἀλλὰ νὰ γίνουν κτῆμα τῆς εὐρείας ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τῆς φοιτητιώσης νεολαίας – τῶν μελλόντων συνεργατῶν εἰς τὸ πεδίον τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἑνότητος τῆς Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς νοοτροπίας μέσα εἰς τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὴν συγκριτικὴν κριτικὴν ἔχει ἤδη γίνει τὸ πέρασμα πρὸς τὴν δημιουργικὴν συλλογὴν ἐν ἀντικειμενικῇ ἐκτιμήσει τῶν ἀξιῶν, τῶν φυλασσομένων εἰς τὰς κεχωρισμένας χριστιανικὰς κοινότητας. Σπουδαῖον εἶναι νὰ ἐμβαθύνωμεν καὶ νὰ διευρύνωμεν τὴν διαδικασίαν αὐτήν. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἰδιαιτέρως σοβαρὸν καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον πλευράν, εἶναι νὰ συμπράξωμεν παντοιοτρόπως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀληθινῶν σχέσεων Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν πίστει καὶ τάξει, ἐν εὐσεβείᾳ ζωῆς, ἐν χριστιανικῇ ἀποστολῇ καὶ διακονίᾳ. Σκοπὸς τῆς συγκεντρώσεως μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ εἶναι ἡ ἀναδημιουργία τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ πνεύματι ἐκείνῳ τῆς κοινωνίας, τῆς συμφωνίας καὶ τῆς συναγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ,μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι διαπεποτισμένα τὸ Εὐαγγελικὸν Ἄγγελμα καὶ αἱ Ἀποστολικαὶ Ἐπιστολαί, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ μοναδικὸν τρόπον ὑπηρετεῖ εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς Πίστεως, τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Ἐλπίδος, τῆς Χριστιανικῆς κλήσεως εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἡμεῖς δεόμεθα, ὡς λέγει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνῳδία: «Στερέωσον τὴν ἐπὶ Σὲ ἐλπίζουσαν Κύριε Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτήσω τῷ Τιμίῳ Σου αἵματι...»[8].

6. Συνάντησις μετὰ τῶν συγχρόνων προβλημάτων – Ὀρθόδοξος χριστιανικὴ Ἄσκησις.

Αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι οὐδόλως παραθεωροῦν τὰ σύγχρονα προβλήματα, τὰ ταράσσοντα τὴν ἀνθρωπότητα. Εἰς τὰς προσευχὰς καὶ δεήσεις τῆς Λειτουργίας περιέχονται στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὴν προσευχομένην κοινότητα μετὰ τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν. Οἱ λόγοι τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, «τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον», «ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν», «μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ», εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοῶνται ἐν ὁριακῇ εὐρύτητι εἰς τὴν ἀναφοράν των πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα σχετικὰ τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανικοῦ γένους εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Τοιουτοτρόπως γίνονται ἀντιληπτὰ καὶ πραγματοποιοῦνται εἰς τὴν χριστιανικὴν δρᾶσιν, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ πλησίον καὶ ἰδίαν σωτηρίαν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν οἰκουμενικὴν γλῶσσαν ὀνομάζεται ὁριζοντιότης τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς εἰσάγει εἰς τὴν σφαιρικὴν ἑρμηνείαν τοῦ χριστιανικοῦ βίου, ὄχι μόνον ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου, ὡς τοῦτο ἐμφανίζεται, λόγου χάριν, εἰς τὰ κείμενα τοῦ 5ου καὶ 6ου τμήματος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς Ναϊρόμπι[9], ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς συζητεῖται καὶ ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πιστῶν εἰς τὴν δρᾶσιν των ἐπὶ διαφόρων ἐπιπέδων καὶ εἰς διάφορον περιβάλλον πολυαρχικοῦ κόσμου. Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν εἰρήνην ὅλου τοῦ κόσμου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, λ.χ. περικλείεται καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν συμφωνιῶν τοῦ Ἑλσίνκι καὶ τὰ περὶ ἀσφαλείας καὶ συνεργασίας ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι μία ἀπὸ τὰς κυρίας κατευθύνσεις τῆς πρακτικῆς δράσεως τῆς Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν[10]. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας γίνεται ἐπεξεργασία τῆς εἰρηνευτικῆς Θεολογίας ἢ τῆς Θεολογίας τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία θέτει βασικὸν χριστιανικὸν θεμέλιον διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς Εἰρηνοποιΐας. Ἡ Θεολογία αὐτὴ ὑποστηρίζει, ἐνθαρρύνει καὶ ἐνισχύει τὴν πολιτικὴν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐκτονώσεως, τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως καὶ συνεργασίας. Αὕτη, ὅπως δεικνύουν τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα πορίσματα καὶ τὰ ἐπιτευχθέντα ἤδη ἀποτελέσματα, εἶναι ἱκανὴ ν' ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν λύσιν πολλῶν καὶ ποικίλων προβλημάτων τοῦ συγχρόνου κόσμου: Τῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν, τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν πηγῶν, τῆς πρεπούσης προφυλακτικῆς - δημιουργικῆς σχέσεως πρὸς τὴν φύσιν, τῆς ἐκμηδενίσεως τῆς πενίας, τῶν νόσων κλπ. Ἡ Ὀρθοδοξία κατέχει ἱκανὰς δυνατότητας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς κατανοήσεως τοῦ ἑνιαίου τῆς Δημιουργίας, ὅπου τὸ διάστημα, ἡ ὑλικὴ φύσις, ἡ βιόσφαιρα, ὁ ζωϊκὸς κόσμος καὶ ἡ κορωνίς τῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος, ἀποκτοῦν τὴν θέσιν των εἰς τὴν κατὰ τὴν θείαν Πρόνοιαν διαδικασίαν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ πλάσματος πρὸς τὴν Πρώτην αὐτοῦ Πηγὴν καὶ τὸ Τέλος - πρὸς τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠμέγα τοῦ βίου[11]. Προσπάθειαι εὐλογολογίας ὁμοίου εἴδους εἶχον γίνει ἤδη κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας ὑπὸ τῶν Ἁγίων Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Γρηγορίου Νύσσης[12]. Ταῦτα συνεχίσθησαν περαιτέρω· καὶ ἂν ὄχι ἐξ ὁλοκλήρου θεωρητικῶς, πάντως πρακτικῶς ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις δὲν διεχώρισεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς γενικῆς δημιουργίας, μεμνημένη τῶν λόγων τοῦ Ἀπ. Παύλου: «Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία

τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται· τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις στενάζει καὶ συνωδύνει ἄχρι τοῦ νῦν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν...» (Ρωμ. 8, 19-23). Διὰ τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαία ἡ κατανόησις τῶν δεσμῶν των μετὰ τῶν λαῶν των, καθ' ὅσον αἱ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαι εἶναι κατὰ πλειονότητα Ἐκκλησίαι ὡρισμένων λαῶν. Ἐντεῦθεν ὁ συνήθης διὰ τοὺς ὀρθοδόξους πιστοὺς πατριωτισμός, ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐπίσης καὶ ἡ κατανόησις ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἄλλων λαῶν, ἡ ἑτοιμότης των νὰ βλέπουν διὰ τοῦ πρίσματος τῆς ἰδίας φιλοπατρίας τὰς πικρίας, τὰς χαρὰς καὶ τὰς ἐλπίδας ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ στάσις τοῦ ὀρθοδόξου πιστοῦ πρὸς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν κόσμον εἶναι, ὡς γνωστόν, διττή. Ἀφ' ἑνὸς μὲν καλεῖται: «μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ· ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκός, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί» (Α΄ Ἰωάν. 2, 15-16). Ἀφ' ἑτέρου δὲ — κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκτελοῦντος τὴν βούλησιν τοῦ Ἐπουρανίου Πατρὸς — ὁ χριστιανὸς πρέπει τόσον ν' ἀγαπήσῃ τὸν κόσμον, ὥστε νὰ μὴ φείδεται οὔτε τῆς ζωῆς του εἰς τὴν διακονίαν τοῦ κόσμου διὰ τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ (πρβλ. Ματθ. 20, 28). Τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο διαλεκτικῶς δημιουργοῦν ἔντασιν, ἔκβασις τῆς ὁποίας καθίσταται δυνατὴ μόνον διὰ τῆς τελειοποιήσεως. Εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν ἡ τελευταία ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς διακονίας. Διακονία πρὸς τὸν πλησίον εἰς ὅλας τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας. Διακονία πρὸς τὴν Πατρίδα, ἄνευ διακρίσεως εἰς αὐτὴν τοῦ πλησίον τῷ πνεύματι καὶ τῶν ἀπορριπτόντων τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς διακονίας. Διακονία πρὸς ὅλην τὴν Ἀνθρωπότητα, — τοιοῦτον εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς — ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ἰδίᾳ δὲ σήμερον, ὅτε ἡ ἀπόσπασις τῶν πάντων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἡ ἀπιστία ἀπομακρύνουν τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς ἀπὸ τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐλέους, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς αὐτοθυσίας. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως δυσχερὲς καὶ διὰ τοῦτο ἡ χριστιανικὴ διακονία εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον ἀποκτᾷ σημασίαν ἀσκητικοῦ ἄθλου[14].

Ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας δὲν δύναται νὰ διεξάγηται ἄνευ συναφείας μετὰ τῆς πραγματικότητος, τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ συγχρόνου κόσμου, ἄνευ συνδέσεως μετὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐπιτευγμάτων, ἄνευ κατανοήσεως τῆς τεχνικῆς ἀναπτύξεως, τῆς οἰκονομίας, τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν διαδικασιῶν. Ὁ κυριαρχικῶς διακηρύσσων τὴν παρουσίαν του κόσμος πρέπει νὰ μελετηθῇ ἤδη ἐντὸς τῶν τοίχων τῶν σχολικῶν ἱδρυμάτων, ἵνα αἱ νεαραὶ διάνοιαι μὴ ὦσι τυφλαὶ πρὸς τὰς ἐπιτελουμένας παγκοσμίους διαδικασίας, ἀλλὰ ν' ἀποδειχθοῦν ἱκαναὶ νὰ κατανοοῦν ταύτας ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὸ βίωμα καὶ τὴν διακονίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αἱ νεαραὶ διάνοιαι

πρέπει νὰ διδάσκωνται τὸν ἀσκητικὸν ἆθλον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κόσμου ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, ἀπὸ τῶν σχολικῶν θρανίων. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος εἶναι ὠφέλιμον νὰ συνδυάζωνται οἱ στοχασμοὶ ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῆς κοινῆς προσευχῆς καὶ τῆς κοινῆς ἐργασίας, ἵνα ἡ θεωρία τῆς διακονίας μὴ ἀποχωρίζηται ἀπὸ τῆς λειτουργικῆς βιώσεως εἰς τὴν τέλεσιν τῶν θείων Μυστηρίων καὶ ἀπὸ τῶν πρακτικῶν ἐπιτευγμάτων, ἅτινα καὶ μόνα καθιστοῦν τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην αἰσθητὴν διὰ τὸν ἴδιον τὸν διακονοῦντα καὶ δι' ἐκείνους πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται.

Ἀναφέροντες περὶ τοῦ πειράματος τῆς Ρωσσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, τοῦ πειράματος τοῦ φέροντος καλὸν καρπὸν τόσον διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πιστῶν ἐν γνησίῳ χριστιανικῷ πνεύματι, ὅσον καὶ διὰ τὴ μαρτυρίαν αὐτῶν εἰς τὸν Οἰκουμενισμὸν καὶ εἰς τὸν κόσμον ἐν γένει, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀναφέρωμεν καὶ τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς κοινωνικῆς διακονίας, παραδείγματος χάριν τῆς ἐν Κρήτῃ Αὐτονόμου Ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον ἀρξάμενον ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Εἰρηναίου, νῦν ἐξάρχου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ συνεχισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀξιοτίμου Δρ. Παπαδεροῦ, ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Εὐγενίου, φέρει ἀγλαοὺς καρπούς. Νεαροὶ ἐνθουσιώδεις σπουδασταὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Ἱδρυμάτων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ σεβαστοὶ διδάσκαλοι αὐτῶν, ὁ Κλῆρος, οἱ μονάζοντες καὶ οἱ κοσμικοὶ διὰ τῆς ἡνωμένης διακονίας των πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ πλησίον, διὰ προσευχῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας, ὄχι μόνον εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐπιτελέσουν ἔργον ἀγαθὸν καὶ χρήσιμον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, δημιουργοῦντες ἐν αὐτῇ κοινοτικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ νὰ εἰσαγάγουν τὸ πνεῦμα τοῦτο εἰς τὰς ἀνθρωπίνας σχέσεις ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου τὸ κοσμικὸν πάλιν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν εὐαγγελικὴν ἀγάπην, τόσον ἀπαραίτητον διὰ τὸν ἄνθρωπον.

7. Ὀρθόδοξος οἰκουμένη — πρόβλημα ἀνακαινίσεως (ἀνανεώσεως).

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ λεχθέντα θὰ πρέπει νὰ θίξωμεν τὸ πρόβλημα τῆς ἀνακαινίσεως – ἀνανεώσεως, τὸ ὁλονὲν καὶ ἐπιτακτικώτερον ἐκδηλούμενον εἰς τὸν ὀρθόδοξον στοχασμὸν ἐπὶ σειρᾶς ζητημάτων τρεχούσης φύσεως. Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν εἶναι τόσον ἁπλοῦν, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ θίγεται ἡ παραδοσιακὴ σταθερότης τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνῷ συγχρόνως τοῦτο λύεται σήμερον, ὅπως ἐλύετο καὶ ἄλλοτε, ὅταν πρὸ τῆς ὀρθοδόξου αὐτεπιγνώσεως ἀνέκυπτον ζητήματα, προβαλλόμενα ὑπὸ τὸ ἔνδυμα ἐπιστημονικοῦ ἐπιτεύγματος ἢ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ εἰρηνευτικὴ Θεολογία καὶ ἡ Θεολογία τῆς δημιουργίας εἶναι σχετικὰ νέα ζητήματα, ὅπως κατ' ἀρχὴν νέα παρουσιάζονται καὶ τὰ προβλήματα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἡ εἰσαγωγὴ νέων ἀξιολογιῶν ἢ τοιούτων, αἵτινες, ἔστω καὶ ἀρχαῖαι καθ' ἑαυτάς, δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῇ πράξει. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἀνακαίνισις ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ πρέπει νὰ λάβῃ χώραν, διὰ νὰ μὴ φαίνεται ἡ ὀρθόδοξος αὐτεπίγνωσις μειωμένη ὑπὸ τὸ φῶς ἀξιώσεων τῆς συγχρόνου ζωῆς, ἀλλὰ ταυτοχρόνως δὲν πρέπει νὰ εἶναι πρόχειρος προσαρμογὴ ἢ «ἀνανεωτισμός», ὅπως ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὴν σοσιαλιστικὴν Ἐπανάστασιν εἰς τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. Ἡ οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας μεθ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν

στοιχείων πρέπει νὰ παραμείνῃ ἄθικτος· δυνατὸν νὰ γίνουν μόνον αἱ μὲν ἢ αἱ δὲ ἑρμηνεῖαι, ὡς καὶ θεολογικὴ καὶ πρακτικὴ ἀνάπτυξις, λαμβάνουσα κατ' ἀρχὴν ὑπ' ὄψιν τὰς νέας ἀπόψεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἄνευ παραβιάσεως τῆς ἀκεραιότητος καὶ τῆς συνεχείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνανεώσεως εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῇ διὰ τῆς παραχωρήσεως θεολογικῶν γνωμῶν μὴ ἐχουσῶν ἀξίωσιν εἰς δογματοποίησιν, ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ἥτις ἦτο πάντοτε χαρακτηριστικὴ εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Δύναται ἐπίσης νὰ λυθῇ διὰ τῶν ἐν λόγῳ συμπτύξεων ἢ προσθηκῶν ἱερατικῶν βαθμῶν εἰς ἐφαρμογὴν ζωσῶν γλωσσῶν, ἐκεῖ ὅπου προγενεστέρως ἐχρησιμοποιοῦντο ἀρχαϊκαὶ μορφαὶ γλώσσης κ.ο.κ. Εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις διὰ μεταβολὰς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀνανεώσεως ἀρκοῦν ἀποφάσεις τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν ἢ ἀκόμη τοῦ ἐπαρχιακοῦ Ἀρχιερέως. Κατὰ τὴν θεολογικὴν μόρφωσιν, εἶναι σημαντικὸν νὰ ἐξηγῆται ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὡς καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς, ἵνα μὴ τὸ ἀπαρασάλευτον, τὸ ἐσφαλμένως διδασκόμενον εἰς τὴν σχολικὴν Θεολογίαν, συσκοτίζῃ τὴν συνήθη διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν εὐκινησίαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἢ ἐκείνων τῶν μέτρων ἐν τῇ πράξει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Ἐν κατακλεῖδι πρέπει νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Οἰκουμένης, δηλ. περὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ κοινοῦ ἐκλήθησαν, κοινῇ συμφωνίᾳ, νὰ μαρτυρήσουν τὴν ἰδίαν συναγωγὴν ἔμπροσθεν τῶν ἑτεροδόξων καὶ τοῦ κόσμου τοῦ μὴ γνωρίζοντος τὸν Χριστόν. Ἡ ἀνατροφὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ πνεύματι τῆς ζώσης αὐτῆς ἀδελφοσύνης, ἡ μόρφωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς νεολαίας εἰς οὐχὶ ὀλιγώτερον ζῶσαν αἴσθησιν τῶν καθολικῶν θεσμῶν, τῶν συνδεόντων τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι τὸ πρόβλημα ὅλων τῶν ἡγητόρων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, καὶ παντὸς ἐργάτου εἰς τὸν ἀγρὸν τῆς θρησκευτικῆς διαφωτίσεως. Ἐν τῇ σχέσει αὐτῇ δὲν δυνάμεθα παρὰ νὰ χαίρωμεν, διότι τὸ παρὸν δεύτερον θεολογικὸν Συνέδριον ἔχει ἀρκούντως εὐρεῖαν ἐκπροσώπησιν ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων παραγόντων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Ἐν τῷ πνεύματι τῆς καθολικῆς κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν πρέπει νὰ διευρυνθοῦν καὶ νὰ καταστοῦν βαθύτεραι αἱ ἐπαφαὶ μεταξὺ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων καὶ τῶν θεολόγων τῆς ὀρθοδόξου οἰκουμένης, νὰ γίνωνται περισσότεραι ἀνταλλαγαὶ σπουδαστῶν καὶ εἰς τὰς διαλέξεις καὶ τὰ μαθήματα προβάλλεται πλατύτερον ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἵνα οὕτω ἀναπτύσσεται τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα καὶ ἵνα ἡ συνείδησις τῆς καθολικῆς κοινωνίας, συμφωνίας καὶ συναγωγίας κραταιοῦται εἰς τὰς ἀμοιβαίας ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις, εἰς τὴν μαρτυρίαν των πρὸς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν διακονίαν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, «πάντες οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά», ἐμμένοντες πάντοτε «τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς», «ὁ Κύριος δὲ προσετίθει τοὺς σωζομένους τῇ Ἐκκλησίᾳ...» (Πράξ. 2, 44, 42, 47). Δῴη ἡμῖν ὁ Κύριος τὸ αὐτὸ πνεῦμα κοινωνίας, ἵνα καὶ εἰς τὰς ἡμέρας

ἡμῶν καταστῶμεν ἱκανοὶ ἐξ ἴσου ζηλωτικῶς νὰ φυλάσσωμεν τὴν Ἁγίαν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἵνα, ὡς καὶ τότε, πληθύνωνται οἱ σωζόμενοι.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. τὸ ἄρθρον μας «Καθολικότης - πρόβλημα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ», – Θεολογικαὶ ἐργασίαι, VI, 1971, σελ. 220-225. Δελτίον Πατριαρχείου Μόσχας, 1969, II σελ. 68-70. Catholicitas: problema ecumenico, la chiesa nel mondo: anno iv, No 16, 22/4/70 P. 42-44.

2. John Deschner, Visible unity as conciliar fellowship, Report of Section II «What unity requires».

3. Ἔργα Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Βιβλ. 4, Κεφ. XIV, Πετρούπολις 1858, σ. 187.

4. Didascalia Apostolorum καὶ τὰ πρῶτα ἓξ βιβλία τῶν Ἀποστολικῶν Κανόνων. Ἱστορικο-κριτικαὶ ἔρευναι εἰς τὸ πεδίον τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τόμσκ Π. Α. Προκόσεφ, Τόμσκ, 1913 II, προσάρτημα Didascalia Apostolorum, Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων, τὸ κείμενον εἰς ρωσικὴν μετάφρασιν, ὅρα κεφ. IX, σελ. 60 καὶ 66.

5. Lesslie Newbigin, The Household of God, London 1955.

6. Εὐσεβίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, βιβλίον V, κεφ. XXIV, ἀναφ. σελ. 285.

7. Αὐγουστῖνος Ἱερομόναχος, Παράκλησις εἰς Λένινγκραντ περὶ χριστιανικῆς ἑνότητος Δ.Π.Μ. 1976, 4, σελ. 61-64.

8. Εἱρμὸς 3ου κεφ. Συνήθως ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας Λένινγκραντ μετὰ τὴν ἑσπερινὴν δέησιν.

9. Reports of Section V: Structures of Injustices and Struggle for Liberation. Report of Section VI, Ambiguities of Power, Technology and Quality of Life.

10. Βλ. λ.χ. Τρόϊτσκυ, Ἀναδρομὴ καὶ προοπτικὴ κοσμογονίας, Δ.Π.Μ. 1976, 5, σελ. 34-41.

11. Teilhard de Chardin, The Future of Man, from the Pre-human to the Ultra-human: The Phases of a Living Planet. London 1964.

12. Messager de l' Exarchat du Patriarche Russe en Europe occidentale, No 72, Paris 1970.

13. Ὅρα ἓν τῶν τελευταίων ἄρθρων εἰς Δελτίον Πατριαρχείου Μόσχας 1976, 2. Ὑφηγητὴς Μ. Ἰβάνωφ, Χριστιανικὴ στάσις πρὸς τὴν φύσιν, ἀναφ. σελ. 40-44. Ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει ἐνταῦθα εἰς Β. Λόσσκυ, Μητροπολίτην Φιλάρετον Ντροζντώφ, Α. Τουμπερόφσκυ, Μητροπ. Ἀντώνιον Σουρόζσκυ, Β.Β. Ζενκόφσκυ, ὁσ. Μάξιμον τὸν Ὁμολογητήν. κ.ἄ.

14. Βλ. ἄρθρον μας «Νέος ἀσκητισμὸς – χριστιανικὴ ἀπάντησις εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ περιβάλλοντος», Δ.Π.Μ. 1976, 3, σελ. 48-53.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου ΖΗΖΙΟΥΛΑ

Εκφράζω τὶς εὐχαριστίες μου στὸν καθηγητὴ Zabolotsky γιὰ τὴν εἰσήγησή του, ἡ ὁποία μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ συζητήσουμε πολλὰ θέματα θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς φύσεως. Οἱ παρατηρήσεις ποὺ πρόκειται νὰ κάνω δὲν ἀποτελοῦν τόσο κριτικὴ στὸ περιεχόμενο τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Καθ. Zabolotsky ὅσο μιὰ προσπάθεια νὰ δοῦμε τὸ θέμα, ποὺ παρακλήθηκε νὰ παρουσιάσει, ἀπὸ μιὰν ἄλλη ὀπτικὴ γωνία καὶ ἔτσι, καθὼς ἐλπίζω, θὰ προσφέρουν μιὰν εὐρύτερη βάση γιὰ τὴ συζήτηση.

Τὸ θέμα «Κοινοτικὸ πνεῦμα καὶ συνοδικότης» στὴ σχέση του μὲ τὸ γενικὸ θέμα τοῦ συνεδρίου μας ποὺ εἶναι «Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφραση τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας», δὲν εἶναι δυνατό, καθὼς πιστεύω, νὰ μελετηθεῖ σωστά, ἂν δὲν τοποθετηθεῖ σὲ μιὰν εὐρύτερη θεολογικὴ προοπτική. Τὸ θέμα αὐτὸ παρουσιάζει σπουδαῖες *φιλοσοφικές, ἱστορικὲς* καὶ *κανονικὲς* πλευρές, ποὺ πρόκειται νὰ θίξω σύντομα στὸ σχόλιο αὐτό. Θὰ ἐπιχειρήσω δηλ. νὰ δείξω πῶς οἱ ἀπόψεις αὐτές: ἡ θεολογική, ἡ φιλοσοφική, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ κανονική, ἐπηρεάζουν ἀμοιβαία ἡ μιὰ τὴν ἄλλη ὅταν δοῦμε τὸ θέμα μας στὸ φῶς τῆς Ὀρθόδοξης παραδόσεως.

1. Μιὰ ἀπὸ τὶς θεμελιακὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ καὶ βιβλικὴ ἐπιστημολογία σχετίζεται μὲ τὸ ἐρώτημα τῆς Ἀλήθειας. Ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας —καὶ ἡ ἔκφρασή της— δὲν εἶναι γιὰ τὴν Ἁγία Γραφὴ ὑπόθεση τοῦ νοῦ, συλλήψεως καὶ κατανοήσεως τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως (ὀρθολογισμός), οὔτε εἶναι καὶ «ἐνόραση» τῆς ἀλήθειας, τοῦ «εἴδους» τῆς πραγματικότητος καὶ κατὰ συνέπεια τῆς «ἰδέας» της (θεωρία). Ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας εἶναι μᾶλλον ὑπόθεση *βιώσεως* τῆς ἀλήθειας καὶ *ἐφαρμογῆς* της («ποιεῖν τὴν ἀλήθειαν», Ἰωάν. 3, 16, πρβλ. Α΄ Ἰωάν). Ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴ ζωή.

Τί εἶναι ὅμως ζωή; Στὴ βιβλικὴ ἀντίληψη ζωὴ δὲν εἶναι βασικὰ ἡ δύναμη ποὺ ὁρίζει καὶ διατηρεῖ μιὰν ἀτομικὴ ὕπαρξη σὲ κάποιο εἶδος κινήσεως, κάτι ποὺ κατέχει τὸ ἄτομο, ὅπως γίνεται μὲ τὴ «βιολογικὴ» ἀντίληψη τῆς ζωῆς. Οὔτε εἶναι καὶ «πράξη» μὲ τὴν ἔννοια τῆς δράσεως, «κάνω κάτι», ὅπως στὴν περίπτωση τῆς «ἠθικῆς» ἑρμηνείας τῆς ζωῆς. Ζωὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς καταστάσεως *σχέσεως*, μιᾶς σχέσεως *προσώπων*. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ζωὴ εἶναι τὸ *γεγονὸς κοινωνίας προσώπων*, δηλ. μιὰ κατάσταση ὅπου κάθε διαίρεση, ἀτομικότητα καὶ ἀποσπασματικότητα τῆς ὑπάρξεως (φυσική, ἠθική, κοινωνικὴ κ.λ.π.), ἡ ὁποία ἀπειλεῖ τὴν ἴδια τὴν ὕπαρξη μὲ ἀποσύνθεση καὶ κατὰ συνέπεια μὲ θάνατο, ὑπερβάλλεται σὲ μιὰ κοινωνία ὄντων ποὺ *ἀγαποῦν ἐλεύθερα*. Ἡ ζωὴ λοιπὸν ὡς ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου —καὶ ἡ ἀλήθεια ποὺ εἶναι ζωὴ— φανερώνεται ὁλοκληρωτικὰ στὸ Θεό, ποὺ πρέπει ὅμως νὰ τὸν ἐννοήσουμε ὄχι σὲ θεϊστικὴ ἀλλὰ σὲ *τριαδολογικὴ* ἔννοια, δηλ. ὡς σχέση προσώπων, ὡς «κοινωνία» σὲ ἀνυπέρβλητη ὀντολογικὴ ἔννοια.

Ἡ θέση αὐτὴ καταλήγει στὴν ταύτιση τῆς Ἀλήθειας —καὶ τῆς γνώσεως— μὲ τὴν ἀγάπη. Στὴ δυτικὴ παράδοση, ὅπως τὴν διατύπωσε ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος καὶ τὴν ἐπανέλαβε ὁ Θωμᾶς Ἀκυνάτης —ποὺ ἀνάγεται τελικὰ στὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ παρὰ στὴν βιβλικὴ ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας—, ἡ γνώση προηγεῖται τῆς ἀγάπης: Πῶς μπορεῖ νὰ ἀγαπήσω κάτι ποὺ δὲν γνωρίζω; ἐρωτᾶ ὁ ἱ. Αὐγουστῖνος[1]. Οἱ Πατέρες τῆς ἐρήμου στὴν Ἀνατολή, μὲ κορύφωση τοὺς Ἡσυχαστές, ἀναιροῦν τὸ ἀξίωμα αὐτό. Τὸ ὄργανο τῆς γνώσεως ταυτίζεται μὲ τὴν *καρδιά*, καὶ ὄχι μὲ τὸ νοῦ. Ἡ ἀγάπη δὲν ἀκολουθεῖ τὴ γνώση, ἀλλὰ ταυτίζεται μ' αὐτήν. Ἡ ἀγάπη *εἶναι* γνώση.

2. Πιθανῶς νὰ συμφωνοῦμε ὅλοι στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ὁ καθ. Zabolotsky στὴν εἰσήγησή του φαίνεται νὰ προχωρεῖ στὴν ἴδια κατεύθυνση ὅταν ἐξαίρει τὴ σπουδαιότητα τῆς «κοινωνίας» ὡς τῆς θεμελιακῆς βάσεως γιὰ τὴν κατανόηση τῆς συνοδικότητας. Ὡστόσο ἕνα σοβαρὸ πρόβλημα κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ αὐτὴ συμφωνία, καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐπιθυμῶ νὰ ἀπο-

καλύψω γιὰ νὰ τονίσω τὶς συνέπειές του γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη θεολογία ἀφοῦ μάλιστα ἀναφέρεται εἰδικώτερα στὴν κανονικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ πρόβλημα αὐτό σχετίζεται μὲ τὴν *ἑρμηνεία* ποὺ δίνουμε στὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας, ποὺ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς συνοδικότητας. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία, ὅταν μελετηθεῖ προσεκτικά, ἀκολουθεῖ μιὰ διαφορετικὴ κατεύθυνση. Θὰ ἐπισημάνω ὡρισμένες λεπτομέρειες.

α) Ἡ ταύτιση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἀγάπη προκάλεσε μιά τάση στὴ Ὀρθόδοξη θεολογία, ἡ ὁποία βλέπει τήν Ἐκκλησία βασικὰ μέ τοὺς ὅρους τῆς Πνευματολογίας, ὡς communio Spiritus sancti in cordibus καὶ σὲ δεύτερη φάση ὡς συνοδικότητα, ποὺ ὑποδηλώνει μιὰ δομή. Ἂν δὲν κάνω λάθος, ἡ τάση αὐτὴ ἐμφανίζεται παραδειγματικὰ στὴ θεολογία τοῦ Sobornost ὅπως τὴν διατύπωσε ὁ μεγάλος Ρῶσος θεολόγος Khomiakov, ποὺ καὶ σήμερα ἐπηρεάζει σημαντικὰ τὴν Ὀρθόδοξη θεολογία (αὐτὴ εἶναι συχνὰ ἡ μορφή, μὲ τὴν ὁποία εἶναι γνωστὴ ἡ Ὀρθοδοξία στοὺς μή-Ὀρθοδόξους). Μελετώντας τὴν εἰσήγηση τοῦ καθ. Zabolotsky ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχει ἐπηρεασθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν τάση αὐτή.

Μιὰ ἀπὸ τὶς θεμελειώδεις συνέπειες τῆς τάσεως αὐτῆς εἶναι ὁ ἔντονος *κοινωνιολογικὸς* χαρακτήρας ποὺ ἔχει γιὰ τὴν Ἐκκλησιολογία. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ στὴν κριτικὴ τῆς Ἐκκλησιολογίας τοῦ Khomiakov παρατήρησε ὅτι τείνει νὰ περιορίσει τὴν Ἐκκλησιολογία σ' ἕνα εἶδος «χαρισματικῆς κοινωνιολογίας»[2]. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι ὀρθὴ γιατί ἡ κεντρικότητα τῆς ἰδέας τοῦ Sobornost στὴν τάση αὐτὴ ἐξαρτᾶ τὰ πάντα στὴν Ἐκκλησιολογία ἀπὸ μιὰ ὡρισμένη «ἠθικὴ τῆς ἀγάπης», σὲ βαθμὸ ὥστε ἡ «οὐσία» τῆς Ἐκκλησίας νὰ μὴν εἶναι βασικὰ καὶ ἀνυπέρβλητα ὑπόθεση μιᾶς συγκεκριμένης δομῆς, ποὺ συνεπάγεται τὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μιᾶς «κοινωνίας», ποὺ ἔχει ὡς συνέπεια τὴν κοινωνικὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ χριστολογικὴ καὶ ἡ πνευματολογικὴ ἄποψη τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀποτελοῦν δίλημμα, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία δὲν κατέληξε ἀκόμα σὲ μιὰ δημιουργικὴ σύνθεση τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων[3]. Βέβαια στὴν τάση ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ παραμένει ὀξύτατο.

β) Μιὰ ἄλλη ἀκόμα τάση ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὴν ταύτιση τῆς ἀγάπης μὲ τὴν ἀλήθεια, μιὰ τάση ποὺ ἀνανεώθηκε στὸ σύγχρονο Ὀρθόδοξο μοναχισμό. Ἡ τάση αὐτὴ θεωρεῖ βασικὰ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸ πρίσμα «πνευματικῶν» (δηλ. χαρισματικῶν) προσώπων, τοὺς *γέροντες*, οἱ ὁποῖοι ὁδηγοῦν τὴν Ἐκκλησία στὴν ἀλήθεια μὲ τὶς «πνευματικὲς» τους (ὅπως ὀνομάζονται) ἐνοράσεις. Ἡ τάση αὐτὴ ἀπέκτησε βαθειὲς ρίζες στὴν παράδοση τοῦ ὀρθόδοξου μοναχισμοῦ καὶ ἐμφανίζεται σὲ πολλοὺς σύγχρονους (μερικὲς φορὲς καὶ σὲ μὴ-Ὀρθόδοξους) ὡς ἡ γνήσια ἔκφραση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ἐδῶ ἡ πνευματολογία ἀποκτᾶ προτεραιότητα σὲ βάρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς (π.χ. τὴν κανονικὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας), ποὺ καταλήγει νὰ γίνει δευτερεύουσα ὑπόθεση στὴν Ἐκκλησιολογία. Βέβαια, τό γνήσιο πνεῦμα τῶν γερόντων τῆς ἐρήμου δὲν ὑποδηλώνει μιὰ τέτοια διχοτομία ἀνάμεσα στὴν ἄσκηση τῆς καρδιᾶς καὶ τὴν κανονικὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο φαίνεται ἀκόμα καὶ σήμερα στὴν κεντρικὴ σημασία ποὺ ἀποδίδεται π.χ. στό ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ πολλοὺς σύγχρονους ἀσκητικοὺς πατέρες, οἱ ὁποίοι ἀκολουθοῦν στὸ θέμα αὐ-

τὸ τοὺς ἀρχαίους μοναχούς. Πάντως κατὰ κανόνα στὴν τάση αὐτὴ ὁ κίνδυνος μιᾶς τέτοιας διχοτομίας εἶναι πάντα δυνατός. Ἐλάχιστοι Ὀρθόδοξοι μοναχοὶ σήμερα ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν κανονικὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὑποθάλπουν μᾶλλον τὴν ἀτομικὴ εὐσέβεια παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση.

γ) Ὑπάρχουν ἀκόμα ἐκεῖνοι, ποὺ υἱοθετοῦν τὸ δυτικὸ τρόπο σκέψεως καὶ μὲ βάση τὴν χριστολογικὴ ἀντὶ τὴ πνευματολογικὴ θεώρηση ἑρμηνεύουν τὴ θεολογία ὡς μία «ἀλήθεια», ποὺ συλλαμβάνεται καὶ ἐκφράζεται ὀρθολογιστικά. Ἐδῶ ἔχουμε λίγο ἢ πολὺ τὴν ἀντίστροφη τάση ποὺ περιγράψαμε παραπάνω (μὲ τὸ α) ὡς «κοινωνία» ποὺ εἶναι μᾶλλον ἀπόρροια καὶ ὄχι συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Στὸ χῶρο τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν πετύχαμε ἀκόμα νὰ συνδιαλλάξουμε τὶς τάσεις αὐτές. Συχνὰ περιοριζόμαστε νὰ προσθέτουμε τὴν μιὰ τάση μὲ τὴν ἄλλη καὶ ἔτσι ἐξαπατοῦμε τὸν ἑαυτό μας ὅτι δῆθεν λύσαμε τὰ προβλήματά μας ἢ νὰ ἀσκοῦμε πολεμικὴ ἐναντίον μιᾶς ὡρισμένης τάσεως, χωρὶς νὰ κατανοοῦμε τὸ πολυσύνθετο καὶ τὸ βάθος τῶν θεμάτων. Ἔτσι παραμένουν τὰ προβλήματα στὴ σύγχρονη Ὀρθόδοξη θεολογία, γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει σαφέστατα ἡ μελέτη τῶν συνεπειῶν τῆς κοινωνίας καὶ συνοδικότητας ἀπὸ ἄποψη κανονική. Ποιὰ εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὶς κανονικὲς μορφὲς τῆς συνοδικότητας καὶ τῆς ἀλήθειας ὡς κοινωνίας;

3. Ἀπὸ τὴν εἰσήγηση τοῦ καθ. Zabolotsky ἐπισημαίνω τὸ σημεῖο ποὺ τόνισε μὲ ἔμφαση στὴν παράγραφο γιὰ τὴ συνοδικότητα, τὸ ὅτι δηλ. ἡ συνοδικότητα εἶναι ἡ *μορφολογικὴ* πλευρὰ ἐκείνου ποὺ γι' αὐτὸν εἶναι ἡ *οὐσία* τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. ἡ κοινωνία. Ἐδῶ τίθεται τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς δομὲς τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν ἀλήθεια ὡς κοινωνία. Θὰ ἤθελα νὰ ἐπιμείνω στὸ θέμα αὐτὸ γιὰ λίγο, ὄχι μόνο ἐπειδὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν εἰσήγηση, τὴν ὁποία κλήθηκα νὰ σχολιάσω –ἂν καὶ κάπως ἄμεσα–, ἀλλὰ περισσότερο ἐπειδὴ εἶναι ἀπολύτως οὐσιαστικὸ γιὰ τὸ γενικὸ θέμα μας, ποὺ ἀφορᾶ τὴν λειτουργία τῆς θεολογίας στὴν Ἐκκλησία.

Ἐνωρίτερα εἶπα ὅτι στὴν Ὀρθόδοξη παράδοση, ποὺ ἀνάγεται στὸ βιβλικὸ τρόπο σκέψεως, ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴν ἀγάπη καὶ δὲν προηγεῖται. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πνεῦμα πολλῶν σύγχρονων Ὀρθοδόξων ζηλωτῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ ἕνας ὀρθόδοξος: πρῶτα νὰ δεχτεῖς τὴν ἀληθινὴ πίστη καὶ ἔπειτα θὰ προχωρήσουμε στὴν κοινωνία τῆς ἀγάπης. Τί εἶναι ὅμως ἀγάπη; Ἐδῶ πρέπει νὰ εἴμαστε πολὺ προσεκτικοί, γιατὶ ἀγάπη δὲν εἶναι μία κατάσταση ὑπάρξεως, ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργηθεῖ καὶ διατηρηθεῖ στὴν καρδιὰ ἑνὸς ἀτόμου ἢ μιᾶς ὁμάδας ἀτόμων. Δὲν εἶναι οὔτε ψυχολογικὸ οὔτε ἠθικό-ἀκτιβιστικὸ φαινόμενο. Εἶναι ἕνα γεγονός, ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ ζωὴ μιᾶς κοινότητος, στὴν πραγματικότητα *εἶναι* κοινότητα. Ἔτσι καταλήγουμε στὴ θεμελιακὴ ἐξίσωση: Κοινωνία καὶ κοινότητα ταυτίζονται.

Ἡ κοινωνία ἐκφράζεται μόνο ὡς *ἱστορικὴ* ὕπαρξη (πράγμα ποὺ εἶναι βιβλικὴ νοοτροπία). Οἱ ὡρισμένες δομὲς τῆς κοινότητας δὲν εἶναι ἐκφραστικὲς «μορφὲς» τῆς ἀγάπης –μιᾶς ἀγάπης ἢ κοινωνίας ποὺ νοεῖται καθ' ἑαυτὴ - ἀλλὰ *εἶναι* αὐτὴ ἡ ἀγάπη καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνία. Ἀγαπᾶ κανεὶς μόνο ὅταν εἶναι μέλος μιᾶς ὡρισμένης ὀργανωμένης κοινωνίας. Αὐτὸς εἶναι τελικὰ ὁ λόγος

γιατὶ ἡ θεολογία ὡς γνώση τῆς «καρδιᾶς», καὶ ταυτόσιμη μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν κοινωνία, εἶναι δυνατὴ μόνο ὡς ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ἐπὶ μέρους ἀτόμων.

Μιὰ τέτοια θεολογία τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς (μιὰ θεολογία τοῦ κανονικοῦ δικαίου, ὅπως θὰ λέγαμε) ἔχει βέβαια τὰ προβλήματά της. Ἀπὸ τὰ μέχρι τώρα λεχθέντα μπορεῖ κανεὶς εὔκολα νά συμπεράνει ὅτι ἡ ταύτιση τῆς κοινωνίας μὲ τὴν κοινότητα ὑποδηλώνει τόν κίνδυνο ἡ Ἐκκλησιολογία νὰ μετατραπεῖ σὲ κοινωνιολογία καὶ τὸν κίνδυνο αὐτὸ ἐπισήμανα ἐνωρίτερα στό κείμενο αὐτό. Πράγματι ὑπάρχει αὐτὴ ἡ δυσκολία καὶ αὐτὸς ὁ κίνδυνος. Τὴ δυσκολία αὐτὴ φανερώνει στὴ δυτικὴ θεολογία τὸ σύνθετο Amt und Geist: Μπορεῖ ἡ κοινωνία τοῦ Πνεύματος νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ ἱστορικὲς δομές; Μπορεῖ ἡ κοινωνιολογία νὰ γίνει μιὰ μορφὴ τῆς Ἐκκλησιολογίας; Δὲν γίνεται μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἱστορικοποίηση τοῦ ἐσχάτου; Ὑπάρχει μορφὴ κοινοτικῆς δομῆς ποὺ νὰ μὴν ὑποδουλώνει κάπως τό Πνεῦμα, ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὡς ἀδιάλλακτη τὴν ἔνταση ἀνάμεσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐσχατολογία; Φοβοῦμαι πῶς ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία δὲν ἔχει ὥς τώρα δώσει ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτά. Κατὰ τὴ γνώμη μου, ὑπάρχει μόνο μιὰ πηγὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει μιὰν ἀπάντηση στὸ ἐξαιρετικὰ πολυσύνθετο καὶ δύσκολο αὐτὸ ἐρώτημα καὶ αὐτή εἶναι ἡ *Εὐχαριστία*.

Στὴν εἰσήγηση τοῦ καθ. Zabolotsky δὲν γίνεται συζήτηση γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας ὡς πρὸς τὴν κατανόηση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς συνοδικότητας. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μοῦ προκάλεσε ἔκπληξη. Γιατὶ ἀπὸ ἄποψη ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ ἡ συνοδικότητα καὶ τὸ κοινοτικὸ πνεῦμα συνδέονται μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα. Ἀπὸ ἄποψη ἱστορικὴ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε δύο γεγονότα: α) οἱ πρῶτες σύνοδοι ὀργανώθηκαν σύμφωνα μὲ τὸν τύπο τῆς συνοδικῆς δομῆς τῆς τοπικῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας (τὸ «συνέδριον ἐπισκόπου», ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας) καὶ ἀποσκοποῦσαν *ἀποκλειστικὰ* στὴν ἀποκατάσταση (ἢ στὴ διάλυση) τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας (καὶ ὄχι στὴ διατύπωση δογμάτων) καὶ β) τὰ κύρια μέλη (δηλ. μὲ δικαίωμα ψήφου) τῆς συνόδου ἦταν μόνο οἱ *ἐπίσκοποι*, δηλ. ἡ κεφαλὴ τῶν εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιατί ἀκόμα καὶ μέχρι σήμερα κατὰ τὸ Ὀρθόδοξο κανονικὸ δίκαιο μόνο οἱ μητροπολίτες –καὶ ὄχι οἱ τιτουλάριοι ἢ βοηθοὶ ἐπίσκοποι– ἔχουν δικαίωμα ψήφου στὴ σύνοδο. (Ἡ ὕπαρξη βοηθῶν ἢ τιτουλαρίων ἐπισκόπων ἀποτελεῖ ἔτσι κι ἀλλοιῶς *μεγάλη ἀνωμαλία* στὴν σύγχρονη Ὀρθοδοξία ἀπὸ κανονικὴ καὶ ἐκκλησιολογικὴ ἄποψη). Ἔτσι λοιπὸν ἡ συνοδικότητα στὴν παραδοσιακὴ Ὀρθόδοξη ἔννοιά της, ποὺ εἶναι κατὰ τὴ μορφή της κυριολεκτικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἐπισκοπική, εἶναι ἄμεση ἔκφραση τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας καὶ ἔχει κεντρικὴ σημασία γιὰ τὴ θέση τῆς Εὐχαριστίας στὴν Ὀρθόδοξη ἑρμηνεία τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος. Στὴ σωστὴ κατανόηση τῆς σημασίας τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνοδικότητας γιὰ τὴ θεολογία μποροῦμε νὰ φθάσουμε μόνο μὲ τὴ μελέτη τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ δομὴ καὶ ἡ κοινωνία συσχετίζονται μέσα σ' αὐτή.

Πράγματι ἀπὸ θεολογικὴ ἄποψη μόνο ἡ Εὐχαριστία προσφέρει τὴ βάση γιὰ τὴν κατανόηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας καὶ κοινότητας, χωρὶς νὰ

περιορισθεῖ ἡ Ἐκκλησιολογία σὲ κοινωνιολογία. Ὑπάρχουν δύο λόγοι γι' αὐτό:

α) Ἡ Εὐχαριστία, ποὺ εἶναι βασικὰ συνάθροιση «ἐπὶ τὸ αὐτὸ» (πρβλ. τὸν Παῦλο καὶ τὸν Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας), δηλ. μιὰ κοινότητα ὅπου καταργοῦνται ὅλες οἱ διακρίσεις φυσικῆς, ἠθικῆς ἢ κοινωνικῆς τάξεως, ἀποτελεῖ μιὰ κοινωνικὴ πραγματικότητα *κατ' ἐξοχήν*. Οἱ συνέπειες τῆς εὐχαριστιακῆς Ἐκκλησιολογίας γιὰ τὴν κοινωνικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι εὐρύτατες καὶ πρέπει πάντοτε νὰ τονίζονται. Πάντως,

β) ἡ Εὐχαριστία ἐκφράζει καὶ ἀντιπροσωπεύει μιὰ κοινότητα, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα δὲν ὑποτάσσεται στοὺς νόμους τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ φύση τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας εἶναι κατὰ βάθος ἐσχατολογική. Δὲν μπορεῖ νὰ ἱστορικοποιηθεῖ, ἂν καὶ φανερώνεται μὲ ἱστορικὲς μορφές. Ἡ Εὐχαριστία ἀποτελεῖ ἐνόραση *τῆς Βασιλείας*, δηλ. τῆς ἱστορίας ὅπως *θὰ καταλήξει*, ὅταν ἡ Παρουσία θὰ μεταμορφώσει τὴν ἱστορία, ὄχι ὅμως μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία, ὅπως γίνεται μὲ τὴν κοινωνιολογία, ἀλλὰ *ἔξω* ἀπὸ τὴν ἱστορία. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς Εὐχαριστία ὡς *ἐπικλήσεως*, στὴν ὁποία ἡ Ὀρθοδοξία ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία. Ἡ Εὐχαριστία, ὡς κοινότητα ποὺ ἐκφράζει τό κοινοτικὸ πνεῦμα, ἡ «κοινωνία» τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάγεται ὁλοκληρωτικὰ στὴν ἐπίκληση τοῦ Πνεύματος καὶ ὄχι σὲ ἱστορικὲς ἐγγυήσεις, ὅπως εἶναι τὰ σχετικὰ συστατικὰ λόγια, ὁ χειροθετημένος κλῆρος κ.τ.λ. Ἡ Εὐχαριστία μεταθέτει τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας ἀπὸ τό χῶρο τῆς κοινωνιολογίας, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐμπνέει καὶ δημιουργεῖ τὸ δυνατὸ αἴσθημα τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης.

γ) Ἡ θεολογία, στὸ φῶς μιᾶς τέτοιας εὐχαριστιακῆς κοινωνίας, γίνεται ἡ ἔκφραση τῆς ἀλήθειας, ὄχι βέβαια μὲ τὴν ἔννοια μιᾶς λογικῆς συλλήψεως, ἀλλὰ ὡς ἀγάπη καὶ κοινωνία, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ οἱ δυὸ ταυτοχρόνως ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα. Τὸ παράδοξο αὐτὸ δὲν γίνεται φαινομενικὰ κατανοητὸ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Μόνο μὲ τὴν Εὐχαριστία ἀποκτᾶ ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐνόραση τῆς ἀλήθειας, ὡς ἱστορικοῦ γεγονότος καὶ ταυτόχρονα ἐλεύθερης ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἱστορίας, ὡς κοινωνικῆς καὶ ὅμως ἀνώτερης ἀπὸ κάθε μορφὴ κοινωνίας, ὡς ἀγάπης, ποὺ ἐνῶ βιώνεται μὲ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, τελικὰ παραμένει ὑπόθεση κοινωνίας στὴν τριαδικὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, τῆς *θεώσεως*. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐμπειρία ποὺ κατέχει ἡ Ἐκκλησία καὶ ὅπου μέσα σ' αὐτὴ ὅλα αὐτὰ γίνονται πραγματικότητα. Μόνο μὲ τὴν Εὐχαριστία γίνεται ἡ ὑπέρβαση τῆς τάσεως ἀνάμεσα στὴν ἱστορία καὶ στὴν ἐσχατολογία.

Στὴν κοινωνικὴ δράση τῆς Ἐκκλησίας, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἐκτεταμένα ὁ καθ. Zabolotsky στὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς εἰσηγήσεώς του, μπορεῖ κανεὶς νὰ διαβλέψει κάτι ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κοινωνιολογία ὅμως δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ ὑποκαταστήσει —ἢ ἀκόμα νὰ διασαφηνίσει— τὴν Ἐκκλησιολογία. Ἡ ἀλήθεια, ὡς ζωὴ καὶ ἀγάπη, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατανοηθεῖ ὡς δράση παρά μόνο ὡς ἐμπειρία μιᾶς ὑπάρξεως, μέσα στὴν ὁποία τὰ ἱστορικὰ ἐπιτεύγματα φανερώνονται στὴν ἐσχατολογική τους ὑπέρβαση. Ὅπως ἀκριβῶς στὴν Εὐχαριστία τὸ κοινοτικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται καὶ βιώνεται μόνο ὡς δωρεὰ *ἀπὸ τὸν οὐρανὸ* καὶ ποτὲ ὡς ἕνα ἐπίτευγμα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἔτσι καὶ ἡ κοινωνικὴ δράση της πρέπει

νὰ καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι ἡ Βασιλεία εἶναι πιθανὸ νὰ ἀποδείξει τὴ δράση αὐτὴ ὄχι μόνο ἀνεπαρκὴ ἀλλὰ καὶ πιθανώτατα ὁλότελα ἐσφαλμένη. Κατὰ τὴ βιβλικὴ ἀντίληψη ὅπως καὶ κατὰ τὴ γνήσια Ὀρθόδοξη παράδοση, ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀγάπη. Μποροῦμε ὅμως νὰ ἀποκτήσουμε μιὰ κάποια ἔνδειξη γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀγάπης αὐτῆς μόνο μὲ τὴν Ἁγία Τριάδα. Ἡ ἱστορική μας ἐμπειρία καὶ δράση, ἀκόμα κι ὅταν ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ διδασκαλία καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, βρίσκονται πάντοτε κάτω ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς τῆς Γραφῆς ἐπεμβαίνει πέρα ἀπὸ κάθε ὑπολογισμό στὴν ἱστορία καὶ ἔτσι ἀποδεικνύει τόν προγραμματισμό μας ἀνεπαρκή, βεβαιώνοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι τελικὰ *δικό του* (καὶ ὄχι δικό μας) δημιούργημα.

Αὐτὲς τὶς ἀπόψεις εἶχα νὰ ἐκθέσω, ποὺ δὲν σκοπεύουν νὰ κρίνουν ἀλλὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν εἰσήγηση τοῦ καθ. Zabolotsky. Πρόθεσή μου ἦταν νὰ τοποθετήσω τὸ θέμα σὲ μιὰ εὐρύτερη θεολογικὴ προοπτικὴ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως προκληθεῖ μιὰ εὐρύτερη συζήτηση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αὐγουστίνου, *De Trinit.* 10, 1. Πρβλ. Θωμᾶ Ἀκυνάτη, *Summa* Theol. Ια, 2ae, 4.
2. Γ. Φλωρόφσκυ, Christ aud His Church. Suggestions and Comments, στὸ 1054-1954. L' Église et les Églises II, 1954, σελ. 164.
3. Συζήτηση τοῦ θέματος αὐτοῦ γίνεται στὸ μελέτημά μου Die pneumatologische Dimension der Kirche, στὸ Internationale Katholische Zeitschrift 1973/2.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. Μέγα ΦΑΡΑΝΤΟΥ

1. Ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὰς πλέον θερμάς μου εὐχαριστίας πρὸς τὸν εἰσηγητὴν ἐπὶ τοῦ θέματος κ. Ζαμπολότσκυ διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐμπεριστατωμένην, πλουσίαν καὶ πολύπλευρον ἀνάπτυξιν τού θέματός του, ἡ ὁποία μὲ ἐδίδαξε πολλὰ καὶ συγχρόνως μοὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους θεολογικὰς σκέψεις. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ ποικίλαι ὄψεις, τὰς ὁποίας ἐξέθεσε καὶ ἐτόνισεν ὁ κ. εἰσηγητὴς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐνδο-εκκλησιαστικὸν καὶ ἰδίως πρὸς τὸ κοινωνικο-πολιτικὸν περιβάλλον, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔδωκαν ἀφορμὴν διὰ πλουσίας συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς θὰ λάβουν χώραν κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐπὶ μέρους ὁμάδων. Δυστυχῶς, ἐλλείψει χρόνου, δὲν θὰ παραμείνω περισσότερον εἰς τὴν ἔξαρσιν τῶν θετικῶν στοιχείων τῆς εἰσηγήσεως, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐλέχθη, εἶναι πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα.

Τὰ θεολογικὰ καὶ κυρίως τὰ καινοδιαθηκικὰ στοιχεῖα τῆς εἰσηγήσεως, δηλ. κατὰ πόσον αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Ζαμπολότσκυ χρησιμοποιούμεναι ἔννοιαι ὡς: κοινωνία, συναγωγή, συμφωνία, καθολικότης κλπ. ἔχουν τὴν σημασίαν, ἰδίως εἰς τὰς ἀκολουθίας αὐτῶν, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀποδίδει εἰς αὐτάς, ἀφήνω κατὰ μέρος καὶ παραπέμπω πρὸς συζήτησιν ἴσως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ὁμάδας. Τὴν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ἔννοιαν τῆς κοινωνίας νομίζω, ὅτι δὲν θεμελιώνει οὗτος θεολογικῶς καὶ πρὸ παντὸς δογματικῶς ἀρκούντως, διὸ καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν θὰ στρέψω κατωτέρω μερικὰς τῶν σκέψεών μου. Λίαν ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Ζαμπολότσκυ νὰ ἴδῃ τὴν πίστιν εἰς τήν «ὁριζοντίαν» αὐτῆς διάστασιν καὶ νὰ ἐξάρῃ τὰς σχετικὰς πρὸς αὐτὴν ὄψεις. Ὡρισμένους δισταγμοὺς ἔχω εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα περὶ δι' «ὀργανωσιακῶν» προγραμμάτων πραγματώσεως καὶ ἐκφράσεως τοῦ πνεύματος τῆς ὀρθοδόξου κοινωνίας. Καὶ ἐγὼ συμφωνῶ ἀπολύτως, ὅτι ὀρθόδοξοι συνάξεις, ὡς ἡ παροῦσα, εἶναι καὶ ἀναγκαῖαι καὶ χρήσιμοι. Ἀλλὰ τότε καὶ μόνον αὗται εἶναι ὄντως ὀρθόδοξοι, ὅταν ἀποτελοῦν ἔκφρασιν καὶ πραγμάτωσιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ συνοδικοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν εἶναι μόνον ἁπλῆ συγκρότησις ἐκδηλώσεων.

Τέλος εὐρείας συζητήσεως δύνανται νὰ τύχουν τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ κ. Ζαμπολότσκυ περὶ συμπράξεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν πρὸς τὰς διαφόρους κυβερνήσεις τοῦ κόσμου πρὸς ἐκτόνωσιν τῶν ἐντάσεων καὶ παγίωσιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι αἱ ἐλπίδες τοῦ κόσμου πρὸς πρόοδον, ἐλευθερίαν, δικαιοσύνην καὶ εἰρήνην, δὲν κεῖνται ἐκτὸς τοῦ σχεδίου τῆς ἐν Χριστῷ συντελεσθείσης θείας Οἰκονομίας· «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς... τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται» (Κολ. 1, 16). Τὸ δὲ μέλλον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι μέλλον καὶ τοῦ κόσμου, καὶ συνεπῶς ὀφείλουν οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐνθαρρύνουν καὶ νὰ ὑποστηρίζουν τὰς φιλειρηνικὰς τάσεις εἰς τὸν κόσμον. Συγχρόνως ὅμως ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου εἶναι συνήθως εἰρήνη ἐξωτερική, εἰρήνη συμβιβασμῶν καὶ κατισχύσεως τοῦ δικαίου τῶν ἰσχυρῶν. Ἐνῷ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι πραγματικὴ συμφιλίωσις καὶ συναδέλφωσις τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς θυσίας καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, βιουμένη μὲν νῦν ὡς παρὸν ἐν τῇ δι' Ἁγίου Πνεύματος συγκροτουμένῃ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, πορευομένη δὲ πρὸς πλήρωσιν καὶ τελείωσιν πρὸς τὸ προσδοκώμενον Ἔσχατον· ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι συγχρόνως «ἔξοδος» ἐκ τῆς «εἰρήνης» τοῦ κόσμου, δηλ. κριτικὴ καὶ ἀγὼν κατὰ παντὸς «εἰδώλου», ἤτοι ἀπολυτοποιημένης ἰδεολογίας ἢ κατεστημένου.

2. Ἐν συνεχείᾳ θὰ προσπαθήσω νὰ ἴδω τὸ ὅλον θέμα ἐν ταῖς ἀκολουθίαις αὐτοῦ μέσῳ θεολογικῶν - δογματικῶν τινων προϋποθέσεων. Ἡ περὶ Ἁγίας Τριάδος ὀρθόδοξος διδασκαλία νομίζω, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν βάσιν κατανοήσεως τῆς κοινωνίας καὶ τῆς συνοδικότητος ἐν ὀρθοδόξῳ πνεύματι. Ὁ Θεός, ὡς Πατήρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, εἶναι μονὰς ἐν σχέσει, οὐσία ἐν ὑποστάσεσιν, ἀπόλυτος ἑνότης ἐν τῇ ἀπολύτῳ προσωπικῇ ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ καταφάσει· τὴν πίστιν ταύτην τῆς ἐνυπάρξεως καὶ ἐνοικήσεως τῶν θείων προσώπων ἐν τῇ ἑνότητι ἐκφράζει ἄριστα τὸ ὀρθόδοξον περὶ «περιχωρήσεως» δόγμα. Κατὰ τὴν πίστιν, λοιπόν, τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἑνότης ὡς κοινωνία προσώπων εἶναι ζωὴ καὶ

γεγονὸς τῆς τριαδικῆς θεότητος, ἤτοι «τρόπος ὑπάρξεως» τοῦ Θεοῦ, ζῶντος ἐν ἑαυτῷ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν κινήσει, τῶν θείων προσώπων περιχωρούντων ἀλλήλοις ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ. Ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας ταύτης κεῖται μακρὰν παντὸς θεϊσμοῦ καὶ πάσης στατικότητος, ὡς οὔσης τῆς θείας οὐσίας ἀενάως ἐν ἐνεργείᾳ καὶ κινήσει, ἀλλὰ καὶ μακρὰν παντὸς Aktivismus καὶ Aktualismus, ὡς ὄντος τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας μέν, διαμενούσης ὅμως ἐν τῇ οὐσίᾳ. Ὡσαύτως διὰ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας ταύτης ἀπορρίπτεται πᾶς Totalitarismus, ἀφοῦ ἡ ἀγάπη τῶν θείων προσώπων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ πρώτου, τοῦ Πατρός, πρὸς τὰ δύο ἕτερα, ὡς ἀμοιβαία κατάφασις, εἶναι παρά-δοσις, δὲν εἶναι κυριάρχησις, ἀλλὰ καὶ πᾶς Individualismus, ἀφοῦ ὑπόστασις δὲν εἶναι ἀτομικότης, ἀλλ' ἀτομικότης ἐν σχέσει καὶ κοινωνίᾳ. Ἡ κοινωνία προσώπων ἐν ἀγάπῃ, ὡς τρόπος ζωῆς τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, κεῖται πέραν πάσης σαβελλιανικῆς μοναρχίας ἢ πολυθεϊστικῆς - ἀρειανικῆς ἀναρχίας.

Ἡ Ἐκκλησία, οὖσα σῶμα Χριστοῦ καὶ κοινωνία ἁγίων, ἀποτελεῖ πραγμάτωσιν πρὸς τὰ ἔξω, ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, τῆς ζωῆς τοῦ ἐν τριάδι Θεοῦ, θεμελιωθεῖσα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ζῶσα ἐν ἀγάπῃ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὸ ἐν Χριστῷ ἐφ' ἅπαξ τελειωθὲν μυστήριον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον· ἡ Ἐκκλησία εἶναι εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα, καὶ διὰ τοῦτο διαρκὴς μαρτυρία τῆς ζωῆς τοῦ ἐν τριάδι Θεοῦ καὶ συγχρόνως προτύπωσις τῆς μελλούσης Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς καθολικῆς τελειώσεως συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ συμπάσης τῆς κτίσεως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ. Συνεπῶς κοινωνία ὀρθοδόξων εἶναι τρόπος ζωῆς εἰς Θεὸν πιστευόντων ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ. Δὲν εἶναι «κατοχὴ» θεωρητικῶν τινων ἀληθειῶν, διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι φιλοσοφικὸν σύστημα ἢ ἰδεολογία, καὶ ἄρα οὔτε καύχησις. Δὲν εἶναι στατικὴ καὶ κλειστὴ κοινότης ἐκ τοῦ κόσμου ἀποκεκομμένων: φυγὴ πρὸς τὸ παρελθὸν ἢ τὸ ὑπερβατικόν, ὡς ὁ Γνωστικισμός· ἀλλ' εἶναι «παράδοσις», ἤτοι ἐμμονὴ μὲν εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ὡς στροφὴ καὶ πορεία πρὸς τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι ἀπολυτοποίησις τοῦ παρόντος, τοῦ «κατεστημένου», διότι τὸ ἐρχόμενον εἶναι τὸ πλήρωμα, τὸ τέλειον· εἶναι κριτικὴ τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἀγὼν κατὰ πάσης κοινωνικῆς ἀδικίας καὶ καταδυναστεύσεως τῶν λαῶν ὑπὸ τῶν ποικιλωνύμων τυράννων. Ὅ,τι μαστίζει σήμερον τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀγάπης καὶ κοινωνίας, ἤτοι τὸ ἀπέραντον αἴσθημα τῆς μοναξιᾶς· αἱ πόλεις εἶναι πολυάνθρωποι· οἱ ἄνθρωποι ὅμως αἰσθάνονται μόνοι καὶ ἀβοήθητοι. Ἡ κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κοινωνία τῶν ὀρθοδόξων, εἶναι ἡ πραγμάτωσις τοῦ κατὰ Θεὸν βίου, καὶ αὐτὸ σημαίνει τοῦ ὀρθοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ οἰκείου, μιᾶς ζωῆς χωρὶς ἀλλοτρίωσιν.

3. Τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ συντόμου τούτου «σχολίου» θὰ ἀφιερώσω ἀκριβῶς εἰς τὸν τρόπον τοῦτον πραγματώσεως καὶ ἐκφράσεως τῆς ζωῆς τῶν ὀρθοδόξων ὡς κοινωνίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ εἰς τὸν κόσμον. Βασικὴ ὀρθόδοξος πίστις εἶναι, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ «σῶμα Χριστοῦ» καὶ αὐτὸ σημαίνει: τὸ ὅλον, τὸ καθολικὸν προέχει τοῦ ἐπὶ μέρους, τοῦ μέλους, — μία θέσις, τὴν ὁποίαν ἀργότερον παρέλαβε καὶ ὁ Μαρξισμὸς καὶ ἔκαμε καὶ ἰδικόν του «δόγμα». Τὸ ὅλον ὅμως δὲν «καταδυναστεύει» τὸ μέλος, ἀλλὰ τὸ μέλος «σώζεται» εἰς τὸ ὅλον· ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρχει προσωπικὴ κατάφασις ὡς κοινωνία

ἐν ἐλευθερίᾳ· ἡ ἐλευθερία ὅμως νοουμένη οὐχὶ ὡς ἀτομισμὸς καὶ ἀσυδοσία, ἀλλ' ὡς ἐλευθερία ἐν σχέσει καὶ δεσμεύσει εἰς τὸ «σῶμα». Πάντα τὰ πρόσωπα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἀπολύτως ἰσότιμα ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ἄλληλα· ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπέρριψε πάντα Παπισμόν. Μόνον τὰ «ἀξιώματα» διαφέρουν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὄντα οὐχὶ ὑπεροχικὰ καὶ κυριαρχικά, ἀλλὰ χαρισματικά, λειτουργικὰ καὶ διακονικά· «δεσποτοκρατικαὶ» ἀντιλήψεις ὡς τάσεις προσωποπαγῶν καθεστώτων δυνάμεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ξέναι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ὡς ἐλέχθη, ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία εἶναι τρόπος ζωῆς κατὰ Θεὸν ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτὸ σημαίνει: ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι θεωρητικὴ ἢ μᾶλλον μόνον θεωρητικὴ καὶ κατεχομένη, ἀλλὰ πρακτικὴ καὶ βιουμένη. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐκφράζεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἁπλῆ τυπολατρεία, –λατρεία διὰ τὴν λατρείαν–, ἀλλὰ εὐχαριστιακὴ καὶ δοξολογικὴ ἐπίκλησις τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν σωτήριον πρὸς ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι ἐπίσκεψιν Αὐτοῦ. Εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν συμβαίνει ἡ «μεταμόρφωσις» τοῦ κόσμου εἰς «καινὴν» κτίσιν διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν «κοσμικῶν» στοιχείων τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Ὁ κόσμος «δωρεῖται» εἰς τὸν Θεόν, ὅστις καὶ ἁγιάζει αὐτόν, μεταβάλλων αὐτὸν εἰς σῶμα Χριστοῦ, διὰ νὰ ἀντιδωρήσῃ ἐν συνεχείᾳ ὁ Θεὸς αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς σωτηρίαν καὶ «θέωσιν» αὐτῶν.

Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ἀναγκαῖον νὰ τονισθῇ ἡ ἀποστολὴ τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν πρὸς τὸν κόσμον, τὴν ὁποίαν ἰδιαιτέρως ἐξαίρει καὶ ὁ κ. Ζαμπολότσκυ. Ἡ κοινωνία τῶν ὀρθοδόξων δὲν εἶναι κλειστή, στατική, ὀργανωσιακὴ κοινωνία, ἀλλ' εἶναι κοινωνία ἀνοικτὴ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ προβλήματα αὐτοῦ. Ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐν Χριστῷ ἀγάπη τῶν χριστιανῶν πραγματοῦται ὡς ἀγάπη πρὸς τὸν κόσμον: θετικῶς μὲν ὡς ἐνεργὸς συμπαράστασις πρὸς πάντας τοὺς πάσχοντας, τοὺς ἀδικουμένους καὶ καταδυναστευομένους· ἀρνητικῶς δὲ ὡς ἀγὼν πρὸς καταπολέμησιν καὶ ἀπάλειψιν πάσης κοινωνικῆς ἀνελευθερίας καὶ ἀδικίας. Τὸν τρόπον σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον νομίζω, ὅτι ἐκφράζει ἄριστα τὸ χριστολογικὸν δόγμα τῆς Χαλκηδόνος διὰ τῶν ὅρων: «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀχωρίστως, ἀδιαιρέτως», τουτέστιν: οὐχὶ σύγχυσις καὶ συμφυρμὸς πρὸς τὸν κόσμον ἐν τῇ ἐννοίᾳ «κοσμικοποιήσεως» τῆς Ἐκκλησίας, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκκλησιαστικὸς Δοκητισμὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς «κλειστῆς» θρησκευτικῆς κοινότητος, τῆς φυγῆς ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τῶν προβλημάτων αὐτοῦ. Τέλος τὸν τρόπον δράσεως τῶν πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κόσμον ὑπεμφαίνει ἄριστα καὶ τὸ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ὀρθόδοξον δόγμα ὡς «παρά-δοσις», ἤτοι πιστότης εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὴν ἐν Χριστῷ γενομένην θείαν ἀποκάλυψιν καὶ τὴν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι συνέχισιν αὐτῆς διὰ τῶν αἰώνων, οὐχὶ ὅμως παράδοσις ὡς προσκόλλησις εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μουσειακὴ συντήρησις «θησαυρῶν», ἀλλ' ὡς δυναμικὴ ἐνέργεια καὶ δρᾶσις ἐδῶ καὶ τώρα καὶ πορεία πρὸς τὸ μέλλον, πρὸς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ κόσμου κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΙΚΟΤΗΤΟΣ

τοῦ Καθηγ. Κωνσταντίνου Δ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ

Αντικείμενον τῆς παρούσης εἰσηγήσεως εἶναι ἡ διερεύνησις τῶν σχέσεων μεταξὺ Θεολογίας καὶ κοινοτικοῦ πνεύματος (ὑπὸ τὸν ἄγνωστον εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν ὅρον κοινοτικὸν πνεῦμα παρακαλεῖται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁ ἀγαπητὸς ἀναγνώστης νὰ ἐννοῇ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πνεῦμα) - συνοδικότητος, ἡ ὁποία, ὡς εἶναι αὐτονόητον, προϋποθέτει τὸν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου προσδιορισμὸν τῶν δύο βασικῶν αὐτῶν ἐννοιῶν.

Καὶ τὴν μὲν Θεολογίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ὡς τὴν ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ συντελουμένην ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι λειτουργίαν μεταλήψεως καὶ μεταδόσεως ὑπὸ τῶν πιστῶν, ἐν μετανοίᾳ, ταπεινώσει καὶ ἁγιασμῷ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ταμιευθείσης Ἀληθείας, τὸ δὲ κοινοτικὸν πνεῦμα ὡς τὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι μέθεξιν ἀπὸ κοινοῦ ἐν ἀγάπῃ ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Ἐκ τῶν ὁρισμῶν αὐτῶν καταφαίνεται ὅτι Θεολογία καὶ κοινοτικὸν πνεῦμα - συνοδικότης (conciliarité) εὑρίσκονται εἰς τοιαύτην σχέσιν ἀλληλεξαρτήσεως καὶ τοῦτ' αὐτὸ συνυφάνσεως, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι ἀδιανόητος ἡ ὕπαρξις ἀληθοῦς Θεολογίας ἐκτὸς τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος.

1. Ἡ Θεολογία ὡς ἡ πεμπτουσία τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος

Πρὸς κατανόησιν τῆς βασικῆς αὐτῆς θέσεως δέον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονίσωμεν, ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας δὲν εἶναι ἓν σύστημα γνώσεων ἢ ἰδεῶν, οὐδὲ ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ Διδάσκαλος ἁπλῶς καὶ Κύριος τῆς Ἱστορίας. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀλήθεια εἶναι ἐνυπόστατος καὶ σεσαρκωμένη ἐν τῷ Θεανθρώπῳ κατὰ τὴν ἰδίαν Αὐτοῦ διακήρυξιν· «Ἐγώ εἰμι ἡ Ἀλήθεια»[1]. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ὁ Κύριος ἀποκαλύπτεται ὡς ἡ Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἐπίγειον Αὐτοῦ Σῶμα καὶ πλήρωμα: «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας»[2]. Τὸ ἀντικείμενον, συνεπῶς, τῆς Θεολογίας δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ πλήρως καὶ νὰ ἐκφρασθῇ «διατυπώσεσί τισι καὶ πλάσμασι νοητοῖς»[3]. Τὸ ἀντικείμενον ἢ ἀκριβέστερον ὁ Κύριος τῆς Θεολογίας εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεανθρώπου καὶ συνεπῶς ἡ μέθεξις τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας προϋποθέτει τὴν μετ' Αὐτοῦ προσωπικὴν συνάντησιν καὶ κοινωνίαν τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας. Καὶ ἡ συνάντησις αὕτη καὶ κοινωνία πραγματοποιεῖται μόνον ἐντὸς

τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, δεδομένου, ὅτι μόνον ἐν αὐτῇ δύναταί τις νὰ ἐνσωματωθῇ, νὰ γίνῃ σύσσωμος τοῦ Θεανθρώπου[4]. Μόνον διὰ τῆς ζώσης προσωπικῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Κυρίου καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ σώματι Αὐτοῦ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται τῷ ὄντι θείας φύσεως κοινωνός.

Ἄνευ τῆς ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεανθρώπου ἐντάξεως, οὐδεμία δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου ὑφίσταται κοινωνίας μετὰ τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας κεφαλῆς δεδομένου, ὅτι «τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ σώματι οὐδὲ εἰς μέλη τελούντων οὐκ ἂν εἴη κεφαλή[5]... Καθάπερ γὰρ εἰ τύχοι χεὶρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ Σώματος, τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου τὴν συνέχειαν ζητοῦν καὶ μὴ εὑρὸν οὐκ ἐξάλλεται τοῦ σώματος καὶ διατρῆσαν πρὸς τὴν χεῖρα ἐξέρχεται, ἀλλ' ἂν μὴ εὕρῃ κείμενον οὐχ ἅπτεται οὕτω καὶ ἐνταῦθα»[6].

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν ἐν προκειμένῳ οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου: «οὗ γάρ εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν»[7], δι' ὧν βεβαιώνεται, ὅτι ἡ σύναξις μιᾶς κοινότητος ἐν τῷ ὀνόματί Του φανερώνει τὴν παρουσίαν Αὐτοῦ. Ἡ ἀνάγκη, συνεπῶς, τῆς συνενώσεως ταύτης τῶν πιστῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἀποσκοπούσης, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διὰ τῆς ἁμαρτίας διασπαθείσης ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ τὸν ἐν Τριάδι Θεόν. Ὁ Λόγος ἐσαρκώθη, «ἵνα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν»[8] καὶ συνενώσῃ τὰ «τὸ πρὶν διεστῶτα».

Καὶ ἡ σύναξις αὕτη εἰς ἓν τῶν διεσκορπισμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ ἐπραγματοποιήθη καὶ πραγματοποιεῖται συνεχῶς ὑπὸ τοῦ Θεανθρώπου ἐν τῇ καινῇ κτίσει, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔνθα ἡνώθη κατὰ τὸν ἰδεωδέστερον καὶ τελειότερον τρόπον, ἀχωρίστως, ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως ὁ ἐν Τριάδι Θεὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων, οὕτως ὥστε ἔμπλεως θαυμασμοῦ ὁ μέγας μύστης τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ ἱερὸς Χρυσόστομος νὰ ἀναφωνήσῃ: «Γένος ἐγένετο ἓν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων... ἄνθρωπος γὰρ ἐγένετο ὁ Θεὸς καὶ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος»[9].

Ἡ πραγμάτωσις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος ἀποκαλύπτεται οὕτως ὡς ἡ *πεμπτουσία τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας*, ὡς παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος ἐκφράζων τὴν ἐν προκειμένῳ συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας: «Τοῦτο γὰρ τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ Σωτῆρος κατὰ σάρκα οἰκονομίας, ἵνα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς ἑαυτήν τε καὶ πρὸς ἑαυτὸν συναγάγῃ καὶ τὴν πονηρὰν κατατομὴν ἐξελὼν τὴν ἀρχαίαν ἀνακαλέσηται ἕνωσιν»[10].

Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐπεξηγεῖ τὸ γεγονός, ὅτι πρῶτον καὶ ἔσχατον κριτήριον τῆς μετὰ τοῦ Θεανθρώπου κοινωνίας καὶ γνώρισμα τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ εἶναι ἡ *ἀ γ ά π η*, ἡ ὁποία καὶ συνιστᾷ τὸ centrum unitatis τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος: «Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»[11].

Ἡ πορεία δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεὸν διέρχεται διὰ τοῦ πλησίον. Διὸ καὶ πᾶσα ἐπίμεμπτος διάστασις μετὰ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος καθιστᾷ ἀνέφικτον τὴν μετὰ τοῦ Θεανθρώπου κοινωνίαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου: «Ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι...»[12]. Καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ ἀληθὴς θεογνωσία εἶναι καρπὸς τῆς ἀγάπης, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς εἶναι ἀπρόσιτος, διότι «πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γιγνώσκει τὸν Θεόν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστιν»[13]. Ἡ Θεολογία ἀληθεύει ἐν ἀγάπῃ[14] καὶ ἡ ἀγάπη «συγχαίρει τῇ ἀληθείᾳ»[15].

Ἡ συνύφανσις αὕτη ἀγάπης καὶ ἀληθείας ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ ἀληθὴς Θεολογία τελεσιουργεῖται διὰ τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος, ἥτις πάλιν, ὡς φορεὺς τῶν θείων ρημάτων, ζωογονεῖ καὶ διασφαλίζει τὴν τε κοινότητα καὶ τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν πνεῦμά ἐστιν καὶ ζωὴ ἐστιν»[16].

Ἐὰν τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, τότε ἡ ἀληθὴς Θεολογία εἶναι ἡ πεμπτουσία τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος, δεδομένου ὅτι γεννᾶται ἐκ τῆς ἀγάπης καὶ ἔχει χαρισματικόν, προφητικὸν καὶ ἀποκαλυπτικὸν χαρακτῆρα.

Διὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία κατατάσσει τὴν ἀληθῆ Θεολογίαν εἰς τὰ κρείττονα χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὴν θαυμασίαν διατύπωσιν τοῦ ἁγίου Διαδόχου Φωτικῆς: «Πάντα μὲν τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καλὰ λίαν καὶ πάσης ἀγαθότητος περιεκτικά, οὐδὲν δὲ οὕτως ἡμῶν ἀναφλέγει καὶ κινεῖ τὴν καρδίαν εἰς τὴν ἀγάπην τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ὡς ἡ Θεολογία»[17]. Ὅθεν δικαίως ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἡ ἀληθὴς Θεολογία ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς καρδίας ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ ζωογονοῦσα καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀναγεννῶσα ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ τὸ ἐκκλησιαστικὸν Πλήρωμα.

2. Ὁ Θεανθρώπινος - τριαδικὸς χαρακτὴρ τῆς Θεολογίας

Ἡ Θεολογία ὡς καρπὸς τῆς μετὰ τοῦ Θεανθρώπου διὰ τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος κοινωνίας καὶ ὡς δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φανεροῦται κατ' ἐξοχὴν ὡς θεανθρωπίνη λειτουργία, ἡ πραγμάτωσις τῆς ὁποίας προϋποθέτει τὴν συνέργειαν τῆς θείας Χάριτος καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ, τῆς μεταλήψεως δηλονότι ὑπὸ τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας, ἀποκαλύπτεται ἡ βαθυτέρα οὐσία τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἀγάπην τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Αὐτὸς ὁ Κύριος ἀποκαλύπτει κατὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ συγκλονιστικὸν τὸ ἀπρόσιτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν μεγαλεῖον τῆς συντελεσθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἐνσάρκου οἰκονομίας, διὰ τῆς ὁποίας οἱ πιστοὶ καλοῦνται ὄχι ἁπλῶς νὰ συνενωθοῦν μετ' ἀλλήλων εἰς μίαν ἀδιάσπαστον ἑνότητα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ νὰ συνενωθοῦν μετ' αὐτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, καθὼς τὰ τρία πρόσωπα Αὐτῆς πρὸς ἄλληλα: «ἵνα πάντες ἓν ὦσιν, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν»[18].

Ἡ Ἐκκλησία καθίσταται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ εὐλογημένη Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτήν, ἐὰν δὲν «γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος»[19]. Σχεδὸν τὸ πᾶν τελεσιουργεῖται ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ὑπερτάτης Ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας δεδομένου, ὅτι «οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγελος ἐργάσασθαί τι δύναται εἰς τὰ δεδομένα παρὰ Θεοῦ, ἀλλὰ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα πάντα οἰκονομεῖ· ὁ δὲ ἱερεὺς τὴν ἑαυτοῦ δανείζει γλῶτταν καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρέχει χεῖρα»[20].

Ὁ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινεῖται ὁ μύστης τῆς Θεολογίας, προσδιορίζεται προεχόντως ὑπὸ τοῦ ἀκαταλήπτου, τοῦ ἀκατανοήτου, τοῦ ἀνεκφράστου, τοῦ ἀνεξιχνιάστου καὶ τοῦ ἀπροσίτου.

Τὸ Εὐαγγέλιον ἄνευ τοῦ λύχνου τοῦ Παναγίου Πνεύματος εἶναι βιβλίον «ἐσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά»[21].

Καὶ αὐτὴ εἰσέτι ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου μόνον ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καθίσταται δυνατή. «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ»[22]. Αἱ βασικαὶ ἀλήθειαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως εἶναι ἀπρόσιτοι εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον: «Ἰδοὺ γὰρ τὰ σεμνὰ ἡμῶν πάντα πῶς ἔρημα λογισμῶν καὶ πίστεως ἔχεται μόνης»[23]. Ἡ φανέρωσις τῶν βασικῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεώς μας τελεσιουργεῖται ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος «καθ' ὅσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν. Διόπερ οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι καὶ μετὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ προσειπὼν ἀπόρρητον· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεχειρίσθη σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν»[24].

Ἀφετηρία καὶ κέντρον τῆς φανερώσεως ταύτης εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος καὶ ἰδίᾳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ κορυφοῦται ἡ κοινωνία μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ἀλλ' ἡ κοινωνία αὕτη μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἡ διηνεκὴς προσπάθεια τῆς θεολογούσης ψυχῆς, ἡ ὁποία, ὡς παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, τρώγει τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ πίνει τὸ αἷμά του, ὅταν κοινωνῇ τοῦ Αἰωνίου Λόγου, τῆς ἐλεύσεώς Του, τῆς διδασκαλίας Του.

Διὸ καὶ ὁ Θεολόγος, ὡς διάκονος καὶ αὐτὸς τοῦ ζῶντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, δέον νὰ διακατέχηται κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ λειτουργήματός του ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἁγίων συναισθημάτων καὶ τοῦ αὐτοῦ δέους, μεθ' ὧν προσεγγίζει ὁ Λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου τὸ ἅγιον Θυσιαστήριον.

Ἐν προκειμένῳ εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικὴ ἡ διακήρυξις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι»[25].

3. Ἡ λειτουργία μεταλήψεως καὶ μεταδόσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας

Εἰδικώτερον διὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας εἰς τὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ κοινότητι συντελουμένην ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι λειτουργίαν: *Α) μεταλήψεως τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας ἀπαιτεῖται:*

α) Ἡ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος ἀπάρνησις τοῦ πεπτωκότος «Ἐγώ».

Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος προϋποθέτει τὴν ὑπὸ τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας αὐτόματον, οὕτως εἰπεῖν, ἀπάρνησιν τοῦ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας διαφθαρέντος «Ἐγώ» δεδομένου, ὅτι κοινοτικὸν πνεῦμα καὶ «Ἐγώ» εἶναι δύο παράγοντες εὑρισκόμενοι εἰς πλήρη ἀντίθεσιν, ἀλληλοαπωθούμενοι καὶ ἀλληλοαποκλειόμενοι.

Καὶ τὸ μὲν κοινοτικὸν πνεῦμα χαρακτηρίζεται προεχόντως ἐκ τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὸν ἀσφυκτικὸν κλοιὸν τοῦ «Ἐγώ» καὶ τὴν ἐν ταπεινώσει, ἀγάπη καὶ προσφορᾷ κοινωνίαν μετὰ τοῦ ἄλλου, τοῦ πλησίον, τοῦ ἀδελφοῦ ἐν πλήρει συνειδήσει, ὅτι «οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλως σωθῆναι εἰ μὴ διὰ τοῦ πλησίον»[26].

'Αντιθέτως τὸ πεπτωκὸς «Ἐγὼ» εἶναι παράγων κατ' ἐξοχὴν ἀντικοινωνικός, ἐπιδιῶκον τὴν ὁλοκλήρωσίν του, ὄχι εἰς τὴν μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προβολήν, ἐπιβολὴν καὶ κυριαρχίαν ἐπ' αὐτῶν. Διὰ τῆς ἀπομονώσεως ὅμως ταύτης, τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον ἀντὶ τῆς ὁλοκληρώσεως οδηγεῖται εἰς τὴν πλήρη ἀποδιοργάνωσιν δεδομένου, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις εἶναι ἐξηρτημένη, δὲν κατέχει τὸ ὅλον, δὲν εἶναι ἀπόλυτος ὕπαρξις. Τὸ ἀνθρώπινον «Ἐγὼ» ἐγκλωβισμένον εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου ἀσφυκτιᾷ καὶ ἀποσυντίθεται. Ἡ πληρότης τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ πλησίον καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ Του, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη «τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενος»[27]. Ἐκτὸς τῆς κοινωνίας αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον πρόσωπον, ἀληθὴς εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, ἀλλὰ θλιβερὸν «προσωπεῖον», σύμβολον τῆς ἀνυπαρξίας τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, διότι μόνον «τὸ ἐν τῷ Ὄντι εἶναι ἀληθῶς ἐστιν εἶναι»[28].

Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεάνθρωπος Κύριος θέτει κατὰ τρόπον ἀπόλυτον καὶ ἀσυμβίβαστον τὴν ἀπάρνησιν τοῦ πεπτωκότος «Ἐγὼ» ὡς ὅρον τῆς μετ' Αὐτοῦ κοινωνίας· «Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθείτω μοι»[29].

Ἡ ἀπάρνησις αὕτη ἀφορᾷ ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ τὴν ἐσκοτισμένην ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας διάνοιαν, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἀνοίᾳ αὐτῆς διεκδικεῖ τὸ δικαίωμα κρίσεως τοῦ Δημιουργοῦ καὶ κατακρίσεως τοῦ συνανθρώπου, μεταβαλλομένη οὕτως εἰς ὄργανον ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποσυνθέσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ ἀπάρνησις αὕτη, ὡς εἶναι αὐτονόητον, δὲν ἀφορᾷ τὸν νοῦν καθ' ἑαυτόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ὑψίστην δωρεὰν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας διαστροφήν, δι' ἧς, ὑπερβαίνων τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, διεκδικεῖ ἀπόλυτον αὐθεντίαν.

Ὅτι ὅμως «ὁ τῆς ἡμετέρας γνώσεως νοῦς ἀτελὴς ὅλως καὶ πάσης ἀγνοίας ἔμπλεως κρύπτειν οὐ δυνατόν». Ἡ ἀπάρνησις ἐν προκειμένῳ συνίσταται ἰδίᾳ εἰς τὸ μὴ πεποιθέναι ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Εἰς τὴν μετάθεσιν ὅλης τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς Αὐτὸν καὶ τὸν πλησίον. Ἐὰν ἡ ἐσκοτισμένη ἐκ τῆς ἁμαρτίας διάνοια ὁδηγῆται εἰς τὴν ἀγνωσίαν, ἡ ἀπάρνησις τῆς ἁμαρτίας ἀνοίγει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, «ἡ γάρ τοῦ ὄντος ἐπίγνωσις τῆς περὶ τὸ μὴ ὂν ὑπολήψεως καθάρσιον γίνεται»[30].

Ἡ ἄρνησις αὕτη τῆς ἐσκοτισμένης διανοίας, τ.ἔ. ἡ *μετάνοια*, συνιστᾷ τὴν ἐπάνοδον «ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν Θεόν»[31]. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀνθρωπίνη ὑπόστασις ἀπὸ ἀνθρωποκεντρικὴ καθίσταται διὰ τῆς μετανοίας Χριστοκεντρική.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι εἶναι ἀδιανόητον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν χῶρον τῆς Θεολογίας ἄνευ τῆς ἰσοβίου ἀπαρνήσεως τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς διαστροφῆς, τ.ἔ. ἄνευ ἰσοβίου μετανοίας.

Ἀλλά, βεβαίως, δὲν ἐπαρκεῖ ἡ μετάνοια αὕτη διὰ τὴν μύησιν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τὴν αὐταπάρνησιν δέον νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ συνεχὴς ἄσκησις πρὸς κάθαρσιν καὶ ἁγιασμόν, δι' ὧν καὶ μόνον ὁ ἐσκοτισμένος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μεταμορφοῦται εἰς πεφωτισμένον νοῦν, πρόσφορον ὄργανον πρὸς θεογνωσίαν καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν. Ἡ Θεολογία εἶναι καρπὸς μᾶλλον σκληρῶν ἀσκήσεων παρὰ μελέτης καὶ σπουδῆς: «Ἱδρῶτι

καὶ κόπῳ μᾶλλον καὶ μὴ ψιλῷ λόγῳ τὰ θεῖα μανθάνειν σπουδάσωμεν»[32].

Μόνον διὰ τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ δύναται ὁ μύστης τῆς Θεολογίας νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ σιδηροῦν παραπέτασμα, τὸ ὁποῖον παρεμβάλλει τὸ «Ἐγώ» μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καὶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τοῦ πλησίον ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ.

Ὁ ὀρθόδοξος Θεολόγος δὲν λησμονεῖ ποτέ, ὅτι «ἐδεήθημεν Θεοῦ σαρκουμένου καὶ νεκρουμένου, ἵνα ζήσωμεν»[33]. Ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ Θεολογία τελεσιουργεῖται ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ μύστου αὐτῆς εἰς τὸν θάνατον καὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Θεανθρώπου. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ τῆς ὀρθοδόξου μεθολογίας περικλείεται εἰς τὴν φράσιν τοῦ Κυρίου: «Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὑρήσει αὐτήν»[34].

Διὰ τοῦ θανάτου εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν ζωήν - τοιαύτη εἶναι ἡ ἀντινομία τῆς πίστεως: «Ἐὰν θέλῃς σωθῆναι, γενοῦ νεκρός»[35]. «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει, ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει»[36]. Ἡ ὀρθόδοξος δηλ. Θεολογία δὲν εἶναι, ὅπως ἤδη εἴπομεν, στοχασμὸς ἢ διανοητικὴ ἐπεξεργασία γνώσεων περὶ Θεοῦ ἢ παιγνίδισμα τῆς διανοίας. Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι Θεολογία ἐσταυρωμένη. Ὁ ὀρθόδοξος Θεολόγος εἶναι σταυροφόρος, ἀλλ' ὁ σταυρός του εἶναι λουσμένος μέσα εἰς τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν διὰ τὴν μετάδοσιν καὶ ἐκπλήρωσιν τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου ὁ αἰώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκένωσεν ἑαυτὸν καὶ σάρκα προσέλαβε καὶ ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ μύστης τῆς Θεολογίας πρέπει νὰ προσφέρῃ τὴν σάρκα του, διὰ νὰ μετουσιωθῇ εἰς Λόγον Θεοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιταγὴν τῶν μεγάλων Καθηγητῶν τῆς ἐρήμου: «Δὸς αἷμα καὶ λάβε Πνεῦμα».

Ἡ ἀληθὴς Θεολογία εἶναι πραγματικὴ πνευματικὴ κυοφορία μὲ ὅλας τὰς ὠδῖνας ἑνὸς πνευματικοῦ τοκετοῦ πρὸς σύλληψιν καὶ μετάδοσιν τῆς νέας ζωῆς.

Ὁ μύστης τῆς Θεολογίας δὲν διακονεῖ ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἁπλῶς τὴν Θεολογίαν, ἀλλὰ γίνεται ὁ ἴδιος Θεολογία, ζῶν δείκτης τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς Κοινότητος.

Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ παραδόσει ἡ Θεολογία δὲν κατατάσσεται μόνον εἰς τὰ κρείττονα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ δυσπρόσιτα χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «Ὄρος γάρ ἐστιν ἄναντες ὡς ἀληθῶς καὶ δυσπρόσιτον ἡ Θεολογία, ἧς μόλις ὁ πολὺς λεὼς τὴν ὑπώρειαν φθάνει»[37] καὶ τοποθετεῖται εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Κλίμακος τῆς ὁδηγούσης πρὸς τὸν Θεόν: «Τέλος δὲ ἁγνείας θεολογίας ὑπόθεσις»[38]. Διὸ καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως ἡ ἄσκησις καθάρσεως καὶ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς δι' ἀνακαινώσεως τοῦ νοὸς ἀποκτήσεως νοῦν Χριστοῦ συνιστᾷ οὐσιῶδες συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν διατύπωσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλαττε, διὰ τῶν πραγμάτων ὅδευσον, πρᾶξις ἐστὶν ἐπίβασις θεωρίας. Καθαρτέον πρῶτον καὶ εἶτα τῷ Καθαρῷ προσομιλητέον»[39].

Ὁ θαυμάσιος κύκλος τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἄρχεται διὰ τῆς μεταλήψεως ἐν μετανοίᾳ, καθάρσει καὶ ἁγιασμῷ τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας καὶ τελειοῦται διὰ τῆς μεταδόσεως αὐτῆς πρὸς κάθαρσιν καὶ ἁγιασμὸν τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος.

Αὐτονόητον, ὅτι διὰ τὴν μετάδοσιν ταύτην ἀπαραίτητος ὅρος εἶναι ἡ προηγουμένη μετάληψις: «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, καὶ εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι καὶ εἶτα σοφίσαι· γενέσθαι φῶς καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἁγιασθῆναι καὶ ἁγιάσαι»[40].

Οὐδεὶς δύναται νὰ δώσῃ αὐτό, ποὺ δὲν ἔχει. Οὐδεὶς δύναται νὰ μεταδώσῃ ζωήν, φέρων ἐν ἑαυτῷ τὸν θάνατον καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν σώζουσαν ἀλήθειαν, εὑρισκόμενος εἰς τὸ σκότος τῆς πλάνης.

β) *Ἡ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Κοινότητος μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας.* Ἡ διὰ τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ «Ἐγώ» ἀποδοχὴ αὕτη τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος ὑπὸ τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας συνεπάγεται τὴν ἔνταξιν καὶ μετοχὴν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος εἰς τὴν λειτουργίαν μεταλήψεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας.

Ὁλόκληρος ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης συνιστῶσα τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι φορεὺς τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας, τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία εἶναι «στῦλος καὶ ἑδραίωμα»[41]. Αὕτη εἶναι ἡ ἀνεξάντλητος δεξαμενὴ τοῦ Πνεύματος, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ μύστης τῆς Θεολογίας ἀντλεῖ τὸ ὕδωρ τὸ ἁλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον τοῦ τε ἰδίου καὶ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος.

Ἐν τῇ τελεσιουργίᾳ δηλαδὴ τοῦ λειτουργήματός του ὁ Θεολόγος ποτὲ δὲν σκέπτεται, οὔτε αἰσθάνεται μόνος. Ὅπως ὁ Κύριος τῆς Θεολογίας οὐδέποτε εἶναι μόνος, ἀλλὰ πάντοτε ὡς ἡ Κεφαλὴ μετὰ τοῦ Σώματος. Ὁ Θεολόγος δρᾷ καὶ κινεῖται καὶ αὐτὸς πάντοτε ὡς μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀντλήσῃ τὴν Ἀλήθειαν διὰ τῶν μελῶν τοῦ Σώματος ἐκ τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλῆς καὶ νὰ τὸ μεταδώσῃ καὶ πάλιν εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ. Νὰ μετουσιώσῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ διὰ τοῦ ἰδίου «Ἐγώ» τὴν συνείδησιν τῆς Κοινότητος, νὰ μεταμορφωθῇ τὸ Ἐγώ του εἰς τὸ Ἡμεῖς τῆς Κοινότητος.

Ἡ λειτουργία αὕτη δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀφῃρημένη τις καὶ ἀόριστος, ἀλλ' ἐκφραζομένη πάντοτε εἰς τὰ συγκεκριμένα ζῶντα μέλη τῆς Κοινότητος, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει ἴδιον χάρισμα. Οὐδέποτε δέον νὰ λησμονῆται, ὅτι «πάντες ἓν καὶ τὸ αὐτὸ δεξάμενοι πνεῦμα, φημὶ δὴ τὸ ἅγιον, συνανακιρνάμεθα τρόπον τινὰ καὶ ἀλλήλοις καὶ Θεῷ»[42]. Εἶναι δηλαδὴ μία λειτουργία χαρισματικὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἥτις συγκροτεῖ, συνέχει καὶ πληροῖ τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Μόνον διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ συνεργασίας πάντων τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καὶ τῆς συνθέσεως πάντων τῶν χαρισμάτων συγκροτεῖται ἡ ἑνότης καὶ πληροῦται τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπιτυγχάνεται οὕτως ἡ ἁρμονικὴ λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ: «ἂν γὰρ μὴ ὦμεν πολλοί, καὶ ὁ μὲν χείρ· ὁ δὲ πούς, ὁ δὲ ἄλλο τι μέρος, οὐ πληροῦται ὅλον τὸ σῶμα. Διὰ πάντων οὖν πληροῦται τὸ Σῶμα Αὐτοῦ. Τότε πληροῦται ἡ κεφαλὴ τότε τέλειον σῶμα γίνεται, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὦμεν συνημμένοι καὶ συγκεκολλημένοι»[43].

Ἡ συνένωσις, ὅμως, αὕτη καὶ ἐναρμόνισις τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἐπιβάλλει, ὅπως ἕκαστον μέλος ἐνεργῇ «ἔσω τῶν οἰκείων ὅρων», μὴ ἐξερχόμενον τοῦ πεδίου τῆς ἁρμοδιότητός του καὶ προκαλεῖ οὕτω διαταραχὴν εἰς τὴν ἁρμονικὴν λειτουργίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ. «Οὐ γὰρ ἁπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα τεχνικῶς δεῖ κεῖσθαι τὸ σῶμα· ὡς, ἐὰν τὸν τόπον ἐκβῇ οὐκέτι κεῖται. Ὥστε οὐχ ἡνῶσθαι τῷ σώματι δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν οἰκεῖον τόπον ἐπέχειν, ὡς, ἐὰν ὑπερβῇς οὐχ ἥνωσαι, οὐδὲ δέχῃ τὸ πνεῦμα»[44].

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν συνενώσεως καὶ ἐναρμονίσεως τῆς λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ πρωταρχικὴν σπουδαιότητα ἐνέχει τὸ χάρισμα τῆς Θεολογίας, δεδομένου ὅτι ἐδόθη ἀκριβῶς χάριν τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἑνότητος τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας: «Αὐτὸς ἔδωκεν...ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ...»[45].

Ἡ Θεολογία μετὰ τῆς ἱερωσύνης εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν λειτουργία τῆς ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος, δι ἧς αὕτη ὁδηγεῖται εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς Ἁγίας Τριάδος. Διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἐν μετανοίᾳ ἀσκήσεως εἰς τὴν κάθαρσιν καὶ τὸν ἁγιασμόν, οἵτινες, ὡς εἴδομεν, συνιστοῦν τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ ἀληθοῦς θεολογικοῦ λειτουργήματος, ὄχι μόνον ἀποφεύγεται οἱαδήποτε διεκδίκησις ὑπὸ τῶν ἀληθῶν φορέων αὐτοῦ προσωπικῆς ἐπιβολῆς ἢ προσβολῆς ἢ καὶ καταπιέσεως τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καὶ διασφαλίζεται ἡ ἀνόθευτος ἔκφρασις τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀληθείας. Ὅταν ἡ Θεολογία προσφέρηται ὄχι ὡς ἁπλῆ γνῶσις ἢ διδαχή, ἀλλ' ὡς μαρτυρία τῶν βιωμάτων τῆς προσωπικῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεανθρώπου, ὅταν δηλαδὴ συνιστᾷ προσφορὰν ἀγάπης καὶ θυσίας χάριν τῶν ἀδελφῶν τῆς Κοινότητος, τότε ἡ Θεολογία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν σημαντικωτέραν ἑνωτικὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος, τελειουμένη ἐν τῇ ἑνότητι ἐν τῷ Ἐπισκόπῳ καὶ τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ. «Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλά, ἀλλὰ Σῶμα ἕν»[46].

Κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ μυστικὸν κέντρον καὶ ἡ πνευματικὴ πηγὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς καθολικῆς ἑνότητός της, συνυφαίνεται καὶ συνταυτίζεται ἡ Θεολογία μετὰ τοῦ κοινοτικοῦ Πνεύματος. Οὕτως ὁλόκληρος μὲν ἡ ἐκκλησιαστικὴ Κοινότης προσφέρει τὰ Τίμια Δῶρα, τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον πρὸς τελεσιουργίαν αὐτῶν εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Θεανθρώπου, ὁ δὲ Θεολόγος προσφέρει διὰ τῆς Κοινότητος καὶ μετ' αὐτῆς τὸν λόγον καὶ τὴν σκέψιν του, ἵνα μετουσιωθῇ εἰς λόγον Θεοῦ, ἵνα ἐπιγνωσθῇ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἀποκτήσῃ νοῦν Χριστοῦ χάριν ὁλοκλήρου τῆς Κοινότητος.

Ἡ ὀργανικὴ αὕτη σύνθεσις Θείας Εὐχαριστίας - Θεολογίας καὶ κοινοτικοῦ πνεύματος καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς προσφορᾶς τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ τελειοῦται. Ἐὰν κατὰ τοὺς Πατέρας «γνῶσις δὲ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἐστιν ἡ μετιοῦσα»[47], τότε ἡ μετουσία αὕτη πληροῦται ἐν τῇ Θείᾳ Κοινωνίᾳ, διὸ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐτόνιζε: «Γεύσασθε καὶ ἴδετε[48]... αἴσθησις λόγου παντὸς ἐναργεστέρα πρὸς πεῖραν»[49].

Κατὰ τὴν Θείαν Λειτουργίαν τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας τελεσιουργεῖται, κατὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, εἰς ὅλην τὴν Κοινότητα καὶ εἰς κάθε πιστόν, «Θεὸς θεοῖς ἑνούμενός τε καὶ γνωριζόμενος»[50].

Ἡ ἀλήθεια αὕτη διακηρύσσεται πανηγυρικῶς ὑφ' ὁλοκλήρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος μετὰ τὴν Θείαν Μετάληψιν: «Εἴδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον, εὕρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες...».

Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος εὑρίσκει τὴν τελείωσίν της ἐν τῇ Θείᾳ Λειτουργίᾳ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μέλη τῆς Κοινότητος ἐν τῇ ἑνότητι τῆς πίστεως καὶ τῇ Κοινωνίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προσφέρουν ἐν ἀπολύτῳ ἐμπιστοσύνῃ ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους Χριστῷ τῷ Θεῷ.

γ) Ἡ μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας σὺν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις.

Ἀλλ' ἡ μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας δὲν συντελεῖται μόνον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ στρατευομένης ἐκκλησιαστικῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντων τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Κυρίῳ διὰ μέσου τῶν αἰώνων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει τετελειωμένου. Ἐξαιρέτως δὲ τῆς Παναγίας Θεοτόκου.

Ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία στρατευομένη καὶ θριαμβεύουσα «εἰς μίαν πραγματικήν, ἂν καὶ ἀκατάληπτον κοινωνίαν, συλλειτουργεῖ τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ... εἰς τὴν Ἐκκλησίαν σταματᾷ ὁ Χρόνος, διότι ἐδῶ δὲν ὑπάρχει θάνατος, καὶ ἡ διακοπὴ τοῦ ἐπιγείου βίου δὲν διακόπτει τὴν ζῶσαν σχέσιν τῶν γενεῶν»[51].

Τὸ μέγα προνόμιον τοῦ ὀρθοδόξου Θεολόγου εἶναι ὄχι ἁπλῶς ἡ σύνδεσις καὶ ἡ σπουδὴ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ συνεχὴς ζῶσα προσωπικὴ συνάντησις καὶ κοινωνία μετ' αὐτῶν. Μεθ' ὅλων ἐκείνων εἰς τὴν ἡγιασμένην καὶ λελυτρωμένην ὕπαρξιν τῶν ὁποίων ἐνεσαρκώθη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, διὰ τῆς διδασκαλίας των καὶ τῆς ζωῆς των, ἐνεσάρκωσαν καὶ κατέθεσαν ἀνόθευτον τὴν μαρτυρίαν τῆς καθολικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅταν ὁ ὀρθόδοξος Θεολόγος προσπαθῇ νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλῆς, ἐπικαλεῖται συνεχῶς τὴν συμπαράστασιν καὶ τὰς πρεσβείας τῆς θείας ταύτης παρεμβολῆς τῶν θεηγόρων ὁπλιτῶν τῆς παρατάξεως τοῦ Κυρίου, οἱ ὁποῖοι, ὅλην εἰσδεξάμενοι τὴν νοητὴν λαμπηδόνα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τρανῶς παρέδωσαν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τῆς ἄνω Θεολογίας.

Ἡ μετάληψις τοῦ μυστηρίου τούτου τῆς ἄνω Θεολογίας τῶν Πατέρων εἶναι ἡ μόνη θεοχάρακτος ὁδὸς πρὸς συνάντησιν καὶ κοινωνίαν τοῦ Θεολόγου μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὅταν δὲ λέγωμεν μέθεξιν τῆς πατερικῆς Θεολογίας δὲν ἐννοοῦμεν, ὡς εἶναι αὐτονόητον, τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ γράμμα τῆς πατερικῆς Θεολογίας, ποὺ ἀποκτείνει, οὔτε βεβαίως τὴν παράθεσιν πατερικῶν χωρίων πρὸς διακόσμησιν μιᾶς ἐπιστημονικῆς διατριβῆς, ἀλλὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πατερικοῦ φρονήματος, τὴν βίωσιν τῆς Θεολογίας, ὅπως τὴν ἐβίωσαν οἱ Πατέρες, δηλαδὴ ὡς μάρτυρες καὶ ἐνσαρκωταὶ τῆς Ἀληθείας τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Πᾶσα ἐνσυνείδητος παραθεώρησις ἢ περιφρόνησις τῆς θεοπνεύστου καὶ πνευματοκινήτου πατερικῆς Θεολογίας δὲν εἶναι μόνον πρᾶξις ἀφροσύνης καὶ αὐτοκαταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ βλασφημία κατὰ τοῦ Παρακλήτου, ὁ Ὁποῖος, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Κυρίου, κατευθύνει τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἀσφαλῶς ἡ Θεολογία τῶν Πατέρων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν καρπὸς τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

δ) Ἡ μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Κοινότητος σὺν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις, τελειοῦται ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, δι' οὗ ὁ μύστης τῆς Θεολογίας ὁδηγεῖται εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Θεολογίας.

Ἡ μετὰ τοῦ Παναγίου Πνεύματος καὶ δι' Αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἑνότης καὶ κοινωνία δὲν εἶναι ἁπλῶς καρπὸς ἀνθρωπίνης προσπαθείας καὶ ἀρετῆς, ἀλλ' ὡς εἴπομεν, χάρισμα καὶ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, « καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν»[52]. «Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· βρύει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφίαν ἐδίδαξεν, ἁλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν, ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας». Δι' αὐτοῦ «Πατὴρ γνωρίζεται καὶ Υἱὸς δοξάζεται καὶ παρὰ πάντων γινώσκεται μία δύναμις, μία σύνταξις, μία προσκύνησις τῆς Ἁγίας Τριάδος».

Ὡς παρατηροῦν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἦτο ἐντελῶς περιττὴ ἡ οἱαδήποτε σπουδὴ τῆς Θεολογίας, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν καθαρότητα καὶ τὰς προϋποθέσεις ἀμέσου καὶ πλήρους μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κοινωνίας: «Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδὲ δεῖσθαι τῆς ἀπὸ γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω βίον παρέχεσθαι καθαρὸν ὡς τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω τὰς καρδίας τὰς ἡμετέρας διὰ πνεύματος ἐγγεγράφθαι»[53].

Ὅθεν τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀληθοῦς ὀρθοδόξου Θεολόγου εἶναι ὄχι τόσον ἡ σπουδή, ὅσον ἡ ἄμεσος μετὰ τῆς Παναγίας Τριάδος ἐπικοινωνία διὰ τῆς προσευχῆς. «Εἰ προσεύξῃ ἀληθῶς, θεολόγος εἶ· καὶ εἰ θεολόγος εἶ, προσεύξῃ ἀληθῶς»[54].

Ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι προσευχομένη Θεολογία, διότι δι' αὐτῆς ὁδηγεῖται εὐθέως εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Θεολογίας ὡς κοινωνίας καὶ ἑνώσεως μετὰ τοῦ Σαρκωθέντος Λόγου. Κατὰ τὴν προσευχὴν ὁ μύστης τῆς Θεολογίας ἔχει αὐτὸ τὸ Πανάγιον Πνεῦμα «διδάσκαλον, τὸν διδάσκοντα ἄνθρωπον γνῶσιν καὶ διδόντα εὐχὴν τῷ εὐχομένῳ»[55].

Δι' Αὐτοῦ καὶ μόνον ὁ μύστης τῆς Θεολογίας ἀνάγεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν ἀρρήτων μυστηρίων τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ καθίσταται ἐν μέσῳ παραγόντων ἀγνώστων καὶ ἀπροσίτων εἰς τὴν ἐκκοσμικευμένην δῆθεν Θεολογίαν τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου κοινωνὸς τῶν ὑπερφυῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: διακρίσεως, διορατικότητος, ἐλλάμψεως, ἀπαθείας, θεοπτίας. Δι' αὐτῶν βιοῦται τὸ θαῦμα τῶν ἀρρήτων θαυμάτων· «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτόν»[56].

Καὶ ἐὰν ἡ θεολογικὴ αὕτη ἐμπειρία, ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀρρήτων ρημάτων, «ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπων λαλῆσαι»[57], εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφρασθῇ ἢ ἀποδοθῇ πλήρως διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἐν τούτοις, οἱ μύσται τῆς Θεολογίας ταύτης, διὰ τῆς ἡγιασμένης καὶ λελυτρωμένης ὑπάρξεώς των, συνιστοῦν τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων. Ὡς παρατηρεῖ σχετικῶς λίαν χαρακτηριστικῶς ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης: «Ἐκβαίνει τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ ἄνθρωπος, ἀθάνατος ἐκ θνη-

τῶν καὶ ἐξ ἐπικήρου ἀκήρατος καὶ ἐξ ἐφημέρου ἀΐδιος καὶ τὸ ὅλον Θεὸς ἐξ ἀνθρώπων γενόμενος»[58].

Β) Ἡ μετάδοσις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν μετάληψιν τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας. Ὡς πρὸς τὴν μετάδοσιν αὐτῆς βασικὴ εἶναι ἡ διαπίστωσις, ὅτι αὕτη, προϋποθέτουσα τὴν μετάληψιν, συντελεῖται ὑπὸ τὰς αὐτὰς ὡς καὶ ἐκείνη προϋποθέσεις.

Ὁ μύστης δηλ. τῆς Θεολογίας δέον καὶ κατὰ τὴν μετάδοσιν νὰ διακατέχηται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἁγίων συναισθημάτων καὶ τοῦ αὐτοῦ δέους, μεθ' ὧν ὁ λειτουργὸς προσεγγίζει τὸ ἅγιον θυσιαστήριον. Ὅπως διὰ τὴν μετάληψιν τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας ἀπηρνήθη τὸ ἴδιον αὐτοῦ «Ἐγὼ» καὶ ἐν μετανοίᾳ, ἀσκήσει καὶ ἁγιασμῷ ἐγένετο κοινωνὸς τοῦ Θεανθρώπου, οὕτω δέον ἐν αὐταπαρνήσει, ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ νὰ μεταδώσῃ μετὰ πάσης πιστότητος αὐτό, τὸ ὁποῖον παρέλαβεν. Δέον δηλ. ὁ μύστης τῆς Θεολογίας νὰ διακατέχηται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ὅτι ἀποστολή του εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς καθολικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι οἱασδήποτε προσωπικῆς του πεποιθήσεως.

Ὁ ὀρθόδοξος Θεολόγος οὐδέποτε λησμονεῖ, ὅτι ὁ χῶρος εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκεται, εἶναι ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ σύμπαντος κόσμου, χῶρος πανίερος καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας αὐτονόμως ἀπαραβίαστος, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ μετάληψις τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας, εἶναι συνέπεια ὄχι τῆς ἰδικῆς του ἀξίας καὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ χάρισμα καὶ δωρεὰ τοῦ Παναγίου Πνεύματος.

Ὡς παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, δέον νὰ ἔχῃ οὗτος πλήρη συνείδησιν ὅτι «οὐχ ὡς ἰδίαν τινὰ ἐπιστήμην ἐξ αὐθεντίας οἰκονομεῖ»[59], ἀλλ' ἐνεργεῖ «ὡς ὑπηρέτης Χριστοῦ καὶ οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ»[60].

Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον «ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστός τις εὑρέθῃ[61]... φοβούμενος μή τι παρὰ τὸ θέλημα τὸ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁμολογούμενον ἢ εἴπῃ ἢ τυπώσῃ καὶ εὑρεθῇ *ψευδομάρτυς τοῦ Θεοῦ ἢ ἱερόσυλος* ἐν τῷ ἢ ἐπεισάγειν τι ἀλλότριον τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἢ παραλεῖψαί τι τῶν ἀρεσκόντων τῷ Θεῷ»[62].

Τὸ μέγεθος τῆς τεραστίας εὐθύνης ἐκ τῆς τυχὸν νοθεύσεώς της κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς παραληφθείσης ἀληθείας ἀποκαλύπτεται κατὰ τρόπον συγκλονιστικὸν ὑπ' Αὐτοῦ τοῦ Θεανθρώπου, ὁ Ὁποῖος διακηρύττει ὅτι οὔτε Αὐτὸς ὁ Ἴδιος ὁμιλεῖ ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μεταφέρει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρός: «ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω»[63], καὶ ἀλλαχοῦ, «κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον... καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ... τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν ἀπ̓ ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ»[64]. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας «οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούει λαλήσει... ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[65]. Οἱ Ἀπόστολοι ἔχουν βαθυτάτην συνείδησιν αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, διὸ καὶ διὰ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου διακηρύττουν: «ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς... ἀπαγγέλομεν»[66]. Ὁ δὲ Παῦλος πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς: «ὅτι

παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν, τοῦ Θεοῦ ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθὼς ἀληθῶς ἐστιν λόγον Θεοῦ»[67]. Καὶ ἡ συνείδησις αὕτη ὅτι δηλ. ὁ μύστης τῆς Θεολογίας δέον νὰ παραδώσῃ μετὰ πάσης πιστότητος αὐτό, τὸ ὁποῖον παρέλαβε, συνιστᾷ τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Καταπλήσσει ἀληθῶς τὸ γεγονός, ὅτι πάντες οἱ εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ, ἀπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Μεγάλων Πατέρων τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας μέχρι καὶ τῶν νεωτέρων, τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου καὶ τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου τοῦ Πενταπόλεως, ὑφ' ἑνὸς συνέχονται δέους καὶ μίαν καταβάλλουν προσπάθειαν: νὰ γίνουν κοινωνοί, νὰ βιώσουν καὶ νὰ ἐκφράσουν εἰς τὴν ἐποχήν των, ὄχι τὰς οἱασδήποτε προσωπικάς των ἰδέας καὶ θεωρίας, ἀλλ' ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδηγουμένη διδάσκει. Καὶ ὅσον περισσότερον προχωροῦν εἰς ἁγιότητα καὶ πνευματικότητα βίου, τόσον ἐντονώτερον συναισθάνονται τὴν ἀναξιότητά των ὅπως προσεγγίσουν εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ συνέχονται ὑπὸ ἀληθοῦς ἀγωνίας μὴ τυχὸν νοθεύσουν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν λογισμῶν τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν Ἀλήθειαν. Αὐτὴν τὴν συνείδησιν πάντων τῶν Ὀρθοδόξων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου ἐκφράζουν καθ' ὑπέροχον τρόπον οἱ λόγοι τοῦ Μ. Βασιλείου· «Πίστιν ἡμεῖς οὔτε αὐτοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας γεννήματα παραδιδόναι τολμῶμεν, ἵνα μὴ ἀνθρώπινα ποιήσωμεν τὰ τῆς εὐσεβείας ῥήματα, ἀλλ' ἅπερ παρὰ τῶν Ἁγίων Πατέρων δεδιδάγμεθα, ταῦτα... διαγγέλλομεν... καὶ ὅπερ ἔλεγον τοίνυν οἱ Πατέρες ἡμῶν καὶ ἡμεῖς λέγομεν»[68]. Αὕτη ἡ ἀλήθεια ἐπαναλαμβάνεται σχεδὸν ὁμοιομόρφως διὰ μέσου τῶν αἰώνων, δείγματα τινὰ δὲ θεωροῦμεν σκόπιμον, λόγῳ τῆς μεγίστης σημασίας των ἐνδεικτικῶς νὰ παραθέσωμεν. Αὐτὸς ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ πατὴρ Πατέρων, κατὰ τρόπον ἐξόχως συγκινητικὸν διακηρύττει: «Κατὰ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν ἐπινοήσας, ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς»[69]. Καὶ ἀλλαχοῦ: «Τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ Πατέρες ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελίωται, καὶ ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὔτ' ἂν εἴη, οὔτ' ἂν λέγοιτο χριστιανός»[70]. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς διακηρύσσει: «Ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν οὐδέν· τὰ δὲ σποράδην θείοις τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα συλλήβδην ἐκθήσομαι»[71]. Κατὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν: «Τοῦτο τελειότης ἐστὶ σωτήριος ἔν τε γνώσει καὶ δόγματι, ταυτὰ φρονεῖν Προφήταις, Ἀποστόλοις, Πατράσι, πᾶσιν ἁπλῶς, δι ὧν τὸ ἅγιον Πνεῦμα μαρτυρεῖται»[72]. Ὁ ἅγιος Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς διακηρύττει: «Ἐγὼ χωρισθεὶς αὐτῶν ἔκτοτε ἐμαυτῷ σχολάσας, ἵνα τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένως...»[73]. Γενικῶς δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι οἱ θεοφόροι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες ἓν ἐπιδιώκουν, νὰ ἐνσαρκώσουν καὶ διδάξουν, ὅ,τι πανταχοῦ, ὅ,τι πάντοτε, ὅ,τι ὑπὸ πάντων ἐπιστεύθη. Πάντες δίδουν τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα «τί εἶναι παρακαταθήκη;» τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ ἅγιος Βικέντιος ὁ Ληρίνης, ὅτι δηλ. παρακαταθήκη «εἶναι ἐκεῖνο τὸ ἐμπιστευθέν σοι, ὄχι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐσὺ ἐφεῦρες... τὸ ὁποῖον παρέλαβες, καὶ δὲν ἐπενόησες· τοῦτο δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν μεγαλοφυΐαν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν· δὲν εἶναι ἀτομικὸν ἀπόκτημα, ἀλλὰ κοινὴ παράδοσις. Εἶναι πρᾶγμα εἰς σὲ ἐμπιστευμένον καὶ ὄχι ὑπὸ σοῦ δημιουργημένον. Τούτου δὲν δύνασαι νὰ

εἶσαι δημιουργός, ἀλλὰ φύλαξ· ὄχι διδάσκαλος, ἀλλὰ μαθητής· οὐχὶ ὁ ὁδηγῶν, ἀλλ' ὁ ἀκολουθῶν· 'Τὴν παρακαταθήκην, λέγει, φύλαξον'. Τὸ τάλαντον τῆς καθολικῆς πίστεως διαφύλαξον ἀκέραιον καὶ ἀβέβηλον. Τὸ ἐμπιστευθὲν εἰς σὲ ἄς μείνῃ παρὰ σοί, διότι τοῦτο θὰ ζητηθῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ χρυσίον παρέλαβες, τὸ χρυσίον νὰ παραδώσῃς. Δὲν θέλω νὰ μοῦ ὑποβάλῃς τὸ ἕτερον ἀντὶ ἑτέρου... δὲν θέλω τὴν ὄψιν τοῦ χρυσίου, ἀλλὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ»[74].

Βεβαίως τὸ θέμα τοῦ ἐπακριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς παραδόσεως εἶναι πολυσχιδὲς καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ὑπὸ τῆς παρούσης εἰσηγήσεως εἰς τὸν ἐλάχιστον ἀπομένοντα χρόνον. Πάντως ἄς ἐπιτραπῇ καὶ ἐνταῦθα νὰ τονισθῇ ὅτι «ἡ Ἐκκλησία μόνον αὐτη, εἶναι φύλαξ τῆς παραδόσεως. Διότι τελικῶς, ἡ παράδοσις δὲν εἶναι παρὰ μαρτυρία τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει καὶ ἀνανεώνει συνεχῶς τὸ μήνυμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε κατέθεσεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ». Ἡ ἀλήθεια αὔτη διακηρύσσεται κατ' ἐξαίρετον τρόπον εἰς τὸ Κοντάκιον τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου: «Τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα ἡ Ἐκκλησία φυλάττουσα μίαν τὴν πίστιν ἐσφράγισε· καὶ τὸν χιτῶνα φοροῦσα τῆς Ἀληθείας τὸν ὑφαντὸν ἐκ τῆς ἄνω Θεολογίας, ὀρθοτομεῖ καὶ δοξάζει τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον».

Ἐξ ἀπόψεως τῆς παρούσης εἰσηγήσεως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διασφάλισις τῆς πιστότητος τῆς μαρτυρίας τοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου πρὸς τὴν καθολικὴν πίστιν καὶ παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς συνεχοῦς ἀπαρνήσεως τοῦ ἰδίου θελήματος καὶ τῆς ἐν ἀσκήσει, προσευχῇ καὶ ἁγιασμῷ καὶ πόθῳ βαθυτάτῳ μεταδόσεως ἀνοθεύτου καὶ ἀλωβήτου τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φυλαττομένης ἐν Χριστῷ Ἀληθείας. Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ποτέ, ὅτι εἶναι ἕν εἶδος ἐγκοσμίου «ἀποτακτίτου».

Ἀλλ' ἡ πιστότης καὶ ἡ ταυτότης τῆς μαρτυρίας τοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου πρὸς τὴν παράδοσιν, οὐδόλως σημαίνει δουλείαν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα αὐτῆς, εἰς τὴν ἔκπτωσιν δηλ. εἰς μίαν «θεολογίαν ἐπαναλήψεως». Οὐδὲ τὴν καθ' οἱανδήποτε τρόπον ὑποτίμησιν τῆς ἀνάγκης τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν μέσων καὶ τῶν μεθόδων πρὸς ἐπίτευξιν προσεγγίσεως τοῦ συγχρόνου ἐκκοσμικευμένου ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως ὁ ἀληθὴς ὀρθόδοξος θεολόγος χρησιμοποιεῖ πᾶν πρόσφορον μέσον πρὸς μετάδοσιν τῆς μαρτυρίας του.

Γίνεται τοῖς πᾶσι τὰ πάντα μὲ τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν νὰ μεταδώσῃ ἀνόθευτον τὴν ἀναγεννητικὴν δύναμιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν ὁμιλῶμεν εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν περὶ ἀνανεώσεως ἐννοοῦμεν προεχόντως τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ νοός, τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ μύστου τῆς Θεολογίας. Πᾶσα προσπάθεια ἀλλοιώσεως τοῦ ὅρου ἀνανέωσις ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς μεταβολῆς τῆς οὐσίας τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας πρὸς ἐκσυγχρονισμὸν αὐτῆς εἶναι ἀπολύτως ἀνεπίτρεπτος, ὡς ἐρχομένη εἰς πλήρη ἀντίθεσιν, ὄχι μόνον πρὸς τὴν ἀναλλοίωτον οὐσίαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν δεδομένην αὐταπάρνησιν τοῦ μύστου τῆς θεολογίας ἀποκλειούσης οἱανδήποτε νοθείαν ἢ πειραματισμὸν διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας.

Διὰ τοῦ δῆθεν ἐκσυγχρονισμοῦ τούτου δημιουργεῖται ἕν ψευδὲς καὶ λίαν ἐπικίνδυνον πρόβλημα. Οἱ ἐπιδιώκοντες διὰ τοιούτων μεθόδων νὰ καταστή-

σουν πλέον προσιτὸν τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν σύγχρονον ἐκκοσμικευμένον ἄνθρωπον παραθεωροῦν, ὅτι ἡ δυσχέρεια εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ μηνύματος, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ συμμετοχὴν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἄρσεως τοῦ Σταυροῦ, παρὰ εἰς τὴν μέθοδον μεταδόσεώς του. Τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ ἦτο ἀνέκαθεν μωρία διὰ τοὺς ἀπολλυμένους.

Ποίαν στάσιν ἐτήρησεν ὁ Κύριος, ὅταν πολλοὶ ἐσκανδαλίσθησαν ἐκ τῆς διακηρύξεώς Του, ὅτι προϋπόθεσις τῆς ἀληθοῦς ζωῆς εἶναι ἡ βρῶσις τοῦ Σώματός Του καὶ ἡ πόσις τοῦ Αἵματος τοῦ Θεανθρώπου[76] καὶ εἶπαν «σκληρὸς ὁ λόγος οὗτος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν» καὶ τὸν ἐγκατέλειψαν; Ὄχι μόνον δὲν ἐτροποποίησεν ἢ προσήρμοσε τὸ μήνυμά Του πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν κατάστασιν τῶν πολλῶν αὐτῶν μαθητῶν, ἀλλὰ στραφεὶς καὶ πρὸς τοὺς δώδεκα εἶπε: «Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;»

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι νοητὸν νὰ μεταδοθῇ διὰ τῆς οἱασδήποτε βεβήλου προσαρμογῆς τῆς οὐσίας τοῦ μηνύματος πρὸς τὸ ἦθος τοῦ ἐκκοσμικευμένου ἀνθρώπου. Πᾶσα τοιαύτη προσπάθεια ὁδηγεῖ ἀναποφεύκτως εἰς αἱρέσεις καὶ πλάνας.

Καὶ ἁπλῆ εἰσέτι θεώρησις τῆς ματαίας προσπαθείας πρὸς προσέγγισιν τοῦ συγχρόνου ἐκκοσμικευμένου ἀνθρώπου διὰ τῶν διαφόρων ἀλλοιώσεων καὶ ἀπομυθεύσεων τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως διαπιστοῖ ὅτι, ὄχι μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσελκύσουν τὸν σύγχρονον ἐκκοσμικευμένον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ ἐσκανδάλισαν καὶ ἀπεμάκρυναν καὶ πλῆθος πιστῶν, ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ πρόβλημα δὲν συνίσταται τόσον εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῶν μέσων καὶ μεθόδων τῆς μεταδόσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὅσον εἰς τὴν ἀπροθυμίαν τῶν ἁρμοδίων ἀνακαινίσεως τοῦ νοὸς δι' αὐταπαρνήσεως καὶ ἄρσεως τοῦ σταυροῦ καὶ ἀκολουθίας τοῦ Ἰησοῦ.

Ὅταν ὁ μύστης τῆς θεολογίας μεταμορφοῦται συνεχῶς εἰς καινὴν κτίσιν, τότε ὄχι μόνον εὑρίσκει χιλίους τρόπους νὰ μεταδώσῃ τὸ μήνυμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐνεπιστεύθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ φέρει καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. Ἀμάχητον τεκμήριον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ ἡ προϋπόθεσις αὕτη, τότε ἐπακολουθεῖ ἡ ἐκκοσμίκευσις καὶ τὸ σκάνδαλον.

4. Ἡ τραγωδία τῆς ἀμετανοήτου καὶ ἀκοινωνήτου - ἀλειτουργήτου δῆθεν Θεολογίας

Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται κατὰ τὸν πλέον τραγικὸν τρόπον ἐκ τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων πορείας τῆς αὐτονόμου Θεολογίας τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται νὰ ἐνταχθῇ ἐν αὐταπαρνήσει, μετανοίᾳ καὶ ἁγιασμῷ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συντελουμένην ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι λειτουργίαν μεταλήψεως καὶ μεταδόσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας.

Ἔχων οὗτος μοναδικὸν ἐφόδιον τὴν ἔπαρσιν, συνεπικουρουμένην ὑπὸ τῆς κοσμικῆς γνώσεως, ἥτις φυσιοῖ[77], ἐπιχειρεῖ νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸν πανίερον χῶρον τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἀγνοῶν, ὅτι ἡ ἔξωθεν σοφία, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, «καθάπερ τις θεραπαινὶς ἠτιμωμένη, οὐκ ἀφέθη ἔνδον εἰσελθεῖν καὶ παρακῦψαι εἰς τὰ δεσποτικὰ μυστήρια»[78].

Ἐστερημένη οὕτως οἱασδήποτε κοινωνίας μετὰ τῆς ἐνυποστάτου Ἀλη-

θείας ἡ ἀλειτούργητος θεολογία ὑποβιβάζει αὐτὴν εἰς τὸν περὶ Θεοῦ θνητὸν ἀνθρώπινον λόγον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κυοφορεῖται τὸ σκάνδαλον μιᾶς ἁμαρτανούσης θεολογίας, ἡ ὁποία, ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς, εἶναι φορεὺς τοῦ πνευματικοῦ θανάτου.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτονόμου καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Θεοῦ συντελουμένου διαλόγου περὶ Θεοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Εὔας καὶ τοῦ Σατανᾶ ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὁ ὁποῖος κατέληξε μὲν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει εἰς τὴν κατάκρισιν, τὴν αὐτοκαταδίκην καὶ τὸν πνευματικὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου. Ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ μακρὰ διαδικασία μιᾶς ἁμαρτανούσης θεολογίας, ἥτις κατὰ τὴν συγκλονιστικὴν παρατήρησιν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, ὁδηγεῖ εἰς τὴν τῶν δαιμόνων θεολογίαν ἢ μᾶλλον θεομαχίαν[79]. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι «ὁ Θεῷ τελείως τὰς αἰσθήσεις ἑνώσας, τοὺς λόγους αὐτοῦ μυσταγωγεῖται ὑπ' αὐτοῦ, τούτων γὰρ μὴ συναφθέντων, χαλεπὸν περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι»[80] καὶ ὅτι «οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς πάθος ἔχοντα θεολογίας ἅπτεσθαι»[81].

Ἡ ἀμετανόητος καὶ ἀκοινώνητος θεολογία δημιουργεῖ ἀνωμαλίαν, ἀληθῆ συμφόρησιν εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ ὁ κακοήθης ὄγκος τῆς αἱρέσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ ἀνατροπὴ τῆς κανονικῆς τῆς Ἐκκλησίας τάξεως καὶ παραδόσεως μὲ συνέπειαν τὴν ματαίωσιν τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου. «Καταπεφρόνηνται τὰ τῶν Πατέρων δόγματα, ἀποστολικαὶ παραδόσεις ἐξουθένηνται, νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρέματα ταῖς Ἐκκλησίαις ἐμπολιτεύεται· τεχνολογοῦσι λοιπὸν οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· ἡ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται, παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ»[82].

Εἶναι ἡ δῆθεν θεολογία, ἡ ὁποία ἐκένωσε τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ διὰ τῆς μωρανθείσης σοφίας τοῦ κόσμου καὶ ὕψωσεν ὡς κυρίαρχον παράγοντα εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως τὸν ἀνθρώπινον λόγον, αὐτὴν τὴν τρεμοσβύνουσαν ἢ καπνίζουσαν λυχνίαν τῆς θνητῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Μία «θεολογία», ἡ ὁποία ἔφθασεν εἰς τὴν ἐσχάτην αὐτῆς κατάπτωσιν, ἐξικνουμένην μέχρι τοῦ σημείου ἀρνήσεως αὐτοῦ τούτου τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Θεολογίας καὶ μάλιστα ὡς διακονίας τοῦ ζῶντος λόγου τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς διαμορφώσεως τῆς ἀδιανοήτου καὶ ἀντιφατικῆς ὀξυμώρου δῆθεν θεολογίας, τῆς οὕτω λεγομένης «Θεολογίας τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ!!».

Αὐτὴ ἡ διακήρυξις τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐπανάληψις καὶ ἀκροτάτη συνέπεια εἰς τὰς ἡμέρας μας τῆς δαιμονικῆς θεολογίας ἢ μᾶλλον θεομαχίας.

5. Ἡ διασφάλισις καὶ ἀλάθητος διατύπωσις τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας διὰ τῆς Συνόδου

Αὐθεντικὸν ὄργανον διασφαλίσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ἐκ τῶν αἱρέσεων, τῆς δαιμονικῆς ταύτης δῆθεν θεολογίας, εἶναι ὁ συνοδικὸς θεσμός. Ἐν τῇ συνόδῳ, Θεολογία καὶ κοινοτικὸν πνεῦμα ταυτίζονται, δεδομένου, ὅτι τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῶν συγκροτούντων τὴν Σύνοδον θεολογεῖ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ὑπὸ δὲ τὴν μορφὴν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐκφράζει καὶ διατυποῖ ἀλαθήτως τὴν καθολικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκκλησία καὶ Σύνοδος εἶναι ἔννοιαι ταυτόσημοι. Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἡ Ἐκκλησία εἶναι «συστήματος καὶ Συνόδου ὄνομα»[83]. Ἡ συνοδικότης συνιστᾷ συστατικὸν στοιχεῖον τῆς Ἐκκλησίας. Ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ συνοδικῶς, εἶναι δηλ. μία διαρκὴς σύνοδος, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν πάντες οἱ πιστοί, ὡς ἔχοντες ἕκαστος ἴδιον χάρισμα καὶ ὄντες διδακτοὶ Θεοῦ.

Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς εἶναι ἡ ὀργανωτικὴ ἔκφρασις τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνοδικότητος, ἔχων ὡς κέντρον καὶ ἀφετηρίαν τὴν ἑνότητα τοῦ πληρώματος ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ ὡς φορέως τοῦ συμφυοῦς τῇ ἀποστολικῇ διαδοχῇ εἰδικοῦ χαρίσματος τῆς ἀληθείας κατὰ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον: «charisma veritatis certum». Ἡ ἑνότης αὕτη συνιστᾷ τὴν βασικὴν αὐτόνομον μονάδα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν βασικῶν αὐτῶν μονάδων συγκροτοῦν ἐπαρχιακὰς ἢ καὶ εὐρυτέρας Συνόδους ἐπισκόπων, κορυφουμένας εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἐκπροσωποῦσαι ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐκφράζουν καὶ διατυποῦν *ἀλαθήτως* τὴν καθολικὴν πίστιν αὐτῆς.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν σχέσιν Θεολογίας καὶ συνοδικότητος παρατηροῦμεν ἐν συντόμῳ τὰ ἑξῆς:

Ἡ Σύνοδος τῶν Ἐπισκόπων δὲν εἶναι ἡ πηγή, οὔτε ὁ ἀλάθητος φορεὺς τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθολικῆς πίστεως. Πηγὴ τῆς Ἀληθείας εἶναι ἡ Ἁγία Τριάς, φορεὺς δὲ ὁλόκληρον τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀπεφάνθησαν οἱ Ὀρθόδοξοι Πατριάρχαι ἐν τῇ Ἐγκυκλίῳ αὐτῶν τῆς 6 Μαΐου 1848: «Παρ' ἡμῖν οὔτε Πατριάρχαι, οὔτε Σύνοδοι ἠδυνήθησάν ποτε εἰσαγαγεῖν νέα, διότι ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας ἐστὶν αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι αὐτὸς ὁ λαός, ὅστις ἐθέλει τὸ θρήσκευμα αὐτοῦ αἰωνίως ἀμετάβλητον καὶ ὁμοειδὲς τῷ τῶν Πατέρων αὐτοῦ»[84].

Ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶναι τὸ αὐθεντικὸν ὄργανον, δι' οὗ ἀναγνωρίζεται καὶ διατυποῦται ἀλαθήτως ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀλήθεια, τῆς ὁποίας φορεύς, ὡς εἴπομεν, εἶναι ὁλόκληρον τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ συνεπῶς τὸ ἀλάθητον δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ὑπὸ τοῦ κυβερνῶντος τὴν Ἐκκλησίαν Ἁγίου Πνεύματος καὶ δι' ἄλλων τρόπων. Πάντως αὐθεντικὸν ὄργανον ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.

Δέον δὲ ἐνταῦθα νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ δὲν εἶναι κεχωρισμένη τῆς ἐν γένει λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀντιθέτως ἐντάσσεται εἰς αὐτὴν καὶ ἀντλεῖ ἐξ αὐτῆς τὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι τεταμιευμένην ἀλήθειαν. Λίαν χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ ὑπὸ οἰκουμενικῶν Συνόδων χρησιμοποίησις τῆς φράσεως: «Ἑπόμενοι τοῖς Ἁγίοις Πατράσι...».

Ἡ τοιαύτη ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀλάθητος διατύπωσις τῆς Ἀληθείας προϋποθέτει τὴν συνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκφραζομένην διὰ τῆς ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου διατυπώσεως: «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν...».

Ἄνευ τῆς ἐπιστασίας ταύτης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἡ Σύνοδος ἐκπίπτει τοῦ λειτουργήματός της καὶ ἀποκηρύσσεται ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος, ὡς ψευδοσύνοδος.

Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἀπολύτου ἐξαρτήσεως τῶν Συνόδων ὡς ὀργάνων διατυπώσεως τοῦ ἀλαθήτου ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διακηρύσσεται κατὰ τρόπον ἐπιγραμματικὸν ὑπὸ τοῦ Α΄ Κανόνος τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ ἀπὸ κοινοῦ, ὅμως, ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Συνόδου κοινωνία μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προϋποθέτει, συμφώνως πρὸς τὴν κατηγορηματικὴν ἐπιταγὴν τοῦ Κυρίου[85], τὸ πνεῦμα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἑνότητος, ἀγάπης καὶ διακονίας. Ἡ θεμελιώδης προϋπόθεσις τῆς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου συνενώσεως τῶν πιστῶν διὰ τὴν πραγμάτωσιν καὶ φανέρωσιν τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύει πολλῷ μᾶλλον διὰ τὴν Σύνοδον προσδίδουσαν εἰς αὐτὴν ἰδιαίτερον κῦρος, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος διὰ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον: «Εἰ δ' ὅπου δύο ἢ τρεῖς μέσος ἐστιν ὁ Χριστός, ὅπου τριακόσιοι καὶ πολλῷ πλείους παρῆσαν, πολλῷ μᾶλλον παρῆν καὶ πάντα ἐτύπου καὶ ἐνομοθέτει. Σὺ δὲ οὐ μόνον ἐκείνων καταγινώσκεις, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, αἵ καὶ τὴν ἐκείνων γνώμην ἐπήνεσαν»[86].

Ἡ ἐν μετανοίᾳ, ταπεινώσει καὶ διακονίᾳ ἑνότης τῶν μελῶν τῆς Συνόδου ἀποκλείει οἱανδήποτε καταναγκαστικὴν ἐξουσίαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ ἑνὸς καὶ δὴ καὶ τοῦ προέδρου ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἡ πρὸς ἀλλήλους σχέσις δέον νὰ προσδιορίζηται ἐκ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ κοινωνίας. Ὁ 34ος Ἀποστολικὸς Κανὼν θέτει ὡς ἔσχατον σκοπὸν τῆς συνοδικῆς λειτουργίας τὴν δόξαν τῆς Ἁγίας Τριάδος: «Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Κυρίου ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα».

Πράγματι ἅπαν τὸ πλήρωμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν ἐπαρχιακῶν, μειζόνων καὶ δὴ καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀναφέρεται πρὸς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, οὕτως ὥστε νὰ ἀποκλείηται οἱαδήποτε παρεμβολὴ μεταξὺ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλῆς: «Πρόβατα καὶ ποιμένες πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην εἰσιν διάκρισιν, πρὸς δὲ τὸν Χριστὸν πάντες πρόβατα. Καὶ γὰρ οἱ ποιμαίνοντες καὶ οἱ ποιμαινόμενοι ὑφ' ἑνὸς τοῦ ἄνω ποιμένος ποιμαίνονται»[87].

Ἡ δόξα τοῦ συνοδικοῦ συστήματος εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ ἑνός, ὡς συνέβαινε εἰς τὰ κοσμικὰ ἀξιώματα, καὶ ἡ προβολὴ τῆς προεδρίας τῶν πολλῶν, κατὰ τὴν θαυμασίαν παρατήρησιν τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου: «Τὰ μὲν γὰρ ἀξιώματα τοῦ παρόντος βίου τότε μείζονα φαίνεται, ὅταν εἰς ἕνα περιστῇ μόνον· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν τοὐναντίον· τότε λάμπει τὸ τῆς τιμῆς, ὅταν πολλοὺς τῆς προεδρίας ἔχῃ κοινωνοὺς καὶ ὅταν ὁ μετέχων μὴ εἷς ᾖ, ἀλλὰ πολλοὺς ἔχει τοὺς τῶν αὐτῶν ἀπολαύοντας»[88].

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ συνοδικοῦ πολιτεύματος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι, ἀποκλεῖον οἱανδήποτε παρεμβολὴν μεταξὺ τοῦ πληρώματος καὶ τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλῆς, διακρατεῖ ζῶσαν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ πληρώματος, ὅτι ὁ ἀληθὴς καὶ πράγματι κυβερνῶν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διαρκῶς παρὼν ἐν αὐτῇ εἶναι ὁ Δομήτωρ αὐτῆς.

Ὁ Θεὸς «σφόδρα βούλεται ἡμᾶς ἀεὶ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν καὶ ἐν ἅπασιν αὐτοῦ δεῖσθαι καὶ μηδὲν χωρὶς αὐτοῦ ποιεῖν ἢ λέγειν...Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐγκαλῶν ἔλεγεν. Ἐβασίλευσαν καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἦρξαν καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι»[89]. Ἐὰν ἤδη

κατὰ τὴν περίοδον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Θεὸς ἐπεθύμει νὰ εἶναι ὁ ἄμεσος βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλογὴ ἀνθρώπου βασιλέως ἐθεωρήθη ὡς ἐκδήλωσις μεγίστης ἀγνωμοσύνης, πόσον πλέον ἀπαράδεκτον εἶναι, ὅταν οὐχὶ πλέον ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῷ μυστικῷ τοῦ Κυρίου Σώματι, παρεμβάλλεται μεταξὺ τῆς μόνης, ἀληθοῦς κεφαλῆς τοῦ Κυρίου καὶ τῶν μελῶν τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἑτέρα ὁρατὴ κεφαλή;

Ἐὰν ἡ ὑψίστη αὐθεντία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συγκεντροῦται εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι ἀδιανόητος ἡ ἀπαίτησις, ὅπως κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἡ ὑψίστη αὐθεντία νὰ συγκεντρώνεται εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς μόνον ἀνθρώπου.

Διὰ τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν Ἐκκλησίαν ἐπίσκοποι ἀναφέρονται ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἵνα λάβουν φωτισμὸν καὶ χάριν. Ἀλλ' ἡ πορεία αὐτὴ συντελεῖται σὺν πᾶσι τοῖς Ἁγίοις. Ἡ Σύνοδος θεολογεῖ καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀντλοῦσα τοὺς τεταμιευμένους ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας καρποὺς Αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν διακήρυξιν τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν: «Πιστεύομεν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διδάσκεσθαι τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν... Ἡ Ἐκκλησία διδάσκεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ Διδασκάλων... Ὁμολογοῦμεν τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀδύνατον ἁμαρτῆσαι ἢ ὅλως πλανηθῆναι ἤ ποτε τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐκλέξαι. Τὸ γὰρ Πανάγιον Πνεῦμα, ἀείποτε ἐνεργοῦν διὰ τῶν πιστῶς διακονούντων ἁγίων Πατέρων καὶ Καθηγεμόνων, πάσης ὁποιαδοῦν πλάνης τὴν Ἐκκλησίαν ἀπαλλάττει»[90].

Οὕτω Θεολογία καὶ κοινοτικὸν πνεῦμα ταυτίζονται ἐν τῇ Συνόδῳ, ἥτις διὰ τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος ὁδηγεῖται εἰς τὴν αὐθεντικὴν καὶ ἀλάθητον διατύπωσιν τῆς Καθολικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν συμπεράσματι διαπιστοῦμεν:

1. Ἡ Θεολογία ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Παραδόσει ἐνέχει θεανθρώπινον χαρακτῆρα καὶ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσίαν τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνοδικότητος.

2. Ἡ Θεολογία αὕτη ἐντάσσεται εἰς τὰ κρείττονα καὶ δυσπρόσιτα χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς ὁποίας γίνεταί τις κοινωνὸς διὰ τῆς ἐν αὐταπαρνήσει, μετανοίᾳ καὶ ἁγιασμῷ μετοχῆς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελεσιουργουμένην κοινωνίαν μεταλήψεως καὶ μεταδόσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας.

3. Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος οὐδέποτε σκέπτεται ἢ αἰσθάνεται μόνος κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ λειτουργήματός του, ἀλλὰ πάντοτε ὡς μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις.

4. Πᾶσα προσπάθεια ἀσκήσεως τοῦ λειτουργήματος τῆς Θεολογίας ἐκτὸς τοῦ κοινοτικοῦ πνεύματος, περικλείει τὸν κίνδυνον ἐκπτώσεως εἰς τὴν τῶν δαιμόνων θεολογίαν, μᾶλλον δὲ θεομαχίαν.

5. Ἡ διασφάλισις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ἐκ τῶν αἱρέσεων συντελεῖται διὰ τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ αὐθεντικὸν ὄργανον ἀλαθήτου διατυπώσεως τῆς Καθολικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας.

᾿Εν τῇ ὀρθοδόξῳ Παραδόσει κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ θεολόγος ἐμφανίζεται προεχόντως ὡς μάρτυς τῆς ᾿Αληθείας, δοξάζων τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν διά τε τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. ῾Ο ὀρθόδοξος θεολόγος εἶναι ἕν εἶδος ἐγκοσμίου «ἀποτακτίτου», ὁ ὁποῖος ὑφίσταται τὴν ἐν Χριστῷ ἀλλοίωσιν χάριν τῶν ἀδελφῶν του.

῾Η Θεολογία αὐτη, ἡ μόνη ἀληθής, τελειοῦται διὰ τῆς «ἐνσαρκώσεως» τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ἡγιασμένας καὶ τεθεωμένας ὑπάρξεις τῶν Πατέρων τῆς ᾿Εκκλησίας καὶ συνιστᾷ τὴν μεγίστην εὐλογίαν τῆς ῾Αγίας Τριάδος πρὸς τὴν στρατευομένην ἐπὶ τῆς γῆς ᾿Εκκλησίαν. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ᾿Ορθοδοξίᾳ δὲν ἐχρειάσθη οἱοδήποτε imprimatur πρὸς διασφάλισιν τῆς ἐν αὐτῇ ᾿Αληθείας.

῾Η ἐπανασύνδεσις τῆς συγχρόνου ᾿Ορθοδόξου Θεολογίας πρὸς τὴν ἔνδοξον αὐτῆς Παράδοσιν ἐπιβάλλεται ἀπολύτως καὶ ἐπιτακτικῶς, διότι μόνον οὕτω θὰ καταστῇ καὶ πάλιν ἡ πολύτιμος λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, δι᾿ ἧς θὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἱερὰν ἀποστολήν του. ᾿Ιδίᾳ δὲ νὰ καταθέσῃ ἀνόθευτον τὴν μαρτυρίαν τῆς ᾿Ορθοδοξίας εἰς τὸν διεξαγόμενον ἤδη διαχριστιανικὸν διάλογον. Μαρτυρίαν, ἥτις συνιστᾷ τὸν σημαντικώτερον παράγοντα διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ἱερωτάτου αἰτήματος τῆς ἐποχῆς μας, τῆς ἐπανενώσεως δηλαδὴ τῆς Χριστιανοσύνης.

῾Η ἐπανασύνδεσις αὐτη ἐνέχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν καθόλου ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία προσπαθεῖ ματαίως, διὰ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν συστημάτων καὶ τῆς διαμορφώσεως εὐρυτέρων κοινοτήτων, νὰ ἐπιλύσῃ τὰ πεοιπεπλεγμένα προβλήματά της.

᾿Αλλὰ καὶ τὰ τελειότερα κοινωνικὰ συστήματα θὰ ἀποδειχθοῦν ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ, διότι τὸ αἴτιον τῶν δυσχερειῶν δὲν εὑρίσκεται ἐκτός, ἀλλ᾿ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Μόνον διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀτόμων εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγέννησις καὶ τῆς κοινωνίας. Αὐτὴν τὴν κεφαλαιώδους σημασίας ἀλήθειαν διὰ τὸν σύγχρονον κόσμον ἡ ᾿Ορθόδοξος πατερικὴ Θεολογία ὄχι μόνον τὴν ἐκήρυξεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπραγμάτωσεν.

῾Η ἔνδοξος αὐτη παράδοσις τῆς ᾿Ορθοδόξου Θεολογίας δὲν εἶναι ἁπλῶς παρελθόν, ἀλλὰ καὶ συνεχὲς παρόν. Διότι ἡ ᾿Ορθόδοξος Θεολογία δὲν εἶναι μόνον, ὡς ἐλέχθη, ἡ διδασκαλία τῆς ᾿Εκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχὴς παρουσία τῆς θεηγόρου παρατάξεως τῶν ὁπλιτῶν τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία συνοδεύει συνεχῶς διὰ τῶν πρεσβειῶν αὐτῆς τὴν στρατευομένην ἐπὶ γῆς ᾿Εκκλησίαν.

Εἴθε αἱ πρεσβεῖαι τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς ᾿Εκκλησίας καὶ τῆς ἀτελευτήτου παρατάξεως τῶν ῾Αγίων τῆς ᾿Ορθοδόξου Θεολογίας νὰ προφυλάττουν καὶ ἡμᾶς τοὺς συγχρόνους ᾿Ορθοδόξους Θεολόγους ἀπὸ τὰ συντετριμμένα φρέατα τῆς ποικιλωνύμου αἱρέσεως καὶ νὰ μᾶς καθοδηγοῦν πρὸς τὰς πηγὰς τῆς Χάριτος, ἀπὸ τὰς ὁποίας νὰ ἀντλῶμεν τὸ ὕδωρ τὸ ἁλλόμενον εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον, εἰς τὴν αἰώνιον Βασιλείαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ῾Αγίου Πνεύματος. ᾿Αμήν.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἰωάν. 14,6.
2. Ἰωάν. 1,14.
3. Μέγας Βασίλειος, Φιλοκαλία τ. Δ΄ σελ. 259.
4. Ἐφ. 5,30. Α΄ Κορ. 12, 12-13.
5. Ἅγ. Ἰωάν. Χρυσόστομος, P.G. 61, 214.
6. Ἅγ. Ἰωαν. Χρυσόστομος, P.G. 62, 84.
7. Ματθ. 18, 20.
8. Ἰωάν. 11, 52.
9. P.G. 62, 26. 62, 555.
10. P.G. 31, 1385.
11. Ἰωάν. 13, 35.
12. Ματθ. 5, 24.
13. Α΄ Ἰωάν. 4, 7-8.
14. Ἐφεσ. 4, 15.
15. Α΄ Κορ. 13,6.
16. Ἰωάν. 6, 63. Πρβλ. Ἰωάν. 17,3: «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν».
17. Κεφάλαια 67, Des Places, σ. 127 ἑξ.
18. Ἰωάν. 17, 21.
19. Ἰωάν. 3, 5.
20. Ἅγ. Ἰωάν. Χρυσόστομος P.G. 59, 472.
21. Πρβλ. Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάν. τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθῆναι 1958, σ. 49.
22. Α΄ Κορ. 12, 3.
23. Ἅγ. Ἰωάν. Χρυσόστομος, P.G. 62, 335.
24. Αὐτόθι, P.G. 61, 56.
25. Α΄ Κορ. 1, 17.
26. Ἅγιος Μακάριος P.G. 11, 752.
27. Ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἔκδοσις τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, ἔκδ. Κορνάρου, Ἐν Ἀθήναις 1859, σ. 64.
28. Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 44, 480.
29. Ματθ. 16, 24.
30. Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, Sources Chrétiennes, Paris 1941, 1 bis 38.
31. Ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός, P.G. 94, 976.
32. Κλῖμαξ τοῦ ὁσίου π. Ἰωάννου, ἔκδ. Κων/λεως 1883, σ. 128.
33. Ἅγιος Γρηγόριος Θεολόγος, P.G. 36, 661.
34. Ματθ. 10, 39.
35. Ἀποφθέγματα, P.G. 13, 252.
36. Ἰωάν. 12,24· Ἱερομ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, Τὸ πρόβλημα τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς γνώσεως κατὰ τὸν ἅγ. Μακάριον, Ἀθῆναι 1926 σ. 49.
37. Ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 44, 733.
38. Κλῖμαξ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου, σ. 169.
39. P.G. 35, 1080.

40. P.G. 35, 480.
41. Α΄ Τιμ. 3, 15.
42. Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, P.G. 74, 561.
43. Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, P.G. 62, 26.
44. Αὐτόθι P.G. 62, 84.
45. Ἐφεσ. 4, 11-13.
46. Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, P.G. 61, 200.
47. Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 46, 176.
48. Ψαλμ. 33, 9.
49. Μ. Βασίλειος, P.G. 31, 413.
50. Ἅγιος Γρηγόριος Θεολόγος, P.G. 36, 317.
51. G. Florovsky, Ocer Dom, «Hriscanski Zivot», 1926, σ. 358.
52. Α΄ Κορ. 12, 13.
53. Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, P.G. 57, 13.
54. Ἅγιος Νεῖλος ὁ ἀσκητής.
55. Κλῖμαξ Ἁγίου Ἰωάννου, Λόγος ΚΗ΄, ξγ΄, σ. 164.
56. Α΄ Κορ. 2, 9.
57. Β΄ Κορ. 12, 4.
58. Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 44, 1280.
59. P.G. 31, 1205.
60. P.G. 31, 1149.
61. P.G. 31, 864.
62. P.G. 31, 1149.
63. Ἰωάν. 12, 49.
64. Ἰωάν. 8, 26. 14, 10.
65. Ἰωάν. 16, 14.
66. Α΄ Ἰωάν. 1, 1.
67. Α΄ Θεσσαλ. 2, 13.
68. P.G. 32, 588, 961.
69. ΒΕΠΕΣ, τόμ. 33, 120.
70. Αὐτόθι, τόμ. 33, 116.
71. Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Πηγὴ Γνώσεως, κεφ. β΄, P.G. 94, 533.
72. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, τόμ. Α΄, σ. 504, Ἐπιμ. Π. Χρήστου, Θεσ/κη, 1962.
73. P.G. 159, 1089.
74. P.L. 50, 667.
75. Γ. Φλωρόφσκυ, Τὸ Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ, Θεσ/κη 1972, σ. 69.
76. Ἰωάν. 6, 53.
77. Α΄ Κορ. 8,1.
78. Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, P.G. 48, 715.
79. Κλῖμαξ, Λόγος ΚΣΤ΄, λστ΄, 141.
80. Αὐτόθι, Λόγος Α΄, ιβ΄, 167.
81. Αὐτόθι, Λόγος ΚΖ΄, θ΄, 150.
82. Μ. Βασίλειος, P.G. 32, 473.
83. P.G. 55, 493.
84. Ἰωάννου Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀ θοδ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Β΄ σ. 920.

85. Ματθ. 20, 25 ἑξ.
86. P.G. 48, 865.
87. P.G. 52, 784.
88. P.G. 50, 509.
89. P.G. 49, 49 ἑξ.
90. Ἰωάννου Καρμίρη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 755.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Jan ANCHIMIUK

Κατ' ἀρχὴν παρακαλῶ, ὅπως μὲ συγχωρήσητε διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς τεκμηριώσεως μερικῶν σκέψεων, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὴν μελέτην τῆς εἰσηγήσεως τοῦ καθηγ. Μουρατίδου.

Ὅπως ὁ καθηγ. Σκουράτ, οὕτω καὶ ἐγὼ ἔλαβον τὴν εἰσήγησιν τὴν Πέμπτην, ὁπότε δι' ἐμὲ ἔμενε μόνον μία ἡμέρα διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ παρόντος σχολίου.

Θέλω ἐπίσης νὰ ἀναφέρω, ὅτι ἐκ μέρους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας, σχολιαστὴς τῆς εἰσηγήσεως τοῦ καθηγ. Μουρατίδου, ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ ἀποβιώσας τὸν Φεβρουάριον τοῦ τ.ἔ., καθηγ. Δρ. π. Γεώργιος Κλίνγκερ.

Εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχόλιον πρέπει νὰ ὑπογραμμίσω κάποιαν ἀλλαγὴν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ θέματος τῆς εἰσηγήσεως. Εἰς τὸ πρόγραμμα εἶχε τεθῆ τὸ θέμα «Τὸ συλλογικὸν πνεῦμα καὶ ἡ σύνοδος». Ὁ καθηγ. Μουρατίδης καθώρισε αὐτὸ τὸ θέμα εἰς ὀλίγον διαφορετικωτέραν ἄποψιν καὶ ὡς ἑξῆς: «Ἡ θεολογία ὡς ἔκφρασις τοῦ συλλογικοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνοδικότητος».

Ἡ εἰσήγησις τοῦ καθηγ. Μουρατίδου εἶναι μακροσκελὴς κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, χαρακτηριστικὸν δὲ γνώρισμα αὐτῆς τυγχάνει τὸ πολύπλευρον καὶ ἡ ἀφθονία τῶν πατερικῶν σκέψεων. Διὰ τοῦτο τὸ καθῆκον τοῦ σχολιαστοῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολον.

Ὁ καθηγ. Μουρατίδης μετὰ ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως ὑπεγράμμισε τὸ ὕψος, τὴν τεραστίαν σημασίαν καὶ ἐν σχέσει μὲ αὐτὸ τὴν ὑπευθυνότητα τῆς θεολογίας «ὡς πεμπτουσίας τοῦ συλλογικοῦ πνεύματος».

Μία τῶν βασικῶν θέσεών του τυγχάνει ὁ ἰσχυρισμὸς βάσει τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐξαχθῆ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ θεολόγου δύναται ὄχι μόνον νὰ συγκριθῆ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ ἐξομοιωθῆ μὲ τὴν τέλεσιν τῆς Ἁγίας Εὐχαριστίας. Ἀναμφιβόλως ἡ λειτουργία τοῦ θεολόγου τυγχάνει ὑψηλοτάτη λειτουργία. Τοῦτο ὑποδεικνύει ἤδη τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔδωσε τὸν τίτλον τοῦ θεολόγου μόνον εἰς τρία ἄτομα: τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον, τὸν Ἅγιον Γρηγόριον καὶ τὸν Ἅγιον Συμεών. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἐπι-

κυρώνει τὴν σκέψιν τοῦ καθηγ. Μουρατίδου. Ὅμως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑποδειχθῇ, ἐπίσης, καὶ ἡ ἀντίθετος πλευρά.

Ὁ ὁμιλητὴς παραθέτει τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγια, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, ἅτινα μᾶς ἐνδιαφέρουν, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποκτοῦν τὰ λόγια τῆς ὁμιλίας περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς καθαρότητος τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡ ζωή μας ἦτο καθαρά –λέει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος– τότε ἀντὶ βιβλίων τὸ δῶρον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ ἦτο χαραγμένον εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ εἴχομεν ἀνάγκην αὐτῶν τῶν βιβλίων.

Ἐὰν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐξεφράσθη τοιουτοτρόπως διὰ τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τότε ἀκόμη περισσότερον τοῦτο ἰσχύει διὰ τὰς θεολογικὰς ἐργασίας, παρ' ὅλον δηλ., ὅτι ἡ θεολογία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μόνον εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Ἁγιότητος, αὐτὸ τρόπον τινὰ ἐκδηλώνεται ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἁμαρτιῶν μας. Ἀφορμώμενοι ἐξ αὐτοῦ, δέον πάντοτε νὰ ὑποδεικνύωμεν τὴν ἀντινομίαν ταύτην τῆς θεολογίας, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν καταφατικὸν καὶ ἀποφατικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὅταν ὁμιλῶμεν διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς θεολογίας, δὲν δύναται οὔτε λόγος νὰ γίνεται διὰ «ἀλλαγὴν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς ἐν Χριστῷ Ἀληθείας». Ὅμως χρειάζεται ἡ ἔκφρασίς της εἰς νέας ἐννοίας. Τοιουτοτρόπως ἐνήργησαν οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ὅταν ἀπεφάσισαν νὰ μὴν περιορίζωνται εἰς τὴν ἑβραϊκὴν μορφὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν Σύνοδον ἀπεφάσισαν νὰ μὴν περιορίζωνται εἰς τὰς ἰουδαϊκὰς μορφὰς εὐλαβείας καὶ διδασκαλίας. Μὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα ἀργότερον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐχρησιμοποίησαν τὰς καλλιτέρας ἐπιτεύξεις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἐννοίας διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς Ἀληθείας. Τοιουτοτρόπως καὶ ἡμεῖς, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐνεργῶμεν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Πατέρων, τότε δὲν δυνάμεθα ἁπλῶς νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν αὐτὸ ποὺ ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν, ὅπως τοῦτο ὑπογραμμίζει καὶ ὁ καθηγ. Μουρατίδης. Ὑπάρχει ἀναντιρρήτως διαφορὰ θεολόγου καὶ παπαγάλου. Τὸ ἴδιον, ἐπίσης, καὶ εἰς τὴν ἐπιλογὴν ὑπάρχει πρὸ τῆς θεολογίας τὸ τεράστιον καθῆκον τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν καλλιτέρων ἐπιτεύξεων τοῦ συγχρόνου πνεύματος, διὰ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς τῆς ἀναλλοιώτου καὶ αἰωνίου Ἀληθείας. Ἐννοεῖται, δὲν γίνεται λόγος διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Ἀληθείας μὲ τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν.

Μετ' εὐχαριστήσεως πρέπει νὰ ὑπογραμμίσω τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅτι ὁ καθηγ. Μουρατίδης, μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως ἐτόνισε τὸν θεανθρώπινον καὶ τριαδικὸν χαρακτήρα τῆς θεολογίας. Μαζὶ μὲ αὐτό, θέλομεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν λύπην διὰ τὸ ἑξῆς· ὅτι αὐτὴ ἡ ἄποψις τῆς θεολογίας δὲν ἔτυχε μεγαλυτέρας διασαφίσεως. Ὁ καθηγ. Μουρατίδης ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἄμεσον σύνδεσιν τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος μὲ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμφανὴς ἐκδήλωσις τῆς συνδέσεως ταύτης τυγχάνει ἡ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἱεραρχικὴ δομὴ αὐτῆς, γεγονὸς ὅπερ ἀναδεικνύει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἑνιαῖον ζωτικὸν ὀργανισμόν.

Ἡ προνοητικὴ δραστηριότης τῆς Ἁγίας Τριάδος ἑδράζεται εἰς τὰς πηγὰς ὁλοκλήρου τῆς Γενέσεως, συμπεριλαμβανομένων τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας. Ἰδιαιτέρα ἐκδήλωσις τῆς δραστηριότητος ταύτης καὶ κεντρικὸν γεγονὸς τῆς ἱστορίας τυγχάνει ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ

ἐνσάρκωσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑλοποιεῖται μὲ τὴν πλήρωσιν τοῦ χρόνου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θεολογίαν τοῦτο ὑποδεικνύει τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ὑπαρχούσης πραγματικῆς καταστάσεως. Ὁ εἰσηγητὴς παραθέτει τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «Ἡ δρᾶσις εἶναι ὁ προθάλαμος τῆς θεωρίας». Ἀναγκαῖον εἶναι νὰ δοθῇ περιεχόμενον εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ρόλου τῆς Ἐκκλησίας εἰς αὐτόν.

Δυνάμει τῆς ἀναγκαιότητος, λόγῳ ἔτι καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ χρόνου, σκοπὸς τοῦ παρόντος σχολίου δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ἀπαρίθμησις τῶν παραγόντων, τῶν δρώντων εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον καί, ἐν σχέσει μὲ αὐτό, τῶν προβλημάτων, ἅτινα ἐγείρονται πρὸ τῆς θεολογίας, ὡς ζωτικῆς καὶ δραστηρίας λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας.

Θὰ ἤθελα μόνον νὰ ὑποδείξω μερικὰ ἐξ αὐτῶν τῶν προβλημάτων:

1. Ἓν τῶν οὐσιαστικῶν γνωρισμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς μας εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ ἀπομόνωσις τῶν χωριστῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ἀληθὴς συλλογικὴ ζωὴ εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν μένει ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς θεολογίας. Αἱ συνθῆκαι τῆς ἐξελίξεως τῆς συγχρόνου θεολογίας ἀποφασιστικῶς διαφέρουν ἀπὸ τὰς συνθήκας τοῦ θεολογεῖν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν κάθε ζωτικὴ θεολογικὴ σκέψις συγκριτικῶς συντόμως καθίστατο γνωστὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ἕως τῆς Ἱσπανίας, καὶ ἡ Ἐκκλησία εἴτε τὴν δέχεται, εἴτε τὴν κατακρίνει.

2. Ἡ ἐξέλιξις τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου δι' ἑαυτὸν καὶ τὸ περιβάλλον, θέτει πρὸ τῆς θεολογίας πάρα πολλὰ τοιαῦτα προβλήματα, ἅτινα εἰς τὴν ἐποχήν μας τίθενται εἰς ὀλίγον διαφορετικωτέραν μορφήν, ἢ κατὰ τὴν πατερικὴν ἐποχήν, ἐνῷ παρουσιάζονται καὶ ὡς νέα προβλήματα. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ ἡ μικρὰ σημασία τῆς ὀντολογίας εἰς τὴν σύγχρονον φιλοσοφικὴν σκέψιν.

3. Εἰς αὐτὸ τὸ πλέγμα τῶν προβλημάτων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ὑπενθυμίσωμεν ἐπίσης τὸ πρόβλημα τῶν θεολογικῶν ἐρευνῶν.

Ἐν σχέσει πρὸς αὐτό, ἕπεται νὰ ὑπογραμμισθῇ ἐκ νέου ἡ σημασία τοῦ ἐλέγχου κάθε σκέψεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Μόνον ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἱστορίαν ὑποδεικνύει, πολλὰς φορὰς μετὰ δεκαετίας, ἐὰν ἦτο ὀρθόδοξος ἡ δοθεῖσα σκέψις ἢ ὄχι. Πολλαὶ ἀπὸ τὰς Συνόδους, τῶν ὁποίων οἱ λαβόντες μέρος εἰς αὐτὰς ἐθεώρουν τὸν ἑαυτόν τους ὡς Πατέρας τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπερρίφθησαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς αἱρετικαὶ σύνοδοι.

Ὡς συμπέρασμα θὰ ἤθελα νὰ εἴπω τὰ ἑξῆς: Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορίας ἡ Ἐκκλησία ἐτίμησε μὲ τὸν τίτλον τοῦ θεολόγου μόνον τρία ἄτομα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀρκετὰ εὔγλωττον. Πρῶτα ἀπ' ὅλα διὰ τὸν ἑξῆς λόγον: διότι ἡ ἀληθινὴ θεολογία τυγχάνει ἐξαιρετικὸν φαινόμενον καὶ πολὺ σπάνιον. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν μόνον εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Ἁγιότητος. Αὐτὸ ὅπερ καθορίζεται ὡς θεολογία εἰς τὴν καθημερινὴν ζωήν μας, εἶναι μόνον ἀσθενικὸν καὶ συσκοτισμένον ἀπὸ τὴν αἴγλην τῆς Ἀληθείας. Ἡ συνείδησις περὶ τούτου δὲν εἶναι ἰσότιμος μὲ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀξίας τῆς καθημερινῆς θεολογικῆς μας ἐργασίας. Ὅμως αὐτη εἶναι ἀναγκαία ὡς πρᾶξις συνεχοῦς ταπεινοφροσύνης. Ἡ θεολογικὴ ἐργασία, εἰς τὴν συνήθη ἀντίληψίν μας αὐτῆς τῆς λέξεως, ἀναμφιβόλως εἶναι ἀναγκαία τοὐλάχιστον ὡς μέσον ὑποδείξεως τῆς Ἀληθείας.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΙΝΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ

τοῦ Καθηγ. π. Θεοδώρου ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

I. Εἰσαγωγικὲς Παρατηρήσεις

Μερικὲς παρατηρήσεις σὲ δύο θέσεις, μία ἑρμηνευτικὴ καὶ ἡ ἄλλη μεθολογική, εἶναι ἀναγκαῖες προτοῦ εἰσέλθωμε στὸ θέμα μας.

Ἡ πρώτη παρατήρηση ἀφορᾶ τὴ θέση τῆς Γραφῆς εἰς τὴν Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία. Σύμφωνα μὲ τὴν Ὀρθόδοξο Θεολογία ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ κέντρο ὅλων τῶν θεολογικῶν ἀναζητήσεων. Τόσο ἡ Ἁγία Γραφή, ὅσο καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοση[1] δὲν μποροῦν νὰ ἀπομονωθοῦν. Ἡ μία δὲν μπορεῖ νὰ προβάλλεται αὐθαιρέτως ὅτι ἔχει ὑψηλοτέρα αὐθεντία ἢ μεγαλυτέρα ἀξία ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ἁγία Γραφὴ ἀπέκτησε τὸ κῦρος Κανόνος. Ἡ Βίβλος ἐπίσης ἔχει παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ Θεολογία τῶν Πατέρων. Τέλος ἡ Ἁγία Γραφὴ κατέχει προεξέχουσα θέση στὴ λειτουργικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συμβολίζεται μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου στὴν Ἁγία Τράπεζα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως ἡ Ἱερὰ Παράδοση ἀνέκαθεν ἔχει παίξει ἑρμηνευτικὸ ρόλο στὴ χρήση τῆς Γραφῆς στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ φυσικοῦ, ἡ Γραφὴ ἔχει ἀνάγκη ἑρμηνείας. Χωρὶς αὐτὴ τὴν ἑρμηνευτικὴ χρησιμοποίηση στὴν Ἐκκλησία, ἡ Βίβλος θὰ ἦταν μία ἁπλῆ συλλογὴ ἱστορικῶν συγγραμμάτων. Ἡ καθιέρωση τῆς Γραφῆς καθ' ἑαυτῆς ὡς Κανόνος εἶναι μία ἐκκλησιολογικὴ ἐξέλιξη καὶ ἕνα μέρος τῆς Παραδόσεως. Ἔτσι Γραφὴ καὶ Παράδοση πηγαίνουν μαζί. Καὶ οἱ δύο ξεπηδοῦν ἀπὸ τὴ μία καὶ τὴν ἴδια πηγή, ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Φυσικά, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, τόσο στὸ παρελθόν, ὅσο καὶ στὸ παρόν, ἀποτελεῖ τὴν πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἀντλεῖ τὸ πλούσιο ὑλικό της καὶ τὰ ἀποφασιστικὰ κριτήρια εἰς τὴν διακονία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀκόμη ὑπάρχει κάτι περισσότερο νὰ παρατηρηθῆ. Οἱ προηγηθεῖσες προτάσεις θὰ μποροῦσαν νὰ καταλήξουν στὸ ὅτι ὅλα εἶναι ὁμαλὰ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχουν προβλήματα, ἢ ἐὰν αὐτὰ θέλουν νὰ ἐμφανίζωνται εἶναι περισσότερο ψευδοπροβλήματα. Συμβαίνει ὄχι σπάνια, ὅταν κάποιος διαβάζη κάποιο θεολογικὸ ἄρθρο ἢ κάποιο θεολογικὸ βιβλίο, μετὰ ἔχει τὸν πειρασμὸ νὰ ρωτήση: «Εἰς τί ὠφελεῖ;» «Τί καὶ ποῦ εἶναι τὸ πρόβλημα;» Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἑρμηνευτικὴ ἐσωτερικὴ σχέση Γραφῆς καὶ Παραδόσεως ἕνα πρᾶγμα πρέπει νὰ δηλώση

κανείς, ὅτι ἡ Γραφὴ καὶ ἡ Παράδοση εἶναι ἴσης ἀξίας καὶ ἴσης αὐθεντίας σύμφωνα μὲ τὴν 'Ορθόδοξο Θεολογία καὶ εἶναι ἐντελῶς ἄλλο νὰ ρωτήση κανεὶς ἐὰν ἢ ὄχι, στὴν πράξη, ἡ ὑπερβολικὴ ἐπίδραση τῆς Παραδόσεως ἔχει ἐλαττώσει τὴ γνησία μαρτυρία ἀμφοτέρων τῶν Γραφῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας[2].

Εἶναι δυνατὸν ἕνα πρᾶγμα νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ἡ Παράδοση ἀνέκαθεν ἔχει παίξει ἑρμηνευτικὸ ρόλο στὴ χρήση τῆς Γραφῆς στὴ ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας καὶ εἶναι ἐντελῶς ἄλλο νὰ ἐξετασθῆ ἡ φύση τοῦ ρόλου αὐτοῦ ἐν ὄψει τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Παράδοση χρειάζεται ἐπίσης ἑρμηνεία. Δὲν μποροῦμε, φυσικά, νὰ ὑπεισέλθωμε σὲ τέτοια θέματα ἐδῶ[3]. 'Επαρκεῖ νὰ λεχθῆ ἐδῶ ὅτι ἀμφότερα, Γραφὴ καὶ Παράδοση, εἶναι πολύτιμα μνημεῖα τοῦ παρελθόντος τῆς 'Εκκλησίας. 'Ο κρίσιμος ἑρμηνευτικὸς ρόλος παίζεται ἀπὸ τὴ ζῶσα συνείδηση τῆς 'Εκκλησίας.

Σὲ κάθε σημεῖο τῆς ἱστορίας ὑπάρχει ἡ συνεχὴς ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας - ἐπίσκοποι, κληρικοί, θεολογοῦντες, ἄλλοι ἡγέται, καὶ ὅλο τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν, ἐργαζόμενοι ἀπὸ κοινοῦ - ποὺ ἰδιοποιεῖται τὸ βιβλικὸ καὶ ἱστορικὸ παρελθόν, τὸ ἑορτάζει, τὸ διακηρύττει καὶ τὸ χρησιμοποιεῖ κατὰ διαφόρους ἄλλους τρόπους γιὰ τὴν τροφὴ καὶ αὔξηση τῆς 'Εκκλησίας. Σ' αὐτὴ τὴν πορεία, ἐπίσης, τροποποιήσεις καὶ ἀλλαγὲς λαμβάνουν χώρα καὶ νέα στοιχεῖα προστίθενται στὴ ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας μὲ ποικίλους τρόπους καὶ τύπους διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, διοικήσεως, ἐθίμων, διδασκαλιῶν, θεολογικῆς γλώσσης καὶ μεθοδολογίας[4]. Ἕνας σπουδαῖος σκοπὸς τῆς 'Ορθοδόξου Θεολογίας εἶναι νὰ ἐξετάση τὴν πολυσύνθετη καὶ δυναμικὴ αὐτὴ πορεία τῆς ζωῆς τῆς 'Εκκλησίας, νὰ διευκρινίζη ζητήματα καὶ νὰ προτείνη κατευθύνσεις ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθοῦνται διὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς 'Εκκλησίας. Ἕνα συνέδριο τέτοιο, ὅπως τὸ παρόν, ἔχει ὡς ἐκ τούτου μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας.

Μ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἡ παροῦσα παρουσίαση ἀποβλέπει νὰ κάνη μερικὲς προτάσεις σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ θέμα μας ἀναγκαστικὰ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ συγκέντρωση στὴ Καινὴ Διαθήκη· ἀλλὰ δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ ὁδηγήση στὸ ἐσφαλμένο συμπέρασμα, ὅτι ἡ μελέτη τῆς ζωῆς τῆς 'Εκκλησίας στὴ Καινὴ Διαθήκη ἀξίζει περισσοτέρας, ἀλλ' οὔτε ὀλιγωτέρας, προσοχῆς ἀπ' ὅσο αὐτὴ τῆς ζωῆς τῆς 'Εκκλησίας στὴ Παράδοση. 'Αμφότερα, Γραφὴ καὶ Παράδοση, ἔχουν νὰ προσφέρουν τὰ δικά τους πλούτη στὴν ἀγωνιζομένη 'Εκκλησία. 'Η μία κατηγορία ἐκ τῶν θησαυρῶν δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται ἐναντίον τῆς ἄλλης. Ὅμως γιὰ ἕνα μελετητὴ τῆς Βίβλου δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητο σήμερα νὰ τονίση ὅτι εἰς τὴν 'Αγία Γραφὴ πρέπει νὰ δοθῆ ὄχι περισσοτέρα, ἀλλ' ἡ ἰδία προσοχή, ποὺ δίδεται στὴν Παράδοση. Αὐτό, γιὰ τὴ ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας, θὰ σήμαινε μεγαλυτέρα χρήση τῆς Γραφῆς εἰς τὴν κατ' ἰδίαν μελέτη περισυλλογῆς, στὴν ζωὴ τῆς προσευχῆς, στὸ κήρυγμα καὶ στὴ διδασκαλία. 'Επίσης γιὰ τὴ σύγχρονο Θεολογία θὰ ἐννοοῦσε μιὰ βαθύτερη ἔρευνα τῆς Γραφῆς, μιὰ συσχέτιση τῆς Γραφῆς μὲ ὅλη τὴ Θεολογία, καὶ ἐπὶ πλέον περισυλλογὴ γιὰ τὸ πῶς καὶ γιατί τὸ μήνυμα τῆς Γραφῆς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι μιὰ ζωτικὴ πηγὴ τῆς πνευματικῆς τροφῆς γιὰ τὴ ζωὴ τῆς 'Εκκλησίας[5]. Ἕνα τέτοιο ἔργο θὰ ἦταν τέλεια σύμφωνο μὲ τοὺς μεγάλους Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποίησαν τὸν πλοῦτο

ἀμφοτέρων Γραφῆς καὶ Παραδόσεως γιὰ τὴν καθοδήγηση καὶ οἰκοδομὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ μεθολογικὸ ζήτημα τῆς παρούσης μελέτης εἶναι τὸ πρόβλημα περιορισμοῦ τοῦ θέματός μας. Στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κάθε τι εἶναι ἢ «ἱστορικό» ἢ «ἐσχατολογικό». Ὅμοια εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη Χριστός, Πεντηκοστή, Εὐαγγέλιο, Ἐκκλησία, χριστιανικὴ ὕπαρξη, προσευχή, λατρεία, ἱεραποστολή, ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ ἀκόμη ἡ ἐλπίδα τῶν μελλόντων πραγμάτων, ποὺ προβλέπονται νὰ συμβοῦν εἰς τὴν ἱστορία, ὅλα ἔχουν ἐσχατολογικὲς καὶ ἱστορικὲς διαστάσεις. Νὰ συγκεντρωθῇ κανεὶς σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα αὐτὰ θέματα θὰ ἦτο πολὺ περιοριστικὸ γιὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου. Νὰ ἐξετασθοῦν ὅλα θὰ ἦτο ἀδύνατον. Ἐπομένως, θὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ ἀπομονωθοῦν διάφορες ὄψεις τῆς ἐσχατολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ἀγγιχθοῦν πολλὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω θέματα. Αὐτὸς ὁ τρόπος μεθόδου, ἐλπίζομε ὅτι θὰ δημιουργήσῃ δυνατότητες ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσουν στὶς σκέψεις μας, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας σήμερα.

Σκοπός μας δὲν εἶναι μιὰ ἐξαντλητικὴ περιγραφὴ ὅλων τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ ἱστορικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῆς τῆς εἰσηγήσεως εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν βασικῶν διαστάσεων τοῦ ἐσχατολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐξέταση τῶν σχέσεων μεταξύ τους. Ἀπὸ καινοδιαθηκικῆς ἀπόψεως «ἐσχατολογική», γενικά, καθορίζεται ἡ σωτήρια πράξη ἢ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι μέλλουσα καὶ παροῦσα. Ἀλλ' ἡ σωτήρια πράξη τοῦ Θεοῦ ποτὲ δὲν ὑπάρχει σὲ καθαρὴ ἐσχατολογικὴ μορφή. Πάντοτε εἶναι καὶ «ἱστορική», δηλ., ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀνταπόκριση εἰς τὴν θεϊκὴ σωτήρια πράξη καὶ πάντοτε σχετίζεται μὲ συγκεκριμένα πρόσωπα, ἀνθρώπινες περιστάσεις, πράξεις, σκοπούς, γλῶσσα καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς τύπους. Οἱ διάφορες ἐσχατολογικὲς καὶ ἱστορικὲς ὄψεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐξετάζονται στὴ συνέχεια χωριστὰ γιὰ εὐκολία καὶ σαφήνεια. Ἀλλ' οἱ διαστάσεις αὐτὲς εἶναι πολὺ στενὰ συνδεδεμένες. Τὸ ὅτι ὑπάρχει ἱστορία κάμνει δυνατὴ τὴν ἐσχατολογία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, χωρὶς ἐσχατολογία ἡ ἱστορία εἶναι χωρὶς νόημα[6]. Ἡ μεγαλύτερη συνάντηση τῆς ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ποὺ εἶναι καὶ τὰ δύο ἱστορικὸς καὶ ἐσχατολογικός, γήϊνος καὶ οὐράνιος, ἀνθρώπινος καὶ θεῖος. Εἰς τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ δύο αὐτὲς διαστάσεις ὑπάρχουν μαζί, μολονότι μία διακύμανση παρατηρεῖται μεταξύ των. Ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται γιὰ μία ἁρμονία μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐσχατολογικῶν στοιχείων, βασιζομένη εἰς τὸ πρότυπο τῆς τελείας ἑνώσεως τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ. Ἐν τούτοις, ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἱστορική της πορεία δὲν ἔχει τὸ τέλειο, ἀλλ' ἀγωνίζεται γιὰ τὸ τέλειο. Στὸν ἀγῶνα αὐτὸν γιὰ τὴν τελειότητα εἶναι κρίσιμο στοιχεῖο γιὰ τὴν Ἐκκλησία νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐσωτερικὴ σχέση τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ ἱστορικῶν διαστάσεων τῆς ζωῆς της καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται γιατί καὶ πότε αὐτὴ ἡ σχέση εἶναι ἁρμονικὴ ἢ μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι βεβιασμένη, ἢ καὶ ἀκόμη διασπασμένη σὲ μερικὲς περιπτώσεις.

II. Ἐσχατολογικὲς ὄψεις

Μία διάσταση τῆς ἐσχατολογικῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνείδηση τῆς σωτηρίας. Ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει ὡς πρὸς ἑαυτήν, ὅτι εἶναι ἡ κοινότης τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ ἐσχατολογικοῦ γεγονότος τῆς οἰκονομίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ λυτρωτικὰ γεγονότα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἐνῶ προηγήθηκε ἡ λυτρωτική Του ἱστορικὴ διακονία ἐγκαινιάζουν τὸν καινὸν αἰῶνα, ὅπου οἱ δυνάμεις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰσδύουν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ μεταμορφώνουν τὴν ἀνθρωπίνη κατάσταση. Εἰδικὰ ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σημειώνουν τὸν καινὸν αἰῶνα. Ὁ παλαιὸς αἰώνας βέβαια συνεχίζεται, διότι ἡ ἱστορία δὲν σταμάτησε. Ἐπομένως ἡ μελλοντικὴ διάσταση τῆς σωτηρίας δὲν καταρρέει. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὁμιλεῖ γιὰ τὴν «ἐσχάτην ἡμέραν», ὅταν ὁ Θεὸς θὰ τελειώση τὴν ἱστορία καὶ θὰ φέρη τὴν συντέλεια τῶν σχεδίων Του[7]. Ἀλλ' ὅμως ἡ θαυμάσια πραγματικότης εἶναι ὅτι τὰ ἔσχατα ἔχουν ἤδη ἀποφαστικὰ ἐγκαινιασθῆ[8] ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι «καινή» ἀκριβῶς διότι διακηρύσσει τὸ γεγονὸς τῆς ἀναμενομένης σωτηρίας καὶ τὴ νέα εἰσβολὴ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως εἰς τὴν ἱστορία. Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἔχει ἔλθει (Γαλ. 4,4). Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔχει ἐκχυθῆ εἰς τὸν λαὸν Αὐτοῦ (Πράξ. 2,1.17). Ἡ ἡμέρα τῆς σωτηρίας εἶναι παροῦσα πραγματικότης (Β΄ Κορ. 6,2). Ἴσως κανεὶς ἄλλος στίχος τῆς Καινῆς Διαθήκης νὰ μὴ συλλαμβάνη τόσο καλὰ τὴν ἐμπειρικὴ πίστη τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὅσο ἡ βεβαίωση τοῦ Παύλου: «εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινά» (Β΄ Κορ. 5,17)[9].

Ἐδῶ ἔχομε τὴν θεμελιώδη σωτηριολογικὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη αὐτὴ ἡ σωτηριολογικὴ ἐμπειρία μπορεῖ νὰ περιγραφηθῆ μὲ πολλοὺς τρόπους, σὰν σωτηρία, λύτρωση, συμφιλίωση, δικαιοσύνη, υἱοθεσία, ἐλευθερία, καινότητα, νέα κτίση καὶ τὰ ὅμοια. Δὲν κατανοεῖται σὰν «ὑποκειμενική» οὔτε «συναισθηματική» ἐμπειρία, ἀλλ' εἶναι ἡ λυτρωτική, ἀνακαινίζουσα καὶ ἁγιαστικὴ ἐσχατολογικὴ πράξη τοῦ Θεοῦ. Ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, μία δυναμικὴ πραγματικότητα παροῦσα εἰς τὸ κήρυγμα, τὴ λατρεία, τὰ μυστήρια καὶ στὴ χριστιανικὴ ζωή, ἀλλὰ συνάμα ὑπερβαίνει αὐτά. Ἡ Καινὴ Διαθήκη δὲν εἶναι ἁπλῶς κάποιο βιβλίο ἢ κάποια τυπικὴ διαθήκη, ἀλλὰ μιὰ νέα ἐσχατολογικὴ πραγματικότης, ἡ ὁποία σὰν δύναμη τοῦ Θεοῦ ἀντιμετωπίζει τὶς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, κρίνει τὴν ἁμαρτωλότητά τους, καλεῖ γιὰ τὴ μετάνοιά τους καὶ τὶς ἀνακαινίζει σὲ νέα δημιουργία. Αὐτὴ ἡ πραγματικότης εἶναι στὸ χρόνο καὶ στὸ χῶρο ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ ἡ νέα ζωὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, διότι τελικὰ ὅ,τι συναντᾶται ἐδῶ δὲν εἶναι κάποια ἀνώνυμος δύναμη, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ὁ Ἴδιος μὲ τὴν παρουσία τοῦ Πνεύματος (Γαλ. 2, 20. 3, 27. 4, 19. Β΄ Κορ. 3, 18. 13, 5).

Αὐτὴ ἡ συναίσθηση τῆς σωτηρίας τῆς Ἐκκλησίας διατυπώνεται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους στὰ διάφορα συγγράμματα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Δὲν εὑρίσκομε παντοῦ εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη τὸν ἴδιο βαθμὸ ἀντιλήψεως τοῦ παρόντος ἢ τοῦ μέλλοντος τῆς σωτηρίας, οὔτε τὴν ἴδια ἐσχατολογικὴ ἔνταση. Ὁ Ἀπ. Παῦλος εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Ἰωάννην. Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη. Ἡ Α΄ ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου. Ὅμως παντοῦ ὑπάρ-

χει ἡ ἀντίληψη, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι τώρα παροῦσα πραγματικότης, διότι τὸ σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ, χωρὶς νὰ χάνεται ἡ μελλοντικὴ προσδοκία τῆς σωτηρίας, ὅπως στὴν περίπτωση ὡρισμένων αἱρετικῶν διδασκάλων (Β΄ Τιμ. 2, 18). Ἡ ἀποφασιστικὴ διαφορὰ εἶναι ζήτημα βαθμοῦ ἢ τόνου. Οἱ Ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου προϋποθέτουν, χωρὶς πολὺ ἐσχατολογικὴ ἀτμόσφαιρα, τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ συλλαμβάνουν τὴν σωτηρία τῆς παρούσης πραγματικότητος σὲ ὅρους ἠθικῆς διαγωγῆς, ὀρθῆς διδασκαλίας καὶ καλῆς τάξεως στὴν κοινότητα. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου ἀσχολεῖται περισσότερον εὐκρινῶς μὲ τὸν καινὸ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως καὶ ὁμιλεῖ γιὰ τὴ χριστιανικὴ ζωὴ στὸν κόσμο ἐσχατολογικῶς σὰν χρόνο παροικίας. Τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννου, ὅσο καὶ ἡ πρώτη Ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ἑρμηνεύουν τὴ σωτηρία μὲ βάθος καὶ ἀμεσότητα ἀλλὰ λίγη ἐσχατολογικὴ θέρμη (Α΄ Ἰω. 2,18. 4,1). Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ διατηρεῖ σὲ ἕνα ὑψηλὸ βαθμὸ τὴν ἐσχατολογικὴ συνείδηση ἀμφοτέρων, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς σωτηρίας καὶ ἀντιλαμβάνεται τὶς διαστάσεις αὐτὲς ὡς ἀλληλεξαρτώμενες (Φιλιπ. 3, 10-14. Α΄ Κορ. 13, 9-12). Ἡ πιὸ σημαντικὴ ἑρμηνεία τῆς παυλείου κατανοήσεως τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς σωτηρίας εἶναι τὸ Ρωμ. 8, ὅπου τὸ Ἅγιο Πνεῦμα χαρακτηρίζεται ὡς ἡ παροῦσα δύναμη, ἡ ὁποία ἀπολυτρώνει τοὺς πιστεύοντας ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο καὶ ταὐτόχρονα ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση τῆς ἐσχάτης δόξης, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ συμμετάσχη ὅλος ὁ κόσμος.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτερο ζήτημα εἶναι ὅτι παντοῦ εἰς τὴν καινὴ Διαθήκη ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία συνειδητὴ κοινότης σωτηρίας. Ἀντιλαμβάνεται ἑαυτὴν ὡς μετέχουσα στὴ σωτηρία σὰν παροῦσα πραγματικότητα. Ἡ ἐσχατολογικὴ πράξη οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ εἶναι γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὄχι ἁπλῶς μιὰ μακρυνὴ μελλοντικὴ ὑπόσχεση, ὅπως εἶναι μὲ τὸν Ἰουδαϊσμό, ἀλλ' ἕνα χαροποιὸ γεγονὸς μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς διαθήκης τῆς σωτηρίας. Οἱ δυνάμεις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐνεργοῦν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ κοινότης τῶν πιστῶν μετέχει ἤδη χαρούμενα εἰς τὴν σωτηρία. Οἱ πιστοί, ἑπομένως, καλοῦνται ἅγιοι[10], ἡγιασμένοι[11], κλητοί[12], ἐκλεκτοί[13], σωζόμενοι[14], υἱοὶ φωτός[15], φωτισθέντες[16] καὶ μὲ ἄλλους ἐσχατολογικοὺς προσδιορισμούς[17]. Αὐτὴ ἡ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι «ἐσχατολογική», διότι βασικῶς ὁρίζεται ἀπὸ τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χωριστὰ ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς ἐντάσεως τῆς ἐσχατολογικῆς θέρμης καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀντιλήψεως τῆς παρουσίας ἢ τῆς μελλοντικῆς διαστάσεως τῆς σωτηρίας, ἡ βασικὴ συνείδηση τῆς σωτηρίας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κατὰ βάθος ἐσχατολογική. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινότης, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ καὶ διακηρύττει τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ συνείδηση τῆς σωτηρίας της ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔτσι εἶναι «ἐσχατολογική», διότι εἶναι ριζωμένη στὴν ἀποφασιστικὴ σωτήριο πράξη τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία.

Μία δεύτερη διάσταση τῆς ἐσχατολογικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἕνας ἄμεσος προσανατολισμὸς στὸ Θεό. Ἐὰν κάποιος συμβουλευθῆ τὸ βιβλίο τῶν Πράξεων ἢ τὰς παυλείους Ἐπιστολάς, τὴν Α΄ Ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου ἢ τοῦ Ἰωάννου ἢ τὸ Βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως, θὰ βρῆ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ προσδιορίζονται ἀπὸ τὴ θεία πραγματικότητα κατ' ἄμεσο τρόπο. Ὁ Ἀπ.

Πέτρος ἀπαντᾶ στὸν ἀρχιερέα τῆς συναγωγῆς «πειθαρχεῖν Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5, 29). Ὁ Ἀπ. Παῦλος διακηρύττει, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι δύναμις Θεοῦ (Ρωμ. 1, 16). Σὲ μιὰ περίπτωση δεινοπαθείας ἢ διωγμοῦ ὁ Ἀπ. Παῦλος μανθάνει νὰ βασίζεται ὄχι στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ στὸν Θεό, ποὺ ἐγείρει νεκροὺς (Β΄ Κορ. 1, 9). Ἡ Α΄ ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου περιγράφει τοὺς Χριστιανοὺς σὰν δούλους τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο (Α΄ Πέτρ. 2, 16). Τὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως ἐμπιστεύεται τὴν ζωὴ καὶ τὸ μέλλον τῶν Χριστιανῶν ὁλοκληρωτικὰ στὸ Θεό. Κατὰ τὴν Καινὴν διαθήκη, σὲ ποικιλία βαθμῶν ἀμεσότητος καὶ βάθους, ὑπάρχει ἕνα βασικὸ ἄνοιγμα στὴ θεία ὑπερβατικότητα, μία ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐξάρτηση τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν Θεό. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν γνωρίζει ἑαυτὴν ὡς νὰ εἶναι ἁπλῶς ἕνα ἀνθρώπινο φαινόμενο, κτίσμα μὲ ἀνθρώπινες προϋποθέσεις καὶ ὁδηγουμένη ἀπὸ ἀνθρώπινα σχέδια, ἀλλὰ μιὰ κοινότης, ἡ ὁποία εἶναι δημιουργημένη ἀπὸ τὸν Θεό, εἶναι ἀπόλυτα ἐξαρτημένη ἀπ' Αὐτόν, καὶ ζῇ ἔμπροσθεν Αὐτοῦ. Ἡ πραγματικότης τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἁπλῶς μιὰ προϋπόθεση γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε μόνον ἕνας τελικὸς σκοπὸς τῆς πορείας της. Ὁ Θεὸς εἶναι παροῦσα πραγματικότης, ἡ ὁποία συναντᾶ ἄμεσα τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ὁρίζεται ἀπὸ μιὰ θεοκεντρικότητα, μιὰ χριστοκεντρικότητα καὶ μιὰ πνευματοκεντρικότητα. Ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα προσδιορίζουν τὴν παροῦσα ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν προσευχή, λατρεία, διδασκαλία, ἱεραποστολή, διοίκηση, στὴν συναναστροφὴ μεταξὺ τῶν πιστῶν καὶ τὴν σχέση τους μὲ τὸν κόσμο.

Τὸ ἄμεσο τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας στὴ θεία πραγματικότητα ἐκφράζεται μὲ τρεῖς ἐκκλησιολογικοὺς χαρακτηρισμούς: ἡ Ἐκκλησία ὡς Ἐκκλησία Θεοῦ[18], σῶμα Χριστοῦ[19] καὶ ναὸς Πνεύματος[20].

Ὁ πρῶτος χαρακτηρισμὸς περιέχει τὸ νόημα ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦν τὸν ἐσχατολογικὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀληθινὸ Ἰσραήλ, ποὺ εἶναι καλεσμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἐσχάτους αἰῶνες, καὶ ἀνήκει ὁλοκληρωτικὰ στὸ Θεό.

Ὁ δεύτερος χαρακτηρισμὸς τονίζει τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ Κορ. 12, 12 - 13, 27. Ρωμ. 12, 5), μιὰ ἑνότητα θεμελιωμένη ἐπάνω εἰς τὴν Εὐχαριστία (Α΄ Κορ. 10, 16-17) καὶ ἐκφράζει μιὰ συνταύτιση τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας[21]. Ἡ ὕπαρξη τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὕπαρξη ἐν Χριστῷ, κατὰ τὴν παύλειον θεολογίαν, εἶναι ἐκτενέστερα ἀναπτυγμένη εἰς τὰς ἐπιστολὰς πρὸς Κολοσσαεῖς καὶ Ἐφεσίους, ὅπου ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζεται σὰν μία ὑπερφυσικὴ ἐσχατολογικὴ πραγματικότης ὁλοκληρωτικὰ ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸν Χριστό, ἑνωμένη μὲ Αὐτόν, παράγοντας τὴ ζωή της ἀπ' Αὐτὸν καὶ κατευθυνομένη πρὸς Αὐτόν[22].

Ὁ τρίτος χαρακτηρισμὸς ἐκφράζει τὴν σπουδαιοτέρα ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἔκχυση τοῦ Πνεύματος, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πηγὴ τῶν ἐσχατολογικῶν δώρων εἰς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας (Α΄ Κορ. κεφ. 12-14. Γαλ. 5, 22). Ἡ παρουσία τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ ἐπιφανὴς παρουσία τῆς θείας πραγματικότητος εἰς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὁποίας οἱ χριστιανοὶ πιστοὶ λαμβάνουν πεῖρα τῶν πρώτων καρπῶν τῆς σωτηρίας καὶ ἔχουν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡς πνευματικὴ ἐγγύηση τῆς τελικῆς λυτρώσεως (Ρωμ. 8, 23. Β΄ Κορ. 1, 22. 5,5).

Αὐτοὶ οἱ τρεῖς χαρακτηρισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζουν τὴν ἐσχατολογικὴ θεοκεντρικότητα τῆς Ἐκκλησίας σὰν μιὰ κοινότητα ἱδρυμένη ἀπὸ τὸν Θεό, ἑνωμένη μὲ τὸν Χριστὸ καὶ ζῶντας μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα[23].

Μία τρίτη ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ὑπερφυσικὸς χαρακτήρας της. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινότης τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Δὲν ἀνήκει στὸν κόσμο ἀλλὰ στὸ Θεό, ὁ Ὁποῖος διὰ τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, σώζει τοὺς πιστοὺς «ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος τοῦ πονηροῦ» (Γαλ. 1, 4). Ἡ Ἐκκλησία, δυνάμει τῆς ἐσχατολογικῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ὑπερβαίνει τὴν ἱστορία καὶ ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων. Σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννου, ὅπως ὁ Χριστὸς εἶναι εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὄχι ἐκ τοῦ κόσμου, ἔτσι ἐπίσης οἱ πιστοὶ εἶναι εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὄχι ἐκ τοῦ κόσμου (Ἰωάν. 15, 18-19. 17, 14 - 16). Αὐτοὶ ἀνήκουν εἰς τὸν Πατέρα (Ἰωάν. 17, 6, 9). Εἰς τὸ βιβλίο τῶν Πράξεων ὁ Πέτρος διακηρύττει στοὺς Ἰουδαίους, «σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης» (Πράξ. 2, 40). Ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει στοὺς Φιλιππησίους, «ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φιλιπ. 3, 20). Εἰς τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου καὶ τὴν Α΄ ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου οἱ Χριστιανοὶ προσφωνοῦνται σὰν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ διασκορπισμένος εἰς τὸν κόσμο. Δὲν εἶναι μόνιμοι κάτοικοι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ζοῦν σ' αὐτόν, κατοικοῦντες σὰν ξένοι καὶ πάροικοι (Ἰακ. 1,1. Α΄ Πέτρ. 1,1. 2,11). Γιὰ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι οἱ προσκυνηταί – ὁδοιπόροι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν μένουσα πόλη στὴ γῆ, ἀλλ' ἀναζητοῦν τὴν πόλη, ἡ ὁποία εἶναι ἐρχομένη (Ἑβρ. 13, 14). Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ριζωμένη ὄχι εἰς τὸν κόσμο, ἀλλ' εἰς τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἄμεσες συνέπειες γιὰ τὴ διαγωγὴ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸ κόσμον. Σὰν ἀπολυτρωμένη κοινότης ἡ Ἐκκλησία σημειοῦται μὲ τὴν ἐσχατολογικὴ ἁγιότητα καὶ μιὰ ποιοτικὴ διάκριση ἀπὸ τὸν κόσμο. Οἱ Χριστιανοὶ εἶναι «τὸ νέον φύραμα» (Α΄ Κορ. 5, 7). Ἔχουν γεννηθῆ ἐκ νέου (Α΄ Πέτρ. 1, 3, 23) καὶ καλοῦνται νὰ εἶναι ἅγιοι ὅπως ὁ Θεὸς εἶναι ἅγιος (Α΄ Πέτρ. 1, 15-16. 2, 5, 9). Ζοῦν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι λυτρωμένοι ἀπὸ τῆς προτέρας ζωῆς των, τῆς κατὰ σάρκα (Α΄ Πέτρ. 4, 2-4. Α΄ Θεσ. 1, 9). Αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀνέχωνται μεταξὺ των κανένα πιστό, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' εἶναι ἔνοχος εἰς τὴν ἀνηθικότητα, πλεονεξία, εἰδωλολατρία ἢ σὲ ἄλλες ἁμαρτίες, διότι ἕνα τέτοιο πρᾶγμα ἀλλοιώνει τὴν ἐσχατολογικὴ ἁγιότητα τῆς συνάξεως τῶν πιστῶν (Α΄ Κορ. 5, 11 - 13). Ἀλλ' αὐτοὶ ἐπίσης πρέπει νὰ κρατοῦν κάποιο διαχωρισμὸ ἀπὸ τὸν κόσμο μὲ τὸ νὰ ἀποφεύγουν τὰ ἀνθρώπινα δικαστήρια (Α΄ Κορ. 6, 1 ἑ.) καὶ νὰ μὴ συμμετέχουν σὲ δεῖπνα ἐθνικῶν, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποθάλπουν εἰδωλολατρία (Α΄ Κορ. 10, 14-22). Οἱ χριστιανοὶ χαρακτηρίζονται σὰν «οἱ ἔσω», ἐνῶ οἱ μὴ πιστοὶ χαρακτηρίζονται σὰν «οἱ ἔξω»[24]. Μ' ὅλους αὐτοὺς καὶ ἄλλους τρόπους ἡ Ἐκκλησία στὴν Καινὴ Διαθήκη ἐκφράζει μίαν ἄλλη διάσταση τῆς ἐσχατολογικῆς της ζωῆς, δηλ. ὅτι εἶναι μία ὑπερφυσικὴ καὶ ἐξωκοσμικὴ ὀντότης μέσα εἰς τὴν ἱστορία.

Μία τέταρτη ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ ἱεραποστολή. Μετὰ τὴν Ἀνάστασή Του ὁ ἐγερθεὶς Κύριος ἔδωκε ἐντολὴ στοὺς Ἀποστόλους του νὰ μαθητεύσουν πάντα

τὰ ἔθνη (Ματθ. 28, 19). Ἀμέσως, μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ ὁ Πέτρος ἄρχισε νὰ κηρύττη τὸν Ἰησοῦν ἐκ Ναζαρέτ (Πράξ. 2, 14). Στὴν Ἔφεσσον ὁ διωκώμενος Παῦλος δὲν σκέπτεται γιὰ τὴν δική του ἀσφάλεια, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἱεραποστολὴ («θύρα γάρ μοι ἀνέωγεν μεγάλη καὶ ἐνεργής» Α΄ Κορ. 16, 8. Πρβλ. Φιλιπ. 1, 12 - 18). Ἱεραποστολὴ εἰς τὴν πρώτη Ἐκκλησία δὲν ἦτο μία ἐξαίρεση, ἀλλ' ὁ νόμος, ὄχι ἕνα ἀπὸ πολλὰ ἔργα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ κεντρικὸ ἔργο[25]. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἦτο κατὰ φύσιν μία ἱεραποστολικὴ Ἐκκλησία. Σκεφθῆτε τὸν Πέτρο, τὸν Στέφανο καὶ τὸν Φίλιππο στὶς Πράξεις, τὸ ἱεραποστολικὸ πεδίο στὰ Ἱεροσόλυμα, Σαμάρεια καὶ δυτικὴ Παλαιστίνη, καὶ τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπέκταση τῆς Ἐκκλησίας εἰς Ἀντιόχεια, ἡ ὁποία τότε ἔγινε ἕνα μεγάλο ἱεραποστολικὸ κέντρο (Πράξ. 11, 20. 13, 1 ἑξ.). Σκεφθῆτε γιὰ τὸν μεγαλύτερο ἱεραπόστολο ἀπ' ὅλους τὸν Ἀπόστολο Παῦλο καὶ τοὺς συνεργάτες του Τιμόθεο καὶ Σίλα, καθὼς καὶ πολλοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὴν θαυμασία ἱεραποστολή τους εἰς τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ μετὰ ταῦτα τὸ προβλεπόμενο ταξίδι τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς τὴν Ἱσπανία νὰ κηρύξη Χριστόν, ὅπου τὸ ὄνομά Του δὲν εἶχε ἀκόμη ἀκουστῆ[26]. Νὰ κάνη λόγο κανεὶς γιὰ τὴν πρώτη Ἐκκλησία σημαίνει νὰ ὁμιλῆ γιὰ ἱεραποστολή!

Ἱεραποστολὴ εἶναι μία ἐσχατολογικὴ διάσταση, ἡ ὁποία ὁρίζει τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, διότι αὐτὴ ἐνδόμυχα ξεπηδᾶ ἀπὸ τὸ ἐσχατολογικὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας. Μὲ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, ἐγκαινιάζεται ἡ ἔναρξη τῶν ἐσχατολογικῶν γεγονότων. Ἡ σωτηρία πρέπει νὰ κηρυχθῆ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἴδιο σὲ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς[27]. Συνάντηση μὲ τὰ ἐσχατολογικὰ γεγονότα φυσικῶς ὁδηγεῖ εἰς «μαρτυρίαν» (Πράξ. 1, 8. 2, 32. 4, 33. Γαλ. 1, 16) καὶ μαρτυρία ἀναγκαίως ὁδηγεῖ στὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ στὴν ἱεραποστολή. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἦτο ἱεραποστολικὴ Ἐκκλησία, ὄχι ἀπὸ στρατηγικοὺς λόγους, γιὰ νὰ κερδίση περισσότερα μέλη, ἀλλ' ἀπὸ ἐσωτερικὴ θεία παρακίνηση νὰ διακηρύττη τὴν ἐσχατολογικὴ σωτηρία τοῦ Θεοῦ. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἱεραπόστολοι κατείχοντο ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, μία ἀνάγκη ριζωμένη στὴ θεία ἐντολὴ νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιο (Α΄ Κορ. 9, 16. Ρωμ. 1,1, 14. Πράξ. 4, 20. 5, 29) καὶ τελικὰ στὸ Θεό, «ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α΄ Τιμ. 2,4). Ἔτσι ἱεραποστολὴ εἶναι μία μόνιμος καὶ καθολικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ χριστιανοὶ ἱεραπόστολοι ἔθεσαν ὡς σκοπὸν νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιο σὲ ὅλα τὰ ἔθνη (Μᾶρκ. 13, 10. Ρωμ. 1, 5. Κολ. 1, 23).

Μία τελικὴ ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ προσδοκία τῆς ἐρχομένης Παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τὸ τέλος ὅλων τῶν ἀναμενομένων. Ὁ βαθμὸς τῆς ἐσχατολογικῆς ἐντάσεως, μὲ τὴν ὁποία ἡ προσδοκία αὐτὴ κρατεῖται, εἶναι διάφορος στὰ ποικίλα συγγράμματα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι ἀποφασιστικὸς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον διακηρύσσει μία ἐπικειμένη ἐπιστροφὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐξασθενημένος εἰς τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννου, τὸ ὁποῖον περισσότερο τονίζει τὴν παροῦσα ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Εὑρίσκεται ὡς ἕνα στοιχεῖον εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια τῶν Πράξεων (Πράξ. 3, 20), ἀλλ' ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ τελευταῖα κεφάλαια. Εἶναι ἕνα διακριτικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς σκέψεως τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὁ

όποῖος τὸ διατυπώνει στίς ποιμαντικές του συμβουλὲς ἐν ὄψει τῆς ἐπικειμένης ἀλλοιώσεως τοῦ παρόντος κόσμου (Α΄ Κορ. 7, 17 ἑξ. 25 ἑξ. 29, 31 - 32) καὶ προσεύχεται «μαρὰν ἀθά» (ἔρχου Κύριε) (Α΄ Κορ. 16, 22). Γράφει στοὺς Φιλιππησίους ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἐγγύς (Φιλιπ. 4, 5) καὶ πρὸς τοὺς Ρωμαίους ὅτι ἡ ἡμέρα ἐγγίζει, διότι ἡ σωτηρία εἶναι πλησιέστερα τώρα, παρὰ ὅταν οἱ χριστιανοὶ στὴν ἀρχὴ ἐπίστευαν (Ρωμ. 13, 11-12). Στὶς Ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς ἡ ἐσχατολογικὴ προσδοκία τοῦ ἐρχομένου τέλους ἀπουσιάζει. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου, στὴν Α΄ ἐπιστολὴ τοῦ Πέτρου καὶ στὴν Α΄ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου εἶναι παροῦσα (Ἰακ. 5, 8. Α΄ Πέτρ. 4, 7. Α΄ Ἰωάν. 2, 18), ἀλλ' εἰδικῶς εἰς Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην αὐτὸ τὸ στοιχεῖον δὲν παίζει ἐνεργὸ ρόλο. Στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως διακατέχει τὰ πάντα. Αὐτὸ τὸ βιβλίο τελειώνει τὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴν ἰσχυροτέρα ἐσχατολογικὴ σημείωση, «ναί, ἔρχου ταχύ. Ἀμήν, ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ» (Ἀποκ. 22, 20).

Ἡ ἐσχατολογικὴ προσδοκία τοῦ τέλους, ποὺ εἶναι μέρος τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀξίζει μελέτης γιὰ διαφόρους λόγους. Πρῶτον, αὐτὴ ἡ προσδοκία δὲν εἶναι ἡ μόνη «ἐσχατολογικὴ» διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δείχθηκε ἐνωρίτερα καὶ ὄχι ἡ σπουδαιοτέρα. Δεύτερον δὲν ἀποδείχθηκε ἱστορικῶς ὀρθή, διότι οἱ πρῶτες γενεὲς τῶν χριστιανῶν ἀπέθανον καὶ ἡ ἱστορία συνεχίσθη. Ὅμως αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀνησυχῇ ὑπερβολικά. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία δὲν ὑπέφερε τραῦμα ἀπὸ τὴν ἀναβολὴ τῆς ἐρχομένης Παρουσίας καὶ εὔκολα κράτησε τὴν προσδοκία τῆς Παρουσίας σὰν τελικὴ ἐλπίδα. Περισσότερο σπουδαῖο εἶναι ὅτι ἡ πίστη τῶν πρώτων χριστιανῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποια ἡμερομηνία, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ ὁ W.C. van Unnik ἔχει γράψει[28]. Τρίτον ἡ προσδοκία τοῦ ἐπικειμένου ἐσχατολογικοῦ τέλους, ἂν καὶ ὄχι ἱστορικῶς ἀκριβής, ἐκφράζει τὸν ὁλοκληρωτικὸ προσανατολισμὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεό, ἕνα προσανατολισμὸ ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ διατηρηθῇ χωρὶς ἀναγκαία ἀναφορὰ σὲ μιὰ ἡμερομηνία. Τελικῶς, εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη ἡ ἐσχατολογικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι συνδυασμένη ὄχι μὲ τὴ μέλλουσα σωτηρία μόνο, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴ σωτηρία σὰν παροῦσα πραγματικότητα. Μελετῆστε γιὰ παράδειγμα τὴν ἐσχατολογικὴ πίστη τῶν Κορινθίων καὶ τὴ γοητεία τους μὲ τὰ παρόντα δῶρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ ἀληθεύει τόσο στὸν Ἰωάννη, ὅσο καὶ στὸν Ἀπ. Παῦλο. Ἀληθεύει, ἐπίσης σὲ ποικίλες μορφὲς καὶ περιπτώσεις, σὲ ὅλη τὴν Καινὴ Διαθήκη, διότι ἡ Ἐκκλησία, ὡς φορεὺς καὶ κῆρυξ τοῦ ἐσχατολογικοῦ γεγονότος τοῦ Χριστοῦ, γνωρίζει ἑαυτὴν καὶ εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ εἶναι προσδιορισμένη ἀπὸ τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ.

Ἔχομε ἐξετάσει παραπάνω πέντε ἐσχατολογικὲς διαστάσεις τῆς ζωῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας: τὴ συνείδηση σωτηρίας, θεοκεντρικότητα, ἐξωκοσμικὸ χαρακτῆρα, ἱεραποστολὴ καὶ τὴν προσδοκία τῆς ἐπειγούσης Παρουσίας. Σ' ὅλα αὐτὰ θὰ μποροῦσαν νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλα, ὅπως εἰδικὰ ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποία διὰ τῆς λατρείας, τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Κυριακοῦ Δείπνου τὸ ἐσχατολογικὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ βιώνεται καὶ διακηρύσσεται μεταξὺ τῶν πιστῶν μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος[29]. Ὅλες αὐτὲς οἱ διαστάσεις, οἱ ὁποῖες εὑρίσκονται σὲ ποικίλες μορφὲς καὶ βαθμοὺς εἰς τὴν

Καινὴ Διαθήκη, ὁρίζουν ἀλληλοσχετιζόμενες ὄψεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομασθοῦν «ἐσχατολογικές», καθ' ὅσον αὐτὲς ὄχι μόνο σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐν Χριστῷ λυτρωτικὴ πράξη τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐπίσης ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτὴν καὶ ἐκφράζουν τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐσχατολογικὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ. Συνάμα ὅμως αὐτὲς εἶναι καὶ «ἱστορικές», καθ' ὅσον λαμβάνουν χώρα στὴν ἱστορία, ἀποβλέπουν στοὺς ἀνθρώπους καὶ λαμβάνουν διάρθωση σὲ ὡρισμένους ἱστορικοὺς τύπους. Οἱ «ἐσχατολογικές» καὶ «ἱστορικές» ὄψεις εἶναι, ὅπως ἔχει σημειωθῆ, ἀρρήκτως σχετιζόμενες στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν οἱ παραπάνω διαστάσεις καλοῦνται κυρίως ἐσχατολογικές, δὲν εἶναι γιατὶ αὐτὲς δὲν εἶναι ἐπίσης ἱστορικές, ἀλλὰ διότι ἡ πρωταρχική τους ἀναφορὰ εὑρίσκεται εἰς τὸν Θεὸ καὶ ὄχι εἰς τὴν ἱστορία. Σ' αὐτὲς τὶς διαστάσεις βρίσκομε μία ὑψωμένη συναίσθηση τῆς ἐσχατολογικῆς σωτηρίας τοῦ Θεοῦ εἴτε ὡς παρούσης εἴτε ὡς μελλούσης πραγματικότητος. Ἰδιαίτατα βρήκαμε στὴν Καινὴ Διαθήκη τὴν ἐσχατολογικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ σὰν ἐμπειρία παρούσης πραγματικότητος εἰς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μελλοντικὴ σωτήριος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἀναμένεται ἀκριβῶς βάσει τῆς παρούσης ἐμπειρίας τῆς ἐν Χριστῷ λυτρωτικῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ, δηλ. βάσει τοῦ ὅ,τι ἤδη ἔχει πράξει ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ καὶ ὅ,τι συνεχῶς πράττει διὰ τοῦ Πνεύματός Του στὴν Ἐκκλησία.

III. Ἱστορικὲς ὄψεις

Τώρα στρεφόμεθα στὶς ἱστορικὲς διαστάσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ «ἱστορικές» ὄψεις τῆς Ἐκκλησίας νὰ ὁρισθοῦν; Ἡ ἱστορία εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ὁ χῶρος τῶν ἀνθρωπίνων προοπτικῶν, κινήσεων, πράξεων καὶ καταστάσεων. Τὸ κέντρο τῆς ἱστορίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος[30]. «Ἱστορικόν» εἶναι τὸ δοθέν, τὸ σχετικό, τὸ μεταβαλλόμενο, τὸ πολλαπλάσιο, τὸ ἁπλῶς ἀνθρώπινο, τὸ ἀδύνατο, τὸ ἐγωϊστικό, τὸ φθειρόμενο, τὸ λαθεμένο, τὸ ἐπαναστατικό, καὶ ἀκόμη τὸ ἁμαρτωλό.

Ὅταν προσβλέπωμε στὴν Ἐκκλησία τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς ἱστορικὴ ὀντότητα, βρίσκομε μία λυτρωμένη κοινωνία, ἡ ὁποία, ἐὰν μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσωμε τὰ λόγια τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἀσκεῖται νὰ «καταλάβη, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθη» (Φιλιπ. 3, 12). Ἀντιμετωπίζει τὸν ἔξω κόσμο μὲ τὸ ἐνδιαφέρο τῆς ἱεραποστολῆς. Ἀντιμετωπίζει ἑαυτὴν μὲ τὸν σκοπὸ τῆς ἐποικοδομῆς. Ὑψώνει ἑαυτὴν σὰν ἄσπιλο Νύμφη τοῦ Χριστοῦ (Ἐφ. 5, 27) καὶ σὰν στῦλο τῆς ἀληθείας τοῦ ζῶντος Θεοῦ (Α΄ Τιμ. 3, 15), ἀλλὰ ταυτόχρονα ἔχει νὰ ἀγωνισθῆ νὰ γίνη ὅ,τι εἶναι μὲ τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Μποροῦμε ἐδῶ μόνο νὰ ἀγγίξωμε μερικὲς βασικὲς ὄψεις τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς δικῆς της ἱστορικῆς ὑπάρξεως, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν εὐρὺ κόσμο τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων. Πρῶτα ἂς διακρίνωμε τρία ἐπίπεδα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. τῆς ζωῆς της ὡς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἀνθρώπινες προοπτικές, πράξεις καὶ καταστάσεις.

Τὸ πρῶτο ἐπίπεδο μπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ ἡ πληρότης τῆς λυτρωμένης ὑπάρξεως. Αὐτὸ περικλείει τὴν ἰδανικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ποὺ παραλληλίζει τὴν ἁρμονία τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς ἑνότητος τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιὰ μία ἀληθινὴ πάλη, καὶ ὄχι

μόνο μία ὑποθετικὴ ἰδεολογικὴ θέση, διότι αὐτὸ ποὺ ὁραματιζόμεθα εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ συγκεκριμένη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ὅπως ὁ ἱστορικός της Κύριος, εἶναι ὑποκειμένη σὲ δοκιμασίες, πειρασμοὺς καὶ ἀκόμη διωγμό. Ἐδῶ πρέπει ἐπίσης νὰ συμπεριληφθῆ καὶ ἡ ὁμαλὴ ἄσκηση γιὰ τὴν πρόοδο, προσαρμογή, ἐξέλιξη, πρέπουσα διοίκηση καὶ καλὴ τάξη. Τὸ σπουδαῖο πρᾶγμα ὅμως εἶναι ὅτι σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἡ Ἐκκλησία εὐκρινῶς διατηρεῖ καὶ τρέφει τὴν ζωή της ἐν Χριστῷ, καὶ κάθε δυσκολία, σύγκρουση ἢ πρόβλημα ἐντὸς αὐτῆς δὲν φθάνει σὲ τέτοιο μέγεθος, ὥστε νὰ συμβιβάζη τὴν βασικὴ ἀκεραιότητα τῆς λυτρωμένης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ μιὰ συμπατηγῆ κοινότητα εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ σ' αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο τῆς λυτρωμένης ζωῆς, εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῶν Φιλιππησίων, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀληθινὰ χαίρεται.

Ἕνα δεύτερο ἐπίπεδο εἶναι μία κατάσταση, ὅπου ἡ λυτρωμένη ὕπαρξη ἀπειλεῖται. Ἐδῶ συνεπάγεται μία ἀμφίβολη κατάσταση, εἰς τὴν ὁποία ὁ ἀνθρώπινος παράγων τῆς ἀδυναμίας, ἀγνοίας, ὑπερηφανείας ἢ ἁμαρτίας στὴν πράξη φαίνεται νὰ συμβιβάζη τὴν ἀκεραιότητα τῆς λυτρωμένης ζωῆς μιᾶς συγκεκριμένης τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπειλεῖ τὴν γνησιότητά της ἐν Χριστῷ. Ἐδῶ μπορεῖ, π.χ. νὰ ἔχωμε τὸ πρόβλημα τοῦ σοβαροῦ ὀλισθήματος (Ἑβρ. 5, 12-6,8. 10, 25-31), τὸ πρόβλημα τῆς λανθασμένης συμπεριφορᾶς, ἕνεκα τῆς ὁποίας μελετᾶται κρίση καὶ πιθανὸν ἀφορισμὸς (Β' Κορ. κεφ. 10-13. 13, 1-2, 10. Ἀποκ. κεφ. 2-3. 3, 15-17), τὸ πρόβλημα τῆς διαιρέσεως εἰς φατρίας (Α' Κορινθίους), καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐσφαλμένης διδασκαλίας καὶ αἱρέσεως (Γαλάτας, Κολοσσαεῖς, Ποιμαντικές, Β' Πέτρου, Ἰούδα καὶ Α' Ἰωάννου). Σὲ τέτοιες περιστάσεις οἱ δυσκολίες, οἱ συγκρούσεις καὶ τὰ προβλήματα φαίνονται νὰ παίρνουν βλαβερὲς καὶ ἀκόμη διαιρετικὲς διαστάσεις. Δὲν σημαίνει ὅτι μία τοπικὴ Ἐκκλησία ἀναγκαστικὰ ὑποκύπτει σ' αὐτὰ καὶ εἶναι ὁλοκληρωτικὰ χαμένη, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι σὲ τέτοιες περιπτώσεις μιὰ τοπικὴ Ἐκκλησία πέφτει ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀληθινῆς της ζωῆς σὰν μιὰ λυτρωμένη κοινωνία. Ἡ γνησία ζωή της ἐν Χριστῷ συμβιβάζεται καὶ συνεπῶς ἀπειλεῖται.

Ἕνα τρίτο καὶ τελευταῖο ἐπίπεδο εἶναι μία κατάσταση, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ σὰν διεσπασμένη ζωή. Σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἡ διάσπαση στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τέτοιου μεγέθους, ποὺ ἕνα συγκεκριμένο ἄτομο μέσα στὴν Ἐκκλησία ἢ μία ὁμάδα μέσα στὴν Ἐκκλησία ἢ μιὰ ὁλάκερη τοπικὴ σύναξη ὑφίσταται διαχωρισμὸ ἀπὸ τὴν καθολικὴ πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἐναντίον τῆς ὁποίας οἱ πῦλες τοῦ Ἅδου δὲν θὰ κατισχύσουν, σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεση τοῦ Χριστοῦ. Παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζοῦσε μὲ τὴ μητρυιά του, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀπ. Παῦλος διατάσσει ἀφορισμὸν (Α' Κορ. 5, 3-4, 13), οἱ ἀσκητικοὶ «ἀποστάτες», οἱ ὁποῖοι καταδικάζουν τὸ γάμο (Α' Τιμ. 4, 1-3), οἱ γνωστικίζοντες αἱρετικοὶ διδάσκαλοι, ὅπως ὁ Ὑμέναιος καὶ ὁ Φίλητος, οἱ ὁποῖοι μὲ ἄλλους διϊσχυρίζοντο, ὅτι ἡ ὁλοκληρωμένη πνευματικὴ ἀνάσταση εἶναι ἤδη ἐδῶ (παροῦσα) (Β' Τιμοθ. 2, 18), οἱ καλούμενοι «ἀντίχριστοι», ποὺ ἠρνοῦντο τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ καὶ προῆλθαν μέσα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν χωρὶς νὰ ἀνήκουν εἰς αὐτὴν (Α' Ἰωάν. 2, 18-19. 4, 1-3) καὶ ἄλλοι. Φυσικά, στὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν βρίσκομε κανένα παράδειγμα μιᾶς ὁλόκληρης τοπικῆς

Ἐκκλησίας, ποὺ νὰ ἀφορίζεται. Ὅμως βρίσκομε τοὐλάχιστον δύο περιπτώσεις, ὅπου ἀφορισμὸς ἀπειλεῖται καὶ τελικὴ κρίση ἀπὸ ἕνα Ἀπόστολο στὴ μία περίπτωση καὶ ἕνα Προφήτη στὴν δευτέρα (Β΄ Κορ. 13, 1-2, 10. Ἀποκ. 3, 15-17. Πρβλ. Ἀποκ. 2,5). Ἡ τελευταία περίπτωση τῆς «χλιαρᾶς» Ἐκκλησίας τῆς Λαοδικείας εἰς τὴν Μ. Ἀσία εἶναι, μπορεῖ νὰ πῇ κανείς, σχετικὴ μὲ τὴ θέση πολλῶν Ἐκκλησιῶν σήμερα, οἱ ὁποῖες πάσχουν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστεια μὲ αἰτία τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ὁ κίνδυνος ἐδῶ εἶναι ὄχι τόσο μιὰ εἰδικὴ αἵρεση, ἀλλὰ ὀπισθοχώρηση ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα πίστεως τῆς λυτρωμένης Ἐκκλησίας καὶ πτώση μέσα σὲ μιὰ ἁπλῆ ἀνθρώπινη καὶ ἐγκόσμια προοπτική.

Τὰ παραπάνω ἱστορικὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ προηγούμενες ἐσχατολογικὲς διαστάσεις, ἀλληλοσχετίζονται καὶ συνυπάρχουν σὲ ποικίλους βαθμοὺς καὶ τύπους στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ λυτρωμένη ὕπαρξη στὴν παροῦσα της πληρότητα βρίσκεται μόνον εἰς τοὺς Φιλιππησίους, ὅπου πασιχαρῶς ἡ Ἐκκλησία μετέχει εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ χωρὶς σημαντικὰ προβλήματα[31]. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁλοκληρωτικὰ σπασμένη ὕπαρξη δὲν εὑρίσκεται, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ζωὴ μιᾶς ὁλοκλήρου συνάξεως, ἀλλὰ μόνο σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις ἀτόμων ἢ ὁμάδων. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὴν ὁποία βλέπομε, μπορεῖ νὰ ἐνθυμηθοῦμε, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν συγγραφέων-ἀρχηγῶν της, εἶναι μιὰ ἀγωνιζομένη Ἐκκλησία, πολὺ ἀπησχολημένη μὲ τὴν ἐποικοδόμηση τῆς κοινότητος, καὶ προτρεπομένη νὰ ζήσῃ τὴν ἕνωση καὶ τὴν πληρότητα τῆς λυτρωμένης ζωῆς, τὴν ὁποία κατέχει ἐν Χριστῷ. Ἐν τούτοις ἡ Καινὴ Διαθήκη, στὸ παράδειγμα τῆς Β΄ πρὸς Κορινθίους καὶ στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀφήνει χῶρο γιὰ τὴ δυνατότητα τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ πταίσματος μιᾶς ὅλης συνάξεως, ὅπου ἡ μετάνοια ἐλλείπει.

Πολλὲς εἰδικὲς ὄψεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας θὰ μποροῦσαν ἐπίσης νὰ ἐξετασθοῦν σὰν τὶς ἀκόλουθες: Ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, ἡ ἐξέλιξη τῆς παραδόσεως, ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνος, ἡ διατύπωση τοῦ δόγματος, ἡ ἀνάπτυξη τῆς θεολογικῆς σκέψεως, τὸ φαινόμενο τῆς ποικιλίας εἰς τὴν διδασκαλία καὶ τοὺς τύπους καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦμε ἐδῶ νὰ παρουσιάσωμε. Αὐτὰ δὲν εἶναι μόνο σπουδαῖα, ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ κρίσιμα γιὰ τὴν διατήρηση τῆς ὀντότητος, τῆς ἑνώσεως καὶ εὐταξίας τῆς Ἐκκλησίας διὰ σαφῶν κριτηρίων, ἀρχῶν καὶ κανονισμῶν. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως αὐτὰ ἐγείρουν τὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ γίνεται ἕνα «ἵδρυμα», μερικὲς φορὲς ἕνα ἵδρυμα τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ἄλλων. Αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἐξετασθῇ εἰς τὸ ἀκόλουθο τμῆμα αὐτῆς τῆς εἰσηγήσεως. Γιὰ τώρα ἂς ἐξετάσωμε περιληπτικῶς μία τελικὴ ἱστορικὴ ὄψη τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ποὺ εἶναι ἡ σχέση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν κόσμο.

Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν ἀσχολεῖται τόσο μὲ τὸν κόσμο καθ᾽ ἑαυτόν, ὅσον ἀπασχολεῖται νὰ τὸν σώσῃ. Τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἐνδιαφέρον εὑρίσκετο εἰς τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἔβλεπαν τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν θέση τῶν θείων σκοπῶν σὲ ἕνα ἐσχατολογικὸ σχηματισμό. Ἀκόμη περισσότερο, ἀντίθετα μὲ τὴν κατάσταση σήμερα, οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν μία πολὺ μικρὰ μειοψηφία, ὥστε δὲν μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν πολιτισμό, στὸν ὁποῖο ζοῦσαν. Τί θὰ μποροῦσαν π.χ. νὰ κάνουν γιὰ

τὴν δουλεία, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ δυνατότης ἀπορρίψεως τῆς δουλείας θὰ μποροῦσε νὰ νοηθῆ (Φιλήμ. 16); Γιὰ ἀρκετὸ χρόνο οἱ χριστιανοὶ εἶχαν νὰ ἀγωνισθοῦν γι' αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ ζῆν ὡς χριστιανοί. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ 'Εκκλησία εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη δεικνύει λίγο ἢ καθόλου ἐνδιαφέρο στὴ σχέση της μὲ τὴν εὐρύτερη μόρφωση, τὸν πολιτισμὸ καὶ ἀκόμη τὸ κράτος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζοῦσε. Μόνον ἔμμεσα μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάση σὲ κάποια καταληπτὴ σχέση τῆς πρώτης 'Εκκλησίας μὲ τὴν εἰδωλολατρικὴ κοινωνία ἀπὸ εἰδικὲς περιπτώσεις συμμετοχῆς χριστιανῶν καὶ ἀπὸ μερικὲς ἀναφορὲς στὸ κράτος.

Φαίνεται νὰ ἐπικρατῆ ἡ ἰδέα εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ πρέπει βασικὰ νὰ ἐπιδιώκουν εἰρήνη ἀμφοτέρως στὶς σχέσεις τους μὲ εἰδωλολάτρας καὶ ἐν σχέσει μὲ τὸ κράτος. Προσευχὲς γιὰ τὶς ἐξουσίες σ' αὐτὲς ἀπαιτοῦνται τόσο γιὰ λόγους ἁρμονίας, ὅσο καὶ γιὰ λόγους ἠθικῆς ὑποχρεώσεως σὲ νόμιμη ἐξουσία κάτω ἀπὸ τὸν Θεὸ (Α΄ Τιμ. 2, 1-2. Ρωμ. 13, 1 ἑξ. Α΄ Πέτρ. 2, 13). 'Η ἐπιδίωξη τῆς εἰρήνης ἐκφράζεται καθαρὰ ἀπὸ τὸν Παῦλο, ὁ ὁποῖος παρακινεῖ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ρώμης, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ χέρι τους, νὰ ζοῦν εἰρηνικῶς μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (Ρωμ. 12, 18). Στὴν Α΄ 'Επιστολὴ τοῦ Πέτρου οἱ χριστιανοὶ ἐπίσης παροτρύνονται νὰ συμπεριφέρωνται ἄξια μπροστὰ στοὺς εἰδωλολάτρες καὶ νὰ ζοῦν σὰν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐλευθερία σὰν πρόσχημα δια τὸ κακό (Α΄ Πέτρ. 1, 15-17. 2, 12, 16). Φυσικὰ οἱ χριστιανοί, σὰν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ξεχωρίζουν ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ τοὺς τρόπους του, ὅπως εἴδαμε καὶ παραπάνω. Σὲ καιροὺς διωγμῶν εἰδικῶς ἐνθυμοῦνται ὅτι ὁ κόσμος, ἂν καὶ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἐπαναστατικὸς καὶ γίνεται ὄργανο τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ ('Αποκ., 'Ιωάν. 15, 18-20. Πρβλ. Β΄ Κορ. 4, 3-4)[32]. 'Εν τούτοις, ἡ 'Εκκλησία στὴν Καινὴ Διαθήκη ποτὲ δὲν ὠλίσθησε σὲ ἕνα εἶδος αἱρετικότητος, τὸ ὁποῖον θὰ ἤθελε νὰ συνηγορήση ἀποχωρισμὸ ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς γλώσσης τοῦ μίσους πρὸς αὐτόν. 'Ο Παῦλος παίρνει γιὰ δεδομένο ὅτι οἱ χριστιανοὶ σχετίζονται μὲ ἀσεβεῖς εἰδωλολάτρες γιὰ τὰ ἀναγκαῖα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (Α΄ Κορ. 5. 10-13) καὶ προσεκτικὰ ἐπιτρέπει σημαντικὴ κοινωνικὴ συναναστροφὴ μ' αὐτοὺς (Α΄ Κορ. 10, 27-28). 'Αλλὰ ἀκόμη καὶ σὲ περιστάσεις διωγμῶν ἡ προτροπὴ στοὺς χριστιανοὺς δὲν εἶναι ποτὲ νὰ ἐπιτρέπουν κακὸ ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ νὰ εὐλογοῦν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τοὺς καταδιώκουν καὶ νὰ νικοῦν τὸ κακὸ μὲ τὸ καλό (Ρωμ. 12, 14, 17-18, 21. Α΄ Πέτρ. 2, 15. 3,9,17). Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι ὅμοια μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ 'Ιησοῦ, ὅτι οἱ ὀπαδοί Του πρέπει νὰ ἀγαποῦν τοὺς ἐχθρούς τους καὶ νὰ προσεύχωνται γιὰ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τοὺς καταδιώκουν (Ματθ. 5, 44). 'Η κρίση ἀφίεται στὸ Θεό[33]. Τὸ ἔργο τῆς 'Εκκλησίας ἀναφορικὰ μὲ τὸν κόσμο εἶναι ὡς ἐκ τούτου ὁλοκληρωτικὰ θετικὸ καὶ βασίζεται στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. 'Η 'Εκκλησία ζητεῖ νὰ μετασχηματίση τὸν κόσμο μέσα στὴ ζωή της, καὶ νὰ τὸν ὑψώση στὴν ἀφθονία τῆς θείας ζωῆς. 'Επάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση εἰδικῶς σήμερα, ποὺ οἱ χριστιανοὶ εἶναι πολυάριθμοι, ἡ 'Εκκλησία ἔχει μία οὐσιαστικὴ ὑποχρέωση νὰ ἀσκῆ θετικὴ ἐπιρροὴ στὸν κόσμο σὲ τέτοια πεδία, ὅπως τὸ κοινωνικὸ ἔργο, τὴν πολιτιστικὴ δραστηριότητα, θέματα δικαιοσύνης, τὸν πολιτικὸ τομέα καὶ τὰ ὅμοια[34]. 'Εν τούτοις, αὐτὸ τὸ ἔργο τῆς 'Εκκλησίας δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιχειρῆται μὲ ἐπιπολαία αἰσιο-

δοξία, οὔτε φυσικὰ μὲ ὑποχωρητικὴ ἀπαισιοδοξία, γιατί ἡ Ἐκκλησία τελικὰ ἀναπαύεται στὶς σχέσεις της ὄχι μὲ τὸν κόσμο, ἀλλὰ μὲ τὸν Θεό.

IV. Ἀλληλεξαρτώμενες σχέσεις τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ὄψεων

Σύμφωνα μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἡ Ἐκκλησία ὡς ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι μία ἐσχατολογικὴ ὀντότης εἰς τὴν ἱστορία. Ἡ Ἐκκλησία ἱδρύθηκε μὲ τὸ λυτρωτικὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνήκει στὸ Θεό. Η Ἐκκλησία διακηρύττει τὸν καινὸν αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάσθηκε ἐν Χριστῷ. Εἶναι ἄμεσα ἐξηρτημένη ἀπὸ τὴν σωτήρια ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ παρὸν διὰ μέσου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ζῆ μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ ὁποία δὲν εἶναι βιβλίο, ἀλλ' ἡ καινὴ ἐσχατολογικὴ πραγματικότης τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ἀποσκοπεῖ διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἱεραποστολῆς νὰ προσελκύση τὸν κόσμο στὴ ζωή της καὶ νὰ τὸν μεταμορφώση σὲ νέα δημιουργία. Τελικὰ ἡ Ἐκκλησία ἀναμένει τὴν μελλοντικὴ πληρότητα τῆς σωτηρίας συγκεντρωμένη στὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου της. Ταυτόχρονα ὅμως ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίζεται μὲ τὴν ἱστορία, ποὺ εἶναι ἡ σφαῖρα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀμφοτέρως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Σὰν μία ἀνθρωπίνη ὀντότης εἰς τὴν ἱστορία ἡ Ἐκκλησία ἀναποφεύκτως ἀντιμετωπίζει τὴν ἀνάγκη τῆς ἐποικοδομῆς, ἑνότητος, ταυτότητος, ὀργανισμοῦ, τύπων, ἀξιωμάτων καὶ τὰ ὅμοια. Ἀλλ' ὅμως ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο μία ἱστορικὴ ὀντότης, δηλ. ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ μειωθῆ σὲ μιὰ κοινωνιολογικὴ ὑπόσταση, γιατί τότε χάνει τὸν χαρακτῆρά της σὰν λαὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡ σπουδαιότατη ἐρώτηση ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἡ ἑξῆς: Πότε καὶ γιατί οἱ ἱστορικὲς ὄψεις τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐκπληροῦν τὸν σκοπό τους, ὡς ἀποτελεσματικὲς μαρτυρίες ἢ μέσα τῆς νέας ἐσχατολογικῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ; Πότε καὶ γιατί ἡ σχέση μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐσχατολογικῶν διαστάσεων τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας γίνεται προβληματική; Θὰ προσπαθήσω ν' ἀπαντήσω σ' αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις στὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς εἰσηγήσεως μὲ ἄμεσον ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας σήμερα.

Ὡρισμένοι προτεστάντες θεολόγοι ἔχουν ἀξιώσει μὲ κάποιο δίκαιο, ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας σὲ σχέση μὲ τὴν ἱστορία εἶναι ἡ «ἱδρυματικοποίηση» τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς ἐσχατολογικῆς της συνειδήσεως. Γι' αὐτοὺς πρὸ πολλῶν ἐτῶν αὐτὴ ἡ ἱδρυματικοποίηση τῆς Ἐκκλησίας φαινόταν νὰ συμβαίνη εἰς τὸν δεύτερο αἰῶνα, ὅταν ἡ Ἐκκλησία βαθμιαίως ἔγινε «καθολική». Τώρα ὅμως, ὅπως ἀξιοῦν οἱ ὡς ἄνω θεολόγοι, οἱ ἀρχὲς καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Παύλου[35]. Ὁπουδήποτε εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀπαντοῦν μαρτυρίες, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἱστορικὴ συναίσθηση, ἀξιώματα, διδασκαλίες, μυστήρια, παράδοση, θεσμοὺς καὶ γενικὰ τὴν πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖ, λέγουν, ἔχομε τὸν «πρῶτο Καθολικισμό». Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ὀρθή. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ γεγονότα. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ τῶν γενεθλίων τῆς Ἐκκλησίας μιὰ πορεία ἀρχίζει, εἰς τὴν ὁποία ἡ πύρινη ἐσχατολογικὴ ἐμπειρία τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἔρχεται νὰ ἀντιμετωπίση τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Μὲ τὴν ταχεῖα ἐξάπλωση διὰ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου κατὰ τὶς πρῶτες χριστιανικὲς δεκαετίες, ταυτόχρονα ἀρχίζει

καὶ τὸ ἔργο τῆς ἐποικοδομῆς, τῆς στερεώσεως καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως γιὰ παράδειγμα εἰς τὴν περίπτωση τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία ἀναπτύσσεται εἰς ἕνα ἱστορικὸ ἵδρυμα.

Ἐν τούτοις ἕνα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ διακρίνῃ μεταξὺ «ἱδρύματος» καὶ «ἱδρυματικοποίησης». Ἡ Ἐκκλησία σὰν μιὰ ὀντότητα στὴν ἱστορία ἀναποφεύκτως ἀποτελεῖ ἕνα ἱερὸ ἵδρυμα. Ἡ ἱστορικὴ πορεία τῆς στερεώσεως τῆς Ἐκκλησίας διὰ μέσου τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξη εἰδικῶν τύπων διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν δὲν εἶναι ἀρνητικὴ ἐξέλιξη. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἦταν ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν καλὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας διὰ μέσου τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας. Ἡ διάρθρωση τοῦ δόγματος ἦτο ἀναγκαία γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἐξ ἴσου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μία λατρευτικὴ καὶ μυστηριακὴ Ἐκκλησία. Ἐμυοῦσε νέους προσηλύτους εἰς τὴν καινὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ διὰ τοῦ Βαπτίσματος. Τὸ κέντρο τῆς ζωῆς της ἦτο ἡ Θεία Εὐχαριστία, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἑώρταζε ἀπὸ κοινοῦ τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐγεύετο τὴν ἐμπειρία τῶν χαρισμάτων τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος ἡρμήνευσε τὰς μυστηριακὰς πράξεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς δυνατότερους θεολογικοὺς ὅρους (Ρωμ. 6. Α΄ Κορ. 11). Ὁ ἴδιος ἐπίσης εἶχε νὰ ἀγωνισθῇ, νὰ τοποθετήσῃ ἕνα ποιμαντικό, δογματικὸ καὶ κοινωνικὸ πλαίσιο γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸν πνευματικὸ ἐνθουσιασμὸ τῶν Κορινθίων, ποὺ ἀπειλοῦσε ριζικὰ νὰ συντρίψῃ κάθε κριτήριο καὶ τάξη εἰς τὴν Ἐκκλησία. Ποῦ ἔχομε εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκη, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ χιλιασμὸ τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως (Ἀποκ. 20, 4 ἑξ.), μία διδασκαλία ἢ ἐκκλησιασιαστικὴ θέση ἢ λειτουργικὴ ἔκφραση ἢ ἰδέα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι εἴτε μὴ ἀναγκαία εἴτε ἀρνητικὴ ἐξέλιξη; Καὶ ποία ἦτο ἡ ἄλλη ἐκλογὴ ἱστορικῶς εἰ μὴ αἱρετική; Οἱ ἐξελισσόμενοι τύποι καὶ ἱστορικοὶ σχηματισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἐξ ἑαυτῶν ἀρνητικοὶ παράγοντες γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, σὰν ἱστορικὸς ὀργανισμός. Τὸ ἱστορικὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μόνο ἀναπόφευκτο, ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ ὅλως ἀναγκαῖον.

Ἀλλὰ «ἱδρυματικοποίηση» εἶναι κάτι ἄλλο. Συνεπάγεται μιὰν ἀρνητικὴ ἐξέλιξη, κατὰ τὴν ὁποία χάνεται κάτι ἀπὸ τὴν γνήσια πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ὑποχωρεῖ κατὰ βαθμοὺς πίσω ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς μορφὲς καὶ τύπους τῆς Ἐκκλησίας. Ὄχι ὅτι ἡ ἐσχατολογικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας χάνεται ὁλοκληρωτικά. Ἡ Ἐκκλησία καθ᾽ ἑαυτὴ εἶναι ἱδρυμένη ἐπάνω στὸ λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι κατὰ φύση ἐσχατολογική. Ὁ Χριστοκεντρισμὸς εἶναι τὸ οὐσιωδέστερο ἐσχατολογικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ᾽ ὅμως, ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὄχι ὡς βιβλίον, ἀλλὰ σὰν μία ὑπαρξιακὴ πνευματικὴ πραγματικότητα, ἐπιζεῖ σὲ ποικίλους βαθμοὺς βάθους καὶ πληρότητος εἰς τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ βαθύτης καὶ ἡ πληρότης ἀπαιτοῦν πάνω ἀπ᾽ ὅλα διάκριση καὶ ἀλήθεια. Ἡ Καινὴ Διαθήκη συχνὰ καλεῖ γιὰ διάκριση τῶν πνευμάτων. Ἐὰν ἡ καινὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ δὲν βιοῦται μὲ γνήσια πληρότητα, ὑπάρχουν πολλοὶ κίνδυνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπειλοῦν τὴ λυτρωμένη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Εἰς τὴν πρώτη Ἐκκλησία βλέπομε ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος τῆς ὑπερτονίσεως στὴν ἀνανέωση τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Λόγῳ τῆς

ἐσχατολογικῆς θέρμης τῶν πρώτων χριστιανῶν, ὁ πρῶτος πειρασμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἦτο νὰ περιπέση σὲ ἕνα εἶδος ριζικοῦ πνευματικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς Κόρινθον, ὅπου ἡ ἀπόλαυση εἰδικῶν χαρισμάτων ἀτομικῶς, ὅπως τῆς γλωσσολαλίας, τῆς νομιζομένης σοφίας, τῆς προφητείας καὶ ὁμοίων, ἀπειλοῦσε τὴν ἑνότητα καὶ τὴν τάξη τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Β΄ πρὸς Κορινθίους, κεφάλαια 10-13, γίνεται λόγος ἐπίσης γιὰ μία ἐσφαλμένη ἀντίληψη περὶ θαυμάτων, ὁραμάτων καὶ δυναμικοῦ κηρύγματος συνδεδεμένων μὲ τοὺς «ὑπέρ λίαν ἀποστόλους», τοὺς ὁποίους ἐλέγχει ὁ Ἀπ. Παῦλος δριμύτατα. Ἡ ἐσφαλμένη ἔμφαση τῆς ἀνακαινώσεως στὸ ἀρχαῖο Χριστιανισμὸ ἐγκυμονοῦσε ὄχι μόνο ποιμαντικὰ ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ αἱρετικὰ προβλήματα, ὅταν ἡ εὐσέβεια ἢ ἡ θεολογικὴ σκέψη συνεκεντροῦντο μονόπλευρα στὸ «νῦν» τῆς σωτηρίας. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος ἔπρεπε νὰ διακρατήση τὸν πνευματικὸ ὑπέρ-ἐνθουσιασμό τῶν Κορινθίων, οἱ ὁποῖοι ἐφέροντο σὰν νὰ ἦταν «ἤδη» βασιλεῖς (Α΄ Κορ. 4, 8). Εἶχε νὰ τονίση εἰς αὐτοὺς ὅτι ὑπῆρχε ἐπίσης ἕνα σημαντικὸ «οὔπω νῦν» στὴ σωτηρία, ἡ πληρότης τῆς ὁποίας ἀνεμένετο νὰ ἔλθη εἰς τὸ μέλλον (Α΄ Κορ. 13, 9-10, 12. Β΄ Κορ. 5, 7. Πρβλ. «οὐχ ἤδη» εἰς Φιλιπ. 3, 12). Πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμε στοὺς ἑαυτούς μας ὅτι ἡ πρώτη χριστιανικὴ αἵρεση ἦτο ὁ γνωστικισμὸς (ὁ ὁποῖος ἦτο βέβαια ἕνα πολλαπλὸ φαινόμενο). Ὁ Ὑμέναιος καὶ Φίλητος ἀξιοῦν ὅτι ἡ ἀνάσταση «ἤδη γεγονέναι» (Β΄ Τιμ. 2, 17-18). Ὁ Μαρκίων, μὲ τὸν ριζικὸ τονισμὸ στὸ νέο στοιχεῖο τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀρνεῖται τὴ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἀκόμη ἀπεκάθαρε τὰς παυλείους Ἐπιστολὰς ἀπὸ τὰ ἰουδαϊκὰ στοιχεῖα. Ὁ Μοντανισμὸς μὲ τὸν ἐκρητικὸ πνευματικὸ ἐνθουσιασμὸ ἐπίσης ἀπετέλεσε αἵρεση. Τελικὰ σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ἐσχατολογικῆς ἐντάσεως ὑπῆρχε ἐπίσης ὁ κίνδυνος τῶν ὑπερβολικῶν ἀποκαλυπτικῶν θεωριῶν ὅπως εἰς τὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως, καὶ ἐπὶ πλέον ὁ κίνδυνος ἐσφαλμένης συμπεριφορᾶς, ὅπως εἰς τὴν περίπτωση μερικῶν Θεσσαλονικέων, οἱ ὁποῖοι ἐσταμάτησαν νὰ δουλεύουν λόγῳ τῆς ἀναμονῆς τῆς ἐπειγούσης παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (Β΄ Θεσ. 2, 1 ἑξ. 3, 10 ἑξ.). Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τρόπους ὑπῆρχε εἰς τὴν πρώτη Ἐκκλησία ὁ ἀντίθετος κίνδυνος αὐτῆς τῆς λεγομένης «ἱδρυματοποιήσεως», δηλαδὴ ὁ κίνδυνος τῆς πνευματικῆς αὐθαιρεσίας, ἡ ὁποία ἀπειλοῦσε νὰ καταστρέψη τὰ ἀναγκαῖα κριτήρια, ἱστορικὴ οἰκοδομή, τάξη καὶ ἑνότητα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὅμως βρίσκομε ἐπίσης καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ἱδρυματικοποιήσεως. Ἕνας προτεστάντης ἐπιστήμων γράφει σχετικῶς γι᾽ αὐτό, ποὺ αὐτὸς καλεῖ «μεταμόρφωση» τοῦ χαρακτῆρος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας μὲ τὴν προβολὴ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, συγκέντρωση στὶς μυστηριακὲς πράξεις, καὶ ἀπώλεια σημαντικοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξωκοσμικῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας[36]. Ἐν τούτοις, ἐδῶ πρόκειται ὄχι γιὰ μιὰ διαρκῆ μετατροπὴ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μιὰ διακύμανση μεταξὺ τοῦ βαθμοῦ, στὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἁπλῶς ἕνα ἱστορικὸ ἵδρυμα καὶ τοῦ βαθμοῦ ὅπου αὐτὴ ἐπίσης διατηρεῖ τὴν συνείδηση τοῦ ἐσχατολογικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορία. Ὀρθῶς μπορεῖ νὰ γίνη λόγος γιὰ ὡρισμένες τάσεις, οἱ ὁποῖες, ἐὰν προχωροῦν πολὺ μακρυά, δημιουργοῦν τὸ πρόβλημα τῆς «ἱδρυματικοποιήσεως» εἰς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τὴν μείωσή της εἰς ἕνα ἁπλὸ ἱστορικὸ ἵδρυμα. Μερικὰ παραδείγματα τοιούτων τάσεων μπορεῖ νὰ δοθοῦν.

Μία τάση εἶναι ὅτι τὰ σωτήρια γεγονότα μπορεῖ βαθμιαίως νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἀνήκουν κυρίως εἰς τὸ παρελθόν, ὄχι ὁλοκληρωτικὰ προσδιορίζοντα τὴν παροῦσα ζωὴν τοῦ πιστοῦ, ἂν καὶ μυστηριακῶς τὰ σωτήρια γεγονότα γίνονται παροῦσες πραγματικότητες εἰς τὴν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ λυτρωτικὸς θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἀνάστασή του καὶ ἡ Πεντηκοστὴ μπορεῖ νὰ φαίνωνται σὰν ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὄχι σὰν ζωτικὲς πραγματικότητες, οἱ ὁποῖες ἐδῶ καὶ τώρα ἐργάζονται τὴν ἀνανέωση τῶν χριστιανῶν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ ἡ παροῦσα ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τείνει νὰ ἑρμηνεύεται μὲ ὅρους τῆς ἠθικῆς συναναστροφῆς, ὀρθῆς διδασκαλίας καὶ καλῆς τάξεως (π.χ. ἡ ἐπιστολὴ Ἰακώβου καὶ οἱ Ποιμαντικὲς ἐπιστολές). Μὲ ἄλλες λέξεις, ἡ νέα ἐσχατολογικὴ πραγματικότης ἐν Χριστῷ, ποὺ εἶναι ἄμεσα ἐξηρτημένη ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ βιουμένη ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, δηλαδὴ τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἀρχίζει νὰ χάνη τὴν ζωτικότητα, τὴ δύναμη καὶ τὸ βάθος του.

Μία ἄλλη συγγενεύουσα τάση εἶναι ὁ κίνδυνος ἀπωλείας τοῦ ἀπολύτως ὁλικοῦ χαρακτῆρος τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ἡ καινὴ ἐσχατολογικὴ ὕπαρξη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ζωὴ ἐν Πνεύματι, ποὺ σημαίνει μιὰ προσωπικὴ κοινωνία μὲ τὸν Θεό, διεκδικεῖ ἀπόλυτα τὸν ὅλον ἄνθρωπο. Εἶναι παροῦσα στὸ κήρυγμα, στὰ μυστήρια, στὴν προσωπικὴ προσευχὴ καὶ στὴν καθημερινὴ χριστιανικὴ διαβίωση ἐν ἁγιότητι καὶ ἀγάπη. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πνευματικὴ οὐσία τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἀρχίζη νὰ ἐλαττοῦται, τότε ὑπάρχει μία τάση νὰ συνταυτίζεται ἡ χριστιανικὴ ζωὴ μὲ τίς λατρευτικὲς ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας μόνον. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἡ νέα ἐσχατολογικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, σὰν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, τείνει πρὸς μίαν στένωση καὶ περιορίζεται στὴν Ἐκκλησία, ὄχι πλέον ὡς ὁ ἐσχατολογικὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὁ τόπος τῆς λατρείας, τῶν λειτουργικῶν ἀκολουθιῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐσεβῶν ἐθίμων. Ἐδῶ πρόκειται ὄχι περὶ ὑπερ-τονισμοῦ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς ἀλλὰ περὶ μιᾶς λατρευτικῆς ἀπομονώσεως ἢ στενώσεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ καὶ μιᾶς ἀπωλείας τοῦ πνευματικοῦ ὁραματισμοῦ, ὅτι ὅλη ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν ὀφείλει νὰ εἶναι ἕνα συνεχὲς μυστήριο. Φυσικὰ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἐξελίξεως δὲν μπορεῖ νὰ βασισθῆ στὴν Κ. Διαθήκη ἢ στίς μετέπειτα ἱστορικές μας πηγές, διότι οἱ πληγὲς κατ' ἀρχὴν κηρύττουν τὴν καθόλου βίωση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Μᾶλλον αὐτὸ πρέπει νὰ γίνη ἐμπειρία, ὅπως στίς ἡμέρες μας, γιὰ νὰ ξεκινήση κανεὶς νὰ ἀντιληφθῆ περὶ τίνος πρόκειται.

Μία τελικὴ τάση ἱδρυματικοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ δυνατότης τῆς Ἐκκλησίας νὰ κατασταλάξη στὴν ἱστορία μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ συμβιβάζεται μὲ τὸ κράτος καὶ ἀκόμη τὸν κόσμο. Ὅπως εἴδαμε παραπάνω, ἡ Ἐκκλησία στὴν Κ. Διαθήκη πράγματι ἄρχισε νὰ ὁρίζη ὑπακοὴ στὸ νόμιμο κράτος καὶ εἰρηνικὴ ὕπαρξη μὲ τὸν κόσμο, ἀλλ' αὐτὸ οὐδόλως ἐννοεῖ κάποιο θεολογικὸ συμβιβασμὸ εἴτε μὲ τὸ κράτος εἴτε μὲ τὸν κόσμο. Στίς Ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς γράφεται, ὅτι ἕνας νέος ἐπίσκοπος πρέπει νὰ χαίρη τῆς καλῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἔξω (Α' Τιμ. 3, 7), ἀλλὰ δὲν γράφεται πουθενὰ ὅτι ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἢ νὰ μιμῆται αὐτούς. Ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος συνεβούλευσε τόσον ὑπακοὴ εἰς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν, ὅσο καὶ εἰρήνην μὲ τὸν ἔξω κόσμον, ἀλλὰ δὲν συνεβούλευσεν ὡς ἐκ τούτου υἱοθέτηση τῶν ἀξιῶν εἴτε τοῦ κράτους εἴτε

τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας. Ἡ ἀρχή του ἦτο «μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ» (Ρωμ. 12, 2). Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἐπίσης ἔχει γίνει ἡ θεολογικὴ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας καί, ἐὰν παραβιάζεται σὲ ὡρισμένες περιπτώσεις τῆς ἱστορίας της, παραβιάζεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀληθινὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ καιροὺς εἰρήνης καὶ εὐημερίας ἡ Ἐκκλησία διατρέχει μεγαλύτερο κίνδυνο συμβιβασμοῦ μὲ τὸν κόσμο καὶ τὸ κράτος. Σὲ καιροὺς διωγμοῦ τείνει νὰ χαράσση τὴ γραμμὴ μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ τοῦ κόσμου πιὸ ἀποφασιστικά.

Μὲ ὅλες τὶς παραπάνω καὶ πιθανῶς καὶ ἄλλες τάσεις ὑπάρχει καθαρὰ ἕνας κίνδυνος ἱστορικῆς ἱδρυματικοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι τόσο ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀναπόφευκτα ἕνας ἱστορικὸς ὀργανισμὸς ἢ ἵδρυμα, ἀλλ' ὅτι, ἐπειδὴ εἶναι ἐπίσης καὶ ἕνα ἵδρυμα στὴν ἱστορία, μπορεῖ νὰ ἀπολέση κατὰ βαθμοὺς τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς σὲ ποικίλα ἐπίπεδα, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἱδρυματικὲς ὄψεις της νὰ ἐπιβληθοῦν μονόπλευρα. Τότε ἡ Ἐκκλησία ὁμολογουμένως κινδυνεύει νὰ μειωθῆ σὲ ἕνα ἁπλὸ ἱστορικὸ ἵδρυμα ἢ ὀργανισμὸ μὲ κύρια ἀναφορὰ στὸν ἑαυτό της, δηλαδή, τὰ ἀξιώματά της, τοὺς νόμους της, τὶς παραδόσεις της, τὶς διδασκαλίες της καὶ τὰ ἔθιμά της, τὰ ὁποῖα γίνονται αὐτοσκοπός, καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν.

Μὲ ἄλλες λέξεις ἡ Ἐκκλησία κινδυνεύει νὰ γίνη ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἱδρύματα μέσα στὴν ἱστορία, ὡς ἕνα «θρησκευτικὸ ἵδρυμα» ποὺ χρησιμοποιεῖ θρησκευτικὴ ὁρολογίαν, ἰδέες καὶ τελετὲς καὶ ἀκόμη ἐπικαλεῖται τὴ θεία ἁγιωσύνη, ἀλλὰ παραδοξολογικὰ βασίζεται περισσότερο σὲ ἀνθρώπινες προοπτικές, στὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον παρὰ στὴ σωτήριο καὶ ἐλέγχουσα παρουσία τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Γνωρίζω, ὅτι σχεδιάζω τὴν εἰκόνα μὲ κάποια ὑπερβολή, ἀλλ' ἐδῶ ἐπίσης θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ θυμηθῆ τὸ κλασσικὸ πορτραῖτο τοῦ Ἱεροῦ Ἐξεταστῆ στὸ ἔργο τοῦ Ντοστογιέφσκυ «Οἱ ἀδελφοὶ Καραμαζώφ» καὶ τὴ παρουσίαση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς ἑνὸς θρησκευτικοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συμβιβάζεται μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, χωρὶς γνήσια ἀναφορὰ στὸν Χριστό, ποὺ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ κεντρικὸ ὅμως πρόβλημα δὲν εἶναι γραφειακὸ ἢ διοικητικὸ[37], ἀλλὰ πνευματικό. Στὴν περίπλοκη καὶ δυναμικὴ ἀλληλεξάρτηση τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ὄψεων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἀποφασιστικὸ σημεῖο εἶναι ὁ βαθμός, στὸν ὁποῖον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐν Χριστῷ εἶναι μία ὑπαρξιακὴ σωτηριολογικὴ ἐμπειρία εἰς τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅσο περισσότερο μία πραγματικότης εἶναι γνήσια, τόσο περισσότερο οἱ ἱστορικὲς ὄψεις τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἑαυτὰς γίνονται ὄργανα τῆς σωτηρίου παρουσίας τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Ὅσο περισσότερο οἱ ἐσχατολογικὲς ὄψεις γίνονται γνήσια ὑπαρξιακὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, τόσο περισσότερο οἱ ἱστορικὲς ὄψεις ἐκφράζουν τὴν ἐνδόμυχη ἁρμονία, ἑνότητα καὶ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τὴν πληρότητα τῆς λυτρωμένης ζωῆς. Ἀντίθετα ὅσο λιγώτερο οἱ ἐσχατολογικὲς ὄψεις προσδιορίζουν ἐμπειρικὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, τόσο λιγώτερο οἱ ἱστορικὲς ὄψεις ἐκπληροῦν τοὺς σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθησαν καὶ τέλος γίνονται προβληματικὲς γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία δὲν προσδιορίζεται οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὸν ἐσχατολογικό της χαρακτῆρα, τότε ἀναπόφευκτα προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς ἱστορικές της καταστάσεις. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία δὲν κυριαρχῆται ἀπὸ τὸν ὁραματισμό, ὅτι ἀποτελεῖ τὸν

ἐσχατολογικὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία, κυριαρχεῖται ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὸν ὁραματισμό, ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα ἐπιβλητικὸ ἱστορικὸ καθίδρυμα.

Τὸ κέντρο τοῦ προβλήματος δὲν εἶναι οἱ ἱστορικοὶ σχηματισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ὄχι ὁ ὀργανισμός, ἀλλ' ὁ λαὸς ποὺ ζῇ ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ. Μὲ ἄλλες λέξεις, τὸ βασικὸ πρόβλημα δὲν εἶναι μία ἀνώνυμος πορεία «ἱστορικῆς ἱδρυματικοποιήσεως» τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ἐγωϊσμοῦ καὶ ἁμαρτίας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα δὲν ὑποχωροῦν εὐκόλως γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος καί, ἑπομένως, ἀπειλοῦν τὴν γνησιότητα τῆς λυτρωμένης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ἡ πραγματικότης τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ὑπαρξιακὰ κεντρικὴ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, τότε ἡ πραγματικότης τοῦ ἀνθρώπου κυριαρχεῖ, εἰς τὴν περίπτωση δὲ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία τείνει νὰ μετατραπῆ εἰς ἕνα περισσότερο ἢ ὀλιγώτερο θρησκευτικὸ καθίδρυμα ἢ ὀργανισμὸ χωρὶς γνησία πνευματικὴ ζωή. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἕνα μόνιμο πρόβλημα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἀπὸ τῆς καινοδιαθηκικῆς ἐποχῆς ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀγωνιζομένη Ἐκκλησία. Δὲν δύναται νὰ εἶναι κάτι ἄλλο, ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία συνεχίζη τὴν πορεία της. Ἡ Ἐκκλησία διαρκῶς ἀντιμετωπίζει πνευματικὸν ἀγῶνα, γιὰ νὰ εἶναι ἄξια τοῦ δώρου τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ λυτρωμένη ζωή. Ἔχει νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ γνησιότητα τῆς ζωῆς της, ὥστε τὸ χάρισμα τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τὸ ἐσχατολογικό «νῦν» τῆς σωτηρίας (Ρωμ. 3, 21. 5, 9.11. Β΄ Κορ. 6, 2), νὰ μὴ μετατρέπεται ποτὲ οὔτε εἰς ἕνα ἱδρυματικὸ νῦν, οὔτε λατρευτικὸ νῦν, οὔτε ἠθικὸ νῦν, οὔτε γνωστικὸ νῦν, οὔτε κοσμικὸ νῦν, οὔτε οἱοδήποτε ἄλλο νῦν, ποὺ δὲν προσδιορίζεται ἄμεσα ἀπὸ τὸν Χριστό.

Εἰς τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία θείᾳ χάριτι ἔχομε ἀνεκτίμητους θησαυρούς. Μία πλουσία λειτουργικὴ παράδοση, μία βαθυστόχαστη θεολογία στὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, μία συναίσθηση τῆς βαθύτητος τῆς κοινωνίας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, μία ἀγαλλίαση στὴν προσευχή - ὅλ' αὐτὰ εἶναι μέρος τῆς κληρονομιᾶς μας. Ἡ οὐσία τῆς Παραδόσεως, εἴτε στρεφόμεθα εἰς τὴν Θείαν Εὐχαριστία, εἴτε τὴν Θεολογία τῶν μεγάλων Πατέρων, εἴτε εἰς τὴν πνευματικότητα τοῦ μοναχισμοῦ, εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή -ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωή. Σ' αὐτὴν ἀκοῦμε γιὰ τὴ ζωὴ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, τὴν ἀλήθεια ὡς πνευματικὴ ἐνέργεια, τὴ θεολογία ὡς ἄμεση προσωπικὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν πρόοδο στὴν πληρότητα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴ νέα κτίση, γιὰ τὴ πασχάλειο χαρὰ καὶ γιὰ τὴ ζωὴ τῆς μεταμορφώσεως. Ἀλλ' ἐπίσης ἀκοῦμε γιὰ μετάνοια, γιὰ πνευματικοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς ἁμαρτίας, γιὰ τὴ ζωὴ τῆς προσευχῆς, γιὰ πειθαρχία τοῦ ὅλου ἀνθρώπου (σώματος, νοῦ καὶ καρδιᾶς) καὶ ἀπόλυτη ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ νέα ἐσχατολογικὴ ζωὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ θεολογία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὰ πνευματικὰ συγγράμματα τοῦ Μάρκου τοῦ Ἀσκητοῦ καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν λειτουργικῶν κειμένων ὁμιλοῦν γιὰ τὴ νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ μὲ τὴν ἴδια ἀμεσότητα, τὸν ἴδιο προσανατολισμὸ στὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἴδιο ρεαλισμὸ γιὰ τὸν πνευματικὸ ἀγῶνα, ὅπως π.χ. ὁ Παῦλος. Ὄντως, ἔχομε τὰ χαρίσματα τῆς ἐσχατολογικῆς σωτηρίας ἐν Χριστῷ ἀμφοτέρως καὶ εἰς τὴν παράδοση καὶ εἰς τὴν Ἁγία Γραφή. Τὸ ἔργο μας ὡς ἐπισκόπων, κληρικῶν, θεολόγων καὶ πιστῶν εἶναι νὰ τὰ ζήσωμε σὲ ἕνα βαθύτερο βαθμό.

᾿Αντιμετωπίζει ὅμως καὶ ἡ δική μας ᾿Εκκλησία τὸν κίνδυνο τῆς «ἱδρυματικοποιήσεως»; Μπορεῖ καὶ ἡ δική μας ᾿Εκκλησία νὰ ἐκπληροῖ τὸ ὅραμα τοῦ Ντοστογιέφσκυ εἰς ὡρισμένες ὄψεις τῆς ζωῆς της, εἴτε εἰς τὸ παρελθόν, εἴτε εἰς τὸ παρόν, μὲ τὸ νὰ μετατρέπεται εἰς ἕνα καθίδρυμα μὲ τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια; Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ λεχθῆ μὲ ὅλη τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη: Ναί, μπορεῖ. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι μόνιμο πρόβλημα τῆς ζωῆς τῆς ᾿Εκκλησίας εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνες. Γιὰ παράδειγμα, πῶς ἡ ᾿Εκκλησία δοκιμάζει τέτοιους πειρασμούς, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ τὰ ἑξῆς: Ὅταν ἡ ᾿Εκκλησία ὁμιλῆ γιὰ ὀρθὴ διδασκαλία καὶ σωστὸ δόγμα, ἀλλὰ δὲν κηρύττη ἀποτελεσματικὰ τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὅταν ἡ ᾿Εκκλησία ἀναπτύσση μιὰ πλούσια παράδοση, ἀλλὰ δὲν ζῆ ἐπίσης πλουσίως τὴν λυτρωτικὴ ἐμπειρία τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς, ποὺ εἶναι ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς παραδόσεως· ὅταν ἡ ᾿Εκκλησία λατρεύη μὲ μεγάλη ποικιλία ἐπιβλητικῶν τύπων καὶ μορφῶν, ἀλλὰ δὲν δοκιμάζη ἐπίσης μιὰ βαθειὰ ἐμπειρία πνευματικῆς ἀνανεώσεως μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ διὰ μέσου τέτοιας λατρείας· ὅταν ἡ ᾿Εκκλησία ἀναπαύεται στὴν ἀσφάλεια τῶν ἀποστολικῶν της ἀξιωμάτων, ἀλλὰ δὲν καθοδηγεῖται ἀπὸ θεόπνευστους ἄνδρες· καὶ τελικὰ ὅταν ἡ ᾿Εκκλησία τολμᾶ νὰ χαρακτηρίζη τὸν ἑαυτόν της ὡς τὴν ἄσπιλο Νύμφη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀγωνίζεται νὰ τελειοποιῆ ἑαυτὴν διὰ τῆς συνεχοῦς μετανοίας καὶ ἀνανεώσεως, ὥστε νὰ εἶναι ἄξια τοῦ Νυμφίου - τότε ἡ ᾿Εκκλησία διατρέχει τὸν κίνδυνο τῆς «ἱδρυματικοποιήσεως». Φυσικὰ μὲ τὴ λέξη ᾿Εκκλησία ἐδῶ ἐννοεῖται ὁλόκληρο τὸ σῶμα τῶν πιστῶν, ὁ συγκεκριμένος λαὸς τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ, καὶ ὄχι μόνον ἡ ἱεραρχία ἢ οἱ κληρικοί, ποὺ καθοδηγοῦν τὴν ᾿Εκκλησία, οὔτε, βέβαια, κάποια ἀφηρημένη ἔννοια ἐκτὸς τῆς ἱστορίας. Ὄχι ὅτι οἱ ἱστορικὲς ὄψεις τῆς ᾿Εκκλησίας δὲν εἶναι, ἐπαναλαμβάνουμε, σπουδαῖες καὶ πολλὲς ἀπ' αὐτὲς ἀναλλοίωτες, ἀλλὰ διότι τὰ ἀξιώματα πρέπει νὰ διέπωνται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἡ τάξη νὰ ἔχη τὸ βάθος τῆς χριστιανικῆς ἑνώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς ἐν Χριστῷ, ἡ λατρεία νὰ ἀνανεώνη συνεχῶς τὸν καινὸ ἄνθρωπο ἐν Χριστῷ, καὶ ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία νὰ ἐπιβεβαιώνεται μὲ ὑπαρξιακὴ ἀλήθεια στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ἀρκεῖ μόνο νὰ δηλώνεται, ὅτι ἡ ᾿Εκκλησία κατέχει τὰ ἐσχατολογικὰ χαρίσματα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἀλλ' ἐπίσης νὰ ἐρωτᾶται, ὅπως στὴ περίπτωση τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ πόσον ἡ πραγματικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μεταμορφώνεται ἀπ' αὐτὰ τὰ χαρίσματα στὴν πράξη[38].

Σήμερα ἡ μεγαλύτερη ἀνάγκη τῆς ᾿Εκκλησίας εἶναι νὰ σκεφθῆ γιὰ τὰ ἐμπειρικὰ συμπεράσματα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς σωτηρίου γεγονότος. Γνωρίζω ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει γίνει σχεδὸν μόδα νὰ ὁμιλῆ κανεὶς γιὰ τὸ «μέλλον» τῆς σωτηρίας μέσα στοὺς διεθνεῖς θεολογικοὺς κύκλους[39]. Ὅμως τὸ κλειδὶ τῆς σωστῆς ἐκτιμήσεως τοῦ σωτηρίου μέλλοντος δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐμπειρία τοῦ παρόντος τῆς σωτηρίας. Οἱ ἅγιοι τῆς ᾿Εκκλησίας μας, π.χ. ὁ Νεῖλος, ὁ ᾿Ισαάκ, ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἦσαν οὐσιαστικὰ συγκεντρωμένοι στὸν παρόντα χαρακτῆρα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Γι' αὐτοὺς ἀλήθεια ἦτο ἡ αἴσθηση τῆς θείας χάριτος. Ὁ σκοπός τους ἦτο πέρα γιὰ πέρα παύλειος: Νὰ ἀφήσουν τὴν καρδία νὰ καταπίη τὸν Κύριο, καὶ τὸν Κύριο νὰ καταπίη τὴν καρδιά, ὥστε τὰ δύο νὰ γίνουν ἕνα, ὅπως ἔχει πῆ ὁ Χρυ-

σόστομος. Γι' αὐτοὺς ὁ καινὸς ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος, αὐτὸς ποὺ καίγεται ἀπὸ ζῆλο γιὰ τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, μεταμορφώνεται ἤδη εἰς αὐτὸ τὸν κόσμο σὲ ἄνθρωπο τοῦ μέλλοντος αἰῶνος[40]. Ἀλλ' ὅμως, αὐτοὶ οἱ Ἅγιοι δὲν ὑπέπεσαν στὸ συναισθηματικὸ ἐνθουσιασμὸ τῶν Κορινθίων (Α΄ Κορ.) οὔτε φυσικὰ σὲ ἕνα αἱρετικὸ γνωστικὸ «νῦν», ποὺ θὰ κατέλυε τὸ μέλλον τῆς σωτηρίας (Β΄ Τιμ. 2, 18). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἦσαν τελείως ἐλεύθεροι ὑπερβολῶν, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἄμεσο ἐπείγουσα παρουσία τοῦ Χριστοῦ (Β΄ Θεσσ.) καὶ πολλοὶ προσεκτικοί, ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἀποκαλυπτικὲς θεωρίες γιὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου (Ἀποκάλυψη)[41]. Ζοῦσαν τὴν παύλειο «διαλεκτικὴ ἐκτίμηση τοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ παρόντος»[42] χωρὶς ὑπερβολικὲς θέσεις οὔτε γιὰ τὸ παρὸν οὔτε γιὰ τὸ μέλλον τῆς σωτηρίας. Προσελκύοντο ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ μέλλοντος, διότι εἶχαν καταληφθῆ ἀπὸ τὴν ἴδια δυναμικὴ πραγματικότητα, τὸν Θεό, εἰς τὸ παρόν. Μὲ αὐτὴν τὴν ἐμπειρία διεῖδαν ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἰς τὸ παρὸν ἀποτελεῖ μία ὑπαρξιακὴ πνευματικὴ πεῖρα τῆς μελλοντικῆς πληρότητος τῆς σωτηρίας σὲ διάφορους βαθμούς. Ἀναμφιβόλως εἶχαν ὑπ' ὄψη τους τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου καὶ τὰ συγγράμματα τῶν μεγάλων Πατέρων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θεολογικῶς ἐδιδάσκοντο νὰ ἀποφεύγουν τὶς πλάνες, ποὺ ἀναφέραμε παρὰ πάνω. Ἀλλ' ὅμως, ἡ ἐπίγνωση θεολογικῶν θέσεων ἐκ μέρους των ἐβασίζετο στὴν πνευματικὴ διάκριση καὶ στὴν ἐσωτερικὴ πεποίθηση ὅτι εἶχαν «νοῦν Χριστοῦ». Ὅπως ὁ Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς ὑπῆρξε ὁ πνευματικός τους διδάσκαλος, ἦσαν «θεοδίδακτοι». Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία τῆς σωτηρίας, ποὺ εἶναι βασικὰ παύλειος, ὄχι μόνον διατηρεῖ τὴν ἰσορροπία μεταξὺ τοῦ «παρόντος» καὶ τοῦ «μέλλοντος» τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἐπίσης λυτρώνει τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς «ἱδρυματικοποιήσεως».

Σήμερα ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐκτιμήση περισσότερο τὸ γεγονός, ὅτι ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ προσδιορίζει τὴν ὅλη ὕπαρξή της, διότι τὸ ἐσχατολογικὸ «νῦν» τῆς χριστιανικῆς ζωῆς τείνει νὰ συνταυτίζεται μονομερῶς μὲ ἕνα λειτουργικὸ «νῦν». Τὸ πρόβλημα δὲν εὑρίσκεται στὴ διαφορὰ ἢ ἀντίθεση μεταξὺ «κηρύγματος» καὶ «μυστηρίου». Ἀμφότερα θεμελιοῦνται πάνω στὴ δύναμη τῆς θείας χάριτος. Ὁ Παῦλος κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιο «οὐκ ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ» (Α΄ Θεσσ. 1,5). Ἀλλ' ὅμως εἰς τὸ Βάπτισμα καὶ εἰς τὸ Κυριακὸ Δεῖπνο οἱ δυνάμεις τοῦ καινοῦ αἰῶνος σημειοῦνται σὲ ἀμεσότερο τρόπο γιὰ τοὺς πιστοὺς (Ρωμ. 6,3 ἑξ. Α΄ Κορ. 11, 25 ἑξ.)[43]. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἕνας ὑπερτονισμὸς τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ κάποια μονομερὴς προσοχὴ εἰς τοὺς τύπους τῆς λατρείας καὶ τὶς ἱεροτελεστίες χωρὶς ἐξέταση τοῦ πραγματικοῦ πνευματικοῦ ἀποτελέσματος τῆς λατρείας στὶς ψυχὲς τῶν πιστῶν. Παρατηρεῖται μία τάση πρὸς ἀπομόνωση ἢ στένωση τοῦ μυστηρίου τῆς ὅλης χριστιανικῆς ζωῆς στὸ μυστήριο τῶν ἱερῶν τύπων καὶ τελετῶν, ποὺ πολλάκις μπορεῖ νὰ θεωροῦνται μαγικῶς μᾶλλον ἢ πνευματικῶς ἀπὸ πολλοὺς ἐκ τῶν πιστῶν. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ εἶναι σαφέστατο θεολογικῶς, ὅτι τίποτα μαγικὸ δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδεται εἰς τὰς λειτουργικὰς τελετάς. Οὐδόλως πρέπει νὰ δίδεται ἡ ἐντύπωση ὅτι εἴτε ὁ ἱερεὺς εἴτε οἱ ἱεροτελεστίες τῆς Ἐκκλησίας «κάμνουν κάτι» γιὰ τὸν πιστό, μόνο καὶ μόνο διότι αὐτὸς εἰσῆλθε στὸ χῶρο τῆς λατρείας καὶ διότι οἱ ἱερὲς ἀκολουθίες ἀρχίζουν μὲ τὴν εὐχήν, «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν

καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων». Ἡ προσωπικὴ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ καὶ ἡ εὐλαβὴς (ἐν προσευχῇ) δεκτικότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη, διότι χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῆς καρδιᾶς τοῦ προσευχομένου πιστοῦ ὁ ναὸς καὶ οἱ τελετὲς δὲν σημαίνουν γι' αὐτὸν τίποτα, ἢ μᾶλλον σημαίνουν κατάκριση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ λυτρωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' ἐξοχὴν παροῦσα στὴ λατρεία καὶ ἰδιαίτατα στὴ Θεία Εὐχαριστία, δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ περιορισθῆ μονομερῶς εἰς τὴν συλλογικὴ λατρεία. Ἡ λατρεία ἔχει ὑψίστη σημασία ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία, ὡς ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ - ὄχι μόνον ὡς ὁ ἱερὸς ναός, οἱ ἱεροτελεστίες καὶ οἱ κληρικοί- παραμένει Ἐκκλησία καὶ ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς λατρείας καὶ ὀφείλει συνεχῶς νὰ ἀγωνίζεται διὰ τῆς κατ' ἰδίαν προσευχῆς, τῶν ἔργων ἀγάπης καὶ τῆς προσωπικῆς πειθαρχίας, ὥστε νὰ εἶναι συνεχῶς δεκτικὴ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἔχη διαρκῆ κοινωνία μὲ τὸ Θεό. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ ἀφορᾷ ἀπολύτως τὴν ὅλη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ σημειοῦται εἰς τὸ κήρυγμα, τὰ μυστήρια, τὴ λατρεία, τὴν κατ' ἰδίαν προσευχὴ καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐν κόσμῳ διαγωγή, ἰδιαίτατα εἰς τὰ μυστήρια καὶ τὴν λατρεία, ἀλλ' ὅμως ταυτόχρονα ὑπερβαίνει ὅλ' αὐτά, ἀκριβῶς διότι ἡ οὐσία της εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Ἡ ἐσχατολογικὴ καινὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι, ὡς λέγει ὁ Παῦλος, «λογικὴ λατρεία» (Ρωμ. 12, 1) τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ποὺ διεκδικεῖ αὐτὸν ὁλοκληρωτικά. Ἐὰν ἕνας ἄνθρωπος δὲν ἔχη ἀπεκδυθῆ τὸν παλαιὸ Ἀδὰμ καὶ δὲν ἔχη ἀποφασιστικὰ καταληφθῆ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν Χριστῷ, πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτὸς ὁ πιστὸς νὰ λατρεύη ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος;[44] Ὅπως ρωτᾶ ὁ Ἀπ. Παῦλος σὲ μιὰ διαφορετικὴ περίπτωση, «πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν;» (Ρωμ. 10, 14). Ἀλλ' ἐὰν αὐτὸς ὁ πιστὸς ἔχη ὄντως πιστέψει καὶ ἀγωνίζεται πνευματικῶς «εἰ καὶ καταλάβει, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθη» (Φιλιπ. 3, 12), τουτέστι ἀπὸ τὸν Χριστό, τότε καὶ ἡ λατρεία παίρνει γι' αὐτὸν νέο βάθος καὶ μεταμορφωτικὴ δύναμη. Γίνεται λατρεία ἐν Πνεύματι. Ὅπως εἶναι γεγραμμένο, «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας (Αὐτὸν) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. 4. 24). Τέτοια λατρεία συνεχῶς ἀνανεώνει τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ διαφυλάττει τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς τυπολατρείας καὶ τῆς «ἱδρυματικοποιήσεως» εἰς τὴν λατρεία, ἀκριβῶς διότι τὸ ἅγιο Πνεῦμα πληροῖ ἀμφότερα καὶ τοὺς λειτουργικοὺς τύπους καὶ τὶς καρδιὲς τῶν πιστῶν.

Τελικὰ σήμερα ἡ Ἐκκλησία πρέπει ἐκ τρίτου νὰ ἐκτιμήση τὴν κεντρικότητα τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, διότι ὁ κάθε πιστὸς ὡς ἄτομο, καὶ πολλὲς φορὲς καὶ ἡ Ἐκκλησία γενικώτερα, τείνουν νὰ συμβιβάζωνται μὲ τὴν κοινωνία, τὸ κράτος καὶ τὸν κόσμο. Δὲν θέλω νὰ σχολιάσω αὐτὰ τὰ ζητήματα ἐπὶ μακρόν, θὰ ἤθελα μόνο νὰ ἀναφερθῶ εἰς τὸν κίνδυνο τῆς ἐκκοσμικεύσεως ποὺ ἀπειλεῖ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἂν καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ ἀγωνιζόμενοι χριστιανοί, γιὰ τοὺς ὁποίους εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἡμῶν τῶν κληρικῶν καὶ - μπορεῖ νὰ λεχθῆ; - μερικοὶ ἐπαγγελματίες θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀγωνίζονται καὶ διατρέχουν τὸν κίνδυνο ν' ἀνταλλάξουν τὴν «ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι» (Ἰωάν. 1, 12) γιὰ ἕνα κοσμικὸ «νῦν», εἰς τὸ ὁποῖον κοσμικὲς ἀξίες βαθύτατα

διέπουν τὸν νοῦ καὶ τὴν καρδιά. Λόγω τῆς ἀπολύτου ἐπιρροῆς τοῦ συγχρόνου κοσμικοῦ πολιτισμοῦ, αὐτὸ ποὺ ἀντιμετωπίζομε, καθὼς ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια ἔχει ἀποδείξει ὁ A. Schmemann[45], εἶναι μιὰ βαθμιαία ἰδιοποίηση κοσμικῶν ἀξιῶν καὶ ἰδεῶν περὶ οἰκογενείας, παιδείας, ἐπιστήμης, ἐργασίας καὶ ἄλλων τοιούτων βασικῶν θεσμῶν, ποὺ φαίνεται νὰ ἐπηρεάζουν τὴν σκέψη μας περισσότερο ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς ἀλήθειες. Ὁ κίνδυνος εἶναι ὅτι οἱ χριστιανοὶ τελικῶς μπορεῖ νὰ φθάσουν στὸ σημεῖο νὰ κατέχουν τὰ σχήματα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς χωρὶς τὴν οὐσία αὐτῆς. Αὐτὸς ὁ κίνδυνος δὲν μπορεῖ ν' ἀντιμετωπισθῆ μόνο μὲ μιὰ θεωρητικὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία, ἂν καὶ τοῦτο εἶναι ὁπωσδήποτε ἀναγκαῖο. Πρέπει μᾶλλον νὰ κατακτηθῆ ἀπὸ ἕναν ὁραματισμὸ ἡρωϊκῆς ἁγιωσύνης ἐν τῷ κόσμῳ, βασιζόμενο σὲ μιὰ βαθειὰ ἐμπειρία τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ὁ κίνδυνος τῆς ἐκκοσμικεύσεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ἡμέρας μας δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῆ μόνο μὲ μιὰ ἀποστολικὴ πίστη, ποὺ ἔχει τὴ δύναμη νὰ νικήση τὸν κόσμο. Εἶναι ἡ πίστη ποὺ λέγει μὲ τὸν Παῦλο: «ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν· ἐάν τε οὖν ζῶμεν ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν» (Ρωμ. 14, 18).

Συμπερασματικὰ θὰ ἤθελα νὰ τονίσω τρία πράγματα: 1) τὴν μετάνοια, 2) τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ 3) τὸ ἔργον τῆς ἡγεσίας στὴν Ἐκκλησία.

Στὸ παρὸν πόνημα ἔγινε πολὺς λόγος γιὰ τὶς ἐσχατολογικὲς καὶ ἱστορικὲς ὄψεις τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία δὲν σώζει. Οὔτε ἡ ἐσχατολογία σώζει. Οὔτε τὸ παρόν, οὔτε τὸ μέλλον σώζουν. Μόνον ὁ Θεὸς σώζει. Αὐτὸς εἶναι ἡ ζωή μας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Α΄ Κορ. 1, 30). Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς σώση, ἐὰν δὲν στραφῶμεν πρὸς Αὐτόν, ὡς τὸν κύριο σκοπὸ τῆς ζωῆς μας; Ὁ Ἰησοῦς ἄρχισε τὸ ἔργο του μὲ τὴ μετάνοια: «Πεπλήρωται ὁ καιρός», εἶπε «καὶ ἤγγικε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· Μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ» (Μάρκ. 1, 15). Οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ κήρυκες ἐπίσης ἄρχισαν μὲ τὴν ἴδια κλήση: «Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιτρέψατε», διεκήρυξαν, «πρὸς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσιν καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου Κυρίου»(Πράξ. 3, 19 - 20, πρβλ. 2, 31-38). Ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι διὰ παντὸς συνδεδεμένη μὲ τὴ μετάνοια. Ἡ θεολογία κυρίως ἀρχίζει καὶ πάντοτε προϋποθέτει τὴν μετάνοια. Μὲ μετάνοια ἐννοοῦμε ὄχι μόνο τὴν κατὰ περίοδο ἐξομολόγηση τῶν ἁμαρτιῶν μας ἐν συντριβῇ καρδίας, ἀλλ' ἐπίσης τὴν οὐσιαστικὴ μεταστροφὴ τοῦ νοῦ, τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς καρδίας, ποὺ δημιουργοῦν μιὰ μόνιμη καὶ συνεχῆ διάθεση πνευματικῆς ἑτοιμότητος μπροστὰ στὸ Θεό, μιὰ γνήσια δεκτικότητα τῆς σωτηρίου Του ἐνεργείας στὸ παρὸν καὶ μιὰ συνεχῶς αὐξανόμενη κοινωνία μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Μόνον διὰ μέσου μιᾶς τέτοιας ἐμπειρικῆς μετανοίας μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ κατανοήση ἀμφότερα καὶ νὰ λάβη τὴν δύναμη γιὰ νὰ κηρύξη τὸ Εὐαγγέλιο. Μὲ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐννοοῦμε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν κόσμο ποὺ ἀπεκαλύφθη μὲ τὸ θάνατο καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Μπορεῖ νὰ ἐρωτήση κανείς: Κηρύττομε, ὄντως, τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησία; Πολλοὶ πεινοῦν γιὰ τὴν τροφὴ τῆς θείας χάριτος, ποὺ παρέχει συγχώρηση, καταλλαγή, ἴαση, ἁγιασμὸ καὶ ἀνανέωση τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Διψοῦν ν' ἀκούσουν γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ ποὺ κατακυ-

ριεύει τὸν ὅλο ἄνθρωπο, τὸν μεταμορφώνει ἐνδομύχως καὶ τὸν μετατρέπει ἐδῶ καὶ τώρα εἰς ἄνθρωπο τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ «πῶς δὲ ἀκούσουσιν χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσιν»; (Ρωμ. 10-, 14-15), δηλαδή, ἐὰν πρῶτα δὲν δοκιμάσουν τὰ ἐσχατολογικὰ χαρίσματα τῆς πίστεως, ἀγάπης, χαρᾶς, ἐλευθερίας, καὶ καινούργιας ζωῆς, μαζὶ μὲ ἕνα φλέγοντα πόθο γιὰ κήρυγμα καὶ ἱεραποστολή, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὶς καρδιές τους; «Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά» (Ρωμ. 1, 15). Μόνο μὲ τὴν ἀναβίωση τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ πατερικοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία μὲ θεία δύναμη νὰ καλέση ἀμφοτέρως πιστοὺς καὶ ἀπίστους εἰς μετάνοιαν καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Μόνο μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ ὑψώση τὴν ἐσχατολογική της συνείδηση ὡς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἂς μὴ θεωρηθῆ ὅμως αὐτὴ ἡ κλήση εἰς μετάνοιαν ὡς ἀντιδιανοητικὴ ἢ ἀντι-ἱδρυματικὴ ἢ οἱαδήποτε ἄλλη ἀρνητικὴ διάθεση. Διότι σήμερα ἐπειγόντως ἀπαιτεῖται ἡγεσία εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς Ἐκκλησίας, τόσον εἰς τὴν διαποίμανση ὅσον καὶ εἰς τὴν θεολογία. Δὲν ξεχωρίζω τὰ δύο. Πρακτικὴ προσπάθεια, ἐπίγνωση τῶν πραγμάτων, σχέδια, σκέψεις, ἀποφάσεις καὶ ἔντονες ἐνέργειες εἶναι ἀναγκαῖες. Μία σοβαρὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητη εἰς τὴν Ἐκκλησία. Ἂς συνεχίσωμε ἐπιμελῶς τὸ ἔργο μας σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς. Ἀλλὰ τελικὰ ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἕνα ἀκόμη ἐπιδέξιο ἀνθρώπινο πρόγραμμα, ἢ ἕνα ἀκόμη ἐπιστημονικὸ θεολογικὸ βιβλίο. Πιὸ βαθύτερα δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς δικές μας δυνάμεις καὶ τὸ προσωπικὸ ἐγώ μας, διότι αὐτὰ πάντοτε ὁδηγοῦν πρὸς τὸν ἴδιο κύκλο τῆς ἀνθρωπίνης δυσαρεσκείας καὶ δυσαρμονίας. Ἡ ἐλπίδα μας ὀφείλει νὰ στηρίζεται ὄχι σὲ ἐμᾶς ἀλλὰ μᾶλλον στὸ Θεό, καθὼς λέγει ὁ Παῦλος, «ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς» (Β' Κορ. 1, 9). Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο ἱστορικὸ ἐπίπεδο, ὅταν σ' ὅλο τὸ ἔργο της ἀναφέρεται ἄμεσα εἰς τὸν ζῶντα Θεόν. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς χρειάζεται χεῖρας, δηλαδὴ ἡγέτας, γιὰ νὰ εὐοδώση τὸ ἔργο Του[46]. Χρειάζεται ἡγέτες εἰς τὴ θεολογία καὶ ἡγέτες εἰς τὰ ἱερὰ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως χρειάζεται ἡγέτες, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον ἔχουν λάβει κατάλληλη κατάρτιση ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν Θεό, ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι εἶναι κοινοὶ ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ, ἄνδρες διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ πᾶν καὶ ἡ χριστιανικὴ ζωὴ συνεπάγεται πίστη δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη (Φιλ. 3, 8-10. Γαλ. 5,6). Τέτοιοι ἄνδρες μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ἔχουν πνευματικὴ αὐθεντία, δύναμη καὶ τόλμη, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὑπομονή, αὐτοσυγκράτηση καὶ πραότητα. Δὲν ἐνδιαφέρονται προσωπικῶς διὰ τοὺς ἑαυτούς των οὔτε ζητοῦν προσοχὴν δι' ἑαυτούς, διότι γνωρίζουν ὅτι ὁ Χριστός, καὶ ὄχι αὐτοί, εἶναι ὁ «ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς» τῆς πίστεως (Ἑβρ. 12,2)[47]. Ὁ μοναδικὸς σκοπός τους εἶναι νὰ ὑπηρετήσουν τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ ὡς πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ καὶ οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ (Α' Κορ. 4, 1-2). Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ τὸν λαό Του πρὸς τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας, ποὺ εἶναι τὸ μέλλον τῆς Βασιλείας Του.

Ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχομε τοὺς πνευματικοὺς θησαυρούς, τὴν θεολογία, τὰ κριτήρια, τὴ λατρεία καὶ τὴν τάξη. Αὐτὸ ποὺ χρειαζόμαστε εἶναι ἡ μετά-

νοια καὶ ἡ ἐπιστροφὴ πρὸς τὸν Θεό, γιατὶ αὐτὸς μόνος μπορεῖ νὰ ἀναδημιουργήση τὶς ψυχές μας καὶ νὰ μᾶς δώση τὴν δύναμη νὰ κηρύττωμε τὸν Υἱό Του. Ὁ ζῶν Θεὸς ἔρχεται νὰ κατοικήση μεταξύ μας καὶ νὰ ζωοποιήση τὴν Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι ὁ Οἶκός Του (Ἑβρ. 3, 6) στὴν παροῦσα ἐμπειρία τῆς σωτηρίας διὰ τῆς χάριτός Του, διὰ τῆς ὁποίας κράζομεν «Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ» (Ρωμ. 8, 15· Γαλ. 4, 6).

Ἂς εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἕνα τέτοιο «καθίδρυμα σωτηρίας». Τότε οἱ θησαυροὶ τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ ζωντανέψουν μπροστά μας, ἀλλὰ καὶ θὰ μεταδοθοῦν καὶ εἰς ἄλλους μὲ τὴν ἱεραποστολὴ καὶ τὸ κήρυγμα. Τότε οἱ ἐσχατολογικὲς καὶ ἱστορικὲς διαστάσεις θὰ εὕρουν ἁρμονία, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὴν περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι παρομοίως θεία καὶ ἀνθρωπίνη, οὐράνιος καὶ ἐπίγειος, ἐσχατολογικὴ καὶ ἱστορική. Μὲ τὴν παροῦσα ἐμπειρία τῆς σωτηρίας, διὰ τοῦ ἀρραβῶνος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ κατανοήσωμε καὶ τὴν μελλοντικὴ διάσταση τῆς σωτηρίας, καθ' ὅσον εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτὴν τὴν ζωή. Τότε μπορεῖ νὰ τιμήσωμε ὄχι μόνον τὸ παύλειον «εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις» (Β΄ Κορ. 5, 17), ἀλλὰ καὶ τὸ ἰωάννειον, «ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι» (Α΄ Ἰω. 3, 2).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μὲ Παράδοση ἐδῶ ἐννοοῦμε γενικὰ τὴν ὅλη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ Κανόνος τῆς Γραφῆς, καὶ ὄχι μόνον τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ζωῆς.

2. Αὐτὴ νομίζομε εἶναι ἡ πραγματικότης: δηλαδή, ἡ πλήρης μαρτυρία τῶν Γραφῶν δὲν χρησιμοποιεῖται ἐπαρκῶς οὔτε ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία, οὔτε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας σήμερα. Ἡ χρήση τῆς Γραφῆς εἰς τὴν λατρευτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκτενής, ἀλλ' οἱ πιστοί, γενικά, δὲν ἔχουν συνεχῆ ἐμπειρία ὅλου τοῦ κύκλου τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Ἀκόμη καὶ στὸ κήρυγμα, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ μία περικοπή, ὁ κήρυκας πολλὲς φορὲς εἰσέρχεται σὲ ἄλλα θέματα καὶ τὸ μήνυμα τῆς Γραφῆς δὲν κηρύττεται μὲ ἀκεραιότητα. Τόσο ἡ ἐπίδραση τῆς Παραδόσεως, ὅσο μία παραδόξως διαμένουσα ἰδέα, ὅτι μόνον οἱ Προτεστάντες κάμνουν ἄμεσο χρήση τῆς Γραφῆς, ἴσως εἶναι οἱ λόγοι ποὺ ἐξηγοῦν αὐτὴ τὴν κατάσταση.

3. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ζητήματα τοῦ ἑρμηνευτικοῦ προβλήματος, ἐτέθησαν εἰς τὸ Α΄ Διεθνὲς Συνέδριο Ὀρθοδόξων Θεολόγων εἰς τὴν Ἀμερικὴ κατὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1970 εἰς τὸ Μπρούκλάϊν, Μασσαχουσέτης. Βλ. τὰ ἄρθρα ἐπάνω εἰς τὸ θέμα «Βιβλικαὶ Μελέται εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν» ὑπὸ τῶν Σ. Ἀγουρίδη, Β. Κέσιτς, καὶ Θ. Στυλιανοπούλου εἰς τὸ The Greek Orthodox Theological Review 17 (1972), σελ. 51-85.

4. Παραδείγματος χάρη, εἰς τὴ βιβλικὴ ἑρμηνεία ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος ἐπεκράτει κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἀργότερα οἱ μεγάλοι Πατέρες, ὅπως ὁ Χρυσόστομος, ἐπέμειναν περισσότερο εἰς τὴν γραμματικὴ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ κειμένου. Σήμερα ἡ μελέτη τῆς Βίβλου ἔχει νὰ κάμη μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Ἕνα ἄλλο παράδειγμα εἶναι ἡ θεολογικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία διαφέρει κατ' ἐποχάς, π.χ. εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὴν Πατερικὴ θεολογία, καὶ τὴν σύγχρονη ἐποχή. Δὲν ἐννοοῦμε, ὅτι τὸ παρελθὸν τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι αὐθεντικό, διότι ὁπωσδήποτε εἶναι, ἀλλ' ὅτι ἡ αὐθεντία τοῦ παρελθόντος πάντοτε ἐπιβεβαιοῦται, ἑρμηνεύεται, καὶ ἐφαρμόζεται εἰς τὴν πορεία τῆς ζώσης Ἐκκλησίας κάτω ἀπὸ νέες συνθῆκες καὶ νέα ἐρωτήματα.

5. Ἡ εὐρεῖα χρήση τῆς λέξεως «ἐσχατολογικὸς» στὴ σύγχρονο Προτεσταντική, Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Ὀρθόδοξο θεολογία εἶναι ἕνα παράδειγμα τῆς βαθύτατης ἐπιδράσεως τῶν βιβλικῶν μελετῶν ἐπάνω εἰς τὴν σκέψη καὶ τὴν ζωὴ αὐτῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. «Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἐσχατολογία», γράφει ὁ J. Moltmann, Theology of Hope, μετάφρ. J. Leitch (New York: Har-

per and Row, 1965), σ. 16, ὁ ὁποῖος σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο του ἐρευνᾶ ὡς συστηματικὸς θεολόγος τὴν ἔννοια τῆς ἐσχατολογικῆς διαστάσεως ὅλης τῆς θεολογίας καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

6. Ἕνα βαρυσήμαντο βιβλίο ἐπάνω στὸ πρόβλημα ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας εἶναι τοῦ R. Bultmann, History and Eschatology: The Presence of Eternity (New York: Harper and Row, 1962). Γιὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη βλ. ἐπίσης Μ. Σιώτου, Ἱστορία καὶ Ἀποκάλυψις (Θεσσαλονίκη, 1953) καὶ γιὰ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου βλ. Σάββα Ἀγουρίδου, Χρόνος καὶ Αἰωνιότης (Θεσσαλονίκη, 1964).

7. Βλ. π.χ. Ἰωαν. 6, 44. 12,48. Ρωμ. 2,5-6. Ἰακ. 5, 3. Α' Πέτρ. 1,5 κ.ἄ. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως τὰ ἔσχατα γεγονότα ἀναμένονται ὡς ἐπικείμενα.

8. Κατὰ τὴν εὔστοχο λέξη τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ.

9. Τὸ βυζαντινὸ κείμενο προσθέτει «τὰ πάντα», τὸ ὁποῖο τονίζει, πιθανώτατα ἀκουσίως, τὴν καινὴ ἐμπειρία τῆς χριστιανικῆς πίστεως πρὸς μία γνωστικὴ κατεύθυνση. Ὁ Μαρκίων ἐδῶ εἶχε «καινὰ τὰ πάντα» εἰς τὸ κείμενό του.

10. Π.χ. Πράξ. 9, 13. 32, 41. Ρωμ. 1,7. 8, 27. 15, 25-26, 31. Ἑβρ. 6, 10. Α' Τιμ. 5, 10. Α' Πέτρ. 1, 16. 2,5,9. Ἰούδ. 3. Ἀποκ. 13, 7, 10

11. Ἰωάν. 17. 19. Πράξ. 20, 32. 26, 18. Α' Κορ. 1,2. Ἑβρ. 10, 10.

12. Ρωμ. 1, 6-7. 8, 28. Α' Κορ. 1,2, 24. Ἰουδ. 1. Ἀποκ. 17,14.

13. Ρωμ. 8, 33. Κολ. 3, 12. Τίτ. 1,1. Α' Πετρ. 1,1. 2,9. Ἀποκ.

14. Πράξ. 2, 47. Α' Κορ. 1, 18. Β' Κορ. 2, 15. Βλ. Ἐφ. 2, 5, 8.

15. Α' Θεσ. 5,5. Ἐφ. 5,8. Βλ. Ἰωάν. 12,36.

16. Ἑβρ. 6,4. 10, 32. Βλ. Ἐφ. 1,18.

17. Βλέπε τὸ θαυμάσιο ἐσχατολογικὸ ὁρισμὸ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς Α' Πέτρ. 2, 9-10.

18. Βλ. μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: Ἰ. Καραβιδοπούλου, «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ», εἰς Τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία, Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης 3 (Θεσσαλονίκη, 1968), σ. 25-44. O. Linton, Das Problem der Urkirche in der neueren Forschung (1932). K. L. Schmidt, The Church in the New Testament, μετάφρ. W. J. O. Hara (New York: Herder and Herder, 1965). Ὁ K. Stendahl εἰς RGG³ III, 1297-1304, παρατηρεῖ ὅτι, ἂν καὶ αὐτὸς ὁ τίτλος εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν περιέχει σαφὲς θεολογικὸ νόημα ἀμέσως σχετιζόμενο μὲ τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὅμως εἶναι terminus technicus γιὰ τὴν Ἐκκλησία· δι' αὐτοῦ τοῦ ὅρου οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐξέφρασαν τὴν πεποίθησή των, ὅτι ἀποτελοῦσαν τὸν ἀληθινὸ ἐσχατολογικὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ.

19. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, «The Unity of the Church According to St. Paul», Greek Orthodox Theological Review 9 (1963), 47-66 R. Schnackenburg, The Church in the New Testament, σ. 165 ἑξ., καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλες χριστοκεντρικὲς εἰκόνες τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἡ ἄμπελος καὶ τὰ κλήματα (Ἰωάν. 15, 1-8), ὁ πνευματικὸς οἶκος ποὺ ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπάνω στὸ θεμέλιο λίθο, ποὺ εἶναι ὁ Χριστὸς (Α' Πέτρ. 2, 4 ἑξ. Βλ. οἶκος Θεοῦ, Ἑβρ. 3, 6) καὶ ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ Νύμφη τοῦ Ἀμνοῦ (Ἀποκ. 12, 2, 9. 22, 17).

20. Αὐτὴ ἡ ἔκφραση ἀπαντᾶ μόνον εἰς Α' Κορ. 6, 19 καὶ ἐκεῖ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν πιστὸν ὡς ἄτομο. Γιὰ τὴν συλλογικὴ χρήση ὅπου «ναὸς Θεοῦ» χρησιμοποιεῖται, βλ. Α' Κορ. 3, 16 καὶ Β' Κορ. 6, 16. Τὸ ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔχει ἐπιπέσει καὶ κατοικεῖ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι προεξέχουσα θέση εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἰδιαίτατα εἰς τὰς Πράξεις καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου (Πράξ. κεφ. 2. 4, 31. 10, 44. Α' Κορ. κεφ. 12-14. Ρωμ. 8. Γαλ. 3,2-5. 4,6). Βλ. μεταξὺ ἄλλων: R. Bultmann, theology of the New Testament, I, μετάφρ. K. Crodel (1959), σ. 153-64, καὶ Schnackenburg, 15 ἑξ., 123 ἑξ. καὶ 158 ἑξ.

21. Μία δυσκολονόητη, ἀλλ' ἀξιοσημείωτη συνταύτιση τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς Κορινθίους ἀπαντᾶ εἰς Α' Κορ. 12, 12, ὅπου ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀντὶ νὰ γράψη «οὕτω καὶ ὑμεῖς» γράφει «οὕτω καὶ ὁ Χριστός». Πρβλ. Β' Κορ. 13, 5.

22. Schnackenburg, σ. 176.

23. Γιὰ μιὰ τριαδικὴ ἔκφραση τῆς ἀπολύτου ἐξαρτήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Θεό, βλ. Α' Κορ. 12, 4-6.

24. Βλ. Α' Κορ. 5, 12-13. Κολ. 4, 5. Α' Θεσ. 4, 12

25. Βλ. F. Hahn, Mission in the New Testament, μετάφρ. F. Clarke (London: SCM Press, 1965).

26. Γιὰ τὶς ψυχοσωστικὲς εἰσβολὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς τὸν ἐθνικὸ κόσμο ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὴν ἱεραποστολικὴ ἀρχή του «εὐαγγελίζεσθαι οὐχ ὅπου ὠνομά-

σθη Χριστός», καὶ τὰ σχέδιά του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰσπανία, βλ. Ρωμ. 15. 15-24. Ὁ J. Munck ἰδιαίτατα τονίζει τὴ φυσιογνωμία τοῦ Παύλου ὡς ἱεραποστόλου, ἀλλὰ μερικὲς ἐπὶ μέρους σκέψεις του εἶναι ὑπερβολικές. Βλ. τὸ βιβλίο του Paul and the Salvation of Mankind, μετάφρ. F. Clarke (Richmond: John Knox Press, 1959).

27. Τὸ σημαντικὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν ὑπῆρξεν ὅλως θετικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεσσιανικοῦ αἰῶνος καὶ ὄχι ἀρνητικὴ ἐνέργεια λόγω τοῦ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἠρνήθησαν τὸ Εὐαγγέλιο. Βλ. J. Schoeps, Paul, μετάφρ. H. Knight (Philadelphia: Westminster Press 1961) σ. 229 ἑξ. Γιὰ τὸν Παῦλο γράφει ὁ Schoeps ὅτι τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν ἦτο «ὄχι ζήτημα ξυνοῦ σταφυλιοῦ, ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῶν ἐσχατολογικῶν του πεποιθήσεων»

28. Εἰς τὸ ἄρθρο του ἐπάνω εἰς τὸν Λουκᾶ καὶ Πράξεις εἰς: Studies in Luke-Acts, ἐκδ. L. E. Keck and J. L. Martyn (New York: Abingdom Press, 1966), σ. 28.

29. Δὲν θεωρήσαμε ὅτι ἦτο ἀναγκαῖο νὰ ἀναπτύξωμε αὐτὴ τὴν διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἄλλες μελέτες τοῦ Συνεδρίου ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, βλ. F. Hahn, The Worship of the Early Church, μετάφρ. D.E. Green (Philadelphia: Fortress Press, 1973), ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι ἡ λατρεία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐβασίζετο ἐπάνω στὸ ἐσχατολογικὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπίσης, ὅτι ἡ λατρεία ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν οἰκοδομὴ τῆς κοινότητος τῆς πίστεως ὡς καινὴ κτίση, σ. 105.

30. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς σωτηρίου πράξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Βλ. R. Bultmann, History and Eschatology, 90-91. 139.

31. Οἱ ἀντίπαλοι, ποὺ ἀναφέρονται εἰς Φιλ. 3, 2 ἑξ. εὑρίσκονται ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλίππων καί, ἑπομένως, δὲν ἀποτελοῦν ἐσωτερικὸ πρόβλημα. Ἡ ἔκθεση τῆς ζωῆς τῆς σωτηρίας εἶναι ἐπίσης ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Ἐφεσίους, ἡ ὁποία δίκαια ἔχει κληθῆ «τὸ διάδημα τῆς παυλείου Θεολογίας».

32. Γιὰ τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια του ὅρου «κόσμος» ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Παῦλον καὶ Ἰωάννην βλ. R. Bultmann, New Testament Theology, I, 254-59 καὶ II, 15-32.

33. Βλ. Ρωμ. 12, 19 καὶ τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως. Σὲ μερικὲς ὅμως περιπτώσεις ἴχνη ἐκδικητικότητος παρουσιάζονται ἐπιπροσθέτως λόγω τῆς ἀγωνίας τοῦ πιστοῦ κάτω ἀπὸ δριμεῖς διωγμοὺς (Ἀποκ. 6, 10. 18,20. Πρβλ. Β' Θεσ. 2, 6).

34. Βλ. R. Schnackenburg, σ. 183-87.

35. R. Bultmann, «The Transformation of the Idea of the Church in the History of Early Christianity», Andover Newton Quaterly 1 (1960), 6-16, καὶ New Testament Theology, II, τμῆμα IV, E. Käsemann, «Paul and early Catholicism», εἰς τὸ βιβλίο του New Testament Questions Today, μετάφρ. J. Montague (Philadelphia; Fortress Press 1969), σ. 236-51, ἐπίσης δημοσιευθὲν εἰς ZThK 60 (1963), 75-89, καὶ τὸ ἄρθρο του «Ephesians and Acts», εἰς Studies in Luke-Acts, σ. 288-97, P. Vielhauer, «On the 'Paulinism' of Acts» εἰς Studies in Luke-Acts, σ. 33-50, καὶ H. Conzelmann, «Luke's Place in the Development of Early Christianity» εἰς «Studies in Luke-Acts, σ. 298-316, καὶ τὸ βιβλίο του Die Mitte der Zeit (Tübingen: J.C. B. Mohr, 1953).

36. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Bultmann «The Transformation of the Idea of the Church». Ὁ Bultmann ἐπίσης ὁμιλεῖ γιὰ μιὰ ἐνωρίτερη «μεταλλαγή», ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἐξ ἐθνικῶν ἀπελευθέρωσε τὸν ἑαυτό της ἀπὸ τὸ μωσαϊκὸ νόμο, σ. 8 ἑξ.

37. Τὸ παλαιότερο ζήτημα μεταξὺ τοῦ R. Sohm καὶ τοῦ A. Harnack περὶ τοῦ «χαρισματικοῦ» ἢ «νομικοῦ» χαρακτῆρος τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως εἶναι ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ δὲν ὁδηγεῖ εἰς λύση τοῦ προβλήματος. Ἡ σύγχρονη ἐξέλιξη τοῦ ἰδίου ζητήματος μεταξὺ Προτεσταντῶν καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων συγκεντρώνεται στὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξη (τὰ ἀξιώματα τοῦ ἱεροῦ κλήρου) εἶναι «ρυθμιστικά» ἢ «κανονικά» (δηλ. ἀμετάβλητα) εἰς τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ συζήτηση δὲν λύει τὸ ζήτημα. Πρβλ. R. Schnackenburg, The Church in the New Testament, σ. 22-35, καὶ H. Conzelmann, An Outline of the Theology of the New Testament, μετάφρ. J. Bowden (New York: Harper and Row, 1969) σ. 41 ἑξ. καὶ 303 ἑξ.

38. Βλ. Γ. Πατρώνου, Σχέσις Παρόντος καὶ Μέλλοντος εἰς τὴν περὶ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας (Ἀθῆναι 1975). Ὁ συγγραφεὺς παρέχει πλούσιο ὑλικὸ ὅσον ἀφορᾷ τὴν παρουσία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, π.χ. εἰς τὴν ἁγιογραφία, τὴν λατρεία, τὰ Μυστήρια, καὶ τὴν Θεία Λειτουργία. Δίκαια τονίζει τὰ χαρίσματα τῆς Βασιλείας εἰς τὴν Ἐκκλησία, ἀλλ' ἴσως ἔπρεπε νὰ λάβῃ περισσότερο ὑπ' ὄψη τὴν πραγμα-

τικότητα τῶν «ἱστορικῶν διαστάσεων» τῆς Ἐκκλησίας. Παρατηρεῖ μὲν ὅτι ἡ παροῦσα περίοδος εἶναι περίοδος πειρασμοῦ γιὰ τὴν Ἐκκλησία (σ. 85), ἀλλ', ἐν τούτοις, ὀφείλει νὰ ἐγείρῃ πιὸ ριζικὰ τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν πραγματικὰ ἔχει ἐμπειρία τῆς παρουσίας τῆς Βασιλείας στὴν πράξη.

39. Ὁ Ἀπ. Παῦλος ζητοῦσε νὰ ὑποδείξῃ τὴν μελλοντικὴ διάσταση τῆς σωτηρίας εἰς γνωστικίζοντας χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπερβολικὰ κατενθουσιασμένοι μὲ τὴν παροῦσα ἐμπειρία τῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ γιὰ τοὺς πλείστους συγχρόνους χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι δὲν δοκιμάζουν τέτοιες ἐξάρσεις γιὰ τὴν καινὴ ἐν Χριστῷ ζωή, δὲν εἶναι πιὸ ὠφέλιμο νὰ τονίσωμε τὴν ἐμπειρία τοῦ «παρόντος» τῆς σωτηρίας καὶ ὄχι τοῦ «μέλλοντος»; Ἀλλὰ βλ. J. Moltmann, Theology of Hope, J. Metz, Theology of the World, μετάφρ. W. Glen-Doepel (New York: Herder and Herder, 1969) καὶ τὴν συνοπτικὴ ἐκτίμηση ὅλων τῶν συγχρόνων ἐσχατολογικῶν σκέψεων εἰς τὴ θρησκεία, φιλοσοφία, καὶ ἐπιστήμη τοῦ H. Schwarz, On the Way to the Future (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1972). Ἡ προσοχὴ εἰς τὸ μέλλον εἶναι ἐνδιαφέρουσα, καθ' ὅσον ἀποκαλύπτει πιθανότητες ἀλλαγῆς καὶ προόδου γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν κοινωνία. Ὅμως πῶς συνδέονται μὲ τὴ σωτήριο ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ; Ἢ μήπως γίνεται λόγος κυρίως γιὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα καὶ σκοπούς; Τί εἶναι ἐλπίς, ἐκτὸς ἕνας «ὁρίζοντας ἀναμονῆς» (Moltmann σ. 327); Ἐλπὶς εἰς τί;

40. Διὰ τὸ παρὸν τῆς σωτηρίας εἰς τὸν Ὀρθόδοξο ἀσκητισμό, βλ. ἐπίσης Γ. Πατρώνου, Σχέσις Παρόντος καὶ Μέλλοντος, σ. 166 ἑξ.

41. Ἡ ἀναμονὴ τῆς ἐπειγούσης Παρουσίας πολλὲς φορὲς συμβαδίζει μὲ ἀποκαλυπτικὰ ἐνδιαφέροντα τόσον εἰς τοὺς ἀρχαίους ὅσο καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους. Αὐτοί, ποὺ σήμερα ἀσχολοῦνται μὲ ἀποκαλυπτικὲς θεωρίες γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν σύγχρονη ζωή, συχνὰ ξεχνοῦν ὅτι οἱ προφητεῖες ἀποκαλύψεων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἄμεσο τέλος, εἶχαν ὑπ' ὄψιν τὶς πρῶτες γεννὲς τῶν Χριστιανῶν.

42. Ἡ διατύπωση εἶναι τοῦ Bultmann εἰς «The Transformation of the Idea of the Church», σ. 16.

43. Ὅσον ἀφορᾶ τὴν σχέση «κηρύγματος» καὶ «μυστηρίου», μία ζωηρὴ συζήτηση ἔχει σημειωθῆ ἰδιαιτέρως μεταξὺ Λουθηρανῶν θεολόγων γύρω ἀπὸ τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ λόγος τοῦ κηρύγματος ἀποτελεῖ «δυναμικὸ συμβάν», δηλ., ὅτι συνεπάγεται θεία ἐνέργεια, ὅπως ἡ πράξη τοῦ μυστηρίου. Βλ. R. Bultmann, New Testament Theology, I, 312, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ Βάπτισμα καὶ ὁ λόγος τοῦ κηρύγματος ἐξ ἴσου κάμνουν τὸ σωτήριο γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ παροῦσα πραγματικότητα γιὰ τὸ πιστό. Ὁ K. Stendahl ὅμως ἔχει ἀντιδράσει ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἢ τοῦ «μυστικισμοῦ τοῦ κηρύγματος», ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς τὸ ἀντίθετο ἄκρο, ὅταν λέγῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγγελίας τοῦ Εὐαγγελίου καὶ κάθε ἄλλης ἀγγελίας, καὶ ὅτι εἰς τὴν Καινὴ Διαθήκη τὸ κήρυγμα δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς πιστούς. Βλ. τὸ ἄρθρο του «The New Testament Background for the Doctrine of the Sacraments», εἰς Oecumenica 1970: Evangelium and Sacrament, ἔκδ. G. Gassman and V. Vajta (Strasbourg 1970), σ. 45. Πῶς τότε ἑρμηνεύει κανεὶς τὴ θέση τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὅτι ὁ εὐαγγελικὸς λόγος κηρύττεται μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος; Δὲν ἔχει οὐδεμία λυτρωτικὴ σημασία καὶ δύναμη τὸ κήρυγμα; Πρέπει νὰ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι ἡ βάση τῶν ἠθικῶν προτροπῶν τοῦ Παύλου εἶναι τὸ λυτρωτικὸ γεγονὸς τοῦ Χριστοῦ, δηλ. εἶναι κηρυγματική. Βλ. ἐπίσης Ρωμ. 1, 15, ὅπου ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει σὲ χριστιανοὺς τὰ ἑξῆς: «οὕτως τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ρώμῃ εὐαγγελίσασθαι».

44. Παρατηρεῖ κανεὶς πόσοι Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ δὲν συχνάζουν στὶς Ἐκκλησίες ἢ πηγαίνουν πολὺ ἀργά. Χωρὶς βαθειὰ πίστη εἰς τὸν Χριστό, χωρὶς ζωὴ προσευχῆς καὶ χωρὶς ἐποικοδομητικὴ λατρεία, ποῖο μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀργοπορία, παθητικὴ συμμετοχή, ἂν ὄχι καὶ ἀνία εἰς τὴν λατρεία;

45. Βλ. ἄρθρο του «Problem of Orthodoxy in America: The Spiritual Problem», St. Vladimir's Seminary Quarterly 9 (1965), σ. 171-93.

46. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῆ καὶ ὅτι κάθε πιστός, ποὺ μεταβάλλεται ἀπὸ τὴν καινὴ ἐν Χριστῷ ζωὴ γίνεται «ἀρχηγός», δηλ. εἶναι ἕτοιμος νὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικὰ σὲ κάποια διακονία ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

47. Εἰς τὸ Β' Κορ. 3, 5-6 ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει: «οὐχ ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοί ἐσμεν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος».

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Ἀρχιμ. Καλλίστου WARE

Πρέπει νὰ ἐκφράσουμε τὴν εὐγνωμοσύνη μας στὸν π. Θεόδωρο Στυλιανόπουλο γιὰ τὴν προσεκτικὴ καὶ πλατειὰ ἀνάλυση τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ θέματος. Μοῦ ἔκαμε ἐντύπωση ἡ σοβαρὴ προσπάθεια ποὺ κατέβαλε νὰ καταλήξει σὲ πρακτικὰ συμπεράσματα καὶ νὰ ἐφαρμόσει τὶς θεολογικές του ἀρχὲς στὰ προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῆς σύγχρονης Ἐκκλησίας. Ὡπωσδήποτε ἔχει δίκαιο ὅταν ἐξαίρει στὸ τέλος τῆς εἰσηγήσεώς του τὴν ἀνάγκη τῆς *μετάνοιας*, τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀλλαγῆς τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς — ἕνα θέμα ποὺ ὑπογράμμισε σήμερα τὸ πρωΐ ὁ καθ. Μουρατίδης, ὅταν περιέγραφε τὸ ἔργο τοῦ θεολόγου. Χαιρετίζω ἀκόμα τὴν ἐπιμονὴ τοῦ π. Θεοδώρου στὸ γεγονός, ὅτι ἡ κλήση γιὰ μετάνοια δὲν ἀντιστρατεύεται στὴ διανόηση (anti-intellectualism).

Ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ στὴν ἀρχὴ νὰ ἀναφερθῶ στὸν *τίτλο* τῆς εἰσηγήσεως, γιὰ τὸν ὁποῖο βέβαια δὲν εἶναι προσωπικὰ ὑπεύθυνος ὁ π. Θεόδωρος. Στὸν τίτλο αὐτό, ὅπως καὶ στοὺς ἄλλους τίτλους, ποὺ δόθηκαν στοὺς εἰσηγητὲς τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ — καὶ οἱ ὁποῖοι, ὡς γνωστό, ὁρίσθηκαν μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη ἀπὸ τὴν Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ — ἐξυπακούεται μιὰ ὡρισμένη ἀντίληψη τοῦ θέματός μας, μιὰ ὡρισμένη θεολογικὴ τοποθέτηση. Στοὺς τίτλους χρησιμοποιοῦνται ὅροι, ὅπως πνευματικότης, συνοδικότης, ἐσχατολογία. Πρῶτα - πρῶτα σημειώνω τὸν ἀφηρημένο χαρακτήρα τῶν ὅρων αὐτῶν. Ἀναφέρονται μᾶλλον σὲ μιὰ γενικώτερη σφαῖρα, σκοπιὰ ἢ ἰδιοσυγκρασία καὶ ὄχι σὲ ἕνα ὡρισμένο πρόσωπο, γεγονὸς ἢ ὄργανο. Ἔτσι οἱ τίτλοι ὁμιλοῦν γιὰ πνευματικότητα, ἀντὶ γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, γιὰ συνοδικότητα ἀντὶ γιὰ τὶς Συνόδους, γιὰ ἐσχατολογία, ἀντὶ γιὰ τὴ δεύτερη παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Στὴ θέση αὐτὴ σημειώνω, ὅτι οἱ ὅροι αὐτοὶ δὲν ἀπαντοῦν στὴν Ἁγία Γραφὴ οὔτε στοὺς Πατέρες, ἀλλὰ οἱ ὀρθόδοξοι συγγραφεῖς τοὺς δανείσθηκαν ἀπὸ τὴ Δύση στοὺς σχετικὰ μεταγενέστερους χρόνους. Ὑποθέτω ὅτι δὲν εἶμαι τὸ μόνο μέλος αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου ποὺ δὲν αἰσθάνεται ἄνετα γιὰ τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιοῦνται αὐτοὶ οἱ ὅροι. Βέβαια δὲν εἶναι δυνατό, οὔτε ἴσως καὶ εὐκταῖο, νὰ ἀποκλείσουμε τὴ χρήση τους. Πάντως ἐφόσον τοὺς χρησιμοποιοῦμε πρέπει νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦ τὴν πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται καὶ πῶς ἑρμηνεύονται ἀπὸ τοὺς ἑτερόδοξους, οἱ ὁποῖοι ἀρχικὰ τοὺς καθιέρωσαν. Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ κρίνονται καὶ δοκιμάζονται μὲ τὸ μέτρο τῶν Πατέρων, γιὰ νὰ κρίνουμε ἔτσι ἂν στ' ἀλήθεια συμφωνοῦν μὲ τὸν «νοῦν τῶν Πατέρων». Πρέπει νὰ θέτουμε στὸν ἑαυτό μας τὸ ἐρώτημα, ὅταν χρησιμοποιοῦμε αὐτοὺς τοὺς ὅρους, κατὰ πόσο «ἑπόμεθα τοῖς ἁγίοις Πατράσιν». Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ τῶν ὅρων, καθὼς καὶ τῶν προϋποθέσεων, ποὺ συνυπονοοῦνται μ' αὐτούς, εἶ-

ναι ἕνα οὐσιαστικὸ ἔργο τοῦ Συνεδρίου μας. Ὡς Ὀρθόδοξοι δὲν πρέπει χωρὶς ὅρους νὰ τοὺς δείχνουμε ἐμπιστοσύνη, χωρὶς νὰ συνειδητοποιοῦμε τὶς προϋποθέσεις, ποὺ ἐνυπάρχουν σ' αὐτούς. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θέλω νὰ παρακαλέσω γιὰ ἁπλότητα στὴ χρήση τῆς γλώσσης μας. Ἂν, π.χ. μὲ τὸν ὅρο «ἐσχατολογικός» ἐννοοῦμε ἁπλὰ «θεῖος», ἂς χρησιμοποιήσουμε τὸν ὅρο «θεῖος». Ἔτσι θὰ ἔχουμε καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς λιτότητας — δύο συλλαβὲς ἀντὶ ἕξη.

Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπ' ὄψη εἰσήγηση τοῦ π. Θεοδώρου Στυλιανοπούλου, διαβάζοντας τὴν ἀνάλυσή του γιὰ τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας — μία ἀνάλυση ποὺ στηρίζεται στοὺς ὅρους «ἱστορία» καὶ «ἐσχατολογία» — διερωτῶμαι κατὰ πόσο τὰ ἐπιχειρήματά του μποροῦν νὰ μεταφρασθοῦν σὲ πατερικὴ γλῶσσα. Κατὰ πόσο, π.χ. μποροῦν νὰ ἐκφρασθοῦν μὲ τὴν ἔννοια τῆς *θεώσεως* καὶ μετοχῆς στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Εὔχομαι, καὶ νομίζω, ὅτι ἡ μετάφραση αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνει, χωρὶς νὰ κλονισθεῖ ἡ βαρύτητα τῶν ἐπιχειρημάτων του.

Ὁ π. Γεώργιος Φλορώφσκυ, μιλώντας γιὰ τὴ στρατευόμενη Ἐκκλησία τὴν ὀνομάζει «ζῶσα ἐν χρόνῳ εἰκόνα τῆς αἰωνιότητας»[1]. Τὴν ἴδια ἄποψη ἔχει καὶ ὁ π. Θεόδωρος, ὅταν λέγει: «Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, εἶναι *μία ἐσχατολογικὴ ὀντότης ἐν τῇ ἱστορίᾳ»*. Ἡ φράση αὐτὴ συνοψίζει τὸ βασικὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεώς του. Σύμφωνα μὲ τὸν π. Θεόδωρο, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ διάσταση στὴ ζωὴ τῆς στρατευόμενης Ἐκκλησίας εἶναι ἀλληλένδετες καὶ ἀδιάλυτα συνδεδεμένες. Οἱ δύο αὐτὲς ὄψεις δὲν εἶναι διαλεκτικές, ἀλλὰ συσχετίζονται καὶ ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀπὸ κοινοῦ κοινότητα ἁμαρτωλῶν καὶ κοινωνία ἁγίων. Ἡ αἰωνιότητα διαπερνᾶ τὸ χρόνο, ἐνῶ ὁ χρόνος δὲν καταργεῖται. Χρησιμοποιώντας τὸν ὅρο «ἐσχατολογικός» ὁ συγγραφέας τῆς εἰσηγήσεως — ἀκολουθώντας τὸν π. Φλορώφσκυ — ἐννοεῖ μία ἐσχατολογία, ποὺ δὲν εἶναι ἁπλῶς «πραγματοποιημένη» ἢ «μελλοντική», ἀλλὰ *«ἐνεργούμενη»* (inaugurated). Ἡ χριστιανικὴ ἐμπειρία τῆς μελλούσης ἐλπίδος εἶναι παροῦσα πραγματικότητα ἐδῶ καὶ τώρα. Ἐδῶ καὶ τώρα, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω μία φράση τοῦ ἁγ. Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, ὁ χριστιανὸς «ἀναπνέει τὸν ἀέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ἡ στρατευόμενη Ἐκκλησία ζεῖ πάντα μέσα στὴ δημιουργικὴ ἔνταση τοῦ «τώρα» καὶ τοῦ «ὄχι ἀκόμη», τοῦ *«ἤδη»* καὶ τοῦ *«οὐκ ἤδη»*. Ὅσο ἄμεση καὶ πραγματικὴ κι ἂν εἶναι ἡ ἐμπειρία τῶν θείων ἐνεργειῶν στὴν παροῦσα ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ἐν τούτοις γνωρίζει ὅτι εἶναι μόνο ἡ *ἀπαρχὴ* καὶ ὁ ἀρραβώνας τῆς δόξας, ποὺ θὰ ἀποκαλυφθεῖ κατὰ τὴν ἔσχατη ἡμέρα.

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς προσφέρουν βέβαια μία βοηθητικὴ καὶ διαφωτιστικὴ πρόσβαση. Ὑπάρχουν ὅμως τρεῖς ἀπόψεις, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ὁποῖες νομίζω ὅτι χρειάζονται πληρέστερη ἀνάπτυξη ἀπ' ὅσο ἔγινε στὴν εἰσήγηση. Ὅ,τι θὰ ἀναφέρω δὲν ἀποσκοπεῖ τόσο νὰ ἐλέγξει ὅσο νὰ συμπληρώσει τὶς ἀπόψεις τοῦ ὁμιλητῆ.

α) Διαπιστώθηκε μία ἔλλειψη στὴ χριστολογικὴ θεμελίωση τῆς Ἐκκλησιολογίας, στὴ *σχέση ἀνάμεσα στὸ Χριστὸ καὶ στὴν Ἐκκλησία*, στὴν Ἐκκλησία ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Βέβαια τὸ θέμα τοῦτο μνημονεύθηκε, πλὴν ὅμως βιαστικά. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ π. Θεοδώρου θὰ μποροῦσε νὰ ἀναπτυχθεῖ ὄχι μὲ τὴν ὁρολογία τῆς ἐσχατολογίας καὶ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς ὅρους τοῦ

δόγματος τῆς Χαλκηδόνος σχετικὰ μὲ τὶς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἀποθανὼν Βλαδίμηρος Λόσσκυ ἔδειξε, σχετικὰ μὲ κάθε χριστολογικὴ αἵρεση, ὅτι ὑπάρχει καὶ μία ἀντίστοιχη ἀπόκλιση στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησιολογίας. Ὑπάρχει δηλ. ἕνας ἐκκλησιολογικὸς Δοκητισμός, ἕνας ἐκκλησιολογικὸς Νεστοριανισμός, ἕνας ἐκκλησιολογικὸς Μονοφυσιτισμὸς καὶ τὰ λοιπά. Ἔτσι, ἡ ἄρνηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεσμοῦ ἀπὸ τοὺς Μοντανιστὲς καὶ τοὺς Γνωστικούς, ποὺ ἀναφέρει ὁ π. Θεόδωρος, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐκκλησιολογικὸς Δοκητισμός. Ἡ τάση γιὰ ἱστορικὴ μονιμότητα, ποὺ θέλει τὴν Ἐκκλησία ὡς μία ἁπλῶς κοσμικὴ ὀργάνωση, εἶναι μία μορφὴ ἐκκλησιολογικοῦ Νεστοριανισμοῦ. Ἡ τάση, ποὺ δέχεται ὅλες τὶς ἐξωτερικὲς μορφὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐξ ἴσου ἱερὲς καὶ ἀναλλοίωτες καὶ δὲν ἀνέχεται τὸ ποικίλο ἀνθρώπινο στοιχεῖο, εἶναι μία ἔκφραση τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ Μονοφυσιτισμοῦ. Ἡ ἀναφορὰ τῶν χριστολογικῶν αὐτῶν κριτηρίων μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ διακρίνουμε τὴν ἀληθινὴ ἀπὸ τὴν ψευδῆ μεταρρύθμιση στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἀληθινὸ καθίδρυμα ἀπὸ ὅ,τι ὁ π. Θεόδωρος ὀνομάζει «καθιδρυματοποίησι» (institutionalization).

β) Παρόμοια ἔλλειψη διαπιστώθηκε καὶ στὴ θέση ποὺ κατέχει τὸ *βάπτισμα* καὶ ἡ *Εὐχαριστία* στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ π. Θεόδωρος βεβαίως σημείωσε, ὅτι σκόπιμα ἀποφεύγει τὸ θέμα τῆς λατρείας, ἀφοῦ τὸ διαπραγματεύονται ἄλλοι ὁμιλητὲς τοῦ Συνεδρίου. Ἡ παράλλειψη αὐτὴ εἶναι γεγονὸς λυπηρό, ἐφόσον τὰ δυὸ μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας κατέχουν κεντρικὴ θέση στὴν ἐπιχειρηματολογία του. Ἀκριβῶς μὲ τὰ δύο αὐτὰ μυστήρια ἡ «ἐνεργούμενη ἐσχατολογία» γίνεται προσιτὴ πραγματικότητα στὴν ἐμπειρία τῶν πιστῶν. Μὲ τὸ βάπτισμα ὁ πιστὸς πεθαίνει καὶ πάλι ἀνασταίνεται, κοινωνώντας ἔτσι στὴ νέα αἰώνια ζωὴ καὶ προλαμβάνοντας τὴν σωματική ἀνάστασή του κατὰ τὴν ἔσχατη κρίση. Μὲ τὴν Εὐχαριστία τρέφεται μὲ τὸν ἄρτο τῆς ἀθανασίας. Ὅπως ὁ καθηγ. Ζηζιούλας παρατήρησε σωστὰ χθὲς τὸ βράδυ, μόνο μὲ τὴν Εὐχαριστία ξεπερνοῦμε τὴν ἔνταση μεταξὺ ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας. Ὅταν συζητοῦμε γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὡς ἐσχατολογικὴ ὀντότητα στὴν ἱστορία πρέπει νὰ ἀποδώσουμε κεντρικὴ θέση στὰ δύο αὐτὰ μυστήρια. Κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀφύπνιση τῆς «ἐσχατολογικῆς συνειδήσεως» στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Εἶναι ἀπαραίτητο κάθε ἕνας νὰ αἰσθάνεται, «ἐν πάσῃ αἰσθήσει καὶ πληροφορίᾳ», τὴν ἀληθινὴ φύση τῆς δωρεᾶς ποὺ δέχθηκε μὲ τὸ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρῖσμα. Ὅ,τι χρειαζόμαστε εἶναι μία ριζικὴ ἔνταση τῆς προσωπικῆς μας εὐχαριστιακῆς ζωῆς. Κάθε προτεινόμενη ἀλλαγὴ καὶ μεταρρύθμιση ὀφείλει νὰ συνδέεται μὲ τὸ γεγονὸς αὐτό.

γ) Ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἀπόψεις τοῦ π. Θεοδώρου σχετικὰ μὲ τὸν κίνδυνο ποὺ διατρέχει ἡ Ἐκκλησία ὅταν «ἐγκαθιδρύεται στὴν ἱστορία μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ συμμορφώνεται μὲ τὸ κράτος καὶ μὲ τὸν κόσμο ἀκόμα», ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς: Ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἕνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ζωῆς της ἦταν πάντα τὸ γεγονὸς τοῦ *μαρτυρίου*. «Ἐγὼ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος (Γαλ. 6,17), ὁμιλῶντας ἐκ μέρους κάθε χριστιανοῦ. Χριστιανὸς σημαίνει σταυροφόρος. Τὸ πάθος γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ μαζύ του μᾶς εἰσάγει στὴ

δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἂν, ὅπως βεβαιώνει ὁ π. Θεόδωρος, «ἡ μεγαλύτερη ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας σήμερα εἶναι νὰ ξαναθυμηθεῖ τὶς πρακτικὲς συνέπειες τῆς ἐσχατολογικῆς ἐν Χριστῷ διαθήκης», τότε αὐτὲς οἱ «πρακτικὲς συνέπειες» πρέπει νὰ συνεπάγονται ἕνα εἶδος μαρτυρίου καὶ τὴν προέκταση τοῦ μαρτυρίου στὴ μορφὴ τῆς προσωπικῆς ἀσκήσεως. Παράλληλα μὲ τὸ ἐξωτερικὸ μαρτύριο τοῦ αἵματος ὑπάρχει τὸ ἐσωτερικὸ μαρτύριο σὲ μοναστικὴ μορφή. Βέβαια τὸ ἐσωτερικὸ μαρτύριο τῆς ἀσκήσεως δὲν περιορίζεται μόνο στοὺς μοναχούς· αὐτοὶ εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἱ φορεῖς του. Ἐνῶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ βιώσουν τὰ γεγονότα τῆς ἔσχατης ἡμέρας ὡς παροῦσα πραγματικότητα, οἱ μοναχοὶ ὡστόσο εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο οἱ κήρυκες καὶ οἱ προφῆτες τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ — ὄχι βέβαια κυρίως μὲ ὅ,τι λέγουν, ἀλλὰ μὲ ὅ,τι *εἶναι*. Μιλώντας ὡς ὀρθόδοξος ποὺ ζεῖ στὴ διασπορά, αἰσθάνομαι βαθειὰ ἀνησυχία μὲ τὴν αὔξουσα ἐκκοσμίκευση τῶν Ὀρθοδόξων κοινοτήτων στὴ Δύση ποὺ διαπιστώνω, καὶ θεωρῶ ὡς τὸ πλέον πιεστικὸ αἴτημα τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἔντονης μοναστικῆς ζωῆς. Ὅ,τι χρειαζόμαστε πάνω ἀπ' ὅλα στὴ κρίσιμη αὐτὴ περίσταση εἶναι ἡ παρουσία μεταξύ μας πνευματικῶν πατέρων, ἀληθινῶν *γερόντων* καὶ *στάρετς*.

Αὐτὲς τὶς σκέψεις κυρίως μαζὺ μὲ ἄλλες, ἔφερε στὸ νοῦ μου ἡ εἰσήγηση τοῦ π. Θεοδώρου Στυλιανοπούλου, στὸν ὁποῖο ἐκφράζω μιὰ φορὰ ἀκόμα τὴν γνήσια εὐγνωμοσύνη μου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

1. «Sobornost: The Catholicity of the Church», στὸ ἔργο: The Church of God, Ἐκδ. E.L. Mascall, London 1934, σελ. 63.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ π. Καθηγ. D. POPESCU

Η εἰσήγηση τοῦ καθ. Θεόδωρου Στυλιανόπουλου ἔχει τὸ προσὸν ὅτι εἶναι πιστὴ στὸ θέμα ποὺ ἀνέπτυξε: «Ἡ στενὴ σχέση μεταξὺ τῆς ἐσχατολογικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως μέσα στὴν Ἐκκλησία».

Ἐφαρμόζοντας μιὰ σαφὴ διάκριση μεταξὺ τῆς ἔννοιας τοῦ θεσμοῦ καὶ τῆς ἔννοιας τῆς θεσμικότητας, ὁ αἰδεσιμότατος πατήρ, χωρὶς νὰ μειώνει τὴ θεσμικὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ χαλάρωση τῆς ἐσχατολογικῆς ἐντάσεως τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν πρόοδο τῆς θεσμικότητας τὴν ὁποία γνώρισε ἐδῶ καὶ πολὺ καιρό.

Λαμβάνοντας ὑπόψη τὴ στενὴ σχέση μεταξὺ ἐσχατολογικῆς καὶ ἱστορικῆς πλευρᾶς, ὁ αἰδεσιμότατος πατὴρ συνιστᾶ, ὡς ἀντίδοτο τῆς θεσμικότητας, τὴν ἐμψύχωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν δομῶν μὲ τὴν αὐθεντικὴ χριστιανικὴ πνευμα-

τικότητα, τὴν ὁποία διατήρησε πιστὰ ἡ Ὀρθοδοξία στὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας. Αὐτὴ ἡ πνευματικότητα ποὺ στὸ βάθος εἶναι «ἡ καινὴ ἐν Χριστῷ ζωή» τῶν πιστῶν, παραμένει ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ ξυπνήσει στοὺς κόλπους τῆς ἱστορικῆς Ἐκκλησίας τὴ συνείδηση ὅτι ἀνήκει στὸ μέλλοντα αἰώνα, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἔτσι ἀπὸ τὸ φορτίο τῶν ἀνθρώπινων συσσωρεύσεων. Προσανατολισμένη πρὸς αὐτὲς τὶς ἰδέες, ἡ εἰσήγηση περιέχει συνετὲς παρατηρήσεις, σκέψεις καὶ ὑποδείξεις. Προσωπικά, ἐπιθυμῶ νὰ ἐξετάσω σὲ σχέση μὲ τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεως ὁρισμένες ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις.

1. Ὑπάρχουν ὀρθόδοξοι θεολόγοι οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπειλεῖται ἀπὸ «τὴν ἀνεπαίσθητη ἀφομοίωση ἐγκόσμιων ἀξιῶν ποὺ ὠθοῦν τοὺς χριστιανοὺς νὰ τηροῦν τοὺς τύπους τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, χωρὶς τὴν οὐσία της».

Ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας της, βρισκόταν σ' ἐπαφὴ μὲ τὶς πολιτισμικὲς ἀξίες κάθε ἐποχῆς, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ κινδυνεύει ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν της. Οἱ κοσμικὲς πολιτισμικὲς ἀξίες ἦταν πάντα ἀναγκαῖες στὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μεταδίδει τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα στοὺς ἀνθρώπους κάθε ἐποχῆς. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐξεδήλωσαν κανένα φόβο μπροστὰ στὶς πολιτισμικὲς ἀξίες τοῦ κόσμου. «Ἀπὸ τὴν κοσμικὴ παιδεία, μᾶς λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, κρατήσαμε μόνο ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ θεώρηση τῆς ἀλήθειας». Γι' αὐτὸ ἔχουμε πεισθεῖ ὅτι ὁ κίνδυνος γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος δὲν προέρχεται πρωτίστως ἀπὸ τὶς πολιτισμικὲς ἀξίες, τὶς μὴ ἱερὲς ἢ ἐγκόσμιες, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, μὲ τὴν ἐπίδραση μιᾶς ἑτεροδοξίας ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἁγιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πνευματικότητα ὁλοένα καὶ περισσότερο κάμπτεται. Ἐξαιτίας μιᾶς τέτοιας ἐπιδράσεως, ποὺ μειώνει στὸ ἐλάχιστο τὴ σημασία τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στὴν Εὐχαριστία, διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πιστούς μας ἔχουν ἀρχίσει νὰ μὴ μετέχουν σὲ μιὰ σειρὰ πράξεων ποὺ ἐκπροσωποῦν τὸ ἀναγκαῖο ὑπόβαθρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν. Ἂν οἱ ἐγκόσμιες ἀξίες ἀφομοιώνονται ἀσυνείδητα, εἶναι γιατὶ δὲν περνοῦν πιὰ ἀπὸ τὸ κριτήριο μιᾶς ζωντανῆς καὶ δυναμικῆς πνευματικότητας.

Θεωρώντας π.χ. τὴν ἐξομολόγηση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴ νηστεία ὡς ἁπλοὺς αὐτοματισμούς, πολλοὶ ὀρθόδοξοι λαμβάνουν τὴν Εὐχαριστία χωρὶς καμιὰ προηγούμενη πνευματικὴ προετοιμασία. Ὅσοι συμμερίζονται μιὰ παρόμοια τακτικὴ δὲ λαμβάνουν ὑπόψη ὅτι χωρὶς μιὰ προηγουμενη πνευματικὴ προπαρασκευή, ἡ ἴδια ἡ Εὐχαριστία γίνεται μὲ τὴ σειρά της ἁπλὸς αὐτοματισμός, χωρὶς κανένα ἀντίκτυπο στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν.

Ὁ Θεὸς δὲν ἐνεργεῖ μὲ τρόπο μαγικὸ διὰ τῆς Εὐχαριστίας μέσα στοὺς πιστούς. Πρέπει κι αὐτοὶ νὰ προσκομίσουν τὴ δική τους συμμετοχή. Ἡ ἐξομολόγηση τῶν ἁμαρτιῶν, ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ ἀληθινὴ μετάνοια, ἀποτελεῖ, ὅπως καὶ ἡ προσευχὴ καὶ ἡ μετάνοια, μιὰ πράξη ἐντελῶς προσωπική, μὲ τὴν ὁποία ἡ κοινωνία γίνεται ὑπεύθυνη πράξη καὶ πρόξενος πνευματικότητας.

Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἡ πνευματικότητα δὲν εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴν πράξη, γιατί, χάρη σ' αὐτὴν καὶ στὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ χριστιανὸς μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὸν ἀτομικὸ ἐγωισμὸ καὶ ν' ἀγαπήσει τὸν πλησίον. Ἂν

ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ εἶναι ἀλήθεια ὅτι κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀγαπήσει τὸ Θεὸ ἂν δὲν ἀγαπᾶ τὸν πλησίον, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν μπορεῖ ν' ἀγαπήσει τὸν πλησίον, ἂν δὲν ἐξαγνίζεται «ἐν τῷ Θεῷ». Ἡ πράξη καὶ ἡ πνευματικότητα ἀλληλοστηρίζονται, γιατὶ ἀποτελοῦν τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ χριστιανὸς ἀνοίγεται πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Χάρη σ' αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα, ποὺ φαίνεται ὡς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς γνήσιας χριστιανικῆς πνευματικότητας, ἡ ὁποία προϋποθέτει πλάι στὴν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ τὴν προσωπικὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, οἱ χριστιανοὶ δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ ὀπισθοχωρήσουν μπροστὰ στὶς ἐγκόσμιες ἀξίες. Ἀντίθετα τὶς ἀναλαμβάνουν καὶ τὶς μεταμορφώνουν γιὰ νὰ ἐξαγιάσουν τὸν κόσμο. Οἱ μεγάλες θεολογικὲς συνθέσεις τῆς Ὀρθοδοξίας ἐπιτεύχθηκαν ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἦταν ὄχι μόνο ἀφιερωμένοι στοχαστές, ἀλλὰ ἄνθρωποι ποὺ ἔζησαν βαθιὰ τὸ Χριστό, χωρὶς νὰ ἐκδηλώσουν κανένα δισταγμὸ μπροστὰ σὲ ὁρισμένες πολιτισμικὲς ἀξίες τοῦ κόσμου. Σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμά τους, πρέπει νὰ ἔχουμε τὸ θάρρος νὰ πᾶμε πρὸς συνάντηση τοῦ κόσμου. Ἂν ἡ Ἐκκλησία ἀγνοεῖ τὶς ἀξίες τοῦ ἐγκόσμιου πολιτισμοῦ, κινδυνεύει νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἐξωδομικὸ στοιχεῖο, ἀνίκανο νὰ ἐνταχθεῖ στὰ διάφορα πολιτισμικὰ καὶ κοινωνικὰ περιβάλλοντα.

2. Ἡ ἀπώλεια τῆς πνευματικότητας στὴν περιοχὴ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς συνοδεύεται στὸ θεολογικὸ ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν τάση νὰ μεταφερθεῖ τὸ κέντρο βαρύτητας τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Χριστὸ Θεὸ στὸν ἑαυτό της. Παράλληλα μὲ τὶς συζητήσεις μας πάνω στὴ θεσμικὴ ἢ πνευματολογικὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀρχίσαμε νὰ μιλᾶμε γιὰ τριαδικὴ ἢ γιὰ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία. Στὴν πραγματικότητα αὐτὰ δὲν εἶναι μόνο ἀληθινοὶ μονισμοὶ ποὺ τονίζουν μιὰ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας σὲ βάρος τῶν ἄλλων, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἀπρόσωπες ἐκφράσεις ποὺ πολὺ συνετέλεσαν ὥστε νὰ συσκοτισθεῖ ἡ ζωντανὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ Χριστό, ὡς Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ στὸ Σῶμα του ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Εὐχαριστία, π.χ. δὲν καθιερώθηκε γιὰ νὰ γίνει αὐτὴ κι ὄχι ὁ Χριστὸς τὸ κέντρο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται πιὸ ἔντονη ἡ προσωπικὴ καὶ ζωντανὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ Χριστὸ καὶ στὴν Ἐκκλησία του. Γι' αὐτὸ δὲν εἴμαστε τόσο βέβαιοι ὅτι μόνο χάρη στὴν Εὐχαριστία μποροῦμε νὰ κρατήσουμε τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν ἐσχατολογικὴ καὶ στὴν ἱστορικὴ διάσταση μέσα στὴν Ἐκκλησία, ὅπως τονίσθηκε πολλὲς φορές. Αὐτὴ ἡ ἰσορροπία θὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ μέτρο ποὺ ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὴν Εὐχαριστία, θὰ μένει ριζωμένη στὸν ἴδιο τὸ Χριστό. Μὲ τὴ θεανθρώπινη ἰδιότητά του, ὁ Χριστὸς παραμένει τὸ κέντρο τῆς ἱστορίας κι Ἐκεῖνος ποὺ θὰ 'ρθεῖ στὴ συντέλεια τῶν αἰώνων γιὰ νὰ κρίνει τὸν κόσμο. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ διατηρήσει, χάρη στὴν Εὐχαριστία, ζωντανὴ τὴν ἐσχατολογικὴ ἐλπίδα, καὶ μέσα σ' αὐτὴν τὴν προπτικὴ μποροῦμε ν' ἀνακαλύψουμε τὴν πραγματικὴ σχέση μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ ἱστορίας, θέμα ποὺ προκάλεσε τόσες συζητήσεις.

3. Ἕνας ὀρθόδοξος στοχαστὴς διαπιστώνει ὅτι ὁ ἀρχέγονος χριστιανισμὸς κατεχόταν ἀπὸ τὸ αἴσθημα τοῦ κοντινοῦ καὶ ἀναπόφευκτου τέλους: «Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. Ἀμήν, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ!» (Ἀποκ. 20,22). Αὐτὲς οἱ φλογερὲς λέξεις ἀντηχοῦσαν σὰν οὐράνια μουσικὴ στὴν καρδιὰ τῶν πρώτων χριστιανῶν, κανοντάς τους θὰ ἔλεγε κανείς, ὑπεργήϊνους. Ἡ προσδοκία τοῦ ἀμε-

σου τέλους, ἡ γεμάτη χαρὰ ἔνταση, σβύστηκαν στὸ ρεῦμα τῆς ἱστορίας. Αὐτὸ τὸ αἴσθημα ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ ἕνα ἄλλο, ὅτι ἡ ζωή μας σύντομα καταλήγει στὸ θάνατο καὶ μετὰ τὸ θάνατο δέχεται κανεὶς μιὰ ἀμοιβή. Στὴν Ἀνατολὴ ὅπως καὶ στὴ Δύση, ὁ ἐσχατολογισμὸς ἔγινε πιὸ αὐστηρὸς καὶ πιὸ σκοτεινός. Δὲν ξέρουμε ἂν μιὰ τέτοια διαπίστωση ἰσχύει ἐξίσου γιὰ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες. Ἴσως γιὰ μερικὲς περισσότερο ἀπ' ὅσο γιὰ τὶς ἄλλες. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι νὰ συγκρατήσει κανεὶς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀπώλεια τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδας ἀπὸ τὴν καρδιὰ τῶν πιστῶν εἶχε ὡς συνέχεια μιὰ ἄνετη ἐγκατάσταση τῶν Ἐκκλησιῶν μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν προοδευτικὴ διαίρεση μεταξύ τους, τὴν ἀπομόνωσή τους πίσω ἀπὸ δογματικούς, ἐκκλησιολογικοὺς καὶ ὁμολογιακοὺς φραγμούς.

Καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς μεγάλες χριστιανικὲς ὁμολογίες, μᾶς λέει ἕνας ὀρθόδοξος θεολόγος, ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει τοὺς λόγους της γι' αὐτὸ ποὺ πιστεύει, γιὰ τὴ μοναδικότητά της καὶ γιὰ τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα τοῦ «πιστεύω» της. Ἀλλά, ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς.... οὐ γάρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἑβρ. 13,13). Ἡ κλήση τοῦ Ἀποστόλου μᾶς καλεῖ ἔτσι νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὶς καθαρὰ ἱστορικὲς κατηγορίες μας, «γιὰ νὰ ξαναβροῦμε τὴν αἰωνικὴ σκέψη» ὥστε νὰ καταλάβουμε τὴ μοναδικὴ σημασία τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς τοῦ Χριστοῦ: «ἵνα πάντες ἓν ὦσι». Ἡ συγκεκριμένη προσδοκία τοῦ ἐσχάτου δὲν παραθεωρεῖ τίποτα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας, γιατὶ ἀπὸ τὴν πληρότητά της ποὺ ἐπιτελεῖται στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ περιμένουμε τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ τὴ ζωὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία τοῦ χριστιανοῦ ἔδειξε ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ χρόνο, ἀλλὰ τείνει νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο.

Ἡ ἐσχατολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας προσδίδει ἰσχυρότερο δυναμισμὸ στὴν οἰκουμενικὴ δραστηριότητα τῶν Ἐκκλησιῶν μας ποὺ ἔχουν μπεῖ στὸ δρόμο τῆς χριστιανικῆς ἑνότητας.

4. Ἀλλὰ ἡ ἱστορικὴ διάσταση εἶναι τὸ ἴδιο ἀναγκαία στὴν Ἐκκλησία καὶ τῆς ἀνήκει τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ διάσταση. Ἡ σύγχρονη οἰκουμενικὴ κίνηση ἀντιμετωπίζει σήμερα τὸ πρόβλημα νὰ βρεῖ μιὰ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὶς δύο διαστάσεις τῆς σωτηρίας: τὴν κάθετη καὶ τὴν ὁριζόντια, πρόβλημα ποὺ δὲν εἶναι ἄλλωστε καινούργιο. Ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ὑπάρξεώς της, ἡ Ἐκκλησία χρειάσθηκε νὰ δώσει μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτό. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ σχολὴ τῆς Ἀλεξάνδρειας στρεφόταν πρὸς τὸ μυστικισμὸ καὶ τὴ θεωρία, ἐνῶ ἡ σχολὴ τῆς Ἀντιόχειας τόνιζε τὴν ἱστορικὴ πλευρὰ καὶ τὴν ἑρμηνεία τῶν Γραφῶν. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ξεπέρασαν τὸ δίλημμα τῶν δύο σχολῶν καὶ ἔφθασαν νὰ ὁραματιστοῦν ἕνα χριστιανισμὸ ἀκέραιο, ποὺ ἀγκαλιάζει ἁρμονικὰ αὐτὲς τὶς δύο διαστάσεις τῆς σωτηρίας. Γι' αὐτὸ ἐξέφρασαν γνήσια τὸ Χριστὸ ἀφοῦ ἀναδείχθηκαν «πνευματικοὶ Πατέρες» καὶ ταυτόχρονα ὑποκινητὲς κοινωνικῶν ἔργων.

Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἐκφράζει μιὰ ἀναγκαία διάσταση τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο. Ὑποστηρίζοντας αὐτὸ τὸν ἀγώνα, ὡς τὴ βαθιὰ ἐπιθυμία τοῦ σύγχρονου κόσμου μας, ἡ

Ἐκκλησία βρίσκεται στὸ δρόμο τῆς ἀποστολικῆς καὶ πατερικῆς παραδόσεως γιὰ νὰ ὑπηρετήσει τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας περιλαμβάνει τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐσχατολογία. Τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου «παράγει», γιατὶ στὸ τέλος τῶν αἰώνων θὰ ὑπάρχει ταυτόχρονα καινὴ γῆ καὶ οὐρανὸς καινός. Ἡ ἐλπίδα μας δὲν ἔχει μόνο τυπικὸ χαρακτῆρα, γιατὶ αὐτὸ ποὺ θὰ εἶναι πραγματικὸ στὰ ἔσχατα μᾶς δόθηκε «δυνάμει» ἤδη ἀπὸ τώρα μέσα στὴν πίστη, ὡς ἀπαρχὲς τῆς σωτηρίας μας. Ἢ ὅπως λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής: «Ἂν ὁ Σωτήρας μας, Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ μέση καὶ τὸ τέλος ὅλων τῶν αἰώνων, παρελθόντων, παρόντων καὶ μελλόντων, δίκαια μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ τέλος τῶν αἰώνων ποὺ προορίζεται γιὰ τὴ θέωση τῶν δικαίων ἔφθασε γιὰ μᾶς τώρα μέσα στὴ δυνατότητα τῆς πίστεως, αὐτὸ τὸ τέλος ποὺ φάνηκε τώρα 'κατὰ χάριν' στὸ μέλλον».

Ἡ ἐλπίδα, ποὺ δόθηκε μέσα στὴ δυνατότητα τῆς πίστεως ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, μακάρι νὰ εἶναι ὅλο καὶ πιὸ ζωντανὴ στὶς ψυχές μας, γιὰ νὰ ὑπηρετοῦμε μὲ αὐταπάρνηση τὸ Θεό, τὴν αἰτία τῆς χριστιανικῆς ἑνότητας καὶ τοὺς πλησίον μας ποὺ ποθοῦν εἰρήνη, δικαιοσύνη, ἐλευθερία καὶ πρόοδο.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΟΨΕΙΣ

τοῦ Καθηγ. Tțju KOEV

Ὁ Χριστιανισμὸς διακρίνεται αὐστηρὰ ἀπὸ ὅλες τὶς θρησκευτικὲς διδασκαλίες, ποὺ γνώρισε ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία. Εἶναι μία μοναδικὴ καὶ ἀσύγκριτη ὀντότητα. Ἡ ἰδιάζουσα αὐτὴ φυσιογνωμία του ὀφείλεται στὸ πρόσωπο καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἱδρυτῆ του Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος παρέδωσε ὡς Θεὸς τὶς αἰώνιες καὶ ἀκατάλυτες θεῖες ἀλήθειες, ἐνῶ ὡς ἄνθρωπος ἔδωσε σάρκα στὶς ἀλήθειες αὐτὲς καὶ τὶς κληροδότησε ὡς κατευθυντήριες ἀρχὲς γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ὀπαδῶν του. Ἱκανοποιοῦν τὶς ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τοῦ Τερτυλλιανοῦ, εἶναι κατὰ τὴ φύση της χριστιανή. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ βεβαιώνει τὴν παγκοσμιότητα καὶ τὸ θεῖο χαρακτῆρα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Σωτήρας παρήγγειλε στοὺς μαθητές του: «Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19), «κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει» (Μᾶρκ. 16,15), ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ λόγος τῆς ἀλήθειας ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ θεάνθρωπος Χριστὸς ἵδρυσε τὴν Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι «στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας» (Α΄ Τιμ. 3,15), ὡς ὑπέρμαχο καὶ πιστὸ διάκονο τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Στὴν Ἐκκλησία ἔχουν ἐναποτεθεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ ἁγιαστικὰ μέσα γιὰ τὴν ἀνακαίνιση καὶ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου (πρβλ. Ἐφ. 3,8-10). Μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ δι' αὐτῆς ἐπιδιώκει ὁ πιστὸς τὴν προσωπική του σωτηρία καὶ ἀντλεῖ δύναμη στὴ δημιουργική του δράση γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐδῶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε νὰ αὐξηθεῖ σὲ βασιλεία τῆς αἰωνίου ζωῆς στὸ ἐπέκεινα. Ἐπομένως ἡ Ἐκκλησία κατέχει ἐντός της ἐσχατολογικὰ στοιχεῖα, ἢ μὲ ἄλλα λόγια διὰ μέσου τῆς Ἐκκλησιολογίας καταλήγουμε στὴν Ἐσχατολογία. Σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τοῦ Παύλου, «οὐ γὰρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ρωμ. 14, 17). Διανοίγει τὶς πύλες τῆς αἰωνίου ζωῆς, στὴν ὁποία ἔχουν κληθεῖ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι (βλ. Σοφ. Σολ. 2,23· Γέν. 1,27). Ἡ αἰώνια ὅμως ζωὴ προϋποθέτει τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἀπέστειλε Ἐκεῖνος (Ἰωάν. 17,3). Στὸ Θεὸ ὁδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ Χριστό, ποὺ εἶναι «ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή» (Ἰωάν. 14,6) καὶ οἱ λόγοι του «πνεῦμα καὶ ζωή» (Ἰωάν. 6,63). «Κύριε, πρός τινα ἀπελευσόμεθα; ρήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις» (Ἰωάν. 6,68). Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἦλθε καὶ μᾶς ἔδωσε ζωὴ καὶ νοῦ, ὥστε νὰ γνωρίσουμε τὸν Ἀληθινό. Ὁ

Χριστὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς Θεὸς καὶ ἡ αἰώνια ζωὴ (πρβλ. Ἰωάν. 3,16· 6,40· Μᾶρκ. 16,16).

Ἡ γνώση τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνατὴ μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ δι' αὐτῆς. Μᾶς παρέχει εὐλογημένα μέσα καὶ ὑποδεικνύει τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ γιὰ τὴν κοινωνία μαζύ του. Ἡ γνώση αὐτὴ εἶναι καρπὸς τοῦ φωτισμένου ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς δημιουργικῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἔτσι πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ σχεδὸν δισχιλιετὴς ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι θεολογικὴ κατὰ τὴν οὐσία της καὶ δημιουργική, δυναμικὴ κατὰ τὴν ἐξωτερική της ἔκφραση. Εἶναι βεβαία ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος, ὅτι στὸν ἄνθρωπο ὑπάρχει ἔμφυτη ἡ ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὀρθὴ λοιπὸν γνώση τοῦ Θεοῦ περιέχει μέσα της δύο ἀλληλοσυνδεόμενες ὄψεις: μία θεωρητικὴ καὶ μία πρακτική. Γιὰ νὰ συλλάβουμε τὴν οὐσία τῶν θείων ἀληθειῶν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ σκεφτώμαστε θεολογικὰ καὶ νὰ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὶς ἀλήθειες αὐτές.

Οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως, ποὺ περιέχονται στὴ θεία ἀποκάλυψη, δὲν εἶναι μόνο παρακαταθήκη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενο προσεκτικῆς καὶ ἐπίμονης μελέτης ὅπως καὶ ἐφαρμογῆς στὴ ζωή. Ἡ Ἐκκλησία ἐκπληρώνει τὸ ἔργο της αὐτὸ μὲ τὸ θεολογικὸ στοχασμό, σὲ συμφωνία μὲ τὸ ζωντανὸ θρησκευτικὸ βίωμα. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ θεολογία εἶναι μία ἔκφραση τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς τὴ θεολογία δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ συλλάβουμε τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀποκαλύψουμε τὸν πλοῦτο τῆς ζωῆς της. Σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ προκαθήμενου τῆς ἁγίας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Σεραφείμ, ἡ θεολογία εἶναι *ἡ καρδιὰ* τῆς Ἐκκλησίας[1]. Τὴν ἰδέα αὐτὴ ὅμως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μελετήσουμε μὲ τοὺς ὅρους τῆς δογματικῆς.

Τὰ βασικὰ προβλήματα, δηλ. τὸ ἀντικείμενο τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ στὴν Ἐκκλησία, εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1. Ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσία καὶ τὶς φανερώσεις του, 2. ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο, 3. ἡ ἀξία τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας καὶ ἡ σημασία τῆς κοινωνίας καθως καὶ ἡ ἐκτίμηση τοῦ περιβάλλοντός μας[2]. Ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη, τὰ προβλήματα αὐτὰ συνέβαλαν στὴν διασάφηση καὶ διατύπωση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως μὲ ἀναφορὰ στὴν ἔννοια τῆς τριαδικότητας τοῦ Θεοῦ (Τριαδολογία), τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου (Χριστολογία), τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ προορισμοῦ του (Ἀνθρωπολογία), τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεανθρώπινου ὀργανισμοῦ (Ἐκκλησιολογία) καὶ τοῦ τέλους ὅλης τῆς δημιουργίας (Ἐσχατολογία).

Οἱ ἱστορικὲς ἀνάγκες, ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ἐπέβαλαν ἀναγκαστικὰ τὴ διασάφηση τῶν παραπάνω προβλημάτων μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεολογικῆς - φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως καὶ τοῦ ζωντανοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος.

Ἡ θεολογία οὔτε εἶναι οὔτε μπορεῖ κατὰ τὴ φύση της νὰ μείνει μόνο θεωρητική, ἀφηρημένη, ἀνωτέρα, χωρὶς πρακτικὴ ἐφαρμογή. Τὰ προβλήματα ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ ἀφηρημένου ἀναλύονται γιατὶ ἔχουν ζωτικὲς καὶ πρακτικὲς ἀξίες γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἔχουν ὡς βάση τὴν ἔννοια τῆς εἰκόνας καὶ ὁμοιότητας τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο (πρλ. Γεν. 1,26· 5,1· Σοφ. Σολ. 2,23· Σοφ. Σειρ.

17,3 κ. ἄ.). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα μέρος τοῦ ὑλικοῦ κόσμου· παράλληλα ὅμως διακρίνεται ἀπ' αὐτὸν καὶ ὁμοιάζει μὲ τὸ δημιουργό του. Ἀντανακλᾶ στὸν ἑαυτό του καὶ δι' αὐτοῦ τὴ δύναμη καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ὁ τρισυπόστατος Θεός, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι προσωπικότητα, στεφανωμένος μὲ δόξα καὶ τιμή. Ὡς χριστοφόρος ἀντανακλᾶ τὸ θεῖο στὸ χῶρο τοῦ γηΐνου.

Τὸ θέμα ποὺ πραγματευόμαστε ἐπιβάλλει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη τὴ μεταφυσική - πρακτικὴ σημασία τῆς θεολογίας, ποὺ εἶναι μέσο γιὰ τὴ φανέρωση τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, σὲ ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ ἔποψη.

Κατὰ τὴ φύση της ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»· βρίσκεται ὅμως σ' αὐτὸν καὶ γιὰ χάρη του. Προσφέρει στοὺς κατοίκους τῆς γῆς οὐράνιες, θεῖες ἀλήθειες, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μέσα τους ἕνα οὐράνιο, θεῖο στοιχεῖο. Ἡ συνείδηση αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρχέγονη καὶ μὲ τὴ συνείδηση αὐτὴ ζεῖ καὶ τώρα ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἱδρύσεώς της — τὴν Πεντηκοστή. Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δὲν εἶχαν διαμορφώσει θεολογικὰ δόγματα μὲ συστηματικὴ ἐπεξεργασία. Οἱ πιστοὶ ἀποτελοῦσαν μιὰ καρδιὰ καὶ μιὰ ψυχὴ (πρβλ. Πράξ. 4,32) καὶ καθένας ἀγωνιζόταν μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ μὲ τὸ Χριστὸ νὰ γίνει μιὰ καινὴ κτίση (πρβλ. Β' Κορ. 5,17· Γαλ. 6,15· Ἐφ. 4,22-24). Ἀργότερα προέκυψε ἡ ἀνάγκη τῆς ἑνότητας στὴ θεωρητικὴ διατύπωση τῆς ἀλήθειας. Τοῦτο ἔγινε ἀναγκαῖο, ὥστε ἑνότητα νὰ μὴν ὑπάρχει μόνο στὴ ζωή, ἀλλὰ καὶ στὴ συνείδηση[3], γιὰ λόγους ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς φύσεως. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιτεύχθηκε θεολογικὴ ἐμβάθυνση στὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως καὶ ἀποκάλυψη τοῦ περιεχομένου τους, ποὺ ἔγινε ἡ οὐσία τῆς θεολογίας.

Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας δανείσθηκαν τὸν ὅρο *θεολογία* ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη, στὸν ὁποῖο ὅμως ἔδωσαν ἕνα ἄλλο περιεχόμενο. Στὴν κρίση τους «θεολογία» δὲν σημαίνει τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλία γενικά, ἀλλὰ τὴ διδασκαλία περὶ τοῦ ἑνός — κατὰ τὴν οὐσία του, καὶ τριαδικοῦ — κατὰ τὸ πρόσωπό του, Θεοῦ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι «θεολόγοι» ὠνομάσθηκαν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ πρῶτος ἀποκάλυψε μὲ συνοπτικὰ λόγια, καθαρὰ καὶ πειστικά, τὴν ἔννοια τῆς τριαδικότητας τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ θεία καταγωγὴ τοῦ δεύτερου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος — τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δεύτερος προασπίσθηκε μὲ ἐπιτυχία στὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀρειανῶν τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία γιὰ τὴν ταυτότητα καὶ τὸ ὁμοούσιο τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα[4]. Ἀργότερα μὲ τὸν ὅρο *θεολογία* ἐκφράσθηκε τόσο ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἀνθρώπου στὴ σχέση του μὲ τὸ Θεό. Στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ τονισθεῖ, ὅτι στὴν οὐσία τῆς θεολογίας περιέχεται ἡ ἔννοια τοῦ τρισυποστάτου Θεοῦ. Χωρὶς τὴ βασικὴ αὐτὴ ἀλήθεια ὁ χριστιανὸς ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιλύσει ὁποιοδήποτε πρόβλημα ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ. Μέσα στὴν Τριαδολογία καὶ μὲ αὐτὴ ἐξετάζονται στὴ γενετική τους σχέση ὅλα τὰ λοιπὰ θεολογικὰ θέματα: Χριστολογία, Ἀνθρωπολογία, Ἐκκλησιολογία καὶ Ἐσχατολογία. Μόνο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεανθρώπινου ὀργανισμοῦ, νὰ προσεγγίσουμε τὴν οὐσία της, νὰ

γευθοῦμε τὴν οὐράνια δύναμή της, νὰ κατανοήσουμε καὶ βιώσουμε τὶς μακροχρόνιες προσπάθειες τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς θεολογίας γενικά.

Στὴ θέση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἕνα εἰδικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ μυστικισμό της. Κατὰ κανόνα κάθε θεολογία εἶναι ἢ θὰ ἔπρεπε τοὐλάχιστο νὰ εἶναι μυστικιστική, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀποκαλύπτει θεῖες ἀλήθειες. Μυστικισμὸς καὶ θεολογία δὲν ἀλληλοαποκλείονται, ἀλλὰ βρίσκονται σὲ ἀμοιβαία συνάρτηση καὶ συμπλήρωση. Τὸ θρησκευτικὸ βίωμα εἶναι ἕνα μέσο, ποὺ ἀνιχνεύει τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας. Οἱ θεῖες ἀλήθειες εἶναι ἀπρόσιτες στὴν ἀνθρώπινη λογική, γίνονται ὅμως προσιτὲς σὲ μιὰ στιγμὴ πνευματικοῦ φωτισμοῦ ἢ ἑνὸς ἔντονου μυστικοῦ βιώματος. Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως τὸ λογικὸ νὰ ἐξιχνιάσει τὸ μυστικὸ βίωμα εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταμορφωθεῖ ἐσωτερικά, νὰ ἀγγίξει τὴ θεία λογική, νὰ ζωογονηθεῖ ἀπ' αὐτήν. Μόνο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ μπορέσει τὸ λογικὸ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀλήθεια, ποὺ ἀπέκτησε καὶ ἰδιοποιήθηκε μὲ τὸ θρησκευτικὸ βίωμα. Στὴν περίπτωσι ποὺ τὸ θρησκευτικό, μυστικὸ βίωμα εἶναι προσωπικὴ ἔκφραση τῆς καθολικῆς πίστεως, ἡ θεολογία γίνεται καθολικὴ ἔκφραση τῶν στοχασμῶν καὶ τῶν βιωμάτων, ποὺ μπορεῖ καθένας ν' ἀποκτήσει. Ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ποὺ φυλάσσεται στὴν Ἐκκλησία, τὸ προσωπικὸ βίωμα χάνει κάθε ἀξιοπιστία καὶ ἀντικειμενικότητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἀσκοῦσε καμμιὰ ἐπίδραση στὴν ἀνθρώπινη ψυχή, ἂν δὲν ἐξέφραζε τὸ προσωπικὸ βίωμα, στὸ χῶρο τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ σὲ κάθε πιστό. Κατὰ συνέπεια δὲν ὑπάρχει χριστιανικὸς μυστικισμὸς χωρὶς θεολογία καὶ τὸ σπουδαιότερο, δὲν ὑπάρχει θεολογία χωρὶς μυστικισμό. Ἡ καθαρότητα τῆς καρδίας καὶ ἡ διαύγεια τοῦ πνευματικοῦ φωτισμοῦ εἶναι οἱ παράγοντες στὴ σύλληψη τοῦ περιεχομένου τῆς ἀλήθειας, οἱ ὁποῖοι φυλάσσονται στὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση καὶ διατυπώνονται ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς Ἐκκλησίας[5].

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν παρέχει τὴ γνώση γιὰ χάρη τῆς γνώσεως. Ἡ γνωστικὴ διαδικασία εἶναι μᾶλλον μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ τελικοῦ σκοποῦ — κοινωνία μὲ τὸ Θεό, θέωση. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ οἱ θεωρητικὲς θεολογικὲς ἀλήθειες, ποὺ στηρίζονται στὸ ζωντανὸ (θρησκευτικὸ) βίωμα, ἔχουν πρακτικὸ προσανατολισμό. Ἡ ἀναζήτηση τῆς κοινωνίας μὲ τὸ Θεό, ποὺ ἐνυπάρχει στὸν ἄνθρωπο, προϋποθέτει τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, θεογνωσία, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν αἰώνια ζωὴ (πρβλ. Ἰωάν. 17,3).

Γιὰ τὴ χριστιανικὴ συνείδηση ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μία μονάδα περιωρισμένη στὸν ἑαυτό της, δὲν εἶναι μία ἔννοια μὲ ἀντικείμενο τὸν ἑαυτό της. Εἶναι ἀντίθετα ἡ ζῶσα καὶ δημιουργικὴ Ἀρχή, ποὺ φανερώνεται ὡς τρισυπόστατη οὐσία. Ἡ ἔννοια τοῦ ἑνὸς καὶ κατὰ τὴν οὐσία Του τριαδικοῦ Θεοῦ ἐμπεριέχεται ἀναντίρρητα στὴ θεία ἀποκάλυψη καὶ ἐξαίρεται εὐκρινέστερα ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη. Οἱ σφοδρὲς καὶ μακροχρόνιες διαμάχες, ποὺ προκλήθηκαν στὴν ἀρχαία ἐποχὴ γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, εἶναι καθαρὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητά του, ἐνῶ παράλληλα συνέβαλαν στὴ σωστὴ ἀποσαφήνιση καὶ λύση του. Οἱ προσπάθειες νὰ ἀποσαφηνισθεῖ καὶ νὰ διατυπωθεῖ πρὸ παντὸς ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία περὶ Θεοῦ μὲ τὴ βοήθεια ἀποκλειστικὰ τῆς λογικῆς, ὡδήγησαν σὲ μιὰ σειρὰ αἱρετικῶν κινήσεων, ποὺ ἀποκλείουν

ἀμοιβαία ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, ὅπως στὴν αἵρεση τῆς μοναρχίας, τῆς τριθεΐας, τοῦ Ἀρείου, τοῦ Μακεδονίου κ.ἄ.

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, διαποτισμένη μὲ τὴν ἰδέα νὰ ἀποκαλύψει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν οὐσία τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας περὶ Θεοῦ καὶ νὰ καταστεῖ ἡ ὀρθὴ ἔκφραση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ συνειδήσεως, ἀντιμετώπισε αὐτὴ τὴν ἀναπότρεπτη ἀνάγκη. Σὲ διάστημα πολλῶν αἰώνων, μὲ τὴ βοήθεια τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τοῦ νοῦ, τοῦ φωτισμένου ἀπ' αὐτήν, πέτυχε νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἑνότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἔτσι ἀποτράπηκε ἡ λογικοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ συντελέσθηκε ἡ χριστιανοποίηση τῆς λογικῆς[6], ἡ στροφὴ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου στὴ θεωρία τοῦ ἄρρητου τριαδικοῦ θείου φωτός. Τὸ ἐπίτευγμα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη ἡρωϊκὸ ποὺ ἔγινε μὲ πρωτοστάτες τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρες, ὅπως τὸ Μ. Ἀθανάσιο, τὸ Μ. Βασίλειο, τὸ Γρηγόριο Νύσσης, τὸ Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τὸν Ἱλάριο Πικτάβων κ.ἄ. καὶ ὡδήγησε στὴν ὀρθὴ λύση τῶν λοιπῶν θεολογικῶν προβλημάτων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βασικὲς αὐτὲς ἀρχὲς στὸ συζητούμενο θέμα, πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅτι ἡ Ἐκκλησία στὸ θεολογικό της ἔργο χρησιμοποίησε ὡρισμένους ὅρους, ποὺ δανείσθηκε ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, στοὺς ὁποίους ὅμως ἔδωσε ἕνα νέο ἐκκλησιαστικὸ - θεολογικὸ περιεχόμενο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παραχώρησε στὴ φωτισμένη ἀπὸ τὴ πίστη λογικὴ τὸ δικαίωμα νὰ συμβάλλει στὴν ἐπίλυση τῶν θεολογικῶν προβλημάτων· εἶναι δικαίωμα μόνο συμβολῆς καὶ ὄχι ἀποκλειστικότητας στὴν ἐπίλυσή τους καὶ ἐναντίον τῆς πίστεως.

Οὐσιαστικὴ σημασία ἔχει στὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ χρήση τῶν ὅρων *οὐσία*, *ὑπόστασις* καὶ *ὁμοούσιος*. Ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος ὅρος δὲν εἶναι βιβλικοί. Ὁ δεύτερος ἀπαντᾶ τέσσερες φορὲς στὴν Κ. Διαθήκη (Β΄ Κορ. 9,4· 11,17· Ἑβρ. 1,3· 11,1). Ἂν θέσουμε στὴ θέση του τὸν ὅρο *οὐσία*, τὸ νόημα μένει τὸ ἴδιο. Ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνιες καὶ ἐπιτυχεῖς συζητήσεις, ἀποφασίσθηκε τὸ νέο θεολογικὸ νόημα τῶν παραπάνω ὅρων καὶ ἔτσι ἐπιτεύχθηκε ἡ ὀρθὴ διατύπωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Οἱ ὅροι *οὐσία* καὶ *ὑπόστασις* εἶναι κατὰ τὸ περιεχόμενό τους σχεδὸν ταυτόσημοι· ὡστόσο μὲ τὸν πρῶτο ἐκφράζεται ἡ κοινὴ καὶ γιὰ τὰ τρία πρόσωπα πραγματικότητα ἢ οὐσία. Ἡ *ὑπόστασις* μὲ τὸ δεύτερο συνθετικὸ δὲν δηλώνει ἕνα ἀντικείμενο, ἀλλὰ γεγονὸς καὶ σημαίνει μᾶλλον «παρουσία» (Dasein). *Ὑπόστασις* ἐξαίρει τὴν existentia (εἶναι) ἐνῶ *οὐσία* τὴν essentia. Στὴν τριαδολογικὴ ὁρολογία εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὸς ὁ ὅρος *ὁμοούσιος*. Σὲ σχέση μὲ τὸ Θεὸ δηλώνει τὴν κατοχὴ ὄχι μόνο μιᾶς ὅμοιας οὐσίας, ἀλλὰ τὴ μία καὶ αὐτὴ θεία οὐσία. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ μία οὐσία, ποὺ ὑπάρχει στὸν Πατέρα, ἀνήκει τὸ ἴδιο στὸν Υἱὸ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἀνάμεσα δηλ. στὰ τρία πρόσωπα ὑπάρχει κατὰ τὴν οὐσία πραγματικὴ ἑνότητα. Σὰν νὰ ἦταν καὶ τὰ τρία συνεπτυγμένα σὲ ἕνα πρόσωπο. Ταυτόχρονα ὁ ὅρος αὐτὸς δηλώνει καὶ μιὰ διάκριση· ἐξυπονοεῖ διακεκριμένα ὑποκείμενα, ποὺ κατέχουν μία καὶ τὴν αὐτὴ οὐσία. Ἔτσι τονίζεται ἡ κατὰ τὴν οὐσία της πραγματικὴ ἑνότητα τῶν τριῶν προσώπων, ἐνῶ παράλληλα διαφυλλάσσεται ἡ αὐτοτέλειά τους. Ὁ θεολογικὸς στοχασμός, δίδοντας γνήσιο ἐκκλησιαστικὸ νόημα στοὺς παραπάνω ὅρους, ὑψώθηκε σὲ ἀσύγκριτα μεγάλο ὕψος καὶ ἔδωσε ἕνα ἰσχυρὸ ὅπλο στὰ χέρια

τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ὀρθόδοξης πίστεως στὸν ἀγῶνα τους ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν δοξασιῶν. Σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκείνους, ποὺ συγχέουν τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἀρνοῦνται τὴν ὑποστατική τους ὕπαρξη, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία βεβαιώνει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας κατὰ τὴν οὐσία του, ἀλλὰ τριαδικὸς κατὰ τὰ πρόσωπα καὶ ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἶναι λογικὰ καὶ τέλεια καὶ ὑπάρχουν αὐτοτελῶς. Ἐξ ἄλλου σὲ ἀντίθεση μὲ ἐκείνους, ποὺ ἀπορρίπτουν τὴ θεότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βεβαιώνει μὲ ἐκπληκτικὴ λογικότητα τὸ ὁμοούσιο τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος. Βεβαιώνει ἀκόμα, ὅτι οἱ τρεῖς ὑποστάσεις (πρόσωπα) δὲν εἶναι τρεῖς Θεοί, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἔχουν τρεῖς χωριστὲς θεῖες οὐσίες, ἀλλὰ μία καὶ τὴν αὐτὴ θεία οὐσία.

Τὸ δόγμα περὶ τοῦ ἑνὸς κατὰ τὴν οὐσία του καὶ τριαδικοῦ κατὰ τὰ πρόσωπα Θεοῦ ἀποτελεῖ, ὅπως τονίσαμε παραπάνω, τὸ θεμέλιο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Γιατί, ἡ κατάληψη τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος ἔχει ὡς προϋπόθεση τὴν ὕπαρξη τέλειας κοινωνίας μὲ τὸ Θεό, τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ πλήρωμα τῆς θείας ζωῆς. Ὅσοι πετυχαίνουν αὐτὸ τὸ τέλος εἶναι «κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως» (Β΄ Πέτρ. 1,4). Ἡ τριαδολογικὴ θεολογία εἶναι θεολογία τῆς ἑνότητας, θεολογία μυστικὴ τοῦ ἔντονου θρησκευτικοῦ βιώματος. Αὐτὴ εἶναι ὁ δρόμος, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν προοδευτικὴ μεταμόρφωση τῆς ζωϊκῆς φύσεως καὶ πετυχαίνει τὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου μὲ τὸν τριαδικὸ Θεό[7].

Ἡ ἔννοια τῆ τριαδικότητας τοῦ Θεοῦ ἐξυπονοεῖ καὶ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργικῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἀφετηρία τὴ θεία ἀποκάλυψη μπόρεσε ὁ ἐκκλησιαστικὸς - θεολογικὸς στοχασμὸς νὰ διατυπώσει τὴν ἔννοια αὐτὴ μὲ ὅρους. Στὸ σύμβολο πίστεως τῆς Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως ὁ Πατὴρ ὀνομάζεται «ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων». Γιὰ τὸν Υἱὸ λέγεται ὅτι «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο», ἐνῶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὀνομάζεται «ζωοποιόν». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ τρεῖς θεῖες ὑποστάσεις, ποὺ ἔχουν κοινὸ θέλημα, δημιουργοῦν ἀπὸ κοινοῦ. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν δημιουργημάτων· ἡ δημιουργία γίνεται πραγματικότητα ἢ πραγματώνεται μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τελειοποιεῖται μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς μέρος τοῦ κτιστοῦ κόσμου, εἶναι ἐπίσης ποίημα τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ (πρβλ. Γέν. 1,26). Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πρόσωπο καὶ ὄχι ὡς ἄτομο, εἶναι εἰκόνα τοῦ τρισυπόστατου Θεοῦ. Στὸ γεγονὸς αὐτὸ ὀφείλεται ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ.

Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἰσότητος καὶ τοῦ ὁμοουσίου τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καὶ γιὰ τὶς συνέπειες ποὺ προκύπτουν ἀπ' αὐτὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, βρίσκει τὴ σωστὴ λύση του. Καὶ ἀντίστροφα, μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ ἐξηγεῖται, κατανοεῖται καὶ αἰσθητοποιεῖται ἡ τριαδικότητά του: «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακεν τὸν πατέρα· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν... Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν» (Ἰωάν. 14,9-10·10,30). Ἡ τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι βασικὸς ὅρος γιὰ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατέχει κεντρικὴ θέση στὴν ὀρθόδοξη θεολογία. «Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς τονίζει τόσο τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ, ὅσο καὶ τὴ *θέωση* τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αἰτίας τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἡ στενὴ καὶ ἀκατάλυτη κατ' οἰκονομία ἕνωση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου στὸ θεανθρώπινο πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ κοσμοϊστορικὴ βάση τῆς νέας πραγματικότητας, δηλ. τῆς θεώσεως τῆς ἀνθρώπινης

φύσεως καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου. Ἡ βασικὴ αὐτὴ ἰδέα διαπερνᾶ σὰν νεῦρο ζωῆς ὅλο τὸ χῶρο τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας»[8]. Τὸ ζήτημα τῆς ἐνανθρωπήσεως ξεπερνᾶ τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ. Τὸ μυστήριο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μυστήριο τοῦ ἀνθρώπου ἑνώθηκαν μὲ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ ἔγιναν τὸ μέγιστο μυστήριο κάτω καὶ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ - τὸ μυστήριο τοῦ Θεανθρώπου[9]. «Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί» (Α΄ Τιμ. 3,16). «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1,14). Γιατί; Ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων ξεκινώντας ἀπὸ τὴ θεία ἀποκάλυψη καὶ τὸ μυστικὸ βίωμα, δίνει τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτό: Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγινε υἱὸς ἀνθρώπου, ὥστε οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων νὰ ξαναγίνουν τέκνα Θεοῦ[10]. Ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι κατευθυντήρια ἀρχὴ τῆς ὀρθόδοξης συνειδήσεως. Ἀποκαλύπτει τὴν ἐσωτερικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ Χριστολογία - Σωτηριολογία - Ἀνθρωπολογία καὶ καθορίζει τὸν χριστοκεντρισμὸ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Μέσα στὴ Χριστολογία καὶ δι' αὐτῆς ἡ Σωτηριολογία, ποὺ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου σὲ κοινωνία μὲ τὸ Θεό, διαφωτίζεται, κατανοεῖται καὶ ἀποκτᾶ καινούργιο νόημα. Ὁ χριστοκεντρισμὸς αὐτὸς τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἐκφράσθηκε μὲ σαφήνεια στὸ δογματικὸ ἔργο τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οἱ συμβολικοὶ ὅροι τῶν Συνόδων αὐτῶν, ποὺ στηρίζονται στὴν ἔννοια τῆς τριαδικότητας τοῦ Θεοῦ, ἔχουν ἀκόμα ὡς κεντρικὸ θέμα τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐνσαρκωμένου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ. Ἡ θεολογικὴ σκέψη στὸ σύνολό της παρέμεινε, μετὰ τὴν περίοδο τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ μέχρι σήμερα, πιστὴ στὴν οἰκουμενικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, καὶ θεώρησε ὡς ἔργο της νὰ ἀποκαλύψει τὸ πνεῦμα καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν δογματικῶν ὅρων τῶν Συνόδων αὐτῶν, νὰ διεισδύσει βαθύτερα στὶς θεῖες ἀλήθειες, ποὺ εἶναι ἀνεξάντλητες κατὰ τὸ περιεχόμενό τους καὶ καθιερωμένες κατὰ τὴ μορφή τους, νὰ φανερώσει τὴ θεία εἰκόνα καὶ τὸ ἀσύγκριτο ἔργο τοῦ βρέφους τῆς Βηθλεὲμ καὶ τοῦ μάρτυρα τοῦ Γολγοθᾶ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, νὰ διερευνήσει μὲ τὴν πίστη καὶ τὸ θεοφώτιστο νοῦ τὸ μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως, τὸ σταυρικὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι conditio sine qua non τοῦ λυτρωτικοῦ του ἔργου. Τόσο ἡ πατερικὴ ὅσο καὶ ἡ μεταγενέστερη καὶ ἡ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογικὴ γραμματεία ἐξαίρει τὴν ἰδέα, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ λύτρωσή του ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὶς συνέπειές της. Ἐδῶ βρίσκεται ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρας τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἔννοια αὐτὴ ἔχουν ἐπίσης καὶ οἱ λόγοι τοῦ Παύλου: «ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ» (Κολ. 1,19-20). Ὁ σωτηριολογικὸς χαρακτήρας τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ ἀναγνωρίσθηκε γενικὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ βρῆκε τὴ δογματικὴ διατύπωσή του στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ «δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα». Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ μοναδικὸ καὶ ἐφ' ἅπαξ γεγονὸς γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀρχέγονης κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεό. Εἶ-

ναι καρπὸς τῆς ἀναλλοίωτης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἑνώθηκε μὲ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου[11].

Ὅλος ὁ θρησκευτικὸς προβληματισμός, ποὺ διαποτίζει τὴ χριστιανικὴ συνείδηση, εἶναι ἀντικείμενο τῆς θεολογίας καὶ βρίσκει τὴν ὀρθὴ ἀπάντησή του μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ χάρη σ' αὐτήν. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν εἶναι αὐτοσκοπὸς καὶ εἶναι ἀδιανόητη ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Εἶναι ἔργο της, ἔκφραση τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεώς της. Ἡ Ἐκκλησία δημιουργεῖ τὴ θεολογία, ἐνῶ ἡ θεολογία ἀποκαλύπτει τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι θεανθρώπινος ὀργανισμός, σῶμα Θεοῦ καὶ στὴν ὁποία κατοικεῖ αἰώνια τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ δύο ἐπόψεις: ἀπὸ χριστολογικὴ καὶ πνευματολογική, ποὺ ὅμως δὲν πρέπει νὰ διαχωρισθοῦν. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι συνάμα σῶμα Χριστοῦ καὶ πλήρωμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἑνότητα τοῦ σώματος ἀναφέρεται στὴ φύση, τὸ πλήρωμα τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται στὰ πρόσωπα, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ὅλο καὶ ὄχι τμῆμα τοῦ ὅλου. Κατὰ τὴν οὐσία του ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέλος, μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ ὡς προσωπικότητα εἶναι ἕνα ὄν, ποὺ περιέχει μέσα του τὸ ὅλο. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ νέα ζωὴ μὲ τὸ Χριστὸ καὶ σ' Αὐτόν, ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία, ὡς ζωὴ στὸ Χριστό, εἶναι ταυτόχρονα ζωὴ στὴν ἁγία Τριάδα. Εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς ἁγίας Τριάδος, ποὺ φανερώνει τὴν ἑνότητα καὶ τὴν πολλαπλότητα. Ὅπως εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποκαλύψουμε στὸ πλήρωμά της τὴ ζωὴ τῆς ζωοποιοῦ Τριάδος, τὸ ἴδιο εἶναι ἀδύνατο νὰ ἑρμηνεύσουμε τέλεια καὶ νὰ ἐκφράσουμε μὲ ὅρους τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας. Κατανтοῦμε σ' αὐτὴν διὰ μέσου τῶν βιωμάτων καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἑνότητα ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος ὀφείλεται κατὰ βάση στὴν ἀγάπη, ἀφοῦ ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσία του εἶναι ἀγάπη (Α' Ἰωάν. 4,8.16). Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ζωὴ στὸ Χριστό, διαποτίζεται ἀπὸ τὴν τριαδικὴ θεία ἀγάπη. Πρέπει νὰ τονίσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι «ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος παρέχει τὴ μεταφυσικὴ θεμελείωση τοῦ ἠθικοῦ χρέους τῆς ἀγάπης. Δίνει τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα πῶς πρέπει καὶ γιατί πρέπει νὰ ἀγαποῦμε τοὺς ἄλλους, γιατί δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ ζοῦμε μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό μας. Μαθαίνουμε ὅτι εἴμαστε ἕνα μὲ τοὺς ἄλλους, ὅτι κι αὐτοὶ εἶναι ἐπίσης εἰκόνα Θεοῦ, ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὅτι ὅταν φθαρεῖ ὁ ναὸς αὐτός, παραμένει ὡστόσο ναός, ποὺ πρέπει νὰ εἰσερχώμαστε μὲ εὐλάβεια. Ὁ Χριστὸς προσεύχεται γιὰ τὴν ἑνότητα ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος»[12] (Ἰωάν. 17,21). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀδιανόητη, ὡς ἐξωλογικὴ ὀντότης, ἔξω ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ αὐτὴ αἰτιολόγηση τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἑνότητας. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία κατέληξε στὰ πορίσματα αὐτὰ μὲ τὴ μακροχρόνια καὶ πλούσια ἐμπειρία της. Ἡ Ἐκκλησία, χάρη στὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα καὶ στὸ ἀνεξερεύνητο πνευματικὸ πλοῦτο της, ἦταν πάντα ἀντικείμενο τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ. Κατὰ τὴν οὐσία της ἀνήκει στὸ θεῖο κόσμο, εἶναι ἡ ἴδια στὸ Θεὸ καὶ ταυτόχρονα ὑπάρχει σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ἀφαιρέσουμε ἀπ' αὐτὴ τὸ θεῖο καὶ θὰ τὴ μελετήσουμε ὡς μία ἀπὸ τὶς πολλὲς γήϊνες ὀργανώσεις καὶ κοινότητες, θὰ παραβλέψουμε τὸ οὐσιαστικώτερο στοιχεῖο ἀπὸ τὴ φύση της - τὴν ἀποκάλυψη τοῦ αἰώνιου μέσα στὸ παροδι-

κό. Ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ θεία ζωή της, ποὺ ἀποκαλύπτεται στὴν παροῦσα ζωὴ μέσα ἀπὸ δύο μοναδικὰ γεγονότα: τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Πεντηκοστή. Ἡ αἰώνια ζωή, ποὺ χορήγησε σὲ μᾶς ὁ Χριστὸς καὶ συνίσταται στὸ «ἵνα γιγνώσκουσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν» (Ἰωάν. 17,3), ἀρχίζει κι ὅλας ἐδῶ, σ' αὐτὴ τὴ ζωή. Αὐτὴ ἡ ἐν χρόνῳ αἰωνιότητα εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς θείας ζωῆς στὴν Ἐκκλησία[13].

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀόρατο, τὸ θεῖο στοιχεῖο της ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει καὶ ὡς μία ὀντότητα, ὡς ἕνα ἱστορικὸ γεγονός· ἔχει τὴν ἀρχή, τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐξέλιξή της μέσα στὸν κόσμο. Ἡ ἱστορία της εἶναι κατὰ τὴ φύση της θεολογική, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἔχει ὡς μόνιμη ἀποστολὴ νὰ ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θεάνθρωπου Χριστοῦ.

Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν μελετηθεῖ ἀπὸ ἱστορικὴ ἔποψη, περιέχει καὶ ἕνα ἐσχατολογικὸ στοιχεῖο, ποὺ ἀνήκει ἀδιάλυτα στὴ φύση της. Τὸ δικό μας ἐσχατολογικὸ στοιχεῖο στὴν ἱστορικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ κατανοήσουμε τὸν τελικὸ στόχο της, στὸν ὁποῖο ὁδηγεῖ τά μέλη της, δηλ. στὴν κοινωνία μὲ τὸ Θεό, στὴ *θέωση*. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ὁμιλεῖ γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι, κατὰ τὸ περιεχόμενό του, ἐξαιρετικὰ εὐρὺ καὶ ἀποτέλεσε πάντοτε γιὰ τὸ θεολογικὸ στοχασμὸ ἀντικείμενο ἐρεύνης καὶ διασαφήσεως. Καί στὸ θέμα αὐτὸ βέβαιη βάση παραμένει ἡ θεία ἀποκάλυψη, στὴν ὁποία ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐμφανίζεται μὲ τριπλὸ τρόπο, δηλαδή: 1. ὡς ἐγγύς: «Μετανοεῖτε· ἤγγικε γάρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. 4,17), 2. ὡς παροῦσα ἐντὸς ἡμῶν: «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντός ὑμῶν ἐστιν» (Λουκ. 17,21), καὶ 3. ὡς ξένη πρὸς τὸν παρόντα κόσμο: «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18,36). Ὁ θεολογικὸς στοχασμός, ἀναλύοντας τὸν τριπλὸ αὐτὸ ὁρισμὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποκαλύπτει δύο οὐσιαστικὲς πλευρές, μία ἠθικὴ καὶ μία ἐσχατολογική. Ὅταν πραγματοποιεῖται σ'αὐτὴ τὴ ζωὴ ἡ ἠθικὴ πλευρὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, προετοιμάζεται τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐσχατολογική της ἐπικράτηση. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι συνάμα ἐγκόσμια καὶ ὑπερβατική. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ποὺ κήρυξε ὁ Χριστὸς ἐξυπονοεῖ τὴν τελικὴ κατάσταση τῶν δικαίων μετὰ τὴ δεύτερη Παρουσία — μία κατάσταση αἰώνιας ζωῆς (πρβλ. Ματθ. 25,46). Παράλληλα ὅμως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ σχετίζεται μὲ ὡρισμένο καὶ σαφὴ τρόπο πρὸς τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πάνω στὸν κόσμο, πρὸς τὴν προσωρινὴ διαμονή τους πάνω σ' αὐτόν, πρὸς τὴν παροδική κατάστασή τους. Ἡ τελικὴ τύχη τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του πάνω στὸν κόσμο. Γιὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ ἄνθρωπος τὴν αἰώνια ζωὴ πρέπει, κάτω ἀπὸ τὶς συνθῆκες τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του, νὰ μεταμορφώσει τὶς ἰδέες, τοὺς λόγους καὶ τὶς πράξεις του. Ὁ χριστιανὸς μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχει αὐτὸ μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ μὲ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει, μὲ τὸ ἁγιαστικὰ μέσα, ποὺ ἐμποτίζουν τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ νέα ζωή, τὸν ἀνανεώνουν καὶ τὸν ὁδηγοῦν στὸ Θεό. Ὁ νεογεννημένος καὶ ἀνανεωμένος ἄνθρωπος, ποὺ μετέτρεψε σὲ πράξη στὴ ζωή του τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη, ποὺ ἔγινε χριστοφόρος καὶ φωτοφόρος, ἀπολαμβάνει κατὰ μέρος ἐδῶ στὴ γῆ τὴν ἁγιότητα καὶ τὴ θεία βασιλεία.

Ἡ θεολογία φανερώνει τὰ ἑξῆς οὐσιαστικὰ γνωρίσματα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ κήρυξε ὁ Χριστός:
1. Εἶναι βασιλεία *τῆς χάριτος*. Περιέχει ὅλα τὰ πνευματικὰ ἀγαθά, ποὺ βοηθοῦν τὸ χριστιανὸ στὴν ἐν Χριστῷ ζωή του. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἀποκάλυψε τὴν ὑπερκόσμια ἀξία τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν, ὅταν παρομοίασε τὴν οὐράνια βασιλεία μὲ ἕνα θησαυρό, ποὺ γιὰ χάρη του ὁ ἄνθρωπος πουλάει ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του γιὰ νὰ τὸν ἀποκτήσει (πρβλ. Ματθ. 13,44). Ἡ χάρη, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν αἰώνια ζωὴ (Ἰωάν. 4,14), παρέχεται ἐδῶ στὴ γῆ μὲ τὰ Μυστήρια. Ὁ χαρισματικὸς χαρακτήρας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐξαίρεται μὲ σαφήνεια καὶ καθαρότητα στὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλία (πρβλ. Ματθ. 5,3 - 12). Ἡ χαριτόβρυτη αὐτὴ Βασιλεία εἶναι ἀνεξάντλητη καὶ ἀνεξιχνίαστη. Εἶναι ἀκένωτη πηγὴ δημιουργικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ζωῆς γιὰ τὸ Θεὸ καὶ μὲ τὸ Θεό, τῆς πραγματοποιήσεως τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πάνω στὴ γῆ. «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ» (Ματθ. 6,33), ἀφοῦ ἡ βασιλεία αὐτή, ἀπὸ τὴν ἔποψη τῆς χάριτος, εἶναι «δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ρωμ. 14,17).
2. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι βασιλεία *ἠθικῆς τελειότητας*, τῶν ἀρετῶν, τῆς πνευματικῆς ἱκανότητας γιὰ νὰ ζήσουμε κάτω ἀπὸ τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει κληθεῖ νὰ γίνει δεκτικὸ ὄργανο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐφαρμόσει κατὰ πάντα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Σὲ περίπτωση ποὺ ἀπὸ ἀνθρώπινη ἀδυναμία ἐκτρέπεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸ δρόμο, πρέπει, ὡς μοναδικὸ μέσο γιὰ τὸν καθαρισμό του ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, νὰ μετανοήσει μὲ εἰλικρίνεια. Ἡ ἠθικὴ τελειότητα προϋποθέτει τὴν ἀνάλογη διάθεση τοῦ νοῦ, τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ θελήματος τοῦ ἀνθρώπου, προϋποθέτει διαρκὴ ἀγρυπνία καὶ μόνιμη ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ. «Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν» (Ματθ. 5,48). Ἀφοῦ ὁ τέλειος Θεὸς εἶναι ἀγάπη (Α΄ Ἰωάν. 4,8. 16), πρέπει καὶ ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἀναζητᾶ τὴν τελειότητα, νὰ εἶναι φορέας καὶ ὄργανο τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον του καὶ πρὸς τὸν Θεό. Ἡ πίστη, ποὺ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι νεκρὴ χωρὶς ἠθικὲς ἀρετές, χωρὶς καλὰ ἔργα (Ἰακ. 2,17). «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς» (Ματθ. 7,21). Τὸ θέλημα τοῦ οὐρανίου Πατρὸς εἶναι νὰ καταντήσουμε μὲ τὴν ἀγαθοεργία στὴν ἁγιότητα καὶ δικαιοσύνη.
3. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς βασιλεία ἐσωτερικῶν, πνευματικῶν ἀξιῶν, ἔχει στὴ γῆ *ἐξωτερικές, ἁπτές μορφές*. Προσαρμόζεται στὴν ψυχο-σωματικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχυρισθεῖ κανείς, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτὴ εἶναι, κατὰ κάποιο τρόπο, «δημόσια». Σ' αὐτὴν πραγματοποιεῖται ἡ θεόσδοτη ἀναζήτηση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ κοινωνία μὲ μιὰ ὁρατὴ θρησκευτικὴ κοινότητα. Ὅταν δεχθοῦμε τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ὡς τὴν πραγματοποίηση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς, μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε καὶ τὶς ἐξωτερικὲς μορφές της ὡς ὁρατὲς μορφὲς αὐτῆς τῆς βασιλείας. Ὅλες οἱ εἰκόνες καὶ παραβολές, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Χριστὸς ἑρμηνεύει τὴ βασιλεία του θὰ ἦταν ἀδιανόητες καὶ χωρὶς περιεχόμενο, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἡ βασιλεία αὐτὴ ἀποκλείει ὁποιαδήποτε ἐξωτερικὴ μορφὴ σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς πιστούς. Ὁ λυτρωτικὸς δεσμὸς τῶν πι-

στῶν διακρατεῖται καὶ διατηρεῖται μέσα στὴν Ἐκκλησία μὲ τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος· ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μυστηριακό του χαρακτήρα ἔχει καὶ ἀνάλογες ἐξωτερικὲς μορφές.

4. Ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μία καθαρὰ *θρησκευτικὴ* βασιλεία, ἡ ὁποία προετοιμάζει τὴν παροῦσα γιὰ τὴν αἰώνια ζωή. Γιὰ τὸ λόγο τοῦτο «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18,36). Οἱ παραβολὲς τοῦ Χριστοῦ, ἂν καὶ ἀναφέρονται στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς, ἐν τούτοις σχετίζονται καθαρὰ μὲ τὸν οὐράνιο στόχο της. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ὑπερκόσμια κατὰ τὴν οὐσία της, ὑπάρχει γιὰ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς διάκριση φύλου, χρώματος, ἡλικίας, κοινωνικῆς θέσεως καὶ διανοητικῆς ἱκανότητος. Μὲ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ὅλοι ἔγιναν πλησίον (πρβλ. Ἐφ. 21,13). «Οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός» (Κολ. 3,11). Ἡ σωτηρία ἐν Χριστῷ προσφέρεται σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τονίζεται ἡ παγκοσμιότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὡς πνευματικῆς βασιλείας καὶ προβάλλεται ὁ ἐσχατολογικὸς της χαρακτήρας[14].

Ἀπὸ τὶς παραπάνω σκέψεις συνάγεται, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐφάπτονται κατὰ τὸ περιεχόμενό τους, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι ταυτόσημες ἔννοιες. Κατὰ τὴν ἔκτασή της ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι εὐρύτερη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴ φύση τους ὅμως συνάπτονται, ἀφοῦ καὶ οἱ δυό εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν κοινωνία μὲ τὸ Θεό. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ τελικὸς στόχος τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἕνα μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου μέσα στὶς ἐγκόσμιες συνθῆκες. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, πού πραγματοποιεῖται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἕνα τέτοιο μέσο ἐπειδή, ὅταν μᾶς ὁδηγήσει στὸ τέρμα αὐτό, θὰ συνταυτισθεῖ μὲ τὴ Βασιλεία. «Ζοῦμε μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ταυτόχρονα ἀναμένουμε τὴν τέλεια φανέρωσή της ὡς βασιλείας τοῦ Θεοῦ»[15]. «Σάρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται» (Α΄ Κορ. 15,50), δηλ. οἱ ἁμαρτωλοὶ δὲν μποροῦν νὰ εἰσέλθουν στὴ βασιλεία αὐτή, ἐνῶ στὴν Ἐκκλησία ὑπάρχουν ἁμαρτωλοί. Ἐκκλησία ὑπάρχει, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἁμαρτία πάνω στὴ γῆ. Σ' αὐτὴν δόθηκαν τὰ λυτρωτικὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὲ τὰ ὁποῖα ὅλοι ὅσοι ἐπιθυμοῦν μποροῦν νὰ καθαρισθοῦν, νὰ ἀνανεωθοῦν, νὰ ἀποκτήσουν τὴ νέα ζωή, νὰ γίνουν «καινὴ κτίσις» ἐν Χριστῷ καὶ νὰ κληρονομήσουν τὴν αἰώνια ζωὴ στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ[16].

Μὲ βάση τὶς παραπάνω σκέψεις μποροῦμε νὰ καταλήξουμε σὲ ὡρισμένα πορίσματα, ποὺ οὐσιαστικὰ ἔχουν θεωρητικὸ - πρακτικὸ χαρακτήρα:

1. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία, ὡς γέννημα τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἀπαραίτητη καὶ μόνιμη ζωτικὴ λειτουργία της. Ὅσο ὑπάρχει ἐπὶ γῆς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, θὰ ὑπάρχει καὶ θεολογία, πού θὰ ἀποκαλύπτει τὸν πλοῦτο τῆς ζωῆς της, θὰ ἐμβαθύνει στὸ πνεῦμα καὶ στὴν οὐσία τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ φανερώνει τὴν ἁγιαστικὴ δύναμη καὶ τὴ θαυμαστὴ ἐνέργεια τῆς θείας διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

2. Ἕνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας εἶναι ἡ κατακόρυφη - ὁριζόντια διάσταση τῶν ἀξιῶν της. Ὁ σταυρὸς τοῦ Γολγοθᾶ συμβολίζει

καθαρὰ καὶ μοναδικὰ τὴ διάσταση αὐτή. Γιὰ τὸν ὀρθόδοξο χριστιανὸ ἡ κατακόρυφη διάσταση περιλαμβάνει τὴ ζωτικὴ καὶ δυναμικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ δημιουργὸ καὶ τὴ δημιουργία, ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο. Ὡς τέτοια εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὁποία διασαφηνίζονται καὶ ἀποκαλύπτονται τὰ δύο βασικὰ θέματα — τὸ χριστολογικὸ καὶ τὸ ἀνθρωπολογικό.

Ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ, ποὺ δέχεται ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς μέσα στὴν Ἐκκλησία μὲ τὰ Μυστήρια, παρορμᾶ τὴ θέλησή του νὰ ἀναζητᾶ ὄχι μόνο τὴν κοινωνία μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὴν προσωπική του σωτηρία, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνία μὲ τοὺς ὁμοίους του — μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, μὲ τὴν κοινωνία, μὲ τὸ κράτος, μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Πάνω στὴ βάση αὐτὴ οἰκοδομεῖται ἡ ἀγάπη τοῦ ἀδελφοῦ, ἡ ἀνθρωπιά. Ἔτσι ἀκριβῶς ἐκφράζεται ἡ ὁριζόντια διάσταση τῶν ἀξιῶν, πρός τὴν ὁποία παρακινοῦν τὰ χέρια τοῦ Θεανθρώπου πάνω στὸ σταυρὸ τοῦ Γολγοθᾶ, τὰ τρυπημένα μὲ τὰ καρφιά.

3. Εἶναι γνωστό, ὅτι μία θεωρία χωρὶς πράξη, δὲν ἔχει κανένα νόημα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ πράξη εἶναι ἀδύνατη χωρὶς μιὰ στέρεη θεωρητικὴ θεμελίωση. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ θεολογία. Ἡ θεωρητικὴ διατύπωση τῶν ἀληθειῶν ἔχει λυτρωτικὸ καὶ πρακτικὸ χαρακτήρα, ἐφόσον οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως εἶναι «πνεῦμα καὶ ζωή» (Ἰωάν. 6,63). Ἡ πίστη παρέχει στὸν ὀρθόδοξο χριστιανό, μέσα στὶς συνθῆκες τῆς ἰδιωτικῆς, τῆς οἰκογενειακῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς, δημιουργικὲς δυνάμεις, καὶ μάλιστα τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφό. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἀναπτύσσει τὰ θεωρητικὰ σχήματα τῆς πίστεως, καθορίζει τὴ θέση καὶ τό ρόλο τῆς λογικῆς καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος μέσα στὸ χῶρο τῆς πίστεως. Στὴν περιοχὴ τῆς θρησκείας ἡ πίστη εἶναι ὁ ὁδηγός, ἡ λογικὴ ὑποβοηθεῖ τὴν πίστη, ὑποβοηθεῖ καὶ αἰτιολογεῖ τὸ θρησκευτικὸ αἴσθημα, προστατεύει ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὴ δεισιδαιμονία. Τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς λογικῆς καθορίζονται ἀπὸ τὴ βιβλικὴ ἔννοια τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο (Γεν. 1,26-27). Ἡ εἰκόνα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὸ ἀρχέτυπο οὔτε καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσει τέλεια καὶ ἰδανικά. Αὐτὸ εἶναι σπουδαία προϋπόθεση γιὰ τὶς ἄπειρες προοπτικὲς τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψεως. Ἡ ἴδια ἔννοια τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θυσίας τοῦ Γολγοθᾶ, καθορίζουν τὸν πρακτικὸ χαρακτήρα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

4. Οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως εἶναι βέβαια θεῖες, αἰώνιες καὶ ἀναλλοίωτες. Μόνιμο ἔργο τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ τὶς ἀποκαλύψει. Ταυτόχρονα κάθε ἐποχὴ ἔχει τὴ δική της ἰδιοτυπία. Τὰ κάθε εἴδους προβλήματα, ποὺ ἔχουν ζωτικὸ - πρακτικὸ χαρακτήρα, ἀποκτοῦν ἐπικαιρότητα σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἰδιοτυπία αὐτὴ καὶ ἀπαιτοῦν τὴ ὀρθὴ λύση τους.

Ἡ ἐποχή μας ἔχει κι αὐτὴ τὰ προβλήματά της, ποὺ ἀπαιτοῦν τὴ λύση τους. Κατὰ τὴ χριστιανικὴ συνείδηση ἔχουν διπλῆ φύση, πανανθρώπινη καὶ ὁμολογιακή. Δὲν ὑπάρχει σύγχρονος θεολόγος, ποὺ νὰ στηρίζεται στὸ ἔργο του στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ὁποῖος θὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἀνάγκη τῆς θεολογικῆς συνεργασίας στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τοῦ αἰῶνα μας. Ὕστερα ἀπὸ τὸν τρόμο τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου καὶ τὰ διδάγματά του, ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς ἐνεργοποιήθηκε καὶ διευρύνθηκε περισσότερο γιὰ νὰ θεραπεύ-

σει τίς ἀνάγκες τῶν πιστῶν χριστιανῶν σήμερα. Ὁ στοχασμός αὐτός ἀναπτύχθηκε βασικά πρός δύο κατευθύνσεις:
1. Οἱ αἰώνιες θεολογικές ἀλήθειες, πού εἶναι ἀκένωτη πηγή θεολογικῆς γνώσεως καί σοφίας, μελετῶνται κάτω ἀπό τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. 2. Τά σύγχρονα προβλήματα, πού σχετίζονται μέ τόν πόλεμο καί τήν εἰρήνη, μέ τήν πεῖνα καί τή δυστυχία, μέ τήν ἰσοτιμία τῶν γυναικῶν, μέ τή μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, μέ τή ἄρση ὅλων τῶν δυσχερειῶν, πού ἐμποδίζουν τήν δημιουργία δίκαιων καί ἀνθρώπινων σχέσεων, μελετῶνται καί διαφωτίζονται θεολογικά στά ἐπιστημονικά θεολογικά ἔργα, σέ ἄρθρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, σέ κηρύγματα καί διαλέξεις. Σκοπός τῆς θεολογικῆς αὐτῆς δραστηριότητας εἶναι νά προσανατολίσει σωστά τούς πιστούς χριστιανούς ἀπό τή σκοπιά τοῦ Εὐαγγελίου καί τῆς πατερικῆς σκέψεως. Μέ τόν τρόπο αὐτό θά λάβουν σωστή στάση ἀπέναντι στά κοινωνικά προβλήματα καί στήν πολυμορφία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὥστε νά συμβάλλουν ἐνεργά καί ἐνσυνείδητα στήν δημιουργία πιό δίκαιων ἀνθρώπινων μορφῶν τῆς ζωῆς καί νά θέσουν τά θεμέλια, μέ τήν θερμή προσευχή καί τήν εὐλογημένη ἐργασία τους, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πάνω στόν κόσμο αὐτό καί ἀπό τώρα.

Πῶς θά μπορέσουν ὅμως οἱ χριστιανοί, πού διαπνέονται ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ ἀδελφοῦ, νά ἐργασθοῦν γιά τήν πανανθρώπινη ἑνότητα, ὅταν δέν ὑπάρχει μεταξύ τους ἡ ἑνότητα αὐτή, ὅταν δέν ὑμνοῦν τόν Θεό μέ μιά καρδιά καί ἕνα στόμα; Ἡ προσευχή τοῦ Χριστοῦ «ἵνα πάντες ἕν ὦσιν» (Ἰωάν. 17,21) κατανοεῖται σήμερα ἀπό τούς χριστιανούς ὡς μία ἀμετάκλητη ἐντολή. Στό ζήτημα αὐτό ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἔχει νά ἐκπληρώσει μιά βαρειά, ὑπεύθυνη καί ὁπωσδήποτε εὐεργετική ἀποστολή, δηλ. νά ἐργασθεῖ γιά τήν προσέγγιση τῶν χριστιανῶν τῶν διαφόρων ὁμολογιακῶν κοινοτήτων καί νά προβάλλει τό πνεῦμα τῆς ἑνότητας.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ δημιουργία ἀδελφικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους εἶναι δύσκολο ἔργο ἐξ αἰτίας τῆς ὑπάρξεως τῆς ἁμαρτίας. Γνωρίζουμε ὅμως ταυτόχρονα ὅτι αὐτό εἶναι τό χρέος μας, ὅπως ἀκόμα καί ὅτι δέν ἐξαρκοῦν οἱ δυνάμεις μας. Γιά τό λόγο αὐτό προσευχόμαστε μέ εἰλικρίνεια στό Θεό νά μᾶς βοηθήσει στήν προσπάθειά μας αὐτή. Καί ὅταν ἐπιτύχουμε τό στόχο αὐτό, ὁμολογοῦμε τήν εὐγνωμοσύνη μας ἐνώπιον του μέ τά ταπεινά λόγια: «Μή ἡμῖν, κύριε, μή ἡμῖν, ἀλλ' ἤ τῷ ὀνόματί σου δός δόξαν ἐπί τῷ ἐλέει σου καί τῇ ἀληθείᾳ σου». Οἱ χριστιανοί «δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὅ ὠφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν» (Λουκ. 17,10) στό ὄνομά Σου καί γιά τή δόξα τοῦ μεγαλείου Σου!

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. τήν ὁμιλία τοῦ Μακαριωτάτου, πού ἐκφώνησε στή Θεολογική Ἀκαδημία «Ὁ Ἅγιος Κλήμης Ἀχρίδος», Σόφια, στίς 7 Ἰουνίου 1976 καί δημοσιεύθηκε στό περιοδικό Zarkoven Vestnik, ἀρ. 20-21, 11 Ἰουλίου 1976, σελ. 12.

2. Πρβλ. Zabolotskij H.A., Ἡ θεολογική - ἐκκλησιολογική σημασία τῶν οἰκουμενικῶν καί τοπικῶν Συνόδων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (ρωσικά), Bogoslovskjie Trudji, τόμ. 5, Μόσχα 1970, σελ. 224.

3. Djulgerov D.V., Ἡ σημασία τοῦ δόγματος (βουλγαρ.), Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Σόφιας, IV 1927 - 1928, σελ. 7.

4. Glagolev S., Ἄρθρ. Θεολογία, Ὀρθόδοξη Θεολ. Ἐγκυκλοπαίδεια (ρωσικά), ἐπεξ. Καθ. A.P. Lopuchin, τόμ. II, Πετρούπολη 1901, στ. 790.

5. Πρβλ. Losskji Vl., Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (ρωσικά), Bogoslovskjie Trudji, τόμ. 8, Μόσχα 1972, σελ. 9ἑξ., Djulgerov, Ἔργ. μν. σελ. 8ἑξ.

6. Πρβλ. Losskji Vl., Δογματικὴ θεολογία (ρωσικά), Bogoslovskjie Trudji, τόμ. 8, Μόσχα 1972, σελ. 157.

7. Πρβλ. Losskji Vl., Ἡ μυστικὴ θεολογία... σελ. 39.

8. Zankov St., Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανοσύνη - ἡ οὐσία καὶ ἡ σύγχρονη μορφή της (βουλγαρ.), Ἐπετηρὶς Θεολογ. Σχολῆς Σόφιας IX, 1941 - 1942, σελ. 36.

9. Πρβλ. Justin, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Kniga Druga (σερβικά), Belgrad 1935, σελ. 7.

10. Πρβλ. Εἰρηναίου, *Κατὰ Αἱρέσεων* V, Migne P.G. 7,1120, Μ. Ἀθανασίου, *Περὶ Ἐνανθρωπήσεως* 54, Migne PG. 25, 192.

11. Πρβλ. Leporskji P., Ἄρθρ. Ἐνανθρώπηση (ρωσικά), Ὀρθόδοξη Θεολογικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμ. III, Πετρούπολη 1902, στ. 823.

12. Djulgerov, Ἔργ. μν. σελ. 14.

13. Πρβλ. Bulgakov S., Ὀρθοδοξία - Διάγραμμα τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας (ρωσικά), Παρίσι, σελ. 27ἑξ., Losskji Vl., Ἡ μυστικὴ θεολογία... σελ. 91ἑξ.

14. Πρβλ. Tjişckevitsch S., Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεανθρώπου (ρωσικά), New York- Roma 1958, σελ. 123ἑξ.

15. Antonij, Μητροπ. Σουρόζ, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ (ρωσικά), Jurnal Moskovskoi Patriarchii, Μόσχα 1967, ἀρ. 9, σελ. 73.

16. Πρβλ. Voronov L., Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ (ρωσικά), Bogoslovskjie Trudji, τόμ. 14, Μόσχα 1975, σελ. 76.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Γεωργίου ΓΑΛΙΤΗ

Εἰς τὸ κείμενον τοῦ συναδέλφου κ. Κοεν, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐδόθη πρὸς σχολιασμόν, βλέπω ὡς ἐπικεφαλίδα: «Ἡ θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἱστορικαὶ καὶ ἐσχατολογικαὶ ὄψεις». Εἰς τὸ πρόγραμμα εἶδον ἄλλον τίτλον. Ἐφ' ὅσον ὁ κ. Κοεν εἰργάσθη ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν πρῶτον τίτλον, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν.

Ἡ ἐντύπωσίς μου ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ κ. Κοεν, ὁ ὁποῖος ὁμολογουμένως εἶναι ἄξιος εὐχαριστιῶν καὶ ἐπαίνων διὰ τὸν κόπον τὸν ὁποῖον κατέβαλε, εἶναι ὅτι ὑφίσταται διάστασις μεταξὺ τῆς ἐπικεφαλίδος καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς εἰσηγήσεως. Δι' αὐτό, πρὸ παντὸς ἄλλου σχολίου εἶναι ἀνάγκη, νομίζω, νὰ διευκρινισθῆ ὁ τίτλος τοῦ θέματος.

Τὸ θέμα περιορίζουν καὶ καθορίζουν δύο μεγέθη, δύο θέσεις. Ἡ βασικὴ θέσις εἰς τὸν τίτλον εἶναι ἡ *ἐκκλησία*. Ἡ ἀντι - θέσις εἶναι ἡ *θεολογία*. Πέριξ τῶν δύο αὐτῶν πόλων στρέφεται τὸ θέμα. Ἡ σχέσις ἀμφοτέρων προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ δευτέρα, ἡ θεολογία, ἐκφράζει τὴν ζωὴν καὶ τὴν συνείδησιν τῆς πρώτης, τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ τὸ θέμα ἔχει πολλὰς πλευράς,

πρέπει νὰ περιορισθῇ ἡ ἐξέτασις εἰς τὰς ἱστορικὰς καὶ τὰς ἐσχατολογικὰς μόνον ὄψεις τοῦ θέματος, ἤτοι πῶς ἐξεφράσθη διὰ τῆς θεολογίας ἡ ζωὴ καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ποία ἡ ἐσχατολογικὴ διάστασις τῆς τοιαύτης ἐκφράσεως. Αὐτὰ εἶναι τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κινηθῇ ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος.

Καὶ ἐν πρώτοις τί εἶναι ἐκκλησία; Πολὺ παραστατικῶς καὶ ὀρθοδόξως περιέγραψεν ὁ κ. συνάδελφος τὴν ἐκκλησίαν, ὁμιλήσας περὶ αὐτῆς χριστολογικῶς καὶ πνευματολογικῶς. Ὀρθῶς ἀπέφυγε νὰ δώσῃ ὁρισμὸν τῆς ἐκκλησίας, διότι αὕτη, ὡς σῶμα Χριστοῦ, ὡς θεανθρώπινος ὀργανισμός, μετέχων τοῦ νῦν καὶ τοῦ ἐπέκεινα, τοῦ ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου, τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου, τῆς ἱστορίας ἐκ τῶν ἐσχάτων, δὲν ὑπόκειται εἰς περιγραφήν, ἀλλὰ μόνον βιοῦται. Ὁμοίως ὀρθῶς συσχετίζεται ἡ ἐκκλησία πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ κ. συναδέλφου τασσομένου ὑπὲρ τῆς κρατούσης ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ σχέσις βασιλείας Θεοῦ καὶ ἐκκλησίας εἶναι σχέσις τρόπον τινὰ ὅλου καὶ μέρους.

Καὶ ἐρχόμεθα εἰς τὸν δεύτερον πόλον τοῦ θέματος: τὴν θεολογίαν. Ἐδῶ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ θεολογία ὡς *αὐτογνωσία* τῆς ἐκκλησίας καὶ ὡς *φωνὴ* τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι αὐτόνομος. Εἶναι λειτουργία τῆς ἐκκλησίας. Ἡ λειτουργία τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἑνιαία: ἁγιαστική, σωστική, θεωτική, ἔχει ὅμως πολλὰς μορφὰς καὶ ἐκδηλώσεις. Μία τοιαύτη μορφὴ καὶ ἐκδήλωσις εἶναι καὶ ἡ θεολογία.

Τί εἶναι θεολογία; Ἁρμοδία νὰ ἀπαντήσῃ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι μόνον ἡ ἐκκλησία, μορφὴ τῆς λειτουργίας τῆς ὁποίας εἶναι, ὡς προελέχθη, ἡ θεολογία. Ἡ ἐκκλησία εἶναι τὸ *ὑποκείμενον* τῆς θεολογικῆς σκέψεως. Τὸ στόμα τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἡ Ἁγία Γραφὴ καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες. Ἂς ἀκούσωμεν πρῶτον τὸν ἕνα ἐκ τῶν τριῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐκκλησία, φειδωλὴ εἰς τοιούτους χαρακτηρισμούς, ἔδωκε τὴν προσωνυμίαν τοῦ Θεολόγου, τὸν *Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον*. Κατ' αὐτὸν θεολογία εἶναι «ἡ *γνῶσις* τῶν ὄντων ᾗ ὄντα ἐστίν, ἡ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας ὅρασίς τε καὶ ἐπιστήμη, ἡ τῆς ἑνοειδοῦς τελειώσεως *ἔνθεος μέθεξις*». Εἶναι λοιπὸν ἡ θεολογία γνῶσις τῶν ὄντων καὶ ὅρασις τῆς ἱερᾶς ἀληθείας — ἀκόμη περισσότερον εἶναι *ἐπιστήμη* τῆς ἱερᾶς ἀληθείας, ἡ βαθεία γνῶσις, τὸ ἐπίστασθαι τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν. Πρὸ παντὸς ὅμως εἶναι ἡ ἔνθεος μέθεξις τῆς τελειώσεως. Τοῦτο εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς θεολογίας, ἡ προσδιορίζουσα τὴν φύσιν αὐτῆς. Εἰς τὴν ἐν τῷ Θεῷ μέθεξιν τῆς τελειώσεως περιορίζει ὁ αὐτὸς ἅγιος Πατὴρ τὴν λειτουργίαν τῆς θεολογίας, ὁτὰν ἀλλαχοῦ δίδει τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ὡς τοῦ «ἀεὶ θεὸν κτᾶσθαι καὶ γενέσθαι κτῆμα θεοῦ». Τοῦτο ἐνθυμίζει τὸ τοῦ Παύλου Φιλιππ. 3, 12: «οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ *καταλάβω*, ἐφ' ᾧ καὶ *κατελήφθην* ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ».

Ἡ ἐκκλησία ὡς σῶμα Χριστοῦ πνευματέμφορον καὶ πνευματοκίνητον εἶναι ζῶν καὶ ἐνσυνείδητος ὀργανισμός. Τὴν ζωήν της δὲ καὶ τὴν συνείδησίν της ἐκφράζει αὕτη, ὡς προελέχθη, διὰ τῆς ἁγιαστικῆς, σωστικῆς καὶ θεωτικῆς λειτουργίας αὐτῆς. Ἡ λειτουργία αὕτη ἔχει πολλὰς ἐκφάνσεις, ἅπασαι ὅμως ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις τοῦ ἑνὸς μυστηρίου, τοῦ μυστηρίου τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἡ θεολογία δὲν δύναται νὰ εἶναι ξηρά τις ἀπασχόλησις τοῦ νοῦ καὶ ἀόριστος

νεκρὸς λόγος περὶ Θεοῦ, διότι τότε θὰ ἦτο ἀργὸς λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ δώσωμεν λόγον. *Πᾶσα θεολογία, μὴ ὑπηρετοῦσα τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὴ ὁδηγοῦσα εἰς τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν θέωσιν δὲν εἶναι θεολογία.* Ὁ λόγος περὶ Θεοῦ εἶναι ζῶν, ὅπως ζῶσα εἶναι καὶ ἡ ἐκκλησία, τὴν ζωὴν τῆς ὁποίας αὕτη ἐκφράζει. Τὴν *ἱστορικὴν* καὶ συνάμα τὴν *ἐσχατολογικὴν* πλευρὰν τῆς θέσεως ταύτης βλέπομεν εἰς τὸν προαναφερθέντα ὁρισμὸν τοῦ ἁγίου Θεολόγου Γρηγορίου: «Ἀεὶ θεὸν κτᾶσθαι καὶ γενέσθαι κτῆμα θεοῦ». Τὸ «ἀεὶ» ἄρχεται ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τελειοῦται εἰς τὰ ἔσχατα. Τοῦτο θὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον, ἐὰν ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Εἰς τὸ 12ον κεφ. ὁ οὐρανοφάντωρ μύστης τῆς θεολογίας, περιγράφων τὰς λειτουργικὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῆς ἐκκλησίας, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ λαλεῖν περὶ τοῦ Ἰησοῦ (12,3) καὶ περὶ διαιρέσεως χαρισμάτων, διακονιῶν καὶ ἐνεργημάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὰ χαρίσματα ταῦτα, αἱ διακονίαι καὶ τὰ ἐνεργήματα, ἀποτελοῦντα τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος (12,7), ἀπαριθμοῦνται ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Παύλου, πολλὰ δὲ ἐξ αὐτῶν (λόγος σοφίας, λόγος γνώσεως, προφητεία, διακρίσεις πνευμάτων, γένη γλωσσῶν, ἑρμηνεία γλωσσῶν, 8-10), δύνανται νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ πλαίσια ἐκείνου, τὸ ὁποῖον σήμερον ὀνομάζομεν θεολογίαν. Ἐπὶ τῆς πολλαπλότητος ταύτης ἑδράζεται ἡ ἑνότης τῆς ἐκκλησίας (11-27). Ὁμοίως καὶ μεταξὺ τῶν χαρισματούχων διακόνων, οἱ ὁποῖοι ἀπαριθμοῦνται ἐν συνεχείᾳ (ἀπόστολοι, προφῆται, διδάσκαλοι κ.λ.π., 28-30) δύναται νὰ διακρίνῃ τις ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον σήμερον καλοῦμεν θεολόγον. Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν ἀπαριθμουμένων ἐκδηλώσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων σημαντικὴν θέσιν κατέχει καὶ ἡ θεολογία ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω μορφήν, ἐκφράζεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἐκκλησίας *ἐν τῇ ἱστορίᾳ*. Ἡ *ἐσχατολογικὴ* ὄψις αὐτῶν δίδεται εἰς τὸ ἀκολουθοῦν 13ον κεφάλαιον. Ἐκεῖ ὁ Ἀπόστολος εἰσάγει «τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα» (12,31), τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ «μείζονα τούτων» τὴν ἀγάπην (13,13), ὡς ἐσχατολογικὰς πραγματικότητας, χαρακτηρίζων τὴν πρὸς αὐτὰς πρόσβασιν ὡς «καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν» (12,31). Ἡ ἀγάπη καταξιοῖ πᾶσαν θεολογίαν, προσδίδουσα εἰς αὐτὴν ἐσχατολογικὰς διαστάσεις. Ἄνευ αὐτῆς ἡ θεολογία, παραμένουσα εἰς τὰ ἐνδοκοσμικὰ δεσμά της θὰ ἀπέθνησκε καὶ θὰ παρήρχετο μετὰ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Αἱ γλῶσσαι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων εἶναι ἄψυχα κροταλίσματα (13,1), ἡ προφητεία καὶ ἡ σύλληψις πάντων τῶν μυστηρίων καὶ πάσης τῆς γνώσεως εἶναι *οὐδὲν* (2) χωρὶς αὐτῆς. Διότι αὕτη «οὐδέποτε ἐκπίπτει» (8), εἶναι μία ἐσχατολογικὴ πραγματικότης. «Εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· *ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον*, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου» (8-11). Πράγματι ψελλίσματα νηπίου εἶναι πᾶσα ἡ θεολογία μας. Νηπίου, τὸ ὁποῖον, ὅπως λέγει καὶ ἡ λέξις (νὴ + ἔπος), δὲν δύναται νὰ ὁμιλήσῃ. Αὐτὸς ὁ ἀποφατισμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ θεολογία μας εὑρίσκει τὴν βάσιν ἐκκινήσεως καὶ τὸν καλλίτερον τρόπον ἐκφράσεώς της, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀναγνώρισις τῆς νηπιακῆς μας καταστάσεως. «Τὰ τοῦ νηπίου» θὰ καταργηθοῦν ὅταν ἀνδρωθῶμεν. Τοῦτο θὰ γίνῃ εἰς τὸν μέλλοντα

αἰῶνα, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος εἰς τὴν συνέχειαν: «Βλέπομεν γὰρ *ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι* γὰρ γινώσκω *ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*» (12). *Τότε* θὰ γνωρίσω τελείως τὸν Θεόν, ὅπως μὲ ἔχει γνωρίσει καὶ ὁ Θεός. Οὕτως ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ χωρίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «ἀεὶ θεὸν *κτᾶσθαι* καὶ *γενέσθαι κτῆμα* θεοῦ». Ἡ κατάκτησις τοῦ Θεοῦ, ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ συμπίπτει μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἡμῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τῆς θεώσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς θεολογίας. Ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ παρόντος, ἐκ τῆς ἱστορίας, καὶ καταλήγει εἰς τὰ ἔσχατα, εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν. «Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα *γινώσκωσί* σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν» (Ἰωάν. 5,20). Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὸ τέλος πάσης θεολογίας, ταυτίζεται μὲ τὴν αἰώνιον ζωήν, τὴν θέωσιν.

Ἐν κατακλεῖδι: οἱ Πατέρες εἶδον τὴν θεολογίαν ὡς λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζει αὕτη τὴν ζωὴν καὶ τὴν συνείδησίν της. Τὴν εἶδον ἱστορικῶς ὡς γεγονὸς ἐν τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐσχατολογικῶς ὡς ὁδηγοῦν εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ χρόνου καὶ εἰς τὴν θέωσιν. Τὴν εἶδον ὡς θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρᾶξιν. Τὴν εἶδον ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς νυμφαγωγὸν πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς ὁμιλοῦσαν περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ᾄδουσαν τὰς δυναστείας Αὐτοῦ. Διὰ τῶν λεχθέντων ἐτονίσθη ἡ ἐσχατολογική, ὑπέρχρονος, θεωτικὴ πλευρὰ τῆς θεολογίας. Δὲν παραγνωρίζω τὴν προσφορὰν τῆς «ἀκαδημαϊκῆς» θεολογίας, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ εἰς ὅλους μας. Ἡ πρώτη εἶναι ψυχὴ τῆς δευτέρας, ἡ δευτέρα εἶναι ἄψυχον σῶμα χωρὶς τὴν πρώτην. Διὰ τοῦτο λόγῳ συντομίας ἐπέμεινα μόνον εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο θὰ τελειώσω μὲ τὴν παράθεσιν ἄνευ σχολίων, λόγῳ συντομίας πάλιν, μερικῶν σχετικῶν κειμένων τῶν ἁγίων Πατέρων. Καὶ ἐν πρώτοις *Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου*: «Διὸ καὶ πρὸ παντός, καὶ μᾶλλον θεολογίας, εὐχῆς ἀπάρχεσθαι χρεών». Παρόμοια λέγει καὶ ὁ *Ὅσιος Νεῖλος*: «Εἰ θεολόγος εἶ προσεύξῃ ἀληθῶς, καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ θεολόγος εἶ». Καὶ ὁ ἅγιος *Γρηγόριος ὁ Θεολόγος*: «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε, διὰ τῶν προσταγμάτων ὅδευσον· πρᾶξις γὰρ ἐπίβασις θεωρίας». Ὁμοίως καὶ ὁ ἅγιος *Διάδοχος Φωτικῆς*, εἰς τὰ Γνωστικὰ Κεφάλαια (67): «Οὐδὲν οὕτως ἡμῶν ἀναφλέγει καὶ κινεῖ τὴν καρδίαν εἰς τὴν ἀγάπην τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, ὡς ἡ θεολογία. Γέννημα γὰρ οὖσα αὕτη πρώϊμον τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, πρῶτα πάντως καὶ δῶρα τῇ ψυχῇ χαρίζεται. Πρῶτον μὲν γὰρ παρασκευάζει ἡμᾶς πάσης τῆς τοῦ βίου χαίροντας καταφρονεῖν φιλίας, ὡς ἔχοντας ἀντὶ φθαρτῶν ἐπιθυμιῶν ἀνεκλάλητον πλοῦτον τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Ἔπειτα δὲ τῷ πυρὶ τὸν νοῦν ἡμῶν περιαυγάζει τῆς ἀλλαγῆς, ὅθεν αὐτὸν καὶ κοινωνικὸν τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ποιεῖ. Γνησίως οὖν ταύτην ὡς εἰς αὐτὴν ἑτοιμασθέντες τὴν ἀρετὴν πορευθῶμεν, τὴν εὐπρεπῆ, τὴν πανθέωρον, τὴν πάσης ἀμεριμνίας πρόξενον, τὴν ἐν αὐγῇ φωτὸς ἀρρήτου τὸν νοῦν τρέφουσαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τὴν τῷ Θεῷ Λόγῳ τὴν λογικὴν ψυχὴν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν πρὸς κοινωνίαν ἁρμοσαμένην ἀχώριστον, ἵνα καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοὺς θεοειδεῖς φθόγγους ἡ νυμφαγωγὸς ἐναρμόσῃ ἡ θεία τρανῶς ᾄδοντας τὰς δυναστείας τοῦ Θεοῦ».

Νομίζω ὅτι ἡ ὥρα μὲ καλεῖ νὰ σταματήσω. Εἰς λεπτομερῆ σχολιασμὸν τῆς ἐργασίας τοῦ κ. συναδέλφου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπεκταθῶ. Ἀρκοῦμαι εἰς τὸν

σχολιασμὸν τῆς γενικῆς γραμμῆς καὶ τῆς κατανοήσεως τοῦ τίτλου καὶ εἰς ὅσα παρεμπιπτόντως ἐσχολίασα ἐμμέσως, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἐκθέσω τὰ λοιπὰ ἐπὶ μέρους σχόλια, ἐὰν χρειασθῇ, εἰς τὴν συζήτησιν.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ.

ΣΧΟΛΙΟ Β'

τοῦ Καθηγ. Κωνσταντίνου Β. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ

Ὅπως βλέπετε, δὲν ὑπάρχω στὸ Πρόγραμμα, ἀλλὰ τὴν τελευταία ὥρα μπῆκα στὴν θέση ἄλλου σ' αὐτό, ἔτσι λοιπόν, ὅπως λέγει καὶ ἡ παροιμία, «τέτοια ὥρα, τέτοια λόγια»...

1. Εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ παρακινδυνευμένο νὰ λάβῃ κανεὶς θέση, χωρὶς νὰ παρεξηγηθῇ, στὴν εἰσήγηση τρίτου. Ὁ καθένας βλέπει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν δική του σκοπιὰ καὶ τονίζει περισσότερο στὴν εἰσήγησή του ἐκεῖνα μόνο τὰ σημεῖα, ποὺ θεωρεῖ κατὰ τὴν ἀντίληψή του ὡς τὰ πιὸ σπουδαῖα. Γιατὶ πραγματικὰ δὲν ὑπάρχει, οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, ἀπόλυτη ἀντικειμενικότης, παρὰ μόνον μιὰ ὑποκειμενίζουσα ἀντικειμενικότης. Ἔπειτα τὰ χρονικὰ ὅρια, ποὺ ἔχει στὴν διάθεσή του ὁ εἰσηγητής, εἶναι τόσο περιωρισμένα, μόνο 45 λεπτά, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον μέσα σ' αὐτὰ νὰ θίξῃ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ θέματος· εἶμαι λοιπὸν ὑποχρεωμένος νὰ κάμω ἐπιλογή. Αὐτὸ πρέπει νἄχῃ ὑπ' ὄψῃ καὶ ὁ σχολιαστής, τοῦ ὁποίου τὰ χρονικὰ ὅρια εἶναι ἐπίσης περιωρισμένα, 15 μόνο λεπτά. Στὴν εἰσήγησή του ὁ εἰσηγητὴς ἔπρεπε νὰ διαπραγματευθῇ τὶς ἱστορικὲς καὶ ἐσχατολογικὲς ὄψεις τοῦ θέματος *«Ἡ θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἐκκλησίας»*, δηλαδὴ ἡ θεώρηση καὶ ἡ ἐξέταση ἔπρεπε νὰ εἶναι ἱστορική. Τίθεται δὲ τὸ ἐρώτημα: Πότε ἐμφανίζεται ἡ Θεολογία ὡς ἔκφραση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ πότε ἡ Ἐκκλησία ἀποκτᾶ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της, ὡς καὶ ποιοὶ οἱ λόγοι καὶ τὰ αἴτια; Ἄλλο πρόβλημα εἶναι τὸ β' σκέλος τῆς θεωρήσεως καὶ ἐξετάσεως, δηλαδὴ τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε «ἐσχατολογικὲς ὄψεις». Ὁ εἰσηγητής, φίλος κ. Κοέβ, μᾶς λέγει: «Ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς ἵδρυσε τὴν Ἐκκλησία καὶ ἀφῆκε σ' αὐτὴν τὴν διδασκαλία Του καὶ ἁγιαστικὰ μέσα γιὰ τὴν ἀναγέννηση καὶ ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα περιλαμβάνει ἡ Ἐκκλησία ἐν ἑαυτῇ ἐσχατολογικὰ στοιχεῖα, ἢ μὲ ἄλλες λέξεις ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία φθάνουμε στὴν Ἐσχατολογία».

2. «Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι μόνο δυνατὴ στὴν Ἐκκλησία καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας». Ἡ Ἐκκλησία μᾶς παρέχει τὰ εὐλογημένα μέσα καὶ μᾶς δείχνει τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θερμαινομένης θεολογικῆς σκέψεως καὶ τῆς δημιουργικῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅλη, ἡ σχεδὸν δύο χιλιάδες χρόνια ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴ φύση αὐτῆς εἶναι θεολογικὴ καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἔκφρασή της δη-

μιουργικο - δυναμική. Εἶναι σαφὴς μαρτυρία τῆς ἐμφύτου στὸν ἄνθρωπο ἐρεύνης γιὰ τὸν Θεό, ἄρα ἡ ὀρθὴ γνώση τοῦ Θεοῦ ἔχει δύο συνυφασμένες πλευρές, μιὰ θεωρητικὴ καὶ μιὰ πρακτική. Πρὸς κατανόηση δὲ τῆς φύσεως τῶν θείων ἀληθειῶν, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σκέπτεται κανεὶς θεολογικὰ καὶ νὰ ζῆ σύμφωνα μὲ τὶς ἀλήθειες αὐτές.

Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ συμπληρώσω μίαν ἀλήθεια, ποὺ μᾶς διδάσκει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ὅτι σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἔχουμε μιὰ διπλῆ εὐσέβεια, μιὰ τοῦ λαοῦ, λαϊκὴ εὐσέβεια, καὶ μιὰ ἐπίσημη τῆς Ἐκκλησίας, θεολογικὴ εὐσέβεια, ποὺ εἶναι πολλὲς φορὲς διαμετρικῶς ἀντίθετες καὶ τὸ Συνέδριό μας θὰ πρέπει νὰ τὶς λάβη ὑπ' ὄψη, γιὰ νὰ τὶς ἐναρμονίση, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμε μόνο μεθοδολογία, ἀλλὰ καὶ ζωὴ καὶ ὀρθὴ καθοδήγηση τῆς λαϊκῆς εὐσέβειας.

3. Πολὺ ὀρθὰ τονίζει ὁ φίλος κ. Κοὲβ στὴν εἰσήγησή του ὅτι «οἱ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ἐμπεριεχόμενες ἀλήθειες δὲν διαφυλάσσονται μόνο στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀντικείμενο φροντισμένης καὶ ἐπιμελοῦς μελέτης καὶ ἐφαρμογῆς στὴν ζωή. Ὑπὸ τὴν ἔννοια δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ Θεολογία ἔκφραση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ συνειδότος τῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς τὴν Θεολογία θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ συλλάβωμε τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν πλοῦτο τῆς ζωῆς της».

4. Ἐπίσης πολὺ ὀρθὰ τονίζεται ὅτι ἡ Θεολογία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὡς πρὸς τὴν φύση της μόνο θεωρητική, ἀφηρημένη, χωρὶς πρακτικὴ ἐφαρμογή. Τὰ προβλήματα ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη σφαῖρα ἀναλύονται βάσει τῆς ζωτικῆς καὶ πρακτικῆς αὐτῶν ἀξίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἔχουν γιὰ βάση τὴν ἰδέα τοῦ «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο.

Καὶ τώρα ἐπανέρχομαι στὸ πρῶτο ἐρώτημα, ποὺ ἔθεσα στὴν ἀρχή, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ θέμα μας εἶναι δισύνθετο καὶ ποὺ μόνο ἀκροθιγῶς τὸ θίγει ὁ φίλος κ. Κοὲβ λέγοντας, «ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δὲν εἶχαν συστηματικὰ ἐπεξεργασμένες θεολογικὲς διδασκαλίες».

Κατὰ τὴν ταπεινή μου γνώμη μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τὸν Ἀπ. Παῦλο, τὸ ἡφαίστειο αὐτὸ καὶ τὸν καταρράκτη τῆς πίστεως, ὡς τὸν πρῶτο χριστιανὸ θεολόγο, ἔστω ἂν καὶ τὰ γράμματα αὐτοῦ φέρουν περιστατικὸ καὶ περιπτωσιακὸ χαρακτῆρα, ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ παροραθῆ καὶ ὁ θεολογικὸς σκοπὸς τῶν ἄλλων ἔργων τῆς Κ. Δ. Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ὅταν ἄρχισαν νὰ αἰσθάνωνται ὅτι δὲν εἶναι αὐτοὶ ἡ τελευταία γενεὰ τῆς ἱστορίας καὶ ὅτι «οὐκ ἐγγὺς ὁ Κύριος», ἀλλὰ «χρονίζει», τότε ἀπέκτησαν ἱστορικὴ συνείδηση τῆς ὑποστάσεώς των καὶ τότε ἄρχισαν νὰ καταγράφουν τὴν προφορικὴ παράδοση τῆς μαρτυρίας καὶ νὰ τὴν ἑρμηνεύουν θεολογικά. Ἔπειτα νὰ μὴ ξεχνᾶμε πὼς ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται καὶ οἱ πρῶτοι αἱρετικοὶ καὶ πὼς ἔπρεπε νὰ κατοχυρωθῆ ἡ πίστη καὶ νὰ ἐκτεθῆ ἡ διδασκαλία. Στὴν εἰσήγηση τοῦ φίλου κ. Κοέβ, ἔχουμε μᾶλλον μιὰ σύντομη καὶ περιεκτικὴ θεώρηση τοῦ θέματος ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς συστηματικῆς θεολογίας, παρὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση.

Τὸ ἐσχατολογικὸ στοιχεῖο διαβλέπει ὁ εἰσηγητὴς στὴν ἱστορικὴ ὕπαρξη τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως κατανοήση τὸν τελικὸ σκοπὸ αὐτῆς, πρὸς τὸν ὁποῖο ὁδηγεῖ τὰ μέλη της, ἀκριβῶς πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, πρὸς τὴν «θέωσιν». Ὑπὸ τὴν ἔννοια δὲ αὐτὴ ἀφαιρεῖ ἡ ὀρθόδοξη Θεολογία τὸ πέπλο

τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ κατανοεῖ αὐτό. Ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται τριπλᾶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ οὐράνιος βασιλεία. α) Ὡς τέτοια, πού εἶναι μέσα μας, «ἐντὸς ἡμῶν ἐστιν» καὶ γ) ὡς μὴ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἡ κληρονομία της δὲ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐδῶ ζωή μας καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔγινε χριστοφόρος καὶ φωτοφόρος, προγεύεται ἐν μέρει ἐδῶ στὴ γῆ τὴν ἁγιότητα καὶ μακαριότητα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Τελειώνοντας ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω τὸν φίλτατο κ. Κοὲβ γιὰ τὶς σκέψεις ποὺ διατύπωσε στὴν εἰσήγησή του γιατὶ θὰ χρησιμεύσουν ὡς βάση στὶς ἐπὶ μέρους συζητήσεις, ποὺ εὔχομαι νὰ εἶναι γόνιμες καὶ καρποφόρες.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΚΟΣΜΩ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΙ

τοῦ Καθηγ. Alexander SCHMEMANN

1.

Τὸ γεγονὸς ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ δυὸ σχεδὸν χιλιετηρίδας τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ, αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ ἐρωτήσωμεν τοὺς ἑαυτούς μας ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς παρουσίας καὶ τὸν ρόλον τῆς θεολογίας πρὸς ἔκφρασιν αὐτῆς τῆς παρουσίας, ἀποτελεῖ σαφῆ ἀπόδειξιν ὅτι κἄτι ἔχει «συμβῆ» (εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὸν κόσμον;), τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τῆς θεολογίας μίαν νέαν προσπάθειαν θεωρήσεως, μίαν ἀνανεωμένην «μελέτην» τῆς Παραδόσεως. Ποῖον εἶναι αὐτό; Σκοπός μου ἐν προκειμένῳ εἶναι νὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀπαντήσω εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα προσπαθῶν νὰ «ἐπισημάνω» τὸ πρόβλημα, τοῦ ὁποίου τὴν πιεστικὴν παρουσίαν πάντες αἰσθανόμεθα καὶ νὰ ἐκθέσω, περιληπτικῶς καὶ μόνον, διὰ λίαν γενικῶν ὅρων, τὴν ἐκ μέρους μου κατανόησιν τῶν μέσων, ἅτινα ὁδηγοῦν εἰς τὴν λύσιν του.

Περιττὸν νὰ ἀναφέρω ὅτι ἡ προσπάθειά μου αὕτη δὲν εἶναι εὔκολος. Κατὰ πρῶτον — καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀρχικὴν δυσχέρειαν — ὅσον καὶ ἂν φαίνεται περίεργον, ἔτι δὲ καὶ παράδοξον, αἱ ἰδέαι, τὴν μεταξὺ τῶν ὁποίων σχέσιν καὶ τὴν «παρουσίαν» τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης πρόκειται νὰ διασαφανίσωμεν, ἤτοι *Ἐκκλησία* καὶ *Κόσμος,* μόνον προσφάτως ἔχουν κάμει τὴν ἐμφάνισίν των ἐντὸς τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας, ὡς ἀντικείμενα εἰδικῆς θεολογικῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως, ὡς διακεκριμένα «κεφάλαια» ἐντὸς θεολογικῶν συστημάτων. Τώρα μόλις ἀρχίζομεν νὰ ἀναδυώμεθα ἐκ μιᾶς μακρᾶς θεολογικῆς ἐποχῆς, διὰ τὴν ὁποίαν δύναται νὰ λεχθῇ ἄνευ ὑπερβολῆς, ὅτι τὸ κύριον χαρακτηριστικόν της ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπουσία Ἐκκλησιολογίας, τουτέστιν τοιαύτης θεωρήσεως ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θεώρησις συνεπάγεται, ὡς κατ' ἐξοχὴν βάσις της, μίαν ριζικὴν διάκρισιν μεταξὺ τῆς *Ἐκκλησίας* καὶ τοῦ *Κόσμου* καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀναγκαστικῶς θέτει τὸ πρόβλημα τῆς μεταξύ των σχέσεως. Ὅθεν ἡ πρώτη δυσκολία εἶναι ὅτι δὲν δυνάμεθα ἀκόμη καὶ νὰ ἀρχίσωμεν τὴν συζήτησιν τοῦ προβλήματος μας («Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ»), πρὶν ἐπεξηγήσωμεν ἐν ἀρχῇ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς «ἐκκλησιολογικῆς σιωπῆς». Ἀποτελεῖ ἡ σιωπὴ αὕτη, ὡς τινες φαίνεται νὰ νομίζουν σήμερον, ἁπλῶς μίαν ἀτέλειαν τῆς θεολογίας μας καὶ ἡ ὁποία ὁσονδήποτε σοβαρὰ καὶ ἂν εἶναι, δέον νὰ διορθωθῇ διὰ μαζικῆς εἰσροῆς ἐντὸς τῆς Ὀρθοδοξίας θεολογικῶν κατηγοριῶν τῆς Δύσεως, διὰ τῆς ἀποδοχῆς ὑφ' ἡμῶν τῆς συγχρόνου

Δυτικῆς θέσεως (ἄν ὄχι τῆς πραγματικῆς μανίας) περί τῆς «Ἐκκλησία ἐναντίον τοῦ κόσμου» - διχοτομίας καί προβληματολογίας;

Ἤ ἡ σιωπή αὕτη δύναται νά θεωρηθῇ ὡς ἀποτελοῦσα καθ' ἑαυτήν μέρος τῆς παραδόσεώς μας, ὁπότε δέν εἶναι πλέον ἁπλῶς *σιωπή* ἤ *ἀπουσία*, ἀλλά μία ἔνδειξις, ἴσως μία εὔγλωττος ἔνδειξις μιᾶς ἐμπειρίας καί ἑνός ὁράματος οὐσιωδῶς διαφόρων ἐκείνων, τά ὁποῖα υἱοθετοῦνται σήμερον ἐν τῇ Δύσει; Προφανῶς ἡ κατανόησις τοῦ προβλήματος, τό ὁποῖον θά ἐξετάσωμεν εἰς αὐτήν τήν ὁμιλίαν καί ἡ διατύπωσίς του βασικῶς ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ γεγονότος, ποίαν ἐκ τῶν δύο μεθόδων ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος θά υἱοθετήσωμεν καί τίνι τρόπῳ θά δικαιολογήσωμεν τήν ἐπιλογήν μας.

2.

Ὁσονδήποτε δελεαστική καί ἄν ἐμφανίζεται νά εἶναι ἡ πρώτη μέθοδος ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος (ἐπί μακρόν ἔχει καταστῇ μοῖρα τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας νά δελεάζεται ὑπό τῆς Δύσεως καί νά εὑρίσκεται κυρίως εἰς θέσιν ἀμύνης καί ἀντιδράσεως ἔναντι αὐτῶν τῶν πειρασμῶν) ἀναμφιβόλως, τοὐλάχιστον κατά τήν κρίσιν μου, αὕτη πρέπει νά ἀπορριφθῇ. Διότι οἱαιδήποτε καί ἄν εἶναι αἱ πολυάριθμοι καί ἐνίοτε λίαν σοβαραί ἀτέλειαι, ἡ τῷ ὄντι τραγική μονομέρεια τῆς μεταπατερικῆς καί ἀκριβῶς ἐντόνως «δυτικοποιημένης» θεολογίας μας, ἡ «ἐκκλησιολογική σιωπή», ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα, σαφῶς προηγεῖται χρονικῶς τῆς ἐμφανίσεώς της καί τῆς ἀναπτύξεώς της ἐντός τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί ἔχει τάς ρίζας της εἰς ἕν πολύ βαθύτερον ἐπίπεδον τῆς Ὀρθοδόξου συνειδήσεως. Τό ἐρώτημα εἶναι: Ποῦ;

Ἡ ἀπάντησίς μου εἶναι: εἰς ἐκεῖνον τόν *χριστιανικόν κόσμον*, ὅστις διεμόρφωσε τήν «ἱστορικήν συνείδησιν» τῆς Ὀρθοδοξίας καί ὁ ὁποῖος εἰσέτι συνιστᾷ τό οὐσιῶδες περιβάλλον διά τήν Ὀρθόδοξον ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ κόσμου, καί τῆς μεταξύ των σχέσεως.

Ἐάν ἐπί πολλούς αἰῶνας ἡ θεολογία μας δέν ᾐσθάνθη τήν ἀνάγκην νά μελετήσῃ αὐτήν τήν σχέσιν — καί τοῦτο σημαίνει νά διακρίνῃ μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Κόσμου — ἡ αἰτία πρός τοῦτο δύναται νά εὑρεθῇ ἐντός τῆς χριστιανικῆς *Οἰκουμένης*, ἥτις ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς συμφιλιώσεως μεταξύ Ἐκκλησίας καί Ἑλληνο-Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καί ἡ ὁποία διά μέσου ὁλοκλήρου τῆς «Κωνσταντινείου περιόδου» παρέμεινεν ἡ μόνη αὐτονόητος ἔκφρασις καί ἐμπειρία τῆς «παρουσίας» τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ. Καί οὕτως αὐτή ἡ ἐμπειρία, ἤ μᾶλλον ἡ ἐκκλησιολογική της σπουδαιότης, ἡ θέσις της καί ἡ σημασία της ἐντός τῆς παραδόσεώς μας, συνιστοῦν τήν ἐξ ἴσου αὐτόδηλον ἀφετηρίαν οἱασδήποτε Ὀρθοδόξου θεωρήσεως περί τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ σχέσει της πρός τόν κόσμον.

Ἡ διατύπωσις ὅμως αὕτη δέν δύναται νά λύσῃ τό πρόβλημα. Διότι, ἐάν ἡ ἱστορική γνῶσις αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, εἰς τάς ποικίλας του ἐκφράσεις καί διαστάσεις — πολιτικάς, πολιτιστικάς, κοινωνικάς κλπ. — ἔχει σταθερῶς προχωρήσει, δέν δύναται νά λεχθῇ τό αὐτό περί τῆς «θεολογικῆς» κατανοήσεώς του. Τό καίριον ἐρώτημα περί τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἐννοίας της, ἐρώτημα, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡς ἔχω ἤδη εἴπει, ἐξαρτᾶται ἡ θεώρησίς μας περί τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Κόσμου, δέν ἔχει ἤδη τεθῇ. *Γνωρίζομεν*, ὅτι ἡ συνδιαλλα-

γὴ μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Αὐτοκρατορίας δὲν κατέληξεν εἰς μίαν δικανικὴν συμφωνίαν, εἰς ἓν συμβόλαιον, τὸ ὁποῖον, ἐνῷ θὰ καθώριζε τὰ ἀντίστοιχα «δικαιώματα» καὶ τὰς «ὑποχρεώσεις» ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἤτοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, θὰ διεφύλαττε τὴν *δομικὴν* διάκρισιν ἑκατέρωθεν.

Γνωρίζομεν, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συνδιαλλαγῆς ἦτο μία τοιαύτη *ἀλληλοδιείσδυσις* τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, τῶν δομῶν καὶ λειτουργιῶν των, ὥστε αὕτη (ἡ συνδιαλλαγή) ἐξεφράζετο συνεπῶς ὑπὸ τοὺς ὅρους μιᾶς ὀργανικῆς ἑνότητος, συγκρινομένης πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Γνωρίζομεν, ὅτι αὐτὴ ἡ προσφιλὴς βυζαντινὴ εἰκὼν δὲν ἀπετέλει ρητορικὴν ὑπερβολήν· ἡ χριστιανικὴ Οἰκουμένη τῷ ὄντι ὑπῆρξε, τόσον εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν συνείδησιν ὅσον καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα, εἷς ὀργανισμός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ Ἐκκλησία, οὔτε ὁ «κόσμος» — τουτέστιν ἡ πολιτεία, ἡ κοινωνία, ὁ πολιτισμὸς — εἶχον κεχωρισμένην ὕπαρξιν, θὰ ἠδύναντο δηλονότι «νομικῶς» νὰ διακριθῶσιν ἀπ᾽ ἀλλήλων.

Γνωρίζομεν πάντα ταῦτα καὶ πλῆθος ἱστορικῶν μελετῶν καὶ διατριβῶν ὑπάρχουν διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν αὐτὴ τὴν γνῶσιν. Τὸ μόνον πρᾶγμα τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ *μὴ* γνωρίζωμεν εἶναι ἡ σημασία ὅλων αὐτῶν διὰ τὴν ἐκ μέρους ἡμῶν θεολογικὴν ἐξέτασιν καὶ διερεύνησιν ὡς πρὸς τὴν παρουσίαν τῆς Ἐκκλησίας *σήμερον* εἰς τὸν σύγχρονον τοῦτον κόσμον.

3.

Ἡ αἰτία δι᾽ αὐτὸ εἶναι ἁπλῆ, ἂν καὶ ἡ διατύπωσίς της ἐπισημαίνει τὴν δευτέραν, καὶ τῷ ὄντι μείζονα, δυσχέρειάν μας. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ συνεχὴς δύναμις, τὴν ὁποίαν ὁ «χριστιανικὸς κόσμος» τοῦ *παρελθόντος* εἰσέτι ἀσκεῖ εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς συγχρόνου Ὀρθοδόξου συνειδήσεως, ὥστε νὰ παραμένῃ οὗτος τῷ ὄντι μία δυνάμει ἑνιαία, καίτοι ὑποσυνείδητος πηγὴ τῆς συγχρόνου Ὀρθοδόξου διανοήσεως καὶ κοσμοθεωρίας.

Καὶ σαφέστερον: ὡς Ὀρθόδοξοι ζῶμεν εἰσέτι εἰς ἐκεῖνον τὸν «χριστιανικὸν κόσμον», ἀγνοοῦντες τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς καταρρεύσεώς του καὶ ἐξαφανίσεώς του. Καὶ ἀγνοοῦμεν αὐτό, διότι δι᾽ ἡμᾶς — καὶ αὐτὸ εἶναι βασικὸν — ὄχι μόνον ὁ «χριστιανικὸς κόσμος» ἐπιζεῖ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ μέσου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἡ προσπάθεια τῆς ἐπιβιώσεώς του, ἡ βεβαίωσις τῆς συνεχοῦς «παρουσίας» του, ἔχει τῷ ὄντι καταστῆ ἡ κύρια, ἂν ὄχι ἡ ἀποκλειστική, λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας.

Χρήζει τοῦτο ἀποδείξεως; Δὲν εἶναι καταφανὲς ὅτι διὰ μίαν σημαντικὴν πλειονότητα τῶν Ὀρθοδόξων, ἀσχέτως ἂν αὐτὴ εἶναι ἄτομα ἢ Ἐκκλησίαι, αὐτὴ ἡ λέξις «Ὀρθόδοξος» εἶναι τῷ ὄντι ἄνευ σημασίας καὶ ἀφῃρημένη, ἐκτὸς ἐὰν συνοδεύεται ὑπὸ ἐπιθέτων, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ τυπικῶς ἀνήκουν εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ «κόσμου», εἶναι ἀχώριστα ἀπὸ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων βιουμένην ἐμπειρίαν τῆς «Ἐκκλησίας», τῷ ὄντι ἀληθῶς «ἐκφραστικὰ» αὐτῆς: Ἑλληνική, Ρωσσική, Σερβική... Αὐτοὶ οἱ προσδιορισμοὶ ὑπερβαίνουν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσίν των τὸν ἁπλοῦν «ἐθνικισμὸν» ὡς τὸ φυσικὸν πλαίσιον καὶ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὰς τύχας ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς χώρας, ἑνὸς πολιτισμοῦ.

Ἐὰν ἡ Ὀρθόδοξος διασπορὰ ἔχῃ ἐμφανῶς ἀποδείξει τι, τοῦτο εἶναι ἀκρι-

βῶς τὸ ἑξῆς: Οἱ «Ὀρθόδοξοι», ἀκόμη καὶ ὅταν ἑκουσίως ἐγκαταλείπουν τὴν «Ὀρθόδοξον» χῶράν των, ἀκόμη καὶ ὅταν λησμονοῦν τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν καὶ ταυτίζουν ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς ἑαυτούς των μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἄλλου ἔθνους, θεωροῦν φυσικὸν καὶ ποθητὸν ἡ «Ὀρθοδοξία» των νὰ παραμείνῃ Ἑλληνική, Ρωσσική, Σερβικὴ κλπ.

Καὶ τοῦτο συμβαίνει ὄχι διότι δὲν δύνανται οὗτοι νὰ ἐπινοήσουν οἱανδήποτε ἄλλην ἔκφρασιν ἢ μορφὴν Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ διότι εἶναι ἀκριβῶς ἡ πεμπτουσία τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» (καὶ ὄχι ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία) ἢ «Ρωσσιανισμοῦ» (καὶ ὄχι Ρωσσικὴ Ὀρθοδοξία), τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη «παρουσία», τὸ μόνον σύμβολον εἰς τὸν «σύγχρονον κόσμον», τὸ ὁποῖον αὐτοὶ *ἀγαποῦν* ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ τὸν θησαυρὸν τῆς ἐπιθυμίας τῆς καρδίας των... Καὶ τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ὄχι μόνον περὶ τῆς «διασπορᾶς», ἥτις ἁπλῶς ἀντανακλᾷ καὶ ἐπιτείνει – ἐνίοτε μέχρι τοῦ σημείου μιᾶς reductio ad absurdum – τὴν Ὀρθόδοξον διανόησιν, ἀλλὰ περὶ τῆς Ὀρθοδοξίας ὡς ὁλότητος. Πανταχοῦ δὲ τοῦτο βιοῦται πρωταρχικῶς ὡς ἀντιπροσωπεῦον – «καθιστῶν παρόν» – *ἕνα ἄλλον κόσμον,* τὸν κόσμον τοῦ *παρελθόντος* καὶ τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ δύναται νὰ προεκταθῇ εἰς τὸ μέλλον – ὡς ἓν ὄνειρον, ὡς μία ἐλπὶς – παραμένει θεμελιωδῶς ξένον πρὸς τὸν *παρόντα* κόσμον. Πανταχοῦ ἀκόμη καὶ αἱ βασικαὶ κανονικαὶ δομαὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εὑρίσκονται ὑπὸ τῆς γεωγραφικῆς καὶ διοικητικῆς ὀργανώσεως ἐκείνου τοῦ «κόσμου», τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα καὶ αἱ μορφαὶ σκέψεως, ὁ πολιτισμὸς καὶ γενικῶς τὸ ὅλον «ἦθος» εἰσέτι διαμορφώνουν καὶ χρωματίζουν ἐκ τῶν ἔσω τὴν σύγχρονον «Ὀρθόδοξον συνείδησιν». Ἕνεκα ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ταυτίσεως, αὐτῆς τῆς βιώσεως τῆς «Ἐκκλησίας» ὡς μιᾶς ἰδεώδους καὶ συμβολικῆς ὑπάρξεως ἑνὸς μὴ ὑπάρχοντος κόσμου, καθίσταται τόσον δύσκολον δι' ἡμᾶς νὰ κατανοήσωμεν τὴν πραγματικὴν σημασίαν καὶ τὰς ἀξίας ἐκείνου τοῦ παρελθόντος κόσμου, τὴν σημασίαν ποὺ ἔχει τὸ *παρελθὸν* μας διὰ τὸ *παρόν.*

4.

Κατὰ πρῶτον λόγον αὐτὴ ἡ ταύτισις καθιστᾷ σχεδὸν ἀδύνατον διὰ τὴν «Ὀρθόδοξον συνείδησιν» νὰ ἀξιολογήσῃ αὐτὸν τὸν «χριστιανικὸν κόσμον» δι' ἐκκλησιολογικῶν ὅρων, νὰ διακρίνῃ ἐν αὐτῷ μεταξὺ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον, ἐνῷ ἀποκαλύπτει τὴν «ἐπιτυχίαν» του παραμένει προσδιοριστικὸς παράγων δι' ἡμᾶς, ἀληθῶς ἓν τμῆμα τῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον παρεκκλῖνον ἀπὸ τὴν Παράδοσιν καὶ ἀκρωτηριάζον αὐτὴν τὴν Παράδοσιν, πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ἔκπτωσις». Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φάσιν, εἰς αὐτὴν τὴν ἀνικανότητα πρὸς «ἀξιολόγησιν», δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὴν ἑνιαίαν καὶ τῷ ὄντι κρίσιμον σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, διὰ τὸ ὁποῖον ἀνέφερον προηγουμένως ὅτι ἀγνοεῖται ἀπὸ τὴν «Ὀρθόδοξον συνείδησιν» καὶ τὸ ὁποῖον γεγονὸς ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἀγνοεῖται δεσπόζει εἰσέτι αὐτῆς τῆς συνειδήσεως. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι τὸ ἱστορικὸν τέλος καὶ ἡ ἀποσύνθεσις τῆς χριστιανικῆς Οἰκουμένης.

Πράγματι ἡ κατάρρευσις, ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, τῶν ὀργανικῶν «Ὀρθοδόξων κόσμων», ἔχουσα ἀφετηρίαν ἐκείνην τὴν κατάρρευσιν τῆς κοινῆς πηγῆς των καὶ τοῦ ἀρχετύπου των, ἤτοι τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, προε-

κάλεσε μιὰν βαθεῖαν μεταμόρφωσιν τῆς *ἐμπειρίας* των ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου σκέψεως. Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ, ὡς κεντρικὸν πυρῆνα της – περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω – τὴν πίστιν ὅτι ὁ «χριστιανικὸς κόσμος» γεννηθεὶς ὑπὸ τὸ σημεῖον τῆς νίκης («ἐν τούτῳ νίκα») δὲν δύναται νὰ καταρρεύσῃ, ὅτι δὲν δύναται νὰ καταστραφῇ, καὶ ὅτι ἔχει ὡς κυρίαν ἀποστολήν του νὰ διαρκέσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ πίστις ἐξηγεῖ διατί ὁ τραυματικὸς κλονισμὸς τῆς καταρρεύσεώς του κατέληξεν – ὅσον παραδόξως καὶ ἂν ἀντηχεῖ – εἰς τὴν *ἄρνησιν* αὐτῆς τῆς καταρρεύσεως, ὄχι εἰς τὴν ἱστορικήν της πραγματικότητα βεβαίως, ἀλλ' ὡς ἓν «βαρυσήμαντον» γεγονὸς ὅπερ προκαλεῖ τὴν παραδεδεγμένην Ὀρθόδοξον κοσμοθεωρίαν. Ἐφ' ὅσον ὁ «χριστιανικὸς» κόσμος *δὲν δύναται* νὰ ἐξαφανισθῇ ἄρα *δὲν* ἔχει ἐξαφανισθῇ. Ἡ ἐξωτερική του κατάρρευσις δὲν εἶναι παρὰ μία προσωρινὴ «ἀβεβαιότης», μία ἐκ Θεοῦ παραχωρηθεῖσα «δοκιμασία». Τοιοῦτο ἦτο, καὶ εἶναι εἰσέτι, τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἔννοια ἐκείνης τῆς «ἀρνήσεως», ἡ ὁποία ἔκαμε καὶ εἰσέτι κάμνει τὴν «Ὀρθοδοξίαν» νὰ ζῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡς ἐὰν «μὴ συνέβη τίποτε», ὡς ἐὰν μὴ ἔχῃ ἀλλάξει τίποτε.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ὅ,τι μετεβλήθη εἶναι αὐτὴ αὕτη «ἡ Ὀρθόδοξος συνείδησις». Ἀκριβῶς μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ *ἕνεκα* τῆς «μὴ παραδοχῆς» αὐτῆς τῆς καταρρεύσεως ὁ «χριστιανικὸς κόσμος» μετετέθη καὶ μετεσχηματίσθη εἰς μίαν σχεδὸν μυθικὴν καὶ ἀρχέτυπον «χρυσὴν ἐποχήν», ἡ ὁποία δέον νὰ «ἀποκατασταθῇ» καὶ «ἐπανέλθῃ»· τὸ ἰδεῶδες παρελθὸν ὡς ἐκ τούτου προεβλήθη ὡς τὸ ἰδεῶδες μέλλον, ὡς ὁ μοναδικὸς ὁρίζων τοῦ περὶ τῆς ἱστορίας ὁραματισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὸν τὸν μετασχηματισμὸν ἡ ἀρχικὴ *ἐμπειρία ἀνετράπη*. Ἐὰν πρὸ τῆς καταρρεύσεώς του ἡ «ἀξία» ἐκείνου τοῦ κόσμου διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνέκειτο εἰς τὸ ὅτι ὁ κόσμος ἐδέχθη αὐτὴν ὡς «ψυχήν» του, ὡς τὸ τελικὸν περιεχόμενον καὶ κριτήριόν του, τώρα εἶναι ἡ «Ἐκκλησία», ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ ἐκλαμβάνεται ὅτι εἶναι τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τὸν «χριστιανικὸν κόσμον» καὶ ζεῖ ἐν αὐτῷ ὡς «ψυχή» του...

5.

Ὅθεν καὶ ἡ *ἐκκλησιολογικὴ σιωπή*, ἡ μνημονευθεῖσα ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης, ἡ ἀνικανότης τῆς θεολογίας μας νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κόσμου, νὰ ἀξιολογήσῃ τὴν βασικὴν Ὀρθόδοξον ἐμπειρίαν τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», τόσον τὴν «ἐπιτυχίαν» του ὅσον καὶ τὴν «ἀποτυχίαν» του. Ἡ σιωπὴ δὲ αὐτὴ δὲν διακόπτεται, οὔτε ὑπερνικᾶται ὑπὸ τῶν θορυβωδῶν καὶ συγκεχυμένων φιλονικιῶν ὡς πρὸς τὰ «δικαιώματα» καὶ τὰ «προνόμια» αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς Ἐκκλησίας, τὴν «κανονικότητα» αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς εἰδικῆς ἐξελίξεως, φιλονικιῶν αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς φαίνεται νὰ ἀποδυναμώνουν σήμερον τὴν ζωὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μᾶλλον αὗται (αἱ φιλονικίαι) εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς «σιωπῆς», τῆς ἀπουσίας ἀπὸ τὴν σύγχρονον Ὀρθόδοξον συνείδησιν μιᾶς σαφοῦς ἐκκλησιολογικῆς προοπτικῆς, ἥτις θὰ διεσαφήνιζε τοὺς κατ' ἐξοχὴν ὅρους καὶ τὰς ἰδέας, ποὺ «ἀδιακρίτως» χρησιμοποιοῦνται εἰς αὐτὰς τὰς φιλονικίας, ὥστε νὰ συσχετίσῃ αὐτὰς πρὸς τὸ «ὅλον» τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἐμπειρίας.

Οὔτε διακόπτεται ἡ «σιωπὴ» ἐκείνη ὑπὸ τῶν ἐξ ἴσου θορυβωδῶν 'Ορθοδόξων διαφιλονικιῶν ὡς πρὸς τὸν «κόσμον». Ὅθεν ἡ «'Ορθόδοξος συνείδησις» φαίνεται νὰ κινεῖται μεταξὺ δύο πόλων, τοῦ πόλου τῶν *αἰσιοδόξων* (optimists) καὶ τοῦ πόλου τῶν *ἀπαισιοδόξων* (pessimists)· ἐπὶ πλέον ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς μεταξὺ τῶν δύο πόλων κινήσεως εἶναι ὅτι καθορίζεται ἤ, διὰ νὰ εἴπωμεν ἀκριβέστερον, εἶναι ἡ ἰδία τὸ ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς ψυχολογικῆς «ὑποδουλώσεως» εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὴν «χρυσὴν ἐποχὴν» τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ὅλως παραδόξως εἶναι ἡ κοινὴ πηγὴ ἀμφοτέρων, δηλαδὴ τῆς 'Ορθοδόξου «αἰσιοδοξίας» (optimism) καὶ τῆς 'Ορθοδόξου «ἀπαισιοδοξίας» (pessimism). Διότι, γενικῶς εἰπεῖν, ἡ μεταξύ των διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῷ οἱ αἰσιόδοξοι πιστεύουν εἰς τὴν προσεχῆ «ἀνάστασιν» τοῦ 'Ορθοδόξου κόσμου τοῦ παρελθόντος, οἱ ἀπαισιόδοξοι ἔχουν ἐγκαταλείψει αὐτὴν τὴν ἐλπίδα καὶ δι' αὐτοὺς ὁ καταφανὴς ἀναπότρεπτος θρίαμβος τοῦ κακοῦ «συγχρόνου κόσμου» προσλαμβάνει ἀποκαλυπτικὴν σπουδαιότητα, καθίσταται σημεῖον τοῦ ἐγγίζοντος τέλους.

Οἱ «αἰσιόδοξοι» δύνανται νὰ καταδικάζουν τοὺς «ἀπαισιοδόξους» ὡς φανατικούς. Οἱ «ἀπαισιόδοξοι» δύνανται νὰ ἀφορίζουν τοὺς «αἰσιοδόξους» ὡς ἀποστάτας. 'Αμφότεροι δυνατὸν νὰ ἔχουν δίκαιον μέχρις ἑνὸς ὡρισμένου σημείου· διότι, ἐὰν ἡ 'Ορθόδοξος «αἰσιοδοξία» καταλήγῃ συχνότερον εἰς μίαν ἀβασάνιστον, παθητικὴν καὶ ἀσυναίσθητον παράδοσιν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον, ἡ 'Ορθόδοξος «ἀπαισιοδοξία» ὁδηγεῖ εἰς τὴν μανιχαϊκὴν καὶ διαρχικὴν καταδίκην τοῦ κόσμου.

Πάντα ταῦτα ὅμως παραμένουν ἐν τῇ βαθυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως *ἄσχετα*, διότι ὅ,τι ἀπουσιάζει ἐκ ταύτης τῆς φιλονικίας εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸς οὗτος ὁ *κόσμος*, ὁ κόσμος ὡς ἀντικείμενον τῆς θεολογικῆς σκέψεως, ὡς ὁ ἀναγκαῖος καὶ οὐσιώδης *ὅρος ἀναφορᾶς* τῆς 'Εκκλησιολογίας, δηλαδὴ ἡ ὑπὸ τῆς 'Εκκλησίας θεώρησις περὶ τῆς φύσεώς της καί, ὡς ἐκ τούτου, περὶ τῆς παρουσίας της ἐν τῷ κόσμῳ καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν σχέσεώς της.

6.

Τώρα μόνον δυνάμεθα τελικῶς νὰ θέσωμεν τὸ βασικὸν ἐρώτημα: 'Εὰν τοιαύτη εἶναι ἡ παροῦσα θεολογική μας κατάστασις, *ποῦ* καὶ *πῶς* δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν διὰ τὸ ὑπὸ συζήτησιν πρόβλημα («τῆς παρουσίας τῆς 'Εκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ») μίαν βάσιν, μίαν διατύπωσιν, μίαν προοπτικήν, ἥτις θὰ ἦτο ἀντικειμενικὴ καὶ 'Ορθόδοξος; 'Ο ὅρος «'Ορθόδοξος» σημαίνει ἐνταῦθα — ἐρριζωμένος εἰς τὴν 'Ορθόδοξον πίστιν καὶ ἐμπειρίαν καὶ ὄχι εἴς τινας τεχνητῶς υἱοθετηθείσας κατηγορίας σκέψεως τῆς Δύσεως καὶ «ἀντικειμενικὸς» — ἐλεύθερος ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὸν «χριστιανικὸν κόσμον», ἡ ὁποία, ὡς ἔχομεν προσπαθήσει νὰ δείξωμεν, ἐμποδίζει τὴν κατάλληλον «ἐκκλησιολογικὴν ἀξιολόγησιν» τοῦ παρελθόντος μας, τῆς σημασίας του διὰ τὸ παρόν μας.

'Η δυσκολία μας εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ προφανῶς ἀσυμβίβαστον τῶν δύο τούτων ὅρων «ἀντικειμενικὸς» καὶ «'Ορθόδοξος». Διότι ἐάν, ἀφ' ἑνὸς δὲν ἔχωμεν κατανοήσει τὴν «κατάστασιν» δὲν δυνάμεθα καταλλήλως νὰ διατυπώσωμεν τὸ βασικὸν ἐρώτημα, ἀφ' ἑτέρου τὸ νὰ ἔχωμεν κατανοήσει αὐτήν, (τοῦτο) φαίνεται νὰ καθιστᾷ μίαν ἀπάντησιν εἰς αὐτὸ ἀδύνατον.

᾿Εν τούτοις τὸ κύριον μέλημα αὐτῆς τῆς ὁμιλίας εἶναι νὰ προσπαθήση νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ δυσκολία, αὐτὸς ὁ ἐμφανὴς «φαῦλος κύκλος», ὅταν ἔχουν ὀρθῶς κατανοηθῇ, διανοίγουν εἰς ἡμᾶς τὴν μόνην προοπτικήν, ἥτις ἱκανοποιεῖ τὰς δύο ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἀπαιτήσεις («ἀντικειμενικός» καὶ «᾿Ορθόδοξος») καὶ ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐπαρκῆ, ἤτοι *θεολογικὴν* διατύπωσιν καὶ λύσιν τοῦ προβλήματός μας.

Τῷ ὄντι, ἡ πραγματικὴ χρησιμότης αὐτοῦ τοῦ «φαύλου κύκλου» καὶ συνεπῶς τῆς ὅλης ἀναλύσεως, ἥτις καθιστᾷ ἡμᾶς ἐνημέρους αὐτοῦ, ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ (οἱ ὅροι) κυριολεκτικῶς *ἐπιβάλλουν* εἰς ἡμᾶς τὴν ἀνακάλυψιν ἢ μᾶλλον τὴν ἐκ νέου ἀνακάλυψιν μιᾶς τρίτης «πραγματικότητος»: αὐτῆς δηλονότι, ἥτις ἂν καὶ ἀπείρως ὑπερβαίνῃ τὰς «πραγματικότητας» τῆς ᾿Εκκλησίας καὶ τοῦ Κόσμου ἀποτελεῖ διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸν τελικὸν ὅρον ἀναφορᾶς δι' ἀμφοτέρας ἐξ αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου συνιστᾷ τὴν μοναδικὴν μόνιμον ἀρχὴν καὶ τὸ κριτήριον τόσον τῆς μεταξὺ των (᾿Εκκλησίας καὶ Κόσμου) *διακρίσεως* ὅσον καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας *σχέσεως*. ῾Η πραγματικότης αὕτη εἶναι ἡ *Βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, τῆς ὁποίας ἡ ἐξαγγελία ἀκριβῶς ὡς *πραγματικότητος* καὶ ὄχι ἁπλῶς ὡς «ἰδέας» ἢ «διδασκαλίας», ἵσταται εἰς τὸ κέντρον τοῦ Εὐαγγελίου ἢ ἀκριβέστερον, *εἶναι* τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ αἰώνιος ὁρίζων, ἡ πηγὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἡ ἀρχὴ καὶ ἐπίσης ἡ ἐκπλήρωσις ὁλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας. ᾿Επομένως ἐφ' ὅσον δὲν θὰ συσχετίζωμεν ὅλας τὰς ἄλλας «πραγματικότητας» πρὸς ἐκείνην τὴν ἐσχάτην *πραγματικότητα* καὶ ἐφ' ὅσον θὰ προσπαθῶμεν νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ ὁρίσωμεν τὴν παρουσίαν τῆς ᾿Εκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ δι' ὅρων μιᾶς ἀπελπιστικῶς «ἐγκοσμίου» προοπτικῆς καὶ ἐμπειρίας, τουτέστιν χωρὶς νὰ βλέπωμεν ἀμφότερα — τὴν ᾿Εκκλησίαν καὶ τὸν Κόσμον — ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, εἴμεθα προωρισμένοι νὰ φθάσωμεν εἰς ἕνα νεκρὸν τέλος, νὰ εὑρεθῶμεν ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυναισθήτως ἐντὸς ἑνὸς «φαύλου κύκλου». Διότι δὲν ὑπάρχει, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς ᾿Εκκλησιολογία, ἤτοι ἀληθὴς κατανόησις τῆς ᾿Εκκλησίας, τοῦ Κόσμου καὶ τῆς μεταξὺ των σχέσεων, ἄνευ *ἐσχατολογίας*, ἤτοι ἄνευ ὀρθοδόξου πίστεως εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐμπειρίας αὐτῆς.

7.

Πιθανὸν νὰ εἶναι χρήσιμον καὶ ἐν προκειμένῳ ἀναγκαῖον νὰ τονίσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ ὅρου *«ἐσχατολογία»* δὲν ἐννοοῦμεν ἁπλῶς τὸ κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον συνήθως συναντῶμεν εἰς τὸ τέλος τῶν θεολογικῶν ἐγχειριδίων μας καὶ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μετὰ τὸν χωρισμόν της ἀπὸ τὸ σῶμα κατὰ τὸν θάνατον. Τῷ ὄντι αὐτὸς ὁ «μελλοντικὸς» καὶ «ἀτομιστικὸς» περιορισμὸς τῆς ἐσχατολογίας εἶναι μία τῶν μεγαλυτέρων ἀτελειῶν τῆς μετα-πατερικῆς θεολογίας μας, ὁ χείριστος καρπὸς τῆς μακρᾶς της «αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Δύσιν». ᾿Ορθῶς κατανοουμένη ἡ ἐσχατολογία δὲν εἶναι τόσον ἓν κεχωρισμένον «κεφάλαιον», μία «διδασκαλία» (ἡ ὁποία διακρινομένη ὅλων τῶν ἄλλων χριστιανικῶν «διδασκαλιῶν» δύναται καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζεται καθ' ἑαυτήν) ὅσον ἡ οὐσιώδης διάστασις τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἐμπειρίας καί, ὡς ἐκ τούτου, τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἐν τῇ *ὁλότητί* της.

Ἡ χριστιανικὴ πίστις εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐσχατολογική, διότι τὰ γεγονότα, ἐκ τῶν ὁποίων αὕτη ἀναδύεται καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι τόσον τὸ «ἀντικείμενόν» της ὅσον καὶ τὸ «περιεχόμενον» της, ἤτοι ἡ ζωή, ὁ θάνατος, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ δόξα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ «ἵδρυσις» τῆς Ἐκκλησίας, καθορῶνται καὶ βιοῦνται ὄχι μόνον ὡς τὸ τέλος καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ἀλλ' ἐπίσης ὡς ἡ ἐγκαθίδρυσις καὶ τὸ δῶρον μιᾶς *νέας ζωῆς*, τῆς ὁποίας περιεχόμενον εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ: τουτέστιν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἡ μετ' Αὐτοῦ κοινωνία, ἡ δυνατότης ἐνῷ ζῶμεν εἰσέτι ἐν «τούτῳ τῷ κόσμῳ» νὰ προγευώμεθα καὶ ἀληθῶς νὰ μετέχωμεν τῆς «χαρᾶς, τῆς εἰρήνης, καὶ τῆς δικαιοσύνης» τοῦ «μέλλοντος κόσμου». Οὕτως ἡ ἐσχατολογία, οὖσα ὁ οὐσιώδης ὅρος ἀναφορᾶς αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διαπερᾷ ὁλόκληρον τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, εἶναι τῷ ὄντι ἡ πηγὴ ἥτις καθιστᾷ *δυνατὴν* τὴν θεολογίαν νὰ ἀποβῇ γνησία θεολογία, τουτέστιν ἐπιτυγχάνει τὴν μεταμόρφωσιν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἀπελπιστικῶς περιωρισμένων λέξεών μας εἰς *θεοπρεπεῖς λόγους* – «λόγους ἁρμόζοντας εἰς τὸν Θεόν», ἀληθῶς ἐκφραστικοὺς τῆς αἰωνίως ὑπερβατικῆς θείας Ἀληθείας.

Οὕτω λοιπόν, ἡ ἐσχατολογία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία διασφαλίζει τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κόσμου καὶ οὕτω πράττουσα ἀποκαλύπτει τὴν φύσιν τῆς μεταξὺ των σχέσεως. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἐσχατολογία ἀποκαλύπτει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς τὴν «ἐπιφάνειαν» – τὴν φανέρωσιν, τὴν παρουσίαν καὶ τὸ δῶρον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ «μυστήριόν» της ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ. Καὶ ἐπίσης, ἡ «ὅλη» Ἐκκλησία, ὥς τε «καθίδρυμα» καὶ ὡς «ζωή», εἶναι ἐσχατολογική, διότι δὲν ἔχει ἄλλο θεμέλιον, περιεχόμενον καὶ σκοπόν, εἰμὴ νὰ ἀποκαλύπτῃ καὶ νὰ μεταδίδῃ τὴν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Δὲν διακρίνεται αὕτη εἰς «καθίδρυμα» καὶ εἰς «ζωήν»· ὡς «καθίδρυμα» ἡ Ἐκκλησία εἶναι *τὸ σημεῖον τῆς Βασιλείας*, ὡς ζωὴ εἶναι τὸ μυστήριον τῆς Βασιλείας, ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ σημείου ὡς πραγματικότητος, εἶναι ἐμπειρία καὶ κοινωνία. Οὖσα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ἐν καταστάσει πορείας (in statu viae) ἡ Ἐκκλησία ζῇ ἀπολαμβάνουσα τῆς ἐμπειρίας τοῦ «μέλλοντος κόσμου», εἰς τὸν ὁποῖον αὕτη ἤδη ἀνήκει, εἰς τὸν ὁποῖον αὕτη εἶναι ἤδη «ἐντὸς» (at home) (in statu patriae).

Καὶ αὐτὸ τὸ ἐσχατολογικὸν «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ τὴν Ὀρθόδοξον «ἐκκλησιολογικὴν σιωπὴν» κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς «κλασσικῆς» πατερικῆς περιόδου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς θεολογίας μας. Ἐάν, ὅπως ἔχει συχνὰ σημειωθῆ, οἱ Πατέρες *δὲν δίδουν ὁρισμὸν* τῆς Ἐκκλησίας, δὲν καθιστοῦν αὐτὴν «ἀντικείμενον» θεολογικῆς ἐπεξεργασίας, τοῦτο συμβαίνει διότι οὐδεὶς τῶν τοιούτων «ὁρισμῶν» δύναται ἀληθῶς ἤτοι ἐπαρκῶς νὰ συλλάβῃ καὶ ἐκφράσῃ τὸ οὐσιῶδες μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐμπειρίας τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς «ἐπιφανείας» τῆς Βασιλείας ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἀκόμη καὶ οἱ εἰκόνες τῆς Γραφῆς περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Σῶμα Χριστοῦ, Νύμφη τοῦ Χριστοῦ, Ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δὲν δύνανται νὰ ἑρμηνευθοῦν ὡς «ὁρισμοί». Τὸ νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ «Σῶμα τοῦ Χριστοῦ», τοῦτο εἶναι πράγματι ἄνευ σημασίας εἴς τινα, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει πεῖραν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς της. Καὶ οὕτως ἡ Ἐκκλησία διὰ τοὺς Πατέρας δὲν εἶναι ἓν «ἀντικείμενον» θεολογικῆς μελέτης, ἀλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν

«ὑποκείμενον» εἰς αὐτοὺς κατὰ τὰς θεολογικὰς διατυπώσεις των, ὡς βασικὴ πραγματικότης ἥτις, ἀποκαλύπτουσα τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν τελικὴν καὶ σώζουσαν *Ἀλήθειαν*, παρέχει τὴν δυνατότητα (εἰς τοὺς ἀνθρώπους) νὰ ἔχουν μίαν νέαν ζωὴν καὶ νὰ τὴν μαρτυροῦν. Οἱ Πατέρες δὲν δίδουν ὁρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, διότι «ἀποχωριζομένη» ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν αὐτῆς τῆς πραγματικότητος ἡ Ἐκκλησία καθίσταται εἷς καθαρὸς «τύπος», περὶ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται οὐσιωδῶς νὰ λεχθῇ τίποτε. Ἀπὸ δὲ τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, εἰδικῶς τῆς Δυτικῆς, γνωρίζομεν τί ἀκριβῶς συμβαίνει ὅταν ἡ Ἐκκλησιολογία, ἐγκαταλείπουσα τὴν ἐσχατολογικὴν της διάστασιν, τὸ ἐσχατολογικόν της θεμέλιον καὶ περιεχόμενον, ἐκλέγει ὡς τὸ κύριον «ἀντικείμενον» της ἀκριβῶς τὸν τύπον τῆς Ἐκκλησίας, δίδει εἰς αὐτὸν οὕτως εἰπεῖν μίαν ὕπαρξιν καθ' ἑαυτὴν καὶ οὕτω πράττουσα, δηλαδὴ μεταβάλλουσα τὴν Ἐκκλησιολογίαν εἰς Ἐκκλησιολατρείαν, ἀκρωτηριάζει τὴν ὅλην «ἐμπειρίαν» τῆς Ἐκκλησίας. Πάντα ταῦτα ὡς θὰ ἴδωμεν εἶναι ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἀκριβῆ ἀξιολόγησιν τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν τῆς Ἐκκλησίας.

8.

Ἀποκαλύπτουσα τὴν Ἐκκλησίαν, ἤτοι τὴν φύσιν της καὶ ἀποστολήν της, ἡ ἐσχατολογία ἀναγκαίως ἀποκαλύπτει τὸν κόσμον ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὴν περὶ αὐτοῦ θεώρησιν καὶ τὴν κατανόησιν του ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐὰν ἡ οὐσιώδης ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἐμπειρία τῆς *Καινῆς Κτίσεως*, μιᾶς νέας ζωῆς ἐντὸς ἑνὸς ἀνανεωμένου κόσμου, αὐτὴ ἡ ἐμπειρία φανερώνει καὶ θέτει μίαν ὡρισμένην θεμελιώδη ἐμπειρίαν περὶ τοῦ κόσμου. Πρῶτον ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιουργία τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου «καλὸς» τόσον κατὰ τὴν ἀρχήν του ὅσον καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν του. Ὡς θετικὸν δημιούργημα ὁ κόσμος ἀντανακλᾷ τόσον εἰς τὴν δομήν του ὅσον καὶ εἰς τὴν ὕπαρξίν του τὴν σοφίαν, τὴν δόξαν καὶ τὸ κάλλος τοῦ Ἑνός, ὅστις τὸν ἐδημιούργησε: «πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης Σου...». Δὲν ὑφίσταται ὀντολογικὴ διαρχία οἱασδήποτε μορφῆς, οὔτε οἱοσδήποτε κοσμικὸς πεσσιμισμὸς εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὁ ὁποῖος νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οὐσιώδη βιβλικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ του. Ὁ κόσμος εἶναι *καλός*.

Κατὰ δεύτερον λόγον, ἡ ἐσχατολογία ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαλύπτει τὸν κόσμον ὡς *πεπτωκότα*, κυριαρχούμενον ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου καὶ δεδουλωμένον εἰς τὸν «ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου». Ἡ πτῶσις αὕτη (τοῦ κόσμου), ἂν καὶ δὲν δύναται νὰ καταστρέψῃ καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸ οὐσιῶδες κάλλος τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως ἔχει ἀποξενώσει τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν Θεόν, ἔχει μεταβάλλει αὐτὸν εἰς «τοιοῦτον τὸν κόσμον», ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ εἶναι «σὰρξ καὶ αἷμα», ὑπερηφάνεια καὶ ἐγωϊσμός, ὄχι μόνον εὑρίσκεται μακρὰν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶς ἀντιτίθεται εἰς αὐτήν. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ βασικῶς τραγικὴ χριστιανικὴ περὶ ἱστορίας ἀντίληψις, ἡ ἀπόρριψις ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως οἱασδήποτε «ἱστορικῆς αἰσιοδοξίας», ἡ ὁποία ἐξισώνει τὸν κόσμον πρὸς τὴν «πρόοδον».

Καὶ τέλος ἡ ἐσχάτη ἐμπειρία, ἡ ἐμπειρία τῆς *Λυτρώσεως*, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἐπετέλεσεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς δημιουργίας του ἐντὸς τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ὁποία λυτροῦσα τὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ καθιστῶσα αὐτὸν ἱκανὸν διὰ μίαν νέαν ζωὴν – capax Dei – εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου. Διότι καθὼς ὁ κόσμος ἀπορριπτῄ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου τὴν αὐτάρκειάν του, παύει νὰ εἶναι σκοπὸς καθ' ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἀληθῶς νεκροῦται ὡς «οὗτος ὁ κόσμος», καθίσταται οἷος ἐδημιουργήθη νὰ εἶναι καὶ ἔχει τῷ ὄντι καταστῇ ἐν Χριστῷ, ἤτοι τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ μέσον τοῦ *ἁγιασμοῦ* καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν αἰώνιον Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ *γέφυρα* πρὸς αὐτὴν τὴν Βασιλείαν.

9.

Τώρα δυνάμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν «χριστιανικὸν κόσμον», ὁ ὁποῖος, ὡς ἔχω προσπαθήσει νὰ δείξω, φέρει εἰς δυσχερῆ θέσιν (blocks) τὴν «Ὀρθόδοξον συνείδησιν», διότι εἰσέτι κυριαρχεῖ αὐτῆς. Ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτική, ὡς ἡ κοινὴ βάσις διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐμπειρίαν καὶ κατανόησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κόσμου, παρέχει τὴν δυνατότητα πράγματι εἰς ἡμᾶς νὰ *ἀξιολογήσωμεν* τὸ *παρελθὸν* μας καὶ βάσει αὐτῆς τῆς ἀξιολογήσεως νὰ ἴδωμεν ὀρθῶς τὸ *παρόν*, ἤτοι τὰς βασικὰς ἀρχὰς διὰ μίαν Ὀρθόδοξον προσέγγισιν τοῦ κόσμου ὡς αὐτὸς ὑπάρχει καὶ προκαλεῖ ἡμᾶς *σήμερον*.

Ἐὰν τὸ νὰ ἀξιολογήσωμεν πρωταρχικῶς σημαίνει νὰ διακρίνωμεν τὴν *ἐπιτυχίαν* ἀπὸ τὴν *ἀποτυχίαν*, τὸ νὰ ἀξιολογήσωμεν τὴν πολύπλοκον πραγματικότητα τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» τοῦ παρελθόντος σημαίνει νὰ διακρίνωμεν τὰ τῷ ὄντι χριστιανικὰ καί, ὡς ἐκ τούτου, διαρκῆ ἐπιτεύγματά του ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου προδοσίας τοῦ χριστιανικοῦ ἰδεώδους του. Διότι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἰδεῶδες εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον, εἶμαι πεπεισμένος, συνιστᾷ τὴν πρώτην καὶ οὐσιώδη «ἐπιτυχίαν» τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τῆς διαρκοῦς ἀξίας του δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὰς συνθήκας μας.

Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία τόσον ἐνθουσιωδῶς καὶ ἄνευ οἱασδήποτε ἐπιφυλάξεως ἢ οἱωνδήποτε νομικῶν ἢ «συνταγματικῶν» ὅρων *ἀπεδέχθη* τὸν «κόσμον», ὅστις ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας ἠρνήθη εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ ὑπάρχῃ, ἀπεδέχθη αὐτὸν ὡς τὴν *μορφὴν* τῆς ὑπάρξεώς της καὶ δι' ὅλους τοὺς πρακτικοὺς λόγους συνεμείχθη μετ' αὐτοῦ, τοῦτο συνέβη διότι κατὰ πρῶτον λόγον αὐτὸς ὁ κόσμος, ἤτοι ἡ Ἑλληνο-Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, *ἀπεδέχθη* τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦτο σημαίνει ὑπέταξε τὸν ἑαυτόν του, τὰς «ἀξίας» του, τὴν ὅλην αὐτο-συνειδησίαν του εἰς τὸ τελικὸν ἀντικείμενον καὶ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς πίστεως: τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ κόσμος ἀπεδέχθη ὡς θεμέλιόν του, ὡς ἰδιάζουσαν (sui generis) βάσιν του, τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογικὴν προοπτικήν. Καὶ τοῦτο συνέβη ὄχι μόνον εἰς τὴν θεωρίαν οὔτε μόνον κατ' ὄνομα. Εἴμεθα τόσον συνηθισμένοι εἰς τὴν «Δυτικὴν» ἀξιολόγησιν τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», ἤτοι τὴν ἀξιολόγησίν του σχεδὸν ἀποκλειστικῶς δι' ὅρων σχέσεως Ἐκκλησίας – Πολιτείας καὶ εἰδικώτερον δι' ὅρων τῆς σχέσεως ἐντὸς αὐτοῦ μεταξὺ δύο δυνάμεων: τῆς αὐτοκρατορικῆς (Imperium) καὶ τῆς ἱερατικῆς (Sacerdotium) ἐξουσίας, ὥστε τοῦτο μᾶς καθιστᾷ δυνάμει ἀνικάνους νὰ διακρίνωμεν τὸ καί-

ριον *σημεῖον* (locus) αὐτῆς τῆς εἰδικῆς συμμαχίας μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου, ἤτοι τὴν οὐσιώδη συμφωνίαν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ τί συνιστᾷ τὴν ἐσχάτην ἀξίαν, τὸν τελικὸν «ὅρον ἀναφορᾶς», τὸν ἔσχατον ὁρίζοντα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς διαστάσεις.

Ἀναμφιβόλως, τὸ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι αὐτὴ ἡ ἄγραφος καὶ ὅμως πραγματικὴ «συμφωνία» ὑπῆρξε καὶ ὅτι παρ' ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους ἀποτυχίας καὶ προδοσίας αὐτὴ (ἡ συμφωνία) ἐλειτούργησε, θὰ ἀπῄτει μίαν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἤθους αὐτοῦ τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», ἥτις εἶναι ἀδύνατος ἐντὸς τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ὁρίων αὐτῆς τῆς ὁμιλίας.

Εἶμαι ὅμως πεπεισμένος, ὅτι μία τοιαύτη ἀνάλυσις θὰ ἐθεμελίωνε πέραν πάσης ἀμφιβολίας αὐτὸ τὸ θεμελιῶδες *ἄνοιγμα* (openness) αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε αὐτόν, εἰς τὸ χριστιανικὸν ἐσχατολογικὸν ὅραμα ὡς ἑνιαίαν ἔμπευσιν, ὡς τῷ ὄντι τὴν «ψυχὴν» τῆς ὑπάρξεώς των. Οἱανδήποτε πλευρὰν αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἂν ἐξετάσωμεν: τὴν τέχνην του, ἡ ὁποία εἰς ἑκάστην δεδομένην «κοινωνίαν» εἶναι ἡ κυρία ἔκφρασις τῆς περὶ ζωῆς θεωρίας της, τὴν μορφὴν τῆς ζωῆς της (life style) ὡς ἐνσωμάτωσιν ἐν τῇ πράξει τῶν βασικῶν «ἀξιῶν» της, καί, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἕνα ἐκ τῶν προσφιλῶν συγχρόνων ὅρων, τὴν ὅλην ἔκφρασιν (discourse) τοῦ πολιτισμοῦ της — εὑρίσκομεν ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ των συνοχή, τὸ ὕφος των (style) ἐν τῇ βαθυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, προέρχεται ἐν τελικῇ ἀναλύσει ἐκ τῆς ἐσχατολογικῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς ἐνοράσεως καὶ τῆς γνώσεώς της περὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν ὁ μοναχισμὸς π.χ. ἀποτελῇ δι' ἐκείνην τὴν κοινωνίαν τὸν ἰδεώδη πόλον, τὴν ὑπερβαλλόντως καλὴν ὁδὸν πρὸς τελειότητα, ἡ ὁποία (ὁδὸς) διαμορφώνει τὴν λατρείαν της, τὴν εὐσέβειαν της καὶ τῷ ὄντι τὴν ὅλην διανόησίν της, τοῦτο συμβαίνει διότι ὁ μοναχὸς ἐνσαρκώνει τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, τὴν ἀδυναμίαν νὰ μειωθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς στοιχεῖον «τούτου τοῦ κόσμου», τοῦ ὁποίου «τὸ σχῆμα παράγει» (Α' Κορ. 7,31). Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ *μετάνοια*, συμφώνως πρὸς τὴν θεμελιώδη σημασίαν τοῦ εὐαγγελικοῦ ὅρου «μετάνοια», ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη «ἔκφρασιν» τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», ἡ ὁποία διαπερᾷ τὴν προσευχήν του, τὴν σκέψιν του καὶ τὰ βασικὰ σύμβολα ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς του. Τοῦτο οἱ σύγχρονοι χριστιανοὶ λησμονοῦν εὐκόλως, ἂν καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθὸν (reductionism), ἥτις ἀρχὴ προσιδιάζει εἰς τὸν σύγχρονον πολιτισμόν μας, θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐνθυμῶνται περισσότερον οἱουδήποτε ἄλλου πράγματος.

10.

Ἐὰν τοιαύτη εἶναι ἡ βασικὴ *ἐπιτυχία* «τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου», ἡ αὐτὴ ἐσχατολογικὴ προοπτική, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς αὐτὴν (τὴν ἐπιτυχίαν), ἀποκαλύπτει ἐπίσης τὴν θεμελιώδη *ἀποτυχίαν* αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ὀνομάζω δὲ αὐτὴν «θεμελιώδη», προκειμένου νὰ διακρίνω αὐτὴν ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ἀτελείας, ἤτοι τὰ ἐγκλήματα, τὴν σκληρότητα, τὰς συγκρούσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ «χριστιανικὸς κόσμος», ὡς οἱαδήποτε ἄλλη ἀνθρωπίνη κοινωνία, συμμετέσχε πλήρως. Ὅ,τι ὅμως ὑπερβαίνει ὅλας αὐτὰς «τὰς ἀνθρωπίνους, τὰς τόσον ἀνθρωπίνους» ἀτελείας καὶ τραγῳδίας εἶναι ἡ ἐκ τῶν ἔσω προδοσία ὑπὸ

τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» τοῦ τελικοῦ του ὁραματισμοῦ, ἡ βαθμιαία ὑποταγή του εἰς ἕνα διαφορετικὸν ὁραματισμόν, ἡ ὁποία ὑποταγή, ἐπειδὴ δυνάμει παρέμεινεν ὑποσυνείδητος, ἦτο ἔτι μᾶλλον τραγική.

Χρησιμοποιῶν ὁρολογίαν οἰκείαν εἰς ἡμᾶς σήμερον, θὰ ἠδυνάμην νὰ χαρακτηρίσω αὐτὴν τὴν προδοσίαν ὡς *ἄρνησιν τῆς ἱστορίας*· τοῦτο δὲ σημαίνει ἄρνησιν αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας τοῦ χρόνου, τῆς σημασίας του καὶ τῆς λειτουργίας ποὺ διαδραματίζει εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογίαν. Εἶναι πράγματι χαρακτηριστικὸν αὐτῆς τῆς ἐσχατολογίας, ὅτι αὕτη ἀποκαλύπτουσα τὸ *ἔσχατον*, τὸ ἔσχατον τέλος καὶ συνεπῶς τὸν τελικὸν «ὅρον ἀναφορᾶς» τοῦ κόσμου, προβάλλει τὸν κόσμον ὡς *ἱστορίαν*, ὡς μίαν εὔλογον πορείαν ἐντὸς ἑνὸς «γραμμικοῦ» (linear) χρόνου.

Ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία εἶναι δυναμική· ἀποδεσμεύει τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσίν του εἰς μίαν στατικὴν «ἱερότητα» (sacrality). Ἀποκαλύπτουσα τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς τὸ *Ἐπέκεινα*, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι παρὸν ἐντὸς τοῦ χρόνου ὡς ἡ *ζύμη* του, ὡς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὸν χρόνον τὴν ἀξίαν του, τὴν σημασίαν του καὶ τὸν προσανατολισμόν του, ἡ Ἐκκλησία γεννᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δίψαν καὶ τὴν πεῖναν διὰ τὸ Ἀπόλυτον, τὴν ἀκόρεστον *ἐπιθυμίαν* τῆς τελειότητος καὶ τὴν *ἀναζήτησιν* αὐτῆς.

Ἡ ἀρχικὴ «συμφωνία» μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κόσμου ὄχι μόνον περιεῖχεν αὐτὴν τὴν δυναμικὴν κοσμοθεωρίαν, ἀλλ' ἐστηρίχθη τῷ ὄντι ἐπ' αὐτῆς. Ἀποδεχθεὶς δὲ τὴν ἐσχατολογικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ «κόσμος» ἐδέχθη νὰ καταστῇ μία «πορεία» πρὸς τὴν Βασιλείαν, νὰ παραμείνῃ ἀνοικτὸς εἰς τὸ προφητικὸν ὅραμα, τὴν προφητικὴν φωνὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκόμη καὶ ἄν, συμφώνως πρὸς τὸ βιβλικὸν σχῆμα, τὸ ἐφαρμοζόμενον εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἑλληνο-Ρωμαϊκὴ *Οἰκουμένη* ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἡ τελευταία εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων «Αὐτοκρατοριῶν», δι' ἧς ἐκρίνετο ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας· ἀκόμη καὶ ἄν, ἀποδεχομένη τὸν Χριστὸν ὡς ὑπέρτατον Βασιλέα της καὶ Παντοκράτορα, ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὡς χριστιανικὸν *πολίτευμα*, ὡς τὴν τελικὴν ἀπόκρισιν τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν, πάντα ταῦτα δὲν μετέβαλον — διὰ τὴν Ἐκκλησίαν — τὴν οὐσιώδη «ἱστορικότητα» (historicity) αὐτῆς (τῆς Αὐτοκρατορίας), τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ κόσμον, τοῦ ὁποίου τὸ «σχῆμα παράγει».

Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὅμως αὐτὸ τὸ ὅραμα ἤρχισε νὰ μεταβάλλεται. Ἀπὸ *δυναμικὸν* ὅραμα κατέστη ὀλίγον κατ' ὀλίγον, καὶ σχεδὸν ἀσυνειδήτως, *στατικόν*. Καὶ ἂν καὶ θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατον ἀκόμη καὶ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὰς διαφόρους αἰτίας, αἵτινες ὡδήγησαν εἰς αὐτὴν τὴν μεταμόρφωσιν, ὅλαι αὗται ἔχουν τὰς ρίζας των, κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον, εἰς τὴν ἀδράνειαν τὴν ἐγγενῆ εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ὀργανισμούς, εἰς τὴν φυσικὴν τάσιν των νὰ χωρίζουν τὴν *μορφὴν* των ἀπὸ τὸ *περιεχόμενον*, τὸ ὁποῖον μόνον «δικαιολογεῖ» αὐτὴν τὴν μορφὴν καὶ οὕτω νὰ *ἀπολυτοποιοῦν* τὴν τελευταίαν (τὴν μορφήν), καθιστῶντες αὐτὴν ἓν τέλος καθ' ἑαυτό, μίαν αἰωνίαν ἱερὰν μορφήν. Οὐδὲν δύναται νὰ διασαφηνίσῃ καλλίτερον αὐτὴν τὴν μεταμόρφωσιν ἢ ἡ ἀλλαγὴ καὶ δὴ μία ἀσυνείδητος ἀλλαγὴ εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν ἔμφασιν. Τότε ἀκριβῶς ἤρχισεν νὰ ἀναπτύσσεται αὐτὴ ἡ «ἀτομικιστικὴ» καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς «μελλοντικὴ» *συστολὴ* τῆς ἐσχατολογίας, ἡ ὁποία «θεολογικῶς»

ἐστέρησεν ἀκόμη καὶ τὰ μυστήρια, ἀκόμη καὶ τὴν θείαν εὐχαριστίαν, τῆς ἐσχατολογικῆς διαστάσεώς των, καὶ ἡ ὁποία, ἐπὶ τὸ σαφέστερον, μετέθεσε τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τοὐλάχιστον εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν, ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ μέλλον καὶ μετέβαλεν αὐτὴν εἰς μίαν ἁπλῆν «διδασκαλίαν» ἀμοιβῶν καὶ τιμωριῶν μετὰ θάνατον.

Τὸ κατ' ἐξοχὴν ὅμως περιεχόμενον αὐτῆς τῆς συμπτύξεως δὲν εἶναι ἁπλῶς θεολογικόν. Αὕτη ἀντανακλοῦσε τὴν αὔξουσαν μεταβολὴν εἰς αὐτὴν τὴν νοοτροπίαν, εἰς αὐτὴν τὴν συνείδησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», καὶ τὴν προοδευτικὴν ἐγκατάλειψιν ὑπ' αὐτοῦ «τοῦ ἐσχατολογικοῦ ὁράματός» του. Ἀφ' ἑνὸς ἡ αὐτοκατανόησις του ὡς ἡ τελευταία ἐγκόσμιος βασιλεία, ὡς ὁ ορισθεὶς θεῖος *τόπος* τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ, ἤρχισε νὰ βιοῦται, μᾶλλον νὰ ἑρμηνεύεται, ὡς τὸ *τέλος* τῆς ἱστορίας, ὄχι τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἀκριβῶς τῆς «ἱστορίας», ἤτοι τοῦ χρόνου, τοῦ *ἀνοικτοῦ* εἰς νέα *γεγονότα,* εἰς βαρυσημάντους ἐξελίξεις. Ὅλαι αἱ τοιαῦται ἐξελίξεις, ὅλα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἠδύναντο τώρα νὰ «συμπιεσθοῦν» κάπως εἰς ἓν στατικὸν καὶ ἀμετάβλητον πρότυπον, ἐστερημένα ἱστορικῆς ἰδιοτυπίας καὶ μοναδικότητος. Ἀφ' ἑτέρου καὶ συγχρόνως πρὸς αὐτὴν τὴν αὔξουσαν «μή-ἱστορικότητα» («a-historicity»), ἀνεπτύχθη ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἓν αἴσθημα τελειότητος, ὄχι βεβαίως εἰς τὰ μέλη του, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἁμαρτωλά, ἀλλ' εἰς τὰς μορφάς του καὶ τὰς δομάς του, αἱ ὁποῖαι ἐβιοῦντο ὁλοενὲν καὶ περισσότερον ὡς «τελικαί» (final), θεόσδοτοι καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀμετάβλητοι...

Πάντα ταῦτα, ἐπαναλαμβάνω, ἔλαβον χώραν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐπὶ ἑνὸς ὑποσυνειδήτου μᾶλλον ἢ συνειδητοῦ ἐπιπέδου. Ἡ θεωρία δὲν μετεβλήθη εἰ μόνον ἡ «ἐμπειρία» αὐτῆς (τῆς θεωρίας). Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς συνιστοῦν ἄνευ οἱασδήποτε ὑπερβολῆς τὴν μεγίστην τραγωδίαν ὁλοκλήρου τῆς «χριστιανικῆς ἱστορίας». Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὕτη (ἡ ἀλλαγὴ) προεκάλεσεν ἦτο μία προοδευτικὴ *χειραφέτησις* τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ τῆς «δίψης καὶ πείνης», αἱ ὁποῖαι ἐνεχύθησαν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τὸν «χριστιανικὸν κόσμον», ὅστις προωρίζετο νὰ *ἐκφράσῃ* αὐτὰς καὶ συνεπῶς ἡ αὐξανομένη *ἐκκοσμίκευσίς* των (secularization) καὶ ἡ ἐπανάστασίς των ἐναντίον αὐτοῦ τούτου τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἀντιμετωπίζων ἐμπόδια διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του ἐντὸς τοῦ πλαισίου — θρησκευτικοῦ, πολιτιστικοῦ, ψυχολογικοῦ — τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» καὶ εὑρεθεὶς εἰς ἀδιέξοδον λόγῳ τῆς στατικῆς αὐτο-ἀπολυτοποιήσεως (self-absolutization) τοῦ κόσμου τούτου, ὁ ἀνθρώπινος «νοῦς», ὁ ὁποῖος διεμορφώθη καὶ ἐνεπνεύσθη ὑπὸ μιᾶς ἀκραίας χριστιανικῆς ἐσχατολογίας (maximalism), ἤρχισε νὰ θεωρῇ τὸν «χριστιανικὸν κόσμον» ὡς κύριον ἐμπόδιον δι' αὐτὸ τὸ τέλος, ἕνα μέσον καταπιέσεως καὶ ὄχι ἐλευθερίας... Ἡ λυπηρὰ ἱστορία αὐτῆς τῆς διαζεύξεως μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς «ἀναζητήσεώς» του ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» ἀφ' ἑτέρου, ἔχει λεχθῆ πολλὰς φοράς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι σπουδαῖον δι' ἡμᾶς εἶναι βεβαίως τὸ ἀνεξάλειπτον «χριστιανικὸν» στίγμα ἐπὶ τοῦ «συγχρόνου» κόσμου, τοῦ κόσμου ὅστις ἀνεπτύχθη ἐξ αὐτῆς τῆς διαζεύξεως καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἐπανάστασίν του καὶ ἐνίοτε ἀποστασίαν του. Εἶναι πράγματι εἷς μετά-χριστιανικὸς κόσμος, διότι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἀκόμη καὶ αἱ πλέον κοσμικαὶ (secular), αἱ πλέον ἀντι-θρησκευτικαὶ καὶ ἀντι-χριστιανικαὶ ἰδέαι καὶ ἰδεολογίαι, διὰ τῶν ὁποίων αὐτὸς (ὁ κόσμος)

κινεῖται, εἶναι κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον – «αἱ χριστιανικαὶ ἀλήθειαι, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν παραφροσύνη» – ὁ καρπὸς μιᾶς *ἐκκοσμικευμένης ἐσχατολογίας* (-secularized eschatology).

Εἶναι δὲ ἡ αὐτὴ χριστιανικὴ πίστις, ἡ ὁποία ἐμβάλλουσα εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὄνειρον, τὸ ὅραμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, κατέστησε δυνατὴν τὸν θεμελιώδη «οὐτοπισμόν», (utopianism) τῆς συγχρόνου σκέψεως, τὴν λατρείαν της διὰ τὴν ἱστορίαν, καὶ τὴν σχεδὸν παρανοϊκὴν πίστιν της εἰς μίαν ἐγγίζουσαν «βασιλείαν ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης».

11.

Καὶ τώρα ἡ τελευταία ἐρώτησις: Ποία εἶναι ἡ σημασία ὅλων αὐτῶν δι' ἡμᾶς, διὰ τὴν θεολογικήν μας θεώρησιν ἐπὶ τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν «σύγχρονον κόσμον» μας; Ἔργον μας ἦτο νὰ εὕρωμεν τὴν ἐκκλησιολογικὴν προοπτικὴν τὴν ὑπονοουμένην ἢ μᾶλλον τυπικῶς ἐκπεφρασμένην εἰς τὴν βασικὴν χριστιανικὴν ἐμπειρίαν, ἤτοι (τὴν προοπτικὴν) περὶ τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», περὶ τῆς *ἐπιτυχίας* του καὶ τῆς *ἀποτυχίας* του, νὰ διακρίνωμεν τὴν σπουδαιότητά του, τὸν ὑποδειγματικὸν χαρακτῆρά του διὰ τὸ σύγχρονον ἔργον μας.

Φαίνεται εἰς ἐμὲ ὅτι ἡ βασικὴ σημασία αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὥρισα ὡς *ἐπιτυχίαν* κεῖται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», ἥτις ὑπεράνω ὅλων ἀποκαλύπτει τὴν Ὀρθόδοξον πεποίθησιν εἰς τὴν δυνατότητα, τὴν παρεχομένην εἰς τὸν κόσμον νὰ καταστῇ «ἅγιος». Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, τὴν ἐκτίμησιν τοῦ κόσμου ὄχι ὡς μιᾶς ἀπελπιστικῶς «ἐξω-πραγματικῆς» πραγματικότητος, ξένης καὶ ἀσχέτου πρὸς τὰς ἀποκλειστικῶς θρησκευτικὰς προκαταλήψεις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὡς ἓν ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης της, τῆς φροντίδος της καὶ τῆς δραστηριότητός της. Καὶ τοῦτο εἶναι ἐξόχως σπουδαῖον ἐν ὄψει εἰδικῶς τῆς ἐπικινδύνου καὶ ὑποβοσκούσης αἱρετικῆς τάσεως, ἡ ὁποία εἰσδύει σήμερον μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων, ὥστε νὰ δεχθῶσιν μίαν σχεδὸν μανιχαϊκὴν διαρχικὴν ἔποψιν τοῦ κόσμου καὶ οὕτω νὰ μεταβάλουν τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἓν μεμονωμένον καὶ αὐτάρκη θρησκευτικὸν κύκλον (ghetto). Τὸ παρελθόν μας, ἡ παράδοσίς μας ὡς ἐξεφράσθη διὰ μέσου αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος, συνηγορεῖ ὄχι μόνον ὑπὲρ τῆς δυνατότητος δημιουργίας μιᾶς «θεολογίας τοῦ κόσμου», ἀλλὰ τῷ ὄντι καθιστᾷ τὴν τοιαύτην θεολογίαν μίαν ὀργανικὴν διάστασιν τῆς ἐκκλησιολογίας.

Ἐὰν λοιπὸν *ἡ ἐπιτυχία* αὐτὴ ἀπαλλάσσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς μανιχαϊκῆς διαρχίας, πρέπει ἐπίσης νὰ μᾶς προφυλάσσῃ καὶ ἀπὸ τὸν ἀντίθετον, ἐξ ἴσου διαβρωτικὸν καὶ ἐπικίνδυνον πειρασμόν· ἤτοι τὸν πειρασμὸν μιᾶς ἄνευ ὅρων *παραδόσεως* εἰς τὸν κόσμον, τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ ὡς τοῦ μόνου περιεχομένου τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις – διὰ νὰ χρησιμοποιήσω ὅρους γνωστοὺς σήμερον – καθορίζει «τὴν ἡμερησίαν διάταξιν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν». Αὐτὴ ἡ «ἐπιτυχία», καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν, καθ' ἣν θεωρεῖται «ἐπιτυχία», ἀποκαλύπτει, ὅτι τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν κόσμον εἶναι νὰ «καταστήσῃ παρὸν» ἐντὸς αὐτοῦ τὸ *ἔσχατον*, νὰ φανερώσῃ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς τὸν *τελικὸν* ὅρον ἀναφορᾶς καὶ οὕτω νὰ συσχετίσῃ πρὸς αὐτὸν τὴν ὅλην ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου του.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι τὸ μέσον (agency) πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἀναριθμήτων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἐνυπάρχουν εἰς τὸν κόσμον. Ἢ μᾶλλον, αὕτη δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν τῶν προβλημάτων μόνον ἐφ' ὅσον ἡ ἰδία παραμένῃ πιστὴ εἰς τὴν φύσιν της καὶ εἰς τὴν βασικὴν ἀποστολήν της: δηλαδὴ νὰ ἀποκαλύπτῃ εἰς «τοῦτον τὸν κόσμον» αὐτὸ τὸ ὁποῖον, μὴ ὂν «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου», εἶναι ὡς *ἐκ τούτου* τὸ μόνον ἀπόλυτον σύνδρομον (context) πρὸς διαπίστωσιν, κατανόησιν καὶ ἐπίλυσιν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων «προβλημάτων».

Ὡς πρὸς τὴν «θεμελιώδη ἀποτυχίαν» τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, αὕτη θὰ ἔδει νὰ καταστήσῃ ἡμᾶς ἐνημέρους ὅτι ὑπάρχει μιὰ μόνον *βασικὴ* ἁμαρτία, εἷς *βασικὸς* κίνδυνος: ὁ κίνδυνος τῆς εἰδωλολατρείας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ πάντοτε ζωτικὸς πειρασμὸς νὰ «ἀπολυτοποιῶμεν» καὶ οὕτω νὰ *εἰδωλοποιῶμεν* αὐτὸν «τοῦτον τὸν κόσμον», τὰς παροδικὰς ἀξίας του, τὰς ἰδέας του, τὰς ἰδεολογίας του καὶ οὕτω νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὡς λαὸς τοῦ Θεοῦ «οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἑβρ. 13, 14). Αὐτὴ ἡ «ἀποτυχία» τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ καθίστα δυνατὸν δι' ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν διὰ μέσου τοῦ «συγχρόνου κόσμου» καὶ τῆς πνευματικῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία διαμορφώνει αὐτόν, καὶ νὰ *διακρίνωμεν* εἰς αὐτὰ τὸ «θετικόν» (στοιχεῖον), ἤτοι τὴν κραυγὴν τὴν ἐρχομένην ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ «ὑποσυνειδήτου» του, καὶ τὸ «ἀρνητικὸν» (στοιχεῖον), ἤτοι τὴν τῷ ὄντι δαιμονικὴν ἀνταρσίαν του ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.

12.

Διὰ πάντα ταῦτα ἀπαιτεῖται ὅμως μία *προϋπόθεσις* «ἀναγκαία καὶ ἐπαρκής»· ὅτι δηλαδὴ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ *ἓν πρᾶγμα, «οὗτινος ἐστι χρεία»*, δηλαδὴ εἰς τὴν οὐσιωδῶς ἐσχατολογικὴν φύσιν τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς της. Οὐδεμία θεολογικὴ θεώρησις τοῦ *κόσμου* εἶναι δυνατὴ ἢ θὰ βοηθήσῃ εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἐὰν δὲν ἀνακαλύψωμεν ἐκ νέου, ἐὰν δὲν κάμωμεν πράγματι κτῆμά μας πάλιν αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία μόνη «συνιστᾷ» τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς της καί, συνεπῶς, τῆς θεολογίας της: ἤτοι, τὴν *πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ*. Ἡ Ἐκκλησία εὑρίσκεται εἰς κατάστασιν πορείας (in statu viae) — εἰς ἱεραποδημίαν διὰ μέσου «αὐτοῦ τοῦ κόσμου», τεθεῖσα εἰς αὐτὸν ὡς ἡ σωτηρία του. Ἀλλ' ἡ ἔννοια αὐτῆς τῆς ἱεραποδημίας ὡς καὶ ἡ *ἔννοια* αὐτοῦ τοῦ κόσμου προσφέρεται καὶ ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς μόνον ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἀσκῇ τὴν ἀποστολήν της ὡς ἐὰν νὰ εἶναι εἰς τὴν πατρίδα της (in statu patriae), ὅταν αἰσθάνεται τῷ ὄντι οἴκοθι (at home) εἰς τὴν Τράπεζαν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν Βασιλείαν Του.

Βεβαίως ἡ προϋπόθεσις αὐτὴ ἀπαιτεῖ μίαν ριζικὴν ἐπανεξέτασιν τοῦ θεολογικοῦ μας ἔργου, αὐτῆς τῆς δομῆς καὶ τῆς μεθοδολογίας του, τῶν ἐσχάτων καταβολῶν του καὶ παντὸς στοιχείου, ὅπερ καθιστᾷ τοῦτο δυνατόν. Δὲν εἶναι ἀρκετὸν ἁπλῶς νὰ παραπέμπωμεν εἰς τοὺς Πατέρας, μεταβάλλοντες αὐτοὺς εἰς «αὐθεντίας» πρὸς ἐπιβεβαίωσιν ἑκάστης θεολογικῆς προτάσεώς μας. Διότι δὲν εἶναι «αἱ παραπομπαί» — ἀσχέτως ἐὰν εἶναι αὗται Βιβλικαὶ ἢ Πατερικαὶ — αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν τὸ θεμέλιον τῆς θεολογίας, ἀλλ' ἡ *ἐμπειρία τῆς Ἐκκλη-*

σίας. Καὶ ἐφ' ὅσον αὕτη (ἡ Ἐκκλησία) ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει δὲν γνωρίζει ἄλλην ἐμπειρίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐμπειρίαν τῆς Βασιλείας, ἐφ' ὅσον ὁλόκληρος ἡ ζωή της ἔχει τὰς ρίζας της εἰς αὐτὴν τὴν ἑνιαίαν ἐμπειρίαν, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄλλη πηγὴ οὔτε ἄλλον θεμέλιον οὔτε ἄλλον κριτήριον διὰ τὴν θεολογίαν, ἐὰν αὐτὴ θέλῃ τῷ ὄντι νὰ εἶναι *ἡ ἔκφρασις* τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ περὶ αὐτῆς τῆς πίστεως στοχασμός.

Πάντα ταῦτα ἐπιβάλλουν μίαν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ ὅμως αἰωνίου ἀξίας ἀλήθειαν: ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε εἶναι περισσότερον *παροῦσα* εἰς τὸν κόσμον καὶ περισσότερον «χρήσιμος» εἰς αὐτὸν παρὰ μόνον ὅταν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἐλευθέρα ἀπὸ αὐτόν. Ἐλευθέρα ἀπὸ τὸν κόσμον ὄχι μόνον «ἐξωτερικῶς», ἤτοι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν σχημάτων καὶ τῶν δυνάμεών του, ἀλλ' ἐπίσης καὶ κυρίως *ἐσωτερικῶς, ἤτοι ἐλευθέρα ἀπὸ τῆς πνευματικῆς της ὑποδουλώσεως εἰς τὰς ἀξίας καὶ τοὺς «θησαυρούς» τοῦ κόσμου*. Ἡ κατόρθωσις ὅμως αὐτῆς τῆς ἀπελευθερώσεως δὲν εἶναι εὔκολος. Διότι προϋποθέτει ὅτι ἡ καρδία μας θὰ εὕρῃ τὸν μόνον ἀληθῆ θησαυρόν, τὴν ἐμπειρίαν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία μόνη δυναται νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν πληρότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν πληρότητα τοῦ Κόσμου, ἥτις πληρότης καὶ μόνον καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς τῷ ὄντι νὰ ἐκπληρώσουμεν τὴν ἀποστολήν μας.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ αἰδ. Καθηγ. Joan G. COMAN

«Τό πρόβλημα τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο», θεωρημένο σὲ σχέση μὲ τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὕπαρξή μας, εἶναι ἰδιαίτερα ἐπίκαιρο. Θέμα παλαιὸ πού μελετᾶται ἀπὸ τότε πού ἐμφανίστηκε ἡ Ἐκκλησία, ὅπως σημειώνεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, κεφ 2 κλπ., καὶ πού ἐπανέρχεται συνεχῶς σὲ ἡμερησία διάταξη. Στὴν ἐποχή μας, οἱ βασικὲς μεταβολὲς καὶ ἡ ἐμφάνιση διαφόρων ρευμάτων πνευματικότητας μὲ θέμα τόν κόσμο, θέτουν τὸ πρόβλημα μὲ τρόπο ὀξύ.

Αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ κόσμου μελετήθηκε κάτω ἀπὸ διάφορες προοπτικὲς καὶ ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις. Ὁ πατὴρ Al. Schmemann, τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν τιμὴ νὰ εἶμαι ὁ σχολιαστής, ἐξετάζει αὐτὸ τό θέμα ὅπως τίθεται στὴν ὀρθόδοξη συνείδηση. Πῶς παρουσιάζεται τό πρόβλημα αὐτὸ στὴ συνείδησή μας ὕστερα ἀπὸ τὴν πείρα σχεδὸν δύο χιλιάδων χρόνων, προπάντων ὕστερα ἀπὸ τὴν πείρα πού εἴχαμε σ' αὐτοὺς τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες;

Ὁ πατὴρ Schmemann, στὸ ὄνομα τῆς συνειδήσεως, χωρὶς νὰ σημειώνει τίς πηγές του – ποὺ τὶς προϋποθέτει γνωστὲς στοὺς ἀκροατὲς ἢ στοὺς ἀναγνῶστες – κάνει ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις, τίς περισσότερες φορὲς αὐστηρές, ἂν ὄχι ἀπαισιόδοξες, πάνω στίς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ κόσμου, φθάνον-

τας κάποτε στό σημεῖο νά χαρακτηρίσει αὐτές τίς σχέσεις ὡς κατάσταση «τραγική». Ἀναπτύσσει κυρίως «τήν ἐκκλησιολογική ἀφασία», «τήν Ἐκκλησία καί τό χριστιανικό κόσμο», «τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ» καί «τήν ἐσχατολογία καί Ἐκκλησία» ὡς παράγοντες πού συνδέουν ἀδιάσπαστα τήν Ἐκκλησία καί τόν κόσμο, ὕστερα ἀπό τά ὁποῖα ὑπάρχει μιά σειρά συμπερασμάτων.

1. Η «ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΦΑΣΙΑ»

Μέ τόν ὅρο «ἐκκλησιολογική ἀφασία» ὁ πατήρ Al. Schmemann ἐννοεῖ τό γεγονός ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι δέν ἔκαναν τή διάκριση μεταξύ Ἐκκλησίας καί κόσμου, παράλειψη πού κατοπτρίζεται στήν ἴδια τήν ὑπόσταση τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμένης ὅπως προῆλθε ἀπό τή συμφιλίωση τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καί ἡ ὁποία παρέμεινε γιά πολύ ἡ μόνη ἔκφραση καί ἐμπειρία τῆς «παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στόν κόσμο». Θέλουμε νά εἰσαγάγουμε στήν Ὀρθοδοξία, διευκρινίζει ὁ συγγραφέας, δυτικές θεολογικές κατηγορίες, μία ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι ἡ διχοτόμηση «ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι στόν κόσμο»; Ἤ μήπως αὐτή ἡ ὀρθόδοξη σιωπή ἀποτελεῖ μέρος τῆς ὀρθόδοξης παραδόσεως καί «εὔγλωττη» ἔνδειξη μιᾶς ἐμπειρίας καί μιᾶς θεωρήσεως διαφορετικῶν ἀπό ἐκεῖνες πού υἱοθέτησε ἡ Δύση; Ἀκόμα οὔτε οἱ διάφορες παρεξηγήσεις μεταξύ ὁρισμένων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στό θέμα τῶν δικαιωμάτων, τῶν προνομίων ἤ τῆς κανονικότητας δέν ἐκάλυψαν «τήν ἐκκλησιολογική ἀφασία». Κι αὐτό γιατί δέν ὑπάρχει σαφής ἐκκλησιολογική προοπτική, ἱκανή νά διαφωτίσει αὐτές τίς ἔριδες καί νά τίς ἐφαρμόσει στό σύνολο τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί ἐμπειρίας. Τέλος, ὑπάρχει μιά ὀρθόδοξη διένεξη στό θέμα τοῦ κόσμου, ὅπου οἱ αἰσιόδοξοι πιστεύουν στή μελλοντική ἀνάσταση τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τοῦ παρελθόντος, ἐνῶ γιά τούς ἀπαισιόδοξους ὁ μή ἀνατρέψιμος θρίαμβος τοῦ κακοῦ «σύγχρονου κόσμου» ἀποκτᾶ μία σημασία ἀποκαλυπτική.

Νομίζουμε ὅτι ἡ ἔκφραση «ἐκκλησιολογική ἀφασία» κακῶς ἀποδίδεται στήν Ὀρθοδοξία. Ἀλλά ἄν θέλει κανείς ὁπωσδήποτε νά τή χρησιμοποιήσει, μπορεῖ νά τό κάνει μόνο μέ μιά ὁρισμένη ἔννοια. Αὐτή ἡ ἔκφραση χρησιμοποιεῖται κακῶς γιατί, ἀπό τήν Καινή Διαθήκη κι ἔπειτα, περνώντας ἀπό Πατέρες ὅπως ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, ὁ ἅγιος Κυπριανός, ὁ ἅγιος Μεθόδιος Ὀλύμπου, οἱ Καππαδόκες Ἅγιοι, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος, ἀπό οἰκουμενικές καί τοπικές Συνόδους, ἀπό διάφορες συνόδους καί ὁμολογίες τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ὥς τίς σύγχρονες οἰκουμενικές μας προσπάθειες, πάντοτε ἔγραφαν ἤ μιλοῦσαν πάνω στό θέμα τῆς Ἐκκλησίας ἐρευνώντας ὥς τό βάθος ὁρισμένα προβλήματα πού εἶχαν σχέση μ' αὐτήν. Καταλάβαιναν τήν Ἐκκλησία ὡς «τό λαό τοῦ Θεοῦ», «τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ», «τό μυστικό σῶμα τοῦ Χριστοῦ», «τό μέγα μυστήριον», δέν τήν ξεχώριζαν ποτέ ἀπό τόν κόσμο καί δέν τήν διαιροῦσαν σύμφωνα μέ τήν διατύπωση: Imperium et Sacerdotium. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Πατέρες δέν ἄφησαν πραγματεῖες ἐκκλησιολογίας μέ προσδιορισμούς καί ἀναπτύξεις σύμφωνα μέ τίς σύγχρονες ἀπαιτήσεις, ἀλλά ἦταν εὐτυχεῖς καί ἐνθουσιασμένοι πού εἶχαν ζήσει μέσα στήν Ἐκκλησία, σ' αὐτό τόν «πνευματικό παράδεισο» ὕστερα ἀπό τόν παράδεισο τοῦ Ἀδάμ. Οἱ μάρτυρες, οἱ ἱεραπόστολοι, οἱ «πεπτωκότες» πού ἤ-

θελαν νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Ἐκκλησία, τὰ μνημειώδη θεολογικά, λειτουργικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα τῆς πατερικῆς ἐποχῆς μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν «ἐκκλησιολογικὴ ἀφασία»; Ἡ οἰκουμένη, ποὺ εἶχε διώξει τὴν Ἐκκλησία, κατακτήθηκε ἀπ' αὐτὴν καὶ οἱ δυὸ ἀποτέλεσαν ἕνα ὅλον, γενικά, χωρὶς νὰ ταυτισθεῖ ἡ μία μὲ τὴν ἄλλη καὶ χωρὶς πάντα νὰ συνεννοοῦνται τέλεια. Ἡ οἰκουμένη τῆς πατερικῆς ἐποχῆς βρισκόταν σὲ ἀναβρασμό, στὴ νέα δημιουργία «ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι», σὲ μιὰ φλογερὴ ζωὴ ἁγιότητας καὶ ἀγάπης ποὺ ἔτεινε νὰ ἑνώσει τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ. Ὁ πατὴρ Al. Schmemann ἔχει δίκιο νὰ λέει ὅτι ὁ «ἐσχατολογικός» χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας στὴν πατερικὴ ἐποχὴ ἐξηγεῖ τὴ δῆθεν «ἐκκλησιολογικὴ ἀφασία» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αἰσθανόταν κανεὶς ζωηρὰ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πάνω σὲ ὅλους καὶ σὲ ὅλες. «Ἡ ἀφασία» λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἑρμηνευθεῖ παρὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ φόβου νὰ ἐκφρασθεῖ συστηματικὰ καὶ ὀρθὰ ἡ ἀτμόσφαιρα αὐτῆς τῆς σχεδὸν συνεχοῦς Πεντηκοστῆς.

Ὅσο γιὰ τὶς μικρὲς ἀδελφικὲς ἔριδες τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους, αὐτὲς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς «ἀφασίας» ἢ μιᾶς ἀπουσίας ἐκκλησιολογικῆς προοπτικῆς στὴν σύγχρονη ὀρθόδοξη συνείδηση, ἀλλὰ ἀψιμαχίες ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ κάποια στάση, ἐπιθυμία γοήτρου ἢ κάτι ἄλλο. Ὁ χρυσὸς νόμος μιᾶς ἐκκλησιολογίας μεταξὺ ἀδελφῶν εἶναι ἡ ἀγάπη ποὺ ἀνατρέπει κάθε ὀργανωτικὴ θεωρία καὶ ἀπόπειρα. Ὡστόσο μιὰ μεταρρύθμιση τοῦ τόσο παλαιωμένου κανονικοῦ δικαίου εἶναι ἀπαραίτητη. Θὰ ἀποδεχόταν κανεὶς πολὺ εὐχαρίστως ἕνα aggiornamento.

Ἡ αἰσιοδοξία μερικῶν Ὀρθοδόξων καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία ἄλλων στὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ «χριστιανικὸ κόσμο» δὲν μπαίνουν σὲ μιὰ καθαρὰ ἐκκλησιολογικὴ ὀπτική, γιατί πρόκειται γιὰ διενέξεις προσωπικοῦ ἢ συλλογικοῦ χαρακτήρα ποὺ δὲν δεσμεύουν τὴν Ἐκκλησία, οὔτε προκαλοῦν τὴν ἀπομάκρυνσή της ἀπὸ τὴν ὁδὸ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἂν οἱ αἰσιόδοξοι σκέπτονται καὶ θέλουν νὰ παραδοθοῦν χωρὶς κριτική, παθητικὰ καὶ ἀσυνείδητα στὸ σύγχρονο κόσμο κι ἄν, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἀπαισιόδοξοι φθάνουν σὲ μιὰ μανιχαϊστικὴ καὶ δυαλιστικὴ καταδίκη, αὐτὰ δὲν τὰ κάνουν ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ προσωπικά. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ὁδὸ ἑνὸς ὁποιουδήποτε ἀτόμου, ἀλλὰ τὴν ὁδὸ τοῦ Κυρίου. Ἡ προειδοποίηση ἀξίζει ὡστόσο νὰ ληφθεῖ ὑπόψη.

Ὁ ἀδελφός μας ἐπισημαίνει ὅτι δὲ βρῆκε οὔτε στοὺς Πατέρες, οὔτε ἀλλοῦ ἕναν ὁρισμὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὀνομασίες ὅπως «τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ», «ἡ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ», «ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὁρισμοί. Ἂν ἡ Ἐκκλησία ἀποκαλύπτει τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν ἔσχατη καὶ σωτήρια ἀλήθεια καὶ ἂν ἕνας ὁρισμὸς γινόταν μιὰ καθαρὴ μορφὴ μὲ δική της ὑπόσταση ποὺ θὰ ὁδηγοῦσε ἴσως ἀλλοῦ σὲ μιὰ ἐκκλησιολατρία, δὲν εἶναι προτιμότερο νὰ ἀρκεσθεῖ κανεὶς στὸ ἐκκλησιολογικὸ ὅραμα τῆς Βίβλου καὶ τῶν Πατέρων, ποὺ δοκίμαζαν καλύτερα ἀπὸ ἐμᾶς τὴν ἐσχατολογία τῆς βασιλείας, χωρὶς νὰ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσιυν μιὰ νέα ἐκκλησιολογία, ἀπ' τὴν ἀρχή; Μπορεῖ κανεὶς νὰ ὁρίσει τὸ ἀνερμήνευτο μυστήριο; Ποιὸς μπορεῖ νὰ περιγράψει τὸ Θεὸ ποὺ ἐνανθρώπησε; Ἡ ἐκκλησιολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν Πατέρων σημείωσε βέβαια ὁρισμέ-

να βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου περιέχονται καὶ τὰ ἅγια Μυστήρια, ποὺ ἡ ἄσκησή τους τονίζει τὴν ἀκατάπαυστη ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ μνημειῶδες βιβλίο τοῦ Καθ. Ἰωάννου Καρμίρη, Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθῆναι, 1973, φέρνει σὲ φῶς, μέσα σὲ περισσότερες ἀπὸ 800 σελίδες, τὴ θεανδρικὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελεῖ ἕνα πρώτης τάξεως μάρτυρα μιᾶς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας, γερὰ στερεωμένης στὴ ζωὴ τῶν σχεδὸν ἀπὸ δύο χιλιετιῶν πιστῶν μας. Ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἡ ταχεία ἐξέλιξη τῆς σύγχρονης ζωῆς περιπλέκει τὸ ἀνθρώπινο μέρος τῆς θεανδρικότητας τῆς Ἐκκλησίας. Εἴμαστε σύμφωνοι μὲ τὸν π. Al. Schmemann ὅτι πρέπει νὰ προκαλέσουμε τὸ ξύπνημα τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ κοιμᾶται στὸ ὑποσυνείδητο τῆς ψυχῆς τοῦ σύγχρονου «χριστιανικοῦ κόσμου». Ἀλλὰ ἴσως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνεργήσει κανεὶς πρὸς πολλὲς κατευθύνσεις.

2. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ»

Σύμφωνα μὲ τὸν πατέρα Al. Schmemann, ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ στὸ «χριστιανικὸ κόσμο» πραγματοποιεῖται, θεωρητικὰ καὶ πρακτικά, μὲ τὴν ἀκριβὴ κατανόηση δύο ὅρων: «ὀρθόδοξος» καὶ «ἀντικειμενικός». «Ὀρθόδοξος» σημαίνει ριζωμένος στὴν ὀρθόδοξη πίστη καὶ ἐμπειρία. «Ἀντικειμενικός» σημαίνει ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε δουλεία ἢ ὑποταγὴ ἀπέναντι στὸ «χριστιανικὸ κόσμο», ποὺ ἀποκλείει τὴ δική του ἐκκλησιολογικὴ ἀξιολόγηση». Οἱ δύο ὅροι συνδέονται μὲ ἕναν τρίτον, ὁ ὁποῖος ἐνῶ τοὺς διακρίνει μεταξύ τους ταυτοχρόνως τοὺς ἑνώνει. Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκφραση καὶ τὴν ἰδέα τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ», ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως, τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας. Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο κατανοεῖται μόνο μέσα στὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ μέσα στὴν προοπτικὴ τῆς μεταθανάτιας ἐλπίδας, τῆς πίστεως στὴν ἐμπειρία τῆς βασιλείας. Ἡ κοσμικὴ ζωὴ δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν ἐλπίδα. Ὁ π. Al. Schmemann διαχωρίζεται «ἀπὸ μιὰ παράδοση ποὺ κατάντουσε τὴν ἐσχατολογία ἕνα μελλοντικὸ καὶ ἀτομικιστικὸ ὑπόλειμμα», καὶ παρουσιάζει τὴν ἐσχατολογία ὡς τὴν οὐσιώδη διάσταση τῆς πίστεως, τῆς χριστιανικῆς πείρας καὶ θεολογίας στὸ σύνολό τους.

Ἂν καταλάβαμε καλὰ τὴ σκέψη τοῦ ἀδελφοῦ μας, οἱ τρεῖς ὅροι: «ὀρθόδοξος», «ἀντικειμενικός» καὶ «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἕνα σύνολο, μιὰ ἑνότητα, μιὰ καὶ μόνη πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ διαδικασία προμηνύεται ἰδιαίτερα δύσκολη καὶ βραδεία, ἂν ἡ στάση ἀπέναντι στὸ «χριστιανικὸ κόσμο» πρέπει νὰ εἶναι «ἀντικειμενική», μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ζωὴ μέσα στὸν κόσμο δὲ σημαίνει ὑποταγὴ στὴ ζωή του καὶ στὶς ἐπιθυμίες του, ποὺ δὲν εἶναι ὡστόσο ὅλες κακές. Θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ διευκρινίσει κανεὶς περισσότερο ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο ν' ἀποφεύγονται οἱ ἐπιθυμίες καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ σύνδεσμοι αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἡ δίψα του γιὰ κυριαρχία, μὲ τὴ φιλαργυρία, τὴν ἀλαζονεία, τὴν ἀπελπισία. Νὰ τ' ἀποφύγει κανεὶς αὐτὰ δὲ σημαίνει νὰ δημιουργήσει ἕνα παθητικὸ διάδρομο ἀνάμεσα στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ «χριστιανικὸ κό-

σμο», ἀλλὰ νὰ κάψει τὰ ἐμπόδια μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Εὐαγγελίου. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη εἶναι ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος πιὸ πάνω, ὡς τὸν τρίτο ὅρο καὶ τὸ τελικὸ σύνολο τῆς ἐνέργειας τοῦ Πνεύματος. Ὁ π. Al. Schmemann διευκρινίζει ὁ ἴδιος, πολὺ εὔστοχα, ὅτι ἂν ἡ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτεῖ ἕνα νέο δημιούργημα, σ' ἕναν ἀνανεωμένο κόσμο, αὐτὸ συνεπάγεται μιὰ βασικὴ ἐμπειρία τοῦ κόσμου. Οἱ δύο ἐμπειρίες, διευκρινίζουμε ἐμεῖς, συμπλέκονται, ἑνώνονται, γίνονται ἕνα καὶ μόνο φαινόμενο.

Ὁ συγγραφέας μας δίνει ἕνα σωστὸ καὶ πλῆρες σκιαγράφημα τῆς ἐξελίξεως τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» μὲ τὶς «πτώσεις» του καὶ τοὺς μετασχηματισμοὺς τῆς ὀρθόδοξης σκέψεως ἐξαιτίας τῆς ἐμπειρίας. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ χριστιανικὸς κόσμος δὲ θὰ ἔπεφτε ποτὲ καί, παρὰ τὸν τραυματικὸ συγκλονισμὸ τῶν πτώσεων, ἐξακολουθοῦσε κανεὶς νὰ πιστεύει σ' αὐτὴ τὴ διατύπωση, ἤ, ἂν ὑπερίσχυε ἡ δραματικὴ πραγματικότητα, μιλοῦσε κανεὶς γιὰ «προσωπικὴ διακοπὴ» ἢ γιὰ «δοκιμασία» ποὺ τὴν ἐπέτρεψε ὁ Θεός. Στὸ βάθος, διευκρινίζει ὁ π. Al. Schmemann, αὐτὸ ποὺ εἶχε ἀλλάξει ἦταν ἡ χριστιανικὴ συνείδηση ποὺ εἶχε μεταβάλλει τὸν παλαιὸ «χριστιανικὸ κόσμο» σὲ «μιὰ χρυσὴ ἐποχή, μυθικὴ καὶ ἀρχετυπική», ποὺ προβαλλόταν στὸ ἐξῆς ὡς ἕνα ἰδεῶδες ζωῆς καὶ ὡς ὁ μόνος ὁρίζοντας τῆς ἱστορικῆς ὀπτικῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν «πτώση» τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου», ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἐκείνη ποὺ ἄρχισε νὰ δοκιμάζεται ὡς ἐκφραστικὸ «σῶμα» καὶ ψυχὴ αὐτοῦ τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου».

Ὑπάρχουν στὸ σημεῖο αὐτὸ σωστὲς παρατηρήσεις, ἀλλὰ ὁ «χριστιανικὸς κόσμος», ὅσο κι ἂν φαίνεται σήμερα διάφανος καὶ ἀνυπόστατος, δὲν ἔχει χαθεῖ. Ἡ ἱστορική, κοινωνικὴ καὶ τεχνικὴ ἐξέλιξη προκάλεσε τὴν ἀνάπτυξη τόσων δυνατοτήτων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, χωρὶς τὶς ἴδιες χριστιανικὲς ἀνησυχίες ὅπως πρίν. Δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὁ χριστιανισμὸς ποὺ ἔπεσε, ἀλλὰ ἡ κωνσταντίνεια καὶ θεοδόσεια θριαμβολογία του. Καὶ εἶναι φυσικὸ οἱ χριστιανοὶ νὰ θυμοῦνται μὲ μελαγχολία τὴ χρυσὴ ἐποχή, τὴν ἡρωική, τὴ «μυθική» τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου». Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἁπλὴ τέρψη στὴν ἀνάμνηση τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ κάτι περισσότερο. Ὁ π. Al. Schmemann ἀναγνωρίζει κι ὁ ἴδιος ὅτι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος χριστιανικὸς κόσμος ἀποτελεῖ ἀκόμα μιὰ δύναμη στὴ διαμόρφωση τῆς σύγχρονης χριστιανικῆς συνειδήσεως, μιὰ πιθανὴ μοναδικὴ πηγὴ γιὰ τὴν ὀρθόδοξη νοοτροπία σχετικὰ μὲ τὸν κόσμο.

Αὐτὸς ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐπιβιώνει χάρη στὴν Ἐκκλησία καὶ μέσα σ' αὐτήν. Αὐτὴ τοῦ ἐξασφαλίζει μιὰ συνεχὴ παρουσία. Διευκρινίζουμε ὅτι αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ χριστιανικὸς κόσμος διαμορφώνει τὴν Ἐκκλησία καὶ διαφαίνεται μέσα ἀπ' αὐτήν, ἀφοῦ βαπτίσθηκε στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδας καὶ φέρει τὴ σφραγίδα της.

Σύμφωνος μὲ τὸ πατερικὸ δόγμα, ὁ π. Al. Schmemann ἀνακεφαλαιώνει σὲ ὡραῖες σελίδες τὴ χριστιανικὴ κοσμολογία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ κόσμος εἶναι καλὸς ὡς ἀπαύγασμα τῆς σοφίας καὶ τῆς καλοσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ κόσμος ἔπεσε γιατί ἀφέθηκε νὰ κυριαρχηθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, τὴ φθορὰ καὶ τὸ θάνατο, πράγμα ποὺ προκάλεσε τὴν ἀλλοτρίωσή του ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὴν εἴσοδό του σ' αὐτὸ τὸν κόσμο. Ἔτσι ὁ κόσμος ἔγινε «σάρξ καὶ αἷμα», ἀλαζόνας καὶ ἐγωιστής, χωρισμένος ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ μά-

λιστα ἀντίθετος σ' αὐτήν. Ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται ἡ οὐσιαστικὰ τραγικὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἀντίθεση τῆς πίστεως σ' ἕναν «ἱστορικὸ ὀπτιμισμό» ποὺ ἐξισώνει τὸν κόσμο μὲ τὴν πρόοδο.

Πράγματι ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη χάρη στὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου, τὸ παρεξηγημένο κάποτε, μπορεῖ νὰ προκαλέσει παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸ καλό, προπάντων ἀπὸ τὸ πνεῦμα δικαιοσύνης καὶ ἐλευθερίας. Οἱ Πατέρες καὶ ἡ χριστιανική, κυρίως ἀσκητική, γραμματεία ὅλων τῶν αἰώνων, ἀπασχολήθηκαν πολὺ μ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα[1], καὶ μερικὲς ἐκδόσεις συνεχίζουν νὰ τὸ ἀναλύουν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλοι σύμφωνοι νὰ καταδικάσουν αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως: μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὅπως ὁ Λακτάντιος, οἱ Καππαδόκες Πατέρες, οἱ μεγάλοι ἀσκητές, ὁ ἅγιος Μάξιμος κ.ἄ. ποὺ μιλοῦν ὄχι μόνο γιὰ πνευματικὴ πρόοδο, ἀλλὰ ἐπίσης γιὰ πρόοδο μέσα στὴν ἱστορία (Εὐσέβιος, οἱ διάδοχοί του, Αὐγουστῖνος κ.λ.π.). Ἄλλωστε ὁ Θεός, πραγματοποιώντας τὴ σωτηρία «ἐν μέσῳ τῆς γῆς», τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας, ἔκανε τὸν ἄνθρωπο ἄξιο τοῦ Θεοῦ, λέει ὁ συγγραφέας μας. Αὐτὸ τὸ σπέρμα ἀνανεώσεως, προσθέτουμε ἐμεῖς, ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπο στὴ θέωση. Ὁ δρόμος γιὰ νὰ φθάσει κανεὶς ἐκεῖ συγκεντρώνει τὴν ἱστορία, τὸ δόγμα καὶ τὶς λαϊκὲς παραδόσεις σ' ἕνα σύνολο, ποὺ προσφέρει ἕναν κοσμικὸ χριστιανισμό, ὅπως τὸν ἔχει ἤδη ἐπισημάνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. 8, 21-22). Μέσα σ' αὐτὸ τὸ χριστιανισμὸ «ὁλόκληρη ἡ φύση μεταμορφώνεται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὴ μετοχή της στὰ μυστήρια». Ὁ *Κόσμος*, ἡ *Ζωή*, ἡ *ζωντανὴ Ὕλη* ἀποκτοῦν θρησκευτικὲς διαστάσεις. Ἀλλὰ ὁ χριστιανισμὸς γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα ἡ «χριστιανικὴ φιλοσοφία» ἐπιδέχονται ἀνανέωση ἂν ἀναπτύξουν «τὸν κοσμικὸ χριστιανισμό»... Ἡ σημαντικὴ ἐπιτυχία τοῦ Teilhard de Chardin ὀφείλεται κυρίως στὸ ἑξῆς: «ἐξαγίασε καὶ πάλι» καὶ ξαναεκχριστιάνισε τὸν Κόσμο, τὴ Ζωή, τὴν Ὕλη[2]. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη καὶ ἡ πρόοδός της δὲν ἔχουν λοιπὸν μίαν κατεύθυνση. Ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἱστορία τῆς Σωτηρίας περιπλέκονται ἀδιαχώριστα.

Ἂν εἶναι ἀλήθεια, σύμφωνα μὲ τὸν π. Al. Schmemann, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέχθηκε τὸν ἑλληνο-ρωμαϊκὸ κόσμο γιὰ λόγους πρακτικούς, δὲν εἶναι τόσο βέβαιο ὅτι τὸ ἔκανε καθαρὰ γιὰ τὸν τύπο καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὸς ὁ ἑλληνο-ρωμαϊκὸς κόσμος θὰ δεχόταν ἁπλῶς τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, μαζὶ μὲ τὰ μέσα αὐτῆς τῆς πίστεως, καὶ θὰ ὑποτασσόταν μὲ ὅλες τὶς ἀξίες του στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ἂς ξεκαθαρίσουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐμφανίσθηκε στὸν κόσμο μὲ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας, χωρὶς κάποια προηγούμενη προϋπόθεση. Ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία χρειάσθηκε νὰ πληρώσει ἀκριβὰ τοὺς τρεῖς αἰῶνες αἱματηρῶν διωγμῶν μέσα στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ ὡστόσο κόσμο. Ἔλαβε ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτὸν ὄχι μόνο μορφές, ἀλλὰ καὶ ὁρισμένα βασικὰ στοιχεῖα, τῆς φιλοσοφίας (κυρίως τῆς πλατωνικῆς), τῆς ἠθικῆς (κυρίως τῆς στωικῆς), τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς μουσικῆς. Ἀντίστροφα, ὁ ἑλληνο-ρωμαϊκὸς κόσμος δὲν ὑπέταξε ἐντελῶς ὅλες τὶς «ἀξίες» του καὶ τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἑαυτό του στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ: εἶναι γνωστὲς οἱ ἀντιχριστιανικὲς ἀντιδράσεις τοῦ Κέλσου, τοῦ Λιβάνιου, τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτη, τοῦ Συμμάχου, τοῦ Rutilius Namatianus,

γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὴ δράση τοῦ πολυθεϊσμοῦ μὲ τοὺς ναούς του, τοῦ Μανδαϊσμοῦ, τοῦ Ἰσλάμ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ κράτος ὅταν ἔγινε χριστιανικὸ ἀπορρόφησε, στὴ συνέχεια, πολλὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀξίες. Ὡστόσο οἱ αἱρέσεις, ὁ πλοῦτος τῆς θρησκευτικῆς λαϊκῆς παραδόσεως καὶ ἡ ἐμφάνιση τῆς Ἀναγεννήσεως μαρτυροῦν μιὰ ἀντίσταση αἰώνων ὁρισμένων στοιχείων τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς πνευματικότητας.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ χριστιανικὴ προέλευση τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, ποὺ τὸ ξεκίνημά του, τὸ ἦθος του, ἡ τέχνη καὶ τὸ ὕφος του προέρχονται ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ὀπτική, ἀπὸ τὴν ἐσχατολογικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας.

Εἶναι γνωστὸ τὸ ἐγκώμιο τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, ἀπὸ τὸ Μέγα Βασίλειο, ἀπὸ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸ Θεολόγο, ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνο κι ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους. Ἑνὸς πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος θεωρήθηκε ὅτι προκαλεῖ τὴ χαρὰ τῆς γνώσεως καὶ τὴ δοξολογία. Ὁ πολιτισμὸς μάχεται τὸ κακὸ καὶ τὴν ἄρνηση, εἶναι μιὰ νέα δημιουργία ποὺ γεμίζει προοδευτικὰ τὸ χάος τῆς ἁμαρτίας, ἐμφανίζεται ὡς συνεργασία μὲ τὸ Θεὸ γιὰ τὴν ὑπερνίκηση τοῦ χειμώνα τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸ πέρασμα στὴν ἄνοιξη τοῦ Λόγου-Νυμφίου, κι ἀπὸ ἐκεῖ, στὸ θέρος τῆς πλούσιας συγκομιδῆς, ποὺ εἶναι ἡ πληρότητα τοῦ Πνεύματος μέσα στὴν ἱστορία, ὁ Χριστὸς «τὰ πάντα ἐν πᾶσι»[3]. Εἶναι ἡ πορεία πρὸς ἕνα παράδεισο ποὺ κερδίζεται μὲ τὴν ἐργασία, τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ἀγάπη. Ὁ μοναχός, διευκρινίζει ὁ π. Al. Schmemann, ἐκφράζει τὴν ἀδυναμία τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ καταλήξει σὲ κάποιο πράγμα μέσα σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν κόσμο. Ἡ μετάνοια, ποὺ εἶναι ἡ βασικὴ τονικότητα τοῦ «χριστιανικοῦ κόσμου» καὶ διαποτίζει τὴν προσευχή, τὴ σκέψη καὶ τὰ σύμβολα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ τό χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ του. Ἀλλὰ ἂν οἱ ἀρχὲς τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ ἀνέρχονται στὴν εὐαγγελικὴ ὀπτικὴ καὶ ἐλευθερία, φαίνεται ὅτι ἑτερογενεῖς προσχώσεις κατευθύνουν τὸ ρεῦμα αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς μιὰ προοδευτικὴ ἀποχριστιανοποίηση, ἢ μᾶλλον, ὅπως λέει ὁ π. Al. Schmemann, πρὸς τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτική. Ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἕνα φαινόμενο τοῦ ὁποίου τὶς βάσεις πρέπει ν' ἀναζητήσει ἡ χριστιανικὴ θεολογία καὶ ἱεραποστολὴ πρὸς ὄφελος τῆς δικῆς μας ὀπτικῆς.

3. ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ

Ὁ π. Al. Schmemann τονίζει ἰδιαίτερα τὴν ἐσχατολογία τῆς ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ ἐπωδὸς τῆς ἐπικοινωνίας Ἐκκλησίας καὶ κόσμου εἶναι ἡ ἐσχατολογία, χωρὶς τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία θὰ ἔχανε ὅλη της τὴ δύναμη καὶ ὅλο της τὸ νόημα, μέσα στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας. Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐσχατολογίας θὰ ἦταν ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίας, θεωρημένη καὶ βιωμένη ὄχι μόνο ὡς τὸ τέλος καὶ ἡ πραγμάτωση τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ ἐπίσης ὡς καθιέρωση καὶ δωρεὰ μιᾶς νέας ζωῆς, ποὺ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ δυνατότητα προγεύσεως τῆς χαρᾶς, τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης τοῦ μελλοντικοῦ κόσμου. Ἡ ἐσχατολογία, ὡς οὐσιώδης ὅρος ἀναφορᾶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, πρέπει νὰ διαποτίζει ὅλη τὴ θεολογία τῆς ὁποίας εἶναι ἡ πηγή. Στὴν παροῦσα ζωή, ἡ Ἐκκλη-

σία ζεῖ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ μελλοντικοῦ κόσμου, στὸν ὁποῖο ἤδη ἀνήκει, κι ὅπου βρίσκεται «στὸ σπίτι της» (in statu patriae). Τὸ ἔσχατο συλλαμβάνει τὸν κόσμο ὡς ἱστορία, ὡς μιὰ πορεία γεμάτη νόημα μέσα σ' ἕνα γραμμικὸ χρόνο. Αὐτὸ τὸ ἔσχατο δίνει τὸ δυναμισμὸ στὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη καὶ ἐλευθερώνει τὸν κόσμο ἀπὸ μιὰ στατικὴ ἱεροποίηση, κάνοντας τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ζύμη καὶ τὴν Ἐκκλησία μιὰ δύναμη ποὺ ὠθεῖ πρὸς τὴν τελειότητα.

Ὑπάρχουν στὸ σημεῖο αὐτὸ παρατηρήσεις γενικὰ σωστές, μὲ τὸν ὅρο νὰ μὴ βιάζεται ὑπερβολικὰ ἡ χρονολογία τοῦ ἐσχάτου, τὸ ὁποῖο ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκφράζει πρωτίστως τὸ τέλος. Οἱ Ἀποκαλύψεις ἦταν κυρίως ἐκεῖνες ποὺ ἐξέφραζαν καταστάσεις ἢ στιγμὲς ἐσχατολογικές. Ἐξάλλου, ἡ ἀποστολική, καὶ σὲ μεγάλο μέρος καὶ ἡ πατερικὴ ἐποχή, ἦταν βαθύτατα ἐσχατολογική, κατάσταση ποὺ συνεχίσθηκε μὲ διαλείψεις καὶ μειωμένο ζῆλο ὥς πρὶν 200 χρόνια. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὁλόκληρος εἶναι «δωρεά» καὶ «νέα ζωή» ποὺ ἡ πραγμάτωσή του μεταβάλλεται σὲ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ ἐδῶ στὴ γῆ καὶ δίνει τὴν πρόγευση τῆς αἰώνιας χαρᾶς. Ἀλλὰ εἶναι μιὰ πορεία ποὺ δὲ γνωρίζουμε οὔτε ἱστορικὰ οὔτε πνευματικὰ τὴν ἀρχή, τὸ μέσον ἢ τὸ τέλος της. Δύσκολα προσδιορίζει κανεὶς «ἐκεῖνο ποὺ ἐπιτεύχθηκε ἤδη στὴν ἐσχατολογικὴ ἐλπίδα κι ἐκεῖνο ποὺ εἶναι νὰ περιμένουμε...». «Μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι στὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, στὸ θεῖο του πρόσωπο ποὺ ἐνσαρκώθηκε στὴν κοινή μας ἀνθρώπινη φύση, ὁ μέλλων αἰὼν συνυπῆρχε μὲ τὸν παρόντα αἰώνα»[4]. Ὁ δυναμισμὸς αὐτῆς τῆς πορείας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος καὶ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐλογημένου ἀπὸ τὴ χάρη. Μακάριοι ὅσοι μποροῦν ν' ἀποκτήσουν τὴν ἐμπειρία τοῦ μελλοντικοῦ κόσμου! Μακάρια ἡ θεολογία ποὺ τρέφεται ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ μεταδώσει τὴ γεύση της καὶ σὲ ἄλλες ἐπιστῆμες καί, ἂν γίνεται, σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους! Ἡ δυναμικὴ χριστιανικὴ ἱερότητα μεταδίδεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἀπὸ καρδιὰ σὲ καρδιά, ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεά, χωρὶς τέλος. Ἔρχεται ὄχι μόνο ἀπὸ ἕναν προσωπικὸ Θεό, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ προπάντων ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ σταυρωμένου Χριστοῦ ποὺ μᾶς ἁγιάζει ἀκατάπαυστα. Μόνο μὲ τὴν ἀγάπη καὶ μὲ τὸ σταυρὸ ξεπερνάει κανεὶς τὴ στατικὴ ἱεροποίηση. Μιὰ ἐσχατολογία σὲ διαρκὴ πορεία μᾶς στερεῖ τὴν ἀκριβὴ γνώση τοῦ τέλους πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἕνα μεγάλο καλό, «διατηρώντας τὴν ἀνάγκη στὴν ὁποία βρισκόμαστε νὰ ζοῦμε κάθε στιγμὴ σὰν νὰ ἦταν ἡ τελευταία ὄχι μόνο τῆς προσωπικῆς μας ἱστορίας, ἀλλὰ τῆς ἱστορίας ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος (βλ. Ματθ. 24, 36-50)»[5].

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἐγκαταλείφθηκε λίγο λίγο ἀπὸ τὴ χειραφέτηση, τὴν ἐκκοσμίκευση καὶ τὴν ἀνταρσία ἐνάντια στὸ χριστιανισμὸ καὶ ἐνάντια στὸ μαξιμαλισμό του. Ἕνας νέος κόσμος πρόβαλε, ὅπου ὁ ἄνθρωπος «ἀναζητᾶ τὸν ἑαυτό του» καὶ παράγει ἀντιχριστιανικὲς ἰδέες καὶ ἰδεολογίες, ποὺ τὶς ἐπονομάζει «χριστιανικὲς ἀλήθειες ποὺ τρελλάθηκαν». Εἶναι μιὰ ἐκκοσμικευμένη ἐσχατολογία, λέει ὁ π. Al. Schmemann, ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη θὰ δημιουργοῦσε τὸν οὐτοπισμό, τὴ λατρεία τῆς ἱστορίας, τὴν παρανοϊκὴ πίστη σ' ἕνα μελλοντικὸ «βασίλειο τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης».

Ἡ ἐκκοσμίκευση εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀτυχήματα τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ ἂν ὁ

«ἔξω» ἄνθρωπος εἶναι ἀκόμα ὑποταγμένος στὶς «δυνάμεις», ὁ «ἔσω» ἄνθρωπος ἀνήκει στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Πρέπει νὰ βοηθήσουμε νὰ αὐξηθεῖ αὐτὸς ὁ ἔσω ἄνθρωπος ὥσπου νὰ φθάσει στὸ ἀνάστημα τοῦ Χριστοῦ, μὲ μιὰ χριστοκεντρικὴ μετεκπαίδευση τοῦ σύγχρονου χριστιανικοῦ κόσμου. Πρέπει κανεὶς νὰ βγεῖ καὶ νὰ θέσει σ' ἐνέργεια τοὺς θησαυροὺς τοῦ ὑποσυνείδητου καὶ νὰ ἐκτιμήσει περισσότερο «τὴν ἀνεξίτηλη χριστιανικὴ σφραγίδα», γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ π. Al. Schmemann. Ἀλλὰ ἡ ἀνατίμηση τῆς σφραγίδας σημαίνει γιὰ τὴν Ἐκκλησία νὰ πάρει πάνω της ἡ ἴδια ὅλο τὸν πόνο καὶ τὴν ὀδύνη τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπως ὁ Χριστὸς σήκωσε τὴν ἁμαρτία μας γιὰ νὰ μᾶς ἀποδώσει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ποὺ εἴχαμε ἀλλοιώσει. «Εἰ ὑπομένομεν [μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸ], καὶ συμβασιλεύσομεν» (Β' Τιμ. 2, 12). Ὑπάρχει ἕνας «χριστιανικὸς κόσμος» ποὺ πιστεύει στὸν ἐξαγιασμὸ τῆς ἀνθρωπότητας ὡς ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δράσεως, λέει ὁ π. Al. Schmemann. Ἐξάλλου, διευκρινίζουμε ὅτι ἡ κοσμικὴ πίστη σὲ μιὰ «μελλοντικὴ βασιλεία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης» δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρανοϊκή, ἀφοῦ ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματωθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δικαιοσύνη. Ἂν «ὁ χριστιανικὸς κόσμος» δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ κάνει, θὰ τὸ κάνει ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος. Ὡστόσο ἐλπίζουμε ὅτι ὁ χριστιανικὸς κόσμος θὰ ξαναβρεῖ τὸν ἑαυτό του, καὶ ἡ συνείδησή του, ἀφοῦ τὴν ἀγγίξει ἡ χάρη καὶ θεωρήσει τὴν ὀμορφιὰ τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ», θὰ ξαναγυρίσει στὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ «ποὺ μεταδίδει μιὰ ἀσύγκριτη ἔνταση σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ πρέπει πάντα νὰ βιώνεται σὰν νὰ ἦταν ὄχι μόνο ἡ τελευταία, ἀλλὰ προσδιοριστική»[6].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ ἀδελφοῦ μας π. Al. Schmemann πάνω στὸ *Πρόβλημα τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο*, ὅπως τίθεται στὴν ὀρθόδοξη συνείδηση εἶναι μιὰ ἀριστοτεχνικὴ συμβολὴ στὴν ἀποσαφήνιση τοῦ συνόλου τῶν ἐρωτημάτων ποὺ ἀνήκουν στὸ θέμα τοῦ δευτέρου μέρους τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, δηλαδὴ *ἡ Θεολογία, ὡς ἔκφραση τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο.*

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ κέντρο τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἡ θεολογία καθαυτή, ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία στηριγμένη ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐσχατολογία, ὅπου ἡ θεολογία ἐμφανίζεται σὰν νὰ πρέπει νὰ ἐνεργήσει γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς βασιλείας καὶ νὰ δώσει τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἔνταση στὴν ἐσχατολογία. Ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει νὰ κάνει κανεὶς ἐνεργὸ θεολογία. Ὁ ἀδελφός μας πάντως ἐπιμένει, σὲ διάφορα σημεῖα, στὴν ἀνάγκη νὰ μεταβληθεῖ ἡ θεολογία σὲ δραστικὴ καὶ ἔνθερμη ἀποστολὴ γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀκόμα ἀπὸ ἐδῶ στὴ γῆ, τουλάχιστον μερικῶς.

Ὁ π. Al. Schmemann κάνει μερικὲς προτάσεις στὸ θέμα τῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν κόσμο. Θὰ παρουσιάσουμε μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς προτάσεις πάνω στὶς ὁποῖες θὰ κάνουμε ὁρισμένες παρατηρήσεις ἢ θ' ἀναπτύξουμε, ὅπου χρειάζεται, μερικὰ σημεῖα.

Στὸ θέμα τῆς θεολογίας, ὁ συγγραφέας μας λέει ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀναθεωρήσουμε τόσο ἀπὸ τὴν πλευρά τῆς μεθόδου ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς δομῆς καὶ τῶν ριζῶν. Δὲν εἶναι οἱ παραθέσεις ἀπὸ τὴ Βίβλο καὶ τοὺς Πατέρες ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς θεολογίας, λέει, ἀλλὰ ἡ πείρα τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐμπειρία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ ρίζα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τί σημαίνει ν' ἀναθεωρήσουμε τὴ θεολογία ὡς πρὸς τὶς ρίζες, τὴ δομὴ καὶ τὴ μέθοδο; Ὁ π. Al. Schmemann δὲν τὸ λέει. Ἂς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ ὑπενθυμίσουμε ἢ νὰ ὑποβάλουμε μερικὲς προτάσεις ἢ προοπτικὲς ποὺ ἡ πείρα τους μᾶς εἶναι οἰκεία.

Θεωροῦμε ὡς κύριες ρίζες τῆς θεολογίας τὴν ἀποκάλυψη διὰ τῶν Γραφῶν, τὴν πίστη καὶ τοὺς στοχασμοὺς πάνω στὴν πίστη καὶ στὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, τὴν πνευματικότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν προσευχή, τὴν ἁγιότητα καὶ τὴν ἀγάπη. Αὐτὲς οἱ ρίζες διακρίνονται καλὰ στοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, κυρίως στοὺς ἀποστόλους Ἰωάννη, Παῦλο καὶ Πέτρο καὶ στοὺς ἁγίους Πατέρες, ἰδιαίτερα στὸν ἅγιο Ἰγνάτιο, στὴν ἀλεξανδρινὴ σχολή, στὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸ Θεολόγο, στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸ Χρυσόστομο, στὸ μακάριο Αὐγουστίνο, στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸ Δαμασκηνὸ κ.λ.π. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Πατέρες θεολόγους ἦταν μάρτυρες, ὅπως ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, ὁ ἅγιος Ἰουστίνος, ὁ Ὠριγένης, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς κ.λ.π. Οἱ ρίζες τῆς θεολογίας μποροῦμε νὰ ποῦμε συνοπτικὰ ὅτι εἶναι ἡ πίστη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ θυσία γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ δομὴ τῆς θεολογίας πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται στὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ πρέπει νὰ εἶναι θεανδρικὴ καὶ νὰ ἐνεργεῖ μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἀποκαλύψεως: τὴν ἁγία Τριάδα, τὴν κοσμολογία, τὴν ἀνθρωπολογία, τὸ Σωτήρα μας Ἰησοῦ Χριστό, τὴ σωτηριολογία, τὴν Ἐκκλησία, τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὅλα μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπικείμενης παρουσίας. Ἔπειτα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὅπως ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία, ἡ τέχνη, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιστημῶν, ὅλα αὐτὰ ἐναρμοσμένα σ' ἕνα σύνολο, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τοῦ ἀνθρώπου ποὺ στὸ πρόσωπό του ἑνώνει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν πηλό. Αὐτὸ τὸ θεανδρικὸ περιεχόμενο πρέπει νὰ ἐξελίσσεται ὅπως ἡ ζύμη πρὸς τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὰ χαρακτηριστικά της, ὅπως ἡ ἁγιότητα, ἡ ταπείνωση, τὸ φῶς, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ θυσία πρέπει ἀδιάκοπα νὰ ἐφαρμόζονται στὴ χριστιανικὴ ζωή. Οἱ Πατέρες μιλοῦν γιὰ μιὰ πόλη τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται ἤδη ἀπὸ τὴ γῆ. Ὁ θεολόγος εἶναι πατέρας καὶ ποιμένας, ὄχι ἁπλὸς ρήτορας (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός).

Ἡ μέθοδος τῆς θεολογίας εἶναι διπλή: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ χρήση τῶν πηγῶν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ συστηματικὴ καὶ συνεχὴς πνευματικὴ σπορὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ στὶς ψυχὲς καὶ στὶς συνειδήσεις τῶν σπουδαστῶν μας καὶ τῶν ἀκροατῶν ἢ τῶν πιστῶν μας. Κάθε μάθημα πρέπει νὰ προσκομίζει ἕνα σπόρο ἐξαγιασμοῦ, δηλαδὴ δικαιοσύνης καὶ ἁγνότητας. Πρέπει ν' ἀπομακρύνουμε τὶς ἀνώφελες ἀφαιρέσεις καὶ νὰ υἱοθετήσουμε ἕνα ὕφος πρακτικό, ποὺ θὰ προκαλεῖ τὴν καλύτερη κατανόηση τῆς προόδου πρὸς τὸ καλό. Τὸ δόγμα πρέπει νὰ παρουσιάζεται σὲ συστοιχία μὲ τὴ ζωὴ καὶ ἐμπλουτισμένο μὲ ἄφθονα παραδείγματα, γιατὶ ἡ θεολογία δὲν εἶναι ἕνας ἁπλὸς λόγος περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἕνας σωστικὸς λόγος, ἀπαύγασμα καὶ

ζωντανὸ νερὸ τοῦ σαρκωμένου Λόγου. Μπορεῖ κανεὶς ὠφέλιμα νὰ χρησιμοποιεῖ κείμενα τῆς Φιλοκαλίας. Οἱ θεολόγοι θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπισκέπτονται συχνὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ ἱδρυθεῖ μιὰ σχολὴ θεολογίας. Θὰ ἐπιτευχθεῖ ἔτσι μιὰ ἀνταλλαγὴ πείρας μὲ ἄλλους θεολόγους, μὴ ὀρθοδόξους, γιὰ τὸν ἀμοιβαῖο ἐμπλουτισμό τους.

Στὸ θέμα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ π. Al. Schmemann δικαίως λέει ὅτι αὐτὴ βρίσκεται σὲ προσκυνηματικὴ πορεία μέσα στὸν κόσμο γιὰ νὰ τὸν σώσει, ἀλλὰ τὸ νόημα αὐτῆς τῆς πορείας ἐπιτυγχάνεται μόνο ἂν ἡ Ἐκκλησία πραγματώνεται μέσα στὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ στάδιο in statu viae στὸ στάδιο in statu patriae.

Πρέπει ὡστόσο νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία δίνει κάποτε τὴν ἐντύπωση ὅτι αἰσθάνεται σὰν στὴν πατρίδα της ἐδῶ, στὴ γῆ, χωρὶς νὰ συναισθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀνεβεῖ.

Χωρὶς νὰ παραλείπει νὰ ἀσχολεῖται μὲ διάφορα προβλήματα τοῦ κόσμου, ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ μείνει πιστὴ στὴ φύση της καὶ στὴν οὐσιαστικὴ κλήση της, καὶ νὰ δείχνει ὅτι αὐτὸ ποὺ δὲν ἀνήκει σ' αὐτὸ τὸν κόσμο εἶναι μόνο *ἡ ἀπόλυτη συνάφεια* γιὰ νὰ βλέπει, νὰ καταλαβαίνει καὶ νὰ λύνει «τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα».

Αὐτὴ ἡ «ἀπόλυτη συνάφεια» εἶναι ἡ θεανδρία ἢ θεανθρωπία χωρὶς τὴν ὁποία τὸ καθαρὰ ἀνθρώπινο στοιχεῖο δὲν μπορεῖ τίποτα νὰ λύσει σχετικὰ μὲ τὴ σωτηρία: «Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδὲν» (Ἰωάν. 15, 5). Παραπέμπω σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ στὶς πυκνὲς καὶ σαφεῖς σελίδες τοῦ καθηγητῆ κ. Ἰωάννη Καρμίρη στὴν *Ὀρθόδοξον Ἐκκλησιολογίαν* του[7].

Ὁ συγγραφέας μας συνιστᾶ στὴν Ἐκκλησία νὰ ἐλευθερωθεῖ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ἀπὸ τὴ συνθηκολόγησή της μὲ τὶς δομές, τὶς δυνάμεις, τὶς ἀξίες καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι εὔκολο, λέει ὁ π. Al. Schmemann. Εἶναι ἀνάγκη, λέει νὰ βρεῖ ἡ καρδιά μας τὸν ἀληθινὸ θησαυρό, ποὺ εἶναι *ἡ βίωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ,* ἡ μόνη ποὺ ἀποκαθιστᾶ τὴν πληρότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν πληρότητα τοῦ κόσμου.

Ἂς σημειώσουμε ὅτι στὴν κυριολεξία ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δὲ συνθηκολόγησε πνευματικὰ μὲ κανέναν. Ζεῖ μέσα στὸν κόσμο σὲ μιὰ ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ συμβίωση μαζί του. Δὲν μπορεῖ ν' ἀπομονωθεῖ ἀπ' αὐτὸν ἀφοῦ δημιουργήθηκε γιὰ τὴ σωτηρία αὐτοῦ τοῦ κόσμου (Ἰωάν. 3,17) καὶ ἀφοῦ αὐτὸς ὁ κόσμος ἀποτελεῖ, μὲ τὰ καλύτερα τέκνα του, συστατικὸ στοιχεῖο τῆς Ἐκκλησίας, αὐτοὶ οἱ «stantes» γιὰ τοὺς ὁποίους μιλάει ὁ ἅγιος Κυπριανός, αὐτὸς «ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ», ποὺ εἶναι ἐπίσης μέρος τοῦ κόσμου. «Ἡ Ἐκκλησία ἐμφανίζεται μπροστά μας σὰν ἕνα σύνολο... ποὺ ἑνώνει τὸ θεῖο καὶ τὸ ἀνθρώπινο..., τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους... κάτω ἀπὸ μιὰ μόνο κεφαλή: τὸ Χριστὸ»[8]. Μίλησαν μάλιστα γιὰ μιὰ διαφάνεια τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο, διὰ τῶν ἀνθρώπων[9]. Ἡ Ἐκκλησία δὲ θ' ἀλλάξει τὴ θεανδρικὴ δομή της μὲ τὶς δομὲς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ θὰ στηρίζει αὐτὲς τὶς δομὲς ἂν κατευθύνονται πρὸς τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἂν βαδίζουν πρὸς τὴν ὁδὸ τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἁγιότητας. Ὁ ἐγωισμός, ἡ ἀλαζονεία ἢ τὸ μίσος τῶν ἀνθρώπων δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τὴν Ἐκκλησία, τὴν πηγὴ καὶ τὴν κατοικία τῆς ἀγάπης. Ἡ Ἐκκλησία ἀποδεικνύεται ἰσχυρότερη ἀπὸ κάθε περιορισμὸ καὶ κακότητα καὶ δὲ φοβᾶται τὸ μίσος τῶν παιδιῶν της.

Ὁ π. Al. Schmemann παρατηρεῖ, ὀρθὰ ὡς ἕνα σημεῖο, ὅτι ὁ σύγχρονος χριστιανικὸς κόσμος «γίνεται εἰδωλολάτρης», «ἀπολυτοποιεῖ τὸν ἑαυτό του», μὲ τὶς ἀξίες του, τὶς ἰδέες του, τὶς ἰδεολογίες του, ξεχνώντας ὅτι «οὐκ ἔχωμεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν (Ἑβρ. 13, 14).

Πιστεύουμε ὅτι εἶναι φρόνιμο νὰ μὴ γενικεύουμε. Ὑπάρχει ἐπίσης κένωση μέσα στὸ σύγχρονο χριστιανικὸ κόσμο. Χωρὶς αὐτὴν δὲ θὰ εἴχαμε μέρος στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι σημεῖο ἀνεξαρτησίας ἀπέναντι σὲ μιὰ κηδεμονία ποὺ δὲ δεχόμαστε πιά, ἀλλὰ προκαλεῖ μιὰ πολὺ πικρὴ κατοπινὴ ἐμπειρία. Πρέπει ὡστόσο νὰ ποῦμε ὅτι στὸ σύγχρονο κόσμο δὲν ὑπάρχουν μόνο αὐτο-εἰδωλολάτρες, ἀλλὰ ἐπίσης ταπεινοί, δίκαιοι καὶ συνετοί, ὑπάρχουν κραυγὲς ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ ὑποσυνείδητο καὶ ποὺ πολεμοῦν ἐνάντια στὰ ὅρια τῆς ἀλαζονείας καθὼς ὑψώνονται ἀνάμεσα μας οἱ στύλοι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐσχατολογία καθιστᾶ τὴ θεολογία ζωντανὴ καὶ δραστικὴ μ' ἕναν ἄλλο τρόπο. Γίνεται ἡ θεολογία μιὰ ἀδιάκοπη κοινωνία μὲ τὸν τριαδικὸ καὶ σαρκωμένο Λόγο, μὲ τὸ Λόγο τῆς ἱστορίας, *τὸν προφητικό,* ποὺ ἐμψυχώνει, ὀργανώνει καὶ κατευθύνει «τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ», μὲ τὸν εὐχαριστιακὸ Λόγο, μὲ τὸ Λόγο τῆς κοσμικῆς ἀνοίξεως καὶ τοῦ θέρους, θεωρημένων ὡς ἐποχῶν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Συγχαίρουμε τὸν π. Al. Schmemann γιὰ τὴν ἀνακοίνωσή του, τόσο πλούσια σὲ ἰδέες καὶ προτάσεις ποὺ γίνονται ἀφορμὴ σκέψεων πάνω σ' ἕνα πλῆθος ἐπίκαιρα προβλήματα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς σὲ 255 στίχους τοῦ ἔργου του *Σύγκρισις Βίων,* ἔκδοση H.M. Werhahn, Wiesbaden, 1953, 22-29, παρουσίασε ἕναν ὁλόκληρο διάλογο ἀνάμεσα στὸν κόσμο καὶ στὸ πνεῦμα.
2. Mircea Eliade, Fragments d'un Journal-Μετάφραση ἀπὸ τὰ ρουμανικὰ ἀπὸ τὸν Luc Badesco, NRF, Gallimard, Paris, 1973, 499.
3. Walter Völker, Maximus Confessor als Meister des geistlichen Lebens, Wiesbaden, 1965, 377, ἑξ. 386 ἑξ. καὶ ἀλλοῦ.
4. L. Bouyer, Dictionnaire Théologique, Desclée et Co., Tournai, 1963, 234, λῆμμα Eschatologie.
5. Μνημ. ἔργ. σελ. 235.
6. Μνημ. ἔργ.
7. Σελ. 105 ἑξ.
8. Ἰ. Καρμίρη, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σελ. 776.
9. Pr. Prof. D. Staniloae, La transparence de l'Église dans la vie sacramentelle, «Orthodoxia» Revista Patriarhiei Române, An. XXII nr. 4, Oct-Dec. 1970, σελ. 501-516.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Dr. Jaroslav SUVARSKY

1. Ὑποστηρίζεται συχνὰ ὅτι ἡ θεολογία ἀναζητᾶ τὴν ἔκφρασή της. Ἐνῶ ὅμως ἡ ἀναζήτηση αὐτὴ συνεχίζεται, ὑπάρχουν πάντα φοιτητὲς ποὺ θέτουν τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη, μὲ τὴν ὁποία ἔρχονται σὲ ἐπαφή. Εἶναι σὲ θέση σήμερα ἡ θεολογία νὰ τοὺς προετοιμάσει γιὰ τὸ ἀποστολικό τους ἔργο, ὥστε νὰ καταστοῦν χρήσιμοι κήρυκες τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ στὸ σημερινὸ κόσμο;

Τί ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὅρο θεολογία; Στὴν πλατειά, γενική της ἔννοια θεολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη περὶ Θεοῦ, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἑρμηνευθεῖ ὑποκειμενικὰ ἢ ἀντικειμενικά.

Στὴν ὑποκειμενική της ἔννοια θεολογία εἶναι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἑαυτό του, διὰ μέσου τοῦ Λόγου, μὲ τὸν ὁποῖο γνωρίζει τὰ πάντα. Τὴ γνώση αὐτὴ χορηγεῖ στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἀποκάλυψη.

Στὴν ἀντικειμενική της ἔννοια θεολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ποὺ ἔχει ὑποκείμενο τὸ Θεό· ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ σύνολο τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ Θεό.

Ἡ θεολογία ἔχει τὶς ρίζες της στὴν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία ἔδωσε τὴ μορφή της. Τὸ θεμέλιο τῆς χριστιανικῆ πίστεως εἶναι ἡ συνείδηση τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Κατὰ συνέπεια ὁ κύριος στόχος τῆς θεολογίας εἶναι νὰ ἀποδείξει τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ στὴν ἁγία Τριάδα. Οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ συνέβαλαν οὐσιαστικὰ στὸ θέμα αὐτό, ὀνομάζονται θεολόγοι, ὅπως ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ὁ θεολόγος.

Ἡ θεολογία σχετίζεται στενὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὶς θεολογικὲς σχολές της. Ἡ Ἐκκλησία καθοδηγεῖται στὸ ἔργο της ἀπὸ τὴ θεολογία καὶ ὁ κλῆρος φροντίζει γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν της στὴν πρακτικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν. Ἡ θεολογία δὲν θὰ χάσει ποτὲ τὸ σθένος της ἀκόμα καὶ κάτω ἀπὸ ὁποιουσδήποτε κοινωνικοὺς μετασχηματισμοὺς τοῦ κόσμου. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἁγία Γραφὴ εἶναι ἡ αἰώνια, ζῶσα ἀλήθεια, ποὺ ποτὲ δὲν γηράσκει, ἀλλὰ μένει πάντα νεανική. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντλήσει ἀπ' αὐτὴ διδάγματα καὶ νὰ καθοδηγηθεῖ στὴ ζωή του. Ὅταν τὴν κατανοήσει κανεὶς σωστά, θὰ μπορέσει νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητη αὐτὴ πηγὴ τὶς σωστὲς ἀπαντήσεις. Ἡ θεολογία πρέπει νὰ ἐπηρεάζει ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

2. Ἡ θεολογία εἶναι ὁ ἀληθινὸς νοῦς τοῦ κόσμου· δηλ. ἡ θεολογία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς, ποὺ στηρίζεται στὴν ἀποκάλυψη, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἡ πίστη, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει νὰ κατανοήσει τὶς ἀποκαλυμμένες ἀλήθειες, νὰ τὶς ἐκμάθει καὶ νὰ ἐμβαθύνει σ' αὐτὲς ὅσο εἶναι δυνατό. Ἀπὸ τοὺς θεολόγους περιμένουμε νὰ ἀγωνίζονται συνειδητά, μεθοδικὰ καὶ συστηματικὰ νὰ ἐπιτύχουν αὐτὴ τὴν κατανόηση. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς καθορίζουν τὴ θεολογία ὡς ἐπιστήμη. Ἡ κατευθυντήρια ἀρχή, ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θεολογία, δὲν εἶναι νὰ ἐπινοεῖ, ἀλλὰ νὰ μελετᾶ, νὰ διεγείρει, νὰ ἐπεξηγεῖ καὶ νὰ ἐντείνει τὴν πίστι.

Ἡ θεολογία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ Θεό. Ἔργο της εἶναι νὰ παιδεύει τὸν ἄνθρωπο, νὰ οἰκοδομήσει τὴ συνείδησή του καὶ νὰ τὸν καταστήσει ἱκανὸ νὰ συνειδητοποιήσει τὴν ἀνάγκη τῆς ἀκλόνητης ἑνότητας μὲ τὸ Θεό. Ἡ θέα τοῦ Θεοῦ παρέχεται σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι ἕτοιμοι καὶ ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ πνευματικά τους μάτια. Γιὰ νὰ μπορέσει κανεὶς νὰ δεῖ τὸ Θεὸ πρέπει νὰ καθαρίσει τὴν ψυχή του, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ποὺ στηρίζεται στὴ θεολογία.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὸ Θεό, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ καὶ τὸ ἰδανικὸ τῆς ζωῆς μας ὁλόκληρης. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπόλυτη θεότητα, εὐδαιμονία, εἰρήνη, κάλλος καὶ ἀγάπη. Ὁ ἄνθρωπος ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει τὶς ἰδιότητες αὐτὲς καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν τελειότητα. Χάρη στὴν πρόνοιά του ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν στὴ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ παρέχει ἄμετρη εὐτυχία στὸν ἄνθρωπο, ὅταν ζεῖ ἑνωμένος μαζύ του, μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὴ δημιουργία καὶ ὅταν γίνεται ὁ ἴδιος δημιουργικὸ πρόσωπο.

3. Ἡ θεολογία λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ Θεοῦ ποὺ στηρίζεται στὴν ἀποκάλυψη. Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεσή της. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ θεολογία ὑπάρχει μόνο τότε, ὅταν ὁ Θεὸς παρέχει ὁ ἴδιος τὴ γνώση του, ὅταν πρῶτα ὁ ἴδιος ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Ὅ,τι μεταδίδει ἡ θεολογία γιὰ τὸ Θεὸ στηρίζεται σ' ὅ,τι ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ θεολόγο. Κι αὐτὸς πρέπει νὰ ἀκούσει ἐν πίστει τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, νὰ μοχθήσει νὰ Τὸν κατανοήσει μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, νὰ μοχθήσει σ' Αὐτὸν καὶ νὰ συμμορφώσει τὴ ζωή του κι' ὅλη τὴ δράση σύμφωνα μὲ Αὐτόν.

Ἡ θεολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐνσαρκώνει ὅλες τὶς καθαρὲς καὶ γνήσιες ἐλπίδες τῆς ἀνθρωπότητας.

Στὴν οὐσία ἡ θεολογία μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν τριαδικότητα τῶν ἀτόμων ἐν Θεῷ. Κάθε ἄτομο ἔχει πλῆρες δικαίωμα πάνω στὴν ὁλότητα τῆς θεότητας. Ἡ σχέση τῆς Τριάδος μὲ τὸν κόσμο φανερώνεται μὲ τὴν ἀπεριόριστη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴ δημιουργία (Ἰωάν. 3,16). Ὁ σκοπὸς τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ δὲν ἦταν μόνο νὰ παρουσιάσει στὴν ἀνθρωπότητα μιὰ ὁλοκληρωμένη ὕπαρξη, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸ κακό. Τὸ ἔργο αὐτὸ μποροῦσε νὰ ἐκπληρώσει μόνο ὁ Θεὸς μὲ τὴν ἐνανθρώπησή του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ θεολογία ἀποδίδει τόση ἔμφαση στὴ χριστολογία, ἂν καὶ τὸ ὑποκείμενο τῆς θεολογίας εἶναι ἡ ἁγία Τριάδα ὡς ὅλο.

4. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸν ζῶντα Θεό, ποὺ εἶναι ὁ Σωτήρας, ἀποκαλύπτει ὡρισμένα ἀπὸ τὰ εἰδικὰ γνωρίσματά της. Τὸ χριστολογικὸ χαρακτηριστικό της ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι γνωρίζουμε τὸ Θεὸ μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ποὺ εἶναι τὸ κέντρο τῆς Κ. Διαθήκης, ἐνῶ ἡ Π. Διαθήκη εἶναι παιδαγωγὸς εἰς Αὐτόν. Τὸ μυστήριο τῆς σωτηρίας μας μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ μόνο μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἐνῶ κάθε σχέση μας μὲ τὸ Θεὸ εἶναι δυνατὴ μόνο ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Χριστοῦ. Ἂν καὶ ὁ Θεὸς ἀποκαλύφθηκε ἐν Χριστῷ, ἐν τούτοις ἡ πίστη μας ἀναφέρεται στὸ Θεὸ διὰ τοῦ Χριστοῦ· ἔτσι ὑποκείμενο τῆς θεολογίας εἶναι ὁ Θεός, ποὺ εἶναι ἡ σωτηρία μας διὰ τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ συνέπεια ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μεσίτης ἀνάμεσα σὲ μᾶς καὶ τὸ Θεὸ καὶ ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸ ὑποκείμενο τῆς θεολογίας.

Ἡ μεσιτεία αὐτὴ ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ δὲν ἀφορᾶ μόνο τὴν παροῦσα ζωή, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσχατολογία, δηλ. τὴν αἰωνιότητα (Α΄ Τιμ. 2,5). Μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἀποστέλλει ὁ Πατὴρ τῶν οὐρανῶν τὸ ἅγιο Πνεῦμα στοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν Πεντηκοστή. Τὸ ἅγιο Πνεῦμα ζεῖ καὶ ἐνεργεῖ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει ὡς λογικὸ συνακόλουθο τὸ θέμα τῆς Ἐκκλησιολογίας.

5. Τὸ ἐκκλησιολογικὸ στοιχεῖο τῆς θεολογίας ὀφείλεται στὸ γεγονός, ὅτι ἡ θεολογία ἐπιχειρεῖ νὰ κατανοήσει καὶ νὰ ἑρμηνεύσει τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Σήμερα οἱ θεολόγοι δείχνουν ὅλο καὶ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρουν γιὰ τὰ θέματα ἐκεῖνα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Ἐκκλησία. Πιστεύουν ὅτι τὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὸ ὀνομάζουν, εἶναι ἡ σύνοψη καὶ ἡ βάση τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεώς μας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται σπάνια στὴν Ἐκκλησία. Ἐνδιαφέρει πάντως νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴ ζωὴ τῶν ἁγίων ἐμφανίζεται ἔντονα μία προοδευτικὴ προσέγγιση τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Δείχνουν ἐπίσης καὶ μία διάθεση νὰ ἐγκαταλείψουν ὅ,τι πέτυχαν μὲ ἀγώνα στὴ ζωὴ τους καὶ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἐκκλησία ὅταν τὸ καλεῖ ἡ ἀνάγκη. Ἀκόμα καὶ ὁ Ἀντώνιος τῆς Αἰγύπτου, ποὺ θεωρεῖται ὁ πατέρας τῶν ἐρημιτῶν, ἦταν ἕτοιμος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἔρημο, ὅταν ἀπειλοῦσαν τὴν Ἐκκλησία διωγμοὶ καὶ ἄλλοι κίνδυνοι. Οἱ ρῶσοι πνευματικοὶ συγγραφεῖς τοῦ τελευταίου αἰώνα καθιέρωσαν τὸν εἰδικὸ ὅρο «tserkovnostj», ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ μεταφρασθεῖ. Δηλώνει κάτι παρόμοιο ὅπως «ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα» στὴ βαθειά του ἔννοια, καὶ ἐξυπονοεῖ τὴ συνείδηση, ὅτι κάθε εἴδους εὐλογία παρέχεται διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Θεὸ προσεγγίζει κανεὶς μόνο μὲ τὸ Χριστό, μὲ τὸν Ὁποῖο εἶναι ἑνωμένος ἀποκλειστικὰ στὸ μυστικὸ σῶμα Του. Δὲν ὑπάρχει σωτηρία ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Τὸ ἅγιο Πνεῦμα φανερώνεται ὡς ἡ ψυχή του. Σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸ Νύσσης, ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἐπίπλαστο καθίδρυμα.

Ἡ χριστιανικὴ ζωὴ στὸ σύνολό της ἔχει ἐκκλησιολογικό, ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα, ὅπως ἀρέσκονται νὰ ὑποστηρίζουν οἱ θεολόγοι.

6. Τὰ προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν κόσμο πρέπει νὰ ἀποτελέσουν ἕνα ἀνεξάρτητο τμῆμα τῆς Ἐκκλησιολογίας. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀδιάκοπης ἐκκοσμικεύσεως, ὁ κόσμος καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπομακρύνθηκαν μεταξύ τους. Θὰ ἦταν εὐχάριστο ἂν ἀρχίσουν νὰ πλησιάζουν πάλι, ἂν ἀρχίσουν ἕνα διάλογο. Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ κατανοήσουμε τὸν κόσμο, ὡστόσο τὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα, ποὺ καθορίζουν τὴν πορεία τῆς ἱστορίας, ἐμφανίζονται σὲ μιὰ γλῶσσα, ποὺ ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ παρακολουθήσει. Ἂν παρατηρήσουμε τὰ ποικίλα γεγονότα μὲ τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι εἶναι σημεῖα τῶν καιρῶν. Ἡ πίστη μπορεῖ νὰ διαγνώσει σ' αὐτὰ τὶς βουλὲς τοῦ Θεοῦ, τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Σωτήρα, ποὺ κατευθύνει τὴν πορεία τῆς ἱστορίας.

Ἡ Ἐκκλησία ὅμως μπορεῖ νὰ ἐμπλουτίσει καὶ νὰ διακονήσει τὸν κόσμο. Ὡς μία ὁρατὴ κοινωνία ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὴν πορεία τῶν γεγονότων στὸν κόσμο.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ παραμείνει κλειστὴ στὸν ἑαυτό της καὶ νὰ

ἀπασχολεῖται μόνο μὲ πνευματικὰ ζητήματα. Ποτὲ δὲν ἀπέρριψε τὴν κοινωνία καὶ κατὰ συνέπεια τὸ κράτος. Κατανοεῖ τὴ πρόθεση τοῦ κράτους νὰ ἐπιβάλλει τὴ δικαιοσύνη ὅπως καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν εὐημερία τῶν ἀνθρώπων πάνω στὴ γῆ. Τὸ σύστημα τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς στηρίζεται στὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ. Θὰ δώσουμε λόγο στὸ Θεὸ ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πιὸ ἀσήμαντη πράξη μας. Ἀκόμα καὶ στὴν πολιτικὴ ὁ χριστιανὸς παραμένει ἕνας χριστιανὸς ποὺ βρίσκεται σὲ ἀγαθὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ εἶναι ἠθικός, ἐκπληρώνει ἐνσυνείδητα τὸ χρέος του στὴν κοινωνία καὶ πού ζεῖ μὲ ταπεινότητα καὶ ἀγάπη, μὲ ἀλήθεια καὶ εἰρήνη. Ἡ θεολογία δὲν ἀπορρίπτει τὴν εἰρήνη· ἀντίθετα ἐνθαρρύνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ζεῖ μὲ εἰρήνη καὶ ὁμοψυχία μὲ τοὺς ἄλλους.

Ἡ Ἐκκλησία πρέπει, μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεολογίας, νὰ συνεργασθεῖ στὴν ἐπίλυση ὅλων τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου· δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραμελήσει τὸ κύριο ἔργο της, ποὺ εἶναι ὁ εὐαγγελισμὸς τοῦ κόσμου.

ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

τοῦ Μητρ. George KHODRE

Α΄. Κολασ. 3, 9-10

«Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν».

Νὰ ἀνανεώνεται κανεὶς σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ, νὰ ἀνακαλύπτει τὴν ὡραιότητα αὐτῆς τῆς εἰκόνας ποὺ δὲ χάθηκε ποτέ, νὰ τὴν ξανακερδίζει χάρη στὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν σημαίνει νὰ περνάει ἀπὸ μιὰ μεταμόρφωση παρόμοια μὲ τὴ μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Ἀντίστροφα πρὸς ἐκεῖνο ποὺ συνέβη μὲ τὴν κένωση, μὲ τὴν ὁποία ἔλαβε τὴ μορφὴ δούλου, ξαναπαίρνει, πρὶν ἀπὸ τὸ Πάθος, τὴ μορφὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστὸς μεταμορφώθηκε μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ θεότητα, τὴν ὁποίαν ἔφερε συνεχῶς μέσα στὴν ἴδια τὴν κένωση, φανερώθηκε μέσα στὴν πληρότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεώς του. Ὁ Ἰησοῦς δὲ χάνει τίποτα ἀπὸ τὴ δόξα του. Ἡ θεότητά του ἁπλῶς κρύφθηκε μέσα στὸ μυστήριο τῆς οἰκονομίας του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος, ἐξαιτίας τοῦ κακοῦ, χάνει τὴ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶναι μέσα του. Δὲν ὑπάρχει πιὰ φανέρωση τῆς θεϊκῆς δόξας μέσα του παρὰ μόνο μὲ τὴ μετάνοια.

Ἡ μετάνοια εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς καρδιᾶς του ἀπὸ ὅπου βγαίνουν οἱ κακὲς σκέψεις ἀλλὰ στὴν ὁποία τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μπορεῖ ἐπίσης νὰ δώσει τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης.

Θυμηθεῖτε τὸ χωρίο τῆς Μεταμορφώσεως στὴ διήγηση τοῦ κατὰ Λουκᾶ Εὐαγγελίου: «Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ» (9,30-31). Οἱ δύο προφῆτες βρίσκονταν μαζὶ μὲ τὸν Κύριο μέσα στὴ νεφέλη ποὺ εἶχε τὴ δόξα τῆς θεϊκῆς λαμπρότητας, ἐνῶ ἡ συνομιλία τους ἀναφερόταν στὴν ἀναχώρησή του, στὴν ἔξοδό του. Ἡ λέξη ποὺ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὸ βιβλίο τῆς Ἐξόδου.

Ἡ μετάνοια γίνεται πάντα στὴν ἔρημο. Πρέπει νὰ φύγει κανεὶς ὅπως ὁ Ἀβραάμ, ν' ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι του, ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του, νὰ πορευθεῖ πρὸς τὴ γῆ τῆς Βασιλείας. Ξεχνάει κανεὶς τὰ πάντα καὶ πηγαίνει. Ξεφεύγει κανεὶς ἀπὸ τὰ πάθη του καὶ ἐγκαταλείπει. Οἱ γιοὶ τοῦ Ζεβεδαίου ἄφησαν τὰ δίχτυα τους. Ἡ Σαμαρείτισσα ξέχασε τὴ στάμνα της. Ἀλλὰ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἔρημο, ὅπου πορεύεται κανεὶς μόνος μὲ τὸν Κύριο, ὑπάρχει πάντα κάπου ἕνα πηγάδι. Καὶ ὁ Μωυσῆς ἔκανε νὰ ξεπηδήσει τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ βράχο, γιὰ νὰ μὴ μείνει ποτὲ διψασμένος ὁ ὁδοιπόρος τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πρώτιστη ἀπαίτηση στὴν πορεία του εἶναι νὰ ἀποκτήσει τὴ σκέψη τοῦ Χριστοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία θὰ βλέπει πρόσωπα καὶ πράγματα ὅπως θὰ τὰ

ἔβλεπε ὁ Χριστός. Ἡ μετάνοια μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀγαπᾶμε ὅπως ἀγαπᾶ ὁ Θεός, γιατὶ ἡ ἀγάπη προκαλεῖ τὴ γνώση, νὰ σκεπτόμαστε ὅπως σκέπτεται ὁ Θεός.

Ἂν ἡ Ἐκκλησία, ὡς κοινότητα ἀγάπης, συμμορφώνεται πρὸς τὴ σκέψη τοῦ Χριστοῦ, θὰ εἶναι πραγματικὰ ἡ Νύμφη μου. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν κένωσή της, ν' ἀπαρνηθεῖ τὴν ἄσκηση κάθε ἐξουσίας ποὺ δὲν εἶναι ἐξουσία ἀγάπης. Νὰ γίνει διαφανὴς στὸν Κύριό της, ὥστε Ἐκεῖνος νὰ ἐμφανίζεται διὰ μέσου αὐτῆς. Ἐδῶ, στὴν κοινωνία τῶν Ἁγίων ποὺ ἐπεκτείνεται, ὅλα θὰ γίνουν καινούργια. Ἔτσι θὰ ἔχουμε, ἀκόμα καὶ μέσα στὴν ἱστορία, θαβωρικὲς θεοφάνειες ποὺ θὰ μᾶς συνεπάρουν ἀπὸ χαρά. Ἔτσι θὰ γευθοῦμε τὸ Πνεῦμα καὶ τὴ δοσμένη ἤδη Βασιλεία μὲ μιὰ ἀπέραντη γλυκύτητα.

Β΄. Πράξεις 11,1-11

Ἡ ἐντελῶς καινούργια πραγματικότητα ποὺ φέρνει μπροστά μας αὐτὴ ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς ὁλοκληρωτικῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὅταν δέχεται τὴ φωτιὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ ἰουδαϊκὴ Πεντηκοστὴ ἐγκαταλείφθηκε. Μένει μόνο τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Στὸ ἑξῆς ὑπάρχει μιὰ νέα ἀντίληψη ὅλων τῶν πραγμάτων παρὰ τὴ διαφορὰ τῶν ἐθνοτήτων. Ἡ ποικιλία τῶν γλωσσῶν θὰ συμβόλιζε στὸ ἑξῆς τὴν παγκόσμια συμφωνία μέσα στὴν ἑνότητα τῆς θείας φωτιᾶς ποὺ ἔφερνε ὁ Παράκλητος. Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ ἀντίθεση μὲ τὸν πύργο τῆς Βαβέλ. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ἕνα πρόσχημα ἑνότητας ἐξαιτίας τῆς κοινῆς γλώσσας, ἀλλὰ μιὰ ἐπιθυμία δυνάμεως. Ἡ πόλη καὶ ὁ πύργος ὑψώνονταν ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Καὶ τὸ κίνητρο ἦταν: «ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἡμᾶς ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς» (Γεν. 11,4). Στὴν Πεντηκοστή, ἀντίθετα, δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐπιθυμία ν' ἀποκτήσουν ὄνομα. Ἀκόμα καὶ τὸ ὄνομα «χριστιανοὶ» ἐξέφραζε ἴσως τὸ χλευασμὸ τῶν εἰδωλολατρῶν ἢ τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀντιόχειας. Ἀλλὰ οἱ πιστοὶ ἤξεραν ὅτι ὑπῆρχαν χάρη στὸ Πνεῦμα ποὺ δόθηκε σὲ κάθε ἄνθρωπο (11,17). Καταφεύγουν στὴν ἐλπίδα (11,26) χάρη στὸν Κύριο ποὺ τοὺς δίνει ἕνα καινούργιο ὄνομα. Θὰ πορευθοῦν «πρὸς λαοὺς πολλοὺς ἀλλοφώνους ἢ ἀλλογλώσσους... ὧν οὐκ ἀκούσωσι τοὺς λόγους αὐτῶν» (Ἰεζ. 3,6). Ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ βαπτίσθηκαν στὸ ὕδωρ καὶ στὸ Πνεῦμα, ὅπως καὶ οἱ γιοὶ τῶν μαρτύρων, οὔτε ποὺ σκέπτονται μιὰ ταυτότητα διαφορετικὴ ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς, γιατὶ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28).

Δὲν εἶναι δικό μου ἔργο νὰ κάνω τὴ φιλοσοφία τοῦ ἔθνους. Δεμένο πάντα μὲ τοὺς κοινοὺς πόνους, μὲ τὴ βία ποὺ δέχεται κανεὶς ἢ ἀσκεῖ, μὲ τὸ μακιαβελισμὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τὸ πνεῦμα ἰσχύος ποὺ τοὺς διακρίνει, καὶ στὴν καλύτερη τῶν ὑποθέσεων, μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ὀμορφιά, παραμένει γιὰ μᾶς τὸ πλαίσιο μιᾶς ποιμαντικῆς ἐργασίας ὅπως καὶ ὁ χῶρος ὅπου ἡ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ ἀσκεῖται ἀπέναντι στοὺς φτωχούς. Ἀλλὰ δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ ὑπάρχει θεολογία τοῦ ἔθνους καὶ ἀκόμα λιγότερο θεολογία τῆς γῆς, ἂν τρώγοντας τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ σ' ἕνα εἶδος κυλίνδρου ὅπως ὁ Ἰεζεκιήλ, ἀφομοιωνόμαστε μὲ τὸ Λόγο κι ἐλευθερωνόμαστε ἀπὸ κάθε γήινο δεσμό.

Ὑπάρχει ἀσφαλῶς μιὰ πλευρὰ τοῦ ἱστορικοῦ μας ἐνδύματος, κάποια ὄψη τῆς νοήσεως μας καὶ κάποια συγκίνηση τῆς καρδιᾶς μας ποὺ μᾶς συνδέει μὲ

τὴν πατρίδα μας, ἀλλὰ τὸ οὐσιῶδες τῆς ὑπάρξεώς μας βρίσκεται ἤδη στοὺς οὐρανούς, ὅπου ὁ Υἱὸς κάθεται στὰ δεξιὰ τοῦ Πατρός. Κι ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς αἰσθάνονται νὰ ἀνήκουν σὲ μιὰ στέρεη γῆ καὶ ζοῦν σ' ἕνα πολιτικὸ πλαίσιο λίγο πολὺ σταθερό, θὰ ἦταν καλὸ νὰ θυμοῦνται ὅτι γιὰ ἄλλους ἡ μόνη πατρίδα τους ἔγινε πραγματικὰ ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρός. Νὰ τρώει κανεὶς ἢ νὰ νηστεύει, νὰ βρίσκει ἕνα καταφύγιο ἢ νὰ τὸ ἀφήνει γιὰ νὰ πάει νὰ πεθάνει στὸ σπίτι του, νὰ ζεῖ στὴν τέλεια ἀβεβαιότητα ἂν θὰ μπορέσει νὰ ἐπιστρέψει τὸ βράδυ, νὰ μὴν ξέρει τίποτα γιὰ τοὺς συγγενεῖς ἢ τοὺς φίλους του γιὰ πολλοὺς μῆνες, νὰ ζεῖ μόνο ἀπὸ τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ μὲ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καὶ χαρά, ὅλα αὐτὰ γίνονται μιὰ κατάσταση ποὺ τὴ συνηθίζει κανεὶς ὅπως μιὰ ἄλλη. Σὲ τέτοιες καταστάσεις, τὸ ξεπέρασμα τοῦ ἔθνους ἐξαιτίας τῆς ἱστορικῆς του καταρρεύσεως θὰ ἔπρεπε νὰ προκαλεῖ σὲ ἄλλους ἕνα ἴδιο ξεπέρασμα ἐξαιτίας τοῦ ἱστορικοῦ τους πλούτου.

Εἶναι δυστυχῶς γεγονὸς ὅτι οἱ μεγάλοι, εἴτε παραμένουν μεγάλοι, εἴτε θεωροῦν τὸν ἑαυτό τους μεγάλο, αἰσθάνονται ὡς οἱ κηδεμόνες τῶν μικρῶν. Μερικὲς φορὲς οἱ εὔποροι, οἱ ἔξυπνοι ἢ δυνατοὶ πλάι στὴ χριστιανική τους ταυτότητα ἀποδίδουν στὸν ἑαυτό τους μιὰ γήινη ταυτότητα ποὺ τοὺς γεμίζει ἔπαρση, καὶ νομίζουν ὅτι εἶναι πιὸ πιστοὶ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς ἐκείνους ποὺ τοὺς συντρίβει ἡ ἱστορία.

Βασικά, δὲν ὑπάρχει πιὰ ταυτότητα ποὺ νὰ προστεθεῖ στὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουμε γίνει ἕνας κι ὁ ἴδιος λαὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ Ὠριγένης μιλάει γιὰ τοὺς ἀγγέλους τῶν ἐθνῶν ποὺ ἀναφέρονται στὸ Δευτερονόμιο, στὸ Δανιὴλ καὶ στὴ Σοφία Σειράχ, διδάσκει ὅτι ὁ ρόλος τους ὡς φύλακες τῶν ἐθνῶν τελειώνει μὲ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ποὺ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἄγγελοι ἀνήγγειλαν στοὺς βοσκούς. Εἴμαστε ὅλοι τώρα ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ποὺ βρῆκε ὁ Κύριος «ἐν γῇ ἐρήμῳ· ἐν δίψει καύματος ἐν γῇ ἀνύδρῳ· ἐκύκλωσεν αὐτὸν καὶ ἐπαίδευσεν αὐτὸν καὶ διεφύλαξεν αὐτὸν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ» (Δευτ. 32,10). Ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι ἔτσι ἐμπιστευμένα στὸ Χριστὸ καὶ βρίσκουν τὸν ἑαυτό τους μόνο σ' Αὐτόν.

Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν ὑπάρχει ἐθνικὴ Ἐκκλησία. Ἂν συμβαίνει μιὰ αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία νὰ ἐκτείνεται στὰ ὅρια ἑνὸς μόνο λαοῦ, δὲ σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία κινεῖ πραγματικὰ καὶ μὲ ἀποφασιστικὸ τρόπο αὐτὸ τὸ λαό. Ὀφείλει νὰ αἰσθάνεται γι' αὐτὸν μιὰ ἀπέραντη ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ νὰ προβάλλει ἀντίσταση στίς φιλοδοξίες του, καὶ ἀσφαλῶς στὸ σωβινισμὸ ὅταν ἐμφανίζεται, νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ σχέδια ποὺ τρέφει ἐνδεχομένως ἐνάντια σὲ ἄλλους λαούς. Δὲν ὑπάρχει τίποτα πιὸ μάταιο ἀπὸ τὴν ἐπίδειξη ἱστορικῶν τίτλων δόξας γιὰ νὰ καυχιέται κανεὶς γι' αὐτοὺς ἀπέναντι στοὺς ἀδελφούς του. Εἶναι ἀκριβῶς σημεῖο παρακμῆς μιᾶς ἀνθρώπινης ὁμάδας νὰ ἀναφέρεται διὰ μακρῶν στὸ παρελθόν της, σὰν νὰ φοβόταν μήπως δὲν ἐκτιμᾶται ἀρκετὰ στὸ παρόν.

Πράγματι μιὰ ἐθνότητα δὲν ἀποκαθίσταται μέσα στὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἂν ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό της μόνο σὰν ἕνα ριζοβόλημα, μιὰ γλώσσα καὶ μιὰ ἱστορία, ἀλλὰ ὅταν τὸν βλέπει ὡς ἕνα γίγνεσθαι πρὸς τὴ Βασιλεία τῆς ὡραιότητας ὅπου ἐκπληρώνεται ἡ συνάντηση τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ καθολικότητα, ὡς ἀποδοχὴ τῶν πάντων ἐν Χριστῷ, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι

γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς ἡ μεγαλειώδης διάσταση τῆς ἐθνικότητάς τους. Ἀλλὰ ἡ καθολικότητα ὑποφέρει ἐξαιτίας τοῦ ἐθνικοῦ μεσσιανισμοῦ ἢ κάθε ἄλλης ἀρρώστιας τοῦ κράτους – ἔθνους. Δὲν ὑπάρχει πιὰ μεσσιανικὸς λαός. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπαγγελία ποὺ δόθηκε στοὺς φτωχούς, στοὺς πραεῖς, στοὺς πεινῶντες τὴ δικαιοσύνη, στοὺς ἐλεήμονες ὅλων τῶν ἐθνῶν, τὰ ψυχολογικὰ ἢ πολιτισμικὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς χριστιανικῆς ἐθνότητας ἢ ἀκόμα τὰ θεολογικά της χαρίσματα, ἂν διακρίνονται κι ἀναγνωρίζονται παγκόσμια, δὲν τὴν καθιστοῦν κληρονόμο κανενὸς προνομίου. Ἂν εἴμαστε ἀποφασισμένοι, ἀπόλυτα ἀποφασισμένοι, νὰ ζήσουμε μόνο ἀπὸ τὸ Χριστὸ χωρὶς νὰ προσθέτουμε κανένα ἱστορικὸ – πολιτικὸ πήχη στὸ ἀνάστημά Του, θὰ γινόμαστε τότε ἀληθινὰ ἡ οἰκογένεια τοῦ Πατέρα. Ἀσφαλῶς ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νὰ γνωρίσει σὲ βάθος τὰ μυστικὰ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῶν λαῶν. Αὐτὸ εἶναι ἐπιτακτικὸ καθῆκον τῆς σοφίας της. Ἀλλὰ δὲν ἀφήνεται στὴ γοητεία τῆς λογικῆς τοῦ κράτους, γιατὶ τὸ κράτος εἶναι ἴσως ἀναπόφευκτα δεμένο μὲ κάποια μορφὴ τοῦ κακοῦ. Ὁ τομέας του εἶναι ἀναγκαστικὰ ὁ τομέας τῆς βίας καί, μὲ περισσότερη ἢ λιγότερη διάκριση, τῆς καταπνίξεως τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ παντελὴς ἀπουσία τῆς ἀστυνομίας καὶ τοῦ καταναγκασμοῦ, κι ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔχει ἀρκετὰ καταλάβει αὐτό, τείνει νὰ συμμετέχει στὴ βαναυσότητα τοῦ κράτους, ἐμποδίζοντας τὸν ἄνθρωπο νὰ φθάσει στὴν πληρότητα τῆς κλήσεώς του γιὰ τὴν ὡριμότητα.

Ἂν ἡ ἱστορική μας μορφὴ προσδιορίζεται ἔτσι, ἡ Εὐχαριστία περιλαμβάνεται κι αὐτὴ μέσα στὴν ὑποκρισία. Ἂν οἱ ἀδελφοί μας τῆς ἱεραρχίας ἢ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἰντελλιγκέντσια, μ' ἕνα πνεῦμα ἀνταγωνισμοῦ ἢ διανοητικῆς καταπιέσεως, μᾶς ταπεινώνουν καὶ μᾶς προσβάλλουν, δὲν ὑπάρχει πιὰ πάνω στὴ γῆ τόπος ὅπου ν' ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά μας. Γινόμαστε οἱ ἐξόριστοι ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν ἐθνικό μας χῶρο ἢ χρόνο ἀλλὰ ἀκόμα κι ἀπ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ διάρκεια ποὺ μέσα στὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ξεπερνάει τοὺς σπασμένους χρόνους. Ἡ Ἐκκλησία δὲ θὰ εἶναι πιά, τὸ ἐλπίζω, ἕνας χῶρος ὅπου περιφρονεῖται κανεὶς ἐξαιτίας τοῦ αἵματός του.

Πρέπει κανεὶς νὰ περιμένει ὅτι, μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἐκεῖνοι ποὺ κατέχουν εἶναι σὰν ἐκείνους ποὺ δὲν κατέχουν γιατὶ ἡ καθολικότητα εἶναι οὐσιαστικὰ μοιρασιά, μοιρασιὰ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ εἶναι πάντα ταπείνωση, λεπτότητα καὶ τρυφερότητα τῆς καρδιᾶς. Ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ποὺ ξέρει ὅτι δέχεται τὰ πάντα ἀπὸ τὸν Κύριό της, ποὺ πῆρε ὑπόσταση μόνο ἀπὸ τὸ βλέμμα Του, ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτό της ὡς τὸν ἀπόλυτα Πτωχό, καὶ ὁ Πτωχὸς δὲ ἔχει οὔτε κὰν τὴ συνείδηση μιᾶς ὑπάρξεως ποὺ τοῦ ἀνήκει. Ἡ εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησία αἰσθάνεται ὅτι λαμβάνει τὰ πάντα ἀπὸ τὸν Κύριό της καὶ ἀπὸ τὴν παραμυθία τῶν ἀδελφῶν – Ἐκκλησιῶν. Οἱ θλίψεις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ δημιουργική τους θεολογία, οἱ εὐαγγελικὰ κατάλληλες ἀπαντήσεις τους στὰ ἐρωτήματα τοῦ αἰώνα διαστέλλουν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες μας στὶς διαστάσεις τῆς καθολικότητας ὅπως πρέπει νὰ βιώνεται. Γιατὶ καθολικότητα δὲ σημαίνει μόνο νὰ συμμορφώνεται κανεὶς μὲ ὅλα ὅσα προηγοῦνται ἀπὸ μᾶς, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλα ὅσα πρόκειται νὰ 'ρθοῦν ἐπ' ἐλπίδι.

Γ. Ἰωάννου 1,1-7

Ἡ Οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας

Ὁ Ἀπόστολος θὰ ἀντλήσει τὴ μαρτυρία του ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν πάντων. Ἡ πραγματικότητα τὴν ὁποία θεωρεῖ, ἡ ἀλήθεια τὴν ὁποία γεύεται ταυτίζονται μὲ τὸ Λόγο τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ στὴν Ἀποκάλυψη, ὁ Χριστὸς ἔχει «ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτὸς» (19,12). Κι ὡστόσο, στὸν ἑπόμενο στίχο, ὁ συγγραφέας τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποκαλύπτει ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς εἶναι «περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον ἐν αἵματι, καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ». Αὐτὸ μᾶς θυμίζει τὸ «μὴ ἀνακοινώσιμον ὄνομα», «τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα». Παράλληλα, στὸ Σουφισμό, μόνο μερικοὶ προνομιοῦχοι γνωρίζουν τὸ ὑπέρτατο ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀντικείμενο τῆς μαρτυρίας παραμένει τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ *μαρτυρία* εἶναι ἡ ἔκφραση, μὲ τὴ σιωπὴ ἢ μὲ τὴν πράξη, μὲ τὴ ζωὴ ἢ μὲ τὸ θάνατο, τῆς *θεωρίας* ποὺ λαμβάνεται μέσα στὴν κοινότητα. Ἡ Ἐκκλησία, ὅπως καὶ ὁ Ὁραματιστὴς τῆς Πάτμου, θέλγεται ἀπὸ τὸν Κύριό της στὴ λειτουργία τῆς Κυριακῆς. Νὰ εἶναι κανεὶς τῆς Ἐκκλησίας, σημαίνει νὰ βρίσκεται σὲ κοινωνία μὲ τοὺς Ἀποστόλους ποὺ ἡ κοινωνία τους εἶναι μὲ τὸν Πατέρα καὶ μὲ τὸν Υἱό του τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ἡ κοινωνία μὲ τὸν Πατέρα, «τὸν οἰκοῦντα φῶς ἀπρόσιτον (Α΄ Τιμ. 6,16), εἶναι μιὰ πορεία μέσα στὸ φῶς. Πορεία, λένε πάλι οἱ σουφίτες, ὄχι μόνο πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ ἐν τῷ Θεῷ. Ἡ δική μας κοινωνία μεταξύ μας εἶναι ἡ κοινή μας πορεία μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀπρόσιτο φῶς.

Σ' αὐτὴ τὴν προοπτική, ἡ οἰκουμενικότητα ὡς χωρο-ἱστορικὴ διάσταση δὲν πρέπει νὰ νοεῖται παρὰ ὡς ἡ συνεχὴς προσπάθεια γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ βάθους αὐτοῦ τοῦ ὁράματος μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, γιατὶ ὅλοι οἱ ὁδοιπόροι ἐν Χριστῷ πρέπει νὰ ὁδηγηθοῦν ν' ἀπολαύσουν τὸ γάλα καὶ τὸ μέλι τῆς Βασιλείας. Ὁ ὅρος αὐτοκεφαλία φτιάχθηκε γιὰ νὰ ἐκφράσει τοὺς κανονικοὺς δεσμοὺς συνοδικότητας, γιὰ νὰ ἀποδώσει θετικὰ τὴ σύμπνοια μεταξὺ τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ ζοῦν σὲ μιὰ ἀποστολικὴ γῆ ἢ σὲ μιὰ γῆ ποὺ τὴ συνέστησε ἡ κοινὴ γλῶσσα ἢ οἱ κοινὲς ὀδύνες. Ἡ αὐτοκεφαλία εἶναι ἡ κατάφαση ἑνὸς συνδέσμου εἰρήνης καὶ ὄχι τὸ αὐστηρὸ πλαίσιο ἑνὸς σκληροῦ φυλετισμοῦ. Ἡ αὐτοκεφαλία εἶναι ὁ κόσμος τοῦ ἀνοίγματος μέσα στὴ δημιουργικὴ ταυτότητα. Δὲν εἶναι ἕνας κυνηγετικὸς χῶρος ὅπου οἱ ἀδελφοὶ δὲν ἐπεμβαίνουν παρὰ μόνο ἂν προσκληθοῦν εὐγενῶς. Ἡ ὀρθόδοξη οἰκουμενικότητα εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἀρρώστια τῆς αὐτοκεφαλίας. Ἂν ὑπάρχει κάπου μιὰ πνοὴ τοῦ Πνεύματος, καμιὰ ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση, βασισμένη ὅπως ἡ ὀργάνωση τῶν κρατῶν στὴν αὐτοδιάθεση, δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὴ σταματήσει. Ἡ αὐτοκεφαλία ἐπιτρέπει ὅλες τὶς καταπιέσεις, ὅλες τὶς ὑποκρισίες, καὶ συνευδοκοῦμε ἔτσι σ' αὐτὸ τὸ ἀποτρόπαιο θέαμα ὅπου ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶναι μιὰ κοινωνία τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ μιὰ τυπικὴ ἐπικοινωνία, συχνὰ εὐγενής, μεταξὺ τῶν ἱεραρχιῶν ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μοναχούς. Δὲν ὑπάρχει ὀρθόδοξη οἰκουμενικότητα παρὰ μόνο ἂν τὰ χαρισματικὰ πρόσωπα, οἱ πιστοί, οἱ θεολόγοι τῶν διαφόρων αὐτοκεφαλιῶν βρίσκονται κατὰ κάποιο τρόπο σὲ δομὲς ἐπαφῆς μεταξύ τους τόσο στὸ ἐθνικὸ ὅσο καὶ στὸ διεκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο.

Πράγματι, διαπράττει κανεὶς λογικὸ σφάλμα ὑποθέτοντας ὅτι εἶναι ἑνωμένος ἐξαιτίας τῆς μυστηριακῆς σχέσεως, τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἔπρεπε ἡ Εὐχαρι-

στία νὰ σημαίνει ἁπλῶς μιὰ ἑνότητα ζωῆς ποὺ ἔχει ἤδη ἀποκτηθεῖ. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ κοινωνία ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο βιώνεται μέσα σὲ μιὰ διεκκλησιαστικὴ πραγματικότητα. Λέγεται μέσα στὴν ἀδελφικὴ ἐπικοινωνία, μέσα στὴν εἰρήνη, καὶ φέρεται στὴν εὐχαριστιακὴ προσφορά. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου συγκρατοῦν αὐτὴ τὴν ἑνότητα ἀλλὰ ὑπάρχει ἀρχικὰ μιὰ ἑνότητα πνευματικῆς ἐμπειρίας, διαφορετικὰ κάθε λειτουργικὴ ἔκφραση δὲν περιέχει μέσα της τὸ ὅλον γιατὶ δὲν ἔχει διασταλεῖ στὶς διαστάσεις τοῦ κόσμου.

Αὐτὴ ἡ ἑνότητα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας ἀποτελεῖ μερικὲς φορὲς τὴ βάση δυὸ διαφορετικῶν δογματικῶν διατυπώσεων, ὅπως στὴν περίπτωση ποὺ μᾶς τοποθετεῖ μαζὶ μὲ τοὺς ἀντιχαλκηδόνειους. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι τὸ ἴδιο πνευματικὸ βίωμα εἶναι φανερὸ καὶ στὶς δύο μεριές. «Ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς» (Α΄ Ἰωάν. 1,1) σὲ μιὰ κοπτικὴ ἢ συριακὴ λειτουργία εἶναι αὐτὸ ποὺ δοκιμάζουμε καθημερινὰ σὲ μιὰ βυζαντινὴ λειτουργία. Αὐτὸ ποὺ πιστεύουν οἱ λαοὶ τῆς μονοφυσιτικῆς λεγόμενης οἰκογένειας, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο κατανοοῦν τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι φανερὰ σύμφωνος μὲ τὴ δική μας ἀντίληψη τοῦ μυστηρίου. Θεολόγοι, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους παρευρίσκονται ἐδῶ, τὸ εἶπαν καθαρὰ πολλὲς φορές. Ἡ ἱστορία τῶν δύο μορφῶν τῆς *οἰκουμένης* στὴ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ βαραίνει τόσο ἀθεράπευτα, ὥστε νὰ μὴν ξεπεραστοῦν οἱ λεκτικές τους διαφωνίες καὶ νὰ ἀρνοῦνται τὴν ἑνότητά τους πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ; Προσωπικὰ πιστεύω ἀκράδαντα ὅτι μιὰ ἕνωση σὰν αὐτήν, ὅταν ἀναγγελθεῖ ἢ διακηρυχθεῖ, θὰ πεῖ στὸν κόσμο ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ εἶναι ζωντανὴ καὶ πὼς αὐτὲς οἱ Ἐκκλησίες ποὺ εἶναι τόσο δεμένες μὲ τὴν ἱεροποίηση τοῦ συμβόλου εἶναι πραγματικὰ Ἐκκλησίες ἐλεύθερες ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Ὁ κόσμος θὰ καταλάβει ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ἕνα ὄργανο περισσότερο ἢ λιγότερο πιστὸ κι ὅτι μεταφράζει συχνὰ τὶς ἀντίθετες, ἀλλὰ ὄχι ἀναγκαστικὰ ἀντιφατικές, θέσεις μας, καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος ἢ ἐκκλησιαστικὸς λόγος πρέπει πάντα νὰ μεταφέρεται στὴ φλεγόμενη βάτο ὅπου ὁ Θεὸς ὀνομάζεται ὡς Ἐκεῖνος ποὺ βρίσκεται σὲ πορεία.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὸ δόγμα συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη διδασκαλία. Ἴσως τὸ σύμβολό του τὸ πιὸ περιεκτικὸ θὰ ἦταν ἡ *θέωση*. Τὸ δόγμα δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὴ διδασκαλία γιατὶ ἀλλιῶς θὰ καταντοῦσε μιὰ ὑπόθεση τῆς σημαντικῆς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ βεβαιώσουμε στὴ θεολογική μας μαρτυρία ὅτι δὲν εἶναι τὸ σημαντικὸ νὰ εἴμαστε Χαλκηδόνειοι μὲ ὅλους τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως, ἀλλὰ ὅτι τὸ σημαντικὸ εἶναι νὰ ἔχουμε οὐσιαστικὰ τὴν ἴδια ἀντίληψη τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, ὅπως τὸ μυστήριο αὐτὸ φανερώθηκε στὰ βασικὰ ἐρωτήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐποχῆς μας. Ἡ ἐξηγητικὴ ἀποτελεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ γιὰ μᾶς τὴν πέτρα τοῦ σκανδάλου. Ἂν δὲν καταλαβαίνουμε οὐσιωδῶς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὴ σχέση Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, τὴν Εὐχαριστία καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε παρὰ αὐτὰ τὰ σημαντικὰ σημεῖα, δὲν μποροῦμε νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀνήκουμε στὴν ἴδια πίστη. Ἐδῶ ὅμως ἐνδιαφέρει κυρίως ν' ἀποφύγουμε τὸ διφορούμενο τῆς γλώσσας. Ἡ θεολογικὴ ἐννοιοκρατία δὲν εἶναι καθόλου σωτήρια.

Ἡ συνάντηση μας μὲ τὸ Θεὸ στὴν Ἐκκλησία Του εἶναι μιὰ συνάντηση μέσα στὴν πνευματικὴ πραγματικότητα.

Ὁ ὀρθόδοξος κόσμος τότε μόνο θὰ μπορέσει νὰ προσκομίσει μιὰ γόνιμη μαρτυρία ὅταν, χωρὶς νὰ πάψει νὰ ἐνισχύει τὴν ὀργανικὴ του οἰκουμενικότητα, φέρει σ' ὁλόκληρο τὸ χριστιανικὸ κόσμο αὐτὴ τὴ μέριμνα τῆς ἀλήθειας στὴν ἰωάννεια σημασία τοῦ ὅρου. Ἡ μέριμνα τῆς μετοχῆς στὸ Θεὸ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ μὲ ὅλους τοὺς ἁγίους πρέπει νὰ πρωτεύει ἀπέναντι στὴ μέριμνα τῆς ἑνότητας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Δὲ θὰ ἤθελα νὰ νομισθεῖ ὅτι ἀποκρούω τὴν οἰκουμενικὴ μέριμνα ὅπως τὴν ἔζησαν γενιὲς πρωτοπόρων καὶ ὅπως τὴν ἀκολουθοῦν χιλιάδες ζηλωτῶν χριστιανῶν μὲ γνήσια ἀγάπη στὸ Χριστό. Μολαταῦτα, ἂν ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κατ' εἰκόνα τῆς τριαδικῆς ἑνότητας, εἶναι στὴν οὐσία ἡ διακήρυξη τῆς ταυτότητάς μας μέσα στὸ μυστήριο τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ ταυτότητα προέρχεται ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀγάπη ποὺ ἐπιτρέπει τὸ ἄνοιγμα στὴν ἐμπειρία τῆς καθολικῆς ἀλήθειας. Ἂν ὁ ὀρθόδοξος κόσμος εἶναι ἱκανὸς γιὰ ταπείνωση, θὰ ταπεινωθεῖ ὅπως ὁ Χριστὸς μέχρι θανάτου. Ἡ ζωή Του θὰ λάμψει μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐξουθένωση ποὺ θὰ μεταδώσει τότε τὸν κοχλασμὸ τῆς τριαδικῆς ἀγάπης. Ἂν ἡ ὀρθόδοξη ἀνθρωπότητα ἀναγνωρίζει μέσα της ὁλόκληρο τὸ Χριστό, θὰ ἀδειάσει ἀπὸ τὴν ὕπαρξή της καθετὶ ποὺ δὲν εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος θὰ μάθει τότε ὅτι ζοῦμε, με ὅλες τὶς ἶνες τῆς Ἐκκλησίας μας, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τοῦ Πάσχα.

Αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ μόνο μὲ μιὰ νέα Πεντηκοστή, μιὰ πύρινη ἀνανέωση. Ἡ ποιμαντικὴ ζωή, ριζωμένη καὶ πάλι στὶς πηγὲς τῆς μεγάλης Παραδόσεως, πρέπει νὰ 'ρθεῖ σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ σύγχρονο ἄνθρωπο στὶς παρεκκλίσεις του καὶ στὴ μοναξιά του, κι αὐτὴ ἡ μέριμνα πρέπει νὰ πρωτεύει ἀπέναντι σὲ κάθε ἄλλη. Τότε ἡ ὀρθόδοξη οἰκουμενικότητα θὰ εἶναι ὀργανική. Ἡ ὁριζόντια διάσταση τῆς παγκόσμιας ὑπάρξεώς μας θὰ δεχθεῖ τὴ λάμψη ἑνὸς μεγάλου φωτός.

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ

τοῦ Ναντὶμ ΤΑΡΑΖΗ

Ἐφ' ὅσον τὸ ἐπίμαχον θέμα ἐνταῦθα εἶναι ἡ μαρτυρία τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ φέρῃ εἰς τὸν κόσμον, θὰ ἦτο ἴσως ὀρθότερον νὰ εἰσέλθωμεν ἀμέσως εἰς τὸ θέμα τοῦ ἐνδιαφέροντός μας. Ἐν τούτοις, ἀφοῦ ἡ σωτηρία εἶναι, ἐν τέλει, τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς μαρτυρίας, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ὅτι εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀντικείμενον τοῦ ἐνδιαφέροντός μας ἐν γένει, θὰ ἦτο καλύτερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ προχωρήσωμεν ἐπαγωγικῶς ἀπὸ τὴν βιβλικὴν θεώρησιν τῆς σωτηρίας προκειμένου νὰ προσδιορίσωμεν καλύτερον τὸ ὅλον θέμα τῆς μαρτυρίας τῆς σωτηρίας. Ἡ ἐν λόγῳ πρόσβασις φαίνεται νὰ δικαιολογῆται ὄχι μόνον ἐξ ἐπόψεως λογικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπόψεως οὐσιαστικῆς, δηλ. τὸ ὅλον θέμα τοῦ βιβλικοῦ μηνύματος εἶναι ἡ σωτηρία. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τῆς σωτηρίας συνιστᾷ τὸν πυρῆνα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἡ πραγμάτωσίς της ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ κηρύγματος εἶναι νὰ καλέσῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μετάσχουν τῆς σωτηρίας. Μία λεπτομερειακὴ ἔρευνα τῆς βιβλικῆς θεωρήσεως τῆς σωτηρίας εἶναι, ἐν τούτοις, πολὺ μακρὰ διὰ τὰ περιωρισμένα χρονικὰ ὅρια τῆς παρούσης εἰσηγήσεως, καὶ διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶ εἰς τὸ νὰ ἐκθέσω *τρία συστατικὰ χαρακτηριστικὰ* τῆς σωτηρίας, ἐπὶ τῇ βάσει τοιαύτης ἐρευνης, ἡ ὁποία νομίζω ὅτι διαφωτίζει τὸ θέμα μας.

Ἐκκινοῦντες ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εὑρίσκομεν ὅτι τὸ ἁπλούστατον ἀλλὰ καὶ τὸ πλέον ἐκπληκτικὸν γνώρισμα τῆς ἰδέας τῆς σωτηρίας, εἰς τὴν ἐν λόγῳ φιλολογίαν, εἶναι ὅτι ἡ σωτηρία ἔχει ἐφαρμογὴν εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῶν τρεχουσῶν ἀνθρωπίνων καταστάσεων, εἴτε εἶναι φυσικαὶ ἢ ψυχολογικαί, εἴτε εἶναι ἀτομικαὶ ἢ κοινωνικαί.

Τοιαῦται καταστάσεις εἶναι ἡ ἀσθένεια, ὁ πόλεμος, ἡ καταπίεσις, ἡ δουλεία, ὁ τρόμος, τὸ ἄγχος (stress), ὁ ἐμπαιγμός... καὶ ἀκόμη καὶ φυσικὰ φαινόμενα, ὅπως πλημμύρα, ξηρασία, ἀκρίδες... Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ σωτηρία πάντοτε θέτει τέλος εἰς τὰς προαναφερθείσας καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς θέτουσαι ἐν κινδύνῳ πλήρως τὸν ἐπίγειον βίον τοῦ ἀνθρώπου. Βεβαίως τοῦτο δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ χάσωμεν ἀπὸ τὴν προοπτικήν μας τὸ ὅτι αἱ ἀνωτέρω ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ζωὴν καταστάσεις θεωροῦνται, κατὰ κύριον λόγον, ὡς συνδεόμεναι μετὰ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ τελευταία ἀποτελεῖ, ὡς τοιαύτη, τὸ ὑπόβαθρον αὐτῶν τῶν καταστάσεων. Διὰ τοῦτο ἡ σωτηρία εἶναι, ἐν τέλει, σωτηρία, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καθ' ἑαυτήν, τουλάχιστον ἀπὸ τὰς συνεπείας της. Καὶ ἀφοῦ ὁ ἔσχατος καρπὸς τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ θάνατος (Γεν. 2,17· 3,19,22· Ρωμ. 6,20-23· Α' Κορ. 15,26), ἡ σωτηρία εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀναφέρεται πρακτικῶς εἰς καταστάσεις κατεχομένας ἀπὸ τὸ δίδυμον «ἁμαρτία-θάνατος».

Κατὰ δεύτερον λόγον, ἡ σωτηρία, ἡ ὁποία συμβαίνει χάριν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἐπεξειργασμένη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἕνα σωστικὸν συμβὰν (saving happening) γεγονὸς σωτηρίας (salvation event). Μὲ ἄλλους λόγους ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας. Τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἀποκαλεῖ *Αὐτὸν* συχνὰ «σωτηρία».

Τέλος — καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖον μᾶς φέρει ἐγγύτερον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θέματός μας — ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν μαρτυρίαν της, ὡς *συστατικὸν* γνώρισμά της, καὶ μάλιστα ἐπὶ δύο ἐπιπέδων. Ἀφ' ἑνὸς μέν, πᾶν σωτηριῶδες γεγονὸς θεωρεῖται πάντοτε ὡς μαρτυρία τοῦ Θεοῦ περὶ φιλανθρώπου Κυρίου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἱστορίας. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, ἡ μαρτυρία πρέπει νὰ κατανοηθῇ ἐπίσης ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ ὠφελουμένου ἐκ τῆς σωτηρίας μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι οὗτος καλεῖται νὰ μαρτυρῇ τοῦτο. Καὶ ἂν ἐχαρακτήρισα τὸ δεύτερον αὐτὸ ἐπίπεδον τῆς μαρτυρίας ἐπίσης ὡς *συστατικὸν* μέρος τῆς σωτηρίας, τοῦτο συμβαίνει ἀκριβῶς διότι τὸ νὰ εἶναι κανεὶς φορεὺς τῆς μαρτυρίας καθιστᾷ ἓν σωτηριῶδες γεγονὸς σωτηρίαν proprio sensu, ἤτοι σωτηρίαν in actu, ἢ καλύτερον *«σῴζουσαν σωτηρίαν»*. Ἡ δευτέρα αὐτὴ ὄψις τῆς μαρτυρίας, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ φορέως τῆς μαρτυρίας ὑπὸ τοῦ σωθέντος ἀνθρώπου, δικαιώνει ἐν τέλει τὴν στάσιν τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ κηρύγματος, καὶ ἐπὶ πλέον ἐξηγεῖ ὄχι μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «πρὸς τί», ἀλλ' ἐπίσης καὶ κυρίως ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «ἐπὶ ποίας βάσεως», διατὶ τελικῶς ἡμεῖς οἱ παρόντες ἐνταῦθα συνεκεντρώθημεν.

Ἐὰν δὲ τώρα στραφῶμεν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, εὑρίσκομεν καὶ πάλιν σαφέστατα τὰ τρία προαναφερθέντα χαρακτηριστικὰ τῆς σωτηρίας. Τοῦτο δικαιώνει κατ' ἐμὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τὸν ὁποῖον τοὺς ἀποδίδω εἰς τὴν εἰσαγωγὴν *συστατικὰ χαρακτηριστικά*. Ἐν τούτοις, τὸ κύριον θέμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἐκπλήσσει εἶναι ὅτι ἡ θεώρησις τῆς σωτηρίας, ὡς καὶ κάθε ἄλλο εἰς αὐτὴν τὴν φιλολογίαν «παρέχεται» («πληροφορεῖται») ἀμέσως ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἀφοῦ ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἶναι πράγματι ὁ ἐγκαινιαστὴς τοῦ τέλους τοῦ χρόνου, αὐτὴ ἡ κατηγορία τῆς σωτηρίας φέρει τὴν ἔντασιν τῆς προγεύσεως τῶν ἐσχάτων τοῦ Θεοῦ.

Ἐπισκοποῦντες, λοιπόν, τὰ τρία ἀναφερθέντα χαρακτηριστικὰ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην *ἡ ἁμαρτία* καθ' ἑαυτὴν παρουσιάζεται ὡς κατάστασις ἡ ὁποία ἐπικαλεῖται τὴν σωτηρίαν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κυριολεκτικῶς «ἐκριζώνει» κάθε κακόν, δηλαδὴ τὸ ἐξοντώνει ἀπὸ τὴν ρίζαν του, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἁμαρτία. Ἡ θέσις αὐτὴ προβάλλεται τόσον εἰς τὰ Εὐαγγέλια, ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον καινοδιαθηκικὴν φιλολογίαν. Συγχρόνως ὁ Ἰησοῦς φαίνεται ἱκανὸς νὰ ἐξολοθρεύσῃ κάθε κακὸν καταστρέφων τὰ ἔσχατα παράγωγά του, δηλαδὴ τὸν θάνατον, τὸν ἔσχατον ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπότητος (Α΄ Κορ. 15,26).

β) Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοποθετούμεθα *ἀμέσως* πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κυρίου, πηγῆς καὶ χορηγοῦ τῆς σωτηρίας. Ἄλλαις λέξεσιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ συναντῶμεν τὴν ἰδίαν τὴν σωτηρίαν (Πράξ. 4,12· πρβλ. Α΄ Κορ. 1,30).

γ) Ὅ,τι ἐλέχθη, ἐξηγεῖ διατὶ ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ Ἰησοῦ ἦτο νὰ συναγάγῃ μάρτυρας πέριξ Αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ἦτο σωτηρία, ἡ κάθε λέξις ἢ πρᾶξις Του ἦτο μαρτυρία τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεργαζομένης σωτηρίας καὶ ipso facto ἐκάλεσε φορεῖς τῆς μαρτυρίας τῆς ἐξειργασμένης σωτηρίας. Ἡ συνεχὴς αὕτη σωτηρία in actu τοῦ Ἰησοῦ ἀπῄτει ἀπὸ πάντα αὐτόπτην μάρτυρα «τῶν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν *ἐν παντὶ χρόνῳ ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν* ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν» (Πράξ. 1, 21-22).

Ἐν τούτοις, αὐτὰ τὰ τρία χαρακτηριστικὰ τῆς σωτηρίας — ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἀκραίας ἐκφράσεις των — δὲν εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν σωτηρίαν τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ὁ βασικὸς λόγος διὰ τοῦτο εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινίασις τῶν ἐσχάτων φέρει μεθ' ἑαυτῆς μίαν πλήρη καινότητα, τὴν ὁποίαν οἱ παλαιοὶ ἀσκοὶ κατ' οὐδένα τρόπον δύνανται νὰ φέρουν. Ἡ σωτηρία, ἡ ἐπεξειργασμένη ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ νέας προοπτικάς, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἔργον τῆς μαρτυρίας της. Τὸ κρίσιμον πρόβλημα τὸ ὁποῖον παραμένει πρὸς λύσιν εἶναι: ἐπὶ τῇ βάσει ποίων κριτηρίων πρόκειται νὰ κρίνωμεν αὐτὰ τὰ νέα χαρακτηριστικὰ καὶ νὰ δικαιώσωμεν τὴν ἐπιλογήν μας δι' αὐτά; Ἡ μόνη δυνατὴ ἀπάντησις εἰς αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι τὸ ἀφετηριακὸν σημεῖον διὰ πᾶσαν ἔρευναν ἐν προκειμένῳ δὲν δύναται νὰ εἶναι παρὰ μόνον ἡ Ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιλογὴ δύναται εὐκόλως νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατωτέρω προϋποθέσεων:

α) Τὸ γεγονὸς αὐτὸ[1] ἀνακεφαλαιώνει ἐξαντλητικῶς καὶ τὰ τρία ἀνωτέρω ἀναφερθέντα χαρακτηριστικὰ τῆς σωτηρίας. Διὰ τῆς Ἀναστάσεως ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ καρπός της, ὁ θάνατος, κατηργήθησαν ὁλοσχερῶς (Α΄ Κορ. 15, 26·55)[2]. Αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐπίσης,ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Κύριος καὶ οὕτω de facto ἡ μόνη πηγὴ τῆς σωτηρίας. Καί, ἐν τέλει, ἡ Ἀνάστασις εἶναι ἡ ὀργανικὴ (factual) βάσις διὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἐκκλησίας: ὅλαι αἱ ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου ἀποκορυφώνονται εἰς μίαν ἐντολὴν διὰ μαρτυρίαν καὶ ἀποστολήν.

β) Τὸ Πάσχα δὲν εἶναι μόνον ἡ πραγματικὴ βάσις διὰ τὴν μαρτυρίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ πραγματικὸν *περιεχόμενόν* της. Παρὰ τὸ ὅτι ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν sine qua non δι' ἕνα αὐτόπτην μάρτυρα τὸ νὰ ἔχῃ συνοδεύσει τὸν Ἰησοῦν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δημοσίας δράσεώς του, ἐν τούτοις ἡ μαρτυρία του ἀναφέρεται ἐν τέλει εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ (Πράξ. 1,22). Ἐὰν λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τῆς μαρτυρίας εἶναι κατὰ βάσιν ἡ σωτηρία, τότε τὸ γεγονὸς τοῦ Πάσχα πρέπει νὰ ἐπιφέρῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὸν πυρῆνα τοῦ τί εἶναι περίπου ἡ σωτηρία, ἢ τί πρέπει νὰ εἶναι, ἢ τί θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι. Διὰ τοῦτο τὸ κήρυγμα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τὸ εὐαγγέλιον, ὁ λόγος τῆς σωτηρίας, περιεστρέφετο καὶ συνωψίζετο εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ Ναζαρὲτ (βλ. κυρίως Ρωμ. 10, 9-10, ἰδίως εἰς τὴν συνάφειαν ὅπου συνδέεται ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀκολούθους στίχους περὶ μαρτυρίας καὶ ἀποστολῆς στ. 11-17).

γ) Τὸ γεγονὸς τῆς Ἀναστάσεως εἶναι τόσον πολὺ ὁ λόγος τῆς σωτηρίας καὶ ὁ πυρὴν τοῦ εὐαγγελίου, ὥστε ὁ Παῦλος δὲν ἠδυνήθη παρὰ νὰ τὸ ἀναφέ-

ρῃ εἰς τὴν περίτεχνον ὁμιλίαν του ἐπὶ τοῦ 'Αρείου Πάγου, ἀκόμη καὶ παρὰ τὸν κίνδυνον νὰ ἀπολέσῃ πᾶσαν περαιτέρω ἐπαφὴν μὲ τοὺς περισσοτέρους ἐκ τῶν ἀκροατῶν του. Καίτοι τοῦτο συνέβη, ἐν τούτοις δὲν μετέβαλε τὴν σκέψιν του ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Κόρινθον.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, πάντα ταῦτα ἀρκοῦν διὰ νὰ ἐκλάβωμεν τὴν 'Ανάστασιν καὶ τὰς συνεπείας της ὡς ἀφετηρίαν διὰ τὴν διασάφησιν τοῦ τί δύναται νὰ σημαίνῃ δι' ἡμᾶς ἡ μαρτυρία διὰ τὴν σωτηρίαν σήμερον. 'Εκεῖνο τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν 'Ανάστασιν ἀκόμη περισσότερον καὶ κατὰ ἕνα μοναδικὸν τρόπον διαφωτιστικὴν διὰ τὸ θέμα μας εἶναι ὅτι ὄχι μόνον εἰς αὐτὴν συμβαίνει ἡ σωτηρία καὶ ἑδράζεται ἡ μαρτυρία, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν ἐπίσης θεμελιοῦται ἡ ἰδία ἡ 'Εκκλησία. 'Υπὸ τὸ φῶς τῆς 'Αναστάσεως λοιπὸν – καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μόνον δυνατὸν φῶς δι' οἱανδήποτε θεολογικὴν θεώρησιν –, 'Εκκλησία, σωτηρία καὶ μαρτυρία συνυφαίνονται ὀργανικῶς ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος, καὶ μέχρι τῆς ὁλοκληρώσεως ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἤρχισεν διὰ τοῦ Πασχαλίου γεγονότος, οὐδὲν ἐκ τῶν τριῶν τούτων δύναται νὰ ζήσῃ ἢ νὰ θεωρηθῇ μακρὰν τῆς ἀμεσότητός του ἐκ τῶν δύο ἄλλων. Τὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας, τὸ μυστήριον τῆς 'Εκκλησίας καὶ ἡ μαρτυρία συγκροτοῦν μίαν πραγματικότητα ἐκ τῆς ὁποίας ὁ χριστιανὸς ζῇ καὶ τῆς ὁποίας τὸ φῶς τὸν βοηθεῖ νὰ διαλάμπῃ εἰς ἅπασαν τὴν δημιουργίαν 'Εκείνου, ὁ ὁποῖος εἶναι «ὁ μάρτυς ὁ πιστός, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς» ('Αποκ. 1,5).

Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, παρὰ τὴν κεντρικὴν θέσιν τοῦ Πασχαλίου γεγονότος δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξιν τῆς 'Εκκλησίας καὶ διὰ τὸ ὅλον θέμα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς μαρτυρίας της, ἡ ὁποία εἶναι ἡ raison d' être τῆς Βίβλου, οὐδὲν Εὐαγγέλιον ἢ ἄλλο καινοδιαθηκικὸν κείμενον περιγράφει τὸ *συμβὰν* τῆς 'Αναστάσεως. Διὰ τοῦτο, μάλιστα, τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον τελικῶς εἶναι τὸ μοναδικὸν κριτήριον τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τοῦτο συμβαίνει χάριν τῆς ἑνότητος τῆς τοιαύτης πολυποικίλου φιλολογίας, δὲν ἐμφανίζεται ὡς τοιοῦτον εἰς τὸ κείμενον[3]. Μολονότι δὲ ἡ σωτηρία λαμβάνει χώραν εἰς τὸ γεγονὸς τῆς 'Αναστάσεως, ἡ μαρτυρία θεμελιοῦται καὶ περιστρέφεται πέριξ τοῦ Πασχαλίου γεγονότος καὶ τὸ συγκεκριμένον ἐκκλησιαστικὸν ἐπιφώνημα χαρᾶς καὶ αὐτοπροσδιορισμοῦ εἶναι «Χριστὸς 'Ανέστη», ἐνῷ οὐδεὶς πιστὸς ποτὲ ἔχει *«ἐκστομίσει»* αὐτὴν τὴν θεμελιακὴν πραγματικότητα. Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν διότι αὐτὸ τὸ γεγονὸς μᾶς εὑρίσκει εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ἀρρήτων ρημάτων τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ, τῆς Θεολογίας, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ἡ 'Ορθοδοξία.

'Εκεῖνο, λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἔχει τεραστίαν σημασίαν διὰ τὸ θέμα μας – τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὸν χῶρον τῆς θεολογίας τῆς οἰκονομίας – εἶναι ὅτι σωτηρία, 'Εκκλησία καὶ μαρτυρία εἶναι ὁριστικῶς τρία χαρακτηριστικὰ τῆς Οἰκονομίας, θεμελιούμενα εἰς τὸ γεγονὸς τοῦ Πάσχα. 'Επὶ πλέον τὰ γνωρίσματα αὐτὰ εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐρριζωμένα εἰς τὸ ἐν λόγῳ γεγονός, ὥστε ἕκαστον ἐξ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ διατυπωθῇ ὀρθῶς ἄνευ τῶν ἑτέρων δύο. ῎Αν τοῦτο συμβαίνῃ, τότε ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμὸς προσέφερεν εἰς τὰς ἐπιγενομένας γενεὰς ἕνα ἀνεκτίμητον κριτήριον ὀρθότητος, ἀληθείας καὶ πιστότητος εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ νέου τρόπου ζωῆς εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον ζοῦν.

'Εν τούτοις, ἐπειδὴ δὲν θεωρῶ τὸν ἑαυτόν μου ἁρμόδιον νὰ παρουσιάσῃ μίαν καλῶς διαρθρωμένην σύνθεσιν ἐπὶ ἑνὸς τόσον λεπτοῦ θέματος, θὰ προσπαθήσω ἁπλῶς νὰ θέσω πρὸς συζήτησιν ὡρισμένας θέσεις ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θέμα μας.

I. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ «τόπος» τῆς σωτηρίας, τῆς ἐπεξειργασμένης διὰ τοῦ Πασχαλίου γεγονότος. Δι' αὐτοῦ δὲν ἐννοεῖται μόνον ὅτι ἡ σωτηρία λαμβάνει χώραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐπίσης, καὶ ἀκόμη πρωταρχικῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἡ σωτηρία, ὅταν ὁ Κύριος ἐπραγμάτωσεν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς δημιουργίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι οὕτω τὸ ἐναργὲς (actual) σημεῖον αὐτῆς τῆς σωτηρίας, δηλαδὴ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅλης τῆς κτίσεως. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνύπαρκτος ἡ Ἐκκλησία *καὶ* ὁ κόσμος, ἀλλὰ μερικὰ τμήματα αὐτοῦ τοῦ συνόλου ἤρχισαν αἰφνιδίως, ὅπως ἦσαν, νὰ ἀντανακλοῦν — ἐν τῷ φωτὶ τῆς Ἀναστάσεως — τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀμαυρωθεῖσαν εἰκόνα. Τοῦτο ἐξηγεῖ, κατ' ἐμέ, διατὶ πάντοτε ἡ Καινὴ Διαθήκη τηρεῖ αὐτὴν τὴν αἰσιόδοξον στάσιν ἔναντι τοῦ μὴ εἰσέτι λυτρωθέντος μέρους τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον γίνεται Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν διάχυσιν αὐτοῦ τοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον σκοτία «οὐ κατέλαβεν» (Ἰωάν. 1,5). Καὶ τοῦτο γίνεται ὄχι διότι ἡ Ἐκκλησία μαρτυρεῖ, ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία μαρτυρεῖ ἐπειδὴ αὐτὸ συμβαίνει, καὶ μαρτυρεῖ ὅτι συμβαίνει τοῦτο. Ἐν ἄλλοις, ἡ μαρτυρία εἶναι μία ὄψις τῆς ὑποστάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ — κατὰ τὰ προλεχθέντα — μάλιστα *συστατικὴ* πλευρὰ τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅ,τι πρὸ ὀλίγου ὑπεγραμμίσθη δύναται εὐκόλως νὰ διαπιστωθῇ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ πεδίου τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὅ,τι συνήθως προβάλλεται ὡς παραλληλισμὸς τοῦ Πάσχα πρὸς τὴν ἔξοδον, δὲν δύναται νὰ μειώσῃ τὴν βασικὴν διαφοροποίησιν μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Ἰσραήλ. Ἐνῷ εἰς τὸν τελευταῖον ἡ κυριαρχοῦσα φυσιογνωμία ἦτο ὁ προφήτης, ὁ φορεὺς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κοινότητα, ἡ Καινὴ Διαθήκη τοποθετεῖ αὐτὴν τὴν μορφὴν εἰς δευτέραν θέσιν, μετὰ τὸν ἀπόστολον. Καὶ τοῦτο ἀληθεύει ἐπὶ τοπικοῦ ἐπιπέδου (Α' Κορ. 12, 28), ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 κλίμακα τῆς δημιουργίας (Ἐφ. 3, 20· βλ. ἐπίσης 4, 11), ἐὰν μία τοιαύτη διάκρισις εἶναι δυνατή. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἀπόστολος, μία ἀνύπαρκτος φυσιογνωμία εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὡρίσθη πρῶτος εἰς τὴν κοινότητα τοῦ νέου αἰῶνος, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ νέον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν — συγκρινομένην πρὸς τὸ Ἰσραὴλ — εἶναι μία *συγκεκριμένη καὶ καθοριστικὴ* κοινότης, ἡ ὁποία ἐκ τῆς νέας κοινότητος δημιουργεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ χρειάζεται τὸν προφήτην, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ ὡς ἐξαπλουμένη κοινότης, ἡ Ἐκκλησία ἔχει πλησίον της, οὕτως εἰπεῖν, ὡς προβολέα μεταδοτικὸν φωτός, τὸν ἀπόστολον ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ ὄντα — εἰσέτι — κοινότητα.

Τὸ πρωτεῖον τῆς ἀποστολικότητος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οὐδόλως σημαίνει ὅτι ὁ ἀπόστολος σύρει διὰ τῆς βίας τὴν Ἐκκλησίαν ἐκεῖ ὅπου ἐκεῖνος ἐπιθυμεῖ. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου γέμουν ἐπιθυμητῶν σχεδίων καὶ σκέψεων, τὰ ὁποῖα δὲν πραγματοποιοῦνται. Διὰ τοῦτο, καίτοι κινεῖται εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἀπόστολος εἶναι ἀκόμη μέλος της καὶ εἶναι πλήρης Πνεύματος Ἁγίου. Συνεπῶς ἐνεργεῖ οὗτος κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον συντηρεῖ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ

τὸ διαχέει πέριξ αὐτῆς. Τὸ Πνεῦμα ὠθεῖ τὸν Φίλιππον νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν Αἰθίοπα εὐνοῦχον (Πράξ.8, 29). Τὸ Πνεῦμα ἀπαγορεύει εἰς τὸν Παῦλον καὶ τὴν συνοδείαν του νὰ κηρύξουν τὸν Λόγον εἰς τὴν Ἀσίαν (16, 6) καὶ δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ ὑπάγουν εἰς τὴν Βιθυνίαν (16, 7). Ὁ ἀπόστολος δὲν εἶναι μείζων τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἡ τελευταία εἶναι μείζων τῆς Κεφαλῆς καὶ Κυρίου αὐτῆς, τοῦ Ὁποίου τὰ βήματα, τόσον εἰς τὴν Παλαιστίνην ὅσον καὶ πέραν αὐτῆς, ὡδήγησε – κατὰ τὰ Εὐαγγέλια – τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἀκόμη τὸ ἔργον τοῦ Πνεύματος διὰ μέσου τῶν ἀποστόλων ἐκφράζεται κατὰ τρόπον διαφορετικὸν ἀπὸ ὅ,τι διὰ μέσου τῶν προφητῶν. Ἐνῷ οἱ μὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ νὰ ἐνοικήσῃ ἡ σωτηρία εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν, οἱ δὲ μαρτυροῦν τὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας εἰς τοὺς μὴ – εἰσέτι – πιστεύοντας. Ἐνῷ ὁ προφήτης ὁρίζεται διὰ τὴν «οἰκοδομήν», ὁ ἀπόστολος καλεῖται διὰ τὴν «ἐποικοδομήν». Διὰ τοῦτο καί, μολονότι ὁ ἀπόστολος ὑπολείπεται τοῦ προφήτου μόνον κατὰ τοῦτο, τὸν χειροτονεῖ ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸ γίνεται πάντοτε ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐζήτησε τὸν διαχωρισμὸν τοῦ ἀποστόλου. Δι' αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ ὁ φορεὺς τῆς μαρτυρίας καθίσταται, ὅπως ἦτο καὶ κατὰ τρόπον ἐξαιρετικόν, per se καὶ in se πλήρης Πνεύματος καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν Του. Καὶ ἐὰν κάθε χριστιανὸς καθίσταται διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ Πνεύματος «θεοδίδακτος» (Α΄ Θεσσ. 4, 9), τότε ὁ ἀπόστολος εἶναι δι' αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ καὶ χάριν τούτου ὁ «θεοδίδακτος» par excellence. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς κάμνει τὴν φωνήν του αὐθεντικὴν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας: τῆς ὑπενθυμίζει τὴν διαρκῆ ἐγρήγορσιν ἐντὸς τῆς ὁποίας αὕτη εὑρίσκεται συνεχῶς, καθ' ὅσον ἓν τμῆμα τοῦ κόσμου τούτου συνεχίζει νὰ ζῇ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς μὴ –εἰσέτι – Ἐκκλησίας.

Ὁ ἀπόστολος, εἰς τὴν μοναδικήν του θέσιν, ἔχει τὴν ἐμπειρίαν τοῦ Σταυροῦ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, διότι εἶναι ταυτοχρόνως φορεὺς δύο μηνυμάτων. Τὸ πρῶτον εἶναι μία κλῆσις ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸν κόσμον, νὰ βαδίσῃ δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἁπλῶς «κτίσις» εἰς τὸ νὰ καταστῇ «καινὴ κτίσις», καὶ τοῦτο εἶναι δυνατὸν διότι ὁ Κύριος τοῦ κόσμου καὶ «πρωτότοκος» εἶναι ἐπίσης «πρωτότοκος» ἐκ τῶν νεκρῶν (Κολ. 1, 15-18). Τὸ δεύτερον εἶναι, ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ κόσμου, ἓν μήνυμα ὅτι «καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 8, 19-22), καὶ τοῦτο ἐπίσης εἶναι δυνατόν: «οὐ μόνον δὲ (ἡ κτίσις), ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες ἡμεῖς καὶ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν» (Ρωμ. 8, 23). Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν ὁ ἀπόστολος ζῇ ἐντὸς τῆς σφαίρας τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον μόνον δύναται νὰ ἐκπέμπῃ ὀρθῶς καὶ πλήρως τὰ δύο ταῦτα μηνύματα, ἐφ' ὅσον τὸ Πνεῦμα μόνον εἶναι ὁ ζωοδότης (sustainer) ἀμφοτέρων τῶν κτίσεων, παλαιᾶς καὶ νέας.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀποστόλου ἀμφιλεγομένην εἶναι ὅτι οὗτος ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως τὴν ὄψιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν ὄψιν τοῦ τελευταίου τούτου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Γνωρίζει κάλλιστα ἀμφοτέρας τὰς πραγματικότητας αὐτάς. Ὅ,τι καθιστᾷ τὴν προσωπικότητά του πλέον λεπτεπίλεπτον (delicate) ἀπορρέει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, μολονότι ἡ ὄψις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, ὡς ἀντανακλῶσα

τὸ φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἡ φυσιογνωμία τοῦ κόσμου ἀλλάζει, ὡς ἀντανακλῶσα τὰς συνεπείας τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία λαμβάνει διαφόρους ἐκφράσεις ἀναλόγως πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν διαφόρων καταστάσεων ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ — ἐννοῶ κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν πολιτισμῶν καὶ τὴν διαφοροποίησιν τῶν ποικίλων σταδίων τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ ἐπιχείρημά μου ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει καὶ δὲν δύναται νὰ παύσῃ τοὺς ἀποστόλους της νὰ λέγουν ὅ,τι νομίζουν ὅτι τὸ Πνεῦμα τοὺς ὠθεῖ νὰ εἴπουν. Μεταγενεστέρως — καὶ ποτὲ προγενεστέρως — ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος — τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπίσης καὶ Πνεῦμα διακρίσεως — δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ διαφοροποιήσῃ τοὺς «ἀποστόλους» ἀπὸ τοὺς «ψευδαποστόλους». Ἐὰν αὕτη ἔχῃ ὁπωσδήποτε τὸν τελευταῖον λόγον ὡς Σῶμα Χριστοῦ, ἂς κάμνῃ ἐξ αὐτοῦ λόγον ἀληθείας χάριν αὐτῆς καὶ τοῦ κόσμου της, διὰ τὴν «σωτηρίαν *πάσης* κτίσεως».

Σήμερον, ἴσως περισσότερον ἀπὸ ἄλλοτε, καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος χρειάζονται ἐπειγόντως ἀποστόλους· ἡ μὲν πρώτη διότι οὗτοι ἀποτελοῦν συστατικοὺς παράγοντας ἐν αὐτῇ, ὁ δὲ τελευταῖος διότι κραυγάζει ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὸν πόθον του πρὸς σωτηρίαν.

II. Ὁ ἀναγνώστης τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐκπλήσσεται ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ἀποστόλου, *ὡς ἀποστόλου,* δὲν εἶναι τὸ νὰ εἶναι «ἐλεύθερος» ἀλλὰ «δοῦλος». Κατὰ τὴν γνώμην μου, δὲν πρόκειται δι' ἁπλῆν συγκυρίαν, ἀλλὰ ἑδράζεται εἰς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ὑπόστασιν ἀποστολικότητος. Ἐὰν ἡ αὐθεντία τοῦ ἀποστόλου ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρέῃ ἐκ τῆς πατρότητός του, ὡς καλλιεργητοῦ τοῦ σπόρου τῆς σωτηρίας, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἐσχηματίσθη (Α΄ Κορ. 4, 15), ἔναντι τῆς μὴ — εἰσέτι — Ἐκκλησίας, ἡ μόνη αὐθεντία τὴν ὁποίαν ἔχει εἶναι νὰ εἶναι «δοῦλος». Καὶ ὄχι μόνον «δοῦλος Χριστοῦ Ἰησοῦ» ἀλλὰ ἐπίσης, καὶ κατὰ συνέπειαν, *«δοῦλος πάντων διὰ Ἰησοῦν»* (Β΄ Κορ. 4, 5, πρβλ. Α΄ Κορ. 3, 22· 9, 19-23). Διατί αὐτό; Ἁπλούστατα, διότι ὁ ἀπόστολος σχετίζεται ἀμέσως πρὸς ἕνα χῶρον εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀκόμη κυρίαρχος καὶ οἱ καρποί της ἀκόμη καταδυναστεύουν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἁμαρτία τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὸν ὕπατον λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων» ἐκένωσεν Ἑαυτὸν «μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος». Καὶ ἐὰν ὁ ἀπόστολος εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν κόσμον, τότε τὸ μόνον σύνθημά του δύναται νὰ εἶναι: «Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω» (Α΄ Κορ. 9, 19). Ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ ἐπιπέδου καὶ συμφώνως πάντοτε πρὸς τὸν Ἀπ. Παῦλον, τοῦτο σημαίνει «τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον» καὶ πάντα ταῦτα *«ἵνα πάντως τινὰς σώσω»* (Α΄ Κορ. 9, 20-22). Καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου καθίσταται μέτοχος τῆς κοινωνίας τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ὁποία εἶναι σωτηρία (Α΄ Κορ. 9, 23).

Ἐὰν λοιπὸν ὁ τρόπος μετοχῆς τοῦ ἀποστόλου εἰς τὴν σωτηρίαν εἶναι νὰ καταστῇ συγκοινωνὸς τοῦ Εὐαγγελίου, τότε ἀναμένεται νὰ εὕρῃ τὴν ἀναγκαίαν «φόρμουλα» δι' αὐτό, ἀναλαμβάνων ὅλας τὰς κραυγὰς καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ κόσμου, ὡς κεκλημένου πρὸς σωτηρίαν. Ὅπως δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰακώβου εἶδον διὰ τοῦ φωτὸς τῆς Μεταμορφώσεως τὴν δόξαν τοῦ Λόγου ἐν Σαρκί, οὕτω καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀποστόλου

εἶναι μεταμορφωμένοι διὰ νὰ ἴδουν εἰς τὴ μὴ — εἰσέτι — Ἐκκλησίαν, εἰς τὸν κόσμον, τοῦ ὁποίου «πρωτότοκος» εἶναι ὁ Λόγος. Διατί *πᾶσαι* αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ ἀνάγκαι τοῦ κόσμου; Διότι ἅπαντα εἶναι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, συνέπεια τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐκφράσεις αὐτῆς.

III. Δι' ὅλας αὐτὰς τὰς κρισίμους διὰ τὸν ἀπόστολον περιστάσεις ἡ Καινὴ Διαθήκη δὲν ἀποτελεῖ εὔκολον ἀναφοράν. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὑπάρχουν ἐν τῇ πράξει δύο ὁμάδες: Ὁ Ἰσραήλ, ὁ «λαός», ἀφ' ἑνὸς καὶ «πάντα τὰ ἔθνη» ἀφ' ἑτέρου. Ἐὰν λοιπὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡ διάκρισις αὕτη δὲν ἔχῃ πλέον ἀξίαν καὶ τὸ κήρυγμα ἀπευθύνεται πρὸς πάντα ἄνθρωπον ἐπὶ γῆς, τότε οἱ Ἐθνικοὶ δὲν δύνανται πλέον νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὸ «μπλὸκ» τῶν μὴ Ἰουδαίων, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς πολλαπλότης. Πρακτικῶς, ἕκαστον ἔθνος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καθ' ἑαυτὸ καὶ ὁ ἀπόστολος ἢ οἱ ἀπόστολοι ἑνὸς ἔθνους θεωρεῖται ὅτι εὑρίσκουν τρόπους νὰ μεταδίδουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὰ μέλη του. Ἡ μόνη, λοιπόν, ὄψις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην εἶναι ἡ ἑλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ ἑλληνιστική. Δὲν πληροφορούμεθα τίποτε διὰ τὰς ἐμπειρίας τῶν Ἀποστόλων εἰς τὴν Περσίαν, τὰς Ἰνδίας, τὴν Ἀραβίαν καὶ πιθανῶς καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο, κατ' ἐμέ, ἡ σπουδὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ μιᾶς ὡλοκληρωμένης ἐρεύνης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας: ὄχι ὅμως μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς *Ἱστορίας* ἡ ὁποία ἀφηγεῖται τὸ τί, τὸ πότε καὶ τὸ πῶς ἡ μαρτυρία τῆς σωτηρίας προσήγγισε διαφόρους νέους λαοὺς καὶ περιοχάς, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ ἁπλῆν ἱστορίαν, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἁπλῆ διήγησις (story), ἀλλὰ μιᾶς Ἱστορίας *τῆς Ἐκκλησίας* ἐνδιαφερομένης νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ εὕρῃ ποία ἦτο ἡ πραγματικὴ (actual) ἐμπειρία τῆς ἀποστολικότητος — αὐτῆς τῆς συστατικῆς πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας καθ' ἑαυτὴν — μετεχούσης αὐτῆς τῆς μαρτυρίας. Διατί; Διότι αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς διέταξε τοὺς ἀποστόλους Του νὰ εἶναι μάρτυρές του ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Σαμάρειαν «καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1, 8). Πρὸς ποῖον σκοπόν; Διὰ νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς πράγματι ἀποστόλους τῆς Ἐκκλησίας μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέραν ἐμπειρίαν ἀπὸ αὐτὴν πολλῶν ἐκ τῶν προδρόμων των.

Ἓν δεύτερον μάθημα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ὅτι τὸ λεξιλόγιον, τὸ χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τῆς σωτηρίας, διεμορφώθη ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ περιεχόμενόν της, δηλαδὴ τῆς σωτηρίας, καὶ ἀπὸ τὴν προπαρασκευαστικὴν Παλαιὰν Διαθήκην — ἂν τοῦτο συνέβαινε, τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ ἦσαν τόσον πολὺ παρόμοια —, ἀλλὰ ἐπίσης ἐτροφοδοτήθη καὶ ἀπὸ τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, τὸ λεξιλόγιον, τὰ ἐνδιαφέροντα, τὰ προβλήματα, τὰς ἀνάγκας... τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον τὸ Εὐαγγέλιον ἀπηυθύνετο. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ λεξιλόγιον καὶ τὰς μορφὰς σκέψεως τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀληθῆ τέκνα «κατὰ πνεῦμα» τῶν προδρόμων των, τῶν καινοδιαθηκικῶν συγγραφέων. Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν τῶν θεολόγων ἐνοχλεῖται — ἀντιθέτως, εἴμεθα συχνὰ εὐτυχεῖς — ὅταν μερικαὶ μελέται μᾶς δεικνύουν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνιστικῆς σκέψεως ἐπὶ τοῦ λεξιλογίου τοῦ Ἀπ. Παύλου, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἢ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ ἐπὶ τῶν μορφῶν ἐκφράσεως εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Διατί τότε ἐνοχλούμεθα τόσον πολὺ ὅταν μερικοὶ σύγχρονοι ἀπόστολοι χρησιμοποιοῦν ἐκφράσεις ὅπως ἀποικιοκρατία, ἰμπεριαλισμός, τρίτος κόσμος, πενία, κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ἀπελευθέρωσις; Διατί ἐνοχλούμεθα ὅταν ἐπιχειροῦν νὰ ἀνιχνεύσουν τὴν παρουσίαν «προφητῶν» εἰς μερικοὺς ἐκ τῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν καὶ θρησκειῶν καὶ ἰδεολόγων, ὅπως καὶ μερικοὶ ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔπραξαν διὰ τοὺς εἰδωλολάτρας Ἕλληνας; Διατί ἐνοχλούμεθα ὅταν προσπαθοῦν νὰ «ἐπιχωριάσουν» τὴν σωτηρίαν καὶ τὰς ἐκφράσεις της εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς, καθὼς καὶ οἱ πρόδρομοί των ἔπραξαν ἐπιτυχῶς μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου; Πολλοὶ ἄνθρωποι ἔγραφον κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐμαρτύρησε διὰ τὴν ἀποστολικότητα ὡρισμένων ἐξ αὐτῶν. Πολλοὶ ὡμίλησαν κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας αἰῶνας καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐμαρτύρησε διὰ τὴν «πατρότητα» ὡρισμένων. Πολλαὶ σύνοδοι ἔλαβον χώραν καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐμαρτύρησε διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οἰκουμενικότητα μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἂς ἀφήσωμεν τοὺς ἀποστόλους μας νὰ ὁμιλήσουν καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ καταδικάσῃ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ ἀποδειχθοῦν «ψευδαπόστολοι». Διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου ὁ θεῖος Λόγος διεκινδύνευσε νὰ κηρυχθῇ πολλάκις ψευδῶς ὑπὸ «ψευδαποστόλων» καὶ «ψευδοπροφητῶν». Ἂς μὴ εἴμεθα ἡμεῖς βασιλικώτεροι τοῦ βασιλέως.

IV. Πάντα τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα δὲν πρέπει νὰ παράσχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ θέσις μου εἶναι νὰ ἀποδεσμεύσωμεν τὸν ἀπόστολον πάσης ὑποχρεώσεως. Τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἀμφοτέρας τὰς «κτίσεις» – τὴν νέαν καθὼς καὶ τὴν πρώτην – καὶ νὰ τὰς ἐπαναρρίψῃ εἰς τὸ χάος. Νομίζω ὅμως ὅτι ὅ,τι ἀνέφερα εἰς τὰς δύο πρώτας θέσεις μου εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὴν ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως. Ἀκόμη, θὰ ἐπεθύμουν νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ἓν σημεῖον περαιτέρω ληφθὲν ἐκ τῆς Βίβλου: ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Πνεύματος δὲν γίνεται ὁπωσδήποτε. Ὁ ἐκλεγεὶς διὰ τὴν ἀποστολικότητα συνήθως ὑφίσταται ἐξαντλητικὴν δοκιμασίαν εἰς τὴν συνοδείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ εἰς τὸ Σῶμά του, τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν σωτηρίαν. Ἐν τέλει, ὁ ἀπόστολος δὲν εἶναι μάρτυς εἰς τὸ κενόν, ἀλλὰ μάρτυς τῆς σωτηρίας. Πᾶς ὅστις ἀπέκτησεν ἐμπειρίαν τῆς σωτηρίας καὶ δὲν τὴν ἐβίωσεν, οὔτε καὶ ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῇ, – καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ τόπος τῆς σωτηρίας – δὲν δύναται νὰ μαρτυρήσῃ δι' αὐτήν. Ἡ περίπτωσις τῶν Δώδεκα καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν εἶναι πολὺ σαφής. Τὰ Εὐαγγέλια περιγράφουν ἀκόμη καὶ τὴν προετοιμασίαν των ὡς διόλου εὔκολον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν πικρῶν ἐπιπλήξεων τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτούς. Διὰ δὲ τὸν Παῦλον, δὲν ἀληθεύει – ὅπως διατείνονται μερικοὶ – ὅτι τὸ φαρισαϊκόν του ὑπόβαθρον διεδραμάτισε κάποιον ρόλον εἰς τὴν προετοιμασίαν του. Εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας 1, 17-18 καὶ εἰς τὰς Πράξεις 9, 19 φαίνεται ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δαμασκοῦ καὶ εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας 1, 21 καὶ Πράξεις 11, 25-26 ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας εἰς τὴν πραγματικὴν ἐποικοδόμησιν τοῦ Παύλου διὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν[4]. Αὐτὸ μᾶς ὑπενθυμίζει πόσον σοβαρὰ καὶ ὡλοκληρωμένη πρέπει νὰ εἶναι ἡ φροντὶς δι' ἕνα ἐνδεχόμενον ἀπόστολον καὶ ἀκόμη ὅτι πᾶς βεβαπτισμένος εἶναι εἷς τοιοῦτος. Καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο σχετίζεται μετὰ τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως θὰ ἤθελα νὰ ὑποβάλω τὰς κατωτέρω προτάσεις:

α) Ὁ κύκλος σπουδῶν παντὸς θεολογικοῦ κέντρου πρέπει νὰ λαμβάνῃ

σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν μὴ — εἰσέτι — Ἐκκλησίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὰ μέλη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας διαβιοῦν.

β) Ἀμοιβαῖαι ἀνταλλαγαὶ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν μεταξὺ διαφόρων θεολογικῶν σχολῶν πρέπει νὰ ἐνταθοῦν, οὕτως ὥστε ἡ «καθολικὴ» Ἐκκλησία νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅλα της τὰ προβλήματα.

γ) Πρέπει νὰ ἐξευρεθοῦν δυνατότητες ὥστε φοιτηταὶ θεολογίας ἢ ἀκόμη καὶ νέοι ἄνθρωποι μιᾶς Ἐκκλησίας νὰ ἔχουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ζήσουν εἰς ὀρθοδόξους κοινότητας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπὶ πλείονα χρόνον καὶ κυρίως εἰς χώρας ὅπου ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι μειονότης ἢ ἀκόμη εἰς τὰ σπάργανα.

V. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ σπόρος τῆς σωτηρίας ὁ σπαρεὶς εἰς τὸ ἓν σῶμα τοῦ κόσμου καὶ ἐάν, συνεπῶς, μία ὄψις τῆς ὑπάρξεώς της εἶναι νὰ ἐξαπλοῦται εἰς πᾶσαν τὴν «κτίσιν», τοῦτο τὸ πράττει ὄχι διὰ νὰ κυριεύσῃ τὸν κόσμον, ἀλλὰ ἕνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐσωτέρα της ὕπαρξις εἶναι τοιαύτη, ὥστε αὕτη πάντοτε τείνει πρὸς τὴν πλήρωσίν της ἐν τῷ Κυρίῳ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶναι μόνον ἡ Κεφαλὴ «ἐξ οὗ» τὸ ὅλον Σῶμα σχηματίζεται (Κολ. 2, 19), ἀλλ' ἐπίσης καὶ ταυτοχρόνως ὁ «ἀκρογωνιαῖος λίθος» *πρὸς τὸν ὁποῖον* ἡ ὅλη «οἰκοδομὴ» κατατείνει καὶ αὐξάνει εἰς «τὸ ἅγιον τῶν ἁγίων» (Ἐφ. 2, 20-21). Βασικῶς ἡ Ἐκκλησία ὅπως εἶναι δὲν κινεῖται πρὸς τὰ ἔξω καὶ δὲν ἐξαπλοῦται πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ πραγματοποιήσῃ κάτι, ἀλλὰ συνεπείᾳ τῆς ἐσωτάτης ὑπάρξεώς της. Ἐν ἄλλοις λόγοις, τὸ «τρίτον γένος» εἶναι «πάροικον γένος» καὶ ἀντιστρόφως μόνον «πάροικον γένος» δύναται νὰ εἶναι τὸ «τρίτον γένος» (Φιλιπ. 3, 20· Ἑβρ. 13, 13-14). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Θεόν, δὲν ἐπανερχόμεθα ἐκεῖ ὅπου ἀφωρμήθημεν ἀλλὰ ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν ταφέντα καὶ ἀναστάντα Κύριον Ἰησοῦν τείνοντα πρὸς τὸν ἐρχόμενον Κύριον Ἰησοῦν (πρβλ. Α' Κορ. 11, 26). Ἀρχίζομεν ἀπὸ τὴν «καθολικὴν» Ἐκκλησίαν τῶν Δώδεκα, διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὴν «καθολικὴν» Ἐκκλησίαν ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς (πρβλ. Ἀποκ. 21, 14. 24-26). Ὅπως ὁ σπόρος τῆς Βασιλείας βλαστάνει καὶ αὐξάνει ἡμέραν καὶ νύκτα, διότι «αὐτομάτη» ἡ γῆ καρποφορεῖ (Μάρκ. 4, 28), οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐξαπλοῦται, διότι, ὡς τόπος τῆς σωτηρίας, ἡ ἐσωτέρα κίνησις τῆς σωτηρίας, ἡ ὁποία λαμβάνει χώραν εἰς τὰ περίχωρά της, ἀναλίσκει τὴν ἁμαρτίαν τῆς μὴ — εἰσέτι — Ἐκκλησίας τροφοδοτοῦσα ἐξ αὐτῆς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ «παροικία», ὡς συστατικὴ ὄψις τῇ Ἐκκλησίας, ἐξηγεῖ διατὶ οἱ πραγματικοὶ ἀπόστολοι καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν πάροικοι καὶ ἐταυτίζοντο μὲ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν νέαν περιοχὴν ὅπου ἔφερον τὴν μαρτυρίαν τῆς σωτηρίας. Τοῦτο ἐπίσης ἐξηγεῖ διατὶ πάροικοι τοῦ αἰῶνός μας ἔφεραν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχε συμβῆ. Ὁ πιστὸς εἶναι, τέλος, υἱὸς τοῦ Ἀβραὰμ καὶ πάντοτε ζητεῖ νὰ μένῃ εἰς τοὺς κόλπους του καὶ νὰ ἐσθίῃ ἐκ τῆς τραπέζης του. Πράγματι, ὁ Ἀβραὰμ εἶναι ὁ πατὴρ πάντων τῶν πιστῶν.

Ἐὰν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ οἱ ἀπόστολοι καθ' ὅλην τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ προσκυνηταὶ — καὶ πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι τὸ προσκύνημα εἰς ἁγίους τόπους δὲν εἶναι ἁπλῶς μία παρηκμασμένη καὶ ἀναχρονιστικὴ ἔκφρασις πίστεως — συμφωνοῦν ὅτι ἡ πορεία (peregrinatio), ἡ ὁποία κατὰ βάσιν εἶναι πνευματικὴ πρᾶξις, πρέπει κάπως νὰ ἐκ-

φρασθῇ εἰς μίαν σωματικὴν κίνησιν ὅσον εἴμεθα εἰς τὸν κόσμον, τότε δὲν νομίζω ὅτι ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν παραθεωρήσωμεν καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσωμεν δι' ἑνὸς εἴδους ψευδοπλατωνικῆς κινήσεως. Ἡ πορεία (peregrinatio) τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ διατυπωθῇ γεωγραφικῶς, δηλαδὴ διὰ τῆς μετοικήσεως (migration), ἀκόμη και ὑπὸ τὸ σχῆμα μιᾶς pars pro toto. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ μετοίκησις πρέπει πάντοτε νὰ ἀναμένῃ ὡρισμένας περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι τὴν ὠθοῦν πρὸς ἡμᾶς καὶ τότε, ἐνῷ κρίνομεν σκληρῶς τὰς καταστάσεις, λέγομεν ὅτι ἡ κίνησις ἦτο ἔργον τοῦ Πνεύματος. Δύναται ἐπίσης – καὶ πρωταρχικῶς πρέπει – νὰ γίνῃ ἠθελημένως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀπαντῶντος τοῦ ἰδίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον στηρίζει τὴν μὴ εἰσέτι Ἐκκλησίαν καὶ βοᾷ ἐν αὐτῇ τὴν ἀναζήτησιν τῆς σωτηρίας.

VI. Ἡ τελευταία μου θέσις ἀποτελεῖ περισσότερον εὐχὴν καὶ κλῆσιν, ἐπιθυμεῖ δὲ νὰ ἐκφράσῃ μίαν «φόρμουλαν» ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι σύνθεσις ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων δεδομένων καὶ οὕτω νὰ ἐνδιατρίψῃ κατ' εὐθεῖαν μὲ τὸ ὅλον θέμα «Ἐκκλησία – κόσμος». Ὅπως προανέφερα εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρούσης εἰσηγήσεώς μου, ἡ Ἐκκλησία ὡς ὅλον σχετίζεται ἐνδομύχως πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ ἡ μαρτυρία εἶναι ἓν γνώρισμα τῆς ὑπάρξεώς της. Ἐὰν ἡ βάσις αὐτὴ εἶναι ὀρθή, διατί τότε νὰ μὴ συλλάβωμεν τὴν δυνατότητα πολλῶν μικρῶν Ἐκκλησιῶν, διεσπαρμένων εἰς περιοχάς, ὅπου ἡ Ὀρθοδοξία δὲν ἐγκατεστάθη ἀκόμη; Μὲ ἄλλους λόγους διατὶ νὰ μὴν ἔχωμεν ἐπὶ τόπου μαρτυρούσας ἐπιτοπίους μονάδας ἀντὶ ἀτομικῶν ἱεραποστόλων;

Ἐν πρώτοις τοιαῦται μονάδες θὰ εἶναι μία ἔκφρασις τῆς ὀργανικῆς Ἐκκλησίας, πράγματι «παροικούσης ἐν τῷ κόσμῳ», εἰδικῶς ἐὰν τοιαῦται partes pro toto ἐξηπλοῦντο ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τὴν συνήθως λαμβανομένην ὑπὸ τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ ὅταν ἡ κίνησίς των εἶναι πρὸς τὰς πτωχὰς καὶ ἀγνώστους χώρας. Ἐν τέλει, ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῇ πλειονότητι αὐτῆς, κατοικεῖ εἰς τὸ πλούσιον καὶ κατεστημένον μέρος τοῦ κόσμου.

Κατὰ δεύτερον λόγον, μία τοιαύτη μονὰς πρέπει νὰ διαμορφώσῃ ab initio μίαν ἰθαγενῆ τοπικὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτο εἶναι δυνατόν, διότι οἱ πιστοὶ σχηματίζουν τὸ τρίτον γένος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι οὔτε Ἰουδαῖοι οὔτε Ἐθνικοί, ἀλλὰ διὰ Χριστὸν Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικοὶ διὰ τοὺς Ἐθνικούς. Καὶ τοῦτο ἐκφράζεται πρακτικῶς, ὅταν τὰ μέλη μιᾶς μονάδος ἔχουν κατὰ νοῦν ἤδη ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως εἰς αὐτὸ τὸ νέον μέρος τοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς νὰ οἰκειωθοῦν ἀμέσως τὴν νέαν ἐπίγειον ἐθνικότητά των, διὰ νὰ εἶναι ἕνα μὲ τοὺς νέους γείτονάς των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν τῶν τελευταίων. Ἄλλως, ἀποστολὴ καὶ μαρτυρία θὰ εἶναι – ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει εἰς τόσα μέρη σήμερον – ἁπλῶς μία συναρπαστικὴ ἐξωτικὴ ἐμπειρία, τὸ νὰ μεταβαίνωμεν δηλαδὴ νὰ ἐξασκήσωμεν τὴν ἱεραποστολὴν δι' ὡρισμένα ἔτη, νὰ στηριζώμεθα εἰς τὰ διαβατήριά μας, τὰ ὁποῖα εἶναι, volens nolens, μία ἀνοικτὴ θύρα διὰ τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς προσφερομένην ὑπὸ τοῦ οἰκονομικῶς ἰσχυροῦ κόσμου ἐκ τοῦ ὁποίου προερχόμεθα: ὑψηλαὶ ἀμοιβαί, κοινωνικὴ καὶ ἰατρικὴ ἀσφάλισις, τέκνα μὲ ἐξησφαλισμένην μόρφωσιν καὶ λαμπρὸν μέλλον, ἐξησφαλισμένοι τελικῶς μὲ «διαφυγὴν εἰς τὴν πατρίδα» μέσῳ τῆς πρεσβείας, εἰς περίπτωσιν ἐσωτερικῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Τοιαῦται μονάδες δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι οὔτε Εἰρηνευτικὰ Σώματα (Peace Corps),

οὔτε πρόγραμμα ἀνταλλαγῶν μεταξὺ ἐθνῶν τοῦ κόσμου τούτου. Πρέπει νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, τῆς Κεφαλῆς τῆς Καινῆς κτίσεως, ἡ ὁποία δοκιμάζεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἤτοι τὸ «τρίτον» καὶ «πάροικον γένος». Ἡ πορεία (peregrinatio) εἶναι μονόδρομος καὶ «οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ» (Λουκ. 9, 62). Διατί; Διότι ὁ χριστιανὸς εἶναι ὅπως ὁ Κύριος του, ὁ ὁποῖος «ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον ἐστήριξεν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ» (Λουκ. 9, 51) ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν «ἔξοδόν» Του (Λουκ. 9, 31) καὶ διὰ τοῦτο μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, μία τοιαύτη μονὰς δύναται νὰ καταστῇ τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἄλλως ἡ ἐν λόγῳ μονὰς – καθὼς καὶ οἱ ἱεραπόστολοι ἀτομικῶς – θὰ δύνανται νὰ διαλάμπῃ ἐπὶ δύο ἐπιπέδων: ἀφ' ἑνὸς μὲν δημιουργοῦσα ἐκ τῆς ἀσφαλείας τῆς παρεχομένης ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὰς προϋποθέσεις τῆς μαρτυρίας της, καὶ ἀφ' ἑτέρου λαμβάνουσα τὴν μορφὴν δούλου ὡς οὖσα ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων ἐν μέσῳ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ σωτηρία ἔχει μαρτυρηθῆ. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀπ. Παύλου, πᾶν γήϊνον προνόμιον πρέπει νὰ παραμερισθῇ διὰ τὸν Χριστὸν (πρβλ. Φιλιπ. 3, 4-11), εἰδικῶς ὅταν θὰ ἠδύνατο νὰ καταστῇ βλασφημία διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐνώπιον τῆς μὴ – εἰσέτι – Νύμφης Του.

Κατὰ τρίτον λόγον, ἐφ' ὅσον τοιαῦται κοινότητες ἀποτελοῦνται ἐπίσης καὶ κυρίως ἀπὸ οἰκογενείας καὶ διδασκάλους, ἐργάτας, ἰατρούς, μηχανικοὺς καὶ παρομοίους, τοῦτο θὰ ἀπῄτει ἐκ μέρους τῆς ὀργανικῆς Ἐκκλησίας μίαν σύντονον προσπάθειαν διὰ πραγματικὴν κατήχησιν μεταξὺ τῶν λαϊκῶν. Οἱ ἱερεῖς πρέπει νὰ ἀγωνισθοῦν διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἀνθήσῃ ὁ σπόρος τοῦ βαπτίσματος εἰς τὴν ἐσωτέραν ὕπαρξιν τοὐλάχιστον μερικῶν μελῶν τῶν ἐνοριῶν των καὶ νὰ τοὺς καταστήσουν πλέον ἐνσυνειδήτους διὰ τὸ ἀληθὲς πολίτευμά των. Ἐπὶ πλέον τοιοῦτοι διδάσκαλοι, ἐργάται, ἰατροί, μηχανικοὶ κλπ. δύνανται νὰ συντρέξουν εἰς τὰς βιοτικὰς συνθήκας τῶν νέων γειτόνων των, νὰ ἀντιπαλαίσουν ἐναντίον μερικῶν ἐκ τῶν κυρίων μορφῶν τῶν συνεπειῶν τῆς ἁμαρτίας, ὅπως ἡ πτωχεία, ἡ ἀσθένεια, ἡ κοινωνικὴ ἀδικία καὶ τὰ ὅμοια.

Τέλος πράττοντες ταῦτα νομίζω ὅτι ἀκολουθοῦμεν τὸ παράδειγμα τοῦ Διδασκάλου μας. Προσέφερε τὸ μήνυμα τῆς σωτηρίας εἰς τοὺς Γραμματεῖς, τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς ἡγέτας τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀπησχόλει ἀμέσως ἡ πρώτη ἀνταπόκρισίς των. Ἐπίσης ἀπηυθύνθη πρὸς τοὺς τελώνας, τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ τοὺς Ἐθνικούς, ἐλπίζων ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς σωτηρίας ἐκ μέρους των θὰ ὑπεκίνει τὸν «ζῆλον» τῶν πρώτων καὶ θὰ διήγειρε τὴν πεποίθησίν των ἐπὶ τῆς ἐπαρκείας των νὰ καταστήσουν τὸν «μὴ λαὸν» Λαὸν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὰς Πράξεις (6, 7 καὶ 15, 5) βλέπομεν ἱερεῖς καὶ Φαρισαίους νὰ μετέχουν εἰς τὴν νέαν κοινότητα. Ἡ αὐτὴ τακτικὴ ἠκολουθήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου, καὶ ὄχι μόνον ἔναντι τῶν Ἰουδαίων (Πράξ. 13, 46), ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Ἐθνικούς, ὅταν, μετὰ τὴν πικρὰν ἐμπειρίαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἤρχισε νὰ διασπείρῃ τὸν σπόρον τῆς πίστεως μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην του, χωρὶς νὰ κατασπαταλᾷ πολὺν χρόνον διὰ νὰ πείσῃ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἠσθάνοντο τοιαύτην ἀνάγκην, ἁπλῶς καὶ μόνον διότι «οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες» (Μᾶρκ. 2, 17). Μόνον ἐὰν

δοκιμάσωμεν τὰ θεμέλια τοῦ ἀληθοῦς πολιτεύματός μας δύνανται ἀμφότεροι νὰ σωθοῦν. Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Α΄ καὶ τοῦ Β΄ αἰῶνος εἶναι ἁπτὸν παράδειγμα, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ διανοητικῶς πλουσίου κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἦλθε μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ μωρά, τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου (Α΄ Κορ. 1, 26-29), δηλαδὴ μιᾶς κοινότητος ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἡ σωτηρία ἀπεργάζεται, ἀλλὰ δὲν συζητεῖται. Μόνον μία τοιαύτη κοινότης ἠδυνήθη νὰ μαγνητίσῃ τὸν Ἰουστῖνον τὸν Φιλόσοφον καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ θυσιαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τὴν διανόησίν του ὡς προσφορὰν πρὸς τὸν Θεόν. Ἴσως ὀφείλομεν, ἐν τέλει, νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τοιαύτας ἐμπειρίας εἰς τὸν αἰῶνά μας.

Ἔχω πλήρη συναίσθησιν τῆς προκλήσεως τὴν ὁποίαν ἐμπεριέχει μία τοιαύτη εὐχή, ἀλλὰ παραμένει μία ὁδὸς ἡ ὁποία θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ εἴμεθα ἓν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ πρώτου αἰῶνος καὶ νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γράφωμεν καὶ πάλιν ἄνευ αἰδοῦς ἢ ψεύδους: «Οὕτως καὶ οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ», ἢ «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ παροικοῦσα ἐν Ρώμῃ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ Κόρινθον» κατὰ τὸν Κλήμεντα, ὁ ὁποῖος τόσον ὡραῖα καὶ τόσον εὐστόχως ἔθεσε τὸ θέμα. Μόνον τότε τὸ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸν ἐπιφώνημα «μαραναθᾶ», τὸ ὁποῖον τὸ Πνεῦμα διδάσκει εἰς τὴν Νύμφην, θὰ καταστῇ ἐπεῖγον, ὅταν ἡ Νύμφη θὰ διαβλέπῃ ὅλας τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ρύμας τοῦ κόσμου δι' Ἐκεῖνον, Ὅστις ἔρχεται καὶ τὸν Ὁποῖον μόνον ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς της. Μόνον τότε ἡ — μὴ εἰσέτι — Νύμφη θὰ ἐπακούσῃ τὴν μαρτυρίαν τῆς σωτηρίας, μόνον τότε πᾶσα κτίσις θὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν πρόγευσιν τῆς Βασιλείας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Διὰ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως ἢ τοῦ πασχαλίου τοιούτου, ἐννοῶ πάντοτε εἰς τὴν παροῦσαν εἰσήγησιν, πᾶν ὅ,τι ἐμπεριέχεται εἰς τὴν περίοδον τοῦ Πεντηκοσταρίου: Ἀνάστασις + Ἀνάληψις + Πεντηκοστή.

2. Κατὰ τὸ Ρωμ. 6 καὶ εἰδικῶς κατὰ τὰ Α΄ Κορ. 15, 14· 17 καὶ 15, 53-56, φαίνεται ἀκόμη ὅτι τὸ κυρίως σημαντικὸν ἀποτέλεσμα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἡ ἐκρίζωσις τῆς ἁμαρτίας (Α΄ Κορ. 15, 17, 55-56).

3. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ πῶς ἐργάζεται τὸ κριτήριον καὶ θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς: οὐδὲν κείμενον τῶν πρώτων αἰώνων, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸ Πασχάλιον γεγονός, περιελήφθη εἰς τὸν Κανόνα.

4. Ὁ χρόνος τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἀποστόλων δὲν συμπίπτει μετὰ τὴν πραγματικὴν ἀποστολὴν αὐτῶν εἰς μαρτυρίαν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Τοῦτο εἶναι σαφὲς καὶ εἰς τὰς Πράξεις καὶ εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Πρωθιερέως Feriz BERKI Δρ. Θ.

Τὸ θέμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολήθηκε ὁ κ. Ναντὶμ Ταραζῆ, ἀπασχολοῦσε ἀνέκαθεν καὶ θὰ ἀπασχολῆ πάντοτε τὸν ἄνθρωπο. Ἡ βασικὴ ἐρώτησι εἶναι: «Τίς δύναται σωθῆναι;» Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἔτσι ἀπήντησε στὴν ἐρώτησι: «.... παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι, παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά ἐστι» (Ματθ. 19,25-26).

Ἴσως αὐτὴ ἡ ἀπάντησι εἶναι καὶ ἡ τελικὴ εἰς τὸ αἰώνιο πρόβλημα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε καλύπτει ἀπέραντες διαστάσεις, ἀπὸ τὴν γιὰ μᾶς παντελῶς ἀκατάληπτη θεία συγκατάβασι πρὸς τὴν μοιχαλίδα γυναῖκα (Ἰωάν. 8,1-11) καὶ τὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ Χριστοῦ σταυρωθέντα ληστὴ (Λουκ. 23, 43), μέχρι τοῦ σημείου ὅτι «πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει» (Ματθ. 5,22).

Ἐπανερχόμενος στὴν ἔκθεσι τοῦ κ. Ταραζῆ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω εἰς αὐτὸν τὰ θερμά μου συγχαρητήρια γιὰ τὴ βαθυστόχαστη καὶ ἐμπεριστατωμένη ἐπεξεργασία τοῦ ἐν λόγῳ πολύπλοκου θεολογικοῦ θέματος.

Θὰ ἦταν περιττολογία ἐκ μέρους μου, ἂν παρακολουθοῦσα τώρα κατὰ πόδας ὅλο τὸν εἱρμὸ τῆς σκέψεως ποὺ ἀκούσαμε στὴ διάλεξί του. Ἂς μοῦ ἐπιτραπῆ λοιπὸν - ὅπως τὸ ἔκαμαν καὶ ἄλλοι κ.κ. σχολιασταὶ - νὰ ἀναφερθῶ εἰς ὡρισμένα μόνο σημεῖα τῆς μελέτης του, ποὺ τὰ ἔθιξε ἴσως μὲ τὴν προοπτικήν, ὅτι οἱ σχολιασταὶ θὰ εὕρουν εἰς αὐτὰ ἀφορμὴ νὰ ἀναπτύξουν καὶ αὐτοὶ τὶς δικές τους σκέψεις.

Λίαν εὔστοχος εἶναι ὁ παραλληλισμὸς τῆς ἐννοίας τῆς σωτηρίας στὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, καθὼς καὶ ὁ τονισμὸς τοῦ ρόλου τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτῆς μαρτυρίαν. Ἐπίσης γίνεται ἐπιτυχὴς σύγκρισι τοῦ χαρακτῆρος, τῆς φυσιογνωμίας καὶ τοῦ ἔργου τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων. Ὁμιλῶν περὶ τῶν δευτέρων, ὁ κ. Ταραζῆ καταλήγει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα: «Σήμερον, ἴσως περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος χρειάζονται ἐπειγόντως ἀποστόλους, ἡ μὲν πρώτη διότι οὗτοι ἀποτελοῦν συστατικοὺς παράγοντας ἐν αὐτῇ, ὁ δὲ τελευταῖος διότι κραυγάζει ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὸν πόθον του πρὸς σωτηρίαν».

Εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον πρέπει λοιπὸν νὰ δώσουν σήμερα μαρτυρίαν περὶ τῆς σωτηρίας του οἱ νέοι, σύγχρονοι ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου. Πῶς ὅμως; Κατὰ τρόπον ποὺ τὸ καλύτερον δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅπως π.χ. οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐφαρμόσουν στὸ ἔργο τους μέχρις ἑνὸς σημείου τὴν ὁρολογία καὶ τὴν νοοτροπία τῆς θύραθεν φιλοσοφίας, «διατί τότε ἐνοχλούμεθα τόσον πολὺ - ἐρωτᾶ ὁ κ. Ταραζῆ - ὅταν μερικοὶ σύγχρονοι ἀπόστολοι χρησιμοποιοῦν ἐκφράσεις ὅπως ἀποικιοκρατία, ἰμπεριαλισμός, τρίτος κόσμος, πενία, κοινωνικὴ ἐπανάστασι, ἀπελευθέρωσι....»;

Ἂς σταματήσωμε πρὸς τὸ παρὸν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, νὰ τὸ ἐξετάσωμε εἰδικώτερα ἀπὸ ὀρθοδόξου σκοπιᾶς.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ζῆ καὶ δρᾶ σήμερα ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους συνθῆκας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς πλειοψηφούσης, κυριαρχούσης καὶ ὑπὸ τοῦ οἰκείου Κράτους εὐνοουμένης Ἐκκλησίας, μέχρι τῆς καταστάσεως μιᾶς Ἐκκλησίας μειοψηφούσης, ἐν διασπορᾷ οὔσης, καὶ ἀπὸ τοῦ κράτους χωρισμένης. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ στὴ Θεολογία της διάφορες ἀντιλήψεις καὶ τάσεις. Καὶ μεταξύ μας ὁπωσδήποτε θὰ εὑρίσκωνται κατὰ τὰ ἄλλα σεβαστοὶ καὶ σπουδαῖοι θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι ἡ Θεολογία πρέπει νὰ κρατήση μία συγκεκριμένη στάσι ἀπέναντι τῶν «θύραθεν», «ὑλικῶν», «κοσμικῶν» προβλημάτων τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος, χριστιανικῆς καὶ μή, - καὶ τέτοια προβλήματα εἶναι ὅσα ἀπαριθμοῦνται καὶ στὴν ἔκθεσι τοῦ κ. Ταραζῆ - ἀρκουμένη εἰς τὴν διαπραγμάτευσι τῶν στενῶς ἐννοουμένων, καθαρὰ «πνευματικῶν», θεολογικῶν ζητημάτων. Τὰ πέραν αὐτῶν ἀνήκουν - ὅπως λένε - εἰς τὸν τομέα τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας.

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ θίξω τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεώς τους, πρέπει νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ δημιουργία του ἀποτελεῖται ὄχι μόνον ἐκ ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ σώματος. Καὶ ἡ σημασία του - ὅπως καὶ στὴ βιβλικὴ ἐποχὴ - ἀφορᾶ καὶ σήμερα ὄχι ἀποκλειστικὰ τὴν ψυχή, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα του. Γιὰ νὰ πεισθοῦμε περὶ αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστρέψωμε στὴ νοοτροπία τῆς Π. Δ. Καὶ ἡ Κ. Δ. μᾶς παρέχει πλούσια τεκμήρια. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐσαρκώθη· δηλαδὴ ἔλαβε καὶ σῶμα ἀνθρώπινο. Καὶ Θεάνθρωπος ὤν, δὲν ἐφρόντιζε γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς μόνον, ἀλλὰ δίδοντας ἄφεσι ἁμαρτιῶν, γιάτρευε καὶ τὰ σωματικὰ παθήματα. Χορταίνοντας τοὺς ἀνθρώπους πνευματικὰ δὲν παρέλειψε νὰ τοὺς χορτάση - μάλιστα μὲ τρόπο θαυματουργὸ - καὶ σωματικά. Καὶ ἂς θυμηθοῦμε τὸ πρῶτο Του θαῦμα, τὸ ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου ὄχι μόνο τὸ πιὸ - ἂς τὸ ποῦμε - ἀνθρώπινο, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ θεϊκὸ καὶ πιὸ συγκινητικό Του θαῦμα, γιατὶ ἐκφράζει τὴν ἀπέραντη ἀγάπη καὶ συγκατάβασι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ γήϊνες, πιὸ ταπεινές του ἀνάγκες καὶ ἐκδηλώσεις. Ἔπειτα ὁ Χριστὸς δὲν μᾶς ἄφησε τὴ διδασκαλία Του μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄχραντό Του Σῶμα καὶ Αἷμα, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Μεταλαμβάνομεν δὲ Αὐτῶν καὶ σωματικῶς εἰς ἴασιν καὶ σωτηρίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος. Καὶ τέλος, χωρὶς νὰ ὑπεισέλθωμε σὲ ἐσχατολογικὴ ἀνάλυσι τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι καὶ εἰς τὴν μὲν καὶ εἰς τὴν δὲ θὰ συμμετάσχη καὶ τὸ σῶμα μας.

Γι' αὐτὸ λοιπὸν θεωρῶ βαρυσήμαντο τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Ταραζῆ. Νὰ βγῆ δηλαδὴ ἡ Θεολογία μας ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκή, θεωρητικὴ «splendid situation» δίδοντας αὐθεντικὴ ἀπάντησι καὶ σὲ «ἐγκόσμια» φλέγοντα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ ἀπὸ πρώτης ὄψεως φαίνονται ἴσως ἄσχετα πρὸς τὴν «καθαρῶς» θεολογικὴ σκέψι. Γιατὶ δὲν εἶναι καθόλου ἄσχετα πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὁλόκληρον, ἀποτελούμενον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ ἐννοῶ συγκεκριμένως - ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα θέματα - τὸ πρόβλημα τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου, τὸ τῆς εἰρηνικῆς ἢ στρατιωτικῆς χρησιμοποιήσεως τῆς ἀτομικῆς (πυρηνικῆς) ἐνεργείας, τοῦ ὑποσιτισμοῦ τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ συνόλου τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ἀγραμματωσύνης, τῆς φυλετικῆς διακρίσεως καὶ τόσων ἄλλων προβλημάτων ποὺ μαστιγώνουν τὸ σύγχρονο κόσμο.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ στὸ ἱστορικό της παρελθὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἔδωκε λαμπρὰ παραδείγματα τῆς σωτηρίου δράσεώς της εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀπὸ τὴ διάσωσι τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ὑποστάσεως τῶν ὑποδουλωμένων λαῶν, μέχρι τῆς κατὰ τόπους φιλανθρωπικῆς δράσεως καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς συμπαραστάσεως εἰς ὅλους τοὺς δυστυχοῦντας καὶ ταλαιπωρουμένους παντοῦ στὸν κόσμο. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦταν λοιπὸν μία πιὸ ἔντονη, πιὸ δυναμικὴ ὑποστήριξι στὸ ὑπέροχο αὐτὸ ἔργο της ἐκ μέρους τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.

Τὸ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Ταραζῆ, ποὺ μοῦ δίδει τὴν ἀφορμὴ νὰ ἀσχοληθῶ μὲ αὐτὸ κάπως διεξοδικώτερα, εἶναι τὰ ὅσα ἐλέχθησαν σχετικὰ μὲ τὴν πορεία καὶ τὴ μετοίκησι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴ μορφὴ τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῆς διασπορᾶς.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην ἀρκοῦμαι εἰς τὸ νὰ ὑποδείξω ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία στὴν Ἀφρικὴ ἐκτελεῖ τὸ ἱεραποστολικό της ἔργο μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ὅμως ἐλεύθερα ἀπὸ κάθε τάσι ἢ ἀνάμνησι τῆς ἀποικιοκρατίας. Ὡς ἐκ τούτου καὶ παρουσιάζεται στοὺς λαοὺς τῆς μαύρης Ἠπείρου ἀγαπητὴ καὶ ἑλκυστική. Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἱεραποστολῆς ἄλλωστε δὲν θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου ἁρμόδιο γιὰ νὰ ὁμιλήσῃ περισσότερον, ἀφοῦ μεταξύ μας παρευρίσκονται ἄνδρες πιὸ ἄξιοι καὶ πιὸ πεπειραμένοι σ' αὐτὸ τὸν τομέα.

Ὅμως ὡς ταπεινὸς λευΐτης μιᾶς Ἐκκλησίας εὑρισκομένης στὴν κατάστασι τῆς διασπορᾶς, λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ ἐκφράσω καὶ ἐγὼ μερικὲς σκέψεις ποὺ ὑποστηρίζουν ἄλλωστε πλήρως τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ταραζῆ λεχθέντα ὡς πρὸς τὶς σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων. Τονίζω: ὄχι τῶν χριστιανῶν γενικῶς πρὸς τὸν κόσμο, ἀλλὰ τῆς ὀρθοδόξου διασπορᾶς πρὸς τὸ ἑτερόδοξο περιβάλλον.

Ἐμεῖς, οἱ ὀρθόδοξοι τῆς διασπορᾶς, ποὺ ἀποτελοῦμε νησίδα τῆς Ὀρθοδοξίας στὸν ὠκεανὸ τῆς ἑτεροδόξου Χριστιανοσύνης, δίπλα στὶς φυσικὲς προσπάθειες μας πρὸς ἐπιβίωσι καὶ αὐτοσυντήρησί μας, ἔχομε καὶ τὸ ἱερὸ καθῆκον τῆς μαρτυρίας τῆς ὀρθοδόξου παρουσίας στὸ πλαίσιο ἑνὸς κόσμου ποὺ εἶναι μὲν χριστιανικός, ὅμως παρουσιάζει συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν διαφόρων ἑτεροδόξων ὁμολογιῶν.

Τὴν ἀποστολή μας αὐτὴ μόλις ἀπὸ τότε δυνάμεθα νὰ τὴν ἐκτελοῦμε ἐπαρκῶς, ἀπὸ τότε ποὺ καταστήσαμε τὴν Ὀρθοδοξία μας καταληπτὴ στὶς διάφορες γλῶσσες τῶν χωρῶν ποὺ ζοῦμε, δηλ. στὴ γαλλική, ἀγγλική, γερμανική, οὐγγρικὴ κ.ο.κ. Μὲ αὐτὸ δὲν ἀποσκοποῦμε νὰ προσηλυτίσωμε τοὺς ἄλλους χριστιανοὺς στὴν Ὀρθοδοξία - μολονότι ὅλο καὶ περισσότεροι ἀσπάζονται τώρα τελευταῖα τὴν ὀρθόδοξον πίστι μας ἐντελῶς αὐθόρμητα - , ἀλλὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἱκανοποιήσωμε τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες ἐκείνου τοῦ ποιμνίου μας ποὺ μόνο τὴ γλῶσσα τοῦ τόπου γνωρίζει, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καταστήσωμε προσέτι κατανοητὴ τὴν ὀρθόδοξο πίστι, λατρεία, παράδοσι εἰς ὅλους ἐκείνους τοὺς ἑτεροδόξους, ποὺ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτές. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο π.χ. στὴν πατρίδα μου Οὐγγαρία ἡ Ὀρθοδοξία βγῆκε ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὸ πνευματικὸ γκέττο ὅπου εὑρίσκετο πρίν, οἱ δὲ ἑτερόδοξοι τὴ βλέπουν τώρα πλέον μὲ τὸ σεβασμὸ ποὺ τῆς ἁρμόζει, καὶ ὄχι σὰν περίεργο φαινόμενο. Καὶ αὐτὸ τοὺς βοηθεῖ στὴν περισυλλογὴ καὶ στὸν αὐτοέλεγχό τους, στὶς προσπάθειές τους

δηλαδὴ νὰ ἐπανεύρουν τὴν ἀρχέτυπο μορφὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Δὲν ἀποκρύπτω τὴν πεποίθησί μου ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ ἡ Ὀρθόδοξος διασπορὰ προσφέρει τὸν ὀβολό της στὴν οἰκουμενικὴ διακονία τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας τῶν ἡμερῶν μας.

Ἂν δύναται νὰ γίνη λόγος περὶ τῆς «μετανοίας τῆς Ἐκκλησίας» — γύρω ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχουν γίνει, γίνονται καὶ ἀναμένονται ἀκόμη σφοδρὲς διαμάχες μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων — νομίζω ὅτι ὁ δυτικὸς Χριστιανισμὸς ἄρχισεν ἤδη νὰ κάνη ὡρισμένη μετάνοιαν ἢ ἂς τὴν ποῦμε ἀναθεώρησι τῶν ἰδεῶν, πράξεων καὶ βιωμάτων του, πλησιάζοντας ὅλο καὶ περισσότερο στὴν ὀρθόδοξο πρᾶξι τοὐλάχιστον στὸν τομέα τῆς λατρείας καὶ τῆς κανονικῆς τάξεως.

Ἔχω ὑπ' ὄψι μου κατὰ πρῶτον λόγον τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία (ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ὀρθόδοξος Θεολογία, νομίζω, δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας), ἡ ὁποία μετὰ τὴν Β΄ Βατικανὴ Σύνοδο ἐπανέφερε στὴ λειτουργικὴ πρᾶξι της τὴ χρῆσι τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν καὶ τὸ συλλείτουργον, στὴ δὲ κανονική της τάξι κάποια συναδελφότητα (collegialitas) τῶν ἐπισκόπων, ὅλα αὐτὰ προφανῶς κατὰ τὸ ὀρθόδοξο πρότυπο.

Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖο λοιπόν, εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς παρουσίας τῆς Ὀρθοδοξίας ἐντὸς τοῦ ἑτεροδόξου χριστιανικοῦ κόσμου, ἡ ὁποία μαρτυρία εἶναι συνάμα καὶ μαρτυρία τοῦ δυναμικοῦ τῆς σωτηρίας στὸ πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς Οἰκουμένης, καὶ οἱ μικρὲς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς διασπορᾶς ἔχουν τὴν ἀποστολὴ καὶ τὸ χρέος τους. Μάλιστα πολλὲς φορὲς εὑρίσκονται σὲ πιὸ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἑτεροδόξους, παρὰ οἱ μεγάλες αὐτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Γι' αὐτό, κατὰ τὴν ταπεινή μου γνώμη, εἶναι ἄξιες ἰδιαιτέρας ἀγάπης καὶ ἐντονωτέρας συμπαραστάσεως ἐκ μέρους τῶν δευτέρων.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. John MEYENDORFF

Η εἰσήγηση τοῦ καθ. Tarazi, καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴ μεθοδολογία της, ἀποτελεῖ θαυμάσια πρόσβαση στὴ σωτηριολογία, πρόσβαση ποὺ στὶς βασικὲς διατυπώσεις της εἶναι οὐσιαστικὰ βιβλική. Ἡ συμβολή της λοιπὸν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνάγκες καὶ στὰ ἐνδιαφέροντα τῆς σύγχρονης Ὀρθοδοξίας.

Μία ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες τῆς σύγχρονης Ὀρθόδοξης θεολογίας, εἶναι ὅτι ἐνῶ ἐμφανίζει μιὰν ἀξιοσημείωτη ἀνανέωση τῆς πατερικῆς παραδοσιοκρατίας, βρίσκεται ἀκόμα σὲ μειονεκτικὴ θέση ὡς πρὸς τὸν ἐνημερωμένο καὶ συγκροτημένο *βιβλικὸ* στοχασμό. Εἶναι πολὺ εὐχάριστο τὸ γεγονός, ὅτι ἐμφανίζεται μιὰ νέα, πολυπληθὴς γενεὰ θεολόγων, μὲ καλὰ ἐκπαιδευμένους βιβλικούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Nadim Tarazi κατέχει πρωτεύουσα θέση. Κατὰ τὴ γνώμη

μου, γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὸν ὀρθόδοξο ἰσχυρισμό, ὅτι ἡ Γραφὴ καὶ ἡ Παράδοση ἀποτελοῦν *ἀπὸ κοινοῦ* τὴ συνεπὴ καὶ ἀδιαίρετη ἔκφραση τῆς μιᾶς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἐσωτερικὴ δικαίωση ποὺ καθιστᾷ τοὺς βιβλικοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ τοὺς Πατέρες ἀπὸ τὴν ἄλλη μάρτυρες τῆς μιᾶς Ἀλήθειας. Εὔγλωττο δεῖγμα αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἶναι τὸ εἰσαγωγικὸ τμῆμα τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Tarazi. Ἐδῶ ἐξαίρει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη δὲν περιέχει μιὰ σύγχρονη διήγηση ἢ περιγραφὴ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, παρὰ μόνο μιὰ ἐμφαντικὴ βεβαίωση τῆς σημασίας της ὡς ἱστορικοῦ γεγονότος. Κατὰ συνέπεια ὁ κεντρικὸς πυρήνας τοῦ «εὐαγγελίου» ἀνήκει στὸ χῶρο τῶν «ἀρρήτων ρημάτων», στὸν ὁποῖο ἀναφέρονται καὶ οἱ Πατέρες, ὅταν ἐπιχειροῦν νὰ διατυπώσουν τὴ *Θεολογία* τους, τὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὴ θέα τοῦ Θεοῦ.

Σὲ ἀπάντηση στὶς ἕξη θέσεις τοῦ Tarazi, θὰ ἐπιμείνω σὲ τρεῖς κύκλους παρατηρήσεων, ποὺ θὰ ἀναπτύξουν μερικὲς ἀπὸ τὶς θέσεις του καὶ θὰ θέσουν ὡρισμένα θέματα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου χρειάζονται εὐρύτερη συζήτηση.

1. Ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὸν προφήτη καὶ τὸν ἀπόστολο ποὺ χαρακτηρίζει δύο διαφορετικὲς καταστάσεις, τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι ἐπιτυχημένη ἀφετηρία γιὰ τὴ συζήτηση τοῦ Tarazi ὡς πρὸς τὴν ἱεραποστολή. Εἶναι ὁπωσδήποτε ἀλήθεια, ὅτι ἡ *προτεραιότητα* τοῦ ἀποστόλου σὲ σχέση μὲ τὸν προφήτη στὴν Κ. Διαθήκη ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δὲν χρειάζεται μόνο ἐσωτερικὴ ἀνάταση τοῦ πνεύματός της, πράγμα ποὺ εἶναι ἔργο τοῦ προφήτη ἀλλὰ εἶναι ἀκόμα ἀνάγκη νὰ παραμένει πάντα *ἐπεκτεινόμενη κοινότητα*. Ἡ δεύτερη καὶ οὐσιαστικὴ αὐτὴ πλευρὰ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται μὲ τὸ ἀποστολικό της λειτούργημα. Ἡ ἀποστολικὴ πορεία πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη («πάντα τὰ ἔθνη», Ματθ. 28,19) εἶναι οὐσιαστικὸ γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ φύση τῆς Ἐκκλησίας ἐξυπονοεῖ τὴν ἀποστολὴ στὸν κόσμο, ὁ ὁποῖος καλεῖται «νὰ γίνει Ἐκκλησία». Δὲν ὑπάρχει περιορισμός, χρονικὸς ἢ γεωγραφικός, γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι ἡ διακήρυξη τοῦ εὐαγγελίου σ' ὅλο τὸν κόσμο.

Ὡστόσο ὁ Tarazi δὲν τονίζει ἱκανοποιητικὰ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς ἀποστολικότητας, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἀπόστολος εἶναι *μάρτυρας* τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. 24, 48). Ἔχω πλήρη συνείδηση τῆς ποικιλίας τῶν λειτουργημάτων ποὺ χαρακτηρίζονται μὲ τὸν αὐτὸ ὅρο «ἀποστολικὸς » στὴν Κ. Διαθήκη καὶ σὲ πρώϊμα χριστιανικὰ συγγράμματα, ὅπως ἡ *Διδαχή*, λειτουργήματα ὅπως τῶν Δώδεκα, τῶν Ἑβδομήκοντα, τῶν στενῶν μαθητῶν τοῦ Παύλου καὶ τελικὰ τῶν περιοδευόντων ἱεραποστόλων, ποὺ στέλνονταν ἀπὸ τοπικὲς κοινότητες. Παραμένει ὅμως γεγονός, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα ἔννοια τῆς «ἀποστολικότητας» στὴ χριστιανικὴ παράδοση, ἔννοια ποὺ ἐπέβαλλε στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία τὸ χαρακτήρα τῆς «ἀποστολικότητος», δὲν ἀνταποκρίνεται μόνο στὴν ἱεραποστολικὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά, καὶ μᾶλλον κατ' ἀρχάς, στὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία *ἱδρύθηκε* πάνω στὸ θεμέλιο τῶν δώδεκα Ἀποστόλων (πρβλ. Ἀποκ. 21, 14). Ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας μένει πάντα ἀναλλοίωτη γιὰ τὸ λόγο ἀκριβῶς ὅτι εἶναι ἡ πίστη τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ποὺ ἔγιναν μάρτυρες τῆς Ἀναστάσεως. Γνήσια ἀποστολικότητα

δὲν ἐξυπονοεῖ μόνο ἱεραποστολικὴ εὐθύνη ἀλλὰ ἀκόμα πιστότητα στὴ μαρτυρία τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ.

Ὁ Ν. Tarazi ἀντιπαραθέτει σωστὰ τὴν προφητικὴ καὶ τὴν ἀποστολικὴ λειτουργία, ὅπως ἐμφανίζεται στὴν Κ. Διαθήκη· ἡ πρώτη εἶναι λειτουργία τῆς τοπικῆς κοινότητας, ἐνῶ ἡ δεύτερη «ἀπευθύνεται στὸν κόσμο ὡς ὄχι ἀκόμα κοινότητα». Ἡ ἀντιπαράθεση αὐτὴ ὅμως ἐνδεχομένως νὰ ὑπονοεῖ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάλιστα τοῦ «μονάρχη» ἐπισκόπου, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας ἔχει τὴν προφητικὴ καὶ ὄχι τὴν ἀποστολικὴ διαδοχή, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ ἐπίσκοπος κατέχει ἕνα ἀξίωμα τὸ ὁποῖο σαφῶς σχετίζεται ὀργανικὰ μὲ τὴν τοπικὴ κοινότητα καὶ δὲν εἶναι περιοδεύων ἱεραπόστολος. Ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἐπισκοπικὸ λειτούργημα εἶναι «προφητικὸ» μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, ὁπωσδήποτε θὰ ἐπλούτιζε τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ θέση τοῦ πρώτου χριστιανοῦ ἐπισκόπου ὡς λειτουργοῦ τῆς Εὐχαριστίας, ὡς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ (ἢ ἀκόμα καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς) ὡς κήρυκα καὶ διδασκάλου καὶ ὡς προσωπικῆς μορφοποιήσεως τοῦ Χριστοῦ, τοῦ θεμελίου τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου γεγονὸς ὅτι, ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἄρχισε νὰ διαμορφώνει κάποια ἀντίληψη γιὰ τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα τό συνέδεσε (ἰδιαίτερα στὰ συγγράμματα τοῦ Ἁγ. Εἰρηναίου) μὲ τὴν *ἀποστολικὴ* παράδοση καὶ μὲ τὰς «ἀπαρχὰς» ποὺ διώριζαν οἱ Ἀπόστολοι γιὰ νὰ κατευθύνουν τὶς τοπικὲς κοινότητες (Α΄ Κλήμ. 42).

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι πράγματι «ἀποστολικὴ» σὲ διπλὴ ἔννοια, διατηρεῖ δηλ. τὴν ἀποστολικὴ πίστη καὶ συνεχίζει τὴν ἀποστολικὴ ἱεραποστολή. Ἡ προτεραιότητα τοῦ «ἀποστόλου» σὲ σχέση μὲ τὸν «προφήτη» δὲν ὑποδηλώνει ὅτι ἡ «ἱεραποστολὴ» εἶναι πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ τὴν οἰκοδομὴ τοῦ Σώματος. Καὶ οἱ δυὸ λειτουργίες ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἀποστολικὴ μαρτυρία καὶ εἶναι ὀργανικὰ ἐνσωματωμένες στὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα.

Ὡς πρὸς τὴν πράξη λοιπὸν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα, ποὺ δὲν καλεῖ σὲ ἱεραποστολή, προδίδει τὴ φύση του, τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ὅταν παραμελεῖ τὴν ἀποστολικὴ πίστη. Χωρὶς σωστὴ διδασκαλία καὶ ἀποστολικὴ εὐθύνη, τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα ἀποβαίνει κενὸς θεσμός. Πάντως ἡ ἄποψη τοῦ Tarazi ὡς πρὸς τὸν ἀντίστοιχο ρόλο τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων χρειάζεται εὐρύτερη συζήτηση μὲ βάση τὴν ἐπίσημη διδασκαλία τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» στὴν Ἐκκλησία.

2. Συχνά, καὶ ὁπωσδήποτε ὀρθά, ὁ Ν. Tarazi ὀνομάζει τὸν κόσμο ὡς «ὄχι ἀκόμα Ἐκκλησία», πρὸς τὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται ἡ ἱεραποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας» καὶ ὁ ὁποῖος ἔτσι «γίνεται Ἐκκλησία». Ὡστόσο, ὡρισμένες ἀπὸ τὶς θέσεις του στὴ συνάφεια αὐτὴ χρειάζονται εὐρύτερη συζήτηση. Σ' ἕνα σημεῖο π.χ. ἀναπτύσσει μιὰ χαρισματικὴ ἔννοια τῆς ἀποστολικότητας. Τὸ ἐπιχείρημά του εἶναι ὅτι «ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει τοὺς ἀποστόλους της νὰ διακηρύξουν αὐτὸ ποὺ νομίζουν ὅτι τοὺς ὑπαγορεύει τὸ Πνεῦμα νὰ ποῦν». Ὁμολογεῖ ὅτι χρειάζεται «διάκριση», ποὺ πρέπει ὅμως νὰ ἀσκηθεῖ «ἐκ τῶν ὑστέρων», γιὰ νὰ γίνει ἔτσι ἡ διαφοροποίηση τῶν ἀποστόλων ἀπὸ τοὺς «ψευδαποστόλους», καὶ ἀφοῦ θὰ ἔχουν ἀπευθύνει τὸ μήνυμά τους πρὸς τὸν κόσμο. Ἴσως ὁ ὁμιλητὴς νὰ ἔχει κυρίως στὸ νοῦ του τὰ ἱεραποστο-

λικὰ καὶ ἀπολογητικὰ ἐνδιαφέροντα ποὺ ὡδήγησαν τοὺς συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης καθὼς καὶ τοὺς Πατέρες νὰ χρησιμοποιήσουν στὴ θεολογία τους ἑλληνικὲς φιλοσοφικὲς ἔννοιες, νεοπλατωννικὲς ἢ ἀριστοτελικές. Πάντως στὸ προηγούμενο αὐτὸ βλέπει μιὰ δικαίωση γιὰ τὴ χρήση σύγχρονων ὅρων καὶ ἐννοιῶν, ὅπως ἀποικιοκρατία, ἰμπεριαλισμός, τρίτος κόσμος, ἔνδεια, κοινωνικὴ ἐπανάσταση καὶ ἀπελευθέρωση.

Χωρὶς βέβαια νὰ ἀρνοῦμαι τὴν ἀξία τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, θὰ ἤθελα μόνο νὰ συστήσω ἐπιφυλακτικότητα μπροστὰ στὴν ἁπλοποίηση ἑνὸς πολύπλοκου θέματος, ποὺ συνυπονοεῖ ὄχι μόνο τὸ ζήτημα τῆς διακηρύξεως τοῦ εὐαγγελίου σὲ μιὰ γλώσσα κατανοητὴ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἀνθρώπους (ἕνα αἴτημα ἀπόλυτα νόμιμο), ἀλλὰ καὶ τὴ φύση τοῦ «κόσμου τούτου». Ὁ χαρακτηρισμὸς του «ὄχι ἀκόμα Ἐκκλησία» εἶναι βέβαια ὀρθός, ἀλλὰ ἀτελής, γιατί ὁ κόσμος ἐπίσης «κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ». Σωτηρία δὲν εἶναι μόνο μιὰ διαδικασία πληρώσεως, ἕνα εἶδος εἰρηνικῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου στὸ «σημεῖο ὠμέγα». Εἶναι ἀκόμα ἕνας ἀγώνας ἐναντίον τοῦ κακοῦ, ποὺ ἀπέκτησε τόσο ἰσχυρὴ ἐπιρροὴ πάνω στὸν κόσμο ὥστε νὰ ὁδηγήσει στὸ σταυρὸ τὸν Υἱό τοῦ Θεοῦ. Ἡ δραματικὴ αὐτὴ πλευρὰ τῆς σωτηρίας πρέπει νὰ ἐκτιμηθεῖ μὲ βάση τὶς μορφὲς τῆς ἀποστολικῆς σκέψεως, ὅπως ἔγινε στὴν περίπτωση τοῦ Ἁγ. Παύλου καὶ τῶν Πατέρων, ποὺ ἐτόνισαν ὅτι τὸ κακὸ εἶναι μία δυναμικὴ (καὶ προσωπικὴ) ἀρχὴ στὸν κόσμο.

Ὁ ἀπόστολος πρέπει νὰ συνειδητοποιήσει ἐκ τῶν προτέρων καὶ ὄχι ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν ἐξουσία αὐτὴ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ τὸν ἐξουσιοδοτεῖ ὡς ἐκπρόσωπό της. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅταν χρησιμοποιεῖ ἔννοιες καὶ ἰδέες ποὺ ἐπικρατοῦν στὸν κόσμο σὲ μιὰ ὡρισμένη στιγμή, —π.χ. τὴν νεοπλατωνικὴ ἰδεολογία ἢ τὰ κοινωνικὰ καὶ ἐπαναστατικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς σύγχρονης κοινωνίας μας—, πρέπει νὰ συνειδητοποιεῖ τὴ μεγάλη σύγχυση καὶ προδοσία, ποὺ χαρακτηρίζουν ἔντονα τὴ δυτικὴ θεολογία τῆς δεκαετίας τοῦ ἑξῆντα.

Ἡ αἰσιοδοξία τοῦ κ. Tarazi ὡς πρὸς τὴν «ὄχι ἀκόμα Ἐκκλησία» εἶναι χρήσιμο καταφύγιο ἐναντίον κάθε μορφῆς φόβου καὶ ἀπάθειας ποὺ συχνὰ ἐμπόδισαν τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τους καὶ ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, ποὺ τοὺς χορήγησε ὁ Χριστός. Δὲν θὰ πρέπει ὅμως νὰ ὁδηγήσει στὸν ἄνετο περιορισμὸ τῆς χριστιανικῆς εὐθύνης σὲ μιὰ ἁπλὴ «ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ κόσμου».

3. Πάντως δὲν μποροῦμε νὰ κατηγορήσουμε τὸν κ. Tarazi ὅτι ὑπέπεσε σ' ἕνα τέτοιο περιορισμό, ὅταν ἀναγνώσουμε τὴν εἰσήγησή του στὸ σύνολό της. Ἡ ἑρμηνεία του, ὅτι ἡ Ἐκκλησία βρίσκεται σὲ ἱερὴ πορεία μέσα στὸν κόσμο καὶ ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι τὸ *«τρίτον γένος»*, ἀποκλείει κάθε θεολογικὴ ταύτιση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὶς ἀξίες τοῦ κόσμου. Πολὺ σωστὰ ἀναφέρεται στὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου καὶ τὴν θεωρεῖ ὡς τὸν ἔσχατο λόγο γιὰ τὴν ἀνάληψη ἐκ μέρους τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς «μορφῆς δούλου» (Φιλιπ. 2, 7). Κατὰ συνέπεια ἡ διακονία τοῦ ἀποστόλου συνίσταται ἀκόμα στὸ νὰ γίνει «δοῦλος πάντων διὰ Ἰησοῦν» (Β΄ Κορ. 4, 5).

Ἡ κατάσταση τῆς «δουλείας» ἀπέναντι στὶς ἀνθρώπινες συνθῆκες ὑπονοεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς της πρέπει νὰ «ἰθαγενοποιηθεῖ» (indigenize), νὰ γίνει δηλ. ἑλληνικὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ ἰουδαϊκὴ μὲ

τοὺς Ἰουδαίους, ὅπως ἔκαμε ὁ Παῦλος. Ἡ «προσαρμογή» (indigenization) ὅμως αὐτὴ δὲν σημαίνει «πολιτογράφηση» ποὺ θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἱεραποστολὴ ἀπὸ τοῦ νὰ καταστεῖ διακονία ὅλων καὶ ὄχι μόνο μερικῶν.

Ὁ κ. Tarazi κάνει ἔκκληση ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν «μικρὲς Ἐκκλησίες» στὶς ἱεραποστολικὲς περιοχές. Κι ἐδῶ χρειάζεται ἐπιφύλαξη. Θὰ πρέπει νὰ βεβαιώσει κανεὶς μὲ ἔμφαση καὶ χωρὶς δισταγμό, ὅτι τὸ κήρυγμα τῆς Βασιλείας ἐξυπονοεῖ τὴ ἀδιάκοπη σύσταση νέων κοινοτήτων στὶς περιοχὲς ἐκεῖνες, ποὺ δὲν διαδόθηκε ἀκόμα ἡ Ὀρθοδοξία. Ὑπάρχει τὸ παράδειγμα τῶν παλαιῶν Ὀρθοδόξων ἱεραποστόλων, ὅπως τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καθὼς καὶ νεωτέρων, ὅπως τοῦ ἁγ. Νικολάου τῆς Ἰαπωνίας, ποὺ δηλώνει ὅτι ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἱεραποστολῆς εἶναι ἡ κοινότητα ἐκείνη ποὺ λατρεύει στὴ γλῶσσα τοῦ περιβάλλοντός της καὶ εἶναι τέλεια ἀφιερωμένη στὰ ἐνδιαφέροντα τῆς Βασιλείας σ' αὐτὴ τὴ χώρα, ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκει μακρυνοὺς στόχους, ὅπως τοὺς καθορίζει μιὰ μακρυνὴ μητέρα Ἐκκλησία.

Πρέπει ὅμως νὰ γίνει παραδεκτό, ὅτι καὶ οἱ παλαιὲς Ἐκκλησίες ὀφείλουν νὰ παραμείνουν σὲ κατάσταση ἱερῆς πορείας. Ἡ πρόσφατη ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας μας στὶς παραδοσιακὲς ὀρθόδοξες χῶρες φανερώνει καθαρὰ τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες τῆς ταυτίσεως τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ ἔθνος, μὲ τὸ κράτος, μὲ τὴν ἐθνικότητα. Ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπῆρξε ὁ ἐξαγιασμὸς ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες τῶν ποικίλων ἐθνικῶν πολιτισμῶν ὅπως καὶ ἡ ἑτοιμότητα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς γνήσιες ἀνάγκες τοῦ λαοῦ. Ἡ παραδοσιακὴ ὅμως αὐτὴ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας στὶς ὀρθόδοξες κοινωνίες θὰ χάσει τὴν ἀποτελεσματικότητα καὶ τὸ νόημά της ἂν ἡ Ἐκκλησία χάσει τὴν ταυτότητά καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐλευθερία της ἐκ μέρους τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, πού κλήθηκε νὰ ἐξαγιάσει.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ - ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ

τοῦ Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ (ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ)
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ο θεολογικὸς στοχασμὸς ἐκφράζει καὶ κατευθύνει τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν, ἐνῷ ἡ ἄμεσος γεῦσις ζωῆς, τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν, προσφέρουν νέαν θεματικὴν καὶ συνεχεῖς ἐρεθισμοὺς εἰς τὴν θεολογικὴν διερεύνησιν. Καίτοι ὅμως τοῦτο φαίνεται θεωρητικῶς αὐτονόητον, δὲν εἶναι τόσον αἰσθητὸν εἰς τὴν σύγχρονον πραγματικότητα. Εἰς ἀρκετὰς τοπικὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἐμφανίζεται μία λανθάνουσα διάζευξις. Πολλοὶ θεολόγοι ἐργάζονται χωρὶς ἀναφορὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ ἀκόμη περισσότεροι ποιμένες σπεύδουν νὰ δράσουν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, χωρὶς θεολογικὴν σκέψιν, χωρὶς τὴν ὑποψίαν ὅτι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα χειρίζονται, δὲν εἶναι τόσον ἁπλᾶ, ὅσον παρουσιάζονται. Ἡ ἔλλειψις συντονισμοῦ θεολογικῆς ἀναζητήσεως καὶ ποιμαντικῆς - ἱεραποστολικῆς πράξεως εἶναι πλέον καιρὸς νὰ παύσῃ νὰ ἀποτελῇ ἁπλῆν διάγνωσιν· ἐπείγει ἔγκαιρος καὶ ὀρθὴ σύζευξις.

Εἰς τὸν χῶρον ἐξ ἄλλου τῆς ἀκαδημαϊκῆς Θεολογίας ἡ παραδεδομένη κλασσικὴ δομὴ τῶν τεσσάρων θεολογικῶν κλάδων (συστηματικός, ἑρμηνευτικός, ἱστορικός, πρακτικός) καὶ τῶν εἰδικῶν μαθημάτων δημιουργεῖ ἐνίοτε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἱεραποστολὴ καὶ ποιμαντικὴ εἶναι ἀντικείμενον ὡρισμένων μόνον ἑδρῶν. Διὰ τὴν ὀρθόδοξον ὅμως παράδοσιν ὁ προσανατολισμὸς *ὁλοκλήρου* τῆς Θεολογίας εἶναι - πρέπει νὰ εἶναι - ἡ ἔκφρασις τῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀρτιωτέραν πραγματοποίησιν τῆς ἀποστολῆς Της εἰς τὸν κόσμον.

Ἀντικείμενον τῆς παρούσης εἰσηγήσεως - ἃς ἐπιτραπῇ νὰ ὑπενθυμίσω - δὲν εἶναι περὶ ὀρθοδόξου ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς γενικῶς, ἀλλ' ἡ ἐκδίπλωσις τοῦ κυρίου θέματος τοῦ Συνεδρίου, εἰδικώτερον δὲ τοῦ δευτέρου μέρους («Ἡ Θεολογία ὡς ἔκφρασις τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ») εἰς τὰς ἱεραποστολικὰς καὶ ποιμαντικάς του συναρτήσεις. Θὰ ἐπιχειρήσω, λοιπόν, μερικὰς ἁδρὰς τομὰς εἰς τὸ πρόβλημα, ἐπισημαίνων τὰς πρακτικωτέρας ἐπιπτώσεις: (I) Πρὸς ἀποσαφήνισιν τῆς ἐννοίας καὶ ἑνότητος ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς εἰς τὰ σημερινὰ δεδομένα, (II) πρὸς ἐπισήμανσιν ὡρισμένων τραυματικῶν καταστάσεων τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος καὶ (III) πρὸς ἔξαρσιν τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὀρθοδόξου παρουσίας καὶ μαρτυρίας.

Α΄
ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

1. Παλαιότερον τὰ σύνορα μεταξὺ «χριστιανικοῦ κόσμου» καὶ μὴ χριστιανικοῦ παρουσίαζον σχετικὴν σαφήνειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κλασσικὴ διάκρισις μεταξὺ ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς: Ἡ πρώτη ἀνεφέρετο εἰς τὸν μὴ χριστιανικὸν κόσμον, τὸ κήρυγμα, εἰς τὴν προσέλκυσιν πρὸς τὴν πίστιν· καὶ ἡ δευτέρα εἰς τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν ἐποχήν μας ὅμως τὰ ἁπλᾶ αὐτὰ σχήματα ἔχουν ριζικῶς ἀλλοιωθῆ ἀπὸ νέα δεδομένα. Τὰ ὅρια μεταξὺ «χριστιανικοῦ» καὶ «μὴ χριστιανικοῦ» δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν διὰ γραμμῶν εἰς γεωγραφικοὺς χάρτας. Τὰ σύνορα μεταξὺ πίστεως καὶ ἀπιστίας δὲν εἶναι τόσον μόνιμα καὶ σταθερά, ὅσον ἐφαίνοντο ἄλλοτε. Διασχίζουν τὸ ἐσωτερικὸν καὶ αὐτῶν τῶν λεγομένων «χριστιανικῶν» κοινοτήτων. Ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν «χριστιανῶν» αἱ μᾶζαι τῶν ἀδιαφόρων καὶ ἀπίστων. Σύνορα συχνότατα διαπιστώνονται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν προσωπικήν των ἱστορίαν καὶ ἐξέλιξιν. Πολλοὶ χθὲς «πιστοί» κλυδωνίζονται σήμερον μεταξὺ πίστεως καὶ ἀπιστίας· καὶ ἄλλοι «ἄπιστοι» ἀγωνίζονται ἐν ἐλπίδι μεταξὺ ἀπιστίας καὶ πίστεως. Μέγα ποσοστὸν περιπτώσεων ἐκφράζει ἡ κραυγὴ τοῦ πατρὸς τοῦ δαιμονιζομένου τοῦ Εὐαγγελίου: «Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ» (Μᾶρκ. 9,24).

Ἡ θρησκευτικὴ μορφολογία τοῦ συγχρόνου κόσμου εἶναι πολυσύνθετος. Ἀπὸ πλευρᾶς χριστιανικῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν διαγραμματικῶς διάφορα στρώματα:

(α) Τὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ ἀνήκουν εἰς ἄλλα θρησκευτικὰ συστήματα ἔχοντα διαποτίσει τὸν πολιτισμόν, τὴν συνείδησίν των. Πρόκειται περὶ ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων ζώντων ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίων, τὰ ὁποῖα ὑπαγορεύουν μεγάλα θρησκεύματα, ὅπως ὁ Ἰνδουϊσμός, ὁ Βουδδισμός, τὸ Ἰσλάμ, ὁ Σιντοϊσμὸς κ.λ.π. Εἰς τὸ πολυσύνθετον τοῦτο στρῶμα ὑπάρχουν σοβαραὶ φαινομενολογικαὶ διαφοραί, ἰδίως μεταξὺ τῶν μονοθεϊστικῶν, προφητικῶν θρησκειῶν καὶ τῶν μεγάλων ἰνδικῶν συστημάτων ἢ τῶν ἐκφράσεων μιᾶς πρωτογόνου θρησκευτικότητος.

(β) Τὸ στρῶμα τῶν μαζῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπορρίπτουν γενικῶς τὰς θρησκευτικὰς ἐμπειρίας ὡς κάτι τὸ περιττόν, ἄχρηστον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐδῶ εἶναι εὔκολον νὰ διακρίνωμεν ὁμάδας περισσότερον φανατικὰς καὶ μαχητικάς, αἱ ὁποῖαι ἐχθρεύονται καὶ πολεμοῦν τὴν οἱανδήποτε θρησκευτικὴν ἔκφρασιν (π.χ. φανατικοὶ μαρξισταὶ καὶ μαοϊκοί), καὶ τὰς μεγαλυτέρας μάζας, αἱ ὁποῖαι ἁπλῶς περιφρονοῦν τὴν θρησκείαν ὡς κάτι τὸ «σκοταδιστικόν» καὶ ἀναχρονιστικόν.

(γ) Πυκνὸν στρῶμα ἀποτελοῦν ὅσοι ἐξερριζώθησαν ἀπὸ τὰ παλαιὰ θρησκευτικά των πιστεύω καὶ ζοῦν τὸν ρυθμὸν τῆς συγχρόνου τεχνολογικῆς ἐποχῆς, μὲ ὁλονὲν μειουμένην ἀναφορὰν καὶ συσχέτισιν πρὸς θρησκευτικὰς ἰδέας. Δὲν τὰς περιφρονοῦν, ἁπλῶς ἀδιαφοροῦν· δὲν τὰς θεωροῦν ἀπαραιτήτους βάσεις ζωῆς. Ἐδῶ ἐπίσης ὑφίσταται μεγάλη ποικιλία, ἀναλόγως τῆς κα-

ταγωγῆς, μορφῆς καὶ ἐντάσεως τοῦ ὑφισταμένου θρησκευτικοῦ ὑποσυνειδήτου. Εἰδικὴν καὶ μεγάλην ὁμάδα εἰς τὴν τάξιν τῶν θρησκευτικῶς ἀδιαφόρων συνιστοῦν οἱ ἔχοντες χριστιανικὰς καταβολάς, χριστιανικὴν ἐθνικὴν καὶ οἰκογενειακὴν ἱστορίαν. Δὲν ἐνδιαφέρονται σοβαρῶς διὰ μίαν ἄλλην πίστιν. Κυμαίνονται μεταξὺ ὀλιγοπιστίας καὶ ἀπιστίας, ἀπολαμβάνοντες λαογραφικῶς (φολκλορικῶς) μερικὰ χριστιανικὰ ἔθιμα.

(δ) Τέλος, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅσους ἔχουν ἀποδεχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἀγωνίζονται - μὲ συχνὰς πτώσεις - νὰ τὸ βιώσουν. Ἡ γενικωτέρα κρίσις καὶ σύγχυσις τοῦ συγχρόνου κόσμου προεκτείνεται καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν χριστιανῶν, δημιουργοῦσα ἰδιόμορφον «ἀπιστίαν τῶν πιστῶν».

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ὀφειλέτης» πρὸς ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας ἀνθρώπων (Ρωμ. 1,14), «διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 20,24). Ἡ εἰδικὴ προβληματική, ἐντὸς τῆς ὁποίας τοποθετεῖται ἡ διαλεκτικὴ σχέσις πίστεως καὶ ἀπιστίας εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις, διαφοροποιεῖ βεβαίως τὸ πλαίσιον, τὴν μέθοδον καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως. Βασικὸν κεφάλαιον διὰ τὴν θεολογικὴν διεργασίαν ἀποτελεῖ ἡ ὀρθὴ κατανόησις τοῦ παγκοσμίου θρησκευτικοῦ βιώματος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπηρεάζουν σχεδὸν τὸ ἥμισυ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ στάσις, τὴν ὁποίαν ἔλαβον οἱ χριστιανοὶ ἔναντι αὐτῶν, παρουσίασε μεγάλην ποικιλίαν, ἀπὸ τὴν ἐντελῶς θετικὴν ἕως τὴν κατηγορηματικῶς ἀρνητικήν. Διὰ τοὺς περισσοτέρους Ὀρθοδόξους αἱ θρησκεῖαι ἐκπροσωποῦν τὴν ἐπίμονον ἀναζήτησιν τῆς ὑψίστης πραγματικότητος καὶ τοῦ βαθυτέρου μυστηρίου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως[1]. Φέρουν ἴχνη Θεοφανείας, ἀλλὰ καὶ πολλὰ σημεῖα ἀλλοιώσεων καὶ δαιμονικῶν ἐπιδράσεων. Ἀποτελοῦν, νομίζω, εἶδος συσσωρευτῶν πείρας ζωῆς, διαισθήσεων καὶ μεγαλειωδῶν ἐμπνεύσεων, φορτισμένων ἀπὸ ἀκτῖνας τοῦ Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης, πολλοὺς δὲ λαοὺς ἐβοήθησαν νὰ ἔχουν φῶς ἢ ἔστω ἀνταυγείας φωτὸς εἰς τὴν πορείαν των.

Ἀλλὰ τὸ κρισιμώτερον θέμα διὰ τὴν σύγχρονον ὀρθόδοξον Θεολογίαν εἶναι τὸ φαινόμενον τῆς «ἐκκοσμικεύσεως» (secularism, secularization)[2], τῆς ἀπορροφήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ θέλγητρα τοῦ «κόσμου» καὶ τοῦ «αἰῶνος τούτου». Ὁ ἐγωκεντρικὸς ἀνθρωποκεντρισμός, παραθεωρῶν τὰς ὑπερβατικὰς ἀξίας, παρασύρει συνεχῶς εἰς τὴν δίνην του τὴν παγκόσμιον σκέψιν καὶ συνείδησιν, τὰ κριτήρια ἀξιολογήσεως τῆς ζωῆς, τὰς κοινωνικάς, πολιτικάς, οἰκονομικὰς καὶ πολιτιστικὰς δομάς. Πρόκειται περὶ ἑνὸς νέου τύπου «αἱρέσεως», ἡ ὁποία ἀλλοτριώνει τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ χρῄζει οὐσιαστικῆς ἀναλύσεως, ἐκτιμήσεως καὶ ἀντιμετωπίσεως.

2. Ἡ ὀρθόδοξος θεολογικὴ σκέψις τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔχει ἐπισημάνει καὶ ὑπογραμμίσει μερικὰς βασικὰς ἀλήθειας σχετικῶς μὲ τὸ χρέος τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας «εἰς πάντα τὰ ἔθνη»[3]· ὅτι:

(α) Ἡ ἱεραποστολὴ ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας· εἶναι ἡ συνέχισις ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ ἡ προσφορὰ τῆς Σωτηρίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ συνεχὴς μετάγγισις νέας ποιότητος ζωῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, «ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν» (Ἰωάν. 10,10).

3. Ἡ συνεχὴς ὅμως προσφορὰ τοῦ Εὐαγγελίου δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ πλάτος, τὴν ἔκτασιν τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ βάθος, εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἀνάπλασιν ἑκάστης ψυχῆς. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἐκκλησίας γίνεται τόσον διὰ τῆς προσελκύσεως νέων μελῶν, ὅσον καὶ διὰ τῆς βαθυτέρας βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ὑπὸ τῶν βαπτισθέντων. Ἂν ἡ πρώτη καθορισθῇ ὡς ἀνάπτυξις ποσοτική, ἡ δευτέρα δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ποιοτική. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν «ποιοτικὴν» πλευρὰν ἀναφέρεται ἡ ποιμαντικὴ εὐθύνη[4] τῆς Ἐκκλησίας, «πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. 4,12-13)[5]. Χωρὶς ποιμαντικὴν φροντίδα ἡ πρώτη ζωή, ἡ φυομένη διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ βαπτίσματος, μένει ἀναιμικὴ καὶ μαραίνεται. Ἡ ζωὴ ἐν Χριστῷ, ὅπως κάθε μορφὴ ζωῆς, πρέπει καθημερινῶς νὰ κατανικᾷ τὸν θάνατον. Χάρις καὶ ἁμαρτία, πορεία πρὸς τὰ ἄνω καὶ νέα τραγικὰ ὀλισθήματα εἶναι συνθῆκαι εἰς ὅλους μας γνώριμοι. Ὁ χαρακτὴρ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς παραμένει δυναμικός, συνεχὴς ὑπέρβασις τῶν ἐντὸς ἡμῶν βεβήλων στοιχείων διὰ τῆς προσηλώσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸ Ἅγιον τῶν Ἁγίων, διὰ τῆς μυστικῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν Θάνατον καὶ τὴν Ἀνάστασίν Του, διὰ συνεχοῦς παραθέσεως τῆς ζωῆς μας εἰς χεῖράς ΤΟΥ. «Οὗτος ὅρος Χριστιανισμοῦ», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μ. Βασιλείου, «μίμησις Χριστοῦ ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τὸ ἐπιβάλλον τῇ ἑκάστου κλήσει»[6]. Ἡ ποιμαντική, ἀποσκοποῦσα ἀκριβῶς εἰς τὴν συνεχῆ μεταμόρφωσιν τῶν πιστῶν ἐν Χριστῷ «ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν» (Β΄ Κορ. 3,18), εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ τελικῶς εἰς τὴν θέωσιν[7], ἀποτελεῖ τὴν κατακόρυφον διάστασιν τῆς χριστιανικῆς προσπαθείας - τοῦ βάθους καὶ ὕψους.

Ἡ «ποιοτική» αὔξησις τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἀμέσους ἱεραποστολικὰς συναρτήσεις. Ὄχι μόνον διότι συντείνει εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ὑγιοῦς ἐκείνου καὶ δυναμικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον αὐθορμήτως μεταφέρει τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ περιβάλλον του, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ γνησιωτέρα πίστις καὶ ἀγάπη ἑνὸς ἀνθρώπου ἔχει εὐεργετικὰς συνεπείας δι' ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν κοινωνοῦσαν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ μεγάλου Ρώσου ἀσκητοῦ Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ, «ἀπόκτησε τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνη καὶ χιλιάδες ψυχὲς γύρω σου θὰ βροῦν τὴ σωτηρία»[8].

Ἱεραποστολὴ καὶ ποιμαντικὴ συμβαδίζουν χαρακτηριστικῶς εἰς τὰς νέας ὀρθοδόξους κοινότητας, τὰς λεγομένας «ἱεραποστολικάς». Τὸ ὑπομονητικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιτελοῦν αὐτὴν τὴν στιγμὴν οἱ Ὀρθόδοξοι εἰς τὴν Κορέαν ἢ τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικήν, συνενώνει ἁρμονικῶς καὶ τὰς δύο φροντίδας, δηλαδὴ τῆς ἐνισχύσεως καὶ πνευματικῆς βοηθείας τῶν ὀλίγων πιστῶν καὶ τῆς προσελκύσεως δι' αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ ἀμέσου κηρύγματος νέων χριστιανῶν. Ἡ αὔξησις καὶ ἡ τόνωσις τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος εἶναι δύο παράλληλοι λειτουργίαι καὶ ἡ μία ἐνισχύει τὴν ἄλλην. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅπως ἐπιγραμματικῶς ἐτόνισεν εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκήρυττεν ἐντόνως («διαμαρτυρόμενος») «Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν», ἀφ' ἑτέρου δὲ «τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν» οὐκ ἐπαύσατο «μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον» (Πράξ. 20,21.31).

(β) Τὸ Εὐαγγέλιον ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ συνεπῶς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας παραμένει ἡμιτελές, ἐφ' ὅσον περιορίζεται εἰς ὡρισμένα μόνον γεωγραφικὰ ἢ κοινωνικὰ πλαίσια. Πεδίον δράσεως ἀποτελεῖ ὁλόκληρος ἡ οἰκουμένη, καὶ ἐκεῖ, ὅπου τὸ χαρμόσυνον μήνυμα εἶναι εὐπρόσδεκτον, καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἐκ πρώτης ὄψεως ἀπωθεῖται.

(γ) Ἡ ἱεραποστολικὴ ἀκτινοβολία δὲν ὑπῆρξε χρέος μιᾶς μόνον γενεᾶς, π.χ. τῆς ἀποστολικῆς, ἀλλ' ἀποτελεῖ καθῆκον τῶν χριστιανῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει τὴν ἀποστολήν της ἔστω καὶ ἂν τὴν τραυματίζουν αἱ αἱρέσεις καὶ τὴν ταλαιπωροῦν οἱ διωγμοί. Ἡ μαρτυρία ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ζωτικότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πηγὴν νέας ἀκμῆς καὶ ἀνανεώσεως.

(δ) Ἔστω καὶ ἂν τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς τὴν ἀπόλυτον μορφήν του τὸ ἀναλαμβάνουν ὡρισμένοι χαρισματοῦχοι, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει παραμένει χρέος ὁλοκλήρου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρέπει καθεὶς νὰ συμβάλλῃ καὶ νὰ μετέχῃ εἰς αὐτὸ μὲ ἄμεσον ἢ ἔμμεσον τρόπον. Εἶναι ἀναγκαία ἔκφρασις τοῦ ἤθους τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος, τῆς ἐχούσης ὡς κυρίους πόλους τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν Πεντηκοστήν.

(ε) Σκοπὸς τῆς ἱεραποστολῆς δὲν εἶναι ἡ κατάκτησις τοῦ κόσμου, ἡ ἐξάπλωσις καὶ ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς χριστιανοπολιτείας ἐλεγχούσης τὰ πάντα, ἀλλ' ἡ μετάδοσις τοῦ λόγου καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἡ φανέρωσις τῆς δόξης Αὐτοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης καὶ ἀναμενομένης. Δὲν εἶναι ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως μιᾶς ὠργανωμένης Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ διακονία τοῦ κόσμου ἐν ταπεινώσει, ἡ «σωτηρία αὐτοῦ», ἡ αἰσθητοποίησις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὁποῖος εἶναι Ἀγάπη.

(ς) Ἐφ' ὅσον «τέλος» τῆς ἱστορίας συνιστᾷ ἡ ἔλευσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ προϋπόθεσιν αὐτῆς τῆς παρουσίας τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου «ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι» (Ματθ. 24,14), ἡ ἱεραποστολὴ ἀποτελεῖ βασικὴν λειτουργίαν τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι, ἔχει διαστάσεις ἐσχατολογικάς.

Εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτον ὅτι ὁρολογία καὶ εἰκόνες ἀπὸ τὴν ποιμενικὴν ζωὴν χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ μὲ ἱεραποστολικὰς συσχετίσεις. «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν» (Ἰωάν. 10,16· πρβλ. Α΄ Πέτρ. 2,25). Τὰ ἄλλα αὐτὰ πρόβατα, οἱ ἄνθρωποι οἱ ἐγκλωβισμένοι εἰς ἄλλα συστήματα καὶ ἄλλας αὐλὰς σκέψεως, ἀνήκουν ἤδη εἰς τὸν Κύριον τῶν πάντων. Καὶ πρέπει νὰ «ἐπιστρέψουν» εἰς τὴν αὐλήν Του, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ λέξεις «ἐπιστροφή», «ἐπιστρέφουσι» χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν προσέλευσιν τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν πίστιν (Πράξ. 15,3. 15,19 κ.ἀ.). Ἡ κατηγορία τοῦ «ἀπολωλότος» καὶ «πλανωμένου» (Ματθ. 18,11-13) περιλαμβάνει, ὄχι μόνον ὅσους προσῆλθον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ παρεξέκλιναν, ἀλλὰ καὶ τοὺς «πλανωμένους» ἀνέκαθεν εἰς τοὺς δρυμοὺς μιᾶς δασώδους καὶ ἐνστικτώδους θρησκευτικότητος. Βασικόν, λοιπόν, χρέος τῆς Ἐκκλησίας παραμένει πρῶτον, «ζητῆσαι» πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ δεύτερον, «σῶσαι τὸ ἀπολωλός».

Ἡ ἀλληλεξάρτησις καὶ ἀλληλοσυμπλήρωσις ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντι-

κῆς εἶναι, νομίζω, προφανής. Πρόκειται περὶ ἑνιαίου χρέους. Αἱ πολώσεις, συνεπῶς, μεταξὺ «ἔσω» καὶ «ἔξω», μεταξὺ τοῦ «πρῶτα ἐμεῖς καὶ μετὰ οἱ ἄλλοι», μεταξὺ ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς, εἶναι, ἰδιαιτέρως σήμερον, ἀδικαιολόγητοι. Οὔτε ἡ ἀναγκαιότης τῆς σοβαρᾶς διαποιμάνσεως εἶναι δυνατὸν νὰ παραθεωρηθῇ, ἀλλ' οὔτε αἱ ἄμεσοι ποιμαντικαὶ φροντίδες εἶναι ἐπιτρεπτὸν νὰ παραλύουν τὴν ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανικὴν μαρτυρίαν καὶ νὰ δικαιώνουν τὴν ἱεραποστολικὴν ἀδράνειαν. Ἡ ὀρθὴ θέσις τοῦ προβλήματος δὲν εἶναι «εἴτε...εἴτε», ἀλλὰ «τόσον..., ὅσον». «Καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν *τε* Ἱερουσαλὴμ *καὶ* ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ *καὶ* Σαμαρείᾳ *καὶ* ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8).

Β΄
ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΣΤΕΛΛΟΥΣΑΙ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΜΑΡΤΥΡΙΑΝ ΣΗΜΕΡΟΝ

Ὅταν, ὅμως, μετὰ τὰς θεολογικὰς θέσεις καὶ ἀναλύσεις ἐρχώμεθα εἰς τὴν σύγχρονον πραγματικότητα, διαπιστώνομεν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστική μας ζωὴ παρουσιάζει πολλὰς τραυματικὰς καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναστέλλουν ἐπικινδύνως τόσον τὴν ἱεραποστολήν, ὅσον καὶ τὴν ποιμαντικήν. Συνήθως εἰς τὰς διεκκλησιαστικὰς συναντήσεις πολλοὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἔχομεν τὴν τάσιν νὰ ἀποσιωπῶμεν τὰς καταστάσεις αὐτὰς καὶ νὰ ὡραιοποιῶμεν τὰ καθ' ἡμᾶς. Εἰς μίαν πανορθόδοξον ὅμως θεολογικὴν ἀναζήτησιν, ὅπως ἡ παροῦσα, ἐπιβάλλεται ἡ νηφαλία θέα τῆς πραγματικότητος καὶ ἡ αὐτοκριτική. Ὅσα σημειώνονται ἐν συνεχείᾳ δὲν σημαίνει, βεβαίως, ὅτι ἀφοροῦν εἰς ὅλους· ὑπάρχουν εὐτυχῶς εὐλογημέναι ἐξαιρέσεις. Ἐξ ἄλλου εἰς τὰς συντόμους γραμμάς, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν, δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθῶ εἰς γενεσιουργὰ αἴτια, διότι θὰ ἀπῃτεῖτο μακρὰ ἱστορικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσις. Περιορίζομαι ἁπλῶς εἰς μερικὰς τομάς.

1. Φιλάσθενον παρουσιάζεται πνευματικῶς τὸ σῶμα τῶν κατ' ἐξοχὴν φορέων τοῦ μηνύματος, ὁ κλῆρος. Συνήθως παρατηρεῖται τεραστία ἀπόστασις μεταξὺ τῶν περιγραφῶν τοῦ μεγαλείου τῆς ἱερατικῆς ἀποστολῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος ἀφ' ἑτέρου. Πολλοὶ κληρικοὶ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἄλλα κηρύττουν καὶ ἄλλα ζοῦν, ὅτι συντηροῦν μίαν ἐπιφανειακὴν θρησκευτικότητα τελετουργικοῦ τύπου, ἄνευ κλίματος ἀγάπης, πνευματικῆς εὐαισθησίας καὶ ἐλευθερίας. Κρίσιμα ἐρωτήματα ἀναμένουν ἐναγωνίως ὑπεύθυνον θεολογικὴν ἀντιμετώπισιν. Τί ἐμποδίζει πολλοὺς ἐργάτας τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀνθίζουν ὡς προσωπικότητες; Τί ὁδηγεῖ ἄλλους εἰς τὴν ἀποκαρδίωσιν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν; Τί ἀναστέλλει σοβαροὺς ἀνθρώπους νὰ ἱερωθοῦν; Ἀποτελεῖ κοινὸν μυστικὸν ὅτι πολλοὶ ἱερεῖς ζοῦν εἰς συνθήκας καταπιέσεως καὶ ἀνελευθερίας· διότι, παρὰ τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας, ἐντὸς τῶν ὀργανωτικῶν δομῶν της δροῦν καὶ στοιχεῖα καθαρῶς κοσμικά, διάφοροι παράγοντες δυνάμεως, οἱ ὁποῖοι μετατρέπουν ἐνίοτε τὰς σχέσεις ἐπισκόπων καὶ ἱερέων εἰς σχέσεις φεουδαρχῶν καὶ δουλοπαροίκων. Τὸ θέμα δὲν εἶναι νὰ διατυπωθοῦν κατηγορίαι ἐναντίον τῆς Α ἢ Β ὁμάδος – ἄλλωστε καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐπίσκοποι εἴμεθα συνήθως καρποὶ μιᾶς κατεστημένης νοοτροπίας–, ἀλλὰ νὰ ἀναθεωρηθοῦν τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς γνησίας Ὀρθοδόξου

Παραδόσεως. Ἡ πλέον ὀδυνηρὰ διαπίστωσις εἶναι ὅτι, ἐνῷ ἀπὸ μακροῦ ἐπισημαίνονται διάφορα νοσογόνα αἴτια, ἡ κατάστασις τοῦ κλήρου ἀντὶ νὰ βελτιοῦται, ἐπιδεινοῦται. Ἐπιβάλλεται νὰ διερευνηθοῦν ἐνδελεχῶς ἀκόμη καὶ τολμηραὶ θέσεις, ὥστε νὰ μὴ ἀπομένῃ ὡς διέξοδος ἡ συστηματικὴ χειροτονία ἀνθρώπων χαμηλοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου[9]- καὶ δυστυχῶς ὄχι μόνον μορφωτικοῦ*.

Τέλος, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ παραθεωρῆται ἡ ἀνθρωπίνη ἰδιοσυστασία τοῦ κληρικοῦ, τὸ εὔθραυστον τοῦ χαρακτῆρός του. Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ κοινωνία, καὶ ἡ αὐστηρότης, τὴν ὁποίαν δεικνύει εἰς τὰς κρίσεις της διὰ τοὺς ἱερωμένους. Ἡ Θεολογία, πλὴν τῆς περιγραφῆς ἰδανικῶν προτύπων, ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν κληρικὸν «φιλανθρώπως» καὶ ὡς ἀγωνιζόμενον ἄνθρωπον, ὑποκείμενον εἰς κάμψιν, ἀπογοήτευσιν, καὶ ν' ἀσχοληθῇ σοβαρῶς μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἐνισχύσεως καὶ συμπαραστάσεώς του. Ἡ ποιμαντικὴ πρόνοια διὰ τοὺς ποιμένας εἶναι ἐκ τῶν πλέον παρημελημένων μορφῶν ποιμαντικῆς. Χωρὶς τὴν κατάλληλον, συνεχῆ ἀνανέωσιν τοῦ κλήρου ὅλα τὰ σχέδια περὶ ποιμαντικῆς καὶ ἱεραποστολῆς εἶναι προωρισμένα νὰ μένουν ἀτελέσφορα.

2. Πνευματικὴ ἀτονία εἶναι ἐπίσης αἰσθητὴ εἰς τὴν σύγχρονον Θεολογίαν μας. Συχνάκις παρουσιάζεται ἐγκλωβισμένη εἰς στεῖρα ἀκαδημαϊκὰ πλαίσια, εἰς μίαν γλῶσσαν τεχνικήν. Δὲν εἰσδύει εἰς τὸ βάθος τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα θέτουν ἡ ἐπιστήμη, τὰ διάφορα ρεύματα σκέψεως, ἡ πολιτική, ἢ ἐπανατοποθετοῦν αἱ φιλοσοφίαι ἀσιατικῶν λαῶν καὶ πολιτισμῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν ἐποχήν μας ἀσκοῦν ἰδιότυπον γοητείαν. Ἄλλοτε μᾶς δεσμεύει ὑποσυνειδήτως ὁ φόβος μήπως θίξωμεν τὰ κακῶς κείμενα, μήπως δυσαρεστηθοῦν κρατοῦντες καὶ χαθοῦν προνόμοια. Ἄλλοτε δημιουργοῦνται πολώσεις μὲ ἐμμόνους ἰδέας καὶ προσωπικὰς ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι δυσχεραίνουν τὸν γόνιμον διάλογον, τὸν δυνάμενον νὰ ὑπερβαίνῃ τὴν ὑποκειμενικὴν γνώμην διὰ μίαν ὑψηλοτέραν σύνθεσιν. Διατυπώνομεν ἀπόψεις χωρὶς τὴν ἐνδεδειγμένην ἐνδελεχῆ μελέτην, χωρὶς τὴν ἀπαραίτητον ὡρίμανσιν ἐντὸς παρατεταμένου στοχασμοῦ καὶ λατρευτικῆς σιωπῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι[11]. Πολλάκις «τεχνολογοῦμεν, οὐ θεολογοῦμεν»[12]. Ὁ πληθωρισμὸς ὅμως λόγων μιᾶς νοησιαρχικῆς θεολογίας ἀφήνει ἀσυγκίνητον τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ.

Κρίσιμον τέλος παραμένει τὸ ἐρώτημα: Πόθεν οἱ θεολόγοι ἀντλοῦμεν τὸ δικαίωμα καὶ τὴν δυνατότητα τοῦ θεολογεῖν; Ἀπὸ τὸ θεολογικόν μας πτυχίον, τὰς μελέτας μας; Ὁ ἀμείλικτος λόγος τοῦ Ψαλμῳδοῦ, «τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ

---

* Ὡς ἔναυσμα διὰ τὴν συζήτησιν σημειώνω μερικὰς ἀνεπεξεργάστους προτάσεις: (I) Συνεχής, συστηματικὴ μετεκπαίδευσις τῶν ποιμένων εἰς τὰ νέα δεδομένα τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὴν ἀπέραντον ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ μὴ γίνωνται ἁπλοῖ τελετουργοί. (II) Οὐσιαστικὴ προετοιμασία κληρικῶν καὶ λαϊκῶν διὰ ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς δυσκόλους περιοχάς, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πατρίδος. (III) Ἀνάπτυξις θεσμοῦ ἱερέων ἐχόντων καὶ ἄλλα βιοτικὰ ἐπαγγέλματα (π.χ. ἰατροῦ), ἄνευ τῶν σημερινῶν δεσμεύσεων ἐξωτερικῆς ἀμφιέσεως. (IV) Χειροτονία διακόνων εἰς νεωτέραν ἡλικίαν καὶ παροχὴ τοῦ δικαιώματος γάμου ἀργότερον· ἡ περίοδος ἀπὸ εἴκοσι ἕως τριάκοντα πέντε ἐτῶν θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀνεμποδίστως δι' ἱεραποστολικὴν διακονίαν εἰς δυσκολωτέρας συνθήκας[10]. (V) Ἐνεργοποίησις ὡρισμένων ἐκ τῶν κατωτέρων βαθμῶν ἱερωσύνης τῶν πρώτων αἰώνων, πρὸς ἀντιμετώπισιν συγχρόνων ἱεραποστολικῶν καὶ ποιμαντικῶν ἀναγκῶν.

εἶπεν ὁ Θεός, ἱνατί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου...;» (Ψαλμ. 49,16), ὁ ὁποῖος ὡδήγησε τὸν Ὠριγένην νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ ἄμβωνος μὲ συντριβήν, παρουσιάζει μεγάλην ἐπικαιρότητα διὰ πολλοὺς ἐξ ἡμῶν, οἱ ὁποῖοι εὐκόλως, ἄνευ δέους καὶ μετ' ἀφελοῦς αὐτοπεποιθήσεως ἀποφαινόμεθα θεολογικῶς. Εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν ὡς προϋπόθεσις τῆς οὐσιαστικῆς Θεολογίας, τοῦ «διηγεῖσθαι τὰ θεῖα», τονίζεται ἡ «κάθαρσις»[13]. Ἀσφαλῶς ἡ θεολογική μας σκέψις θὰ εἶχε διάφορον βάθος, ποιότητα καὶ θέρμην, ἐὰν ἀνεπτύσσετο εἰς κλῖμα συνεχοῦς «μετανοίας», μεταμορφώσεως δηλαδὴ τοῦ νοῦ, ἀπελευθερώσεώς του ἀπὸ προκαταλήψεις, «καθάρσεως» τῆς καρδίας, «νήψεως», «μεθέξεως» εἰς τὴν καθολικὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας μὲ ταπείνωσιν καὶ νηφαλιότητα.

3. Αἱ νέαι τοπικαὶ καὶ παγκόσμιοι συνθῆκαι ζωῆς, ὁ ρυθμὸς τῶν μεγαλουπόλεων, ἡ δικτύωσις τοῦ κόσμου διὰ τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῶν μέσων ἐνημερώσεως, ἡ στενὴ ἀλληλεξάρτησις πόλεων καὶ λαῶν ἔχουν πρὸ πολλοῦ ἀλλοιώσει τὰς προϋποθέσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν διάφορα ὀργανωτικὰ ἐκκλησιαστικὰ σχήματα. Τοιουτοτρόπως πολλαὶ διοικητικαὶ δομαὶ ἀποδεικνύονται ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀσθενεῖς διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις. Περιορίζομαι εἰς δύο μόνον παραδείγματα:

Πρῶτον, ἡ δομὴ καὶ τροφοδοσία τῆς ἐνορίας εἰς τὰς μεγαλουπόλεις καὶ τὴν διασποράν. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἡ ἐνορία ἐκτείνεται εἰς δεκάδας τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ἐνῷ εἰς τὴν πρώτην μία ἐνορία μεγάλης πόλεως, ὡς τῶν Ἀθηνῶν, περιλαμβάνει τριάκοντα ἕως πεντήκοντα χιλιάδας κατοίκων, παραμένουσα κατ' οὐσίαν ἀποίμαντος. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον πρόβλημα ὑπερόγκου ἀριθμοῦ· ἡ σοβαρωτέρα δυσκολία ἀνακύπτει ἐκ τοῦ ρυθμοῦ ζωῆς, τῆς μεγάλης κινητικότητος, τῆς δημιουργίας τῶν σχέσεων ἀνεξαρτήτως τόπου κατοικίας· οἱ «ἐνορῖται» παραμένουν ξένοι μεταξύ των καὶ ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἱερεῖς. Ὁ χαρακτὴρ τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος ἔχει ριζικῶς ἀλλοιωθῆ καὶ ἐλάχιστοι μόνον λειτουργικοὶ συμβολισμοὶ ἐνθυμίζουν οἰκογένειαν καὶ κοινωνίαν ἐν Χριστῷ.

Δεύτερον, τὸ πρόβλημα τῶν δικαιοδοσιῶν ἀναστέλλει ἐνίοτε τὴν ἱεραποστολικὴν πρωτοβουλίαν. Αἱ Ἐκκλησίαι μὲ τὸν μεγαλύτερον ὄγκον πιστῶν, καὶ ἀσφαλῶς μὲ περισσότερα μέσα καὶ πρόσωπα, βλέπουν τὸ χρέος τῆς ἱεραποστολῆς ὡς κάτι ἐκτὸς τῆς ἀμέσου ἁρμοδιότητός των καὶ προτιμοῦν τὴν ἀσφάλειαν τῆς διακριτικῆς σιωπῆς παρὰ τὴν ἀνάμειξιν εἰς ἁρμοδιότητας ἄλλων. Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο ἀνακύπτει τὸ θεολογικὸν πρόβλημα: Εἶναι ἡ παγκόσμιος ἱεραποστολὴ ἀποκλειστικὴ ὑποχρέωσις ὡρισμένων Ἐκκλησιῶν; Δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ μία μορφὴ οὐσιαστικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς συνεργασίας; Ποία εἶναι ἡ ἔννοια τῆς δικαιοδοσίας; Οἱ βουδδισταί, οἱ μουσουλμᾶνοι «ἀνήκουν» εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Α ἢ τῆς Β Ἐκκλησίας; Ἢ θ' ἀνήκουν μόνον ἐφ' ὅσον γίνουν Ὀρθόδοξοι; Καὶ ἀποτελεῖ σεβασμὸν τῆς δικαιοδοσίας ἡ ἀδιαφορία διὰ τὴν προσέλευσίν των εἰς τὸν Χριστιανισμόν;

Σπεύδω νὰ διευκρινίσω ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ προτείνω ἱκανοποιητικὴν λύσιν, διότι ἑκάστη «λύσις» σημαίνει οὐσιαστικῶς νέον πρόβλημα. Οὔτε αὐθαίρετος ἀνάμειξις τῶν ἐθνικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς οἱανδήποτε περιοχὴν τοῦ κόσμου εἶναι νοητὴ οὔτε ἡ δημιουργία αὐτονόμων ἱεραποστολικῶν ἑταιρειῶν κατὰ τὰ δυτικὰ πρότυπα. Ἐκεῖνο ὅμως,

τὸ ὁποῖον πρὸς τὸ παρὸν ἐπείγει νὰ συνειδητοποιηθῇ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι αἱ λύσεις δὲν ἀναδύονται μόναι των καὶ ὅτι αἱ εὐκαιρίαι ἀνθρωπίνως συνεχίζουν νὰ χάνωνται. Θὰ χρειασθῇ νὰ ἀναζητηθοῦν μὲ συστηματικὴν θεολογικὴν ἐργασίαν καὶ σαφῆ ἐκκλησιαστικὸν προγραμματισμόν. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν π.χ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἄλλων ἁρμοδίων Πατριαρχείων, ὅπως τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ μὲ συμμετοχὴν ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ μία πανορθόδοξος ἐπιτροπὴ ἱεραποστολῆς, διὰ νὰ μελετήσῃ, νὰ σχεδιάσῃ καὶ νὰ προωθήσῃ, μὲ ρεαλιστικὰς προτάσεις καὶ μὲ χρησιμοποίησιν ὁλοκλήρου τοῦ ὀρθοδόξου δυναμικοῦ, τὴν προσπάθειαν μαρτυρίας τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς παγκόσμιον ἐπίπεδον. Εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία προσφέρει ἀνετώτερον καὶ πλουσιώτερον, ὅταν βλέπῃ τὸ θέμα τῆς ἱεραποστολῆς ὡς ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἡ ἰδία μετέχει ὑπευθύνως καὶ ὄχι ὡς ἁπλῆ οἰκονομικὴ βοηθὸς μακρυνῆς τινος ἐνορίας**.

4. Γενικώτερον διαπιστοῦται μία νάρκωσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν παθητικότητα. Εἶναι λίαν προβληματικόν, ἐὰν ὁ λαὸς ἔχῃ τὴν συνείδησιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία σῴζει καὶ μεταμορφώνει τὴν ζωὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Συνήθως παρατηρεῖται μία θρησκευτικότης μὲ πολλὰ πρωτόγονα στοιχεῖα δέους πρὸ τοῦ μυστηριώδους, τοῦ Numen, θρησκευτικὴ ψυχολογία ἐνθυμίζουσα τὸ do ut des εἰς τὰς σχέσεις μὲ τὸ Θεῖον. Ἡ σύγχυσις μάλιστα, ἡ ὁποία καλλιεργεῖται ὑπὸ πολλῶν, ὥστε νὰ νοοῦνται ὡς Ἐκκλησία μόνον οἱ κληρικοί - καὶ δὴ ὡρισμένου βαθμοῦ - δημιουργεῖ μίαν ἐκ τῶν πλέον ἐπικινδύνων παρανοήσεων, εὐνοοῦσαν τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα καὶ τὴν ἀνευθυνότητα. Τοιουτοτρόπως οἱ λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν συντριπτικὴν πλειοψηφίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ γίνωνται συνεργοὶ ἐν Χριστῷ εἰς τὸ κοινὸν ἔργον τῆς ἱεραποστολῆς καὶ οἰκοδομῆς, ἐκπίπτουν εἰς θεατὰς καὶ κριτάς. Ἡ θεολογικὴ σκέψις καλεῖται «ἔτι καὶ ἔτι» νὰ διακηρύττῃ καὶ ἀποσαφηνίζῃ τὸ γεγονός, ὅτι ὅλοι οἱ πιστοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, μέτοχοι εἰς τὸ ἔργον της, μέλη τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, τὴν σωτηρίαν τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἡ παρουσία τῶν πιστῶν λαϊκῶν ἐντὸς τῶν δομῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δημιουργεῖ ἀνεξαντλήτους εὐκαιρίας μαρτυρίας, διακονίας καὶ δοξολογίας τοῦ Θεοῦ.

Ἰδιαιτέραν ἐπικαιρότητα παρουσιάζει τὸ θέμα τῆς ἐνεργοτέρας συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἄνω τοῦ ἡμίσεος τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐσιαστικῶς περισσότερον τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ τακτικοῦ ἐκκλησιάσματος (π.χ. ἀναβίωσις θεσμοῦ διακονισσῶν, καθολικωτέρα

** Ἐνδείκνυται ἀκόμη νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς πανορθόδοξον κλίμακα καὶ ἄλλοι σχετικοὶ θεσμοί: Π.χ. (I) Καθιέρωσις κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν «Ἑβδομάδος πανορθοδόξου μαρτυρίας»[14]. Τὸ ἰδιαίτερον περιεχόμενόν της δύναται νὰ διαφοροποιῆται ἀναλόγως τῶν τοπικῶν συνθηκῶν. (II) Καθιέρωσις εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Θεολογικὰς Σχολὰς «Ἑβδομάδος ποιμαντικοῦ καὶ ἱεραποστολικοῦ προβληματισμοῦ». (III) Συστηματοποίησις ἀποσπάσεως ἱερέων, θεολόγων, εἰδικευμένων λαϊκῶν δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ὀρθοδόξων κοινοτήτων εἰς τὰς πτωχοτέρας – ἱεραποστολικὰς ἢ τῆς διασπορᾶς –, μὲ οἰκονομικὴν ἐπιβάρυνσιν τῶν πρώτων. Ἡ σύγχρονος εὐκολία μετακινήσεων ἐπιβάλλεται νὰ ἀξιοποιηθῇ μὲ δημιουργικὴν σκέψιν διὰ τὴν ὀρθόδοξον μαρτυρίαν.

ἀξιοποίησις κοινωνικῶν λειτουργῶν, μοναζουσῶν κ.λ.π.). Ἡ τεραστία συμβολή των ἔγινε κατ' ἐξοχὴν αἰσθητὴ ἐκεῖ, ὅπου ἐπεκράτησαν δυσμενῆ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθεστῶτα. Ἡ θέσις τῆς Παναγίας εἰς τὸ ἔργον τῆς θείας Οἰκονομίας, καθὼς ἐπίσης ὁ πολύπλευρος ρόλος τῶν γυναικῶν ἁγίων ἐντὸς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, δύνανται, νὰ ἀνοίξουν ζωτικοὺς ὁρίζοντας σκέψεως καὶ ἐνεργείας[15].

5. Ἀλλὰ τὰ περιωρισμένα χρονικὰ πλαίσια τῆς παρούσης εἰσηγήσεως δὲν ἐπιτρέπουν μακρὰς ἀναλύσεις. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσω, ὅτι δὲν ἤγγισα μὲ τόλμην σοβαράς, κρυφὰς ἢ λίαν εὐαισθήτους πληγάς, ἐνῷ εἰς ὅσα ἐξέθεσα προετίμησα διακριτικὴν διατύπωσιν. (Πιθανῶς καὶ ἡ μορφὴ αὐτὴ ἠπιότητος νὰ ἀνήκῃ εἰς μίαν «μετατραυματικὴν» θεολογικὴν διάθεσιν...). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη πολλαὶ πλευραὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς «τραυματικαὶ καταστάσεις»· ὅπως π.χ. οἱ διάφοροι μικροὶ ἢ μεγάλοι συμβιβασμοὶ συνειδήσεως μὲ τοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας, μὲ τὰ οἰκονομικά, πολιτικὰ ἢ ἄλλα «κατεστημένα» τοῦ κόσμου τούτου· ὁ τρόπος χρήσεως ἢ καταχρήσεως τῶν ὑλικῶν πόρων καὶ δυνατοτήτων τῆς Ἐκκλησίας· ἡ διοικητικὴ αὐθαιρεσία ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ὑπὸ διάφορα προσχήματα· ἡ δυσπιστία καὶ δυσκολία συνεργασίας μεταξὺ τῶν ἐργατῶν τοῦ Εὐαγγελίου· ἡ ἀδυναμία προβλέψεως, προγραμματισμοῦ καὶ κατανοήσεως τῶν νέων συνθηκῶν ζωῆς τῶν ἀνθρώπων· ἡ δυσκινησία καὶ ἀβελτερία εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀποφασιζομένων· ἡ ἀντίθεσις τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς δυσκίνητον εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν πρᾶξιν θρησκευτικὸν «κατεστημένον», χωρὶς πνοήν, εὐαισθησίαν καὶ ἐλπίδα· ἡ ὑπέρμετρος ἀσυνέπεια «εὐσεβῶν χριστιανῶν», ἡ ὁποία θέτει διὰ «τοὺς ἐκτός» σοβαρὰ ἐρωτηματικὰ ὡς πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ Εὐαγγελίου· αἱ διαιρέσεις, αἱ ὁποῖαι κατήντησαν μόνιμον χαρακτηριστικὸν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὄχι μόνον μὲ τὰς μεγάλας ὁμολογιακὰς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ἀντιπαθείας καὶ τὰ πείσματα ἐντὸς μικροτέρων, ὁμοδόξων ὁμάδων.

Θαρραλέα καὶ εἰλικρινὴς ἀναγνώρισις τῶν τραυμάτων καὶ τῶν λαθῶν μας εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐκκλησιαστικὴν πραγματικότητα εἶναι πολὺ ὑγιεστέρα στάσις ἀπὸ τὴν διάθεσιν ἐξωραϊσμῶν καὶ ἐξιδανικεύσεων, ἡ ὁποία ἐδέσποζε κάποτε, διὰ νὰ δικαιολογώμεθα εἰς τοὺς «ἔξω» καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν μας.

Βεβαίως ὑπάρχει καὶ ὁ κίνδυνος αἱ λυπηραὶ διαπιστώσεις νὰ ὁδηγήσουν εἰς μίαν ἔντονον ἢ λανθάνουσαν μελαγχολίαν καὶ πολλὰς ἀνασχέσεις. Πέραν, λοιπόν, τῆς διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας καὶ τῶν ἀναστολῶν, ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς καλεῖται εἰς ἑρμηνείαν τοῦ νοήματός των, εἰς ὀρθὴν καθοδήγησιν διὰ τὴν ἐπούλωσιν τῶν τραυμάτων. Ἡ φύσις τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐκκλησίας ὑπερβαίνει τὰ κοινωνικὰ καὶ φυσικὰ πεδία καὶ ἔχει μεταφυσικὰς διαστάσεις· «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα...» (Ἐφεσ. 6,12). Καθὼς ἡ ἱστορία ἀνελίσσεται πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν πλήρωσίν της, ἡ σύγκρουσις μεταξὺ ἐξουσιῶν «τοῦ σκότους» καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ ἐξελίσσεται δραματικώτερον. Εἰς τὴν ἀποκαλυπτικὴν ἐποχὴν μας αἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ φαίνεται ὅτι εὑρίσκονται ἐν ἐξάρσει καὶ δὲν εἶναι περίεργον αἱ ἐνέργειαί των νὰ πλήττουν νευραλγικὰ σημεῖα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Τὸ τραγικὸν παραμέ-

νει βασικὸν μέγεθος τῆς ἱστορίας καὶ ὁ Σταυρὸς συμπυκνώνει τὴν ἔντασίν του. Τὸ ἐνδεχόμενον τῆς κάμψεως τῆς πίστεως ὑφίσταται: «πλὴν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;» (Λουκ. 18,8). Ἡ συνέπεια ὅμως αὐτῆς τῆς σκέψεως δὲν εἶναι «ἀποκαρδίωσις», ἀλλ' «ἐγρήγορσις» (Μᾶρκ. 13,35.37). Ὁ τελικὸς λόγος ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἢ τοὺς προδίδοντας Αὐτόν. «Καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ καὶ Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί» (Ἀποκ. 17,14).

Γ'
ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Ἡ ἐσχατολογικὴ αὐτὴ ἐνατένισις καὶ βεβαιότης - τονιζομένη συνεχῶς εἰς τὰς ὀρθοδόξους λατρευτικὰς συνάξεις - χαρίζει ἰδιαιτέραν ἀντοχήν, γαλήνην καὶ πνευματικὴν ἰσορροπίαν εἰς τοὺς πιστούς, κυρίως δὲ εἰς ὅσους ἐνεργῶς μετέχουν εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν καὶ ποιμαντικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς συνέχισιν τῆς πορείας καὶ διακονίας των ἐν τῷ κόσμῳ, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξοότητας. Εἰς τὸ τρίτον, τὸ τελευταῖον, τμῆμα τῆς εἰσηγήσεως θὰ προσπαθήσω νὰ σκιαγραφήσω τὰ βασικώτερα χαρακτηριστικὰ μιᾶς δυναμικῆς ὀρθοδόξου παρουσίας καὶ μαρτυρίας. Ἐννοεῖται, βεβαίως, ὅτι ὅσα ἀναφέρονται δὲν καλύπτουν τὸ φάσμα τῆς σχετικῆς προβληματικῆς· ἁπλῶς ρίπτουν ὀλίγας δέσμας φωτὸς εἰς κρισίμους πλευρὰς τοῦ θέματος πρὸς διευκόλυνσιν τῆς περαιτέρω διερευνήσεως.

1. Εἰς τὴν τρομακτικὴν σύγχυσιν ἰδεῶν, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν ἐποχήν μας, τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα πρέπει νὰ γίνῃ αἰσθητὸν ὡς χαρμόσυνον ἄγγελμα - Εὐαγγέλιον - διὰ τὸν ἄνθρωπον *εἰς τὰς συγκεκριμένας συνθήκας* τῆς ζωῆς του, ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ἀμέσους ὑπαρκτικάς του ἀνάγκας καὶ ἐμπειρίας. Ἐὰν τὸ μήνυμα εἶναι ἑνιαῖον, παγκόσμιον καὶ αἰώνιον, οἱ ἀποδέκται του εὑρίσκονται εἰς ποικίλας καταστάσεις, μὲ διαφόρους προσλαμβανούσας παραστάσεις. Διὰ νὰ γίνῃ προσιτὸν κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ λυτρώσεως, ἐχρειάσθη νὰ ἀφομοιωθοῦν αἱ κατηγορίαι σκέψεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀκολούθως νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπραγματοποίησε κυρίως ἡ Θεολογία. Ὁ ἄνθρωπος τῶν συγχρόνων μεγαλουπόλεων, μὲ τοὺς νέους ὁρίζοντας, τοὺς ὁποίους ἤνοιξεν ἡ ἁλματώδης ἐξέλιξις τῆς ἐπιστήμης, τὰς νέας δυνατότητας, τὰς ὁποίας προσέφερεν ἡ τεχνικὴ καὶ αἱ πρόσφατοι κοινωνικαὶ δομαὶ καὶ πολιτικαὶ διαρθρώσεις, κινεῖται εἰς προβληματισμοὺς πολὺ εὐρυτέρους καὶ συνθετωτέρους ἀπ' ὅ,τι ὁ πολίτης τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου ἢ ὁ βυζαντινὸς ἄνθρωπος. Ἡ εὐαισθησία του ἔχει διαφοροποιηθῆ. Τὰ παλαιὰ σύμβολα σκέψεως ἔχασαν τὴν ἀμεσότητά των· π.χ. διὰ τὸν ζῶντα ἐντὸς τῆς πυκνότητος τῶν θυσιῶν τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ ἑλληνορρωμαϊκῆς θρησκευτικότητος ὁ τονισμὸς τοῦ ἐξιλασμοῦ εἶχεν ὑπαρκτικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν δὲν διατηρεῖ σήμερον.

Ἡ θεολογία ἀντιμετωπίζει, λοιπόν, νέα προβλήματα ἐκφράσεως τοῦ αἰω-

νίου μὲ τρόπον *ἐπίκαιρον*, ἔχοντα νόημα διὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ συντονισμὸς εἰς τὸ μῆκος κύματος τῆς συγχρόνου σκέψεως, ἀπαιτεῖται κατανόησις τοῦ βάθους τῶν ἀλλαγῶν, τὰς ὁποίας ἐπέβαλον αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, τῶν νέων διαστάσεων, τὰς ὁποίας διήνοιξαν. Ἀμεσωτέραν σπουδαιότητα παρουσιάζουν αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀντικείμενόν των τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἱστορίαν του, ἀποκαλύπτουσαι οὐσιαστικὰς πλευρὰς τῆς ψυχοσωματικῆς του δομῆς· π.χ. ἡ ἰατρικὴ μὲ τοὺς διαφόρους κλάδους της, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ κοινωνιολογία καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ψυχολογία καὶ ἡ ψυχοθεραπευτική[16]. Ἡ σοβαρὰ ἐκτίμησις καὶ ἀξιοποίησις τῶν πορισμάτων τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης - δώρου Θεοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀναζήτησιν - εἶναι χρέος τῆς ἱεραποστολικῆς καὶ ποιμαντικῆς Θεολογίας. Ἡ νηφαλία ὅμως ἀξιολόγησις καὶ χρησιμοποίησις τῆς συγχρόνου γνώσεως δὲν ἐξασφαλίζεται μὲ ἀποσπασματικὴν καὶ ἀτομικὴν ἐργασίαν. Θὰ χρειασθῇ ὁμαδικὴ ἀναζήτησις καὶ ἔλεγχος τῶν εὑρημάτων, στοχασμὸς «ἐν ἐκκλησίᾳ», ἀλλὰ συγχρόνως καὶ καταμερισμὸς ἐργασίας (π.χ. δημιουργία εἰς τὰς διαφόρους σχολὰς εἰδικῶν κέντρων ἐξειδικευμένης ἐρεύνης). Ἀναμένει μεγάλη προσπάθεια τὰς Θεολογικὰς μας Σχολάς, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ ν' ἀντιμετωπίσωμεν ἀπὸ κοινοῦ βασικὰ θέματα, τῇ συνδρομῇ καὶ ἐπιστημόνων ἄλλων εἰδικοτήτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ συστηματοποιήσωμεν τὴν διασχολικὴν συνεργασίαν, ὥστε ἡ μελέτη μας νὰ ἔχῃ καθολικωτέραν προοπτικὴν καὶ νὰ ἀξιοποιῇ τὰς ἀνὰ τὸν κόσμον ἐμπειρίας.

Γέφυραι δυνάμεναι νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων ἄλλων θρησκευτικῶν συνηθειῶν καὶ ἰδεῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος εἰς προηγουμένην παράγραφον (A1), παραμένουν ἡ εὐαισθησία διὰ τὴν ὕπαρξιν μιᾶς ὑπερβατικῆς πραγματικότητος, ἡ δόνησις ἀπὸ τοὺς κραδασμοὺς λατρευτικῶν ἐμπειριῶν, θρησκευτικῶν ἐνοράσεων, πόθου λυτρώσεως, βιωματικῆς συναντήσεως τοῦ ὑπερλογικοῦ, τοῦ Ἁγίου. Ἡ συνάντησις μὲ τὸν προβληματισμὸν τοῦ ἐκκοσμικευμένου ἀνθρώπου εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν προβλημάτων, ὅπως ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἡ ἰσότης καὶ ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὑπέρβασις τοῦ ἀτομισμοῦ μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης, ἡ συνεχὴς μόλυνσις τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀναζήτησις τοῦ πληρώματος τῆς ζωῆς, τὸ ῥῖγος πρὸ τοῦ αἰωνίου αἰνίγματος τοῦ θανάτου, τὸ ἀπέραντον θέμα τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία, παρ' ὅλας τὰς παρεκκλίσεις, παρερμηνείας καὶ διαστροφάς της, εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος.

Ἡ προσπάθεια ὅμως κατανοήσεως τῶν «ἄλλων» εἶναι σκιώδης καὶ πολλάκις λανθασμένη, ὅταν λείπῃ *ἡ βιωματικὴ ἔνταξις* εἰς τὸ τοπικόν, εἰς τὸ ἐπὶ μέρους· «ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω» ἀποκαλύπτει διὰ τὴν ἱεραποστολικὴν καὶ ποιμαντικήν του μέθοδον ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 9,19-23· πρβλ. 10,33). Ἡ ἐξειδίκευσις τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος, ἡ «ἐνσάρκωσις» του εἰς τὸ περιβάλλον, παραμένουν βασικὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας. Ἡ παγκόσμιος ἱεραποστολὴ θὰ ἐπιτύχῃ, μόνον ἐὰν γίνῃ κατ' ἐξοχὴν *τοπική*, προσηρμοσμένη εἰς τὰς εἰδικὰς συνθήκας.

Ἀλλ' ἀκόμη τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα διατηρεῖ τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἐπικαιρότητά του, μόνον ὅταν προσφέρηται *«ἐν δυνάμει Θεοῦ»* (Α' Κορ. 2,5),

ὅταν εἶναι λόγος μετανοίας καὶ κρίσεως τῶν συγκεκριμένων νόθων καταστάσεων, ὅταν ἀποτελῇ θαρραλέαν διαμαρτυρίαν ἐναντίον παντὸς «κατεστημένου» ἀδικίας, ἀντιστρατευομένου εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν «δικαιοσύνην Αὐτοῦ» (Ματθ. 6,33). «Χαρμόσυνον μήνυμα», τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ τὴν τραγῳδίαν τοῦ πόνου καὶ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸν προσωπικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, διὰ νὰ μένῃ εἰς γενικότητας περὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου, εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος καὶ πειστικότητος. «Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργής» χωρεῖ εἰς τὰς βαθυτέρας ρίζας τοῦ κακοῦ, «διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας» (Ἑβρ. 4,12).

2. Εὐαγγέλιον - ἄγγελμα χαρᾶς- σημαίνει ἀκόμη *λόγον καὶ ζωὴν παρακλήσεως*. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δράσεώς Του ὁ Κύριος ἐδήλωσε, χρησιμοποιῶν τὴν μεσσιανικὴν προφητείαν: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει...» (Λουκ. 4,18· πρβλ. Ἠσ. 61,1). Ἐν συνεχείᾳ, «κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας» ἀνεκούφιζε συγχρόνως τὸν ἀνθρώπινον πόνον, τὸν ψυχικὸν καὶ σωματικόν, «θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν» (Ματθ. 4,23). Ἀπεκάλυπτεν, οὕτω, διὰ πράξεων, ὅτι ἡ πεμπτουσία τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ζωῆς Του εἶναι ΑΓΑΠΗ. Ἡ παράκλησις, ἡ παραμυθία καὶ ὁ στηριγμὸς τῶν ψυχῶν ἔγινεν εἰς τὸ διηνεκὲς ἔργον τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, τοῦ «Παρακλήτου»[17].

Ἡ παρηγορία τοῦ λαοῦ, τόσον εἰς τὰς μεγάλας ἀναστατώσεις, ὅσον καὶ εἰς τὰς δυσκολίας τῆς καθημερινότητος, ὑπῆρξε πάντοτε ἐκ τῶν βασικῶν φροντίδων τῆς ποιμαντικῆς, ἀποκαλύπτουσα οὐσιαστικῶς τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία φανεροῦται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλοι οἱ Μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ «χριστομίμητοι», οἱ «πνευματέμφοροι», παραλλήλως πρὸς τὸ προφητικὸν κήρυγμά των διὰ τὴν γενικωτέραν ἀλλαγὴν τῆς κοινωνίας, ἠγωνίσθησαν καὶ διὰ τὴν παράκλησιν συγκεκριμένων ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν θλιβομένων, τῶν ταπεινῶν καὶ ἀδικουμένων τῆς ἐποχῆς των.

Καταπίεσις, καταφρόνησις καὶ ταλαιπωρία τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζονται καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας ὑπὸ διάφορα προσχήματα καὶ προσωπεῖα· ἄλλοτε μὲ τὴν προφανῆ ἢ κεκαλυμμένην δουλείαν, τὴν ὁποίαν προκαλοῦν ἄδικοι κοινωνικαὶ δομαί, ἄλλοτε μὲ καταστάσεις προερχομένας ἀπ' αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως - ἀσθένεια, θάνατος, ἀποτυχία, πάθη ψυχικά. Ὅπου καὶ ἂν στρέψωμεν τὸ βλέμμα μας, διαπιστώνομεν πεῖναν καὶ δίψαν διὰ λόγον καὶ πρᾶξιν παρακλήσεως. «Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, παρακαλέσατε αὐτήν» (Ἠσ. 40,1-2). Ὅσας πρωτοβουλίας καὶ μέτρα καὶ ἂν λάβῃ τὸ σύγχρονον κράτος εἰς τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς προνοίας, ὁ πόνος καὶ τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα δὲν προβλέπεται ὅτι θὰ ἐξαλειφθοῦν. Ἡ πολύμορφος θλῖψις, ἡ μελαγχολία, αἱ ἐσωτερικαὶ συγκρούσεις, τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς ἀπὸ τὰ πολύπλοκα κυκλώματα τῆς ἁμαρτίας θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ πιέζουν τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ ἀπὸ ποικίλας κατευθύνσεις. Δὲν εἶναι μόνον αἱ στερήσεις

καὶ ἡ πικρία τῶν πτωχῶν, εἶναι καὶ ὁ λιμὸς πολλῶν πλουσίων διὰ γνησίαν ἀγάπην καὶ νόημα ζωῆς, ἡ ἀνάγκη ἰσορροπίας, ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ «ἐγώ».

Ὅσοι λοιπὸν ἀκολουθοῦν πράγματι Ἐκεῖνον, ὁ Ὁποῖος «διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου» (Πράξ. 10,38), ὑποχρεοῦνται νὰ εὑρίσκωνται εἰς ἀδιάκοπον ἐγρήγορσιν δι' ἄμεσον παράκλησιν καὶ βοήθειαν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι κινοῦνται μονίμως ἢ περιστατικῶς πλησίον των, καὶ διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν ἀνοικτῶν ἢ κρυφίων πληγῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, μὲ εὐρυτέραν κινητοποίησιν καὶ σχεδιασμόν. Μία τοιαύτη ἐνεργητικὴ στάσις ἔναντι τῆς συγχρόνου ζωῆς θὰ προσφέρῃ οὐσιαστικὰς ἀφορμὰς ριζικῶν ἀναθεωρήσεων τῆς θεολογικῆς μας θεματικῆς.

3. Ἔργον τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον συνεχίζει ἡ Ἐκκλησία, ὑπῆρξεν ἡ λύσις τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου (Α΄ Ἰωάν. 3,8). Διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν δὲ αὐτὴν ἀπητήθη Κένωσις, Σταυρός. Ἡ πρόθυμος καὶ ὑπομονητικὴ ἀποδοχὴ τοῦ πόνου καὶ τοῦ Σταυροῦ (Μᾶρκ. 8,34), μὲ ἀπόλυτον ὑπακοὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀγάπῃ καὶ ἐλπίδι Ἀναστάσεως, τονίζονται ἐπιμόνως εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν, ἀποτελοῦν δὲ τὸ μυστικὸν τῆς βαθυτέρας γνώσεως τοῦ Χριστοῦ: «τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ» (Φιλ. 3,10). Αὐτῆς τῆς ὑφῆς ἡ «γνῶσις», ἡ «δύναμις», ἡ «κοινωνία» καὶ ἡ «συμμόρφωσις» ὑπῆρξαν πάντοτε αἱ ρίζαι διὰ μίαν ζωὴν «νήψεως», «ἡσυχίας» πνευματικῆς, ταπεινώσεως, ἀγάπης, ἐλευθερίας. Τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες καὶ βίωμα εἶχεν ὡς τυπικωτέραν ἔξαρσιν τὸν μοναχισμόν, ἀλλὰ διεπότισε πλατύτερον τὴν συνείδησιν τοῦ πληρώματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, προσφέρον δύναμιν ἀντοχῆς εἰς τὰς δοκιμασίας τοῦ σκληροῦ καθημερινοῦ βίου καὶ πνευματικὴν ἰσορροπίαν. Δὲν ὑπῆρξε προϊὸν μιᾶς δυαλιστικῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία περιφρονεῖ τὸ σῶμα, ἢ μιᾶς γενικωτέρας ἐπιφυλάξεως ἔναντι τῆς σημασίας τῆς παρούσης ζωῆς - ὅπως π.χ. τὴν συναντῶμεν εἰς τὸν Ἰνδουϊσμὸν ἢ τὸν Βουδδισμόν - οὔτε εἶχε βάσιν ἠθικολογικήν. Παρέμεινε βαθύτατα θεολογικὸν μὲ ἀδιάκοπον ἀναφορὰν εἰς τὰ γεγονότα τῆς Κενώσεως, τῆς Σταυρώσεως, τῆς Ἀναστάσεως, τῆς προσδοκίας τοῦ Τέλους, τῆς ἐνατενίσεως τοῦ Μοναδικοῦ. Ἀσφαλῶς δὲ ἀποτελοῦν ἐκ τῶν σοβαρωτέρων ἀδυναμιῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ παρατηρουμένη ἀσκητικὴ ὑπότασις εἰς τὴν καθημερινὴν χριστιανικὴν ζωήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπιπολαία καθοδήγησις τῶν πιστῶν μὲ ὑποπροϊόντα μιᾶς ἠθικολογικῆς, οἰκοδομητικῆς φιλολογίας, ἐνῷ ἡ οὐσιαστικὴ ἐμπειρία τῶν ἁγίων μένει θεολογικῶς ἀνεπεξέργαστος καὶ ἀνεκμετάλλευτος. Ἡ φιλοκαλικὴ σοφία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας χρειάζεται ἀμεσωτέραν ἐνσωμάτωσιν εἰς τὴν καθημερινὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ σκέψιν. Ἐντὸς αὐτῆς ὑπάρχουν θησαυροὶ ἰδιαιτέρας ψυχολογικῆς σημασίας διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον.

Τὸ ἀσκητικὸν ἦθος τῆς Ὀρθοδοξίας ἔχει τεράστιαν ἐπικαιρότητα καὶ διὰ τὴν ἐποχήν μας. Διότι, παραλλήλως πρὸς τὴν ἰσχυρὰν ροπὴν εὐδαιμονισμοῦ, καλλιεργεῖται καὶ μία εὐαισθησία εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἀσκήσεως εἰς πολλὰς ἄλλας περιοχὰς ζωῆς· ἐντυπωσιακὰ ἐπιτεύγματα εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὸν ἀθλητι-

σμόν, τὴν τέχνην κ.λ.π. στηρίζονται εἰς συστηματικήν, ἐπίμονον καὶ μελετημένην ἄσκησιν. Εἰς τὴν συνάφειαν αὐτὴν προβάλλει ἡ πολύπτυχος σημασία τῶν Μονῶν. Ὑπῆρξαν πάντοτε φάροι ἱεραποστολικῆς ἀκτινοβολίας, πολύτιμα ἐργαστήρια διαποιμάνσεως τῶν πιστῶν. Δι' ὅλους, ἰδιαιτέρως ὅμως διὰ τοὺς ποιμένας καὶ θεολόγους, θὰ ἦτο εὐεργετικὸν ν' ἀποσύρωνται συχνότερον εἰς περιόδους σιωπῆς, ἀσκήσεως καὶ προσευχῆς, διὰ ν' ἀναβαπτίζουν τὸν στοχασμὸν καὶ ν' ἀνανεώνουν τὴν πνευματικὴν εὐεξίαν των. Ὅλοι ὅσοι ἔδωσαν κάτι τὸ ἀποφασιστικὸν εἰς τὴν ἱεραποστολὴν καὶ τὴν ποιμαντικὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἔζησαν μὲ ἀσκητικὴν ἐγρήγορσιν καὶ κατάνυξιν, μὲ ἀδιάκοπον πάλην διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς σκοτεινῆς ἀβύσσου τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγωισμοῦ, ἄλλοι ἔχοντες ὡς ἀσκητήριον τὴν ἔρημον, ἄλλοι.τὴν πόλιν. Ἀπὸ τὸν συνεχῆ, ἀμείλικτον καὶ συνεπῆ προσωπικὸν ἀγῶνα ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἐπήγασε πάντοτε ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ.

4. Κορύφωμα τῆς δυναμικῆς μεταμορφωτικῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀνυψώνει μυστηριακῶς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, προσφορὰν καὶ θυσίαν πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ λειτουργικὴ ἐμπειρία τῆς Ὀρθοδοξίας ἔχει ἀμέσους ποιμαντικὰς καὶ ἱεραποστολικὰς διαστάσεις. Ἐλευθερώνει τὸν πιστὸν ἐκ τῶν στενῶν πλαισίων ἰδεῶν, παθῶν καὶ κυρίως τοῦ ἀσφυκτικοῦ ἐγωισμοῦ του. Τὸν ἑνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, - μὲ ὅσους ἔζησαν καὶ ἐνίκησαν, μὲ ὅσους ζοῦν εἰς τὸ παρόν, μὲ ὅσους θὰ ζήσουν εἰς τὸ μέλλον - μὲ ὅσους δηλαδὴ «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» περιλαμβάνει εἰς τὴν ἀγάπην Του. Τὸν μεταμορφώνει εἰς ζῶν μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἕτοιμον νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως Ἐκεῖνος.

Ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία δύναται νὰ συμβάλῃ διὰ τῆς συνεργασίας τῶν ὑπευθύνων ποιμένων εἰς τὴν ἀνέλιξιν, τὴν νέαν ἔκφρασιν καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸν τῶν λατρευτικῶν μορφῶν, μὲ σκοπὸν νὰ γίνηται πάντοτε ἡ λατρεία «λογική», μὲ ἄμεσον δηλαδὴ ὑπαρξιακὴν συσχέτισιν μὲ τὸν Λόγον, ὥστε νὰ μὴ ἐκφυλίζηται εἰς ἁπλῆν θρησκευτικὴν συγκίνησιν. Καὶ ἀκόμη διὰ νὰ ἔχῃ δυναμικὰς ἐκφράσεις τῆς δοξολογικῆς μεταρσιώσεως τοῦ σήμερον, τῆς προσμονῆς τοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὰ ἔσχατα αὔριον, καὶ νὰ μὴ μετατρέπηται εἰς νοσταλγικὴν καταφυγὴν πρὸς τὸ χθές.

Κυρίως καλεῖται νὰ συμπληρώσῃ τὴν περὶ ὀρθοδόξου λατρείας εἰκόνα, φωτίζουσα πληρέστερον τὸν ἐσωτερικὸν σύνδεσμον, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μεταξὺ λειτουργικῆς βιώσεως καὶ τῆς δυναμικῆς παρουσίας τοῦ χριστιανοῦ εἰς τὸν κόσμον. Χωρισμὸς λειτουργικῆς ἐμπειρίας καὶ καθημερινῆς ζωῆς ὁδηγεῖ οὐσιαστικῶς εἰς νοθείαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰς σχιζοφρενικὰς τάσεις τῶν πιστῶν. Ἐφ' ὅσον ἐνσυνείδητος συμμετοχὴ εἰς τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελῇ μετοχὴν εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς δαιμονικὰς δυνάμεις διὰ τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, συνέχισις τῆς θείας Λειτουργίας εἰς τὸν καθημερινὸν βίον σημαίνει ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀρνητικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι δροῦν ἐντὸς ἡμῶν καὶ ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὅ,τι βιοῦται εἰς τὴν λατρείαν πρέπει νὰ εὑρίσκῃ τὴν ἔκφρασίν του εἰς τὸν καθημερινὸν προσωπικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Τοιουτοτρόπως ἡ Λειτουργία μεταμορφώνεται εἰς ζωὴν καὶ ἡ ζωὴ γίνεται λατρεία, ὕμνος καὶ δοξολογία τοῦ Θεοῦ.

Εἰς δυσκόλους ἐποχὰς διὰ τὸν Χριστιανισμὸν (Τουρκοκρατία, πίεσις ἀθεϊστικῶν καθεστώτων), ἡ λειτουργικὴ ζωὴ ἐνίσχυσε τὴν ἀντοχὴν καὶ ἔδωσε νέαν ἀκμὴν εἰς τὰς δοκιμαζομένας τοπικὰς Ἐκκλησίας. Κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας οἱ πιστοὶ ζοῦν τὸ «Πάσχα Κυρίου» πραγματοποιοῦντες συνεχῆ «ἔξοδον» ἐκ τῆς ἀδυναμίας εἰς τὴν βίωσιν τῆς ἐν Χριστῷ δυνάμεως, ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἀπογοητεύσεως εἰς τὴν χαρὰν καὶ τὴν «ὑπομονὴν τῆς ἐλπίδος», ἐκ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνευθυνότητος εἰς τὴν ὑπεύθυνον μαρτυρίαν καὶ τὴν δυναμικὴν παρουσίαν ἐντὸς τοῦ κόσμου.

* * *

Ὁ κλασσικὸς ὁρισμὸς τοῦ Βικεντίου τοῦ ἐκ Λερίνου καθορίζει ὅτι «καθολικόν», δηλαδὴ ὀρθόδοξον, εἶναι «ὅ,τι πανταχοῦ, ὅ,τι πάντοτε, ὅ,τι ὑπὸ πάντων ἐπιστεύθη» (quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est)[18]. Εἰς τὴν βάσιν αὐτὴν θὰ ἠδύνατο νὰ συμπυκνωθῇ καὶ τὸ ἱεραποστολικὸν ἰδανικόν: «πανταχοῦ, πάντοτε, ὑπὸ πάντων». Ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία εὐθύνεται, βεβαίως, κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον διὰ τὴν ζῶσαν μαρτυρίαν πίστεως εἰς τὴν περιοχήν της. Ἀλλὰ δὲν δικαιοῦται νὰ παραθεωρῇ τὴν διαπραττομένην ἀδικίαν, ὅταν εἰς τόσας ἄλλας χώρας τῆς γῆς παρατείνεται ὁ λιμὸς διὰ τὸν λόγον Θεοῦ. Ἀποτελεῖ στοιχειώδη ἀρχὴν δικαιοσύνης ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἴσα δικαιώματα *καὶ* εἰς τὰ πνευματικὰ ἀγαθά.

Ἱεραποστολὴ καὶ ποιμαντικὴ εἶναι στενῶς συνυφασμέναι λειτουργίαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὸ «ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός». Ἡ Ἐκκλησία, ἐφ' ὅσον συνεχίζῃ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἠμπορεῖ νὰ περιορίζηται εἰς τὸ νὰ «σῴζῃ» ἐντὸς περιχαρακωμένων χώρων καὶ δομῶν. Ὀφείλει ν' ἀναζητῇ τὸ «πλανώμενον». Ἀναζήτησις δὲ σημαίνει «ἔξοδον» — μετὰ τὴν βίωσιν τοῦ «Πάσχα Κυρίου» — ἀπὸ στατικὰ σχήματα, ἀναστολὰς καὶ συμβατικὰς καταστάσεις, καί, ἀκολούθως ὑπομονητικὴν πορείαν εἰς τὸν ἀπέραντον, πολύπτυχον χῶρον τῆς οἰκουμένης. Αἰώνιον χρέος τῆς Ἐκκλησίας παραμένει ἡ παρουσία καὶ ἡ μαρτυρία της εἰς τὸ ἑκάστοτε «ἐδῶ» καὶ «τώρα», ἐν δυνάμει Θεοῦ, ὡς παράκλησις ἐνσαρκωμένη εἰς τὴν ζωήν· μὲ νῆψιν καὶ ἀσκητικὴν ἐγρήγορσιν· ὡς ὕμνος εὐχαριστηριακός, παγκόσμιος.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἱστορικὸν σχεδίασμα τῶν διαφόρων χριστιανικῶν θέσεων ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκειῶν καὶ ἀναλυτικὴν βιβλιογραφίαν βλ. A. Yannoulatos, *Various Christian Approaches to the Other Religions*. A Historical Outline (Athens 1971). Δοκίμιον μιᾶς καθολικωτέρας θεολογικῆς θεωρήσεως τοῦ θέματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συγχρόνου προβληματικῆς βλ. ἡμετέραν Εἰσήγησιν γενομένην εἰς τὴν Διεθνῆ Διαθρησκειακὴν Διάσκεψιν, Colombo - Sri Lanka, 17-24 Ἀπριλ. 1974: «Towards World Community», *Ecumenical Review* 26 (1974), 619-636· Ἐπηυξ. ἐκδ. «Towards a Koinonia agapes», ἐν: S. J. Samartha (ed.), *Towards World Community; The Colombo Papers* (Geneva 1975), 45-64. Ἑλληνιστὶ μετὰ προσθηκῶν σημειώσεων: *Πρὸς Παγκόσμιον Κοινότητα. Δυνατότητες καὶ εὐθῦναι ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς* (Ἀθῆναι 1975). Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος Κ΄. Δι' ἄλλας χαρακτηριστικὰς ὀρθοδόξους ἀπόψεις βλ. Λ. Φιλιππίδου, *Religionsgeschichte als Heilsgeschiche in der Weltgeschichte* (Athen 1953). Τοῦ αὐτοῦ, *Σύγχρονοι θρησκειακαὶ κινήσεις*

πρὸς πανανθρωπίνην ἑνότητα (Ἀθῆναι 1966). N. Arseniev, *Revelation of Life Eternal* (New York 1965), ἰδίᾳ σελ. 27-59. G. Khodr, «Christianity in a Pluralistic World - The Economy of the Holy Spirit», *Ecumenical Review* 23 (1971), 118-128. E. Vasiliescu, «La théologie orthodoxe roumaine dans ses rapports avec les religions non- chrétiennes», *De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours, éd. par l' Église Orthodoxe Roumaine* (Bucarest 1974), 376-391.

2. Ἀνάλυσιν τοῦ νοήματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐκκοσμικεύσεως (secularization) ἀπὸ δυτικῆς πλευρᾶς βλ., μεταξὺ τῶν πολλῶν, H. Cox, *The Secular City. Secularization and Urbanization in Theological Perspective* (New York 1965) καὶ συμπόσια: J. F. Children - D. B. Harned (eds), *Secularisation and the Protestant Prospect* (Philadelphia 1970). J. Morel (Hrsg), *Glaube und Säkularisierung* (Innsbruck - Wien - München 1972). Ὀρθόδοξα μελετήματα ἔναντι διαφόρων πλευρῶν τοῦ θέματος βλ. Σ. Ἀγουρίδου, *Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος* (Θεσσαλονίκη 1970). K. Papapetrou, «Die Säkularisation und die Orthodoxe Kirche Griechenlands», *Kyrios* 3(1963), 193-205. O. Clément, *Ἡ Θεολογία μετὰ τὸν «θάνατο τοῦ Θεοῦ». Δοκίμια γιὰ μιὰν ἀπάντηση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο ἀθεϊσμό (Ἀθῆναι 1973).*

3. Βλ. ἀρθρογραφίαν περιοδικοῦ *«Πορευθέντες»* τῶν ἐτῶν 1959-1969. A. Schmemann, «-«The Missionary Imperative in the Orthodox Tradition», *The Theology of the Christian Mission*, ed. by G. H. Anderson (New York 1961). N. Nissiotis, «*The Ecclesiological Foundation of Mission*», *Orthodox Theological Review* (Boston 1962), 22-52. Ἀ. Γιαννουλάτου, «The Purpose and Motive of Mission - From an Orthodox Point of View», *International Review of Missions* 54 (1965), 298-307, καὶ αὐτοτελῶς (Athens 1968). Ἑλληνικὴ δημοσίευσις: *Σκοπὸς καὶ κίνητρον τῆς Ἱεραποστολῆς ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς* (Ἀθῆναι 1966,[2]1971) (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. ΘΕΟΛΟΓΙΑ). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀφετηριακαὶ σκέψεις διὰ τὴν Ἐξωτερικὴν Ἱεραποστολὴν* (Ἀθῆναι 1968, [2]1969) (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδ. *ΕΚΚΛΗΣΙΑ), Ἀγγλιστί: «Considerations on Orthodox Foreign Mission»* (Athens 1969). Γερμαν. «Mission aus der Sicht eines Orthodoxen», *Neue Zeitschrift fur Missionswissenschaft* -Nouvelle Revue de science missionnaire 25 (1970), 241-252. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀδιαφορία γιὰ τὴν Ἱεραποστολὴ σημαίνει ἄρνηση τῆς Ὀρθοδοξίας* (Ἀθῆναι 1972, [3]1973). Ἰω. Παναγοπούλου, *Ἐσχατολογία καὶ Ἱεραποστολή* (Ἀθῆναι 1972) (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. *ΕΚΚΛΗΣΙΑ*). Ἠλ. Βουλγαράκη, *Ἡ Ἱεραποστολὴ κατὰ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1917* (Ἀθῆναι 1970). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἀγάπη ὡς σύγχρονη ἑρμηνεία τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας* (Ἀθῆναι 1974). Βλ. ἐπίσης τὰς εἰσηγήσεις ἐν «The Second International Conference of Orthodox Theology: The Catholicity of the Church, St. Vladimir's Seminary, September 1972», *St. Vladimir' s Theological Quarterly* 17 (1973), Nos 1-2. Βασικαὶ θέσεις ἐπὶ τῆς ἱεραποστολῆς συνοψίζονται εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. ὀργανωθέντων Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Διασκέψεων: Ἀθῆναι - Πεντέλη, Μάϊος 1972: Salvation in Orthodox Theology. Βουκουρέστιον - Τσερνίτσα, Ἰούν. 1974: «Confessing Jesus Christ Today» in Orthodox Theology, Ἐτσμιατζὶν Ἀρμενίας, Σεπτ. 1975: Confessing Christ through Liturgical Life of the Church Today. Διὰ τὰ δύο πρῶτα βλ. φυλλάδιον: *Orthodox Contributions to Nairobi* (Papers Compiled and Presented by the Orthodox Task Force of the WCC) (Geneva 1975), No 92. Γαλλιστὶ ἐδημοσιεύθησαν τελευταίως τὰ τρία κείμενα ἐν Contacts 27 (1975). Σύνοψιν τῶν θέσεων περὶ ἱεραποστολῆς καὶ γενικώτερον χριστιανικῆς μαρτυρίας εἰς τοὺς οἰκουμενικοὺς κύκλους βλ. *Reports of the Bangkok Conference on Salvation Today: Bangkok Assembly* 1973 (Geneva 1973). «Symposium on Evangelism», *International Review of Mission*, 63 (1974), January, D. M. Paton (ed.), *Breaking Barriers*. Nairobi 1975: The Official Report of the Fifth Assembly of the World Council of Churches, Nairobi, 23rd November - 10th December, 1975 (London, Grand Rapids 1976), ἰδίᾳ σελ. 41-56, 70-85. «The Nairobi Assembly; Implication for Mission, *International Review of Mission* 65 (1976), January.

4. Ἐκ τῶν γενικωτέρων ἔργων περὶ Ποιμαντικῆς βλ. Ν. Καλογερᾶ, Ἡ *ποιμαντικὴ* (Ἀθῆναι 1883). Νεκταρίου Κεφαλᾶ, *Μάθημα Ποιμαντικῆς* (Ἀθῆναι 1898). Δ. Μωραΐτου, *Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ποιμαντικὴν* (Ἀθῆναι 1961). Ἱερωνύμου Κοτσώνη, *Παραδόσεις Ποιμαντικῆς* (Θεσσαλονίκη 1961). Κ. Μουρατίδου, *Χριστοκεντρικὴ Ποιμαντικὴ ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου* (Ἀθῆναι [2]1969). Εἰς τὸν τομέα τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας βλ.: Ἰω. Κορναράκη, *Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ποιμαντικῆς φροντίδος καὶ ψυχοθεραπείας ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου* (Ἀθῆναι 1957). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου περιεχομένη ποιμαντικὴ ψυχολογία* (Ἀθῆναι 1958). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ βίωσις τοῦ πάθους κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς* (Α-

θῆναι 1960). Τοῦ αὐτοῦ, *Στοιχεῖα νηπτικῆς ψυχολογίας* (Θεσσαλονίκη 1963). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Νεύρωσις ὡς «Ἀδαμικὸν Πλέγμα»* (Θεσσαλονίκη 1966). W.L. Northridge, *Ψυχολογία καὶ τὸ ἔργον τῆς καθοδηγήσεως τῶν ψυχῶν*, μεταφρ. Σ. Ἀγουρίδου (Θεσσαλονίκη 1959). Σχεδίασμα βασικῶν θεολογικῶν θέσεων γενικώτερον περὶ ποιμαντικῆς καὶ ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν μέχρι καὶ τοῦ 1967 βλ. Γ. Καψάνη, «Ἡ σημασία τῆς Ποιμαντικῆς καὶ ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία αὐτῆς», *Πόνημα Εὔγνωμον*, Τιμητ. τόμος διὰ τὸν Καθηγητὴν Β. Βέλλαν, ἐπιμ. Ἀ. Χαστούπη (Ἀθῆναι 1969), 299-308. Πρβλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Θέματα Ἐκκλησιολογίας καὶ ποιμαντικῆς* (Θεσσαλονίκη 1975). Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Ποιμαντικὴ Διακονία κατὰ τοὺς Ἱεροὺς κανόνας* (Πειραιεὺς 1976). Βλ. δι' εἰδικὰ θέματα: Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν φυλακισμένων* (Ἀθῆναι 1969). Ἀ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντικὴ τῶν μελλονύμφων* (Ἀθῆναι 1973). Διὰ τὰς τάσεις εἰς τὴν ρουμανικὴν θεολογίαν βλ. Al. Moisiu, «Problèmes de théologie pastorale dans la littérature théologique de ces dernières décennies», *De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours* (Bucarest 1974), 440-452.

5. Τὸ κείμενον Ἐφεσ. 4,11-16 ἐκφράζει μὲ διαυγῆ καὶ συγκλονιστικὸν τρόπον τὸν προσανατολισμὸν τοῦ «ἀποστολικοῦ», τοῦ «εὐαγγελιστικοῦ», τοῦ «ποιμαντικοῦ» ἔργου.

6. Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος μγ', *PG* 31, 128Β. Ἀνάλυσιν τοῦ θέματος βλ. Κ. Μουρατίδου, μν. ἔργ. σελ. 96 ἑξ.

7. Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. L. Lossky, *Théologie mystique de l' Église d' Orient* (Paris 1944), μετάφρ. Σ. Πλευράκη (Θεσσαλονίκη 1964). Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ περὶ θεώσεως διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ* (Ἀθῆναι (1956), P. Bratsiotis, *Die Lehre der orthodoxen Kirche über die Theosis des Menschen* (Brüssel 1961). M. Lot-Borodine, *La déification de l' homme selon la doctrine des Pères Grecs* (Paris 1970). Γ. Μαντζαρίδου, *Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ* (Θεσσαλονίκη 1963).

8. Εἰρήνης Γκοραΐνώφ, *Ὁ Ἅγιος Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ*, μεταφρ. Π.Κ. Σκουτέρη (Ἀθῆναι 1975), 255. Πρβλ. ἔκφρασιν τοῦ Ἀγ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας: «τὰ γὰρ τοῖς πιστεύουσι χρεωστούμενα, πρεπωδέστερον ὅλη δωρεῖται τῇ φύσει», Ἑρμηνεία (ὑπόμνημα) εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, 7, 24. *PG* 73, 696, βλ. καὶ Κ. Παπαπέτρου. *Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας*. Συστηματικὴ μελέτη ἐπὶ ἑνὸς πατερικοῦ ἑρμηνευτικοῦ ἔργου (Ἀθῆναι 1970), 149 ἑξ.

9. Λίαν ἐνδιαφέροντα στατιστικὰ στοιχεῖα βλ. Ἀ. Γουσίδου, *Αἱ προσελεύσεις εἰς τὸν κλῆρον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1950-1969* (Στατιστικὴ καὶ κοινωνιογραφικὴ ἔρευνα) (Θεσσαλονίκη 1975). Πρβλ. ἀνάλυσιν D. Savramis, *Die sozialle Stellung des Priesters in Griechenland* (Leiden 1968).

10. Πρβλ. *Τὰ κωλύματα τοῦ γάμου*. Εἰσήγησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Πανορθόδοξον Μεγάλην Σύνοδον (Ἀθῆναι 1971), 88.

11. «Ἁγίῳ Πνεύματι, θεογνωσίας πλοῦτος, θεωρίας καὶ σοφίας· πάντα γὰρ ἐν τούτῳ τὰ πατρῷα δόγματα ὁ Λόγος ἐκκαλύπτει» (Θεοδώρου Στουδίτου, Ἀναβαθμοί, *Παρακλητική*, Ὄρθρος Κυριακῆς, Γ' ἀντίφωτον Ἀναβαθμῶν Δ' ἤχου).

12. «Τεχνολογοῦσι λοιπόν, οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· ἡ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρωτεῖα φέρεται, παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ», Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ 90, *PG* 32, 473Β. Διὰ τὴν πατερικὴν γενικώτερον ἀντίληψιν βλ. Κ. Σκουτέρη, Ἡ ἔννοια τῶν ὅρων «θεολογία», «θεολογεῖν», «θεολόγος» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων μέχρι καὶ τῶν Καππαδοκῶν (Ἀθῆναι 1972), ἰδίᾳ σελ. 89-99, 155-174. Πρβλ. νεώτερα κριτικὰ δοκίμια: *Θεολογία, ἀλήθεια καὶ ζωή*. Πνευματικὸν Συμπόσιον (Ἀθῆναι: Ζωή 1962). Χ. Γιανναρᾶ, *Τίμιοι μὲ τὴν Ὀρθοδοξία* (Ἀθῆναι 1968).

13. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος ΜΓ, *PG* 36, 581Α. Βλ. ἀνάλυσιν Σ. Παπαδοπούλου, *Γρηγόριος ὁ θεολόγος καὶ αἱ προϋποθέσεις πνευματολογίας αὐτοῦ* (Ἀθῆναι 1975), 132-141. Πρβλ. «Διὰ καθάρσεως κτῆσαι τὸ καθαρόν», Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος Κ' 12, PG 35, 1080Β.

14. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἤδη καθιερωθῆ μὲ ἀξιόλογον ἀπόδοσιν ἀπὸ τοῦ 1968 ἡ «Ἑβδομὰς Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς».

15. Πλείονα βλ. P. Evdokimov, *La Femme et le Salut du Monde* (Tournai - Paris 1958).

16. Βλ. ἐργασίας Ἰω. Κορναράκη, μνημονευομένας ἐν ὑποσημ. 4.

17. «Παράκλητος δὲ καλεῖται διὰ τὸ παρακαλεῖν καὶ παραμυθεῖσθαι καὶ συναντιλαμβάνε-

σθαι τῆς ἀσθενείας ἡμῶν», Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Κατηχήσεις ΙΗ΄ Φωτιζομένων, ΙΣΤ΄ κ΄. - ΒΕΠ, τόμ. 39, σελ. 209. Εἰς ἕτερον σημεῖον ὁ «Παράκλητος» χαρακτηρίζεται «ὁ φρουρὸς καὶ ἁγιοποιὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ διοικητὴς τῶν ψυχῶν, ὁ κυβερνήτης τῶν χειμαζομένων καὶ στεφανωτὴς τῶν νενικηκότων», ἔνθ' ἀν. ΙΖ΄, ιγ΄ *ΒΕΠ* τόμ. 39, σελ. 222.

18. «Id teneamus quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, hoc est et enin vere proprieque catholicum», Βικεντίου ἐκ Λερίνου, commonitorium prim. 2, *PL* 50, 640.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ

Ὁ τίτλος τοῦ θέματος τῆς εἰσηγήσεως, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Ἀνδρούσης καὶ Καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, «Ποιμαντικὴ καὶ Ἱεραποστολή» εἶναι πολὺ γενικὸς καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπιτρέπει μίαν εὐρεῖαν καὶ συγχρόνως βαθεῖαν ἀνάλυσιν τῶν συναρτήσεων τῶν δύο αὐτῶν ὅρων τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας.

Ἡ εἰσήγησις βεβαίως ἀνέλυσε μεθοδικῶς καὶ προέβαλε ζωηρῶς κεντρικὰς ὄψεις τῶν σχέσεων Ποιμαντικῆς καὶ Ἱεραποστολῆς ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς βασικῆς γραμμῆς τοῦ παρόντος συνεδρίου. Ἀλλ' εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐδόθη κυρίως ἔμφασις εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν ὑποχρέωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὕτως ἡ θεώρησις τῶν σχέσεων Ποιμαντικῆς καὶ Ἱεραποστολῆς ἔγινε κυρίως ὑπὸ τὸ πρῖσμα θεωρητικῶν προϋποθέσεων ἱεραποστολικοῦ προσανατολισμοῦ.

Πρωτίστως θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος «Ποιμαντικὴ καὶ Ἱεραποστολή» προϋποθέτει, ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου, μίαν διευκρίνισιν τῶν θεολογικῶν αὐτῶν ὅρων. Φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς Ἱεραποστολῆς δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τόσον σαφὴς ὅσον ἄλλοτε. Αἱ ἁλματώδεις καὶ συγχρόνως συγκλονιστικαὶ ἀλλαγαὶ τῶν τελευταίων ἰδίᾳ δεκαετιῶν, εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ὁμαδικοῦ βίου, ἀποτελοῦν παράγοντας, οἵτινες διαφοροποιοῦν μᾶλλον τὴν βασικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο βεβαίως ἀναγνωρίζει καὶ ἡ εἰσήγησις τονίζουσα ὅτι ἡ ἀπέραντος ποικιλία τῆς στάσεως τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἔναντι τοῦ θρησκευτικοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς διαφοροποιεῖ «κατὰ περίπτωσιν τὸ πλαίσιον, τὴν μέθοδον καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως». Ἀλλ' ἐὰν συσχετίζωμεν σήμερον τὴν Ἱεραποστολὴν πρὸς τὴν Ποιμαντικὴν Διακονίαν (καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἀκαδημαϊκὴν Ποιμαντικὴν) ὀφείλομεν νὰ κατανοήσωμεν εἰς βάθος τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς διαφοροποιήσεως τῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παλαιὰ διάκρισις μεταξὺ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἔγκυρος, ἀλλ' ἴσως καθίσταται ὁλονὲν καὶ περισσότερον φανερόν, ὅτι τὸ βάρος πρέπει νὰ πίπτῃ εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἱεραποστολή, ὡς κυρίως ἐννοοῦμεν αὐτήν, δηλ.

ὡς εὐαγγελισμὸν πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας εὑρισκομένους ἀνθρώπους, εἶναι πάντοτε χρέος καὶ ἀπαράβατον ὄντως καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας, αἱ σύγχρονοι συνθῆκαι ζωῆς τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ὑπογραμμίζουν τὸν προβληματικὸν χαρακτῆρα τῆς τοιαύτης ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ Ἱεραποστολὴ δὲν εἶναι ἁπλῶς ἓν εἶδος εὐαγγελισμοῦ ἀλλὰ πρωτίστως μ α ρ τ υ ρ ί α. Ὁ Κύριος εἶπε πράγματι· «Καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1, 8). Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ εὐαίσθητον σημεῖον τῆς ἐντολῆς δὲν εἶναι ἴσως ἡ εὐρύτης τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ἀλλ' ἡ π ο ι ό τ η ς τῆς μαρτυρίας.

Ἡ ἱεραποστολικὴ ἔξοδος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πραγμάτωσις τῆς μαρτυρίας. Ἢ ἀκριβέστερον, εἶναι πρόσκλησις πρὸς κατανόησιν καὶ ἀποδοχὴν τῆς μαρτυρίας· «Ἔρχου καὶ ἴδε». Αὐτὴ εἶναι ἡ πρόσκλησις πρὸς τὸν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας εὑρισκόμενον καὶ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν ταλαιπωρούμενον ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἡ πρόσκλησις αὐτή, ὡς μαρτυρία, ὅπως ὀρθῶς ἡ εἰσήγησις τονίζει, «ἀποτελεῖ (δηλ. πρέπει νὰ ἀποτελῇ) ἔκφρασιν τῆς ζωτικότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ πηγὴν νέας ἀκμῆς καὶ ἀνανεώσεως». Ἑπομένως ἐὰν δὲν ὑφίστανται αἱ προϋποθέσεις αὐταί, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐθεντικῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος καὶ μάλιστα ἐξωτερικῆς. Διότι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ μαρτυρία ἀδυνατεῖ νὰ προκαλέσῃ, νὰ πείσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ψυχάς.

Οὕτω λοιπὸν ἡ ἱεραποστολικὴ πρᾶξις πρέπει νὰ ἐπικυροῦται ἀπὸ τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐξαποστέλλει τὰ τέκνα αὐτῆς πρὸς τὰ ἔθνη, ἵνα κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας. Ὅλοι οἱ δέκται τοῦ μηνύματος τούτου ἔχουν ἀνάγκην μιᾶς ἀμέσου ἐμπειρίας περὶ τοῦ ὅτι ἡ νέα πίστις των εἶναι ἤδη βιουμένη σωτηρία ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ χώρου τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας.

Ἐν τούτοις αἱ κατὰ τόπους χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι ἔχουν ἤδη ἐμπλακεῖ εἰς κρίσιμον ἀγῶνα πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ «κόσμου» τούτου καὶ ἀντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα δυσχεραίνουν τὴν ἀνάπτυξιν ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος ὡς μ α ρ τ υ ρ ί α ς τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Οἱ περισσότεροι ἐξ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν δὲν ἔχομεν ἀπόλυτον βεβαιότητα περὶ τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας εἴμεθα μέλη, δίδει θεοφιλῶς τὴν μαρτυρίαν τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ἡ φανερὰ ἢ λανθάνουσα ἀπιστία πολλῶν ἐξ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν καὶ κυρίως ἡ ἰδιοτελὴς ἐκτίμησις τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν μετατοπίζουν ἀποφασιστικῶς τὸ βάρος τῆς ἱεραποστολικῆς εὐθύνης τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς. Ὁ ἐπανευαγγελισμὸς τῶν χριστιανῶν, ὅπως καὶ ὁ Εὐδοκίμωφ διεκήρυξε («Ἡ πάλη μὲ τὸν Θεόν») φαίνεται ὅτι εἶναι πράγματι σήμερον ὁ πρώτιστος ἱεραποστολικὸς σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ἐκεῖνο ἐπίσης, τὸ ὁποῖον χρήζει ὑπογραμμίσεως, εἶναι τὸ σημεῖον τῆς εἰσηγήσεως εἰς τὸ ὁποῖον χαρακτηριστικῶς προβάλλεται ἡ ἐξασθένησις καὶ ὁ ἰσχυρὸς (εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις) κλονισμὸς τοῦ θεμελίου τῆς ποιμαντικῆς διακονίας, δηλ. τῆς προσωπικότητος τοῦ Ποιμένος. «Ἀποτελεῖ κοινὸν μυστικόν, λέγει ἡ εἰσήγησις, ὅτι πολλοὶ ἱερεῖς ζοῦν εἰς συνθήκας καταπιέσεως καὶ ἀνελευθερίας... Ἡ ποιμαντικὴ πρόνοια διὰ τοὺς ποιμένας εἶναι ἐκ τῶν πλέον παρημελημένων μορφῶν ποιμαντικῆς». Αἱ παρατηρήσεις αὐται ἐπι-

βεβαιοῦνται καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Δηλ. ἀπὸ τὴν ὀξεῖαν πολλάκις διάστασιν μεταξὺ πρακτικῆς ποιμαντικῆς διακονίας καὶ ἀκαδημαϊκῆς Ποιμαντικῆς.

Ἡ ἀκαδημαϊκὴ Ποιμαντικὴ συγκροτεῖ συστηματικῶς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιμένος. Ἐξαντλεῖται βεβαίως εἰς μίαν δεοντολογίαν, ἡ ὁποία ὅμως ἀπορρέει πάντοτε ἀπὸ τὰς θεολογικὰς προϋποθέσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Θεολογία ὡς ζωὴ προσδιορίζει τὸ πῶς πρέπει νὰ ποιμαίνῃ ὁ ποιμὴν τὸ ποίμνιόν του. Παρὰ ταῦτα, ἐν τῇ πράξει οἱ περισσότεροι ἱερεῖς διαπιστώνουν ὅτι ἡ ποιμαντικὴ θεωρία, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἀποβαίνει ἀνεφάρμοστος καὶ ἀνεδαφική. Οἱ περισσότεροι ἱερεῖς, ἐρωτώμενοι, προβάλλουν ὡς δικαιολογίαν τῆς ἀδυναμίας των νὰ ἐφαρμόσουν ἐν τῇ πράξει, μέρος ἔστω, τῆς ποιμαντικῆς θεωρίας τοὺς ἰδιομόρφους περιορισμοὺς καὶ τὰς ἰδιαζούσας δεσμεύσεις εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκεινται. Ἀλλὰ ἡ ποιμαντικὴ αὐτὴ ἀδυναμία εἶναι συγχρόνως περιορισμὸς τῆς ἱκανότητος πρὸς ἱεραποστολικὴν δραστηριότητα καὶ μάλιστα ἐσωτερικήν. Διότι ἐὰν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας λειτουργῇ ὑπὸ ὅρους ἀνελευθερίας ἢ παραμελήσεως καὶ ἀδιαφορίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προεκτείνεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελισμοῦ ὡς μαρτυρίας πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας εὑρισκομένους ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μέλη αὐτῆς.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐκφραζομένη καὶ ὡς διάστασις μεταξὺ ἀκαδημαϊκῆς καὶ πρακτικῆς Ποιμαντικῆς δεικνύει, ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει, ὅτι πᾶσα διάκρισις μεταξὺ Ποιμαντικῆς καὶ Ἱεραποστολῆς εἶναι μόνον ἐπιφανειακή. Καὶ ἡ Ἱεραποστολὴ εἶναι βεβαίως ποιμαντικὴ φροντίς. Ἡ διάκρισις, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τῆς εἰσηγήσεως, μεταξὺ ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς Ποιμαντικῆς δικαιοῦται μόνον θεωρητικῶς. Διότι πρακτικῶς, ἀφ' ἧς στιγμῆς εἷς ἄνθρωπος γίνεται ἀκροατὴς καὶ δέκτης τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχει ἤδη γίνει ἀντικείμενον τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τρόπος τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἁπλῶς θέμα ποιμαντικῆς μεθόδου.

Ἡ τελευταία αὐτὴ θέσις δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς αὐτοτελείας τῆς Ἱεραποστολῆς οὔτε ἀσφαλῶς, ὅπως ἤδη ἐτονίσθη, εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου. Τονίζει μόνον τὴν ὀργανικὴν καὶ αἰτιώδη σχέσιν τῆς Ἱεραποστολῆς πρὸς τὰς οὐσιαστικὰς προϋποθέσεις τῆς λυτρωτικῆς ποιμαντικῆς διακονίας. Κατ' οὐσίαν δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ συζητήσωμεν τί πρέπει νὰ γίνεται πρῶτον καὶ τί ὕστερον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑπογραμμίσωμεν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πολὺ ὀρθῶς ἡ εἰσήγησις ἐπιμένει, εἰς τὸ Β' καὶ Γ' μέρος αὐτῆς, εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μαρτυρίας.

Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ἀλλὰ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἐμπειρίαν γενικῶς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀληθὴς θρησκεία εἶναι «γεῦσις Θεοῦ». Ἐὰν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐργάζωνται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς, ὁ λόγος των δὲν πείθει καὶ ἡ μαρτυρία των δὲν φωτίζει καὶ δὲν ἁγιάζει. Τότε τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολή, ἀκαδημαϊκὴ ἢ πρακτικὴ Ποιμαντική. Ἀλλὰ ἡ ἀκαρπία τοῦ κλήματος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις παραμένει συνδεδεμένον μὲ τὴν ἄμπελον, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας. Τὸ ὑπαρξιακὸν τοῦτο πρόβλημα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας προσδιορίζει ἀκριβῶς τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα, τὰ ὁποῖα δυσχεραίνουν τὴν ζῶσαν θεολογικὴν ἔκφρασιν τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου.

ΣΧΟΛΙΟ Β'

τοῦ Θεοφιλ. Ἐπισκόπου ΝΑΥΚΡΑΤΙΔΟΣ Θεοδώρου Νανκυάμα

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, εἰς τοὺς τελευταίους Του λόγους, εἰς τὰς τελευταίας Του παραινέσεις πρὸς τοὺς μαθητάς Του, εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ Ὄνομα τοῦ Πατρός, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...» (Ματθ. 28, 19–20).

Τοῦτο σημαίνει πολλὰ διὰ κάθε Χριστιανόν. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σημαντικὸν δι' ἐμὲ εἶναι τὸ ἑξῆς, ὅτι δηλαδὴ ὁ Κύριος θέλει τοὺς μαθητάς Του νὰ μετακινοῦνται συνεχῶς καὶ νὰ εἶναι μάρτυρες ὄχι μόνον «ἔν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ», ἀλλὰ καὶ «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς»... βεβαίως καὶ Ἀφρικῆς συμπεριλαμβανομένης.

Τὰ πράγματα μοῦ φαίνονται καθαρὰ καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἔχομε ἱερὸν καθῆκον νὰ ὑπακούσωμεν ὅταν πρεπόντως διαβάζωμεν τὰ ἀκόλουθα: «ἀνήρ τις ἦν μακεδὼν ἑστὼς παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· διαβὰς εἰς Μακεδονίαν, βοήθησον ἡμῖν...». Καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων συνεχίζων λέγει τὰ ἑξῆς: «ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, *εὐθέως* ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς» (Πράξ. 16, 9-10). Τοιουτοτρόπως λοιπὸν τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ὅπου εὑρισκόμεθα σήμερον, εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ προχώρησε ἁλματωδῶς πρὸς τὰς Σλαβικὰς χώρας καὶ μεταγενεστέρως, κι' οἱ Σλάβοι ἔκαμαν θαρραλέα βήματα νὰ κηρύξουν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας τῆς Ἀσίας. Ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς ἀργότερα ἔδωσε μεγάλην εὐκαιρίαν ὥστε ὁ Χριστός, ὁ Ἐσταυρωμένος νὰ κηρυχθῇ καὶ εἰς τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην.

Δὲν ἔχω καιρὸν εἰς τὴν διάθεσίν μου, καὶ δι' αὐτὸ ἀφίνω τὸν Ἀπόστολον Μᾶρκον ὅστις ἐταξείδεψε εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸν Θωμᾶ, τὸν Βαρνάβα, τὸν Ἀνδρέα κτλ.... ὅλοι αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν ὄχι μόνον εἰς τὴν μητρικὴν χώραν, ἀλλὰ κι' ἀλλαχοῦ. Ἐπιτρέψατέ με ἅγιοι Πατέρες καὶ σεβαστοὶ κ. Καθηγηταὶ κι' ἀγαπητοὶ Ἀδελφοὶ νὰ ἐπανέλθω δι' ὀλίγον εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. Ἐγεννήθη εἰς Ταρσὸν διὰ νὰ τελειώσῃ τὴν ἀποστολήν του εἰς τὴν ἄλλην ἄκρην τοῦ κόσμου, εἰς τὴν Ρώμην... Ἄραγε, ὑπάρχουν πολλοὶ ἐνταῦθα σήμερον, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν γίνει μιμηταὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου; Ἐὰν ὄχι, τὸ αἰσθάνεσθε αὐτὸ ζωηρὰ τὸ «οὐαί μοι ἐὰν δὲν εὐαγγελίζωμαι...;»

Σήμερον, ἀγαπητοί μου Σύνεδροι, ἔρχεται θαρραλέα ὁ Ἅγιος Ἀνδρούσης κ. Ἀναστάσιος νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ὅλων μας εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχομεν λησμονήσει ἐπιμελῶς (!) ἕνα περισπούδαστον καθῆκον, τὸ ὁποῖον, θέλομεν δὲν θέλομεν, πρέπει νὰ τὸ ἐκπληρώσωμεν, ἐὰν βεβαίως θέλωμεν ἡ ἁγιότης νὰ εἶναι πεπληρωμένη.

Τὰ ἠκούσατε πρὸ ὀλίγου πῶς ἡ Ἱεραποστολὴ εἶναι ἡ συνέχισις ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Σωστὰ λέγει πῶς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας παραμένει ἡμιτελές, ἐφ' ὅσον περιορίζεται εἰς ὡρισμένα μόνον γεωγραφικὰ ἢ κοινωνικὰ πλαίσια.

'Αρχαιότεροι 'Ορθόδοξοι Χριστιανοί, μήπως διστάζεται νὰ διαδώσετε τὸ Μήνυμα τῆς 'Αναστάσεως εἰς νέους λαοὺς ἐπειδὴ φοβᾶσθε μὴ τυχὸν καὶ τὸ νοθεύσουν καὶ δημιουργηθοῦν νέοι Νικολαῖται; Διατὶ νὰ μὴ ἀφήσετε τὸν Κύριον τὸν ἴδιον, ὥστε ἐκεῖνος νὰ ἔχῃ τὸν λόγον; Διότι ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα, ὥστε νὰ ἀποδείξωμεν πὼς ἔχετε ἄδικο σ' αὐτό. Μόνον ἕνα σᾶς χρειάζεται, ἄφοβα νὰ προχωρήσετε κι' ὁριζοντίως καὶ κατὰ βάθος καὶ τὸ θαῦμα θὰ γίνῃ μόνον του.

'Εσεῖς οἱ φορεῖς τοῦ μηνύματος, οἱ 'Ιερεῖς, νὰ μὴ φοβᾶσθε νὰ ζήσετε εἰς συνθήκας καταπιέσεως καὶ ἀνελευθερίας. Κι' ἐσεῖς πολυπόθητοι χαρισματοῦχοι 'Ιεραπόστολοι, σηκωθῆτε γρήγορα, κι' ἀφοῦ θὰ ἑτοιμασθῆτε καταλλήλως, κι' ἀφοῦ θὰ ἔχετε ξαναεξετάσει τὴν ἀποφασιστικότητά σας, τότε βιασθῆτε νὰ κάμετε «τοὺς πόδας σας ὡραίους». Νὰ φοβηθῆτε μόνον ἐκεῖνον ὅστις ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ καταστρέψῃ καὶ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχήν.

Βεβαίως, ἔχομεν ὅλοι μας λίγο πολὺ «πνευματικὴν ἀτονίαν καὶ πολλὰς φορὰς μᾶς δεσμεύει ὑποσυνειδήτως ὁ φόβος μήπως θίξωμεν τὰ κακῶς κείμενα, μήπως δυσαρεστηθοῦν κρατοῦντες καὶ χαθοῦν προνόμια...». 'Αλλὰ μὴ λησμονήσωμεν ἀγαπητοὶ 'Αδελφοὶ ὅτι καὶ πολλὰς φοράς, καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ τοιοῦτος φόβος, ἔχομεν κι' ἄλλου εἴδους φόβον, ἡ ἀνωτέρα βία δηλ. ὅπου ἐνῷ νικηφόρως προχωροῦμεν ἱεραποστολικῶς, κατὰ μῆκος, ὅμως ἡ ἀνωτέρα βία ἔρχεται καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἐκτελέσωμεν τὰ ἱερά μας καθήκοντα ὥστε νὰ προχωρήσωμεν καὶ κατὰ βάθος. Δηλ. ἡ Ποιμαντικὴ γίνεται ἀδύνατος τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ 'Ιεραποστολὴ σημειώνει μονομερῶς τὴν ἐπιτυχίαν. «Σήμερον βαπτίζεις 100 ἄτομα σ' ἕνα χωριό, ὕστερα ἀπὸ ὀλίγους μῆνας τὰ 60 ἄτομα ἐξ αὐτῶν φεύγουν σ' ἄλλα ἀπομεμακρυσμένα μέρη κι' ὅπου δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει 'Ορθόδοξον κέντρον. Διατί; διότι εἶναι νομαδικοὶ ἄνθρωποι. Καὶ οὕτως, ἐνῷ εἰς τὴν Εὐρώπην κι' εἰς τὴν 'Αμερικήν, ἡ μεγάλη κινητικότης εἰς μεγάλας πόλεις δημιουργεῖ διάσπασιν ὥστε αἱ ἐνορίαι νὰ γίνουν καὶ νὰ παραμένουν ξένοι μεταξύ των καὶ ἄγνωστοι νὰ γίνουν οἱ ἐνορῖται εἰς τοὺς 'Ιερεῖς των, εἰς τὴν 'Ανατολικὴν 'Αφρικὴν εἶναι ναὶ μὲν ὁ ἴδιος φόβος, μὲ τὴν μόνην διαφορὰν πὼς εἰς τὴν 'Αφρικὴν οἱ ἐνορῖται χάνονται εἰς τὰ δάση.

Ὅσοι δὲ φοβοῦνται νὰ ὑπερπηδήσουν τὰ σύνορα, δι' ἕναν ἢ ἄλλον λόγον, σᾶς συμβουλεύω ὅπως εὐαρεστούμενοι νὰ ἐρωτήσετε ἁπλῶς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν τύχην νὰ παρακολουθήσουν τὸ Ε΄ Συνέδριον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν 'Εκκλησιῶν εἰς τὴν Nairobi τῆς Κένυας, τὸν περασμένον Νοέμβριον, τί εἶδαν, ἐὰν ἐπεσκέφθησαν τὸ μέγαρον ὅπου πρόκειται νὰ στεγασθῇ τὸ πρῶτον 'Ορθόδοξον Σεμινάριον τοῦ 'Αγ. Μακαρίου, οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Μακαρίου Γ΄. 'Ο Μακαριώτατος Κύπρου, μόνον μὲ τὴν ἀγάπην εἰς τὴν ψυχήν του καὶ Σταυρὸν εἰς τὸ χέρι, κατώρθωσε νὰ κατανικήσῃ ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ ἥσυχα ἐξεπόνησε τέτοιο θαυμαστὸ ἔργον τὸ ὁποῖον, ὅπως λέγουν πολλοί, εἶναι τὸ μοναδικὸ σ' ὅλην τὴν 'Ανατολικὴν 'Αφρικήν, ἐὰν ὄχι σ' ὅλην τὴν 'Αφρικὴν εἰς τὸ εἶδος του. Θὰ εἶχα κι' ἄλλα πολλὰ νὰ ἀναφέρω, ἀλλὰ ὁ χρόνος μοῦ φεύγει διότι εἶναι φείδι, ὅπως βλέπετε καὶ τώρα, δὲν ἔχω ἄλλο τί νὰ προσθέσω αὐτὴν τὴν κρίσιμον στιγμὴν παρὰ νὰ λάβω τὴν τιμὴν κατὰ πρῶτον μὲν νὰ συγχαρῶ ὁλοψύχως καὶ μάλιστα ἔτσι δημοσίως, ἐνώπιον ὅλων τῶν 'Ορθοδόξων Σχολῶν, τὸν Μα-

καριώτατον Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κ.κ. Νικόλαον μὲ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, διότι κατώρθωσαν νὰ παρουσιάσουν εἰς τὸ Β΄ τοῦτο Συνέδριον τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἕνα ἐπίσκοπον ἀπὸ τὰς λεγομένας ὑποαναπτύκτους χώρας, ὅστις καὶ σᾶς ὁμιλεῖ τώρα. Κι' εὔχομαι ἐγκαρδίως ὅπως εἰς τὸ Γ΄ τοιοῦτο Συνέδριον, ὄχι μόνον Ἐπισκόπους νὰ παρουσιάσουν, ἀλλὰ καὶ ἀντιπροσώπους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγ. Μακαρίου τῆς Ναϊρόμπι νὰ λάβουν μέρος. Κατόπιν, εὐχαριστῶ πολὺ τὴν Σεβαστὴν Διευθύνουσαν ἐπιτροπὴν τοῦ Συνεδρίου μας ποὺ εἶχαν τὴν μεγάλην αὐτὴν καλωσύνην νὰ μὲ καλέσουν, ὥστε νὰ γνωρίσω ὅλους Σας ποὺ μᾶς εἶσθε τόσον ἀγαπητοί. Εὔχομαι δὲ νὰ συναντηθοῦμεν πολὺ γρήγορα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀφρικήν. Καὶ τέλος ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαιτέρως τὸν Ἀδελφὸν καὶ συνεπίσκοπόν μου Ἅγιον Ἀνδρούσης κ. Ἀναστάσιον διὰ τὴν τόσην τόλμην, διὰ τὸν ζῆλον, διὰ τὴν θέρμην, διὰ τὴν δύναμιν, διὰ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ ἀποφασιστικότητά του ποὺ ὅλα αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὴν ἀποψινήν του ὁμιλίαν. Ἐπίσης τὸ κράτος τῆς Ἑλλάδος, τὴν Δημοκρατίαν τῆς Κύπρου, τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Ἀμερικῆς, Κύπρου κ.λ.π. διότι ὅλοι αὐτοὶ μᾶς ἑτοιμάζουν αὐριανὰ στελέχη.

ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

τοῦ αἰδ. Δρος Grigorie MARCU

Ὅταν μιλάει κανείς σήμερα γιὰ *ἱεραποστολὴ* καὶ *ποιμαντικὸ ἔργο*, ἐννοεῖ τὴν *μορφή*, τὶς *μεθόδους*, καὶ τοὺς *σκοποὺς* τοῦ σύγχρονου ἀποστολικοῦ διακονήματος.

Ἐξάλλου, νὰ μιλάει κανεὶς σήμερα γιὰ ἱεραποστολὴ καὶ ποιμαντικὸ ἔργο ἀποτελεῖ μιὰ ἐπίκαιρη θεολογικὴ ἀναγκαιότητα ποὺ τὴν ἐπιβάλλει ἡ ταχεία ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης κοινωνίας στὴν ἐποχὴ μας ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ «ἐποχὴ τῆς ἐπιταχύνσεως». Αὐτὴ ἡ ἐπιτάχυνση – μὲ τὶς ποικίλες μεταλλαγὲς ποὺ προκαλεῖ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰλιγγιώδη διείσδυσή μας στὰ μυστήρια μιᾶς συγχρονικότητας ἡ ὁποία προχωρεῖ αἰσθητὰ μέσα στό μελλοντολογικὸ τομέα τῶν προβλέψεων – ἐπηρεάζει ἐπίσης καὶ τὶς παραδοσιακὲς ἔννοιες τῆς «ἱεραποστολῆς» καὶ τοῦ «ποιμαντικοῦ ἔργου». Κι ἐδῶ ἀκόμα ἐφαρμόζεται ὁ συνταρακτικὸς θεϊκὸς λόγος ποὺ ἀποφασίζει: «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκ. 21,5). Καὶ ἐφαρμόζεται γιατὶ σήμερα τόσο ἡ ἱεραποστολὴ ὅσο καὶ τὸ ποιμαντικὸ ἔργο περνοῦν ἀπὸ μιὰ μὴ ἀναστρέψιμη ἐπεξεργασία *ἀναθεωρήσεως* ἡ ὁποία αὐξάνει τὸ δείκτη τῆς ἐγκυρότητας καὶ τῆς ἐπίκαιρης ἀποτελεσματικότητάς τους.

Πράγματι σήμερα ἡ ἔννοια τῆς ἱεραποστολῆς ἀκολουθεῖ φυσικὰ μιὰ πορεία *συρρικνώσεως*, ἐνῶ ἡ ἔννοια τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου παρουσιάζει ἕνα φαινόμενο διαφοροποιήσεως.

Χθές, ὁ καθηγητὴς Γιαννουλάτος μὲ ἕναν ἔξοχο ἀνατολικὸ θεολογικὸ τρόπο παρουσίασε στό Συνέδριό μας τὴ σύγχρονη σχέση μεταξὺ *ἱεραποστολῆς* καὶ *ποιμαντικοῦ ἔργου*. Ἀφοῦ ἡ ἐμπεριστατωμένη του ἀνακοίνωση στράφηκε κυρίως στίς πλευρὲς τῆς *ἐξωτερικῆς* ἱεραποστολῆς, θὰ πρέπει ἐμεῖς σήμερα νὰ μετατοπίσουμε τὸ κέντρο ἐνδιαφέροντος τῆς ἀνακοινώσεώς μας σὲ ὅ,τι ὀνομάζεται συνήθως *ἐσωτερικὴ* ἱεραποστολή[1].

Θὰ θέλαμε νὰ ξεκινήσουμε τὴν ἔκθεσή μας μὲ μερικὲς διευκρινίσεις ἀρχῆς.

Πρῶτα, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὴν ἄποψη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας γιὰ τὸ ἀρνητικὸ στοιχεῖο τῆς ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, ὅπως αὐτὸ ἐμφανίστηκε ὀδυνηρά – δὲν ἐνδιαφέρει πιὰ ἀπὸ ποιόν, πότε καὶ πόσο σκληρὰ – φθάνοντας κάποτε καὶ ὥς τὴν ἐξόντωση τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ ρουμανικὸς λαὸς – ὀρθόδοξος στή συντριπτικὴ του πλειοψηφία – δὲν διατήρησε μιὰ εὐχάριστη ἀνάμνηση ἀπ' τὶς συγκρούσεις του στό παρελθὸν μὲ τὶς δεινὲς πραγματικότητες τῆς ὀνομαζόμενης «ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς», καὶ μάλιστα ἀφοῦ αὐτὸ τό εἶδος ἱεραποστολῆς δὲν περιλήφθηκε ποτέ στόν πίνακα τῶν μεθόδων τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀπέχθειά μας πρὸς τὶς ἀδυσώπητες ἐπιθέσεις τῆς «ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς» – ποὺ στρεφόταν συνεχῶς ἐνάντια στὴν

Ἐκκλησία μας — εἶναι βαθιὰ καὶ μόνιμη. Χάρη σ' ἕνα εὔλογο φαινόμενο προεκτάσεως, ἡ ἀπέχθεια αὐτὴ περιλαμβάνει μέσα στό ἴδιο πλέγμα δυσμένειας καὶ τίς ἐνοχλήσεις τοῦ προσηλυτισμοῦ ποὺ ταράζουν σήμερα τὴ διομολογιακὴ ἁρμονία.

Δεύτερο, θά ἦταν χρήσιμο νὰ θυμόμαστε — ἀκόμα καὶ στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου — ὅτι τόσο στὴν ἐννοιολογική της δομὴ ὅσο καὶ κυρίως στὴν πρακτική της ἐμφάνιση, ἡ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ εἶναι ἐπεισοδιακή, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ ἱεραποστολὴ εἶναι *διαρκής*. Ἡ Ἐκκλησία, ἀκόμα χωρίς τὴν ἄσκηση «πάσῃ θυσίᾳ» τῆς ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, *μπορεῖ νὰ ὑπάρχει* καὶ μπορεῖ νὰ προχωρεῖ ἀνεμπόδιστα πρὸς τὴν πραγματοποίηση τῶν εἰδικῶν προγραμμάτων της. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχει — στὴν ἀνάγκη — καὶ χωρίς ἐσωτερικὴ ἱεραποστολή, ἀλλά, στὴν περίπτωση αὐτή, γιὰ νὰ ἐπιζήσει θὰ χρειαζόταν νὰ κρυφτεῖ πάλι στίς κατακόμβες, πράγμα ποὺ εὐτυχῶς σήμερα δὲν εἶναι πουθενὰ ἀπαραίτητο. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ συνάντησε ἀρκετὲς δυσκολίες στὴ διάρκεια τοῦ ἀγώνα της μέσα στό στάδιο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ἀλλὰ τίς ἀντιμετώπισε μὲ τὴ βεβαιότητα τῆς θεϊκῆς ἀσφάλειας (Ματθ. 16,18).

Οἱ δυσκολίες ποὺ μπορεῖ νὰ ὑψώσει τό ἀρνητικὸ στοιχεῖο τῆς «ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς», κάτω ἀπὸ τό παραπλανητικὸ αὐτὸ ἔμβλημα στὸν ἀνώμαλο δρόμο τῆς ἀνόδου τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἀφθονία τῆς Παρουσίας, τὴ θλίβουν κάθε φορὰ ποὺ ἀναφαίνονται, ἀπ' ὅπου κι ἄν προκαλοῦνται, καὶ τὴν ὑποχρεώνουν νὰ πάρει μέτρα ἄμυνας. Γιά τό καλό, λοιπόν, τῶν πιστῶν, τό πρόσκαιρο καὶ τό αἰώνιο, ἐπιβάλλεται μιὰ προσπάθεια ἐπιφυλακτικότητας στοὺς διαχριστιανικοὺς (ἀκόμα καὶ διαθρησκειακοὺς) ἀνταγωνισμοὺς προσηλυτισμοῦ. «Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω» (Α΄ Κορ. 7,20). — μὲ τὴ διευκρίνιση ὅτι, ὅσο μᾶς ἀφορᾶ, ὀφείλομε νὰ παραμένουμε χριστιανοὶ ὅποια κι ἄν εἶναι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόμαστε. «Κανένας τομέας τῆς ζωῆς δὲν καταδικάζεται οὔτε ἐξαλείφεται»[2]. Αὐτὴ ἡ προτροπὴ τοῦ Παύλου μπορεῖ νὰ ἀπευθύνεται — χωρίς νὰ διαταράζει τοὺς ἑρμηνευτικοὺς κανόνες τῆς καθαρῆς ἐξηγητικῆς — ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Οἱ ἄνθρωποι — οἱ πιστοί — πρέπει νὰ προστατεύονται ἀπὸ τίς ψευδοθρησκευτικὲς ἐπιθέσεις ποὺ τείνουν νὰ τοὺς ὁδηγήσουν σ' ἕνα σπάσιμο τῶν δεσμῶν οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀποδειχθεῖ εὐνοϊκοὶ στίς πνευματικὲς ἀνάγκες τους γιὰ σωτηρία.

Εἴμαστε εὐτυχεῖς νὰ βλέπουμε ὅτι σήμερα ἡ διαφύλαξη τῶν πιστῶν ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ γλιστρήσουν στὰ δίχτυα τοῦ προσηλυτισμοῦ συναντάει γενναιόψυχες προθέσεις ἀπὸ μέρους τοῦ Κράτους — στηριγμένες ἀπὸ τοὺς νόμους — ποὺ ἀποβλέπουν στὴν ἐπιβεβαίωση καὶ στή στερέωση τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἀδελφότητας τῶν ἀνθρώπων διαφορετικῶν προελεύσεων καὶ πίστεων. Ἐπίσης, μπροστὰ στὴν καθησυχαστικὴ ἀντιπαράσταση τοῦ πνεύματος εἰρήνης καὶ κατανοήσεως μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ λαῶν — ποὺ προεξάρχει σήμερα στὴν παγκόσμια σκηνή[3] — εἴμαστε εὐτυχεῖς νὰ μποροῦμε νὰ θυμόμαστε, ταπεινοὶ ἀλλὰ μέ τό πάθος τῆς ἀλήθειας, ὅτι «δέν κάψαμε ποτὲ στὴν πυρὰ κανενὸς τὴν πίστη»[4], ἀκόμα οὔτε καὶ τὴν πίστη ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀνεβάσει ἄλλοτε τοὺς προγόνους μας στὴν πυρὰ ἤ τοὺς εἶχαν κρεμάσει στὴν ἀγχόνη.

Τρίτο, ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ καθαυτὴ — ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό περιβάλλον ὅπου δρᾶ — πρέπει (καὶ μπορεῖ) νὰ ξυπνᾶ στὴν καρδιὰ ἐκείνων στοὺς

ὁποίους ἀπευθύνεται καὶ νὰ διατηρεῖ ζωντανὴ τὴ *θέρμη τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀποδέχεται τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὡς τὸ *Λυτρωτή* (τὸ μοναδικὸ) καὶ ὡς τὸ Πρότυπο (τὸ ὑπέρτατο) συμπεριφορᾶς τῶν πιστῶν ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένοι στὴν Ἐκκλησία καὶ βρίσκονται ἐκκλησιολογικὰ σὲ κοινωνία μαζί του.

Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ ἀνταποκρίνεται στό ὄνομά της, πρέπει νὰ εἶναι *ἀκέραιη*. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ Ἁγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὴ Παράδοση εἶναι ἀνένδοτες! Οἱ πνευματικὲς πράξεις εἶναι βέβαια ἐλάχιστες σὲ σύγκριση πρὸς τὴν πληρότητα τοῦ *Προτύπου*, ἀλλὰ αὐτὸ διορθώνεται μὲ τὴν κοινωνία στὰ Ἅγια Μυστήρια, πρωτίστως στὴ Μετάνοια καὶ στὴν Εὐχαριστία, συνδυασμένες ταυτόχρονα καὶ παράλληλα ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ἀνόρθωση.

Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ — αὐθεντικὰ καὶ πιστὰ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ — εἶναι *ὁ δρόμος* καὶ ταυτόχρονα *ὁ σκοπός:* δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ στὸ Θεό, τὸ δημιουργὸ τῆς ζωῆς, τοποθετημένον πάντα πάνω στὴν ἀσπίδα τῆς ἀλήθειας ὅπως ὁ ἀρχαῖος ἥρωας, νικητὴς στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο (βλ. Ἰωάν. 14,6). Ὡς ὀρθόδοξοι θεολόγοι, σκύβοντας μὲ τὸ σύγχρονο οἰκουμενικὸ πνεῦμα πάνω στὴ σκέψη καὶ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, χαιρόμαστε γιατὶ ἔργα ποὺ ἀντιλαμβάνονται τὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ μὲ τέτοιες τάσεις γενικεύσεως ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἡ Φιλοκαλία — στὸ σύνολό της μιᾶς πυκνῆς πειραματικῆς πνευματικῆς ἀνθήσεως — καὶ ἄλλα ἀριστουργήματα ἑνὸς χριστιανισμοῦ βιωμένου βαθιὰ καὶ ἀληθινά, παύουν νὰ εἶναι οἱ πηγὲς τεκμηρίων ἀποκλειστικὰ τῆς ἀνατολικῆς χριστιανικῆς θεολογίας καὶ ὑπάρξεως. Ὅταν ἡ Καινὴ Διαθήκη καλεῖ στὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ — λέει ἕνας σύγχρονος μὴ ὀρθόδοξος θεολόγος[5] — αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μιμηθοῦμε, ν' ἀντιγράψουμε τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, νὰ ἐνεργήσουμε μὲ τὸ δικό του τρόπο σὲ κάποια τυπικὴ ὄψη τῆς ἔνσαρκης ὑπάρξεώς του. Μίμηση τοῦ Χριστοῦ σημαίνει νὰ ξεκινήσουμε μιὰ στενὴ κοινωνία μαζί του *σήμερα*, ἀναγνωρίζοντάς τον ὡς «Κύριον» τῆς ζωῆς μας, ὁ δρόμος του νὰ γίνει δρόμος μας, συμβαδίζοντας μαζί του κι ἀφήνοντας τὸν ἑαυτό μας νὰ περιληφθεῖ στὴ δική του μοίρα. Ἡ «μίμηση» εἶναι ἡ ἀφοσιωμένη συμμετοχὴ στὴ λύτρωση ποὺ συντελέστηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ὅταν ἡ Ἁγία Γραφὴ μιλάει γιὰ τὸν Ἰησοῦ, δὲν κατευθύνει τὴν προσοχὴ μας ἀποκλειστικὰ στὸ παρελθόν, ἀλλὰ δοκιμάζει ἐπίσης νὰ μᾶς δώσει μιὰ ἔνδειξη σχετικὰ μὲ τὸ «ἔργον ἀγαθὸν» ποὺ τὸ ἄρχισε ὁ Θεὸς καὶ ποὺ θὰ συνεχίσει τὴν ὁλοκλήρωσή του ὡς τὸ ἐσχατολογικὸ κατώφλι τῆς Παρουσίας (βλ. Φιλ.π. 1,6).

Σὲ σύνδεση μὲ τὴ μίμηση, ἡ αὐταπάρνηση σημαίνει ὅτι ἀπαρνεῖται κανεὶς τὴ θέλησή του, τὴν ὑποτάσσει στὴν ὑπακοὴ τοῦ Χριστοῦ, ἀφήνει νὰ τὴν ὁδηγεῖ Ἐκεῖνος. Ἀπὸ αὐτὸ προκύπτει στὴ συνέχεια — παρὰ τὴν ἀδυναμία τῆς ὑπάρξεώς μας ποὺ ἔχει ἀποπροσανατολιστεῖ ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας — μιὰ καινούρια θέληση σὲ ἀμοιβαία σχέση μὲ τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ αὐταπάρνηση ὁδηγεῖ στὴν ἐπίτευξη τῆς στροφῆς πρὸς τὴν εὐλογημένη διακονία τῆς ζωῆς.

Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὴ διαμόρφωση χριστιανικῶν πεποιθήσεων καὶ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν *συνηθειῶν*. Τὸ *δόγμα* καὶ ἡ *λατρεία* συνυπάρχουν μέσα στὴν πλήρη ὕπαρξη τῆς κοινωνίας μὲ τὸ Χριστό. Λέγον-

τας δόγμα ἐννοοῦμε — σύμφωνα μέ τὴν παύλεια ἔκφραση — τὴν «ὑγιαίνουσα διδασκαλία» (Α΄ Τιμ. 1,10· Β΄ Τιμ. 4,3· Τιτ. 1,9· 2,1· Α΄ Τιμ. 6,3· Β΄ Τιμ. 1,13) τῆς Ἐκκλησίας μέ ὅλες τὶς πλευρές της, θεωρητικὲς καὶ πρακτικές, δογματικὲς καὶ ἠθικές. Στὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ φθάνει κανείς διὰ τῆς κλήσεως — ποὺ νοεῖται σὰν ἕνα κάλεσμα: σύμφωνα μέ τόν ἀπόστολο Παῦλο, ἡ πίστη ἔρχεται ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἀκούει κανείς (βλ. Ρωμ. 10,17), ἐπομένως ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ «λόγου τοῦ Θεοῦ».

Τὸ κάλεσμα στὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μέσω τῶν ὀργάνων της καὶ τῶν νόμιμων διδακτικῶν ὀργανισμῶν της. Κατέχει ἀπὸ τό Σωτήρα στό θέμα αὐτὸ μιὰ θεϊκὴ ἐπιταγή: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη...» (Ματθ. 28,19).

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡστόσο καταγράψει ὁρισμένα φαινόμενα παρεκκλίσεως ἀπὸ τὴ θεϊκὴ κλήση, ποὺ προκάλεσαν συχνὰ ἀρκετὰ σκληρὲς ὀδύνες σέ χριστιανοὺς ἀπὸ ἄλλους χριστιανοὺς διαφορετικοῦ ὁμολογιακοῦ προσανατολισμοῦ. Αὐτὸ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ γίνει ἀποδεκτὸ ἀπὸ τό Χριστὸ. Ἀπόδειξη οἱ ὁδηγίες ποὺ ἔδωσε στοὺς Ἀποστόλους του ὅταν τοὺς ἔστειλε σέ ἀποστολὴ προσωρινὴ (βλ. Ματθ. 10) καὶ ἔπειτα μόνιμη (βλ. Ματθ. 28,19-20). Καὶ ἀκόμα περισσότερο: ὁ Ἰησοῦς ἀπαγόρευσε κατηγορηματικά — τουλάχιστον γιὰ τὴν Παλαιστίνη — τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἱεραποστολῶν μεταξύ τῶν πολυθεϊστῶν εἰδωλολατρῶν (βλ. Ματθ. 10,5). Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπαγόρευση ἦταν προσωρινή, γιατί οἱ εἰδωλολάτρες — ἀντίθετα πρὸς τοὺς μονοθεϊστὲς *ἰουδαίους* — δὲν ἦταν προετοιμασμένοι γιὰ νὰ δεχθοῦν τὸ Μεσσία, καὶ τὸ πιό πειστικὸ γεγονὸς τῆς θεότητάς του — ἡ Ἀνάσταση — δὲν εἶχε ἀκόμα συντελεσθεῖ[6]. Ἐνῶ ἡ κατάσταση τῶν σημερινῶν χριστιανῶν ποὺ ὑφίστανται τὶς προσηλυτιστικὲς δραστηριότητες ἄλλων χριστιανῶν, εἶναι ἐντελῶς διαφορετική...

Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ παραδοχὴ ἑνὸς «ζυγοῦ» ποὺ ἀποκλείει τό μοίρασμα: κανείς δέν μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ δύο κυρίους (βλ. Ματθ. 6,24), γιατί τελικὰ θὰ ἐγκαταλείψει τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δύο. Ἀλλὰ ὁ πιστὸς μπορεῖ εὔκολα νὰ σηκώσει αὐτὸ τό ζυγό, γιατί ὁ Χριστὸς βρίσκεται πλάι του. Αὐτὸ εἶναι τό πλῆρες νόημα τῆς κλήσεως Ματθ. 11,28 — 30: «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι... ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν».

Τὰ συνήθη σχήματα τῶν μορφῶν τῆς ἱεραποστολῆς ἀνέφεραν στοὺς καταλόγους τους: *ἱεραποστολὲς σέ ἀπίστους, σὲ αἱρετικοὺς ἢ σχισματικοὺς καὶ σέ πιστούς*[7], ποὺ αὐτοί οἱ τελευταῖοι ἦταν πιστοὶ ἐγκαταλειμμένοι ποιὸς ξέρει σέ ποιὰ βλαβερὴ γιὰ τίς ψυχές τους ἀπομόνωση, χωρίς δικούς τους ποιμένες, χωρὶς τίποτα ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ μιὰ ζωὴ κανονικῆς θρησκευτικῆς κοινωνίας.

Οἱ δύο πρῶτες μορφὲς ἱεραποστολῆς ἀπορρίφθηκαν μέ φανερὴ ἐχθρότητα τόσο ἀπὸ αὐτοὺς στοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται οἱ ἀπαράδεκτες σκληρότητές τους, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας ποὺ ἀπαιτεῖ τό σεβασμὸ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ σιωπηρὰ τὴν ἀρχὴ τῆς μὴ ἐπεμβάσεως στίς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τοῦ ἄλλου.

Ἐκεῖνο ποὺ ἰσχύει ἀκόμα εἶναι ἡ ἱεραποστολικὴ δράση *πρὸς πιστούς*, γιὰ

τὴν ὠφέλεια τῶν πιστῶν ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπ' αὐτήν. Ἡ ὀρθόδοξη *διασπορὰ* — ποὺ σχηματίσθηκε, ἢ τουλάχιστον ἐνισχύθηκε, μετὰ τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο — εἶναι ἡ ἀπόδειξη ὅτι μιὰ τέτοια ἱεραποστολικὴ ἀναγκαιότητα ὑπάρχει, καὶ ὅτι οἱ προσπάθειες ποὺ ἔγιναν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴν ἀπὸ τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες Ἑλλάδος, Ρωσίας καὶ Ρουμανίας, δέν ἄργησαν νὰ δώσουν τοὺς καρπούς τους. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἱεραποστολικὴ δράση ποὺ ἀποβλέπει στοὺς ἴδιους τοὺς πιστοὺς τῆς ἀντίστοιχης Ἐκκλησίας — ὅπου κι ἂν βρίσκονται σκορπισμένοι γιὰ διάφορους λόγους — εἶναι *ἐσωτερικὴ ἱεραποστολή*. Χάρη στὴν ἰδιότητά της αὐτή, δὲν τὴν ἄγγιξε τό ὄνειδος ποὺ βαραίνει πάνω στὴν «ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή», τοῦ ἐπιθετικοῦ προσηλυτισμοῦ ὅπως αὐτὸς ἐφαρμόσθηκε σκληρὰ ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένες ὀργανώσεις τοῦ Βατικανοῦ (τό σωματεῖο De Propaganda Fide). Ὅπως τό ἔδειξε καὶ ὁ καθηγητὴς Γιαννουλάτος ἡ «ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή», στὴ μορφὴ ποὺ ἀσκήθηκε στὸ παρελθὸν καὶ σήμερα ἐν μέρει ἀπὸ ὁρισμένα προτεσταντικὰ ἐκκλησιαστικὰ συγκροτήματα δέν δέχθηκε τὶς παρεκκλίσεις τῶν παραλλαγῶν ὁρισμένων βεβιασμένων μεθόδων στό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ἔγχρωμους «λαούς» οὔτε μπῆκε ἐνδιάθετα στὴν ὑπηρεσία προσαρτηστικῶν συμφερόντων τύπου ἀποικιοκρατικοῦ ἢ νεοαποικιοκρατικοῦ. Ἀναμειγνύοντας «κήρυγμα» καὶ «ἔργα ἀγάπης», ἡ σύγχρονη «ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή» παρουσιάζεται ἀνάλογη ὥς τό σημεῖο νὰ ὑπερθεματίζει, πρὸς τό ἀποστολικὸ κήρυγμα τῶν Εὐαγγελίων, ὅπως αὐτὸ ἐφαρμόσθηκε τόν αἰώνα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅταν ὁ πρωταρχικὸς σκοπός ἦταν νὰ κάνει γνωστὴ τὴν πίστη «τὴν δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην» (βλ. Γαλ. 5,6), νὰ «ἐργάζεται τό ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δέ πρὸ τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως» (Γαλ. 6,10), πράγμα ποὺ ἦταν ἐντελῶς φυσικό.

Στὸ σύγχρονο κόσμο, «ἡ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή» δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει μέλλον παρὰ μόνο ἂν δεχθεῖ ν'ἀναλάβει ἱεραποστολικὰ καθήκοντα πρὸς ἐκείνους ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια ὁμολογία μέ τοὺς ὑποκινητές της. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ δὲν ἀλλάζει τὴν ταυτότητά της, ἀλλὰ συγκεντρώνει τὴ δραστηριότητά της πρὸς κείνους ποὺ δέν ἔχουν ἀνάγκη νὰ ἀνακτηθοῦν δογματικὰ καὶ μυστριακὰ (ὅπως οἱ αἱρετικοὶ καὶ οἱ σχισματικοί).

Ὅπως παρατήρησε ὀρθὰ καὶ πειστικὰ ὁ σύγχρονος ἕλληνας ὀρθόδοξος θεολόγος Κωνστ. Α. Παπαπέτρου, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς χιλιετίες χριστιανικῆς ὁμολογίας στόν κόσμο ἔχει τὴν ἰδιαίτερή της ἱστορικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διαμόρφωση. Ἡ πρώτη χιλιετία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότητα, ἑνότητα μέσα στὴν ποικιλομορφία. Ἡ δεύτερη εἶναι ἡ χιλιετία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ *διαμελισμοῦ*. Ἡ τρίτη — ποὺ μέσα στὸν τάραχό της βρισκόμαστε — εἶναι ἡ χιλιετία τοῦ *οἰκουμενισμοῦ*[8]. Ὁ οἰκουμενισμὸς εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ «ρεῦμα», εἶναι «γεγονός». Εἶναι μιὰ σύγχρονη πραγματικότητα ποὺ ἡ σημερινὴ χριστιανοσύνη ἀγωνίζεται νὰ μεταμορφώσει σέ μιὰ βεβαιότητα μέ μέλλον διαρκείας, ἰσότιμο μέ τὴ μονιμότητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέσα στόν κόσμο (βλ. Ματθ. 16,18).

Στὴν ἐποχὴ τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ἡ μόνη ἑλκυστικὴ γιὰ ἐμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους μορφὴ ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ θὰ δοκίμαζε νὰ κάνει «τοὺς ὀρθοδόξους καλύτερους ὀρθοδόξους», σύμφωνα μέ τὴ

διατύπωση τοῦ Κ. Παπαπέτρου[9]. Ποιός θὰ μποροῦσε τουλάχιστον νὰ σκεφθεῖ νὰ τό κάνει; Καὶ ποιός θὰ μποροῦσε νὰ τό δεχθεῖ; Ἡ Ὀρθοδοξία, μὲ τίς πικρὲς ἐμπειρίες ποὺ εἶχε ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἱεραποστόλους – ποὺ ποτέ δέ ζήτησε τὴ βοήθειά τους – ἀναγκάστηκε μερικὲς φορὲς νὰ ἐξισώσει τὶς ἔννοιες «ἱεραπόστολος» καὶ «αἱρετικός» (ἀντίστοιχα σχισματικός). Ἔτσι δέν ὑποφέρει τὸν ὁμολογιακὸ προσηλυτισμό, ὅσο κι ἂν εἶναι ἐπιδέξια κρυμμένος κάτω ἀπὸ τὶς μεταμφιέσεις ποὺ ἐπιδεικνύει στό ὄνομα τῆς ἀρχῆς: «ὁ σκοπὸς ἐξαγιάζει τὰ μέσα».

Ὑποχρεωμένη νὰ βρίσκεται σέ ἄμυνα ἡ Ὀρθοδοξία δέν ἐξασφάλισε ὥς τώρα στή θεολογία τῆς ἱεραποστολῆς μιά πλήρη ἀνάπτυξη. Ὁ ἱεραποστολικὸς θεολογικὸς πλοῦτος δὲ μᾶς λείπει, τό ἀντίθετο. Περιμένει νὰ διασκευασθεῖ καὶ νὰ ἑρμηνευθεῖ μέ σύγχρονο τρόπο. Οἱ πρόσφατες ἀπόπειρες ποὺ ἔγιναν σ' αὐτὸ τὸν τομέα ὑπόσχονται πολλὰ[10]. Σέ ἀντάλλαγμα καλλιεργήθηκε ἔντονα μιὰ νέα θεολογία[11], ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς σύγχρονες κατευθύνσεις τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς, τῆς ἐπίκαιρης ποιμαντικῆς δραστηριότητας στὴν ὑφὴ τῆς ὁποίας μία θέση ἐκλεκτὴ κατέχει ἡ *Εἰρηνολογία* (Θεολογία τῆς Εἰρήνης). Μὲ αὐτὲς τὶς ἐνασχολήσεις – πολὺ ἐπίκαιρες καὶ συνδεμένες ὀργανικὰ καὶ βαθιὰ μέ τὶς πραγματικότητες τῆς σύγχρονης ὑπάρξεως – ἡ ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία ἀναιρεῖ ὅσα τῆς εἶχαν καταλογίσει πολλὲς φορὲς δυσμενεῖς δυτικὲς πηγὲς. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰώνα μας ἡ ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποστεῖ βαριὲς κατηγορίες ὅπως αὐτὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν καρδινάλιο Jérenie Bonomelli, τὸν Adolf von Harnack καὶ ἄλλους κορυφαίους τῆς δυτικῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ θεολογίας, οἱ ὁποῖοι τὴ θεωροῦν καθυστερημένη, παγιωμένη σέ ἀναχρονιστικὲς μορφὲς δειλῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας, ἀνίκανη νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς ἐξελιγμένες θεολογικὲς καὶ ποιμαντικὲς ἀπαιτήσεις.

Πιὸ κοντὰ στὶς μέρες μας, θεωροῦσαν τὴν ἀνατολικὴ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σὰν μιὰ Ἐκκλησία μὴ ἱεραποστολικὴ (as a non missionary Church). Ἡ κοινὴ γνώμη – ποὺ ἔτεινε νὰ γίνει πεποίθηση – ἦταν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ χριστιανοσύνη, – στὴν ὁποίαν ἔδιναν τὸ θλιβερὸ χαρακτηρισμὸ τῆς «στατικῆς», τῆς παγιωμένης στὴν «ἀκινησία» – δὲν μετεῖχε στὴν προσπάθεια τῆς δυτικῆς χριστιανοσύνης γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἱεραποστολικῆς της δραστηριότητας[12].

Δὲν χρειάσθηκε κἂν ἕνα ξεδίπλωμα λεπτομερῶν ἀποδείξεων γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ τὸ ἀντίθετο, ἀφοῦ αὐτὸ τό ἀντίθετο δὲν ἐμφανίζεται παρὰ μόνο σὲ μερικὲς δειλὲς ἐπεισοδιακὲς ἐκδηλώσεις ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς (ὅπως ἡ πρὶν τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ὀρθόδοξη ρωσικὴ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή). Ἡ ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία δὲν ἔχει ἐπεκτατικὰ ἐνδιαφέροντα ἐνόσω δέχεται – καὶ τὸ δέχεται! – *τὸ καθεστὼς* τῆς ἑνότητας μέσα στὴν ποικιλομορφία, τὸ χριστιανικὸ πλουραλισμό.

Κι αὐτὸ φυσικὰ – ὅπως τὸ διευκρίνισαν πρόσφατα σ'ἕνα σημαντικὸ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο – ἐπαγρυπνώντας προσεκτικὰ καὶ συνεχῶς ὥστε οἱ προσωπικὲς καὶ τοπικὲς ἐμπειρίες ποὺ προκαλοῦν καινούριες θετικὲς συμβολὲς νὰ μὴν ἐπηρεάζουν ὑποσκάπτοντάς την, *τὴ δογματικὴ ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας*, δηλαδὴ νὰ μὴν ἐκθειάζουν «ἕνα θεολογικὸ πλουραλισμό, πρόξενο συγχύσεων καὶ θεολογικῶν διχονοιῶν, γιατί ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ὁμολογεῖ μὲ μιὰ ψυ-

χὴ καὶ μὲ μιὰ σκέψη τὸ μοναδικὸ Χριστό»[13]. Ἡ θεολογικὴ καὶ ποιμαντικὴ συμβολὴ τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θεολογιῶν τους ὀφείλει νὰ ἐντάσσεται φυσικὰ καὶ ἁρμονικὰ στὴν ἀποστολικὴ καὶ ποιμαντικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει τὴ δογματικὴ ἑνότητα ἀφοῦ «ἡ λειτουργικὴ (καὶ θεολογικὴ) δημιουργία δὲν πρέπει ποτὲ νὰ πραγματοποιεῖται σέ βάρος τῆς πιστότητας πρὸς τὴν αὐθεντικὴ παράδοση»[14].

Ἡ ἱεραποστολὴ – μὲ τὴν ἔννοια τῆς ποιμαντικῆς ἐργασίας – «ἀνήκει στὴν ἴδια τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς συνθῆκες τῆς ὑπάρξεώς της»[15]. Οἱ ὀρθόδοξες ἱεραποστολὲς ξεκινοῦσαν ἀνέκαθεν δοκιμάζοντας νὰ πείσουν τοὺς καινούριους χριστιανοὺς νὰ δεχθοῦν χωρὶς δισταγμὸ τὴ Γραφὴ καὶ τὴν θεία Λειτουργία – μεταφρασμένες στὶς ἀντίστοιχες γλῶσσες – καὶ νὰ σχηματίσουν ἕναν κλῆρο αὐτόχθονα, ἂν καὶ «ἡ ἀπόκτηση ἰθαγένειας δὲν θεωρήθηκε ποτὲ ὡς τελικὸς σκοπὸς καθαυτόν»[16]. Ἡ οἰκουμενικὴ σύσκεψη στὸ Μοναστήρι Cernica – Βουκουρέστι καθόρισε μεταξὺ ἄλλων ὅτι «ἡ ἑνότητα καὶ ἡ ἱεραποστολὴ εἶναι ἀδιαχώριστες καὶ ὅτι ἡ θεϊκὴ ἀγάπη καὶ ἡ ἑνότητα δὲν μποροῦν νὰ κηρύττονται πειστικὰ παρὰ μόνο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὶς υἱοθετοῦν ὡς τρόπο ὑπάρξεώς τους»[17].

Μὲ αὐτὲς τὶς θεωρήσεις ἀρχῆς φθάσαμε στὸ *θέμα* τῆς ὀρθόδοξης ἱεραποστολῆς. Αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι, μόνιμα καὶ ἀμετάβλητα – *ὁ ἄνθρωπος* ποὺ ζεῖ μέσα *στὸν κόσμο*. Ὄχι *«ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος»*[18] γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ἀναμειγνύει μὲ τρόπο φυσικὸ τὴν ὕπαρξή του μὲ τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου ποὺ εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν περαστικὴ ζωή του. Γι' αὐτὸ ἡ Ὀρθοδοξία ἐπαγρυπνεῖ ὥστε ἡ σύγχρονη χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ νὰ ὑποστηρίζει *τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴ ζωὴ τῶν λαῶν* καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο. «Ἐγὼ ἦλθον – εἶπε ὁ Κύριος – ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν» (Ἰωάν. 10,10). Ἡ Ὀρθοδοξία ἔχει τὴν πεποίθηση ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσει μὲ ἐπιτυχία τὸ σωτηριολογικό της ἔργο παρὰ μόνο ἂν ταυτιστεῖ μὲ τὶς ἐπιθυμίες πρὸς τὸ καλύτερο τῶν πιστῶν ἢ τῶν λαῶν στοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ ἀντίστοιχη ἐθνικὴ Ἐκκλησία. Ἡ σύσκεψη τῆς Cernica καθόρισε ὅτι «ἡ ἐργασία τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πάνω σ'αὐτὲς τὶς συντεταγμένες ὁδηγεῖ στὴ δημιουργία μιᾶς εὐρύτερης χριστιανικῆς κοινότητας πιστῶν, ἱκανῆς νὰ διασφαλίσει τόσο τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἰδιαιτερότητα κάθε Ἐκκλησίας καὶ κάθε ἔθνους, ὅσο καὶ τὴν κοινὴ ἐργασία τους καὶ τὸν ἀμοιβαῖο τους ἐμπλουτισμὸ στὴν ἁρμονικὴ ἑνότητα τῆς ποικολομορφίας»[19].

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ ἐπειδὴ – ἢ ἐφόσον – εἶναι στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀνθρώπων. Δὲν νομίζουμε ὅτι εἶναι ἀρκετὸ νὰ τοποθετοῦμε παρατακτικὰ τὴν διακονία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ διακονία τῶν ἀνθρώπων, γιατὶ αὐτὴ ἡ διατύπωση θὰ μποροῦσε νὰ ὑποστεῖ ἕνα διαχωρισμὸ τῶν διακονιῶν, ὁ ὁποῖος – μέσα σέ ὑποκειμενικὲς ἑρμηνεῖες – θὰ μποροῦσε νὰ ἐνθαρρύνει τὶς ἱεραρχήσεις αὐτῶν τῶν διακονιῶν. Ὁ πιστός, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς ὁποίας εἶναι τὸ ζωντανὸ ὄργανο, ὀφείλει καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀνθρώπων ἀκριβῶς ἐπειδὴ θέλει νὰ λέει ὅτι εἶναι στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἱκανότητα νὰ διακονεῖ τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι ὄχι μόνο μέλος τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ» ἀλλὰ ἐπίσης στοιχεῖο συστατικό, ζωντανό, δυναμικό, αὐτῆς τῆς «παγκόσμιας ἱεροσύνης» – διαφορετικῆς ἀπὸ τὴ μυστηρια-

κὴ ἱεροσύνη – γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ ἀπόστολος Πέτρος (Α΄Πέτρ. 2,9) καὶ μὲ τὴν ὁποία ἀπὸ αἰῶνες μιὰ ἀμφίβολη ἐκκλησιολογία προσπαθεῖ μὲ τρόπο ἀνησυχητικὸ νὰ ὑποκαταστήσει τὴν ἱεροσύνη διὰ χειροτονίας[20].

Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ συρρίκνωση μέχρις ἐξαφανίσεως τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ – παραδεκτὴ – τάση νὰ ταυτιστοῦν *ἱεραποστολὴ* καὶ *ποιμαντικὴ δραστηριότητα*, θέτουν ἀναπόφευκτα τό πρόβλημα τῆς *σύγχρονης διαμορφώσεως* αὐτῆς τῆς τελευταίας. Ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ – καὶ ποὺ ὀφείλει – νὰ εἶναι *καινούριο* μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια *δὲν ἐπηρεάζει τὴν οὐσία τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητας*.

Ἡ ἀρχέγονη Ἐκκλησία – μὲ τὴν ἱεραποστολικὴ ἐργασία τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν τους – προσπαθοῦσε νὰ μεταμορφώσει τὴν ἀρχαία πολιτεία σέ πολιτεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ σύγχρονη ποιμαντικὴ δραστηριότητα ἔχει ὡς σκοπὸ τὴ μεταμόρφωση τοῦ πιστοῦ (μέλους τῆς Ἐκκλησίας, βαφτισμένου) σὲ ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ καὶ ἑπομένως σὲ στέρεο ὑποστήριγμα γιὰ τὸν πλησίον του. Αὐτὸς ὁ σκοπὸς μπορεῖ νὰ ἐπιτυχθεῖ μὲ τὶς *κλασικὲς ποιμαντικὲς μεθόδους*, ποὺ ἔχουν ἀποδειχθεῖ βιώσιμες – ἑπομένως ἀκόμα ἔγκυρες – ἀλλὰ ἐπίσης μὲ μιὰ *προσθήκη διαδικασιῶν* ἀνάλογων πρὸς τὴ συνεχὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας σέ διάφορα γεωγραφικὰ μήκη.

Ἡ ἀναγκαιότητα προσαρμογῆς τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητας στίς παροῦσες πραγματικότητες γίνεται τόσο ποιό φανερὴ ὅσο αὐτὲς οἱ πραγματικότητες ἀποκαλύπτουν δραστικὲς δομικὲς μεταλλαγὲς στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς ὑπάρξεως. Οἱ μετασχηματισμοὶ ποὺ ὑφίσταται σήμερα ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη ἀλλάζουν τὸν ἄνθρωπο, τροποποιοῦν τίς προοπτικὲς τῶν ἀντιλήψεών του, ἀνατρέπουν τίς προτιμήσεις του, διορθώνουν τὶς συνήθειές του, – κληρονομιὰ τοῦ παρελθόντος ποὺ τὸν συνοδεύει ὥς τό ἄδηλο τοῦ παρόντος –, τὸν κάνουν νὰ αἰσθάνεται δίκαια ἢ ἄδικα ἀλλὰ ὁπωσδήποτε ἀλλαγμένος, «ἄνθρωπος καινός», ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ του διορθωμένος, ἐξελιγμένος, ἀνανεωμένος. Ἡ ἀποτελεσματικὴ ποιμαντικὴ δραστηριότητα – μὲ τὴν παύλεια ἔννοια τῆς ἀποστολικῆς ἁρμοδιότητας – σημαίνει θέλω, γνωρίζω καὶ πετυχαίνω νὰ γίνομαι «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» (Α΄ Κορ. 9,22) ὥστε ὅλοι (ὅσο εἶναι δυνατόν) νὰ κερδηθοῦν ἀπὸ τό Χριστό. *Ἡ κατάσταση* πρὸς τὴν ὁποία τείνουμε εἶναι ἡ ἴδια ὅπως ἄλλοτε – καὶ θὰ εἶναι πάντα ἡ ἴδια ὥς τὴ διάλυση τῆς Ἐκκλησίας στίς ἐσχατολογικὲς δίνες τῆς Παρουσίας: ἡ κατάσταση «εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (βλ. Ἐφ. 4,13), ἢ ἡ πλησιέστερη σ' αὐτήν. Ὁ ἔσχατος σκοπὸς τῆς ποιμαντικῆς ἐργασίας τὴν ὁποία μόνιμα χρειάζεται ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτὸς ποὺ ὑποδεικνύεται μέ τρόπο πυκνὸ καὶ πλήρη στὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴ 1,10: «ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ», «ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» (Α΄ Κορ. 15,28), «ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ 6,10). Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση φθάνει κανείς μὲ προσωπικὴ θεληματικὴ προσπάθεια ἀλλὰ ἡ ποιμαντικὴ δραστηριότητα εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀποδεσμεύει τίς προσπάθειες αὐξήσεως καὶ πνευματικῆς ἐπεκτάσεως, θέτοντας σὲ ἐνέργεια τὶς εἰδικὲς μεθόδους της, τίς προσαρμοσμένες στίς ἱστορικὲς περιστάσεις τῆς ὑπάρξεως μέσα στό χρόνο: σήμερα στίς περιστάσεις τῆς ἐποχῆς μας. Καὶ ἡ ἐποχὴ μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ μετασχηματισμοὺς ταχεῖς, βαθεῖς, πρόξενους πληγῶν ποὺ ἀπαιτοῦν δραστικὲς ἐπεμβάσεις ψυχικῆς

χειρουργικῆς. Ἡ σύγχρονη ποιμαντικὴ δραστηριότητα ὀφείλει νὰ λαμβάνει ὑπόψη αὐτὴ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀσκεῖ τὶς ἱκανότητες της ὥστε νὰ τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ ἐπιτυχία, χωρὶς οὔτε στιγμὴ νὰ χάνει ἀπὸ τὰ μάτια της τὸ γεγονὸς ὅτι ἂν «ἡ ἱεραποστολή» εἶναι ἐκείνη ποὺ κάνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἕναν πιστό, ἡ ποιμαντικὴ δραστηριότητα εἶναι ἐκείνη ποὺ τὸν διαφυλάττει στὴν κατάσταση αὐτὴ καὶ τὸν βοηθάει νὰ ἐκδηλώνεται ὡς πιστός.

Μὲ ποιὸ τίμημα; Καὶ μὲ ποιὲς πιθανότητες;

Μὲ κάθε τίμημα ποὺ ἐπιτρέπουν οἱ θεῖοι (ἐκκλησιαστικοὶ) καὶ οἱ ἀνθρώπινοι (κοινωνικοὶ) νόμοι. Οἱ πιθανότητες ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴ διάκριση στὴ χρησιμοποίηση συγχρόνων μεθόδων καὶ μέσων ποιμαντικῆς ἐπεμβάσεως.

Ἄλλοτε οἱ Ἐκκλησίες χειρίζονταν τὴν ἱεραποστολὴ τους πορευόμενες πρὸς τὸν μὴ χριστιανικὸ «κόσμο» ἢ ἀναπτύσσοντας μιὰ ἀξιοθρήνητη καὶ ἐρεθιστικὴ παραλλαγὴ προσηλυτισμοῦ πρὸς ἐκείνους ποὺ ἀνῆκαν σὲ διαφορετικὲς ὁμολογίες. Σήμερα οἱ Ἐκκλησίες βλέπουν τὴν ποιμαντικὴ καὶ ἱεραποστολικὴ ἐργασία τους νὰ στρέφεται *πρὸς τὶς ἴδιες* μὲ τὴ -δικαιολογημένη- ἀνησυχία μήπως χάσουν ὅ,τι κατέχουν ἀφοῦ ἡ ἀργὴ καὶ προοδευτικὴ ἐλάττωση τῶν συνειδητῶν πιστῶν τους εἶναι μιὰ πραγματικότητα ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κρυφτεῖ.

Ἄλλοτε οἱ Ἐκκλησίες — ἢ τουλάχιστο μερικές — μάχονταν γιὰ *τὰ πρωτεῖα* μέσα τὸν κόσμο, μέσα τὴν ὀργανωμένη κοινωνία. Μὲ τὶ μέσα;

Ὑπάρχουν μερικὰ ποὺ ἡ ὑπόμνησή τους θὰ ἦταν τὸ λιγότερο ἐνοχλητική.

Σήμερα οἱ Ἐκκλησίες, σὲ μερικὲς γωνιὲς τοῦ πλανήτη μας, μάχονται γιὰ *τὴν ἐπιβίωση,* γιατὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἔχει πιὰ τὴν τελευταία λέξη στὰ προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ὁλοένα αὐξάνει. Αὐτὴ ἡ μάχη προϋποθέτει — εὐκαιριακὰ — μιὰ μετωπικὴ ποιμαντικὴ δραστηριότητα εὐέλικτη, ἀλλὰ μὲ τέτοια εὐκαμψία ποὺ νὰ μὴν ἐπηρεάζει τὴν ὀρθότητά της καὶ τὶς καλές της προθέσεις, μὲ μιὰ ἱκανότητα προσαρμογῆς στὶς ἀπαιτήσεις «τοῦ αἰῶνα» ποὺ νὰ μὴν ἐπηρεάζει καθόλου οὔτε τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας οὔτε τὴν ἱδρυματική της ἀξιοπρέπεια.

Εἶναι πασίγνωστο ὅτι στὴ Δύση — ὅπως καὶ ἀλλοῦ — ἡ πραγματικὴ ἱκανότητα τῶν Ἐκκλησιῶν νὰ διατηροῦν συγκεκριμένους δεσμοὺς μὲ τοὺς πιστοὺς ἀνάβει τὸ σῆμα κινδύνου. Οἱ Ἐκκλησίες εἶναι ἕτοιμες νὰ δεχθοῦν κάθε μεθοδολογικὴ τροποποίηση ποὺ θὰ ἦταν δυνατὴ στὰ πλαίσια τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητας, γιὰ νὰ μὴ μείνει ὁ ποιμένας χωρὶς «ποίμνιο». Ἄλλοτε, ὁ κίνδυνος εἶχε ἄλλη ὄψη καὶ ξυπνοῦσε ἕνα ἐνδιαφέρον πολὺ διαφορετικό, δηλαδὴ τὸ «ποίμνιο» νὰ μὴ μείνει χωρὶς ποιμένα, νὰ μὴν τὸ διασκορπίσουν οἱ λύκοι καὶ νὰ μὴν τὸ λεηλατήσουν οἱ «κλέπται» (μὲ τὴν καινοδιαθηκικὴ σημασία τῶν ὅρων).

Δὲν ἐνδείκνυται νὰ σταματήσουμε σὲ ὅ,τι συμβαίνει στὶς μὴ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἡ καινούρια κατάσταση ἀρχίζει νὰ ἐνδιαφέρει καὶ τὴν ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία, μολονότι αὐτὸ τὸ πρόβλημα δὲν ἔχει γίνει δικό της καὶ παραμένει — δὲν ξέρει κανεὶς γιὰ πόσο ἀκόμα καιρὸ καὶ στοὺς κόλπους ποιῶν ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν — τὸ πρόβλημα τῶν ἄλλων... Οἰκοδομητικὴ πρὸς αὐτὴ τὴν κα-

τεύθυνση εἶναι ἡ θέση ποὺ πῆρε πρόσφατα ὁ σεβ. Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων Κωνσταντίνος στό θέμα τῆς Ἐκκλησίας ἀντιμέτωπης μὲ τοὺς σύγχρονους καιροὺς καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο διαβλέπει κανεὶς καὶ συγκροτεῖ τὴ νέα ποιμαντική. Παίρνοντας τό λόγο στὴν ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου), αὐτὸ τὸ χρόνο, στὸν πατριαρχικὸ καθεδρικὸ ναὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὸ Φανάρι, ὁ σεβαστὸς ἑλληνορθόδοξος ἱεράρχης διεπίστωσε ὅτι ἡ ἔλλειψη πνευματικότητας ποὺ παρατηρεῖται στοὺς συγχρόνους μας ἀποδεικνύει ὅτι ἡ παγκόσμια ζωὴ ἔχει σχεδὸν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ χριστιανισμό.

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ἀναθεωρήσει τὸν ποιμαντικό της προσανατολισμὸ στὸ φῶς τῶν νέων συνθηκῶν. Ἐμεῖς οἱ χριστιανοί, ὀφείλουμε νὰ εἴμαστε ἕτοιμοι ν' ἀντιμετωπίσουμε μιὰ ἀθεΐα νέου τύπου: μιὰ ἀθεΐα ποὺ δὲν θὰ ἐπιδιώξει οὔτε τὸν κλονισμὸ τῆς ὑπάρχουσας τάξεως, οὔτε τὴ βία ποὺ δὲν θὰ ἔχει κανένα ἴχνος ἀντικληρικαλισμοῦ ἢ μαχητικῆς ἀθεΐας, ἀλλὰ μὲ τέλεια συνείδηση τῆς νόμιμης δυνάμεως τὴν ὁποία ἀντιπροσωπεύει στοὺς κόλπους τῆς νέας κοινωνίας, θὰ δράσει ἀνάλογα.

Ὁ σεβ. Μητροπολίτης Κωνσταντίνος βρίσκει ἕνα ἱστορικὸ προηγούμενο στὴν προκωνσταντίνεια ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση. Ἡ Ἐκκλησία, εἶπε, πρὶν ἀπὸ τὸ διάταγμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἦταν μιὰ Ἐκκλησία «παροικίας», μιὰ Ἐκκλησία σέ πορεία, μιὰ κοινότητα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πού, μολονότι ζοῦσαν διασκορπισμένοι, ἤξεραν νὰ διατηροῦν ἀδελφικοὺς δεσμοὺς ἀγάπης, εἶχαν τὸ θάρρος νὰ ὁμολογοῦν μιὰ ὑψηλὴ ἠθική, ὀρθωμένοι σὰν ἕνας φραγμὸς μπροστὰ στίς ἀντιλήψεις τοῦ γύρω τους κόσμου. Αὐτοί οἱ πιστοὶ ἤξεραν νὰ ἀσκοῦν τὴ μετάνοια καὶ ἀρνιόνταν κάθε συμβιβασμὸ μὲ τὶς συνήθειες τοῦ ἄλλου κόσμου. Ζοῦσαν μιὰ ζωὴ θεμελιωμένη μοναδικὰ στὴν ἀλήθεια τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ θρεμμένη ἀπὸ τὴν ἅγια τροφὴ τῆς Εὐχαριστίας. Χάρη σὲ ὅλα αὐτὰ πέτυχαν νὰ κυριαρχήσουν πάνω στὴν παλαιὰ κοινωνικὴ τάξη γιὰ νὰ οἰκοδομήσουν μιὰ καινούρια, σύμφωνη με τὸ πνεῦμα τῆς πίστεώς τους.

Βέβαια — συνέχισε ὁ σεβασμιώτατος —, ἡ χωρὶς ὅρους ἐπιστροφὴ σ' ἕνα παρελθὸν ξεπερασμένο θὰ ἦταν, γιὰ πολλοὺς λόγους, μιὰ ἐσφαλμένη τακτική. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὶς διάφορες φάσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες πέρασε ἡ ἀρχέγονη Ἐκκλησία ὥς τὶς μέρες μας καί, ξεκινώντας ἀπὸ τὶς ἀρχές, νὰ διακρίνουμε τί πρέπει νὰ εἶναι σήμερα ἡ λατρεία μας, τὸ κήρυγμά μας καὶ ποιὸς ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ ὁδηγοῦμε τὴ χριστιανικὴ κοινότητα.

Μιὰ ὑπεύθυνη ποιμαντικὴ ἱκανὴ ν' ἀναλάβει τὴν εὐθύνη τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐκκλησίας — διακήρυξε ὁ Μητροπολίτης Κωνσταντίνος — πρέπει νὰ τολμᾶ νὰ διακινδυνεύει μέσα στὸ νέο κόσμο, μὲ ἐμπιστοσύνη πάντα ὅτι ὁ Κύριος θὰ μπορέσει νὰ τὴ χρησιμοποιήσει ὥς τὴν πλήρη διείσδυσή της στὶς ἀναγκαιότητες τῆς σύγχρονης κοινωνίας, στὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ προσφέρει τὴ βοήθειά της. Αὐτὴ ἡ κοινωνία ζεῖ χωρὶς ἐλπίδα λυτρώσεως, δὲν εἶναι πιὰ ὁμοιογενὴς ἀπὸ χριστιανικὴ ἄποψη. Τόσες «χριστιανικές» οἰκογένειες ἔχουν «παραιτηθεῖ» ἀπὸ τὸ παιδευτικὸ λειτούργημα ποὺ τοὺς ἀνῆκε κι ἔτσι ἀποκαλύπτονται ἀνίκανες νὰ βγάλουν μιὰ νέα γενιὰ συνειδητῶν χριστιανῶν.

Δὲν εἶναι μακριὰ ἡ μέρα – εἶπε ὁ σεβασμιώτατος – ποὺ ἡ Ἐκκλησία θὰ ὑποχρεώνεται νὰ στρατολογεῖ τοὺς πιστούς της – ὅπως στὸ παρελθὸν – ἀνάμεσα στοὺς ἐνήλικες. Σιγὰ σιγά, οἱ χριστιανικὲς κοινότητες σχηματίζονται ἀπὸ ἀληθινὰ «ἀναγεννημένους» χριστιανούς, προσανατολισμένους πραγματικὰ πρὸς τὸ Χριστό, χριστιανοὺς ποὺ θ' ἀποδείξουν ἀκόμα μιὰ φορὰ τὴ ζωτικότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ νέο ποιμαντικὸ ἔργο θὰ συνίσταται σὲ συνομιλίες ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπο, ἐπισκέψεις στό σπίτι, ὁμάδες βιβλικῶν ἀναγνώσεων, φιλικὲς συναντήσεις ἐκείνων ποὺ ἔχουν τὰ ἴδια ἐνδιαφέροντα καὶ τὶς ἴδιες ἐπιθυμίες. Δὲν πρέπει νὰ περιμένουμε θεαματικὰ ἀποτελέσματα οὔτε ἄμεσες μεταστροφὲς τῶν μαζῶν. Τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς τέτοιας μακρόπνοης δραστηριότητας δὲν γίνονται ἀμέσως ὁρατά. Πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν ὁμάδες λαϊκῶν ὑπευθύνων – ἀποστόλων –, ποὺ θὰ εἶχαν μιὰ διπλὴ ἐπιφόρτιση: ν' ἀνανεώνουν τὴ θρησκευτικὴ ζωὴ στοὺς κόλπους τῆς κοινότητας καὶ νὰ εἶναι ἀπόστολοί της ἔξω ἀπὸ αὐτὴ τὴν κοινότητα.

Συμπεραίνοντας ὁ σεβ. Μητροπολίτης Κωνσταντῖνος εἶπε: «Τὸ ποιμαντικὸ ἔργο τοῦ αὔριο βλασταίνει κιόλας, χωρὶς ἀμφιβολία, στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τοῦ σήμερα. Μιὰ «διακονία» ποὺ ἐπιτρέπει στὴν Ἐκκλησία νὰ κοινωνεῖ τὴ σωτηρία ἔχει ἀνάγκη ν' ἀνακαλύπτει νέους δρόμους ἐκφράσεως γιὰ κάθε γενεά, ὥστε νὰ τὴν προετοιμάζει νὰ τοὺς βαδίσει. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀνήκει στό παρελθὸν καὶ δὲν κράτησε κακία στὶς πράξεις κατεδαφίσεως τῶν παλαιῶν δομῶν, γιατὶ δὲν κλείνεται μέσα στὴν ἄγονη νοσταλγία τοῦ «παλιοῦ καλοῦ καιροῦ». Περιμένει, ἀνυπόμονη καὶ πυρετική, τὸν ἐρχομὸ μιᾶς νέας ἐποχῆς...»[21].

Ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ κόσμου – μεγάλη ἐπανάσταση τῆς ἐποχῆς μας – συνεπιφέρει ἀναπόφευκτες ἀλλαγὲς στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὁποῖες ἐπηρεάζουν καὶ τὸ σύγχρονο ποιμαντικὸ ἔργο.

Τὰ ὑπάρχοντα προγράμματά του – φιλόδοξα ἐξαιτίας τῆς ἀκαμψίας καὶ ἀδιαλλαξίας τῶν μεθόδων του – παραχωροῦν τὴ θέση τους σὲ μιὰ *εὔκαμπτη* ποιμαντικὴ δράση παντοῦ ὅπου πολλαπλασιάζονται καὶ βαθαίνουν τὰ φαινόμενα γοργῶν μετασχηματισμῶν. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ εὐκαμψία τοῦ σύγχρονου ποιμαντικοῦ ἔργου δὲν σημαίνει ὅτι αὐτὴ ἡ τελευταία διαλύεται σὲ ἐπεισοδιακὲς μορφὲς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητας ἐγκαταλειμμένες στὴν τύχη. Ἀντίθετα, ἀκόμα κι ἂν δὲν πρόκειται γιὰ τὸ εὐλύγιστο ποιμαντικὸ ἔργο[22] τῶν ἀποστόλων, τουλάχιστον μᾶς πλησιάζει σ'αὐτήν, στὸ μέτρο ποὺ μᾶς ἀποσπᾶ ἀπὸ τὶς σύγχρονες πραγματικότητες.

Νὰ γίνεται κανεὶς «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» (Α΄ Κορ. 9,22) εἶναι ἡ παύλεια ποιμαντικὴ ἔκφραση ἀποδειγμένης ἀποτελεσματικότητας. Ἡ σημερινὴ ἱεραποστολικὴ ἐργασία, τὸ ποιμαντικὸ ἔργο, στρέφονται στὶς μέρες μας πρὸς αὐτήν, ἐνῶ ταυτόχρονα συμμορφώνονται πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τῆς νέας καταστάσεως τῆς χριστανικῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴ συνάφεια *τοῦ παρόντος αἰῶνος*. Μπορεῖ κανεὶς νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα – καὶ εἶναι ἀναγκαῖο καὶ χρήσιμο νὰ τὸ θέσει – ὥς ποῦ μπορεῖ νὰ φθάσει, ἀπὸ ἀνθρωπολογικὴ ἄποψη, ἡ ποιμαντικὴ ἐργασία

διεκδικήσεως τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιὰ τὴν πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ποὺ ἐκφράζεται ὡς πίστη μὲ θεωρητικὴ ὁμολογία, μὲ προσκόλληση στὰ μυστήρια καὶ πρακτικὴ ἐφαρμογή;

Ἡ ποιμαντικὴ δράση ἔχει ὡς ἀντικείμενο δυὸ ἀνθρώπους σὲ ἕνα καὶ μοναδικὸ — homo absconditus καὶ homo christianus.

Ὁ πρῶτος ταυτίζεται καὶ εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἄνθρωπο τοῦ χωρίου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου «ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος» (Α΄ Πέτρ.3,4). Ὁ ἄλλος ἔχει τὴν ἀποστολή — ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητα — νὰ γίνει ἡ ἑστία τοῦ πρώτου μὲ τὴ μεταμόρφωσή του καὶ τὴ διατήρησή του στὴν προνομιακὴ θέση (ποὺ πρέπει νὰ τὴν ἀξιζει) τοῦ «ναοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (Α΄ Κορ. 6,19). Ἡ μεταμόρφωση γίνεται μὲ τὸ Βάπτισμα, ἡ διατήρηση στὴν κατάσταση τοῦ χριστιανοῦ εἶναι διακονία τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν κοινωνία τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὸ ὁποῖο ἐνεργεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ὁ ποιμένας τῶν ψυχῶν ἔχει τὴν ἀποστολὴ νὰ «προσέχει παντὶ τῷ ποιμνίῳ» (Πράξ. 20,28). Γιατί «πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται» (βλ. Α΄ Τιμ. 3,5) ἂν ὁ ἴδιος του ὁ «οἶκος» ἔχει λεηλατηθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία; Τὸ κείμενο ποὺ παραθέτουμε ἐπιδέχεται αὐτὴ τὴν ἐξηγητικὴ ἐπέκταση χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ περιπέσουμε σὲ ἀμφισβητήσιμες ἑρμηνεῖες. *Ἡ αὐτοπαιδεία τοῦ ποιμένα* εἶναι ἀποφασιστική: αὐτὴ προμηθεύει στὸν ἀποστολικὸ ἐργάτη τῆς Ἐκκλησίας τὴν πειστικὴ δύναμη τοῦ προτύπου ποὺ κατευθύνεται σύμφωνα μὲ τὸ Πρότυπο. Κι αὐτὸ τὸ Πρότυπο εἶναι «ὁ Μέγας Ποιμὴν» (Ἑβρ. 13,20). Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει αὐτὸ θὰ προσπαθήσει μὲ ζῆλο καὶ θέρμη — καὶ ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὰ εἰδικευμένα της ἱδρύματα, θὰ τὸν βοηθήσει — νὰ γίνει «πεπαιδευμένος» καὶ «στηριγμένος», πεπαιδευμένος διανοητικὰ καὶ στηριγμένος πνευματικά, ἱερέας ἀποδειγμένης κλήσεως (τὸ νόημα τῶν λέξεων αὐτῶν σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὅρους «ἀμαθεῖς» καὶ «ἀστήρικτοι» τοῦ χωρίου Β΄ Πέτρ. 3,16)[23]. Ὄχι μόνο «πεπαιδευμένος» καὶ ὄχι μόνο «στηριγμένος», δηλαδὴ προπαρασκευασμένος μονόπλευρα, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο συγχρόνως καὶ πλήρως. «Ἡ γνώση καὶ ἡ εὐσέβεια εἶναι τὰ δύο πνευματικὰ μάτια τοῦ ἱερέα. Ποιὸς ἱερέας θὰ ἤθελε νὰ εἶναι πνευματικὰ τυφλὸς ἢ ἀκόμα καὶ μονόφθαλμος;» — διερωτᾶται μὲ θάρρος καὶ διαύγεια ἕνας σύγχρονος εἰδικὸς τῆς ποιμαντικῆς[24].

Βέβαια, ἕνας ποιμένας ψυχῶν ἀπὸ κλήση θὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀνάστροφη εἰκόνα τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ὁποῖον νουθετεῖ ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἔντονα, μολονότι ἔμμεσα (Α΄ Πέτρ. 5,1 ἑξ.). Θὰ κατέχει τὴ διδαχὴ τῶν διδαχῶν — ὅπως ὁρίζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος — τὴν ἱκανοποιητικὴ ποιμαντικὴ μόρφωση[25]. Ἕνας τέτοιος ἱερέας δὲν κινδυνεύει νὰ φανεῖ κάποτε, μὲ πικρία, ὅτι ἀπευθύνεται καὶ σ' αὐτὸν τὸ αὐστηρὸ κατηγορητήριο τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Ἰούδα (12 ἑξ.).

Ἕνας τέτοιος ἱερέας — ποὺ τὸ ἱεραποστολικό του ἔργο κατοπτρίζει σὲ ὅλες του τὶς λεπτομέρειες τὴν ἐγγύτητά του μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους — μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσει, χωρὶς μεγάλη ταραχὴ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τὴν κοινότητα, τὸ πέρασμα *ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴ δράση ρουτίνας στὴν ποιμαντικὴ δράση τοποθετημένη στὸ σταυροδρόμι τῶν* τολμηρῶν ἀναικανίσεων.

Αὐτὸ τὸ πέρασμα πραγματοποιήθηκε ἤδη στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σύγχρονου κόσμου. *Ἡ ποιμαντικὴ δράση πρωτοβουλίας* πῆρε τὴ θέση τῆς *ποι-*

μαντικῆς δράσεως ἀναμονῆς, προσδοκίας. Ἀπὸ τὴ μία στὴν ἄλλη ὑπάρχει ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἀπόσταση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στό Ματθαίου 11,28 καὶ Ἀποκάλυψη 3,20. Καὶ στὶς δυὸ καταστάσεις, ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ. Στὴν πρώτη ὁ ἴδιος εἶναι ποὺ καλεῖ. Στὴ δεύτερη εἶναι ἐκεῖνος ποὺ προσφέρεται στὴν κλήση. Στὴν πρώτη ἀνοίγει τὸ δρόμο στὴν κοινωνία μαζί του. Στὴ δεύτερη ζητάει νὰ τοῦ ἀνοίξουν τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ψυχή.

Σήμερα πάνω στὸν πλανήτη μας, ὑπάρχουν πολλὲς περιοχές – καὶ ὄχι μόνο στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ – ὅπου τὰ πρόσωπα φωτίζονται πάρα πολὺ συχνὰ ἀπὸ ἕνα ἀχνὸ χαμόγελο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ μονοκαλλιέργεια συνδυασμένη μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὑπανάπτυξη καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ καταπίεση, ἔχει σβύσει βάναυσα τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἐκεῖ κάτω, τὸ σκοτεινὸ ἀποτύπωμα τῆς ἀθλιότητας ὑπογραμμίζει ὀδυνηρὰ μιὰ πραγματικότητα, ποὺ ἡ πληγὴ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ, ἡ ἀνεργία καὶ ἡ φοβερὴ παιδικὴ θνησιμότητα δὲν εἶναι τὰ μοναδικά, τόσο θλιβερά ὅσο καὶ καταθλιπτικά, συνθετικά της.

Πάνω στὴ γῆ ὑπάρχουν ἐκτάσεις τεράστιας δημογραφικῆς πυκνότητας ὅπου ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν πρωτόγονη οἰκονομία ἐπιβιώσεως – διατηρημένη ἡ ἴδια ἀπὸ τὴν ἀχαλίνωτη τάξη ὄψιμης φεουδαρχίας – καὶ στὴ σύγχρονη βιομηχανοποίηση δὲν καλύφθηκε ἀκόμα ἤ, κατὰ τόπους, οὔτε κὰν ἐπιχειρήθηκε. Ὑπάρχουν ὑπανάπτυκτες χῶρες ποὺ μόλις κέρδισαν τὴν ἀνεξαρτησία τους, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦν νὰ πλουτίζουν ἐκείνους ποὺ ὥς τώρα τοὺς εἶχαν ὑποτάξει σὲ μιὰ ἄγρια κυριαρχία τύπου νεοαποικιοκρατίας ἢ ἀκόμα καὶ ἀποικιοκρατίας[26].

Αὐτὲς οἱ σύγχρονες καταστάσεις ἀπαιτοῦν νὰ ἐνταθεῖ ἡ ποιμαντικὴ δράση πρωτοβουλίας. Μπορεῖ νὰ προβλέψει κανεὶς ὅτι οἱ πιθανότητές της ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν τύχη: αὐτὴ ἡ ποιμαντικὴ δράση πρωτοβουλίας – ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ κάτι καλύτερο – προκαλεῖ μερικὲς φορὲς ἐκρηκτικὲς ἀρνήσεις, ἀναμειγμένες ἢ ὄχι μὲ ἀντικληρικὰ αἰσθήματα[27] ποὺ τὰ εἶχε προβλέψει ὁ Κύριος καὶ Σωτήρας μας Ἰησοῦς Χριστὸς (βλ. Ἰωάν. 15,19). Πρόκειται γιὰ καταστάσεις πραγμάτων ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοηθοῦν: ἡ πληγωμένη ὑπερηφάνεια ποὺ ὑφίστανται τὰ ἀποτελέσματα τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν ἀνισοτήτων – ὅσο αὐτὲς ὑπάρχουν, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν καὶ ὑπάρχουν ἀρκετές – καθιστᾶ ὑπεύθυνο τὸν ἴδιο τὸ χριστιανισμό, ἢ τουλάχιστο μερικὲς ἀπὸ τὶς χριστιανικές Ἐκκλησίες, γιὰ κάθε καθυστέρηση στὴ λύση τῶν προβλημάτων τῆς σύγχρονης ζωῆς. Ἂν κάπου, «ὁ χρόνος» ὕψωσε πολὺ ἀργὰ τὴ σημαία τοῦ παρόντος, πολλὲς συνειδήσεις – ποὺ τὶς ἀναστάτωσε μιὰ ἀργὴ ἀναμονὴ τῆς καθιδρύσεως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης – θεωροῦν ὅτι ὁ ἐμποτισμένος ἀπὸ χριστιανικὸ πνεῦμα πολιτισμὸς εἶναι ἐπίσης ὑπεύθυνος γι'αὐτό. Δικαιολογημένες ἢ ὄχι – ἐν μέρει ἢ πλήρως – τέτοιες πεποιθήσεις καθιστοῦν μερικὲς φορὲς ὑπερβολικὰ δύσκολη τὴν ἄσκηση τῆς σύγχρονης ποιμαντικῆς δραστηριότητας. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἀπὸ τὴν ἐξειδίκευσή της πρέπει ἐνεργά νὰ προηγηθεῖ ἡ διαφοροποίησή της. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένει περισσότερο. Κάποτε – ὅπως τώρα – ἡ ἀναμονὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν καθυστέρηση. Ἡ ζωὴ ἐπιβάλλει στὴ θεολογικὴ δραστηριότητα ἐπιταχυμένους ρυθμοὺς γιὰ νὰ κατορθώσει σύντομα νὰ περιληφθεῖ στὰ ρεύματά της, ὁλοένα καὶ πιὸ δύσκολο ν' ἀντιμετωπισθοῦν. Οἱ θεολόγοι καὶ ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας

— οἱ πρῶτοι εἶναι οἱ μόνιμοι ἐμπειρογνώμονες — καλοῦνται νὰ ἀποφασίσουν γιὰ λύσεις θαρραλέες καὶ ἀποτελεσματικές. «Ὁ θερισμὸς πολὺς» (Ματθ. 9,37) καὶ ζητάει πολλοὺς ἐργάτες προικισμένους μὲ τὴν κατάλληλη κλίση καὶ ποιμαντικὴ προπαρασκευή.

Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι ἐποποιΐα ἀλλὰ μπορεῖ νὰ γίνει καταναγκαστικὴ πορεία, κάθε φορὰ ποὺ ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία περνάει, ὅπως σήμερα, ἀπὸ πυρετώδεις δοκιμασίες μετασχηματισμῶν, τόσο γοργῶν ὅσο καὶ ἀνελέητων ἀπέναντι στὰ λάθη τοῦ παρελθόντος.

Μερικὲς λέξεις τώρα σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος στὸ ὁποῖο ἀνήκει ὁ συγγραφέας αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐκθέσεως.

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴ δράση ἀναμονῆς στὴν ποιμαντικὴ δράση πρωτοβουλίας, σ' ἐμᾶς, στὴν ὀρθόδοξη ρουμανικὴ Ἐκκλησία, γίνεται μὲ βραδὺ ρυθμό, χωρὶς σπασμωδικότητα, μολονότι ἡ ἀστυφιλία —ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικοποιήσεως τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ τῶν ὑψηλῶν ρυθμῶν ποὺ ἐπευτύχθησαν μὲ τὴ δράση τῆς πολύπλευρης ἀναπτύξεως κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ κράτους — παίρνει ἐκρηκτικὲς διαστάσεις. Σ' ἐμᾶς, τὸ φαινόμενο τῆς ἀστυφιλίας ἐξισορροπεῖται καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ διαύγεια, γιατὶ τὸ σοσιαλιστικὸ κράτος τὸ διευθύνει καὶ τὸ ἐλέγχει.

Ἐμεῖς, οἱ σοσιαλιστικὲς χῶρες σ'ὅλο τὸν κόσμο, δὲ γνωρίζουμε τὴν ἔξοδο τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο στὶς πόλεις. Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ δημιουργήσουμε ἀστικὲς συσσωρεύσεις, ἀλλὰ νὰ ἀνεβάσουμε τὸ ἀγροτικὸ περιβάλλον στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀστικῆς ἀνέσεως, ἔτσι ὥστε ἡ ἀπόσταση μεταξὺ πόλεως καὶ ὑπαίθρου νὰ μηδενισθεῖ. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τί φέρνουν μαζί τους ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο στὴν πόλη σ'αὐτὴ τὴ μετατόπιση ποὺ προκαλεῖ ἡ βιομηχανοποίηση;

Τίποτα δὲν ἀποδεικνύει γιὰ τὴν ὥρα, ὅτι θὰ ὑπέφεραν ἀπὸ τὶς συνέπειες μιᾶς ξεριζωμένης ὑπάρξεως. Μεταθέτουν ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο στὴν πόλη στὴν καινούρια τους ὕπαρξη — τώρα ἀστικὴ —, ὅ,τι κληρονομήθηκε ἀπὸ ἐποχὴ σ'ἐποχή, ἀπὸ γενιὰ σέ γενιά. «Εἶναι ἀπὸ πάντα» — αὐτὸ γιὰ μᾶς εἶναι μιὰ ἐπωδὸς ποὺ ἔχει θέση ἀξιώματος ποὺ βρίσκει ἀπήχηση σὲ ὅλα τὰ κοινωνικὰ ἐπίπεδα ἀποδεικνύοντας ταυτόχρονα τὸ στενὸ σύνδεσμο ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἐθνικὴ Ὀρθοδοξία καὶ σ' ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ.

Ὁ χριστιανισμὸς ἐμφανίσθηκε μέσα στὶς πόλεις, ἀφοῦ ἡ ἀρχαία «πόλις» ἦταν τὸ σημεῖο τῆς διαδόσεώς του κυρίως στὴν παύλεια παραλλαγή του. Σέ ὅ,τι μᾶς ἀφορᾶ, ἡ ἀστυφιλία δὲν θέτει γιὰ τὴν ὥρα τρομακτικὰ προβλήματα στὸν ποιμένα ψυχῶν. Ὑπάρχουν ἀσφαλῶς δυσκολίες: οἱ ἀστικοποιημένοι χωρικοὶ δὲν ἔρχονται ὅλοι σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν ἐνορία κάτω ἀπὸ τὴν ἐδαφικὴ δικαιοδοσία στὴν ὁποία ἀνήκουν στὸ ἀστικὸ περιβάλλον. Ὄχι ὅλοι, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι τὸ κάνουν ἤδη... Ἡ παρουσία τῶν ἐνοριτῶν εἶναι ἀκόμα ἀτελής, ἀλλὰ μόνο ἐκεῖ ὅπου ὁ ποιμένας ψυχῶν παραμένει σὲ καθυστερημένη κατάσταση ἀναμονῆς. Οἱ πιστοὶ τὸν βοηθοῦν ἂν ξέρει νὰ ζητάει τὴ συμπαράστασή τους καὶ ἂν δὲν διστάζει νὰ τὸ κάνει.

Οἱ ἐνορίες ἔχουν ἐνοριακὰ συμβούλια καὶ ἐπιτροπές. Τὰ μέλη τους – κυρίως τῶν ἐπιτροπῶν, ποὺ ἀποτελοῦνται μερικὲς φορὲς ἀποκλειστικὰ ἀπὸ πιστὲς γυναῖκες – συμβάλλουν, μὲ ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα, ὥστε αὐτοὶ ποὺ ἀπομακρύνθηκαν νὰ βροῦν τὴν ταυτότητά τους καὶ νὰ ἐνταχθοῦν στὴν ἐνοριακὴ τάξη. Ἔχει ἐπιτευχθεῖ μάλιστα νὰ ὑπάρξουν σημεῖα ἐπαφῆς καὶ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς συνεργασίας κατὰ γειτονιές, κατὰ σύνολα κτιρίων ἢ ἀκόμα καὶ κατὰ κτίριο.

Σπάνια συναντᾶ κανεὶς ἄρνηση γιὰ ποιμαντικὴ συμπαράσταση, κι αὐτὸ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σὲ περιπτώσεις ὅπου ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία μιᾶς ἀποτυχημένης ἐπαφῆς μὲ τὸν ἐφημέριο ὑπῆρξε ἡ αἰτία πνευματικῶν τραυματισμῶν, ποὺ ὁδηγοῦν στὴ σύγχυση, θλιβερὴ ἀλλὰ κατανοητή, ἀνάμεσα στὴν «ἀξία» τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ στὴν ἔλλειψη ποιμαντικῆς ἀξίας τοῦ ἐφήμερου διακόνου του. Αὐτὸς ξεχνάει κάποτε, ὅτι οἱ ἄνθρωποι – οἱ πιστοί – εὔχονται νὰ ἀγαπιοῦνται καὶ ὄχι νὰ καταδυναστεύονται.

Ἡ ὀρθόδοξη ρουμανικὴ Ἐκκλησία θέλει οἱ διάκονοί της νὰ εἶναι πραγματικὰ καὶ ταυτόχρονα *διάκονοι τοῦ Θεοῦ καὶ διάκονοι τῶν ἀνθρώπων*[28] καὶ τοὺς βοηθεῖ νὰ ἐκφράζονται ὡς τέτοιοι.

Καὶ τὸ πέτυχε! Ὁ πρῶτος της ἀρχιερέας, ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἰουστινιανὸς μαρτυρεῖ γι' αὐτὸ μὲ τὸ βάρος τῆς αὐθεντίας του.

«Στὸ ἐσωτερικὸ – ἔγραφε ὁ Μακαριώτατος πρὶν δέκα χρόνια καὶ περισσότερο – ὁ κλῆρος μας ἐκπλήρωσε μὲ ἀφοσίωση καὶ ζῆλο ἀποστολικὸ τὴν ἱερὴ ἀποστολή του ἀποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι ἔπερνε ὁλοένα καὶ περισσότερο συνείδηση τοῦ ρόλου του καὶ ὅτι ἐλευθερωνόταν ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ τὰ παλιὰ ἔθιμα ποὺ ἐμπόδιζαν τὴν πορεία του πρὸς τὸ ἀληθινὸ χριστιανικὸ ἀποστολικὸ ἔργο. Ὁ ὀρθόδοξος ρουμανικὸς κλῆρος κάθε χρόνο ὅλο καὶ πιὸ πολὺ παίρνει συνείδηση τῆς ἀλήθειας ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν εἶναι καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ ζωή. Ὅτι τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ δὲν προτρέπει στὴν ἀπομόνωση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὶς ἐνασχολήσεις του καὶ τὰ προβλήματά του, ἀλλὰ σὲ μιὰ πιὸ ἔντονη συμμετοχὴ καὶ στὴν ὑπηρεσία τῶν πιὸ δίκαιων ἐπιθυμιῶν τοῦ κόσμου: δικαιοσύνη, ἐλευθερία, καλύτερη ζωή, εἰρήνη ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ σὲ ὅλους τοὺς λαούς»[29].

Ἡ ὑπηρεσία τῶν δίκαιων ἐπιθυμιῶν τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητας – καὶ πρῶτα τοῦ λαοῦ μας – ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ κοινωνικοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου ὅπως τὸ συνέλαβε ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἰουστινιανὸς καὶ ὅπως τὸ ἀσκεῖ, μὲ μιὰ ἀνώτερη ἀντίληψη τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέσα στὸν κόσμο, ὁ ὀρθόδοξος ρουμανικὸς κλῆρος καὶ λαός.

Τὸ κοινωνικὸ ἀποστολικὸ ἔργο καὶ ὁ τοπικὸς οἰκουμενισμὸς εἶναι οἱ καθοριστικοί, προσανατολιστικοὶ καὶ διαφωτιστικοὶ παράγοντες τῆς θέσεως τῆς ὀρθόδοξης ρουμανικῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὰ ζωτικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας. «Ἐκκλησία τοῦ λαοῦ» σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας της ἡ ὀρθόδοξη ρουμανικὴ Ἐκκλησία ὑπέφερε στὸ πλάι τοῦ λαοῦ τὶς καταπιέσεις καὶ τὶς δυστυχίες, τὸν στήριξε στοὺς δίκαιους ἀγῶνες του, στὶς ἅγιες ἐπιθυμίες του γιὰ δικαιοσύνη, ἐλευθερία καὶ εὐτυχία, καὶ χάρηκε γιὰ τὶς νίκες ποὺ ἐπιστέγασαν τὸν ἀγώνα καὶ τὶς θυσίες του. Ἡ Ἐκκλησια μας – στὶς δύσκολες περιό-

δους — στάθηκε τὸ στήριγμα τῆς ἐθνικῆς μας ὀντότητας. Καλλιέργησε καὶ στερέωσε τὴν ἑνότητα τοῦ λαοῦ μας ποὺ εἶχε σκληρὰ δοκιμασθεῖ ἀπὸ τὶς καταπιέσεις τῶν ἐχθρικῶν ἐποχῶν. Εἰσήγαγε τὴ μητρικὴ γλώσσα στὴ θεία λατρεία καί, ταυτόχρονα στὴ ρουμανικὴ λογοτεχνία. Ἔθρεψε τὸν πόθο τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας.

Ἂν τὸ παρελθὸν εἶναι «αὐτὸ ποὺ δὲν περνᾶ», τότε ἀσφαλῶς τὸ παρελθόν τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν μπορεῖ νὰ λησμονηθεῖ ἀλλὰ ἀντίθετα πρέπει νὰ προβληθεῖ. Αὐτὸ εἶναι ποὺ κάνει ἤδη ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὄχι μόνο αὐτὴ ἀλλά, σέ μερικοὺς τομεῖς — ἱστορικὰ μνημεῖα, καλλιτεχνικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀξίες — καὶ τὸ σοσιαλιστικό μας κράτος.

Ἀλλὰ σήμερα ἡ Ἐκκλησία μας δὲν ἀρκεῖται μόνο στό παρελθόν της. Ἵδρυμα ζωντανό, ἐνεργό, ἐνσωματωμένο νόμιμα καὶ ὁριστικὰ στίς σύγχρονες ἐθνικὲς πραγματικότητες, τὸ ἰδεῶδες της εἶναι ἡ ὀρθὴ ὑπηρεσία — ἀπὸ χριστιανικὴ ὀρθόδοξη ἄποψη —τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Καθίδρυμα ἱερό, θεμελιωμένο γιὰ τὴ σωτηρία τῶν πιστῶν, ἀρνεῖται νὰ παγιωθεῖ στὰ ἁπλὰ τυπικὰ σχήματα ἀλλὰ — ὅπως τὸ εἴπαμε ἤδη — ἀναπτύσσει μὲ χριστιανικὴ σταθερότητα καὶ θέρμη ἕνα *κοινωνικὸ ἀποστολικὸ ἔργο* στὰ μέτρα τῶν καιρῶν ποὺ ζοῦμε.

Κάθε χριστιανικὴ ὁμολογία ἔχει τὴ δική της ἰδιαιτερότητα: ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία *πρόσθεσε* σ' αὐτὸ ποὺ εἶχε λάβει, ἡ προτεσταντικὴ Ἐκκλησία *ἐλάττωσε* αὐτὸ ποὺ εἶχε λάβει, ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολικὴ Ἐκκλησία *φύλαξε* ὅλα ὅσα εἶχε λάβει[30].

Κάθε αὐτοκέφαλη ἐθνικὴ Ἐκκλησία φέρει τὴ δική της σφραγίδα. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας π.χ. εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς ἑστίας ἑνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ μὲ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἄφησαν οὐσιαστικὰ ἀποτυπώματα στὸν παγκόσμιο πνευματικὸ πολιτισμό[31]. Ἡ ὀρθόδοξη ρουμανικὴ Ἐκκλησία εἶναι μὲ τὴ σειρά της, ἡ Ἐκκλησία ἑνὸς μεγαλόψυχου λαοῦ, ποὺ συχνὰ τὸν ὑποδούλωσαν καὶ τὸν καταπίεσαν ἀλλὰ ποὺ δὲν ὑπάκουσε ποτὲ παρὰ μόνο στὴ δική του ἡρωϊκὴ συνείδηση. Ἑνωτικὲς στὴ διδασκαλία τους, στὴ λατρεία καὶ στὴν ἄσκησή τους οἱ ὀρθόδοξες ἐθνικὲς Ἐκκλησίες μεταμορφώνουν σέ «θεϊκὴ εὐεργεσία» ὅ,τι ἔχουν *κοινό* μεταξύ τους πρὸς ὄφελος ἐκείνου ποὺ εἶναι *ἰδιαίτερο* σὲ καθεμιά.

Εἶναι μία *ἑνότητα μέσα στὴν ποικιλομορφία* ποὺ διαφοροποιεῖ, ἀπὸ τὴ μιά Ἐκκλησία στὴν ἄλλη, τοὺς δρόμους καὶ τὰ μέσα τῆς σύγχρονης ποιμαντικῆς δραστηριότητας. Ὁ *σκοπός* της μένει ὡστόσο ὁ ἴδιος, ἀκλόνητος καὶ ἀνυπότακτος σέ κάθε τροποποίηση τῶν περιστάσεων. «Κράτει ὃ ἔχεις...ἔρχομαι ταχύ» (Ἀποκ. 3,11).

Γιά κάθε Ἐκκλησία, ὅ,τι ἔχει εἶναι θεῖο δῶρο ἀλλὰ ἐπίσης καρπὸς τοῦ δικοῦ της ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Ἡ ποιμαντικὴ δραστηριότητα ὅλων τῶν καιρῶν — καὶ ἀσφαλῶς καὶ τοῦ δικοῦ μας — σηκώνει τὸ βαρὺ φορτίο τῆς εὐθύνης νὰ διαφυλάξει καὶ νὰ κάνει νὰ καρποφορήσουν ὅσα ἀποκτήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο.

Ὥς τὸ τέλος τῶν καιρῶν!

Γιατί, μόνο ἡ Παρουσία διακόπτει πραγματικὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἔργου τοῦ ποιμένα τῶν πιστῶν ψυχῶν. Ἀλλὰ τὸ κάνει μέ τρόπο θεαματικὸ καὶ ὁριστικό, μόνο αὐτή... Ὥς τότε ὁ «καλὸς ποιμένας» — ποὺ προσφέρει ἀκόμα καὶ

τὴν καρδιά του γιὰ τὰ «πρόβατά» του, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Μεγάλος Ποιμένας — βρίσκεται ἀδιάκοπα «μὲ τὰ ὅπλα στό χέρι» (βλ. Ἐφ. 6,10), σὲ κατάσταση μόνιμης καὶ ἔντονης ἐγρηγόρσεως.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Εἶναι ἕνα ἔργο ποὺ τὸ ἀναλάβαμε χωρὶς δισταγμὸ — μολονότι δὲν ὑπεισέρχεται ἐντελῶς στὴν εἰδικότητα τῶν ἐνασχολήσεων (καινοδιαθηκικῶν) τοῦ γράφοντος — καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀποφασίσαμε νὰ τὸ φέρουμε σὲ πέρας καὶ μὲ τόση χαρὰ ποὺ θὰ μπορέσει νὰ συμπληρώσει, τουλάχιστον ἐν μέρει, τὰ κενὰ τῆς ἁρμοδιότητας.

Ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τοὺς συναδέλφους ποὺ εἶχαν τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ ἀφιερώσουν μερικὲς στιγμὲς γιὰ νὰ συζητήσουν μαζί μου αὐτὸ τὸ θέμα καὶ νὰ μοῦ ὑποδείξουν κάποτε χρήσιμες βιβλιογραφικὲς παραπομπές: τοὺς καθηγητὲς D.Staniloae καὶ Ene Branişte (Βουκουρέστι), τὸν καθηγητὴ Is. Todoran καὶ τὸν αἰδεσ. Joan Icâ (Sibiu). Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Μητροπολιτικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Sibiu — ποὺ κατανόησαν τὸ ἐπεῖγον τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς — μὲ βοήθησαν νὰ προμηθευτῶ σύντομα τὸ βιβλιογραφικὸ ὑλικό.

Ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ παραχώρησε — βοήθεια γενναιόψυχη καὶ ἀνεπιφύλακτη — τὴ δ. Ileana Colan — Leuca, βιβλιοθηκάριο καὶ καθηγήτρια.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης γιὰ τὴ συμπαράστασή του τὸν Μ. Thomes Jekelins, βιβλιοθηκάριο στὸ εὐαγγελικὸ λουθηρανικὸ τμῆμα τοῦ Sibiu, τοῦ προτεσταντικοῦ πανεπιστημιακοῦ θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Cluj — Napoca.

Μὲ τοὺς ἀδελφοὺς ἐφημέριους τῶν ἐνοριῶν τοῦ Sibiu συζητήσαμε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀστυφιλίας ὡς ποιμαντικοῦ προβλήματος. Τοὺς εὐχαριστῶ γιὰ τὶς πληροφορίες καὶ τὴν εἰλικρινὴ ἐκτίμηση τῆς καταστάσεως.

Ὁ συνάδελφος Ene Branişte μοῦ σκιαγράφησε ἕνα σχέδιο ἐργασίας ἀπὸ τὸ ὁποῖο κράτησα μερικὲς πολύτιμες ἰδέες καὶ προτάσεις. Μαζὶ μ' αὐτό, μιὰ εὐρεία εἰδικευμένη βιβλιογραφία....

2. Sergiu Bulgakoff, Ortodoxia, ρουμανικὴ μετάφραση, Sibiu 1933, σελ. 197.

3. Ὁ συγγραφέας τῆς ἐκθέσεως πῆρε πρόσφατα μέρος (17-20 Μαρτίου 1976) σὲ μιὰ οἰκουμενικὴ διομολογιακὴ εὐρωπαϊκὴ σύσκεψη στὸ Ferch-Potsdam (Ἀνατ. Γερμανία). Ἡ σύσκεψη ἐξέτασε τὰ μέσα γιὰ μιὰ ποιμαντικὴ ἀξιοποίηση τῶν ἐγγράφων τῆς Conférence européenne γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ συνεργασία στὴν Εὐρώπη. Ἦταν μιὰ ἐμπειρία ἐκσυγχρονισμοῦ γεμάτη διδάγματα γιὰ τοὺς ποιμένες ψυχῶν.

4. Ὁ Μητροπολίτης τῆς Τρανσυλβανίας, Mgr. Nicolae Balan (1920-1955) ἔκανε αὐτὴ τὴ συγκλονιστικὴ παρατήρηση σὲ μιὰ ὁμιλία του στὸ Cluj, στὶς 5 Μαρτίου 1933.

5. Herman Binder, Von der Nachfolge Jesu Christi, στὸ «Kirchliche Blätter», Monatsschrift der Evang. Kirche A.B. in der Sozialistischen Republik Rumänien, 4/42, Jahrgang 1976, no. 2,p.l.

6. Βλ. Vasile Gheorghiu, Sfînta Evanghelie dupa Matei (Τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιο Εὐαγγέλιο), μὲ ἕνα σχόλιο, Cernauti, 1933.

7. Ὅπως π.χ. δείχνει ὁ J.B.Piolet στὸ ἄρθρο «Mission», στὸ «Dictionnaire de Théologie Cath.» (συγγραφεῖς: A. Vacant, E. Mangenot καὶ E. Amman). τ.Χ. τὸ δεύτερο μέρος, Paris 1924, στήλη 1865 ἑξ. Βλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρο «Mission» στὸ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3η ἔκδ., τόμ. IV, Tübingen 1960, στήλη 969 (συγγραφεῖς Th. Ohm καὶ ἄλλοι).

8. Γιὰ περισσότερα βλ. Const. E. Papapetrou, Kirche und Mission. Zum Missionverständnis der Orthodox — Katholischen Kirche, στὸ περιοδικὸ «Kyrios», Βερολίνο VI, 1966, σελ. 105 ἑξ. ἐπίσης σελ. 110 ἑξ.

9. Ὅ. παρ. σελ. 111.

10. Στὸ θέμα αὐτό, βλέπε στὰ ρουμανικά, Mgr Nicolae Mladin, Μητροπολίτης Τρανσυλβανίας, Studii de teologie morala (Μελέτες ἠθικῆς Θεολογίας), Sibiu 1969, σελ. 381 κ. ἑξ.

11. Βιβλιογραφία: C.E. Papapetrou, ὅ.π., Alexander Schmemann, The Missionary Imperative in the Orthodox Tradition, στὸ συλλογικὸ ἔργο The Theology of the Christian Mission, New York — Toronto — London, 1961, σελ. 250-257. Archim. Anastasios Yannoulatos, The

Purpose and Motive of Mission. From an Orthodox theological point of view, 'Αθῆναι 1968.

12. Γιὰ περισσότερα βλ. Schmemann, ὅ.π. 250.

13. Αἰδεσ. Dumitru Popescu καὶ αἰδεσ. ὑψηγητῆ Dimitru Radu, Consultatia orthodoxa de la Mînastires Cernica, 4-8 Ἰουνίου 1974, στὸ ««Biserica Orthodoxa Romana», XCII, 1974, no. 5-6, Μάϊος-Ἰούνιος, σελ. 622 κ. ἑξ.

14. Ὅ.π. σελ. 623.

15. Ὅ.π. σελ. 616.

16. Ὅ.π. σελ. 617.

17. Ὅ.π. σελ. 617.

18. Ἐπίσης στὸν Schmemann καὶ σὲ ὅσους σκέπτονται παρόμοια...

19. D. Popescu καὶ D. Radu, ὅ.π., σελ. 623.

20. Στὰ ρουμανικά, τὸ πρόβλημα μελετήθηκε πρόσφατα σὲ μιὰ θελογικὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ αἰδεσ. Joan. A. Mircea, Epistole întii a Sfîntului Apostol Petru (Ἡ πρώτη Ἐπιστολὴ τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Πέτρου), Εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια, Βουκουρέστι 1973.

21. Προοπτικές: Ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι στοὺς σύγχρονους καιρούς: Ἡ νέα ποιμαντική, στὸ περιοδικὸ «Ἐπίσκεψις», VII, 1976, ἀρ. 141, 15 Φεβρουαρίου 1976, σελ. 8-10.

22. Δὲν χρησιμοποίησα τὴ λέξη «εὔπλαστη», γιατί ἐκεῖνο ποὺ εἶναι εὐλύγιστο δὲν συζητεῖ πάνω στὰ οὐσιώδη προβλήματα, ἐνῶ ἡ εὔπλαστη στάση ἢ θέση τὸ κάνει αὐτὸ μὲ τρόπο βλαβερὸ καὶ παραπλανητικό.

23. Γιὰ περισσότερα βλ. Grigorie Marcu, Istoria vremurilor neotestamentare(Ἡ Ἱστορία τῶν καινοδιαθηκικῶν χρόνων), Sibiu 1946, σελ. 6 κ.ἑξ.

24. Joset Sellmair, Der Priester in der Welt, Regensburg 1939, σελ. 53.

25. Χρήσιμες ἀξιολογήσεις, στὰ ρουμανικά, στὸν αἰδεσ. καθ. Joan G. Coman, Geniul Sfîntului Grigorie din Nagionze (Τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ), Βουκουρέστι 1973 (μὲ ὑποσημειώσεις καὶ μεταφράσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλ. Πατρολογία τοῦ Migne 37,1044-1045). Ἐπίσης στὸν Ilarion V.Feles, Theologie si preotie (Θεολογία καὶ ἱεροσύνη), Arad 1939, ελ. 7 κ. ἑξ.

26. Ἄλλωστε, ὑπάρχουν τόσοι ξεριζωμένοι ἐξαιτίας τῆς ἐξαγωγῆς ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια τὸ 30% περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλβετιας τὸ ἀποτελοῦσαν ἀπόδημοι σὲ ἀναζήτηση ἐργασίας στὶς «ἀγορὲς» τοῦ ἐξωτερικοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἕνα παράδειγμα. Ὑπάρχουν ὅμως κι ἄλλα, παρ' ὅλες τὶς μειώσεις ποὺ προκάλεσαν ἀνελέητα οἱ διακυμάνσεις τῶν ἀξιῶν ποὺ στὴ Δύση πῆραν τὶς διαστάσεις ἐπιδημίας.

Ὁ Jacques Blanc, γάλλος ἱερέας ποὺ ἐργάζεται ἐδῶ καὶ δέκα σχεδὸν χρόνια στὴν Ἀλγερία ἔκανε ἐντυπωσιακὲς ἀποκαλύψεις, αὐστηρὰ τεκμηριωμένες σχετικὰ μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἐκκλησιῶν στὶς ἐνέργειες γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ἀποικιοκρατίας καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη. Ὑπάρχουν ἀνεπτυγμένες χῶρες ποὺ ἀσκοῦν σήμερα μιὰ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τόσο δυσβάστακτη ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἐκπληκτικὸ ἂν «οἱ φτωχοὶ γίνονται πιὸ φτωχοὶ καὶ οἱ πλούσιοι πιὸ πλούσιοι». Ἀπόδειξη: μεταξὺ 1968 καὶ 1969 οἱ τιμὲς τῶν προερχόμενων ἀπὸ ὑπανάπτυκτες χῶρες προϊόντων ἔπεσαν κατὰ 8% ἐνῶ οἱ τιμὲς προϊόντων ἀπὸ ἀνεπτυγμένες χῶρες αὐξήθηκαν κατὰ 5%. Οἱ ἄμεσες ἐπενδύσεις τῶν δυτικῶν χωρῶν τὸ 1968 ἦταν 1850 ἑκατομμύρια δολλάρια, ἐνῶ τὰ εἰσοδήματά τους ἔφθασαν τὸ μυθικὸ ποσὸ τῶν 6.800 ἑκατομμυρίων δολλαρίων. Στη Γαλλία, μὲ τὸ σύστημα τῶν δασμῶν, τὸ γαλλικὸ κράτος εἰσπράττει 40% ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων τοῦ πετρελαίου τῆς Ἀλγερίας ἐνῶ ἡ χώρα παραγωγῆς, ἡ Ἀλγερία, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ «ἀρκεσθεῖ» στὰ 10% μόνο. Μὲ τέτοιες συνθῆκες, δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ ὅτι γίνεται λόγος γιὰ μιὰ «ἀνάπτυξη τῆς ὑπαναπτύξεως» πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ πραγματικότητα προπάντων στὴ Λατινικὴ Ἀμερική: J. Blanc, Die Kirchen und die internationale Solidarität, στὸ περιοδικὸ «Zeichen der Zeit» 1/1973, σελ. 419 ἑξ.

27. Sellmair, ὅ. π. σελ. 9.

28. Στὰ ρουμανικά, τὸ κεφαλαιῶδες ἔργο στὸ θέμα τῆς χριστιανικῆς διακονίας ἀνήκει στὸ σεβ. Antonie Plamadeala Ploiesteanul, βοηθὸ πατριαρχικὸ ἐπίσκοπο, Biserica slujitoare, in Sf. Scriptura, Sf. Traditie si în Teologia contemporana, Βουκουρέστι 1972, 344 σελίδες.

29. Παράθεση ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Biserica Orthodoxa Romana, LXXXIV, 1966, no 1-2, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος, σελ. 15.

30. Ὁ καθ. Νίκος Ἀ. Νησιώτης, Die Theologie der Tradition als Grundlage der Einheit,

στὸ περιοδικὸ «Zeichen der Zeit» 1/1974, σελ. 1 κ.ἑξ., ξεκινάει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα γιὰ νὰ συμπεράνει: «Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς χρειάζεται σήμερα, πάνω ἀπ' ὅλα, δὲν εἶναι συζητήσεις σχετικὰ μὲ τοὺς τρόπους πραγματοποιήσεως αὐτῆς τῆς ἑνότητας, ἀλλὰ ἡ καταφατικὴ θέληση πρὸς τὴν ἑνότητα. Μόνο ἔτσι ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ὑπάρξει — ὡς μικρόκοσμος τῆς ἑνότητας, σημάδι τῆς ἐλπίδας — μέσα στὸ διαμελισμένο πλουραλιστικὸ κόσμο μας. Μόνο ἔτσι — σύμφωνα μὲ τὴν ἀποστολὴ ποὺ τῆς ἐμπιστεύθηκε ὁ Κύριος — μπορεῖ νὰ ὑπηρετήσει τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου. Ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ «παράδοση» στὴν ὁποία ἀνήκουμε — διαμαρτυρόμενη, ρωμαιοκαθολικὴ ἢ ὀρθόδοξη — εἴμαστε ὅλοι ἕνας χάρη στὴν ἔννοια τῆς τριαδικῆς παραδόσεως, μὲ τὶς βαθιὲς θεολογικὲς βάσεις».

Χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὁ ὀρθόδοξος ρῶσος Μητροπολίτης Νικόδημος, Zur Frage der Überlieferung in der Orthodoxie, στὸ περιοδικὸ «Zeichen der Zeit», 12/1973, σελ. 454, διαπιστώνει ὅτι τὸ στάδιο τῶν συζητήσεων γύρω ἀπὸ τὶς ὁμολογίες τὸν περασμένο αἰώνα — ποὺ οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ὑποχρεώθηκαν νὰ τὸ υἱοθετήσουν ἐξαιτίας τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἑτεροδόξων — ξεπεράστηκε τώρα, μέσα σ'αὐτὸν τὸν αἰώνα τοῦ ἀνοίγματος πρὸς τὶς εἰρηνικὲς προσπάθειες καὶ πρὸς μιὰ καθαρὴ κατανόηση τῆς ἰδιαίτερης σημασίας ποὺ παρουσιάζει ἡ χριστιανικὴ διακονία τῆς εἰρήνης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ὑποχρεώνει τοὺς ὀρθόδοξους θεολόγους νὰ μὴν περιορίζονται στὴν παρουσίαση τῶν πολύτιμων θησαυρῶν τῆς Ὀρθοδοξίας στὶς παραδοσιακὲς μορφὲς ποὺ μᾶς εἶναι τόσο ἀγαπητές, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ ἁπλώσουν ὅλο τὸν πλοῦτο τοῦ ὀρθόδοξου οἰκουμενισμοῦ σὲ ὅσους ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὸν καὶ νὰ τὸν κάνουν «διαυγή» στὸ περιβάλλον (Umwelt).

31. Ἕνα πρόσφατο «τεκμήριο» στὰ ρουμανικὰ πάνω σ'αὐτὴ τὴν ἀλήθεια εἶναι τὸ βιβλίο: «Ἡ ἑλληνικὴ σκέψη». Σύγχρονοι δοκιμιογράφοι. Ἀνθολόγηση, πρόλογος καὶ παρουσίαση τοῦ Κώστα Ἀσημακόπουλου. Μετάφραση στὰ ρουμανικὰ ἀπὸ τὴν Antita Augustopoulos — Jucan, Cluj Napoca, Ἐκδόσεις Dacia 1975.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Elia MELIA

Στὰ πλαίσια τοῦ 2ου μέρους τοῦ συνεδρίου μας «Ἡ θεολογία ὡς ἔκφραση τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο», ἡ ἔκθεση τοῦ καθηγητῆ Marcu τῆς Σχολῆς τοῦ Sibiu ἔχει τὸν τίτλο «Ἱεραποστολὴ καὶ ποιμαντικὴ δραστηριότητα».

Ὅπως τὸ ὑποδηλώνει ὁ τίτλος, ἡ ἔκθεση διαιρεῖται σὲ δύο μέρη: 1ο ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἱεραποστολή, 2ο ἡ ἱεραποστολὴ καὶ ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ σύγχρονο κόσμο ὡς ἀντικείμενο τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητας.

Στὸ σχόλιό μου, θὰ περιοριστῶ νὰ συζητήσω ὁρισμένες προτάσεις τῆς εἰσηγήσεως.

Ὁ σ. μοιάζει νὰ παραδέχεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ὑπάρχει χωρὶς ν' ἀναλαμβάνει ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ γνώμη εἶναι διατυπωμένη στὴν ὑποτακτική, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐπιφύλαξη δὲν ἀναιρεῖ τὸν ἐπικίνδυνο χαρακτήρα της. Ἡ ὑπόθεση ποὺ προτείνεται ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύσει παρὰ μὲ μιὰ μόνο ἔννοια, δηλαδὴ μὲ τὸν ὅρο νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἱεραποστολὴ μόνο μιὰ καθαρὰ ξεχωριστὴ δράση, ποὺ διεξάγεται ἀπὸ μιὰ ὁμά-

δα ἢ ὀργάνωση εἰδικευμένη στὴ μεταστροφὴ τῶν ἀπίστων (ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή) ἢ στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση τῶν πιστῶν (ἐσωτερικὴ ἱεραποστολή). Ἐλέχθη ἄλλωστε ἔξοχα ὅτι «ἡ ἱεραποστολὴ ὡς ποιμαντικὴ ἐργασία ἀνήκει στὴν ἴδια τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας». Βρισκόμαστε ἔτσι, στὸ σημεῖο αὐτό, μπροστὰ σὲ μιὰ πρώτη ἐρώτηση ποὺ εἶναι βασική: ἡ ἱεραποστολὴ ἀνήκει στὸ esse ἢ στὸ bene τῆς Ἐκκλησίας; Τὸ τέλος τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μᾶς δίνει μιὰ ἀναμφισβήτητη ἀπάντηση. Ὅλοι μας ἄλλωστε δὲν εἴμαστε καρποὶ τῆς ἱεραποστολῆς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων;

Ὁ σ., στὴν τάση ποὺ ἀποκαλύπτει καὶ ἐπιδοκιμάζει νὰ μειωθεῖ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς δραστηριότητας γενικά, ὑπογραμμίζει τὴ διάκριση, κατὰ κάποιο τρόπο, ἀρχῆς μεταξὺ ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, φθάνοντας ὥς τὸ σημεῖο νὰ ἀμφισβητήσει τὴ θετικὴ ἀξία τῆς τελευταίας.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ προτείνονται δύο ἐπιχειρήματα: τὸ πρῶτο εἶναι ἕνα ἐπιχείρημα ἐννοιολογικῆς τάξεως: ἡ ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ θὰ ἦταν γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἁπλῶς ἕνα περιστασιακὸ φαινόμενο, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ ἱεραποστολὴ εἶναι μιὰ μόνιμη δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ ἂν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ποὺ ζωογονεῖ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἕνα πνεῦμα ἀνανεώσεως, ὅπως τονίσθηκε στὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, αὐτὸ δὲ συνεπάγεται ὅτι τὰ ἐπεισοδιακά, τὰ αὐθόρμητα γεγονότα ποὺ παρουσιάζονται μέσα στὴν Ἐκκλησία παίρνουν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἕνα κατ' ἐξοχὴν θετικὸ νόημα ὡς ἐκδηλώσεις προφητικές;

Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα εἶναι ἐξηγητικό: Α΄ Κορ. 7,20 «ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω». Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ θέσω στὸν εἰσηγητὴ τὸ ἐρώτημα: σὲ ποιὸν ἐφαρμόζει αὐτὸ τὸ λόγο τοῦ ἀποστόλου Παύλου; Ἀποβλέπει μόνο στὶς διομολογιακὲς σχέσεις στὸ πλαίσιο τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἢ πρόκειται ἐπίσης γιὰ τοὺς ἀπίστους ὅπως θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ καταλάβει διαβάζοντάς τον; Σ' αὐτὴν τὴ δεύτερη περίπτωση θὰ ἔθετα τὸ ἐρώτημα: ἀπὸ ποῦ προέρχονται οἱ ἄπιστοι; Εἶναι ἄραγε προϊόντα αὐτομάτου γενέσεως;

Ὁπωσδήποτε ὀφείλουμε νὰ διακηρύξουμε ὅτι εἶναι τόσο ἱεραποστολικὸ ὅσο καὶ ποιμαντικὸ καθῆκον τῶν ἁπανταχοῦ χριστιανῶν νὰ ἐπερωτοῦν τὸ κράτος, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ πολιτικὸ καθεστὼς καὶ τὸ κοινωνικὸ σύστημα ποὺ τὸ στηρίζει, σχετικὰ μὲ τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχει ἡ Ἐκκλησία νὰ μιλάει στοὺς ἀνθρώπους, στὸν ἴδιο τὸ λαό. Εἴμαστε μιὰ Ἐκκλησία τοῦ Λόγου, τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ Λόγου, καὶ δὲν μποροῦμε ν' ἀφεθοῦμε νὰ μᾶς περιορίσουν στὴ σιωπή, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ σιωπὴ γίνεται θεληματικὰ ἀποδεκτή. Ὀφείλουμε νὰ διακηρύξουμε, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἀπολογητὲς Πατέρες τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου αἰώνα, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστη δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βοηθάει τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἐπιδίωξη τους γιὰ τὴν εἰρήνη ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἐσώτερική τους ὕπαρξη, καὶ στὴν ἀναζήτησή τους γιὰ μιὰ εὐρύτερη δικαιοσύνη. Ἡ πίστη εἶναι ἕνα ἀσύγκριτο θεμέλιο τόσο τῆς ἀτομικῆς ὅσο καὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς χωρὶς τὴν ὁποία κανένα κράτος δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ.

Ὁ σ. μιλάει γιὰ «καινούργιους» ἀπίστους μὲ τρόπο ποὺ μοῦ φαίνεται λίγο ἐξιδανικευμένος. Ἔχει πάντως δίκιο νὰ καταγγέλλει τὴν παλαιὰ προσέγγιση τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς ποὺ δὲν ἦταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἕνα αἴσθημα

συγκαταβάσεως καὶ ποὺ δὲ δίσταζε νὰ δεχθεῖ, ἂν ὄχι νὰ ἐκλιπαρήσει, τὴ συνδρομὴ τοῦ κράτους καὶ τῆς διοικήσεως. Ἡ ταχεία ἐπέκταση τοῦ ἀθεϊσμοῦ σ' ὅλο τὸν κόσμο ἀπὸ τὸν περασμένο αἰώνα, προσφέρει μιὰ καινούργια εὐθύνη στὴν ἱεραποστολή. Γιὰ ἕναν πιστό, ὁ ἄπιστος εἶναι ἕνας δυστυχὴς ποὺ δὲν τὸ ξέρει, καὶ ὁ ἐνεργὸς ἀθεϊστὴς ἕνας ἄνθρωπος ποὺ καταστρέφεται ὅσο βλάφτει τὸν ἄλλον. Ἂν μείνουμε παθητικοὶ φέρνουμε σὲ φῶς τὸ δικό μας μερίδιο ἀπιστίας.

Ὁ σ. δίκαια καταγγέλλει τὶς καταχρήσεις τῆς ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῶν δυτικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καθολικῶν καὶ προτεσταντικῶν. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁρισμένες ὀρθόδοξες κοινότητες βρίσκονται σὲ διαπληκτισμοὺς μὲ τοὺς ρωμαιο-καθολικοὺς ἱεραποστόλους. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παρασιωπήσει τὶς ὡραῖες σελίδες θάρρους καὶ αὐταπαρνήσεως ποὺ ἔγραψαν οἱ τελευταῖοι καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ δική μας ἀθωότητα εἶναι μόνο σχετική.

Ὁ σ. ἐνδιαφέρεται νὰ δείξει ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶχε ἀναλάβει ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή, καὶ τὴ δικαιολογεῖ γι' αὐτὸ ἐκτός, ὅπως λέει, «ἀπὸ μερικὲς δειλὲς ἐπεισοδιακὲς ἐκδηλώσεις, ὅπως ἡ ρωσικὴ ὀρθόδοξη ἐξωτερικὴ ἱεραποστολὴ πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο».

Πράγματι ἡ ἱεραποστολικὴ προσπάθεια ποὺ ἀνέπτυξε ἡ ρωσικὴ Ἐκκλησία, ἡ μόνη ὀρθόδοξη χριστιανοσύνη ποὺ γλίτωσε ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγό, θὰ μποροῦσε ἀπὸ κάθε πλευρὰ νὰ συγκριθεῖ πρὸς τὴν ἀντίστοιχη τῶν δυτικῶν, καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν. Μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι οἱ ρῶσοι ἱεραπόστολοι δὲν εἶχαν νὰ διασχίσουν τοὺς ὠκεανοὺς ἐκτὸς βέβαια τῶν περιπτώσεων τῆς Ἰαπωνίας καὶ τῆς Ἀλάσκας. Κάθε ρωσικὴ ἐπισκοπὴ εἶχε τὴν ἱεραποστολική της ἐπιτροπὴ καί, στὸ ἐπίπεδο τῆς τεράστιας πολυεθνικῆς καὶ πολυθρησκευτικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο συντονιζόταν ἀπὸ μιὰ ἰσχυρὴ ἱεραποστολικὴ ἑταιρεία. Ἡ θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Καζάν, ἡ μία ἀπὸ τὶς τέσσερες θεολογικὲς σχολές, εἶχε ἕδρες γλωσσῶν ποὺ μιλιοῦνταν στὶς χῶρες τῆς ἱεραποστολῆς, καὶ ἐξέδιδαν στὶς γλῶσσες αὐτὲς κατάλληλα βιβλία καὶ φυλλάδια. Ὅσο γιὰ τὶς ἄλλες ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων τῆς τουρκοκρατίας, οἱ χριστιανοὶ ὑποτελεῖς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπαγορευόταν νὰ ἔχουν συνεχεῖς σχέσεις μὲ τὸ ἐξωτερικό. Ἀπὸ τότε, τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Ἀλεξανδρείας, μὲ τὴν ἀδιάπτωτη καὶ ἀφιλοκερδὴ βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κύπρου, ἀνέπτυξε ἀξιόλογη ἱεραποστολὴ στὴ Ν.Α. Ἀφρικὴ κυρίως στὴν Οὐγκάντα καὶ στὴν Κένυα.

Ἐξάλλου, χάρη στὴ διασπορὰ τῶν χωρῶν τῆς ὀρθόδοξης παραδόσεως, ἡ Ὀρθοδοξία ἀντιπροσωπεύεται σήμερα ἐκκλησιαστικὰ σ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου ὅπως ποτὲ πρίν. Ὁ σ. συνδέει τὴ διασπορὰ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἱεραποστολή. Τίθεται ὅμως τὸ ἐρώτημα, ὡς πότε οἱ διασπορὲς πρέπει νὰ κρατοῦν τὸ καθεστὼς ἱεραποστολῆς;

Ὁπωσδήποτε πρέπει νὰ πάψουμε νὰ μιλᾶμε τόσο συχνὰ γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία κατὰ βάθος μὴ ἱεραποστολική.

Ὁ σ. συνδέει ἐπίσης τὸν οἰκουμενισμὸ μὲ τὴν ἱεραποστολή. Παραδέχεται αὐτὸ ποὺ ὀνομάζει «τὸ καθεστὼς τῆς ἑνότητας στὴν ποικιλία, (δηλαδὴ) τὸ χριστιανικὸ πλουραλισμό». Κατὰ τὴν ταπεινή μου γνώμη, μιὰ ὑγιὴς ὀρθόδοξη

στάση δὲν ἀναγνωρίζει τὸν πλουραλισμὸ μέσα στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση παρὰ μόνο σ' ἕνα προπαρασκευαστικὸ ἢ ἀρχικὸ στάδιο: γιὰ νὰ ὑπάρξει ἐπαφὴ καὶ γιὰ νὰ κατευθυνθεῖ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο ἡ ἀναζήτηση τῆς ἑνότητας. Τὸ τωρινὸ στάδιο τοῦ ὁμολογιακοῦ πλουραλισμοῦ δὲν εἶναι παρὰ ἕνα «μὴ χεῖρον» ποὺ ἀνήκει στὴν περιοχὴ τῆς *οἰκονομίας*. Ἡ μέριμνα ἀκριβῶς τῆς ἑνότητας εἶναι ἐκείνη ποὺ μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει θετικὰ τὴν οἰκουμενικὴ στράτευση τῶν ὀρθοδόξων μὲ μιὰ ἔννοια ποὺ ξεπερνάει τὴν οἰκονομία, δηλαδὴ ὡς μία ἀπὸ τὶς διαστάσεις τῆς καθολικότητας.

Ὁ οἰκουμενισμὸς ἁπλῶς μᾶς παρακινεῖ νὰ ἐξακολουθήσουμε τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἑνότητας *μαζὶ* μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Τολμῶ νὰ ἐκφράσω ἐδῶ τὴν εὐχὴ νὰ προσθέσει ὁ σ. στὴν ἔκθεσή του ἕνα κεφάλαιο στὸ θέμα τῶν αἱρέσεων ποὺ ὁρμοῦν ἐπιθετικὲς πάνω στὸ πνευματικό μας ποίμνιο. Ὁ ἐνοριακὸς κλῆρος συμβουλεύεται τοὺς θεολόγους ποὺ μάταια ζητοῦν νὰ βροῦν σχετικὰ βιβλία. Τί νὰ πεῖ κανείς; Ἔχουμε τὸ πνεῦμα τῆς καθολικότητας ἢ τὸ πνεῦμα τῆς ἰδιαιτερότητας; Οἱ δύο ἄλλωστε πνευματικὲς στάσεις μποροῦν νὰ συναντηθοῦν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Μόνο τὸ πνεῦμα τῆς καθολικότητας μπορεῖ νὰ διαφυλάξει ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τοῦ αἱρετικοῦ πνεύματος. Σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν πρέπει νὰ φειδωλευόμαστε τὸ πνεῦμα τῆς καθολικότητας γιὰ νὰ υἱοθετήσουμε τὴν προσέγγιση καὶ τὶς μεθόδους τοῦ αἱρετικοῦ πνεύματος οὔτε ἀκόμα καὶ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ πολεμήσουμε τὶς αἱρέσεις: δὲν ἀμύνεται κανεὶς μὲ τὴν ἄρνηση τοῦ ἑαυτοῦ του. Τὸ πᾶν εἶναι νὰ μὴν ἀφεθοῦμε νὰ θεωρηθοῦμε σὰν μιὰ θρησκεία τοῦ πρωϊνοῦ τῆς Κυριακῆς, χωρὶς ἄμεση ποιμαντικὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἁπλοποιώντας τολμηρά, ὁ σ. διαπιστώνει «τὴν ἐλάττωση ὡς τὴν ἐξαφάνιση τῆς διαφορᾶς μεταξὺ ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὴν παραδεκτὴ τάση ταυτίσεως ἱεραποστολῆς καὶ ποιμαντικῆς δραστηριότητας».

Ὕστερα ἀπὸ αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις ἀρχῆς στὸ θέμα τῆς ἱεραποστολῆς, ὁ σ. προσεγγίζει τὸ κύριο μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του, δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἱεραποστολῆς, «τὸν ἄνθρωπο ποὺ ζεῖ μέσα στὸν κόσμο». Ὁ ἄνθρωπος δὲ πρέπει νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὸν κόσμο, μᾶς λέγεται, δὲν πρέπει νὰ τοποθετεῖται ἀπέναντι στὸν κόσμο γιατὶ ἡ ὕπαρξή του εἶναι ἀνάμεικτη μὲ τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου. «Ἡ Ὀρθοδοξία, διαβάζουμε πιὸ κάτω, ἀγρυπνᾶ ὥστε ἡ σύγχρονη χριστιανικὴ ἱεραποστολὴ νὰ βοηθάει τὴν ἐνσωμάτωση τῶν Ἐκκλησιῶν στὴ ζωὴ τῶν λαῶν καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο». Φοβᾶμαι ὅτι ξεχνᾶμε στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ σημαντικὴ εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ τὴν ἄσκηση κριτικῆς ἀπέναντι στὸν κόσμο, λειτούργημα ποὺ μὲ τόση δύναμη ἄσκησαν οἱ προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ποὺ καλεῖ στὴ μετάνοια καὶ στὴν ἐπιστροφή, ἐνῶ ὀφείλει πάντα νὰ συνυπάρχει μὲ τὸ λειτούργημα τῆς ἀφιερώσεως, στὸ φῶς τῆς Μεταμορφώσεως.

Ὁ σ. ἀναφέρεται στὴν προ-κωνσταντίνειο Ἐκκλησία, ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ χριστιανοὶ βρίσκονταν ἀπέναντι στὸν κόσμο. Ἴσως ἦταν ἐξαναγκασμένοι σ' αὐτὸ πέρα ἀπὸ ὅσο οἱ ἴδιοι εὔχονταν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἀντίκρυσμα τοὺς ὑποχρέωνε σὲ μιὰ πλήρη εἰλικρίνεια μέσα στὴν πίστη.

Δίκαια ὁ σ. θυμίζει τὴν ὕπαρξη τοῦ τρίτου κόσμου, γιὰ ὅλους ὀδυνηρή.

Πρόκειται γιὰ ἕνα γεωγραφικὸ δεδομένο τεραστίων διαστάσεων. Ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης μιὰ κατάσταση ζωῆς γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀνθρωπότητας, κι αὐτὴ τὴν κατάσταση εἴτε τὴ δημιουργήσαμε ἐνεργὰ εἴτε τὴν ἀφήσαμε παθητικὰ νὰ δημιουργηθεῖ.

Ὁ σ. ἔχει ἐπίσης δίκιο νὰ μὴν ἐπιχειρεῖ νὰ παρουσιάσει ἕνα πρόγραμμα ἐπεξεργασμένο μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν ἀγωνιώδη κρίση μας. Προτίμησε, καὶ πολὺ σωστά, νὰ ἐπικαλεσθεῖ τὸ δυναμισμὸ τῆς πίστεως: νὰ ἐγκαταλείψουμε μιὰ στάση προσδοκίας ποὺ τὴν εἴχαμε πολὺ συχνά, γιὰ νὰ υἱοθετήσουμε μιὰ συμπεριφορὰ πρωτοβουλίας. Ἑπομένως, νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία, νὰ διακρίνουμε τὰ προβλήματα καὶ νὰ ἐνεργήσουμε μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. Ἠλία ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ

Ὁ Καθηγητὴς κ. Grigorie Marcu διαιρεῖ τὴν εἰσήγησίν του εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱεραποστολὴν καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὴν ποιμαντικήν. Τὰ σχόλιά μου ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεώς του θὰ ἀκολουθήσουν τὴν διαίρεσιν αὐτήν.

Τὸ πρῶτον μέρος, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱεραποστολήν, κατανέμεται εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐνδιατρίβει περί τινας ἀρχὰς τῆς ἱεραποστολῆς (τρεῖς συγκεκριμένως), τὸ δὲ δεύτερον περὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς.

Αἱ περὶ ἱεραποστολῆς θέσεις τοῦ κ. Καθηγητοῦ ἐνέχουν κατ' ἐμὲ ἰδιάζουσάν τινα πρωτοτυπίαν, ἡ ὁποία κατανοεῖται, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν ὀπτικὴν γωνίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν θεωρεῖ τὸ θέμα του. Ἡ Ρουμανία, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἤσκησεν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολήν, ὑπὸ τὴν κλασσικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου. Ταυτοχρόνως ἐγένετο ἀντικείμενον ἐντόνου προσηλυτιστικῆς δραστηριότητος ἐκ μέρους ἑτεροδόξων ἱεραποστόλων. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ θεωρῆται ἡ ἱεραποστολὴ ἐκ μέρους τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας οὐχὶ ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν τοῦ ἀσκοῦντος αὐτήν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν τοῦ ὑφισταμένου αὐτὴν καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἐντεῦθεν εὐκόλως ἐξηγεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ παρατηρουμένη ἐν πολλοῖς ταύτισις ἱεραποστολῆς καὶ προσηλυτισμοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ὁπωσοῦν ἀρνητικὴ τοποθέτησις ἔναντι τῆς ἱεραποστολῆς. Παρομοίας ἀντιδράσεις, ἀσχέτως ἐντάσεως, παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους Ὀρθοδόξους χώρας.

Φρονῶ, ὅτι ἡ ὀπτικὴ αὐτὴ γωνία μοιραίως ἐπηρέασε τὴν εἰσήγησιν. Χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι αἱ δύο πρῶται ἐκ τῶν τριῶν ἐκτεθεισῶν ἀρχῶν τῆς ἱεραποστολῆς εἶναι φύσεως ἀρνητικῆς. Δεύτερον

ἀποτέλεσμα τῆς υἱοθετήσεως τῆς ἐν λόγῳ ὀπτικῆς γωνίας εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ δυσχέρεια διακρίσεως τῆς ἐννοίας τῆς ἱεραποστολῆς ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προσηλυτισμοῦ.

Ἡ δυσχέρεια αὐτη, τοὐλάχιστον δι' ἐμέ, τῆς διακρίσεως ἐν τῇ εἰσηγήσει τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν, παρακαλῶ νὰ ἀποτελέσῃ ἀφορμὴν συγγνώμης, εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἑρμηνεύσω ὀρθῶς τὰς θέσεις τοῦ πρώτου μέρους τῆς εἰσηγήσεως. Ἡ ἐν λόγῳ ἄλλωστε δυσχέρεια καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς προκληθεὶς εἰς ἐμὲ φόβος ἐνδεχομένης παρερμηνείας τοῦ πνεύματος τοῦ πρώτου μέρους τῆς εἰσηγήσεως μὲ παρώθησε, πρὶν προβῶ εἰς τὸν σχολιασμὸν αὐτοῦ, νὰ ἐκθέσω τὰς θέσεις του.

Διέκρινα τέσσαρας:

1. Ἀναγνωρίζει καὶ ἀποδέχεται τὴν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολήν, ὅπως αὐτη ἠσκήθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν.
2. Ἀρνεῖται τὸν διομολογιακὸν προσηλυτισμόν, ὁποθενδήποτε καὶ ἂν οὗτος προέρχεται.
3. Ἀρνεῖται διὰ τὴν σημερινήν μας ἐποχὴν τὴν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολήν. Καταλήγω εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐκ τῶν ἀκολούθων τριῶν ἐπόψεων τῆς εἰσηγήσεως:
   α. Παρουσιάζει τὴν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας οὐχὶ ὡς ἱστορικόν της μέλημα, ἀλλ' ὥς τι τὸ περιστασιακόν. Ὁ χρησιμοποιούμενος ὅρος εἶναι «épisodique».
   β. Ἐμφανίζει τὴν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολὴν τόσον τοῦ παρελθόντος ὅσον καὶ τοῦ παρόντος, ὅτι ἔχει ὑπερβῆ τὰ ὅρια τοῦ πλαισίου τῆς ὀρθῆς ἱεραποστολῆς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὸ ἐνδιαφέρον ἦτο ἡ μετάδοσις τῆς πίστεως (communier la foi), καὶ ἔχει υἱοθετήσει πολιτικοὺς σκοποὺς ὑπὸ τὴν στενὴν ἢ τὴν εὐρεῖαν αὐτῶν ἔννοιαν, ὅπως τὴν ἀποικιοκρατίαν ἢ τὴν μονομερῆ φιλανθρωπίαν.
   γ. Θεωρεῖ τὴν ἱεραποστολὴν ὡς ἀντιστρατευομένην πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὸν σεβασμὸν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ συγκεκριμένως τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ ἄλλου.
4. Δέχεται ὡς μόνην μορφὴν ἱεραποστολῆς διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τοῦ οἰκουμενισμοῦ τὴν ἐσωτερικήν, δηλαδὴ τὸ νὰ καταστοῦν οἱ Ὀρθόδοξοι καλλίτεροι Ὀρθόδοξοι.

Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ηὐξημένην εὐαισθησίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ Ὀρθόδοξοι ἔναντι τοῦ προσηλυτισμοῦ. Οἱ ἐν προκειμένῳ λόγοι εἶναι πρωταρχικῶς ἱστορικοί. Οὐδεὶς ὅμως ἐπίσης δικαιοῦται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπιζητῇ, ὅπως ἄλλωστε πάντοτε ἔπραττε, τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πεπλανημένων μελῶν της εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς μάνδραν. Φρονῶ, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀρχὴ πρέπει νὰ συνειδητοποιηθῇ περισσότερον. Ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῆς, τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν σημερινῶν ἱστορικῶν δεδομένων τῶν ὁμολογιακῶν Ἐκκλησιῶν νὰ καθορισθῇ ἡ δεοντολογία τῆς πράξεως τῆς ἀνακλήσεως τῶν πεπλανημένων ἀδελφῶν, ἡ ὁποία δεοντολογία θὰ ἀποτελῇ τὸ κριτήριον χαρακτηρισμοῦ τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ τοῦ διομολογιακοῦ προσηλυτισμοῦ.

Καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἀρχὴν ἄρνησις τοῦ προσηλυτισμοῦ, ἔστω καὶ ἂν ὁ ὅρος οὗτος εἶναι ἱστορικῶς βεβαρημένος καὶ προκαλῇ εὐνοήτους ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις, φρονῶ, ὅτι ἀποτελεῖ ἄρνησιν τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως.

Ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπανασυναγωγὴν τῶν ἀπομακρυθέντων ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων πρέπει νὰ ἀπορρίπτηται, διότι ἡ σήμερον κρατοῦσα ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν οἱαδήποτε ἔξωθεν ἐπέμβασις εἰς τὴν ἰδιωτικὴν αὐτοῦ σφαῖραν εἶναι κατακριτέα, εἶναι τάξεως κοσμικῆς καὶ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ ἀληθὲς καὶ γνήσιον εὐαγγελικὸν πνεῦμα τῆς ἀγάπης.

Τὸ αὐτό, κατὰ μείζονα λόγον, πνεῦμα πρέπει νὰ κυριαρχῇ καὶ ἔναντι τοῦ ὁμοειδοῦς συλλογισμοῦ περὶ τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς σημερινῆς περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἀντιλήψεως πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴ Χριστιανούς. Καὶ ἐνταῦθα τόσον ἡ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας ὅσον καὶ ἡ σωτηριολογικὴ αὐτῆς ἀποστολὴ δὲν δύνανται νὰ υἱοθετήσουν μίαν περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἀντίληψιν, ἡ ὁποία ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἀξίαν του καὶ καταργεῖ τὴν σχέσιν ἐξαρτήσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὡς Δημιουργοῦ καὶ Πατρός.

Ὁ περὶ τῆς ἐλευθερίας ὅμως τοῦ ἀτόμου ἰσχυρισμὸς εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεκτὸς ὡς κριτήριον τῶν ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιουμένων μέσων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκομένων σκοπῶν κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐν τῇ συναρτήσει ταύτῃ ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπόλυτον ἀξίαν. Δὲν πρέπει ὅμως καὶ ἐνταῦθα νὰ μᾶς διαφεύγῃ ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἡ ἀξία τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι κάτι ἀπόλυτον ἀλλὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν κύριον σκοπὸν τῆς σωτηρίας, δηλαδὴ εἰς τὴν παροχὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς μόνης ὀρθῆς δυνατότητος ἀληθοῦς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὸν Θεόν. Δηλαδὴ καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ ἀναγνώρησις τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξυπακούει τὴν ἀποφυγὴν τῆς κλήσεώς του ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν καλλιτέραν ἔνταξιν αὐτοῦ εἰς αὐτήν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνεται, ὅτι ἐὰν ἡ Ἐκκλησία, εἴτε εἰς τὸ παρελθὸν εἴτε εἰς τὸ παρόν, μετῆλθε μέσα καὶ ἀπέβλεψεν εἰς σκοποὺς κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ αὐτῆς ἔργου ἀφισταμένους τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν εἶναι δυνατὸν οὗτοι νὰ ἀποτελέσουν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς διακοπῆς τῆς ἱεραποστολῆς, ἀλλὰ μόνον ἀφορμὴν μετανοίας διὰ τὴν λανθασμένην ἄσκησίν της καὶ μέσον ἀναθεωρήσεως τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας.

Τέλος ὡς πρὸς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ἡ ἱεραποστολὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἦτο περιστασιακὴ (épisodique) ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ διατύπωσις τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἠσχολήθη περιστασιακῶς μὲ τὴν ἱεραποστολήν, στηρίζεται, ὡς φρονῶ, οὐχὶ τόσον εἰς τὸ ἱστορικὸν πνευματικὸν πλαίσιον αὐτῆς, ὅσον εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας ἀναληφθεῖσαν ἔντονον ἱεραποστολικὴν δραστηριότητα κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας. Ἡ ἐν λόγῳ ὅμως δραστηριότης δὲν ὀφείλεται τόσον εἰς διάφορον περὶ ἱεραποστολῆς θεωρίαν μεταξὺ

τῶν Ἐκκλησιῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ὅσον εἰς τὴν συνδρομὴν διαφόρων ἐξωγενῶν παραγόντων, ὁ κύριος καὶ βασικὸς τῶν ὁποίων ἦτο ἡ ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ἀνακάλυψις ὑπὸ τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως τῶν νέων χωρῶν καὶ ἐντεῦθεν ἡ κατάλυσις τῆς περὶ κόσμου καὶ οἰκουμένης κληροδοτηθείσης εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἑλληνορωμαϊκῆς ἀντιλήψεως.

Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία τόσον τῆς Δύσεως ὅσον καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐθεώρει, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ οἰκουμένης ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων κηρυχθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Μέγας εἶναι ἐν προκειμένῳ ὁ ἀριθμὸς τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῆς πατερικῆς Γραμματείας. [Προχείρως παραπέμπομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Adolf von Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, ἔνθα ἔχει ἀποθησαυρισθῆ ἱκανὸς ἀριθμὸς τῶν ἐν λόγῳ μαρτυριῶν]. Ἐπιπροσθέτως ἡ Ἀνατολὴ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δύσιν δὲν ἐγνώρισε, πλὴν τῆς Ἰσλαμικῆς, τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐκείνας ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐδάφη της ξένων νέων λαῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν Χριστιανοί. Παρὰ τὸ ἰδιάζον τοῦτο πλεονέκτημα τῆς Δύσεως ἔναντι τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ἐπόψεως ἀμέσου γνωριμίας μὲ νέους μὴ χριστιανικοὺς λαοὺς εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειωθῆ, ὅτι, ὅταν ἀνεκαλύφθη ἡ Ἀμερικὴ καὶ ἐτέθη θέμα εὐαγγελισμοῦ αὐτῆς, ἐδημιουργήθη εἰς θεολογικοὺς κύκλους τῆς Δύσεως πρόβλημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἔπρεπε νὰ ἀσκηθῆ ἱεραποστολὴ εἰς τὰς νέας χώρας, ἐφ' ὅσον ἡ Ἁγία Γραφὴ ἐδίδασκεν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον εἶχεν ἤδη κηρυχθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Παρὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία οὐδέποτε παρέλειψε νὰ ἀσκήσῃ τὸ ἔργον τῆς ἱεραποστολῆς πρὸς τοὺς ἑκάστοτε περιβάλλοντας αὐτὴν μὴ χριστιανικοὺς λαούς. Τὸ δὲ ἔργον αὐτὸ ὑπῆρξε κατὰ πολὺ εὐρύτερον τοῦ σημειουμένου εἰς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας. [Ἀντίληψιν περὶ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τῶν Ρώσσων λαμβάνομεν ἐκ τῶν δύο ἔργων τοῦ Γερμανοῦ ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Ἱεραποστολικῆς Josef Glazik, Die russisch-orthodoxe Heidenmission seit Peter dem Grossen, Münster 1954 καὶ Die Islammision der russisch-orthodoxen Kirche, Münster 1959]. Φρονῶ, ὅτι ἡ μελέτη τῆς πατερικῆς Γραμματείας, ὑπὸ τὴν σκοπιὰν τῆς ἱστορίας τῆς Ἱεραποστολῆς, πολλὰ τὰ νέα καὶ ἐνδιαφέροντα ἔχει νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ.

* * *

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰσηγήσεως ἀσχολεῖται μὲ τὴν ποιμαντικήν, ἡ ὁποία θεωρεῖται κατὰ τὸν κ. Καθηγητὴν ὡς ἡ πλέον ὀρθὴ μορφὴ ἱεραποστολῆς. Σαφῶς καὶ εὐστόχως παρουσιάσθησαν τὰ προκύπτοντα προβλήματα. Πᾶσα ὅμως προσπάθεια ποιμαντικῆς ἀντιμετωπίσεώς των πρέπει νὰ ἐκκινῇ ἀπὸ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐν λόγῳ προβλημάτων πρὸς διαπίστωσιν τοῦ ἐσωτέρου λόγου των, πρὸς καθορισμὸν τῶν ἀλληλεξαρτήσεών των καὶ πρὸς εὕρεσιν, εἰ δυνατόν, τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀρχῆς. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν θὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἴπω μερικὰ συμπληρωματικά.

Θεωρεῖται γνωστόν, ὅτι γενεσιουργὸς αἰτία τῆς συγχρόνου διαμορφώ-

σεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας. Τῇ συνδρομῇ αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος ἐβεβαιώθη διὰ τὴν δύναμίν του. Κατέστη οὕτω κυρίαρχος εἰς περιοχάς, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἀνῆκον κατ' ἀποκλειστικότητα εἰς τὸν Θεόν. Τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὸ συναίσθημα τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοῦ. Ἡ παλαιὰ μορφὴ ἀθεΐας, ἡ ὁποία ἐν τῇ καταπολεμήσει τοῦ Θεοῦ ἐπεβεβαίωνε τὴν ἐξάρτησιν ἀπ' Αὐτόν, παρεχώρησε τὴν θέσιν της εἰς τὴν αὐτονόητον καὶ φυσικὴν ὑποκατάστασιν Του, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη εἰς ἀδιαφορίαν.

Ἡ ἀπώλεια τοῦ ὑπερβατικοῦ Κέντρου ἔστρεψε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν γῆν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς ἀνθρωπολογικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ πτολεμαϊκοῦ γεωτροπισμοῦ, ἀντιρρόπου εἰς δύναμιν πρὸς τὴν παλαιὰν πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Ὁ ἄνθρωπος πλέον γίνεται τὸ κέντρον τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν φύσιν του ζῇ εἰς τὸ παρὸν καὶ προσδοκᾷ τὴν βελτίωσίν του ἀπὸ τὸ μέλλον, ἀποδυναμώνει ἐντός του τὴν σημασίαν τοῦ παρελθόντος καὶ παραδίδεται εἰς ἕνα ἐπίπεδον μεσσιανισμόν. Αἱ ἀξίαι τοῦ παρελθόντος, ὅπως ἡ παράδοσις, ἤθη, ἔθιμα, πεῖρα, σοφία, θρησκεία κλπ. διέρχονται σκληρὰν δοκιμασίαν.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, εἶναί τι τὸ ἀφῃρημένον καὶ τὸ ἀνέφικτον, καταντᾷ κέντρον τοῦ κόσμου νὰ γίνηται πᾶς ἄνθρωπος. Μοιραῖον ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ σχετικισμοῦ. Συνέπειά του εἶναι ἡ ἀμφισβήτησις τῶν προσώπων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ παρελθὸν περιεβάλλοντο μὲ κῦρος. Ὁ δάσκαλος, ὁ δικαστής, ὁ ἱερεύς, ὁ κυβερνήτης, ὁ σοφός, ὁ γονεὺς τίθενται ὑπὸ ἔντονον ἔλεγχον.

Ὁ ἀνθρωποκεντρισμὸς περαιτέρω ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπερεκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία καταντᾷ εἰς τὴν εἰδωλοποίησίν του. Τὰ πάντα γίνονται διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ καταναλωτικὴ κοινωνία, εἴτε ἀτομικὴ εἴτε ὑπὸ κρατικὸν ἔλεγχον, εἶναι τὸ μοιραῖον ἐπιφαινόμενον. Ἡ ἄνεσις εἶναι ἡ ὁριζόντιος φιλοσοφία τῆς συγχρόνου ζωῆς.

Τέλος ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις μὲ τὴν ἀποδεικτικότητα καὶ ἡ τεχνολογία μὲ τὴν ἀποτελεσματικότητα ἐδίδαξαν τὸν ἄνθρωπον νὰ θεωρῇ ὡς ἀξίαν πᾶν ὅ,τι κεῖται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ λόγου καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐπιδεκτικὸν μετατροπῆς εἰς ἄμεσον ὠφέλειαν. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε νὰ ἵσταται μὲ ἐπιφυλακτικότητα ἔναντι οὐχὶ μόνον τῆς θρησκείας, ἀλλὰ τοῦ καθόλου ψυχικοῦ του κόσμου, ὡς ἀπροσδιορίστου καὶ ἄρα ὑπόπτου, ὅπως π.χ. τῆς ἀγάπης, τοῦ ἔρωτος, τῆς τρυφερότητος κλπ. Ταυτοχρόνως ἡ ἀπόδοσις ὑπερβολικῆς ἀξίας εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητα γίνεται εἰς βάρος τῶν μακροχρονίων διαδικασιῶν διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἀποτελέσματός τινος, ὅπως π.χ. τῆς πάσης φύσεως μορφῆς ἀσκήσεως ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς μέχρι τῆς κοινωνικῆς.

Ἀποτέλεσμα πάντων τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἔναντι τοῦ παλαιοῦ ἤλλαξε ριζικῶς γλῶσσαν, ἐν ἄλλοις λόγοις τρόπον συνεννοήσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δηλοῖ ἀλλαγὴν ὑποστάσεως. Τοῦτο ἐκδηλοῦται οὐχὶ μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν καθόλου τρόπον ζωῆς του.

Ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἵσταται σήμερον ἡ Ἐκκλησία. Ἡ θεολογία της, κληρονομία τῆς προβληματικῆς τοῦ βυζαντινοῦ ἀνθρώπου, στοχάζεται τὸ ἐντός, τὸ ὕπερθεν καὶ τὸ πέραν, ἐνῷ τὸ ἐκτὸς καὶ τὸ ἐνταῦθα παραμένει λυμφατικὸν καὶ ἀνεπεξέργαστον.

Τοῦτο οὐδόλως θέλει νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατανόησιν, ἀποδοχὴν καὶ ἀγῶνα διὰ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ κόσμου. Μόνον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μὲ τὴν σάρκωσιν τοῦ Λόγου, τὴν μεταμόρφωσιν, τὴν ἐν σαρκὶ συμπαράστασιν τοῦ Ἀναστάντος παρὰ τῷ Πατρὶ καὶ τὴν προσφορὰν διὰ κοινωνίαν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος φθάνει ἡ κατάφασις τοῦ κόσμου εἰς τοσοῦτον ὑψηλὸν βαθμόν. Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου ἀληθὲς ὅτι ἡ θεολογία μας ὡς αὐτοσυνειδησία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς σωτηριολογικὴ ἑρμηνεύτρια τοῦ ἀεὶ διὰ τὸ παρὸν δὲν εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συστηματοποιήσῃ τὴν περὶ κόσμου διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ λατρεία της, τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ τῆς παραδόσεως, φέρει ἔκτυπα τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Ὁ ρυθμὸς τῆς τότε ζωῆς, ἡ προβληματική της, τὸ κοσμικὸν σύστημα διακυβερνήσεως, ἡ ἀγροτικὴ κοινωνία παρουσιάζονται ἐκδήλως, διὰ νὰ ὑπερβαθοῦν εἰς τὴν ἀναφορὰν τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀσκητική της μὲ τὸν μεγαλειώδη μυστικὸν στοχασμὸν καὶ τὴν ἀνυπέρβλητον βίωσίν του, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξον «δυαλισμόν», ἵσταται μετὰ μεγάλης ἐπιφυλάξεως ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' αὐτόν.

Τὸ κύριον καὶ κεντρικόν, κατ' ἐμέ, πρόβλημα τῆς συγχρόνου ποιμαντικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱεραποστολῆς εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης. Προφανὲς εἶναι, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου γλῶσσα δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον ἐκφράσεως καὶ διατυπώσεως, ἀλλὰ εἰς τὸν δυναμικὸν χῶρον τοῦ ἀνθρωπίνου βιώματος.

Σήμερον ἡ γλῶσσα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εὑρίσκονται εἰς γόνιμον ἐπαφήν. Τοῦτο λέγεται κρίσις. Ἡ κρίσις δὲ αὕτη δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸν κοσμικὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πιστόν. Ἀρκοῦμαι εἰς δύο κύρια παραδείγματα. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, μακρὰν ἱστάμενος τῶν βιωτικῶν δεδομένων τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς τοῦ κόσμου τῶν ἑβραϊκῶν καὶ εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντος τῆς δουλείας, δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ βιωματικῶς, δηλαδὴ ὁλοκληρωτικῶς, τὴν διδασκαλίαν τῆς διὰ τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ προελθούσης σωτηρίας καὶ ἀπολυτρώσεως. Δέχεται τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου ὡς διδασκαλίαν, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἔκτασιν τῆς βιωματικῆς δονήσεως, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον οἱ ἀνατεθραμμένοι ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν θυσιῶν ἄνθρωποι, ὅταν ἤκουον τὰ περὶ λυτρώσεως διὰ τῆς θυσίας τοῦ σταυροῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δημιουργεῖ εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον πολλὰς ἀπορίας περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐλειτούργησε τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας. Τὸ δεύτερον παράδειγμα σχετίζεται πρὸς τὴν ὑφὴν τοῦ ἀνατολικοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ, ὁ ὁποῖος εὕρηται ἐν ἀπολύτῳ οἰκειώσει πρὸς τὸ ὕπερθεν καὶ πέραν ἔναντι τοῦ ἐνταῦθα. Ἡ λυμφατικὴ περὶ κόσμου ἀνάπτυξις τοῦ ἐν λόγῳ θεολογικοῦ στοχασμοῦ δὲν τοῦ ἔχει προσδώσει τὴν εὐαισθησίαν ἐκείνην, ὡς τοῦτο συμβαίνει περὶ τὴν τριαδολογίαν, ὅπως συλλαμβάνῃ τὸ κυκλοφοροῦν πλῆθος αἱρέσεων, αἱ ὁποῖαι σχετίζονται μὲ τὴν παρερμηνείαν τοῦ παρόντος κόσμου.

Ὁ σημερινὸς πιστὸς δὲν εὑρίσκεται «ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης διανοίας » ἐν ταυτήσει πρὸς τὴν πίστιν του. Στερεῖται τῆς θεολογικῆς ἑρμηνείας τοῦ παρόντος, λατρεύει ἐκτὸς τῶν δεδομένων τῆς ἐποχῆς του

καὶ ἀσκεῖ ἐπὶ τῇ βάσει ἀναχωρητικῶν κανόνων, ἀπειροκάλλων μέν, ἀλλὰ ξένων πρὸς τὴν ἐγκόσμιον καθημερινότητά του.

Θέλουν μήπως τὰ ἀνωτέρω νὰ διαμφισβητήσουν τὴν μέχρι τοῦδε διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας; Τοιούτου εἴδους ὑποψία δύναται νὰ γεννηθῇ εἰς ἀθεολόγητον νοῦν. Ἡ Ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς οὐριοδρομεῖ τῇ ἐμπνεύσει τοῦ Παναγίου Πνεύματος καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀλάθητος. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ στρατευόμενον μέρος αὐτῆς εὑρίσκεται ἐν σωτηριολογικῷ διαλόγῳ πρὸς τὸν κόσμον, προσδιορίζεται τοὐλάχιστον κατὰ τὴν γλῶσσαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐκκλησία ἐρήμην τοῦ κόσμου θὰ ἀπετέλει, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν χριστολογικῶς, ἐνσάρκωσιν ἀνενσάρκωτον. Θὰ ἀπετέλει ἁγιοπνευματικὴν λατρείαν γλωσσολαλικῆς τάξεως, ἐν ἄλλοις λόγοις θὰ ἐλάλει «οὐκ ἀνθρώποις» ἀλλὰ «Θεῷ» πρὸς ἰδίαν καὶ τῶν οἰκείων αὐτῆς «οἰκοδομὴν» καὶ «σημεῖον τῶν πιστευόντων». Ἐὰν ὅμως ὁ κόσμος δὲν γνωρίσῃ «τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς» της, πῶς «παρασκευάσεται εἰς πόλεμον» καὶ πῶς θὰ «ἐλεγχθῇ» καὶ θὰ «ἀνακριθῇ» ὁ «ἄπιστος ἢ ἰδιώτης», ἵνα «τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνηται, καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλων ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν»; (Α΄ Κορ. 14,25).

Φρονῶ ταπεινῶς, ὅτι ἡ σύγχρονος Ἐκκλησία εὑρίσκεται εἰς ἀνάλογον κατάστασιν πρὸς τοὺς λαλοῦντας γλώσσας καὶ διὰ τοῦτο χρήζει «διερμηνέως». Ἡ μεγάλη αὕτη εὐθύνη πίπτει ἐπὶ τῆς πρώτης θεραπαινίδος αὐτῆς, τῆς Θεολογίας. Οὕτω τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τόσον τῆς ἱεραποστολῆς ὅσον καὶ τῆς ποιμαντικῆς εἶναι κατὰ βάσιν πρόβλημα θεολογικόν.

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. π. Δημ. STANILOAE

Ι. ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΓΕΝΙΚΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Η πραγματικότητα μιᾶς δυναμικῆς τοῦ κόσμου ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας βασίζεται πρὸ πάντων στὴν προφανῆ σύνδεση τοῦ κόσμου στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν κόσμο ἀπ' ἔξω.

Τὸ γεγονὸς εἶναι πὼς ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀποχωρισμένη τοῦ ἔξω κόσμου, δηλ. τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, τῶν ὁποίων αὐτοὶ ποὺ εἶναι μέσα στὴν Ἐκκλησία ἔχουν ἀνάγκη κατὰ τὴ ἐπίγεια ζωή τους. Ἐπίσης, εἶναι γεγονὸς πὼς οἱ ἄνθρωποι μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ τὰ πράγματα ποὺ χρησιμοποιοῦν δὲν εἶναι ἀπομονωμένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα ποὺ ἐκεῖνοι χρησιμοποιοῦν (ὁ ἀέρας, τὸ νερό, ἡ γῆ).

Συνεπῶς, ἂν ὁ κόσμος βρίσκεται γενικὰ σὲ μιὰ κίνηση, ὁ κόσμος μέσα στὴν Ἐκκλησία βρίσκεται ἐπίσης σὲ μιὰ κίνηση ποὺ συνδέεται πρὸς τὴν κίνηση τοῦ κόσμου. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ κόσμος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνεύει τὴν ἀπὸ κοινοῦ κίνηση μὲ τὸν κόσμο ὡς κίνηση πρὸς τὸ Θεὸ καὶ δίδει μία ἀνάλογη ποιότητα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἐνῶ ὁ κόσμος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν γνωρίζει ἢ δὲν θέλει νὰ ἀναγνωρίσει αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, στὴν δική του κίνηση καὶ δὲν θέλει νὰ τῆς προσδώσει τὴν ἀνάλογη ποιότητα.

Αὐτὴ ἡ κατεύθυνση τῆς κινήσεως τοῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας κόσμου πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἡ ἀντίστοιχη ποιότητά της, χωρὶς καθόλου νὰ ἐξασθενεῖ τὴν κίνησή της καὶ τὸν σύνδεσμό της πρὸς τὸν κόσμο ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, τῆς προσδίδει μιὰ πιὸ βαθειὰ ἐσωτερικὴ ἔνταση.

Πράγματι, οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἐπιδιώκουν τὴν αἰώνια πληρότητά τους ἐν τῷ Θεῷ γνωρίζουν πὼς δὲν θὰ ἐπιτύχουν αὐτὴ τὴν πληρότητα, ἂν περιορισθοῦν στὸ νὰ ἀναμένουν, μὲ μιὰ παθητικὴν ἐλπίδα, τὸ τέλος τῆς ἐπίγειας ζωῆς. Γνωρίζουν ὅτι γιὰ νὰ ἐπιτύχουν, στὸ τέλος τῆς ἐπιγείου ζωῆς, τὴν μακαρία αἰωνία τελειότητα, ὀφείλουν νὰ τείνουν πρὸς τὴν πνευματικὴ τους τελειότητα, τοῦτο ὅμως ἐπιβάλλει τὴν τελειοποίηση τῶν σχέσεών τους πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ ἀνήκουν ἢ δὲν ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησία. Καὶ τοῦτο συμβάλλει στὴ βελτίωση τῶν σχέσεων ὅλων γενικῶς τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ χριστιανοὶ τρώγουν τὸν ἴδιο ἄρτο ποὺ τρώγουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι καὶ ἐργάζονται μαζὶ γιὰ τὴν παρασκευή του. Χρησιμοποιοῦν τὶς αὐτὲς λέξεις,

μὲ τίς ὁποῖες ἐκφράζουν τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ διεγείρουν τίς ἴδιες ἀνθρώπινες προσδοκίες γιὰ τὸ καλύτερο. Ὑπάρχει κοινὸ ἔδαφος, ἀκριβέστερα ὑπάρχει ἕνας κοινὸς δυναμισμὸς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ ἀφοῦ ὁ δυναμισμὸς αὐτὸς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν κτιστή τους φύση καὶ ἀπὸ τὴν φύση γενικὰ καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φύση εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, ἂν καὶ εὑρίσκονται ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εὑρίσκονται ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι γνωρίζουν οἱ χριστιανοὶ πὼς ὁ ἄρτος, ἂν καὶ παρασκευάζεται ἀπὸ κοινοῦ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι τὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν εὐχαριστοῦν καθὼς καὶ τὸ ὅτι γνωρίζουν πὼς οἱ ἀνθρώπινες ἐπιδιώξεις πρὸς τὸ καλύτερο εἶναι ἐπιδιώξεις πρὸς τὸ Θεό, ποὺ ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὸ Θεὸ — ὅλα αὐτὰ δὲν ἐξασθενοῦν τὴ συνείδηση τοῦ συνδέσμου τους μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀντίθετα δυναμώνουν αὐτὴ τὴ συνείδηση.

Ἔτσι λοιπὸν διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἐντατικοποίηση τῶν σχέσεών τους μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησή τους καὶ ἡ χρησιμοποίηση τῶν πραγμάτων πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ καθιστοῦν τὴν ὕπαρξή τους καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀκόμα καὶ τὰ πράγματα, διαφανῆ ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου, τὸ ὁποῖο, γιὰ τοὺς χριστιανούς, σημαίνει τὸ Θεό. Πράγματι, ἡ ἀγαπητικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἡ συμμετοχὴ τῶν μὲν εἰς τὰ παθήματα τῶν δέ, καθιστοῦν ὅλους - ἢ τοὺς μὲν διὰ τοὺς δὲ - διαφανεῖς μεμβράνες ὡς πρὸς τὸ Θεό.

2. Η ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΩΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΕΟ, ΠΟΥ ΕΝΕΒΑΛΕ Σ' ΑΥΤΟΝ Ο ΘΕΟΣ

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς τόνισε τὴ θετικὴ ἔννοια τῆς κινήσεως τοῦ κόσμου, ἀντίθετα πρὸς τὴ τάση τοῦ πλατονίζοντος ὠριγενισμοῦ, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε τὴν κίνηση, ὡς προϊὸν πτώσεως τῶν πνευμάτων τοῦ προϋπάρχοντος στὸν κόσμο τοῦτο πληρώματος.

Σύμφωνα μ' αὐτόν, ἡ κίνηση ἔχει τὴν προέλευσή της στὴ δημιουργικὴ πράξη τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἡ ἀναπόφευκτη ὁδὸς μὲ τὴν ὁποία ἡ δημιουργία φθάνει στὴν τελειοποίηση καὶ τὴν ἀνάπαυση μέσα στὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν κίνηση καὶ ὄχι μὲ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν κίνηση φθάνει κανεὶς στὸ Θεό. Ἡ κίνηση ἔχει ἕνα χαρακτήρα δημιουργικὸ καὶ κατὰ συνέπεια θεία προέλευση καὶ τελικότητα. «Ἂν λοιπὸν τὰ λογικὰ εἶναι γενητά, τότε ἔχουν ὁπωσδήποτε καὶ κίνηση· γιατί φυσικὰ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ὑπάρχουν κινοῦνται ἀπὸ μιὰν ἀρχὴ πρὸς ἕνα τέλος ἑκούσια, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐπιτύχουν τὴν μακάρια ὕπαρξη. Γιατί τέλος τῆς κίνησης ὅσων κινοῦνται εἶναι ἀκριβῶς τὸ νὰ βρίσκονται πάντοτε μέσα στὸ μακάριο εἶναι, ὅπως καὶ ἀρχὴ τῆς κίνησης εἶναι τὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Καὶ τοῦτο εἶναι ὁ Θεός, ὁ δοτήρας τοῦ εἶναι καὶ δωρητὴς τοῦ μακάριου εἶναι, ἐπειδὴ ὁ Θεός, εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Ἀπ' αὐτὸν προέρχεται ἡ ἁπλὴ κίνησή μας, ἐπειδὴ εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ ὁ τρόπος τῆς κίνησής μας πρὸς αὐτόν, ἐπειδὴ εἶναι τὸ τέλος»[2].

Προσδιορίζοντας ἀκριβέστερα τὴν θεία προέλευση καὶ τὸν σκοπὸ τῆς κινήσεως, ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει σὲ ὅλα τὰ κτίσματα τίς εἰκόνες τῶν θείων λόγων, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἐνέργειά του δίδουν κίνηση στὰ κτίσματα. «Ὅλες οἱ εἰκόνες ἔχουν τὴν ἀρχὴν τους στοὺς θείους λόγους, ποὺ ἀποτελοῦν ἑνότητα

ἐν τῷ θείῳ Λόγῳ. Μὲ τὴν ὤθηση καὶ τὴν ἕλξη τῶν θείων λόγων, δηλ. αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου, προχωροῦν ὅπως οἱ γραμμὲς πρὸς αὐτὴν τὴν ἑνότητα, πλουτισμένες μὲ μιὰ μεγάλη ἐμπειρία ἀκόμα καὶ μέσα στὴ συνεπὴ πλαστικότητά τους, πού ἔχουν δεχθεῖ μὲ τὴ δημιουργία καὶ ἔχουν μεταμορφώσει μὲ τὴ διείσδυση μέσα τους τοῦ Θεοῦ. Προχωροῦν πρὸς αὐτὴ τὴν ἑνότητα ὡς πρὸς τὸ κέντρο τοῦ κύκλου, ποὺ ὑπῆρξε ἐπίσης ἡ ἀφετηρία τους».

«Καὶ ἐνῶ εἶναι διαφορετικὰ μεταξύ τους τὰ πολλὰ κατὰ τὴ φύση, νὰ φθάσουν στὸ ἕνα συγκλίνοντας ὅλα μαζὶ γύρω ἀπὸ τὴ μία φύση τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἔτσι νὰ γίνει τὰ πάντα στὰ πάντα ὁ ἴδιος ὁ Θεός, περιλαμβάνοντας καὶ ὑποστασιοποιώντας τὰ πάντα μέσα του»[3], κι ἔτσι γίνεται γιὰ ὅλους καὶ γιὰ πάντα ἡ ψυχὴ «ὁλόκληρη παροῦσα σφίγγει ἕνα μετ'ἄλλο τὰ μέλη... μὲ τὸ νὰ πετυχαίνεται ἡ συντήρηση τοῦ ἑνὸς σώματος»[4].

Μὲ τὸ δυναμισμό τους, τὰ ἐνσυνείδητα δημιουργήματα δὲν χάνουν τὴν ταυτότητά τους, ἀλλὰ διέρχονται ἀπὸ μία φάση σὲ ἄλλη στὴν πορεία πρὸς τὴν τελειοποίηση ἢ τὴ χειροτέρευσή τους. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὀνομάζει τὴν ἀδιάφθορη ταυτότητά τους «λόγον», ἐνῶ τὶς φάσεις τῆς ἐξελίξεώς τους, πρὸς τὸ καλὸ ἢ πρὸς τὸ κακό, καλεῖ «τρόπους». Οἱ καλὲς φάσεις τῶν ἐνσυνειδήτων κτισμάτων, δηλ. τῶν ἀνθρώπων, ὀνομάζονται, ἐπίσης, «ἀρεταί».

Μὲ τὴν πρόοδό τους ἀπὸ βαθμίδα σὲ βαθμίδα, τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα θὰ καταστοῦν τὰ μὲν διαφανῆ εἰς τὰ δέ, καὶ τὰ πράγματα διαφανῆ εἰς τὰ πρόσωπα. Διότι στὸ κέντρο ὅπου φθάνουν ὑπάρχει τὸ ἀτελεύτητο, τὸ ὁποῖο τρέφει ἀτελεύτητα τὴν ὁλότητά τους μέσα σὲ μιὰ τέλεια ἁρμονία. Τοῦτο ἀποτελεῖ γεγονὸς ποὺ μπορεῖ νὰ βιωθεῖ ἀκόμη καὶ στὴν παροῦσα ζωὴ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ φανερώνουν τὴν πιὸ βαθειὰ καὶ πιὸ αὐθεντικὴ ἀνθρωπιά τους.

Ὁ δυναμικὸς χαρακτήρας τῶν θείων λόγων, τῶν ὁποίων οἱ εἰκόνες ἔχουν προσλάβει πλαστικὴ σταθερότητα μέσα στὰ πράγματα τοῦ κόσμου, εἶχε διατυπωθεῖ πρὸ τοῦ Μαξίμου ἀπὸ τὸν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη μὲ τὸ ὅρο «ἀγαθοποιοὶ πρόοδοι». Μὲ τὶς «προόδους» αὐτὲς ὁ Θεὸς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτό του μὲ τὶς ἀγαθοποιές του ἐνέργειες ὄχι μόνον στὴ δημιουργία τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τῶν προσώπων τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι οἱ εἰκόνες τοῦ ἴδιου τοῦ Λόγου. Καὶ ὁ Θεὸς συνεχίζει τὴν πρόοδό του ἐπίσης στὴν διατήρηση καὶ στὴ καθοδήγησή τους. Διότι αὐτὲς οἱ «πρόοδοι» ἢ τὰ προχωρήματα δὲν ἀποτελοῦν μόνον ἐξόδους τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του διὰ τῆς ἀγαθότητος, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἐνέργειες ποὺ προοδεύουν μαζὶ μὲ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ἢ τίθενται ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα καὶ τὰ καθοδηγοῦν πρὸς τὰ ἐμπρός, ἢ ἀποτυπώνουν στὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα μιὰ κίνηση προόδου. Ἐξαιτίας τούτου, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸν δυναμικὸ χαρακτήρα τῶν θείων λόγων τῶν δημιουργημάτων, ὁ ἅγιος Μάξιμος χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὸν ὅρο «πρόοδος» τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου[5].

Αὐτὲς οἱ «πρόοδοι» εἶναι εὐεργετικές, ἀφοῦ κάθε ἀμετάβλητη πρόοδος ἑνὸς ἐνσυνειδήτου πνεύματος εἶναι πρόοδος πρὸς τὸ ἀγαθό. Καθένας μὲ τὴν «πρόοδο» ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθό,ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἁμαρτία ἢ ἡ περιορισμένη γνώση συντελεῖ ὥστε τὸ ἐπιλεγμένο ἀγαθὸ νὰ μὴ εἶναι ἕνα πραγματικὸ ἀγαθό. Μόνον τὸ ἀγαθὸ ἕλκει· μόνον αὐτὸ θέτει σὲ κίνηση κάθε ἐνσυνείδητο ὄν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀκόμη καὶ τὸ κακὸ παραμορφώνεται μὲ τὴν

μάσκα τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἐπιδιώκει τὴ δικαίωσή του ἀπὸ κάποιο ἐμφανὲς ἀγαθό. Τοῦτο ὑποδηλώνει ὅτι ἡ ὑπερτάτη δύναμη τοῦ ἀγαθοῦ ἔχει ἀποτυπώσει στὰ ἐνσυνείδητα ὄντα τὴν κίνηση πρὸς τὸ ἀγαθό, καὶ τὰ ἕλκει στὸ μέρος της. Γιὰ τοῦτο ὁ κόσμος δὲν εὑρίσκεται μόνο σὲ κίνηση, ἀλλὰ μὲ τὴν κίνηση αὐτὴ στρέφεται πρὸς τὸ ἀγαθό. Τὸ ἀγαθὸ εἶναι καθαυτὸ ἐπεκτατικό: εἴτε ὑποστηρίζει τὴν ἐπέκταση, εἴτε ὁδηγεῖ πρὸς τὸ ἀγαθὸ ὅ,τι δὲν βρίσκεται ἀκόμη μέσα στὸ τέλειο ἀγαθό. Γιατὶ τὸ ἀγαθὸ εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ἢ ἡ ἐπιδίωξη τῆς πληρότητος ἀπὸ τὰ ὄντα ποὺ δὲν ἔχουν τέλεια πραγματοποιηθεῖ.

Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς βλέπει ἐπίσης στὸν ὅρο «προορισμοὶ» - παραλλαγὴ τοῦ «πρόοδος» τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου - μιὰ δυναμικὴ ἔννοια τῶν θείων λόγων τῶν πραγμάτων. Αὐτοὶ οἱ «προορισμοὶ» εἶναι οἱ δυναμικοὶ προκαθορισμοὶ τῶν κτισμάτων, ποὺ διακρατοῦν σ' αὐτὰ τὴν κίνηση καὶ τὴν τάση πρὸς τὴν πλήρη πραγματοποίηση τῶν ἐν Θεῷ προκαθορισμένων ἱκανοτήτων τους. Τοὺς προκαθορισμοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς «δυναμικὰ πρότυπα» ἢ «παραδείγματα» τῶν κτισμάτων, στὰ ὁποῖα συνεχῶς μετέχουν κατὰ τὴν κίνηση τῆς πραγματοποιήσεως τῶν μορφῶν τους[6]. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ Παλαμᾶς ὀνομάζει τὸ Θεὸ *«εἶδος ἐν τοῖς εἴδεσιν»*, ὡς τὴν ἀρχὴ τῶν εἰδῶν, ἢ ὡς πηγὴ ὅπου τὰ κτιστὰ ὄντα ἀντλοῦν τὴν δύναμη τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ εἴδους των (*«εἶδος ἐν τοῖς εἴδεσιν ὡς εἰδεάρχης»*)[7]. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι στὴν κίνηση κάθε δημιουργήματος καὶ ὅλων τῶν δημιουργημάτων καὶ μέσα στὸν ἀμοιβαῖο καθορισμό τους ἐνεργεῖ ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι δωρήτρια τῆς μορφῆς

Ἐξ ἄλλου, οἱ ἴδιες οἱ θεῖες ἐνέργειες, στὶς ὁποῖες μετέχουν τὰ κτίσματα, καὶ τὶς ὁποῖες ὑπερήσπισε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς δυναμικὸ θεῖο θεμέλιο τῶν κτισμάτων. Ἡ πατερικὴ αὐτὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ θεία ἀρχή, τὴν καθοδήγηση καὶ τὸ σκοπὸ τῆς κινήσεως τῆς δημιουργίας φανερώνει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κόσμος ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι στὴν κίνησή του δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ Θεό. Τοῦτο συνεπάγεται κάποια συνέχεια ἀνάμεσα στὴν κίνηση τοῦ κόσμου ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κινήσεως τοῦ κόσμου γενικῶς. Ὁ κόσμος ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἀποτυπωμένη μέσα του κατὰ τρόπο ἀμοιβαῖο μὲ τὸν κόσμο γενικὰ τὴν ὤθηση καὶ τὸν σκοπὸ τῆς κινήσεως, ἢ ὅπως λέγει ὁ Μητροπολίτης Khodre, «ὁ χῶρος τῆς ἐνσαρκώσεως ποὺ υἱοθέτησε ὁ Λόγος δὲν ἐξαντλεῖ ὁλόκληρη τὴν παρουσία του»[8].

3. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ Ἢ Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΚΑΙ ΔΕΚΤΗΣ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

Ὁ πρωταρχικὸς παράγων ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Θεὸς γιὰ νὰ ἐπαναφέρει τὸν κόσμο εἰς Ἑαυτὸν εἶναι κατὰ τὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ ὁ ἄνθρωπος ἢ ἡ ἀνθρωπότητα. Ὁ Μάξιμος ὀνομάζει τὸν ἄνθρωπο ἐργαστήριο ποὺ συνδέει καὶ συγκρατεῖ τὸ σύμπαν σ' ἕνα ὅλο καὶ γίνεται κατὰ τρόπο φυσικὸ ὁ μεσολαβητὴς ἀνάμεσα στὰ ἄκρα τῶν διαρέσεων... «Γιατὶ κατὰ φυσικὸ τρόπο, λόγω τῶν ἰδιοτήτων τῶν μερῶν του ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ εἶναι ὁ σύνδεσμος ὅλων τῶν ἄκρων, ἡ ἑνωτικὴ δύναμη, ὁ μεσάζων ἀνάμεσα στὶς δυὸ πλευρές.

Ἔτσι ὁλοκληρώνεται ἡ δημιουργία αὐτῶν ποὺ γιὰ ὁρισμένους λόγους ἦταν χωρισμένα, καὶ φανερώνεται τὸ μεγάλο μυστήριο τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ». Ἐξαιτίας αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος εἰσάγεται τελευταῖος στὴ δημιουργία, σὰν εἶδος φυσικοῦ συνδέσμου τοῦ παντὸς («σύνδεσμός τις φυσικὸς») ἔτσι ὥστε «ἡ προοδευτικὴ ἀνάβαση ποὺ πραγματοποιεῖται μ' αὐτὴ τὴν ἕνωση τῶν πάντων νὰ βρεῖ τὸ τέρμα της στὸ Θεό, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει διαίρεση»[9].

Κατὰ τὸν ἅγ. Μάξιμο ὁ ἀληθινὸς δυναμισμὸς συνίσταται ἑπομένως στὴν προσπάθεια βαθμιαίας ἑνοποιήσεως τῶν ὅλων ἐν τῷ Θεῷ, δηλαδὴ μέσα στὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ζωῆς χωρὶς τὴν παραμικρὴ σύγχυση. Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσει αὐτὴ τὴν ἑνότητα πρῶτα-πρῶτα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ὅμως αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴ συγκατάθεση καὶ τὴν προσπάθεια ὅλων. Δὲν εἶναι μιὰ ἑνότητα ἀτόμων μοναχά, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν, κοινωνικῶν τάξεων καὶ πολιτισμῶν. Καὶ κάτι τέτοιο προϋποθέτει τὴν ἐλεύθερη προσχώρηση ὅλων σ' αὐτὴ τὴν ἑνότητα. Γιατὶ πραγματικὴ ἑνότητα σημαίνει ἀγάπη, ἀμοιβαία ἐκτίμηση, ἰδιότητες ποὺ ἀποκτοῦνται βαθμιαία ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἐλεύθερη καὶ συνεχῆ προσπάθεια γιὰ τὴν τελείωση τοῦ καθενὸς καὶ τοῦ συνόλου.

Καὶ ἡ πραγματικὴ πρόοδος πρὸς τὴν ἑνότητα αὐτὴ συνεπάγεται καθαυτὴ τὴν πρὸς τὸ Θεὸ ἀναγωγή. Γιατὶ σὲ μιὰ τέτοια ἕνωση οἱ ἄνθρωποι γίνονται διάφανοι καὶ διάχυτοι ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο καὶ γιὰ τὸ Θεό, ποὺ εἶναι ὑπέρτατη προσωπικὴ πηγὴ τῆς ἀγάπης· καὶ ἀντίστροφα, στὴν ἀναγωγή τους πρὸς τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ αὐτοαποκαλύπτουν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὴ συνείδηση τῆς ἀμοιβαίας τους ὑπευθυνότητας ἢ αὐτοαποκαλύπτονται ὁλοένα ὡς δοσμένοι ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο, πηγὲς ἀγάπης, σεβασμοῦ καὶ ὑποχρεώσεων. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς πορείας μέσα στὴν αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁριζόντια διάσταση γίνεται διάφανη γιὰ τὴν κάθετη καὶ ἡ κάθετη προβάλλει τὸ φῶς της πάνω στὴν ὁριζόντια ἀπὸ πάνω.

Σὲ στενὴ σχέση πρὸς τὸν ἑνοποιητικὸ αὐτὸ ρόλο ὁ ἅγ. Μάξιμος μνημονεύει καὶ τὸ ρόλο ποὺ ἀναφέρεται στὸν ἄνθρωπο νὰ ὁλοκληρώνει τὴν κτίση ἢ ἀκόμα τὸ ρόλο του νὰ μεταμορφώνει τὸν κόσμο καὶ τὸν ἑαυτό του. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ ἅγ. Μάξιμος τὸν ὀνομάζει «ἐργαστήριο».

Πραγματικὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἀποστολὴ τῆς μεταξύ τους ἑνώσεως, ἂν δὲν μεταμορφώνονταν καὶ οἱ ἴδιοι ἀμοιβαῖα πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ καλοῦ, σύμφωνα πρὸς τὸν πόθο τῆς φύσεώς τους ν' ἀνεβαίνει πρὸς τὸ καλύτερο, ἂν δὲν μεταμόρφωναν καὶ δὲν ὁλοκλήρωναν τόσο τὴν ἐξωτερικὴ τάξη ὅσο καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ μπορέσουν ἔτσι νὰ ἐκπληρώσουν τὶς ὑποχρεώσεις τῆς ὑπευθυνότητας καὶ τῆς ἀγάπης μεταξύ τους.

Ἡ παρατεταμένη ὀθωμανικὴ κατοχὴ στὴν Ἀνατολή, οἱ αὐστηρὲς ἀπομονωτικὲς δομές, οἱ κοινωνικὲς ἀνισότητες καὶ τὸ πολιτιστικὸ πάγωμα ποὺ βάρυνε τὸ αὐθεντικὸ χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως, δὲν ἐπέτρεψαν οὔτε τὴν ἐμβάθυνση στὴν πατερικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου ὡς δυναμικοῦ «ἐργαστηρίου» ἑνοποιήσεως τῶν ὅλων, οὔτε τὴν ἐπεξεργασία καὶ τὴ χρήση πιὸ ἀποτελεσματικῶν μεθόδων γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς ἑνώσεως ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Τώρα ἡ προσπάθεια ἐμβαθύνσεως τῆς χριστιανικῆς ἔννοιας τοῦ ἀνθρώπου ὡς

δυναμικοῦ ὄντος καὶ τῆς χριστιανικῆς ἔννοιας τῆς δυναμικῆς ἔχει γενικευθεῖ. Ἐπισημαίνω τὴ συμβολὴ σ' αὐτὴ τὴν ἐμβάθυνση ποὺ προσέφερε ὁ σύγχρονος Ἕλληνας διανοούμενος Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ἐπισημαίνει τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ συνειδητὸ καὶ ἐλεύθερο «ἐγὼ» τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ ἀπόδειξη ὅτι μέσα στὸν κόσμο μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὸ ποὺ ξεπερνάει τὰ ὅρια τοῦ φυσικά, βιολογικὰ καὶ λογικὰ δυνατοῦ· ἡ σφαίρα τοῦ δυνατοῦ εἶναι ἑπομένως χωρὶς ὅρια καὶ ξεπερνᾶ ἄπειρα τὴ σφαίρα ἐκείνου ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψει μέσα στὰ δεδομένα τῆς φύσεως. «Ἴσως, λέει, ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη νὰ συνιστᾶ τὴν πιὸ μεγάλη ἀπόδειξη ὅτι τίποτα δὲν εἶναι ἀδύνατο. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο, θεωρούμενο καθ' ἑαυτόν, ὑπάρχουν, φυσικὰ ἀπειράριθμα ἀδύνατα πράγματα. Ἀλλὰ ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη ὡς «ἐγὼ ὁ ἴδιος» εἶναι ἴσως ἡ ἀπόδειξη ὅτι ὑπάρχει μιὰ δύναμη ποὺ καθιστᾶ δυνατὸ τόσο τὸ ἄχρηστο ὅσο καὶ τὸ ἀδύνατο». Καὶ ὁ Κανελλόπουλος διακηρύσσει ὅτι αὐτὴ ἡ δύναμη εἶναι ὁ Θεός, γιὰ τὸν ὁποῖο βεβαιώνει ὅπως ὁ Kierkegaard: «Γιὰ τὸ Θεὸ ὅλα εἶναι δυνατά». Ἑπομένως στὸν ἄνθρωπο ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δηλ. ὡς προσωπικὸ ὄν, πάντα ἀνοιχτὸ καὶ ἐλεύθερο, σὲ κοινωνία μὲ τό Θεό, ἀνοίγεται ἡ δυνατότητα πραγματοποιήσεως αὐτοῦ ποὺ εἶναι ἀδύνατο καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ γιὰ τὸν κόσμο.

«Γνωρίζοντας τὸν ἄνθρωπο, λέει ὁ ἴδιος στοχαστής, ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι μέσα στὸν κόσμο καὶ τὸ ἄχρηστο καὶ τὸ ἀδύνατο εἶναι δυνατό. Βέβαια, μόλις φθάσει στὴ γνώση ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει τὸ ἀδύνατο, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔχει καὶ περισσότερο κουράγιο νὰ ἐπιζητήσει τὴν πραγματοποίηση τοῦ ὑπερτάτου δυνατοῦ καλοῦ μέσα στὴν κοινωνία καὶ στὴ φύση». Συνεχίζει ὁ Κανελλόπουλος: «ὅλα ὑπάρχουν στὸν κόσμο, ὑπάρχει τὸ ἀναγκαῖο, ὑπάρχει τό τυχαῖο, ὑπάρχει ὅμως καὶ τὸ ἄχρηστο καὶ τὸ ἀδύνατο. Ἔχω τὴν αἴσθηση ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετέχει σὲ ὅλα ἤ, ἂν θέλετε, ὅτι ὅλ' αὐτὰ - τὸ ἀναγκαῖο, τό τυχαῖο, τὸ ἄχρηστο, τὸ ἀδύνατο - συνιστοῦν τὸν ἄνθρωπο ἢ ἀντιπροσωπεύουν τὰ συνθετικά του στοιχεῖα. Καὶ ἴσως ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι τὸ μόνο ὄν τοῦ κόσμου ἔξω ἀπ' τὸ Δημιουργὸ ποὺ νὰ συνίσταται ἀπ' ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα». «Μ' ἄλλα λόγια, στὸν κόσμο δὲν περιλαμβάνονται μόνο οἱ φυσικὲς πραγματικότητες καὶ δυνατότητες τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄπειρες δυνατότητες, ἀκόμα κι αὐτὲς ποὺ εἶναι ἀδύνατες» (ἀπὸ φυσικὴ ἄποψη)[10].

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἐργαστηρίου» φωτίζεται ἐδῶ σὲ βάθος.

Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ φέρει μέσα στὸν κόσμο ἀκόμα κι αὐτὸ ποὺ δὲν προέρχεται οὔτε ἀπὸ τὸν κόσμο μὰ οὔτε κι ἀπὸ τὸ πλούσιο καὶ ἀπεριόριστο εἶναι του. Αὐτὸ ὅμως ποὺ δὲν προέρχεται φυσικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὸν κόσμο, τὸ φέρνει μέσα στὸν κόσμο χρησιμοποιῶντας ὑλικὰ τοῦ κόσμου.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος ἀπορρέει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς κινήσεως πρὸς τὸν ἑαυτό του κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἐλευθερία του μέσα στὴν κίνηση αὐτὴ μαζὶ μὲ ἀποτελέσματα ποὺ ξεπερνοῦν τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν δυνατοτήτων καὶ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ κόσμου. Μέσα στὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου στὸν ὁποῖο προστίθεται μιὰ δύναμη ἀνώτερη, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα ἀπεριόριστου ἐμπλουτισμοῦ τῆς ὑπάρχουσας ἢ δυνατῆς πραγματικότητας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι μέσα στὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ πραγματοποιήσει μέσα στὸν κόσμο μὲ τὴν ἐλευθερία του

καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀνώτερης δύναμης τοῦ Θεοῦ πράγματα ἀδύνατα ἀπὸ ἄποψη φυσική, χρησιμοποιώντας πάντα τὰ δεδομένα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐμπερικλείεται ἡ δυνατότητα τοῦ ἴδιου τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου νὰ δεχθεῖ φῶς ἀπὸ πραγματικότητες ποὺ δὲν προέρχονται αὐστηρὰ ἀπὸ αὐτόν. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ κόσμος ὡς ὅλον, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ εἶναι ἕνα σύστημα προσδιορισμένο ἀπὸ νόμους φυσικοὺς καὶ λογικούς, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἕνα πεδίο συντυχίας, ἐλαστικὸ καὶ ἀνοιχτὸ στὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, τὴ δράση καὶ στὴν ἀνώτερη δύναμη τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀναπτύσσουν μέσω τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου τό καλό...

Ἂν γιὰ τὸ Θεὸ ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξη τοῦ κόσμου ἔχει κάτι τὸ τυχαῖο, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος, ἔστω κι ἂν ὑπάρχει ξέχωρα ἀπ' αὐτόν, τοῦ εἶναι δοσμένο σὰν ἕνα πλαίσιο μεταβλητό, δηλ. ἐλαστικό, ἐπιδεκτικὸ ἐμπλουτισμοῦ, φωτισμοῦ, ἀνόδου, διεισδύσεως, μεταμορφώσεώς του ἀπὸ τὶς ἀπεριόριστες πνευματικὲς ἱκανότητες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὶς ἄπειρες τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ καταστήσουν τὸν κόσμο διάφανο καὶ διαπεραστὸ γιὰ τὸ Θεό, καὶ μποροῦν μέσω τοῦ κόσμου νὰ γίνουν μέτοχοι ἐλεύθεροι καὶ παραγωγικοὶ σ' ἕνα διάλογο μὲ τὸ Θεό, ἐλεύθεροι συνομιλητὲς καὶ ἀμοιβαία μεταμορφώσιμοι.

Ὁ Ἕλληνας διανοούμενος λέει ὅτι στὸ διάλογό του μὲ τὸ Θεό, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐρωτᾶ συνεχῶς. Καὶ μποροῦμε νὰ διευκρινήσουμε ὅτι, καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐρωτᾶ συνεχῶς καὶ δέχεται ἀδιάκοπα ἀπαντήσεις στὶς ἐρωτήσεις του, δείχνει πὼς εἶναι ἕνα ὂν ἐν κινήσει πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς ἀλήθειας. Κι αὐτὸς ὁ διάλογος εἶναι ζωντανός, πρακτικὸς καὶ ὑπαρξιακὸς καὶ διεξάγεται καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι, ἡ ἀλήθεια ποὺ ποθεῖ ὁ ἄνθρωπος εἶναι συγχρόνως σύνολο ἀγάπης καὶ ζωῆς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ Ὑπέρτατο Πρόσωπο, ἀνεξάντλητο στὴν ἀγάπη του καὶ τὴ ζωή του, κι ἀπ' αὐτὸ τὸ Πρόσωπο ὅλα τὰ ἄλλα δέχονται τὴν πάντα ἀναγωγικὴ γνώση τῆς ἀλήθειας καὶ μποροῦν νὰ ἐπικοινωνοῦν τὰ μὲν μὲ τὰ δέ, ἡ ἀγάπη μὲ τὴ ζωή.

Προεκτείνοντας τὴ σκέψη του ὁ Κανελλόπουλος διευκρινίζει ὅτι σ' αὐτὸ τὸ διάλογο ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν δημιουργία, ἔδωσε ἀπάντηση στὰ ἔσχατα ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος ἀποκρυπτογραφεῖ μόνο μὲ τὶς ἐρωτήσεις του τὶς ἀπαντήσεις ποὺ ἤδη ἔχουν δοθεῖ. Μ' αὐτὸ ὁ Ἕλληνας διανοούμενος θέλει νὰ τονίσει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ μίλησε πρῶτος σ' αὐτὸ τὸ διάλογο καὶ ἔβαλε καὶ στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀνάγκη νὰ ἐρωτᾶ. Δηλαδή, πρὶν ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξε ἡ σκέψη ἑνὸς Ὑπέρτατου Προσώπου, ποὺ διήγειρε καὶ διεγείρει τὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἑπομένως καὶ τὸν ἀνθρώπινο πνευματικὸ δυναμισμό. «Πρὶν ἀκόμα ὁ ἄνθρωπος σχηματίσει τὰ πρῶτα του ἐρωτήματα, ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς μέσα στὸν κόσμο οἱ πρῶτες ἀπαντήσεις. Πρὶν ἀκόμα ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίσει τὶς πρῶτες ἐκπλήξεις καὶ ἀμφιβολίες, οἱ μεγάλες βεβαιότητες ὑπῆρχαν ὁπωσδήποτε ριζωμένες μέσα στὸν κόσμο. Καὶ ἐὰν οἱ ἀπαντήσεις εἶχαν δοθεῖ πρὶν σχηματισθοῦν τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ ἀπαντήσει; Κανεὶς ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δημιουργὸ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου»[11].

Ἀλλά, ἀναφορικὰ πρὸς τὸν κόσμο, τρομερὸ καὶ ἴσως ἀπεριόριστο σύνο-

λο ἀπαντήσεων ποὺ ἐκ τῶν προτέρων καὶ δυνάμει ἔδωσε ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι καὶ τώρα ἀκόμη ὁ Θεὸς δίνει σ' αὐτὸ τὸ διάλογο μὲ τὸν ἄνθρωπο ἀπαντήσεις ἐνσωματωμένες σὲ περιστάσεις πάντα καινούργιες καὶ σὲ καινούργιους πόθους τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ μέσα στὸν κόσμο καὶ στὸν ἑαυτό του τὸ ἀδύνατο ἀπὸ φυσικὴ ἄποψη χάρη στὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸ Θεό.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἐρωτήσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι καὶ οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι μόνο θεωρητικοῦ ἐπιπέδου, ἀλλὰ καὶ πρακτικοῦ, ζωτικοῦ καὶ ὑπαρξιακοῦ. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ διάλογο ὁ Θεὸς δὲν παίζει τὸ ρόλο ἐκείνου ποὺ ἀπαντᾶ μόνο, ἀλλὰ κι ἐκείνου ποὺ ἀπαιτεῖ ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου δὲν δόθηκαν στὸν ἄνθρωπο ὡς προηγούμενες θεωρητικὲς ἀπαντήσεις σὲ ἀναζήτηση μιᾶς ἀλήθειας θεωρητικῆς, ἀλλὰ ὡς ἀπαραίτητα δῶρα γιὰ τὴ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ζωή του καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐλεύθερη καὶ συνεχῆ αὔξηση τῆς πνευματικῆς του ζωῆς. Εἶναι δῶρα μὲ σημασία καὶ ὑποχρεώσεις, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Θεὸς συνεχίζει νὰ δίνει στοὺς ἀνθρώπους ὑπαρξιακὲς ἀπαντήσεις τῆς ἀγάπης του μὲ νέα δῶρα. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ μὲ τὸ νὰ τοῦ ζητᾶ νὰ ἀπαντᾶ κι αὐτὸς ἐλεύθερα μὲ τὴν ἀγάπη του. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Θεοῦ δοσμένες κατὰ ἕνα μέρος ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου καὶ κατὰ τὸ ἄλλο σὲ μιὰ συνεχῆ διαδοχὴ στὸ μέτρο τῆς πνευματικῆς αὐξήσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ταυτόχρονα προσκλήσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀνταποκριθεῖ μὲ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὰ δῶρα τῆς Δικῆς του ἀγάπης. Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐξάνει ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς ἐρωτήσεις του, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις του στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἀποκρυπτογραφημένη στὰ δῶρα Του, συγκεκριμενοποιημένη μέσα στὰ πράγματα, μέσα στά πρόσωπα τοῦ κόσμου καὶ μέσα στὶς νέες περιστάσεις ποὺ δημιουργεῖ ὁ Θεὸς γιὰ τὴν αὔξησή του.

Καὶ οἱ ἀπαντήσεις φανερώνονται ἀκριβῶς στὸ δῶρο του πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, στὸ δῶρο τῶν προϊόντων τῆς δουλειᾶς του καὶ τοῦ προσώπου του, ποὺ φέρει τὴ σφραγίδα τοῦ νοῦ, τῆς προσπάθειας, τοῦ σταυροῦ του καὶ τῆς ἀγάπης του.

Σ' αὐτὸ τὸ δῶρο πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους συνίσταται ἡ αὔξηση τῶν ἀνθρώπων· σ' αὐτὸ συνίσταται καὶ ἡ ἀναγωγή τους πρὸς τὴν ἑνότητα.

Ἔτσι τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου εἶναι καὶ λόγοι τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκφράσεις τῆς ἀγάπης του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ προσκλήσεις γιὰ τὴν ἀγάπη τους. Τὰ δῶρα αὐτὰ κρύβουν μέσα τους ἀπεριόριστες δυνατότητες μετατροπῶν καὶ πολλαπλασιασμῶν, περιμένοντας τὴν πραγμάτωσή τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους· κρύβουν συγχρόνως καὶ ἀπειράριθμες ἔννοιες ποὺ ἐκφράζονται μὲ νέους λόγους καὶ νέους συνδυασμούς, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ ἄνθρωποι ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ πολλαπλασιάσει, νὰ τελειοποιήσει, νὰ ἀνακαλύψει καὶ νὰ βαθύνει τὴν δύναμη τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων μὲ τὶς πνευματικές του δυνάμεις καὶ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς ἄλλους, πολλαπλασιάζοντας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνία. Αὐτὸ θὰ πεῖ πὼς ὁ κόσμος εἶναι ἀνοιχτὸς σ' αὐτὲς τὶς πλούσιες δυνατό-

τητες. Αὐτὴ ὅμως ἡ δυναμικὴ δὲν συντελεῖται μόνο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Θεό. Γιατί ὁ διάλογος δὲν ἀναπτύσσει μόνο αὐτὸ ποὺ δίνεται μέσα στὴ φύση τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ φέρνει μέσω τῶν ἀνθρώπων νέες δυνάμεις καὶ μορφὲς μέσα στὸν κόσμο, νέες δυνατότητες ἐπικοινωνίας, φυσικὰ σὲ μιὰ φορὰ ποὺ δὲν ἀντιβαίνει στὴ δημιουργία, ἀλλὰ ἀντίθετα τὴν τελειοποιεῖ μέσα στὸν ἄπειρο Θεό. Ὁ κόσμος εἶναι ὅπως οἱ πέντε ἄρτοι καὶ τὰ δυό ψάρια ποὺ πολλαπλασίασε ὁ Θεὸς μέσω τῶν ἀνθρώπων (τῶν ἀποστόλων), ἀλλὰ καὶ σὰν τὸ νερὸ ποὺ ἔγινε κρασὶ γιὰ μιὰ θερμότερη ἐπικοινωνία μὲ τὸ Θεό.

Ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ τους κατάσταση τὰ πράγματα καὶ τὰ πρότυπα τοῦ κόσμου εἶναι οἱ γέφυρές μας πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ἄλλους, γέφυρες ποὺ μᾶς ἀνεβάζουν πάντοτε πάνω ἀπὸ τὴ βεβαρημένη μας κατάσταση. Ἀλλὰ στὸ μέτρο ποὺ ἀνακαλύπτουμε πραγματικότητες καὶ ἔννοιες πιὸ βαθιὲς ἢ στὸ μέτρο ποὺ τὶς μεταμορφώνουμε μὲ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, μᾶς γίνονται γέφυρες μεγαλύτερης ἐπικοινωνίας, πιὸ διάφανες, πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ὁμοίους μας. Κυρίως τὰ πρόσωπα εἶναι τέτοιες γέφυρες ἀπεριορίστου πλούτου καὶ δύναμης πνευματικῆς. Ὡς γέφυρες εἶναι ὅλα μυστήρια (sacrements), μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια τοῦ ὅρου, ἂν καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριο εἶναι τό πρόσωπο τοῦ πλησίον μας[12], μὲ τὴ διαφάνεια ποὺ κερδίζει γιὰ τὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία μαζί μας· εἶναι ἡ ζωντανὴ ἀρχὴ κάθε κοινωνίας καὶ ἀνεξάντλητης ζωῆς σὲ ἐπικοινωνία πρὸς ἐκεῖνον. Τὸ ἀποκορύφωμα αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τὸ πραγματοποίησε ὁ Χριστός.

Πρὸς αὐτὴ τὴν ἀμοιβαία διαφάνεια τῶν προσώπων, ποὺ τοὺς καθιστᾶ διάφανους καὶ γιὰ τὸ Θεὸ παρασύροντας μαζὶ καὶ τὴ διαφάνεια τῶν πραγμάτων ὡς μέσων ἀγάπης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, προοδεύουμε στὸ μέτρο ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὴ δουλεία τῶν ἐγωιστικῶν παθῶν, αὐξάνοντας κατὰ τὴ δυνατότητα νὰ ξεχαστοῦν οἱ ἴδιοι χάρη τῶν ἄλλων σὲ μιὰν ἀγάπη ποὺ ὁλοένα καὶ μεγαλώνει.

4. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΥΝΑΜΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΓΙΟ ΠΝΕΥΜΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Στὶς παραπάνω γραμμὲς περιγράψαμε τὸ δυναμισμὸ τῆς δημιουργίας ὄχι ὅμως ὅπως ἐμφανίζεται στὰ πράγματα, ἀλλὰ ὅπως ἔπρεπε νὰ ἐμφανίζεται μὲ βάση τὶς πραγματικὲς δυνατότητες ποὺ ἀποτύπωσε σ' αὐτὴν ὁ Θεός. Στὴν πραγματικότητα ἡ ἁμαρτία ποὺ ἀκολούθησε παραμόρφωσε μὲ πολλαπλὸ τρόπο τὸ δυναμισμό της κι ἔτσι τὸν ἀποδυνάμωσε, χωρὶς ὅμως στὴν οὐσία νὰ τὸν καταστρέψει. Ἔτσι γίνεται πάρα πολὺ δύσκολο νὰ διακρίνουμε μέσα στὸ δυναμισμὸ αὐτὸ τὸ πλαστὸ ἀπὸ τὸ αὐθεντικό.

Μὲ τὴν ἁμαρτία τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἔχασαν τὴ συνείδηση τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐμβάλλει σ'αὐτὰ τὴν κίνηση πρὸς τὴν κατάπαυση μέσα στὴν ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, δηλ. τὴ συνείδηση ὅτι τὰ ἴδια καθὼς καὶ ὁλόκληρη ἡ δημιουργία εἶναι δωρεὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ ἀνοιχθοῦν περισσότερο πρὸς τὴν ἀγάπη του καὶ νὰ πληρωθοῦν τὰ ἴδια μ' αὐτὴ τὴν ἀγάπη

πρὸς τὸ Θεὸ καὶ μεταξύ τους, προσφέροντας ἔτσι τὸν ἑαυτό τους, καὶ μαζί τους τὰ ὄντα, στὸ Θεὸ καὶ στὰ ὁμοιά τους.

Ἡ κίνηση τῆς δημιουργίας ἔχασε ἔτσι τὴ θέρμη τῆς ἀγάπης καὶ τὴν προοπτικὴ μιᾶς ἄπειρης προόδου μέσα στὴν ἑνότητα. Ἡ κίνηση τῶν ἀνθρώπων ἔγινε μονότονη κίνηση πρὸς τὸ ἴδιο ἐγώ. Ὁ ἄνθρωπος ἀναζητᾶ μὲ ἀκόρεστη ἐπιθυμία νὰ σύρει πρὸς τὸν ἑαυτό του ὅλα τὰ πράγματα, νὰ παρασύρει τοὺς ἄλλους στὴ δική του ὑπηρεσία καὶ νὰ ἀποκρούει μιὰ τέτοια πράξη ἐκ μέρους τῶν ἄλλων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταλήγουμε σὲ bellum omnium contra omnes. Κατὰ κανόνα ἡ κίνηση ἑρμηνεύεται ὡς ἀτέρμονη καὶ μονότονη διαδικασία μέσα στὰ ὅρια τῆς φύσεως, ἀνάμεσα σὲ γεννήσεις καὶ θανάτους.

Ὁ θεῖος Λόγος, στὸν ὁποῖο τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς δημιουργίας ἔχουν τὴν ἀρχη καὶ τὸ τέλος τους, ἔγινε ἄνθρωπος ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει στοὺς ἀνθρώπους τὴν συνείδηση γιὰ τὸ νόημα τῆς κινήσεως ποὺ ὁδηγεῖ στὸ Θεὸ καὶ τὴν ἴδια τὴν κίνηση στὴν αὐθεντικότητα καὶ στὴν ἄπειρη προοπτική της. Μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀποκάλυψε τέλεια στοὺς ἀνθρώπους τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς κινήσεώς τους βρίσκονται σ'Αὐτὸν καὶ πρὸς Αὐτόν. Μὲ τὸ Χριστὸ ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ὑποκείμενο τοῦ λόγου (τῆς σκέψεως) καὶ τῆς κινήσεως τῶν ἀνθρώπων, δημιουργώντας μιὰ τέλεια συμφωνία μὲ τὸ λόγο καὶ τὴν κίνησή του, πού εἶναι ἀγάπη, καὶ προκαλώντας τὴν κίνησή τους πρὸς Αὐτὸν ὡς Θεὸ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα του, ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ πράξει ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιούργημα καθαυτό. Ἄνοιξε στὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη καὶ κίνηση τὴν ἄπειρη καὶ ὄχι μονότονη δύναμη καὶ προοπτικὴ πρὸς Αὐτόν. Ἀποκατέστησε τὴν ἀνθρώπινη κίνηση ὡς ἄπειρη κίνηση τῆς ἀγάπης, δηλ. ὡς κίνηση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ προσφέρεται αἰώνια στὸ Θεὸ, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἀδελφούς του κατὰ σάρκα. Τὸ ἀνθρώπινο καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἀνυψώθηκαν στὸ Χριστὸ, μέσα στὸ φῶς πάλι καὶ στὴν τάξη τῶν δώρων τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀντίστροφα σέ δῶρα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους τους. Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ ὕψιστο δῶρο τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀντίστροφα, ἐπειδὴ εἶναι πληρωμένοι μέ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεὸ. Μὲ τὸ Χριστὸ τὸ ἀνθρώπινο ἀνυψώθηκε στὴν ἐσχατολογική του ἀκρώρεια, δηλ. ἀναπαύεται μέσα στὴν ἀπειρία τῆς ἀγάπης ἔξω ἀπὸ κάθε κίνηση, ἐνῶ ὅλοι ἐμεῖς ἀνοίξαμε πρὸς Αὐτὸν τὸν ἐσχατολογικό μας ὁρίζοντα, πρὸς τὸν ὁποῖο προχωροῦμε.

Αὐτὴ ἡ θεία ἀγάπη, ἡ ἁπλωμένη μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση, καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπο τὸ τελειώτερο ἀνθρώπινο δῶρο στὸ Θεὸ καὶ στοὺς ἀνθρώπους. Παρόμοια καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐργαστηρίου ἢ ὡς ἑνοποιοῦ παράγοντα τῶν πάντων μεταξύ τους καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀποκαθίσταται μὲ τὸ Χριστὸ σὲ ὕψιστο βαθμὸ.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς λέγει:

«Ὁ Θεὸς μᾶς ἔχει κάνει ὅμοιους μὲ τὸν ἑαυτό του - ἀφοῦ ἔχομε κατὰ μέθεξη γνωρίσματα τῆς ἀγαθότητάς του ἀκριβῆ - καὶ ἀποφάσισε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες νὰ ὑπάρχουμε μέσα σ' αὐτὸν καὶ μᾶς ἔδωσε τρόπο ποὺ ὁδηγεῖ σ' αὐτὸ τὸ πανευτυχισμένο τέλος μὲ τὴν ὀρθὴ χρήση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὁ ἄνθρωπος ὅμως παραμέρισε ἑκούσια τὸν τρόπο αὐτὸν μὲ τὴν ἀθέμιτη χρήση

τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Γι' αὐτὸ ἔπρεπε, γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀποξενωθεῖ ἀπ' αὐτόν, ν' ἀντεισαχθεῖ ἕνας ἄλλος τρόπος θαυμαστότερος καὶ θεοπρεπέστερος ἀπὸ τὸν προηγούμενο, ὅσο ἀνώτερο εἶναι τὸ ὑπερφυσικὸ ἀπὸ τὸ φυσικό. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μυστήριο, ὅπως πιστεύομε ὅλοι, τῆς μυστικώτατης ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους... Γιατί εἶναι καταφάνερο σὲ ὅλους, ὅτι τὸ μυστήριο ποὺ ἐκπληρώθηκε στὸ Χριστό, στὸ τέλος τοῦ αἰώνα, εἶναι ἀναμφίβολα ἡ ἀπόδειξη καὶ ἡ ὁλοκλήρωση (*ἀποπλήρωσις*) τοῦ μυστηρίου ποὺ ἀστόχησε στὸν προπάτορά μας, στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰώνα».

Ὁ Χριστός, λόγῳ τῆς ἐνώσεώς του ὡς ἄνθρωπος μὲ μᾶς, μᾶς ἕνωσε μὲ τὸν ἑαυτό Του καὶ μεταξύ μας καὶ ἂν θέλετε, μᾶς ὡδήγησε στὸ ἴδιο τέλος, στὸ ὁποῖο ὡδήγησε τὴν ἀνθρώπινη φύση Του, δηλ. στὸ τέλος, στὸ ὁποῖο θέλησε νὰ μᾶς ὁδηγήσει ὁ Θεὸς μὲ τὴν κίνηση ποὺ μᾶς ἐνέβαλε μὲ τὴ δημιουργία:

«Ἕνωσε μὲ τὸν ἑαυτό του σὲ μιὰν ὑπόσταση τὴ δική μας φύση ἀδιαίρετα καὶ συνάμα ἀσύγχυτα καὶ μέσω τῆς ἁγίας σάρκας του, ποὺ πῆρε ἀπὸ μᾶς καὶ ποὺ εἶναι δική μας μὲ ψυχὴ νοερὴ καὶ λογική, μᾶς ἔχει συμπήξει μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅπως μὲ ἀπαρχὴ καὶ μᾶς ἀξίωσε νὰ εἴμαστε ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ μ' Ἐκεῖνον κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση του. Ἔγινε δηλαδή, καθὼς ἔχουμε προορισθεῖ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες· νὰ ὑπάρχουμε μέσα σ' αὐτὸν σὰν μέλη τοῦ σώματός του»[13]. Ἔτσι δείχνει ὅτι καὶ ἐμεῖς ἐπίσης δημιουργηθήκαμε γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση αὐτή, γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τοῦ Θεοῦ, ποὺ μᾶς ἀφορᾶ πρὸ τῶν αἰώνων.

Ὁ ἀρχικὸς δυναμισμὸς τοῦ κόσμου ἀποκτᾶ νέα ἔνταση καὶ ἐπανατοποθετεῖται μὲ τὸ δυναμισμό, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Χριστό, στὴν αὐθεντική του γραμμή. Ὁ δυναμισμὸς αὐτὸς δὲν συναντᾶ τὸν ἄνθρωπο ὡς tabula rasa. «Ὁ καινὸς τρόπος», ποὺ σφραγίζει τὴν κίνηση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως πρὸς τὸν Θεό, δὲν μεταβάλλει τὸ λόγο τῆς φύσεως καὶ τῆς κινήσεώς της, ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον ἕνας τρόπος ποὺ ἀποκαθιστᾶ τὴν κίνηση τῆς δημιουργίας.

Ἡ προέκταση καὶ ἡ ἀποτύπωση σὲ μᾶς τοῦ ἀνθρώπινου δυναμισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ βρίσκεται σὲ τέλεια ἁρμονία μὲ τὸ Θεό, δὲν εἶναι παρὰ ἡ προέκταση τῆς καθολικῆς ἀγάπης του πρὸς τὸ Θεὸ καὶ πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα ἀδελφούς του. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἀποκαθιστᾶ περισσότερο ἀπὸ ὁ,τιδήποτε ἄλλο πράγμα τὴν αὐθεντικότητα τῆς φύσεώς μας. «Ἡ ἀγάπη ἀναγκάζει τὴ θέλησή μας νὰ κινηθεῖ σύμφωνα μὲ τὴ φύση, ἐγκαταλείποντας τὸ χωρισμὸ ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ τὴ φύση. Ἔτσι λοιπόν, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, εἴμαστε ἕνα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ θέληση γινόμαστε ἕνα καὶ μποροῦμε νὰ ἀνήκουμε στὸ Θεὸ καθὼς καὶ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, χωρὶς νὰ ὑπάρχει πιὰ ὁποιοσδήποτε χωρισμὸς ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ τὴ φύση. Ἔτσι λοιπόν, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, εἴμαστε ἕνα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ θέληση γινόμαστε ἕνα καὶ μποροῦμε νὰ ἀνήκουμε στὸ Θεὸ καθὼς καὶ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο, χωρὶς νὰ ὑπάρχει πιὰ ὁποιοσδήποτε χωρισμὸς ἀνάμεσα στὸ Θεὸ καὶ σὲ μᾶς, ἀφοῦ μὲ τὸ νόμο τῆς χάριτος πρόθυμα ἀνανεώνουμε τὸ νόμο τῆς φύσεως»[14].

Ἡ «χριστική» ὅμως διάσταση, ποὺ μεταδόθηκε στὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τὸ Χριστὸ μέσα στὴν Ἐκκλησία (ἀφοῦ βέβαια εἶναι ἡ κεφαλή της), εἶναι ταυτόχρονα καὶ διάσταση πνευματική. Ἐὰν ὁ Χριστός, θεωρούμενος ὡς πρόσωπο ποὺ εἶναι θεωρητικὰ μακρυὰ ἀπὸ μᾶς, γίνεται τὸ ζωτικὸ καὶ μεταμορφωτικὸ

ὑποκείμενο τῆς κινήσεως σὲ μᾶς, τοῦτο γίνεται μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Στὸ μέτρο ποὺ ὁ Χριστὸς μεταδίδεται σὲ μᾶς καὶ μᾶς μεταμορφώνει ὅλο καὶ περισσότερο σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα του γινόμαστε καὶ μεῖς πνευματικοί. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ πρόοδός μας κατὰ Θεό, ποὺ εἶναι ἐπίσης ἡ πρόοδος τοῦ Θεοῦ σὲ μᾶς, ταυτίζεται μὲ τὴν πνευματοποίησή μας. Πνευματοποίηση εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ φυσικοῦ καὶ λογικοῦ στοιχείου μέσα μας καθὼς καὶ στὶς σχέσεις μας μὲ τὴ φύση καὶ τοὺς συνανθρώπους μας, ἀπὸ τὶς ὑπερφυσικὲς καὶ ὑπερλογικὲς δυνάμεις τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς ἡ πιὸ ἔντονη ἐνεργοποίηση τῶν πλούσιων ζωτικῶν δυνάμεων καὶ δυνατοτήτων, ποὺ εἶναι ἀκατόρθωτες ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ τὴ φύση γενικά, ὥς τὸ σημεῖο ὅπου τὸ θαῦμα - δηλ. τὸ ἀδύνατο γιὰ τὴ φύση - γίνεται σ' αὐτὴ καὶ μ' αὐτὴ κατορθωτό.

Πνευματοποίηση σημαίνει τὴν κυριαρχία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέσα στὸ δικό μας πνεῦμα, στὴ κατώτερες ὁρμὲς τοῦ σώματός μας καὶ στοὺς ἄτεγκτους νόμους τῆς ὑλικῆς του φύσεως, καὶ ἡ μετατροπή τους σὲ εὔθετο ὄργανο τοῦ πνεύματος καὶ διάφανο στὸ κάλλος, ἀπαλλαγμένο μέσα σ' Αὐτὸ ἀπὸ κάθε ἐγωϊσμό, ἀπὸ κάθε ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ αὐτο-συντήρηση, ποὺ ἀντιτίθεται στὴν τέλεια δραστηριοποίηση τῆς ὑπάρξεώς του ὡς προσώπου ἀνοιχτοῦ πρὸς τὴν κοινωνία, πρὸς τὸ ἀνεξάντλητο φῶς τῆς θείας ἀγάπης, ποὺ πρέπει νὰ μεταδοθεῖ στοὺς ἄλλους.

Μόνο μὲ τὴν πνευματοποίηση αὐτὴ τὸ ἀνθρώπινο «ἐργαστήριο», ποὺ μεταμορφώνει καὶ ἑνοποιεῖ τὸν κοσμο, φλογίζεται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ τοὺς ἑνοποιήσει, γιὰ νὰ τοὺς σμιλεύσει σὲ κατὰ Θεὸ ἑνότητα. Πνευματοποίηση εἶναι ἡ πιὸ εἰδικὴ καὶ πιὸ τέλεια διάσταση τοῦ δυναμισμοῦ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Μόνο χάρη σ' αὐτὴ ὁ ἀνθρώπινος δυναμισμὸς ὄχι μόνο πραγματοποιεῖ ὅ,τι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιλέγει μέσα ἀπὸ τὶς δυνατότητες τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἀποκτᾶ τὴ δύναμη γιὰ νὰ κατορθώσει τὰ ἀκατόρθωτα - τὰ κεκρυμμένα ὡς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ θεῖο ἄπειρο, δηλ. ἀκατόρθωτα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς φύσεως, ἀλλὰ προορισμένα γι' αὐτήν. Ἡ πνευματοποίηση μεταδίδει στὴ φύση μας μιὰ διαφάνεια ἀκραίας λεπτότητας (ἀκραίας εὐαισθησίας), ἡ ὁποία δὲν θέτει κανένα ἐμπόδιο στὶς θεῖες ἐνέργειες, ποὺ μεταμορφώνουν καὶ ἑνοποιοῦν τὴ δημιουργία, μιὰ εὐαισθησία ποὺ τὶς καθιστᾶ προσιτὲς στὸν ἄνθρωπο καὶ μιὰ ἐγγύτητα μέσα σὲ μιὰν ἀκραία θερμότητα. Μὲ τὴν πνευματοποίηση ὁ ἄνθρωπος γίνεται Θεὸς κατὰ χάρη, ὑποκείμενο κατὰ μετοχὴ στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες ποὺ μεταμορφώνουν, μετασχηματίζουν καὶ ἑνοποιοῦν στὸ Θεό, στὸ ἀκρότατο ὅριο, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα. Μὲ τὴν πνευματοποίηση οἱ ἄνθρωποι προοδεύουν στὸ διάλογό τους ὄχι μόνο μὲ συμφωνία τῶν αἰσθημάτων τους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀμοιβαία δωρεὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων τους, ἀφοῦ ἀκριβῶς προοδεύουν μέσα στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἑνοποιοῦσα δύναμη τοῦ Θεοῦ.

5. Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΔΥΝΑΜΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΔΥΝΑΜΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΔΥΝΑΜΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ἡ «χριστική» καὶ πνευματικὴ διάσταση δὲν μᾶς δίνεται στὸν ἔσχατο βαθμό της ἀκόμα οὔτε καὶ μέσα στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀλλὰ μᾶς δίνεται μόνο ὡς ἀρραβώνας ἢ ὡς δυνατότητες καὶ ἀπαρχὲς πραγματικὲς ποὺ μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθοῦν μὲ τὸ δυναμισμὸ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ κόσμος τῆς Ἐκκλησίας διακρίνεται ἀπὸ τὸ ἐκτός της κόσμο μόνο στὸ ὅτι διακρατεῖ τὶς δυνατότητες καὶ δυνάμεις αὐτὲς καὶ ἔχει συνείδηση τῆς ἀρχῆς τους καὶ τοῦ τέλους τους στὸ Χριστὸ καὶ στὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἢ ἀκόμα στὸ ὅτι ἡ δυνατότητα γιὰ μιὰ βαθμιαία καὶ μεγαλύτερη ἑνότητα μὲ τὸ Χριστὸ ἢ γιὰ μιὰ ἑνότητα τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους ἔχει ἀπαλλαγεῖ πραγματικὰ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας χάρη στὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μέλη της κοινωνοῦν μὲ τὸ Χριστὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

Κατὰ βάση ὁ κόσμος τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μόνο μιὰ ὁριζόντια καὶ μονόπλευρη πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ ἕνα κατακόρυφο σύνθετο. Τὰ μέλη της βρίσκονται μέσα στὸν ἀόρατο χῶρο, ὁ ὁποῖος ἀντανακλᾶται κατὰ κάποιο τρόπο μέσα στὸν ὁρατό, σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα, ὅμοια μὲ τὶς κορυφογραμμὲς τῶν βουνῶν, ἑνωμένα στὴν ἴδια ἁλυσίδα, ἀφοῦ ὅλα γνωρίζουν τὴν κατεύθυνση τῆς κινήσεώς τους πρὸς τὸ Θεὸ καὶ συμμετέχουν στὶς δυνάμεις τοῦ Πνεύματος μὲ σκοπὸ νὰ προοδεύσουν πρὸς τὸ ἐπίπεδο τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως σημειώσαμε πρίν, ὁ κόσμος τῆς Ἐκκλησίας - ὅπως καὶ ὁ ἐκτός της κόσμος - δὲν μπόρεσε στὸ παρελθὸν νὰ ἐνεργοποιήσει τέλεια τὸν ἑνοποιὸ δυναμισμό του ἐξαιτίας τῆς μορφῆς τῶν κρατῶν καὶ τῶν μεταξύ τους σχέσεων ὅπως καὶ ἐξαιτίας τῆς ἀκαμψίας τῶν κοινωνικῶν δομῶν τῆς διαιρέσεως. Μόνο μέσα στὶς νέες αὐτὲς συνθῆκες εἶναι δυνατὸ ὁ «χριστικός» καὶ πνευματικὸς δυναμισμὸς τῆς Ἐκκλησίας νὰ βρεῖ ἐπίσης τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὴν φιλοδοξία του γιὰ ἑνοποίηση τῶν ἀνθρώπων στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐλευθερία ἢ γιὰ νὰ προσφέρει τὴ συμβολή του στὶς προσπάθειες τοῦ κόσμου γενικὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή.

Ὁπωσδήποτε ὅμως ὑπάρχουν σχέσεις ἀνάμεσα στὸ δυναμισμὸ τοῦ κόσμου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ δυναμισμὸ τοῦ ἐκτός της κόσμου.

Ὁ δυναμισμὸς τοῦ κόσμου τῆς Ἐκκλησίας προκαλεῖται καὶ ὑποβαστάζεται ἀπὸ τὸ δυναμισμὸ τοῦ ἐκτός της κόσμου. Ὅταν ὅμως προκληθεῖ μιὰ φορὰ ἀπ' αὐτὸν ἐπιδιώκει νὰ τὸν μεταμορφώσει, διανοίγει σ' αὐτὸν τὴν προοπτικὴ τοῦ ἄπειρου καὶ ἐμφυσᾶ ἐντονώτερα σ' αὐτὸν τὴν ἀγάπη καὶ μιὰ βαθύτερη ἐνόραση γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀπαιτεῖ ἕνα ἰσχυρότερο σεβασμὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία του.

Ὁ κόσμος ὅμως τῆς Ἐκκλησίας ἔχει κι αὐτὸς μιὰ πρωτοβουλία χωρὶς νὰ ἀναμένει παθητικὰ τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ δυναμισμοῦ ἀπ' ἔξω γιὰ νὰ συμμετάσχει στὸ δυναμισμὸ αὐτό, καὶ νὰ τὸν μεταμορφώσει. Ὁ δυναμισμὸς τοῦ κόσμου βρισκόταν καὶ βρίσκεται ἀκόμη σὲ μεγάλο βαθμὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν προοπτικῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδελφωσύνης ποὺ ἀνοίγονται στὸν κόσμο μὲ τὸν χριστιανισμὸ καὶ ἐπανέρχεται συχνὰ μὲ αὐξανόμενη ἔνταση

πρὸς τὸν κόσμο τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ μόνο ἡ ἐλπίδα γιὰ τέλεια δικαιοσύνη καὶ ἀδελφωσύνη στὸ ἐπέκεινα δὲν ἐξαρκεῖ γιὰ νὰ τὸν ἐρεθίσει.

Ἔτσι λοιπὸν ἀνάμεσα στὸ δυναμισμὸ τοῦ κόσμου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκείνου ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία δημιουργεῖται ἀκατάπαυστα ἕνα ἀμοιβαῖος ἐπηρεασμός.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΔΥΝΑΜΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τὸ ἰδιαίτερο ἀνθρώπινο Ἐγὼ - στὴν κυριολεξία τὸ μοναδικὸ Ἐγὼ - περιέχει καθαυτὸ καὶ τὴν κοινωνικὴ διάσταση, μὲ τὴν ὁποία ζεῖ τὴν εὐθύνη ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, ὅσο μάλιστα εἶναι πιὸ ἀνθρώπινο, καὶ ἔτσι γίνεται ἕνα εἶδος Ἐγὼ - στηρίγματος γιὰ τὸ Ἐγὼ τῶν ἄλλων. Ἕνας πατέρας ζεῖ πιὸ ἔντονα τὰ παθήματα, τὶς ἀτυχίες, τὶς δυσκολίες τῶν παιδιῶν του ἀπ' ὅσο τὰ ἴδια τὰ παιδιά. Εἶναι ἕνα εἶδος Ἐγὼ τοῦ Ἐγώ τους. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν τὸ Ἐγώ τους ὑποστήριγμα γιὰ τὸ Ἐγὼ ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἐπίσης ὁ Χριστὸς «προσέλαβε» (*ἐνυποστήσας*) στὸ πρόσωπό του ὅλους ἐκείνους ποὺ δέχονται αὐτὸ καθὼς ἐπίσης καὶ θανατώθηκε, ἔπαθε καὶ πάσχει γιὰ ὅλες τὶς ἁμαρτίες μας καὶ γιὰ ὅλες τὶς θλιβερὲς συνεπειές τους στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον.

Ἐπίσης, ὅποιος πάσχει γιὰ τοὺς ἄλλους λησμονεῖ τὸ δικό του Ἐγώ, γίνεται τὸ Ἐγὼ τῶν ἄλλων καὶ ὑποφέρει τὰ πάθη καὶ τὶς δυσκολίες τους. Γίνεται τὸ διάφανο ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο βλέπει ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, δέχεται ὁ ἴδιος τὶς ἀκτῖνες τῆς ζωῆς τους καὶ γίνεται ὑπεύθυνος γιὰ ὅλους μπροστὰ στὸ Θεό.

Ὅσοι ἑνώνονται μὲ τὸ Χριστὸ προσθέτουν στὸ Ἐγώ τους τὴν ποιότητα τοῦ διάφανου Ἐγὼ πρὸς τὰ διάφανα Ἐγὼ τῶν ἄλλων, πάσχουν γι' αὐτούς, ἀγωνίζονται γι' αὐτούς, συμβάλλουν στὴν ἐνσωμάτωσή τους μέσα στὴ δικαιοσύνη, τὴν εἰρήνη, τὴν ἀδελφωσύνη. Τὴ δύναμη αὐτὴ δέχονται ἀπὸ τὸ Χριστό, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ ὕψιστο Ἐγὼ γιὰ ὅλους, τὸ Ἐγὼ ποὺ μᾶς διακρατεῖ καὶ ποὺ μᾶς μεταβιβάζει ἀκόμη τὴν εὐθύνη τῶν ἄλλων μπροστὰ στὸ Θεό.

Ἡ διάσταση τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴ διαφάνεια αὐτὴ μὲ τὴν εὐθύνη, δηλ. αὐτῆς τῆς ἀμοιβαίας ἐσωτερικότητας μὲ τοὺς ἄλλους, ἀποκτᾶ μιὰν ἄπειρη προοπτική, ποὺ ἐξισώνεται μὲ τὴν ἄπειρη πνευματικοποίηση. Ἐπιβάλλει στοὺς χριστιανοὺς ἕναν ἄπειρο δυναμισμὸ μὲ στόχο τοὺς ἴδιους καὶ τοὺς ἄλλους, μὲ στόχο τὴν τελειοποίησή τους μὲ τὴν τελειοποίηση τῶν σχέσεων τῆς ἀγάπης μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μεταξύ τους. Τὴν ὑποκατάσταση αὐτὴ τοῦ Ἐγώ μου μὲ τὸ Ἐγὼ τῶν ἄλλων ἢ ἀντίστροφα καὶ τὴν ἕνωση ποὺ ἀκολουθεῖ περιγράφει ἐπίσης ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής: «Ἡ ἀγάπη συνάγει τοὺς διηρημένους καὶ ἑνοποιεῖ ἐκ νέου τὸν ἄνθρωπο κατὰ λόγο καὶ κατὰ τὸν τρόπο του, ἐξισώνει καὶ ἀφανίζει τὶς ἀνισότητες καὶ τὶς διαφορὲς τῆς θελήσεως... Ἔτσι μὲ τὴν ἀγάπη ὁ ἄνθρωπος ἕλκει τὸν ἄλλο στὸν ἑαυτό του καὶ τὸν προτιμᾶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καθόσον μάλιστα προηγουμένως τὸν ἀπωθοῦσε καὶ προτιμοῦσε τὸν ἑαυτό του.[15] Ἐπίσης «δὲν θεωρεῖ πιὰ τὸν ἄλλο ὡς ἕτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ γνωρίζει τὸν ἕνα ὡς τοὺς πάντες καὶ τοὺς πάντες ὡς ἕνα»[16].

Αὐτὴ εἶναι ἡ φιλοδοξία ποὺ ἐμψυχώνει καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ προοπτικὴ ποὺ κατευθύνει τὸ δυναμισμὸ τοῦ κόσμου τῆς Ἐκκλησίας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. The Church and the World, στὸ St. Vladimir's Theological Quarterly, τομ. 13, τεῦχ. 12, 1969, σελ. 41.

2. *Ἄπορα*, P.G. 91, 1073C.

3 Ὀπ. παρ. στ. 1092C.

4 Ὁ. παρ. στ. 1100B.

5 *Ἄπορα*, στ. 1081.

6 *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικὰ καὶ πρακτικά*, κεφ. 87, Φιλοκαλία, 3η ἔκδ. τόμ. Δ΄, Ἀθήνα 1969.

7 Ἴδιο ἔργ. 78, σελ. 162.

8 Paradoxe de l'Église, στὸ Contacts, ἀρ. 8-9 1975, σελ. 48.

9 *Ἄπορα*, P.G. 91, 1315.

10 Interrogations et allusions, στὸ La pensée grecque. Essayistes contemporains, ρουμανικὴ μετάφρ. Cluj - Napoca, ἔκδ. Dacia 1975, σελ. 24-25.

11 Ἴδιο ἔργ., σελ. 33.

12 Ὁ Hans Urs von Balthasar ὁμιλεῖ γιὰ τὸ «μυστήριο τοῦ ἀδελφοῦ», στὸ Dieu et l'homme d'aujourd' hui, ἔκδ. Desclée et Brouwe 1966, σελ. 150.

13 *Ἄπορα*, P.G. 91 1097D.

14 Ὀπ. παρ. στ. 1097.

15 Ὀπ. παρ. στ. 400A.

16 Ὀπ. παρ. στ. 400C.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Ἡ εἰσήγηση τοῦ καθηγητοῦ π. Staniloae ποὺ ἀκούσαμε εἶναι γραμμένη μὲ πολλὴ περίσκεψη καὶ βαθειὰ γνώση καὶ τοποθετεῖ τὴ δυναμικὴ τοῦ κόσμου στὴν Ἐκκλησία σὲ φιλοσοφικὴ καὶ πατερικὴ βάση. Ἔκανε ἐπίσης σοβαρὲς παρατηρήσεις γιὰ τὶς νέες μορφὲς τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κόσμου καὶ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ δυναμικότητα τοῦ κόσμου ποὺ εἶναι μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Ὅλα αὐτὰ θὰ δώσουν ἀφορμὴ γιὰ σοβαρὴ συζήτηση.

Ἀπὸ τὴ δική μου τὴν πλευρὰ θεώρησα καλὸ νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἕνα θέμα, ποὺ ὁ καθηγητὴς Staniloae τὸ πλησιάζει χωρὶς νὰ ἀναπτύσσει διεξοδικά, δηλαδὴ στὸν πόλεμο τοῦ κόσμου ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχε αὐτὸς στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὶς σημασίες ποὺ ἔχει ἡ λέξη κόσμος, μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ χριστιανικὴ ποὺ ὑπάρχει καὶ στὴν Κ. Διαθήκη. Κόσμος σημαίνει τοὺς ἀνθρώπους ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Χριστό, τοὺς ὀπαδούς του καὶ τὴν Ἐκκλησία.

Ὁ ἄνθρωπος ζοῦσε στὴν ἁμαρτία καὶ δὲν μποροῦσε μόνος του νὰ σωθῇ. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ πλάσμα του οἰκονόμησε ἔτσι τὰ πράγματα, ὥστε νὰ ἐνσαρκωθῇ ὁ Υἱός του, νὰ θυσιασθῇ στὸ Σταυρὸ καὶ νὰ φέρει τὴ σωτηρία

καὶ τὴ συνδιαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Δημιουργό του. Ὁ Χριστὸς προσέλαβε τὴν ἁμαρτωλὴ ἀνθρωπότητα καὶ τὴν ἔσωσε πάνω στὸ Σταυρό. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστήριο τῆς θείας οἰκονομίας, ποὺ ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ τὸ πιστεύσει, νὰ τὸ κάνει δικό του καὶ νὰ σωθῇ. Ὁ ἄνθρωπος προσοικειώνεται τὴ θεία οἰκονομία καὶ λυτρώνεται μέσα στὴν Ἐκκλησία ποὺ εἶναι σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ φυλάσσει τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, τὴ σωτηρία τοῦ Σταυροῦ, τὴν κοινωνία καὶ τὶς δωρεὲς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ σωτηρία καὶ ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ δίνονται δωρεὰν σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως καθένας πρέπει νὰ τὰ ζητήσει καὶ νὰ πιστέψει στὸ Χριστό.

Ἐδῶ βρίσκεται μιὰ διαχωριστικὴ γραμμὴ ποὺ πρέπει κανεὶς νὰ τὴν περάσει καὶ τὴ γραμμὴ αὐτὴ τὴ χάραξε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. «Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον» (Ἰωάν. 1,11)· «ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστι καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει» (Λουκ. 12,30). Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μίλησε γιὰ τὸν κόσμο, γιὰ ὅσους δηλαδὴ δὲν τὸν πίστεψαν καὶ εἶπε ποιὰ θὰ εἶναι ἡ στάση τους ἀπέναντί του καὶ ἀπέναντι τῶν ὀπαδῶν του. Ὁ κόσμος μίσησε αὐτὸν τὸν ἴδιο καὶ θὰ μισήσει καὶ τοὺς μαθητές του (Ἰωάν. 15,18ἑξ.). Ὁ κόσμος θὰ χαίρεται καὶ οἱ ἀπόστολοι θὰ λυποῦνται (Ἰωάν. 16,20).

Ὁ ἀγώνας ἀνάμεσα στὸν Χριστὸ καὶ στὸν κόσμο ἔφτασε στὸ κορύφωμά του μὲ τὴν φαινομενικὴ νίκη τοῦ κόσμου στὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως ἡ σκέψη καὶ οἱ βουλὲς τοῦ Θεοῦ εἶναι διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες καὶ αὐτὸ ποὺ θεωρήθηκε ὡς ἧττα τοῦ Χριστοῦ, στάθηκε ὁ θρίαμβος, γιατὶ ὁ θάνατος ἔφερε τὸ λυτρωμὸ καὶ τὴν Ἀνάσταση.

Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Κ. Διαθήκης σχηματίστηκαν οἱ δύο παρατάξεις, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ὁ κόσμος ποὺ μάχεται ἐναντίον τους ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ζητᾶ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσει. Ὁ Χριστὸς εἶπε στοὺς μαθητές του: «Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων» (Ματθ. 10,16).

Οἱ χριστιανοὶ εἶχαν τὴ συναίσθηση ὅτι ἦταν κάτι τὸ διαφορετικό. Ἦταν οἱ πτωχοί, οἱ ἅγιοι, οἱ χωρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πάροικοι καὶ παρεπίδημοι, νέον ἔθνος, τρίτο γένος, ὁ Ἰσραὴλ τῆς χάριτος. Σκέπτονταν διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν κόσμο ποὺ τοὺς τριγύριζε, ἄλλαξαν τὴ ζωή τους, εἶχαν διαφορετικὲς ἐλπίδες, διαφορετικὲς ἀπόψεις, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, δὲν δέχονταν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὸ περιβάλλον τους.

Ὡστόσο δὲν ἦταν ἀδιάφοροι γιὰ τὸ δράμα τοῦ κόσμου ποὺ τοὺς περιτριγύριζε. Πίστευαν ὅτι εἶναι ἡ «μικρὴ ζύμη» καὶ ὁ κόσμος εἶναι τὸ ζυμάρι ποὺ ἔχουν χρέος νὰ τὸ ἀλλάξουν. Αἰσθάνονταν τὸ καθῆκον νὰ διαδώσουν τὴν πίστη τους καὶ νὰ κάνουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μετόχους τῆς σωτηρίας. Ἔπρεπε τὸ Εὐαγγέλιο νὰ κηρυχθῇ σ' ὅλον τὸν κόσμο καὶ ὅλοι νὰ γίνουν πρόβατα τοῦ ἴδιου ποιμένα.

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως ποὺ δὲν πιστεύουν δὲν περιορίζονται στὴν ἀπιστία τους, ἀλλὰ ἐνεργοῦν ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανῶν. Ἡ δράση αὐτὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ διαφωνία καὶ φθάνει μέχρι τὴν εἰρωνεία, τὴν ἐχθρότητα καὶ τὴ σωματικὴ βία, ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὴ φυσικὴ ἐξόντωση τῶν χριστιανῶν. Τὰ φαινόμενα αὐτὰ δὲν παρατηρήθηκαν μόνον τὰ παλαιὰ χρόνια.

Βασικὰ ἡ ἀντίθεση προέρχονταν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἦταν

μιὰ κοινότητα ἀνθρώπων ποὺ ζητοῦσαν νὰ ἀνατρέψουν τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ζωὴ καὶ τάξη ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ νὰ ἐπιβάλλουν νέες ἀντιλήψεις, ποὺ γιὰ τὸν κόσμο ἦταν ἀπαράδεκτες.

Ἡ διαμάχη ὅμως αὐτὴ δὲν διατηρήθηκε καὶ βρέθηκε τρόπος συμβιβασμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία πῆρε τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τοῦ κόσμου, τὸ διοικητικό του σύστημα, ἔγινε κι αὐτὴ ἐξουσία, μπῆκε στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικοπολιτικὸ σύστημα τοῦ κόσμου καὶ θεωρήθηκε καὶ αὐτὴ στοιχεῖο τῆς τάξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς πειθαρχίας. Ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀντίθεση καὶ ἔγινε θέση. Ἔτσι ὅμως πρέπει νὰ ἀναρωτηθῆ κανεὶς ἂν κέρδισε ἢ ἔχασε ἀπὸ τὸν προορισμὸ καὶ τὴν ἀποστολή της. Βέβαια δὲν μποροῦσε νὰ βρίσκεται διαρκῶς σὲ διωγμὸ καὶ ἀντίθεση, ἀλλὰ πρέπει νὰ σκεφθεῖ κανεὶς τί διατήρησε ἀπὸ τὴν πρώτη της ὁρμή, ὅταν ἔγινε κι αὐτὴ ἕνας τροχὸς τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ συστήματος, ἔστω καὶ ἂν εἶχε τὴν ἀξίωση νὰ τὸ ἐπηρεάσει καὶ νὰ τὸ μεταμορφώσει.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἔβαλαν τὰ ὅρια λέγοντας ὅτι ἡ Πολιτεία ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐπίγεια εὐτυχία τῶν πολιτῶν – ποὺ ἦταν χριστιανοὶ – καὶ ἡ Ἐκκλησία γιὰ τὴν ἐπουράνια εὐδαιμονία τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει ὅλη τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ τῶν χριστιανῶν καὶ ἀφήνει στὴν Ἐκκλησία τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ μέλλουσα ζωή. Ἔτσι διχάζεται ὁ ἄνθρωπος καὶ χωρίζονται οἱ σφαῖρες ἐπιδράσεως. Ὅμως ὁ Χριστὸς δίδαξε ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος στὸν Θεό.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἐπέδρασε στὴ νομοθεσία καὶ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς πολιτείας, αὐτὸ ὅμως οὔτε ἀρκετὸ εἶναι οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ γίνεται πάντοτε, γιατὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς πολιτείας. Στὸ Βυζάντιο ὑπῆρχε συμφωνία τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν πολιτεία καὶ κοινὰ ἰδανικά, ὅμως ὅταν παρουσιάζονταν διαφωνίες ξέρουμε μὲ ποιὰ μέσα ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ ἐπέβαλε τὴ θέλησή της στὴν Ἐκκλησία.

Ὁ Χριστὸς εἶπε ὅτι ἡ διδασκαλία του πρέπει νὰ ἐπιδρᾶ ὁλοκληρωτικὰ στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Μὲ αὐτὸ τὸν ἐναγκαλισμὸ ἀπὸ τὸν κόσμο ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπέμεινε σὲ μιὰ βασική της ἐπιδίωξη, δηλαδὴ νὰ μεταμορφώσει ὁλοκληρωτικὰ τὸν κόσμο. Τὸ προφητικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ἔζησε στοὺς μοναχούς, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι πρέπει ν' ἀφιερώσουν ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό τους στὸ Χριστὸ καὶ τὸ πραγματοποίησαν.

Ὁ συμβιβασμὸς αὐτὸς προχώρησε ἀκόμη περισσότερο καὶ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις καὶ περιόδους ἡ Ἐκκλησία ἔγινε ὑπηρέτης τοῦ κόσμου ποὺ ἐκδηλώνονταν μὲ τὴ μορφὴ τοῦ κράτους. Συμπορεύτηκε μὲ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ συστήματα, μὲ ἐθνικὲς ἰδεολογίες ποὺ ἦταν ἀντίθετες μὲ τίς χριστιανικὲς ἀρχὲς καὶ υἱοθέτησε καὶ ἡ ἴδια τὰ συστήματα αὐτά· ὅμως ὁ κόσμος ἄφησε σ' αὐτὴ τὴν παρηγοριὰ ὅτι ἀσκεῖ ἐξουσία καὶ κυριαρχία τέτοια, ποὺ ἦταν πάλι ἀντίθετη στὸ χριστιανικὸ πνεῦμα. Ὁ Χριστὸς εἶπε: «Οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύσουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτως δέ ἐστιν ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ὃς θέλη μέγας γενέσθαι ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὃς ἂν θέλη ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος» (Μάρκ. 10, 42-43).

Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία ποὺ ἔγινε ἐξουσία τὴν ἄσκησε ὅπως τὴν ἀσκεῖ καὶ ὁ

κόσμος. Ἔπεσε στὴν παγίδα τῆς ἐκκοσμικεύσεως, κάτι ποὺ δὲν ἀνήκει οὔτε στὸ χαρακτῆρα οὔτε στὸν προορισμὸ καὶ τὴν ἀποστολή της. Γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἡ σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ ἀναγνώρισε ὅτι ἡ Ἐκκλησία στὴν πάροδο τῶν αἰώνων συμπεριφέρθηκε «μὲ τρόπους ἐλάχιστα σύμφωνους καὶ μάλιστα ἀντίθετους πρὸς τὸ εὐαγγελικὸ πνεῦμα» (Συνοδικὴ διακήρυξη Dignitatis humanae ἀρ. 12).

Καὶ συνέβη τὸ παράδοξο νὰ ἔρθουν ἄνθρωποι κοσμικοὶ γιὰ νὰ φέρουν στὴ ἐπιφάνεια καὶ νὰ ἐπιβάλλουν ἀντιλήψεις ποὺ μοιάζουν μὲ τὶς χριστιανικές, ἔστω καὶ μὲ διαφορετικὸ χρῶμα καὶ παρακινημένοι ἀπὸ ἐλατήρια ἄσχετα μὲ τὰ χριστιανικά.

Ἔτσι ὁ κόσμος ἀντὶ νὰ μάχεται τὴν Ἐκκλησία κατάφερε νὰ τὴν ὁδηγήσει σὲ συμβιβασμὸ καὶ ὑποταγὴ καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες βρῆκαν τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς τὸ σύστημα αὐτὸ βολικό. Εἶναι κι αὐτὴ μιὰ ἄλλη μορφὴ ἐκκοσμικεύσεως. Κλασσικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸ ἀστικὸ καθεστὼς ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση. Μετὰ τὸ διωγμὸ ποὺ ὑπέφερε ἡ Ἐκκλησία, ἔγινε τὸ στήριγμα τοῦ καθεστῶτος αὐτοῦ ὄχι μόνον στὴ Δύση, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀνατολή. Ἂς θυμηθοῦμε τὶς ἐγκυκλίους τοῦ Πατριαρχείου ὅπου μιλοῦσε γιὰ τοὺς «ἄθεους φραντζέζους». Κατόπι κάθε ἰδεολογία ποὺ ἦταν ἀντίθετη στὸ ἀστικὸ καθεστὼς συνάντησε τὴ σταθερὴ ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔχομε καὶ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο παραδείγματα γιὰ τὸ τί περίμενε ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ὡρισμένοι Ἕλληνες κατηγοροῦν τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως γιατὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας δὲν ἐξελλήνισε τοὺς Σλάβους τῆς Βαλκανικῆς.

Ἱστορικοὶ κατηγοροῦν τοὺς Ἐπισκόπους τῆς τουρκοκρατίας ὅτι δὲν ὀργάνωσαν ἐπαναστάση ἐναντίον τῶν Τούρκων γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν Ἑλλάδα. Τέλος ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἑλλήνων Βιομηχάνων εἶπε ὅτι θὰ προστατεύσει τὴ θρησκεία, γιατὶ εἶναι παράγων τάξεως καὶ παγιώσεως τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Γιὰ νὰ σώσει τὴν ταυτότητά της ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν ἀσφυκτικὸ αὐτὸν ἐναγκαλισμὸ τοῦ κόσμου προσπαθεῖ νὰ ἐπιδράσει στὸ σύγχρονο κόσμο καὶ νὰ μιλήσει γιὰ θέματα ἠθικά. Καὶ προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσει κοντά της ὅσους πιστοὺς μπορεῖ, ὅταν αὐτοὶ ζητοῦν παρηγοριὰ καὶ στήριγμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἀπὸ πολλὲς καὶ διάφορες ἀντιλήψεις καὶ ἰδεολογίες ποὺ κυκλοφοροῦν στὶς μέρες μας καὶ εἶναι ἀντίθετες μὲ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ εἶναι μία ἄλλη ἄποψη τοῦ πολέμου ποὺ κάνει ὁ κόσμος ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας· προβάλλει ἰδεολογίες ἀντίθετες μὲ τὴ δική της γιὰ νὰ ὑποκαταστήσει τὸ κήρυγμά της καὶ νὰ ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ αὐτὴ ἢ νὰ ἐκμηδενίσει τὴν ἐπίδρασή της. Ὁ κόσμος προβάλλει μιὰ εἰδωλολατρικὴ πίστη γιὰ ἀντίβαρο στὴ χριστιανικὴ διδαχή.

Ἔτσι φτάσαμε στὶς μέρες μας ὅπου ἡ Ἐκκλησία, βαθειὰ χωρισμένη, ἔχει ἀπέναντί της ἕναν ἐχθρικὸ κόσμο, οἱ πιστοὶ βρίσκονται σὲ ἀμηχανία καὶ ἡ ἴδια προσπαθεῖ νὰ μιλήσει. Σὲ ποιὸν ὅμως θὰ μιλήσει καὶ μὲ ποιὸν νὰ κάνει διάλογο;

Ἂν μιλήσουν οἱ χριστιανοὶ τῶν διαφόρων ὁμολογιῶν μεταξύ τους, διαπι-

στώνουν πολὺ γρήγορα ὅτι δὲν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν, δὲν μιλοῦν κοινὴ γλῶσσα. Τί παράδειγμα λοιπὸν δίνουν στὸν διχασμένο κόσμο ποὺ τοὺς παρακολουθεῖ;

Μὲ τοὺς διανοουμένους οἱ ἐκκλησιαστικοὶ δὲν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν. Στοὺς ἐργαζομένους τί ἔχει νὰ πεῖ ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὐτοὶ θέτουν τὰ προβλήματά τους σὲ διαφορετικὴ βάση; Οἱ νέοι εἶναι κι αὐτοὶ μακρυὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἴσως περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις.

Ἔτσι γιὰ νὰ κάνει ἡ Ἐκκλησία σήμερα τὴν παρουσία της αἰσθητή, σὲ ὁρισμένες χῶρες ἀσχολεῖται, ὅπως καὶ ἄλλοτε στὸ παρελθόν, μὲ τὴ λύση οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικοπολιτικῶν προβλημάτων καὶ συμπορεύεται μὲ ἀνθρώπους ποὺ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα δὲν θέλουν νὰ ἔχουν καμμιὰ σχέση μαζί της καὶ στηρίζονται σὲ ἄλλες προϋποθέσεις. Αὐτὸ θεωρεῖται ἀπὸ μερικοὺς ὡς μία ἄλλη μορφὴ ἐκκοσμικεύσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπηρεσία σὲ σκοποὺς περιφερειακοὺς καὶ ὄχι οὐσιώδεις. Ἄλλοι ὅμως θεωροῦν τὴ δραστηριότητα αὐτὴ ὡς ἐκδήλωση τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος στὸν σύγχρονο κόσμο.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι φτάσαμε πιὰ σὲ ἕνα κρίσιμο σημεῖο καὶ ἡ κρίση γίνεται πιὸ ἔντονη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σημερινὴ κοινωνία ἔβαλε γιὰ σκοπό της τὸν εὐδαιμονισμό, τὴν κατανάλωση, τὸ εὔκολο κέρδος, τὸν ἐγωϊσμό. Μένει κανεὶς μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ κοσμος κυριάρχησε πιὰ καὶ πὼς μένουν στὴν Ἐκκλησία μικρὰ περιθώρια γιὰ δράση.

Ὁ Χριστὸς τὸ εἶχε διατυπώσει μελαγχολικά: «Πλὴν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;» (Λουκ. 18, 8). Ἂν μᾶς κατέχει ἀκόμα αἰσιοδοξία, δὲν θὰ κάνουμε κι ἐμεῖς αὐτὴ τὴν στιγμὴ τὴν ἐρώτηση αὐτή, ὅμως πρέπει νὰ προετοιμαστοῦμε γιὰ τὸ μέλλον. Ἡ εὐθύνη αὐτὴ βαρύνει τοὺς χριστιανοὺς ὅλων τῶν ὁμολογιῶν, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἑνότητα τῶν χριστιανῶν εἶναι τὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο.

Οἱ χριστιανοὶ μιὰ καὶ καλὴ ἔχουμε χρέος νὰ ἐξετάσουμε σοβαρὰ τὴ σχέση μας μὲ τὸν κόσμο ὅπως διαμορφώθηκε σήμερα καὶ ὅπως θὰ ἐξελιχθῆ στὸ μέλλον καὶ νὰ σύρουμε τὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ Χριστοῦ καὶ κόσμου. Νὰ ξαναβροῦμε τὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ καθορίσουμε τί ἔχει νὰ πεῖ στοὺς πιστούς της καὶ στὸν κόσμο. Πρέπει ν' ἀκουστῆ τὸ μήνυμα τοῦ Χριστοῦ καθαρό. «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς» (Ἑβρ. 13, 8).

Εἴμαστε σὲ θέση νὰ βάλουμε τὸ παληὸ κρασὶ σὲ νέους ἀσκοὺς ἢ θὰ προχωροῦμε μὲ τὸν βηματισμὸ ποὺ ἔχει χαραχθῆ ὡς τώρα; Ἂν ἐξακολουθήσουμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, δοῦλοι τοῦ συμβιβασμοῦ, καὶ μὲ τὴν αἴσθηση ὅτι κάτι κάνουμε, θὰ ἔρθει καιρὸς ποὺ δὲν θὰ ὑπάρχουν πιὰ περιθώρια νὰ κάνουμε τίποτε καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ μεταβληθῆ σὲ ἕνα θεσμὸ ἀπαρχαιωμένο, ποὺ θὰ ἱκανοποιεῖ τὶς λατρευτικὲς ἀνάγκες λίγων ἀνθρώπων μὲ ρομαντικὴ νοσταλγικὴ διάθεση πρὸς τὰ παλαιὰ ὡραῖα χρόνια. Τέτοια ὅμως εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας δὲν πιστεύω ὅτι θέλει κανεὶς νὰ ἰδεῖ.

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι κοφτερὸς καὶ ὁ Θεὸς μιλάει πάντοτε στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ἐμεῖς πρέπει τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ νὰ τὴν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὶς κραυγὲς τοῦ κόσμου καὶ νᾶ βροῦμε τρόπο νὰ τὴν ἀνακοινώσουμε.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Αἰδεσ. Johannes SEPPALA

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη κινητοποιητικὴ πρᾶξις καὶ ἐν αὐτῇ ὁ ἄνθρωπος, ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, προωρίσθη καὶ προορίζεται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ, εἰς συμμετοχὴν τῆς Αὐτοῦ μακαριότητος. Μὲ αὐτὴν τὴν βάσιν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ πάντα ἀφορῶντα εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον «θεοκεντρικῶς» καὶ «ἀνθρωποκεντρικῶς»· καὶ εἶναι βεβαίως σαφές, ὅτι ὅταν πρόκειται περὶ τῆς λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας, τῆς θεολογίας καὶ τῶν θεολόγων, ὅλα τὰ σχέδια τῆς δράσεως ἀναγκαστικῶς πρέπει νὰ γίνουν «ἀνθρωποκεντρικῶς», ἀλλὰ πρέπει συνεχῶς νὰ ἐνθυμούμεθα, ὅτι τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον εἶναι ὁ Θεός.

Βεβαίως ὅλοι συμφωνοῦμεν, ὅτι ἡ «κίνησις» τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου κατευθύνεται κατ' ἀρχὴν πρὸς τὸ ἀγαθόν, πρὸς τὸν Θεόν. Πρέπει ὅμως νὰ τονίσωμεν, ὅτι αὐτὴ ἡ κίνησις ἔχει καὶ τὴν «ἀντικίνησιν» αὐτῆς, τὴν ἐναντίαν κίνησιν, ἡ ὁποία μᾶς προτρέπει πρὸς τὸ κακόν, πρὸς τὴν ἀθεΐαν, καὶ ἡ ὁποία πολλάκις ἐμφανίζεται ἐξωτερικῶς ὡς ἀγαθή, ἀλλὰ ὅλαι αἱ ὁδοί της ἔχουν ἓν κοινόν: ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν Θεόν.

Ὁπωσδήποτε εἶναι λάθος νὰ εἴπῃ κανείς, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντικίνησις θὰ ἦτο κάτι ἐνώπιόν τινος καὶ ὁ Θεὸς θὰ ἀδυνατοῦσε. Ἀλλὰ ὁ λόγος, ὅτι αὕτη ὑπάρχει καὶ ἰσχυρὰ μάλιστα, εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἣν ὁ Θεὸς ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν ἔδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διότι μόνον ἀκολουθῶν αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας ὁ ἄνθρωπος δύναται πράγματι νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ, ἄλλως θὰ ἦτο ἁπλῶς μία εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, τιμητέα βεβαίως, ἀλλὰ μόνον εἰκών, ἄνευ δυνάμεως, ἐνεργείας.

Ἡ ἐπίγειος Ἐκκλησία ὅμως ἱδρύθη ἀκριβῶς, διὰ νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς προθύμους νὰ δεχθοῦν ἐκεῖνα τὰ ἰσχυρὰ – καὶ ὁπωσδήποτε ἀναγκαῖα – ὅπλα, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀδυνατοῦσε νὰ πολεμήσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸ κακόν. Ἴσως μάλιστα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι μέσῳ τῶν Μυστηρίων καὶ ἄλλων ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας ὁ Θεὸς μᾶς μεταδίδει ἐκ τῶν προτέρων, οὕτως εἰπεῖν, ἓν μέρος τοῦ προορισμοῦ ἡμῶν, ἓν μέρος τῆς ὁμοιότητός Του. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ εἴπῃ κανείς, ὅτι μόνον ἓν μέρος τῆς ἀνθρωπότητος προορίζεται διὰ τὴν σωτηρίαν. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὸ πρόβλημα, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἡ Ἐκκλησία, οἱ θεολόγοι-ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, πρέπει καὶ δύνανται νὰ δεχθοῦν ἐξωεκκλησιαστικήν τινα κίνησιν ὡς ἀγαθήν, εἶναι δύσκολον, ἀλλὰ καὶ ζωτικῆς σημασίας. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ δεχθῶμεν τυφλῶς κάτι, ποὺ γίνεται ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀγαθὸν ἀλλὰ πάλιν δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀρνούμεθα τυφλῶς τὴν ὕπαρξιν παντὸς ἀγαθοῦ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας. Λέγοντες extra Ecclesiam nulla salus, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ extra Ecclesiam ὑπάρχουν – πολλαπλῶς μάλιστα – ἐκεῖνα τὰ ὑλικά, ἐκεῖνα τὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία χρειάζεται καὶ χρησιμοποιεῖ ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτῆς νὰ φθάσῃ τὸν τελικὸν αὐτῆς προορισμόν.

Ἡ Ἐκκλησία θέλει, καὶ πρέπει νὰ θελήσῃ κατὰ τὸν ἀρχικόν της προορισμόν, τὴν σωτηρίαν ὅλων τῶν ἀνθρώπων· ὅτι δηλ. ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅλος ὁ

κόσμος, θὰ καταλήξουν εἰς τὸν πρωταρχικὸν σκοπόν. Ἀλλὰ ταπεινῶς ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἓν μέρος τοῦ κόσμου θὰ καταλήξῃ εἰς τὴν φθοράν, τ.ἔ. θὰ μένῃ τελικῶς καὶ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἀπολύτως ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ. Μόνον ἔχοντες αὐτὸ ὑπ' ὄψιν δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν πραγματικὰ – καὶ κατὰ ὑποχρέωσίν μας – τοὺς τρόπους, μέσῳ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον δυνατὸν μέρος, καὶ κατὰ προτίμησιν ὅλη ἡ ἀνθρωπότης θὰ τύχῃ τῆς σωτηρίας. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας.

Ἂν καὶ ὁμολογοῦμεν καὶ πιστεύομεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὡς θεῖον ἵδρυμα εἶναι καὶ ἀλάθητος καὶ παντοδύναμος, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Χριστός, ὁ Θεός, τοῦ ὁποίου ἡμεῖς εἴμεθα μέλη, ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι παντοδύναμος, ὅμως πρέπει συνεχῶς γρηγοροῦντες νὰ προσέξωμεν, ὅτι «ὁ ἀνθρώπινος παράγων» δὲν θὰ ἔχῃ ἐπηρεάση ὑπερβολικὰ τὰς θέσεις μας, τὰς ἑρμηνείας μας ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν δραστηριότητα εἰς περίπτωσίν τινα. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα βεβαίως διευθύνει ἀλαθήτως τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἡμεῖς δυσκολευόμεθα νὰ διακρίνωμεν πάντοτε, ποῦ καὶ πῶς ἀκριβῶς. Πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὡς ἄτομα σφάλλομεν εὐκόλως καὶ κλείνομεν πρὸς προσωπικὰς ἑρμηνείας, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ μᾶς πλανήσουν (πῶς ἄλλως ὑπῆρξαν αἱ τόσαι αἱρέσεις;).

Ἡ πρώτη καὶ σπουδαιοτέρα πάντων ἐρώτησις εἶναι: «Ὑπάρχει ὁ Θεός;» Αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν πρέπει νὰ ἀνάψωμεν εἰς κάθε ἄνθρωπον. Εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ἐπίσης ὅτι αὐτὴ ἡ ἐρώτησις εἶναι ἀρκετή· ἐφ' ὅσον θὰ εὕρωμεν τὴν ὀρθὴν ἀπάντησιν, ὅλα τὰ ἄλλα θὰ ἀκολουθήσουν ἀπ' αὐτήν. Φυσικῶς αὐτὸ εἰς τὴν πραγματικότητα θὰ ἦτο ὑπερβολικῶς ἁπλοποιημένον, ὅθεν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλας ἐρωτήσεις καὶ ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις των. Ἀλλ' ἐνῷ κρατῶμεν εἰς τὴν μνήμην μας αὐτὴν τὴν πρώτην ἐρώτησιν, ἂν ἐνθυμούμεθα ὅτι αὐτὴ εἶναι ἅμα καὶ ἡ ἀφετηρία καὶ ὁ προορισμός, τότε ἴσως δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐμπιστοσύνην καὶ εἰς τὸ ὅτι θὰ δράσωμεν ὀρθῶς. Εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας δὲν ἀρκεῖ νὰ ὀνομάζωμεν σοφῶς πρᾶξίν τινα κακήν, ἀλλὰ ὑποχρεούμεθα ἐπίσης νὰ αἰτιολογήσωμεν ἀρκούντως τὸ διατί. Αὐτὸ τὸ διατί, εἶναι πάντοτε ὁ Θεός. Ἐὰν ἀπαντήσωμεν ὀρθῶς εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν, θὰ καταντήσωμεν αὐτομάτως εἰς τὸ ὅτι ἡ ἁμαρτία – μία πρᾶξις ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, δηλ. ἐναντίον τοῦ θελήματος Αὐτοῦ – εἶναι ἀποφευκτέα.

Ὅταν ἐνθυμούμεθα ὅτι κατὰ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἀπόλυτον θέλημα τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα «κινοῦνται» πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, δυνάμεθα μᾶλλον ἀσφαλῶς νὰ λάβωμεν συμφέρον ἀπὸ αὐτὴν τὴν κίνησιν, λ.χ. νὰ κηρύσσωμεν τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀγάπης ἐκεῖ, ὅπου αὐτὴ ἡ «φυσικὴ» κίνησις ἤδη ἐκινητοποίησε τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐμφανίζηται εἰς ξένας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν μορφάς. Οὕτω δικαιολογεῖται ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς καλὰς καὶ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι δύνανται κατά τινα τρόπον νὰ συμβάλλουν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοεῖται, ὅτι δὲν θὰ λάβωμεν μέρος εἴς τι «μασκαρεμένοι», κρύπτοντες τὸ γεγονὸς ὅτι ἐργαζόμεθα διὰ τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀντιθέτως κηρύσσοντες πανταχοῦ: «Αὐτὸ θέλει καὶ ἡ Ἐκκλησία, αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ». Ἐὰν καὶ ὅταν ὅμως ὅλοι δὲν θέλουν νὰ συνεργάζωνται μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀρνοῦνται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τὸ «δικαίω-

μα» νὰ κηρύσσῃ τὸ ἰδικόν των μήνυμα, καὶ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὴν δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Θεὸς μᾶς ἐχάρισε τὴν ἐλευθερίαν ἐκλογῆς· καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὅλους, ἅμα ὅμως – κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Θεοῦ – προβάλλοντες πάντοτε καὶ μὲ κάθε τρόπον τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν ὄχι, εἴμεθα ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι «καίουσιν λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον». Καὶ πῶς θὰ προσανατολισθῇ κανεὶς πρὸς τὸ φῶς, ἂν αὐτὸ κρύβεται;

Ἔχομεν ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ λάβωμεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τοῦ κόσμου – ὅταν αὐτὸ θὰ ἦτο δυνατόν –, λ.χ. νὰ ἐξαναγκάσωμεν μὲ νομοθετικὰ μέσα τοὺς ἀνθρώπους νὰ πληρώσουν τὸ θέλημα τῆς Ἐκκλησίας – τοῦ Θεοῦ; Ἢ πρέπει νὰ χωρίσωμεν ὀξέως μεταξὺ «καίσαρος» καὶ τοῦ Θεοῦ; Βεβαίως φαίνεται, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μᾶς προτρέπει εἰς αὐτὸν τὸν χωρισμόν. Ἀλλὰ μήπως εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν γαλήνην μας, νὰ μὴ ἀφήσωμεν καμμίαν φορὰν τὴν ἐντελῶς ἀντίθετον ἐπίδρασιν τοῦ κόσμου νὰ μᾶς πειράξῃ εἰς τὴν ἰδικήν μας δραστηριότητα; Μήπως θὰ πρέπει συνεχῶς νὰ ἐξετάζωμεν, πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσωμεν τὰ τοῦ κόσμου, νὰ κτίσωμεν ἐνεργητικῶς ἕνα καλύτερον κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον ὅλοι – ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θεληματικῶς παραμένουν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας – νὰ δύνανται νὰ ζήσουν καλῶς; Ἂς ἐνθυμούμεθα ὅμως πάντοτε, διὰ τὴν ἰδικήν μας γαλήνην, ὅτι ὅταν ἡμεῖς γνωρίζωμεν τὴν ἀλήθειαν, ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸν προορισμόν μας, ἂν καὶ βεβαίως ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης μᾶς ὑποχρεώνει, τὸν καθένα μας, νὰ πολεμήσωμεν, ἵνα, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερον μέρος τοῦ κόσμου, τῆς ἀνθρωπότητος, εὕρῃ αὐτὸν τὸν προορισμόν. Οὕτω, διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τῆς κινήσεως πρὸς τὸν Ἑαυτόν Του, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς θέλει, ὅπως ὅλος ὁ κόσμος, ὅλη ἡ ἀνθρωπότης λάβῃ μέρος εἰς αὐτὴν τὴν κίνησιν καὶ ὄχι μόνον «ἐκλεκτοί» τινες, οἱ ὁποῖοι θὰ παρασυρθοῦν εἰς τὴν «μοναξιὰν» ἄνευ καμμίας προσπαθείας, ἐπηρεασμοῦ εἰς τὸν περιβάλλοντα κόσμον.

Ὑποχρεούμεθα πάντοτε νὰ πληρώσωμεν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅτι ὁ κόσμος κινεῖται πρὸς Αὐτόν. Ἄρα ὑποχρεούμεθα νὰ προσπαθήσωμεν τοὐλάχιστον νὰ δώσωμεν αὐτὴν τὴν κίνησιν, τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν. Ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος,ἡμεῖς νὰ καταντήσωμεν ἐμπόδιον δι' αὐτὴν τὴν κίνησιν, καὶ τότε δὲν μᾶς βοηθεῖ πλέον τὸ ὅτι εἴμεθα μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τινος ἀπολύτου κακοῦ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ περὶ ἀπολύτου καλοῦ, ἀπολύτου μὲ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὅπου καὶ ἂν ὑπάρχῃ, ὑπάρχει πραγματικῶς, ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὴν ποσότητά του. Ἐὰν ἀφήσωμεν κάτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ κακὸν ἐν μέσῳ ἡμῶν, ἤδη εὑρισκόμεθα εἰς τὸ κράτος τοῦ κακοῦ. Δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν ἐπίσης, ὅτι ὅπου ὑπάρχει καλὸς σκοπός, καλὴ δραστηριότης, εὑρισκόμεθα εἰς τὸ κράτος τοῦ καλοῦ;

Ὁ μεγαλύτερος θησαυρὸς καὶ τὸ κέντρον τῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας – ὡς καὶ ὁ προορισμὸς αὐτῆς – εἶναι τὸ θεανθρώπινον πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Εἰς αὐτὸ πραγματοποιεῖται ἤδη ἡ ἕνωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ, ἐν αὐτῷ γίνεται πραγματικότης ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐν αὐτῷ ἡ κίνησις πρὸς τὸν Θεὸν ἤδη ἔφθασεν εἰς τὸν προορισμόν της. Ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἐθεώθη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὕτως ἀναμένομεν ὅλοι,

ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, θέωσιν ὡς τὸν τελικόν μας προορισμόν. Καὶ ἐδῶ, ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι ἤδη πραγματικότης εἰς τὴν κοινωνίαν μας μὲ τοὺς Ἁγίους, τὰ τετελειωμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ μέσω αὐτῶν μὲ τὸν Θεόν.

Ἐὰν δὲν ἐννοήσωμεν ὀρθῶς τὸ μυστήριον τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ὑπάρχει κίνδυνος — λ.χ. κατὰ τὸν Ἀρχιμ. Ἰουστῖνον Πόποβιτς, — «οὑμανισμοποιήσεως» τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως φαίνεται νὰ ἔγινεν ἤδη εἴς τινας Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως. Τότε ἡ ὑπερβολικὴ ἀνθρωποκεντρικότης θὰ ἐξέδυε ἀκόμη καὶ τὸν Χριστὸν ἀπὸ τὴν Θεότητά Του, καὶ θὰ μᾶς ἔμενε μόνη ἡ ἀνθρωπότης.

Ὁ Χριστὸς εἶπεν: «Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός». Αὐτὸς εἶναι ἡ ὁδὸς δι' ὅλον τὸν κόσμον πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλη ὁδὸς δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἀγάπη διὰ νὰ εἶναι ἀληθινή, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἁπλῶς «φιλανθρωπία», ἀγάπη διὰ καὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον μόνον, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀγάπη τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰκόνος τοῦ Θεοῦ. Τότε μόνον εὑρίσκεται εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν, τότε θὰ ἔχῃ τὴν ἀληθινήν της ἀξίαν.

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. Κυρίλλου ELTCHANINOFF

Εἰς τὴν ἐποχήν μας αἱ δύο λέξεις Ἐκκλησία καὶ κόσμος ἐπανέρχονται ὅλο καὶ συχνότερα εἰς τὰ χείλη καὶ εἰς τὴν γραφίδα ὄχι μόνον τῶν θεολόγων, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ὅλων ἐκείνων ποὺ ἀπὸ κοντὰ ἢ μακρυὰ ἐνδιαφέρονται, ὅπως λέγεται τώρα, διὰ τὴν κλῆσι τῶν χριστιανῶν, τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὸν κόσμον τῆς σήμερον.

Ἡ πρωτοβουλία θέσεως αὐτοῦ τοῦ προβλήματος προέρχεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς τί ὁ κόσμος θὰ ἔθετε προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία; Διά τὸν κόσμο ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας ἔχει ἐξοφλήσει. Ἡ Ἐκκλησία παραμένει ὡς κοινωνιολογικὴ πραγματικότης, ἀφοῦ ἔχει διακηρυχθῆ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέθανε.

Αἱ ἰδεολογίαι καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα διαμοιράζονται ἤδη τὴν κληρονομίαν κολακεύοντα τοὺς πτωχοὺς χριστιανούς, ποὺ εἶναι εὐτυχεῖς, διότι ἐπιτέλους ὁ κόσμος τοὺς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν: τὰ πολιτικὰ κόμματα ἁμιλλῶνται διὰ τὸν προσεταιρισμὸ καὶ τὴν ὑποστήριξη τῶν χριστιανῶν. Ὡρισμένα ἄθεα κράτη εὑρίσκουν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔνθερμη ὑποστήριξι ὅλων τῶν ἐπόψεων τῆς πολιτικῆς των, ἀκόμη καὶ ἐκείνης ποὺ κατευθύνεται ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, ἢ καὶ χρησιμοποιοῦν πρὸς ὄφελός των τὴν αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας.

Εἶναι φυσικὸ ἡ Ἐκκλησία νὰ θέτη προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸν κόσμο, διότι ἀναγνωρίζει ἐν μέρει τὸν ἑαυτόν της ὑπεύθυνο διὰ τὴν σύγχρονη πνευματικὴ κρίσι. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἐκκλησία δὲν ἠμπορεῖ νὰ μὴ ἀναγνωρίση, ὅτι δὲν εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἱεραποστολικοῦ της ἔργου, ποὺ εἶναι ἐνώπιόν της, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτὴ διέρχεται μία βαθειὰ κρίσι. Πράγματι πολλοὶ χριστιανοί, ἀνεξαρτήτως ὁμολογίας, δὲν δέχονται πλήρως τὴν διδασκαλία της εἰς πλείστους ὅσους τομεῖς. Δι' αὐτοὺς ἡ αὐθεντία τῆς ἀποκαλύψεως ὑποχωρεῖ πρὸ τῶν ἀληθειῶν, τῶν δυναμικῶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀντὶ νὰ εἶναι τὸ ἅλας, ἡ ζύμη τοῦ κόσμου, ἡ Ἐκκλησία πολὺ συχνά, κυρίως εἰς τὴν Δύσι, θέλει νὰ πλουτίση μὲ ὅλας τὰς δυναμικὰς τοῦ κόσμου. Ἀντὶ νὰ ἐκπληρώση τὴν ἀποστολήν της, ποὺ εἶναι «νὰ ὁδηγήση τὸν κόσμον εἰς τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ», συχνὰ ἡ ἰδία γονατίζει ἐνώπιον τοῦ κόσμου. Εἶναι δυνατὸν νὰ μιλᾶμε γιὰ μία ἐγκαταλελειμμένη Ἐκκλησία, ἐντὸς ἑνὸς ἐγκαταλελειμμένου κόσμου.

Ἡ διάκρισις τῶν πνευμάτων φαίνεται νὰ τὴν ἔχη ἐγκαταλείψει, ἡ διάκρισις ἐκείνη ποὺ κατακτᾶται μὲ τὴν συναναστροφὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι μὲ ἐκείνη τοῦ κόσμου. Ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου κυριεύει, κατακλύζει τὴν Ἐκκλησίαν, οἱ χριστιανοὶ ὑφίστανται τὴν δυναμικὴ τοῦ πεπτωκότος κόσμου καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ διακρίνουν τὸν σῖτο ἀπὸ τὰ ζιζάνια.

᾿Αλλὰ ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος ἔναντι τοῦ ὁποίου ἡ ᾿Εκκλησία, οἱ χριστιανοὶ παραλύουν καὶ εἶναι τόσο ἀποπροσανατολισμένοι; Αὐτὸς ὁ κόσμος ποὺ μᾶς περιβάλλει, συχνὰ δὲν εἶναι ὁ ἴδιος μέσα στὸν ὁποῖο γεννηθήκαμε. Δὲν εἶναι πλέον ὁ κόσμος ποὺ δέχεται τοὺς ἐπιβεβλημένους κανόνες, τὴν παροῦσαν ἠθική, τὴν δεδομένη ὑπὸ τῆς ἀποκαλύψεως θεώρησι τοῦ κόσμου. Πρὸ παντὸς εἶναι ἕνας κόσμος κριτικός, ἐπαναστατημένος, ποὺ καταφάσκει τὴν δική του δυναμικὴ καὶ ἀρνεῖται, καὶ ἐδῶ εἶναι ἡ θετική του πλευρά, τὸν συντηρητισμό, τὸν νομικισμὸ καὶ συχνὰ τὸν φαρισαϊσμὸ τῶν χριστιανῶν καὶ τῆς ᾿Εκκλησίας. Δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεσι νὰ ἀναλύσωμε τὴν γένεσι καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Εἶναι κάτι πολὺ γνωστὸ γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε. Πρὶν προσεγγίσουμε τὸ θέμα μας ἐπιβάλλονται μερικὲς παρατηρήσεις.

῾Ο κόσμος ἔχοντας ἀπαρνηθῆ τὸν Θεό, προτείνει στὴ θέσι του ψευδοεπιστημονικούς, κοσμικοὺς μεσσιανισμούς, μαρξιστικοὺς ἢ ἄλλους, ἢ μία καταναλωτικὴ κοινωνία, καὶ δὲν ἔχει ἄλλους σκοποὺς ἀπὸ τὴν αὐτὴν τὴν ἴδια. Ἔναντι τοῦ διλήματος: ἰδεολογία ἢ χρῆμα-εὐτυχία, ὅλο καὶ πιὸ πολλοὶ ἄνθρωποι, κυρίως νέοι, ἀρνούμενοι αὐτὴν τὴν ἐναλλακτικὴ λύσι ἐπιχειροῦν νὰ ζήσουν εἰς τὸ περιθώριο τῆς κοινωνίας, κλείνονται μέσα σὲ κοινότητες, σὲ αἱρέσεις. ᾿Εγκαταλείποντας αὐτὸν τὸν κόσμο ἀναζητοῦν ἕνα καταφύγιο μέσα στὴν φύσι, τὸ ἀλκοόλ, τὸ σέξ, τὰ ναρκωτικά. Καὶ αὐτὸ τόσο στὴ Δύσι ὅσο καὶ στὴν ᾿Ανατολή. Παρ᾿ ὅλη τὴν ἀπογοήτευσι καὶ τοὺς τεχνητοὺς παραδείσους τὸ ἀνικανοποίητο τῆς νεότητος παραμένει μία ἀνοικτὴ θύρα πρὸς τὸ ἄγνωστο, ἴσως πρὸς τὸν Ἄγνωστον Θεὸν τῶν ᾿Αθηναίων.

Δὲν λέγω αὐτὸ ποὺ ἐπαναλαμβάνεται τόσο συχνά, πὼς αὐτὴ ἡ νεότης εἶναι ἡ μόνη ἐλπίδα τοῦ κόσμου. Δημιουργεῖται ὅμως ἀκόμη καὶ στὶς κοινωνίες ὅπου βασιλεύουν ὁ στρατευμένος ἀθεϊσμὸς ἢ καὶ τὸ χρῆμα, μία ἄρνησις αὐτοῦ τοῦ ἐκκοσμικευμένου δυναμισμοῦ, μία ἄρνησις τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν ἰδεολογίαν ἢ εἰς τὸ χρῆμα. Στὴν παροῦσα κατάστασι τῶν πραγμάτων εἶναι ἐμφανὲς πὼς μιὰ βαθειὰ ἀπογοήτευσι ὅλο καὶ μεγαλώνει καὶ τὸ πνευματικὸ κενὸ ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπογοήτευσι θὰ πληρωθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἢ ἀπὸ τὴν τρέλλα τοῦ δωρεὰν κακοῦ ἢ τὴν αὐτοκαταστροφή.

Τί σκέπτεται, τί πράττει ἔναντι αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἡ ὀρθόδοξος ᾿Εκκλησία;

῾Η εἰσήγησίς μου δὲν ἔχει τὴν πρόθεσι νὰ δώση μίαν ἀπάντησιν, θὰ εἶναι περισσότερον μία προσπάθεια ἀναλύσεως καὶ ἕνα σχεδίασμα ἀπαντήσεως στὸ πρόβλημα ποὺ τίθεται. Αἱ διάφοροι στάσεις ποὺ λαμβάνουν σήμερα αἱ δυτικαὶ ᾿Εκκλησίαι, ὅπως θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ὀρθόδοξον ᾿Εκκλησίαν. ᾿Εὰν αἱ δυτικαὶ ᾿Εκκλησίαι, ὡς λέγεται τώρα, ἀκούουν μὲ προσοχὴν τὸν κόσμον, αἱ ὀρθόδοξοι ᾿Εκκλησίαι φαίνεται νὰ ζοῦν συχνὰ ἐκτὸς τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας. Εἰς τὴν καλυτέραν περίπτωσιν ἡ πασχαλινὴ χαρὰ τοὺς ἀρκεῖ —ὅταν εὑρίσκεται κάποιος στὸ Θαβὼρ γιατί νὰ κατεβῆ; ᾿Εκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίοδον τῆς πασχαλινῆς χαρᾶς ἡ ᾿Εκκλησία εἶναι ἀδύνατη, ἀφοπλισμένη ἔναντι αὐτοῦ τοῦ κόσμου ποὺ δὲν γνωρίζει οὔτε τὸ οὐράνιον κάλλος τῆς ὀρθοδόξου λειτουργίας καὶ τῶν εἰκόνων οὔτε τὴν ἐμπειρίαν τῶν ἁγίων της.

᾿Απὸ ἁπλότητα ψυχῆς, ἀπὸ ἀδυναμίαν, ἀπὸ παράδοσιν ἢ ἀπὸ σοφίαν ἡ

ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δυσπιστεῖ στὸν κόσμον. Δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἕτοιμη νὰ θέλη νὰ ἀπαντήση ἢ τοὐλάχιστον νὰ δώση τὴν γνώμην της ἐπὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων ποὺ συνταράσσουν τὸν κόσμον, τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὸ φυλετικόν, τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα, τὴν χειραφέτησι τῆς γυναικὸς κ.λ.π. Ὅπως θὰ ἴδωμεν περαιτέρω ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία φαίνεται νὰ μὴν αἰσθάνεται ὑπεύθυνη, οὔτε νὰ τὴν ἀφορᾶ αὐτὸ τὸ διανοητικό, πολιτιστικό, πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἀνακάτεμα.

Τὸ θέμα μας τοποθετεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ προβληματισμοῦ Ἐκκλησίας-κόσμου. Διότι ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἔποψις αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Τὸ θέμα εἶναι δύσκολον, πρωτίστως δύσκολον εἰς τὴν σύλληψιν, ἐπειδὴ ἡ σημερινὴ ψευδοθεολογικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι πολὺ ἀκριβής. Ἀκόμη καὶ ὁ ὅρος δυναμικὴ χρησιμοποιεῖται ἀδιακρίτως: ἀπὸ τὴν ἑνωτικὴ (unitaire) δυναμικὴ τῆς γαλλικῆς ἀριστερᾶς, ὡς τὴν δυναμικὴν τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, διὰ μέσου τῆς δυναμικῆς τῆς αἱρέσεως Μοὺν εὑρίσκεται παντοῦ.

Ἂς ξεκαθαρίσουμε ἐξ ἀρχῆς, ὅτι θὰ ὁμιλήσουμε περὶ τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἕνα θέμα, ποὺ ἁπλούστατα δὲν ἔχομε καταλάβει καὶ κατὰ προτροπὴν τοῦ κυρίου Olivier Clément, ποὺ θὰ ἐλάμβανε τὸν λόγον, ἀλλὰ τελικῶς διὰ λόγους ὑγείας ἠρνήθη, ἐτροποποιήσαμεν τὸν τίτλον τῆς εἰσηγήσεως διὰ νὰ τὸν κάνωμεν ἁπλούστερον καὶ σαφέστερον. Θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου ἔναντι τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ ἀναφορὰν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, διότι ἡ κρίσις τὴν ὁποίαν περνοῦν θὰ μᾶς ἐγγίση ἀσφαλῶς, ἂν δὲν ἐγγίζη ἤδη μερικὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Εἶναι πολὺ ἐνωρὶς νὰ ἐπαναπαυθοῦμε μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ δυναμισμὸς τοῦ κόσμου δὲν ἔσπειρε τὴν ἀμφισβήτησι, τὴν ἐξέγερσι ἐναντίον τῆς τάξεως καὶ τῶν παραδεδεγμένων πεποιθήσεων παρὰ μόνον εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως.

Ἂς δοῦμε κατ' ἀρχὴν πῶς τίθεται κατὰ τὴν γνώμην μας τὸ θεολογικὸν πρόβλημα. Ὁ δημιουργημένος ἀπὸ τὸν Θεὸν κόσμος ἔχει μοναδικὴν κλῆσιν νὰ γίνη Ἐκκλησία. Δυνάμει εἶναι ἤδη Ἐκκλησία, διότι ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐσώθη διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁ κόσμος ὅμως ὄχι μόνον ἀνθίσταται, ἀλλὰ καὶ ἀντιτίθεται εἰς τὸν δημιουργόν του καὶ εἰς τὸν σωτῆρά του. Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ καθενὸς ἀπὸ μᾶς τὸ μαρτυρεῖ. Εἶναι αὐτὸ ποὺ θὰ ὠνομάζαμε δυναμισμὸν τοῦ πεπτωκότος κόσμου, τοῦ παλαιοῦ Ἀδάμ. Διαφορετικά, θὰ εἴμεθα ὅλοι ἅγιοι ἐντὸς μιᾶς κοινωνίας ποὺ θὰ ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Εἴμαστε ὅμως μακρυὰ ἀπ' αὐτό! Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἴδια πεσμένη ἀνθρωπότης, ποὺ ἐσταύρωσε τὸν Χριστὸν καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὸν σταυρώνη, ἀποζητάει βαθιά, ἀσυνείδητα τὴν ἀλήθεια, τὸν Θεό, τὴν σωτηρία.

Εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν σοσιαλισμό, γιὰ τοὺς διαφόρους οὐμανισμούς, γιὰ τὰ ποικίλα κινήματα χειραφετήσεως, γιὰ τὰς ἐξεγέρσεις, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν μηδενισμὸ τῶν νέων καὶ τὴν ἐκ μέρους των ἀπόρριψιν τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τοῦ χρήματος, ὑπάρχει εἰς ὅλα αὐτὰ μία ἐπιδίωξις τοῦ μεγίστου δυνατοῦ (maximalisme), μία θέλησις ἀλλαγῆς τῆς ζωῆς καὶ προσεγγίσεώς της πρὸς ἕνα ἰδανικόν. Ὁ οὐτοπικός της χαρακτὴρ ἀποδεικνύει κι' αὐτός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος

δὲν ἱκανοποιεῖται ἀπὸ τὸ καθημερινὸ καὶ ἀναζητεῖ τὴν Ἀλήθειαν, τὴν Ὁδὸν καὶ τὴν Ζωήν. Τὸ περίφημο σύνθημα τοῦ Μαΐου τοῦ 1968: «Ἀλλάξτε τὴ ζωὴ» μπορεῖ νὰ ἔχῃ μίαν μεταφυσικὴν διάστασιν. Βεβαίως δὲν πρέπει οὔτε νὰ ἁπλοποιοῦμε οὔτε νὰ ἐξιδανικεύουμε. Στὴν ἱστορία, στὴν ἀνθρωπότητα, στὸν ἄνθρωπο, ὅλα εἶναι περιπεπλεγμένα, τὸ καλὸ καὶ κακό, ἡ δίψα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἕλξι τοῦ μηδενός. Ὅπως τὸ σιτάρι καὶ τὰ ζιζάνια εἰς τὴν προβολὴν τοῦ Χριστοῦ συνδέονται στενὰ μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων, ἔτσι καὶ στὸν κόσμο, στὴν ἀνθρωπότητα, στὸν κάθε ἄνθρωπο, ἐφαρμόζονται καὶ συνυπάρχουν αὐταὶ αἱ δύο δυναμικαί. Τελικὰ θὰ ἦταν λάθος νὰ μιλᾶμε περὶ δύο δυναμικῶν, διότι στὴν πραγματικότητα πρόκειται περὶ δύο ὄψεων τῆς αὐτῆς δυναμικῆς, ποὺ πηγή της εἶναι ὁ Θεός, ποὺ ὅμως, μὲ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν θέλησι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πονηροῦ, παρεξέκλινε τοῦ πρώτου της στόχου ποὺ εἶναι ἡ θέωσι.

Ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι λοιπὸν ποτὲ ἕνα ἁπλὸ δεδομένο, εἶναι σύνθετη, διφορούμενη, τελικὰ ἀντινομική. Ἔχω τὴν πίστι καὶ δὲν τὴν ἔχω· θέλω νὰ σωθῶ καὶ ἀπορρίπτω τὴν σωτηρίαν· θέλω τὸ καλὸ καὶ πράττω τὸ κακό. Ὅπως εἴπαμε στὴν εἰσαγωγή μας, οἱ νέοι κυρίως δίδουν σήμερα τὴν πλέον διφορούμενη ἴσως εἰκόνα, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀπολιθωθῆ μέσα στὴ μία ἢ στὴν ἄλλη ἰδεολογία ἢ ρουτίνα ζωῆς, καὶ δὲν πρέπει νὰ τοὺς καλέσωμε σὲ ἕνα χριστιανισμὸ ὡς ἰδεολογία, ἀλλά, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα, σὲ ἕνα χριστιανισμὸ πιστὸ στὴν παράδοσι, ἀλλά, ἐφευρετικό, δημιουργικό, ἔξυπνο, συγχρόνως κοινοτικὸ καὶ προσωπικό, καὶ κυρίως ἀνοικτὸ στὸν Θεὸ καὶ στὸν κόσμο, στὴν ζωή του, στὶς ἀναζητήσεις του καὶ στὸν δυναμισμό του.

Ἴσως ἡ βιβλικὴ σημασία τοῦ ὅρου «καρδία» ἑρμηνεύει καλύτερα τὴν πηγὴ αὐτῆς τῆς δυναμικῆς μέσα στὸν ἄνθρωπο, εἶναι ὅ,τι πιὸ κεντρικό, πιὸ βαθύ, αὐτὸ ποὺ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν δράσι, στὴν δημιουργία. Ἡ Ἁγία Γραφὴ ἀποδίδει στὴν καρδιὰ ὅλες τὶς λειτουργίες: σκέψι, θέλησι, αἰσθήματα, ἀγάπη, συνείδησι, στοχασμό· εἶναι ὄχι μόνο τὸ κέντρο τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς, ἀλλὰ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ ποὺ θὰ ὠνομάζαμε, ἡ δυναμικὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ καρδιὰ εἶναι δυνατὸ νὰ κατέχεται ἀπὸ ἀγαθὲς ἢ κακὲς σκέψεις, προθέσεις. Εἶναι ὁ τόπος τῆς πάλης μεταξὺ Θεοῦ καὶ δαίμονος. Οἱ Γραφὲς μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ποῦμε, ὅτι ἂν ὁ κόσμος ὑποφέρῃ, εἶναι γιατὶ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπεστράφη τὸν Θεό. Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου διέρχεται ἀπὸ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Πρὶν ἐπανέλθωμε σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτησι, ἂς δοῦμε σύντομα ποιὲς εἶναι οἱ διάφορες ἐπόψεις αὐτῆς τῆς δυναμικῆς τοῦ πεπτωκότος καὶ σεσωσμένου κόσμου, ποὺ ἐκδηλώνονται διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀνθρωπότητος, μέσα στὴν ἱστορία. Ἡ πρώτη ἔποψι, καθαρὰ ἀρνητικὴ καὶ ποὺ ἐμπνευστὴς καὶ κινητήρια δύναμι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ διάβολος (δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ διαιρεῖ), ἐκδηλώνεται μὲ μία θέλησι ἰσχύος τῶν δυνάμεων τῆς κολάσεως ποὺ ἐπιπίπτουν λυσσωδῶς καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ἱστορίας ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποὺ στὶς μέρες μας εἶναι περισσότερο ἐπιθετικὲς ἀπὸ ἄλλοτε. Ἐδῶ ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς μεταφυσικῆς δυνάμεως, καθὼς ἡ δυναμικὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν δαίμονα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε χωρὶς ἀμ-

φιβολία, ὅτι κάθε ἀνθρώπινο μῖσος, κάθε ἄρνησι τῆς ζωῆς, κάθε φυλετικός, ταξικὸς ἢ ἐθνικὸς μεσσιανισμὸς εἶναι ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, προέρχεται ἀπὸ τὸν διάβολο καὶ πρέπει νὰ καταγγέλλεται. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὀφείλει, ὅπως καὶ οἱ δυτικὲς Ἐκκλησίες, νὰ καταδικάση αὐτὲς τὶς ἰδέες, αὐτὲς τὶς ἐνέργειες, ὄχι μόνον στὶς ἄλλες χῶρες, ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια της τὴν πατρίδα. Ἡ δυναμικὴ τοῦ διαβόλου ἐνεργεῖ μὲ ἐπιτυχία μέσα στὴν Ἐκκλησία ἤδη ἀπὸ τὴν ἵδρυσί της: εἶναι ἡ δυναμικὴ τῆς διαιρέσεως. Εἶναι προφανές, ὅτι ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἔχουν ἑνότητα πίστεως, ὑστεροῦν σημαντικὰ ὡς πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς μὴ ἀποτελεσματικότητός μας μέσα στὸν κόσμο. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκουσθῆ ἡ μαρτυρία μας, ἐὰν εἶναι παράφωνη; Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου ὁ λυσσώδης ἀγὼν τοῦ στρατευμένου ἀθεϊσμοῦ νὰ καταστρέψη τὴν Ἐκκλησία, νὰ τὴν ἐκμηδενίση. Εἶναι ἱστορικὴ ἀνταπόδοσις τοῦ Πονηροῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ, σημειωτέον, χρησιμοποιεῖ τὶς ἴδιες μεθόδους, ποὺ ἐχρησιμοποίησε ἡ Ἐκκλησία ἐναντίον του ἐπὶ αἰῶνες καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιῆ. Ἀναφέρομαι στὴν ἔλλειψη ἀνεκτικότητος, στὴν συνενοχὴ μὲ τὴν κοσμικὴ ἐξουσία, μὲ τὴν βία — θερίζομε ὅ,τι σπείραμε.

Αὐτὴ ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου ἐμφανίζεται στὴν πίστι γιὰ τὴν πρόοδο. Τίποτε δὲν τὴν ἐπηρεάζει οὔτε τὰ ὁλοκληρωτικὰ συστήματα, ποὺ πληθύνονται, οὔτε ἡ παγκόσμια μόλυνσι, διανοητικὴ καὶ κοσμικὴ (περιβάλλοντος)· ὑπάρχουν πάντα ἑκατομμύρια πρόσωπα, ποὺ πιστεύουν στὴν πρόοδο καὶ στὴν ἐπιστήμη σὰν ἐσχάτη ἀλήθεια. Αὐτὸ πρέπει νὰ σημαίνη κάτι! Αὐτὸ πιθανῶς θέλει νὰ πῆ, ὅτι πιστεύουμε σ' αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκουμε. Ἡ πίστι στὴν πρόοδο εἶναι μιὰ διαστρεβλωμένη ἀντίληψι τῆς χριστιανικῆς πίστεως γιὰ τὴν οὐράνια Ἱερουσαλήμ, τῆς πίστεως γιὰ ἕνα καλύτερο κόσμο, σχεδὸν τέλειο· εἶναι προφανές, ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ μετάθεσι ἐν χρόνῳ τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος.

Ἡ ἀνθρωπότης θέλει νὰ φθάση στὴν τελειότητα μὲ μόνη τὴν δύναμι τῆς οἰκονομικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου. Αὐτὴ ἡ ἐνδοκοσμικὴ δυναμική, ποὺ ἦταν μία ἰσχυρὴ ἰδέα τοῦ δυτικοῦ κόσμου, φτωχαίνει τὴν χριστιανικὴ ἀντίληψι τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας, ἐξορίζοντας τὸν Θεὸ στὸν οὐρανὸ ἢ ἀρνούμενη τὴν ὕπαρξί Του, καὶ ἀνάγοντας τὸν κόσμο, τὴν ἱστορία σὲ μιὰ διάστασι καθαρὰ φυσική. Ἐξ ἄλλου, ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου ἑρμηνεύεται μέσα στὴν ἱστορία ἀπὸ ἰδεολογίες, ποὺ ἀποκρυσταλλώνουν αὐτὴ τὴν πίστι στὴν πρόοδο, γύρω ἀπὸ κοσμικούς, ἐθνικούς, φυλετικοὺς ἢ ἰδεολογικοὺς μεσσιανισμούς.

Αὐτὴ ἡ δίψα ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων γιὰ ἕνα καλύτερο κόσμο, δίψα ἀδελφοσύνης, δικαιοσύνης, εἰρήνης, δίψα τοῦ χαμένου παραδείσου, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ. Εἶναι ἡ μετάθεσι ἐν χρόνῳ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἡ Ἐκκλησία μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς δὲν ἀπασχολεῖται παρὰ μόνον μὲ ψυχές, δὲν τῆς πέφτει λόγος γιὰ τὸν κόσμο, δὲν ἔχει νὰ προσφέρη τίποτε, δὲν ἔχει ἐγκόσμια δυναμική.

Ἡ δυναμικὴ προέρχεται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἀσκεῖται μόνο γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς προσκαίρου εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ ἀντιποίησι ἐκ μέρους τῶν ἰδεολογιῶν τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς θεωρήσεως τοῦ

κόσμου μὲ τὶς ἴδιες καταχρήσεις, τὴν ἴδια ἔλλειψι ἀνεκτικότητος ποὺ ἔχουν ἐπιδείξει συχνὰ οἱ χριστιανοί. Αὐτὴ ἡ δυναμικὴ ἀνελύθη πολὺ διδακτικὰ ἀπὸ τὸν Ντοστογιέφσκη, στὸν Μύθο τοῦ μεγάλου Ἱεροεξεταστοῦ. Ἐφ' ὅσον προφέραμε τὶς λέξεις: «ἰδεῶδες τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς», χωρὶς γιὰ τὴν ὥρα νὰ συζητήσουμε τὴν ἀκρίβεια αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως, πρέπει ἐν τούτοις νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες τῆς πέραν τοῦ τάφου ζωῆς φαίνεται νὰ ἱκανοποιῆ πλήρως πολλοὺς ὀρθοδόξους πιστούς, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία εἶναι πρὸ πάντων ἕνα καταφύγιο διαφυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμο· ἡ Ἐκκλησία δὲν σώζει ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ ἀπὸ ὅλες του τὶς δυναμικές.

Σκέπτομαι πῶς καθένας μας ἐπιθυμεῖ, ὡρισμένες ἡμέρες, νὰ βλέπη στὴν Ἐκκλησία τὸ μοναδικὸ λιμάνι ποὺ δὲν προσβάλλουν οἱ ἐπιθετικὲς ἐνέργειες τοῦ κόσμου. Σὰν αὐτὴ τὴ γριὰ ρωσίδα ποὺ ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι, πήγαινε κάθε μέρα ἀπ' τὸ πρωῒ στὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ ἐπιστρέψη τὸ βράδυ καὶ ποὺ σὲ ἐρώτησι τοῦ ἄθεου γιοῦ της τί ἔκανε ἐκεῖ μέσα τοῦ ἀπαντοῦσε πῶς ζοῦσε.

Ὡρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, καθολικοὺς ἢ προτεστάντες, φέρονται σήμερα πρὸς ἕνα ἰδεῶδες περισσότερο οἰκοδομητικό. Πιθανὸν νὰ εἶναι πιὸ προικισμένοι ἀπὸ ἐμᾶς, νὰ συλλαμβάνουν τὶς σωτηριώδεις ἐνέργειες τοῦ κόσμου, ἀληθινὰ τὶς βλέπουν παντοῦ, μέχρι καὶ τὴν πάλη τῶν τάξεων. Δὲν περνοῦν τὴν ζωή τους στὴν Ἐκκλησία ἀλλὰ μέσα στὸν κόσμο σὲ διάφορες συσκέψεις, συμπόσια, συναντήσεις ἐργασίας, συνέδρια κλπ. Τὸ ἱερό, τὸ μυστήριο δὲν εἶναι πιὰ τῆς μόδας σὲ πολλὲς δυτικὲς ἐνορίες ἀλλὰ ἔχει ἀποπεμφθῆ ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες. Ἐν τούτοις ἐπανέρχεται καλπάζοντας σὲ κάθε εἶδους μυστικοπαθεῖς αἱρέσεις ποὺ πληθύνονται, στὰ «Παιδιὰ τοῦ Θεοῦ» ἢ στοὺς μαθητὲς κάποιου γκουρού. Τὸ ἱερὸ προσελκύει τὰ πλήθη, ὑγιαίνει, ἔχει πέρασι. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἄδικο νὰ τὸ παραμελῆ. Ἐξ ἄλλου, τὸν τελευταῖο καιρό, ἄγγιξε τὶς Ἐκκλησίες καὶ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ κινητήρια δύναμι μιᾶς πνευματικῆς ἀνανεώσεως. Μεταξὺ ἄλλων σκέπτομαι τὴν χαρισματικὴ ἀνανέωσι μέσα στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία.

Γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸ θέμα μας, πρέπει νὰ ποῦμε πῶς οἱ χριστιανοὶ εἶναι βαθειὰ διηρημένοι στὸ πρόβλημα τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου. Στὸ ἐσωτερικὸ μάλιστα τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν ὑπάρχουν δύο στάσεις ἔναντι τοῦ κόσμου ποὺ μοιάζουν νὰ εἶναι ἀσυμφιλίωτες. Ἐὰν στοὺς πρώτους αἰῶνες οἱ χριστιανοὶ ἦσαν διηρημένοι λόγω τοῦ προβλήματος τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, στὶς μέρες μας τοὺς διαιρεῖ ὁ κόσμος. Ἁπλουστεύοντας μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ ὑπάρχουν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν βλέπουν σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ποὺ παρέρχεται παρὰ «τὸν προθάλαμο ἑνὸς κλιβάνου γεμάτου ἀπὸ ὑποκριτές», ὅπως συνήθιζε νὰ λέη ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος τοῦ Κράποβιτς. Εἶναι μία στάσι ποὺ ἀνήκει σὲ καιροὺς κρίσεων, πολέμων, ἐπαναστάσεων, καταστροφῶν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὑπάρχουν οἱ κοσμικοί, οἱ ἀκτιβιστές, οἱ σωτῆρες τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὴν δρᾶσι. Ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τοῦ ψυχολογικοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἐκείνων ποὺ φεύγουν μακρυὰ ἀπὸ τὸν θόρυβο τοῦ κόσμου, τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἀδικιῶν. Πρόκειται γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ποὺ στὴν Δύσι δίνουν κατὰ μάζας τὸ παρὸν σὲ κάθε εἶδος πάλης, δράσεων, κομμάτων.Εἶναι ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ τοὺς σπρώχνει νὰ δεσμευθοῦν ὁλοκληρωτικὰ μέ-

σα στὴν πάλη αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Κλίνουν πρὸς ἕνα κοινωνικὸ χριστιανισμό. Τὸ πρόβλημα τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου δὲν τίθεται πλέον ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ δυναμικὴ εἶναι ἀποδεκτὴ καὶ τὴν ἔχει οἰκειοποιηθῆ. Δὲν ὑφίσταται πλέον ἔντασι, πλὴν ἐκείνης ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσά τους καὶ τῆς συντηρητικῆς βοηθείας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκκλησίες, φοιτητικὰ κινήματα (Παγκόσμιος Ὁμοσπονδία τῶν Φοιτητικῶν Χριστιανικῶν Συλλόγων - W.S.C.F.), ὑψηλὰ πρόσωπα, δὲν ἔχουν πιὰ ἄλλους θεοὺς ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὴν κοινωνία, τὴν ἐργατικὴ τάξι. Ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου τοὺς καταβρόχθισε, θριαμβεύει. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις δὲν ὑπάρχει πλέον ἀναφορὰ εἰς τὴν πίστι τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ μαρξιστικὴ ἀνάλυσι ἀρκεῖ.

Μάλιστα, πολλοὶ χριστιανοὶ φαίνεται νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ ἕνα καινούργιο κακό. Δὲν βρίσκουν νόημα στὴ ζωή τους παρὰ συμμετέχοντας σὲ ὅλες τὶς δυναμικὲς τοῦ κόσμου· κάθε μία ἀπ' αὐτὲς ἔχει τοὺς «χριστιανούς της» εὐτυχεῖς γιὰ τὸ ἔδρανο ποὺ τοὺς ἐπιφυλάσσουν στὸ ἕνα ἢ στὸ ἄλλο σπουδαῖο κίνημα ἰδεῶν, πολιτικό, πολιτιστικό, ἐπαναστατικὸ ἢ ἄλλο. Γίνονται συχνὰ οἱ πλέον ἔνθερμοι καὶ οἱ πλέον χρήσιμοι ὑπερασπισταὶ τῆς ὑποθέσεως... ὄχι τῆς χριστιανικῆς — μὴν ἀπατᾶσθε, δὲν εἴμεθα πιὰ στὸν Μεσαίωνα — ἀλλὰ τοῦ κόσμου. Ἡ δυναμικὴ τοῦ κόσμου γίνεται ἡ δική τους. Αὐτὸς ὁ πειρασμὸς τῆς εἰδωλολατρίας τῆς ἱστορίας, τοῦ κοινωνικοῦ, εἶναι τυπικὸς τοῦ καιροῦ μας. Ἔχει τὴν ἀρχή του, ὅπως τὸ εἴπαμε πιὸ πάνω, μέσα στὸν ἴδιο τὸν Χριστιανισμό, γιατί ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου γίνεται ἐν χρόνῳ, ἐν ἱστορίᾳ. Ἐκκοσμικεῦτε αὐτὴ τὴν ἰδέα, κάντε την ἐνδοκοσμικὴ καὶ ἔχετε ὅλες τὶς οὐτοπίες, ὅλους τοὺ μύθους, ὅλους τοὺς μεσσιανισμοὺς ποὺ γνωρίζουμε. Καὶ οἱ χριστιανοὶ εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ ἐγκαταλείπουν τὸν μόνο ἀληθινὸ μεσσιανισμό, τὴν μόνη οὐτοπία ποὺ θὰ πραγματοποιηθῆ, γιὰ τὴν ἱστορικὴ διάστασι, γιὰ πρόσκαιρες ἐπαγγελίες καὶ πραγματοποιήσεις. Ἐνῶ πολλοὶ δυτικοὶ χριστιανοὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ ἐνεργήσουν καὶ ἐπιχειροῦν νὰ σώσουν τὴν Ἐκκλησία γυρεύοντας νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὕπαρξί της μὲ μιὰ δημόσια πρόσκαιρη χρησιμότητα, οἱ ἄνθρωποι, κυρίως οἱ νέοι, προσμένουν τὸ Ὕδωρ τὸ Ζῶν ποὺ ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἔχει χαρακτηρισθῆ μὴ πόσιμον, νὰ τοὺς κορέση τὴν δίψα τους γιὰ ἀλήθεια καὶ ζωή. Τὸ δρᾶμα εἶναι πὼς σ' αὐτὴ τὴ θεώρησι τῶν πραγμάτων, ἡ κάθε ζωή, ἡ κάθε δυναμικὴ δὲν προέρχεται παρὰ ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ τὸ Ὕδωρ τὸ Ζῶν ποὺ μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ ποτίση ὅλη τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅλη τὴν δημιουργικότητά του, δὲν κάνει παρὰ μόνο γιὰ στενὰ προσωπικὴ χρῆσι. Πάνω σ'αὐτὸ τὸ σημεῖο συμφωνοῦν τόσο οἱ κοσμικοὶ ὅσο καὶ οἱ πνευματικοί. Παραδόξως οἱ πνευματικοὶ ἐμπιστεύονται τὸν κόσμο μὲ τὴν δυναμική του γιὰ λόγους ἀντίθετους, ἐνάντιους στὴ δέσμευσι τῶν προηγουμένων. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος δὲν ἔχει σχέσι μὲ τὴν Ἐκκλησία, τὴ σωτηρία ἢ ἀκόμη ἀπὸ ἀδιαφορία ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας, ὁ πνευματικιστὴς (spiritualiste) ὑφίσταται τὴν δυναμικὴ τοῦ κόσμου, ἐνῶ ὁ κοσμικὸς τὴν ἀναλαμβάνει, τὴν οἰκειοποιεῖται. Ἕνα παράδειγμα: ἡ παραδοσιακὴ ἀποδοχὴ ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, αὐτῆς ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Καίσαρα. Ὅ,τι καὶ ἂν συμβαίνη, καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ Ἐκκλησία ἔχει κοπῆ ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ τὴν δυναμική του. Δὲν μποροῦμε συγχρόνως νὰ προσευχώμεθα καὶ νὰ ἀπασχολούμεθα μὲ τοὺς Πορτογάλλους

πρόσφυγες καὶ δὲν θὰ ἀλλάξουμε τὴν κατάστασί τους μὲ τὴν προσευχή. Ἰδοὺ ἡ ψευδὴς ἐναλλαγὴ ποὺ διαιρεῖ πνευματικοὺς καὶ κοσμικούς. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἕνας πνευματικισμὸς ἱκανὸς νὰ σβήση τὴν δίψα γιὰ πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅπως δὲν εἶναι καὶ ἕνα μεταρρυθμιστικὸ κίνημα· εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ συμπεριλαμβάνει ὅλη τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δι' αὐτοῦ τὸ κοινωνικό, τὸ οἰκονομικό, τὸ ἱστορικὸ καὶ τὸ κοσμικὸ (cosmique).

Ὁ Χριστὸς πέθανε γιὰ νὰ ζήση ὁ κόσμος κι ὄχι γιὰ νὰ γεύωνται ἐκτὸς ἱστορίας οἱ ἐκλεκτοὶ τὶς χαρὲς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐνῶ ἄλλοι θὰ ἀγωνίζωνται γιὰ δικαιοσύνη μέσα σ' αὐτὸν τὸν πεσμένο κόσμο.

Πράγματι καμμιὰ ἔποψι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καμμιὰ ἐνέργεια, κανένας δυναμισμὸς δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἐκτὸς τοῦ κακοῦ. Ἡ Ἐκκλησία δὲν κάνει συμβιβασμὸ ἀνάμεσα στοὺς πνευματικοὺς καὶ τοὺς κοσμικούς, οὔτε προσφέρει μίαν μέσην ὁδὸν ἀνάμεσα στοὺς δύο, ἀλλὰ μιὰ ὁλόκληρη ζωὴ ποὺ περιβάλλει καὶ τὸ πνευματικὸ καὶ τὸ πρόσκαιρο, καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ἱστορία καὶ τὸν κόσμο. Θὰ ἀναπτύξουμε ἀργότερα τὴ θεολογικὴ ἔποψι αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Ἀγαπῶ πολὺ τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου τοῦ Κλαιρβὼ πρὸς τὸν Καρδινάλιον ποὺ τὸν κατηγοροῦσε πὼς ἀνακατευόταν στὶς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου τούτου: «Οἱ ὑποθέσεις τοῦ Θεοῦ εἶναι δικές μου, τίποτε ἀπ' αὐτὰ ποὺ Τὸν ἀφοροῦν δὲν μοῦ εἶναι ξένο». Γιὰ λόγους ἱστορικοὺς ἡ σύγχυσι τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε, δὲν ἔχει ἀγγίσει παρὰ λίγο τὶς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ποὺ ζοῦν, ὅπως εἴπαμε, στὸ περιθώριο τῆς ἱστορίας, παρ' ὅλο ὅτι ζοῦν σὲ χῶρες δεσμευμένες σὲ μιὰ διαδικασία οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ δυναμικὴ τῆς ἱστορίας ποὺ μαστιγώνει ἀλύπητα τὴν Δύσι, δὲ θὰ μᾶς φεισθῆ γιὰ πολύ. Οἱ νέοι τῶν παραδοσιακῶν μας Ἐκκλησιῶν ἔχουν προσβληθῆ καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ὀφείλει νὰ πῆ μόνο αὐτὸ ποὺ σκέπτεται γιὰ τὴν δυναμικὴ τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνεργήση συνεπῶς.

Ὅλο τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου τίθεται μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἄπειρη προοπτικὴ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἕτοιμη σήμερα νὰ ἀντιμετωπίση τὸν κόσμο; Ἔχοντας δείξει τὸ πολύπλοκο τοῦ προβλήματος, νομίζουμε πὼς εἶναι ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ προσκομίσουμε μία πρώτη ἀπάντησι, νὰ ποῦμε λίγες λέξεις στὸ θεμελιῶδες μεταφυσικὸ πρόβλημα ποὺ ὑπόκειται στὸ θέμα μας.

Πρῶτα ὅμως μιὰ προεισαγωγὴ παρατήρησι:

Μόλις θελήσουμε νὰ ἐκφράσουμε τὸ περιεχόμενο τῆς πίστεώς μας προσκρούομε στὶς ἀπορίες, στὶς χωρὶς λύσεις ἀντιφάσεις γιὰ τὸ λογικό μας, ποὺ συναντᾶμε σὲ κάθε βῆμα. Τὸ ἐξηγοῦμε μὲ τὸν ἀντινομικὸ χαρακτῆρα τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁ Νικόλαος Κουζάνος ἀποκαλεῖ «σύμπτωσι τῶν ἀντιθέτων» (coincindentia oppositorum). Τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο τῆς πίστεώς μας, ὁ Θεός, εἶναι συγχρόνως ὑπερβατικὸς καὶ ἐνδοκοσμικὸς (immanent).Εἶναι ὑπερβατικὸς ἀπὸ τὴν φύσι Του καὶ προσιτὸς (immanent) στὴ θρησκευτικὴ ἐμπειρία, μέσα στὴν εἰκόνα Του ποὺ ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν σάρκωσί Του. Κάθε ἀλήθεια εἶναι ἀντινομική. Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε ὑποδειγματικὰ στὸ πρόβλημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ὁ κόσμος, καὶ κυρίως ὁ ἄνθρωπος,

χωρὶς νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφρασθοῦν παρὰ μὲ μιὰ διπλῆ ἀλήθεια. Οἱ Γραφὲς λέγουν ὅτι εἴμεθα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δὲν εἴμεθα ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ κόσμος ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ εἶναι ἀγαθὸς στὴν οὐσία του, καὶ ὁ κόσμος κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ. Πρέπει νὰ ἀγαπᾶμε τὸν κόσμο ὡς δημιουργία Θεοῦ ἀλλὰ συγχρόνως ὁ ἅγιος Ἰωάννης μᾶς λέγει: «Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ». Ἐὰν στὴ διατύπωσι τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης θρησκευτικῆς ἀλήθειας δὲν ὑπάρχη ἀντινομία, τοῦτο σημαίνει πὼς πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσωμε. Ἡ ἀντινομία ἀπουσιάζει στὴ σκέψι καὶ στὴ στάσι τῶν δύο ἀκραίων τάσεων γιὰ τὶς ὁποῖες μιλήσαμε.

Μία ἄλλη σπουδαία παρατήρησι, ποὺ ἀφορᾶ εἰς τὸ θέμα μας, ἐπιβάλλεται: μὲ τὴν δημιουργὸ πρᾶξι ὁ Θεὸς αὐτοπεριωρίσθη, ἔθεσε ἕνα ὅριο στὴν παντοδυναμία Του. Μίλησαν γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴν ἐμμονὴ τοῦ δαίμονα στὸ κακό. Ἡ ὕπαρξι ὅμως τοῦ κόσμου (monde), τοῦ σύμπαντος (cosmos) καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «μὴ Θεοῦ» (non Dieu) εἶναι μιὰ ἄλλη ὕπαρξι, διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν κλῆσι της, τὴν ἱστορία της, μὲ τὴν δική της δυναμική. Αὐτὴ ἡ κλῆσι, αὐτὴ ἡ δυναμική, ὅπως τὸ εἴπαμε, ἦταν μέσα στὴ βούλησι τοῦ Θεοῦ, ἔχει τὶς ρίζες της στὸ Θεὸ καὶ ἡ ἐσχάτη κλῆσι της εἶναι νὰ ἐπανέλθη εἰς αὐτόν. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἱστορικὴ πορεία, αὐτὴ «ἡ ἐπιστροφὴ στὸ Θεὸ» δὲν γίνεται, ὅπως στὴν νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, χωρὶς δρᾶμα. Ὁ μονισμὸς ποὺ τόσο ἰσχυρὰ ἐχάραξε τὴν ρωσικὴ σκέψι, ἀπὸ τὸν Σολοβιὼφ μέχρι τὸν Σ. Φράνκ, εἶναι ξένος πρὸς τὸν χριστιανισμό. Γι' αὐτὸ ἡ ἱστορία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τραγική. Ἡ χριστιανικὴ θεώρησι τῆς ἱστορίας ἀποκλείει τὴν ὑπεραισιοδοξία (optimisme) ὅλων τῶν προοδευτικῶν, γιατὶ πρόκειται γιὰ τὴν πάλη τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος. Ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἱστορία εἶναι ἡ ἀρένα αὐτῆς τῆς πάλης.

Ἀκόμη μία παρατήρησι. Γιὰ τὴν χριστιανικὴ συνείδησι εἶναι ἀνεπίδεκτο ἀρνήσεως ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη ποὺ δίνει ἑνότητα στὸν κόσμο. Ὄχι ἡ ἱστορικὴ Ἐκκλησία ποὺ ἱδρύθηκε διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ἡ καθολικὴ (cosmique) Ἐκκλησία. Εἶναι δυνατὸ νὰ λεχθῆ, ὅτι αὐτὸ ποὺ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου (l' âme du monde) εἶναι γιὰ τὸν κόσμο (cosmos) κατὰ Πλάτωνα, αὐτὸ εἶναι ἡ Ἐκκλησία γιὰ τὸν κόσμο σὲ μιὰ χριστιανικὴ θεώρησι, δηλαδὴ ἡ μεταφυσικὴ ἑνότης τοῦ κτιστοῦ (créé) γύρω ἀπὸ τὸν μικρόκοσμο ἄνθρωπο. Ἂν ὅλη ἡ δημιουργία ἔχη κληθῆ νὰ γίνη Ἐκκλησία, αὐτὸ εἶναι βέβαια δυνατό, γιατὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐσαρκώθη καὶ γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ δημιούργημα ἐδημιουργήθη γιὰ νὰ ζήση σὲ κοινωνία μὲ τὸν Θεό: καθολικὴ (cosmique) Ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς, ἱστορικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου στὸν Παράδεισο. Δυνάμει ὁ κόσμος εἶναι λοιπὸν Ἐκκλησία καὶ ὅλες οἱ ἐνέργειες καὶ δυναμικές τοῦ κόσμου εἶναι ἀγαθές. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸ νὰ ὑπάρχη στὴν Ἐκκλησία στάσι a priori ἀρνητικὴ ἔναντι τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου σὰν τέτοιας. Μία ἀρνητικὴ στάσι ἔναντι αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης ἰδιαίτερης δυναμικῆς δὲν δικαιολογεῖται, παρὰ μόνον ὅταν αὐτὴ δὲν εἶναι στὴν Ἐκκλησία - τὸν ὅρο αὐτὸ λαμβάνομε στὴν πρώτη του εὐρεία ἔννοια -, δηλαδή: στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία, ἑνότητα τῆς δημιουργίας ἐν Θεῷ, κοινωνία μαζί Του. Κάθε τί ποὺ εἶναι ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἑνότητος, αὐτῆς τῆς κοινωνίας, εἶναι ἀρνητικό.

'Αφ' ἑτέρου, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι κάθε δημιουργικὴ δυναμικὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι καλή, παρὰ μόνον ἐὰν συμμορφοῦται συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ σὲ ὅ,τι τὴν ἀφορᾶ. Κι ἐδῶ ἐπίσης ἡ διάκρισι δὲν εἶναι εὔκολη, διότι ὅπως τὸ εἴπαμε, ἀπὸ τὴν πτῶσι τοῦ ἀνθρώπου κάθε δυναμικὴ εἶναι ἀμφιρρεπής, εἶναι ὑφασμένη ἀπὸ φῶς καὶ σκοτάδι, ἀπὸ καλὸ καὶ κακὸ καὶ ἡ διάκρισι τῶν πνευμάτων δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνον ἐν ἁγιότητι. Τοῦτο ἐξηγεῖ ὅλα τὰ ἱστορικὰ σφάλματα τῶν 'Εκκλησιῶν.

Γιὰ νὰ περατώσουμε τὴν μικρὴ αὐτὴ θεολογικὴ εἰσήγησι, ἂς ποῦμε, πὼς οὐδεμία ὀντολογικὴ ἀντίθεσι μεταξὺ τῆς 'Εκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου μπορεῖ νὰ ὑπάρξη, τῆς 'Εκκλησίας καὶ τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου σὰν τέτοιας. 'Εκεῖνο ποὺ μπορεῖ μόνο νὰ ὑπάρξη εἶναι ἡ ἀπόρριψι ἐκ μέρους τῆς 'Εκκλησίας κάθε δυναμικῆς προερχομένης «ἐκ τοῦ κόσμου» στὴν ἰωάννειον ἔννοια αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως. Ἡ παραδοσιακὴ ἀντίθεσι μεταξὺ πνευματικῶν καὶ κοσμικῶν εἶναι ψευδής, τεχνητὴ καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια. Οἱ ὑπερβολὲς τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ εἶναι ἡ λογικὴ συνέχεια τῆς ἀποκλειστικῆς καταφάσεως τοῦ ἑνὸς τῶν ὅρων τῆς ἀντινομίας καὶ ἡ ἄρνησι τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς μεταφυσικῆς.

Συμπερασματικὰ ἂς ποῦμε ὅτι ἡ καθημερινή μας ἧττα μπροστὰ στὴν πρόκλησι τῆς δυναμικῆς τοῦ κόσμου τούτου ὀφείλεται σὲ μεγάλο μέρος στὴν ἐλλιπῆ μας πίστι, στὴν ἔλλειψι πίστεως στὴν νίκη τοῦ Χριστοῦ, στὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ μέσα στὸν κόσμο, γιατὶ τὸ κάθε τι εἶναι σημεῖο τῆς Παρουσίας Του, τῆς Σοφίας Του καὶ τῆς 'Αγάπης Του.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Γεωργίου ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ

Τὸ σχόλιό μου στὴν ὡραία εἰσήγηση τοῦ κ. Eltchaninoff θὰ ξεκινήση ἀπὸ τὴν ἀδυναμία, ποὺ δηλώνει ὁ εἰσηγητής, νὰ ἐννοήση τὴ δυναμικότητα τοῦ κόσμου μέσα στὴν 'Εκκλησία, καὶ ποὺ τὸν ὁδηγεῖ στὸν περιορισμὸ τοῦ ὅλου θέματος σὲ θέμα δυναμικότητος τοῦ κόσμου ἀπέναντι στὴν 'Εκκλησία.

Ὅπως ὅμως χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ ὁ ἴδιος ὁ εἰσηγητής, «καμμιὰ ἄποψη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, καμμιὰ ἐνέργεια, κανένας δυναμισμός, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κακό, δὲν βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν 'Εκκλησία. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ συμβιβασμὸ ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ καὶ τὴν κοσμικὴ ἀντίληψη, οὔτε τὴ μέση ὁδὸ ἀνάμεσα στὰ δύο, ἀλλὰ μιὰ καθολικὴ ζωή, ποὺ περικλείει καὶ τὸ πνευματικὸ καὶ τὸ χρονικό, καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ἱστορία καὶ τὸν κόσμο».

Ὁ κόσμος λοιπόν, καὶ κατὰ συνέπεια ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου, εἶναι μιὰ πραγματικότητα ποὺ βρίσκεται ὄχι μόνον ἀπέναντι στὴν 'Εκκλησία, ἀλλὰ καὶ μέσα σ' αὐτήν. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴ

δύναμη καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ κόσμου εἶναι ταυτόχρονα καὶ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Συνηθίζουμε συχνὰ νὰ βλέπουμε τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου (πείνα, ἐξαθλίωση, ἀδικία κ.τ.λ.) καθ' ἑαυτά. Εἶναι μιὰ συνήθεια ποὺ δανειστήκαμε ἀπὸ τὴ Δύση, ὅπου γιὰ κάθε κοινωνικὸ πρόβλημα ἐπιχειρεῖται ἡ δημιουργία ἰδιαίτερου συστήματος ἀναφορᾶς. Ἡ ὀρθόδοξη ὅμως παράδοση δὲν διαθέτει οὔτε εὐνοεῖ τὴν κατασκευὴ ἀνεξάρτητων συστημάτων ἀναφορᾶς γιὰ τὰ διάφορα αὐτὰ προβλήματα. Καὶ τὸ φαινόμενο αὐτὸ δὲν ὀφείλεται μόνο σὲ τεχνικούς, ἀλλὰ καὶ σὲ οὐσιαστικοὺς λόγους. Ἡ θεώρηση τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου μὲ συστήματα ἀμέσου ἀναφορᾶς ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴν ἀπολυτοποίησή τους. Ἔτσι φτάνουμε, χωρὶς κἂν νὰ τὸ καταλάβουμε, στὸ δίλημμα ἢ νὰ ὑποκύψουμε ἢ νὰ ἀντιδράσουμε μπροστὰ στὰ προβλήματα. Στὴν πρώτη περίπτωση γινόμαστε ὑποτονικοί, στὴ δεύτερη ἀντιδραστικοί.

Ἡ ὀρθόδοξη ὅμως χριστιανικὴ πίστη εἶναι οὔτε ὑποτονικὴ οὔτε ἀντιδραστική· εἶναι ἐσχατολογική. Εἶναι πίστη ποὺ διαθέτει τὸ ἀρχιμήδειο σημεῖο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ σχετικοποιῆ τὰ πάντα μέσα στὸν κόσμο —συνεπῶς λοιπὸν καὶ τὰ προβλήματά του— καὶ νὰ δημιουργῆ νέες καταστάσεις. Καταστάσεις ποὺ ἐμποτίζονται ἀπὸ τὴ θεολογία της καὶ διαμορφώνονται πέρα ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ λογικὲς ἀρχὲς τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως· καταστάσεις τριαδικὲς καὶ θεανδρικές. Ἔτσι ἄλλωστε ἀντιμετώπισε καὶ ἡ ἀδιαίρετη Ἐκκλησία τὴν κρατικὴ βία καὶ τὴν αὐθαιρεσία, τὴν κοινωνικὴ ἀνισότητα καὶ τὴν ἀδικία, τὴν ἐξαθλίωση καὶ τὴ δουλεία κ.τ.λ. Ἡ ἀντιμετώπιση αὐτὴ δὲν ἔγινε μὲ τὴν ἄρνηση καὶ τὴν ἀντίθεση, ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπέρβαση καὶ τὴ μεταμόρφωση.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νέες καταστάσεις, ποὺ δημιουργοῦνται μὲ τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, δὲν παύουν νὰ ἀνήκουν στὸν κόσμο καὶ νὰ μετέχουν στὴ σχετικότητά του. Εἶναι καταστάσεις, ποὺ δημιουργεῖ ἡ Ἐκκλησία μέσα στὸν κόσμο, προσλαμβάνοντας καὶ χρησιμοποιώντας τὴ δυναμικότητα τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία δὲν παύει ποτὲ νὰ εἶναι ἀσθενικὴ καὶ ἀνίσχυρη μπροστὰ στὸ Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ ὁποιαδήποτε τέτοια κατάσταση, ὁποιαδήποτε δυναμικὴ ἔκφραση ἢ ἀντικειμενοποίηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπόλυτη. Ἀπόλυτη εἶναι μόνο ἡ ἐσχατολογική της ἀναφορά· «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Ἀποκ. 1, 8).

Ἡ ἴδια ἡ θεολογία μας, ποὺ ἔχει τὴν πηγὴ καὶ τὴν ἀναφορά της στὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, δὲν παύει ταυτόχρονα νὰ παρουσιάζεται καὶ ὡς ἔκφραση ἀδυναμίας· ὡς θέση ποὺ αὐτοκαταστρέφεται, ὡς ἀλλοτρίωση ποὺ ἀπαλλοτριώνεται, ὡς ἔρως ποὺ ὑπομένει. Ὅταν π.χ. χαρακτηρίζουμε τὴ φύση τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγαθή, δὲν κυριολεκτοῦμε, «ἀλλὰ πόθῳ τοῦ ἐννοεῖν τι καὶ λέγειν περὶ τῆς ἀρρήτου φύσεως ἐκείνης, τὸ τῶν ὀνομάτων σεπτότατον αὐτῇ πρῶτος ἀφιεροῦμεν» (Διον. Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 13, 13, PG 3, 981A). Ἡ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου στὴν περιοχὴ τῆς θεολογίας ἀποδεικνύεται ἀνίσχυρη, οἱ δυνατότητές του ἀνεπαρκεῖς καὶ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει φτωχὰ καὶ συμβατικά. Καὶ ἡ συναίσθηση αὐτὴ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν αὐτάρκεια τῆς θέσεως στὴν ταπείνωση τῆς ἀφαιρέσεως· ἀπὸ τὴν καταφατικὴ θεολογία στὴν ἀποφατική, ποὺ προετοιμάζει τὴν ὁδὸ τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας.

Τὸ ἀντίστοιχο τῆς θεολογίας αὐτῆς στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας μας ἐκφρά-

ζεται μὲ τὸ μοναχισμό. Ὁ μοναχισμὸς δὲν παριστάνει ἕναν ἁπλὸ ἐκκλησιαστικὸ θεσμό, ἀλλὰ προπαντὸς μιὰν οὐσιώδη διάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Αὐτὸ ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἱστορία τῆς γενέσεώς του. Ὁ μοναχισμὸς εἶναι ἡ θεσμοποίηση τοῦ ἀσκητισμοῦ, ποὺ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ μοναχισμός, ἰδιαίτερα ὁ ὀρθόδοξος μοναχισμός, ἐκπροσωπεῖ τὴν αὐτοαναίρεση τῆς δυναμικότητος τοῦ κόσμου μέσα στὴν Ἐκκλησία· καλλιεργεῖ τὸ δυναμικὸ ἀντίδοτο γιὰ τὴν ὕβρη καὶ τὴν ὑπερηφάνεια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀναίρεση ἢ ἡ παρακμὴ τοῦ μοναχισμοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ὀρθοδοξίας μπορεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναίρεση ἢ παρακμὴ τοῦ δυναμικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ζωῆς. Ὅπως καὶ ἀντίθετα, ἡ καλλιέργεια ἢ ἡ ἀκμὴ τοῦ μοναχισμοῦ, ποὺ μὲ χαρὰ διακρίνουμε σήμερα στὸ χῶρο τῆς Ὀρθοδοξίας, μπορεῖ κάλλιστα νὰ θεωρηθῆ ὡς καλλιέργεια ἢ νέα ἀκμὴ τοῦ δυναμικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς της.

Ἡ Ὀρθοδοξία, ὅπως σημειώνει ὁ κ. εἰσηγητής, φαίνεται συχνὰ νὰ ζῆ ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἱστορία. Καὶ τὸ φαινόμενο αὐτὸ παρουσιάζεται πραγματικὰ σὲ πολλὲς περιπτώσεις μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἀποκλειστικῆς ἀναφορᾶς στὴ μυστικὴ διάσταση τῆς Ὀρθοδοξίας· στὴν ἐκστατικὴ θεωρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, στὸ μεγαλεῖο τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ πρέπει νὰ γίνη κάποια διευκρίνηση. Ὅταν ἡ Ὀρθοδοξία διατηρεῖ πραγματικὰ τὴ μυστικὴ διάστασή της, ὅταν γνωρίζει τὴν ἐκστατικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν ἁγίων της, ὅταν κατανοεῖ τὸ μεγαλεῖο τῆς λειτουργίας καὶ τῶν εἰκόνων της, δὲν μπορεῖ νὰ ζῆ ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἱστορία. Ἢ μᾶλλον, ἂν σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση φαίνεται πὼς ζῆ ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἱστορία, αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ δημιουργεῖ τὸ δικό της χρόνο καὶ τὴ δική της ἱστορία, ποὺ λυτρώνουν καὶ καταξιώνουν τὸν κοσμικὸ χρόνο καὶ τὴν κοσμικὴ ἱστορία. Ἡ λύτρωση αὐτὴ ποὺ προσφέρει στὸ χρόνο ἡ Ἐκκλησία μας, θεωρώντας τον ὡς χρόνο μετανοίας, καὶ ἡ καταξίωση ποὺ παρέχει στὴν ἱστορία, ἀντιμετωπίζοντάς την ὡς περιοχὴ φανερώσεως τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνο τὴν τοποθετοῦν στὸ κέντρο τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ μεταθέτουν τὸν κοσμικὸ χρόνο καὶ τὴν κοσμικὴ ἱστορία οὐσιαστικὰ στὸ περιθώριο.

Τὸ πρόβλημα ὅμως τῆς Ἐκκλησίας μας σήμερα εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐξασθένηση τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς διαστάσεως, ποὺ φτάνει στὰ ὅρια τοῦ ἀφανισμοῦ· εἶναι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐσχατολογικοῦ πνεύματος καὶ ὁ θρίαμβος τῆς ἐκκοσμικεύσεως.

Τὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμικεύσεως στὴ σύγχρονη μορφή του, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Δύση, γιὰ νὰ καλύψη καὶ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἀνατολή, δὲν ἔχει τὸ ἴδιο νόημα στὶς δύο αὐτὲς περιοχές. Στὴ Δύση ἡ ἐκκοσμίκευση παρουσιάστηκε ὡς ἐξέλιξη τῆς ἴδιας τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Στὴν Ἀνατολὴ ἦρθε ἐκτοπίζοντας τὴ θρησκευτικὴ ζωή, ἢ καλύπτοντας τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε αὐτὴ μὲ τὴν ἀπομάκρυνσή της ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς ἀναφορᾶς της στὴ μετὰ θάνατον ζωή. Στὴ Δύση ἡ ἐκκοσμίκευση ἐμφανίστηκε ὡς ἱστορικὴ ἐξέλιξη καὶ συνέπεια, ἐνῶ στὴν Ἀνατολὴ ὡς ἱστορικὴ διάσπαση καὶ ἀσυνέπεια. Γιὰ τὴ Δύση ἡ ἐκκοσμίκευση ἀποτελεῖ φαινόμενο θρησκευτικοῦ ἐκφυλισμοῦ, ἐνῶ γιὰ τὴν Ἀνατολὴ φαινόμενο θρησκευτικῆς κρίσεως.

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές, ποὺ διευκολύνουν τὴν ὀρθὴ κατανόηση τοῦ χαρακτήρα τῆς δυναμικότητος τοῦ κόσμου, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται μὲ τὸ φαινόμενο τῆς ἐκκοσμικεύσεως, μποροῦν ταυτόχρονα νὰ βοηθήσουν καὶ στὴν ἐξεύρεση τοῦ ὀρθοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως ἢ καθοδηγήσεως τῆς δυναμικότητος αὐτῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση ἀντίστοιχα.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸ χαρακτήρα καὶ τὴν αἰτία τῆς προελεύσεώς της ἡ ἐκκοσμίκευση ἀποτελεῖ πιὰ σήμερα μιὰ γενικώτερη ἀντικειμενικὴ κατάσταση, ποὺ προσδιορίζει τὶς δομές, στὶς ὁποῖες διοχετεύεται καὶ μὲ τὶς ὁποῖες ἐκδηλώνεται ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου στὴ σύγχρονη κοινωνία.

Ἡ σύγχρονη κοινωνία δὲν ἔχει στόχους μεταφυσικούς, ἀλλὰ πρακτικοὺς καὶ ὠφελιμιστικούς. Οἱ ἀξίες, στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται, δὲν διαθέτουν οὔτε διεκδικοῦν ὑπερβατικὸ κύρος, ἀλλὰ περιορίζονται μέσα στὰ πλαίσια τῆς συμβατικότητος ἢ καὶ θεωροῦνται ὡς οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτες. Καὶ ὅπου ἀκόμη ὁρισμένες ἀξίες προβάλλονται στὴ θέση ὑπερβατικῶν ἀξιῶν, τὸ κύρος τους οἰκοδομεῖται μὲ καθαρὰ ἐγκοσμιοκρατικὴ ὑπέρβαση, ποὺ καταλήγει μοιραῖα στὴν κατάργηση τῆς ἀξίας τοῦ προσώπου. Ἔτσι ἡ σύγχρονη κοινωνία διατηρεῖται μετέωρη ἀνάμεσα στὸν πλουραλισμὸ καὶ τὸ μηδενισμὸ καὶ διαμορφώνει τὴν ὀργάνωση καὶ τοὺς θεσμούς της μέσα στὶς προοπτικὲς αὐτές.

Ἡ σύγχρονη ὅμως αὐτὴ κοινωνικὴ πραγματικότης ἔχει καὶ σημαντικὲς ἀνθρωπολογικὲς προεκτάσεις. Ἡ δομὴ τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ποὺ ἀντικατοπτρίζεται ἀναπόφευκτα στὴ συνείδηση τῶν μελῶν της, τὴ διασπᾶ καὶ τὴν ἀποπροσανατολίζει. Ἔτσι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν βοηθεῖται νὰ φθάση σὲ μιὰν ἑνιαία θεώρηση τῆς ζωῆς καὶ νὰ βρῆ σ' αὐτὴν κάποιο βαθύτερο νόημα ἢ σκοπό. Ἡ διάσπαση καὶ τὸ χάος ἀποτελοῦν γι' αὐτὸν οἰκειώτερες παραστάσεις καὶ μποροῦν εὐκολώτερα νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὴ ζωή του, ἀποθώντας ἢ συσκοτίζοντας τὶς παλαιότερες θρησκευτικὲς καὶ κοσμοθεωριακές του ἀντιλήψεις.

Μιὰ ἄλλη εἰδικώτερη, ἀλλὰ καὶ κρισιμώτερη ἀδυναμία σὲ μᾶς τοὺς Ὀρθοδόξους εἶναι ὅτι παραμελοῦμε τὴν παράδοση καὶ φροντίζουμε γιὰ τὸ κέλυφός της. Δεχόμαστε τὸ νόημα, χωρὶς νὰ φροντίζουμε γιὰ τὸ ἀντίκρυσμά του. Διατηροῦμε ὡς Ὀρθοδοξία αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς ζωῆς τῶν Πατέρων μας, χωρὶς νὰ μᾶς ἀπασχολοῦν οἱ προϋποθέσεις ποὺ ὁδήγησαν στὴν ἀντικειμενοποίηση αὐτὴ καὶ οἱ συνέπειες ποὺ πρέπει νὰ ἔχη γιὰ τὴ ζωή μας. Ἔτσι ζοῦμε καὶ προβάλλουμε μιὰν ἀλλοτριωμένη Ὀρθοδοξία, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι πραγματικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἱστορία. Μιὰν Ὀρθοδοξία ἱκανὴ ἴσως νὰ καθιερώση τὸ παρελθόν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ διαμορφώση τὸ παρὸν ἢ νὰ προετοιμάση τὸ μέλλον· μιὰν Ὀρθοδοξία συντηρητική, ὄχι ὅμως καὶ παραδοσιακή. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἑνότης τῆς πίστεώς μας δὲν συνεπάγεται πάντοτε καὶ ἑνότητα ζωῆς.

Ἀπ' ὅσα εἴπαμε γίνεται φανερό, ὅτι ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου δὲν παρουσιάζεται μόνον ὡς μέσο ποὺ ὑπηρετεῖ τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὡς στοιχεῖο ποὺ τὸ ἐμποδίζει καὶ τὸ διαστρέφει. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ πλευρὰ τῆς δυναμικότητος τοῦ κόσμου γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἐμφανέστερη σήμερα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὀρθὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ὅλου προβλήματος εἶναι στὶς ἡμέρες μας ἰδιαίτερα ἐπιτακτική.

Ποιὰ λοιπὸν θέση μπορεῖ νὰ ἔχη ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου μέσα στὴν Ἐκκλησία; Ποιὰ εἶναι ἡ σωστὴ ἀντιμετώπισή της;

Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ἀναφερόμενος στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ θεωροῦν οἱ πιστοὶ τὸν κόσμο, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Τὰ φαινόμενα πάντα δεῖται σταυροῦ... τὰ δὲ νοούμενα πάντα χρῄζει ταφῆς... κατὰ χάριν γάρ, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ σωζομένων σωτηρία» (*Κεφάλαια Θεολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ* 1, 67, PG 90, 1108B).

Ὅπου κυριαρχεῖ ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου, εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τῶν φαινομένων εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τῶν νοουμένων, δὲν ὑπάρχει χῶρος γιὰ τὴ λειτουργία τῆς χάριτος. Καὶ ἡ δυναμικότης τοῦ κόσμου κυριαρχεῖ ὄχι μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἐκκοσμικεύεται, ἀλλὰ κι ἐκεῖ, ὅπου ἐξαντικειμενοποιεῖται· ὄχι μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται μὲ τὰ φαινόμενα καὶ τὰ νοούμενα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κι ἐκεῖ, ὅπου ἡ ζωή της ἀλλοτριώνεται καὶ ἐξαντλεῖται σὲ φαινόμενα καὶ νοούμενα ποὺ παύουν νὰ ἔχουν ὁποιαδήποτε σχέση μὲ σταυρὸ καὶ ταφή.

Ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς δυναμικότητος τοῦ κόσμου στὴν Ἐκκλησία μᾶς παραπέμπει στὴν ἐσωτερικὴ διάσταση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπου καὶ ὅσο διατηρεῖται αὐτὴ ὑγιής, διατηρεῖται ἡ χάρις καὶ ὑπάρχει ὁ χῶρος γιὰ τὴν καθολικὴ ἔνταξη καὶ καταξίωση τοῦ κόσμου καὶ τῆς δυναμικότητός του. Καὶ ἀντίθετα, ὅπου καὶ ὅσο ἡ Ἐκκλησία δὲν προσφέρεται ὡς χῶρος καθολικῆς ἐντάξεως καὶ καταξιώσεως τοῦ κόσμου, δὲν ὑπάρχει ἡ πνοὴ τοῦ Πνεύματος καὶ δὲν διατηρεῖται ὑγιὴς ἡ ἐσωτερικὴ διάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Ἡ παράδοση τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερη τάση νὰ προσφέρη ἄμεσες λύσεις γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ κόσμος, ἀκόμη καὶ γι' αὐτὰ ποὺ θεωροῦνται κατὰ καιροὺς μεγάλα καὶ σοβαρά. Ἀντίθετα μάλιστα διαπιστώνεται πολλὲς φορές, πὼς ἐγκαταλείπει τὸ ἄτομο μόνο στὰ προβλήματά του, ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ ἐλεύθερο καὶ ὑπεύθυνο. Τὸ μέτρο ποὺ τοῦ προσφέρει εἶναι συνήθως γενικό, ταυτόχρονα ὅμως καὶ καθολικό· εἶναι ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ταφή, ἢ μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀξιοποίηση τῶν πάντων μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς της.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Μητρ. Georges KHODRE

Η πορεία τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ὁ καθηγητὴς Cyrille Eltchaninoff εἶναι πραγματικὰ θελκτικὴ ἐξαιτίας τῆς ἀντι-εἰδωλολατρικῆς του ἐπαγρυπνήσεως, αὐτοῦ τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου ποὺ ἀνατρέπει τὰ εἴδωλα τοῦ αἰῶνος. Αὐτὴ ἡ μαρτυρία πιστότητας εἶναι ὁ καθαρὸς ἀέρας ποὺ μᾶς προσκομίζει ἡ αἰώνια Ρωσία.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ θεολογία τοῦ κόσμου ἀκόμα ψελλίζει. Πρὶν νὰ φθά-

σουμε στὴν πλήρη ἐπεξεργασία της, θὰ συνεχίσουμε νὰ παραπαίουμε μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς φιλοσοφίας, τῆς προφητικῆς μαρτυρίας καὶ τῆς ποιμαντικῆς. Ἄλλωστε αὐτὸ δὲ θὰ ἦταν μιὰ κακὴ θεολογία. Ἡ φοβία τῆς μεθοδολογικῆς ταλαντεύσεως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀνησυχεῖ ὑπέρμετρα. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι γεγονὸς ὅτι στὴν εἰσήγηση αὐτὴ ὁρισμένες ἔννοιες δὲ διαγράφονται εὐκρινῶς. Τὸ πρᾶγμα μᾶς θορυβεῖ ἀκόμα περισσότερο γιατί ὁρισμένες κοινωνικὲς θέσεις προβάλλονται ἀπὸ τὸ συνάδελφό μας ὡς ἀξιώματα, ὅπως π.χ. ἡ ἀπόλυτη ἄρνησή του τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ πάλη καθιερώθηκε στὴν πράξη, μόνο ἀφοῦ ἀποκαλύφθηκε ὡς μιὰ πραγματικότητα στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Μποροῦμε ἂν θέλουμε νὰ ἐξορκίζουμε μιὰ μέθοδο ἢ νὰ μένουμε μακριὰ ἀπὸ κάθε μορφὴ κοινωνικῆς στρατεύσεως γιὰ νὰ διαφυλάξουμε τὰ χέρια μας καθαρά, ἀλλὰ εἶναι πιὰ καιρὸς ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση ποὺ γίνεται μὲ μιὰ ὁρισμένη συνέπεια εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου ὅπως εἶναι, ἂν φυσικὰ πιστεύσουμε ὅτι ὁ κόσμος, γιὰ νὰ γίνει πιὸ διαφανὴς στὴ χάρη, καλεῖται συνεχῶς ν' ἀναθεωρεῖ τὶς δομές του σ' αὐτὴ τὴ σταθερὴ προσπάθεια πρὸς μιὰ μεγαλύτερη τάξη. Ἂν στὸ μακρόκοσμο ἀποτυπώθηκε μιὰ λογικότητα θείας προελεύσεως χάρη στοὺς «λόγους», ἂν ἡ πνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἤδη ἀπὸ τὴ δημιουργία δὲν εἶναι ἡ δημιουργημένη ψυχὴ ἀλλὰ ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση, ὡς καρπὸς τῆς ἀνθρώπινης λογικότητας, θὰ εἶναι ἡ ἴδια ριζωμένη στὸ Λόγο καὶ δὲ θὰ εἶναι, παρ' ὅλη τὴ σχετικότητά της, ἕνα ἀνεξάντλητο στοιχεῖο στὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου στὸ ἐπίπεδο τῆς ἱστορίας ἢ ἴσως πέραν τῆς ἱστορίας.

Ἀκόμα καὶ ἡ ριζοσπαστικὴ κοινωνικὴ σκέψη πρέπει νὰ ἔχει ἕνα ἄνοιγμα πέραν τοῦ ὀρθολογισμοῦ ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν πίστη στὴν πρόοδο, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τοῦ μαρξισμοῦ τὸν ὁποῖο χωρὶς καμιὰ διαβάθμιση ἀπορρίπτει ὁ κ. Eltchaninoff. Δὲν εἶμαι ὁ ἁρμόδιος γιὰ νὰ προσκομίσω μιὰ διαβάθμιση κι ἑπομένως μιὰ ἐπιφύλαξη στὸ στοχασμὸ τοῦ φίλου μας. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σημαντικὸ σήμερα στοὺς δυτικοὺς μαρξισμοὺς εἶναι ὅτι διαχωρίζονται ἀπὸ τὸν ὑποχρεωτικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Χρέος τοῦ θεολόγου εἶναι νὰ πληροφορεῖται ἀπὸ τὶς ἀνθρωπολογικὲς ἐπιστῆμες, χωρὶς κανένα συγκινησιακὸ τραυματισμό, ὅπως θὰ πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες τοῦ καιροῦ του μὲ ἠρεμία. Ἂν ἡ πατερικὴ σκέψη, ἀπὸ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης ὥς τὸ Δαμασκηνό, ἀντλοῦσε ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς, ἂν ἀκόμα ὅλοι οἱ Πατέρες στὴ μορφικὴ ἐπεξεργασία τῆς σκέψεως τους ἦταν ὑποτελεῖς στοὺς Ἕλληνες φιλοσόφους, ποὺ τοὺς καταδικάζει τὸ Συνοδικὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ σημερινὴ Ἐκκλησία θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζει σὲ βάθος τὸ σύγχρονο κόσμο, τὶς φιλοσοφίες του καὶ τὴν πολιτική του πράξη, χωρὶς ἡ ἴδια νὰ δένεται σὲ μιὰ ἰδεολογία. Ὅταν κανεὶς πολεμᾶ μιὰ ἰδεολογία στὸ δικό της ἐπίπεδο σημαίνει ἀναγκαστικὰ ὅτι τὴν ἀντικαθιστᾶ μὲ μιὰ ἄλλη, δηλαδὴ ὅτι ἱεροποιεῖ ἕνα σταθμὸ τῆς ἱστορίας καὶ μιὰ μορφὴ πολιτικῆς σκέψεως. Σημαίνει ὅτι υἱοθετεῖ μιὰ ἀνθρωπιστικὴ στάση ποιοτικὰ παρόμοια μὲ τὴν ἰδεολογία ποὺ πολεμᾶ. Ὅπως θὰ ἦταν πάρα πολὺ εὔκολο ἢ ἀφελὲς νὰ πάρει κανεὶς τὶς λέξεις τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος στὸ ὁποῖο ζεῖ, νὰ τὶς βαφτίσει χωρὶς ἐξορκισμοὺς καὶ νὰ τὶς προτείνει ὡς παγκόσμιες μορφὲς χριστιανικῆς στρατεύσεως, ἔτσι θὰ ἦταν ὑποχώρηση σ' ἕναν παρόμοιο πειρασμὸ εὐκολίας ν' ἀπομακρύνει κανεὶς

συστηματικὰ ὁρισμένες ἔννοιες μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ συνδέθηκαν μὲ ὀδυνηρὲς γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἐμπειρίες ἢ ἐξαιτίας τῆς διφορούμενης σημασίας τους. Ὑπάρχει κάτι ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἠθικὰ διφορούμενο σὲ κάθε πολιτικὴ πράξη;

Ὁ κ. Eltchaninoff φοβᾶται ἄραγε ὅλη αὐτὴ τὴν ἀντιμετώπιση, γιὰ νὰ μᾶς προτείνει τὸ δυναμισμὸ τοῦ κόσμου ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία ἀντὶ γιὰ τὸν τίτλο ποὺ ποῦ προτάθηκε: ὁ δυναμισμὸς τοῦ κόσμου μέσα στὴν Ἐκκλησία; Δὲν μπορῶ νὰ διανοηθῶ ἕνα θεολόγο ἀπολιτικὸ ἀπὸ ἀμέλεια, ἀδυναμία ἢ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος. Ἀντίθετα πρέπει νὰ κηρύττει μιὰ προφητικὴ ἀπόσταση, ποὺ εἶναι μιὰ ὑπέρτατη μορφὴ χιοῦμορ ἀπέναντι στὴν ἴδια του τὴ στράτευση, μιὰ ἀπόσταση ποὺ ἀγρυπνεῖ ἀπέναντι σὲ μιὰ κατάσταση καὶ μάλιστα τεταμένη γιατί, οἱ λύκοι εἶναι πιὸ δυστυχεῖς ἀπὸ τὰ πρόβατα καὶ γιατὶ κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθεῖ σὲ μιὰ ἄνετη οὐδετερότητα. Εἶναι πάντως γεγονὸς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο κηρύσσεται στοὺς φτωχούς, ὅτι ὑπάρχει μιὰ εὐλογημένη κοινότητα φτωχῶν, ὅτι εἶναι οἱ κύριοί μας μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ οἱ ταπεινοὶ καὶ καταφρονεμένοι θὰ εἶναι πάντα μεταξύ μας εἶναι οἱ ἀγαπημένοι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ Ἐκκλησία τους.

Ὁ τέλειος ἀρχικὸς τίτλος νομίζω ὅτι ἔχει μιὰ θεολογία τέλεια ὀρθόδοξη. Γιατὶ Ἐκκλησία καὶ κόσμος δὲν ἀποτελοῦν δύο ὀντότητες καθαυτὲς καὶ ἐξωτερικὲς ἡ μία γιὰ τὴν ἄλλη. Ἡ Ἐκκλησία ὡς θεϊκὸ σχέδιο καὶ ὡς προορισμός, ἐκτείνεται στὴν ἴδια περιοχὴ μὲ τὸν κόσμο. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος βρίσκεται στὴν πτώση, δὲ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσουμε ὡς πεπτωκότα ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία, ὑποθέτοντας ὅτι οἱ δύο πραγματικότητες κινοῦνται ἀπὸ τὸ δικό της ἡ καθεμιὰ δυναμισμό, ὑπόθεση ποὺ καταλήγει σ' ἕναν πολὺ ἀνησυχητικὸ μανιχαϊσμό. Στὴν πραγματικότητα κάθε καλοσύνη, κάθε ὀμορφιὰ μέσα στὸν κόσμο ἀπορρέουν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, γιατὶ «πᾶν δώρημα τέλειον» προέρχεται «ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων». Κάθε ἀγάπη, κάθετὶ ποὺ ἐγγράφεται μὲ ἔνταση μέσα στὸν ἄνθρωπο, κάθε ἀναζωπύρωση τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀξίες χριστικές, ἀφομοιωμένες ἀπὸ τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ καθηγητὴς Eltchaninoff αἰσθάνεται ἄσχημα ὅταν μιλάει γιὰ τὸν πεπτωκότα κόσμο. Ὁ συνάδελφός μας θὰ αἰσθανόταν λιγότερο ἄσχημα ἂν θυμόταν ὅτι τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὸν ἁμαρτωλὸ κόσμο καὶ στὴν Ἐκκλησία περνοῦν ἀπὸ τὸν ἴδιο βαφτισμένο ἄνθρωπο καὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίζεται στὴν πιστότητα παρὰ τὴ στιγμὴ ποὺ πηγαίνει στοὺς γάμους τοῦ Ἀρνίου στὴν ἁγία ἀναφορά. Μὲ ἄλλα λόγια εἴμαστε αἰώνιοι σταυρωμένοι καὶ ζοῦμε αὐτὸ τὸ σπαραγμὸ ὡς τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου.

Σηκώνουμε τὸ βάρος μιᾶς τεράστιας παρακμῆς ὅπου μάζες ἀποχριστιανισμένες ἐγκαταλείπουν τὴν Ἐκκλησία ἢ τρώγονται ἀπὸ τὶς αἱρέσεις. Ἐκεῖνο ποὺ ἐλπίζουμε εἶναι νὰ βρεῖ τὸ αἰώνιο μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου ζωντανοὺς γιὰ νὰ τὸ σηκώσουν κι ἔτσι οἱ ἄνθρωποι ποὺ τοὺς κατέχει ἡ μοναξιά τους νὰ μπορέσουν ν' ἀναγνωρίσουν μέσα στὴν Ἐκκλησία τὸ γεμάτο ἀγάπη Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ τῇ καρδίᾳ.

Αὐτὴ ἡ Ὄψη τοῦ Ἀναστημένου θὰ ἐλαττώσει τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ πνευματικοὺς καὶ κοσμικούς. Ὁ ὕμνος τοῦ κόσμου θὰ εἰσαχθεῖ στὴ λατρεία ἢ θὰ τελεσθεῖ ἡ λειτουργία πάνω στὸν κόσμο. Ἡ missa sine nomine, τίτλος τοῦ πολὺ ὡραίου ἔργου τοῦ Ernst Wichert, θ' ἀποτελέσει τότε μιὰ καθημερινὴ πραγματικότητα.

Διατηρῶ τὴν πεποίθηση ὅτι μιὰ Ἐκκλησία ποὺ ἀγαπάει μὲ πάθος τὸ Νυμφίο καὶ Βασιλιά της, εἰρηνικὴ ἀπέναντι στὰ γεννήματα τῆς ἱστορίας, πάντα φιλόξενη γιὰ τὴ δημιουργικότητα καὶ τὴν ἐλευθερία, μιὰ Ἐκκλησία ταπεινή, ποὺ ζεῖ μέσα στὸ μεταφυσικὸ ἀπόλυτο τῆς πτωχείας καὶ δίνει τὴ μαρτυρία της μπροστὰ στὶς δυνάμεις καὶ στὴν ἐξουσία, θὰ ἦταν πραγματικὰ ἡ εὐωδία τῆς Βασιλείας.

Δέχομαι τὴ μετάνοια ὡς τὴ μόνη ἐναλλακτικὴ λύση στὴν κοινωνικὴ οὐτοπία τῆς προόδου. Ἀλλὰ ἂν προτείνετε στὶς καταπιεσμένες κοινωνίες τὸν κοινωνικὸ συντηρητισμὸ καὶ τὴ συμμαχία μὲ ὅλα τὰ καθεστῶτα, καρυκεύοντας κάθε συμμαχία μὲ λίγους κόκκους θεολογικὸ ἁλάτι, ἡ Ἐκκλησία σας παίρνει τότε τὴ μορφὴ τοῦ αἰῶνος τούτου καί, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, χάνει τὴν πρώτη της ἀγάπη. Δὲν ἀρκεῖ νὰ δέχεται τὰ ἐρωτήματα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ νὰ τὸν συγκλονίζει μὲ μιὰ μόνιμη πρόκληση ἀναστάσεως, ὥσπου ὁ Θεὸς νὰ γίνει τὰ πάντα ἐν πᾶσι.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. Χρυσοστόμου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τὴν ἔντιμον Ὀργανωτικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Συνεδρίου διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ διάκρισιν τῆς προσκλήσεώς μου ἐνταῦθα καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν νὰ μοὶ ἀναθέσῃ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ τόσον ἐπικαίρου θέματος περὶ τοῦ «Κριτικοῦ ἐλέγχου τῶν ἐφαρμογῶν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας».

Τὰ πλαίσια τῆς ἐργασίας μου ἔχουν προδιαγραφῆ, κατά τινα τρόπον, ὑπὸ τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς συνέβη ἄλλωστε καὶ δι' ὅλους τοὺς λοιποὺς ὁμιλητάς. Νομίζω, ὅτι καλῶς ἐγένετο τοῦτο. Διὰ τὴν διασφάλισιν τῆς ὁμοιογενείας τῶν θεμάτων τοῦ τόσον πολυπλεύρου καὶ πολυαρίθμου Συνεδρίου μας, διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῶν Σχολιαστῶν ἐφ' ἑκάστης ἐργασίας καὶ διὰ τὴν ὅλην μεθόδευσιν τῆς συζητήσεως ἐπὶ τῶν ἐκτιθεμένων.

1. Ὅροι καὶ ἔννοιαι

Καλοῦμαι νὰ ὁμιλήσω ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ὡς αὕτη ἐλέγχει ἑαυτὴν εἰς τὸν εὐρὺ χῶρον τῶν ἐφαρμογῶν της ἐν τῇ σκέψει καὶ τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ κατὰ τὰς σχέσεις της καὶ τὴν προσφοράν της πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Δὲν νομίζω, ὅτι κάμνω λάθος, ἐὰν εἴπω, ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς ὑψηλῆς θεωρήσεως τῆς Θεολογίας ὡς «Μυστικῆς» ἢ «Μυστικιστικῆς» Θεολογίας, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Μυστικῶν καὶ Νηπτικῶν Πατέρων καὶ Θεολόγων. Κατ' αὐτοὺς ἡ Θεολογία ἐξισοῦται καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς μέθεξις καὶ θεωρία τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς ἐνταῦθα. Τοῦτο εἶναι σαφές.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα Θεολογία εἶναι ἡ ἐν πνεύματι ἐπιστημολογικῷ μᾶλλον ἐκλαμβανομένη Θεολογία. Ἡ Θεολογία δηλ. ὡς εὐρεῖα καὶ πολύπλευρος ψυχονοητικὴ καὶ θεωρητικὴ διακλαδικὴ («interdisciplinaire») ἔρευνα, μελέτη, ἀνάλυσις, κατεργασία, ἔκφρασις, διατύπωσις καὶ κατὰ σύστημα ἔκθεσις ὅλων τῶν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας ἀναγομένων ἀλη-

θειῶν καὶ λοιπῶν δεδομένων, τὰ ὁποῖα ὑφαίνουν τὴν ζωὴν τοῦ Πληρώματος καὶ οἰκοδομοῦν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὴν ἐν Χριστῷ ζωήν, τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν μακαριότητα τῶν ἀνθρώπων.

Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς *Θεολογίας ὡς ἐπιστημολογικῆς πραγματικότητος, ὡς Ἱερᾶς Ἐπιστήμης,* καθ' ὃν τρόπον αὕτη ἐκαλλιεργήθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἐξεπροσωπήθη ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν θεολογησάντων καὶ θεολογούντων ἀνδρῶν, καὶ συνεπορεύθη μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς παράγων αὐτῆς sine qua non.

Θεωρῶ ἐπάναγκες νὰ ἀποσαφηνίσω, εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς, τὸ σημεῖον τοῦτο, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὁρολογίας, ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐννοιῶν, διὰ τὰ ἐφ' ἑξῆς.

2. Διαίρεσις

Διαιρῶ τὴν ἐργασίαν μου εἰς τρία μέρη:

α) Προτάσσω μίαν σύντομον μεταφυσικὴν θεώρησιν αὐτοῦ, ὅπερ καλοῦμεν Θεολογίαν, Ὀρθόδοξον Θεολογίαν, σήμερον.

β) Ἀναφέρομαι εἰς τὴν Θεολογίαν ὡς πρὸς λειτουργίαν «κριτικοῦ στοχασμοῦ», ὡς θέλει ἡ Ὀργανωτικὴ Ἐπιτροπή. Ἐννοεῖται, *«κριτικοῦ στοχασμοῦ» ἑαυτῆς* βεβαίως, μὲ τὴν ἑξῆς διπλῆν προοπτικήν, ἤτοι τῆς Θεολογίας *«αὐτοκρινομένης»,* κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας fonction της, ὅσον καὶ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν πιστεύοντα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ζῇ τὰς ὑπερβολὰς καὶ πιέσεις τοῦ τεχνοκρατουμένου καὶ ὁπωσδήποτε ἐκκοσμικευομένου περιβάλλοντός του.

γ) Ἐντοπίζω ἐν συνεχείᾳ, εἰδικώτερον, τὸν λόγον εἰς τὰς μορφὰς ἀσκήσεως συγκεκριμένης «κριτικῆς» τῆς Θεολογίας ἐπὶ τῶν τυχὸν μὴ ὀρθῶν ἐφαρμογῶν της καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἐφαρμογῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι γνωρίζονται ὡς «ἱστορικαὶ ὑπερβολαί» τῆς Θεολογίας εἰς τὸν Ὀρθόδοξον χῶρον, μὲ σκοπὸν τὴν ὑπόδειξιν τῆς ἀνάγκης διὰ μίαν ἀκριβῆ, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐπαναξιολόγησίν των.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν εὐμενῆ κρίσιν τῶν ἀκροατῶν μου δι' ὅσα θὰ εἴπω ἐνταῦθα μὲ πολλὴν εἰλικρίνειαν, καί, ἔν τινι μέτρῳ, καὶ μὲ προσωπικὴν αὐτοκριτικήν, ὡς Ὀρθόδοξος Θεολόγος, ὁ ὁποῖος ὀφείλει, ἐκ καθήκοντος ὅσον καὶ ἐκ πεποιθήσεως, νὰ μὴ ἀποφεύγῃ τὸν «αὐτοέλεγχον».

Α. ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

3. Ἡ Θεολογία ὡς ἰδιάζουσα μορφὴ «λόγου»

Ἡ Θεολογία εἶναι κατ' ἀρχὴν εἷς «λόγος». Πᾶς ὅμως λόγος προϋποθέτει φυσικῶς καὶ ἀναγκαστικῶς τὸν *ἄνθρωπον,* καὶ μάλιστα τὸν *ὁμιλοῦντα ἄνθρωπον,* ὅσον καὶ τὸν *ἀκούοντα ἄνθρωπον.* Ἄνευ τούτων δὲν ὑπάρχει «λόγος». Διότι ἄνευ τοῦ ὁμιλοῦντος δὲν ὑπάρχει τὸ ὅπερ ἀποτελεῖ ὑποκειμενικῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου, καὶ ἄνευ τοῦ ἀκούοντος ὁ λόγος μένει ἀντικειμενικῶς ἀνενέργητος καὶ ἄνευ νοήματος, διότι ἀπουσιάζει ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ὁ λόγος.

Προκειμένου περὶ τῆς Θεολογίας, εἶναι καὶ αὐτὴ εἷς τοιοῦτος «λόγος».

Ἀλλὰ τελείως κατ' ἐξαίρεσιν, ἡ Θεολογία προϋποθέτει ὄχι μόνον τόν «λέγοντα» ἄνθρωπον καὶ τόν «ἀκούοντα» συνάνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τόν *«περὶ οὗ ὁ λόγος»*. Καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Θεολογίᾳ εἶναι ὁ *Θεός*.

Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου τούτου «λόγου» τῆς Θεολογίας, ἀλλάσσει, κυρίως εἰπεῖν, τοὺς ὅρους, ὑποκαθιστᾷ τοὺς ρόλους καὶ ἀποβαίνει αὐτὸς κυρίως καὶ πρῶτον *«λαλῶν»* καὶ δή ὁ *«λαλῶν περὶ Ἑαυτοῦ»*, καθιστᾷ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἁπλῶς «ἀκούοντα» καὶ ὑστέρως, μόνον δηλ. μετὰ τό «ἀκοῦσαι», δυνάμενον ἐν συνεχείᾳ καὶ «ὁμιλῆσαι» περὶ Θεοῦ.

Πάντως, εἴτε περὶ Ἑαυτοῦ λαλεῖ ὁ Θεός, εἴτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπ' Αὐτοῦ λαληθέντων ὁ ἄνθρωπος ὁμιλεῖ περὶ Αὐτοῦ, εἰς τὴν οὕτω πως παρουσιαζομένην «ἀντίδοσιν λόγου» ἐν τῇ Θεολογίᾳ ἔχομεν τὸν κατὰ τὸ δυνατὸν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν λόγον. Αὐτὸ δηλ., ὅπερ λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος: «Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος» (Α' Τιμ. 1, 15). Καὶ τοῦτο διότι ὁ μὲν Θεός, λαλῶν περὶ Ἑαυτοῦ, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ εἴπη τὸ ἀληθές («ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν», Ἑβρ. 6, 18), ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὁμιλεῖ μόνον μετὰ τὸ λαλῆσαι τὸν Θεὸν περὶ Ἑαυτοῦ, ἐφ' ὅσον δὲ ὁμιλῇ μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ λόγος αὐτὸς περὶ Θεοῦ φέρει ἐκ τῶν ἔνδον τὰ στοιχεῖα τοῦ «ἀληθοῦς» καὶ «πιστοῦ».

Αὐτονόητον ὅτι, ὅταν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου περὶ Θεοῦ στρέφηται πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν εἶναι «ἀπάντησις», ἤ, ἐπὶ τὸ θεολογικώτερον εἰπεῖν, *«πίστις»* τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ὅταν δὲ πάλιν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν συνάνθρωπον, εἶναι αὐτὸ ὅπερ καλοῦμεν «Θεολογίαν», ἐν τῇ κυριολεξίᾳ τοῦ ὅρου.

4. Ἡ Θεολογία, λόγος θεοκεντρικὸς καὶ ἀνθρωπολογικὸς ἅμα

Ἡ Θεολογία, ὡς λόγος τοῦ ἀνθρώπου περὶ Θεοῦ, ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ὅλης ὑποθέσες, ἐφ' ὅσον πρέπει νὰ ἔχῃ μεσολαβήσει, ὡς εἴπομεν, ὁ «λόγος ἀπὸ Θεοῦ περὶ Ἑαυτοῦ». Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα σχέσις τῆς Θεολογίας πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν.

Θεολογία ἄνευ Ἀποκαλύψεως, ἄνευ τοῦ ἀποκαλύπτοντος Ἑαυτὸν Θεοῦ, δὲν ὑπάρχει. Ἡ Θεολογία ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἄνθρωπον ἔκφρασιν τῆς Ἀποκαλύψεως. Στηρίζεται ἐπ' αὐτῆς ἡ Θεολογία. Ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς. Πᾶσα ἄλλη μορφὴ λόγου περὶ Θεοῦ καὶ θείων πραγμάτων εἶναι ὁ,τιδήποτε ἄλλο θέλετε, Μυθολογία, Θεοσοφία, Φιλοσοφία, φιλοσοφικὴ γνῶσις περὶ Θεοῦ κλπ., οὐδέποτε ὅμως Θεολογία, ἥτις καὶ μόνη προϋποθέτει τὸν ἀνθρωπίνως «ἐκθεολογούμενον» Θεόν, ἤτοι τὸν Θεὸν κατ' ἄνθρωπον θεολογικῶς ἐρευνώμενον, τὸν Θεόν, τὸν ἀκατάληπτον μὲν εἰς τὴν Οὐσίαν Του, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὰ ἔξω ἐκδηλώσεις Του.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα τῆς Θεολογίας.

Αὐτονόητον, ὅμως, ὅτι ἡ Θεολογία ἔχει καὶ τὸν *«ἀνθρωποστρεφῆ»*, οὕτως εἰπεῖν, χαρακτῆρά της, τὰ ἀνθρωποκεντρικά της γνωρίσματα. Ἡ Θεολογία, ὡς καὶ ὅλαι αἱ μορφαὶ ζητήσεως καὶ ἐρεύνης, στρέφεται καὶ κατατείνει εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς ὅλα τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπώτερος, ἀλλὰ καὶ κύριος σκοπὸς τῆς Θεολογίας, λόγῳ τῆς φύσεως αὐτῆς, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ οἰκοδομὴ μόνον τῶν ἐξωτερικῶν προϋποθέσεων τῆς κατὰ κόσμον καὶ ὕλην ζωῆς τοῦ

ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ ἔσω μακαριότης αὐτοῦ, ἡ αἰωνία μακαριότης του, ἡ Θεολογία, ὡς ζήτησις καὶ ἔρευνα, χωρεῖ πέραν τῶν ἐπιστημονικῶν ἢ νοητικῶν ἢ καὶ ἄλλων ὁποιωνδήποτε ἐφέσεων αὐτοῦ, χωρεῖ κυρίως εἰπεῖν πρὸς τὴν ἑρμηνείαν, ἔκφρασιν, διατύπωσιν, ἀποδοχήν, οἰκείωσιν καὶ ὁμολογίαν ὅλων ἐκείνων τῶν ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ δὴ πρὸς τὸ Αἰώνιον καὶ 'Απόλυτον 'Αγαθόν, τὸν Θεόν. Τοῦτο ἰσχύει διὰ πάσας τὰς μορφὰς θεολογικῆς ἐρεύνης καὶ ὄχι φυσικὰ μόνον διὰ τὰς θεωρητικωτέρας.

5. Τό «χάρισμα» τῆς Θεολογίας

'Εκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ Θεολογία, κατ' ἀρχὴν τοὐλάχιστον, ἐμφανίζεται ὡς ἔρευνα νοητικὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία καὶ ἔχει ὡς πρῶτον ὄργανόν της τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὸν νοῦν, τὸν ἀνθρώπινον λόγον, ἐφ' ὅσον, ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, ἄνθρωπος εἶναι ὁ «θεολογῶν».

'Υπάρχει ὅμως ἡ ἑξῆς βασικὴ διαφορά, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἰς τὸν χῶρον τῆς Θεολογίας δὲν εἶναι τὸ ἀπόλυτον μέσον ζητήσεως, κρίσεως καὶ ἀποφάνσεως ἐπὶ τῶν ἐρευνωμένων θείων «πραγμάτων», ὡς συμβαίνει μὲ πᾶσαν ἄλλην ἀνθρωπίνην νοητικὴν ἐργασίαν καὶ ἔρευναν, ἀλλ' εἶναι ὁ ὑπὸ τῆς πίστεως ἐλαυνόμενος λόγος, ὁ νοῦς ὁ ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ φωτιζόμενος.

Εἰς τὴν Θεολογίαν ὁ «φυσικὸς ἀνθρώπινος λόγος» καὶ ἡ «ὑπερφυσικὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ» συναντῶνται καὶ συνάπτονται ὀργανικῶς καὶ ὀντολογικῶς εἰς μίαν πλήρη ἁρμονίαν καὶ ταυτότητα καὶ εἰς κοινὴν προσπάθειαν εὑρέως ἐρευνητικήν – τοῦτο δὲν διαμφισβητεῖται ποσῶς –, ἡ ὁποία καὶ κατατείνει εἰς τὴν εὕρεσιν καὶ οἰκείωσιν τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας.

Καὶ ἑπομένως ὁ θεολογῶν νοῦς διαφέρει ἀπὸ κάθε ἄλλον κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ὅτι διακατέχεται de facto ἀπὸ τὸ καθεστὼς τοῦ ἔσω φωτισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἐφ' ὅσον, βεβαίως, δὲν διαζευγνύῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὴν ἰδιότητα καὶ τὸ οὐσιῶδες γνώρισμά του ὡς «θεολογοῦντος νοός». 'Υπὸ τὸ γνώρισμα δὲ αὐτὸ ὁ θεολόγος κατέχει αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τὸ σχολαστικώτερον καλεῖται «habitus, formaliter naturalis, fundamentaliter supranaturalis», καὶ τὸ ὁποῖον ἡμεῖς, ἀπὸ πλευρᾶς ὀρθοδόξου ὁρολογίας, ὀνομάζομεν *«χάρισμα»* θεολογικόν.

'Η ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις καλλιεργουμένη Θεολογία, ἡ ἔχουσα τὸ ἰδιάζον τοῦτο «χάρισμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἰδιότυπον δηλ. αὐτὸ «habitus», καίτοι εἶναι μορφὴ νοητικῆς ἐρεύνης καὶ ζητήσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰ ἐξωτερικά, ἐπιστημολογικὰ κλπ. γνωρίσματά της, ἐν τούτοις, δὲν παύει νὰ νοῆται ὡς γινομένη οἱονεὶ «ἐν 'Αγίῳ Πνεύματι». Τοῦτο δὲ διότι ὁ χριστιανὸς θεολογῶν ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐν καθαρότητι ψυχῆς ἐμπλέκεται εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων «πραγμάτων» καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀποδέχεται διὰ τῆς πίστεως τὰ κατὰ βάσιν πιστευτέα, ἔχει αὐτό, ὅπερ θαυμασίως περιγράφει ὁ 'Απόστολος Παῦλος εἰς τὴν *Α' πρὸς Κορινθίους* 'Επιστολήν του (12, 8/9) «.... ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται *λόγος σοφίας*, ἄλλῳ δὲ *λόγος γνώσεως* κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ *πίστις* ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.....».

Οὕτως, ἡ Θεολογία, ὡς ἰδιάζουσα καὶ ἐν χάριτι ψυχονοητικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τὴν πληρεστέραν μορφὴν ζητήσεως. 'Ως τοιαύτη δὲ

καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς γνωρίσματα αὐτῆς δὲν δύναται νὰ εἶναι οὔτε μονοπλεύρως ὀρθολογικὴ καὶ ἐλευθερίζουσα, ὡς τὰ γνωστὰ παλαιότερα, ὅσον καὶ σύγχρονα ὀρθολογιστικὰ καὶ μοντερνιστικὰ ρεύματα τῆς Δύσεως, οὔτε πάλιν δύναται ὁριστικῶς νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν σήμερον σχήματα ἀφελοῦς, ἁπλοποιημένης ἢ θυμοσοφικῆς ἐρεύνης καὶ ἑρμηνείας τῶν θείων πραγμάτων, ἡ ὁποίᾳ δὲν ἐπαρκεῖ, οὐδὲ κἂν δύναται κατηχητικῶς, νὰ καλύψῃ καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς στοιχειώδεις πνευματικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

6. Τὸ ἔργον τῆς Θεολογίας καὶ αἱ διαφοροποιήσεις του

Κατὰ ταῦτα, τὸ ἔργον τῆς Θεολογίας εἶναι νὰ προσπορίσῃ *«ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν»*, *«πλησίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἀνθρώπου»*, ὅλας ἐκείνας τὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀνάγονται εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰ θεῖα, ἤτοι εἰς τὸν λόγον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὅσα Ἐκεῖνος ἀπεκάλυψε καὶ ἐνήργησε «δι ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν» κατὰ τρόπον φυσικὸν καὶ ὑπερφυσικόν, μάλιστα δὲ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐν χρόνῳ, διὰ τοῦ Παρακλήτου, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς τὸν κόσμον.

Κατὰ ταῦτα, ἡ Θεολογία ἀποτελεῖ τὴν βασικωτέραν ἔκφρασιν τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Δίδει διέξοδον καὶ μορφὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν ἐκπροσωπεῖ καὶ φυλάττει ἡ Ἐκκλησία. Καθιστᾷ σαφεστέραν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ὑφ' ὡρισμένα σχήματα σκέψεως, λόγου, διατυπώσεως καὶ βιωμάτων. Ἐξασφαλίζει τὴν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκείωσιν μὲν τῶν ἀποκεκαλυμμένων, τήρησιν δὲ τῶν τεθεσπισμένων. Καὶ δι' ὅλων τούτων συμβάλλει ἀποτελεσματικῶς εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ, φέρουσα αὐτὴν μὲν ἐγγύτερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον δὲ καὶ τὸν κόσμον πλησιέστερον πρὸς αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἐν τῷ συνόλῳ του ἀποτελεῖ τὴν γνησιωτέραν προσφορὰν τῆς Θεολογίας.

Τὸ ἔργον της αὐτὸ ἐπιτελεῖ ἡ Θεολογία μὲ τὰς ἑξῆς τρεῖς μορφὰς ἐρεύνης:

α) Διὰ τῆς θεολογικῆς *κατεργασίας* πάντων τῶν ἐπὶ μέρους «δεδομένων» τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας καὶ τῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας βιουμένων πραγματικοτήτων, ἀμφοτέρων ἀποτελουσῶν, ὡς γνωστόν, τὸ ἐξ ἀντικειμένου περιεχόμενον τῆς Θεολογίας.

β) Διὰ τῆς θεολογικῆς *τεκμηριώσεως* καὶ *οἰκειώσεως* τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι προσκτῶνται ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτου τῆς Θεολογίας, καὶ

γ) Διὰ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὑπὲρ φύσιν θεολογικῆς *ἐπιγνώσεως* τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἤδη ἐξηγούμεθα ἐφ' ὅλων αὐτῶν.

Ὑπὸ τὴν πρώτην μορφήν, *τῆς θεολογικῆς* λεγομένης *κατεργασίας*, ἔχομεν τὴν πάσης μορφῆς ἔρευναν, ἐξέτασιν, ἀνάλυσιν, ἐμβάθυνσιν, ἑρμηνείαν, θετικὴν διακρίβωσιν, θεμελίωσιν, ἀνάπτυξιν, μορφοποίησιν καὶ ἔκφρασιν περὶ

τε τὰς ἰδέας καὶ τὰ πράγματα, ὅσα συνάπτονται θεολογικῶς καὶ πραγματιστικῶς πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν ἀλήθειαν καθ' ἑαυτὴν καὶ πρὸς ὅλας τὰς ἐπεκτάσεις της εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ «κατεργασία» αὕτη εἶναι μὲν «θεολογικὴ» ἀναντιρρήτως, δὲν εἶναι ὅμως τὸ «ἅπαν» τῆς Θεολογίας. Γίνεται δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀδεκάστων καὶ ἀντικειμενικῶν ἐπιστημολογικῶν καὶ γνωσιολογικῶν κριτηρίων, μὲ τὴν βοήθειαν ἐπιστημονικῶν μέσων καὶ συστηματικῆς μεθοδολογίας, πλήρως προσηρμοσμένων πρὸς τὰς θεολογικὰς ἀπαιτήσεις, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐν ἀντικειμενικῇ συναλληλίᾳ πρὸς πᾶσαν παράλληλον ἐπιστήμην, ἡ ὁποία δὲν ἀρνεῖται, φυσικά, τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὑπαρξιακὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ὃν ἀπευθύνεται.

Εἰς τὴν δευτέραν φάσιν *τῆς θεολογικῆς τεκμηριώσεως καὶ οἰκειώσεως* τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς Θεολογίας, ἔχομεν τὴν κατὰ θεωρητικὰ πλέον καὶ ψυχονοητικὰ κριτήρια συντελουμένην ἐργασίαν παρὰ τῷ θεολογοῦντι ἀνθρώπῳ, καθ' ἣν οὗτος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιτυγχάνει τὴν κατόπιν ἐνσυνειδήτου ἀξιολογήσεως τεκμηρίωσιν τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν τούτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ χωρεῖ πρὸς τὴν πλήρη οἰκείωσιν καὶ ἀποδοχὴν τούτων ὡς ἀποδεκτέων ἅμα καὶ ἀποδεκτῶν. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ ἀπόκτησις μείζονος, κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, γνώσεως καὶ ἀποδοχῆς, ἄρα *βαθυτέρας πίστεως τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ.* Διὰ ταύτης παγιοῦται ἡ πίστις εἰς πάντα ἐγγίζοντα θεολογικῶς τὸ θεῖον, ἐκβάλλεται ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἡ ἀμφιβολία, ἡ πλάνη, ἡ ἄρνησις, καθίσταται ἀποδεκτὴ καὶ ἀνομολογεῖται τελικῶς ὡς βασικὴ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ ἀπαραίτητος διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου πᾶσα ἀνάλογος ἔννοια καὶ ἀλήθεια.

Ἡ δὲ τρίτη φάσις τῆς οὕτω νοουμένης καθ' ἡμᾶς διαφοροποιήσεως τῆς Θεολογίας εἶναι *ἡ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐπιγνώσεως τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ,* ἡ ὁποία ταυτίζεται πρὸς τὴν «ὄντως θεολογίαν» τῶν Μυστικῶν Πατέρων καὶ Θεολόγων. Κατ' αὐτὴν ὁ καταξιωθεὶς καὶ ἐπὶ τοσούτῳ ἐλλαμφθεὶς θεολογῶν ἄνθρωπος, βλέπει τὰ ἄρρητα πλέον βάθη τῆς Θείας Ἀγνωσίας καὶ Ἀκαταληψίας, τὰ ὑπὲρ φύσιν καὶ ἔννοιαν. Ἀλλὰ περὶ ταύτης οὐχὶ πλείονα ἐνταῦθα.

Ἐκεῖνο, ὅπερ θέλομεν ἰδιαιτέρως νὰ ἐπισημάνωμεν ἐδῶ εἶναι, ὅτι, ὑπὸ τὴν τριπλῆν ταύτην διαφοροποίησιν τῆς Θεολογίας, ἔχομεν καλυπτομένους ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κατ' ἄνθρωπον προσεγγίσεως, νοήσεως καὶ οἰκειώσεως τῶν θείων «πραγμάτων», συγχρόνως δὲ διασωζομένην καὶ τὴν ἐπιστημολογικὴν ἀκεραιότητα τῆς Θεολογίας. Ἔχομεν δηλ. ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅλας τὰς μορφὰς τῆς βασικῆς θετικῆς ζητήσεως, ἐρεύνης, ἑρμηνείας καὶ κατεργασίας τοῦ περιεχομένου τῆς Θεολογίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὴν ὑψηλοτέραν μορφὴν τῆς θεωρητικῆς ψυχονοητικῆς καὶ πνευματικῆς γνώσεως, ἀποδοχῆς καὶ πίστεως τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τὸ ποικίλον καὶ εὐρὺ αὐτὸ περιεχόμενον τῆς Θεολογίας. Παραμένει δὲ πάντοτε ἀνοικτὴ ἡ θύρα καὶ πρὸς τὴν «θειοτάτην» τῶν θείων μυστηρίων γνῶσιν καὶ ἐπίγνωσιν κατὰ τὸ ὑπὲρ φύσιν.

Τὸ προέχον εἶναι, ὅτι πάντα ταῦτα γίνονται *οὐχὶ ἐγωκεντρικῶς,* ἤτοι διὰ τὸν «ἕνα» ἑκάστοτε θεολογοῦντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ πάντα ἄνθρωπον, τοῦθ'

ὅπερ καὶ ἀποδίδει εἰς τὴν Θεολογίαν τὴν πραγματικὴν *καθολικὴν διάστασίν της*. Διὰ τῆς Θεολογίας ὅ,τι εἶναι «πιστευτέον» διὰ τὸν ἕνα θεολογοῦντα ἄνθρωπον, τοῦτο εἶναι ταυτοσήμως «πιστευτέον» καὶ διὰ πάντας τοὺς καλῆς πίστεως ἀνθρώπους, καὶ ὅ,τι εἶναι «ἀποδεκτόν» διὰ τὸν ἕνα, τοῦτο προβάλλεται ὁμοιομόρφως εἰς τὴν ἀποδοχὴν καὶ τοῦ συνόλου τοῦ Πληρώματος.

7. Ἡ διακλαδικὴ («interdisciplinaire») εὐρύτης τοῦ ἔργου τῆς Θεολογίας

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τοῦ ἔργου τῆς Θεολογίας ἀγόμεθα εἰς μίαν κεφαλαιώδη διαπίστωσιν, τὴν ἑξῆς: Ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἄλλως εἰμὴ ὡς ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται καὶ ἐκτυλίσσεται ἐντὸς ἑνὸς εὐρυτάτου πλαισίου ἐξαρτήσεων, ἀλληλουχίας, συναφείας, ἐνδιαφερόντων καὶ παρουσίας τῆς Θεολογίας, ἅτινα καὶ ὅλα ὁμοῦ διαμορφώνουν καὶ δίδουν τὸν οὕτω καλούμενον *«διακλαδικόν»* («interdisciplinaire») χαρακτῆρα καὶ ἑπομένως τὴν πραγματικὴν εὐρύτητα τῆς Θεολογίας ὡς Ἱερᾶς Ἐπιστήμης.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι ἓν ἐκ τῶν ὀλιγωτέρων διαμφισβητουμένων γνωρισμάτων τῆς Θεολογίας. Ἡ Θεολογία ἀναντιρρήτως συνάπτεται πρὸς πλείστας, πρὸς πάσας τὰς βασικὰς πραγματικότητας τῆς ζωῆς, τόσον τῆς κατὰ φύσιν, ὅσον καὶ τῆς κατὰ χάριν. Συνυφαίνεται μὲ αὐτάς, συναναπτύσσεται μὲ αὐτάς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὰς ἢ ἀντιθέτως δίδει διέξοδον καὶ ἔκφρασιν εἰς αὐτὰς καὶ διαμορφοῦται, δι' αὐτῶν καὶ σὺν αὐταῖς, εἰς ὁλόκληρον *«σύστημα»* σχημάτων καὶ μορφῶν σκέψεως καὶ ζωῆς, εἰς σύστημα πολύπλευρον καὶ πολύεδρον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον καὶ μόνον νοεῖται ὅτι ὑφίσταται καὶ ἀσκεῖται τὸ ἔργον της καὶ ἡ ἀποστολή της, ὡς *Ἱερᾶς Ἐπιστήμης διακλαδικῆς* καὶ *ὡλοκληρωμένης*.

Ἂς ἀναφέρωμεν, ἀκροθιγῶς ἔστω, τὰ κύρια σημεῖα τοῦ διακλαδικοῦ τούτου χαρακτῆρος τῆς Θεολογίας:

α) Ἡ Θεολογία, κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον, συνάπτεται, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, φύσει καὶ θέσει, πρὸς τὴν *Ἀποκάλυψιν*, πρὸς τοὺς συγκεκριμένους τρόπους ἐκφορᾶς τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐν χρόνῳ, ἀγράφως ὅσον καὶ γραπτῶς. Εἶναι ἀπότοκος τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας καὶ δὲν νοεῖται ἄνευ αὐτῆς. Οἰκοδομεῖ ἐπ' αὐτῆς. Παριστᾷ καὶ ἐκθέτει ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον ὅσα ἀνθρωπίνως τοῖς ἀνθρώποις ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός. Ἡ Θεολογία πλαισιώνει τὴν Ἀποκάλυψιν. Καὶ ἡ Ἀποκάλυψις δικαιώνει τὴν Θεολογίαν. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἡ Θεολογία εἶναι καὶ ἀποδεικνύεται ὑγιής, γνησία καὶ ἀληθής, καθ' ὅσον κινῆται καὶ ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῆς Ἀποκαλύψεως, καθ' ὅσον εἶναι καὶ μένει Ἁγιογραφικὴ καὶ πιστὴ εἰς τὴν Παράδοσιν.

β) Ἡ Θεολογία νοεῖται ὅτι ὑπάρχει καὶ ἀσκεῖ τὸ ἔργον της «ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας», «διὰ τὴν Ἐκκλησίαν» καὶ «ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας». Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς δίδει τὴν *ἐκκλησιολογικὴν* ἔννοιαν καὶ ἔκτασιν τῆς Θεολογίας. Ἡ Θεολογία συμπορεύεται καὶ συνοδεύει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ὅλας τὰς φάσεις καὶ «περιπλανήσεις» της ἐπὶ τῆς γῆς. Μορφοῦται, ἐξελίσσεται καὶ προωθεῖται «ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» καὶ «σὺν τῇ Ἐκκλησίᾳ». Ὑπάρχει Θεολογία καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπάρχουσα Θεολογία καθ' ὅσον «χρόνον» θὰ ὑπάρχῃ Ἐκκλησία,

ὑπὸ τὴν «στρατευομένην» ὑπόστασιν καὶ δομήν της. Διὰ τὴν «θριαμβεύουσαν» Ἐκκλησίαν ἡ Θεολογία εἶναι ὕμνος καὶ δοξολογία.

γ) Ἡ Θεολογία κινεῖται ἐντὸς τῶν πραγματικοτήτων *τοῦ κόσμου τούτου*. Δὲν εἶναι ἐξώκοσμος, οὔτε ἀπόκοσμος. Δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὰς «περιπετείας» τοῦ κόσμου τούτου. Συνάπτεται ἄμεσα μὲ τὴν Ἱστορίαν. Θεολογεῖ ἐπὶ τῆς Ἱστορίας. Εἶναι Θεολογία τῆς Ἱστορίας τῆς Σωτηρίας. Καὶ εὑρίσκει τὴν δικαίωσιν καὶ ὁλοκλήρωσίν της ὡς Ἱστορία τῆς Θείας Οἰκονομίας.

δ) Ἐξ οὗ καὶ ἡ *σωτηριολογικὴ* διάστασις τῆς Θεολογίας. Ἡ Θεολογία στοχάζεται, κατὰ ἕνα ὅλως ἰδιάζοντα τρόπον, τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὄχι μόνον, διότι περιγράφει καὶ ἑρμηνεύει τὰ τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, ὄχι μόνον εἶναι Θεολογία τῶν σεσωσμένων, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι Θεολογία, ἡ ὁποία ἐξαγγέλλει τὴν σωτηρίαν καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν, τὸν εἰς ὃν ἀπευθύνεται ἄνθρωπον. Ἡ Θεολογία ἀσκεῖται ἐν ὀνόματι τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Κυρίου, τὸ ὁποῖον, ἅπαξ συντελεσθέν, ἐνεργεῖται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων.

ε) Καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ ὁ ἕτερος, παράλληλος, *ἀνθρωπολογικὸς* χαρακτὴρ τῆς Θεολογίας. Ἡ Θεολογία, ἀποτελοῦσα μορφὴν σκέψεως καὶ ζωῆς τοῦ Θεσμοῦ, ἤτοι τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ταυτοχρόνως μορφὴ σκέψεως καὶ ζωῆς καὶ τοῦ πληροῦντος τὸν Θεσμὸν στοιχείου, ἤτοι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρέει, ὡς συγκεκριμένη αὐτοῦ ψυχονοητικὴ λειτουργία. Εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπευθύνεται ἡ Θεολογία. Τὴν γλῶσσάν του λαλεῖ. Τοὺς συλλογισμούς του υἱοθετεῖ. Τὴν διαλεκτικὴν ἱκανότητά του χρησιμοποιεῖ. Τὸν νοῦν του πείθει. Τὴν ψυχήν του διανοίγει. Εἶναι σαφές, ὅτι «ἐξ ἀκοῆς ἡ πίστις» του (Ρωμ. 10,17). Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον ἐγκαθιστᾷ τὸν ὅνπερ θεολογεῖ Θεόν. Διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ Θεολογία ἐν τῷ συνόλῳ της. Διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς πτώσεως, τῆς ἁμαρτίας, τῆς χάριτος, τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τῆς δικαιώσεως, τῆς υἱοθεσίας, τῶν μυστηρίων, τῆς τελειώσεως, τῆς θεώσεως. «Δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους» ὁπωσδήποτε ἡ Θεολογία, ὑφ' ὅλας της τὰς μορφὰς καὶ τὰ σχήματα.

στ) Ἡ Θεολογία, τέλος, ἔχει καὶ *ἐσχατολογικὴν* διάστασιν, τόσην ὅσην ἔχει καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅσην ἔχει καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ὁ «χρόνος» καὶ τὸ «ἔσχατον» εἶναι οἱ δύο πόλοι τῆς Θεολογίας. Ἐν χρόνῳ καὶ ὡς φαινόμενον καὶ γεγονὸς τοῦ χρόνου ἀσκεῖται ἡ Θεολογία. Ἀλλ' ἡ πορεία της εἶναι πρὸς τὴν «ἐσχάτην ἡμέραν», τὴν ὁποίαν καὶ ἐξαγγέλλει καὶ ὁδοποιεῖ. Ἄχρι τότε ἡ ἀποστολή της συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὴν εὐαγγελικὴν ἱεραποστολικὴν εὐθύνην τῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, μὲ τὴν παροχὴν μαρτυρίας περὶ τῆς ἀληθοῦς σκέψεως καὶ ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς αὕτη ἐβιώθη καὶ ὀφείλει ἵνα βιῶται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. «Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος» (Ματθ. 24, 14).

Ἰδοὺ αἱ προϋποθέσεις καὶ τὰ πλαίσια, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἡ Θεολογία ἀσκεῖ τὸ ἔργον της. Νομίζω, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπογραμμισθῶσι ταῦτα διὰ νὰ καταστῇ σαφές: πῶς καὶ εἰς ποίους χώρους ἐκτείνεται τὸ ἔργον καὶ ἡ εὐθύνη τῆς Θεολογίας. Οὐδεμία πρόθεσις θριαμβολογικῆς ἐξιδανικεύσεως τῶν πραγμάτων ὑπάρχει εἰς ὅλα αὐτά. Οὐδεμία τάσις διογκώσεως τῆς ἐννοίας τῆς ἐπαρκείας ἢ τῆς

ὑπεραρκείας τῆς Θεολογίας ἔναντι τῶν συνεχῶς αὐξανομένων πνευματικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε παραγνώρισιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρετῆς τῆς οὕτω λεγομένης «ἐπιστημολογικῆς συστολῆς καὶ συνέσεως», τῆς ἀρετῆς τοῦ «ἐπιστημολογικοῦ μέτρου», ἡ ὁποία, ἐὰν ἀπαιτῆται ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην μορφὴν ἐπιστήμης, κατὰ μείζονα λόγον ζητεῖται ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Ἐπιστήμην.

Διὰ τῶν λεχθέντων ἁπλῶς ἐπιχειρεῖται νὰ ἐπισημανθῇ τὸ γεγονός, ὅτι μόνον ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς τοιαύτης διακλαδικῆς εὐρύτητος τῆς Θεολογίας εἶναι δυνατὸν νὰ διερευνηθοῦν αἱ πολύπλευροι ὄψεις τῶν ἐπὶ μέρους fonctions της, καὶ ὅλων μὲν τῶν λοιπῶν, τὰς ὁποίας περιεγράψαμεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλως ἰδιαζούσης τοιαύτης, ἤτοι τῆς Θεολογίας ὡς «κριτικοῦ στοχασμοῦ καὶ ἐλέγχου», ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Β. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

8. Ἡ Θεολογία ὡς κριτικὸς στοχασμὸς καθ' ἑαυτὴν

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ πολύπλευρον αὐτὸ ἔργον της ἡ Θεολογία ἀσκεῖ μὲ πολλὴν *θετικότητα* καὶ *κατάφασιν*, εἰς ὅλους τοὺς χώρους, εἰς ὅλα τὰ πεδία καὶ τοὺς κλάδους της.

Τοῦτο ὅμως πράττουσα εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀξιολογήσῃ πάντα τὰ προσκτώμενα πολύπλευρα θεωρητικὰ ἢ πραγματιστικὰ βιώματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ πράξεως, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὸ ἀντικείμενον τῆς θεολογικῆς ἐρεύνης. Εἶναι οὐσιῶδες ὑπαρξιακὸν καθῆκον τῆς Θεολογίας νὰ ἀξιολογῇ πάντα ταῦτα, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ἀκριβοῦς προβολῆς καὶ ἐφαρμογῆς των εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τῆς καλλιεργείας, προσλήψεως, γνώσεως καὶ οἰκειώσεως, τῆς ὁποίας ἔτυχον διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐμπραγμάτου ἀξιοποιήσεως καὶ ἐφαρμογῆς τούτων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ Θεολογία, πέραν τοῦ θετικοῦ καὶ καταφατικοῦ ὡς ἄνω ἔργου της, ἔχει καὶ τὸ οἱονεὶ παράλληλον *ἀποφατικὸν ἔργον της*, ὅπερ καλεῖται νὰ ἐπιτελέσῃ ἔναντι ὁλοκλήρου τοῦ πολυδιαστάτου τούτου περιεχομένου της.

Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι *ὁ κριτικὸς στοχασμὸς* τῆς Θεολογίας.

Τὸ ἔργον τοῦτο κριτικῆς καὶ ἐλέγχου ἀσκεῖται ὑπ' αὐτῆς τῆς Θεολογίας, καὶ δὴ ὡς εὐθύνης, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἤδη ἀναληφθείσης καὶ ἀντιμετωπισθείσης κατὰ τὸ παρελθόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὡς εὐθύνης πάντοτε καὶ διαρκῶς ἐν ὄψει καὶ ἀποβλεπούσης εἰς μίαν ζῶσαν καὶ πάντοτε πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐστραμμένην Θεολογίαν. Εἶναι ἔργον, ὅπερ ἔχει καὶ τὴν μορφὴν συγκεκριμένης καὶ εἰς βάθος χωρούσης κριτικῆς, ἔργον τὸ ὁποῖον κινεῖται κατὰ φορὰν ἀντίστροφον παρὰ ὅλαι αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι τῆς Θεολογίας.

Ἡ Θεολογία διὰ τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ καθίσταται ρυθμιστικὸς παράγων τῶν καρπῶν τῆς χθὲς καὶ τῶν ἐλπίδων καὶ προοπτικῶν τῆς αὔριον. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον ἀσκεῖ κριτικήν, ἀλλὰ καὶ ἀσκεῖται εἰς κριτικήν, ὄχι μόνον κρίνει, ἀλλὰ καὶ κρίνεται, ὄχι μόνον οἰκοδομεῖ, ἀλλὰ καὶ οἰκοδομεῖται. Ὁ κρι-

τικὸς στοχασμὸς εἶναι ἔργον εὐγενὲς καὶ γνήσιον τῆς Θεολογίας. Εἶναι ἔργον αὐτοδυναμισμοῦ, προόδου καὶ ἐνσυνειδήτου αὐτοπροωθήσεως διὰ τὸν Θεολόγον-ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτος *διδάσκεται* ἀπὸ ὅσα διδάσκει, *παραδειγματίζεται* ἀπὸ ὅσα βιοῖ καὶ *προβληματίζεται* ἐφ' ὅλων ὅσα ἀπετέλεσαν ἢ μέλλουν νὰ ἀποτελέσουν τὸν γνήσιον προβληματισμόν του ἐντὸς ἑνὸς κόσμου συνεχῶς ἀναμοχλευομένου εἰς ἰδέας, εἰς κινήσεις καὶ εἰς ρεύματα.

Ὡς τοιοῦτος, ὁ κριτικὸς στοχασμὸς εἰς τὴν Θεολογίαν εἶναι *ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ* στοιχείων της. Πᾶσα διαμφισβήτησις τοῦ σημείου τούτου θὰ ἐσήμαινε, ἐὰν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ἄγνοιαν ἢ παραθεώρησιν τῆς Ἱστορίας τῆς Θεολογίας μας. Θὰ ἦτο προσπάθεια στραγγαλισμοῦ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς μίαν ἐκ τῶν βασικῶν λειτουργιῶν της, τὴν ὁποίαν μὲ πνεῦμα ἀδέσμευτον, μὲ ἐλευθερίαν καὶ ὑπερηφάνειαν ἐξεπλήρωσε, ἀλλὰ καὶ καλεῖται, εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε σήμερον, νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ Θεολογία μας.

Καὶ ἤδη τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ποῦ στρέφεται ὁ κριτικὸς οὗτος στοχασμὸς καὶ ἔλεγχος ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι μᾶλλον δύσκολος.

Δὲν ἠμπορεῖ νὰ λεχθῇ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον, ὅτι στρέφεται συλλήβδην καὶ καθολικῶς *πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν,* καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον *κατὰ τῆς Ἐκκλησίας.* Τοῦτο θὰ ἐνέπλεκε τὸ εὐρύτερον ἐκκλησιολογικὸν θέμα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, μὲ ὅλας τὰς γνωστὰς ἐπιπτώσεις τοῦ πράγματος, ἐὰν δηλ. ἡ Ἐκκλησία, ὡς θεσμὸς θεοσύστατος, ὑπόκειται εἰς ἔλεγχον καὶ ὑπὸ τίνος; Ἐὰν ἡ Θεολογία, ἀπὸ συμπαραστάτης παράγων, δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς κριτικὸν λειτούργημα τοῦ ἐλάσσονος κατὰ τοῦ μείζονος, ἤτοι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας; Καὶ θὰ ἠρωτᾶτο, φυσικά, ἐὰν αὐτὸς ὁ ρόλος τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ρόλος ἐλεγκτοῦ, καὶ ἄρα ρόλος ἀνασταλτικὸς δι' αὐτήν, ἐφ' ὅσον πᾶς ἔλεγχος καὶ πᾶσα κριτικὴ περικλείουν μέσα των καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνακοπῆς.

Ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἑνὸς τοιούτου ρόλου τῆς Θεολογίας, ὡς κριτικοῦ δηλ. στοχασμοῦ ἀρνητικῶν ἐκκλησιολογικῶν ἐπιπτώσεων.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ὡσαύτως καὶ περὶ κριτικοῦ ἐλέγχου στρεφομένου κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπαρξιακῆς ὀντότητος, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς χάριτος ἱσταμένης. Τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ ἁπλοῦν καὶ μονόπλευρον διὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ μοναδικὸν ὑπούργημα τῆς Θεολογίας θεωρουμένης ὡς κριτικοῦ στοχασμοῦ. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῆς Θεολογίας, ὁ ὁποῖος στρέφεται μόνον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀποτελεῖ μέρος μόνον τῆς δεοντολογίας τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν καὶ κλάδων τῆς Θεολογίας, ἀπὸ τῶν θεωρητικωτέρων μέχρι καὶ τῶν πρακτικωτέρων. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος, ὡς πρόσωπον, ἐλέγχηται ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενος ὀφειλετικῶς εἰς τὰς πιστευτέας καὶ πρακτέας ἀρχὰς τῆς ζωῆς, καλεῖται δὲ ἡ Θεολογία νὰ δραστηριοποιηθῇ διὰ νὰ κρίνῃ καὶ ἐλέγξῃ αὐτὸν καὶ διὰ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν χάριν ἢ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς αὐτήν, ἐπιμένοντα δὲ νὰ τῷ ἐπιβάλῃ τὸ ἐνδεικνυόμενον ἐπιτίμιον-τίμημα τῆς ἀποπλανήσεώς του, τὸ οὕτω πως ἀσκούμενον ἔργον κριτικῆς καὶ ἐλέγχου τῆς Θεολογίας συμπίπτει, κυρίως εἰπεῖν, πρὸς τὰς πρακτικωτέρας εὐθύνας αὐτῆς τὰς ἠθικάς, ποιμαντικάς, κανονικὰς καὶ ἄλλας, δὲν εἶναι δὲ ἡ κριτικὴ εὐθύνη καὶ λειτουργία αὐτῆς, ὑφ' ἣν τοὐλάχιστον ὄψιν καὶ προοπτικὴν ἐξετάζομεν αὐτὴν ἐνταῦθα.

9. Ἡ αὐτοκριτικὴ τῆς Θεολογίας ὡς κριτικὸς αὐτῆς στοχασμός

Ὁ κριτικὸς στοχασμός, ὁ ὁποῖος γνωρίζεται ὡς βασικὴ λειτουργία τῆς Θεολογίας, εἶναι ὁ ἔλεγχος τῆς Θεολογίας πρὸς ἑαυτήν, δηλ. αὐτὴ αὕτη ἡ λειτουργία τῆς *αὐτοκριτικῆς* τῆς Θεολογίας.

Ἡ αὐτοκριτικὴ αὕτη, καὶ ὡς ἁπλῆ ἀκόμη κριτικὴ ἔρευνα, παρέχει εἰς τὴν Θεολογίαν τὴν δυνατότητα *νά ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ παρελθόν της* μὲ διάθεσιν κριτικῆς ἀξιολογήσεως τούτου, καὶ ἐν συνεχείᾳ, μέ τὰ «δεδομένα» ἐκ τῆς ἀξιολογήσεως ταύτης νὰ προδιαγράψῃ *τὰ βελτιωμένα σχήματα τοῦ μέλλοντός της*. Ἀσκοῦσα εἰς ἑαυτὴν τὸν κριτικὸν τοῦτον ἔλεγχον, εὑρίσκει τὸν τρόπον νὰ στραφῇ αὐτὴ πρὸς ἑαυτήν, εἰς μίαν φορὰν ἐνδοστρεφῆ, καὶ νὰ ἀναζητήσῃ αὐτὴ ἐξ ἑαυτῆς τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνακαινίσεώς της.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ φορά, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ κριτικὸς οὗτος στοχασμὸς ὡς λειτουργία ἐνδοθεολογική. Στρέφεται πρὸς δύο κυρίως βασικοὺς πόλους, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε κριτική. Στρέφεται *πρὸς τὸ χθὲς* καὶ *πρὸς τὸ αὔριον*.

Ἡ ἑκάστοτε «σήμερον» βιουμένη πραγματικότης εἶναι συνήθως καὶ πάντοτε, ὁροθετημένη καὶ οἱονεὶ διαγράφεται ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς προοπτικὰς τοῦ μέλλοντος. Καὶ ἐνῷ ἡ κριτικὴ ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα μιᾶς πράξεως τοῦ παρόντος, ἤτοι λειτουργίας, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἑκάστοτε στιγμὴν τοῦ παρόντος, μὲ τὴν ἀναπόφευκτον βεβαίως ψυχολογικὴν τοποθέτησιν καὶ στάσιν τοῦ ἐγώ του εἰς τήν «στιγμὴν» τῆς κρίσεως καὶ τοῦ ἐλέγχου, ἀνεξαρτήτως πόσον ἀπώτερον ἢ ἐγγύτερον εἶναι τὸ ἐλεγχόμενον παρελθὸν ἢ τὸ προβλεπόμενον μέλλον, εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ λειτουργία τῆς κριτικῆς συνάπτεται ἐξ ἀντικειμένου πρὸς τὰ δύο πέρατα τοῦ χρόνου, ἤτοι πρὸς *ὅ,τι παρῆλθε* καὶ πρὸς *ὅ,τι ἐπέρχεται,* ἄλλαις λέξεσι πρὸς αὐτό, ὅπερ κατεκτήθη καὶ ὑπάρχει βιωθὲν καθ' ὃν τρόπον κατεκτήθη πάντως καὶ ὑπάρχει, καὶ πρὸς αὐτό, ὅπερ θὰ κατακτηθῇ καὶ θὰ ὑπάρξῃ, καθ' ὃν τρόπον ἀκριβῶς ἐπιθυμεῖται νὰ κατακτηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ, ἤτοι κατὰ τὸν «καλύτερον δυνατὸν τρόπον».

Ἐννοεῖται, ὅτι αἱ δύο αὐταὶ λειτουργίαι πρὸς τὴν χθὲς καὶ πρὸς τὴν αὔριον εἶναι συνυφασμέναι πρὸς ἀλλήλας, ἐξαρτῶνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ προϋποθέτουν ἀλλήλας.

Ἡ κριτικὴ τοῦ παρελθόντος ἐὰν δὲν ἀποβλέπῃ εἰς τὸν προσδιορισμὸν καὶ προσανατολισμὸν τοῦ μέλλοντος, τὸν κάποιον ἔστω προσδιορισμὸν τοῦ μέλλοντος – τοῦτο δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον–, ἐὰν δὲν στοχάζηται τῆς ἐξ ἀντικειμένου βελτιώσεως τῆς αὔριον, δὲν εἶναι κἂν κριτική. Εἶναι ἄσκοπος καὶ ἄγονος παρελθοντολογία, τῆς ὁποίας πλεῖστα ἀνάλογα παραδείγματα καταγράφει ἡ ἱστορία τῆς Θεολογίας. Εἶναι ἀκόμη ἀτυχὴς ἐκμετάλλευσις τοῦ παράγοντος, ὁ ὁποῖος λέγεται παρελθόν, διὰ μίαν πρόσκαιρον θριαμβολογίαν ἢ ἀντιθέτως διὰ μίαν ἀνεδαφικὴν θρηνώδη πλοκὴν ἱερεμιάδων. Ὁπωσδήποτε πρόκειται περὶ αὐταπάτης τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, ἡ ὁποία εἶναι τελείως ἄχρηστος. Ἀλλὰ καὶ τἀνάπαλιν. Ἐὰν δὲν εἶναι ἡ ἀνησυχία τοῦ μέλλοντος, ἤτοι ἡ εὐθύνη διὰ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἄτομα νὰ προετοιμάσουν ἓν θετικώτερον μέλλον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιολογουμένων δεδομένων τῆς χθές, πᾶσα

κριτικὴ ἐπὶ τοῦ τί ἔγινε καὶ τί θὰ γίνῃ, ἐπὶ τοῦ τί ὤφειλε νὰ γίνῃ, καὶ τί ὀφείλει νὰ γίνῃ, δὲν θὰ εἶχε νόημα.

10. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ οἱ κίνδυνοι τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ ἐν τῇ Θεολογίᾳ

Δύο εἶναι τὰ κυριώτερα καὶ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς αὐτοκριτικῆς τῆς Θεολογίας, ὡς πρὸς τὰς δύο ὡς ἄνω στροφὰς καὶ τάσεις της:

Ἡ μὲν πρὸς τὸ παρελθὸν φορά της ἐκδηλοῦται ὡς μία συνεχὴς *ἀναφορὰ πρὸς τὰς Πηγάς,* ἐξ ὧν αἱ προϋποθέσεις της καὶ ἡ προέλευσίς της.

Ἡ δὲ πρὸς τὰ πρόσω τάσις της ἐκδηλοῦται ὡς μία διαρκὴς καὶ μόνιμος *ἀνάτασις πρὸς ἐσωτερικὴν ἀνακαίνισιν* καὶ ἐμπλουτισμὸν ὑπὸ τὸ φῶς τῶν δεδομένων τοῦ παρελθόντος.

Περιττὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι τὸ ἐπίκεντρον τῆς διπλῆς ταύτης λειτουργίας ἐντὸς τῆς Θεολογίας εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διαπίστωσις τῶν «δεδομένων τοῦ παρελθόντος» καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀξιολόγησίς των ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ μέλλοντος.

Ὁ κριτικὸς στοχασμὸς τῆς Θεολογίας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο προβαίνει σταδιακῶς εἰς τὰ ἑξῆς ἐπὶ μέρους:

α) Ἐλέγχει τοὺς χρησιμοποιηθέντας καὶ χρησιμοποιουμένους *ὅρους* σκέψεως ἐν τῇ Θεολογίᾳ, εἰς ἔκτασιν ἱστορικοδογματικὴν μέν — ὡς εἶναι φυσικόν — προκειμένου διὰ τὰς θεωρητικὰς ἐννοίας καὶ ἀληθείας τῆς Θεολογίας, εἰς πρακτικὴν δὲ καὶ ἐφηρμοσμένην διὰ τὰ πρακτικώτερα δεδομένα ζωῆς καὶ σκέψεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

β) Ὁρίζει κριτικῶς τὰ ὑπάρχοντα *περιθώρια* τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως ἐν τῇ Θεολογίᾳ, ἤτοι τὴν διαχωριστικήν, οὕτως εἰπεῖν, γραμμὴν μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνως βατῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς ὑπερβατῆς ἀληθείας, διὰ νὰ καταστῶσι γνωστὰ εἰς ἑκάστην ὑπὸ κρίσιν περίπτωσιν ποῖα εἶναι τὰ πλαίσια κινήσεως τοῦ θεολογοῦντος ἀνθρώπου καὶ ἀποφευχθοῦν ἀνεπίτρεπτοι τυχὸν ὑπερβάσεις.

γ) Κρίνει ἐπὶ τῶν *τρόπων* καὶ *μεθόδων* ἐρεύνης καὶ ἑρμηνείας τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀληθειῶν ἐν τῇ Θεολογίᾳ κατὰ στάδια, περιόδους, περιοχὰς καὶ ἄτομα ἔτι, διὰ νὰ διακριβωθοῦν αἱ τυχὸν παραλείψεις, τὰ λάθη ἢ αἱ ἐλλιπεῖς ἐφαρμογαὶ τῆς Θεολογίας, κυρίως κατὰ τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τῆς σκέψεως καὶ ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ὑπὸ κρίσιν περίπτωσιν.

δ) Μελετᾷ κριτικῶς τὰς μορφὰς *οἰκειώσεως* ἀφ' ἑνὸς καὶ *μεταβιβάσεως* ἀφ' ἑτέρου τῶν δεδομένων πίστεως καὶ ζωῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεολογικῶς, τόσον εἰς ἔκτασιν ὑπευθύνων φορέων τῆς πίστεως, διδασκαλίας καὶ διαποιμάνσεως τῶν πιστῶν, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς συνόλου τοῦ Πληρώματος, διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ συνέπεια πρὸς τὸ χρυσοῦν ἀξίωμα τῆς Θεολογίας, τὸ συνοψισθὲν ὑπὸ Βικεντίου τοῦ ἐκ Ληρίνης εἰς τὴν φράσιν: «ὅπερ πάντοτε, πανταχοῦ, ὑπὸ πάντων ἐπιστεύθη...».

ε) Ἐλέγχει τὸν βαθμὸν *πιστότητος* τῆς σημερινῆς μορφῆς σκέψεως ἐν τῇ Θεολογίᾳ πρὸς τὰς ἀρχῆθεν ἰσχυσάσας τοιαύτας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ ποσοστοῦ τῆς ἐπιχειρηθείσης τυχὸν φθορᾶς ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν

ἀναληφθεισῶν ἀντιδράσεων πρὸς διάσωσιν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ κατ' ἀκρίβειαν ὀρθοῦ θεολογικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς.

Σκοπὸς τοῦ κριτικοῦ τούτου στοχασμοῦ καὶ ἐλέγχου τοῦ παρελθόντος εἶναι – τὸ ἐπαναλαμβάνομεν – νὰ καταδειχθῇ ὑπὸ τῆς Θεολογίας κατὰ τί ἐχώλαινεν ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν της, αἱ ὁποῖαι προετιμήθησαν εἰς τὸ παρελθὸν ὑπὸ ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ ἱστορικῶς καὶ θεωρητικῶς περιγραπτὰ καὶ μελετητέα συγκεκριμένα σχήματά της. Ἐκ τῆς καταδείξεως τῶν τυχὸν κενῶν ἢ ἐλλείψεων ἢ ὑπερβολῶν εἰς τὴν ἐφαρμογήν, νὰ διευκολυνθῇ τὸ μέλλον εἰς τὴν ἐπιλογὴν καὶ ἐφαρμογὴν περισσότερον ad hoc μορφῶν σκέψεως καὶ ζωῆς, περισσότερον οἰκοδομητικῶν καὶ ἐπιτυχῶν σχημάτων, ἅτινα καὶ θὰ ταυτίζωνται πληρέστερον πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Θείας Οἰκονομίας χαραχθεῖσαν διὰ τὸν ἄνθρωπον γραμμὴν καὶ εὐθεῖαν.

Εἶναι εὔκολος καὶ ἁπλῆ ἡ λειτουργία αὕτη ἐντὸς τῆς Θεολογίας;

Κάθε ἄλλο. Ὑπάρχουν πάντοτε οἱ κίνδυνοι, τοὺς ὁποίους καὶ προηγουμένως ἀνέφερα καὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι συμφυεῖς πρὸς πᾶσαν μορφὴν κριτικῆς καὶ ἐλέγχου.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ ὁ ἐπὶ πλέον κίνδυνος, ἀντὶ διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ ἐλέγχου νὰ ἀντιδιαστείλῃ ἡ Θεολογία ἑαυτὴν πρὸς ὅσα ὑπῆρξαν ἀρνητικὰ εἰς τὸ παρελθὸν δι' αὐτήν, ἀντιθέτως νὰ θελήσῃ νὰ «συσχηματισθῇ» αὐτὴ πρὸς αὐτά, μὲ ἀποτέλεσμα, ἀντὶ τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ ἀνακαινισμοῦ της, νὰ ὁδηγηθῇ αὕτη εἰς ἀνεπιτρέπτους ἐπαναλήψεις λαθῶν τῆς χθές, καὶ ἑπομένως εἰς ἀναπόφευκτον συσκότισιν ἑαυτῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πληρώματος. Καὶ δυστυχῶς ἀνάλογοι περιπτώσεις ὑπάρχουν οὐκ ὀλίγαι εἰς τὴν μέχρι τοῦδε κτηθεῖσαν πεῖραν.

Πάντως, δι' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς ἐνυπάρχοντας κινδύνους, ὁ κριτικὸς στοχασμὸς τῆς Θεολογίας ὡς γνησία καὶ εὐγενὴς λειτουργία αὐτῆς, πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν διακρίβωσιν τῶν ὑγιῶν μορφῶν σκέψεως καὶ ζωῆς, τὰς ὁποίας αὕτη ἐχρησιμοποίησε καὶ ἀντιπροσωπεύει, τοῦτο δὲ πράττουσα εἰς ἑκάστην ἐπὶ μέρους περίπτωσιν, νὰ κατατείνῃ εἰς τὴν ἀνάληψιν δι' ἑαυτὴν ἐκείνων τελικῶς τῶν μορφῶν, τῶν σχημάτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιεχομένου, ἅτινα ὁριστικῶς, ἀποδεδειγμένως καὶ ἀμετακινήτως θὰ εἶναι ὑγιῆ.

Περιττὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι μία τόσον πολυδιάστατος ἀποστολὴ καὶ λειτουργία ἐντὸς τῆς Θεολογίας δὲν εἶναι καθόλου εὔκολος διὰ τοὺς φορεῖς τῆς Θεολογίας, διὰ τὸν θεολόγον κάθε ἐποχῆς. Προσαπαιτεῖ γόνιμον θεολογικὸν καταρτισμόν, βάθος σκέψεως, σθένος ψυχῆς καὶ πολλὴν ἀρετὴν ταπεινώσεως καὶ μετανοίας, ὥστε ὁ καλούμενος εἰς αὐτοέλεγχον τῆς ἑαυτοῦ Θεολογίας θεολογῶν ἄνθρωπος νὰ δυνηθῇ ἐν μιᾷ δεδομένῃ ἢ ἐπιβαλλομένῃ στιγμῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἀνομολογήσῃ τὰς τυχὸν ἐλλείψεις ἢ ἐλλιπεῖς ἐφαρμογὰς τῆς χθὲς καὶ ἀναζητήσῃ τρόπους μορφώσεως καὶ συμμορφώσεως τῆς θεολογικῆς σκέψεώς του, χωρὶς ποσῶς νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ προκαθωρισμένα ὅρια, πρὸς νέας μορφὰς σκέψεως καὶ ζωῆς, ἐν τῇ Θεολογίᾳ, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐντέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Γ. Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤ' ΑΝΑΦΟΡΑΝ ΠΡΟΣ ΤΑΣ «ΙΣΤΟΡΙΚΑΣ ΥΠΕΡΒΟΛΑΣ» ΤΗΣ

11. Αἱ ἐφαρμογαὶ τῆς Θεολογίας καὶ ὁ κριτικὸς στοχασμὸς αὐτῆς

Ἐὰν εἶναι ἀληθές – καὶ εἶναι ἀληθές – ὅτι ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς Θεολογίας εὑρίσκει τρόπους ἐξόδου καὶ προσπελάσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, καὶ ἐὰν ἡ Θεολογία, ὡς γνωστόν, εἶναι ἡ ἔμπρακτος *συγκεκροτημένη φωνὴ* τῆς *Ἐκκλησίας* πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, διὰ τῆς ὁποίας αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς αὐτὸν καὶ καθιστᾷ ἑαυτὴν καταληπτήν, προσιτήν, εὐπρόσδεκτον, συμπαθῆ εἰς αὐτὸν καὶ δὴ ἐν μέσῳ ἑνὸς περιβάλλοντος συνεχῶς ἀποξενουμένου ἀπ' αὐτὴν λόγῳ τῶν τεχνοκρατικῶν πιέσεων καὶ τῶν ἐκρήξεων ἐκκοσμικεύσεως τῆς κοινωνίας, αὐτονόητον ὅτι οἱ διανυθέντες μακροὶ αἰῶνες γονίμου Θεολογίας ἀποτελοῦν σειρὰν ἐφαρμογῶν αὐτῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς καὶ πάλιν τῆς Θεολογίας, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν θεωρηθῶσι καὶ κριθῶσι κατὰ πόσον ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς καὶ εὔστοχοι ἐφαρμογαὶ αὐτῆς καὶ κατὰ πόσον συνέβαλον εἰς τοὺς σκοποὺς καὶ τοὺς στόχους, δι' οὓς ἐκινητοποιήθησαν καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὡς τοιαῦται, ὡς ὑποκείμεναι δηλ. εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς Θεολογίας, ἵνα ἀποδειχθῶσιν ὡς δυνάμεναι πολλὰ νὰ διδάξωσι θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς, διὰ τὰ ἐφ' ἑξῆς.

Ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὡς ἄνω δύο καιρίων σημείων τίθεται ὅλον τὸ βάρος τῆς Θεολογίας ὡς κριτικοῦ στοχασμοῦ. Καὶ ὑπὸ τὰς περιπτώσεις καὶ τὰς συγκεκριμένας «στιγμὰς» ἐφαρμογῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ ζωῇ τοῦ χριστιανικοῦ παρελθόντος κρίνεται τὸ ποσοστὸν ἐπιτυχίας ταύτης, ὡς καὶ ἡ οἰκοδομητικότης τῶν ἐξ αὐτῆς συμπερασμάτων.

Δὲν ἀποτελεῖ λάθος ἐὰν εἴπω, ὅτι τὸ ποσοστὸν τοῦτο εὑρίσκεται εἰς ἀναλογίαν εὐθέων ποσῶν πρὸς τὰς ἀκριβεῖς ἢ οὐ ἐφαρμογὰς τῆς Θεολογίας ἑκάστοτε καὶ ἑκασταχοῦ. Ὅσον δηλ. ἀκριβέστερον ἐλειτούργησεν ὁ κριτικὸς στοχασμὸς καὶ ἔλεγχος τῆς Θεολογίας εἰς τὰς προηγουμένας ἱστορικὰς ἐφαρμογάς της, τόσον μεγαλύτερος κρίνεται καὶ εἶναι καὶ ὁ βαθμὸς ἐπιτυχίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν. Καὶ τἀνάπαλιν. Ὅσον περισσότεραι παρεκκλίσεις ἢ ὑπερβολαὶ ἢ ἀνεύθυνοι ἐφαρμογαὶ τῆς Θεολογίας διαπιστοῦνται εἰς τὸ παρελθόν, τόσον βαθύτερα εἶναι τὰ διαπιστούμενα κενά.

Ὑπῆρξαν τοιαῦται παρεκκλίσεις καὶ ὑπερβολαὶ ἢ καὶ ἀνεύθυνοι ἐφαρμογαὶ τῆς Θεολογίας παρ' ἡμῖν;

Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ. Ὑπῆρξαν ἀσφαλῶς. Ὑπῆρξαν οὐκ ὀλίγαι. Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀναγράφει ταύτας. Καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκριβῶς καλεῖται νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν καὶ γνώμην ἡ Θεολογία ἡμῶν ὡς κριτικὸς στοχασμὸς καὶ αὐτοέλεγχος, μὲ πνεῦμα ἐλεύθερον, μὲ πλήρη συνείδησιν τῆς ὑπευθυνότητος ὅσον καὶ τῆς δυσκολίας τοῦ ἔργου, μὲ τίμιον καὶ εἰλικρινὲς κίνητρον τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πιστεύοντος ἀνθρώπου.

12. Αἱ «ἱστορικαὶ ὑπερβολαὶ» τῆς Θεολογίας

Συνήθως ὁμιλοῦμεν διὰ συγκεκριμένας, ὡς εἴπομεν, περιπτώσεις «ὑπερ-

βολῶν» τῆς Θεολογίας εἰς τὸ ἀπώτερον ὅσον καὶ τὸ ἐγγὺς παρελθόν. Κατὰ κριτήρια, ἀλλὰ κατ' ἄλλους διαφόρως ἰσχύοντα, αἱ κατωτέρω ἀριθμούμεναι περιπτώσεις ἔστωσαν μερικαὶ ἐξ αὐτῶν, τοὐλάχιστον αἱ περισσότερον γνωσταὶ καὶ ἐμφανεῖς. Ἀναφέρω ταύτας χωρὶς νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης ἐργασίας μου:

1. Ὁ ἐπιχειρηθεὶς «ἐξελληνισμός» τῆς Θεολογίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ὁ ὁποῖος τόσον ἐξήρθη, καὶ δικαίως, ὑπὸ ἡμετέρων καὶ ξένων, ὡς μέγας σταθμὸς εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέσυρε τοὺς μύδρους τῶν ἐπικρίσεων, παλαιότερον καὶ νῦν.

2. Ὁ σημειωθεὶς ἀνταγωνισμὸς τῆς Θεολογίας κατὰ «σχολὰς» εἰς διαφόρους περιοχὰς καὶ κατὰ ἄτομα ἐπὶ μέρους, ὁ ὁποῖος ἀναντιρρήτως ἀπεδείχθη ἀποδοτικώτατος εἰς πρόσωπα καὶ εἰς ἔργα, ἀλλ' ὁ ὁποῖος ἐτροφοδότησεν ἐν συνεχείᾳ καὶ πλεῖστα ὅσα ρεύματα καὶ ἐνεθάρρυνεν ἢ καὶ ἐξώθησεν εἰς ὑπερβολὰς καὶ ἀκρότητας πολλοὺς ἐκ τῶν ἐκπροσώπων τῆς προκεχωρημένης σκέψεως, ἀπὸ τοῦ Ὠριγένους μέχρι καὶ οὐκ ὀλίγων αἱρεσιαρχῶν μετὰ τῶν πολυωνύμων ὀπαδῶν των.

3. Ἡ ὤθησις τῆς Θεολογίας πρὸς θεωρητικὰ καὶ ἀφῃρημένα σχήματα εἰς τὰ κύρια κεφάλαια τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι τὸ Τριαδολογικὸν καὶ τὸ Χριστολογικόν, εἰδικώτερον, δόγμα, καὶ ἡ χρησιμοποιηθεῖσα ἐν προκειμένῳ διαλεκτικὴ ἀπὸ παρατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπεδείχθησαν καὶ ἐξειλίχθησαν, βάσει αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς διαλεκτικῆς των εἰς ὀρθοδόξους καὶ εἰς αἱρετικὰς ἀντιστοίχως.

4. Ὁ «συλλογικός» («συνοδικός») διαπληκτισμὸς τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων πέριξ ὡρισμένων δογματικῶν ἀντιλήψεων καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς Θεολογίας τῶν Συνόδων καὶ τῶν Ψευδοσυνόδων («ληστρικῶν κλπ») κατ' ἀντιμολίαν.

5. Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ διαμορφωθεῖσα «Θεολογία τῆς ἐρήμου» καὶ ἡ ἐπέλασίς της εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας.

6. Ἡ θεσμοθετηθεῖσα ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει Θεολογία τῶν μεγάλων Μοναστικῶν Κέντρων, ἥτις καὶ ἀπεκορυφώθη, ὡς γνωστόν, εἰς ἰδιαιτέραν μορφὴν ὑπερσυντηρητικῆς Θεολογίας ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Παραδόσει, κυρίως εἰς τὸν χῶρον τῆς Χριστολογίας, τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τοῦ Σχίσματος.

7. Αἱ πρόδρομοι τοῦ Σχίσματος κινήσεις, ἀντιδικίαι καὶ συγκρούσεις τῆς Βυζαντινῆς θεολογούσης κοινωνίας, τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς, τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου, ἀλλὰ καὶ τῶν καταλλήλως φανατισθεισῶν μαζῶν.

8. Αἱ «ἐκκεντρικότητες» τῆς Θεολογίας πρό, κατὰ καὶ μετὰ τὸ Σχῖσμα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ αἱ ἐπιδράσεις τούτων εἰς τὴν Θεολογίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀντιστοίχως καὶ ἡ δημιουργηθεῖσα καὶ παγιωθεῖσα νοσηρὰ νοοτροπία τῆς «ἀποξενώσεως», τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ φανατισμοῦ, μὲ τὰς ἀναλόγους ἐπιπτώσεις καὶ συνεπείας τοῦ φαινομένου καὶ ἐφ' ἑξῆς, ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας.

9. Ἡ ἔν τινι μέτρῳ ἀπότοκος τῆς καταστάσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ συνισταμένην πλείστων ἄλλων δεδομένων ἀποτελέσασα περίπτωσις τοῦ Παλαμισμοῦ καὶ Ἀντιπαλαμισμοῦ, καὶ αἱ ἐφαρμογαὶ τοῦ πράγματος, ἐφ' ἑξῆς, εἰς τὰς ἐνδορθοδόξους ὑπερβολὰς τῶν Ἡσυχαστικῶν ἐρίδων.

10. Ἡ ἀνεπίτρεπτος ἐν πολλοῖς διαφοροποίησις τῶν πνευμάτων, καθ' ὅλην τὴν ἄγονον περίοδον τῶν «ψευδενωτικῶν» κινήσεων καὶ προσπαθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξικνοῦνται μέχρι τῆς τραγωδίας τῆς ἁλώσεως καὶ χωροῦσι καὶ πέραν αὐτῆς, εἰς τοὺς ἡμετέρους Κάτω Χρόνους.

11. Ἡ ἀνιαρὰ περίοδος τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων, καθ' ἣν ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εὑρέθη μεταξὺ τῶν ἀπαραδέκτων ἱστορικῶς καὶ θεολογικῶς δραστηριοτήτων τῆς διῃρημένης Δύσεως, ἡ ὁποία ἐβυσσοδόμει κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ περιοχῇ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἡ ὡς μὴ ὤφελε ἀμφιρρεπὴς «στάσις» τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως καὶ τῶν φορέων αὐτῆς ἔναντι τοῦ φαινομένου τούτου.

Ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ καὶ πάντα τὰ ἐφ' ἑξῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξιοσημείωτα εἶναι:

12. Ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀσθενὴς μᾶλλον παρουσία τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως ἐν Δύσει, εἰς τὸν ἀτυχῆ ρόλον τοῦ λαμβάνοντος καὶ προσλαμβάνοντος μᾶλλον, παρὰ τοῦ προσφέροντος καὶ μεταδίδοντος, καὶ αἱ μορφωτικαὶ καὶ ἐπιμορφωτικαὶ ἐπιδράσεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς.

13. Αἱ μορφαὶ τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ τὰ θεολογικὰ ρεύματα, ὡς διαπιστοῦνται κατὰ περιοχὰς καὶ εἰς τὰ κύρια ἐκπολιτιστικὰ κέντρα ἔξω τῆς Κ/Πόλεως, ὡς εἶναι ἡ Βενετία, ἡ Τεργέστη, ἡ Ἑπτάνησος, ἡ Νότιος Ρωσία, αἱ περιοχαὶ Οὐγγροβλαχίας καὶ τῶν λοιπῶν Παραδουναβείων Χωρῶν.

14. Τὰ Νεοελληνικὰ θεολογικὰ ρεύματα καὶ τὰ ἀντίστοιχα τούτων, πολὺ σημαντικά, Σλαυικὰ τοιαῦτα, κατὰ πόλεις, κατὰ Σχολὰς καὶ Ἀκαδημίας, ἰδίᾳ ἐν τῷ Ρωσικῷ χώρῳ.

Πάντα ταῦτα, ὡς καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ νεώτερα σχήματα καὶ συστήματα σκέψεως εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν εἶναι, ὡς γνωστόν, ἐὰν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ὡς τόσοι συγκεκριμένοι τομεῖς ἐφαρμογῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ θὰ ὁμολογηθῇ πάντως, ὅτι ἀπὸ ταύτας, ἐὰν ὄχι ὅλας, τοὐλάχιστον ἀπὸ πλείστας ἐξ αὐτῶν, δὲν λείπει τὸ στοιχεῖον τῆς «ὑπερβολῆς» καὶ τῆς «διογκώσεως», πολλάκις μάλιστα εἰς ὕψος ἀνεπίτρεπτον, ἐφ' ὧν καὶ καλεῖται νὰ λειτουργήσῃ ὁ κριτικὸς στοχασμὸς καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς Θεολογίας διὰ μίαν συνεχῶς ἀκριβεστέραν ἀξιολόγησιν καὶ ἐπαναξιολόγησίν των.

13. Ὁ ἔλεγχος τῶν ἐφαρμογῶν τούτων τῆς Θεολογίας

Καὶ ἐρωτᾶται: Τί εἶναι λοιπὸν ὅλα αὐτά;

Κατ' ἀρχὴν ὅλαι αἱ περιπτώσεις αὗται εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἱστορικωτέρων «σταθμῶν» τῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ.

Δύνανται ὅμως μὲ μίαν ἁπλῆν «μονοκονδυλιὰν» νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς «ὑπερβολαὶ» τῆς Θεολογίας, καὶ ὡς τοιαῦται νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν κρίσιν καὶ κατάκρισιν τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ τῆς Θεολογίας μὲ τὸν a priori προσδιορισμὸν ὅτι εἶναι, ὅτι ὀφείλουσι νὰ θεωρηθῶσιν ὅτι εἶναι ὡς τόσα κεφάλαια καὶ σταθμοὶ μεταστροφῆς καὶ μετανοίας τῆς Θεολογίας ἡμῶν αὐτοελεγχομένης;

Ἀσφαλῶς *ὄχι*. Οὔτε δὲ καὶ μὲ τόσην ἀπολυτότητα δύνανται νὰ χαρακτη-

ρισθοῦν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν αὐστηρότερον θεολογικὸν κριτικὸν στοχασμόν, ὡς «ὑπερβολαί». Διότι πάντα τὰ ἀνωτέρω φαινόμενα σκέψεως καὶ ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἄρα πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, εἶναι ὡς τόσαι δεδημιουργημέναι, ἀναντίρρητοι καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας βιωθεῖσαι καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι προῆλθον κατ' ἐπίδρασιν πλείστων ἱστορικο-κοινωνικῶν καὶ ἰδεολογικῶν παραγόντων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν ὑπὸ τὴν πίεσιν γνωστῶν ἢ ἀγνώστων ἐσωτερικῶν ἐκρήξεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σκέψεως καὶ ὁρμῆς, αἱ ὁποῖαι σταδιακῶς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ διεμορφώθησαν, ἐπαγιώθησαν καὶ ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς συγκεκριμένα σχήματα καὶ ρεύματα σκέψεως καὶ ἐρεύνης, καὶ αἱ ὁποῖαι τέλος ἐπεβλήθησαν, ὅσαι ἐκ τούτων ἐπεβλήθησαν, εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀνάγκαι καὶ ἀπαιτήσεις αὐτῆς ταύτης τῆς θεολογικῆς ἐξελίξεως ἐν τῇ σκέψει καὶ τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἀποκρυστάλλωσιν καὶ ἐπιβολὴν τῶν ὡς ἄνω σχημάτων, τῶν ὡς ἄνω περιπτώσεων, δὲν πρέπει νὰ παραθεωρῆται καὶ ὁ ἀνυπέρβλητος καὶ ἀνυπέρθετος ρόλος τοῦ Παραλήτου, ὁ ὁποῖος, ἄγνωστον κατὰ ποίαν θείαν παρουσίαν εἰς τὰ πράγματα, εἶναι ὁπωσδήποτε ρόλος ἀποφασιστικὸς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας καταστάσεις. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀγνοηθῇ, ὅτι ὁ θεῖος παράγων ἐκινήθη καὶ ἐδραστηροποιήθη καὶ εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας, κατὰ τρόπον δυσνόητον ἢ καὶ τελείως ἀκατανόητον εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τρόπον ὑπερφυσικὸν πάντως καὶ ἀνεξερεύνητον, ὡς προσιδιάζει εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

Ἐπομένως ὅλαι αἱ ἀνάλογοι μορφαὶ θεολογικῆς σκέψεως καὶ ζωῆς, πολὺ πέραν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποτελῶσιν ἀντικείμενα κρίσεως μόνον καὶ κατακρίσεως καὶ κεφάλαια μεταστροφῆς καὶ μετανοίας διὰ τὴν Θεολογίαν ἐντὸς τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ καὶ τοῦ αὐτοελέγχου αὐτῆς, τοὐλάχιστον ὄχι ἀπολύτως καὶ αὐθαιρέτως, πρέπει νὰ ἀποβῶσιν διὰ τὴν Θεολογίαν καὶ τοὺς φορεῖς της ὡς τόσα θέματα ἀξιολογήσεως καὶ ἐπαναξιολογήσεως, καὶ νὰ ἀναζητηθῶσιν ὑπ' αὐτὰ ὁ ὑπολανθάνων *δυναμικὸς προβληματισμὸς* καὶ τὸ *συνεπὲς παράδειγμα* δι' ἐνδεχόμενα ἀνάλογα σχήματα καὶ περιπτώσεις εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἰδίᾳ σήμερον. Καὶ τοῦτο ἵνα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποδοθῇ ἡ πρέπουσα θέσις αὐτῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ θεμελίωσιν αὐτοῦ, ὅπερ καλοῦμεν Ὀρθόδοξον Διδασκαλίαν, Ὀρθόδοξον Πίστιν, Ὀρθόδοξον Συνείδησιν, Ὀρθόδοξον Ἔθος, ἐφ' ἑτέρου δὲ μὲ μίαν ἐκ τῶν ἔνδον καὶ ἐξ ἀντικειμένου διακρίβωσιν ἀποδειχθῇ τί ἐξ ὅλων τούτων ἐν ἑκάστη περιπτώσει καὶ δὴ καὶ ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδεολογικῶν δεδομένων ἑκάστης περιόδου, ὑπῆρξε θετικόν, οὐσιαστικῆς συμβολῆς καὶ διατηρητέον, καὶ τί ἀντιθέτως ὑπῆρξεν ὑπερβολικόν, μικρᾶς ἢ ἐλαχίστης συμβολῆς καὶ ἀπορριπτέον, προκειμένου ὁ τοιουτότροπος θεολογικὸς προβληματισμὸς ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς χθὲς νὰ ἀποβῇ οἰκοδομητικὴ προοδοποίησις τῆς αὔριον διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν ἡμῶν.

Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται καὶ τοῦτο, ὅτι, ὅταν ἐνεφανίζοντο καὶ ἐμορφοῦντο ὅλαι αἱ ἀνωτέρω μορφαὶ θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὑπῆρχον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ καὶ αἱ ἀντίρροποι τούτων καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἀπὸ ἕνα ἀντικειμε-

νικῶς ἀσκούμενον αὐτοέλεγχον καὶ ἀπὸ τὸν κριτικὸν στοχασμὸν τῆς Θεολογίας εἰς μίαν ἐπιχειρουμένην τοιαύτην ἀξιολόγησιν καὶ ἐπαναξιολόγησιν τούτων.

Ἂς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὸ παρωχημένον παρελθόν, ὅπου πᾶσα μορφὴ «ὑπερβολῆς», ἀπ' αὐτὰς τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, εἶχε καὶ τὴν *ἀντίρροπον ἢ ἰσόρροπον «ἀντικίνησίν» της.*

Τοιαῦται ἦσαν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἱερὰ ἅμιλλα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων, ὅπως ὄχι τόσον συλλογιστικῶς καὶ ἀφῃρημένως, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον βιβλικῶς, διὰ τῆς βιουμένης ἐν χάριτι ἐμπειρίας καὶ διὰ τῆς συναλληλίας τῶν μαρτυριῶν τῆς Παραδόσεως τεκμηριώσωσιν ὅ,τι ἄλλοι ἐπεδίωκον νὰ ἐκφιλοσοφήσωσι καὶ παραδώσωσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μεταφυσικῆς τοῦ κλασσσικοῦ πνεύματος.

Ἀνάλογος ἦτο ἡ γνωστὴ συντηρητικότης τῶν κατὰ τόπους Ἐπισκόπων, τοῦ μεμορφωμένου Κλήρου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐρήμου καὶ τῆς ὑπαίθρου γενικῶς, ἡ μακρὰν τῶν μεγάλων ἐποικιστικῶν κέντρων ἀνθήσασα.

Ὑψίστης σημασίας ὑπῆρξε καὶ ἡ εὐρύτατα καλλιεργηθεῖσα καὶ εἰς τὴν «ὑπερβολὴν» τοῦ βυζαντινίζοντος Ἀριστοτελισμοῦ καὶ Πλατωνισμοῦ ἀντίρροπον κίνησιν ἐκ τῶν ἔνδον τῆς Ἐκκλησίας ἀποβᾶσα Μυστικὴ Θεολογία τῶν Πατέρων, ἐπὶ αἰῶνας μακρούς, ἀπὸ τοῦ Ε΄ κυρίως καὶ ἑξῆς, ἡ ὁποία ἔσχεν, ὡς γνωστόν, τόσην θετικὴν συμβολὴν καὶ ἐπίδρασιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον ἡμῶν Θεολογίαν μέχρι σήμερον.

Ἂς ἀφήσωμεν ὅμως πάντα ταῦτα τὰ παραδείγματα, τὰ πολὺ γνωστὰ ἄλλωστε, τὰ ὁποῖα πλειστάκις, ἐν θετικῇ συναλληλίᾳ, ἐμελετήθησαν ἀπὸ μακρὰν σειρὰν θεολόγων καὶ ἱστορικῶν, ἡμετέρων καὶ ξένων. Καὶ ἂς ἔλθωμεν εἰς τοὺς ἐγγυτέρους πρὸς ἡμᾶς *Κάτω* τούτους *Χρόνους,* καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ἀμεσωτέρως ἀπασχολοῦν τὸν ἐνώπιόν σας ὁμιλοῦντα τὴν στιγμὴν αὐτὴν *κλῖμα τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως,* διὰ νὰ ἴδωμεν μερικὰς ἀπὸ τὰς ἰσορρόπους ταύτας καταστάσεις, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα.

14. Οἱ Κάτω Χρόνοι ὡς περίοδος ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας καὶ ὁ κριτικὸς σταχασμὸς καὶ ἔλεγχος αὐτῶν

Ὁμιλῶν περὶ τῶν περιπτώσεων τούτων θὰ εἶμαι σύντομος καὶ θὰ περιορισθῶ εἰς τὰς γενικότητας.

Ἐρωτῶ:

Τί ὑπῆρξαν αἱ θεολογικαὶ ἐκρήξεις, αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν εἰς τὸν χῶρον τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ΚΠόλεως ἐν τῷ προσώπῳ πλείστων ἐπιφανῶν καὶ ὑπερλογίων Πατριαρχῶν καὶ λοιπῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου τῆς Βασιλευούσης, ὡς καὶ πλήθους θεολόγων καὶ ἀνθρώπων τῆς κλασσικῆς ἅμα καὶ τῆς ἱερᾶς παιδείας, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὰς δυσμενεστέρας τῶν συνθηκῶν ἐθεολόγησαν, συνέγραψαν, ἡγήθησαν ὀρθοδόξων κινήσεων καὶ ἀντέκρουσαν ἀντορθόδοξα ρεύματα καὶ καταστάσεις, ἀλληλογράφησαν, ἀνέλαβον ὁδοιπορίας καὶ μετέσχον θεολογικῶν συναντήσεων εἰς εὐρεῖαν κλίμακα, ἐθεράπευσαν τὸν «Λογιωτατισμόν» τῆς ἐποχῆς εἰς πλαίσια θεολογικὰ ὅσον καὶ θύραθεν, διὰ νὰ διατηρηθῇ ἀσφαλῶς ἡ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ ἐσεβάσθησαν τὴν μᾶζαν καὶ

τὰς πνευματικάς της ἀπαιτήσεις καὶ τὸ πνευματικόν της ἐπίπεδον εἰς ὅ,τι ἐδίδαξαν καὶ ἔγραψαν, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ καθ' ὕλην τῆς Θεολογίας, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος, ὡς πρὸς τὸ ἁπλοῦν δηλονότι φιλολογικὸν εἶδος καὶ τὴν δημώδη γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησαν, καὶ τῶν ὁποίων τὰ γραπτὰ κατάλοιπα εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικὰ ὅσον καὶ ἡ ζῶσα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δραστηριότης των; Καὶ ἕνας ἁπλοῦς ἀκόμη ἔλεγχος τῶν ὀνομάτων των, γνωστῶν ἢ ἀσήμων, θὰ ἐπλήρου μακράς, μακροτάτας σελίδας.

Τί ἦτο ὅλη ἡ μακρὰ ἐκείνη σειρὰ περιπτώσεων τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν «Θεολογικῶν Ἐρίδων», τῶν ἀγώνων καὶ ἀνεδαφικῶν ἴσως διὰ μερικούς, γύρω ἀπο θέματα κατ' ὄψιν καὶ κατ' ἐπίφασιν ἀσήμαντα καὶ σχολαῖα, κατὰ βάσιν ὅμως ἐξ ἴσου ἐνδεικτικὰ τοῦ ὑπολανθάνοντος θεολογικοῦ σφρίγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς εἶναι τὰ θεολογικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀνεφύησαν περιξ τῶν ὀνομάτων τοῦ Κορυδαλλοῦ, τοῦ Καρυοφύλλη, τοῦ Σουγδουρῆ, τοῦ Ἀνθρακίτου καὶ τόσων ἄλλων, μέχρι καὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων καὶ τόσων ἄλλων;

Δὲν εἶναι μήπως γνωσταὶ καὶ πλειστάκις ἠξιολογημέναι αἱ ποικίλαι μορφαὶ «Ἐπιστολιμαίας Θεολογίας», ἡ ὁποία ἐξεπορεύθη ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως, κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον, πρὸς τὴν Δύσιν, τόσον τὴν Ρωμαιοκαθολικήν, ὅσον καὶ τὴν Προτεσταντικὴν κυρίως; Ὡς ἐπίσης καὶ ἡ πολύπλευρος Θεολογία τῶν Συμβολικῶν Κειμένων τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἡ ἀντίστοιχος Θεολογία τῶν Τοπικῶν Συνόδων, ἐν ΚΠόλει καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ ταύτης καὶ εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, ἰδίᾳ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὰς Παραδουναβείους Χώρας;

Δὲν ἀποτελοῦν δὲ μήπως νέαν μορφὴν προσαρμογῶν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας πρὸς νέας ἀνάγκας ἡ εὐρεῖα θεολογικὴ κίνησις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργει καὶ ἐτροφοδότει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τῆς μακρᾶς καὶ πολυαρίθμου σειρᾶς Θεολόγων Ἐκπροσώπων του, ἀποστελλομένων ὑπ' αὐτοῦ ἑκασταχοῦ, περιοδευόντων τὴν Δύσιν, ἐγκαθισταμένων εἰς τὰ μεγάλα ἀλλόδοξα κέντρα, ἰδίᾳ τῆς Μεσευρώπης ἢ ἐπὶ ποιμαντικῇ καὶ διδακτικῇ ἀποστολῇ εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Παροικίας τῆς Δύσεως, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυσσον ἐπιτόπιον Ὀρθόδοξον Θεολογίαν, κατὰ πάντα ἀξιοπρόσεκτον, ἀλλὰ καὶ μελετητέαν καὶ ἀξιολογητέαν σήμερον, εἰς ἔκτασιν ἱστορικοδογματικήν, ὅσον καὶ πολλῷ εὐρυτέραν, ἐφ' ὅσον καλύπτει αὕτη μίαν τόσον μακρὰν περίοδον ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ μέχρι καὶ τοῦ παρελθόντος ΙΘ΄ αἰῶνος;

Ἢ τέλος, διὰ νὰ κατακλείσωμεν τὴν σειρὰν τῶν παραδειγμάτων μας ἀπὸ τὸ στενώτερον πως περιβάλλον τῆς αὐτῆς πάντοτε Ἐκκλησίας ΚΠόλεως, δὲν ἔχει μήπως τὴν ἑαυτῆς σημασίαν καὶ βαθύτητα, τὴν παράλληλον καὶ ἀνάλογον ἀσφαλῶς σημασίαν καὶ βαρύτητα πρὸς ὅλας τὰς σημαντικὰς κινήσεις καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Χωρῶν, πρὸ καὶ κυρίως μετὰ τὰς αὐτοκεφαλοποιήσεις των ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἰδίᾳ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Βαλκανικοῦ Χώρου, μάλιστα δὲ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Ρωσικῆς Διασπορᾶς, δὲν ἔχει, λέγω, τὴν ἑαυτῆς σημασίαν καὶ βαρύτητα ἡ θεολογικὴ κίνησις τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος καὶ τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ νῦν Κ΄ αἰῶνος,

ὡς αὕτη ἐδημιουργήθη πρωτοποριακῶς καὶ ἐτροφοδοτήθη ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Φαναρίου καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης; Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκτὶς δράσεως τῆς κινήσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐκτείνεται πολὺ πέραν ἀπὸ τὸν ἑλληνόφωνον χῶρον ἢ καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν γηραιὰν Εὐρώπην μας, γνωστοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ πνευματικοὶ χῶροι, τοὺς ὁποίους ἐκάλυψε καὶ καλύπτει ἡ κίνησις ἡμῶν αὕτη, διότι ἐκτείνονται ἐφ' ὅλων τῶν τομέων καὶ κλάδων, τοὺς ὁποίους τόσον πιστὰ ἀντεπροσώπευσαν πρόσωπα, ὡς ὁ Χρῆστος 'Ανδροῦτσος, ὁ Φιλάρετος Βαφείδης, ὁ 'Απόστολος Χριστοδούλου, ὁ Βασίλειος 'Αντωνιάδης, ὁ Γερμανὸς Στρηνόπουλος καὶ τόσοι ἄλλοι ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ νεωτάτων φορέων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Φαναρίου καὶ τῆς Χάλκης.

Δι' ὅσων λέγω διὰ τὴν εἰδικὴν ταύτην περίπτωσιν τῆς Φαναριωτικῆς καὶ Χαλκίτιδος παραδόσεως τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου δὲν θέλω νὰ θεωρηθῶ, ὅτι ἐπιχειρῶ προβολὴν μιᾶς συγκεκριμένης μορφῆς σκέψεως ἐν τῇ Θεολογίᾳ ἡμῶν καὶ ὅτι ἀγνοῶ ὅλην τὴν λοιπὴν ταυτόχρονον καὶ σημαντικωτάτην συμβολὴν εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς θεολογικὰ πράγματα ἀναλόγων κινήσεων μὲ ἀντιπροσωπευτικώτατα ὀνόματα εἰς τὸ ἐνεργητικόν των. Κάθε ἄλλο. 'Απλῶς θὰ ὁμοληγηθῇ ὅτι καὶ ὁ κύκλος αὐτὸς τῶν προσώπων καὶ τὰ ἔργα των καὶ ἡ διδασκαλία των, ἐξέθρεψαν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, γενεὰς ὁλοκλήρους ἡμετέρων θεολόγων τῆς τελευταίας ταύτης περιόδου, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγοι εἶναι παρόντες ἐδῶ. Ὅ,τι ἔκαμαν καὶ ἀπέδωσαν οὗτοι θεολογικῶς, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἐκ τῶν ἡμετέρων Θεολόγων ἐκ τοῦ πολυεθνοῦς πλέον 'Ορθοδόξου χώρου, ἀποτελοῦν ἐφαρμογὰς τῆς 'Ορθοδόξου Θεολογίας καὶ κεῖνται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κριτικοῦ ἐλέγχου καὶ στοχασμοῦ τῆς Θεολογίας καὶ ἀναμένουν τὴν ἀξιολόγησίν των. Καὶ μόνη ἡ περίπτωσις τῆςς Θεολογίας τοῦ Σεργίου Μπουλγκάκωφ τῆς τελευταίας αὐτῆς πεντηκονταετίας ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν σημασίαν αὐτῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται ἐνταῦθα.

Τί τὸ θετικὸν καὶ οὐσιῶδες ἀπὸ τὴν χθές, καὶ κατὰ τί δύναται τοῦτο νὰ ἀποβῇ συντελεστικὸν καὶ οἰκοδομητικὸν διὰ τὴν αὔριον, τὰ δύο ταῦτα σημεῖα ἀποτελοῦν τὴν εὐθύνην τῆς αὐτοελεγχομένης 'Ορθοδόξου Θεολογίας ἡμῶν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Νομίζω ὅτι ἀπήντησα εἰς ὅλα τὰ δυνάμενα νὰ ὑπάρξουν ἐρωτήματα περὶ τὴν λειτουργίαν ταύτην τῆς 'Ορθοδόξου Θεολογίας ἡμῶν, θεωρουμένης ὡς κριτικοῦ στοχασμοῦ καὶ ἐλέγχου, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰς ἱστορικάς της ἐφαρμογάς, τὰς παλαιοτέρας ὅσον καὶ τὰς νεωτέρας.

Θὰ ἤθελα νὰ κατέλθω καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ θέματος. 'Αλλὰ τοῦτο δὲν μοὶ ἐζητήθη. Ἴσως θὰ ἐπελήφθη τούτου ὁ ἕτερος τῶν συναδέλφων-ὁμιλητῶν, ὁ ὁρισθεὶς ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος.

Τὸ προέχον, ἄλλωστε, δὲν ἦτο νὰ δοθῇ ἐνταῦθα ἓν «πρότυπον» ἐφαρμογῆς τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ τῆς Θεολογίας ἐφ' ὅλων τῶν περιπτώσεων, ἀλλὰ νὰ ἐπισημανθῇ ἡ ἀνάγκη, ὅπως τεθῇ ὁπωσδήποτε εἰς κίνησιν ὁ ὅλος μηχανισμὸς καὶ ἡ λειτουργία τοῦ κριτικοῦ τούτου στοχασμοῦ καὶ αὐτοελέγχου τῆς Θεολογίας, καὶ νὰ τονισθῇ ἡ χρησιμότης καὶ ἡ λυσιτέλεια μιᾶς τοιαύτης λειτουργίας διὰ τὴν ὀρθόδοξον θεολογικὴν πραγματικότητα σήμερον.

Ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἀναγνωρισθῇ σαφῶς ἡ ἀνάγκη τῆς τιμίας, θαρραλέας καὶ ἀντικειμενικῆς στροφῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας πρὸς ἑαυτήν, πρὸς τὸ ἑαυτῆς μακρὸν καὶ πολύπτυχον παρελθόν, διὰ μίαν κριτικὴν ἀξιολόγησιν τούτου, πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ μέλλοντος τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ ζωῆς τῆς Ὀρθοδοξίας αὔριον, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἰδοὺ τὸ οὐσιῶδες, τὸ ἀπαραίτητον, τὸ σημαντικόν. Δι' ὅσων εἶπον ἐδῶ διέγραψα τὰς προϋποθέσεις τῆς γνησίας ταύτης λειτουργίας τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Θεολογίας αὐτοελεγχομένης. Πάντα τὰ λοιπὰ θὰ προέλθωσιν ἐξ ἑαυτῶν. Τοῦτο, ἄλλωστε, εἶναι ἀποδεδειγμένον ἀπὸ ὅλην τὴν προτέραν ἐν προκειμένῳ ἐμπειρίαν.

Ὁ ὀρθῶς νοούμενος καὶ ὀρθῶς ἀσκούμενος κριτικὸς στοχασμὸς καὶ ἔλεγχος τῆς Θεολογίας ἐπὶ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐφαρμογῶν αὐτῆς, ἤτοι ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, δὲν ἠμπορεῖ παρά, ἀργὰ ἢ γρήγορα, νὰ ἀποδώσῃ τοὺς εὐεργετικοὺς καρπούς του.

Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναμενόμενον σήμερον πανταχόθεν ἀπὸ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐδῶ γόνιμον καὶ θετικὸν αὐτοέλεγχον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἡμῶν.

Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ, κατόπιν τῶν ἤδη λεχθέντων, νὰ χαρακτηρίσω καὶ θεωρήσω τὸν κριτικὸν στοχασμὸν τῆς Θεολογίας ὡς μίαν *«πρόκλησιν»*, ὡς μίαν ὄντως θετικὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς πρόκλησιν. Πρόκλησιν πρὸς ἑαυτήν, πρὸς τοὺς σημερινοὺς καὶ αὐριανοὺς φορεῖς της, ἤτοι πρὸς ἡμᾶς τοὺς Θεολόγους, πρὸς τὴν Ποιμαίνουσαν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὸν πιστεύοντα ἄνθρωπον, πρὸς πάντα ἄνθρωπον καλῆς προαιρέσεως.

Πρόκλησις ἐν τούτῳ, ὅτι ὅλοι οἱ παράγοντες, συνειδητοποιοῦντες τὴν κρισιμότητα τῶν καιρῶν καὶ τοὺς ἀμέσους καὶ ποικίλους κινδύνους διὰ τὰς συνειδήσεις, διὰ τὴν πίστιν, διὰ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ἀξίας εἰς τὴν ζωήν, δι' αὐτὴν ταύτην τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, θὰ θελήσωσι νὰ διδαχθῶσιν ἀπὸ τὰς ἐμπειρίας τῆς χθές, διὰ νὰ ἀποφύγωσι τὰ ἀνεπανόρθωτα τυχὸν σφάλματα τῆς αὔριον.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Μητροπολίτου Helsinki ΙΩΑΝΝΟΥ

Θὰ ἤθελα μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ ἐκφράσω τὴ βαθειὰ εὐγνωμοσύνη μου γιὰ τὴν εὐγενικὴ πρόσκληση ποὺ μοῦ ἔγινε, ὥστε νὰ ἑτοιμάσω μερικὰ σχόλια πάνω στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἰσήγηση τοῦ Σεβ. Μητροπολίτη Μύρων Χρυσοστόμου. Ταυτόχρονα ἐκφράζω τὴ βαθειὰ λύπη μου, γιατὶ ἀδυνατῶ νὰ παρευρίσκομαι προσωπικὰ –ἐξ αἰτίας μιᾶς ἐπισκέψεως στὴν Αὐστραλία– καὶ γιατὶ ἔτσι ἀπουσιάζω ἀπὸ ἕνα συνέδριο ποὺ ἔχει ἐξαιρετικὴ σημασία γιὰ ὁλόκληρη τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἁγία

'Ορθόδοξη 'Εκκλησία. 'Ενῶ εἶμαι ἀπὼν κατὰ τὸ σῶμα, εἶμαι ὅμως παρὼν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ προσεύχομαι γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ τόσο σπουδαίου ἔργου σας στὴν Πεντέλη.

Ἡ γραπτὴ εἰσήγηση τοῦ Μητροπολίτη Μύρων προσφέρει ἰσχυρὰ ἐρεθίσματα ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ περιέχει τέτοιο πλοῦτο ἰδεῶν, ὥστε νὰ εἶναι πολὺ δύσκολος ὁ σχολιασμός τους μέσα στὰ ὅρια τῶν ἁπλῶν αὐτῶν σκέψεων. Κατὰ φυσικὸ λόγο θὰ ἀσχοληθῶ μὲ ὡρισμένα μόνο σημεῖα.

Πρῶτα-πρῶτα εἶναι χρήσιμο καὶ πρακτικὰ σπουδαῖο τὸ γεγονός ὅτι ὁ συγγραφέας ἐκθέτει τί ἐννοεῖ μὲ τὸν ὅρο θεολογία καὶ πόσο πράγματι σημαντικὴ εἶναι ἡ ἔννοια καὶ ἡ πραγματικότητα τῆς θεολογίας ὡς «λόγου», πράγμα ποὺ βασικὰ σημαίνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ὁμιλεῖ καὶ ποὺ ὁμιλεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του. Κατὰ τὴν ταπεινή μου ἀντίληψη, αὐτὸ σημαίνει βασικὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσουμε διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὴ γνωστὴ ὡς μυστικὴ θεολογία (καὶ ὅ,τι ἄλλο συνδέεται μαζύ της) καὶ στὴ θεολογία ἐκείνη, ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἐπιστημονική, ἀκαδημαϊκὴ ἢ κάτι παρόμοιο. Ὑπάρχουν φυσικὰ διαφορετικοὶ τονισμοί, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐξάρουμε ἔντονα τὶς διαφορές, ὅσο ἐμφανεῖς κι ἂν εἶναι στὰ μάτια καὶ στὴν κρίση μας. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχει τὶς ρίζες της στὸ Θεὸ καὶ στὴν ἀποκάλυψή του, ὅσο κι ἂν εἶναι παράλληλα ἀνάγκη νὰ τονίσουμε, ὅτι ἡ θεολογία ἀπευθύνεται στὸν ἄνθρωπο καὶ διακονεῖ, κατὰ τὸ δικό της σπουδαῖο τρόπο, τὸ αἰώνιο καλό του.

Εἶναι σημαντικὸ καὶ ἀπόλυτα ὀρθόδοξο τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεολογία —κατὰ τὴ γνώμη τοῦ συγγραφέα— ὑπάρχει μέσα στὴν 'Εκκλησία καὶ γιὰ τὴν 'Εκκλησία, κοντὰ στὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὸ καλό του. Ἡ λεπτομερειακὴ ἀνάλυση πού ἔγινε, σχετικὰ μὲ τὶς ποικίλες μορφές πού λειτουργεῖ ἡ θεολογία, περιέχουν ἕνα εὐρὺ πρόγραμμα μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται σὲ ὡρισμένα σημεῖα φανερό, ὅτι ὁ ρόλος τῆς θεολογίας συνδέεται στενὰ μὲ τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως. Κατὰ συνέπεια εἶναι ὀρθὸ καὶ ἀπαραίτητο νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ γνήσια ὀρθόδοξη θεολογία δὲν μπορεῖ νὰ τηρήσει ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν πίστη τῆς 'Εκκλησίας. Πολὺ σωστὰ ὁ συγγραφέας τονίζει ὅτι ἡ θεολογία εἶναι ὑγιής, ἀληθινὴ καὶ γνήσια ὅταν κινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται μέ βάση τὴν ἀποκάλυψη καὶ ὅταν παραμένει πιστὴ στίς Γραφὲς καὶ στὴν Παράδοση.

'Ασφαλῶς, μόνο κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχῶν ποὺ θέσαμε παραπάνω μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἑρμηνεύσουμε μὲ ὀρθόδοξο τρόπο τὴν κριτικὴ λειτουργία τῆς θεολογίας. Ἡ κριτικὴ λειτουργία της δέν εἶναι δυνατὸ νὰ στραφεῖ ἐναντίον τῆς 'Εκκλησίας οὔτε καὶ νὰ παραμείνει ἀδιάφορη ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀπουσιάζει ἡ κριτικὴ πλευρά, ἡ ὑγιὴς δηλ. κριτική, ποὺ ἀνανεώνει χωρὶς νὰ ἐμβάλλει κάτι τὸ «νέο», ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀποκαλύψεως, πού δόθηκε μιὰ γιὰ πάντα. Ὄχι βέβαια. Ἡ κριτικὴ ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι, ὅπως λέγει ὁ εἰσηγητής, αὐτο-κριτικὴ τῆς θεολογίας. Θεολογία εἶναι καὶ νοεῖται ὁ στοχασμὸς τῆς 'Εκκλησίας. Τὸ κριτικὸ στοιχεῖο στὴ βασικὴ αὐτὴ λειτουργία ὑποδηλώνει ὅτι ἀποστολὴ τῆς θεολογίας εἶναι πάντα νὰ ἀναλύει καὶ νὰ διαπιστώνει κατὰ πόσο οἱ ποικίλες ἱστορικές ἐκφράσεις τοῦ στοχασμοῦ αὐτοῦ ἐκπροσωποῦν

ἀληθινὰ καὶ γνήσια τὸ στοχασμὸ τῆς *Ἐκκλησίας*. Ἴσως πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸ διαφωτιστικὸ γεγονός, ὅτι οἱ πατέρες λ.χ. τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων εἶχαν πλήρη συναίσθηση τοῦ προβλήματος, στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε. Μᾶς βοηθοῦν ἐπίσης νά κατανοήσουμε πόσο σπουδαῖο καὶ ἀναγκαῖο εἶναι νὰ διακρίνουμε ἀνάμεσα στὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ στίς προσωπικὲς πεποιθήσεις ἤ, γιά νὰ χρησιμοποιήσω ἄλλα λόγια, ἀνάμεσα στὴν ὀρθόδοξη καὶ στὴν ἰδιωτικὴ θεολογία ἢ ἀκόμα ἀνάμεσα στὴν ἀληθινὴ ἔκφραση τῆς πίστεως καὶ στοὺς νεωτερισμούς, ποὺ εἶναι ξένοι στὴν πίστη. (Ἴσως πρέπει ἐδῶ νὰ ρωτήσουμε παρεμπιπτόντως, μήπως εἶναι προβληματικὸ νὰ ὁμιλοῦμε γιὰ τὴ θεολογία ὡς τὴ «φωνὴ» τῆς Ἐκκλησίας –ἂν καὶ ὁ ὅρος ἔχει προσεκτικὰ ὁρισθεῖ στὴν εἰσήγηση. Ἂν καὶ ὁ στοχασμὸς ἐκφράζεται καὶ «ἀκούγεται», ἐν τούτοις ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας συνδέεται βασικά, ὅπως γνωρίζουμε, μὲ ἕναν ἄλλο παράγοντα ἢ ὄργανο, δηλ. τὴ Σύνοδο, ἡ ὁποία φυσικὰ χρησιμοποιεῖ τὸ θεολογικὸ στοχασμὸ καὶ τὰ πορίσματά του).

Σύμφωνα μὲ τὴν ταπεινή μου γνώμη, τὸ κριτικὸ στοιχεῖο καί, ὅπως θὰ τὸ λέγαμε, ἡ βοηθητικὴ ἀρνητικὴ ἢ ἀνανεωτικὴ λειτουργία τῆς θεολογίας, σχετίζεται βασικὰ μὲ τὴν προσπάθεια αὐτὴ τῶν ἀρχαίων Συνόδων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ἔτσι ἡ θεολογία πρέπει νά ἐπαγρυπνεῖ ἐναντίον κάθε μορφῆς μονομέρειας, κομματισμοῦ, ἀτομικισμοῦ ἢ ἄλλων τέτοιων φαινομένων. Ἂν θυμηθοῦμε τίς ποικίλες μορφὲς τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν ὑπερβολῶν, ποὺ ἀνέφερε ὁ συγγραφέας κατὰ τρόπο ἐνδιαφέροντα καὶ διαφωτιστικό, θὰ διαπιστώσουμε πολὺ καθαρὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σὲ κάθε περίπτωση ποὺ ἀναφέρει συναντᾶμε κάτι τὸ μᾶλλον εἰδικὸ ἐνῶ ὡρισμένες πλευρὲς ἢ ὡρισμένη ἄποψη ὑπερτονίζονται σὲ βάρος ἄλλων οὐσιαστικῶν παραγόντων. Χωρίς νὰ μποῦμε σὲ ἄλλες λεπτομέρειες στό ζήτημα αὐτό, θὰ ἀναφερθοῦμε μόνο σὲ ἕνα τυπικὸ παράδειγμα, δηλ. στὸ χαρακτῆρα τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, ὅπως ὀνομάζονται. Ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ μορφή τους πρέπει νὰ προκαλεῖ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία νὰ ἀσκεῖ τὴν κριτικὴ λειτουργία της –ὄχι βέβαια νὰ καταδικάζει, ἀλλὰ βασικὰ νὰ διαβλέπει ποῦ ἡ πληρότητα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως δὲν λαμβάνεται σοβαρὰ ὑπ' ὄψη ἢ ποῦ ὡρισμένες ἀπόψεις, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἔχουν ἴσως ὑπερβολικὰ τονισθεῖ. Περιττεύει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ λειτουργία αὐτὴ συχνὰ ἐξυπονοεῖ τὸ χρέος νὰ ἀποσαφηνισθεῖ ὅ,τι εἶναι γνήσιο καὶ ἔχει μόνιμη ἀξία σὲ μιὰ ὡρισμένη θεολογικὴ ἔκφραση –ἢ σὲ ἕνα λογικὸ στοχασμὸ– ποὺ ἀφορᾶ μιὰ ὡρισμένη κατάσταση καὶ ὡρισμένες εἰδικὲς περιστάσεις.

Παρόλο ὅτι μοῦ ζητήθηκε νὰ κάνω ἕνα σύντομο σχόλιο, θὰ ἤθελα ἐν τούτοις νὰ ἀναφερθῶ καὶ σ' ἕνα ἄλλο ζήτημα στὴ συνάφεια αὐτή. Ὅταν ὁ ἐπιφανὴς εἰσηγητὴς κάμει λόγο γιὰ κριτικὴ λειτουργία ἢ γιὰ αὐτο-κριτικὴ τῆς θεολογίας, θὰ μποροῦσε νὰ διερωτηθεῖ κανείς μήπως εἶναι δυνατὸ –καὶ μάλιστα ἀναγκαῖο– νὰ γίνει σαφὴς ἀναφορὰ σ' ἕνα συγκεκριμένο παράγοντα, ποὺ θὰ μποροῦσε, ὡς ἀπαραίτητο κριτήριο στὸ θέμα αὐτό, νὰ διακονήσει θετικὰ τὴ θεολογία –ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τὶς διδασκαλίες τῶν Συνόδων, τὴν πίστη τῶν Πατέρων τῆς Νικαίας καὶ ὡρισμένα ἄλλα γνωστὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα. Ὁ παράγοντας ποὺ ἐννοῶ εἶναι ἡ λειτουργικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαίτερα οἱ εὐχὲς καὶ ἄλλα σχετικὰ στοιχεῖα καὶ λειτουργικὲς ἐκφράσεις στὰ Μυ-

στήρια καὶ στὶς Λειτουργίες. Γνωρίζουμε ὅλοι καὶ ὑποστηρίζουμε συχνά, ὅτι ἡ lex orandi εἶναι lex credendi. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ διερωτηθοῦμε ὡς *θεολόγοι*, ἂν πράγματι τὸ λαμβάνουμε αὐτὸ σοβαρὰ ὑπ' ὄψη, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς αὐτοκριτικῆς τῆς θεολογίας (ἢ σχετικὰ μὲ θεολογικὲς γνῶμες ἀπὸ ἄλλες ἀπόψεις). Τὸ θέμα αὐτὸ φαίνεται ἴσως ἁπλοϊκό, δὲν θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀγνοηθεῖ. Ὅσο περισσότερο χρησιμοποιοῦμε αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ κριτηρίου –ὄχι φυσικὰ ὡς τὸ μόνο, ἀλλὰ ὡς τὸ *πολὺ* οὐσιαστικό– τόσο περισσότερο ἡ *κοινὴ* αὐτὴ κληρονομία θὰ βοηθήσει καὶ θὰ ἐνισχύσει τὸ θεολογικὸ στοχασμὸ καὶ θὰ τοῦ ὑποδείξει, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, τί εἶναι λιγώτερο κοινὸ ἢ ἀκόμα τί εἶναι ἐπὶ μέρους. Τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἴσως διαφωτίσει τὰ θεολογικὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ Θεό, τὸν ἄνθρωπο, τὴ χάρη, τὴν ἁμαρτία, τὸ Πνεῦμα, τὴν Εὐχαριστία, τὴ θέωση, τὴ μετάνοια, τὴν πίστη κ.τ.λ. Ὅλα αὐτὰ ἐξυπηρετοῦν ἄμεσα τὴν οἰκοδομητικὴ ἀρνητικὴ καὶ διορθωτικὴ λειτουργία τῆς θεολογίας. Φυσικὰ δὲν ὑποστηρίζω καθόλου ὅτι αὐτὸ εἶναι μιὰ *καινούργια* ἄποψη, ἤ, ἂν ἦταν, θὰ ἦταν ἐσφαλμένη καὶ ἐπικίνδυνη. Ὄχι βέβαια, γιατὶ εἶναι τμῆμα τῆς κληρονομίας καὶ τῆς παραδόσεώς μας καὶ μάλιστα ἕνα τμῆμα γιὰ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι εἶναι πολύτιμο καὶ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποβεῖ πιὸ χρήσιμο γιὰ τὴ θεολογία μας. Ἀνέφερα τὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἴσως μελετηθεῖ μὲ περισσότερες λεπτομέρειες στὴ γενικὴ συζήτηση ποὺ θὰ ἀκολουθήσει.

Ὅταν θὰ διαβάζεται αὐτὸ τὸ σχόλιο, ἐγὼ θὰ εἶμαι πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὶς ἡλιόλουστες ἀκρογιαλιὲς καὶ τὸν εὐλογημένο τόπο τῆς ἀγαπητῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὴν Αὐστραλία ὅμως ὁ νοῦς μου θὰ διαβεῖ τοὺς ὠκεανοὺς καὶ θὰ φθάσει στὸ παλαιὸ κόσμο καὶ στὴν πόλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ὅσο σκέπτομαι τὸ ρυθμιστικὸ ρόλο τῆς κριτικῆς θεολογίας, σκέπτομαι ἐπίσης τὸ ρόλο τοῦ ἐν λόγω Θρόνου ἀπὸ τὴ ἄποψη τῆς θεολογίας. Οἱ ἱστορικὲς συνθῆκες ἔχουν μεταβληθεῖ, ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, ὅσο ὅμως περισσότερο ὁ Οἰκουμενικὸς Θρόνος εἶναι καὶ παραμένει πραγματικὰ οἰκουμενικός, στὴν ἀρχαία ἔννοια τοῦ ὅρου, τόσο καλύτερα διακονεῖ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, κατὰ θετικὸ καὶ ἀρνητικὸ τρόπο. Ἕνας τέτοιος ρυθμιστικὸς ἑνοποιὸς καὶ ἑνωτικὸς παράγων χρειάζεται πάντοτε γιὰ χάρη τῆς ὑγιοῦς κριτικῆς καὶ τῆς γνήσιας Παραδόσεως. Αὐτὸ ἴσως φανεῖ ὅτι εἶναι «καθαρὰ» πρακτικὸ ζήτημα· τίποτα ὅμως δὲν ὑπάρχει πιὸ «καθαρὰ» πρακτικὸ στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἕνα στοιχεῖο, ποὺ κατὰ τὸν τρόπο του σχετίζεται συγκεκριμένα μὲ τοὺς πρακτικοὺς ὅρους τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὡς τοῦ στοχασμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς τοῦ πραγματικὰ ἀνανεωτικοῦ παράγοντα στὴ διακονία τῆς μόνιμης καὶ ἀναλλοίωτης Ἀλήθειας.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Nicolas LOSSKY

Ἀς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐκφράσω τὴ βαθιά μας εὐγνωμοσύνη στὸ Σεβ. Μητροπολίτη Χρυσόστομο γιὰ τὴν εἰσήγησή του, ποὺ ὁ πλοῦτος κι ἡ πυκνότητά της τὴν κάνουν νὰ ἀξίζει νὰ διαβαστεῖ καὶ νὰ ξαναδιαβαστεῖ, ὥστε ὅλη ἡ διδασκαλία ποὺ περιέχει νὰ μπορέσει ν' ἀφομοιωθεῖ. Κάθε παράγραφος θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο ἑνὸς σχολίου, πράγμα ἀδύνατο στὰ ὅρια αὐτοῦ τοῦ περιορισμένου πλαισίου.

Θὰ ἤθελα πρῶτα-πρῶτα νὰ πάρω ἀπὸ τὴν εἰσήγηση αὐτὸ ποὺ νομίζω ὅτι εἶναι τὸ οὐσιαστικό μήνυμα τοῦ Σεβ. κ. Χρυσοστόμου, δηλαδὴ τὴν ἐπίμονη ἔκκληση γιὰ ἀπόλυτη διανοητικὴ εἰλικρίνεια πράγμα ποὺ εἶναι, πιστεύω, ἡ ἴδια ἡ βάση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας καὶ γενικότερα τῆς ὀρθόδοξης στάσεως.

Κατὰ τὰ ἄλλα, θὰ περιοριστῶ σὲ ἁπλὲς ὑποσημειώσεις ποὺ δὲν ἔχουν καμιὰ ἄλλη ἀξίωση παρὰ μόνο νὰ προεκτείνουν τὴν σκέψη τοῦ συγγραφέα πάνω σ' ἕνα σημεῖο καὶ νὰ ὑποδείξουν μιὰ ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς μεθόδου, τὴν ὁποία συνιστᾶ, σ' ἕναν ἰδιαίτερο τομέα.

1. Ὁ Σεβ. Χρυσόστομος στὸ πρῶτο μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του, περιόρισε τὴ σκέψη του στὴ θεολογία, μὲ τὴν ἔννοια μιᾶς νοητικῆς ἐκφράσεως, ποὺ ἀπευθύνεται στὴ νόηση, τοῦ Λόγου, τοῦ Ρήματος, κι ἑπομένως τῆς Τριαδικῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαστεῖ ἡ *παιδαγωγικὴ* διάσταση τῆς θεολογίας. Θὰ ἤθελα νὰ ἐφιστήσω τὴν προσοχή σας στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ ἡ παιδαγωγικὴ δραστηριότητα τῆς θεολογίας συνεπάγεται καθαυτὴ τὴν ἐφαρμογὴ μιᾶς πραγματικὰ ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας. Πράγματι, ὁ θεολόγος ὄχι μόνο στὴν ἐσωτερική του ζωή, στά μύχια τῆς καρδιᾶς του, ὅπως κάθε χριστιανός, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὴν ἴδια τὴν ἄσκηση τῆς ἐργασίας του στὴν ἐπαγγελματική του ζωή, πρέπει νὰ ζεῖ τὴ θεολογία τοῦ προσώπου, τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου κατ' εἰκόνα ἐκείνου ποὺ μᾶς ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὴν Τριαδικὴ ζωή. Καλεῖται νὰ μάχεται καὶ νὰ ὑπερνικᾶ τὴν ἀτομικότητά του, τὴν εὐαισθησία του, τὴν προσωπικότητα του, γιὰ νὰ εἶναι ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πραγματικότητάς της. Καλεῖται νὰ ὑπερβαίνει τὸ ἐγώ του ὡς συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ νὰ τείνει πρὸς τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὴν *καθολικὴ* συνείδηση.

Γι' αὐτό, πρέπει νὰ ἐφαρμόζει τὴν ἄσκηση τῆς νοήσεως καὶ τῆς εὐαισθησίας γιὰ νὰ παραμερίζει ὁ ἴδιος (ὡς ἄτομο), ὥστε νὰ ἐπιτρέπει στὸ Λόγο νὰ μιλάει σ' αὐτοὺς στοὺς ὁποίου ἀπευθύνεται. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι προσεκτικὸς γιὰ ν'ἀκούει ταυτόχρονα τὸ Λόγο, τὴν Παράδοση καὶ τὶς ἱκανότητες ἀκροάσεως ἐκείνων στοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ὁ Λόγος, κι αὐτὸ στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς τους ποὺ εἶναι πάντα καινούργια. Ἐκεῖ βρίσκεται ἡ πραγματικὰ παιδαγωγικὴ διάσταση τῆς θεολογίας χωρὶς τὴν ὁποία εἶναι ἀδύνατο ν' ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἐσχατολογικὴ διάσταση κάθε χρονικῆς στιγμῆς.

Μὲ μιὰ λέξη, μέσα στὸ ἴδιο του τὸ ἐπάγγελμα ὁ θεολόγος καλεῖται νὰ ζήσει ὡς ὑπόσταση τῆς Ἐκκλησίας: ὄχι ἕνα κομμάτι τῆς ἀνακεφαλαιωμένης φύσεως, ἀλλὰ ἀπαύγασμα, εἰκόνα τοῦ ὅλου τῆς ἀνανεωμένης καὶ ἑνωμένης στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ φύσεως.

Σ' αὐτὴ τὴν ὑποχρέωση, νὰ ἀσκεῖ μιὰ διπλὴ ἀκρόαση πρὸς τὸ θεῖο περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας καὶ πρὸς τὴν ἱκανότητα ἀφομοιώσεως τοῦ διδασκομένου, ὅπως καὶ στὴν ὑποχρέωση σεβασμοῦ τοῦ προσώπου του καὶ μὴ βιασμοῦ τῆς συνειδήσεώς του, ὑπάρχει μιὰ ἀναλογία ἀνάμεσα στὸ θεολόγο καὶ στὸν εἰκονογράφο καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ προσθέσει καὶ στὸ μουσικὸ τῆς λειτουργίας.

2. Ἂν προσέξει κανεὶς ἀπὸ κοντά, ὁ Σεβ. Χρυσόστομος σ' ὁλόκληρη τὴν εἰσήγησή του προτείνει μιὰ θετικὴ κριτικὴ σκέψη. Ἂν αὐτὴ δὲν ἀποκλείει τὴν ἀρνητικὴ κάποτε κριτική, τείνει πρὸς μιὰ ἀληθινὴ ἐκ νέου ἀξιολόγηση τοῦ παρελθόντος. Μᾶς προτείνει νὰ ἐφαρμόσουμε αὐτὴ τὴ μέθοδο σὲ μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ φαινομένων ποὺ ἀναφέρονται σὲ διάφορες περιόδους τοῦ παρελθόντος καὶ ἰδιαίτερα στὶς μεγάλες μορφὲς τῶν πέντε τελευταίων αἰώνων τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Θὰ ἤθελα ν' ἀκολουθήσω τὸ παράδειγμα τοῦ συγγραφέα καὶ νὰ ὑποβάλλω μιὰ σκέψη σχετικὰ μὲ τὴν τοπικὴ κατάσταση στὴν ὁποία ἀνήκω, δηλ. τὴ «διασπορά» στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ καταστάσεις καὶ τὰ διαβήματα μιᾶς τοπικῆς κοινότητας μποροῦν, μὲ τὴν ἀδελφικὴ ἀνταλλαγή, ν' ἀποκτήσουν παγκόσμια διάσταση, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ ἐπιβάλλονται σ' ὁποιονδήποτε.

Ἡ ἰδιαίτερη κατάστασή μας χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἐπαφὴ σὲ βάθος, ἐπειδὴ εἶναι μόνιμη, μὲ μιὰ ὁρισμένη οἰκουμενικὴ πραγματικότητα τοῦ καιροῦ μας. Βρισκόμαστε σὲ καθημερινὴ σχέση μὲ ἐκπροσώπους «ἑτεροδόξων» ρευμάτων. Ἐμεῖς οἱ ἴδιοι συχνὰ μεγαλώσαμε σ' αὐτὰ τὰ μὴ ὀρθόδοξα περιβάλλοντα.

Θὰ ἤθελα νὰ προτείνω, σ' ὅσους ἀναμεσά μας ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἔρευνα, μιὰ νέα κατύθυνση στὴν ἔρευνά τους, χωρὶς φυσικὰ νὰ θέλω νὰ καταργήσω τὶς ἄλλες.

Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι μᾶς ἐπιβάλλεται μιὰ κριτικὴ θεολογικὴ ἐπαναξιολόγηση (μὲ τὴ θετικὴ σημασία): μιὰ ὀρθόδοξη ἐπανεξέταση τῆς δυτικῆς παραδόσεως. Ὁπωσδήποτε, ἡ διασπορά ἔχει συμβάλλει σὲ μιὰ θεώρηση τῆς Δύσεως ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη ἄποψη. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ θεώρηση ἦταν ὥς τώρα, καὶ δίκαια, οὐσιαστικά «ἀρνητική», φέρνοντας σὲ φῶς τὶς παρεκκλίσεις, καὶ τοὺς κινδύνους παρεκκλίσεως, σὲ σχέση μὲ τὴν καθολικὴ Παράδοση. Ἂν πρέπει νὰ συνεχιστεῖ αὐτὸ τὸ ἔργο, πιστεύω ὅτι χρειάζεται τώρα ἐπίσης μιὰ ἀξιολόγηση, μιὰ θετικὴ θεώρηση, ποὺ συνίσταται στὴν ἀναγνώριση τῆς ὀρθοδοξίας ὁρισμένων στοιχείων, ποὺ συχνά παρεξέκκλιναν ἐξαιτίας τῆς συνάφειας μέσα στὴν ὁποία ἐκφράστηκαν. Μὲ ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ἐξέλιξη τῆς συνάφειας, ἐξέλιξη ἄλλωστε ποὺ δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν «ἀρνητική» θεώρηση γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος πιὸ πάνω. Εἶναι ἀναμφισβήτητο π.χ. ὅτι ἡ Πνευματολογία εἶναι τώρα πολὺ λιγότερο ἀμυδρὴ ἀπὸ ὅσο ἦταν σ' ἕνα σχετικὰ πρόσφατο παρελθόν.

Αὐτὴ ἡ κατεύθυνση τῆς ἔρευνας συνεπάγεται α) ἕνα ὁλοένα βαθύτερο ρίζωμα (θρεμμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κι ἀπὸ τὴ στενὴ ἐπαφὴ μὲ ὅλο τὸν ὀρθόδοξο κόσμο) στὴν αὐθεντικὰ καθαρὴ παράδοση τῆς Ὀρθοδοξίας (πράγμα ποὺ προϋποθέτει ἄσκηση καὶ συνεχὴ ἐπιστροφὴ στὴν Ὀρθοδοξία) καὶ β) μιὰ πραγματικὴ γνώση, ἀπὸ μέσα, στὸ πολιτισμικὸ ἐπίπεδο, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ θέση τοῦ «θεατῆ-κριτῆ», τῆς δυτικῆς σκέψεως καὶ πραγματικότητας.

Νομίζω ὅτι ἡ ἐργασία τῆς «διορθόδοξης» ἔρευνας καὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς δυτικῆς παραδόσεως εἶναι συμπληρωματικές. Ἔχουμε ἀνάγκη ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀνταλλαγῆς εἶναι φανερὰ πρὸς τὴ μία κατεύθυνση (ἐκεῖνα ποὺ ἡ ὀρθόδοξη ἔρευνα μπορεῖ νὰ προσκομίσει σ' αὐτοὺς ποὺ ἀνέλαβαν αὐτὴ τὴ νέα κατεύθυνση τῆς ἔρευνας). Ἴσως καὶ ἡ ἴδια ἡ Ὀρθοδοξία δὲ θὰ μποροῦσε ἄραγε νὰ βρεῖ πρὸς τὴν ἄλλη κατεύθυνση ἕναν πλουτισμὸ μὲ τὸ ἄνοιγμα, μὲ τὴν προαγωγὴ τοῦ πνεύματος τῆς κοινότητας καὶ μὲ τὴν προπαρασκευὴ τοῦ μέλλοντος ποὺ θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ φέρει, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, αὐτὴ τὴν καινούργια ἐγγύτητα;

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου Σ. ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ

Τὸ προκείμενον θέμα προϋποθέτει ἀλληλεξάρτησιν μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν ὄψεων οἱουδήποτε ἐπιστημονικοῦ κλάδου καὶ τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ ἐφαρμογῆς ἢ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὴν δοκιμὴν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν τούτων τῶν θεωρητικῶν ὄψεων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστημῶν. Ἐνταῦθα ἔχομεν τόσον τὴν ἔρευναν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς γνώσεως χάριν τῆς γνώσεως, ἥτις δύναται ν' ἀποδειχθῇ χρήσιμος ἐν καιρῷ, ὅσον καὶ τὴν ἔρευναν ἐντὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου, ἡ ὁποία ἔχει δυνατότητα ἐφαρμογῆς εἰς τὰς ἤδη γνωστὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας γενικῶς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰδικῶς.

Ἡ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ μέθοδος ἔχει ἀναπτύξει τὸν συνδυασμὸν τῆς προβολῆς θεωρητικῶν ὑποθέσεων καὶ τῆς ὑποβολῆς αὐτῶν εἰς τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν δι' ἐπανειλημμένων πειραμάτων, ἵνα διαπιστώσῃ ὑπὸ ποῖον συνδυασμὸν τῶν στοιχείων καὶ τῶν περιστάσεων ἢ συνθηκῶν αὐτῶν ἐξάγονται τὰ θεωρητικῶς προβλεπόμενα συμπεράσματα. Τοῦτο, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν ὀργάνων ἱκανῶν πρὸς διερεύνησιν, μέτρησιν καὶ ἀνάλυσιν πραγμάτων, οὐ μόνον πλησίον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἑκατομμύρια μίλια μακρὰν εὑρισκομένων, κλονίζει τοὺς προσπαθοῦντας νὰ τηροῦνται ἐνήμεροι.

Οὐχ ἧττον, αἱ τόσον ἐπιτυχῶς χρησιμοποιούμεναι μέθοδοι εἰς τὸν χῶρον τῆς φυσικῆς καὶ βιολογικῆς δομῆς τοῦ σύμπαντος, δὲν ἀπεδείχθησαν ἐξ ἴσου ἐπιτυχεῖς εἰς τὰς ἐρευνητικὰς ἀναζητήσεις ἄλλων ἐρευνητικῶν προσπαθειῶν, ὡς π.χ. τῆς ἱστορίας, τῆς κοινωνιολογίας, τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, τῶν οἰκονομικῶν, τῆς ψυχολογίας, τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῶν περισσοτέρων θεολογιῶν.

Σχεδὸν πάντα τὰ εἴδη θεολογίας ἐσαρώθησαν ὁμοῦ μεθ' ὅλων σχεδὸν τῶν φιλοσοφιῶν ὑπὸ τοῦ συγχρόνου κριτικοῦ πνεύματος, ὅπερ οὐδεμίαν αὐθεντίαν ἐπιτρέπει πλέον εἰς τὸν στοχασμόν, ἐκτὸς ἐὰν αὕτη μεταβάλληται εἰς δεδοκιμασμένα ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ὑπόκεινται εἰς περαιτέρω δοκιμὴν καὶ τροποποίησιν.

Ἀκόμη καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἰδέα τῶν μεταβαλλομένων καὶ ἀμεταβλήτων ἀληθειῶν, τῶν δῆθεν κρυπτομένων ἢ ὑποκειμένων ἢ ὑπερβαινουσῶν τὴν δομὴν ὁρατῆς καὶ μετρουμένης ἢ ἀοράτου καὶ μὴ μετρουμένης πραγματικότητος, τόσον προσφιλοῦς εἰς τὰ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ συστήματα τῆς Λατινικῆς καὶ Προτεσταντικῆς παραδόσεως, ἔχει σοβαρῶς ἐξασθενήσει ὑπὸ τῆς κατακλυζούσης ἐνδείξεως, καθ' ἣν πάντα τὰ πράγματα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι

ὑπόκεινται εἰς συνεχῆ καὶ ἐπαναληπτικὴν δομήν, διατελοῦν εἰς σταθερὰν κατάστασιν ἀλλαγῆς, ἀναπτύξεως καὶ μεταβολῆς.

Εἶναι ἀσφαλῶς ὀλίγον φαιδρόν, ὅταν ἀκούῃ τις τὰς θρησκευτικὰς ἐκείνας ὁμάδας, αἱ ὁποῖαι προηγουμένως ὁμιλοῦν τόσον πολὺ περὶ τῆς δῆθεν ἀξίας τῶν μὴ μεταβαλλομένων καὶ καταστρεφομένων πραγμάτων, νὰ ὁμιλοῦν τώρα συνεχῶς περὶ τῆς μεταβολῆς καὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀξίας της, ἀκόμη καὶ νὰ ὁδηγοῦν τοὺς διῃρημένους χριστιανοὺς εἰς συνεχῶς μεταβαλλομένην καὶ ἀναπτυσσομένην ἑνότητα.

Ἀναλαμβάνομεν τὴν παρουσίασιν τοῦ θέματός μας ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν κριτικὸν ἔλεγχον, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εἰς τοὺς κλάδους ἐρευνῶν γενικῶς, τὸ γενικὸν θέμα τοῦ Συνεδρίου τούτου καὶ τὸν τίτλον τοῦ τρίτου μέρους αὐτοῦ: Ἡ Θεολογία εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν δυνάμεθα νὰ συζητήσωμεν τὸ θέμα ἡμῶν περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Θεολογίας, ἂν δὲν καθορίσωμεν τί εἶναι ἡ Θεολογία, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζομεν. Ἑπομένως μία κριτικὴ θεώρησις δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐφαρμογήν, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀρχίσῃ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐφαρμοζομένης Θεολογίας.

Α. ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προβάλλῃ τις εἶναι: Δύναται οἱαδήποτε ὑφισταμένη μέθοδος ἐρεύνης καὶ δοκιμῆς, χρησιμοποιουμένη εἰς τοὺς κλάδους τῶν θεωρητικῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν σήμερον, νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Θεολογίαν καὶ τὰς ἐφαρμογάς της;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ παρὸν ἐρώτημα ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ τοῦ τρόπου ἐφαρμογῆς της.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προβάλλει αὐτομάτως τὸ θέμα τῆς φύσεως τῆς Θεολογίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς κριτηρίων πρὸς ἐξέτασιν τῆς αὐθεντικότητός της.

1. Ἔχει ἀποκαλυφθῇ αὐθεντικῶς ἡ Θεολογία καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ τυγχάνῃ ἀδύνατος ἡ ἀμφισβήτησίς της καὶ ἡ ὑποβολὴ αὐτῆς εἰς κριτικὴν ἐξέτασιν διὰ μεθόδων χρησιμοποιουμένων ὑφ' ἑτέρων κλάδων;
2. Ἢ εἶναι αὕτη προβολὴ θεωρητικῶν ὑποθέσεων, αἱ ὁποῖαι δύναται νὰ ἐξετασθοῦν ἐπιστημονικῶς δι' ἐν χρήσει μεθόδων καὶ νὰ γίνουν ἀποδεκταὶ ὡς δογματικὸν ἀξίωμα;
3. Ἢ εἶναι ἡ Θεολογία συνδυασμός τις αὐθεντικῶς ἀποκαλυφθέντων δογματικῶν ἀξιωμάτων, δυναμένων νὰ ἐρευνηθοῦν διὰ τῆς λογικῆς, πρὸς προοδευτικῶς καλυτέραν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν;

Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις τὸ θέμα τῆς ἀποκαλύψεως καθ' ἑαυτὸ παρουσιάζει σοβαρὰ προβλήματα διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐρευνητικῶν καὶ ἐξεταστικῶν μεθόδων, γνωστῶν καὶ χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν ἔρευναν σήμερον. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι, πᾶν ὅ,τι γίνεται δεκτὸν ὡς ἀποκάλυψις ἀποτελεῖ καὶ τὸ κριτήριον καθ' ἑαυτό, μὴ δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς κριτικὸν ἔλεγχον καὶ ἀξιολόγησιν ὑπὸ μεθόδων χρησιμοποιουμένων πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεως διὰ τῆς ἐρεύνης, ἐκτὸς ἐὰν τὸ τελικῶς γνωστὸν ἀνήκῃ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος γνώσεως. Τότε, τὰ ὑπό τινων θεωρούμενα ὡς ἀποκαλυφθέντα δόγματα καὶ ἀξιώματα εἰς

μίαν ἐποχήν, δύνανται ἢ νὰ ἀπορριφθοῦν ἀργότερον διὰ τῆς κριτικῆς ἐξετάσεως, ἀνεξαρτήτως ἐὰν οἱ ὀπαδοὶ τῶν δογμάτων τούτων τὸ ἐπιθυμοῦν ἢ ὄχι, ἢ ἄλλως ταῦτα δύνανται τελικῶς νὰ ὑποστηριχθοῦν ὑπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρεύνης. Τὸ τελευταῖον προϋποθέτει ὅτι ἓν ἀντικείμενον ἀποκαλυπτικῆς ἐμπειρίας δύναται νὰ εὑρεθῇ ἀληθὲς ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης.

I. α) Ἐφ' ὅσον ἡ κριτικὴ ἐξέτασις τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας ἐξαρτᾶται εὐθέως ἐκ τοῦ τί ἐννοεῖ τις ὡς ἀποκάλυψιν, θὰ ἦτο χρήσιμον νὰ ἀναφερθῇ γενικῶς τί συνέβη εἰς τὰς Λατινικὰς καὶ Προτεσταντικὰς ἐκείνας θεολογικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐταύτισαν ἢ τὸ σπέρμα τῆς ἀποκαλύψεως ἢ ὁλόκληρον τὴν ἀποκάλυψιν μετὰ τῆς Βίβλου.

Φαίνεται ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτον, ὅτι αἱ Λατινικαὶ καὶ Προτεσταντικαὶ αὗται παραδόσεις, ἦσαν προωρισμέναι εἰς τὴν τραχεῖαν ἀφύπνισιν ἐκ μέρους τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τῆς ἰδίας αὐτῶν βιβλικῆς κριτικῆς ἑδραζομένης ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης: 1) πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς καταστάσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἕκαστον τμῆμα τῆς Βίβλου ἐγράφη· 2) πρὸς ἐξέτασιν τῶν χρησιμοποιηθεισῶν φιλολογικῶν καὶ κηρυγματικῶν μορφῶν καὶ μεθόδων καὶ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν πρὸς ἐξωβιβλικὰ δεδομένα, καὶ 3) πρὸς σύγκρισιν βιβλικῶν ἰδεῶν πρὸς ἐξωβιβλικὰ πρότυπα σκέψεως καὶ πίστεως, ἵνα καθορίσουν βαθμοὺς ἀλληλεπιδράσεως.

Ἀποτελεῖ προσωπικήν μου γνώμην ὅτι, ἂν καὶ καταστροφικὰ διὰ τὰς Λατινικὰς καὶ Προτεσταντικὰς παραδόσεις, τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ἀπετέλεσαν ἀξιόλογον κάθαρσιν καὶ θὰ πρέπῃ νὰ ἀποτελέσουν ἀξιόλογον δίδαγμα εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους ἐκείνους, οἵτινες ἐγκατέλειψαν τὴν πατερικὴν παράδοσιν, καὶ ἢ οἱ ἴδιοι ἐταύτισαν τὴν ἀποκάλυψιν μὲ τὴν Βίβλον ἢ πιστεύουν ὅτι οἱ Πατέρες ταυτίζουν ἀποκάλυψιν καὶ Βίβλον.

Εἰς τοὺς πρώτους ἀνήκουν οἱ σύγχρονοι «Ὀρθόδοξοι» «fundamentalists», ἀποκαλούμενοι «συντηρητικοί», καὶ εἰς τοὺς δευτέρους ἀνήκουν οἱ σύγχρονοι «Ὀρθόδοξοι», «anti-fundamentalists», οἱ ὁποῖοι συνηθίζουν νὰ αὐτοαποκαλοῦνται «φιλελεύθεροι». Σημειωτέον, ὅτι αἱ διακρίσεις αὐταὶ δὲν στηρίζονται εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν.

β) 1) Ἡ Λατινικὴ καὶ Προτεσταντικὴ ἄποψις ὅτι ἡ Γραφὴ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἢ αποκάλυψις, προέρχεται κυρίως ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου, ὅστις ἐπίστευεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται εἰς τοὺς προφήτας διὰ δημιουργημάτων, τὰ ὁποῖα φέρει εἰς τὴν ὕπαρξιν, ἵνα δι' αὐτῶν καταστῇ ὁρατὸς καὶ ἀκουσθῇ. Ἅπαξ δὲ ὁραθῇ καὶ ἀκουσθῇ (ὁ Θεὸς) ἐπαναφέρει τὰ δημιουργήματα ταῦτα εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη δι' ὁρατῶν καὶ ἀκουομένων συμβόλων, λαμβανόντων ὕπαρξιν καὶ ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, καὶ γινομένων ἀντιληπτῶν ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων δι' αἰσθητῆς ἐμπειρίας, ἀποτελεῖ τὴν κατωτέραν μορφὴν ἀποκαλύψεως.

2) Ἡ ἀνωτέρα μορφὴ ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ ἀπ' εὐθείας μετάδοσις εἰς τὸν νοῦν τοῦ προφήτου καὶ ἀποστόλου τῆς σκέψεως ἐκείνης ἢ τῆς ἰδέας ἢ διδασκαλίας, ἣν ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ ν' ἀποκαλύψῃ.

3) Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων μορφῶν ἀποκαλύψεως ὑπάρχει καὶ ἡ ἐνόρασις ἢ ἐμπειρία τῆς θείας «οὐσίας» διὰ τῆς ὑπὸ τῆς ψυχῆς ὑπερβάσεως ὅλων τῶν

φυσικῶν καὶ αἰσθητῶν περιορισμῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τῆς μὴ παρεμβατικῆς ἐκστάσεως. Ἡ τοιαύτη ἐμπειρία ὅμως δὲν ταυτίζεται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν, ἐκτὸς ἐὰν αἱ περὶ Θεοῦ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις μεταδίδωνται εἰς τὸν νοῦν πρὸς μεταβίβασιν εἰς ἄλλους. Οὐχ ἧττον, τοῦτο δὲν εἶναι τὸ συνήθως συμβαῖνον εἰς τοιαύτας ἐκστάσεις, σχετιζομένας συνήθως πρὸς πλήρη ἀπώλειαν ἐπαφῆς μὲ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον καὶ συνεπῶς μὲ τὰ ἐμπειρικὰ περιεχόμενα αὐτῶν. Τοιαύτη ἔκστασις εἶναι κατὰ τὴν πατερικὴν παράδοσιν δαιμονική. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἐκστατικὴ αὐτὴ ἐνόρασις εἶναι μία ἐμπειρία τῆς σκέψεως βοηθουμένης δῆθεν ὑπὸ τῆς χάριτος, ἐλευθερουμένης ἀπὸ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἤτοι ἀπὸ τῶν φυσικῶν καὶ αἰσθητῶν περιορισμῶν.

Οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι γενικῶς συμφωνοῦν ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 1 καὶ 2, ἀλλ' ὄχι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3, ὅπερ συνεσχετίσθη μετὰ τῆς μοναστικῆς «θεωρίας», ἥτις ἀπερρίφθη ὑπὸ τοῦ Προτεσταντισμοῦ εἶναι δὲ καὶ ξένη πρὸς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Τὸ κυρίως ἐνδιαφέρον εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμ. 1 καὶ 2 εἶναι ὅτι ἐπαγίδευσαν τὴν Λατινικὴν καὶ Προτεσταντικὴν παράδοσιν εἰς φουνταμενταλιστικὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἡ σύγχρονος Προτεσταντικὴ καὶ Λατινικὴ βιβλικὴ κριτικὴ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξετάζει, ἐλέγχει καὶ κυριολεκτικῶς καταστρέφει.

Ἀναμφιβόλως τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ βιβλικοῦ Fundamentalismus εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι μόνον θεόπνευστος, ἀλλὰ καὶ βιβλίον ὑπαγορευθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα καταστῇ ἡ ἀποκάλυψις Του διὰ τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ὁλόκληρος ἡ Γραφὴ κατέστη ἓν μέγα ἀποκαλυφθὲν ἀξίωμα καὶ ἔγκυρον κριτήριον οὐ μόνον τῶν περὶ Θεοῦ θεμάτων καὶ τῆς σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῶν θεμάτων, ἀφορώντων εἰς τὴν δομὴν τοῦ σύμπαντος, εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἐν τῇ φύσει καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἐκπληκτικὸν εἶναι ὅτι ἐντὸς τῆς Λατινικῆς καὶ Προτεσταντικῆς παραδόσεως ἡ Γραφὴ ἐξισοῦται ἀκόμη πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες πιστεύουν ἀκόμη εἰς τὴν κατὰ τὴν Δύσιν παραδοσιακὴν ἔννοιαν, παρὰ τὴν σύγχρονον κριτικὴν ἔρευναν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι, ἡ μόνη ἀντίληψις περὶ παραδόσεως, τὴν ὁποίαν γνωρίζουν οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι, εἶναι ἀποκάλυψις ἐννοιῶν, δυναμένων νὰ κατανοηθοῦν ὑπὸ τινος πιστῆς καὶ χαριτωμένης διανοίας.

γ) Διὰ νὰ ὁλοκληρώσωμεν τὰς παρατηρήσεις ταύτας περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς κριτικῆς ἐξετάσεως ἐντὸς τῆς Λατινικῆς καὶ Προτεσταντικῆς παραδόσεως, θὰ πρέπῃ νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀκολούθους γενικὰς ἱστορικὰς τάσεις κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐθεντικῶν κριτηρίων πρὸς ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς καὶ πρὸς διατύπωσιν συμβόλων, ὁμολογιῶν καὶ δογμάτων.

Ἅπαξ καὶ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἐξίσωσις τῆς Γραφῆς πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν καθίσταται ἀναπόφευκτον, ὅτι ἡ αὐθεντία πρὸς ὀρθὴν δογματικὴν ἢ ὁμολογιακὴν ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς πρέπει νὰ εὑρεθῇ συνυπάρχουσα μετὰ τῆς Γραφῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

Ὁ προσδιορισμὸς τῆς φύσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς αὐθεντίας ταύτης καθορίζεται αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου ἡ ἀπο-

κάλυψις ἔχει ἤδη ταυτισθῆ ἢ ὑποβιβασθῆ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν λεκτικῶν καὶ εἰκονικῶν συμβόλων περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ αἰτία διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην τῶν λεκτικῶν καὶ εἰκονικῶν συμβόλων ὑποτίθεται ἀναποφεύκτως ὅτι εἶναι τὸ καθῆκον καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατανοῇ διανοητικῶς τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων καὶ τῶν εἰκόνων τούτων διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς χάριτος.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀποκάλυψις ἀπευθύνεται πρὸς τὰς ὑπαρχούσας ἱκανότητας τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατανοῇ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ δεδομένον ποσὸν ἐν ὡλοκληρωμένῃ μορφῇ, δυναμένη νὰ κατέχηται ποσοτικῶς. Τόσον ὑφ' ἑνὸς ἑκάστου πιστοῦ, ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ συλλογικοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀκόμη δὲ καὶ ὑπὸ αἱρετικῶν καὶ ἀπίστων.

Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ Ἀμερικανικὴ καὶ ἡ Βρεττανικὴ Ἑταιρία πρὸς διάδοσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς τείνουν τόσον πολὺ εἰς τὸν ἐφοδιασμὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου διὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Εἰς τὴν πραγματικότητα διασπείρουν τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ προωρισθέντες εἰς τὴν σωτηρίαν θὰ ἐμπνευσθοῦν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ν' ἀναγνώσουν τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην μετὰ πίστεως καὶ νὰ τὴν κατανοήσουν.

Μέχρι τῆς Προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως οἱ Λατῖνοι ἀπεδέχοντο γενικῶς τὴν ἄποψιν τοῦ Αὐγουστίνου, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ κοινωνίαν προωρισθέντων πιστῶν, λαβόντων τὸ χάρισμα τῆς κατανοήσεως τῆς ἀποκαλύψεως ἐν τῇ Γραφῇ καὶ ἀποδεχθέντων τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην διὰ πίστεως. Διὰ τὸν Αὐγουστῖνον ἡ ἀνωτάτη αὐθεντία πρὸς ἑρμηνείαν τῆς δοθείσης ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Ἀλλὰ διὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἐξ ἀρχῆς πλήρη κατανόησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ἕκαστος πιστὸς πρέπει πρῶτον νὰ δεχθῇ τὸ δόγμα πιστεύων εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατόπιν νὰ προσπαθήσῃ νὰ προαγάγῃ τὴν κατανόησιν διὰ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐξάνει τὴν κατανόησιν περὶ τῆς ἀποκαλύψεως μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

Ὡς βάσις τῆς ἀντιλήψεως ταύτης περὶ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς κατανοήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον πιστῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις κατέστη ἡ σπονδυλικὴ στήλη τῆς Φραγκο-λατινικῆς παραδόσεως, κυρίως πρὸς ὑποστήριξον τοῦ Filioque, εἶναι ἡ πίστις ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν Γραφὴν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀποκάλυψιν εἰς ἓν βιβλίον καὶ λαμβάνει τὴν κατανόησιν αὐτῆς ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον διδάσκει ταύτην (τὴν Ἐκκλησίαν) καὶ τὰ μέλη της πῶς νὰ κατανοοῦν αὐτὸ τὸ βιβλίον.

Οὕτω, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἡ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ, ὅτι θ' ἀποστείλῃ εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους εἰς «πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν», μεταβάλλεται εἰς ἐπαγγελίαν, καθ' ἣν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ ὁδηγήσῃ οὐ μόνον τοὺς πιστούς, γενικῶς, εἰς «πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν», ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν τὴν Ἐκκλησίαν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

Οὕτω περίπου 350 ἔτη μετὰ τὴν Πεντηκοστήν, τὸ ἔτος 393 δηλ., ὁ Αὐγουστῖνος κάμνει τὴν ἑξῆς ἐκπληκτικῶς ἀφελῆ καὶ ἀνεπιστήμονα δήλωσιν εἰς τὴν διάλεξίν του πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀφρικῆς, συγκεντρωθέντας εἰς τὴν Καρθαγένην: «Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ἐκ μέρους τῶν πεπαιδευμένων καὶ διακεκριμένων ἐρευνητῶν τῶν Γραφῶν πλήρης καὶ προσεκτικὴ συζήτησις τοῦ θέματος, ἵνα καταστήσουν ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἀποκτήσωμεν διανοητικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ τί ἀποτελεῖ τὸ εἰδικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα» (*De Fide et Symbolo* 19).

Διὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ὡς γνωστόν, πρῶτόν τις ἀποδέχεται τὴν Γραφὴν καὶ τὰ δόγματα διὰ πίστεως καὶ διὰ τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κατόπιν προσπαθεῖ νὰ τὰ κατανοήσῃ διὰ τοῦ λογικοῦ. Ἀλλά, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, πᾶς ὅστις κατηλλάγη τῷ Θεῷ καὶ κατέστη φίλος Αὐτοῦ, οὐ μόνον γνωρίζει τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διανοητικῶς, ἀλλὰ καὶ «πάντα τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ», συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς οὐσίας Αὐτοῦ.

Ὁ Αὐγουστῖνος διατυπώνει τὴν ἄποψίν του πολὺ σαφῶς· «Καὶ ἐφ' ὅσον, ὡς καταλλαγέντες καὶ ἐπανελθόντες εἰς φιλίαν διὰ τῆς ἀγάπης, θὰ δυνηθῶμεν νὰ γνωρίσωμεν πάντα τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐλέχθη περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅτι 'ὁδηγήσῃ ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν'» (*Αὐτόθι*, 19).

Τί ἐννοεῖ ὁ Αὐγουστῖνος διὰ τῆς διατυπώσεως ταύτης καταδεικνύεται δι' ὅσων λέγει οὗτος ὀλίγα ἔτη ἀργότερον· «Δὲν θὰ διστάσω νὰ ἀναζητήσω τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, εἴτε διὰ τῆς Γραφῆς, εἴτε διὰ τοῦ κτίσματος» (*De Trinitate* II, pref.). Ἡ ἀναζήτησις αὕτη τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀπετέλεσε τὴν σταθερὰν θεολογικὴν μέθοδον τοῦ Αὐγουστίνου, ἥτις κατέστη ὁ πυρὴν τῆς Φραγκικῆς θεολογικῆς παραδόσεως καὶ ἥτις κοινῶς καλεῖται νῦν σχολαστικὴ Θεολογία.

Ἡ ὅλη αὐγουστίνειος ἀντιμετώπισις τῆς Γραφῆς καὶ τῆς θεολογίας προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν τῶν καθ' ὅλου καὶ ἑπομένως τὴν πραγματικὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ ἢ μεταξὺ τῶν ἀκτίστων καὶ κτιστῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα ἀνήκουν εἰς ἑνιαῖον σύστημα ἀληθείας δυνάμενον νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἰδίως ὁσάκις λαμβάνῃ ἀποκάλυψιν, καὶ τὸ ὁποῖον δύναται ἑπομένως νὰ ἐκφρασθῇ ἐπαρκῶς εἰς ἐννοίας φερούσας λέξεις καὶ εἰκόνας.

Ἡ πρώτη σφοδρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἐξεδηλώθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸ βασίλειον τῶν Φράγκων τοῦ 13ου αἰ., ὅπερ οὕτω προεκάλεσε τὴν θωμιστικὴν σύνθεσιν μεταξὺ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, εἰς ἣν προσετέθη μία διεστρεβλωμένη μορφὴ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ Διονύσιος καὶ ὁ Δαμασκηνὸς συμφωνοῦν ἀπολύτως πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους Πατέρας, ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἄκτιστα καθ' ὅλου (εἴδη, ἰδέαι), τῶν ὁποίων τυγχάνουν ἀντίγραφα κτιστά, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχῃ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν κτιστῶν καὶ ἀκτίστων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Φράγκοι ἀνύψωσαν τὸν Αὐγουστῖνον εἰς τὴν θέσιν τοῦ μεγαλυτέρου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ

τοῦ καλυτέρου ἐκφραστοῦ τῆς πατερικῆς παραδόσεως, τοῦ ὁποίου ἡ Θεολογία ὑποτίθεται ὅτι εἶναι οὐ μόνον ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἄλλων Πατέρων, ἀλλὰ καὶ τὸ καλύτερον παράδειγμα τῆς πατερικῆς Θεολογίας. Ἐφ' ὅσον οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν θεολογικὴν φαντασίαν τῶν Φράγκων, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἑπομένως, ἐφ' ὅσον ὁ Αὐγουστῖνος δέχεται τὰς πλατωνικὰς ἰδέας, πρέπει νὰ τὰς δέχωνται καὶ ὅλοι οἱ Πατέρες.

Ἡ ἑπομένη σαρωτικὴ ἐπίθεσις ἐπὶ τῆς πλατωνικῆς βάσεως τῆς αὐγουστινείου-φραγκικῆς παραδόσεως προῆλθεν ἐκ τῶν Νομιναλιστῶν, κατόπιν ἀπὸ τὸν Μαρτῖνον Λούθηρον καὶ τελικῶς ἡ πλήρης καταστροφὴ τῆς βάσεως ταύτης ἔλαβε χώραν περὶ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μὲ τὴν κατάρρευσιν τῶν παραδοσιακῶν ἀντιλήψεων περὶ φιλοσοφίας. Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἐνδείξεων ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, ὅτι δὲν ὑφίσταται ἔνδειξις διὰ τὴν ὕπαρξιν ἀμεταβλήτων φύσεων καὶ μορφῶν καὶ εἰδῶν ὁπουδήποτε, ἐδημιούργησε τεραστίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς πιθανότητος τῆς ὑπάρξεως ἀμεταβλήτων ἀρχετύπων τῶν ὁποίων ὑποτίθεται, ὅτι τὰ πράγματα τοῦ σύμπαντος εἶναι ἀντίγραφα. Τοῦτο ἐν συνεχείᾳ ὡδήγησεν εἰς μίαν γενικὴν κατάρρευσιν τῆς ἀρχαίας λατινικῆς καὶ τῆς προτεσταντικῆς πίστεως εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀληθείας, τοῦ νόμου καὶ τῶν ἠθικῶν κανόνων εἰς ἀμεταβλήτους μορφάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ διαδραματίζουν τὸν ρόλον κριτηρίων εἰς τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἀκόμη καὶ ἡ παλαιὰ ἐμπιστοσύνη τῶν Νομιναλιστῶν καὶ τοῦ Λουθήρου, ὅτι ἡ Γραφὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀμετάβλητος ἀλήθεια, νόμος, καὶ ἠθικὸς κανὼν ἀποκαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξητμήσθη ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς βιβλικῆς κριτικῆς.

δ) Ἴσως τὸ σοβαρώτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζουν ἡ Λατινικὴ καὶ Προτεσταντικὴ παράδοσις εἶναι, ὅτι ἡ ταύτισις ἀποκαλύψεως καὶ Γραφῆς ἀνήγαγε τὴν Γραφὴν οὐ μόνον εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατ' ἐξοχὴν κριτηρίου τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἔθεσε τὴν Γραφὴν ὑπεράνω καὶ αὐτῶν τούτων τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων. Οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶναι ἀλάθητοι διδάσκαλοι περὶ Θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς καὶ σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ τὰ μέσα καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διδάσκει ἀλαθήτως ὅ,τι θέλει διὰ λόγων καὶ εἰκόνων ἐννοιοφόρων. Οὕτως ἡ ἀποκάλυψις δὲν εἶναι συνεχὴς πνευματικὴ κατάστασις τοῦ προφήτου καὶ τοῦ ἀποστόλου, ἀλλὰ κατάστασις περιοριζομένη χρονικῶς εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ γεγονότος, δι' ὧν ὁ Θεὸς μεταδίδει τὴν συγκεκριμένην ἀποκάλυψιν λόγων καὶ εἰκόνων εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δι' ἑνὸς προφήτου ἢ ἀποστόλου. Οὕτως ὁ προφήτης καὶ ὁ ἀπόστολος ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐμπειρίας, τῆς λήψεως καὶ τῆς καταγραφῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀκόμη πιθανὸν ὅτι ὁ δεχόμενος καὶ καταγράφων δὲν κατανοεῖ πλήρως καὶ ἀκριβῶς τί δέχεται καὶ καταγράφει καὶ ἴσως ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ φαίνεται νὰ λέγουν εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία κατανοεῖ καλύτερον ἀπ' αὐτοὺς τούτους τοὺς λαμβάνοντας τὴν ἀποκάλυψιν τὸ νόημα τῆς Γραφῆς μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐν τῷ πλαισίῳ τοιούτων προϋποθέσεων ὁ προφή-

της καὶ ὁ ἀπόστολος δύνανται ἐπίσης νὰ εὑρεθοῦν εἰς κατάστασιν πλάνης ἢ ἔλλειψιν ὀρθῆς ἢ πλήρους κατανοήσεως, ὅταν δὲν τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην κατάστασιν τῆς λήψεως καὶ τῆς καταγραφῆς ἢ μεταδόσεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι δύσκολον νὰ ἴδῃ τις πῶς ὁ στοχασμὸς περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀποκαλύψεως δύναται ν' ἀποφευχθῇ ἐν τῷ πλαισίῳ τούτῳ. Δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ὅτι μία παράδοσις ἑρμηνείας δύναται νὰ μεταδοθῇ ἀπὸ τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους ὁμοῦ μετὰ τῆς Γραφῆς. Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν ἡ ἑρμηνευτικὴ αὕτη παράδοσις συνεκρότησεν ἐντὸς αὐτῆς κάποιο ἐχέγγυον ἀλαθήτου ἑρμηνευτικῆς ἐμπνεύσεως, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐχέγγυον ὀρθῆς κατανοήσεως. Ἡ Λατινικὴ καὶ ἡ Προτεσταντικὴ παράδοσις ἐθεώρησαν ὡς τοιοῦτον ἐχέγγυον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ ἐδόθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ πρώτη τῶν ὁποίων κατέληξεν εἰς τὴν πίστιν ὅτι ὁ λατῖνος Πάπας τῆς Ρώμης εἶναι τὸ κέντρον ἑνὸς τοιούτου ἐχεγγύου, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὴν πίστιν γενικῶς ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐμπνέει ἄτομα καὶ ὁμάδας ἀτόμων διὰ μέσων περισσότερον μὴ ἱδρυματικῶν ἀπὸ τοὺς Πάπας καὶ τὰς Συνόδους τῶν Ἐπισκόπων.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ διαφοροποιήσῃ τις τὰς Ρωσικὰς Ὀρθοδόξους ἀποκλίσεις ἐκ τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἢ καὶ ἐνωρίτερον, ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσαν γενικὴν Λατινικὴν καὶ Προτεσταντικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ θέματος πλὴν τοῦ ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐτέθη ὡς τελικὴ καὶ ὑψίστη αὐθεντία τῆς ἁγιογραφικῆς, δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας. Ἡ γραμμὴ αὕτη εἶναι μὲν πατερική, ἀλλ' ὑπὸ τὴν παροῦσαν μορφὴν εἶναι φορτισμένη μὲ φουνταμενταλιστικὰς θεωρίας περὶ συνόδων κάποτε κοινὰς εἰς τὴν Δύσιν. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ Λατινικὴ καὶ Προτεσταντικὴ ταύτισις τῆς ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν Γραφὴν εἰσέβαλεν εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα διὰ τῆς καθόδου τῆς Ρωσικῆς θεολογίας, μεταδοθείσης οὕτως εἰς τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα τῶν Ρωμαίων, τ.ἔ. τῆς Νέας Ρώμης, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, λόγῳ τῆς γενικῆς ἐξασθενήσεως τοῦ Πατερικοῦ μοναχισμοῦ, προκληθείσης ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς μίμησιν τῆς Ρωσικῆς Ὀρθοδοξίας, ἥτις ἐνεφανίσθη περισσότερον εὐρωπαϊκὴ καὶ ἑπομένως πολὺ σύγχρονος, πλουσιωτάτη, δυναμικωτάτη καὶ ἑλκυστικωτάτη.

ε) Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς μεθόδου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ Διαμαρτυρομένων ταύτισις τῆς ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν Γραφὴν δύναται νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἀποδειχθῇ διὰ τῆς προσαγωγῆς ἀνθρώπων, οἵτινες σήμερον λαμβάνουν ἀποκαλύψεις ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ διὰ λόγων καὶ εἰκόνων. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Μωάμεθ ἀποτελεῖ ἓν παράδειγμα τοῦ φαινομένου τούτου καὶ πιθανὸν νὰ εὑρεθοῦν καὶ ἕτερα παραδείγματα. Ἀλλ' οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι γενικῶς ἀρνοῦνται τὴν δυνατότητα τοιούτων ἀποκαλύψεων, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Γραφὴ εἶναι μοναδικὴ καὶ γεγονὸς ἀνεπανάληπτον.

Τοῦτον δηλοῖ ὅτι σήμερον δὲν ἔχομεν τίποτε νὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἀποδείξωμεν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν συγχρόνων θρησκευτικῶν ἢ ἀποκαλυπτικῶν ἐμπειριῶν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ Προτεσταντικὴν Ἐκκλησίαν πεντηκοστιανὴ γλωσσολαλία παραβάλλεται εἰς ὁμοιότητα καὶ ταυτό-

τητα πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ ἀποκαλυπτικὰς ἐμπειρίας, αἵτινες ἀναφέρονται ἐν τῇ Γραφῇ.

Δοθείσης τῆς μοναδικῆς καὶ ἀνεπαναλήπτου φύσεως τῆς Γραφῆς, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ Λατῖνοι καὶ Διαμαρτυρόμενοι, ὑπάρχει ἐπίσης ἡ μέθοδος τῆς συγκρίσεως τῶν βιβλικῶν δεδομένων πρὸς τὰ ἐξωβιβλικὰ καὶ ἐξωϊουδαιοχριστιανικὰ δεδομένα, ἵνα διαπιστωθῇ πόσον μοναδικὴ εἶναι ἡ Γραφὴ καί, πιθανῶς, ἐὰν οἱ βιβλικοὶ συγγραφεῖς ἐπηρεάσθησαν ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος αὐτῶν μᾶλλον ἢ κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς πιστεύεται. Φαίνεται ὅτι ἡ τελευταία αὕτη μέθοδος ἐκυριάρχησε εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ ἀμερικανικὴν βιβλικὴν ἔρευναν ἰδίως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι τὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα ἦτο σχεδὸν καταστρεπτικὸν διὰ τὴν αὐγουστίνειον καὶ φραγκικὴν παράδοσιν, ἐξ ἧς τόσον ἡ Λατινικὴ ὅσον καὶ ἡ Προτεσταντικὴ παράδοσις πηγάζουν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Αὐγουστῖνος ὄχι μόνον δὲν προσάγεται πλέον ὡς ἀπόδειξις θέσεων, ἀλλὰ γίνεται καὶ ἀντικείμενον ἀμφισβητήσεως, διότι δὲν θεωρεῖται πλέον αὐτομάτως ὡς ὁ καλύτερον πάντων τῶν Πατέρων κατανοήσας τὴν Γραφήν. Ἐξ ἄλλου, οὐ μόνον ἡ σχολαστικὴ παράδοσις κατέρρευσεν, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐθεντία τοιούτων Μεταρρυθμιστῶν ὡς ὁ Μαρτῖνος Λούθηρος καὶ ὁ Ἰωάννης Καλβῖνος ἐκλονίσθη σοβαρῶς ἐπίσης.

Σχεδὸν φαίνεται ὅτι ἡ παράδοσις τῶν Λατίνων καὶ Διαμαρτυρομένων συστηματικῶν θεολόγων ὡς καθοδηγητῶν, ἀντικατεστάθη διὰ νέας παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ μὲν Διαμαρτυρόμενος βιβλικὸς ἐρευνητὴς δίδει κατευθύνσεις, οἱ δὲ Λατῖνοι βιβλικοὶ ἐρευνηταὶ ἀκολουθοῦν, καὶ τινες Ὀρθόδοξοι βιβλικοὶ θεολόγοι ἀκολουθοῦν μᾶλλον δι' ὀσφρήσεως, παρὰ δι' ὁράσεως καὶ κατανοήσεως.

II. α) Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Γραφὴ δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν εἶναι οὐ μόνον γελοία ἀπὸ πατερικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ αἵρεσις. Ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι ἀποκάλυψις, ἀλλὰ λόγος περὶ τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ Γραφὴ εἶναι τὸ μοναδικὸν κριτήριον τῆς αὐθεντικῆς (γνησίας) ἀποκαλύψεως, ἀλλ' ἡ ἀποκάλυψις δὲν περιορίζεται, ἀκόμη καὶ χρονικῶς, εἰς τὴν Γραφήν. Ἡ Πεντηκοστὴ εἶναι ἡ τελικὴ καὶ ὑψίστη μορφὴ τῆς ἀποκαλύψεως, ὅτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡδήγησε τοὺς ἀποστόλους εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐπηγγέλθη τοῦτο ὁ Χριστός, ἀλλ' ἡ Πεντηκοστὴ δὲν εἶναι γεγονὸς ἅπαξ λαβὸν χώραν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ συνεχιζομένη ἐμπειρία καὶ συμμετοχὴ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν δοξασμὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ χορηγηθέντα ὡς δῶρον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐπέτυχον διαφόρους βαθμοὺς τελειότητος διὰ τῆς μεταβάσεώς των ἀπὸ τῆς καθάρσεως εἰς τὸν φωτισμόν, ὅστις καταλήγει εἰς ὑψηλοτέρας μορφὰς θεωρίας, τ. ἔ. εἰς τὴν θέωσιν ἢ τὴν δόξαν.

Ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποστόλων κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν μεταδίδεται ὡς ὁ πυρὴν τῆς παραδόσεως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία κατέχει ἐν τῷ μέσῳ της ζῶντας μάρτυρας τοῦ ἐν Χριστῷ δοξασμοῦ, οἵτινες διὰ τοῦτο ἔχουν τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρη κατανόησιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, τόσον ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅσον καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

Ἡ Γραφὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἄκτιστον δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, καὶ ἑπομένως ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι ἀποκάλυψις. Ἡ Γραφὴ δὲν εἶναι

π.χ. Πεντηκοστή, ἀλλ' ὁμιλεῖ περὶ τῆς Πεντηκοστῆς. Οὐχ ἧττον ὁ δοξασμὸς τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ Πεντηκοστὴ εἰς διαφόρους βαθμίδας καὶ ἑπομένως εἶναι ἀποκάλυψις. Ἡ Πεντηκοστὴ εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ τελικὴ μορφὴ τοῦ δοξασμοῦ ἐν Χριστῷ, οὐχὶ μόνον μεταγενεστέρα ἐμπειρία, ἀλλὰ μᾶλλον συνεχὴς ἐμπειρία ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, περιλαμβάνουσα λέξεις καὶ εἰκόνας, ἐνῷ ταυτοχρόνως ὑπερβαίνει τὰς λέξεις καὶ τὰς εἰκόνας. Ἄλλαις λέξεσι, περιλαμβάνει τὸ σῶμα, τὸν νοῦν καὶ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὰς ὑπερβαίνει τελείως. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ ἐμπειρία τῆς Πεντηκοστῆς, ἥτις ὑπερβαίνει τὰς λέξεις, τὰς εἰκόνας, τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, δὲν δύναται νὰ συλληφθῇ ἢ ἐκφρασθῇ διὰ λέξεων. Ἑπομένως, ἡ σημαντικωτέρα ὄψις τῆς πεντηκοστιανῆς ἀποκαλύψεως δὲν δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν Γραφήν, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ λέξεων καὶ εἰκόνων ἐννοιοφόρων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐμπειρία τῆς Πεντηκοστῆς ἐμπεριέχεται εἰς τὴν Γραφὴν καὶ συγχρόνως ὑπερβαίνει τὴν Γραφήν, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἀποτελῇ τὴν πεντηκοστιανὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος, καθ' ἑαυτήν.

Διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ θέμα ὑπὸ μορφὴν σχήματος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς κατηχητικῆς μεθόδου, ἥτις σαφῶς ἀπαντᾷ ἐν τῇ Γραφῇ καὶ χρησιμοποιεῖται ἄχρι σήμερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, θὰ ἐλέγομεν ὅτι αἱ λέξεις καὶ αἱ εἰκόνες, αἱ φέρουσαι ἐννοίας, χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου, πρὸς διδασκαλίαν ἐκείνων, οἵτινες διατελοῦν ἐκτὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ κύκλου τῶν φωτιζομένων, τ.ἔ. τοὺς καθαριζομένους ἢ εὑρισκομένους εἰς τὴν ἀνάγκην καθάρσεως. Ὁ Χριστὸς διδάσκει τὴν ἔλευσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν παραβολαῖς, ἐφ' ὅσον βλέποντες δὲν βλέπουν καὶ ἀκούοντες δὲν κατανοοῦν. Τοῦτο συμβαίνει διότι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καταλαμβάνει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νοὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ μέτρῳ, καθ' ὃ ἡ ἐπίδρασις τοῦ διαβόλου ἐκδιώκεται. Αὐτὸ εἶναι ἡ μετάνοια, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ νοὸς ὑπὸ τῆς δόξης, Βασιλείας ἢ χάριτος τοῦ Χριστοῦ. Καθὼς ἐκδιώκεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ διαβόλου καὶ ἐγκαθίσταται ἡ χάρις ἢ ἡ Βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει ν' ἀπελευθεροῦται ἐκ τῆς δουλείας τῆς διανοίας τοῦ σώματος καὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ οὕτως ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς καθάρσεως εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ φωτισμοῦ. Εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ καθαρῶς τί αἱ φέρουσαι ἐννοίας λέξεις καὶ εἰκόνες τῆς Βίβλου προτίθενται νὰ μεταδώσουν καὶ συγχρόνως ἀντιλαμβάνεται πλήρως τί δὲν προτίθενται νὰ μεταδώσουν αὗται.

Αἱ πλήρεις νοήματος λέξεις καὶ εἰκόνες περὶ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐκφράσεις τῆς ἀποκαλύψεως, προοριζόμεναι δι' ἐκείνους, οἵτινες διέρχονται διὰ τοῦ σταδίου τῆς καθάρσεως καὶ ἐγγίζουν τὰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας τοῦ φωτισμοῦ. Οὐχ ἧττον, ἡ ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος ἀποκάλυψις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει τὸν φωτισμόν, ὅστις συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν περὶ τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' οὐχὶ ἀκόμη εἰς τὴν γνῶσιν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ ἀναληφθείσῃ καὶ δοξασθείσῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ καὶ μετ' αὐτήν.

Ἡ ἀναληφθεῖσα καὶ δοξασθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Λόγου, ἡ ἐν τῇ

Τριάδι οὖσα καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα φέρουσα, ὑπερβαίνει τὴν δυνατότητα ἐκφράσεως δι' ἐννοιοφόρων λέξεων καὶ εἰκόνων. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται οὔτε νὰ συλλάβῃ, οὔτε νὰ ἐκφράσῃ τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπ' Αὐτοῦ δοξασθεὶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἐμπειρίαν πάσης τῆς ἀληθείας τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν τῇ Πεντηκοστῇ μὲ ἐμπειρίαν ὑπὲρ τὴν ἐμπειρίαν, ὅρασιν ὑπὲρ τὴν ὅρασιν, ἀκοήν, ἀφὴν ὑπὲρ τὴν ἀφήν, γεῦσιν, ὑπὲρ τὴν γεῦσιν ὀσμὴν ὑπὲρ τὴν ὀσμήν, γνῶσιν ὑπὲρ τὴν γνῶσιν, καὶ κατανόησιν ὑπὲρ τὴν κατανόησιν.

Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἀποκάλυψις τῆς Πεντηκοστῆς δὲν δύναται νὰ φανερωθῇ μὲ κτιστὰς λέξεις καὶ εἰκόνας ἢ ἐννοίας, διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς εἶπεν εἰς τοὺς ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι τώρα εἶχον γίνει φίλοι του, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ φωτισμοῦ. «Ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούει λαλήσει καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με» (Ἰωάν. 16, 12-17).

Ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὸν Αὐγουστῖνον, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκληρονόμησαν καὶ μαρτυροῦν περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ παρόντος γεγονότος, ὅτι ἡ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ ὁδηγήσῃ τοὺς ἀποστόλους εἰς «πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» ἐξεπληρώθη τὴν Πεντηκοστήν.

β) Εἶναι σημαντικὸν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λατινικὴν καὶ Προτεσταντικὴν παράδοσιν ἡ ἀποκάλυψις δὲν εἶναι μετάδοσις ἐννοιοφόρων λέξεων καὶ εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι εἶναι τὰ θεόπνευστα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ λῆπται τῆς ἀποκαλύψεως ἐκφράζουν τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς μαθητάς των, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν εἰσέτι φθάσει εἰς τὴν θέωσιν. Ἑπομένως τὰ βιβλικὰ νοήματα εἶναι τὰ μόνα προκαταρκτικὰ στάδια τῆς ἀποκαλύψεως. Ἀκόμη καὶ ὅλα τὰ κτιστὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι κατεγεγραμμένα εἰς τὴν Βίβλον, ἀποτελοῦν ἓν τοιοῦτον προκαταρκτικὸν στάδιον διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀκτίστων λόγων τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄρρητα ρήματα. Τὸ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὁδηγεῖ τοὺς ἀποστόλους εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν δὲν σημαίνει, ὅτι μερικὰ νοήματα περὶ Θεοῦ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος εἶχον ἀποκαλυφθῇ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ δὲ τὴν Πεντηκοστὴν ὅλα τὰ νοήματα τὰ μὴ εἰσέτι ἀποκαλυφθέντα ἀποκαλύπτονται. Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε, τότε ἡ Θεολογία τῶν Πατέρων καὶ τῶν Συνόδων θὰ ἦτο οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ ἐκτροπὴ ἐκ τῆς πλήρως ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας. Ὡς ἤδη ἐλέχθη ἡ αὐγουστίνειος παράδοσις (καθ' ἣν ἡ ἀποκάλυψις εἶναι μόνον μετάδοσις νοημάτων καὶ ἀμεταβλήτων ἰδεῶν εἰς τὴν διάνοιαν), ἀναφέρει τὴν ἐν λόγῳ ἐπαγγελίαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν δῆθεν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδήγησιν καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς καλυτέραν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν, τοῦ τί ἀπεκαλύφθη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἔργον τῶν Πατέρων καὶ τῶν Συνόδων εὑρίσκει δικαίωσίν τινα. Αὐτὴ εἶναι ἡ γραμμή, τὴν

ὁποίαν υἱοθέτησαν οἱ Φράγκοι, καὶ ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ κυριαρχῇ εἰς τὴν λατινικὴν θεολογίαν μέχρι σήμερον.

Ὑπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα ἡ προτεσταντικὴ παράδοσις περὶ sola Scriptura ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς τὴν πατερικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ διαφέρει ριζικῶς ταύτης, καθ' ὅσον ταυτίζει τὰς Γραφὰς πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ὡς ἤδη ἐλέχθη.

γ) Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε ἐστηρίξαμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος εἰς τὴν θέσιν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν καὶ ἐν τῇ συνεχιζομένῃ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς φίλους τοῦ Χριστοῦ τὴν ἄκτιστον δόξαν καὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτοῖς Χριστοῦ, θὰ ἦτο χρήσιμον νὰ ἐξετάσωμεν ἓν κλασσικὸν παράδειγμα τῆς πατερικῆς παραδόσεως, διὰ νὰ ἴδωμεν σαφῶς τὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς συνεχιζομένης ζώσης παραδόσεως τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας τῆς θεώσεως καὶ τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος, ὡς καὶ πῶς ἡ κλεὶς ἡ διανοίγουσα τὰ μυστήρια τῆς Βίβλου λειτουργεῖ. Εἶναι φανερὸν ὅτι χωρὶς τὴν γνῶσιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς κλειδὸς ταύτης καὶ τῆς ὀρθῆς χρήσεώς της, ἡ Βίβλος παραμένει κεκρυμμένον μυστήριον, ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς βιβλικοὺς ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν καὶ χρησιμοποιοῦν κάθε ἐρευνητικὴν μέθοδον, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται καὶ ἐξετάζεται ἀπὸ τοὺς ἐκτὸς τῆς παρεμβολῆς τῆς πατερικῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ θεολογίας.

Ἀκόμη καὶ ἐξ ἐπόψεως καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης εἶναι λογικὸν ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ κατανοηθοῦν αἱ ἀποκαλύψεις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Βίβλῳ εἶναι νὰ εὑρεθῇ, ἐὰν συνεχίζηται νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη παράδοσις σήμερον, ἵνα συγκριθῇ ἡ μία μὲ τὴν ἄλλην καὶ πιθανὸν οὕτω νὰ ἀνακαλυφθοῦν αἱ σημασίαι καὶ οἱ σκοποὶ τῶν ὅρων, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἀποκαλύψεων τούτων εἰς τὴν Γραφήν, τοὺς Πατέρας, τὰς Συνόδους καὶ τοὺς Βίους τῶν Ἁγίων.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δύναταί τις νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν ἐπισήμων ἀποφάσεων καὶ ἐγγράφων τῶν συνόδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης τοῦ 14ου αἰ. διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἐπίσημον διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὡρισμένοι θὰ ἀμφέβαλλον κατὰ πόσον τοῦτο θὰ ἦτο ἐπαρκὴς κριτικὴ καὶ προσέγγισις εἰς τὸ θέμα. Πολιτιστικὰ συμπλέγματα κατωτερότητος ὡδήγησαν ὀρθοδόξους τινὰς νὰ πιστεύουν, ὅτι ἀποτελεῖ πρᾶξιν ταπεινοφροσύνης τὸ νὰ υἱοθετῶμεν προτεσταντικὰς καὶ λατινικὰς μεθόδους ἐρεύνης, ὑπερηφάνειαν δὲ νὰ ἀκολουθῶμεν μόνον τοὺς Πατέρας κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν, ὡς τοῦτο ἀπαιτεῖται ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως γενικῶς καὶ τῶν ὀρθοδόξων Συνόδων εἰδικῶς.

Ἓν κλασσικὸν παράδειγμα πατερικῆς θεολογικῆς ἢ βιβλικῆς μεθόδου ἀποτελεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅστις ὅταν ἀναγινώσκηται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, οὐδόλως ὁμιλεῖ περὶ στοχαζομένων συστηματικῶν θεολόγων, οἵτινες προσπαθοῦν νὰ κατανοήσουν μίαν ἀποκάλυψιν δοθεῖσαν εἰς ἄλλους εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθόν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ἀποκαλύψεως, ἥτις δὲν διαφέρει, ἀλλ' εἶναι ταὐτὸν μὲ τὴν κατανόησιν καὶ ἐδόθη ὄχι μόνον εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθόν, ἀλλ' εἶναι καὶ παροῦσα πραγματικότης καὶ ὄχι μόνον ἐμπειρία ἄλλων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἰδική του προσωπικὴ ἐμπειρία.

Παραθέτομεν ἐξ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς: «Δὲν εἶναι γνώρισμα ὅλων, ὦ οὗτοι, τὸ νὰ φιλοσοφοῦν περὶ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ ὅλων. Τὸ θέμα δὲν εἶναι τόσον φθηνὸν καὶ κατώτερον. Καὶ θὰ προσθέσω ὅτι ὄχι πάντοτε, ὄχι μὲ ὅλους καὶ ὄχι περὶ ὅλων, ἀλλ' ὑπάρχει τὸ πότε, καὶ τὸ μὲ ποίους καὶ τὸ περὶ οὗ. Ὄχι ὅλων, διότι ἀνήκει εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐξετασθῆ καὶ ἔχουν φθάσει εἰς τὴν θεωρίαν καὶ πρὸ αὐτῶν αὐτοὶ ποὺ ἔχουν καθαρίσει ἢ τοὐλάχιστον καθαρίζουν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα» (*Θεολογικὸς Λόγος* 1, 4).

Ἑπομένως θεολόγος κατὰ τὸν Γρηγόριον εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει φθάσει εἰς τὴν θεωρίαν. Ὁ ὅρος αὐτὸς δεσπόζει εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Χριστὸν ἐν σχέσει μὲ τὴν ὁδήγησιν τῶν ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. «... ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε με καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με». Κατὰ καὶ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς φίλους τοῦ Θεοῦ τόσον τὸ τί ὁ Χριστὸς ἔχει ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὅσον καὶ τὸν Χριστὸν Λόγον καθ' ἑαυτὸν ἐν καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Οἱ φίλοι αὐτοὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι δι' ἡμᾶς οἱ κατ' ἐξοχὴν θεολόγοι, ἐπειδὴ μετέχουν τῆς ἐμπειρίας τῆς Πεντηκοστῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀποκάλυψις καὶ κατανόησις ταυτίζονται.

Ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὅταν φθάσουν εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον ἑνοῦνται μὲ τὴν δόξαν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ μεταξύ των. Ἡ θεωρία, ἑπομένως, εἶναι ἡ ὑψίστη μορφὴ τῆς ἑνότητος ἐν τῇ δόξῃ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ μετ' ἀλλήλων. Συνυπονοεῖται, ἑπομένως, ὅτι οἱ ἔχοντες κοινὴν τὴν ἐμπειρίαν ταύτην ἔχουν τὴν ἰδίαν γνῶσιν Θεοῦ καί, ἑπομένως, τὴν ἰδίαν Θεολογίαν. Συνεπῶς μόνον ὁ κεχαριτωμένος μὲ τὴν φανέρωσιν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γνωρίζει τὴν κοινὴν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἐμπειρίαν καὶ κατανοεῖ τὰ γλωσσικὰ καὶ εἰκονικὰ σύμβολα, τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῶν θεουμένων, διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν θέωσιν ταύτην καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ σύμβολα ταῦτα καὶ ὁ ἴδιος.

Ἡ ἕνωσις αὕτη ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῆς δόξης τῆς Ἁγίας Τριάδος μετ' ἀλλήλων, δηλ. ἡ ἕνωσις αὕτη ἐν τῇ θεώσει ἢ τῷ δοξασμῷ, ἐν τοῖς ὁποίοις οἱ δοξαζόμενοι ἔχουν τὴν ἰδίαν κατανόησιν τῆς πίστεως, βασιζομένην εἰς τὴν ἰδίαν ἐμπειρίαν τῆς θεώσεως ἢ τοῦ δοξασμοῦ, εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ πυρὴν καὶ ἡ κορυφὴ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα εὗρον τὴν ἀποκορύφωσίν των εἰς τὴν Πεντηκοστήν, τὸ κέντρον τῆς παραδόσεως, καὶ ἡ μορφοποιοῦσα τὴν Ἐκκλησίαν δύναμις: «ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Οὐ περὶ πάντων τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα

ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, *ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν* ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς» (Ἰωάν. 17, 17-26).

Αὐτὰ προφανῶς δὲν εἶναι προσευχὴ διὰ μίαν μελλοντικὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑνότητα ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τοὺς ἀποστόλους καὶ εἰς τοὺς πιστοὺς κατὰ τὴν Πεντηκοστήν. Ἡ θεωρία ἢ ὅρασις τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἐν Χριστῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶναι μόνον ἐπαγγελία διὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ παροῦσα πραγματικότης, ἡ ὁποία συνετελέσθη τὴν Πεντηκοστὴν καὶ συνεχίζεται εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων. Κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, ἡ θεωρία αὕτη δημιουργεῖ τοὺς θεολόγους καὶ τὴν ταυτότητα τῆς διδασκαλίας των ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν προφητῶν, ἀποστόλων, πατέρων καὶ ἁγίων μέχρι σήμερον.

δ) Ἔχων τις ταῦτα ὑπ' ὄψιν κατανοεῖ τὴν ἑνότητα καὶ ταυτότητα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας καὶ διδασκαλίας μεταξὺ τῶν προφητῶν, ἀποστόλων, ἁγίων ἤ, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν ταῦτα μὲ τοὺς ὅρους τῶν συγχρόνων δογματικῶν ἐγχειριδίων, τὴν ταυτότητα καὶ ἑνότητα τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῶν δογμάτων καὶ τοῦ σαφοῦς διαχωρισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τὴν στοχαστικὴν φιλοσοφικὴν Θεολογίαν, ἥτις εἶναι γνώρισμα τῶν αἱρετικῶν.

Ἐπίσης ἀρχίζει τις νὰ βλέπῃ μίαν σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ὑπὲρ τὰ νοήματα ἀληθείας εἰς τοὺς θεουμένους καὶ τῆς διατυπώσεως τῆς ἀποκαλυπτικῆς ταύτης ἐμπειρίας εἰς δογματικὰ ἀξιώματα ἢ εἰς σύμβολα, τὰ ὁποῖα ἐμορφοποίηθησαν εἰς ὅρους. Τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἀπήτησεν ὄχι ἡ στοχαστικὴ προσπάθεια κατανοήσεως τῶν ὑπὲρ τὸν λόγον (διάνοιαν) ἀποκαλυφθέντων μυστηρίων, ἀλλὰ συγκεκριμένη αἵρεσις, ἐμφανισθεῖσα εἰς συγκεκριμένην ἱστορικὴν περίπτωσιν, ἡ ὁποία κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν διατύπωσιν τῆς ὑπὲρ τὸν λόγον ἀληθείας εἰς ὅρους κατανοητοὺς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν δημιουργηθέντων ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ αἱρέσεως.

Τοῦτο σημαίνει σαφῶς ὅτι ἡ διατύπωσις δογμάτων καὶ συμβόλων καὶ ἡ δημιουργία ἐπαρκοῦς ὁρολογίας, διὰ τῆς ὁποίας ταῦτα ἐμορφοποιήθησαν, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀφίξεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς καλυτέραν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν τῆς ἀποκαλύψεως μέσῳ τῶν προσπαθειῶν στοχαζομένων θεολόγων, ἐρευνώντων νοησιαρχικῶς μίαν δῆθεν βαθυτέραν σημασίαν τῆς ἀποκαλύψεως, οὐχὶ πλήρως καὶ τελείως κατανοηθείσης ὑπὸ προηγουμένων θεολόγων.

Ἐπίσης βλέπει τις σαφῶς τὴν ταυτότητα τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἱκανότητος νὰ θεολογῇ ὀρθῶς περὶ ἀποκαλύψεως μὲ τὴν πνευματικὴν ἐν Χριστῷ τελείωσιν, ἐφ' ὅσον ὁ φωτισμὸς προϋποθέτει κάθαρσιν, ἐφ' ὅσον ἡ θεωρία προϋποθέτει τὸν φωτισμόν, ἐφ' ὅσον θεωρία εἶναι ἡ φανέρωσις τῆς δόξης ἢ ἀληθείας ἐν Χριστῷ καὶ ἐφ' ὅσον ἐκ ταύτης συνίσταται ἡ ἱκανότης νὰ θεολογῇ τις ὀρθῶς περὶ Θεοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον.

δ) Δὲν δύναται νὰ ὑπερτονισθῇ ὅτι Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ ἀπὸ κοινοῦ συνεφώνουν μὲ τὴν κληρονομηθεῖσαν βιβλικὴν καὶ πατερικὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ Θεὸς γνωρίζει μόνον «τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν», δηλ. ὁ γνωρίζων τὴν θείαν φύ-

σιν εἶναι ὁ ἴδιος Θεὸς κατὰ φύσιν. Οὕτω διὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ὁ Λόγος εἶναι κτίσμα ἰσχυρίζοντο οἱ Ἀρειανοὶ ὅτι ὁ Λόγος δὲν γνωρίζει τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς οὔτε καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ οὐσίαν. Οἱ Ὀρθόδοξοι ἀντέτεινον ὅτι ὁ Λόγος γνωρίζει τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός, ἥτις εἶναι καὶ ἰδική του, καὶ ἑπομένως ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἄκτιστος.

Ἐνώπιον τῆς ἀδυναμίας τῶν Ἀρειανῶν οἱ Εὐνομιανοὶ ἤλλαξαν τακτικὴν καὶ ἐνεφανίσθησαν μὲ τὸν καταπληκτικὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζει ὄχι μόνον ὁ Λόγος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἑπομένως δὲν εἶναι ἀνάγκη ὁ Λόγος νὰ θεωρῆται ἄκτιστος, ἐπειδὴ γνωρίζει τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς νομίζουν οἱ Ὀρθόδοξοι. Κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανικῶν θέσεων, ὅτι κτίσματα δὲν δύναται νὰ γνωρίζουν τὴν ἄκτιστον θείαν οὐσίαν, ἀλλὰ δύνανται νὰ γνωρίσουν τὴν ἄκτιστον ἐνέργειαν ἢ βούλησιν τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πολλαπλαῖς, ἀλλ' ἀδιαιρέτοις ἐκφάνσεσιν αὐτῆς, ἰσχυρίζοντο οἱ Εὐνομιανοὶ ὅτι ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ ἄκτιστος θεία ἐνέργεια εἶναι ταὐτόν, ὥστε, ὅταν γνωρίζῃ τις τὴν μίαν, γνωρίζει καὶ τὴν ἄλλην.

Παραδόξως, ὁ Αὐγουστῖνος υἱοθέτησε τὰς θέσεις αὐτὰς τῶν Εὐνομιανῶν, δηλ. ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν θείαν οὐσίαν καὶ ὅτι ἐν τῷ Θεῷ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὴ διάκρισις μεταξὺ ἀκτίστου οὐσίας καὶ ἀκτίστων ἐνεργειῶν. Ἑπομένως ὅταν οἱ Φράγκοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὰς θέσεις αὐτὰς κατηγορήθησαν ὡς Εὐνομιανοί.

Αἱ θέσεις αὐταὶ τοῦ Αὐγουστίνου εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων μετεμόρφωσαν τὸν σκοπὸν τῆς Θεολογίας ἀπὸ ὁδηγὸν πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ εἰς μελέτην ἢ ἔρευναν τῆς θείας οὐσίας. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἡ σχολαστικὴ παράδοσις εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Φράγκων ἄφησε πολὺ ὀπίσω τοὺς λατινοφώνους καὶ ἑλληνοφώνους Ρωμαίους Πατέρας, οἵτινες, ὡς εἴδομεν, σταθερῶς ἐδίδασκον, ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄγγελοι οὔτε γνωρίζουν οὔτε θὰ γνωρίσουν ποτὲ τὴν θείαν οὐσίαν, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα.

στ) Ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὴν αὐγουστίνειον καὶ εὐνομιανὴν προσέγγισιν ταύτην τῶν Φράγκων εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ νοήματα περὶ Θεοῦ, ἔχομεν τὴν πατερικὴν θέσιν τὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατὰ τῶν Εὐνομιανῶν.

Ὁ Πλάτων εἶχεν ὑποστηρίξει, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ συλλάβωμεν τὸν Θεόν, ἀδύνατον δὲ νὰ τὸν ὁρίσωμεν ἢ νὰ τὸν ἐκφράσωμεν διὰ ρημάτων. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος διαφωνεῖ καὶ τονίζει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸν ἐκφράσωμεν καὶ ἀδυνατώτερον νὰ τὸν συλλάβωμεν, διότι αὐτὸ τὸ ὁποῖον συλλαμβάνεται δύναται πιθανὸν νὰ ἐκφρασθῇ διὰ λόγων, ἂν ὄχι λίαν καλῶς, τοὐλάχιστον ὅμως καλῶς (*Θεολογικὸς Λόγος* 2, 4).

Τὸ πλέον σημαντικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν πατερικὴν γνωσιολογίαν εἶναι ὅτι τὸ μερικῶς γνωστὸν τῶν θείων ἐνεργειῶν καὶ τὸ ἀπολύτως ἄγνωστον καὶ ἀμέθεκτον τῆς θείας οὐσίας δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα φιλοσοφικῶν ἢ θεολογικῶν στοχασμῶν, ὡς εἶναι εἰς τὸν Παῦλον Σαμοσατέα, Ἀρειανισμὸν καὶ Νεστοριανισμόν, ἀλλὰ τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας τῆς ἀποκαλύψεως ἢ μεθέξεως τῆς ἀκτίστου δόξης τοῦ Θεοῦ, μέσῳ φωτισμοῦ καὶ θεωρίας. Ὁ διαλεκτικὸς στοχασμὸς οὐδέποτε δύναται νὰ γίνῃ πηγὴ αὐθεντικῆς διδασκαλίας ὡσὰν ἡ Ἐκκλη-

σία, μέσῳ ἑνὸς πάπα ἢ συνόδων ἢ προτεσταντῶν βιβλικῶν ἐπιστημόνων νὰ δύναται νὰ μετατρέψῃ τὴν ἔρευναν εἰς δόγμα, ὡς πιστεύεται ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτούς.

Ἡ αὐθεντία διὰ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι τὰ γραπτὰ ρήματα τῆς Βίβλου καθ' ἑαυτά, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται ἀφ' ἑαυτῶν οὔτε νὰ ἐκφράσουν τὸν Θεόν, οὔτε νὰ μεταδώσουν ἐπαρκὲς νόημα περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ συγκεκριμένος ἀπόστολος, προφήτης καὶ ἅγιος, ὅστις δοξάζεται ἐν Χριστῷ καὶ ἑνοῦται ἐν τῇ πείρᾳ ταύτῃ τῆς δόξης μεθ' ὅλων τῶν φίλων τοῦ Χριστοῦ ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Οὕτως ἡ Βίβλος, τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν Συνόδων δὲν εἶναι ἀποκάλυψις, ἀλλὰ λόγος περὶ τῆς ἀποκαλύψεως.

Ἡ ἀποκάλυψις καθ' ἑαυτὴν ὑπερβαίνει ρήματα καὶ νοήματα, ἂν καὶ ἐμπνέῃ τοὺς μετέχοντας τῆς θείας δόξης νὰ ἐκφράσουν ἐπακριβῶς καὶ ὀρθῶς τὸ ἀνέκφραστον μὲ ρήματα καὶ νοήματα. Ἀρκεῖ μόνον τὸ ὅτι ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν ἁγίων, οἵτινες γνωρίζουν διὰ τῆς πείρας, καὶ οἱ πιστοὶ γνωρίζουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ταυτίζεται μὲ τὰ βιβλικὰ ρήματα καὶ νοήματα, τὰ ὁποῖα ἁπλαν-ῶς ὁδηγοῦν εἰς αὐτόν, ὅταν μελετῶνται ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν «διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ». Οἱ πιστοὶ γνωρίζουν πολὺ καλῶς, ὅτι εἶναι αἵρεσις νὰ πιστεύῃ τις, ὅτι δύναται ἡ πιστεύουσα διάνοια νὰ διαπεράσῃ τὰ ἐκφρασθέντα διὰ ρημάτων βιβλικὰ νοήματα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς διανοητικῆς κατανοήσεως τοῦ Θεοῦ. Ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν Πατέρων ἡ βιβλικὴ γνῶσις περὶ Θεοῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπὲρ τὸν λόγον, τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθήσεις γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἥτις καὶ ἐμπεριέχεται ἐν τῇ Βίβλῳ καὶ συγχρόνως ὑπερβαίνει τὰς περὶ Θεοῦ ἐν τῇ Βίβλῳ ἐκφράσεις.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ὅσα ἐλέχθησαν μέχρι τοῦδε ἐνταῦθα ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον διὰ νὰ τονίσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖ μόνον βιβλικὰ κείμενα διὰ νὰ ἀποδείξῃ θέσεις οὔτε περιορίζει τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν ἀποκαλυπτικὴν ἐμπειρίαν τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καὶ ἁγίων διὰ νὰ θέσῃ τὰ θεολογικὰ θεμέλια πρὸς ἀνατροπὴν τῶν Εὐνομιανῶν, Ἀρειανῶν, Μακεδονιανῶν, *ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὴν ἰδικήν του ἐμπειρίαν τῆς αὐτῆς ἀποκαλύψεως τῆς θείας δόξης ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Λόγου*, ἀκριβῶς ὡς κάνουν καὶ ἄλλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

«Τί εἶναι αὐτό, ποὺ συνέβη εἰς ἐμέ, ὦ φίλοι καὶ μύσται καὶ τῆς ἀληθείας ἐρασταί», ἐρωτᾷ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. «Ἔτρεχα διὰ νὰ καταλάβω τὸν Θεὸν καὶ ἔτσι ἀνέβηκα εἰς τὸ ὄρος καὶ διέσχισα τὸ παραπέτασμα τῆς νεφέλης καὶ εὑρέθην ἐντός, μακρὰν τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, καὶ ὑπανεχώρησα μέσα εἰς τὸν ἑαυτόν μου, ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν. Καὶ τότε ὅταν, ἀτένισα πρὸς τὰ ἄνω, μόλις εἶδα τὰ ὀπίσθια τοῦ Θεοῦ, μὲ ἐκάλυπτε δὲ ἡ πέτρα, ὁ Λόγος ὁ δι' ἡμᾶς γενόμενος σάρξ, ὅταν εἶδον ἐγγύτερον, εἶδα ὄχι τὴν πρώτην καὶ ἄκρατον φύσιν, γνωστὴν εἰς τὸν ἑαυτόν της - εἰς τὴν Τριάδα ἐννοῶ, ὄχι τὴν ἐνοικοῦσαν ἐντὸς τοῦ πρώτου παραπετάσματος κρυπτομένην ὑπὸ τῶν χερουβείμ, ἀλλὰ μόνον τὴν φθάνουσαν τελικῶς καὶ εἰς ἡμᾶς. Καὶ ταῦτα εἶναι ὅσον ἀφορᾷ νὰ ἐξακριβώσω, τοῦτο δηλαδὴ εἶναι ἡ μεγαλειότης ἢ ὡς ὁ ἅγιος Δαυῒδ τὴν ὀνομάζει μεγαλοπρέπειαν, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται μεταξὺ τῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα παρήγαγε καὶ κυβερνᾷ. Ταῦτα εἶναι τὰ ὀπίσθια τοῦ

Θεοῦ, τὰ ὁποῖα μετ' Αὐτὸν ὡς γνωρίσματα τοῦ ἑαυτοῦ του...» (*Θεολογικὸς Λόγος* 11,3).

ζ) Ἡ παράδοσις τῆς διακρίσεως ταύτης μεταξὺ τῆς πρώτης φύσεως καὶ τῆς ἀκτίστου δόξης τοῦ Θεοῦ, ἡ πρώτη γνωστὴ μόνον εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἄλλη γνωστὴ εἰς αὐτούς, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει ἑαυτόν, εὑρίσκεται ὄχι μόνον εἰς τὴν Βίβλον καὶ εἰς τοὺς Πατέρας, ἀλλ' ἐπίσης εἰς τὸν Παῦλον Σαμοσατέα, τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ τοὺς Νεστοριανούς, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἔχουν μίαν κοινὴν φιλοσοφικὴν προσέγγισιν, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ἔχει σχέσιν μὲ τὰ κτίσματα μόνον κατὰ βούλησιν ἢ ἐνέργειαν καὶ οὐδέποτε κατὰ φύσιν, ἐφ' ὅσον φυσικαὶ σχέσεις σημαίνουν κατ' ἀνάγκην σχέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ὑπεβίβαζον τὸν Θεὸν εἰς σύστημα ἀποριῶν. Ὁ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς καὶ οἱ Νεστοριανοὶ διετείνοντο, ὅτι ἐν Χριστῷ ὁ Θεὸς ἡνώθη μὲ τὸ ἀνθρώπινον οὐχὶ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατ' εὐδοκίαν. Οἱ Ἀρειανοὶ διετείνοντο, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ὑποστατικὸν λόγον, ὄχι κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ βούλησιν, ἐνῷ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἔχει τὴν ὕπαρξίν του ἔχει ἐκ τοῦ μηδενὸς κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἑπομένως εἶναι κτιστός, καὶ τρεπτὸς κατὰ φύσιν, ἑνοῦται κατὰ φύσιν, κατὰ μίαν ἀνάγκην ἐπιβεβλημένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς κολοβωμένης ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατὰ τῶν θέσεων τούτων οἱ Πατέρες διετείνοντο, ὅτι ἐν Χριστῷ ὁ Λόγος ἡνώθη μὲ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ φύσιν κατὰ φύσιν ἢ καθ' ὑπόστασιν, ὁ δὲ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ κατ' οὐσίαν, μὴ οὔσης τῆς βουλήσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅσα ἀνήκουν εἰς τὸν Θεὸν κατὰ φύσιν. Οὕτως ὁ Θεὸς γεννᾷ τὸν Λόγον καὶ προβάλλει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ ἡ Ἁγία Τριὰς κατὰ βούλησιν δημιουργεῖ τὰ κτίσματα, ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ κατὰ βούλησιν. Ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ κτίσματα μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ Λόγου, ὅστις ἑνοῦται μὲ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ὑποστατικῶς.

η) Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν σπουδαιοτέραν καὶ κεντρικωτέραν ὄψιν τῆς βιβλικῆς καὶ πατερικῆς θεολογίας, ἥτις ἐξ αἰτίας τοῦ Αὐγουστίνου ἠγνοήθη ὑπὸ τῆς Φραγκολατινικῆς καὶ Προτεσταντικῆς παραδόσεως, καὶ ἀκόμη ὑπὸ συγχρόνων ὀρθοδόξων, διατελούντων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μετὰ τὸν μεσαίωνα ρωσικῆς θεολογίας.

Ἐπειδὴ ὁ Αὐγουστῖνος μετέτρεψε τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἁγίας Τριάδος εἰς στοχαστικὴν ἐξάσκησιν φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς ἐρεύνης, εἰς μίαν προσπάθειαν νὰ καταλάβῃ διανοητικῶς τὸ μυστήριον τοῦτο, ἡ ἁπλότης καὶ ὁ σχηματικὸς καὶ βιβλικὸς χαρακτὴρ τῆς διδασκαλίας ἐκφεύγει ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντας. Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς διδασκαλίας περὶ Ἁγίας Τριάδος ὑπεβιβάσθη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς παραγωγῆς τῶν νοημάτων καὶ τῶν ὅρων, ἡ ὁποία (παραγωγὴ) ὡδήγησεν εἰς φράσεις: τρία πρόσωπα ἢ ὑποστάσεις, μία οὐσία ἢ φύσις, ὁμοούσιος, προσωπικὰ ἢ ὑποστατικὰ ἰδιώματα, τρόποι ὑπάρξεως, μία βούλησις, μία ἐνέργεια, μία θεότης κ.λ.π.

Διὰ τοὺς Πατέρας, τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ τοὺς Εὐνομιανοὺς ὅμως, ἡ διδασκαλία περὶ Τριάδος καὶ Χριστολογίας ταυτίζεται μὲ τὰς φανερώσεις τοῦ Λόγου ἐν τῇ δόξῃ Αὐτοῦ εἰς τοὺς προφήτας, ἀποστόλους καὶ ἁγίους. Ὁ Λόγος δὲν εἶναι ἀφῃρημένον νόημα μεταδοθὲν μέσῳ ἀποκαλυφθέντων ρημάτων κτιστῶν ὄντων ἢ νοημάτων, ἀλλὰ πάντοτε ταυτίζεται μὲ τὸν συγκεκριμένον

Ἄγγελον τοῦ Θεοῦ, Κύριον τῆς δόξης, Μεγάλης βουλῆς Ἄγγελον, Κύριον Σαβαὼθ καὶ σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ὁ ἴδιος ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐγένετο Χριστὸς διὰ τῆς γεννήσεώς Του ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς παρθένου Θεοτόκου. Οὐδεὶς ἀμφέβαλέ ποτε καὶ πάντες σταθερῶς ἐπίστευον εἰς τὴν ταυτότητα ταύτην τοῦ Λόγου μὲ τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον, ὅστις ἀπεκάλυψεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀόριστον Θεὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τοὺς προφήτας μὲ τὴν παράδοξον ἐξαίρεσιν τοῦ Αὐγουστίνου, τελοῦντος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γνωστικῆς καὶ μανιχαϊκῆς παραδόσεως. Ἡ διαμάχη μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν / Εὐνομιανῶν δὲν ἐστρέφετο περὶ τοῦ ποῖος εἶναι ὁ Λόγος εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην· συνεφώνουν ὅτι ὁ Λόγος εἶναι αὐτός, ὅστις ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς προφήτας καὶ ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς Θεοτόκου. Διεφώνουν περὶ τοῦ τί εἶναι ὁ Λόγος καὶ ποία ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐπέμεναν ὅτι οἱ προφῆται εἶδον τὸν Λόγον ὡς ἄκτιστον, ἀπαθῆ καὶ ἄτρεπτον, ἔχοντα ἀεὶ τὴν ὕπαρξίν του ἐκ τοῦ Πατρός, ὅστις κατὰ φύσιν γεννᾷ τὸν Λόγον ἐξ Ἑαυτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων. Οἱ Ἀρειανοὶ / Εὐνομιανοὶ ἐπέμενον ὅτι οἱ προφῆται εἶδον τὸν Λόγον ὡς κτιστόν, παθητὸν καὶ τρεπτόν, ἔχοντα τὴν ὕπαρξίν του ἐκ τοῦ μηδενὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ.

Οὕτω τὸ βασικὸν ἐρώτημα μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ αἱρετικῶν ἦτο: εἶδον οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν τῇ ἀκτίστῳ δόξῃ τοῦ Θεοῦ κτιστόν, παθητὸν καὶ τρεπτὸν Λόγον, ἢ ἄκτιστον, ἀπαθῆ καὶ ἄτρεπτον Λόγον, Λόγον ὅστις εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν καὶ ἑπομένως ἔχει ὅλας τὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἢ Θεὸν κατὰ χάριν, ὅστις ἔχει ὡρισμένας, ἀλλ' ὄχι ὅλας τὰς ἐνεργείας τοῦ Πατρὸς καὶ μάλιστα κατὰ χάριν καὶ ὄχι κατὰ φύσιν παρ' ὅσον δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἢ φύσιν, ἀλλὰ διαφορετικὴν ἢ κτιστήν;

Οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ / Εὐνομιανοὶ συνεφώνουν κατ' ἀρχὴν ὅτι ἐὰν ὁ Λόγος ἔχῃ ἑκάστην ἐνέργειαν καὶ δύναμιν τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν, τότε εἶναι ἄκτιστος. Ἐὰν ὄχι τότε εἶναι κτιστός.

Ἐφ' ὅσον ἡ Βίβλος εἶναι ἡ μαρτυρία ποῖον καὶ τί οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι εἶδον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός, ἡ Βίβλος καθ' ἑαυτήν, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀποκάλυψις, θὰ ἀποκαλύψῃ ἐὰν ἢ ὄχι ὁ Λόγος ἔχῃ ὅλας τὰς ἐνεργείας καὶ δυνάμεις τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν. Οὕτω θὰ γνωρίσωμεν, ἐὰν οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶδον κτιστὸν ἢ ἄκτισον Λόγον, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ ἢ ὄχι.

Δύναταί τις νὰ ἴδῃ σαφῶς πῶς διὰ τοὺς Πατέρας τὸ ὁμοούσιον τοῦ Λόγου πρὸς τὸν Πατέρα εἶναι ὄχι μόνον ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τῶν προφητῶν. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι οἱ προφῆται εἶδον τὸν Θεὸν ἐν τῷ Λόγῳ ἢ ἀγγέλῳ ἄνευ σαρκὸς διὰ τοῦ Πνεύματος, ἐνῷ οἱ ἀπόστολοι ἔλαβον τὴν ἰδίαν ἀποκάλυψιν, ἀλλ' ἐν καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου, τοῦ γεννηθέντος ὡς ἀνθρώπου ἐκ τῆς Θεοτόκου καὶ γενομένου οὕτως ὁμοουσίου ἡμῖν, ἐνῷ εἶναι ὁμοούσιος τῷ Πατρί.

Πρέπει νὰ τονισθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ / Εὐνομιανοὶ ἀπὸ κοινοῦ χρησιμοποιοῦν ἀδιακρίτως τὴν Καινὴν Διαθήκην μὲ ἐπιχειρηματολογίαν πολὺ ἁπλῆν. Συντάσσουν κατάλογον ὅλων τῶν καταγεγραμμένων ἐν τῇ Βίβλῳ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Πατρός. Τὸ αὐτὸ πράττουν διὰ τὸν Λόγον / ἄγγελον τῆς δόξης, ἄσαρκον καὶ σαρκωθέντα. Μετὰ συγκρίνουν

αὐτὰς διὰ νὰ ἴδουν, ἐὰν εἶναι μεταξὺ τῶν δύο προσώπων ταὐτὰ ἢ ὄχι. Τὸ σπουδαῖον εἶναι νὰ εἶναι ὄχι ὅμοια, ἀλλὰ ταὐτά.

Παράλληλον πρὸς τοῦτο οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι συμφωνοῦν κατὰ τῶν Σαβελλιανῶν καὶ Σαμοσατιανῶν, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἔχουν ἀκοινώνητα ὑποστατικὰ ἰδιώματα καὶ τρόπους ὑπάρξεως, ἂν καὶ δὲν συμφωνοῦν τί εἶναι αὐτά.

Ὅταν ἡ διαμάχη ἐπεκτείνηται εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χρησιμοποιεῖται ἀκριβῶς ἡ ἴδια θεολογικὴ μέθοδος. Ὁσασδήποτε δυνάμεις καὶ ἐνεργείας ἔχουν κοινὰς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατὰ φύσιν, διὰ νὰ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν. Ἡ πατερικὴ θεολογικὴ μέθοδος εἶναι σαφῶς μὴ στοχαστική, εἶναι αὐθεντικῶς ἐμπειρική, δὲν εἶναι ἀφῃρημένη, εἶναι ἁπλῆ καὶ σχηματική.

Ἡ ὅλη διδασκαλία τῆς Ἁγίας Τριάδος δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ἁπλῶς καὶ σχηματικῶς μὲ δύο ἁπλᾶ ἀξιώματα:

1) Ὅ,τι εἶναι κοινὸν εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, (τ.ἔ. οὐσία, βούλησις, ἐνέργεια), εἶναι κοινὰ καὶ ταὐτὰ εἰς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις. 2) Ὅ,τι εἶναι ὑποστατικόν, ἢ ὑποστατικὸν ἰδίωμα ἢ τρόπος ὑπάρξεως, εἶναι ἀπολύτως ὑποστατικὸν καὶ ἀκοινώνητον καὶ ἀνήκει εἰς μίαν μόνην ὑπόστασιν.

Οὕτως ἔχομεν τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἀκοινώνητα. Ἔχοντες ταῦτα ὑπ' ὄψιν ἀντιλαμβάνεταί τις διατί οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔλαβον σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸ φραγκικὸν Filioque, ὡς θεολογικὴν θέσιν, ἰδίως ὡς βελτίωσιν τοῦ Συμβόλου τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ διατί ἐπέβαλον αὐτὸ μὲ συλλογιστικὰ ἀστεῖα μέχρις ὅτου οἱ Φράγκοι ἠδυνήθησαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἀνατολικὴν Ρουμανίαν καὶ νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς φανταστικοὺς αὐτῶν θεολογικοὺς ἰσχυρισμοὺς μὲ μία ἀπίστευτον φεουδαλικὴν «εὐγενικὴν» πεποίθησιν καὶ αἰχμηρὸν σπαθί.

θ) Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἐπιχειρηματολογία τῆς πατερικῆς θεολογικῆς μεθόδου εἶναι πάντοτε παράλληλος πρὸς καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας τῆς θεωρίας τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐμπειρία αὕτη ἐπιβεβαιοῖ καὶ πιστοποιεῖ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῆς μαρτυρίας τῆς Βίβλου α) περὶ τῆς ἀποκαλυπτικῆς συναντήσεως μεταξὺ τοῦ Λόγου καὶ τῶν φίλων Αὐτοῦ, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἐν οἷς ἔρχεται καὶ κατοικεῖ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἀποκαλύπτει τὰ ἄκτιστα, ἄρρητα ρήματα τὰ ὑπερβαίνοντα τὰ νοήματα καὶ β) περὶ τοῦ ἀκτίστου τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ταυτότητος τῆς φύσεως αὐτῶν μὲ αὐτὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς ταυτότητος τῆς ἀκτίστου δόξης, βασιλείας, θελήσεως, χάριτος, καὶ τῶν λοιπῶν Αὐτῶν, ὡς καὶ τοῦ ἀκοινωνήτου τῶν ὑποστατικῶν ἰδιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἀκοινωνήτου τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀτελευτήτου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου ἐν ᾗ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς μέχρι τῆς συντελείας.

Ἡ φανέρωσις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐπίσης βεβαιοῖ τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχουν ἄκτιστα καθ' ὅλου, τῶν ὁποίων τὰ κτίσματα εἶναι δῆθεν ἀντίγραφα. Ἕκαστον κτίσμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἄκτιστον δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπολύτως ἁπλῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεριστὴ ἀμερίστως ἐν μεριστοῖς καὶ ὅλος ὁ Θεὸς εἶναι συγχρόνως παρὼν ἐν

ἑκάστη ἐνεργείᾳ, ἐνῷ εἶναι καὶ πανταχοῦ ἀπὼν κατ' οὐσίαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποστατικὴν ἕνωσιν τοῦ Λόγου μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης Αὐτοῦ φύσεως.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡδήγησε τοὺς προφήτας εἰς τὴν Ἀλήθειαν καὶ τοὺς ἀποστόλους εἰς πᾶσαν τὴν Ἀλήθειαν κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ὄχι διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ἐννοιοφόρων διανοητικῶν ἀληθειῶν, προηγουμένως μὴ γνωστῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐμπειρίας τῆς νέας παρουσίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, ἥτις συνέστησε τὴν Ἐκκλησίαν νικήτριαν ἐπὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ διαβόλου, ἵνα ὁ θάνατος μὴ κατισχύσῃ πλέον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κατίσχυε ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Οὕτως ὅλος ὁ Χριστὸς καὶ οὐχὶ μέρος Αὐτοῦ εἶναι παρὼν ἐν ἑκάστῳ φίλῳ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν ἄκτιστον δόξαν ἢ θεότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κτιστὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Ἐξ ἐπόψεως τῶν ὑπερβαινόντων τὰ νοήματα, ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ, οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι εἶχαν τὴν ἐμπειρίαν τῆς αὐτῆς δόξης τοῦ Λόγου / Χριστοῦ. Εἶναι, ἑπομένως, ἐξ ἐπόψεως τῆς ἐνσαρκώσεως, τοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς νέας παρουσίας Αὐτοῦ ἐν Πνεύματι κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, τὴν συνιστῶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς σῶμα Αὐτοῦ, ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοὺς μετέχοντες εἰς τὴν θεωρίαν λαμβάνουν ἀποκάλυψιν πάσης τῆς Ἀληθείας διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς ἑκάστη περίπτωσις τοῦ δοξασμοῦ ἑνὸς ἁγίου, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἑνὸς ἁγίου ἔχοντος ὅρασιν τῆς ἀκτίστου δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ Χριστοῦ ὡς τῆς πηγῆς Αὐτοῦ, εἶναι προέκτασις τῆς Πεντηκοστῆς κατὰ διαφόρους βαθμίδας ἐντάσεως (ἔλλαμψις, θέα, διαρκὴς θέα).

Ἡ ἐμπειρία αὕτη συμπεριλαμβάνει ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπερβαίνει ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, τὸν νοῦν, τὸν λόγον καὶ τὰς αἰσθήσεις. Οὕτως ἡ ἐμπειρία παραμένει μυστήριον εἰς τὸν διαβεβηκότα ἐν θεωρίᾳ καὶ δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ διανοητικῶς εἰς ἄλλον. Οὕτω τὰ ἄκτιστα ρήματα δύνανται νὰ δεικνύουν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θέωσιν, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ τὴν προκαλέσουν. Ὁ πνευματικὸς πατὴρ δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον χαρίζει αὐτήν. Εἰς δὲ τὰ ἀνωτέρα στάδια αὐτῆς τὸ Πνεῦμα διὰ Χριστοῦ διδάσκει τὰ ἄρρητα ρήματα.

Ὅταν, ἑπομένως, οἱ Πατέρες προσθέτουν ὅρους εἰς τὴν βιβλικὴν γλῶσσαν περὶ Θεοῦ καὶ τῆς σχέσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον, ὡς ὑπόστασις, οὐσία, φύσις, ὁμοούσιος ἕνωσις κατὰ χάριν, ἕνωσις κατὰ φύσιν ἢ καθ' ὑπόστασιν, ἕνωσις κατὰ βούλησιν κ.λ.π., δὲν τὸ κάμνουν ἐπειδὴ δῆθεν βελτιώνουν τὴν κατανόησιν καὶ ὡς ἐκ τούτου τὴν ἔκφρασιν τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Πεντηκοστὴ δὲν βελτιώνεται οὔτε ὡς ἀποκάλυψις, οὔτε ὡς κατανόησις, ἐφ' ὅσον τὰ δύο ταῦτα ταυτίζωνται εἰς τοὺς Πατέρας, ὅπως εἴδομεν. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον κάμνουν διὰ τῆς ἐν λόγῳ προσθήκης ὅρων εἶναι νὰ κατοχυρώσουν τὴν ζῶσαν παράδοσιν τῆς ὑπερβαινούσης τὰ νοήματα καὶ ρήματα ἐμπειρίας τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Πεντηκοστῆς μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς των, ἐφ' ὅσον μία συγκεκριμένη αἵρεσις ὁδηγῇ τοὺς πιστοὺς μακρὰν τῆς ἐμπειρίας ταύτης καὶ ὄχι πρὸς αὐτήν, ποὺ σημαίνει πνευματικὸν θάνατον διὰ τοὺς πλανωμένους.

Διὰ τοὺς Πατέρας ἡ αὐθεντία δὲν εἶναι μόνον ἡ Βίβλος, ἀλλ' ἡ Βίβλος

σὺν τοῖς θεουμένοις, τ. ἔ. τοῖς προφήταις, τοῖς ἀποστόλοις, τοῖς ἁγίοις, δηλαδὴ τῇ παραδόσει τῆς Πεντηκοστῆς, δι' ἧς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θεοῖ τοὺς ἐκκρίτους καὶ δι' αὐτῶν φωτίζει τοὺς φωτιζομένους καὶ καθαρίζει τοὺς κατηχουμένους. Ἡ Βίβλος δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν οὔτε θεόπνευστος, οὔτε ἀλάθητος. Γίνεται θεόπνευστος καὶ ἀπλανὴς ἐντὸς τῆς κοινωνίας τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν πεῖραν τῆς ἀπεριγράπτου θείας δόξης τὴν περιγραφεῖσαν ἐν τῇ Βίβλῳ, ἀλλ' οὐχὶ μεταδοθεῖσαν, διὰ μόνης τῆς Βίβλου. Εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς ζώσης παραδόσεως τῆς θεωρίας, ἡ Βίβλος παραμένει βιβλίον κλειστόν, τὸ ὁποῖον δὲν ξεκλειδώνει τὰ μυστήριά της, ἐφ' ὅσον λείπει ἡ κλεὶς τῆς θεωρίας ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν θεουμένων διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Δὲν βλέπω πῶς δύναταί τις νὰ ἀποφύγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ταῦτα εὑρίσκονται εἰς τελείαν συμφωνίαν πρὸς τὴν ἐν χρήσει σήμερον ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Ἑκάστη ἐπιστήμη ἔχει ἰδίαν γλῶσσαν, ἥτις εἶναι κατανοητὴ ὑπὸ μόνον τῶν μεμυημένων εἰς αὐτὴν εἰδικῶς, οἱ ὁποῖοι μυοῦνται εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἤδη εἰδικῶν. Οὕτω, πῶς δύναταί τις νὰ ἀρχίσῃ νὰ κατανοῇ τί σημαίνει θεωρία τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν δὲν εὑρίσκηται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ζῶσαν παράδοσιν τῆς θεωρίας; Καὶ ἡ ζῶσα παράδοσις τῆς θεωρίας δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ βιβλία μόνον περὶ θεωρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἔχοντας αὐτὴν καὶ ἑπομένως γνωρίζοντας καὶ περὶ τίνος διαπραγματεύονται τὰ ἐν λόγῳ βιβλία καὶ πῶς νὰ διδάσκουν ἄλλους νὰ τὰ διαβάσουν. Ἡ Βίβλος εἶναι τοιοῦτον βιβλίον, τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων εἶναι τοιαῦτα βιβλία, καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν Πατέρων ἐν Συνόδῳ ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἐφ' ὅσον καὶ διατυποῦνται ὑπὸ τῶν Πατέρων συλλογικῶς.

Β. ΕΦΑΡΜΟΓΑΙ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ἀφοῦ ἠρχίσαμεν μὲ μίαν γενικὴν ἐξέτασιν τοῦ πῶς δύναται ὁ ὀρθόδοξος νὰ ἐφαρμόσῃ κριτήρια διὰ τὴν διαπίστωσιν τῶν γνωρισμάτων τῆς αὐθεντικῆς θεολογίας, δυνάμεθα νὰ κάμωμεν μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἐφαρμογῶν τῆς θεολογίας ταύτης. Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο ὁμάδας ἐφαρμογῶν: I) Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ II) εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν κόσμον.

I. α) Τὰ κριτήρια διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεολογίας καθορίζονται αὐτομάτως ἀπὸ τὰ γνωρίσματα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς θεολογίας, ὡς μέχρι τοῦδε περιεγράφησαν. Πρέπει νὰ ὁλοκληρώσωμεν ταῦτα κατὰ τρόπον, ὅσον τὸ δυνατὸν ἁπλοῦν.

Οἱ πάντες ἐκτίσθησαν καὶ προωρίσθησαν διὰ τὴν τελείωσιν τῆς ὁράσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δηλαδὴ οἱ πάντες θὰ σωθοῦν, ἀλλ' οἱ πάντες δὲν θὰ δοξασθοῦν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς θείας δόξης. Τοῦτο διότι οἱ μὲν φθάνουν εἰς τὴν ἀτελεύτητον στατικὴν τελείωσιν τῆς κολάσεως, οἱ δὲ προοδεύουν αἰωνίως εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα τελειώσεως ἐν τῇ θεωρίᾳ, δηλαδὴ τῇ θεώσει. Οἱ κολαζόμενοι θὰ βλέπουν τὴν ἄκτιστον δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς αἰώνιον πῦρ καὶ σκότος ἐξώτερον, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι πῦρ καταναλίσκον, δι' ὅσους δὲν ἀγαποῦν. Οἱ αἰωνίως τελειούμενοι θὰ βλέπουν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ὡς φῶς. Βλέ-

πει κανεὶς πῶς ἐντὸς τῶν πλαισίων τούτων ἡ δομὴ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τιμωριῶν, ὡς κατενοήθη ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν ὀπαδῶν του τῆς Λατινικῆς καὶ Προτεσταντικῆς παραδόσεως, εἶναι ἀστήρικτος καὶ ἄνευ σημασίας.

Οὕτω κατανοεῖ τις πῶς οἱ πάντες θὰ γνωρίσουν τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν, ἀλλὰ δὲν θὰ μετάσχουν ὅλοι εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ.

β) Ἐξ ἐπόψεως τοῦ Θεοῦ δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ αἰωνίας κολάσεως καὶ αἰωνίας θεώσεως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ ἄκτιστος ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ κολαστικὴ δύναμις διὰ τοὺς μὲν καὶ θεωτικὴ διὰ τοὺς δέ, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ ἐξ ἴσου καὶ τοὺς κολαζομένους καὶ τοὺς θεουμένους.

Ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλασις εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἴδιον πρᾶγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἐπόψεως τοῦ κτίσματος, ἰδίως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀγγέλων διαφέρουν ριζικῶς. Ἡ διαφορὰ συνίσταται εἰς τὴν προθυμίαν ἢ ἀπροθυμίαν τῶν κτισμάτων νὰ ἀγωνισθοῦν νὰ φθάσουν ἀπὸ τὰ κατώτερα στάδια εἰς τὴν ἀγάπην, ἡ ὁποία «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς». Ἀπ' αὐτὰ δύναται νὰ καταλάβῃ τις, διατὶ ἡ αὐγουστίνειος διδασκαλία περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ καὶ ἀκαταγωνίστου χάριτος εἶναι παιδαριώδης.

Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ, ὅτι, ὁποιαδήποτε θεολογία, φιλοσοφία καὶ ἰδεολογία δὲν ζητεῖ τὸν μετασχηματισμὸν τῆς ἰδιοτελοῦς, ἀτομιστικῆς καὶ ἐγωκεντρικῆς ἀγάπης εἰς ἀγάπην ἀνιδιοτελῆ, εἶναι ὁδηγὸς ψευδὴς καὶ πνευματικῶς ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς ὀπαδούς της.

Ἐπίσης ἀκολουθεῖ ὅτι, ὁποιαδήποτε θεολογία, φιλοσοφία καὶ ἰδεολογία, ἡ ὁποία προσπαθεῖ μόνον νὰ μετασχηματίσῃ τὴν ἰδιοτελῆ ἀγάπην εἰς ἀνιδιοτελῆ, ἀλλὰ δὲν ἐπιτυγχάνει νὰ ἐμφυτεύῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ὀπαδούς της, διότι δὲν γνωρίζει πῶς νὰ τὸ κάμνῃ, πρέπει ἐπίσης νὰ κριθῇ ψευδής.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοῦτο, ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις ὄχι μόνον ἀναζητεῖ τὸν τοιοῦτον μετασχηματισμὸν τῆς φιλαύτου ἀγάπης εἰς ἀνιδιοτελῆ, ἀλλὰ γνωρίζει καὶ πῶς νὰ τὴν ἐπιτύχῃ καὶ τὴν ἐπιτυγχάνει.

Τοῦτο ἐπίσης σημαίνει ὅτι, οἱ μὴ γνωρίζοντες ταῦτα Ὀρθόδοξοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον ταύτην παράδοσιν διὰ τῆς ἐνημερότητος καὶ κατανοήσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ὀσφρήσεως, δηλ. ἐνστικτωδῶς.

γ) Τὸ σημεῖον, περὶ ὃ στρέφεται ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀφιλαύτου ἀγάπης, εἶναι ὁ διπλοῦς ἀγών: 1) Διὰ τὴν μετὰ τῶν ἁγίων ἕνωσιν ἐν τῇ ἀκτίστῳ δόξῃ καὶ βασιλείᾳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Λόγου, ἡ ὁποία ἕνωσις εἶναι ἡ θέωσις ἢ θεοπτία, εἰς ἣν φθάνει τις, ἀφοῦ περάσῃ τὸ στάδιον τοῦ φωτισμοῦ, καὶ 2) διὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ διαβόλου εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς τελειώσεως, μὲ ἀρχὴν τὴν κάθαρσιν. Ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος τούτου προϋποθέτει τὴν προθυμίαν νὰ μάθῃ τις νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ πνευματικὸν Πατέρα, ὁ ὁποῖος ἔχει φθάσει τοὐλάχιστον εἰς τὸν φωτισμόν, ἐὰν ὄχι καὶ εἰς τὴν θεωρίαν καὶ οὕτως ἔχει τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως τῶν πνευμάτων.

Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δύναται, χάριτι Θεοῦ, νὰ γνωρίσῃ ὅσον χωρεῖ μόνον μερικῶς τὴν ἐνέργειαν, βασιλείαν ἢ δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐφ' ὅσον αὗται διακρίνωνται μόνον διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κτιστῶν ἐνεργειῶν τῶν κτισμάτων καὶ ἰδίως τοῦ

διαβόλου, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος καὶ ὁ πνευματικὸς πατὴρ εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι θεολόγος, χωρὶς νὰ εἶναι πνευματικὸς πατήρ, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἶναι πνευματικὸς πατὴρ χωρὶς νὰ εἶναι θεολόγος.

δ) Ὅμως, ὅταν ἡ Βίβλος καὶ ἡ παράδοσις ὁμιλοῦν περὶ φωτισμοῦ, τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ φωτίζεται καὶ ἀπὸ τί φωτίζεται καὶ πῶς;

Οἱ Πατέρες θεωροῦν τὴν πτῶσιν ὡς σκοτισμὸν τοῦ νοὸς τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ἡ Φραγκικὴ παράδοσις παρενόησαν τοῦτο ὡς σημαῖνον ὅτι ἡ διάνοια τοῦ Ἀδὰμ εἶχεν ἄμεσον θεωρίαν τῶν δῆθεν ἀκτίστων καθ' ὅλου ἢ εἰδῶν ἐν τῇ θεία οὐσίᾳ, καὶ ἑπομένως εἶχε πᾶσαν τὴν γνῶσιν τῶν κτιστῶν ὄντων ἐν τῇ ἀκτίστῳ οὐσίᾳ καὶ πηγῇ ἢ τοῖς λόγοις αὐτῶν. Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι εἶναι διὰ τὸν Αὐγουστῖνον τὰ «καθ' ὅλου» καὶ εἴδη τοῦ Πλάτωνος καὶ ὄχι τὰ θεῖα θελήματα, οἱ προορισμοὶ καὶ πρόοδοι τῶν Πατέρων. Οὕτω μέσῳ τῆς πτώσεως ὁ φιλόσοφος Ἀδὰμ ἀπεκόπη ἀπὸ πᾶσαν τὴν γνῶσιν ταύτην καὶ ἔγινεν ἀγράμματος.

Ἐν ὄψει τῆς καταπληκτικῆς προόδου τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ὑποστηρίζῃ τις τὴν ἄποψιν αὐτήν. Ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται ὡσὰν νὰ εἶναι ἀπεριόριστος εἰς ἱκανότητα νὰ ἀνακαλύπτῃ καὶ νὰ ἐκμανθάνῃ τὰ μυστήρια τοῦ σύμπαντος, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ ἱκανότης αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀποκαλύπτῃ συνεχῶς πόσα ἀπείρως ἀκόμη ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθῃ.

Πάντως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ διάνοια ἐκεῖνο, ποὺ ἐζημιώθη ἐξ ἐπόψεως ἱκανοτήτων κατὰ τὴν πτῶσιν.

Εἰς τοὺς Πατέρας δὲν συνηθίζεται ὁ νοῦς νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' εἶναι διακεκριμένη καὶ διαφορετικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἥτις κατέστη κατ' ἐνέργειαν ἀνενέργητος διὰ τῆς συγχύσεώς της μὲ τὴν διάνοιαν καὶ τῆς ὑποδουλώσεώς της εἰς τὴν διάνοιαν, τὰ πάθη καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ σώματος. Ἀφοῦ ὁ νοῦς ἀπώλεσε τὴν φυσικήν του κοινωνίαν μὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ κατὰ διαφόρους βαθμίδας ἀνωμαλίας ἢ ἐπηρείας τῶν δαιμόνων ἐγένετο δοῦλος, ἐνῷ ὁ σκοπός του εἶναι: 1) νὰ διατελῇ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι τελείως ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ νοήματα τῆς διανοίας, τὰ ἐρχόμενα ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ σώματος καὶ 2) νὰ φωτίζῃ ἀντιστρόφως τὴν διάνοιαν, τὰς αἰσθήσεις τῆς ψυχῆς, τὰ πάθη, καὶ ἀκόμη τὸ περιβάλλον χωρὶς αὐτὸς ὁ νοῦς νὰ ἐπηρεάζηται ἀπὸ τίποτε ἐκτὸς τῆς εὐχῆς τῆς ἐνεργουμένης ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ.

Ἑπομένως ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς θεωρίας, ἥτις εἶναι ἡ ἀέναος μνήμη τοῦ Θεοῦ δι' εὐχῆς, συνίσταται εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ νοὸς ἀπὸ πάσας τὰς ἔξωθεν αὐτοῦ ἐπηρείας διὰ τῆς ἐνασχολήσεώς του μὲ τὴν ἀδιάλειπτον εὐχὴν ὡς τὸ μόνον ἔργον αὐτοῦ.

Τὸ στάδιον τοῦτο τῆς θεωρίας εἶναι δῶρον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἰς τὸ ὁποῖον δύναται ὁ ἔχων τοῦτο πνευματικὸς νὰ ὁδηγήσῃ τὰ πνευματικά του τέκνα.

Ἡ φιλαυτία καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ἐκριζοῦνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀντικαθίστανται σταδιακῶς διὰ τῆς ἀγάπης καὶ ταπεινολογίας τοῦ δούλου, τῆς ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης τοῦ μισθωτοῦ καὶ τελικῶς διὰ τῆς ἀγάπης καὶ ταπεινώσεως τοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ, ὅστις αὐτὸς γνωρίζει τί ποιεῖ ὁ Κύριος, δη-

λαδὴ γνωρίζει τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου, καὶ οὕτως ὄχι μόνον λέγεται, ἀλλὰ καὶ εἶναι θεολόγος καὶ εἰς θέσιν νὰ ὁδηγήσῃ τὸν κόσμον εἰς τὸν Χριστόν.

ε) Οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὴν τὴν παράδοσιν πιστεύουν ὅτι τὰ στάδια αὐτὰ τοῦ φωτισμοῦ καὶ θεωρίας εἶναι τὰ μέσα, ποὺ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Χριστὸς διὰ νὰ ὁδηγήσῃ ὄχι μόνον τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς προφήτας.

Πάντως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ μέθοδοι ἐρεύνης, αἱ ἐν χρήσει σήμερον, θὰ ἀπῄτουν τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ νοὸς κεχωρισμένως τῆς διανοίας καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας λειτουργεῖ ὁ νοῦς κεχωρισμένως τῆς διανοίας, τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν παθῶν καὶ φωτίζει αὐτά, ὥστε νὰ λειτουργοῦν καὶ αὐτὰ κατὰ φύσιν, ὑπερφυῶς καὶ οὐχὶ παρὰ φύσιν ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς μὴ ἐν θεωρίᾳ εὑρισκομένους.

Ἐπίσης θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ νοῦς δύναται νὰ τεθῇ εἰς λειτουργίαν ὑπὸ μὴ χριστιανικῆς καὶ μὴ ὀρθοδόξου πνευματικότητος, εἰς ἣν περίπτωσιν πρέπει νὰ καθορισθοῦν αἱ διαφοραί. Ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις γνωρίζει ὅτι ὁ νοῦς ὑφίσταται τὴν δαιμονικὴν ἐπήρειαν πρὸς ἀνώμαλον λειτουργίαν καὶ κατὰ πνεῦμα σχετικὴν ἐνέργειαν.

Πάντως ὅταν ἐνεργῆται ὁ νοῦς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐλευθεροῦται ἀπὸ δαιμονικὰς ἐνεργείας ἑνούμενος μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ γενόμενος οὕτως ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, ψυχὴ καὶ σῶμα, φυλάττεται ἀπὸ πνευματικήν, δηλ. θεολογικὴν πλάνην καὶ γίνεται κεχαριτωμένος καὶ θεόπνευστος καὶ οὕτω δὲν συγχέει τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ μὲ τὰς ἐνεργείας τῶν κτισμάτων καὶ ἰδίως μὲ τὰς ἐνεργείας τοῦ διαβόλου.

Τὸ νὰ φυλάττεταί τις ὅμως ἀπὸ πνευματικὴν ἢ θεολογικὴν πλάνην καὶ νὰ εἶναι κεχαριτωμένος καὶ θεόπνευστος, δὲν σημαίνει ὅτι ἀποκτᾷ ἀπλανῆ γνῶσιν περὶ τῆς *κτιστῆς ἀληθείας* ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς λεπτομερείαις αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς σχέσεώς της καὶ ἐξαρτήσεώς της ἐκ τῆς *ἀκτίστου ἀληθείας*, ἥτις εἶναι ἡ δόξα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ᾗ συγκατοικοῦν καὶ συμβασιλεύουν οἱ ἅγιοι.

Ὁ οὕτως εὑρεθεὶς ἐν θεωρίᾳ θεούμενος καὶ θεόπνευστος δὲν γίνεται ἀπλανὴς φιλόσοφος ἢ ἐπιστήμων, ἀλλ' ἀπλανὴς θεολόγος. Περὶ Θεοῦ ὁμιλεῖ ἀπλανῶς, ἀλλὰ δὲν καθίσταται ἀλάθητος περὶ τῆς δομῆς καὶ τῶν μυστηρίων τοῦ σύμπαντος. Γνωρίζει τοὺς λόγους τῶν ὄντων δι' εὐχῆς, ἀλλ' οὐχὶ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν τῶν ὄντων.

Ἐντὸς τῶν τοιούτων πλαισίων ὀφείλομεν νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν θεοπνευστίαν τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καὶ ἁγίων, ὡς καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Συνόδων καὶ τὸ ἀπλανὲς αὐτῶν.

Γίνεται ἀντιληπτὸν πῶς μία σύναξις ἐπισκόπων τινῶν ἐχόντων τὴν νοερὰν προσευχὴν καί τινων ἀγωνιζομένων διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς, θὰ ἦτο ὄντως θεόπνευστος καὶ θὰ ἐδίδασκε θεοπνεύστως. Πάντως εἶναι ἐπίσης γεγονὸς ὅτι οἱ ἀποκοπέντες ἀπὸ τὴν *παράδοσιν* ἐπίσκοποι δὲν δύνανται νὰ ἀποφαίνωνται θεοπνεύστως.

στ) Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐφ' ὅσον: 1) ἡ νοερὰ προσευχὴ εἶναι ἡ παράδοσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν μόνον οἱ ἔχοντες πνευματικὸν πατέρα ἔχοντα

θεωρίαν, καὶ ἐφ' ὅσον 2) ἡ παράδοσις τῆς θεωρίας ταύτης παράγει ὄχι μόνον λόγια περὶ εὐσεβείας, ἀλλὰ πραγματικὰ καὶ ζῶντα παραδείγματα εὐσεβείας ἢ ἀγάπης, ἥτις οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, καὶ ἐφ' ὅσον 3) ἡ ὁμοιότης, ἐὰν ὄχι ἡ ταυτότης τῆς ζώσης ταύτης εὐσεβείας μετὰ τῆς βιβλικῆς καὶ καθ' ὅλου πατερικῆς εὐσεβείας εἶναι ἔκδηλος, φαίνεται λογικόν, ὅτι οἱ σύγχρονοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι ὀφείλουν νὰ μελετήσουν τὴν θεολογικὴν μέθοδον δημιουργίας θεολόγων κατὰ τὴν παραδοσιακὴν ἔννοιαν διὰ νὰ ἴδωμεν, ἐὰν αἱ ἐν χρήσει μέθοδοι διὰ τὴν παραγωγὴν συγχρόνων θεολόγων εἶναι ὄντως ἀποτελεσματικαὶ ἢ καὶ ἐὰν ἔχουν ἀκόμη σχέσιν μὲ καμμίαν πραγματικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Τοῦτο ἰσχύει ὄχι μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν παραγωγῆς ὀρθοδόξων θεολόγων, μὲ εἰδικότητα τὴν δογματικὴν θεολογίαν, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὸν κλάδον τῆς βιβλικῆς ἑρμηνευτικῆς ὡς καὶ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐπιταγὴ τῆς Ἐκκλησίας νὰ μελετᾶται καὶ νὰ ἑρμηνεύηται ἡ Βίβλος ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν Πατέρων, εἶναι μία ὄντως ἐπιστημονικὴ προσέγγισις, δεδομένου ὅτι εἶναι πιθανώτερον οἱ ἔχοντες θεωρίαν ἅγιοι νὰ κατανοοῦν τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ θεωρίαν εἶχον καὶ ἔχουν, ἐνῷ οἱ Λατῖνοι καὶ Προτεστάνται, καὶ ἴσως τινὲς Ὀρθόδοξοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀποκεκομμένοι τῆς παραδόσεως τῆς θεωρίας ἢ τῆς θεώσεως, δὲν κατανοοῦν τὴν Βίβλον καὶ ἀσφαλῶς παραπλανοῦν τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοὺς μὲ ἐμπιστοσύνην Ὀρθοδόξους.

ζ) Φαίνεται ὅτι ἐξ ἐπόψεως ἐπιστημονικῆς, ἐὰν ἀποφύγωμεν νὰ μελετήσωμεν τὴν νοερὰν προσευχὴν ὡς τὴν πιθανὴν τοὐλάχιστον βιβλικὴν μέθοδον, τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν θεωρίαν τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, τότε θὰ πρέπῃ νὰ εὕρωμεν ἄλλην θεολογικὴν καὶ πνευματικὴν μέθοδον, ἥτις δύναται νὰ κατατροπώσῃ τὸν διάβολον καὶ νὰ προξενήσῃ φωτισμὸν καὶ θεωρίαν μὲ μεγαλυτέραν ὁμοιότητα μὲ αὐτὰ τῆς Βίβλου, ἢ πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἢ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν δὲν ὑπάρχει πλέον τοιαύτη παράδοσις.

Ἄλλη δυνατότης θὰ ἦτο ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ νοῦς πρέπει νὰ παραμείνῃ ἀνενέργητος καὶ συγκεχυμένος μὲ τὴν διάνοιαν διὰ τὴν ἀπόκτησιν χριστιανικῆς τελειότητος, διότι δῆθεν δὲν θὰ εἶχε σχέσιν μὲ τὴν διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλη δυνατότης θὰ ἦτο ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ νοῦς δὲν ὑπάρχει διακεκριμένος τῆς διανοίας ἢ τοῦ λόγου. Ἀλλ' ὅμως ὁ μόνος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον δύναται νὰ ἀποδειχθῇ τοῦτο εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ νοερὰ προσευχὴ καὶ δὲν ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀδύνατος.

Ἀλλ' ἡ νοερὰ προσευχὴ ὑπάρχει καὶ ἑπομένως ὁ νοῦς εἶναι πραγματικότης.

Ἀσφαλῶς ὅμως ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἐφεύρεσις τῶν Πατέρων. Ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουν νοῦν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες γνωρίζουν τὴν ὕπαρξίν του.

η) Κατὰ τὴν πατερικὴν παράδοσιν ἡ ἄγνοια περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νοὸς διακεκριμένου τῆς λογικῆς ὀφείλεται εἰς τὴν πτῶσιν καὶ ὁ σκοτασμὸς αὐτοῦ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ πτῶσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Οἱ ἔχοντες ἀμυδρὰν ἀκόμη ἰδέαν περὶ τῶν συγχρόνων ἐπιστημονικῶν με-

θόδων ἀναγνωρίζουν τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς θέσεως ταύτης. Ἐξηγεῖ διατί οἱ Πατέρες οὐδέποτε εἶχον τὴν μονομανίαν τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν Φραγκολατίνων διὰ τὸν γελοῖον μῦθον περὶ κληρονομικῆς ἐνοχῆς, ὡς καὶ τῆς κατὰ γράμμα ἱστορικότητος τῆς περὶ Ἀδὰμ καὶ Εὔας διηγήσεως.

Ἐὰν ἡ πτῶσις τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν συσκότησιν τοῦ νοὸς καὶ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν λογικήν, τὰ πάθη καὶ τὸ περιβάλλον, τότε ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ νοὸς συνίσταται εἰς τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν θέωσιν αὐτοῦ, δηλ. τὴν μετάνοιαν, ἥτις εἶναι μία μεταμόρφωσις καὶ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ μελετηθοῦν καὶ νὰ ἐξετασθοῦν τώρα. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατί οἱ Πατέρες οὐδέποτε ἠσχολήθησαν μὲ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα μέσα εἰς τὰ πλατωνικὰ πλαίσια τοῦ Αὐγουστίνου. Κατὰ τοὺς Πατέρας ἕκαστος ἄνθρωπος κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀδὰμ ἐπιτρέπει τὸν νοῦν του νὰ ὑποταγῇ εἰς τὴν διάνοιαν, τὰ πάθη καὶ τὸ περιβάλλον καὶ οὕτω φέρει ἰδίαν εὐθύνην διὰ τὴν πτῶσίν του.

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ περὶ πτώσεως καὶ ἐν Χριστῷ τελειώσεως εἶναι φαινόμενον ὑποπίπτον ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀντίληψιν «θεολόγων», ἀλλὰ καὶ τοιούτων ἐπιστημόνων ὡς ψυχιάτρων καὶ ψυχολόγων. Παρὰ ταῦτα ὅμως οὔτε ὁ θεολόγος, οὔτε ὁ ψυχολόγος καὶ οὔτε ὁ ψυχίατρος δύναται πλήρως νὰ μάθῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ νοὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς πατερικῆς θεολογίας, δηλ. τῆς ζωῆς ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ.

Προσθέτομεν ὅτι ἡ μόνη πλήρης μέθοδος, μὲ τὴν ὁποίαν δύναται ὁ ἐρευνητὴς ἐπιστήμων νὰ θέσῃ εἰς λειτουργίαν τὸν νοῦν διὰ νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἰδίαν καὶ φυσικὴν λειτουργίαν εἰς κατάστασιν φωτισμοῦ καὶ τὴν ὑπερφυσικὴν εἰς κατάστασιν θεώσεως εἶναι νὰ θέσῃ τὸν ἰδικόν του νοῦν εἰς λειτουργίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μόνον διὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς ὑποταγῆς του εἰς πνευματικὸν ὁδηγόν, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν νοερὰν προσευχὴν ἀπὸ τὸν ἰδικόν του πνευματικὸν πατέρα.

θ) Ἐδῶ, ὅμως, συναντῶμεν τὸ πλέον περίπλοκον καὶ δύσκολον πρόβλημα τῆς συγχρόνου Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι διαβεβρωμένοι μὲ πολιτιστικὰ συμπλέγματα κατωτερότητος, δὲν δύνανται νὰ μάθουν τὴν πατερικὴν θεολογίαν. Τοῦτο διότι ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ὑποταγὴ εἰς τοὺς Πατέρας, ὡς εἰς πνευματικούς, ἀφοῦ ἡ θεολογία αὐτῶν εἶναι ἡ παράδοσις πολεμικῶν μεθόδων κατὰ τοῦ διαβόλου πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τελειώσεως ἐν τῇ μετ' ἀλλήλων ἑνότητι ἐν Χριστῷ. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ μέθοδος δύναται νὰ ἐκμαθευθῇ μόνον ἀπὸ τοὺς νικητάς, χάριτι Θεοῦ, καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἑνότητι ταύτῃ.

Ἐφ' ὅσον ὁ αἱρετικὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν κατέχει τὴν μέθοδον ταύτην εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθῃ τις αὐτὴν ἀπ' αὐτόν. Καὶ ὅταν ὁ καλούμενος Ὀρθόδοξος δὲν κατέχῃ τὴν μέθοδον ταύτην, εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθῃ τις αὐτὴν ἀπ' αὐτόν.

ι) Τὰ ἔργα τῶν Πατέρων ἐμπεριέχουν σαφεῖς μεθόδους διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς αὐθεντίας τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς ἕκαστον ἐπίπεδον τελειώσεως. Αἱ μέθοδοι αὗται δὲν εἶναι στοχαστικαί. Εἶναι αὐθεντικαί. Δύναταί τις νὰ ἴδῃ πῶς βασίζονται ἐπὶ τοῦ Ὀρθοδόξου δόγματος καὶ πῶς τὸ Ὀρθόδοξον δόγμα βασίζεται εἰς αὐτάς.

Ἡ ὅρασις τῆς θείας δόξης, π.χ. ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεμία ὁμοιότης ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου. Ἑπομένως, ὅταν τὸ ὁραθὲν φῶς ἔχῃ χρῶμα, σχῆμα καὶ διαστάσεις, δὲν εἶναι ἄκτιστον, ἐφ' ὅσον ἡ ἄκτιστος δόξα τοῦ Χριστοῦ δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ σκότος ἢ γνόφος, ὄχι διότι εἶναι σκότος, ἀλλὰ διότι ὑπερβαίνει τὰ κατηγορήματα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους. Ἡ Ὀρθόδοξος ἀποφατικὴ Θεολογία δὲν εἶναι φιλοσοφική, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θεώσεως. Ἐπειδὴ ἡ ὅρασις τῆς θείας δόξης ἐν τῷ Λόγῳ ὑπάρχει ἤδη εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀποφατικὴ αὕτη Θεολογία εἶναι αὐτὴ τῶν προφητῶν.

Ὅταν ἓν ὅραμα συνίσταται εἰς τὴν ἐμφάνισιν φωτὸς ἢ ἑνὸς ὄντος φωτὸς παρυφισταμένου, τότε δὲν εἶναι ὁ ἄκτιστος Λόγος, Ὅστις ἑνοῦται τοῖς φίλοις Αὐτοῦ διὰ τῆς κράσεως, ἐνῷ ὁ διάβολος παρυφίσταται διὰ τῆς συζυγίας.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ψυχίατροί τινες μελετοῦν κατὰ τρόπον συστηματικὸν τώρα τὸ φαινόμενον τῆς ἐμφανίσεως ἑνὸς ὄντος φωτὸς παρυφισταμένου εἰς πολλούς, τοὺς ὁποίους ἰατροὶ ἐχαρακτήρισαν ὡς καταλήξαντας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἀπεδείχθη ὅτι ἔζων.

ια) Τελειώνομεν τὸ τμῆμα αὐτὸ τονίζοντες, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀνεξαρτήτως ἐθνότητος, φυλῆς καὶ χρώματος ἔχουν νοῦν καὶ ἑπομένως τὴν δυνατότητα νὰ φθάσουν εἰς τὸν φωτισμὸν διὰ τῆς καθάρσεως καὶ ἐὰν εὐδοκήσῃ ὁ Θεὸς εἰς τὴν θέωσιν εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς ἐπίπεδα.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ διάφορα αὐτὰ ἐπίπεδα θεωρίας εἶναι ἡ ὑψίστη ἐμπειρία Ὀρθοδόξου πνευματικῆς ζωῆς ἢ Θεολογίας.

Ἡ τοιαύτη πνευματικὴ ζωὴ ἢ Θεολογία δὲν εἶναι οὔτε Ρωμαϊκή, οὔτε Ρωσική, οὔτε Βουλγαρική, οὔτε Σερβικὴ κλπ., ἀλλὰ προφητική, ἀποστολικὴ καὶ ἁπλῶς χριστιανική.

Ἐν ὄψει τούτου θέτομεν τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι «Ρωσικὴ Πνευματικότης», καὶ διατί ἐμφανίζεται ὡσὰν κάτι ἀνώτερον ἢ διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν;

ΙΙ. Φαίνεται ὅτι ὅταν κατανοήσουν οἱ σημερινοὶ ὀρθόδοξοι Θεολόγοι, ὅτι ἡ ὑψίστη μορφὴ τῆς Θεολογίας εἶναι τοῦ ἐν θεωρίᾳ εὑρισκομένου Θεολόγου, ἥτις εἶναι ἡ συνέχεια τῆς Πεντηκοστῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τότε δύναται νὰ λάβουν θέσεις διὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς παραδόσεως ταύτης εἰς τὰ ἱστορικά της πλαίσια διὰ νὰ ἀξιολογήσουν ὀρθῶς τὰς ἐφαρμογὰς τῆς Θεολογίας ταύτης εἰς τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν κόσμον γενικῶς.

α) Τὸ πλέον δυνατὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ἐνώπιόν μας ἀντίληψιν ταύτην τῆς Θεολογίας εἶναι ὅτι ὁ φορεὺς αὐτῆς ἐλευθεροῦται ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὸ περιβάλλον του, ὄχι διὰ τῆς ἐκ τούτου φυγῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ νοὸς ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ κυριαρχίαν τῆς λογικῆς, τῶν παθῶν, καὶ τοῦ σώματος κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ κεχαριτωμένος νοῦς μεταμορφώνει τὴν λογικήν, τὰ πάθη καὶ τὸ περιβάλλον του.

Εἶναι ἀρκούντως φανερόν, ὅτι ὁ Χριστὸς προσηυχήθη διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἐν Ἑαυτῷ δι' Ἁγίου Πνεύματος «ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ» ὅτι ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Χριστόν.

Ὁ κόσμος ὅμως δὲν πιστεύει ἐξ αἰτίας τῶν χριστιανῶν γενικῶς, ἐφ' ὅσον

οὗτοι εἶναι πολλάκις οὐχὶ καλύτεροι καὶ ἀκόμη χειρότεροι ἀπὸ μέλη ἄλλων θρησκειῶν. Ἐξ αἰτίας τῶν τοιούτων χριστιανῶν πολλοὶ ἀδυνατοῦν νὰ λάβουν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ὅταν ἀκόμη δέχωνται τὸν Χριστὸν ὡς μέγαν θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν καὶ ἠθικὸν διδάσκαλον.

Μόνον ἐξ αἰτίας τῶν χριστιανῶν εἰς κατάστασιν φωτισμοῦ καὶ θεώσεως πιστεύει ὁ κόσμος, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ. Δύναταί τις νὰ ἐξετάσῃ πῶς οἱ ἐν θεωρίᾳ ὄντες ἐπηρεάζουν τὸ περιβάλλον των διὰ τῆς μελέτης τῆς παραδόσεως, τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν.

β) Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν παράδοσιν ταύτην περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ Θεολογίας καὶ θεωρίας ἀρχίζει τις νὰ κατανοῇ, ὅτι ὑπάρχουν ὡρισμένοι μῦθοι καὶ εἴδωλά τινα, τὰ ὁποῖα εἰσέβαλον εἰς τὴν σύγχρονον Ὀρθόδοξον ἀντίληψιν περὶ ἱστορίας μέσῳ τῆς Ρωσικῆς παραδόσεως, ἥτις ἰδίως μετὰ τὸν Μέγαν Πέτρον ἐπρόδωσε τὸν Ὀρθόδοξον πολιτισμὸν τῆς Νέας Ρώμης καὶ ἡνώθη μὲ τὸν φεουδαλικὸν πολιτισμὸν τῆς φραγκικῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως τῆς Νέας Ρώμης ἡ πατερικὴ παράδοσις περὶ φωτισμοῦ καὶ θεωρίας ἦτο πολὺ δυνατὴ καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα τῶν Ρωμαίων.

Ὅμως μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ ἐπισήμως κατεδίκασε τὸν πατερικὸν μοναχισμόν, δηλ. τὸν Ἡσυχασμόν, τ.ἔ. τοὺς Trans Volga γέροντας, γνωστοὺς ὡς μὴ κατέχοντας, καὶ ὑπεστήριζεν ἕνα τύπον μοναχισμοῦ ξένον πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς θεωρίας καὶ ὅμοιον πρὸς τὰ φεουδαλικὰ μοναστικὰ ἱδρύματα τῆς μεσαιωνικῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Παρὰ ταῦτα ὑπάρχει τάσις τὰ ἐμφανίζωνται οἱ Ρωμαῖοι Ὀρθόδοξοι ὑπὸ ἀραβικὴν καὶ τουρκικὴν κατοχὴν ὡς δευτέρας κατηγορίας χριστιανοί, καὶ ἡ Ρωσικὴ Ὀρθοδοξία ὡς τὸ καλύτερον παράδειγμα παντὸς Ὀρθοδόξου πράγματος.

Μᾶλλον φαίνεται σαφῶς ὅτι Ἐκκλησίαι μὲ ἰσχυρὰν παράδοσιν θεωρίας εἶναι οὔτε ἀνώτεραι, οὔτε κατώτεραι ἀπὸ ἄλλας Ἐκκλησίας μὲ ἰσχυρὰν παράδοσιν θεωρίας, ἐφ' ὅσον ἡ θεωρία εἶναι ἡ ἰδία, ὅπου ὑπάρχει, οὕτω καὶ ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ Θεολογία εἶναι ἐπίσης ἡ ἰδία.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι σαφὲς ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περὶ Filioque διαμάχης οἱ Φράγκοι αὐτομάτως ἐτερμάτισαν τὴν πατερικὴν παράδοσιν, ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι Πατέρες μετὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Δαμασκηνὸν ἔγραφον καὶ ἐπολέμουν δραστηρίως κατὰ τοῦ φραγκικοῦ Filioque.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ πότε, διατί καὶ πῶς οἱ Ρῶσοι ἠκολούθησαν τοὺς Φράγκους εἰς τὸν τερματισμὸν τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία εἰσέβαλεν εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Εἶναι πολὺ σημαντικόν, ὅτι ἡ ἐν Νέᾳ Ρώμῃ Σύνοδος τοῦ 1368 διεκήρυξεν ὅτι ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς εἶναι Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ὡσὰν τοὺς ἄλλους μεγάλους Πατέρας καὶ ἀφορίζει ὅσους διαφωνοῦν. Προφανῶς ἡ Σύνοδος κατεδίκασεν ὅσους συμφωνοῦν μὲ τοὺς Φράγκους περὶ τερματισμοῦ τῆς Πατερικῆς παραδόσεως.

γ) Ἐπίσης εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος παράδοσις τῆς θεωρίας δὲν ἐπι-

τρέπει τὴν ὕπαρξιν τῆς Λατινικῆς διακρίσεως μεταξὺ τῶν λεγομένων θεωρητικῶν καὶ τῶν λεγομένων πρακτικῶν ἢ μεταξὺ τῆς πρακτικῆς ζωῆς καὶ τῆς θεωρητικῆς ζωῆς. Καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶναι ξένα πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Ὁ λόγος εἶναι ἔκδηλος. Ὅταν ὁ νοῦς ἀποκτᾷ τὴν ἀένναον μνήμην Θεοῦ καὶ ἀσχολῆται οὕτω μὲ μόνην τὴν εὐχήν, ὁ λόγος, ἡ μνήμη, τὰ πάθη, καὶ τὸ σῶμα συνεχίζουν νὰ λειτουργοῦν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ νὰ κυριαρχῶνται ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος, κυριαρχῶνται ὑπὸ τοῦ κεχαριτωμένου νοὸς καὶ οὕτω φωτίζονται καὶ θεοῦνται.

Ἐπειδὴ εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἡ ἀγάπη καθίσταται ἀνιδιοτελής, ὁ εὑρεθεὶς εἰς αὐτὴν δὲν ἀγαπᾷ μόνον τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀληθὴς θέωσις ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ διαπερνᾷ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ δι' αὐτῶν ἁγιάζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ περιβάλλον, τ. ἔ. τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν φυσικὴν κτίσιν.

Ὁ Ὀρθόδοξος πολεμιστὴς δὲν ζητεῖ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν ὑλικὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου διὰ τῆς ἀπελευθερώσεώς του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ὀπαδούς του. Ἀλλὰ πρῶτον μανθάνει νὰ κερδίζῃ μάχας ἀπὸ τοὺς γενομένους διὰ νικῶν εἰδικοὺς εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν καὶ μετὰ διδάσκει ἄλλους.

Αὐτὸς εἶναι ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ αἰδ. Καθηγ. C. VOICU

Ὅπως εἴδαμε ὁ καθηγητὴς Ρωμανίδης διαίρεσε τὴν εἰσήγησή του σὲ δύο μέρη: 1. Τὴν κριτικὴ ἐξέταση καὶ 2. Τὶς ἐφαρμογὲς τῆς θεολογίας. Ἡ κριτικὴ ἐξέταση τῶν ἐφαρμογῶν τῆς θεολογίας συνεπάγεται μιὰ μεγάλη εὐθύνη, τὴν ὁποία ἔδειξε ὁ ὁμιλητής.

Στὸ σχόλιό μου θὰ θίξω καθένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς εἰσηγήσεώς του.

1. Σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο μέρος, θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ ποὺ προσδιορίζουν τὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Στὴ σύγχρονη γλώσσα, ἡ θεολογία σημαίνει τὴ συστηματικὴ ἔκθεση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, στὸ πλαίσιο τῶν θεολογικῶν μας σχολῶν. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἡ θεολογία δὲ συγχέεται μὲ τὴν πίστη, ὅπως ἐπίσης δὲ συγχέεται μὲ τὰ δόγματα. Ἂν ἡ πίστη ἀποτελεῖ τὴν προσωπικὴ ἀπάντηση στὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι ἂν ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ δόγμα ἀντιπροσωπεύει τὴ διατύπωση τῆς ἀποκαλυμμένης ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἀλήθειας εἴτε στὶς οἰκουμενικὲς συνόδους, εἴτε στὴ διάσπαρτη ἐκκλησιαστικὴ ὁμοφωνία, τότε ἡ θεολογία σημαίνει τὴν ἐξήγηση τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως, τὴν ἑρμηνεία περίπλοκων ἐννοιῶν στὰ πλαίσια τοῦ δόγματος τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν

ὀρθόδοξη ἄποψη, ὑπάρχει στενὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν Ἐκκλησία καὶ στὴ θεολογία. Ἂν τὸ δόγμα ἐκφράζει τὴν ὀρθὴ διατύπωση τῆς ἀλήθειας ποὺ περιέχεται στὴ θεία ἀποκάλυψη μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τότε ὁ ρόλος τοῦ δόγματος εἶναι νὰ κατευθύνει ὅλη τὴ θεολογία. Μὲ τὴ θεολογία, ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐμβαθύνει διαρκῶς στὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως γιὰ νὰ ἀνακαλύπτει καινούργιες δογματικὲς καὶ πνευματικὲς ἀποχρώσεις τῆς ἴδιας ἀλήθειας γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ τελείωση τῶν πιστῶν καὶ γιὰ τὴ δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο.

Ἡ θεολογία πρέπει πάντα νὰ ἐκφράζει τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, γιατί παραμένει λειτούργημα τῆς Ἐκκλησίας στὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ θεολογία εἶναι μιά μόνιμη ἐμβάθυνση τῆς ἀποκαλυμμένης θείας ἀλήθειας καὶ ταυτόχρονα ἡ βιωμένη ἐμπειρία της. Στὴν ἐποχή μας, ἡ Ἐκκλησία δὲ ἔχει ἀνάγκη πρωτίστως ἀπὸ μιὰ ἀκαδημαϊκὴ θεολογία, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ θεολογία ἱκανὴ νὰ τὴ βοηθήσει στὸ ποιμαντικὸ καὶ ἱεραποστολικό της ἔργο.

Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι ἡ πιστότητα πρὸς τὴ θεία ἀποκάλυψη ποὺ περιέχεται στὶς ἅγιες Γραφὲς καὶ στὴν Παράδοση, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἐμβάθυνση τῆς θείας ἀλήθειας μὲ κατοπινὲς διατυπώσεις, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῶν πιστῶν σὲ κάθε ἐποχή.

Ἡ θεολογία, ἔχοντας ὑπόψη της τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας, προπάντων ὅταν προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσει τὰ βάθη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζει τὰ συμπεράσματά της ὡς ὁριστικὰ καὶ ἀπόλυτα. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ Ἐκκλησία χρειάζεται τὴ θεολογικὴ ἔρευνα, γιατί χάρη σ' αὐτὴν ἑτοιμάζονται τὰ κείμενα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων γιὰ τὴν ποιμαντικὴ ζωή. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ θεολογία χρειάζεται τὸ ζωντανὸ περιβάλλον τῆς Ἐκκλησίας, γιατί ἡ ἀνάπτυξη τῶν θεολογικῶν συμπερασμάτων συντελεῖται μόνο στὴν πνευματική, μυστηριακὴ καὶ κοινοτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση μᾶς δείχνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ θεολογικὴ σκέψη. Ἡ θεολογία ἀναπτύσσεται μέσα στὸν ὀργανισμὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τρόπο συστηματικὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι μιά θεολογία μέσα στὴν Ἐκκλησία, γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας.

2. Σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς ἐφαρμογὲς τῆς θεολογίας, θὰ ἤθελα νὰ προτείνω ὁρισμένες διευκρινίσεις σχετικὰ μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζει σήμερα ἡ Ἐκκλησία καὶ στὰ ὁποῖα δὲν ἐπέμεινε ὁ ὁμιλητής.

Ἡ θεολογία βοήθησε τὴν Ἐκκλησία σ' ὅλες τὶς περιστάσεις ποὺ συντάραξαν τὴ ζωή της στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων. Ἀλλὰ ἡ θεολογικὴ συμβολὴ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀλλοίωσε τὴν οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ δὲν «ἐκένωσε» τὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ τὸ ἀντικαταστήσει μ' ἕνα ἄλλο περιεχόμενο ποὺ θὰ ἐπέβαλλε ἡ ἱστορία. Ἡ Ὀρθοδοξία διατήρησε πάντοτε τὸ ἴδιο μυστήριο τῆς θεμελιώδους πίστεώς της. Τὸ ἀπόφθεγμα. «Ecclesia semper reformanda» ἔμεινε ξένο γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία, γιατί αὐτὴ μετέδωσε πλήρως τὸ Χριστὸ ὁ ὁποῖος εἶναι «semper conformis cum omni tempore». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀλήθεια ποὺ τὴν ὑπογραμμίζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Ἑβραίους

Ἐπιστολὴ ὅταν λέει: «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας». Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεολογίας ἐπιβάλλει πρωτίστως τὸν προσανατολισμὸ τῶν πιστῶν πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν Παντοκράτορα, χάρη στὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου του, ἡ ὁποία ἰσχύει πάντα. Ἀλλὰ ταυτόχρονα, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ἀφαίρεση τῶν πιστῶν της, γιατί δὲν ἐκφράζει ἕνα φιλοσοφικὸ καὶ θεωρητικὸ σύστημα. Ἡ θεολογία μένει πάντα βαθιὰ ριζωμένη στὴ ζωὴ τῶν πιστῶν ποὺ ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸν κόσμο. Ἡ διακονία εἶναι μιὰ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θεολογίας.

Ἡ ἀποκάλυψη, τὴν ὁποία ἡ θεολογία ἐπιζητεῖ νὰ ἐξηγήσει καὶ νὰ τὴν κάνει προσιτὴ στοὺς ἀνθρώπους, συντελεῖται μέσα στὴν ἀλληλουχία τῆς κοσμικῆς ἱστορίας. Ἀπευθύνθηκε πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο ζοῦν μιὰ ἀληθινὴ ζωή. Οἱ πλευρὲς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι πολλαπλές, καὶ ἡ θεολογία πρέπει νὰ τὸ λάβει ὑπόψη της. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεολογίας, οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ βροῦν μιὰ χριστιανικὴ ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦν. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση μεγάλων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν μετασχηματισμῶν τῆς ἀνθρωπότητας ἡ θεολογία στὶς ἡμέρες μας στράφηκε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν προβληματικὴ ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν κοινωνία καὶ μὲ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη. Αὐτὴ ἡ προβληματικὴ συνεπάγεται τὴν εἰρήνη, τὴν ἐλευθερία, τὴ δικαιοσύνη, τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς, τὴν ἀνάπτυξη, τὴν ἰσότητα καὶ τὸν ἀγώνα ἐνάντια στὶς διακρίσεις.

Μία ἀπὸ τὶς πραγματικότητες ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ ὀρθόδοξη θεολογία αὐτὲς τὶς τελευταῖες δεκαετίες εἶναι ὁ οἰκουμενισμός. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παλινόρθωση τῆς χριστιανικῆς ἑνότητας πρέπει νὰ ἔχει τὴ θέση του στὸ σύνολο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὸ πλαίσιο τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἦταν ἀξιόλογη. Ἀλλὰ εἴμαστε ἀκόμα μακριὰ ἀπὸ τὴν τελικὴ φάση, καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ οἰκουμενισμοῦ δὲν πραγματοποιήθηκε.

Ἡ χριστιανικὴ ἑνότητα παραμένει ἀκόμα ἕνα ἀπὸ τὰ desiderata. Ἡ Ὀρθοδοξία, διατηρώντας μὲ πιστότητα τὸ θησαυρὸ τῆς ἀποκαλύψεως, τὸν ὁποῖο δέχτηκε ἀπὸ τὸν Κύριό μας διὰ τῶν Ἀποστόλων, πρέπει νὰ τὸν ἀξιοποιήσει στὸ πλαίσιο τῶν σύγχρονων οἰκουμενικῶν δραστηριοτήτων.

Σκιαγραφήσαμε μερικὲς βασικὲς κατευθύνσεις, μέσα στὴν προοπτικὴ τῶν ὁποίων ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ὀφείλει νὰ προσφέρει τὴ συμβολή της. Εἶναι δύσκολο νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅλες τὶς πλευρὲς καὶ ὅλες τὶς καταστάσεις τὶς ὁποῖες ἀντιμετωπίζει ἡ θεολογία σήμερα.

Ἐλπίζουμε οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου μας νὰ συμβάλουν σὲ μιὰ διευκρίνιση τοῦ ἔργου τῆς θεολογίας στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ ζωὴ τοῦ σύγχρονου κόμου.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Πρωτοπρεσβ. Καθηγ. Δημητρίου ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐμβριθοῦς καὶ ἔν τινι μέτρῳ πρωτοτύπου εἰσηγήσεώς του, ὁ π. Ἰω. Ρωμανίδης καθορίζει ἐπιτυχῶς τὰς δύο διαστάσεις τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματος. Δικαίως τονίζει, ὅτι ὑπάρχει μεγάλη ἀλληλεξάρτησις μεταξὺ Θεολογίας καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν κλάδων, ὡς καὶ μεταξὺ θεωρητικῶν ὄψεων καὶ πρακτικῶν ἐφαρμογῶν.

Ἀκολουθοῦν δύο μέρη τῆς πραγματείας του. Τὸ πρῶτον ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἐξέτασιν κριτηρίων, ἅτινα δέον νὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς ἐξακρίβωσιν αὐθεντικῆς Θεολογίας. Ἀφοῦ προσδιορίζει τὴν φύσιν τῆς Θεολογίας καὶ τὰ κριτήρια πρὸς καθορισμὸν ἐγκύρου Θεολογίας, μὲ τὴν γνωστὴν παρρησίαν του ὁ ὁμιλητὴς ἐπισημαίνει ἐσφαλμένας θέσεις τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, ὡς καί τινας ξένας ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς. Τονίζει ὁ ὁμιλητὴς ὅτι, ἅπαξ καὶ καθορισθῇ ὀρθῶς ἡ φύσις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς Θεολογίας, εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξευρεθοῦν τὰ κριτήρια διὰ τὴν ἐφαρμογήν της.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ὁμιλίας του, ὁ εἰσηγητὴς ἐπιχειρεῖ μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας μὲ ἀντικειμενικοὺς σκοπούς, πρῶτον τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν κόσμον γενικῶς.

Ὁ π. Ρωμανίδης ὁμιλεῖ μὲ ἐπιστημονικότητα, ὑποκειμενικότητα, ἀλλὰ καὶ προκλητικότητα. Ἀσφαλῶς ἡ πλουσία εἰς περιεχόμενον καὶ ἰδέας ἐργασία του θὰ προκαλέσῃ ζωηρὰν συζήτησιν. Ἐπειδὴ ἡ εἰσήγησις τοῦ π. Ρωμανίδου περιῆλθεν εἰς χεῖρας μου ἅμα τῇ ἀφίξει μου εἰς τὸ Συνέδριον καὶ μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνατρέξω εἰς τὰς πηγάς, διὰ νὰ ἐλέγξω ὡρισμένας θέσεις του, θὰ περιορίσω. τὰ σχόλιά μου εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του, τὸ ὁποῖον ἐξ ἄλλου ἔχει σχέσιν μὲ τὴν οὐσίαν καὶ οὐχὶ τὰ κατηγορήματα τοῦ θέματος τοῦ παρόντος Συνεδρίου.

Α.

Θὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγας μόνον φιλικὰς κριτικὰς παρατηρήσεις. Ὁ εἰσηγητὴς συμπεραίνει ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ παράδοσις ὄχι μόνον ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ καὶ γνωρίζει πῶς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεταμόρφωσιν καὶ ἀνακαίνισιν διὰ τῆς Θεολογίας. Προσωπικῶς δὲν μένω ἱκανοποιημένος μὲ μίαν καταφατικὴν δήλωσιν. Ἀνέμενον ὅτι ὁ ὁμιλητὴς θὰ προέβαινεν εἰς συγκεκριμένην καὶ ἐπαρκῆ ἀνάλυσιν τοῦ πῶς διὰ τῆς Θεολογίας θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνακαίνισις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα, ἀνακαίνισις, ἀνανέωσις, ἀναγέννησις προϋποθέτει τὴν ἀναγνώρισιν καὶ διάγνωσιν μιᾶς καταστάσεως, ἡ ὁποία χρῄζει ἀλλαγῆς, καινότητος ἢ ἀνακαινίσεως. Δυστυχῶς, ὁ ὁμιλητὴς οὔτε κἂν ἐπιχειρεῖ νὰ κάμῃ διάγνωσιν τῆς παρούσης καταστάσεως ἐν τῇ ἀνὰ τῷ κόσμῳ Ὀρθοδοξίᾳ. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἰατρὸς νὰ προβῇ εἰς διαβήματα θεραπείας ἑνὸς ἀσθενοῦς, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχῃ κάμει ἐπιτυχῆ διάγνωσιν; Τὸ κατ' ἐξοχὴν σημαν-

τικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ ὁ ὁμιλητὴς διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν αὐθεντικῆς Θεολογίας καὶ τὴν ἐφαρμογήν της εἶναι ὁ καθαρὸς καὶ ἀναγεννημένος νοῦς. Ὅποιος ἐπιθυμεῖ νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε κοινωνικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ, ὀφείλει προηγουμένως νὰ ἀποκτήσῃ νοητικὴν ἱκανότητα, ἡ ὁποία ἔχει καθαρισθῆ, ἐλευθερωθῆ, φωτισθῆ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ δοξασθῆ ἐν θεωρίᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Συμφωνῶ ἀκόμη μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ὁ κόσμος δὲν πιστεύει σήμερον, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ γενικῶς δὲν εἶναι καλύτεροι ἄλλων καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ πολλάκις εἶναι χειρότεροι ὀπαδῶν ἄλλων θρησκειῶν.

Ἀπεκόμισα ὅμως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ ἀγαπητός μου εἰσηγητὴς ἐνίοτε δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ θέματος — ἐκτὸς ἐὰν ἐγὼ παρηρμήνευσα τὴν φύσιν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Συνεδρίου καὶ εἶχον ἄλλας προσδοκίας ἀπὸ τὸν ὁμιλητήν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ εὐθύνη βαρύνει τὸν ὑποφαινόμενον καὶ τοῦ ζητῶ συγγνώμην. Ὁμολογουμένως ἀνέμενα νὰ διδαχθῶ πῶς ἀπαντᾷ ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εἰς τὰ προβλήματα τῆς αἱματογραμμένης ἱστορίας μας τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐτῶν.

Ἀκόμη, ἐνῷ συμφωνῶ μὲ πολλὰς θέσεις του ὡς σωστάς, ἔχω ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸν τόνον τῆς εἰσηγήσεώς του. Διερωτῶμαι κατὰ πόσον ὁ ἄκρως αὐστηρὸς ἔλεγχος θέσεων τῆς χριστιανικῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ Ὀρθοδόξων Θεολόγων, δημιουργεῖ τὸ κατάλληλον κλῖμα διὰ διάλογον καὶ κοινωνίαν ἀγάπης καὶ συνεργασίας.

Ἐπὶ πλέον, παραδέχεται ὁ εἰσηγητὴς ὅτι ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ἔχει κάμει καταπληκτικὰς προόδους καὶ ἐν αὐτῷ ἔχει συμπαρασύρει εἰς τὴν ἀφάνειαν, ἐὰν ὄχι εἰς ὁλοσχερῆ καταστροφήν, διάφορα εἴδη Θεολογίας καὶ φιλοσοφίας μὲ τὸν κριτικὸν ἔλεγχόν της. Οὐχ ἧττον ὅμως, ὁ π. Ρωμανίδης δὲν μᾶς ἐφοδιάζει ἐπαρκῶς μὲ ἐπιχειρήματα διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐν κρίσει διατελοῦσα Ὀρθοδοξία δύναται νὰ ἀνθέξῃ τὴν δοκιμασίαν τῶν καιρῶν καὶ τοὺς ἐλέγχους τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Ἀνέμενα περισσότερον συγκεκριμένας ὑποδείξεις ἐπὶ τοῦ πῶς δύναται ἡ Θεολογία μας διὰ τῆς συνεργασίας μὲ ἄλλας ἐπιστήμας νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας γενικῶς.

Ἀναζητῶ νὰ πληροφορηθῶ πῶς δύναται ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν πορισμάτων τῶν κοινωνικῶν, ἀνθρωπιστικῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἐκκλησίας διὰ μίαν καλλιτέραν κατανόησιν καὶ ἕνα ἁρμονικὸν διάλογον μεταξὺ Θεολογίας καὶ Ἐπιστήμης - to achieve a better intergration of two - μὲ ἀντικείμενον τὴν ἀνανέωσιν τῆς Θεολογίας καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀκόμη νομίζω, ὅτι ὁ π. Ρωμανίδης ὁμιλεῖ διὰ μίαν ἐξιδανικευμένην καὶ ἀπραγματοποίητον Θεολογίαν ὄχι μόνον διὰ τὸ κοινὸν πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Θεολόγους καὶ διανοουμένους. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του προβάλλει μίαν ἀνθρωπολογίαν, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὴν δημιουργίαν τοῦ φωτισμένου ἀνθρώπου, ὅστις ἐλεύθερος ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς καὶ κοσμικῆς ἐπιδράσεως ζῇ καὶ κινεῖται ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς συνεχοῦς μνείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖ τὸν κανόνα καὶ τὸ κριτήριον τῆς γνησίας Θεολογίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος θὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγεννή-

σεως τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐρώτημα εἶναι: Πόσοι θεολόγοι καὶ πόσοι χριστιανοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν μίαν τοιαύτην πνευματικὴν κατάστασιν; Πόσοι θεολόγοι ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δύνανται νὰ ἀποβοῦν «ἀλάθητοι θεολόγοι», διὰ νὰ γίνουν τελικῶς τὰ γνήσια κριτήρια αὐθεντικῆς Θεολογίας;

B.

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας προϋποθέτει τὴν συμπαράστασιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τῆς Θεολογίας. Στοιχειῶδες αἴτημα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ ἀνακαίνισις, ἡ ἀνακαίνωσις, ἡ καινότης ἐν Χριστῷ καὶ ἡ μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος εἰς καινὸν ἄνθρωπον. Ἡ καινὴ κτίσις, τὸ ἀνανεοῦσθαι, τὸ μεταμορφοῦσθαι εἶναι ἐπιταγαὶ τοῦ θείου νόμου, ὅπως γράφει πολλαχοῦ ὁ πρῶτος ἀνακαινιστὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀπόστολος Παῦλος (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀντίληψιν περὶ Χριστιανισμοῦ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου).

Ἡ ἀνακαίνισις, λοιπόν, καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀπώτερος σκοπὸς τῆς Θεολογίας, συναπάγεται καὶ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς καινὴν κτίσιν εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀνανεώσεως καὶ ἀναγεννήσεως ὅλου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ ἀνακαίνισις εἶναι ἕνα συνεχὲς «γίγνεσθαι» καὶ μία ἀμείλικτος καὶ συνεχὴς προσπάθεια. Μόνον τότε θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ὁμιλῶμεν διὰ ζῶσαν Ἐκκλησίαν.

Ἀλλὰ ποῖα εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνακαινισμένης Ἐκκλησίας; Ἀληθὴς καὶ ζῶσα Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία συνεχῶς ἐξασκεῖ αὐτοκριτικήν, αὐτοέλεγχον καὶ ἀξιολόγησιν τοῦ ἔργου της, διὰ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῶν ἐρεθισμῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡς ἐκ τούτου αὐξάνει καὶ παράγει ἁγίους, δηλ. ξεχωριστοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις ἐπιδροῦν καὶ ἀνανεώνουν τὴν κοινωνίαν. Ἀρχὴ τῆς ἀνακαινίσεως εἶναι ἡ αὐτογνωσία καὶ ἡ μετάνοια ὡς ἐσωτερικὴ κρίσις, ἡ ὁποία συντρίβει καὶ μεταμορφώνει, κρημνίζει καὶ ἐκ νέου οἰκοδομεῖ. Χωρὶς αὐτοκριτικὴν καὶ αὐτοέλεγχον δὲν δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀνεύρῃ ἢ καὶ νὰ ἐπανακαλύψῃ τὴν ἀποστολήν της καὶ νὰ δημιουργήσῃ προϋποθέσεις, συγκινήσεις, καὶ προοπτικὴν διὰ τὸ μέλλον.

Ὁ σκοπὸς τῆς Θεολογίας εἶναι μὲν ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη θεμάτων, ὡς ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Ἱστορίαν, ἡ ἀνταπόκρισις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ, ἡ θεωρία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὅμως καὶ ἡ οἰκείωσις τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς θείας ἀποκαλύψεως τόσον διὰ τῆς πίστεως ὅσον καὶ διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ Θεολογία ἀποδεικνύει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὄχι μόνον θεωρητικὰς ἀληθείας καὶ φιλοσοφικὰς ἐννοίας τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνατότητας καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐφαρμογῆς των. Ἡ Θεολογία δὲν εἶναι κωδικοποιημένον καὶ ἀπολιθωμένον σύστημα ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιδέχονται συζήτησιν, ἔρευναν καὶ ἀνάπτυξιν, ἀλλ' εἶναι φῶς καὶ δύναμις καὶ ζωή, διότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν καὶ ἔμπνευσιν τῆς Θεολογίας, εἶναι ζωὴ καὶ ζωοποιεῖ καὶ αὐτὴν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Θεολογία εἶναι ὑποκείμενον δυναμικῆς ἐξελίξεως.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ δυναμικὸν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ Θεολογία ἀντλεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ συμμερίζεται καὶ τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Ἐφ' ὅσον ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία - τὸ δόγμα, ὁ κανών, ἡ ἠθική, ἡ λατρεία - ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς μυστηριακῆς, λατρευτικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, τότε βασίζεται μὲν πρωταρχικῶς εἰς τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀνάγκη ὅμως νὰ ἀναζητῇ συνεχῶς νὰ πληροφορῆται ποία εἶναι ἡ πνευματικὴ μαρτυρία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἀνησυχίαι τῶν πιστῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ διὰ τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς καὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἀξιολογήσεως νὰ ἀνεύρῃ ποῖον θεολογικὸν στοιχεῖον παραμένει ἀκμαῖον καὶ βιώσιμον, ποῖον χρειάζεται ἀναζωπύρωσιν καὶ ποῖον τυχὸν ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀπονεκρωθῆ.

Ὡς γνωστόν, δογματικαὶ ἀλήθειαι, κανονικαὶ διατάξεις, ἱστορικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα διαμορφώνουν μίαν ἰδεολογίαν, κάθε τί, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν χῶρον τοῦ πνεύματος δὲν συλλαμβάνεται οὔτε ἐξελίσσεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἢ καθοδήγησιν ἀκάμπτων κανόνων. Τοὐναντίον, ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι, ἀπόλυτοι καὶ ἄκαμπτοι κανόνες δὲν ὑφίστανται. Δὲν ὑπάρχει ἀνθρωπίνη δύναμις, ἡ ὁποία κινεῖ καὶ προδιαθέτει τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς ἰδέας ἢ ἑνὸς θεσμοῦ ἀπόλυτα καὶ ἀποφασιστικά. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κρίνεται οὐσιῶδες διὰ μίαν ἐποχὴν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιφαινόμενον καὶ ἐπουσιῶδες βραδύτερον.

Πολλαὶ θεολογικαὶ ἔννοιαι καὶ ἐκκλησιαστικαὶ διδασκαλίαι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ ἱστορικὸν κλῖμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγεννήθησαν καὶ διεμορφώθησαν. Δὲν θὰ καθωρίζετο ἡ Χριστιανικὴ πίστις εἰς δόγμα καὶ εἰς ὅρους, ἐὰν δὲν ἐπέβαλλον τοῦτο ἱστορικαὶ ἀνάγκαι. Οἱ ὕμνοι «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου...» καὶ «Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τὰ νικητήρια...» δὲν θὰ ἐγίνοντο παιᾶνες τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν δὲν συνέβαινον αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί. Ποία ὅμως εἶναι ἡ σημασία των σήμερον καὶ τί ἐννοοῦμεν ὅταν τοὺς ψάλλωμεν; Ἔχουν συμβολικὴν σημασίαν θὰ ἰσχυρισθῇ κανείς. Πολὺ σωστά, ἀλλὰ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον εἶχον πραγματικὴν σημασίαν.

Ὁ Χριστιανισμός, ὡς θρησκεία ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, κατ' ἀνάγκην ὑφίσταται τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἱστορικῆς σχετικότητος. Ὑπάρχουν δυνάμεις καὶ παράγοντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται νὰ κατανοηθοῦν εἰμὴ μόνον μέσα εἰς τὰ ἱστορικὰ πλαίσια. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα παραμένουν εἰς τὸν χῶρον τοῦ μυστηρίου καὶ τῶν ὑπερβατικῶν ἀληθειῶν, ἅτινα δὲν ἐκπηγάζουν ἀπὸ ἱστορικὰς συνθήκας. Εἴτε τὰς ἀποκαλέσωμεν Ἀποκάλυψιν, Θεοφάνεια, ἢ ἄλλο τι, γεγονὸς παραμένει, ὅτι ὑπερβατικὰ φαινόμενα, ὑπὲρ λόγον ἀλήθειαι, παραμένουν ἀπρόσιτοι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ μυστηρίου. Μήπως εἶναι βλασφημία, ὅταν ἡμεῖς οἱ Θεολόγοι ὑπερμέτρως καὶ μὲ διανοητικὸν ἐγωϊσμὸν ἐπιδιώκωμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ μυστήριον; Ὁ Εὐάγριος Ποντικός, ὀρθῶς συμβουλεύει: «Σιωπῇ προσκυνείσθω τὸ ἄρρητον». Οὐχ ἧττον ὅμως, ὑπάρχει τεράστιος χῶρος εἰς τὴν Θεολογίαν δι' ἔρευναν. Καὶ ἡ ἔρευνα ἐκφράζεται διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ κατ' ἀνάγκην ὑφίσταται τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἀνθρωπίνων ἐλλείψεων. Ὑποχρεούμεθα, λοιπόν, μὲ αὐθεντικὰ βιβλικά, πατερικά, ἐπιστημονικὰ καὶ ἄλλα κριτήρια, νὰ ἀνεύρωμεν καὶ νὰ καθορίσωμεν τί εἶναι καὶ τί δὲν εἶναι γνησία καὶ βιώσιμος Θεολογία.

Ἀλλά, προκειμένου νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἀναγέννησιν της Ἐκκλησίας δι' αὐθεντικῆς Θεολογίας, ὀφείλομεν κατ' ἀρχὴν νὰ διαγνώσωμεν, ποία εἶναι ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς εἰσηγητὴς προτιμᾷ τὴν σιγήν. Μὲ κίνδυνον νὰ παρεξηγηθῶ, ἐπιθυμῶ νὰ διατυπώσω ἐλευθέρως μερικὰς ἀντιλήψεις. Δυστυχῶς, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ τώρα πολλὰ εἴδωλα καὶ ξόανα, πολλὴ θρησκοληψία καὶ πρόληψις, μεγάλη ἄγνοια, ρηχότης, ἐπιπολαιότης καί, διατί ὄχι, ἁμαρτία μεταξὺ Κλήρου καὶ Λαοῦ. Ἡ ἁμαρτία γεννᾷ ἐνοχὴν καὶ ἀποξένωσιν καὶ ἡ ἀποξένωσις ὁδηγεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν νέκρωσιν. Ὀφείλομεν νὰ ἀπαντήσωμεν μὲ εἰλικρίνειαν, συνέπειαν καὶ εὐθύτητα: εἴμεθα ἱκανοποιημένοι ὡς θεολόγοι ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν εἰς τὴν οἰκουμενικὴν Ὀρθοδοξίαν γενικῶς καὶ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἰδιαιτέρως; Εἴμεθα εὐχαριστημένοι μὲ τὴν θέσιν καὶ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν; Μήπως ἡ Ἐκκλησία μας σήμερον εἶναι ὁ τελευταῖος τροχὸς τῆς ἁμάξης;

Βεβαίως, ἐνῷ ἡ ἀνὰ τὸν κόσμον Ὀρθοδοξία ἔχει τινὰ κοινὰ προβλήματα, ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι, αἱ ἐπὶ μέρους καὶ αἱ κατὰ τόπους Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἔχουν τὰ ἰδιάζοντα αὐτῶν προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπηχοῦν τὰς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ πολιτικάς, οἰκονομικάς, κοινωνικὰς καὶ πολιτιστικὰς καταστάσεις. Ὥστε εἶναι δυνατόν, ὅ,τι ἰσχύει διὰ μίαν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαν νὰ μὴ ἰσχύῃ δι' ἄλλην Ἐκκλησίαν. Τὸ παρὸν Συνέδριον ἀποκαλύπτει μέχρι τοῦδε τὰς τάσεις, τοὺς θεολογικοὺς προσανατολισμούς, καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἐπὶ μέρους Θεολογικῶν Σχολῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικὰ κοινὰ προβλήματα εἰς ὅλας τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Ὑπάρχουν ἀταξίαι, ἀτέλειαι, ἀπροσεξίαι, αἱ ὁποῖαι δὲν τιμοῦν τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ἄλλαι μὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαιτέρως τὰς λαϊκὰς μάζας, αἱ ὁποῖαι μένουν ἀκαθοδήγητοι, καὶ ἄλλαι κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὴν Ποιμαίνουσαν καὶ Διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν. Τὰ παραδείγματα ἀφθονοῦν, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἐπεσήμανεν ἀλλαχοῦ ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης κ. Ἀναστάσιος. Καθ' ὃν χρόνον τὸ ἐκκλησιαστικὸν κατεστημένον «μεριμνᾷ καὶ τυρβάζει περὶ πολλά», τὸ λαϊκὸν σκέλος τῆς Ἐκκλησίας ἀδιαφορεῖ, ἀποξενοῦται καὶ ἀπομακρύνεται, ἐνῷ οἱ θεολόγοι καὶ οἱ ἠθικολογοῦντες φιλολογοῦν ἔγκλειστοι εἰς τὸν «γυάλινον πύργον» των.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔγινα αὐτόπτης μάρτυς τοῦ ἑξῆς ἐπεισοδίου. Τριακονταπέντε ἐπιστήμονες εἴχομεν προσκληθῆ διὰ κάποιον συνέδριον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὑπὸ τὴν αἰγίδα Ὀρθοδόξου τινὸς Ἐκκλησίας. Σημαίνων Μητροπολίτης τῆς φιλοξενούσης Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Θείαν Λειτουργίαν προσεκάλεσε ὁμάδα ἐκ πέντε, συμπεριλαμβανομένου ἑνὸς Πρυτάνεως, ἑνὸς Κοσμήτορος καὶ τριῶν Καθηγητῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, διὰ νὰ δείξῃ τὰ 16 sets ἀμφίων του. Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν κατόπιν, ἤκουσα τὸν Πρύτανιν νὰ ψιθυρίζῃ εἰς τὸν Κοσμήτορα: «Διὰ νὰ ἴδωμεν, οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχουν τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀμφίων, νὰ μᾶς δείξουν;» Μήπως πολλάκις δὲν θέτομεν καὶ ἡμεῖς τὸ ἴδιον ἐρωτηματικὸν εἰς τοὺς ἑαυτούς μας; Μήπως Ὀρθοδοξία σημαίνει χρυσοποίκιλτα ἄμφια καὶ ἐξωτερικὰ σύμβολα; Ποῦ εἶναι ἡ μοναχικὴ πτωχεία, ἁπλότης, ταπείνωσις

καὶ στοργὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον; Τί σκέπτονται οἱ «φίλοι τοῦ Θεοῦ», οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι βλέποντες τὸ πομπῶδες, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπιδεικτικότητα, ἡ ὁποία μαστίζει τὴν Ἐκκλησίαν μας;

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι Κληρικοί, ἀρεσκόμενοι εἰς τὴν δουλοπρέπειαν, οἱ ὁποῖοι ἀνησυχοῦν διότι οἱ λαϊκοί μας δὲν τρέχουν πλέον ὀπίσω των, διὰ νὰ ἐγγίσουν καὶ νὰ ἀσπασθοῦν τὰ κράσπεδα τῶν ἀμφίων των. Πῶς δὲ νὰ χαρακτηρίση τις ἐκείνους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἡγέτας, οἱ ὁποῖοι μὲ νοσηρὸν φανατισμὸν καὶ ἀντιχριστιανικὸν πεῖσμα, προσπαθοῦν νὰ κρημνίσουν πᾶν ὅ,τι καλὸν ἔχουν δημιουργήσει οἱ προκάτοχοί των, προκειμένου νὰ ἐξαλείψουν τὴν μνήμην των;

Ποῖος δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν τακτικὸν ἐκκλησιασμὸν καὶ τὴν μυστηριακὴν ζωήν, τὸν σκεπτικισμόν, τὴν τυπολατρείαν, τὴν πνευματικὴν ξηρασίαν καὶ νωθρότητα, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ εἰς τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ Πληρώματος; Δὲν ὁμιλῶ διὰ τὰς ἐξαιρέσεις. Δυστυχῶς πολλοὶ ἐνδιαφερόμεθα μόνον διὰ «τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου». Δὲν ἀποβλέπω εἰς τὴν δραματοποίησιν τῆς καταστάσεως προκειμένου νὰ συγκινήσω μὲ κτυπητὰ ἢ ἴσως μὲ μεμονωμένα παραδείγματα. Ἴσως ἄλλοι νὰ βλέπουν τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας μας μὲ περισσότερον ρόδινα χρώματα. Δυστυχῶς, ἡ εἰκοσαετὴς καὶ πλέον ἱερατική μου πεῖρα μοῦ προκαλεῖ ἀνησυχίας καὶ ἀγωνίας.

Γ.

Πῶς ἀντιδρᾷ ἡ Θεολογία καὶ ἡ θεολογοῦσα Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀκαταστασίαν; Ἢ μήπως ἡ Θεολογία, κεχωρισμένη τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ὀφείλει νὰ ἀντιδράσῃ; Δὲν πρέπει αὕτη νὰ ὑψώσῃ φωνὴν διαμαρτυρίας καὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ τὸ πνεῦμα, τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ; Δὲν ὀφείλει τότε ἡ Θεολογία νὰ γίνῃ μαστίγιον καὶ διὰ νὰ παιδεύσῃ καὶ νὰ νουθετήσῃ; Θεολόγοι τε καὶ μή, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, εἴμεθα ὅλοι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ταλαιπωρίαν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν. Ἡ μεγαλυτέρα ἁμαρτία μας εἶναι ἴσως ἡ ἔλλειψις εἰλικρινείας, εὐθύτητος, παρρησίας καὶ ἀποφασιστικότητος νὰ διορθώσωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα. Ἡ Ἐκκλησία μας χρειάζεται ἀναγέννησιν. Καὶ ἡ Θεολογία δέον νὰ λάβῃ πρωτοβουλίας, διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃ αὕτη ἀντικείμενόν της τὴν Ἀκαδημίαν μόνον, τὴν Θεολογίαν πρὸς χάριν τῆς Θεολογίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὑπέστη ἀνεπανορθώτους ἀπωλείας ἀφ' ἧς ἡ Θεολογία διεζεύχθη τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀνεζήτησε νὰ γνωσθῇ ἀποκλειστικῶς ὡς ἐπιστήμη. Ἡ Θεολογία μας, ἐνῷ δύναται νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἐπιστημονική, μὲ μέθοδον καὶ σύστημα καὶ πνεῦμα κριτικόν, ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὡς ἄγκυράν της τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Τὸ παράδειγμα τὸ ἔδωσαν πρῶτοι οἱ ἅγιοι καὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ὄχι μόνον ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀνέπτυξαν, ἀλλὰ καὶ ἔζησαν τὴν Θεολογίαν. Ἀνακαινισμένη Ἐκκλησία προϋποθέτει ἀνακαινισμένην Θεολογίαν, καὶ τἀνάπαλιν.

Πλὴν ὅμως, χρέος τῆς Θεολογίας σήμερον εἶναι νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς ἀνησυχίας ὄχι μόνον τῶν οἰκείων τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφοῦ ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ἀποτελεῖ τώρα μίαν οἰκογένειαν. Ἡ ἀγωνία διὰ τὴν αὔριον, ἀγωνία ἐξ αἰτίας κοινωνικῶν, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἄλλου εἴδους ἀναστατώσεων, τῆς σμικρύνσεως τοῦ πλανήτου μας, λόγῳ τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν ἀποστάσεων, ἐπιβάλλει τὴν παρουσίαν μιᾶς Θεολογίας δυναμένης νὰ ἐμπνεύσῃ βεβαιότητα, θάρρος καὶ ἐλπίδα ἐπὶ παγκοσμίων διαστάσεων. Εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε καλεῖται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀληθείας, τῆς ἀγάπης, τὴν ἐφαρμογὴν τῆς δικαιοσύνης, τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν καὶ ἄνοδον τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς ἄλλως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ νόημα τῆς Ὀρθοδόξου Χριστολογίας; Πῶς ἀντελήφθησαν τὸν Χριστιανισμὸν Πατέρες, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, Ἀθανάσιος Α΄ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τόσοι ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν τὴν ἁγνότητα τῆς πίστεως μὲ παρρησίαν καὶ μὲ ἄκαμπτον θάρρος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των; Οἱ Πατέρες δὲν ἦσαν μόνον θεωρητικοὶ θεολόγοι, ἀλλὰ καὶ μάστιγες καὶ καθαρτήριον πῦρ, τὸ ὁποῖον προσεπάθησε νὰ ἐξυγιάνῃ τὴν κοινωνίαν· δὲν ἐφρόντισαν μόνον διὰ τὸ θυσιαστήριον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν «ἀγοράν».

Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τοὺς Πατέρας, δέον νὰ εἶναι πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπορρέει ἀγάπη ἐνεργουμένη, κοινωνία θυσιῶν καὶ στοργῆς δι' ὅλους. Ἐάν, κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον ἀντίληψιν, ἡ Ἐκκλησία θεωρῆται ἀπαραίτητος ὀργανισμὸς διὰ τὴν καρποφόρον καὶ ὑγιᾶ θρησκευτικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν, τότε ποῖον εἶναι τὸ χρέος τῆς Θεολογίας ἔναντι τῶν πιστῶν; Μήπως διὰ νὰ παρέχῃ αὕτη εἰς μίαν τάξιν ἀνθρώπων τὴν εὐκαιρίαν διὰ μίαν ἄνετον ζωήν; Ἢ μήπως διὰ νὰ θεραπεύῃ ἐφημερά τινα θρησκευτικὰ αἰσθήματα; Ἡ Θεολογία ὀφείλει νὰ ἀνεφοδιάζῃ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὰς ἐμπνεύσεις, μὲ φῶς γνώσεως, διὰ νὰ συνεχίζῃ αὕτη καρποφόρως τὴν σωτηριώδη ἀποστολήν της. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ Θεολογία ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἐργάζεται αὕτη πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας γενικῶς.

Ποῖα ὅμως κριτήρια θὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ Θεολογία εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου της; Θὰ ἀρύεται ταῦτα ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν γενικῶς ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῇ καὶ δοκιμάζεται τὸν Χριστιανικὸν πλήρωμα.

Ἡ Θεολογία εἶναι ἱστορικὴ Θεολογία, θεμελιωμένη εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐμπειρίαν καὶ εἰς τὸ προσωπικὸν βίωμα. Περιπτωσιακαὶ ἀνάγκαι τὴν ἐξηνάγκασαν νὰ προσδιορίσῃ τὸ δόγμα. Ἀλλὰ καὶ τὸ δόγμα ὑπέστη ἀναθεωρήσεις. Ἐνῷ, λόγου χάριν, ἡ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀπαγορεύει προσθαφαιρέσεις εἰς τὴν πίστιν, μεταγενέστεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δὲν ἐδίστασαν νὰ κάμουν διαφόρους προσθήκας καὶ νὰ προβοῦν εἰς νέους ὁρισμούς. Ἡ Θεολογία ἐκαινοτόμησεν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξε δυναμικὴ καὶ ἐξελισσομένη Θεολογία.

Ποῖαι εἶναι αἱ θεολογικαὶ παρορμήσεις σήμερον καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία δημιουργική; Ἐκφράζομεν ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι τὸ δυναμικὸν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐποχήν μας; Εἶναι ἡ Θεολογία μας ἔκφρασις τοῦ πνευματικοῦ καὶ δημιουργικοῦ ἐνστίκτου τοῦ θεο-

λόγου, ὁ ὁποῖος ἀναγεννημένος ὁ ἴδιος ἀναζητεῖ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἐκκλησίας του; Ἤ, δύναται ἡ Θεολογία μας, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ Ἐκκλησία μας, νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀναζητήσεις τῆς ἐποχῆς μας διὰ «πίστιν ἀκαταίσχυντον, ἐλπίδα βεβαίαν, καὶ ἀγάπην ἀνυπόκριτον»; Εἴμεθα θαρραλέοι καὶ ἐλεύθεροι νὰ ἐρευνήσωμεν μὲ κριτικὰ αἰσθητήρια τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς Θεολογίας μας, τὸ δυναμικὸν καὶ τὰς προοπτικάς της διὰ τὸ μέλλον; Πῶς θὰ ὁμιλήσωμεν τὴν γλῶσσαν τῆς πίστεως καὶ τοῦ προσωπικοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος εἰς τοὺς ἔξω, καὶ πῶς θὰ ἐπαναλάβωμεν εἰς τὸν σύγχρονον Ναθαναὴλ τὸ «ἔρχου καὶ ἴδε» ἀνάμεσα εἰς τὰ ψυχικὰ ἐρείπια τῶν συγχρόνων πραγματικοτήτων;

Δὲν ἀρκεῖ πλέον ἡ ἀπ' ἄμβωνος κηρυγματικὴ δεοντολογία, οὔτε αἱ καυχησιολογίαι διὰ τὴν δόξαν καὶ τὸν θρίαμβον παρελθόντων αἰώνων. Ἡ ὠμὴ πραγματικότης βεβαιώνει τὴν ἔλλειψιν κύρους, ἐπιδράσεως, καὶ ἡγετικῆς ἱκανότητος τῆς σημερινῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁμολογουμένως, ἀποτελοῦμεν μίαν μικρὰν μειονότητα ἀνάμεσα εἰς τὴν ἀνὰ τὸν κόσμον θρησκευτικὴν πανσπερμίαν, οὐχ ἧττον ὅμως, εἶναι δυνατὸν ἡ μικρὰ ζύμη νὰ ζυμώσῃ ὅλον τὸ φύραμα. Προκειμένου ὅμως νὰ ἁπλώσῃ ἡ Θεολογία μας τὰς πτέρυγάς της ἀνὰ τὸν κόσμον δὲν εἶναι δυνατὸν αὕτη νὰ ἀγνοῇ τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκειολογίας, τῆς ἐπιστήμης γενικῶς. Μὲ πίστιν, ἐπιστημονικὴν πανοπλίαν, καὶ σύγχρονα ἐκφραστικὰ μέσα θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον.

Ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου, φλέγοντα θέματα, ὅπως ἡ ἄνισος κατανομὴ τοῦ πλούτου, ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου, ἡ ὠμὴ βία ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς ἔναντι τῶν ἀδυνάτων, ὁ ἔλεγχος γεννήσεων καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τῆς γῆς, ἡ κατακραυγὴ διὰ κοινωνικὴν δικαιοσύνην ἀνὰ τὸν κόσμον, ὁ διάλογος μεταξὺ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ μὴ Χριστιανικῶν ἰδεολογιῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων, ἀναμένουν ἐπὶ τέλους κάποιαν Ὀρθόδοξον συμβολήν. Διορθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς φύσεως θέματα, ὅπως τὸ κῦρος καὶ ἡ ἐφαρμογή, ἡ παράβασις ἢ ἡ ἀναθεώρησις τῶν κανόνων, οἱ ὁποῖοι υἱοθετήθησαν πρὸ ἑκατοντάδων χρόνων διὰ τοπικὰς καὶ περιπτωσιακὰς ἀνάγκας, Μυστήρια καὶ μυστηριακαὶ πράξεις (ὅπως τὸ ἱερὸν Εὐχέλαιον καὶ ἡ Ἱερὰ Ἐξομολόγησις), τὰ ὁποῖα κατ' οὐσίαν δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα, πλὴν ἐξαιρέσεων, λειτουργικαὶ μεταρρυθμίσεις, ὁ καταρρέων θεσμὸς τοῦ γάμου, ὁ τρόπος τῆς μεταδόσεως τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ἔγγαμον ἢ ἄγαμον τῶν ἐπισκόπων, ἡ θέσις τῶν λαϊκῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, σχέσεις Θεολογίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἡ ὁποία ἔχει ἐν πολλοῖς διαμορφωθῇ εἰς δεσποτοκρατίαν, ἡ ἐκλογή, μόρφωσις καὶ τὸ μέλλον τοῦ κλήρου — πάντα ταῦτα καὶ ἄλλα συγγενῆ θέματα ἀναμένουν ἐναγωνίως ἀπαντήσεις ἢ λύσεις ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξον σκέψιν.

Ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῶν τῶν σκέψεων, ἀποκαλύπτεται, ὡς πιστεύω, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε, χρειάζεται ἐπειγόντως ἀνακαίνισιν, μεταρρυθμίσεις, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκσυγχρονισμόν, ὅστις δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἐκκοσμίκευσιν, ἐὰν θέλῃ πράγματι νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας καὶ νὰ εὕρῃ τὴν θέσιν της ὡς ἡγέτις καὶ ὄχι οὐραγός. Γνωρίζω βεβαίως ὅτι δὲν κομίζω «γλαῦκα εἰς Ἀθήνας». Πρὸ πεντήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν,

γράφων εἰς τὸν «Γρηγόριον Παλαμᾶν» ὁ ἀείμνηστος, διορατικὸς καὶ κατὰ πάντα μεγάλος θεολόγος π. Κωνσταντῖνος Καλλίνικος ἔθεσε τὸ ἐρώτημα: «Ἐπὶ τέλους, ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι εἴμεθα ἱκανοὶ διὰ κάποιαν, ἔστω καὶ τυπικὴν ἀνακαίνισιν»; Γενικῶς εἰπεῖν ἡ Θεολογία δέον νὰ καλλιεργήσῃ τὸ ἔδαφος καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν πίστιν καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν πατερικὴν λιτότητα, ἀποκηρύττουσα τὸ πομπῶδες καὶ αὐτοκρατορικόν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἡ νοοτροπία τῶν νέων ἀνθρώπων δὲν συμβιβάζονται μὲ τὸ ματαιόδοξον, τὸ ἐντυπωσιακὸν καὶ τὸ ἐπιδεικτικόν.

Ἡ ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ ἡ μεσαιωνικὴ ἀκόμη Ἐκκλησία, δὲν ἐφοβήθη οὔτε ἀπεστράφη τὴν ἀναγέννησιν, τὴν καινοτόμησιν, τὴν πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν — καταστάσεις, τὰς ὁποίας ἐπεδίωξε μὲ τὴν αὐτοκριτικήν, τὰς διανοητικὰς παρορμήσεις καὶ τὰς ἀναζητήσεις νέων προσανατολισμῶν ἐπιβαλλομένων ἐξ ἱστορικῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς πρωτοβουλίας τῶν Πατέρων. Ἀσφαλῶς ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία εἶναι ἕνα συνεχὲς καὶ ἀκατάσχετον ρεῦμα, ἀλλὰ εἰς τὴν πορείαν του διακρίνομεν ποικίλους σταθμούς, νέας ἐκκινήσεις, αἱ ὁποῖαι συνεπέφερον ἀνακαίνισιν τῶν κοινῶν καὶ παραδεδεγμένων καὶ νέους ὁραματισμοὺς δι᾽ ἱεραποστολικὰς ἐξορμήσεις, διὰ λειτουργικὰς μεταρρυθμίσεις, ἢ καὶ γενικὴν ἀναδιοργάνωσιν διοικητικήν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία εἶναι ἕνα πολύπλευρον πρῖσμα καὶ δὲν ἀπέβλεψεν μόνον εἰς τὰ ἔσχατα, ἀλλὰ ἐπεδίωξε νὰ κατευθύνῃ καὶ τὸ νόημα τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὀφείλει καὶ πάλιν νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὰς ἡμέρας μας μὲ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα μᾶς συνέχουν καὶ τείνουν νὰ μᾶς ἀποπνίξουν. Τὸ ἔσχατον εἶναι ἐπέκτασις τοῦ παρόντος καὶ τὸ ποιὸν τοῦ παρόντος προδιαθέτει τὴν ποιότητα τοῦ μέλλοντος.

Δ.

Ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἀντλεῖ μὲν ἀπὸ τὰς γνωστὰς πηγάς, δὲν δικαιοῦται ὅμως νὰ παραγνωρίζῃ πλέον τὰ ἀναμφισβήτητα συμπεράσματα ἄλλων ἐπιστημῶν. Ὅπως εἰς τὸ παρελθὸν ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως, ὑπέστη πλείστας ὅσας ἐπιδράσεις μὴ θεολογικῶν παραγόντων, τοιουτοτρόπως καὶ κατὰ τὸ παρὸν διὰ τὴν ἀνακαίνισίν της ὀφείλει νὰ ἐπιστρατεύσῃ ὅ,τι καλὸν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογίαν, τὴν γλωσσολογίαν, τὴν κοινωνιολογίαν, τὴν ψυχολογίαν, τὴν φιλολογίαν, τὴν ἱστορίαν, καὶ ὅ,τι ἔγκυρον καὶ ἀποδεδειγμένον ἀπὸ ἄλλους κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, διότι «τὸ ἀγαθὸν ἔνθα ἂν ᾖ ἴδιον τῆς ἀληθείας ἐστίν». Ἡ Θεολογία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φοβῆται τὴν ἔρευναν ἢ καὶ μὴ θεολογικὰ κριτήρια, διότι οὔτε αὐτόνομος οὔτε αὐτάρκης εἶναι. Ὁ Μ. Βασίλειος γράφων πρὸς τὸν Ἰκονίου Ἀμφιλόχιον, τονίζει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ γνωρίζουν μὲν τὸν σκοπὸν τῆς κλήσεώς των, δηλ. τὴν κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸν ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἐπιδιώκουν ὅμως μὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν. Ὁ Μ. Βασίλειος γράφει ὅτι ὁ θεολογῶν δὲν πρέπει νὰ παραβλέπῃ τι ἐξ ὅσων ὁδηγοῦν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τελικῶς εἰς τὴν τελειότητα τῆς θείας σοφίας. Ὁ μέγας οὗτος πατὴρ δὲν ὁμιλεῖ μόνον περὶ θεολογικῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικῆς καὶ γλωσσικῆς, διότι συντελεῖ αὕτη εἰς τὴν καλ-

λιτέραν ἐπίτευξιν τῆς θεολογικῆς καταρτίσεως. Ὁ Χριστιανὸς δὲν εἶναι «φτασμένο δημιούργημα», κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, ἀλλὰ ζῇ ἐν ἐξελίξει. Αἱ ἐντολαὶ «ἅγιοι ἔσεσθε», καὶ «τέλειοι ἔσεσθε», ἐγκλείουν δυναμισμὸν καὶ ἐξυπακούουν οὐχὶ στατικήν, ἀλλὰ δυναμικὴν ἐξέλιξιν, ἀνακαίνισιν, πορείαν μέχρις οὗ ὁ πιστὸς καταντήσῃ «εἰς ἄνδρα τέλειον». Ἀλλὰ δυναμικοὶ Χριστιανοὶ ἀπαιτοῦν καὶ δυναμικὴν Θεολογίαν, ἡ ὁποία διδάσκει καὶ καθοδηγεῖ.

Μὲ τὴν συμπαράστασιν μιᾶς ἐμπνεούσης Θεολογίας, ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ ἀποβῇ ἐπίγειος παράδεισος. Ἔτσι θέλουν τὴν Ἐκκλησίαν οἱ Πατέρες. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος, γράφων περὶ ἀνακεφαλαιώσεως καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀρχικὴν παραδεισιακὴν κατάστασιν, τονίζει ὅτι τοῦτο κατορθοῦται μὲ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι ἐμπεφυτευμένος παράδεισος εἰς τὸν κόσμον. Ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία δέον νὰ συνδυάζῃ πάντοτε τὸν θεῖον παράγοντα μὲ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον εἰς τὴν ἐξέλιξίν της καὶ εἰς τὰς ἐπιδιώξεις της. «Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοὶ» καὶ εἴμεθα «συνεργοὶ εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ». Ἡ συνεργασία ὅμως μὲ τὸν Θεὸν ἐξυπακούει γνησίαν καὶ προσωπικὴν γνωριμίαν μὲ τὸν Θεόν.

Συμπέρασμα

Ἐφ' ὅσον ἡ Θεολογία συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ διαχωρισμὸς τῶν δύο, ὀφείλει αὕτη νὰ συμβάλλῃ ἢ μᾶλλον νὰ πρωτοστατῇ εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Θεολογία δὲν ἐρευνᾷ μόνον ἀποκελυμμένην ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι βεβαιοῦνται διὰ τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως, τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ ἄλλων καρπῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἐν τῇ συμβολῇ της εἰς τὸ ἀναγεννητικόν της ἔργον δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσῃ τὰ πορίσματα, τὰ ἐπιτεύγματα, τὰς συστάσεις, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ κριτήρια ἄλλων δεδοκιμασμένων ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἐργάζονται εἰς τὸν χῶρον τοῦ Θεοῦ, ἀναζητοῦσαι τὴν ἀλήθειαν δι' ἄλλων τρόπων καὶ μέσων. Οὕτως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Θεολογίας θὰ γίνεται κριτικὸς ἔλεγχος μὲ βάσιν τὴν ἱστορίαν (τόσον τὰ γεγονότα αὐτῆς, ὅσον καὶ τὸ νόημα αὐτῶν), τὴν ψυχολογίαν, τὴν ἀνθρωπολογίαν, τὴν κοινωνιολογίαν ἀκόμη δὲ καὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας.

Ὀφείλομεν ὅμως νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἡ Θεολογία δὲν ὑποχρεοῦται νὰ υἱοθετῇ ἀβασανίστως καὶ χωρὶς κριτικὸν ἔλεγχον τὰ πορίσματα τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, θεωρητικῶν τε καὶ πρακτικῶν. Θὰ ζημιωθῇ ὅμως καὶ θὰ ζημιώσῃ τὰ μέγιστα, ἐὰν ἀποκλεισθῇ εἰς ἑαυτὴν καὶ ἀγνοήσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἱστορικῆς ἐμπειρίας, διότι ἐνδέχεται τοιουτοτρόπως νὰ παραγνωρίσῃ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀπανταχοῦ παροῦσαν φωνὴν τοῦ Θεοῦ.

Ἐφ' ὅσον ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία καὶ ἡ μέθοδος αὐτῆς δὲν εἶναι ἀφῃρημένη θεωρία, ἀλλὰ ἐμπειρικὴ καὶ αὐθεντική, ἁπλῆ καὶ σχηματική, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζῃ ὁ π. Ρωμανίδης, τότε ἡ σύγχρονος Θεολογία μας ὀφείλει νὰ εἶναι συγκεκριμένη ἁπλῆ, καὶ βιωματική.

Ὅθεν, μόνον διὰ τῆς συνεργασίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης καὶ παιδείας θὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἀνακαινισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ «ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις» τοῦ Χριστιανικοῦ Πληρώματος ἐν γένει, καὶ

ἑκάστου πιστοῦ «ἡ ἐν Θεῷ διαμονή, ἡ πρὸς Θεὸν ὁμοίωσις, τὸ ἀκρότατον τῶν ὀρεκτῶν, Θεὸν γενέσθαι», διὰ νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ πάλιν τὸν Μέγαν Βασίλειον.

Ἐπὶ τὸ ἔργον, λοιπόν, διότι «οἱ καιροὶ οὐ μενετοί».

ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

τοῦ Καθηγ. S. VERHOVSKOY

Α.

Τό συνέδριό μας ἐκπροσωπεῖ τίς Ὀρθόδοξες Θεολογικὲς Σχολές. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ συζητοῦμε γιὰ τὴ θεολογία μας. Συχνὰ ἀκούγεται ὅτι ἡ θεολογία μας ἔχει πολλὲς ἐλλείψεις, ὅπως π.χ. ἀκαδημαϊσμό, συντηρητισμό, ἀνεπαρκὴ ἀναφορὰ στὰ προβλήματα τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ ἀκαδημαϊσμός μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι μεγάλο ἁμάρτημα γιὰ ἕνα λόγιο. Ὁ συντηρητισμός, στὸ σωστὸ μέτρο εἶναι ἀπαραίτητος στὴ θεολογία μας, ἐφόσον οἱ ρίζες της βρίσκονται στὴν Ἀποκάλυψη καὶ στὴ θεόπνευστη Παράδοση τοῦ παρελθόντος. Τὸ παρελθὸν ὅμως αὐτὸ εἶναι γιὰ μᾶς ἕνα αἰώνιο Παρόν, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενο τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι τὸ ἴδιο αἰώνιο ὅπως ὁ Θεός.

Ἂν ἰσχυρισθοῦμε ὅτι κύριος σκοπὸς τῆς θεολογίας εἶναι νὰ ζήσει τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου τούτου, ἐρχόμαστε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Ἁγία Γραφή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὕψιστος στόχος τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τὸ βεβαίωσε (Ὠσ. 6,6). Οἱ Ψαλμοὶ ἐκφράζουν τὴν ἔντονη ἀγωνία τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ στὴ δόξα του. Ὁ ἀπ. Παῦλος προσεύχεται ὥστε οἱ μαθητές του νὰ αὐξάνουν στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ (Κολ. 1,10). Ὁ προφήτης Ἱερεμίας καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος πιστεύουν ὅτι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ πρέπει νά ἐνοικεῖ στοὺς χριστιανοὺς (Ἑβρ. 8, 10-11· Ἱερ. 31, 31-34). Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι καὶ οἱ δύο συνταυτίζουν τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ θέλημά του. Στὸ βιβλίο τοῦ Δευτερονομίου λέγεται ὅτι κύριος σκοπὸς τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ γνωρίσουμε «ὅτι κύριος ὁ θεὸς σου, οὗτος θεὸς ἐστιν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν αὐτοῦ» (Δευτ. 4,35). Ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσει αὐτὴ τὴν ἀλήθεια.

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ στὸν Πατέρα του εἶναι ἡ ἴδια ἡ αἰώνια ζωὴ (Ἰωάν. 17,3· Α΄ Ἰωάν. 5,13).Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ σοφία μας πρέπει νὰ εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ τὸ δένδρο τῆς ζωῆς.

Οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι βασανίζονται ἀπὸ ἀναρίθμητα προβλήματα. Δὲν θὰ εὕρισκαν ἄραγε τὴ λύση στὰ προβλήματά τους ἄν, ὅπως ὁ Ἰώβ, ἔβλεπαν τὸ Θεὸ καὶ μετανοοῦσαν μὲ σκόνη καὶ στάχτη; (Ἰὼβ 42, 5-6).

Ἀσφαλῶς δὲν θὰ γνωρίζαμε τὸ Θεὸ, ἂν ὁ ἴδιος δὲν ἀποκάλυπτε τὸν Ἑαυτό του, ὅπως καὶ πραγματικὰ τὸν ἀποκάλυψε. Ὁ Πατέρας ἀποκαλύφθηκε μὲ τὸν Υἱό του καὶ τὸ Πνεῦμα του. Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητας βρίσκεται στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ ὁ Χριστὸς σὲ μᾶς καὶ ἐμεῖς λάβαμε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (Κολ. 2,9· Α΄ Κορ. 2,12). Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου μας χορήγησε σὲ μᾶς τὸ Πνεῦ-

μα τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ γνώση του (Ἐφ. 2,17).

Ὁ Θεὸς κατέρχεται σὲ μᾶς γιὰ νὰ κατοικήσει στὶς ψυχὲς τῶν πιστῶν καὶ νὰ τὶς ἀνυψώσει σ' Αὐτόν.

Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠμέγα, ἡ Ἀρχὴ καὶ τὸ Τέλος. Εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοήσουμε τό Θεὸ μὲ τὸ φῶς τῆς κοσμικῆς σοφίας· ἀντίθετα πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὸν ἑαυτό μας, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὅλα τὰ προβλήματά μας στὸ φῶς τοῦ Θεοῦ, τῆς ὑπάρξεώς Του, τῆς σοφίας Του καὶ τῆς θελήσεώς Του. Ὡρισμένοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες καὶ θεολόγοι μας διαπράττουν ἕνα ἐπικίνδυνο λάθος ὅταν προσπαθοῦν νὰ προσαρμόσουν τὴν Ἐκκλησία στὸν κόσμο καὶ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία στὶς σύγχρονες ἰδέες (οἰκουμενικές, κοινωνικές, πολιτικές). Πρέπει νὰ εἴμαστε μαθητὲς τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ποὺ ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἦταν τόσο μωρὸς καὶ διεφθαρμένος ὅπως τώρα. Ἡ διάθεση ποὺ ἐκφράζουν ὡρισμένοι γιὰ νὰ ἐπανερμηνεύσουν τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ τὸ προσαρμόσουν στὴ σύγχρονη φιλελεύθερη θεολογία, εἶναι ἐπικίνδυνο κακό. Ὅταν λησμονοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Ἀλήθεια καὶ ἡ Ἐκκλησία ὄργανο τῆς θείας Ἀλήθειας, διατρέχουμε τὸν κίνδυνο νὰ διαλύσουμε τὴν Ἐκκλησία μας στὸν ὠκεανὸ τῆς ἑτεροδοξίας καὶ ἔτσι γκρεμίζουμε τὴν ἐκκλησιολογία μας.

Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ὀρθόδοξη ἠθικὴ ἔχει τὶς ρίζες της στὴ θεία τελειότητα. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος Ἅγιος, ἡ ἴδια ἡ τέλεια Ἀγάπη καὶ Καθαρότητα. Οἱ ἠθικὲς ἀρχές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο θεϊκές. Κάθε προσπάθεια νὰ «ἐνανθρωπισθεῖ» καὶ νὰ γίνει σύγχρονη ἡ ἠθική μας θὰ ὁδηγήσει τὴν ἀνθρωπότητα στὴν ὁριστικὴ διαφθορά. «Ὁ κακοποιῶν οὐχ ἑώρακεν τὸν Θεὸν» (Γ' Ἰωάν. 11). Ὅποιος δὲν εἶδε τὸ Θεὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποφύγει τὸ κακό.

Ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ εἴμαστε τὸ ἅλας καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνουμε αὐτὸ τὸ ἁλάτι χωρὶς τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Τότε μόνο θὰ εἴμαστε ἀληθινὸ φῶς ὅταν μένουμε στὸ θεῖο Φῶς.

Β.

Τὸ πρωϊνὸ αὐτὸ θὰ ἀποτολμήσω νὰ προσεγγίσω ἕνα θέμα, ποὺ ἀναντίρρητα ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα γιὰ μᾶς τοὺς θεολόγους, ποιοὶ εἶναι δηλ. οἱ ὅροι ὥστε ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς νὰ γίνει ἀληθινὸς ὀρθόδοξος θεολόγος. Εἶναι πιθανὸ νὰ μὴ συμφωνοῦν οἱ θεολόγοι στὴν ἐκτίμηση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, ὡστόσο ἂς ἐπιτραπεῖ νὰ ἐκθέσω ὡρισμένες ἀπόψεις στά πλαίσια τοῦ κοινοῦ μας στοχασμοῦ.

Πρώτη προϋπόθεση νομίζω ὅτι εἶναι ἡ τέλεια διανοητικὴ ταπείνωση. Τοῦτο σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλειστοῦν ὁλότελα κάθε ὑποκειμενικὴ σκέψη, αὐστηρὰ προσωπικὲς ἰδέες ποὺ δημιουργοῦν ἡ φαντασία καὶ τὸ λογικό μας, κάθε προκατάληψη, μονομέρεια, αὐτάρκεια κ.τ.λ. Μπορεῖ νὰ δεχόμαστε ἢ νὰ ἀπορρίπτουμε ὡρισμένες ἰδέες γιὰ προσωπικοὺς λόγους, μπορεῖ νὰ μᾶς ἐμπνέουν ὑπερηφάνεια ἢ ἐγωϊσμός, συναισθήματα ἢ πάθη· ἡ θεολογία ὅμως πρέπει νὰ εἶναι ἀδέσμευτη ἀπὸ κάθε τι τὸ προσωπικὸ ἢ ἐγκόσμιο. Ἡ δημιουργικότητα βέβαια γίνεται ἀποδεκτὴ μὲ τὸν ὅρο ὅτι θὰ ἐμπνέεται ἀποκλειστικὰ

ἀπὸ τὴν εἰλικρινὴ ἐπιθυμία τῆς γνώσεως τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας, δηλ. τῆς πραγματικότητας ὅπως εἶναι καὶ ὄχι ὅπως τὴν φανταζόμαστε ἢ τὴν ἐπιθυμοῦμε. Κάθε διανοούμενος πρέπει νὰ εἶναι διάκονος τῆς ἀλήθειας καὶ μόνον αὐτῆς.

Ὁ νοῦς μας δὲν εἶναι λιγώτερο διεφθαρμένος ἀπὸ τὴν ψυχή μας. Εἶναι ἀνάγκη «ἀνανεοῦσθαι τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν» (Ἐφ. 4,13). Πρέπει νὰ ἀποκαθάρουμε τὶς καρδιές μας. «Σκολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ...ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία» (Σοφ. Σολ. 1, 3-4).

Ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὸν κόσμο αὐτό, νὰ σταυρώσουμε τὴ διεφθαρμένη φύση μας, νὰ ἑνωθοῦμε μὲ τὸ Χριστὸ καὶ νὰ ἀποκτήσουμε τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ γίνουμε ἀληθινοὶ χριστιανοί, τότε τὸ ἴδιο εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητο γιὰ τὸν ὀρθόδοξο θεολόγο.

Ἡ ἀγάπη τῆς ἀλήθειας εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀξία γιὰ τὸν θεολόγο. Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἀρεστὴ στοὺς σύγχρονους χριστιανούς, γιατὶ εἶναι δεσμευτική, γιατὶ θεωρεῖται ἐμπόδιο σὲ μιὰ βιαστικὴ ἑνοποίηση τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν, ποὺ σχετικοποιεῖ τὰ πάντα, γιατὶ εἶναι καθαρὴ ἀφαίρεση κτλ. Εἶναι πολὺ περίεργο τὸ γεγονός, ὅτι ἀκόμα καὶ σύγχρονοι θεολόγοι συχνὰ ἀποφεύγουν νὰ ὁμιλοῦν γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ἀγνοοῦν τὸ θεῖο, ἀπόλυτο καὶ μοναδικὸ χαρακτήρα της. Αὐτὴ ὅμως εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς στὴν ἀποκάλυψή Του. Ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς Ἀλήθειας καὶ τῆς Σοφίας, ποὺ φανερώθηκε ὑποστατικὰ στὸν Υἱό Του καὶ φωτίζει μὲ τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀλήθειας (Ἰωάν, 16, 12-15· 17,17). Ὁ θεῖος Λόγος, ὁ κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἡ Ἀλήθεια καὶ τὸ Φῶς. Τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ποὺ γνωρίζει ἀκόμα καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀλήθειας, ἡ ἴδια ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Λόγου (Ἰωάν. 15, 26· Α΄ Ἰωάν. 2, 10-11). Τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων εἶναι ἀλήθεια. Ἡ γνήσια κλήση ἑνὸς ἀποστόλου σχετίζεται φυσιολογικὰ μὲ τὴ γνώση τῆς Ἀλήθειας (Τίτ. 1,1). Ἡ Ἐκκλησία ἔγινε μὲ τὴν Πεντηκοστὴ «στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας» καὶ ἀπὸ τότε ἡ ἀποστολικὴ πίστη καὶ τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα μεταβιβάζονται σὲ ὅλες τὶς γενεὲς τῶν Ὀρθοδόξων χριστιανῶν (Β΄ Τιμ. 1, 5.13· 2,15), ἐνῶ ἡ Ἁγία Γραφὴ εἶναι ἡ αἰώνια πηγὴ τῆς διδασκαλίας, τῆς σοφίας, τῆς σωτηρίας καὶ τῆς δικαιοσύνης (Β΄ Τιμ. 3, 15-17).

Οἱ χριστιανοὶ εἴμαστε τέκνα τοῦ θείου λόγου τῆς Ἀλήθειας (Ἰακ. 1, 18· Α΄ Πετρ. 1,23). Γνωρίζουμε τὴν ἀλήθεια, περιπατοῦμε καὶ ὑπακούουμε σ' αὐτὴ (Β΄ Ἰωάν. 5,14· Γαλ. 5,7). Ἡ δύναμή μας βρίσκεται στὴν Ἀλήθεια (Β΄ Κορ. 13, 8). Ὅσοι εἶναι «ἐκ τῆς ἀληθείας» ἀκούουν τὴ φωνὴ τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. 18, 37). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔγινε διάκονος τοῦ ἀνθρώπου «ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ» (Ρωμ. 15,8).

Ἡ σωτηρία δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὴ γνώση τῆς Ἀλήθειας (Α΄ Τιμ. 2,4). Ὅσοι «τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς...πέμπει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ» (Β΄ Θεσ. 2, 10-12). Εἶναι μιὰ βέβαιη προειδοποίηση γιὰ ὅσους ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν Ἀλήθεια!

Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος πρέπει νὰ δείχνει εὐαισθησία γιὰ ὅλες τὶς ἀλήθειες, ἀκόμα κι ἂν ὡρισμένοι ἄνθρωποι τὶς θεωροῦν δευτερεύουσες. Καμμιὰ ἀλήθεια δὲν πρέπει νὰ θυσιασθεῖ μὲ ὁποιαδήποτε πρόφαση.

Δὲν ἐπιδέχεται ἴσως ἀντίρρηση τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔσχατο τέλος τῆς γνώσεως εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀνέκφραστη κοινωνία στὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ διάνοια. Ὁ Θεὸς ὅμως, «ἐν ᾧ εἰσιν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι», κατοικεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ἡ θεία Σοφία καὶ Ἀλήθεια βρίσκονται καὶ ἐκφράζονται σὲ κάθε θεόπνευστο λόγο τῆς Γραφῆς, στὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ποὺ τὶς ἐνέπνευσε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, στὰ Μυστήρια καὶ στὶς ἀκολουθεῖες, στοὺς ἱεροὺς Κανόνες, στὰ θεόπνευστα συγγράμματα τῶν Πατέρων, στὴν ἁγιότητα τῶν Ἁγίων καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ τέχνη. Ὅλα αὐτὰ τὰ μέσα ὁδηγοῦν ἀπ' εὐθείας τὸ χριστιανὸ στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν Ἀλήθεια του. Ὁ φωτισμὸς ἀπὸ τὸ θεῖο Λόγο καὶ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔχει δοθεῖ σὰν ὑπόσχεση σὲ κάθε ἄνθρωπο (Ἰωάν. 1,9) καὶ ἰδιαίτερα σὲ κάθε χριστιανό, ποὺ ζεῖ μέσα στὴν Ἀλήθεια. Φυσικά, ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ λογικὴ μέθοδος δὲν εἶναι ἐπαρκὴς γιὰ τὴ θεολογία. Εἶναι ὅμως τὸ ἴδιο λάθος νὰ νομίζει κανεὶς ὅτι μόνη της ἡ μοναστικὴ πνευματικότητα, μὲ τὴν καθοδήγηση ἑνὸς γέροντα, μπορεῖ νὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ.

Ἂς μὴ λησμονοῦμε ὅτι «ὁ σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. 2,3-4), ὅτι ὁ Κύριός μας γεννήθηκε ὡς τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ νὰ μαρτυρήσει γιὰ τὴν Ἀλήθεια, ὅτι μποροῦμε νὰ συγκοινωνήσουμε μὲ τὸ νοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ὁδηγηθοῦμε μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα «εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ἰωάν. 16,13· 18,37).

ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

τοῦ Καθηγ. Ἰωάννου ΚΑΡΜΙΡΗ

Τὸ μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως συναπτόμενον καὶ περικλεῖον ὅλον τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας προσπαθοῦσιν οἱ πιστοὶ νὰ προσεγγίσωσι, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τῶν τεσσάρων ἰδιοτήτων αὐτῆς, ἤτοι τῆς ἑνότητος, τῆς ἁγιότητος, τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἀποστολικότητος καθ' ὅσον αὗται ἐκφράζουσιν, ἐν περιωρισμένῳ βεβαίως βαθμῷ, τὴν ἄλλως ἀπρόσιτον θεανθρωπίνην φύσιν καὶ οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὕτω περιγράφουσί πως τὸ ὅλον μυστήριον αὐτῆς. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν θεμελιώδης ἰδιότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀναγομένη ἰδιότης τῆς καθολικότητος[1], ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν νοεῖται ὑπάρχουσα ἡ Ἐκκλησία. Δι' ὃ θεωρεῖται ὑπό τινων ἡ καθολικότης ὡς ἀποτελοῦσα τὸ κέντρον τῆς συγχρόνου Ἐκκλησιολογίας[2], τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ συνάπτεται αὕτη στενῶς μετὰ τῆς ὡσαύτως θεμελιώδους ἰδιότητος τῆς ἑνότητος. Αἱ δύο αὗται ἰδιότητες τῆς Ἐκκλησίας νοοῦνται ὡς ἀχωρίστως ἡνωμέναι καὶ περιχωροῦσαι ἐν ἀλλήλαις καὶ ἀλληλοσυμπληρούμεναι ἀμοιβαίως, μὴ δυναμένης τῆς μιᾶς νὰ ὑπάρχῃ ἄνευ τῆς ἑτέρας. Οὕτως ὑπάρχει ἡ μὲν καθολικότης ἐν τῇ ἑνότητι, ἡ δὲ ἑνότης ἐν τῇ καθολικότητι, πηγὴ δὲ αὐτῶν εἶναι ὁ «εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν» (Ἐφ. 4,5-6)[3]. Γενικώτερον δὲ ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ θεανθρωπίνου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τ. ἔ. τοῦ σώματος τοῦ μὴ δυναμένου νὰ «μερισθῇ» καὶ διαιρεθῇ Χριστοῦ (Α΄ Κορ. 1,13), συνυπάρχουσιν ἡνωμέναι καὶ ἀλληλοσυμπληρωμέναι οὐ μόνον αἱ ἀνωτέρω δύο, ἀλλ' ἅμα καὶ πᾶσαι αἱ τέσσαρες ἰδιότητες τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι ἡ ἑνότης, ἡ ἁγιότης, ἡ καθολικότης καὶ ἡ ἀποστολικότης, ὧν ἡ συνύπαρξις καὶ συμφωνία ἐκφράζει τὴν πληρότητα τοῦ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας. Διότι αἱ τέσσαρες αὗται ἰδιότητες τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας, συναπτόμεναι στενῶς πρὸς ἀλλήλας καὶ οἱονεὶ περιχωροῦσαι ἐν ἀλλήλαις, ἀποτελοῦσι μίαν κατ' οὐσίαν ἰδιότητα. Διὰ τοῦτο ἑκάστη ἐξ αὐτῶν δὲν νοεῖται ὑπάρχουσα ἄνευ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ προϋποθέτει τὰς ἄλλας καὶ συνυπάρχει μετ' αὐτῶν ἀχωρίστως. Τοῦτο πολλῷ μᾶλλον ἰσχύει περὶ τῆς καθολικότητος, ἥτις δὲν νοεῖται ὑπάρχουσα κεχωρισμένως τῆς ἑνότητος, τῆς ἁγιότητος καὶ τῆς ἀποστολικότητος, διότι ἄνευ αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ ἦτο ἀληθῶς καθολική.

Ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας, ἀχωρίστως συνηνωμένη μετὰ τῆς καθολικότητος τῆς σωτηρίας, ἔχει διπλῆν ἔννοιαν, νοουμένη πρῶτον μὲν ἐσωτερικῶς καὶ ποιοτικῶς, δεύτερον δὲ ἐξωτερικῶς καὶ ποσοτικῶς καὶ τοπικῶς ἐν γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ. Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔννοιαν ἡ Ἐκκλησία νοεῖται ὡς

κατέχουσα ὅλην τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν καὶ ὀρθοδοξίαν, ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ὡς ἐκτεινομένη εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνον. Οὕτως ἡ καθολικότης δὲν εἶναι μόνον ἐξωτερικὸν καὶ ποσοτικὸν καὶ γεωγραφικὸν γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀναφερόμενον μόνον εἰς τὴν οἰκουμενικότητα αὐτῆς, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐσωτερικὸν καὶ ποιοτικόν, ἀναφερόμενον πρὸ πάντων εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν ὁλότητα καὶ τὴν ἑνότητα αὐτῆς καὶ περιλαμβάνον ὅλην τὴν βιβλικὴν ἀποκάλυψιν περὶ θείας οἰκονομίας. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἀντίληψιν τονίζουσι περισσότερον σύγχρονοι θεολόγοι, ἐνῷ τὴν γεωγραφικὴν καὶ οἰκουμενικὴν διάστασιν τῆς καθολικότητος ἐτόνιζον κατὰ προτίμησιν οἱ ἀρχαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες καὶ οἱ δυτικοὶ θεολόγοι τοῦ μεσαίωνος, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀγνοῆται ἢ νὰ ἀποκλείηται ἑκατέρωθεν καὶ ἡ ἑτέρα ἐκδοχή. Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην ἔννοιαν, τῆς καθολικότητος, ἤτοι τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ποιοτικήν, ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθολικὴ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ὀρθοδόξου, δῆλα δὴ τῆς κατεχούσης τὴν «ὀρθὴν δόξαν» καὶ «ὑγιαίνουσαν διδασκαλίαν» καὶ πίστιν καθ' ὅλου, καὶ ἐμμενούσης στερρῶς ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ παραδόσει τῶν Ἀποστόλων καὶ οὕτω διδασκούσης πάντοτε πανταχοῦ καὶ ἀδιαλείπτως τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ὀρθοπραξίαν εἰς τοὺς πιστούς, ἐνῷ συνάμα διασῴζει αὕτη τὴν ἑαυτῆς ὁλότητα καὶ ἑνότητα καὶ ταυτότητα ὡς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ πληρώματος τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου (Ἐφ. 1, 23). Ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος, δῆλα δὴ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ποσοτικὴν καὶ γεωγραφικήν, ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθολική, τ.ἔ. οἰκουμενικὴ καὶ παγκόσμιος καὶ πανανθρωπίνη καὶ αἰωνία κοινωνία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ὡς ἄνευ τοπικῶν καὶ χρονικῶν περιορισμῶν πανταχοῦ «καθ' ὅλον» τὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνον διαδεδομένη, ἔχουσα δὲ τὴν θείαν ἀποστολήν, ὅπως περιλάβῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἑνώσῃ καὶ ἀνακεφαλαιώσῃ «τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. 1, 10), τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰωνιότητα, ἐκτεινομένη πανταχοῦ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου καὶ περιλαμβάνουσα καὶ τὴν πρὸ καὶ τὴν μετὰ Χριστὸν Ἐκκλησίαν, καὶ δὴ καὶ τὴν ἐπίγειον καὶ τὴν οὐράνιον τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ σημασίαι αὗται καὶ διαστάσεις τῆς καθολικότητος δέον νὰ νοῶνται ἡνωμέναι καὶ ἀχώριστοι, ὑπαγομένης μᾶλλον τῆς ποσοτικῆς ὑπὸ τὴν ποιοτικὴν ἔννοιαν καὶ ἐκ ταύτης ἀπορρεούσης ὡς ἐξωτερικῆς καὶ ὑλικῆς ἐκφράσεως καὶ ἐκδηλώσεως ἢ συνεπείας ἐκείνης. Ὅθεν προηγεῖται καὶ πλεονεκτεῖ ἡ ἐσωτερικὴ καθολικότης τῆς ἐξωτερικῆς οἰκουμενικότητος, ἥτις θεωρεῖται καρπὸς ἐκείνης.

Ἡ ἀνωτέρω διπλῆ ἔννοια τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι διδασκαλία ἁγιοπατερική, ἀπαντῶσα ἤδη κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα καὶ ἐπικρατήσασα γενικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε΄ αἰῶνος, ἐνῷ τοὐναντίον οὔτε παρὰ τοῖς Ο΄ οὔτε ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀπαντῶσιν οἱ εἰδικοὶ ὅροι «καθολικὸς» - «καθολική», εἰ μὴ μόνον παρά τισιν ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν (Ἀριστοτέλει, Ζήνωνι, Πολυβίῳ καὶ ἄλλοις) καὶ εἶτα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκκλησιαστικοῖς Πατράσιν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καὶ εἶτα τοῦ Μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου Σμύρνης. Ἐκ τῶν χρησαμένων δὲ τῇ ἀνωτέρω διπλῇ ἐννοίᾳ τῆς καθολικότητος ἁγίων Πατέρων περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα μόνον τὸ γνωστὸν κλασσικὸν κείμενον περὶ τῆς καθολικότητος τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν πρώτην ἐν-

νοιαν, δῆλα δὴ τὴν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ὁλότητος, ὀνομάζεται «καθολικὴ διὰ τὸ διδάσκειν καθολικῶς καὶ ἀνελλιπῶς ἅπαντα τὰ εἰς γνῶσιν ἀνθρώπων ἐλθεῖν ὀφείλοντα δόγματα...., καὶ διὰ τὸ καθολικῶς ἰατρεύειν μὲν καὶ θεραπεύειν ἅπαν τὸ τῶν ἁμαρτιῶν εἶδος τῶν διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἐπιτελουμένων, κεκτῆσθαι δὲ ἐν αὐτῇ πᾶσαν ἰδέαν ὀνομαζομένης ἀρετῆς ἐν ἔργοις τε καὶ λόγοις καὶ πνευματικοῖς παντίοις χαρίσμασι». Ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος, δῆλα δὴ τὴν τῆς οἰκουμενικότητος ἀνθρωπολογικῶς ἢ γεωγραφικῶς, ἡ Ἐκκλησία «καλεῖται καθολικὴ διὰ τὸ κατὰ πάσης εἶναι τῆς οἰκουμένης ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων» καὶ «διὰ τὸ πᾶν γένος ἀνθρώπων εἰς εὐσέβειαν ὑποτάσσειν, ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων, λογίων τε καὶ ἰδιωτῶν». Καὶ προσθέτει ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὅτι τὸ «καθολικὴ τοῦτο ἰδικὸν ὄνομα τυγχάνει τῆς ἁγίας ταύτης», ὡς διακριτικὸν γνώρισμα τῆς ἀληθοῦς «μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας» ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν τοιούτων, τῶν «πονηρευομένων τὰ συστήματα τῶν αἱρετικῶν ... Διὰ τοῦτό σοι νῦν ἠσφαλισμένως παρέδωκεν ἡ πίστις τό 'καὶ εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν Ἐκκλησίαν', ἵνα ἐκείνων μὲν τὰ μιαρὰ συστήματα φεύγῃς, παραμένῃς δὲ τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ παντός»[4], ἐν τῇ ὁποίᾳ μόνῃ εὕρηται ἡ σωτηρία, καθ' ὅσον «ἐν ταύτῃ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκόμενοί τε καὶ ἀναστρεφόμενοι καλῶς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἕξομεν καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσομεν»[5].

Μετὰ τὰ εἰσαγωγικὰ ταῦτα φέρε ἐξετάσωμεν τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ἀνωτέρω ὄψεις αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληρεστέρου πως ἁγιοπατερικοῦ ὁρισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ἱεροσολύμων[6].

Α.

Καὶ πρῶτον ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀναγομένη καὶ περιλαμβάνουσα τὸ «καθ' ὅλον» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ «κατὰ μέρος», ἢ τὸ «καθ' ἕκαστον», δέον νὰ νοῆται ἐν ἐσωτερικῇ καὶ ποιοτικῇ ἐννοίᾳ[7], ἤτοι ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῆς ὁλότητος, τῆς πληρότητος, τῆς ἑνότητος καὶ τῆς συνεχείας αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς μεταδιδομένης δαψιλῶς εἰς τὰ μέλη της ζωῆς ἐν Χριστῷ. Ὥστε ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καθολικότης εἶναι κυρίως τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ. Ἐντεῦθεν διαπιστοῦμεν, ὅτι ἐν πολλοῖς ἀρχαίοις ἐκκλησιαστικοῖς κειμένοις, ἐν οἷς εὕρηται ὁ ὅρος «καθολικὴ» Ἐκκλησία, δηλοῦται δι' αὐτοῦ προεχόντως ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐγκατεσπαρμένη Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ τελεία καὶ αὐθεντικὴ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἡ κατέχουσα τὴν πληρότητα καὶ καθολικότητα τῆς ἀναγκαιούσης εἰς σωτηρίαν ἀληθείας καὶ διδάσκουσα πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἐξ ἀποκαλύψεως «καθολικὴν πίστιν» ἢ τὴν ὀρθόδοξον καὶ «ὑγιαίνουσαν διδασκαλίαν» ἢ «quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, hoc est etenim vere proprieque catholicum»[8]. Ἐπομένως ἡ καθολικότης ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὸ ποσὸν καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἐννοίᾳ γεωγραφικῇ καὶ ἀριθμητικῇ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ποιόν, τ. ἔ. τὴν γνησιότητα καὶ ἀκεραιότητα καὶ τὸ ἀναλλοίωτον τῆς ἅπαξ παραδοθείσης πίστεως καὶ ἀληθείας, ὡς καὶ

τῆς λατρείας καὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ζωῆς καθ' ὅλου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἑπομένως ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν πιστότητα αὐτῆς εἰς τὴν ἀποστολικὴν καὶ πλήρη Παράδοσιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς νοθευούσας ταύτην αἱρέσεις. Ἡ τοιαύτη δὲ αὐθεντικὴ καὶ γνησία καὶ πλήρης ἀποστολικὴ Παράδοσις ἀποτελεῖ τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς καθολικότητος καὶ ὀρθοδοξίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀποκλειομένου ἀπολύτως παντός «ἑτέρου εὐαγγελίου.... παρ' ὃ παρέλαβεν» ἡ μόνη ἀληθινὴ καὶ αὐθεντικὴ Καθολικὴ Ἐκκλησία (Γαλ. 1, 6-9). Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς μιᾶς καὶ μοναδικῆς ὀρθοδόξου καὶ «μεγάλης Ἐκκλησίας», τῆς ἀληθινῆς καὶ καθολικῆς, ἔναντι τῶν πολλῶν μικρῶν τοπικῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν «ψευδοεκκλησιῶν» καὶ κοινοτήτων[9], τῆς ὁποίας ἡ καθολικότης ἐκφράζεται ὡς ζῶσα ὀρθόδοξος Παράδοσις ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι καὶ τῷ πλούτῳ τῆς οὐσίας της, διακρατουμένη πιστῶς ὑπὸ πάντων, πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἢ ὡς «πλήρωμα» Χριστοῦ «καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης». Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ β΄ ἤδη αἰῶνος τὸ ὄνομα «καθολικὴ» ἤρξατο χρησιμοποιούμενον ὡς διακριτικὸν γνώρισμα τῆς ὀρθοδόξου αὐθεντικῆς, ἀδιαιρέτου καὶ «μεγάλης» ταύτης Ἐκκλησίας τῆς κατεχούσης καὶ διδασκούσης τὴν καθολικὴν πίστιν[10] ἢ τὴν «καθολικὴν διδασκαλίαν» καὶ ἀλήθειαν πρὸς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, ἑνουμένην δι' αὐτῆς ἐν Χριστῷ, ἀποκλειομένων ὅμως τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν διασπαστικῶν τάσεων αὐτῶν[11].

Ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς καθολικῆς ὡς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας χαρακτηρίζεται ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου ὡς «καθολικὴ» οὐ μόνον «ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικὴ Ἐκκλησία», ἡ «καθολικὴ καὶ οἰκουμενική», ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ «ἐν Σμύρνῃ» Ἐκκλησία, καίπερ οὖσα τοπική, ἐπειδὴ διεκράτει τὴν καθολικῶς διαδεδομένην ὀρθόδοξον πίστιν καὶ διετέλει αὐτῆς «διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς καὶ ἐπίσκοπος» ὁ Πολύκαρπος[12], ἄρα ἐπειδὴ ἦτο ὀρθόδοξος κατέχουσα τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας. Ὁμοίως δὲ ἐχαρακτηρίζοντο καὶ ἄλλαι τοπικαὶ Ἐκκλησίαι ὡς «καθολικαί», ἤτοι ὡς ὀρθόδοξοι καὶ ἄρα ταυτιζόμεναι κατὰ τὴν πίστιν πρὸς τήν «καθ' ὅλου» τ. ἔ. τὴν οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ μεθ' ἧς διετέλουν ἐν κοινωνίᾳ[13]. Οὕτως ἕκαστον τμῆμα ταυτίζεται πρὸς τὸ ὅλον καὶ ἐκφράζει τὸ ὅλον καὶ δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ ὅλου, ἐντεῦθεν δὲ ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθολικὴ καὶ ἐν ἑκάστῳ τμήματι αὐτῆς, ἐν ἑκάστῃ διαφυλασσούσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν τοπικῇ Ἐκκλησίᾳ τελούσῃ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὑπὸ τὸν ἑαυτῆς ἐπίσκοπον, ἥτις οὕτως εἶναι ἡ ὅλη μία καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι αὐτῆς, ἅτε κοινωνοῦσα τοῦ ὅλου εὐχαριστιακοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ[14]. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθολικὴ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ὀρθοδόξου, καθ' ὅσον εἶναι μία, πανταχοῦ, πάντοτε, κατ' ἀδιάκοπον συνέχειαν καὶ ἑνότητα καὶ ταυτότητα καὶ ὁμοιομόρφως διδάσκουσα καὶ ὁμολογοῦσα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἁγίας Γραφῆς, τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξον περὶ πίστεως καὶ ἠθῶν διδασκαλίαν καὶ ὀρθοπραξίαν καὶ ἔχουσα τὴν αὐτὴν ἐν τοῖς οὐσιώδεσιν ἀρχαίαν λατρείαν καὶ διοικητικὴν δομὴν καὶ παράδοσιν ἐν γένει, ἀναγομένας μέχρι τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς[15], ἃς πάσας διατηρεῖ ἀμεταβλήτους διὰ μέσου τῶν αἰώνων, συναπτομένων οὕτως ἰδίως τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς πρώτης καὶ τρίτης, ἤτοι τῆς ἑνότητος καὶ καθολικότητος[16]. Ἡ καθολικότης λοιπὸν συμπίπτει κατ' οὐσίαν μετὰ τῆς ὀρθοδοξίας, προϋποθέτουσα τὴν μόνην ἀληθῆ ὀρθόδοξον πίστιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀν-

τως Καθολική Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ εἶναι ὀρθόδοξος, κατέχουσα τὴν ὀρθὴν δόξαν καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης αἱ δύο ἔννοιαι «καθολική» καὶ «ὀρθόδοξος» Ἐκκλησία φαίνεται ὅτι ἐταυτίσθησαν ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ β΄ αἰῶνος συνεπείᾳ τῆς ἐμφανίσεως τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν σχισμάτων, ἔκτοτε δὲ τὰ δύο ταῦτα κατηγορήματα εἶναι συνώνυμα καὶ ταυτόσημα, συμπίπτοντα ἐν τῇ κατ' ἀνατολὰς Ὀρθοδοξίᾳ, τοῦ «καθολικοῦ» καὶ τοῦ «ὀρθοδόξου» θεωρουμένων ὡς ἀντιθέτων τοῦ «αἱρετικοῦ». Ὅθεν ὑπὸ ὀρθοδόξων θεολόγων, ἰδίως συγχρόνων, γίνεται ἀδιαφόρως χρῆσις τῶν ὅρων «καθολική» ἢ «ὀρθόδοξος» ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ πρὸς δήλωσιν τῆς ἡμετέρας ἁγίας Ἐκκλησίας, ἥτις διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ εἶναι ὄντως ἡ «καθολική» Ἐκκλησία κατ' ἐξοχήν.

Κατὰ ταῦτα ἡ καθολικότης, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ποιοτικῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς, εἶναι οὐσιαστικὴ ἰδιότης τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διδασκούσης τὴν ἀκεραίαν καὶ ἀνόθευτον χριστιανικὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀποκορυφουμένην εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κατ' ἐξοχὴν καθολικοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος, περιλαμβάνει δὲ συνάμα αὕτη τὴν ὁλότητα καὶ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ σώματος τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ καὶ τοῦ πληρώματος τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου (Ἐφ. 1, 23), ὡς καὶ τῆς πηγῆς τοῦ φωτός, τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θείας ζωῆς, τῆς χορηγουμένης ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν μυστηρίων. Ἄρα ἡ καθολικότης σημαίνει κυρίως τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σωτηρίας, τῆς παρεχομένης τοῖς πιστοῖς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὁλότητα καὶ ἀκεραιότητα τῆς θείας ζωῆς αὐτῆς. Χαρακτηρίζεται ὡς ἐλέχθη δὲ ἡ διδασκομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀλήθεια ὡς «καθολική» καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ πανταχοῦ, πάντοτε καὶ ὑπὸ πάντων πιστευομένη, ὡς τὸ «πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου». Περαιτέρω «καθολική» εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ ὡς κεκτημένη ταυτότητα πρὸς ἑαυτὴν πάντοτε καὶ πανταχοῦ κατά τε τὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν, τὴν δομὴν καὶ τὴν ζωὴν ἐν γένει, πάσας δωρηθείσας αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἑπομένως πρόκειται περὶ τῆς ὁλότητος καὶ τῆς πληρότητος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς μιᾶς μεγάλης μυστικῆς πνευματικῆς ἑνότητος, ἥτις, ὡς θεανθρώπινον σῶμα τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, ἀποτελεῖ ἓν ἑνιαῖον ὅλον, συνενοῦσα πάντας τοὺς συσσωματωθέντας ἐν αὐτῷ πιστοὺς καὶ διαχεομένη ὑπὸ τοῦ ἑνὸς Ἁγίου Πνεύματος καὶ ζῶσα «καθ' ὅλου» «ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς»[17], καθ' ὅσον ἐν τῇ «καθολικῇ» Ἐκκλησίᾳ ζῇ καὶ ἐνεργεῖ σωτηριωδῶς ὁ «ὅλος Χριστός», κατὰ τὴν γνωστὴν Αὐγουστίνειον διατύπωσιν. Συνεπῶς ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθολικὴ πρὸ πάντων ὡς σῶμα Χριστοῦ.

Οὕτως, ἄρα, ἡ καθολικότης γενικῶς σημαίνει καὶ τὴν ὁλότητα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀληθοῦς καὶ τελείας Ἐκκλησίας καὶ εἰδικώτερον τὴν πληρότητα τῆς ὑπ' αὐτῆς διαφυλασσομένης καὶ ἐν ἀδιακόπῳ συνεχείᾳ κηρυσσομένης ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλίας καὶ τῆς χορηγουμένης σῳζούσης θείας χάριτος καὶ τῶν ἄλλων μέσων τῆς σωτηρίας, δι' ὧν ἐπεδιώκετο ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου καθ' ὅλου, ἔτι δὲ σημαίνει καὶ τὸ πλήρωμα τῆς ἑνότητος καὶ τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ καὶ τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὴν πληθὺν τῶν μελῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν κατὰ τόπους τμημάτων αὐτῆς, ἅτινα συμπεριλαμβάνονται ἐν τῇ ἑνότητι αὐτῆς, ἐν τῷ ἑνιαίῳ σώματι αὐτῆς. Διότι αἱ

τοπικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ οἱ καθ' ἕκαστον πιστοὶ «σῶμα ἓν συνιστῶσιν παναρμόνιον τῷ ὄντι καὶ σύμφωνον, ὑπὸ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ κινούμενον, ἐν ᾧ οὐδ' ἡ τῶν μελῶν πληθὺς διασπᾷ τὴν συμφυίαν τε καὶ ἑνότητα, οὐδ' ἡ ἑνότης τῷ πλήθει λωβᾶται»[18].

Ἡ δὲ πληρότης καὶ τελειότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ὀρθόδοξον διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐν χάριτι ζωήν, ἃς λαμβάνει ἐκ τοῦ πληρώματος καὶ τῆς τελειότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ μεταγγίζει αὐτὰς εἰς τὰ μέλη αὐτῆς, αὐτὴ οὖσα πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.

Πάντα δὲ ταῦτα νοοῦνται ὡς προερχόμενα ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὀργανικῆς ἑνότητος πάντων τῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ ἑνωθέντων καὶ συσσωματωθέντων πιστῶν, ζώντων τε καὶ τεθνεώτων, εἰς μίαν ἑνιαίαν ὁλότητα, ἧς «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν» ὁ Κύριος (Α΄ Κορ. 15, 28. Κολ. 3, 11), ἐν τῷ ὁποίῳ πάντες οἱ συσσωματούμενοι γίνονται ἕν, καθ' ὅσον «πάντες Χριστὸς εἷς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτοῦ ὄντες»[19]. Ἀκριβῶς ἡ ἐνσωμάτωσις ὅλων ἐν τῷ Χριστῷ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καθολικότητος. Ἀλλ' οὕτως ἡ ὅλη Ἐκκλησία ἑνοῦται ἐν τῷ Χριστῷ εἰς ἓν καθολικὸν σῶμα, ζωογονούμενον ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἰς μίαν ὀργανικὴν ἑνότητα καὶ ὁλότητα καὶ ἀδελφότητα ἐν ἀγάπῃ, καὶ — ἐπαναλαμβάνομεν — ἐκτείνεται «καθ' ὅλου», πανταχοῦ: «ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία»[20]. Δῆλα δὴ ἤδη ἀπ' ἀρχῆς πᾶς «Χριστιανός» ἐθεωρεῖτο καὶ «καθολικός», ἤτοι μέλος τῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τῶν δύο τούτων κατηγορημάτων ἀποτελούντων ἓν ἀδιάσπαστον ὅλον. Ὁ δὲ Χριστός, ἐν ᾧ «κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» (Κολ. 2, 9), μεταδίδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του «τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Ἐφ. 1, 23) διὰ τῆς ἀγάπης του πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα οὕτω πληροῦνται «εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 3, 19). Ἀλλὰ συνάμα οἱ χριστιανοί-μέλη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑνοῦνται καὶ μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ πρὸ πάντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τοῦ κατ' ἐξοχὴν μυστηρίου τούτου τῆς ἑνότητος αὐτῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁλοκλήρου, δι' ἧς ἐπιτυγχάνουσι τὴν προσαγωγὴν αὐτῶν πρὸς τὸν Πατέρα χάριτι καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γενόμενοι «θείας κοινωνοὶ φύσεως» (Β΄ Πέτρ. 1, 4). Καθ' ὅσον γενικώτερον ἡ οὐσιαστικὴ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἑδραζομένη τοῦτο μὲν ἐπὶ τῆς περὶ σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς Ἐκκλησίας προαιωνίου βουλῆς τοῦ Πατρός, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δωρουμένου τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαν σωτηρίαν πᾶσι διὰ τῆς Ἐκκλησίας του, ἧς εἶναι κεφαλή, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκοῦντος Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον, πεμφθὲν ὑπὸ τοῦ Πατρός, «διδάσκει πάντα καὶ ὑπομιμνήσκει πάντα, ἃ εἶπεν» ἡμῖν ὁ Υἱός (Ἰωάν. 14, 26).

Οὕτως ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας προέρχεται πρώτιστα πάντων ἐκ τοῦ «πληρώματος τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 3, 19. Κολ. 1, 19. 2, 9), ἐκ τοῦ «ἀνεξερευνήτου βάθους τοῦ πλούτου καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ...., ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» (Ῥωμ. 11, 33. 36), καὶ ἰδιαιτέρως ἐκ τοῦ κοσμοσωτηρίου ἔργου τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, «ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ» (Β΄ Κορ. 5, 19).

᾿Εντεῦθεν ἡ καθολικότης τῆς ᾿Εκκλησίας οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ δωρεὰ πρὸς τὴν ᾿Εκκλησίαν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ χάριτι τοῦ ᾿Ιησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ ῾Αγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον διδάσκει καὶ ὑπομιμνήσκει εἰς τὴν ᾿Εκκλησίαν πάντα ὅσα ἐδίδαξεν ὁ Χριστός.

Τούτων ἡ κοινὴ μνήμη, ἥτις ἦτο «ἀπ᾿ ἀρχῆς» ἀποτελεῖ τὴν Παράδοσιν τῆς ᾿Εκκλησίας, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ ζῶσα μαρτυρία τοῦ Παρακλήτου καὶ ἡ ἀδιάκοπος ἀποκάλυψίς του ἐν τῇ ᾿Εκκλησίᾳ. Φορεὺς δὲ τῆς Παραδόσεως εἶναι ὁ πιστὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ, ὅστις ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν ᾿Ορθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς ᾿Ανατολῆς καὶ ὡς «ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας»[21], φύλαξ καὶ φρουρὸς μετὰ τῆς ῾Ιεραρχίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐκφράζων τὴν «καθολικὴν» ἀλήθειαν καὶ πίστιν καὶ συνείδησιν τῆς ᾿Εκκλησίας δι᾿ οἰκουμενικῆς συμφωνίας καὶ ἑνότητος ὅλων τῶν μελῶν αὐτῆς (per consensum omnium). ᾿Ακριβῶς ἡ συμφωνία πάντων περὶ τὴν πίστιν θεωρεῖται ὡς φωνὴ τῆς ἀλαθήτου ᾿Εκκλησίας, ἐκφραζομένη διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ ἐν τῇ συμφωνίᾳ ταύτῃ πραγματοποιεῖται ἡ καθολικότης τῆς ᾿Εκκλησίας, ἥτις οὕτως ἐκφράζεται κυρίως ὡς Παράδοσις, δι᾿ ἧς μεταδίδεται διὰ τῶν αἰώνων ἀναλλοίωτος «ἡ ἅπαξ παραδοθεῖσαι τοῖς ἁγίοις πίστις» (᾿Ιούδ. 3)[22]. Αὕτη δὲ διατυποῦται αὐθεντικῶς καὶ ἀλαθήτως μόνον διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, δι᾿ ὧν πραγματοῦται καὶ ἐκδηλοῦται ἡ καθολικότης τῆς ᾿Εκκλησίας. Πράγματι δὲ ἡ ᾿Εκκλησία ἤσκησε τὴν καθολικότητα αὐτῆς πρὸ πάντων διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ ἱστορικὸν σχῆμα ἐκφράσεως τῆς καθολικότητος αὐτῆς, ἐντεῦθεν δὲ ἡ καθολικότης συνεδέθη στενώτατα μετὰ τῆς συνοδικότητος.

Λεκτέον, τέλος, ὅτι ἡ καθολικότης, ὡς καὶ ἡ ἑνότης καὶ ἡ ὁλότης τῆς ᾿Εκκλησίας, κινεῖται ἐν τῇ «κοινωνίᾳ τῶν ἁγίων» (communio sanctorum) καὶ συμπεριλαμβάνει καὶ συνενοῖ ἅπαντα τὰ ζῶντα καὶ τὰ ἀπερχόμενα μέλη τοῦ ἑνὸς μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπετεύχθη ἡ ἀνακεφαλαίωσις καὶ ἡ ἀπολύτρωσις αὐτῶν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶσιν ἅπαντα, ἀποτελοῦντα μίαν ὀργανικὴν ἑνότητα ἐν Χριστῷ καὶ καθολικὴν πληρότητα καὶ ὁλότητα. Οὕτως ἡ ἐπίγειος ᾿Εκκλησία ζῇ διὰ τῆς «κοινωνίας τῶν ἁγίων» ἐν διαρκεῖ ἑνώσει μετὰ τῶν ἐν τῇ οὐρανίῳ ᾿Εκκλησίᾳ μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. ῾Υπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ καθολικότης συνενοῖ τοὺς ζῶντας μετὰ τῶν πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων καὶ τῶν ἀγγέλων, τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανόν, τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰωνιότητα. ᾿Ιδιαίτατα ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Λατρείᾳ γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον ἐν τῇ τελέσει τῆς θείας Εὐχαριστίας, πραγματοποιεῖται ἡ καθολικότης καὶ εὑρίσκει ζῶσαν ἔκφρασιν αὕτη μετὰ τῆς ἑνότητος τῆς ᾿Εκκλησίας, ἅτε προσφερομένης τῆς εὐχαριστιακῆς θυσίας «κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα», ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων μελῶν τῆς ᾿Εκκλησίας, «πάντων τῶν ῾Αγίων, τῶν ἀπ᾿ αἰῶνος εὐαρεστησάντων», καὶ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας... Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας», «ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῆς ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ᾿Εκκλησίας», συμμετεχόντων «χιλιάδων ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδων ἀγγέλων» καὶ ὑψουμένου οὕτω τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ «ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα του»[23]. Τοῦτο δὲ καθ᾿ ὅσον ἡ καθολικότης σημαίνει ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ συνένωσιν καὶ

συγκεφαλαίωσιν «τῶν πάντων, τῶν ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. 1, 10), ἐξ αὐτοῦ δὲ ὡς κεφαλῆς, προέρχεται καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας ὑπό τε τὴν ποιοτικὴν καὶ τὴν ποσοτικὴν διάστασιν καὶ σημασίαν αὐτῆς. Συνεπῶς ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Πέραν ὅμως τοῦ χριστολογικοῦ τούτου θεμελίου δὲν πρέπει νὰ παραθεωρῆται καὶ τὸ πνευματολογικὸν θεμέλιον τῆς καθολικότητος, καθ' ὅσον αὕτη ἐνεργοποιεῖται καὶ ὁλοκληροῦται ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαμένοντος καὶ ἐνεργοῦντος Ἁγίου Πνεύματος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι εἰκὼν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Καθ' ὅσον, κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητήν, «εἰκὼν ἐστι τοῦ (Τριαδικοῦ) Θεοῦ ἡ ἁγία Ἐκκλησία, ὡς τὴν αὐτὴν τῷ Θεῷ περὶ τοὺς πιστοὺς ἐνεργοῦσα ἕνωσιν»[24], οὕτως ὥστε τριαδικὴ εἶναι ἡ ἑνότης καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας. Αὗται ἑδράζονται ἐπὶ τοῦ «μελιζομένου καὶ μὴ διαιρουμένου» Χριστοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ «ἀπαθῶς μεριζομένου καὶ ὁλοσχερῶς μετεχομένου» Ἁγίου Πνεύματος[25] καὶ πέραν τούτων ἐπὶ τῆς «ἀδιαιρέτου καὶ ἀχωρίστου Ἁγίας Τριάδος».

Δεύτερον ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας, στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἑνότητος αὐτῆς, δέον νὰ νοῆται καὶ ἐν ἐξωτερικῇ καὶ ποσοτικῇ ἐννοίᾳ, καὶ δὴ τοπικῶς τε καὶ χρονικῶς, ὡς οἰκουμενικότης καὶ ὡς καθολικότης ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ, ἐν καθολικῇ συνεχείᾳ καὶ ἑνότητι, ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάσης «τῆς οἰκουμένης καὶ πανταχοῦ τοῦ αἰῶνος», ἑνοῦσα ἐν Χριστῷ πάντας τοὺς πιστεύοντας «ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς», ἄνευ περιορισμῶν τοπικῶν, χρονικῶν, φυλετικῶν, γλωσσικῶν κ.τ.τ., διότι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι» (Α΄ Τιμ. 2, 4), δι' ὃ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ «οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος καὶ Σκύθης, δοῦλος καὶ ἐλεύθερος, ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Κολ. 3, 11. Γαλ. 3, 28, πρβλ. καὶ Ἐφ. 2, 14). Τῷ ὄντι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ σωτηρία πάντων καὶ ἡ ἕνωσις τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν ἐπουρανίων, τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων πάντων τῶν αἰώνων καὶ τοῦ κόσμου τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ἀγγέλων ἐν οὐρανοῖς καὶ ἡ ἐπαναγωγὴ αὐτῶν καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν δυνάμει καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας, βαθμηδὸν καὶ προοδευτικῶς πραγματοποιουμένην καὶ μετατρεπομένην εἰς ἐνεργείᾳ καθολικότητα. Καὶ ἡ μὲν δυνάμει καθολικότης, οὖσα κυρίως ἐσωτερικὴ ἰδιότης τῆς Ἐκκλησίας, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν κατάκτησιν ὅλου τοῦ κόσμου, ἐνυπῆρχε δὲ ἐν αὐτῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ «ὑπερῴου», ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Κυρίου «ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει» (Πράξ. 1, 13-14), ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πρώτων μικρῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἡ δὲ ἐνεργείᾳ καθολικότης, οὖσα συνάμα καὶ ἐξωτερικὴ ἰδιότης τῆς Ἐκκλησίας, πραγματοποιεῖ τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν βαθμιαίαν κατάκτησιν τοῦ κόσμου, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ συνεχισθεῖσα εἶτα διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλους τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Ὅθεν, ἡ μὲν ἐν τόπῳ γεωγραφικὴ καὶ ποσοτικὴ καθολικότης, τελολογικῶς νοουμένη καὶ ἀναφερομένη κυρίως εἰς τὴν ἀποστολὴν καὶ τὸ εὐαγγελικὸν μήνυμα πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ τὸν πόθον καὶ τὴν βαθμηδὸν πραγματοποιουμένην ἐπιδίωξιν τῆς

Ἐκκλησίας, ὅπως περιλάβῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, δι' ἣν εἶναι προωρισμένη, συνῳδὰ τῇ ἱεραποστολικῇ τοῦ Κυρίου ἐντολῇ (Ματθ. 28, 19-20. Μάρκ. 16, 15), δηλοῖ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ παγκοσμιότητα καὶ τὸ πανανθρώπινον αὐτῆς, ἡ δὲ ἐν χρόνῳ καθολικότης δηλοῖ τὴν αἰωνιότητα καὶ τὸ ἀκατάλυτον αὐτῆς, προωρισμένη ὅπως ὑπάρχῃ αἰωνίως ὡς στρατευομένη μὲν ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τῆς συντελείας, ὡς θριαμβεύουσα δ' εἶτα ἐν οὐρανοῖς, ὡς Νύμφη τοῦ Ἀρνίου, «καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ» (Ἀποκ. 21, 9-10) καὶ συμβασιλεύουσα μετὰ τοῦ Νυμφίου αὐτῆς αἰωνίως. Διότι ἡ Ἐκκλησία, πέραν τῆς ἄχρι τοῦδε ἐπιτευχθείσης μερικῆς οἰκουμενικότητος καὶ παγκοσμιότητος αὐτῆς, ἔχει τὴν θείαν ἀποστολήν, ἵνα ὁδηγήσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν, κηρύσσουσα πρὸς πάντας καὶ πανταχοῦ τὴν ἀποκεκαλυμμένην ἀλήθειαν, οὕτως ὥστε νὰ ἀποβῇ αὕτη ὄντως τὸ φῶς ὅλου τοῦ κόσμου περιλαμβάνουσα ἐν τοῖς κόλποις της σύμπαντα τὸν ὁρατὸν καὶ τὸν ἀόρατον κόσμον, οὗτινος εἶναι αὕτη «τύπος καὶ εἰκών», καθ' ὅσον, κατὰ τὸν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητήν, «τοῦ σύμπαντος κόσμου, τοῦ ἐξ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων οὐσιῶν ὑφεστῶτος, εἶναι ἡ Ἐκκλησία τύπος καὶ εἰκών» ἔχουσα «τύπον καὶ μίμημα τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ», κατὰ τὸν Κύριλλον Ἱεροσολύμων[27]. Καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς τοῦτον ἐπιτυγχάνει προοδευτικῶς ἡ Ἐκκλησία ἐν ἀπαραμειώτῳ καὶ ἀκαταλύτῳ ἰσχύϊ καὶ δυνάμει, ἐνδυναμουμένη καὶ ἀγομένη ὑπὸ τοῦ θείου Κυβερνήτου της, τοῦ βεβαιώσαντος ὅτι «καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς» (Ματθ. 16, 18), ἅτε «μόνης τῆς ἁγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἀπεριόριστον ἐχούσης τὴν δύναμιν», κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον[28], ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κατὰ τόπους μικρὰς αἱρετικὰς κοινότητας[29]. Ὥστε ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τοπικὴ ἅμα καὶ χρονικὴ καὶ ἱστορική, νοουμένη ἐν τοπικῇ ἅμα καὶ χρονικῇ καὶ ὑπερχρονικῇ ἐννοίᾳ. Τοιουτοτρόπως ἡ καθολικότης περιλαμβάνει τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὅλων τῶν τόπων καὶ τῶν χρόνων καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, τὸ πλήρωμα τοῦ ὁποίου ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία προώρισται νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν Θεόν, τὴν πηγὴν τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἑνότητος αὐτῆς. Ἄλλαις λέξεσιν, προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας τοπικῶς εἶναι ἡ πλήρης οἰκουμενικότης, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη ὄντως «ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολική, ἡ ἀπὸ περάτων ἕως περάτων Ἐκκλησία[30] ὁπότε «γενήσηται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν» (Ἰωάν. 10, 16). Καθ' ὅσον ἡ οἰκουμενικὴ καὶ αἰωνία διάστασις καὶ ἐπέκτασις καὶ δύναμις καὶ τὸ ἀκατάλυτον τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικῶς ἡ ποσοτικὴ καθολικότης καὶ οἰκουμενικότης αὐτῆς ἀπορρέει ἐκ τοῦ αἰωνίου Θεοῦ Λόγου, οὗτινος ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σῶμα καὶ ὅστις εἶναι τό «θεμέλιον»[31] καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ κυβερνήτης αὐτῆς καὶ ὁ κύριος ὅλου τοῦ κόσμου, εἰς ὃν «ἐδόθη πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ. 28, 18). Ἐξ αὐτοῦ, συνεπῶς, ἐκπηγάζουσιν ἥ τε καθολικότης ἐν χώρῳ: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη», καὶ ἡ καθολικότης ἐν χρόνῳ: «ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28, 18-20, πρβλ. καὶ Ἰωάν. 14, 16), ἐφ' ὅσον αὐτὸς ἐγένετο «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων, καταστήσας τὴν Ἐκκλησίαν του οἰκουμενικὴν καὶ ὀρθόδοξον, μοναδικὴν καὶ καθολικὴν κιβωτὸν τῆς σωτηρίας καὶ ἀκατάλυτον ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Οὕτως, ἄρα, ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ νοῆται ἄνευ τοπικῶν καὶ χρονικῶν περιορισμῶν, πέραν καὶ ἔξω καὶ ὑπεράνω πάντων τῶν γεωγραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἢ χρονικῶν ὁρίων, περιλαμβάνουσα πάντας τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ζῶντάς τε καὶ τεθνεῶτας. Καὶ τοιοῦτοι εἶναι, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, πάντες «οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὶ» πάντων τῶν αἰώνων, καὶ δὴ οὐ μόνον οἱ «ὄντες» καὶ ζῶντες νῦν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ οἱ «γενόμενοι» καὶ οἱ «πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εὐηρεστηκότες» καὶ προαπελθόντες ἐν πίστει ἐκ τῆς ἐπιγείου εἰς τὴν οὐράνιον Ἐκκλησίαν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ οἱ «ἐσόμενοι» μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος[32]. Ὥστε ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἐκκλησίας τοπικῶς μὲν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης καθ' ὅλου, χρονικῶς δὲ ἐπὶ τοῦ χρόνου παντός, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος καὶ εἶτα ἐν τῇ αἰωνιότητι. Πράγματι, τῆς καθολικότητος νοουμένης τοπικῶς τε καὶ χρονικῶς, συνεχίζει ὁ αὐτὸς ἅγιος Πατήρ, ἡ «Ἐκκλησία οὐ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθήσεται μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τοῦ αἰῶνος»[33], καὶ δὴ οὐ μόνον τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ὅθεν, συνεχίζει, ἡ Ἐκκλησία «πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, πανταχοῦ τῶν αἰώνων, πανταχοῦ τῶν χρόνων ἐκτέταται[34]...... αὕτη γὰρ οἶδε μόνη μένειν εἰς τὸ διηνεκές»[35], συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως, ὡς τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἑβρ. 13, 8), συνενουμένης οὕτω τῆς στρατευομένης ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θριαμβευούσης ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίας τῶν πρωτοτόκων. Ἡ θεώρησις αὕτη τῆς καθολικότητος ἑδράζεται ἐπὶ τῆς σχετικῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καθ' ἣν διὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς «εὐδόκησεν ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Κολ. 1, 20), «γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ..... ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς» (Ἐφ. 1, 9-10), τοῦθ' ὅπερ ἤρξατο μὲν διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, θὰ πληρωθῇ δὲ ἐσχατολογικῶς[36]. Τότε θὰ ἔχῃ ἐπιτύχει ἡ Ἐκκλησία τὸν τελικὸν σκοπόν της, τ.ἔ τὴν πλήρη καὶ τελείαν καθολικότητα αὐτῆς, τὸ μέτρον τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτευχθῇ, ὅταν «καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 4, 13).

Κυρίως ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω γεωγραφικὴν ἔννοιαν ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας ἐμφαίνεται ἔν τε τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Παραδόσει[37]. Καὶ ἐν μὲν τῇ Π. Διαθήκῃ ἐμφαίνεται πρὸ πάντων ἐν οἷς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μεσσίου προφητεύεται παρὰ Δαν. 2, 35. 44. Ἡσ. 2, 2. 54, 1. Μιχ. 4, 1-2. Ζαχ. 8, 20-22 καὶ ἀλλαχοῦ Ψαλμ. 2, 7-8. 21, 28. 71, 8-11. 17. 85, 9 καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακὼβ ἐν Γεν. 22, 18. 12, 3. 18, 18. 22, 16-18. 26, 4. 28, 14. Ἡσ. 11, 10. 49, 6. 55, 4. Μαλαχ. 1, 11. Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐμφαίνεται παρὰ Ματθ. 8, 11. 22, 2 ἑξ. 28, 18-20. Μάρκ. 16, 15. 17-18. Λουκ. 1, 17, 24, 44-49. Πράξ. 15, 14. 16-17. Ἰδίως μετὰ τὴν ἀνάστασίν του ὁ Σωτὴρ ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του, ἵνα «μαθητεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη» καὶ γίνωσι «μάρτυρες»

αὐτοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου του «ἔν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ
Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς», καθ' ὅσον «τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας
κηρυχθήσεται ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ», καὶ «εἰς πάντα τὰ ἔθνη», δι' ὃ καὶ «ὅταν
ἔλθῃ ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ..... συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐ-
τοῦ πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 24, 14. 25, 31-32. 28, 19. 14. 24. Μάρκ. 16, 15.
Λουκ. 24, 47. Πράξ. 1, 8). Πράγματι δὲ οἱ Ἀπόστολοι, λαβόντες «τὴν χάριν
καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν» (Ῥωμ. 1, 5), ἐξε-
πλήρωσαν τὴν οἰκουμενικὴν ἀποστολὴν τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς μαρτυρίας
τῆς πίστεως εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τοιουτοτρόπως «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλ-
θεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν»
(Ῥωμ. 10, 18), τῆς Ἐκκλησίας ἀποβάσης οὕτω καθολικῆς καὶ οἰκουμενικῆς.
Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ θαυμαστὸν γεγονὸς τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκο-
στῆς χορηγηθείσης ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γλωσσολαλίας εἰς τοὺς Ἀπο-
στόλους ἐσήμαινεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὤφειλε νὰ ἀποβῇ Ἐκκλησία οὐχὶ μιᾶς
ἀλλὰ πάσης γλώσσης, «παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν», ἤτοι Ἐκκλησία
καθολική, ἵνα «πᾶς ὅς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται» (Πράξ.
2, 3 ἑξ. 21) καὶ «τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραήλ, σωθή-
σεται» (Ῥωμ. 11, 25-26).

Μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει τὸ τῆς καθολικότητος κατηγόρημα
ἀπεδόθη τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁμοίως ἐν τοπικῇ καὶ γεωγραφικῇ ἐννοίᾳ, ὥς τε ὀρθο-
δόξῳ καὶ μάλιστα ὡς «οἰκουμενικῇ» καὶ παγκοσμίῳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς το-
πικὰς Ἐκκλησίας, ἀρχαιόθεν φερόμενον ἤδη εἰς ἱκανὰ βαπτιστήρια σύμβολα,
τὸ Ἀποστολικόν, τὸ τῆς Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀρ-
χαῖα ἐκκλησιαστικὰ σύμβολα[38], εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους[39], τὰς Τοπι-
κάς, ὡς π.χ. τῆς Καρχηδόνος τοῦ 251[40], τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 269[41], τῆς Ἀλε-
ξανδρείας τοῦ 321[42] καὶ ἄλλας, ἐνωρίτερον δὲ εἰς τὸν ἅγιον Ἰγνάτιον Ἀντιο-
χείας, διά πρώτην φορὰν χρησιμοποιήσαντα τὸν ὅρον «καθολικὴ Ἐκκλη-
σία»[43], τὸ Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου Σμύρνης[44], τὸν Κλήμεντα Ἀλε-
ξανδρέα[45], τὸν Εἰρηναῖον[46], τὸν Μ. Ἀθανάσιον[47], τὸν Ἀλέξανδρον Ἀλεξαν-
δρείας, τὸν Τερτυλλιανόν, τὸν Κυπριανόν, τὸν Αὐγουστῖνον καὶ ἄλλους.
Ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν Μ. Βασιλείου, Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ τῶν δύο Γρη-
γορίων ἐθεωρεῖτο ἡ Ἐκκλησία ὡς «καθολικὴ» καὶ «οἰκουμενικὴ» καὶ παγκό-
σμιος καὶ πανανθρωπίνη, ἢ ὡς μία «πανταχοῦ ἀδελφότης» ἐπεκτεινομένη «ἀπὸ
περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης» καὶ διαρκῶς τείνουσα νὰ περιλάβῃ ἐν
ἑαυτῇ «πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίῳ» καὶ «διαλάβῃ πάντα τὰ πέρατα» τῆς Οἰκουμένης,
ὁλονὲν ἐπεκτεινομένη «κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ
καὶ ἕως τοῦ ἄκρου αὐτοῦ», ἵνα οὕτω «γενήσεται μία ποίμνη, εἷς Ποιμὴν»
(Ἰωάν. 10, 16), «ὥστε τὸν κόσμον ὅλον, εἰ οἷόν τε, συμφωνῆσαι καὶ εἰς ἓν ἐλ-
θεῖν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος»[48]. Καὶ τῆς καθολικότητος ταύτης ἔχει πλή-
ρη αὐτεπίγνωσιν καὶ αὐτοσυνείδησιν ἡ Ἐκκλησία, ὅταν διὰ τοῦ προφήτου
Ἠσαΐου 49, 20 ἀναφωνῇ: «στενός μοι ὁ τόπος, ποίησόν μοι τόπον, ἵνα κατοι-
κήσω»[49], ἐφ' ὅσον ὁ Θεός «ἔδωκεν» αὐτὴν «εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι εἰς σωτη-
ρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (49, 6). Ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν ἱερῶν Πατέρων ἐχαρα-
κτηρίζετο ἡ Ἐκκλησία ὡς μείζων τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, περιέχουσα ὅλην
τὴν οἰκουμένην καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐφ' ὅσον πάντες ἐκλήθησαν ὁ-

πως γίνωσιν ἓν ἐν Χριστῷ, ἢ νέος τις κόσμος, ἔχων τὸν Χριστὸν ὡς ἥλιον[50]. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἐν τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει ἐν ἀρχῇ μὲν κατὰ τὸν β´ καὶ γ´ αἰ. ἐξαίρεται περισσότερον ἡ πρώτη ἔννοια τῆς καθολικότητος, ἡ ποιοτική, ἀπὸ δὲ τοῦ δ´ αἰ. τονίζεται μᾶλλον ἡ δευτέρα ἔννοια αὐτῆς, ἡ ποσοτική, ἐνῷ οὐκ ὀλίγοι μεγάλοι Πατέρες ἐτόνιζον τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀληθείας καὶ ὀρθοδοξίας αὐτῆς[51], διακρίνοντες μεταξὺ τῆς «οἰκουμενικότητος», ὡς ἐκφραζούσης τὴν γεωγραφικὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς «καθολικότητος», ὡς ἐκφραζούσης κυρίως τὴν ποιοτικὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος αὐτῆς.

B.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων περὶ τῆς ἐννοίας τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτονόητος ἡ ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα τοῦ ὑπὸ διαπραγμάτευσιν θέματος ἡμῶν, τ. ἔ. τῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ[52]. *Ἡ ἀναπτυχθεῖσα δηλονότι ἔννοια τῆς καθολικότητος ἀποκλείει τὴν τοῦ ἀκράτου ἐθνικισμοῦ τοπικῆς τινος Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ὅστις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν προειρημένων, εἶναι ἀσυμβίβαστος τὸ μὲν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος γενικῶς *καὶ ἰδίως πρὸς τὴν δευτέραν τοιαύτην*, δῆλα δὴ τὴν τῆς *οἰκουμενικότητος καὶ παγκοσμιότητος τῆς ἐχούσης ὑπερεθνικὸν καὶ ὑπερχρονικὸν χαρακτῆρα* καὶ οἰκουμενικὴν ἀποστολὴν Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκτεινομένης «καθ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνον», τὸ δὲ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἥν, διασπῶν ὁ ἐθνικισμός, ἄγει εἰς διχοστασίας καὶ σχίσματα.

Ὡς γνωστόν, ὁ ἐθνικισμὸς ἀνεφάνη περιοδικῶς καὶ τοπικῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ κατά τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ὡς ἀπόρροια καὶ ἔκφρασις τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος καὶ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιοσυγρασίας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τῶν χριστιανικῶν λαῶν, προσδιοριζόμενος ἑκασταχοῦ ἐκ τῶν ἐθνοφυλετικῶν, γλωσσικῶν, πολιτιστικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἄλλων διαφορῶν καὶ ἰδιορρυθμιῶν τῶν λαῶν. Οὕτως ἐκρήξεις ἐκκλησιαστικοῦ ἐθνικισμοῦ, ἐκ λόγων ἐθνοφυλετικῶν, πολιτικῶν, γεωγραφικῶν κλπ. συναντῶμεν κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς Ἕλλησι, Λατίνοις, Ἄραψι καὶ ἄλλοις, μεταγενεστέρως δὲ παρὰ τοῖς Ρώσοις, ὡς ὁμοίως καὶ πολὺ περισσότερον παρὰ τοῖς ἀποσπασθεῖσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας διὰ τὸν λόγον κυρίως τοῦτον Ἀρμενίοις, Κόπταις, Ἰακωβίταις καὶ λοιποῖς μονοφυσιτικοῖς καὶ δυοφυσιτικοῖς λαοῖς, κατὰ δὲ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἐχαρακτηρίσθησαν τοπικαί τινες Ἐκκλησίαι ὡς «ἐθνικαί» ἐν τῇ Δύσει, εἶτα δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, *ἐν ᾗ ὠνομάσθησαν καὶ «αὐτοκέφαλοι» Ἐκκλησίαι.* Καὶ ἐν μὲν τῇ Δύσει ὡς «ἐθνικαί» Ἐκκλησίαι ἐχαραχτηρίσθησαν αἱ προσκαίρως προσλαβοῦσαι μορφήν τινα Γαλλικανισμοῦ καὶ Φεβρονινισμοῦ καὶ μεταγενεστέρως Προτεσταντικαί τινες Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ αἱ προσκαίρως ὁμοίως καὶ παροδικῶς παρασυρθεῖσαι εἰς εἶδός τι ἐθνοφυλετισμοῦ τοπικαί τινες Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, «ἐπὶ διασπάσει καὶ καταμελισμῷ τῆς Μιᾶς καὶ Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς μέρη καὶ τμήματα ἀπὸ φυλετικῶν παραδόσεων καὶ γλωσσικῶν ἰδιωμάτων γνωριζόμε-

να», ὡς ἔγραφεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακεὶμ Γ΄ ἐν ἔτει 1904 πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας[53α]. Ἐπὶ τούτοις εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἐθνικισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἔπαιξε σημαίνοντα ρόλον εἰς τὴν ἔκρηξιν καὶ τελείωσιν τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Ρώμης κατὰ τὸν θ΄ καὶ τὸν ια΄ αἰ.

Ἀλλ' ἐνταῦθα δέον νὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν Ὀρθόδοξον κατ' ἀνατολὰς Ἐκκλησίαν, εἰς ἣν κατὰ τοὺς νεωτέρους ἰδίᾳ χρόνους εὗρεν εἴσοδον τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν Πατριάρχην «ξένον τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὀθνεῖον πνεῦμα» τοῦ ἐθνικισμοῦ[53β], ὥστε ἠναγκάσθη αὕτη νὰ *καταδικάσῃ συνοδικῶς τοῦτον, ὡς δυνάμενον νὰ ἔχῃ καταστροφικὴν ἐπίπτωσιν ἐπὶ τῆς ἑνότητος καὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀπαραιτήτων καὶ ἀχωρίστων ἰδιοτήτων αὐτῆς ἐκφραζομένων κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ*. Πράγματι τοπικαί τινες Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι παρεσύρθησαν ἀτυχῶς ἐνίοτε εἰς ἄκρατόν τινα ἐθνικισμὸν καὶ φυλετισμόν, προσκολληθεῖσαι προσκαίρως ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ἔθνη καὶ κράτη καὶ γενόμεναι ἔστιν ὅτε ἀκούσια ὄργανα σωβινιστικῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν καὶ «θεραπαινίδες κοσμικῶν σκοπῶν καὶ πολιτικῶν προγραμμάτων»[53γ], ἐπὶ ἀθετήσει θεμελιωδῶν θεωρητικῶν καὶ κανονικῶν ἀρχῶν τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς ἀπορριπτούσης τὰς φυλετικὰς ἐν γένει διακρίσεις[53δ]. Ἐντεῦθεν καὶ ἀπησχόλησεν ἐντονώτερον τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὸ θέμα τοῦτο ἰδιαίτατα συνεπείᾳ ἐκδηλωθέντος κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὑπερμέτρου ἐθνικισμοῦ ὑπὸ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης συνεκροτήθη ἐν Κω/λει ἐν ἔτει 1872 τοπικὴ Σύνοδος, ἥτις *«κατέκρινε καὶ κατεδίκασε τὸν φυλετισμόν, τ. ἔ. τὰς φυλετικὰς διακρίσεις καὶ τὰς ἐθνικὰς ἔρεις καὶ ζήλους καὶ διχοστασίας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἀντικειμένας τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν»*, ὡς καὶ «τοὺς παραδεχομένους τὸν τοιοῦτον φυλετισμὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τολμῶντας παραπηγνύναι καινοφανεῖς φυλετικὰς παρασυναγωγάς». Δι' ὃ καὶ ἐχαρακτήρισε «τὸν φυλετισμὸν ὡς ξένον καὶ πολέμιον ἄντικρυς πρός τε τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἀπ' αἰώνων τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας πολίτευμα[53ε]. Ὥστε δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τοιούτου ἐθνικισμοῦ καὶ φυλετισμοῦ χαρακτηρισμὸς τοπικῆς τινος Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς «ἐθνικῆς» ἀντίκειται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς ἄλλας θεμελιώδεις ἀρχὰς αὐτῆς καὶ ἑπομένως ὀρθῶς ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς «αἱρετικός» ὁ ἐθνικισμὸς οὗτος καὶ ἄρα ἀποκρουστέος ἀπολύσεως[54]. Διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαιρῆται καὶ νὰ περιορίζηται καὶ σμικρύνηται καὶ συγχέηται ἡ μία καθολικὴ καὶ παγκόσμιος καὶ αἰώνιος Ἐκκλησία, ταυτιζομένη πρὸς μικρὰς τοπικὰς «ἐθνικάς» Ἐκκλησίας, γεωγραφικῶς μὲν περιοριζομένας καὶ ὑπερμέτρως ἐπηρεαζομένας ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς γλώσσης, τῆς ἰδιοσυγρασίας καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν διαφόρων λαῶν καὶ φυλῶν τῆς γῆς, ἐξυπηρετούσας δὲ ἐνίοτε μικροὺς καὶ προσκαίρους πολιτικοὺς καὶ κρατικοὺς σκοπούς, ὑπαγορευμένους ὑπὸ τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καὶ σωβινισμοῦ τῶν ἑαυτῶν λαῶν καὶ κρατῶν.

Καθ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18, 36), ἀλλ' ἔχει θείαν τὴν προέλευσιν, τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀποστολήν, ἐντεῦθεν καὶ εἶναι καθολικὴ καὶ παγκόσμιος μὲ χαρακτῆρα ὑπερεθνικόν, οἰκουμενικὸν

καὶ πανανθρώπινον, δι' ὃν λόγον ἐν αὐτῇ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην», «βάρβαρος καὶ Σκύθης», ἀλλὰ πάντες εἷς εἰσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Γαλ. 3, 28. Κολ. 3, 11, πρβλ. καὶ Ἐφ. 2, 14. Ῥωμ. 11, 12). Εἶναι ἑνιαῖον καὶ καθολικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ οὐ μεμέρισται, σῶμα πνευματικόν, ὅλον, ἀδιαίρετον, αἰώνιον, κυβερνώμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἁγία Γραφὴ διδάσκει τὴν ἑνότητα τῆς ἀνθρωπότητος, καταργηθεισῶν τῶν ἐθνικῶν μεταξὺ τῶν λαῶν διαφορῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν» (Κολ. 3, 11). Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ὁραματιστὴς τῆς Πάτμου εἶδεν «ὄχλον πολὺν ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἀρνίου» καὶ δοξολογοῦντας τὸν Θεόν (Ἀποκ. 7, 9 ἑξ.). Πρὸς τούτοις δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν αἱ τοπικαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ὅτι «οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν» (Ματθ. 6, 24) καὶ ὅτι «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μαλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5, 29). Βεβαίως ὀφείλουσι νὰ ἀποδίδωσιν αὗται «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι», ἀλλὰ πρὸ πάντων καὶ ὑπεράνω πάντων ὀφείλουσι νὰ ἀποδίδωσι «τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. 22, 21), διακονοῦσαι πιστῶς τὸ ἀπολυτρωτικὸν θέλημα καὶ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως, ἐνῷ ἐξ ἑνὸς πρέπει νὰ διδάσκωσι τοὺς πιστοὺς «ὑποτάσσεσθαι ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις» (Ῥωμ. 13, 1), ποιούμεναι «δεήσεις καὶ προσευχάς.... ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων» (Α΄ Τιμ. 2, 1-2), ἐξ ἄλλου δ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ γίνωνται «δοῦλοι ἀνθρώπων» (Α΄ Κορ. 3, 23) καὶ τῶν ἀνόμων σχεδίων τῶν κυβερνητῶν τῶν διαφόρων Κρατῶν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ «κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ» (Α΄ Ἰωάν. 2, 17), ἐνῷ ἡ Ἐκκλησία μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ἐργαζομένη διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς τὴν ἀπαρχὴν καὶ παρουσίαν ἐπ' αὐτῆς ἀποτελεῖ αὐτὴ αὕτη ἡ Ἐκκλησία. Ἀναμφιβόλως εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας τὸ τοπικιστικὸν καὶ ἐθνικιστικὸν πνεῦμα καὶ αἱ φυλετικαὶ διακρίσεις ἐνίων ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, κακῶς καὶ ἀπαραδέκτως χαρακτηριζομένων ὡς «ἐθνικῶν», αἵτινες ὅμως δέον νὰ ζῶσι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἑνότητι καὶ καθολικότητι τῆς μιᾶς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἑνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῇ μυστικῇ κοινωνίᾳ τοῦ πληρώματος τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρωτίστως εἶναι ζωὴ ἐν Χριστῷ καὶ κοινωνία ἀγάπης καὶ ἑνότης ἐν ἐλευθερίᾳ, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς ὀφείλουσι νὰ ζῶσιν ἐν τῇ ἑνότητι καὶ τῇ καθολικότητι καὶ τῇ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ ὡς μέλη τοῦ ἑνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Διὰ πάντα, λοιπόν, ταῦτα ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία κατεδίκασε τὸν ὑπέρμετρον ἐθνικισμόν, ὡς ἐπίσης ἀπεδοκίμασε καὶ τὴν ἐκκοσμίκευσιν καὶ γενικῶς πᾶσαν καθαρῶς κοσμικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάμειξιν καὶ τάσιν πρὸς «τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν» (Ματθ. 4, 8), μὴ ὑποκύψασα εἰς τὸν τρίτον πειρασμὸν τοῦ Κυρίου, ὡς ὑπέκυψεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ὁ ἐθνικισμὸς εἶναι ἀσυμβίβαστος γενικώτερον μὲν πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ θεανθρώπινον χαρακτῆρα αὐτῆς, εἰδικώτερον δὲ πρὸς τὴν καθολικότητα αὐτῆς καὶ τὴν ὀντολογικὴν ἑνότητα καὶ τὴν διαρκῆ κοινωνίαν τῶν ἐπὶ μέρους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας, αἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἐκφράζωσι τὴν καθολικότητα ἐν τῇ ἑνότητι καὶ ταυτότητι τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῆς διοικητικῆς διαρθρώ-

σεως καὶ κανονικῆς τάξεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ὀρθοδόξου συνοδικοῦ συστήματος.

Ταῦτα ὅμως λέγοντες οὐδόλως ὑποτιμῶμεν τὴν μεγάλην σημασίαν καὶ ἀποστολὴν τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Κράτους, πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἔχῃ ὃν λόγον ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα. Δι' ὃ καὶ ἀναγνωρίζει αὐτά, τηροῦσα θετικὴν ἔναντι αὐτῶν στάσιν καὶ σχέσιν καὶ ἐπιδιώκουσα ὅπως ὁδηγήσῃ πρὸς τὸν Θεὸν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη αὐτῶν καὶ ἑνώσῃ ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μεταβάλῃ εἰς ἕνα λαὸν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον πάντες ἔχουσιν ὁμοίως κληθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς σωτηρίαν καὶ πάντες εἶναι «εἷς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», ἀπορριπτομένης πάσης ἐθνικιστικῆς ἀποκλειστικότητος λαοῦ τινος. Κατὰ συνέπειαν ἀνάλογος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐθνικῶν Κρατῶν ἀφ' ἑτέρου σχέσις, δῆλα δὴ σχέσις συνυπάρξεως καὶ συναλληλίας καὶ συνεργασίας ἁρμονικῆς καὶ ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ ἀλληλεπιδράσεως. Ἡ σχέσις αὕτη καθωρίσθη ἔκπαλαι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης γενικῶς καὶ εἰδικώτερον τῶν ἑπομένων τεσσάρων κλασσικῶν κειμένων αὐτῆς, ἅτινα κέκτηνται αἰώνιον κῦρος καὶ ρυθμιστικὴν τῆς ἐν λόγῳ σχέσεως ἀξίαν καὶ δύναμιν. Ταῦτα εἶναι: α) ἡ μνημονευθεῖσα ἐντολὴ τοῦ θείου Ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. 22, 21), β) ὁ λόγος τοῦ Ἀπ. Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. 5, 29), γ) ὁ λόγος τοῦ Ἀπ. Παύλου «πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω, οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν» (Ῥωμ. 13, 1) καὶ δ) τὸ δέκατον τρίτον κεφάλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω καὶ τῆς ἄλλης συναφοῦς διδασκαλίας τῆς Κ. Διαθήκης καθωρίσθη ἡ τῆς συναλληλίας σχέσις μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ἢ τοῦ Κράτους, κατὰ τὴν ὁποίαν αὗται θεωροῦνται ὡς δύο αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων ἀρχαί, καὶ ἑπομένως δὲν πρέπει οὔτε νὰ συγχωνεύωνται καὶ ταυτίζωνται, οὔτε νὰ χωρίζωνται ἐντελῶς, οὔτε νὰ ἀλληλοϋποδουλῶνται ἢ ἀλληλοκαταδυναστεύωνται δι' ἀναρμοδίας ἐπεμβάσεως τῆς μιᾶς εἰς τὰ interna corporis τῆς ἄλλης, ἀλλὰ τοὐναντίον, διατηροῦσαι τὴν αὐτοτέλειαν καὶ αὐτονομίαν αὐτῶν, δέον νὰ ἐπιδιώκωσι συμφωνίαν ἐν πᾶσι, νὰ συνεργάζωνται ἁρμονικῶς καὶ νὰ ἀλληλοβοηθῶνται καὶ ἀλληλοπροάγωνται ἐν ἀμοιβαίῳ σεβασμῷ. Τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ πρῶτον μὲν ἑκατέρα ἔχει ἀνάγκην τῆς συμπαραστάσεως καὶ ἐπικουρίας τῆς ἄλλης, καὶ δὴ ἡ μὲν Πολιτεία τῆς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ βοηθείας τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη δὲ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως καὶ ἐπικουρίας τῆς Πολιτείας· δεύτερον δὲ ὅτι αἱ σφαῖραι ἐνεργείας ἀμφοτέρων δὲν εἶναι τελείως κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἐν πολλοῖς συμπίπτουσιν· καὶ τρίτον τὰ μέλη ἀμφοτέρων εἶναι οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι οἱ ἀπαρτίζοντες τὰς δύο ταύτας διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων κοινωνίας, ἀνήκοντες εἰς ἀμφοτέρας καὶ ἔχοντες ὡς χριστιανοὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, ἵνα ἀποδίδωσι «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. 22, 21). Πρόκειται, λοιπόν, περὶ δύο διαφόρων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων ὀργανισμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶναι θεανθρώπινος καὶ αὐτό-

νομος, ἐπὶ θείου, ἀναλλοιώτου καὶ αἰωνίου δικαίου στηριζόμενος, ὁ δὲ εἶναι καθαρῶς ἀνθρώπινος, ἐπὶ θετοῦ, εὐμεταβλήτου καὶ παροδικοῦ δικαίου στηριζόμενος. Πράγματι, ὅπως τὸ Κράτος εἶναι αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον, διεπόμενον ὑπὸ ἰδίου συντάγματος, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος, διεπομένη ὑπὸ τοῦ ἑαυτῆς συντάγματος τῶν ἱερῶν Κανόνων, οὕτω δὲ συμπορεύονται ὡς δύο συνάλληλοι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ρυθμίζουσαι ἐλευθέρως τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου αὐτῶν βάσει ἰδιαιτέρου ἑκάστη δικαίου, μὴ ἐπιτρεπομένης ὑπερβολικῆς συνδέσεως ἢ ὑποδουλώσεως τοπικῆς τινος Ἐκκλησίας εἰς τὸ Κράτος.

Πρὸς κατανόησιν τούτου δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐπὶ πλέον αἱ δύο αὗται αὐτεξούσιοι καὶ τέλειαι κοινωνίαι εἶναι διάφοροι κατὰ τὴν οὐσίαν, τὴν ἀποστολήν, τὸν σκοπὸν καὶ τὰ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ μέσα. Οὕτως ἡ μὲν Ἐκκλησία εἶναι ὑπερφυσικὴ κοινωνία, ἧς ἡ δομὴ καὶ ἡ ἀποστολὴ ὡρίσθη ἐφ' ἅπαξ καὶ ἀμεταβλήτως ὑπὸ τοῦ θείου Δομήτορος αὐτῆς, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, τὸ δὲ Κράτος εἶναι φυσικὴ κοινωνία ἀνθρώπων, ὑποκειμένη εἰς μεταβολάς, κατὰ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τῶν συγκροτούντων αὐτήν, καὶ ἐπιδιώκουσα τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν εἰρήνην καὶ ὑλικὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν. Ὥστε ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς μὲν Ἐκκλησίας κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπερφυσικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τῆς δὲ Πολιτείας καὶ τοῦ Ἔθνους ἐν τῇ περιοχῇ τῆς φυσικῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐκ τούτου δὲ καὶ χρησιμοποιοῦσιν ἀνάλογα ἑκάστη καὶ διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ὁ κύκλος τῆς δραστηριότητος καὶ ἁρμοδιότητος ἑκατέρας εἶναι διάφορος, καὶ ἑπομένως δύναται νὰ ἀποφεύγηται πᾶσα μεταξὺ αὐτῶν σύγχυσις ἢ ἀλληλεπέμβασις ἢ σύγκρουσις ἢ ὑποδούλωσις, ἐφ' ὅσον ἡ μὲν Ἐκκλησία περιορίζηται μόνον ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, τὸ δὲ κράτος μόνον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, καθὼς καὶ ἐπιβάλλεται νὰ γίνεται πάντοτε, καθ' ὅσον «τῶν μὲν πολιτικῶν ἀρχόντων ἴδιόν ἐστιν ἡ πολιτικὴ εὐπραξία, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις ποιμένων καὶ διδασκάλων», κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν Πατέρων[55].

Τούτων γενικῶς οὕτως ἐχόντων, αἱ ἀνὰ τὰ διάφορα Ἔθνη καὶ Κράτη ὑφιστάμεναι τοπικαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἔχουσιν ἀποστολὴν νὰ θεραπεύσωσι τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν πιστῶν, διακονοῦσαι τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς καὶ συμπορευόμεναι μετ' αὐτῶν καὶ ἀσκοῦσαι καὶ γενικωτέραν ἀγαθοποιὸν ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν ἐν πᾶσι, *χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζωνται καὶ νὰ συγχωνεύωνται μετ' αὐτῶν ἢ νὰ γίνωνται θεραπαινίδες καὶ ὄργανα ἐξυπηρετήσεως πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τῶν Κρατῶν, ἀντιθέτων πολλάκις πρὸς τὸν ἠθικὸν εὐαγγελικὸν νόμον, προσκολλώμεναι εἰς τὸ ἅρμα αὐτῶν καὶ κυριαρχούμεναι ὑπὸ ὑπερμέτρου ἐθνικισμοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ συγχέωσι καὶ ταυτίζωσι τὰς ἑαυτῶν ἐπὶ μέρους παροικίας καὶ χώρας καὶ τοὺς ἐθνικοὺς πολιτισμοὺς πρὸς τὴν μίαν ἀδιαίρετον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἱεροῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐξασθενήσει τῆς συνειδήσεως* τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται λόγος περὶ «ἐθνικῆς» Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ρωσίας ἢ τῆς Ρουμανίας κ.ο.κ., ἀλλὰ περὶ τῆς μιᾶς ἡνωμένης καὶ ἀδιαιρέτου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐν Ρωσίᾳ ἢ ἐν Ρουμανίᾳ κ.ο.κ. μακρὰν πάσης ἐθνικιστικῆς καὶ διασπαστικῆς τάσεως.

Παρὰ ταῦτα ὅμως δὲν ἀπορρίπτει ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησίας *τὸν καλῶς νοούμενον ὑγιᾶ ἐθνικισμόν,* τὸν ὑφιστάμενον καὶ κινούμενον ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσδιοριζόμενον καὶ περιοριζόμενον ὑπ' αὐτῶν. Οὐδὲ παραθεωρεῖ τὰς ἀξίας τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ λαῶν, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὀφείλει νὰ ἀσκῇ τὴν ἱεραποστολὴν αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὴν βούλησιν καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ θείου Ἱδρυτοῦ καὶ Ἀρχηγοῦ αὐτῆς (Ματθ. 28, 19-20) καὶ πρὸς τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων καὶ μάλιστα τοῦ τῶν ἐθνῶν μεγάλου Ἀποστόλου. Ἐντεῦθεν καὶ λαμβάνει πάντοτε ἐν μέτρῳ ὑπ' ὄψιν τὰς ἰδιορρυθμίας καὶ τὰς πολιτιστικὰς καὶ τὰς ἄλλας ἐθνοφυλετικὰς διαφορὰς τῶν διαφόρων λαῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους κηρύσσει τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑκάστου γλώσσῃ ἐν ᾗ καὶ δύναται νὰ λατρεύῃ ἕκαστος τὸν Θεὸν ἐλευθέρως, ἀναγνωρίζουσα τὸν ἰδιαίτερον ῥόλον, ὅν δύναται νὰ διαδραματίσῃ ἑκάστη τοπικὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ καθολικῇ ἀποστολῇ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁμοίως ἀναγνωρίζει ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πάντα τὰ ἔθνη ὡς ἰσάξια καὶ ἰσότιμα καὶ πάντας τοὺς λαοὺς ὡς ἐν ἀδελφικῇ σχέσει διατελοῦντας, οὐδένα θεωροῦσα ὡς ἀνώτερον ἢ ὡς ἐκλεκτὸν καὶ περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δ' ἐξ ἄλλου γνωστόν, ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία προσαρμόζεται εὐχερῶς πρὸς τὴν ἰδιοσυστασίαν καὶ νοοτροπίαν καὶ πρὸς τὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων λαῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνουσι ταῦτα εἰς τὴν δογματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, περιέχουσα καὶ προάγουσα πάντοτε τὰ πολύτιμα ἀγαθὰ τῆς πολιτιστικῆς δημιουργίας αὐτῶν, ἐνῷ ταυτοχρόνως ὀφείλει νὰ διακρατῇ ἀκεραίαν τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ νὰ παραμένῃ ἀναλλοιώτως ἡ αὐτὴ πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Πράγματι μεγάλη εἶναι ἡ προσαρμοστικὴ δύναμις καὶ ἱκανότης τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς ἐξαγιασμὸν καὶ ἐξύψωσιν τοῦ ἰδιάζοντος ἐθνικοῦ βίου τῶν ὀρθοδόξων λαῶν καὶ γενικῶς ἡ ἐπ' αὐτῶν σωτήριος ἐπίδρασις αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ μεθ' ἧς περιβάλλει αὐτοὺς στοργή, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ θεωρῶσιν οὗτοι τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς μητέρα καὶ ὡς ἰδικήν των Ἐκκλησίαν, ἀνευρίσκοντες ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἀληθινὴν μητρικὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν, ἣν καὶ πράγματι ἐπεδείξατο αὕτη πάντοτε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἰδίως κατὰ τὰς γνωστὰς κρισίμους ἱστορικὰς περιόδους μεγάλων ἐθνικῶν κινδύνων καὶ δοκιμασιῶν. Κατ' αὐτοὺς ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπρωτοστάτει καὶ μετεῖχεν ἐνεργῶς τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἀμύνης καὶ σωτηρίας ἢ ἀπελευθερώσεως τῶν λαῶν της, περιφρουροῦσα ἅμα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ γλῶσσαν καὶ ὑπόστασιν καθόλου αὐτῶν, οὕτω δὲ συνετέλεσεν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης προσέφερεν αὕτη μεγίστας ὑπηρεσίας καὶ ἀνεκτίμητον συμβολὴν εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν, ὡς καὶ τὴν καθόλου πρόοδον καὶ εὐημερίαν τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, συμπορευομένη πάντοτε μετ' αὐτῶν καὶ ἀντιμετωπίζουσα τὰ προβλήματα αὐτῶν, ὡς ἴδια ἑαυτῆς προβλήματα. Οὕτω δέ, εἰσχωροῦσα βαθέως ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς αὐτῶν, διαποτίζει καὶ ἐξαγιάζει ὅλον τὸν βίον αὐτῶν διατιθεμένη πάντοτε θετικῶς καὶ μητρικῶς πρὸς τὰ ὀρθόδοξα Ἔθνη καὶ τὰ λαϊκὰ Κράτη, ὧν ἀνεδείχθη στοργικὴ παιδαγωγός[56], πάντοτε δὲ ἀναπέμπει ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ καὶ τῇ ὑπολοίπῳ λατρείᾳ εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, τοῦ στρατοῦ αὐτῶν, τῶν βασιλέων καὶ ἀρχόντων αὐτῶν, ἐξαιρέτως δὲ

ἀναπέμπει «εὐχαριστήρια» πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὡς πρὸς τὴν «ὑπέρμαχον στρατηγόν» τὴν προμαχοῦσαν κατὰ τοὺς δικαίους ἐθνικοὺς ἀγῶνας. Τοιουτοτρόπως ἡ Ὀρθοδοξία ἐγένετο μεγάλη ἀναπλαστικὴ δύναμις, θρησκευτικὴ καὶ ἠθική, τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, ἀσκοῦσα βαθεῖαν ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν, προσέτι δὲ καὶ μέγας συνεκτικὸς μεταξὺ αὐτῶν δεσμός, δημιουργοῦσα κοινὰ βιώματα καὶ αἰσθήματα καὶ ἤθη. Γενικῶς ἡ ἱστορία τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μαρτυρεῖ, ὅτι αὗται ἔχουσι συνυφανθῆ μετὰ τῆς γενέσεως καὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν ὀρθοδόξων κρατῶν καὶ λαῶν καὶ συνδεθῆ τόσον στενῶς μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ βίου τῶν ἰδίων λαῶν, ὥστε ἐχαρακτηρίσθησαν ἐνίοτε ὑπό τινων καταχρηστικῶς ὡς «ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι»[57], οὐχὶ δ' ὅμως ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐκτεθείσῃ καὶ κατακριθείσῃ συνοδικῶς ἀπαραδέκτῳ σωβινιστικῇ ἐννοίᾳ. Ἡ ὕπαρξις αὐτῶν ἐγένετο ἐνιαχοῦ ἀνεκτὴ ἐκ τῆς ἀνάγκης πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων καὶ ἀναγκῶν καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἰδιαιτέρων χαρισμάτων καὶ ἰδιοτήτων τμημάτων τινῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἤθελον παρεκκλίνει ταῦτα ἐκ τῆς τροχιᾶς τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ζώσης παραδόσεως καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπεράνω καὶ πέραν τῶν ἐθνικῶν συνόρων καὶ τῶν φυλετικῶν, γλωσσικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐν γένει διακρίσεων. Αὗται δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διασπῶσι καὶ μερίζωσι τὸ ἑνιαῖον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ οὐδέποτε βεβαίως «μεμέρισται», ἄρα δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία του, ὡς τὸ σῶμα αὐτοῦ, παραμένει πάντοτε ἀμέριστος καὶ ἀδιαίρετος, καθὼς ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν τοιαύτη, παρὰ τὴν ὕπαρξιν τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ἢ «παροικιῶν», ὡς λ.χ. τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Φιλίππων, τῆς Κορίνθου, τῆς Ῥώμης κλπ., αἵτινες πᾶσαι ἐχαρακτηρίζοντο καὶ ἦσαν «καθολικαὶ» Ἐκκλησίαι, ἑνούμεναι περὶ τὴν κοινὴν τράπεζαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ ἐκφράζουσαι τὴν πίστιν των «εἰς μίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν», λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι κυρίως ἐν τῷ λειτουργικῷ χώρῳ καὶ χρόνῳ πραγματοποιεῖται ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζεται ἡ πραγματικότης τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν κανόνων 17 τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς καὶ 38 τῆς Πενθέκτης Συνόδου σχηματισθεισῶν συγχρόνων Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, αἵτινες, παρὰ τὸ διοικητικὸν αὐτοκέφαλον αὐτῶν — τὸ ὑποκείμενον ὅμως εἰς τὴν Πανορθόδοξον Σύνοδον — ζῶσιν ἐν ἀδιασπάστῳ ἑνότητι καὶ ἀγάπῃ διὰ τῆς κοινῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ λατρείας καὶ παραδόσεως καθόλου ἐν τῇ μυστικῇ ἑνότητι τῆς μιᾶς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ δι' αὐτῆς ἐν τῷ πληρώματι τῆς χάριτος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἣν ἔλαβον διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐπομένως τὸ «αὐτοκέφαλον» μὴ νοούμενον ἐθνικοπολιτικῶς δὲν αἴρει τὴν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὴν τῶν συγκροτούντων αὐτὴν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὸ συμπέρασμα τῶν εἰρημένων εἶναι, ὅτι ὁ στενὸς σύνδεσμος τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων *ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται εἰς βάρος τῆς ὑπερφυσικῆς ἑνότητος καὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀπευθύνεται πρὸς πάντας τοὺς λαούς, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ ἐθνικότητος καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους* - τέκνα τοῦ αὐτοῦ ἐπουρανίου Πατρός, ὅστις «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι» (Α' Τιμ. 2, 4), δι' ὃ καὶ ὁ

Σωτὴρ «ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν..... ὅλου τοῦ κόσμου» (Α΄ Ἰωάν. 2, 2), ἐντειλάμενος τοῖς Ἀποστόλοις ὅπως «πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξωσι τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει» (Μάρκ. 16, 15), «ἵνα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν» (Ἰωάν. 11, 52) καὶ ἀνακεφαλαιώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα (Ἐφ. 1, 10), ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς «ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς....., ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρά γε ψηλαφήσειεν αὐτὸν καὶ εὕροιεν» (Πράξ. 17, 26-27). Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐπιβάλλεται, ὅπως ἡ Ὀρθόδοξος *Ἐκκλησία ἐπιλύσῃ ἐν τῇ προπαρασκευαζομένῃ Πανορθοδόξῳ Συνόδῳ αὐτῆς καὶ τὸ ἀναιρετικὸν τῆς καθολικότητος καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ὀρθοδοξίας πρόβλημα καὶ λείψανον τῆς λεγομένης «ὀρθοδόξου διασπορᾶς», τὸ ἀποτελοῦν σκάνδαλον ἐν μέσῳ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου*[58].

Τοιαύτη, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος διδασκαλία περὶ τῆς ἰδιότητος τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐν αὐτῇ θέσις τῆς ἰδέας τοῦ ἐθνικισμοῦ. Καὶ ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς καθολικότητος εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι «καθολικὴ» κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν καὶ εἰς ἀπόλυτον βαθμόν, φορεὺς τῆς ἀληθοῦς καὶ γνησίας καθολικότητος ὅλων τῶν χριστιανικῶν αἰώνων, καθ' ὅσον κέκτηται τὴν ἰδιότητα τῆς καθολικότητος ὑπὸ τὴν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀναπτυχθεῖσαν διπλῆν καὶ πλήρη ἔννοιαν αὐτῆς, καὶ προσέτι εἶναι ἡ ἀδιάκοπος καὶ κανονικὴ συνέχεια καὶ προέκτασις καὶ ἐπιβίωσις τῆς ἀρχαίας «μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας» τοῦ ἱεροῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Πατέρων, «ὧν τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως ὡς πατρῷον κλῆρον φυλάττει ἄσυλον» αὕτη μέχρι τοῦ νῦν[59].

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. *Ἰω. Καρμίρη*, Δογματικῆς τμῆμα Ε΄. Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία. Ἀθῆναι 1973, σ. 235 ἑξ., 291 ἑξ., ἔνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. *G. Flororsky*, Sobornost: The catholicity of the Church, ἐν The Church of God. An Anglo-Russian Symposion. London 1934, σ. 53 ἑξ. *V. Lossky*, Du troisième attribut de l' Eglise, ἐν «Dieu vivant», Nr. 10 (1948) 79 ἑξ. *B. Zenkowsky*, Das Bild vom Menschen in der Ostkirche, Stuttgart 1951. *N. Afanassieff, A. Schmemann, J. Meyendorff*, Orthodoxy and catholicity, 1966. *V. Borovoy - C. Welch*, The Meaning of catholicity, ἐν «Ecum. Review» 16 (1963/64) 26 ἑξ. *D. Papandreou*, Überlegungen nach Uppsala zur Katholizität der Kirche, ἐν Stimmen der Orthodoxie zu Grundfragen des II. Vaticanums, Freiburg 1969, σ. 387 ἑξ. *K. Pursch*, Die wahre Katholizität, ἐν «Internationale Kirchliche Zeitschrift» 47 (1957) 6 ἑξ. *U. Küry*, Von der Katholizität der Kirche, αὐτόθι 58 (1968) 1 ἑξ. *A. de Poulpiquet*, La notion de catholicité (Questions théologiques), Paris 1910. *G. Thils*, La notion de catholicité de l' Eglise à l' époque moderne, ἐν «Ephemerides theologicae Lovanienses» 8 (1936) 5 ἑξ. *A. Rétif*, Catholicité, Paris 1956. *J. Witte*, Die Katholizität der Kirche, ἐν «Gregorianum» 42 (1961) 194 ἑξ. *H. Berkhof*, Die Katholizität der Kirche, Zürich 1964. *W. Beinert*, Um das dritte Kirchenattribut, Essen 1964. *Y. Congar*, Chrétiens désunis, Paris 1937. Τοῦ αὐτοῦ, L' Eglise une, sainte, catholique et apostolique. Mysterium Salutis 15, Paris 1970. Catholicité et Apostolicité. Documents d' étude preparés par la Commission «Catholicité et Apostolicité», ἐν «Irénikon» 43 (1970), 163-200 καὶ «Istina» 14 (1969) 3-190.

2. Π. χ. κατὰ τὸν *Ν. Νησιώτην*, ἡ καθολικότης εἶναι «nicht nur die Hauptfrage der Ekkle-

siologie, sondern auch eines der Hauptprobleme unseres interkonfessionellen Gesprächs über das Wesen der Kirche.... Die Katholizität der Kirche und ihre rechte Bedeutung für unsere Ekklesiologie und unsere kirchliche Existenz bleibt der Kern und das Hauptproblem im Gespräch der voneinander getrennten Christen» (Die qualitative Bedeutung der Katholizität, ἐν «Theol. Zeitschrift» 17 (1961) 259).

3. Πρβλ. καὶ *Γρηγορίου Νύσσης*, Εἰς ἐπιγραφὰς Ψαλμῶν, PG 44, 557.

4. Κατηχ. 18, 26, PG 33, 1048, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων (ΒΕΠ) 39, 241 ἑξ.

5. Κατήχ. 18, 28, PG 33, 1049, ΒΕΠ 39, 243.

6. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ παρετήρησεν ὁ *A. Harnack*, ὅτι «diese Aussagen Cyrill's über die Kirche enthalten die Quitessenz dessen, was die Griechen allezeit von der Kirche ausgesagt haben». (Dogmengeschichte II, 111). Ὁ δὲ *W. Beinert* χαρακτηρίζει τὸ ἀνωτέρω κείμενον τοῦ Κυρίλλου ὡς «das wichtigste und einflussreichste Dokument» περὶ τῆς καθολικότητος (Um das dritte Kirchenattribut, Essen 1964, σ. 70).

7. Βλ. *N. Nissiotis*, Die qualitative Bedeutung der Katholizität, ἔνθ' ἀν. σ. 259 ἑξ.

8. *Βικεντίου Λειρίνου*, Commonit. prim. 2, PL 50, 640.

9. *Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως*, Στρωμ. 7, 15. 17, ἐν Die Griech. Christl. Schriftsteller... Clemens Alexandrinus 3, 74-76. *Ὠριγένους*, Κατὰ Κέλσου 3, 59, PG 11, 1276. *Ἱππολύτου*, Ἔλεγχος κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων 9, 12, PG 16/3, 3387, ΒΕΠ 5, 353. *Ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων* συνεβούλευε πάντα ὀρθόδοξον: «Κἂν ποτε ἐπιδημῇς ἐν πόλεσι, μὴ ἁπλῶς ἐξέταζε ποῦ τὸ κυριακόν ἐστι (καὶ γὰρ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀσεβῶν αἱρέσεις κυριακὰ τὰ ἑαυτῶν σπήλαια καλεῖν ἐπιχειροῦσι), μηδὲ ποῦ ἐστιν ἁπλῶς ἡ ἐκκλησία, ἀλλὰ ποῦ ἐστιν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία» (Κατήχ. 18, 26, PG 33, 1048, ΒΕΠ 39, 242).

10. Π.χ. βλ. τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ λεγομένου Ἀθανασιανοῦ συμβόλου («quirunque» ἢ «fides catholica») παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. I² (Ἀθῆναι 1960), σ. 101, 104: «Ὅστις βούλεται σωθῆναι πρὸ πάντων χρὴ αὐτῷ τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν.... Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μή τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δυνήσεται».

11. Καὶ κατὰ τὸν *G. Florovsky*, «ὅταν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίουν τὸν ὅρον 'καθολικὴ' Ἐκκλησία, δὲν ἐννοοῦσαν μὲ αὐτὸν (μόνον) 'παγκόσμιος, οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία'. Τὸ βάρος καὶ ἡ ἔκφρασις τῆς φράσεως ἔπιπτε μᾶλλον εἰς τὴν 'ὀρθοδοξίαν' τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς 'μεγάλης' Ἐκκλησίας, τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ διασπαστικοῦ αἱρετισμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως. Ἐξέφραζε τὴν ἰδέαν τῆς ἀκεραιότητος καὶ καθαρότητος» (Θέματα Ὀρθοδόξου Θεολογίας, Ἀθῆναι 1973, σ. 194).

12. Μαρτύριον 16, 2. 19, 2. 8, 1, ΒΕΠ 3, 25. 26. 23.

13. Πρβλ. *Εὐσεβίου*, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 5, 16. *Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως*, Στρωμ. 7, 17. *Τερτυλλιανοῦ*, De praescr. 26, 30 κ.λ.π.

14. Διότι «die Katholizität verwirklicht sich wesentlich in der Lokalkirche, welche das Geheimnis der Erlösung in der Erwartung des zukünftigen Lebens in der Fülle lebt. Dieser Aspekt des erlösenden Mysteriums, welches sich auf Erden in der Lokalkirche um Bischof und eucharistischen Tisch verwirklicht, bewirkt, dass die Christen Teilhaber an der Gemeinschaft der Heiligen und aller Christen werden». *(D. Papandreou*, Überlegungen nach Uppsala zur Katholizität der Kirche, ἐν Stimmen der Orthodoxie, Freiburg 1969 σ. 420). Βλ. πλείονα παρὰ *J. Zizioulas*, La communauté euchristique et la Catholicité de l' Eglise, ἐν «Istina» 14 (1969) 67 ἑξ.

15. Βλ. καὶ *Εἰρηναίου*, Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπή..... 1, 10, 1-2, PG 7, 551-552, ΒΕΠ 5, 115-116. Πρβλ. αὐτόθι καὶ II, 31, 2. III, 4, 1 καὶ 11, 8. IV, 20, 1-2.

16. Ἐντεῦθεν γράφουσιν ὁ μὲν *Μητροφάνης Κριτόπουλος*, ὅτι οἱ Πατέρες ἐκάλεσαν τὴν Ἐκκλησίαν «καθολικὴν διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἁπανταχοῦ διεσπαρμένων μερικῶν καὶ κατὰ χώραν Ἐκκλησιῶν, αἱ πᾶσαν τῷ συνδέσμῳ τοῦ παναγίου Πνεύματος μίαν καὶ καθολικὴν ἀποτελοῦσιν» (Ὁμολογ. 7, παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, μν ἔ. τ. II², σ. 608), ὁ δὲ *Χ. Ἀνδροῦτσος* ὅτι «τὸ καθολική», λογικῶς μετὰ τοῦ «μία» τῆς πρώτης ἰδιότητος τῆς Ἐκκλησίας συναπτόμενον καὶ ἱστορικὴ κυρίως ἔκφρασις τοῦ ἑνιαίου ὄν, ἰσοῦται κατὰ τὸν λόγον τοῦτον τῷ «ὀρθόδοξος», σημαῖνον τὸ ἑνιαῖον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν διοικήσει, τὸ συνενοῦν τὰς πολλὰς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας. Αὕτη εἶναι ἡ κυρία σημασία τῆς λέξεως «καθολική» ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ οὕτω δὲ ἡρμήνευσε τὸ πρᾶγμα ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος (ἀνωτέρω), ἐκλήθησαν δὲ καὶ αἱ ἐπὶ μέρους παροικίαι «καθολικαί» Ἐκ-

κλησίαι, ὡς ἡ ἐν Σμύρνῃ, ὡς ταυτιζόμεναι δῆλα δὴ τῇ πίστει πρὸς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν καὶ ἑπομένως Ὀρθόδοξοι» (Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1907, σ. 280-281).

17. *Ἰγνατίου Ἀντιοχείας*, Σμυρν. 8, 2, PG 5, 713, ΒΕΠ 2, 281.

18. *Εὐγενίου Βουλγάρεως*, Θεολογικόν, Βενετία 1872, σ. 54.

19. *Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, Εἰς Κολοσ. ὁμιλ. 8, 2, PG 62, 353.

20. Βλ. καὶ *J. Zizioulas*, ἔνθ' ἀν. σ. 80: «L' Eglise est catholique uniquement par le fait qu' elle est là où est la présence du Christ (Ignace), c' est-à-dire par le fait qu' elle est inséparablement unie au Christ et constitue sa vraie présence dans l' histoire».

21. Ἀπάντησις αὐτῶν πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ' (1848), παρὰ *Ἰω. Καρμίρῃ*, μν. ἔ. τ. ΙΙ² (Graz 1968), σ. 1000.

22. *Βλ. καὶ Δ. Παπανδρέου*, ἔνθ' ἀν. σ. 424: «Die geschichtliche Katholizität der Kirche manifestiert sich in der treuen, unveränderlichen Wahrung der apostolischen Überlieferung, so wie sie im Neuen Testament enthalten ist und in der Tradition verkündet wird. Sie umspannt die geistliche Erfahrung aller Jahrhunerte, in einer lückenlosen Kontinuität von der apostolischen Zeit bis zur Gegenwart. Ständig weitet sie ihre Überlieferung zeitlich und räumlich aus. Sie ist nicht statisch, sondern dynamisch zu verstehen».

23. Παρὰ *Ἰω. Καρμίρῃ*, μν. ἔρ. Ι², σ. 305 ἑξ. βλ. καὶ *Κλήμεντος Ῥώμης*, Α' Κορ. 34, 6-7 (πρβλ. καὶ Δανιὴλ 7, 10): «Μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ ἐκέκραγον ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνειδήσει, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ» (ΒΕΠ 1, 26).

24. Μυσταγ. κεφ. 1, PG 91, 668.

25. *Μ. Βασιλείου*, Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 9, 22, PG 32, 108.

26. *Μαξίμου Ὁμολογητοῦ*, Μυσταγ. 2, PG 91, 668.

27. Κατήχ. 18, 26 PG 33, 1048, ΒΕΠ 39, 243.

28. Κατήχ. 18, 27 αὐτόθι.

29. Ὅθεν καὶ ὁ *Ἰσίδωρος Σεβίλλης* ὥριζε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς «catholicam universalis quasi kath' holon, id est secundum totum; non enim sicut conventicula haereticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilata diffenditur» (Etymol. VIII, 1, 1, PL 32, 293-294).

30. Ἀποστολ. Διαταγαὶ VIII, 10, 4, ΒΕΠ 2, 148.

31. Καὶ κατὰ τὴν *Ὁμολογίαν τοῦ Μογίλα* (1, 85), «ἄλλο θεμέλιον δὲν εἶναι τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ μόνος ὁ Χριστός...., διατὶ ὁ Χριστὸς δὲν ἐθεμελίωσε τὴν Ἐκκλησίαν του ἐπάνω εἰς ἀνθρώπους, μὰ ἀπάνω εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ ἀπάνω εἰς τὴν θείαν του διδασκαλίαν» (Παρὰ *Ἰω. Καρμίρῃ*, μν. ἔ. τ. ΙΙ², σ. 710).

32. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 10, 1, PG 62, 75.

33. Εἰς Ψαλμ. 44, 13, PG 55, 203.

34. Εἰς Ψαλμ. 144, 4, PG, 55, 470.

35. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 7, 2, PG 62, 52.

36. *Βλ. Ν. Νησιώτη*, ἔνθ' ἀν. σ. 278: «In dieeser vollendeten Katholizität lebt die Kirche in der Zeit und in der Ewigkeit und wartet auf die Endzeit, die Fülle ihrer Fülle, wenn Christus wiedererscheinen wird in seiner Herrlichkeit. Dort wird ihre Fülle erfüllt, und Christus wird dem Vater untertan werden, auf dass Gott sei alles in allem (1. Kor. 15, 28). Dort erreicht die qualitative Katholizität ihr endgültiges Pleroma als absolut verwirklichtes Einssein in vollkommener Gemeinschaft mit Gott».

37. Βλ. *Ἰω. Καρμίρῃ*, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 295 ἑξ.

38. Παρὰ *Ἰω. Καρμίρῃ*, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα.... τ. Ι², σ. 44 ἑξ. Βλ. καὶ *W. Beinert*, μν. ἔ. σ. 71 ἑξ.

39. Αὐτόθι, σ. 131, ἑξ.

40. Παρὰ *Ἀ. Ἀλιβιζάτου*, Οἱ ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθῆναι, 1949, σ. 220.

41. Παρ' *Εὐσεβίῳ*, Ἐκκλ. Ἱστ. 7, 30, 2, PG 20, 709.

42. Παρὰ *Σωκράτῃ*, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 1, 6, PG 67, 44.

43. Σμυρν. 8, 2, PG 5, 713.

44. Μαρτύριον, προοίμιον, 8, 1. 16, 2. 19, 2.

45. Στρωμ. 7, 17, PG, 9, 547. 551.

46. Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπή... I, 10, 1, PG, 7, 549. III, 11, 8, PG, 7, 885.

47. Ῥήσεις καὶ ἑρμην. παραβολῶν 37, PG 28, 724. Ἐπιστ. ἐγκ. 5, Ἐπιστ. ἑορτ. 11, 1, Ἀπολογ. κατὰ Ἀρειανῶν 28.

48. Βλ. παραπομπὰς παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 299. Ἐκ τῶν νεωτέρων περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν μόνον τὸν *Δοσίθεον Ἱεροσολύμων*, ὅστις γράφει ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία «πάντας τοὺς ἐν Χριστῷ πιστοὺς καθ' ὅλου περιέχει, οἵτινες εἰσὶ τὰ ἔθνη, ἡ δοθεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Χριστῷ κληρονομία καὶ κατάσχεσις, ἐξηπλωμένη εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς» (Ὁμολογ. 10, παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, Δογμ-συμβ. μνημεῖα II², 831).

49. Ταῦτα γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις εἰς τὴν πολυάνθρωπον τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐθέσπισεν, ἣ χρόνοις ὕστερον ἔμελλεν ἐπ' ἄκρον τῆς γῆς εἰς ἄκρα πληρώσειν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν» (*Γρηγορίου Νύσσης*, Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, PG 46, 577). Καὶ ὁ *Κύριλλος Ἀλεξανδρείας* παρατηρεῖ εἰς Ζαχ. 2, 5, PG 72, 33: «Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου καὶ τῶν αὐλαιῶν σου· πῆξον, μὴ φείσῃ· ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκτέτασον. Κατευρύνεται γὰρ ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ καὶ εἰς ἄπειρον ἐκτείνεται, ἀναριθμήτους ἀεὶ δεχομένη τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν».

50. Βλ. π.χ. *Ἀμβροσίου*, In Ps. 118, 12, n. 25, PL 15, 1369 καὶ ἄλλοι.

51. Βλ. *W. Beinert*, μν. ἔργ. σ. 36 ἑξ.

52. Σχετικὴ ἦτο ἡ πρὸ τεσσαρακονταετίας γενομένη παρ' ἡμῖν συζήτησις καὶ ἀρθρογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ ἐθνικισμοῦ ὑπὸ τριῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν: *Π. Μπρατσιώτου*, Κράτος, Ἔθνος, Ἐκκλησία, ἄρθρα ἐν «Ἀνάπλασις» 49 (1936), 53 ἑξ., καὶ «Ἐκκλησία» 14 (1939) 81 ἑξ., 114 ἑξ., ὡς καὶ μελέτη αὐτοῦ: Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία, Ἀθῆναι 1920, ἔτι δὲ καὶ ἀνακοίνωσις ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς αὐτῆς 13 (1938), 208 ἑξ., *Ἀ. Ἀλιβιζάτου*, ἐν «Ἐκκλησία» 14 (1936) 111 ἑξ., 15 (1937) 83 ἑξ., 98 ἑξ., ὡς καὶ ἐν Procès-Verbaux du prémier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes (1936), σ. 384 ἑξ., ἐν Ἐπιστ. Ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (1936-1937), σ. 68 ἑξ, ὡς καὶ μελέτη αὐτοῦ: Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1937. Περαιτέρω βλ. *Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου*, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία, Ἀθῆναι 1906. *Κ. Δυοβουνιώτου*, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, Ἀθῆναι 1916. *Χ. Ἀνδρούτσου*, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1920. *Ἀ. Ἀλιβιζάτου-S. Zankow*, Kirche und Staat, ἐν Procès - Verbaux ....., σ. 370-399. *S. Zankow*, Nation, Staat, Welt und Kirche im orthodoxen Osten als theologisches Problem, Sofia 1937. *Τοῦ αὐτοῦ*, Kirche und Nation im orthodoxen Osten, ἐν Die Kirche und das Staatsproblem in der Gegenwart, Genf 1935, σ. 207-213, ἐκδ. ὑπὸ Συμβουλίου Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑφ' οὗ ἐξεδόθη καί: Kirche, Staat und Mensch, Russisch-orthodoxe Studien, 1937. *J. Oldham* (ed.), The Report of the Conference at Oxford, July 1937, on Church, Community and State, London 1937. *Π. Παναγιωτάκου*, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, Ἀθῆναι 1939. *Π. Πουλίτσα*, Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἰδίᾳ ἐπὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπου, Ἀθῆναι 1946. *E. Peterson*, Das Problem des Nationalismus im alten Christentum, ἐν «Theol. Zeitschrift» 7 (1951) 81-91 *F. Heiler*, Katholizität und Nationalität, ἐν Hochkirche 14 (1932), 177 ἑξ. *A. Dempf*, Volk und Völker im Gottesreich, Augsburg 1932. *E. Shillito*, Nationalism, Man's other Religion, London 1932. *W. Künneth u. H. Schreiner* (Hrsg), Die Nation vor Gott, Berlin 1934, *W. A. Visser t' Hooft*, The Ecumenical Movement and the Racial Problem, Paris 1954. *Κ. Μουρατίδου*, Σχέσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1965, *Χ. Γιανναρᾶ*, Ἡ ἀπόφασις Oecumenismo καὶ ὁ ἐθνικισμὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐν περιοδ. «Σύνορον» No 38 (1966) 105 ἑξ. *Ἰω. Καρμίρη*, Συμβολὴ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Ἀθῆναι 1972 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σ. 18), ἔνθα καὶ ἡ ὑπόλοιπος Βιβλιογραφία.

53α. Παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα...., τ. II², σ. 1040.

53β. Αὐτόθι.

53γ. Αὐτόθι.

53δ. Βλ. καὶ *Π. Μπρατσιώτου*, ἄρθρον ἐν «Ἀνάπλασις» 49 (1936) 53, 57: «Κράτος, Ἔθνος καὶ Ἐκκλησία εἶναι τρεῖς ἔννοιαι στενώτατα συνδεδεμέναι παρὰ τῷ ὀρθοδόξῳ χριστιανικῷ κό-

σμῳ, πρᾶγμα ὅπερ δὲν σχετίζεται πρὸς τὴν ὑφὴν καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐξηγεῖται ἐξ ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν λόγων... Ἡ κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα στάσις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔναντι τῆς ἰδέας τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους ἀποτελεῖ παραγνώρισιν ἢ μᾶλλον προδοσίαν θεμελιωδεστάτων χριστιανικῶν ἀρχῶν». Ὁμοίως καὶ ἐν ἑτέρῳ ἄρθρῳ του ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» 14 (1936) 82, 83, κατακρίνει οὗτος «τὴν ὑπὲρ τὸ δέον προσκόλλησιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνότητος καὶ τὴν τυφλὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ ἅρμα τοῦ κράτους, μέχρι τοῦ σημείου νὰ υἱοθετήσῃ (ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία) καὶ νὰ δουλεύῃ τυφλῶς εἰς τὸν ἔκτοτε εἰσκωμάσαντα εἰς τὴν αὐτὴν ἄκρατον καὶ αὐτὸ τοῦτο εἰδωλολατρικὸν φυλετισμόν, ἐπὶ παραμελήσει τῆς ὑψηλῆς της πνευματικῆς ἀποστολῆς καὶ ἀθετήσει τοῦ γνησίου πνεύματος τῆς Ὀρθοδοξίας».

53ε. Παρὰ *Ἰω. Καρμίρη*, μν. ἔ. τ. ΙΙ², σ. 1014-1015.

54. Βλ. καὶ *Βλ. Λόσκυ*, Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, μεταφρ. Μ. Μιχαηλίδη, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 175/176: «Οὐδεμία διαφορὰ τῆς κτιστῆς φύσεως- φῦλον, γενεά, κοινωνικὴ τάξις, γλῶσσα ἢ μόρφωσις δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἑνότητα (καὶ τὴν καθολικότητα) τῆς Ἐκκλησίας· οὐδεμία πραγματικότης ποὺ διαχωρίζει, δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς 'Καθολικῆς'. Οὕτω καὶ ἡ ἔκφρασις 'ἐθνικὴ' Ἐκκλησία, συχνὰ χρησιμοποιουμένη σήμερον, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐσφαλμένη, μάλιστα δὲ καὶ αἱρετική, συμφώνως πρὸς τὸν ὅρον τῆς καταδίκης τοῦ φυλετισμοῦ, τὸν διατυπωθέντα τὸ 1872 ὑπὸ τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδόλως ὑπάρχει Ἐκκλησία Ἑβραίων ἢ Ἑλλήνων, Βαρβάρων ἢ Σκυθῶν, ὡς οὐδόλως ὑπάρχει Ἐκκλησία δούλων ἢ ἐλευθέρων, ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν. Δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ὁ μοναδικὸς καὶ ὅλος Χριστός, οὐράνιος κεφαλὴ τῆς πραγματοποιουμένης ἐδῶ εἰς τὴν γῆν καινῆς κτίσεως. Κεφαλὴ εἰς τὴν ὁποίαν τὰ μέλη τοῦ μοναδικοῦ σώματος εἶναι στενῶς συνδεδεμένα. Ἐδῶ πᾶσα ἰδιαιτέρα συνείδησις, συνδέουσα ἡμᾶς μὲ μίαν ἐθνικὴν ἢ πολιτικὴν κοινωνικὴν ἢ μορφωτικὴν ὁμάδα πρέπει νὰ ἐξαφανισθῇ, παραχωροῦσα τὴν θέσιν εἰς μίαν συνείδησιν 'καθ' ὅλον', ἡ ὁποία εἶναι μείζων καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς συνδεούσης ἡμᾶς μὲ τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος».

55. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας, λογ. 3, 12, PG 94, 1296-1297.

56. Καὶ κατὰ τὸν *Ἀ. Ἀλιβιζᾶτον*, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὄντως «ἀπέβη ἡ κυριαρχοῦσα τοῦ βίου τῶν ὀρθοδόξων λαῶν δύναμις, ἐφ' οὗ ἀνεξίτηλον ἐναπέθεσε τὴν σφραγῖδά της. Διὰ τοῦτο, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ καταχρήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ ἐσφαλμένης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διὰ σωβινιστικῆς ἐθνικιστικῆς κατευθύνσεως ἐπιδιώξεως δι' αὐτῆς ἐθνικιστικῶν σχεδίων καὶ βλέψεων, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἀποστρέφεται τὸν ἐθνικὸν βίον τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν αὐτῆς, οὐδὲ ἀπαρνεῖται ἐκ τῆς καθαρῶς ὀρθοδόξου ἐπόψεως τοῦτον· ὅλως τοὐναντίον εὐνοεῖ τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν καὶ εἰσχωρεῖ διὰ τῆς δράσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἐθνικῷ βίῳ, ἀκριβῶς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διεισδύσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐλογίας εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τοῦ ἐθνικοῦ βίου, καὶ δὴ ἐν τοσούτῳ βαθμῷ, ὥστε ἀποβαίνει τμῆμα ἀναπόσπαστον τούτου» (Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν «Ἐκκλησία» 15 (1937) 100). Πρὸ ἑνὸς δὲ ἔτους ὁ αὐτὸς ὀρθόδοξος Θεολόγος ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ λόγῳ του ἐνώπιον τοῦ Α΄ Συνεδρίου τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἡμῶν ἀνέφερεν ὡς «ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω τὸ θαῦμα τῶν Σλαυϊκῶν ἰδίᾳ καὶ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων λαῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία, κομίσασα εἰς τούτους τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, κατέστη εὐθὺς ἀμέσως δύναμις ἰδική των καὶ τμῆμα σπουδαιότατον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑποστάσεως καὶ ζωῆς καὶ δὴ εἰς τὸν αὐτὸν ἀπαραλλάκτως βαθμὸν εἰς τρόπον, ὥστε ἡ Ὀρθοδοξία νὰ εἶναι διὰ τοὺς Σλαύους καὶ τοὺς Ρουμάνους καὶ τοὺς Σύρους καὶ εἴς τινας ἄλλους ἀκριβῶς ὅ,τι εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας. Οὕτω δὲ ἡ Ὀρθοδοξία ἀπέβη οὐ μόνον δύναμις πνευματικὴ μεγάλη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἓν ἕκαστον ἔθνος, τὸ ὁποῖον θρησκευτικῶς ἐξυπηρετεῖ, ἀλλὰ μέγας συνεκτικὸς σύνδεσμος τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειάν της, διὰ τὴν κοινότητα τῆς θερμῆς θρησκευτικῆς ἀτμοσφαίρας, τὴν ὁποίαν πάντες καὶ ἐξ ἴσου ἀναπνέομεν» (ἐν Procès-Verbaux du premier Congrès de Théologie Orthodoxe, σ. 47-48).

57. Π.χ. ὁ *Δ. Μπαλᾶνος* ἐν ἀνακοινώσει του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν ὑπεστήριξε τὸν «ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν», εἰ καὶ ὑπό τινας περιορισμοὺς (Βλ. Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος, εἰς «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» 13 (1938) 212 ἑξ.)

58. Βλ. καὶ *J. Meyendorff*, Orthodoxie et Catholicisme, Paris 1965, σ. 45 «Il convient de regretter que la 'nationalisation' des autocéphalies ait provoqué, après 1920 dans la 'Diaspora' orthodoxe, notamment en Amérique, la violation du principe territorial, violation qui porte un tort

considerable au message orthodoxe dans le monde». Ἀκριβῶς ἡ δημιουργηθεῖσα ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ διασπορᾷ ἀντικανονικὴ κατάστασις τῆς συνυπάρξεως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ πλειόνων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων διαφόρων ἐθνικοτήτων, ἡ ἔχουσα πολλὰς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἰδίως ὡς δυσχεραίνουσα τὴν ὀρθόδοξον ἱεραποστολὴν καὶ τὴν πληρότητα τῆς καθολικότητος, καὶ γενικῶς ὁ σημειούμενος ἐνιαχοῦ τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου ὑπέρμετρος ἐθνικισμὸς καὶ φυλετισμός, ὤθησαν ἡμᾶς, ἵνα συμπεριλάβωμεν ἐν τῇ β' ἐκδόσει τῆς ἡμετέρας συλλογῆς «Δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (Graz 1968) καὶ τὸν μνημονευθέντα ὅρον τῆς ἐν Κων/λει Συνόδου τοῦ 1872, παρατηρήσαντες σχετικῶς τότε: «Ἡ συμπερίληψις ἐνταῦθα τοῦ ὅρου τῆς Συνόδου τοῦ 1872 ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν συνειδητοποίησιν ὑπὸ πάντων τῶν Ὀρθοδόξων τοῦ ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς θεωρητικὰς καὶ κανονικὰς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ, καὶ ἄρα εἰς τὸν τερματισμὸν τοῦ καὶ σήμερον κρατοῦντος ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὀρθοδόξῳ διασπορᾷ πεπλανημένου καὶ ἀντικανονικοῦ συστήματος τῆς συνυπάρξεως πλειόνων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων διαφόρων ἐθνικοτήτων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὅπερ ἐγένετο ἀνεκτὸν μόνον διὰ περιωρισμένην μεταβατικὴν περίοδον... Ἀλλ' ἂν ὁ ἐθνικισμὸς τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἶχεν ἐν τῷ παρελθόντι δικαιολογίαν τινά, ὡς ἐκ τῆς μακραίωνος σκληρᾶς δουλείας τῶν ὀρθοδόξων λαῶν ὑπὸ μὴ χριστιανικὰ κράτη καὶ ἐκ τῆς χαμηλῆς πνευματικῆς στάθμης αὐτῶν τούτων τῶν Ἐκκλησιῶν, νῦν ὅτε ἐξέλιπον, κατὰ τὸ πλεῖστον, οἱ λόγοι οὗτοι, ἐπιβάλλεται ἡ κατάπαυσις καὶ ὁ ἀποσκορακισμὸς τοῦ ξένου πρὸς τὰς ὀρθοδόξους ἀρχὰς ἐθνοφυλετισμοῦ. Ἑπομένως δὲν ἐπιτρέπεται ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ (πόλει ἢ ἐπαρχίᾳ) νὰ ἑδρεύωσι πλείονες τοῦ ἑνὸς ἐπίσκοποι, ἀσκοῦντες διαφόρους ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων δικαιοδοσίας λόγῳ διαφορᾶς τῆς ἐθνικότητος ἢ τῆς φυλῆς ἢ τῆς γλώσσης ἢ τοῦ λειτουργικοῦ τύπου. Ὅπως δηλονότι οἱ Ὀρθόδοξοι τοῦ αὐτοῦ τόπου ἔχουσι δογματικὴν ἑνότητα, τηροῦντες τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ὡς καὶ πνευματικὴν ἑνότητα, κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν μυστηρίων, οὕτως ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι καὶ πρακτικῶς διοικητικὴν ἑνότητα, ζῶντες ὑφ' ἕνα ἐπίσκοπον, ἐκπροσωποῦντα τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ ἀποτελοῦντες τὸ ἓν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ δὲν μερίζεται ἢ διαιρεῖται». (Δογμ. σ. συμβ. μνημεῖα, τ. II², σ. 1011, 1013/14).

59. *Θεοδωρήτου Κύρου,* Ἐπιστ. 89, P.G. 83, 1284. Πρβλ. καὶ *F. Heiler,* Urkirche und Ostkirche, München 1937, σ. 551-552, ἔνθα παρατηρεῖ οὗτος περὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τὰ ἑξῆς: «Sie ist katholisch 1. im *metaphysischen* Sinne, insofern sie in der grossen 'Gemeinschaft der Heiligen' lebt und webt und im Gebet sich unaufhörlich vereint mit den im Jenseits weilenden Gliedern des Leibes Christi, sowohl mit den im Paradieseslicht verklärten Heiligen wie mit den in der Hadesfinsternis harrenden Seelen. Sie ist katholisch 2. im *räumlichen* Sinne, insoferne sie die verschiedensten Rassen und Völkerschaften Asiens, Europas, Afrikas und Nordamerikas umfasst und einem jeden Volk in seiner Sprache das göttliche Offenbarungsgeheimnis verkündet und es in ihr anbeten lässt. Sie ist katholisch 3. im *zeitlichen* Sinne, insoferne sie die geistliche Erfahrung aller Jahrhunderte von der apostolischen Zeit bis zur Gegenwart umspannt und diese zweitausendjährige Kontinuität in der lückenlosen Reihe der bischöflichen Amtsträger anschaulich macht. Vor allem aber ist sie katholisch 4. im *inhaltlichen* Sinne, insoferne sie als lebendiger Organismus die polaren Gegensätze in einer *Synthese* und *Harmonie* zusammenfasst. Die östliche Kirche verbindet die starr und archaisch erscheinenden, unpersönlichen Institutionen des Dogmas, des kanonischen Rechtes und des Kultus mit der lebendigen mystischen Frömmigkeit der Gegenwart, die ganz persönlich zur Gottschau und Gotteinigung emporsteigt. Sie vereint die strenge Treue gegenüber der jahrhundertealten, unveränderten dogmatischen Traditionen mit einer grossen Freiheit und Elastizität des theologischen Denkens. Sie verbindet die strikte Anerkennung der kirchlichen Rechtsformen, der Kanones, mit der freien Anwendung auf Grund des Prinzips der 'Ökonomie'. Sie vermählt die hierarchische Leitung durch den Episkopat mit einer lebendigen Aktivität des Volkes, die sich nicht nur in der Verwaltung der Kirchengüter sondern auch in der Wahl der kirchlichen Amtsträger und in der feierlichen Zustimmung zu ihrer Weihe offenbart, ja, sogar in der Mitwirkung an den dogmatischen Entscheidungen der Konzile, die erst durch den consensus fidelium wahrhaft ökumenischen Charakter erlangen. Sie verbindet das auf der sakramentalen Weihe beruhende Amtspriestertum mit dem pneumatischen Enthusiasmus der Mönche, denen das persönliche Charisma der Seelsorge geschenkt ist, wie mit dem allgemeinen Priestertum der Gläubigen. Dieses wird nicht nur wirksam in der Mitarbeit an der kirchlichen Verwaltung und an der Wahl der Amtsträger, sondern

auch in der Verkündigung des Gotteswortes durch berufene Laien und in der Liturgie, am deutlichsten in dem Amen, mit dem das Volk die Einsetzungsworte und die Epiklese bekräftigt und in dem Axios, mit dem es die Diakonen und Priesterweihe bei der Überreichung der heiligen Gewandstücke bestätigt. Sie vereint die Überfülle und Pracht des Ritus, der Ikonenmalerei und des Kirchengesanges mit einer puritanischen Abweisung alles Fleischlich-Körperhaften in der Kunst und grossenteils auch in der Musik. Sie vermählt den herben und strengen Bussgeist mit der strahlenden Freude an der wunderbaren Schönheit und Liebe des Schöpfers und Erlösers. Sie vereint die weltabgewandte Jenseitsfrömmigkeit und brennende Ewigkeitshoffnung mit einer freudigen Bejahung des durch das Auferstehungswunder erneuerten und in der Eucharistie immer wieder verklärten Kosmos. Sie stellt neben das weltflüchtige Mönchs-Priestertum, welches der Welt das Beispiel der vollkommenen Nachfolge Jesu und des 'engelgleichen' Lebens geben will, das verheiratete Weltpriestertum, das, in allem mit dem Volk verwachsen, diesem im Heiligtum wie im Alltagsleben dient».

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Πανοσ. Ἀρχιμ. Μαξίμου ΑΓΙΩΡΓΟΥΣΗ

Εἶναι μεγάλη τιμὴ δι' ἐμὲ νὰ ἀπαντήσω εἰς τὴν ἐξαίρετον ὄντως εἰσήγησιν τοῦ κ. Ἰωάννου Καρμίρη, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐκφράζω τὰ αἰσθήματα ὅλων μας, ἐὰν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπαινέσω τὴν ἐξαίρετον σύνθεσιν τὴν ὁποίαν ὁ καθηγητὴς κ. Καρμίρης μᾶς προσέφερεν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐθνότητος. Ὄντως, ἡ βραχεῖα αὕτη εἰσήγησις ἀποτελεῖ περίληψιν τῆς κρατούσης ὑγιοῦς Ὀρθοδόξου διδασκαλίας ἐπὶ τῶν δύο τούτων ὑπὸ μελέτην θεμάτων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέμα τῆς καθολικότητος, ἐπιτρέψατέ μου νὰ ἐπισημάνω σημεῖα τινα σαφῶς ἐκπεφρασμένα εἰς τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Καρμίρη, ἅτινα χρήζουσιν ἰδιαιτέρας προσοχῆς, καθ' ὅσον μάλιστα ἔχουσι σχέσιν μετὰ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς εἰσηγήσεως, τοῦ διαπραγματευομένου τὸ περὶ ἐθνότητος θέμα. Θὰ ἀπαριθμήσω μόνον τὰ σημεῖα ταῦτα, ἄνευ σχολίων, ἕνεκεν ἐλλείψεως χρόνου. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι:

1. Ἡ σχέσις μεταξὺ καθολικότητος καὶ οἰκουμενικότητος τῆς Ἐκκλησίας.
2. Καθολικότης καὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι.
3. Ἡ Εὐχαριστιακὴ διάστασις τῆς καθολικότητος.
4. Καθολικότης καὶ ἱεραποστολή, καὶ
5. Ἡ ἐσχατολογικὴ διάστασις τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως ἐν τῇ εὐχαριστιακῇ καὶ ἐσχατολογικῇ διαστάσει αὐτῆς, εἶναι τὸ ὀρθὸν πλαίσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὀφείλει νὰ τοποθετηθῇ τὸ θέμα τῆς ἐθνότητος, καθὼς ἐπίσης, τὸ θέμα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ κράτους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ Ἐκκλησία εὕρηται ἐγκατεστημένη.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καθολικότητος ταύτης ὁ καθηγητὴς κ. Καρμίρης ὀρθῶς καὶ ἐντόνως καταδικάζει τὴν λύμην τοῦ φυλετισμοῦ, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ὁ φυλετισμὸς οὗτος, ὡσαύτως καλούμενος «ἐθνοφυλετισμός» ἢ «ἄκρατος ἐθνικισμὸς τοπικῆς τινος Ἐκκλησίας», ἐγένετο αἰτία πολλῆς θλίψεως διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς τὸ παρελθόν, ἰδίως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὰ ἴχνη αὐτοῦ δὲν ἔχουσιν εἰσέτι ἐξαλειφθῇ.

Ἐν ὁμοφωνίᾳ μετὰ τῶν πλέον διακεκριμένων συγχρόνων Ὀρθοδόξων Θεολόγων ὁ καθηγητὴς κ. Καρμίρης καταδικάζει τὸν ὅρον «Ἐθνικὴ Ἐκκλησία». Ὁ ὅρος οὗτος εἶναι ἀπαράδεκτος καθ' ὃ ἀσύμφωνος πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας[1]. Ὁ ἐλλογιμώτατος κ. καθηγητὴς καταδικάζει κατηγορηματικῶς πᾶν εἶδος φυλετισμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀκράτου μέχρι καὶ τοῦ ἐλαφρᾶς μορφῆς τοιούτου, ὡς αἵρεσιν. Ἐκφράζει λύπην διὰ πάσας ἐκείνας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τοπική τις Ἐκκλησία, ὅτε μὲν θεληματικῶς, ὅτε δὲ ἀθελήτως, καθίσταται «τὸ ὄργανον σωβινιστικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ κράτους, ἐν ἄκρᾳ ἀντιθέσει πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας». «Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας», διαπεραίνει, «εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιλύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς οὕτω καλουμένης Ὀρθοδόξου Διασπορᾶς, ἥτις, φέρουσα τὰ ἴχνη τοῦ φυλετισμοῦ, ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἑνότητα καὶ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶναι αἰτία μεγάλου σκανδάλου ἐντὸς τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ κατάλληλος διὰ τοῦτο τόπος εἶναι ἡ μέλλουσα νὰ συνέλθῃ Πανορθόδοξος Μεγάλη Σύνοδος. Ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ ὅπως, ἀφοῦ πρῶτον ἐκφράσω τὴν πλήρη ἐν προκειμένῳ συμφωνία μου μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Καρμίρη, διατυπώσω προσωπικὰς τινας σκέψεις.

Συνεχίζων καὶ ἐφαρμόζων τὴν σκέψιν τοῦ κ. καθηγητοῦ, ἐπιθυμῶ νὰ φέρω εἰς τὴν προσοχὴν σας τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ οὕτω καλουμένη «Ὀρθοδόξῳ Διασπορᾷ»[2] ἐν Ἀμερικῇ – παρομοίᾳ οὔσῃ πρὸς τῇ Διασπορᾷ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης –ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ θέμα τοῦ φυλετισμοῦ. Γνωστὸν τοῖς πᾶσι τυγχάνει ὅτι ἡ «Διασπορὰ» αὕτη εὕρηται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυλετιστικοῦ πνεύματος. Εἶναι πασιφανὲς διὰ τοὺς νοῦν Χριστοῦ καὶ νοῦν Ὀρθοδοξίας ἔχοντας ὅτι ἡ ρῆξις τῆς Ὀρθοδόξου ἑνότητος, εἰσέτι δὲ καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἄρνησις τῆς εὐχαριστιακῆς καὶ ἐσχατολογικῆς διαστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Διασπορᾷ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπαράτου τούτου φυλετισμοῦ.

Ἡ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Διασπορᾷ κρατοῦσα κατάστασις εἶναι γνωστή. Ἡ κανονικὴ ἀρχή, κατὰ τὴν ὁποίαν εἷς μόνον ἐπίσκοπος προΐσταται τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει[3], ἀρχὴ ἥτις βασίζεται ἐπὶ τῆς εὐχαριστιακῆς διαστάσεως τῆς Ἐκκλησίας, σπανίως ἢ μᾶλλον οὐδέποτε γίνεται σεβαστή. Τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Διασπορᾷ σύστημα εἶναι τὸ τῶν παραλλήλων δικαιοδοσιῶν. Κλασσικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου καὶ τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅπου οὐχὶ μόνον αἱ κανονικαί, ἀλλὰ καὶ αἱ μὴ κανονικαὶ δικαιοδοσίαι ἀντιπροσωπεύονται διὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν.

Ἔτι πλέον λυπηρὰ εἶναι ἡ κατάστασις τῶν ἐν τῇ Διασπορᾷ Ὀρθοδόξων κοινοτήτων. Πολλαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι οὐχὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ ἐθνικὰς λέσχας, αἵτινες χρησιμοποιοῦνται ὡς γέφυραι μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν καὶ τῆς πατρίας αὐτῶν γῆς, ἀντὶ νὰ εἶναι ἀληθεῖς ἐκκλησιαστικαὶ κοινότητες. Τὸ νὰ χρησιμοποιῶνται αἱ κοινότητες αὗται ὡς γέφυραι δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἐπιλήψιμον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπιλήψιμον εἶναι, ὅτι ἡ λειτουργία αὐτῶν ὡς γεφυρῶν εἶναι διά τινας ἐξ αὐτῶν ὁ μόνος λόγος τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Αἱ κοινότητες αὗται εὐκόλως διαλύονται, εὐθὺς ὡς ἐκπληρωθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Ὄντως, ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη γενεὰ παύουν νὰ ταυτίζωνται μὲ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα τῶν ὡς ἄνω κοινοτήτων. Ἀπορρίπτουν οὕτω τὴν Ὀρθοδοξίαν μαζὶ μὲ τὴν ἐθνικὴν λέσχην τῶν γονέων αὐτῶν,μετὰ τῆς ὁποίας ταυτίζουν τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Τί δέον γενέσθαι; Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο πρόβλημα, εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως, διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς «Ὀρθοδόξου Διασπορᾶς» ἡ Ὀρθόδοξος νεολαία ἐμποτισθῇ εἰς τὰ νάματα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐκλαμβανομένης οὐχὶ ἁπλῶς καὶ μόνον ὡς διδασκαλίας, ἀλλὰ πρωτίστως καὶ κυρίως ὡς τρόπου ζωῆς.

Ἐὰν κερδίσωμεν τὰς καρδίας τῶν νέων μας διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν, δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι ἀργότερον οὗτοι θὰ ἐνδιαφερθῶσι καὶ περὶ τῆς χώρας τῆς προελεύσεως τῶν γονέων αὐτῶν, περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παραδόσεως αὐτῆς. Ἄλλως, θὰ ἀπολέσωμεν τὴν Ὀρθόδοξον νεολαίαν τῆς Διασπορᾶς κατὰ τρόπον ὁριστικόν.

Εἶναι ἀπολύτως φυσικὸν διὰ τὴν Ὀρθόδοξον νεολαίαν, ὡς καὶ διὰ πᾶσαν νεολαίαν, νὰ ταυτίζηται μετὰ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν τῆς χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ διαβιοῖ. Ἔχουσα παγκοσμίαν διάστασιν, ἡ Ὀρθοδοξία ὀφείλει νὰ ἐνσωματώσῃ καὶ τὰς ἀξίας αὐτάς. Τότε ἡ Ὀρθοδοξία γίνεται ὅ,τι ὀφείλει νὰ εἶναι, ὁ ἀληθὴς δηλαδὴ συνδετικὸς κρῖκος, ὁ συνδέων πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους νέους οἱασδήποτε ἐθνικῆς προελεύσεως διὰ τῆς δημιουργίας εἰς αὐτοὺς μιᾶς κοινῆς, ἀληθοῦς Ὀρθοδόξου συνειδήσεως.

Ἡ ἑνότης τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὰς χώρας τῆς Ὀρθοδόξου Διασπορᾶς εἶναι ἐπιτακτική. Οὕτω φρονοῦν τόσον οἱ ἀφοσιωμένοι Ὀρθόδοξοι νέοι, ὅσον καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡμῶν ταγοί. Λίαν ἐνθαρρυντικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Διασπορᾷ σημαντικαὶ ὀργανώσεις νεολαίας συνεργάζονται μετὰ τῶν ἐπισήμων Διορθοδόξων Ὀργανώσεων. Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς τόσον διὰ τὴν Εὐρώπην, ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἀμερικήν. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην, ὁμοῦ μετὰ τῆς Διαρκοῦς Συνελεύσεως τῶν Ὀρθοδόξων Κανονικῶν Ἐπισκόπων (SCOBA) καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Ἑταιρείας (OTSA), λειτουργοῦν ἡ Διορθόδοξος Κίνησις Ἱεροσπουδαστῶν (OISM), καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀδελφότης (OCF). Ἡ τελευταία αὕτη συγκεντρώνει εἰς μίαν ἀδελφότητα τοὺς Ὀρθοδόξους φοιτητὰς ἐκ διαφόρων Πανεπιστημίων καὶ διαφόρων ἐθνικῶν προελεύσεων.

Ἔτι περισσοτέρα δραστηριότης ὀφείλει νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ τὴν ἑνοποίησιν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον. Αἱ προϋποθέσεις τῆς Ὀρθοδόξου ταὐτῆς ἑνότητος ἐν ποικιλομορφίᾳ ἤδη ὑπάρχουν. Αὗται εἶναι: Ἡ μία Ὀρθοδοξία καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς μιᾶς δεδομένης χώρας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Διασπορᾷ. Διάφοροι λειτουργικαὶ γλῶσσαι καὶ τυπικὰ δὲν ἀποκλείουν τὴν Ὀρθόδοξον ἑνότητα, ἐφ' ὅσον ὑπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας δεδομένης χριστιανικῆς κοινότητος καὶ χρησιμοποιοῦνται πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν.

Ἐπὶ πλέον, εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη ὅπως ἀποκατασταθῇ τὸ κανονικὸν Ὀρθόδοξον σύστημα, καθ' ὃ εἷς μόνον ἐπίσκοπος ἐπισκοπεύει ἑκάστης δεδομένης πόλεως. Ἐπὶ μέρους κοινότητες δύνανται νὰ διακρατήσουν τὴν διαφορότητα αὐτῶν ὡς «ἐθνικαὶ» κοινότητες ὑπὸ τὸν ἕνα τοῦτον ἐπίσκοπον. Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν συγκεκριμένην μορφὴν τῆς Ὀρθοδόξου ἑνότητος, αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ συζητηθῇ. Διάφορα παραδείγματα ἀπὸ καταστάσεις ἀναλόγους πρὸς τὴν σύγχρονον Ὀρθόδοξον Διασπορὰν ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς ὁδηγοὶ πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ συγχρόνου προβλήματος[4]. Τὸ μητροπολιτικὸν σύστημα μετὰ τῶν χωρεπισκόπων αὐτοῦ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς παραδεκτὴ βάσις διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος

τῆς ἑνότητος τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων ἐν τῇ διαφορότητι αὐτῶν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι νὰ εὕρωμεν τὴν Ὀρθόδοξον ταύτην ἑνότητα. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἑνότητος ταύτης εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐξασφαλίσωμεν ἑνοποιημένην, συντονισμένην καὶ ἀποτελεσματικὴν Ὀρθόδοξον μαρτυρίαν ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῆς Ὀρθοδόξου Διασπορᾶς καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ γενικῶς κόσμῳ ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ κράτους, ἐπιθυμῶ νὰ ἐπισημάνω ὅτι ὑφίστανται καὶ ἄλλοι τύποι σχέσεων, πλὴν τῶν σχέσεων συμφωνίας, ἁρμονίας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Ὁ τελευταῖος οὗτος τύπος δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι πλειονότης. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πλέον ἁρμόζουσα εἰς τὰς χώρας ὅπου ὑπάρχει ἀδιαφορία εἴτε ἀκόμη καὶ ἐχθρότης τοῦ κράτους ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, ἰδίως δὲ ἐκεῖ ὅπου τὸ κράτος δύναται νὰ χρησιμοποιῇ τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ σκοπῶν, καθὼς καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ κ. Καρμίρη, «αἱ τοπικαὶ Ἐκκλησίαι ταυτίζονται πρὸς τὸ κράτος ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἰδίας αὐτῶν εὐεξίας καὶ ἐπὶ προδοσίᾳ τῶν ἱερῶν αὐτῶν σκοπῶν», εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως ἡ Ἐκκλησία ἀποχωρίζῃ ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ κράτους.

Ὁ καισαροπαπισμὸς εἶναι διὰ τὴν Ὀρθόδοξον καθολικὴν συνείδησιν ἐξ ἴσου ἀπορριπτέος ὅσον καὶ ἡ ἀντίθεσις αὐτοῦ, ἡ θεοκρατία, ἕνεκεν τῆς συγχύσεως ἣν ἀμφότερα τὰ συστήματα ταῦτα εἰσάγουν μεταξὺ τῆς βασιλείας τοῦ καίσαρος καὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρὰ ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀνάγκας, ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ κράτους. Τὸ τοιοῦτον ἀποδεικνύεται ἐκεῖ ὅπου πολιτικὰ καθεστῶτα εἶναι ἀδιάφορα ἢ ἀκόμη καὶ ἐχθρικὰ ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως, ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἔτι μᾶλλον ἐλευθέρα πρὸς τὴν ἄνευ ἐμποδίων ἐπιδίωξιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς ὅταν δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ κάμνῃ συμβιβασμοὺς πρὸς χάριν τοῦ κράτους, εἰς ἀντίδοσιν διὰ τὴν παρεχομένην πρὸς αὐτὴν «προστασίαν». Ἡ Ἐκκλησία ἵσταται εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς πόδας τότε μόνον, ὅτε δὲν ὑπάρχει κίνδυνος δι' αὐτὴν νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν αὐτῆς «ἀντὶ πινακίου φακῆς» ἤ, ὡς εὐφυῶς ἐλέχθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Συνεδρίου τούτου, νὰ ἀνταλλάξῃ τὸ ἐσχατολογικὸν «νῦν» μὲ τὸ «νῦν» τοῦ κόσμου τούτου, οὗ τὸ σχῆμα παράγει (Α΄ Κορ. 7.31), νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μὲ τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου τούτου[5].

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλαδιμήρου Λόσσκυ, «Ἡ καθολικὴ συνείδησις: Ἀνθρωπολογικαὶ ἐπιπτώσεις τοῦ Δόγματος τῆς Ἐκκλησίας», ἐν *Κατ' εἰκόνα καὶ Ὁμοίωσιν* (τύποις Ἁγίου Βλαδιμήρου, 1974), σ. 181.

2. Ὁ ὅρος «διασπορά», ἐφαρμοζόμενος εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς προερχομένας ἐκ τῆς Ὀρθοδόξου μεταναστεύσεως ἐν Δυτικῇ Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ, δὲν εἶναι πλέον σωστός. Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται ἔχουν ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ ἐπὶ σειρὰν δεκαετιῶν, καί, τινὲς ἐξ αὐτῶν τοὐλάχιστον, παίζουσι σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν νέων αὐτῶν χωρῶν. Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις Ἀμερικῆς π.χ. ἡ Ὀρθοδοξία ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὡς ἡ «τετάρτη μείζων πίστις» τῆς χώρας. Θὰ ἦτο ἀκριβέστερον ἂν ἐγίνετο λόγος περὶ τοπικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν χωρῶν, ἐν αἷς αἱ Ἐκκλησίαι αὗται διαβιοῦν.

3. Ἴδε Ἰω. Μέγιεντορφ, *Ὀρθοδοξία καὶ καθολικισμός* (Νέα Ὑόρκη, Sheck and Ward, 1966), σσ. 107-118.

4. Αὐτόθι, σσ. 111-113.

5. Ἴδε Θεοδώρου Στυλιανοπούλου, «Ἱστορικαὶ καὶ Ἐσχατολογικαὶ ὄψεις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην», ἄρθρον δημοσιευόμενον ἀλλαχοῦ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. Thomas ΗΟΡΚΟ

Η εἰσήγηση τοῦ καθ. Καρμίρη εἶναι στ' ἀλήθεια μιὰ θαυμάσια καὶ ὁλοκληρωμένη ἔκθεση τῶν βασικῶν διδασκαλιῶν τῆς ὀρθόδοξης πίστεως πάνω στὸ θέμα τῆς *Καθολικότητας καὶ τοῦ Ἐθνικισμοῦ*. Πιστεύω ὅτι ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς παρουσίασε ὁ σεβαστὸς ὁμιλητὴς πρέπει νὰ οἰκοδομήσει καὶ νὰ ἑρμηνεύσει τὶς σκέψεις, τὶς πράξεις καὶ τὶς ἐλπίδες μας, τόσο ὡς θεολόγων ὅσο καὶ ὡς πιστῶν τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας.

Θὰ ἤθελα μόνο νὰ θέσω γιὰ τὴ συζήτησή μας ὡρισμένα ἐρωτήματα, ποὺ ἔρχονται στὸ νοῦ μου ὕστερα ἀπὸ τὴ θαυμάσια αὐτὴ εἰσήγηση. Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ ἀπαντήσουν οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι γενικά· ἐλπίζω ἀκόμα ὅτι ἴσως ἀπασχολήσουν τὶς συζητήσεις στὶς ὁμάδες καὶ στὴν ὁλομέλεια τοῦ παρόντος Συνεδρίου.

1. Πῶς θὰ ἐκτιμήσουμε σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία τὴν πράξη τοῦ βαπτισμοῦ τῶν ἐθνῶν στὸ παρελθόν; Θὰ δοῦμε τὴν πράξη αὐτὴ ὡς πρέπουσα καὶ ὀρθή, ποὺ ἴσως θὰ ἦταν καὶ σήμερα ἀναγκαία σὲ ὡρισμένα μέρη τοῦ κόσμου, π.χ. τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου οἱ λαοὶ ἔχουν ἀκόμα τὴ γνήσια συνείδηση μιᾶς φυλῆς; Ἢ θὰ δοῦμε τὴν πράξη αὐτὴ ὡς λάθος τοῦ παρελθόντος, ποὺ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ συμβεῖ οὔτε καὶ νὰ ἐπαναληφθεῖ σήμερα;

2. Πῶς θὰ ἐκτιμήσουμε, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, τὴν ἱστορία καὶ τὴν παροῦσα κατάσταση τῶν λαῶν ἐκείνων, ποὺ βαπτίσθηκαν ὡς ἐθνικὰ σύνολα καὶ ποὺ θεωρήθηκαν ἄλλοτε, καὶ ἴσως ἀκόμα θεωροῦνται, ὡς χριστιανικὰ κράτη; Μποροῦν τὰ κράτη αὐτὰ νὰ θεωρηθοῦν σὲ σωστὴ ἔννοια ὡς «ὀρθόδοξα» καὶ χριστιανικά, καὶ ἂν ναί, πῶς; ἂν ὄχι, γιατί;

3. Μποροῦμε νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν καθ. Καρμίρη, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα μπορεῖ νὰ γίνει, σὲ σχέση μὲ τὰ σύγχρονα κράτη —εἴτε δημοκρατικὰ εἴτε σοσιαλιστικά, εἴτε ὁποιουδήποτε ἄλλου καθεστῶτος— «ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος;» Τί γνώμη ἔχουμε γιὰ τὸ θέμα ποὺ ἔθεσε στὴν εἰσήγησή του ὁ π. Schmemann, ὅτι δηλ. οἱ ὀρθόδοξες ἐθνικὲς Ἐκκλησίες σήμερα λειτουργοῦν στὴν πραγματικότητα μᾶλλον ὡς «σώματα», ἐνῶ «ψυχὴ» τους εἶναι ἡ μάταιη προσπάθεια νὰ διατηρήσουν ζωντανὸ —ὡς ἀνάμνηση ἢ ὡς ἐλπίδα— τὸν «χριστιανικὸ κόσμο» τοῦ παρελθόντος, ποὺ ἀναπότρεπτα ἐξαφανίσθηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία;

4. Μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σήμερα, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, μία τυπικὴ συμμαχία ἀνάμεσα στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ σὲ ὁποιοδήποτε σύγχρονο κράτος ἢ πολιτεία, καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνταποκρίνεται θετικὰ τόσο στὴν πίστη καὶ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ στὶς ζωτικὲς συνθῆκες τῆς σύγχρονης ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς; Μήπως πλήρωσε καλόγνωμα ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ παρελθὸν καὶ στὸ παρὸν γιὰ τὸ ὁποιοδήποτε κέρδος ποὺ ἀποκόμισε καὶ ποὺ ἀκόμα ἀποκομίζει ἀπὸ τὶς τυπικὲς συμμαχίες της μὲ τὶς λαϊκὲς κυβερνήσεις καὶ ἐξουσίες; Μήπως οἱ συμμαχίες αὐτὲς στὴν πραγματικότητα ἐμποδίζουν τὴν Ἐκκλησία στὴν ἐλεύθερη μαρτυρία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ ἔθνη;

5. Πῶς θὰ διακρίνουμε σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, τὸ *ἔθνος* ἀπὸ τὸ *κράτος;* Κάνουμε πάντοτε τὶς πρέπουσες διακρίσεις; Δὲν εἶναι συχνὰ οἱ ἑρμηνεῖες μας, σχετικὰ μὲ τὰ θέματα αὐτά, ἐσφαλμένες καὶ παραπλανητικές; Μήπως μὲ μιὰ ἐσφαλμένη ἑρμηνεία, λ.χ. τοῦ γεγονότος τῆς Πεντηκοστῆς, δὲν ἐξαγιάζουμε στὴν οὐσία αὐτὴ «τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὰ ἔθνη», τὴν ὁποία ἡ Γραφὴ παρουσιάζει ὡς ἀποτέλεσμα ἁμαρτωλῆς ὑπεροψίας; Μάλιστα ὅπως ψάλλουμε στὴν Ἐκκλησία:

«Ὅτε καταβὰς τὰς γλώσσας συνέχεε,
διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὕψιστος·
ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν,
εἰς ἑνότητα πάντας ἐκάλεσε....»

(Κοντάκιο τῆς Πεντηκοστῆς)

Φρονῶ ὅτι ἐπιβάλλεται μεγαλύτερη ἀκρίβεια καὶ σαφήνεια στὶς βιβλικὲς ἑρμηνεῖες καὶ στὶς θεολογικές μας ἐκτιμήσεις σχετικὰ μὲ τὸ κράτος, τὸ ἔθνος, τὸ φυλετισμὸ καὶ τὴν ἐθνικότητα.

6. Πῶς θὰ διακρίνουμε ἀκόμα θεολογικὰ τὸν θεάρεστο πατριωτισμὸ ἀπὸ τὸν ἀντίθεο φυλετισμό; Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ «ἀκραῖος» ἢ «ὑπερβολικὸς» ἐθνικισμὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀφοσίωση εἶναι ἐσφαλμένες, ἐνῶ ὁ «μέτριος» ἐθνικισμὸς εἶναι παραδεκτὸς καὶ ὁ «ἀνεπαρκὴς» ἐθνικισμὸς εἶναι ἁμαρτωλός; Μὲ ἄλλα λόγια, εἶναι ἁπλῶς θέμα *βαθμοῦ* ἀφοσιώσεως στὴ πατρίδα καὶ στὸ λαό της, αὐτὸ ποὺ κάνει τὸν ἐθνικισμὸ σωστὸ ἢ ἁμαρτωλό; Ἢ μήπως δὲν ὑπάρχει ἕνας καλύτερος καὶ ἀκριβέστερος τρόπος νὰ ὁρίσουμε τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' ἕναν ὑγιὴ καὶ ἅγιο πατριωτισμὸ καὶ σ' ἕναν ἁμαρτωλὸ καὶ ἀνόσιο σωβινισμό; Μ' ἕνα λόγο, δὲν εἶναι καλύτερο νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὑπάρχει ἕνας *σωστὸς* ἐθνικισμὸς καὶ ἕνας «ὑπερβολικὸς» ἐθνικισμὸς ἢ ἕνας «ἀνεπαρκὴς» ἐθνικισμός;

7. Εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ ἐθνικισμοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία μιὰ θετικὴ ἀξία, ποὺ πρέπει σὲ κάθε περίπτωση νὰ ἑδραιωθεῖ, νὰ διαδοθεῖ ζωτικὰ καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ; Δὲν πρέπει νὰ δεχθοῦμε ἀπὸ θεολογικὴ ἄποψη, ὅτι ὑπάρχουν καταστάσεις ὅπου οἱ ἄνθρωποι ὄχι μόνο πρέπει νὰ ὑπερβοῦν τὶς συνθῆκες τοῦ ἐθνικισμοῦ τους - ὄχι τῆς ὑπηκοότητος ἀλλὰ τοῦ φυλετισμοῦ - ἀλλὰ καὶ ἴσως νὰ *ἀρνηθοῦν* αὐτὴ τὴν ἐθνικότητα γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν γειτόνων τους, γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν ἐχθρῶν τους; Δὲν πρέπει νὰ διδαχθοῦμε κάτι γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Ἁγίων;

8. Ἐπίσης, ἔχουμε πράγματι στὴν Ἐκκλησία μιὰ σωστὴ «θεολογία τῆς ἐθνικότητος»; Μιλοῦμε συχνὰ γιὰ τὶς ταχύτατες ἀλλαγὲς στὶς συνθῆκες τοῦ κόσμου. Οἱ συνθῆκες αὐτὲς ὅπως π.χ. στὴν Ἀμερική, ὕστερα ἀπὸ γενεὲς γάμων ἀνάμεσα σὲ ἄτομα διαφόρων φυλῶν καὶ ἐθνικοτήτων, δημιουργοῦν σοβαρὴ σύγχυση πάνω στὸ ζήτημα αὐτό. Πολλοὶ ἄνθρωποι βρίσκονται σὲ μεγάλη δυσκολία νὰ καθορίσουν τὴν «ἐθνικότητά» τους. Αὐτὸ εἶναι βέβαια ὁ πιὸ κύριος λόγος γιὰ τὴν «κρίση ταυτότητος» ποὺ πολλοὶ ἀντιμετωπίζουν. Εἶναι ὅμως μιὰ κρίση, ποὺ πιστεύω ὅτι πολλοὶ ὀρθόδοξοι —καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμα— θὰ τὴν ἀντιμετωπίσουν μόνο μὲ τὴν δυνατότητα νὰ ταυτισθοῦν ὡς χριστιανοί, ὀρθόδοξοι χριστιανοί. Χρειάζεται μήπως νὰ ὑπενθυμήσω πάνω στὸ ζήτημα αὐτὸ τὰ προβλήματα ποὺ προκάλεσε ἡ μετανάστευση; Θὰ ἀναφέρω μόνο ὅτι ὁ κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ποὺ ἀντιπροσωπεύω στὸ Συνέδριο αὐτό, ἔχει γερμανικὸ ὄνομα, γεννήθηκε στὴν Ἐσθονία, μεγάλωσε καὶ μορφώθηκε

στὴ Γαλλία, εἶναι ὑπήκοος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, διδάσκει καὶ τελεῖ τὴ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας στὰ ἀγγλικά, ἐργάζεται μὲ τέλεια ἀφιέρωση ἀνάμεσα στὶς πολυ-φυλετικὲς καὶ πολυ-ἐθνικὲς αὐτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ ἀγκαλιάζει ὄχι μόνο τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, μαζί μὲ τὴ Χαβάϊ καὶ τὴν Ἀλάσκα, τοὺς Ἐσκιμώους της, καὶ τοὺς Ἰνδιάνους τῶν Ἀλεαρίδων καὶ τῶν νήσων Tlingit, ἀλλὰ καὶ τὶς χῶρες τοῦ Καναδᾶ καὶ τοῦ Μεξικοῦ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θεωρεῖται ὡς πρὸς τὴν ἐθνικότητα ρῶσος, ὅπως καὶ πράγματι εἶναι!

Δὲν λέγει ἡ κατάσταση αὐτὴ τίποτα σχετικὰ μὲ τὶς παραδοσιακὲς μας ἀντιλήψεις ὡς πρὸς τὰ ὀρθόδοξα χριστιανικὰ κράτη, τὶς ἐθνικότητες, τὶς γλῶσσες καὶ τοὺς πολιτισμούς;

9. Τί θέση κατέχει ὁ ἐθνικισμὸς στὴν Ἐκκλησία μας σὲ σχέση μὲ τὴν ἱεραποστολή, ποὺ ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας; Δὲν ἐμποδίζει ὁ τωρινὸς ἐθνικός χαρακτήρας τῶν Ἐκκλησιῶν μας τούς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς καλούμενες «μὴ-Ὀρθόδοξες» χῶρες καὶ ἐθνικότητες νὰ εἰσέλθουν στὴν Ἐκκλησία; Πῶς ἀντιμετωπίζουμε τὴ διαμόρφωση Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν σὲ χῶρες, ποὺ ἔχουν τὶς δικές τους ὠργανωμένες ἐθνικὲς Ἐκκλησίες, ἐπίσημα ἢ ἔμπρακτα; Μπορεῖ π.χ. νὰ ὑπάρξει μία Ἀγγλικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἢ μιὰ Γαλλικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία; Ἢ ἀκριβέστερα, σύμφωνα μὲ τὸν καθ. Καρμίρη, μία Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Ἀγγλία γιὰ Ἄγγλους, ἢ μία Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὴ Γαλλία γιὰ Γάλλους; Θὰ ἐπηρεασθοῦν οἱ ἀπαντήσεις ποὺ θὰ δώσουμε στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀπὸ τὴ συνεργασία μας στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση καὶ πῶς θὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἴδια; Ποιὰ σχέση θὰ ἔχουν μὲ τὸ ζήτημα τοῦ «προσηλυτισμοῦ»;

10. Πῶς θὰ συγκεράσουμε τὴν πιστότητα στὸ γήϊνο ἔθνος μας καὶ στὴν ἐθνικότητά μας μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὀνομάζονται στὴ Γραφὴ «γένος ἐκλεκτὸν....ἔθνος ἅγιον.... λαὸς εἰς περιποίησιν - τρίτον γένος....πάροικον γένος», ὅπως ἀνέφερε στὴν εἰσήγησή του ὁ Δρ Tarazi; Πῶς ἑρμηνεύουμε καὶ ἐφαρμόζουμε τὴ βιβλικὴ διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁποία εἴμαστε «ξένοι» καὶ «παρεπίδημοι» σ' αὐτὸ τὸν κόσμο; Πῶς ἐπίσης ἑρμηνεύουμε καὶ πῶς ζοῦμε τὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν ὅπως τὴν περιγράφει ἡ *Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητο;*

«πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι·
μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι·
πᾶσα ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρὶς ξένη...
ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται» (5,5.9).

Δὲν πρέπει στὸ θέμα αὐτὸ νὰ ἀναζητήσουμε τὴν ἀπάντηση στὴ βασικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁποία μόνο μὲ τὴν ἄρνηση τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου τούτου –ἀκόμα καὶ τῆς ἐθνικῆς, πολιτικῆς, φυλετικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς μας– θὰ τὴν δεχθοῦμε πάλι ὁλόκληρη ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, καθαρισμένη καὶ ἐξαγιασμένη ἀπὸ τὶς δαιμονικὲς καὶ θνησιγενεῖς δυνάμεις της; Ἐφόσον ἰσχυριζόμαστε ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος εὑρίσκει τὸν ἑαυτό του μόνο ὅταν τὸν ἀρνηθεῖ καὶ ὅτι κερδίζει τὸν ἑαυτό του μόνο ὅταν τὸν χάνει, δὲν πρέπει νὰ ἰσχυρισθοῦμε τὸ ἴδιο σχετικὰ μὲ τὸν ἐθνικισμὸ καὶ τὸ φυλετισμό μας; Μοῦ φαίνεται ὅτι πολὺ συχνὰ κηρύττουμε καὶ διδάσκουμε ἕνα σύστημα «πνευματικῆς λογικῆς» σχετικὰ μὲ τὸ ἄτομο καὶ ἕνα ἄλλο σύστημα «πνευματικῆς λογικῆς» σχετικὰ μὲ τὴν κοινωνία καὶ τὸ ἔθνος. Ἂν ὁ προσωπικὸς ἐγωϊ-

σμὸς καὶ ἡ ὑπερηφάνεια νεκρώνουν τὴν ψυχή, ὁ ἐθνικὸς καὶ φυλετικὸς ἐγωϊσμὸς μὲ τὴν ὑπερηφάνεια δὲν νεκρώνουν ἕνα ἔθνος καὶ ἕνα λαό; Δὲν πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ δρόμο πρὸς τὴ θεάρεστη ἐθνικὴ διακονία μόνο μὲ τὴ σταύρωση καὶ τὸ θάνατο τοῦ ἐθνικοῦ καὶ φυλετικοῦ «ἑαυτοῦ μας», ὑπηρετώντας ταπεινὰ τὸ Θεὸ καὶ τὴ Βασιλεία του;

11. Μπορεῖ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μυστηριακὴ φανέρωση τοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία καὶ ὁ μόνος Ποιμήν, Διδάσκαλος, Δεσπότης καὶ Ἀρχιερεύς, νὰ γίνει, σὲ ὁποιαδήποτε ἔννοια, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἐθνικὸς ἡγέτης, «ἐθνάρχης»; Δὲν ἐννοῶ μ' αὐτὸ τὸν κάτοχο ἑνὸς πολιτικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ τὴ διακονία στὴν ὑποστήριξη τῶν φυλετικῶν καὶ ἐθνικῶν ἐνδιαφερόντων. Δὲν ἔχει ὁ ἐπίσκοπος, ὡς ἱερατικὸ πρόσωπο, βασική του διακονία νὰ εἶναι σημεῖο καὶ ἐγγύηση σὲ χῶρο καὶ χρόνο τῆς συνέχειας καὶ τῆς ταυτότητας τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἑνότητας, τῆς ἁγιότητας, τῆς καθολικότητας καὶ τῆς ἀποστολικότητάς της; Δὲν εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο θὰ παρουσιασθοῦν σὲ ἕνα ὡρισμένο χρόνο καὶ τόπο, οἱ πιστοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ τὶς ἐθνικότητες, ὡς ἱστορικὴ μίμηση καὶ ζωτικοποίηση τοῦ ἐσχατολογικοῦ ὁράματος, ποὺ παρουσιάζει ἡ *Ἀποκάλυψη* ὅταν ὅλα τὰ ἔθνη θὰ συγκεντρωθοῦν μπροστὰ στὸ θρόνο τοῦ Κυρίου, τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Ἀρνίου γιὰ τὴν ἔσχατη κρίση καὶ τὴν αἰώνια λατρεία; Καὶ γιὰ νὰ γίνει αὐτό, δὲν εἶναι ἀνάγκη ὁ ἐπίσκοπος νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ ὅλες τὶς καθαρὰ ἐθνικές, φυλετικὲς καὶ πολιτιστικὲς δεσμεύσεις;

12. Τέλος, δὲν μποροῦμε ὡς θεολόγοι γενικά, καὶ εἰδικώτερα ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ Συνέδριο νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὰ προβλήματα τῆς καλούμενης «ὀρθόδοξης διασπορᾶς», ἡ ὁποία ὡς ἔκφραση, κατὰ τὴ γνώμη μου, φανερώνει ἡ ἴδια τὰ δύσκολα καὶ σοβαρὰ προβλήματα μας στὴ θεολογία τῆς καθολικότητας καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ; Πῶς πράγματι μποροῦν οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί, στὴ σωστὴ θεολογικὴ ἔννοια, νὰ θεωρηθοῦν ὅτι βρίσκονται μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο σὲ «διασπορὰ» πάνω σ' αὐτὴ τὴ γῆ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς οὐράνιας Ἰερουσαλήμ; Δὲν θὰ μπορούσαμε τέλος πάντων νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὸ ζήτημα αὐτὸ γιὰ νὰ διατυπώσουμε ἀρχὲς καὶ νὰ βροῦμε διαδικασίες ποὺ θὰ βοηθήσουν τοὺς ἱεράρχες μας —οἱ ὁποῖοι σχεδιάζουν νὰ συναχθοῦν στὴ Μεγάλη καὶ Ἁγία Σύνοδο— ὥστε νὰ θεραπεύσουν τὴ λυπηρή, καὶ ὅπως τολμήσαμε νὰ ποῦμε, τὴν *σκανδαλώδη* αὐτὴ κατάσταση, ἡ ὁποία ἐμποδίζει τὸν ὀρθόδοξο πιστὸ στὸ σωστὸ βίωμα καὶ στὴ σωστὴ ἔκφραση τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἑνότητας, τῆς ἁγιότητας καὶ τῆς ἀποστολικότητάς της; Μήπως ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν ἐμποδίζει ἀκόμα καὶ ὅλους ἐκείνους, ἀνάμεσα στὰ ἔθνη ποὺ δὲν ὀνομάζονται κατὰ παράδοση «ὀρθόδοξα», νὰ προσέλθουν σ' Αὐτόν, ποὺ εἶναι τὸ Φῶς τῶν Ἐθνῶν, νὰ προσέλθουν στὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, ὅπως ἀξιώνουμε, εἶναι τὸ «ἔθνος ἅγιον» γιὰ ὅλους τοὺς λαούς, καὶ ἔτσι νὰ σωθοῦν;

Κατακλείνοντας, ἐπιθυμῶ μιὰ φορὰ ἀκόμα νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθ. Καρμίρη ὄχι μόνο γιὰ τὴ θαυμάσια εἰσήγηση ποὺ παρουσίασε στὸ Συνέδριο αὐτό, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅ,τι πρόσφερε στὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας... Ἡ Ἐκκλησία, τὴν ὁποία μᾶς ὑπενθυμίζει ἀδιάκοπα, εἶναι ἡ Ἐκκλησία, γιὰ ὅλους καὶ παντοῦ, ἀφοῦ εἶναι «τὸ σῶμα αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ), τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου».

ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

τοῦ Θεοφιλ. Ἐπισκόπου Πλοεστίου κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ι. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΑ

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι μία θρησκεία παγκόσμιος, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἀδιακρίτως φυλῆς, θέσεως ἢ ἐποχῆς μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὰ ὁδηγήσῃ ἐν τῷ Χριστῷ εἰς τὴν ἑνότητά τους. Ὁ Χριστὸς ἦλθε διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσῃ τὰ πάντα ἐν Ἑαυτῷ, ὅταν ἔλθει τὸ πλήρωμα τῶν χρόνων, τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια (Ἐφεσ. 1,10). Ἡ ἀνακεφαλαίωσις ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐδόθη δυνάμει καὶ ὀντολογικῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀναλαμβανομένης ἐντὸς τῆς θείας του ὑποστάσεως. Ἡ ἐνσωμάτωσις ὅλων εἰς τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζει τὴν οἰκειοποίησιν, ἰδιοποίησιν τῆς σωτηρίας δι' ἕκαστον, κεχωρισμένως, ἐπραγματοποιήθη ἐντὸς τῆς Μιᾶς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ βάσις τῆς καθολικότητος ἢ τῆς παγκοσμιότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀντεπροσωπεύθη διὰ τῆς κεντρικότητος τοῦ Χριστοῦ, καθόσον εἶναι Λυτρωτὴς καὶ Σωτὴρ καὶ ὁδηγὸς τῆς Ἐκκλησίας Του. Διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία προωρίσθη νὰ συμπεριλάβῃ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, δηλαδὴ σύμπαντα τὸν κόσμον, τὰ πάντα ὁ Χριστὸς συνέστησε εἰς τοὺς Ἀποστόλους, μετὰ τὴν Ἀνάστασίν Του, «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. 28,19).

Ἡ Ἐκκλησία θεμελιωμένη ἐπὶ ὅλου τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ὁποίου ὕψιστον σημεῖον εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσία καὶ Ἀνάστασις, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἱστορίαν ὡς κοινωνία ὁρατὴ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ὁ Θεὸς παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὴν δύναμιν νὰ πορευθοῦν ἀνὰ τὰ ἔθνη διὰ νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ Ἐκκλησία, καθόσον κοινότης ὁρατὴ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων καὶ λαμβανόντων κατὰ τὴν Θ. Κοινωνίαν τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμά Του, ὑπερεπήδησεν τὰ σύνορα τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ ἐξεδήλωσε τὴν διάστασιν τῆς καθολικότητος ἐνσωματώνοντας ἀνθρώπους διαφόρων φυλῶν καὶ ἐθνῶν καὶ στέλλοντάς τους ἀνὰ τὸν κόσμον.

Ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Της, τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀποστολῆς της, εἶναι καὶ κατοικία παγκόσμιος ἢ καθολικὴ ἂν καὶ μέχρι τοῦδε δὲν ἐνσωμάτωσε ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φυλήν. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι οἰκουμενικὴ ἢ καθολική, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν εἶναι παρὰ ἐκείνη ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἔθνη ὅλων τῶν χρόνων καὶ περιοχῶν δύνανται νὰ ἀπολαμβάνουν

τοὺς καρποὺς τῆς ὑποκειμενικῆς σωτηρίας, πραγματοποιουμένης διὰ τῆς θυσίας τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως.

Ἡ πραγματικὴ καὶ δυναμικὴ ἔγκλεισις τοῦ κόσμου εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του, πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς πλήρους ἀποστολικῆς πίστεως, διὰ τοῦ Βαπτίσματος, τῆς Εὐχαριστίας καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Μυστηρίων, τουτέστιν διὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἐξ ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς χάριτος ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας. Πάντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι συνδεδεμένα ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιβεβαιοῦντα τὴν ἑνότητα καὶ τὴν καθολικότητά της ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ ἑνότης τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ παρὰ ἐὰν τὰ ἴδια ἅγια Μυστήρια ἔχουν ληφθῆ ἐν κοινῇ πίστει ἐξ ὅλων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἑνώνει ὁ Χριστὸς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ἡ ἑνότης αὐτὴ τῆς πίστεως δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ὅλων τῶν ἐπισκόπων. Ἐπίσης οὔτε τὰ ἅγια μυστήρια εἶναι ἔγκυρα καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσουν διὰ τὴν διηνεκῆ ἐνσωμάτωσίν μας ἐν Χριστῷ ἐκτὸς τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐπισκόπων ἐκ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, οἱ ὁποῖοι δὲν εὑρίσκονται ἀλλαχοῦ παρὰ μόνον ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ ἐπισκοπὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν δύναται νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ μόνον ἐὰν εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ θεμελίου τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ πάσης τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, τῶν ἰδίων ἁγίων Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἑνότης τῆς ἐπισκοπῆς καὶ δι' ἐκείνης ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, ἐστερεώθη διὰ τῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν ἰδίαν πίστιν, τὴν ἰδίαν λατρείαν, τοὺς ἰδίους κανόνας, ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τρόπον συνοδικόν. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐδέχθη πρωτεῖον παγκοσμίου δικαιοδοσίας ὑφ' ἑνὸς ἐπισκόπου ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, τόσον διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς ὁρατὸς καὶ ἀόρατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ διότι θὰ ἐμειοῦτο ἡ καθολικὴ καὶ συνοδικὴ σύστασις τῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτὴ ἡ ἰδία συνοδικότης τῆς ἐπισκοπῆς θεμελιοῖ καὶ ἐκφράζει ἐπίσης τὸ αὐτοκέφαλον τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν αἱ ὁποῖαι, δυνάμει αὐτῆς τῆς συνοδικότητος, ὀφείλουν νὰ ζήσουν ἐντὸς τῆς πληρότητος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συνοδικότης ἐκφράζει ἑπομένως τὴν ἐλευθερίαν ἑκάστου μέλους κεχωρισμένως καὶ συγχρόνως τὴν ἀμοιβαίαν ἀλληλεξάρτησίν των. Διότι ἐὰν εἰς ἓν μέλος ἐνεργοποιεῖται τὸ σῶμα, τὸ μέλος τοῦτο δὲν ὑπάρχει ὅπως εἶναι καθ' ἑαυτὸ παρὰ ἐντὸς τοῦ ὅλου σώματος. Καὶ τὸ μέλος δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀναγκαῖον εἰς τὸ σῶμα ὅσον τοῦτο εἶναι εἰς τὸ μέλος (Α' Κορ. 12,19-20). Ἐνῷ ἔκφρασις τῆς ἑνότητος ἐν ποικιλίᾳ τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἴδιον τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸ αὐτοκέφαλον δὲν συνιστᾶ τὴν ἕνωσιν ἄνευ τῆς ἑνώσεως. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, τὸ αὐτοκέφαλον διακρίνει ἑκάστην ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα καὶ ἐθνικὴν ἢ τοπικὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ὁδηγεῖται ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἑνοτήτων τοῦ ἰδίου τύπου. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὸ αὐτοκέφαλον τὰς ἑνώνει ἐπίσης, ἀναγκαίως, διὰ τῆς ἑνότητος τοῦ δόγματός του, τῆς λατρείας καὶ τοῦ κανόνος. Τὸ αὐτοκέφαλον εἶναι μία σύστασις κανονική, ἐκ γένους ἀποστολικοῦ, ὅπως αὕτη προκύπτει ἐκ τῶν 34, 35 καὶ 37 ἀποστολικῶν κανόνων.

Μέμφεταί τις τὴν Ὀρθοδοξίαν ὅτι θὰ εἶχε ἐξασθενήση ἡ ἑνότης της διὰ τῆς ὑπάρξεως Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τοπικῶν αὐτοκεφάλων ἢ αὐτονόμων. Ὅμως μακρὰν τῆς ἐξασθενήσεως ταύτης, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν ὁλότητά της ἔχει μίαν ἑνότητα δογματικήν, μυσταγωγικήν, κανονικὴν καὶ πνευματικὴν ἀσφαλῶς βαθυτέραν τῆς νομικῆς ἐξωτερικῆς ἑνότητος (ἔννομος καὶ δικαστική).

Αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι κάμνουν παρομοίας ἐνστάσεις κατὰ τῆς ἑνότητας τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι ἐπηρεασμένοι ἐκ μιᾶς Ἐκκλησίας τῆς δυνάμεως, ἀντιφατικῆς εἰς τὸ εὐαγγελικὸν πνεῦμα καὶ τὴν εὐσέβειαν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας.

Αὐτὴ εἶναι μᾶλλον ἡ νομικὴ ἐξωτερικὴ ἑνότης ἡ ὁποία, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ σύγχρονος ἐποχή, εὑρίσκεται πρὸ τῶν βαρέων προβλημάτων, διότι ἐξετασθεῖσα ἡ ἑνότης αὕτη ἐθεωρήθη ὡς τιθεμένη ἐκ τῶν ἔξωθεν. Βεβαίως, ἡ Ἐκκλησία, ὀργανωμένη συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοκεφάλου, ὀφείλει νὰ καθαρισθῇ κοσμικῶν τάσεων, ἀλλὰ ἡ καθολικὴ συνοδικὴ σύστασίς της εἶναι δεδομένη ἅπαξ διὰ παντός, κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ὀργανικὰς ἑνότητας τῆς ἀνθρωπότητος.

Αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι εἶναι μὲν μέλη τοῦ σώματος, τουτέστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ αὐταὶ τὸ ἀποτελοῦν καὶ ἐκφράζουν πραγματικῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστός, διὰ τοῦ Ἁγίου Πενύματος, μεταδίδει ἀπολύτως εἰς τοὺς πιστοὺς - οἱασδήποτε ἐθνικότητος καὶ ἂν εἶναι - τὸ πνεῦμα καὶ τὰ αἰσθήματά Του διὰ νὰ τοὺς ἑνώση μὲ Ἐκεῖνον καὶ μεταξὺ των μὲ Ἐκεῖνον. Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ὀντολογικὴ ἑνότης ὅλων τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἐθνῶν εἰς Χριστὸν ὑπεγραμμίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὡς ἀκολούθως: «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν ἢ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28).

Διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποκατεστάθη προοδευτικῶς ἡ ἑνότης τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς δοθείσης ἐκ φύσεως διὰ τῆς δημιουργίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν μετέχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, περισσότερον δὲ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ζοῦν ἡνωμένοι. Διότι ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει: «Δὲν εὑρίσκεται ἐντὸς ἑνὸς μέρους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἡ χάρις εἰς ἕνα μόνον ἐκ τῶν μελῶν της, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἡ φύσις ἡ ὁποία ἐν τῷ συνόλῳ της εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ».

Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ Χριστοῦ δὲν καταργοῦν τὴν ἐξάρτησιν ἢ τὴν εἰδικὴν ἐθνικότητα αὐτῶν οἱ ὁποῖοι εἶναι ἡνωμένοι μὲ Ἐκεῖνον διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἑνώνει τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τρόπον ὀντολογικὸν καὶ πνευματικὸν εἰς Χριστὸν διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐμφυσῶν εἰς αὐτοὺς τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἴδιον αἴσθημα τοῦ Χριστοῦ, τοποθετεῖ ἕκαστον μετὰ τῆς ταυτότητός του ἐντὸς τῆς κοινότητος τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο τὸ χωρίον τῆς Καινῆς Διαθήκης «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος οὐκ ἔν ἄρσεν ἢ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28) βεβαιοῖ ἐπίσης ὅτι «ὁ ζῶν Θεός ὃς ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασεν πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι τοῖς ὁδοῖς αὐτῶν» (Πράξ. 14, 15-16). Ὁ Σωτὴρ εἶπεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους Του νὰ ὑπάγουν καὶ νὰ κηρύξουν εἰς ὅλα τὰ

ἔθνη (Ματθ. 18,19, Μᾶρκ. 16,15-16). Κατὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν θὰ φέρουν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ «τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμήν τῶν ἐθνῶν» πρὸ τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος (Ἀποκ. 21,26).

Τὸ ἴδιον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἑνώνει αὐτὰ ὡς διακεκριμένα πρόσωπα ἐν Χριστῷ, ἑνώνει καὶ ἰσχυροποιεῖ ὡς ἀτομικότητας καθαρὰς τὰ ἔθνη καὶ τὰς Ἐκκλησίας των, διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα - κατὰ τὸν Ἅγ. Βασίλειον τὸν Μέγαν - παρίσταται ὁλόκληρον πανταχοῦ καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον.

Ὡς ὁλόκληρον πανταχοῦ, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συγκρατεῖ καὶ βεβαιοῖ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν παγκοσμιότητα τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας ταυτοχρόνως ὅπου καὶ ἡ ποικιλία τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Μία Ἐκκλησία εἶναι παροῦσα εἰς ἑκάστην τοπικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ εἰς ἑκάστην κατοικεῖ καὶ ἐνεργεῖ τὸ ἴδιον Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μεταφέρει παρόντα τὸν Χριστὸν ὁλόκληρον εἰς τὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας διὰ τῆς πληρότητος τῆς ἀληθείας, διὰ τῆς ἰδίας Εὐχαριστίας καὶ τῶν ἰδίων ἁγίων Μυστηρίων καὶ διὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἐκ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς. Αὐτὸ ἐδῶ εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἑνότης τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι μία ἑνότης παγκόσμιος, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ καὶ ἀποτελεῖ τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς μονιμότητος καὶ τῆς κοινωνίας ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν ἰδίων δογμάτων, κανόνων καὶ συστάσεων κανονικῶν, μετὰ τῆς ἰδίας λατρείας, ἀλλ' ἡ ὁποία προσφέρει εἰς πᾶσαν τοπικὴν Ἐκκλησίαν τὴν δυνατότητα τῆς ὁλοκληρώσεως εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὕπαρξιν ἑκάστου λαοῦ ἢ ἔθνους, εἰς τὴν ἕνωσιν καὶ μεταμόρφωσιν ἐν Χριστῷ.

Ἡ παγκοσμιότης δὲν εἶναι μία ὀντότης συνδεδεμένη μετὰ τῆς πραγματικότητος ἢ αὐτοῦ τοῦ ὁποίου ὑπερεπιθέτεται. Τὸ παγκοσμίως ἀνθρώπινον ἐκφράζεται καὶ ζῇ διὰ τῶν ἀτόμων, τῶν λαῶν καὶ τῶν καθωρισμένων ἐθνῶν.

Τὸ εὐαγγέλιον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του αὐτῶν τῶν ἀκριβῶν καθορισμῶν τοῦ ἀνθρωπίνου ἐξ' οὗ καὶ ἡ ἀκριβὴς παρότρυνσις τοῦ μεσίτου του: «Πορευθέντες κηρύξατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. 18,19).

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἡ ὀρθόδοξος καθολικότης κατενοήθη ὡς μία πολυεθνικὴ παγκοσμιότης βάσει μοναδικῶν θεολογικῶν θεμελίων, δογματικῶν καὶ κανονικῶν, τὴν ὁποίαν πιστοποιοῦν καὶ δικαιολογοῦν.—

II. ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΟΣ

1. Ἓν πρῶτον θεμέλιον τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐθνικότητος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναπτύσσεται, συνίσταται τόσον διὰ τῆς ποικιλίας ὅσον καὶ τῆς μοναδικότητος, τὰ ὁποῖα ὁ κόσμος ἔλαβε ὡς χαρακτηριστικὸν διὰ τοῦ ἔργου τῆς Δημιουργίας.

Αἱ ἀνθρώπιναι ἀτομικότητες μοναδικαὶ ἢ συλλογικαὶ ἔχουν τὴν ἀναντικατάστατον καὶ εἰδικὴν ἀξίαν των, διότι ἑκάστη αὐτῶν κατέχει ἓν λογικὸν αἰώνιον ἐκ τῆς ὑπάρξεώς του εἰς τὸν Θεόν, τὸν Λόγον, αὐτὸν ὁ ὁποῖος δὲν ἔρχεται οὔτε νὰ καταργήσῃ οὔτε νὰ ὁροθετήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ δὲν απο-

κλείει τὴν χάριν τοῦ ἔργου τῆς Δημιουργίας. Εἰς τὰ ἀνθρώπινα ὄντα αὐτοὶ οἱ «λόγοι» λαμβάνουν συνείδησιν ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ὑπάρξεων, ἐντὸς μιᾶς μοναδικῆς ἀμοιβαιότητος, μοναδικαὶ ἐπίσης μεθ' ὅλης τῆς λογικότητος τοῦ κόσμου. Ὡς λογικὸς ἐκ τούτου ὁ κόσμος εἶναι μία συμφωνικὴ ἁρμονία, ἀλληλοεξαρτώμενος καὶ ἐν τελείᾳ συναφείᾳ μετὰ τῶν μερῶν του καὶ ὑπονοεῖ μίαν σχέσιν αὐτοῦ τοῦ μέρους μετὰ τοῦ ὅλου καὶ μίαν κατανόησιν πραγματοποιουμένην καὶ βαθυτέραν εἰς τὰς μεταξὺ των σχέσεις.

Ἕκαστον πρόσωπον εἶναι ὄχι μόνον ἡ εἰκὼν ἑνὸς λογικοῦ αἰωνίως σκεπτομένου καὶ οὐχὶ ταυτοσήμου μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης εἰκὼν μοναδικὴ τοῦ ἰδίου τοῦ Λόγου, ὡς ὑποκείμενον τὸ ὁποῖον σκέπτεται καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τοῦτο παρέχει εἰς κάθε ἀνθρώπινον πρόσωπον ἓν ἐπὶ πλέον μοναδικὸν θεμέλιον, μίαν ἀμοιβαίαν σχέσιν πλουτισμοῦ καὶ συμπληρώσεως διὰ τῆς κοινωνίας μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων προσώπων. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀτομικὸς λόγος ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀντανακλᾶται πνευματικῶς εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα πραγματοποιοῦν — διὰ τῆς ὑπαρχούσης μεταξὺ των κοινωνίας — μίαν κοινωνίαν παρομοίαν μετ' αὐτῆς τοῦ Λόγου μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ μόνον εἰς τὴν σχέσιν τῶν ὁμοίων του ὅπου ὁ ἄνθρωπος ὁλοκληροῦται ὡς πλήρης ἀνθρωπίνη ὕπαρξις, διότι μόνον εἰς τὴν σχέσιν του μετὰ τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος δίδει ἐνεργὸν μέρος εἰς ἐκεῖνον, δηλ. τὴν εἰκόνα τοῦ Λόγου, ὡς αἰτίαν.

Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα, ὡς ἔχοντα τὸν λόγον των διακεκριμένον ἢ ὡς εἰκόναι διαφορετικαὶ τοῦ ἰδίου συνειδητοῦ καὶ ἠγαπημένου ὑποκειμένου τοῦ Λόγου, καθὼς ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡνωμένα εἰς Ἐκεῖνον καὶ ταυτοχρόνως ἡνωμένα τὰ μὲν εἰς τὰ δέ, εἶναι καθωρισμένα ἐπίσης ὡς ἐθνικαὶ διακεκριμέναι ὁμάδες. Διότι ὁ Θεὸς ἔκαμε ὥστε ἡ δημιουργία νὰ ἐκτυλιχθῇ ὑπὸ συνθήκας γεωγραφικὰς καὶ διαφόρους ἱστορικὰς περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι τυπώνουν μερικὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς ἀνθρωπίνους ὁμάδας, αἱ ὁποῖαι τὰς ὑπομένουν, τὰς ὑφίστανται. Τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μακρὸν ζοῦν ἐντὸς τοῦ ἰδίου γεωγραφικοῦ χώρου καὶ ἐκτυλίσσονται ὑπὸ κοινὰς ἱστορικὰς περιστάσεις, ἀποκτοῦν κοινὰς ἱστορικὰς κατευθύνσεις. Ἀλλὰ οὔτε αἱ γεωγραφικαὶ καταστάσεις οὔτε αἱ ἱστορικαὶ περιστάσεις δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

Τοιουτοτρόπως δύναται κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον καθωρίσθη ἐπίσης διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐθνικῆς του ὁμάδας ἢ τοῦ γένους του· ὁ καθορισμὸς τοῦ εἰδικοῦ προορισμοῦ του ἐγκλείει ἐπίσης τὰ ὑπαρξιακά του χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας.

Ἡ πνευματικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἂν καὶ ἔχει ἕνα γενικὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, ἔχει ἐπίσης ἕνα σημεῖον εἰδικῶς ἐθνικόν. Καὶ ἡ ἐπικοινωνία καὶ ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν συνεισφέρουν καὶ αὐταὶ ἐπίσης εἰς τὸν σύνθετον πλουτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου ἢ καὶ ἑκάστου ἔθνους χωρὶς ὅμως τὰ ἔθνη νὰ συγχέωνται ἂν καὶ αἱ γεωγραφικαὶ καταστάσεις εἶναι ποικίλαι καὶ ποικίλαι εἶναι καὶ αἱ περιστάσεις ἱστορικῆς ὑπάρξεως τῶν διαφόρων χωρῶν. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη ὅσον ἀφορᾷ τὸ γενικῶς ἀνθρώπινον, κατοικοῦν εἰς μίαν ἑνότητα παναθρώπινον. Ἡ εὐστάθειά των, ἂν καὶ ἔθνη διακρινόμενα καὶ ἀσύγχυτα, ἐκ-

φράζει τὴν εὐστάθειαν ἀκενώτων πηγῶν ἀμοιβαίου ἀνθρωπίνου πλουτισμοῦ.

Ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἄχρουν πραγματικότητα, ἀφῃρημένην, ἀλλὰ φάσμα πολύχρωμον ἑνὸς ἀπεράντου πλούτου: τὸ νὰ σμικρύνῃ δυναμικῶς εἰς μερικὰ χρώματα ἢ καὶ εἰς ἕνα μόνον, αὐτὸ δὲν θὰ εἶναι μία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐθνικὰ προσδιοριστικὰ τοιαῦτα ἀλλὰ μία ὑποταγὴ εἰς μερικὰ ἔθνη ἢ εἰς ἕνα μόνον καὶ μάλιστα μία πνευματικὴ πτωχεία τῆς ἀνθρωπότητος.

2. Διὰ τῆς προνοίας Του ὁ Θεὸς διατηρεῖ ὅλην τὴν δημιουργίαν εἰς τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν μοναδικότητά της. Ὁμιλῶν διὰ τὸν ρόλον τῆς θείας προνοίας ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῆς ποικιλίας καὶ τῆς μοναδικότητος τῆς δημιουργίας ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς τὴν περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Ἡ ἴδια εὐστάθεια τῶν δημιουργημάτων, ἡ τάξις των, ἡ κίνησίς των, καὶ ἡ θέσις των, ὁ ἀμοιβαῖος σύνδεσμος ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ κέντρου ἑνώνει τὰ ἄκρα, ἡ μὴ κατάργησις τῶν μὲν ἐκ τῶν δὲ διὰ τῆς ἐναντιώσεως, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ὅλου ἐκ τῶν μὴ συγκεχυμένων μερῶν, ἕνεκα τοῦ διαφορετικοῦ χαρακτηριστικοῦ εἰς κάθε ἕνα, καὶ ἡ ἕνωσις χωρὶς τὰ πάντα νὰ συγχωνεύωνται ἐντὸς τῆς ἀνοθεύτου ταυτότητός των καὶ διὰ νὰ μὴν ἀπαριθμοῦνται ὅλα, ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ διαφορὰ ὅλων καὶ ἡ ἀπαραβίαστος διαδοχὴ ὅλων καὶ ἑκάστου κεχωρισμένως, συμφώνως πρὸς τὸ εἰδικόν του εἶδος, ὡς νὰ μὴν εἶχε οὐδεμίαν φθορὰν ἐκ τῆς προελεύσεώς του ἐκ τῆς φύσεως καὶ οὐδεμίαν σύγχυσιν μετὰ τῶν ἄλλων πραγμάτων, ἰδοὺ ἡ ἀπόλυτος ἀπόδειξις ὅτι ὅλα διετηρήθησαν διὰ τῆς φροντίδος τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος τὰ πάντα ἐδημιούργησεν... Ὁ Θεός, ἐκεῖνος μόνος εἶναι ἡ πρόνοια ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ ὄχι μερικῶν μόνον ἀλλὰ ὅλων ταυτοχρόνως τῶν γενικῶν ὡς καὶ τῶν ἀτομικῶν· διότι ἐὰν τὰ προσωπικὰ πράγματα κατεστρέφοντο ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῆς προνοίας καὶ προστασίας των, τὰ γενικὰ πράγματα ἐπίσης καὶ ἐκεῖνα θὰ κατεστρέφοντο... Διότι τὰ μέρη ἰσχύουν ἐντὸς τοῦ ὅλου καὶ τὸ ὅλον ἐντὸς τῶν μερῶν».

Αἱ ἐσωτερικαὶ διακεκριμέναι σχέσεις τῶν δημιουργημάτων δὲν ὑφίστανται μόνον διὰ τῶν δυνάμεών των ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς προνοητικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ μολονότι ἡ πρόνοια εἶναι μοναδική, διαφαίνεται ὅμως μέσῳ τῶν ποικίλων δημιουργημάτων, διατηρουμένων ὅμως εἰς μίαν ἑνότητα. «Ὁ Θεός ὡς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς ἐργάζεται βεβαίως εἰς ὅλα τὰ δοκιμασμένα καὶ ἠθελημένα παρ' Ἐκείνου ὡς καλὰ καὶ χρήσιμα, διαπερῶν ὡς Πανταδύναμος διὰ τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, διὰ τῶν γενικῶν καὶ τῶν εἰδικῶν, διὰ τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν, διαπερῶν μέσῳ ὅλων ἐκείνων ποὺ ὑπάρχουν χωρὶς οὐδεμίαν ἀτονίαν τῆς ἀγαθότητος τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεώς Του. Διότι Αὐτὸς φυλάσσει τὰ πάντα, συμφώνως πρὸς τὸ λογικὸν τῆς ὑπάρξεως ἑκάστου δι' αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ τὰ μὲν διὰ τὰ δέ, ἐντὸς τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἐμμονῆς τοῦ ἀδιαρρήκτου συνδέσμου ὅλων».

Ὡς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα, τὰ ἔθνη ὡς συγκεντρωτικοὶ ὡρισμένοι χῶροι τοῦ ἀνθρωπίνου, διετηρήθησαν ἐν ὑπάρξει διὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς προνοίας Του, τόσον δι' αὐτὰ τὰ ἴδια, διατηρῶν ἕκαστον τὴν ἀτομικότητά του καὶ τὴν εἰδικὴν συνεισφοράν του, ὅσον καὶ διὰ τὸν ἀμοιβαῖον πλουτισμὸν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, λαῶν, ἐθνῶν. Τὰ ἔθνη δὲν εἶναι ὅλα ὅμοια, ἀλλὰ ὅλα ἔχουν ἀνάγκην τὰ μὲν τῶν δέ. Διότι δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ μικρὰ ἔχουν ἀνάγκην τῶν μεγάλων ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἔχουν ἀνάγκην τῶν μικρῶν. Τὰ μικρὰ ἔθνη

παίζουν διὰ τὰ μεγάλα συχνὰ τὸν ρόλον τῆς ἀρθρώσεως. Ἡ ποικιλία καὶ ἡ μοναδικότης τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνῶν ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τῆς δημιουργικῆς καὶ προνοητικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

3. Ἡ ἑνότης εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς φύσεως, ἐξησθενημένη καὶ τεταραγμένη διὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ ἐξ ὅλων τῶν μορφῶν τῆς ἁμαρτίας, δηλ. διὰ τῆς ὀλισθήσεως εἰς μίαν κατωτέραν πνευματικὴν στάθμην, ἐπαρουσιάσθη ταυτοχρόνως καὶ ὡς μία ἐξασθένησις τῆς κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἑνότητά της. Ὁ Χριστὸς ἦλθεν ὅταν ἐπληρώθησαν οἱ χρόνοι διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσῃ δι' Αὐτοῦ τὰ πάντα. Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς περιγράφει αὐτὴν τὴν πληρότητα, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Χριστὸς ἐπανέδωσε εἰς τὴν δημιουργίαν τὸν ἀρχικόν της σκοπόν, ὡς ἑξῆς: «Ὁ Θεὸς μᾶς ἐδημιούργησε κατ' εἰκόνα Του, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν μετοχὴν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου τῆς ἀγαθότητός Του. Μὲ τὸν σκοπὸν δὲ νὰ εἴμεθα εἰς Ἐκεῖνον καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ εὐλογημένου αὐτοῦ σκοποῦ, μᾶς ὑπέδειξε καὶ τὸν τρόπον τῆς καλῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν μας δυνάμεων. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀγνῆς του προθέσεως ἀπέρριψε τὸν τρόπον τοῦτον διὰ τῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν του δυνάμεων. Διὰ νὰ μὴ παραμείνῃ ἀπομεμακρυσμένος τοῦ Θεοῦ ὁ ἀπολεσθεὶς ἄνθρωπος, ὁ Θεὸς εἰσάγει ἕτερον τρόπον, τοσούτῳ μᾶλλον θαυμάσιον, ἐξαίσιον καὶ πλήρους δυνάμεως, ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπεράνω τῆς φύσεως καὶ πλέον ὑψηλὸς τῶν κατὰ φύσιν. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ἡ μυστηριώδης ἔλευσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους... Τοῦτο εἶναι φανερὸν δι' ὅλους ὅτι τὸ τετελειωμένον μυστήριον ἐν Χριστῷ εἰς τὸ τέλος τῶν χρόνων εἶναι ἡ ἀπόδειξις καὶ ἡ πληρότης τοῦ μυστηρίου, τιθεμένου εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν χρόνων εἰς τὸν προπάτορά μας».

Ἑπομένως ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησεν τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐντὸς τῆς ποικιλίας των διὰ νὰ καταστρέψουν εἰς τὸ τέλος αὐτὴν τὴν ποικιλίαν, διότι θὰ κατεστρέφετο ἡ δημιουργία Του, ἀλλὰ διὰ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν τὴν δημιουργίαν ἐντὸς τῆς ποικιλίας της πρὸς τὴν πληρότητά της καὶ τὴν ἕνωσίν της πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ Ἀποκάλυψις λέγει ὅτι: «περιπατήσουσιν τὰ ἔθνη διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Ἀρνίου» καὶ «οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσιν τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτὴν (τὴν οὐράνιον βασιλείαν)» (Ἀποκ. 21,24-25), δηλαδὴ τοὺς τύπους, σχήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπίνη τελειότης ἐπραγματοποιήθη διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης ὁ πλοῦτος τῆς δημιουργικῆς καὶ τελείας ἰδέας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἕνωσις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐθνῶν περαιτέρω εἰς Χριστὸν ἐπεζητήθη διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· αὐτὴ ἡ ἕνωσις καὶ τελειοποίησις δὲν καταστρέφουν τὴν ποικιλίαν ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ὡς πρόσωπα μοναδικὰ δὲν συγχέονται ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἑνότητος ἀκόμη δὲ περισσότερον καὶ τὰ ἔθνη.

4. Τὸ θεμέλιον πρὸς συνδιαλλαγὴν τῆς καθολικότητος καὶ ἐθνικότητος συνεστήθη διὰ τῆς Πεντηκοστῆς, ὅταν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τοῦ ἰδίου Χριστοῦ καὶ τῆς ἰδίας συμφωνίας καὶ διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ κατέβη ὑπὸ τὸ σχῆμα τῶν γλωσσῶν τῶν διαφόρων ἐθνῶν. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁμιλῶν διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, λέγει ὅτι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πύργον τῆς Βαβέλ — ὁπότε ἡ ποικιλομορφία τῶν γλωσσῶν ἠμπόδισε τὴν συμφωνίαν τῶν ἀνθρώ-

πων — κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ὅτε καὶ ἡ θεμελίωσις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ποικιλία τῶν γλωσσῶν ἐγέννησε τὴν ἁρμονίαν, ἀφοῦ ὅλα ἐγένοντο ἀντιληπτὰ καὶ ἐξέφραζον εἰς διαφόρους γλώσσας τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. «Διότι ἐκ τοῦ ἰδίου Ἁγίου Πνεύματος ἡ ἰδία κατάληψις διαπέρασε ὅλους καὶ ἠνώθησαν εἰς μίαν μοναδικὴν συμφωνίαν». Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς σχολιάζων τὸ ἴδιον γεγονὸς τῆς καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τὸ σχῆμα διαφόρων γλωσσῶν, δι' οὗ οἱ Ἀπόστολοι ὡμίλησαν τὰς γλώσσας τῶν παρισταμένων προσώπων, λέγει ὅτι διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος «αὐτοὶ οἱ διῃρημένοι εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους γλώσσας ὡμίλησαν ὅλοι τὴν αὐτὴν γλῶσσαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον μὲ τοὺς Ἀποστόλους. Διότι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατεπονήθησαν διὰ νὰ ὁμιλήσουν κοινῶς κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ, ἦλθον ἐκ νέου νὰ ὁμιλήσουν κοινῶς, διὰ τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας».

Πρόκειται ἑπομένως περὶ τῆς γενέσεως μιᾶς κοινῆς σκέψεως δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔρχονται πρὸς τὴν πίστην καὶ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διεισδύουν εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ὕπαρξιν. Ἡ αὐτὴ διάθεσις τῆς ψυχῆς διὰ τὸν Χριστόν, ζῶσα παρὰ τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, τοὺς ἔκαμε νὰ μεταδώσουν τὴν διάθεσιν αὐτὴν τῆς ψυχῆς κατὰ τρόπον ταυτόσημον, παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν γλωσσῶν, διὰ τῶν ὁποίων τοὺς τὴν μετέδιδον, καὶ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἐνεργοποίησαν τοὺς λόγους των, τοὺς ἔκαμον νὰ ζοῦν τὸ περιεχόμενον τῶν λόγων των κατὰ τρόπον ταυτόσημον καὶ κοινῶς πρὸς τοὺς Ἀποστόλους. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν γλωσσῶν ἦτο φορεὺς τοῦ ἰδίου περιεχομένου καὶ τῆς αὐτῆς ψυχικῆς διαθέσεως· ἂν καὶ ὑπῆρχε ἡ ποικιλία τῶν ἐθνῶν δι' ἰδιαιτέρων μάλιστα στοιχείων ἠνώθησαν ἐντὸς τῆς αὐτῆς αἰσθητικότητος καὶ παγκοσμίου ἀντιλήψεως τοῦ Χριστοῦ.

Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου οἰκοδομήθη ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐμφυσήσεως μιᾶς κοινῆς ἀντιλήψεως καὶ αἰσθητικότητος τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἐρχομένους πρὸς τὴν πίστιν, ἀντίληψιν καὶ αἰσθητικότητα ὁμοίας πρὸς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐφώτισαν τοὺς Ἀποστόλους, διὰ τῆς καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς αὐτούς. Ἕνεκα τούτου, ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Αὕτη ἥνωσεν ἐντὸς τοῦ Πνεύματος διὰ μιᾶς ἰδίας κατανοήσεως καὶ ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν νὰ ἐργάζωνται εἰς τὴν οἰκοδομὴν Του καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἐγκλεισθοῦν ἁρμονικῶς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἰς Αὐτὴν χωρὶς νὰ συγχέωνται, ἐκεῖ ὅπου ὁ πύργος τῆς Βαβέλ τοὺς διήρεσε, κατέστρεψε τὴν συμφωνίαν των καὶ τὴν κοινὴν των σκέψιν.

Τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὰς ἐθνικὰς γλώσσας τιμὴν ἀπὸ τὴν Πεντηκοστήν, ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐξεδήλωσε κατὰ τοὺς πρώτους αἰώνας χρησιμοποιοῦσα αὐτὰς διὰ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ δεχομένη μετὰ ταῦτα αὐτὰς ὡς γλώσσας τῆς λατρείας ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Βίβλου καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας. Τοιουτοτρόπως ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰς Ἐκκλησίας αἱ γλῶσσαι ἑλληνική, συριακή, ἀρμενική, κοπτική. Ὅταν εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἐκκλησία — ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτὴ παρέμεινεν ὁ μόνος συντελεστὴς τῆς ἑνότητος τῶν ἐθνῶν — ἔθεσε πανταχοῦ τὴν λατινικήν, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅπου ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἡ ἑνοῦσα πολιτικὴ δύναμις, ἡ Ἐκκλησία ἠδυνήθη νὰ δεχθῇ τὴν χρῆσιν τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς· ἐξ ἴσου εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διεφυλάχθη μέ-

χρι ἑνὸς σημείου εἷς χαρακτὴρ πολυεθνικός. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, διετηρήθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν τότε Βαλκανίων, ὡς γλῶσσα τῆς λατρείας, τῆς ζωῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας, καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ὡς ἐπίσης καὶ ἡ γλῶσσα ἄλλων πληθυσμῶν, εἰς δὲ τὰς ἀνατολικὰς χώρας ἡ συριακὴ καὶ κοπτική, χωρὶς νὰ ὁμιλήσω διὰ τὰς σχέσεις τὰς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας διετήρησε μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἰβηρικῆς καὶ ἀρμενικῆς γλώσσης καθόσον καὶ αὗται διεφύλαξαν τὴν δογματικὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Αὐτοκρατορίας.

Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἱεραρχικὴν – ἱερατικὴν καὶ κανονικὴν διοικητικὴν ὀργάνωσίν της ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον καὶ πλαίσιον. Ὁ 34ος ἀποστολικὸς κανὼν εἶναι ἡ ἔκφρασις αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, ἐπιβεβαιῶν τοιουτοτρόπως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον: «Τοὺς Ἐπισκόπους ἑκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλήν, καὶ μηδὲν τι πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης μόνα δὲ πράττειν ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιείτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεός, διὰ Κυρίου ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα». Ἡ ἀνάλυσις τοῦ κανόνος τούτου ἀποκαλύπτει ὅτι οὗτος ἐκφράζει καὶ καθιερώνει διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας τὰς ἀκολούθους ἀρχάς:

α) τὴν ἐθνικὴν ἀρχήν,

β) τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοκεφάλου, ἐπειδὴ αὕτη ἐπιβάλλει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότης νὰ εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς ἕνα ἀρχιεπίσκοπον καὶ διοικεῖται κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον,

γ) τὴν ἀρχὴν τῆς ἱεραρχίας εἰς τὴν ἱερατικήν της ἐφαρμογήν, διοικητικὴν καὶ ἐπίσης ἀντιπροσωπευτικὴν εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγχωρίων ἐθνοτήτων,

δ) τὴν ἀρχὴν τῆς συνοδικότητος, ἡ ὁποία καθορίζει μόνον τὸ αὐτοκέφαλον καὶ μάλιστα τὴν ἀνεξάρτητον κυβέρνησιν μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος ἐθνικῆς ἔστω ἐμπεπιστευμένην εἰς τὴν σύνοδον ὅλων τῶν ἐπισκόπων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῆς τῆς ἐγχωρίου ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος,

ε) τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτονόμου κυβερνήσεως, ἀνεγνωρισμένης εἰς τοὺς ἐπισκόπους μεταξὺ ὡρισμένων ὁρίων διὰ νὰ μὴν ἐμποδισθῇ ἡ ἑνότης τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ (284-305) λοιπόν, εἰς τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναβιοῦν αἱ διατάξεις τῶν ἀποστολικῶν κανόνων, ἡ ὀργάνωσις τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν εἶχεν χαρακτῆρα περισσότερον ἐθνικὸν παρὰ διοικητικὸν ὁ ὁποῖος δὲν ἐτέθη διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Ἀλλὰ ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑνοτήτων ἠκολούθησε τὴν δομὴν τῆς φυσικῆς ὀργανώσεως τῶν πιστῶν, τῶν καθ' ὁμάδας εἰς μεγάλας ἐθνικὰς ἑνότητας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ρωμαϊκὸν κατακτητικὸν κράτος ἀνεγνώριζε τὴν ἀτομικότητά των καὶ ἐγγυᾶτο εἰς αὐτὰς μερικὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐλευθερίας διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐκ τῆς ὑποταγῆς των,

τοῦτο γίνεται περισσότερον ἀκόμη ἀπόλυτον ἐξ ὅσων τὸ κείμενον τοῦ 34ου ἀποστολικοῦ κανόνος ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐγχωρίους ἐκκλησιαστικὰς ἑνότητας, τὰς ὀργανωμένας εἰς ἐθνικὸν πλαίσιον.

Ἡ γνώμη ὅτι ἡ λέξις «ἔθνος» εἰς τὸ τέλος τοῦ κανόνος δὲν θὰ ἐξέφραζεν τὴν ἰδέαν λαοῦ ἢ ἔθνους ἀλλὰ τὴν ἰδέαν ἐδάφους ἢ πληθυσμοῦ εἶναι ἀπολύτως εἰρωνική. Αὕτη δὲν εἶναι παρὰ μία ἀπόπειρα ἐξευρέσεως τῶν ἄλλοθι, ἵνα μὴ ἀναγνωρισθῇ διὰ μερικὰς καθωρισμένας καταστάσεις ἡ ἐθνικὴ ἀρχὴ ὡς κριτήριον ὀργανώσεως αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ὁ ἐπιτηδευμένος χαρακτὴρ μιᾶς τοιαύτης γνώμης ἀπεκαλύφθη ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅταν οἱ ὑποστηρικταί της ἐδέχθησαν ὅτι ἐντὸς αὐτῆς τῆς περιόδου, ἐθνικὴ ἀρχὴ ἦτο καθωρισμένη διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ ἀρχή, διὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ὁ 34ος ἀποστολικὸς κανών, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐθνικῆς ὀργανώσεως καὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι τελείως παρομοία μετὰ τῆς δοθείσης εἰς τοὺς Ἀποστόλους συστάσεως διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. 28, 19-20).

Ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ μία συνεχὴς εἰσροὴ ἐξ ἀμοιβαίων δώρων. Ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνους ἢ τοῦ λαοῦ ἀξίας τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν ὅλων. Ὁ σύνδεσμός της μετὰ τοῦ ἔθνους ἐφύλαξε τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐκ μιᾶς στάσεως θριαμβολογίας καὶ δεσποτείας: ὁ χωρισμός της θὰ μετεσχημάτιζε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἕνα καθίδρυμα χωρὶς οὐδεμίαν σχέσιν μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ τὸ ὁποῖον ὑπερεπιθέτεται εἰς τοῦτο. Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ μεταμορφώσῃ τὸν πολιτισμόν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν πνευματικότητα τοῦ λαοῦ τοῦ ὁποίου ἀνήκει, καθ' ὃν τρόπον ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας καὶ αἱ ἄλλαι Ὀρθόδοξαι Ἐκκλησίαι τὸν ἐπετέλεσαν ἐπὶ σειρὰν αἰώνων εἰς τὸ ἔθνος των. Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας παραμένει συνδεδεμένον μὲ τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον καὶ τὴν ἐγχώριον ἐθνικότητα. Ἡ διάλυσις τῶν στοιχείων μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ ἔθνους θὰ ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ θεμελίου, ἰδίως τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας καὶ θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ διὰ τῆς Ἐκκλησίας μεταμόρφωσις τῶν πολιτιστικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἔθνους. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ φυλάξῃ τὰς ρίζας της εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν λαῶν, ἵνα δυνηθῇ νὰ τοὺς μεταδώσῃ τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἀπολυτρωτικόν του ἔργον εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ εἰδικὸν πολιτιστικὸν πνευματικὸν περιβάλλον των. Τοῦτο σημαίνει ἐπίσης τὴν συνάντησιν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰς ἐπιθυμίας τῶν λαῶν ἀμοιβαίως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου, ἀλλὰ χωρὶς ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀποκηρύσσῃ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τὴν ἀρχικήν της ἀποστολὴν ἢ τὸ ἔργον της διὰ τὴν σωτηρίαν ἑκάστου λαοῦ. Ἐὰν ἡ Ὀρθοδοξία σήμερον, εἰς τὸ πλαίσιον τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, δὲν εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος, ὡς αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι καὶ Χριστιανικαὶ ὁμολογίαι, μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἰθαγενοποιήσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν συνοδικὴν αὐτοκέφαλον ὀργάνωσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐπιμελῶς ἔλαβε

ὑπ' ὄψιν σοβαρῶς τὸ ἐθνικὸν καὶ ἐγχώριον ἐθνικὸν στοιχεῖον. Ἕνεκα τοῦ γεγονότος τούτου αἱ Ὀρθόδοξοι Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι ὁλοκληρώθησαν κατὰ τρόπον ὀργανικὸν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, βεβαιώνοντας, ἀναπτύσσοντας καὶ μεταμορφώνοντας τὰς πολιτιστικὰς καὶ πνευματικὰς ἐθνικὰς ἀξίας πρὸς τὸν ἀμοιβαῖον ἐμπλουτισμὸν ὅλων, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ εἰδικοῦ λαοῦ καὶ ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν λαῶν εἰς τοὺς ὁποίους αὗται ἀνήκουν.

5. Κατὰ συνέπειαν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὰ ἔθνη ἀνοίγονται πρὸς τὸ παγκόσμιον, προσεγγίζουν ἀλλὰ δὲν συγχέονται. Τὰ ἄτομα εἰσχωροῦν εἰς τὸ παγκόσμιον φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐνῷ εἶναι συγκεκριμένα ἄτομα ἐξ ἀπόψεως ἐθνικῆς, μέλη ἑνὸς ἔθνους, καὶ φυλάσσουν αὐτὴν τὴν ἰδιότητα. Τὸ νὰ γίνεται σεβαστὴ καὶ νὰ προβιβάζεται ἡ ἐθνικότης εἰς τὴν χριστιανικὴν παγκοσμιότητα τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἀξίαν τῆς δημιουργίας καὶ θὰ τὴν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν πατρότητά της. Ἡ Ὀρθοδοξία ἀποδοκιμάζει πλήρως τὴν τάσιν ὡρισμένων ἐθνῶν νὰ ἀπορροφήσουν τὰ ἄλλα διὰ νὰ ἀποτελέσουν ὁμοιόμορφον ἑνότητα, παρὰ τὰς ἀποκλειστικὰς θέσεις, τὰς γεννηθείσας εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐθνῶν πρὸς διαφύλαξιν τῆς ὑπάρξεώς των ὡς μίαν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν πρώτην τάσιν.

Εἰς τὸν Χριστὸν οἰκοδομήθη δι' ἀμοιβαίας ἀγάπης ἡ ἁρμονία τῶν ἐθνῶν καθ' ὅσον εἶναι ἀξίαι ἐξ ἴσου ἐπιθυμηταὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ Πρόσωπον τοῦ Λόγου ἀπέβη ἐπίσης πρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἡ ἐπιθυμία Του εἶναι ἐπιθυμία τοῦ τελειωμένου ἀνθρώπου τὸ ὁποῖον ἐναγκαλίζει, καταλαμβάνει καὶ ἰσχυροποιεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐντὸς ἐκείνου ὅπερ εἶναι καθαρὸν δι' Αὐτόν. Διὰ τοῦτο Αὐτὸς ὁ ἴδιος παρέμεινεν ἄνθρωπος διακεκριμένος, ἵνα ἀπονείμῃ αὐτὴν τὴν μοναδικὴν ἀξίαν ἑκάστου προσώπου, τὴν καθωρισμένην ἐπίσης ἐξ ἀπόψεως ἐθνικῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι μία ὑπόθεσις ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν προσώπων καὶ ἕνα ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀγάπης χωρὶς οὐδεμίαν σύγχυσιν. Τοιουτοτρόπως, εἰς τὸν Χριστὸν ἡ ποικιλία τῆς δημιουργίας δὲν κατηργήθη ἀλλὰ ἐνεδυναμώθη ἡ συμφωνική της ἑνότης, διεγείρουσα τὴν κίνησιν πρὸς τὴν ἑνότητα ἐντὸς τῆς ποικιλίας καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ὡραιότητος ἐξ αὐτοῦ τὸ ὁποῖον ἕκαστος φέρει ἐκ τῆς ἑνότητος ταύτης.

III. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΗΣ

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐθνικότης εἶναι μέρος τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας δὲν σημαίνει ὅτι τὰ ἄτομα δὲν δύνανται νὰ εἶναι χριστιανοὶ παρὰ μόνον μεθ' ὅλου τοῦ ἔθνους των ἢ ὅτι ὅλα τὰ ἄτομα ἑνὸς ἔθνους ὀφείλουν νὰ εἶναι χριστιανοὶ ἢ νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν, δὲν σημαίνει ἐπίσης ὅτι ὁ χριστιανισμός των εὑρίσκεται ὑπὸ ὅρους ἕνεκα τῆς ἐθνικότητός των καὶ εἶναι κέρδος παρ' αὐτῆς. Εἶναι βεβαίως εὐκταῖον νὰ γίνουν τὰ ἔθνη χριστιανικὰ εἰς τὴν ὁλότητά των καὶ νὰ ἀνήκουν ὅλα εἰς τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν, αὐτὸ θὰ ἦτο μία μεγάλη συνεισφορὰ εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν σχέσεων. Ἀλλὰ τὰ πάντα πρέπει νὰ σταματήσουν εἰς τὸ ὅριον τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι σεβαστὴ ἀκόμη καὶ ὅταν ὁλόκληρον ἕνα ἔθνος γίνεται χριστιανικὸν ὀρθόδοξον.

Ὑπάρχουν καταστάσεις, ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ

εἰς μίαν ἐκδηλουμένην ἐκ τῶν μορφῶν του εἰς τὸ πλαίσιον ἑνὸς ἔθνους, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἢ τὰ μέλη μιᾶς ὡρισμένης Ἐκκλησίας εἶναι ὀλιγάριθμοι εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ τοῦ ἔθνους. Ἀλλά, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς καταστάσεις φυλάσσουν ἐντὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν προσδιοριστικὴν ἐθνικότητα καὶ ἔχουν καὶ αὐτὰ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐργάζωνται διὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὸν προβιβασμὸν τοῦ ἔθνους εἰς τὴν ὁλότητά του, καθόσον εἶναι πραγματικότης δημιουργημένη καὶ ἐπιθυμητὴ παρὰ Θεοῦ.

Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ ἕτεραι καταστάσεις, ὅταν ἐπὶ παραδείγματι τὰ μέλη ἑνὸς ἔθνους, μετανάσται εἰς μίαν ξένην χώραν, γίνωνται μὲν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μέλη τοῦ ἐπικρατοῦντος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἔθνους, ἀλλὰ φυλάσσουν τὴν πίστην τὴν ὁποίαν παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν, τὴν πίστιν τοῦ ἔθνους των. Μέχρις ὅτου ἡ πορεία τῆς ὁλοκληρώσεως εἰς τὸ νέον ἔθνος συμπληρωθῇ, ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμός των τοὺς διατηρεῖ εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν σχέσιν μετὰ τοῦ ἔθνους των, ἄρα μετὰ τῆς Ἐκκλησίας των. Καὶ μάλιστα ὅταν συμπληρωθῇ ἡ ὁλοκλήρωσις αὐτῶν τῶν μελῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς ἕνα ἔθνος, ὅπου ἐγκατεστάθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ πλειοψηφία τοῦ κράτους (ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἀμερικανικὸν ἔθνος), αὐτὰ φυλάσσουν πάντοτε τὸ εἶδος τοῦ Χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ τὴν Ὀρθοδοξίαν τοῦ ἔθνους ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον οἱ πρόγονοί των. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἑνὸς ἄλλου ἔθνους, ἔχοντος τὰς εἰδικάς του πολιτιστικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας, δὲν δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ ὥστε τὰ ὁλοκληρωμένα ἄτομα νὰ ἀποποιοῦνται τὸ ἐθνικόν των παράστημα, τὴν Ὀρθοδοξίαν τοῦ ἔθνους των καὶ τὴν σχέσιν των μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν γονέων των καὶ τῶν προδρόμων των, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινε δι' αὐτοὺς τοὺς μετανάστας τὴν ἀπώλειαν τῆς ταυτότητός των, ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς, ἄρα μίαν βαθεῖαν μεταβολὴν ὀντολογικήν, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐγνώριζε τὴν ἐπιτυχίαν της τόσον εὐκόλως. Ὑπάρχουν ἐνίοτε μερικαὶ ἐθνικαὶ ὁμάδες αἱ ὁποῖαι παραμένουν ἐπὶ μακρὸν μὴ ὁλοκληρωμέναι μὲ τὸ ἔθνος τῆς νέας των πατρίδος, εἴτε ἐξ αἰτίας τῶν διαστάσεών των, εἴτε ἐξ αἰτίας τῆς συνεχοῦς ἀφθονίας τῶν νέων θελγήτρων τῆς χώρας τῆς καταγωγῆς των. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, αὐτοὶ παραμένουν συνδεδεμένοι ὄχι μόνον μὲ τὸ εἶδος τοῦ πατρῴου Χριστιανισμοῦ ἀλλὰ ἐπίσης μὲ τὸ ἐκ καταγωγῆς ἔθνος των, χωρὶς τοῦτο νὰ ἐλαττώνῃ τὴν πολιτικήν των πιστότητα εἰς τὴν χώραν τῆς παραμονῆς των ἢ τὴν ἀλληλεγγύην των μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν τῆς χώρας ταύτης. Ἀντιθέτως αὗται συμβάλλουν εἰς τὸν πνευματικὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ ἔθνους εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου ζοῦν. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως πρέπει νὰ εἶναι σχεδιασμένη ἡ δικαιοδοσία διαφόρων ὀρθόδοξων ἐθνικῶν ὁμάδων ἐντὸς τῶν νέων αὐτῶν συνόρων. Δι' αὐτὰς τὰς ζῶσας ὁμάδας ἐντὸς μιᾶς δυτικῆς χώρας δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ὥστε αὕτη νὰ ἔχῃ δικαιοδοσίαν σχετιζομένην μὲ τὴν πολιτικὴν ἑνότητα ἐκ μέρους μιᾶς οἱασδήποτε αὐτοκεφάλου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας· ἑκάστη Ὀρθόδοξος ἐθνικὴ ὁμὰς διὰ τῆς ἰδίας της φύσεως, θέλει νὰ μείνῃ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς χώρας τῆς καταγωγῆς της, ἐὰν δὲν ἔχῃ τὰς διαστάσεις αἱ ὁποῖαι θὰ τῆς ἐπιστρέψουν τὴν αὐτονομίαν ἢ τὸ καθαρὸν αὐτοκέφαλον. Ἐὰν οἱ προϋποθέσεις ὑπάρχουν, τοῦτο εἶναι θέμα κανονικοῦ διακανονισμοῦ.

Τοῦτο βοηθεῖ ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ φυλάσσηται ἡ ἐθνικότης ἑκάστης ὁμά-

δος ἢ ἡ ὀρθόδοξος κοινότης ἀλλὰ δίδει ἐπίσης τὴν δυνατότητα εἰς ἑκάστην αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀποστολικὴν δραστηριότητά της μεταξὺ αὐτῶν οἱ ὁποῖοι τῆς ἀνήκουν ἐξ ἐπόψεως ἐθνικῆς καὶ οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται ἐγκατεσπαρμένοι ἀνὰ τὸν κόσμον, ἐπίσης συντείνει ὥστε νὰ γίνωνται γνωσταὶ εἰς διαφόρους γεωγραφικοὺς τόπους αἱ πολιτιστικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἀξίαι τοῦ εἰδικοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν μιᾶς καλλιτέρας γνωριμίας καὶ μιᾶς πανανθρωπίνου ἀδελφότητος.

Δοθέντος ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη τῶν εἰδικῶν προσόντων κατ' ἀρχὴν οὐδόλως βλάπτει τὴν ὡρισμένην πλειοψηφίαν τοῦ ἔθνους τοῦ κράτους, αὐταὶ ἐπίσης αἱ διάφοροι ἐθνικαὶ ὁμάδες ἐπιτελοῦν τὸν ρόλον τῶν ἀρθρώσεων ἑνὸς συνδέσμου περισσότερον πλήρους μεταξὺ τῶν διαφόρων Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μεταξὺ τῶν λαῶν των, καθὼς ἐπίσης μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν γενικῶς. Ἄρα δύνανται αὗται νὰ ἐπιτελέσουν ἕνα σπουδαῖον οἰκουμενικὸν ρόλον.

Μία καὶ μόνη δικαιοδοσία μιᾶς Ὀρθοδόξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἐπὶ διαφόρων ἐθνικῶν Ὀρθοδόξων ὁμάδων μιᾶς χώρας ἢ ἐφ' ὅλης τῆς Ὀρθοδόξου διασπορᾶς ὅλων τῶν ἠπείρων, θὰ ὡμοίαζε πρὸς ἕνα εἶδος ἐκκλησιαστικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἐπιβλαβοῦς διὰ τὴν πλήρη συνοδικότητα καὶ τὴν ἀδελφότητα τῶν ἐθνῶν ἐντὸς τῆς ἑνότητος· ἐπὶ πλέον τοῦτο δύναται νὰ ἐνοχοποιήσῃ μίαν ὡρισμένην τάσιν ἡ ὁποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ δυσαρεστήσῃ τὸ κράτος ὅπου εὑρίσκονται αἱ ἐθνικαὶ αὐταὶ ὁμάδες, ἀφοῦ αὐτὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐπίδρασις πολὺ τονισμένη, ἀσκουμένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κράτους.

Τὸ καθῆκον ἑκάστης Αὐτοκεφάλου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας νὰ ἀσκήσῃ μίαν ὡρισμένην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ἰδικῆς της διασπρᾶς καὶ νὰ διατηρήσῃ ἕνα ὡρισμένον ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν σύνδεσμον μετ' αὐτῆς, ἀποτελεῖ καθῆκον συμφυὲς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ αὐτοκεφάλου ὡς γενικῆς ἀρχῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία ἐκτιμᾷ τοιουτοτρόπως τὴν ἐθνικὴν διαφοράν· τοῦτο εἶναι ἡ ἐγγύησις τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν κανόνων της, οἱ ὁποῖοι σταματοῦν ἀκριβῶς τὴν ξένην ἐπέμβασιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ὑπονοῶντες τὴν ἐθνικὴν ἀρχὴν (Καν. 2, Β' Οἰκ.Συν., Καν. 3, Γ' Οἰκ. Συν., Καν. 39, ΣΤ' Οἰκ. Συν. κ.ἄ). Διότι οἱ κανόνες ἐξασφαλίζουν εἰς τὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῆ τρόπον τὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ἰδικῆς των διασπορᾶς (Καν. 8, Δ' Οἰκ. Συν).

Ἡ βεβαίωσις ὅτι ἡ αὐτοκέφαλος ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωσις ἀπετελέσθη ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς ἐγχωρίου ἑνότητος ἑνὸς κράτους ἀγνοῶντας ἢ ἀκόμη ἀποκλείοντας τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον, ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς φανερὰς διατάξεις τοῦ 34ου Ἀποστολικοῦ Κανόνος, τοῦ 9ου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τοπικῆς Συνόδου καὶ ἄλλων παραλλήλων κανόνων, οἱ ὁποῖοι καθορίζουν ὅτι τὸ αὐτοκέφαλον ὑπονοεῖ ἀναγκαίως:

α) τὴν ἐθνικὴν ἀρχὴν

β) τὴν ἱεραρχικὴν καὶ ἱερατικὴν ἀρχὴν

γ) τὴν συνοδικὴν ἀρχήν.

Μία τοιαύτη βεβαίωσις παρουσιάζει κίνδυνον διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν καλὴν συμφωνίαν τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, μίαν παρέκκλισιν ἐν σχέσει πρὸς τὰς κανονικὰς διατάξεις εἰς τὸ θέμα τῆς ἑνότητος τῆς Ὀρθοδο-

ξίας ἐντὸς τῆς διαφορετικῆς ἐθνικότητος, καθιερωμένας διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ἐὰν ἐφ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου εὑρίσκωνται περισσότερα ἔθνη, ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ περισσότερα αὐτοκέφαλα, ὡς εἰς τὸ παρελθὸν (μεταξὺ τῶν αὐτοκεφάλων 5 Πατριαρχείων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον καὶ μερικὰ ὀργανωμένα ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἀρχῆς· εἰς τὴν Ἀψβουργικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ κατόπιν Αὐστριακήν, Οὐγγρικὴν, ὑπῆρχον ἡ Ὀρθόδοξος Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Δαλματίας, ἡ Ὀρθόδοξος Ρουμανικὴ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Τρανσυλαβανίας καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ρουμανικὴ Ἐκκλησία τῆς Μπουκοβίνας) ὅπως καὶ σήμερον (ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ἕνωσιν). Βεβαίως ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ὅλων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐλέχθησαν, τὸ πρόβλημα τῆς διασπορᾶς εἰς τὴν ὁλότητά του ἀναμένει τὴν πλήρη λύσιν του ἐκ τῆς ἑπομένης Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου.

IV. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΣΜΟΣ

Πρὸς τὴν ἑνότητα ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἔχουν ὅλα τὰ διάφορα μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ διάφορα ἔθνη τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μέρος ἐντὸς τῆς πίστεως — ἡ Ὀρθοδοξία ἀναγνωρίζει ὅτι ἔχει μίαν ὡρισμένην σχέσιν καὶ μίαν ὡρισμένην ἑνότητα ἐντὸς τῆς ποικιλίας μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν σχηματισμῶν. Ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐθνικότητα ἀλλὰ ἐντείνεται ἐπίσης ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς πίστεως. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἑνότης ἐντὸς τῆς ποικιλίας τοῦ συγχρόνου οἰκουμενισμοῦ. Αὐτὴ ἔχει τὴν σπουδαιότητά της τόσον διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν χριστιανῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα διαφόρων κοινῶν προβλημάτων τοῦ συγχρόνου κόσμου, ὅσον καὶ διὰ τὸν διάλογον τὸν ὁποῖον αὐτὴ διευκολύνει, καθόσον εἶναι μέθοδος προόδου πρὸς τὴν ἑνότητα, περισσότερον εὐρυτέρα πάντοτε, μέχρι τοῦ τέλους, πλήρης εἰς τὴν πίστιν, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ προφθάνῃ τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἑνότητα τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀποστόλων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀποβλέπει διὰ τούτου εἰς τρία πράγματα: εἰς
α) τὴν ἀποκήρυξιν τῆς ὑπερηφανείας τῶν πιστῶν ἀτόμων,
β) τὴν πληρότητα τῆς ἀποστολικῆς πίστεως,
γ) τὴν ἐλευθέραν ἢ συνοδικὴν συμφωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν διαφόρων προσώπων καὶ ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μέρος αὐτῶν, ἥτις εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχικῆς ἑνότητος καὶ δύναμις ἡ ὁποία προωθεῖ πρὸς μίαν ἑνότητα πάντοτε περισσότερον στενὴν μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Μέχρις τῆς συνοδικῆς αὐτῆς ἑνότητος εἰς τὴν πλήρη ἀποστολικὴν πίστιν ὅλων τῶν χριστιανῶν, τὴν ὁποίαν ὅλοι ἐπιθυμοῦν, ἡ σύγχρονος οἰκουμενικὴ ἑνότης δύναται ἴσως νὰ ἐκτιμήσῃ ἐπίσης μίαν ἑνότητα τοῦ διαλόγου, μίαν ἕνωσιν ἐντὸς ἑνὸς διαλόγου, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ἐκ τῶν συνομιλητῶν θὰ θελήσῃ νὰ διακόψῃ.

Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουν νὰ εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ μὲν διὰ τοὺς δέ, ὅπως καὶ αἱ Ἐκκλησίαι ὀφείλουν νὰ εἶναι ἀμοιβαίως ὑπεύθυνοι, ἵνα δυνηθοῦν νὰ προχωρήσουν ἡνωμέναι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ πληρότητα· τὸ νὰ παραιτηθοῦν

ἀπὸ τὴν πρόοδον αὐτὴν καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴν ὁμολογίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο θὰ ἦτο ἐξασθένησις τῆς ὑπευθυνότητός μας ἔναντι τῶν ἄλλων. Ἑπομένως μόνον εἰς ὁλόκληρον τὸν Χριστὸν ἐδόθη τὸ θεμέλιον τῆς ἑνότητος καὶ τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας Του καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν χριστιανῶν ἢ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅμως μέχρι σήμερον οὐδεὶς ὡμίλησε διὰ τὴν ἀμοιβαίαν ὑπευθυνότητα τῶν χριστιανῶν ὡς ἀτόμων, διὰ τὴν ἀμοιβαίαν ὑπευθυνότητα τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν λαῶν τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ ὡσαύτως διὰ τὴν ὑπευθυνότητα ὅλων τῶν ἐθνῶν πρὸς τὰ ὁποῖα παρέμειναν εἰς δευτερεύουσαν θέσιν. Χρειάζεται χρόνον διὰ νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς καὶ νὰ ζήσῃ μίαν ἀμοιβαίαν ὑπευθυνότητα τῶν ἐθνῶν ἐν Χριστῷ. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅπου τὰ ἔθνη καταδικάζουν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν καταπίεσιν τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ ἓν ἔθνος εἰς ἕτερον, θεωροῦμεν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φθάσωμεν εἰς ὑψηλότερον βαθμόν, ἐκεῖνον δηλαδὴ τῆς θετικῆς ὑπευθυνότητος ἑκάστου ἔθνους πρὸς τὰ ἄλλα, τῆς βοηθείας τὴν ὁποίαν τὰ ἀνεπτυγμένα ἔθνη ὀφείλουν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν τὴν πτωχείαν, τοὺς πόνους ἢ τὰς δυσκόλους περιστάσεις. Δὲν γίνεται τοῦτο παρὰ συνεισφέροντες εἰς τὴν καθίδρυσιν νέων σχέσεων ἀνὰ τὸν κόσμον, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὰ ἔθνη νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἑνότητός των ἐντὸς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιθυμητῆς διαφορᾶς· μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ δυνηθῶμεν νὰ προχωρήσωμεν πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ πληρότητα.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Πρωτοπρεσβ. Καθηγ. Alexis KNIAZEFF

Η εἰσήγηση διαιρέθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα σὲ τέσσερα μέρη:

I. Προεισαγωγικά.

II. Δογματικὲς βάσεις τῆς καθολικότητας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ.

III. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ἡ Διασπορά της.

IV. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ὁ οἰκουμενισμός.

Τὸ τέταρτο μέρος εἶναι τὸ πιό σύντομο. Τό θέμα του ἁπλῶς σκιαγραφεῖται. Πρέπει ἄλλωστε ν' ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἰδιαίτερης εἰσηγήσεως. Τό σχόλιό μας λοιπόν θὰ ἀφορᾶ μόνο τὰ μέρη I ὥς III.

I. ΜΕΡΙΚΑ ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

1ο. Στὰ «προεισαγωγικά» ὁ συγγραφέας ἔχει δίκιο ὅταν ὑπενθυμίζει ὅτι:

1) ἡ βάση τῆς ἑνότητας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐσωτερικὴ (ἡ ἑνότητα τῆς ἀλήθειας) καὶ καθόλου ἐξωτερικὴ (μιὰ Ἐκκλησία ποὺ ἐξουσιάζει τίς ἄλλες), γιατί στὸ σημεῖο αὐτὸ πρόκειται γιὰ τὴ μία ἀπὸ τίς θεμελιακὲς ἀλήθειες τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας,

2) τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μεταδίδει τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ σὲ ὅλους τοὺς πιστοὺς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐθνική τους ταυτότητα,

3) ἡ σκέψη καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ μεταδίδονται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, δὲν καταργοῦν τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα καὶ ἰδιαιτερότητα τῶν χριστιανῶν.

2ο. Σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς «Δογματικὲς βάσεις τῆς Καθολικότητας καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ», εἴμαστε σύμφωνοι μὲ τὸ συγγραφέα τῆς εἰσηγήσεως ὅταν βεβαιώνει ὅτι:

1) ὁ ἐθνισμὸς καὶ ἡ ποικιλία μέσα στὴν Ἐκκλησία εἶναι στοιχεῖα πνευματικοῦ ἐμπλουτισμοῦ,

2) ἡ ἁμαρτία ἔχει τὶς ἐπιπτώσεις της στὸν τομέα τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ ὅτι γεννᾶ, ἀκόμα καὶ μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἐγωισμὸ καὶ «κάθε εἴδους ὀλισθήματα στὸ κατώτερο πνευματικὸ ἐπίπεδο». Δυστυχῶς ὁ συγγραφέας δὲν ἀναπτύσσει ἀρκετὰ τὸ σημεῖο αὐτό, καὶ

3) ἡ βάση τῆς καθολικότητας καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ, ποὺ ἐπιτρέπει τὴ συμφιλίωση αὐτῶν τῶν δύο στοιχείων, εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ τὰ δύο ἔχουν τὴν πηγή τους στὸ Ἅγιο Πνεῦμα, θέμα ποὺ θὰ χρειαζόταν ἐπίσης περισσότερη ἀνάπτυξη.

Μπορεῖ ἐπίσης κανεὶς νὰ εἶναι πλήρως σύμφωνος μὲ τὸ σύγγραφέα ὡς πρὸς τὴ σημασία τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν, ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ θρησκευτικοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει νὰ τοῦ δώσει κανεὶς ἀπόλυτο δίκιο ὅταν ἐκθέτει «τὴ συνεχὴ ροὴ τῶν ἀμοιβαίων δώρων μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ» ὅπως καὶ «τὴν ἀμοιβαία διείσδυση τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν».

Ὀφείλω ὡστόσο νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι μιλώντας γιὰ τὶς βάσεις τῆς ἑνότητας καὶ τῆς ποικιλίας στὴν Ἐκκλησία, ὁ συγγραφέας τῆς εἰσηγήσεως, ἀντίθετα ἀπὸ πολλοὺς θεολόγους, δὲν ἀναφέρθηκε στὴν ἁγία Τριάδα, τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ὡς ἡ εἰκόνα. Μιλάει βέβαια γιὰ τὰ ἄτομα καὶ τὰ παρουσιάζει ὡς εἰκόνες τοῦ Λόγου σὲ κοινωνία μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Πράγματι ὡς βάσεις τῆς καθολικότητας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, ποὺ εἶναι μία ἀπὸ τὶς πλευρὲς τῆς ποικιλίας, δὲν ἀναφέρει παρὰ μόνο τὴ δημιουργία, τὴν πρόνοια καὶ τὴν Πεντηκοστή.

Ἀλλά, κοντὰ στὰ σημεῖα ποὺ χρειάζονται ἀνάπτυξη ἡ εἰσήγηση περιέχει ἐπίσης σημεῖα ποὺ θὰ χρειαζόταν διευκρίνιση.

II. ΣΗΜΕΙΑ ΠΟΥ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ

1ο. Στὰ «Προεισαγωγικά»:

1) Πῶς ὁρίζει ὁ συγγραφέας τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας; Στὴν εἰσήγησή του μιλάει γιὰ παγκοσμιότητα. Πρόκειται γιὰ γεωγραφικὴ παγκοσμιότητα; Νομίζω, πάντως, ὅτι ὁ συγγραφέας παραλείπει μιὰ πολὺ σημαντικὴ θεολογικὴ πλευρὰ τῆς καθολικότητας: ἐκείνη ποὺ φανερώνεται ἀπὸ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὅρου *καθ' ὅλον*, ὁ ὁποῖος συνεπάγεται ὅτι τὸ μέρος εἶναι σύμμορφο πρὸς τὸ ὅλον.

2) Ὑπάρχει ταυτότητα μεταξὺ αὐτοκεφαλίας καὶ ἐθνισμοῦ; Θεωρεῖ τὸ αὐτοκέφαλο ὡς πρωταρχικὸ γεγονός; Ὁ ἐθνισμὸς εἶναι βέβαια ἕνα τέτοιο γεγο-

νὸς ἀφοῦ ἀνάγεται στὴ δημιουργία κι ἀφοῦ μιλοῦν γι' αὐτὸν καὶ ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ὅσο γιὰ τὸ αὐτοκέφαλο, πρόκειται γιὰ νέο γεγονός, ἀφοῦ στὴν κυριολεξία του πρωτοεμφανίστηκε στὴ Ρωσία τὸ 16ο αἰώνα.

3) Τί πρέπει νὰ ἐννοήσουμε μὲ τὸν ὅρο τοπικὴ Ἐκκλησία; Εἶναι ἡ αὐτοκέφαλη ἐθνικὴ Ἐκκλησία ἢ ὅ,τι ὀνομάζεται «ἐπισκοπή», ἡ Ἐκκλησία συγκεντρωμένη γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπό της; Ἡ ἀποστολικὴ παράδοση καὶ ἡ παράδοση τῆς πρώτης Ἐκκλησίας δείχνουν ὅτι εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐπισκοπή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἑνότητα. Γιὰ τὸ συγγραφέα θὰ ἦταν μᾶλλον μιὰ ὁμάδα σημερινῶν ἐπισκοπῶν, ὁμάδα ποὺ δὲν καθορίζει μὲ περισσότερη ἀκρίβεια.

4) Ὁ συγγραφέας λέει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁλόκληρος σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ γιὰ ποιὰ τοπικὴ Ἐκκλησία πρόκειται; Μιὰ ἐπισκοπή, αὐτὴ καθαυτή, κατέχει ναὶ ἢ ὄχι τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ὡστόσο ἐκδηλώνεται μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ;

5) Τὸ ἴδιο ἐρώτημα τίθεται ἀπὸ ὅσα λέει ὁ συγγραφέας σχετικὰ μὲ τὴν παγκόσμια ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὅλες οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες πρέπει νὰ βρίσκονται σὲ κοινωνία μεταξύ τους. Ἀλλὰ ἡ ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας (ἑνότητα παγκόσμια) εἶναι ἄραγε μόνο τὸ ἀποτέλεσμα ἀθροίσεως τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους ἢ μήπως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε ἐκκλησιαστικὴ ἑνότητα κατέχει ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ποὺ κατέχει τὸ σύνολο; Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πραγματικὰ παγκόσμια καὶ καθολική, μὲ τὴν ὀρθόδοξη σημασία τοῦ ὅρου, μόνο ἂν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἑνότητές της μετέχει ὡς ἑνότητα σὲ ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀληθείας, στὸ ὁποῖο μετέχει τὸ ὅλο.

2ο. Στὶς «Δογματικὲς βάσεις τῆς Καθολικότητας καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ»:

1) Σὲ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ λέγονται γιὰ τὸν ἐθνισμὸ καὶ γιὰ τὰ ἔθνη, σὲ σχέση μὲ τὴ δημιουργία ὡς βάση τῆς καθολικότητας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, δὲ βλέπει κανείς:

— ἂν πρόκειται γιὰ ἔθνη ὡς ἔκφραση τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνισμοῦ ποὺ καθιερώθηκε ἀπὸ τὴ δημιουργία, ἢ γιὰ ἔθνη μὲ τὴ σύγχρονη σημασία τοῦ ὅρου. Τὰ ἔθνη, μ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἔννοια, εἶναι ἕνα σύγχρονο φαινόμενο καὶ δίχως ἄλλο ὄχι ἕνα φαινόμενο παντοτινό, ὅπως εἶναι πιθανὸ νὰ νομίζουν τὰ ἴδια τὰ σύγχρονα ἔθνη.

— ἂν ὁ συγγραφέας δίνει σημασία στὸ γεγονὸς ὅτι στὰ χρόνια τῶν Ἀποστόλων δὲν ὑπῆρχαν ἐθνικὲς Ἐκκλησίες, μὲ τὴ σημασία ποὺ ἐννοοῦμε αὐτὸ τὸν ὅρο σήμερα, ἀλλὰ μόνο ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ στὴ Ρώμη, στὴν Κόρινθο, στὴ Γαλατία κλπ. Ἐπρόκειτο λοιπὸν παντοῦ γιὰ φανερώσεις σὲ κάθε τόπο μιᾶς καὶ μόνης πραγματικότητας: τῆς Ἐκκλησίας, σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ Ναοῦ τοῦ Πνεύματος, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι σὲ καμιὰ περίπτωση τὸ ἐπὶ μέρους, καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ ὅ,τι ἀνήκει στὸν τομέα τοῦ ἐθνισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ προηγεῖται τοῦ παγκόσμιου, τοῦ καθολικοῦ, αὐτοῦ ποὺ ἀνήκει στὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας.

— ἄν, σύμφωνα μὲ ὅσα ἐλέχθησαν, τὰ ἔθνη πρέπει νὰ θεωροῦνται ὅτι ἔχουν ἕνα χαρακτήρα κατὰ κάποιο τρόπο «ὑποστασιακό», ἑπομένως αἰώνιο. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν ἦταν ἔτσι, τὸ ἐπὶ μέρους, δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ ἀνήκει στὸν

εθνισμό, ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται σ' αὐτὸ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας.

2) Ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἐθνισμὸ καὶ τὴν καθολικότητα στὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις τους, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπομνησθεῖ ἐπίσης ἡ μεγάλη ἀρχὴ τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας. Τὸ παγκόσμιο δὲν πρέπει νὰ καταπιέζει τὸ ἐθνικό. Ἀλλὰ ἀκριβῶς ὅπως οἱ χριστιανοὶ ὡς ἄτομα, ἔτσι καὶ μιὰ ἐθνικὴ Ἐκκλησία πρέπει νὰ ξέρει νὰ εἶναι ἐλεύθερη ἐν Χριστῷ, ἀκόμα καὶ μέσα στὸν ἐθνισμό της, νὰ μὴν εἶναι ἡ δούλη του καὶ ν' ἀποφεύγει νὰ πέσει στὸ θρησκευτικὸ ἐθνικισμό, ποὺ μπορεῖ νὰ φθάσει ὣς τὴν ἁμαρτία ἐνάντια στὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἱστορία μᾶς δείχνει πολλὰ παραδείγματα μιᾶς τέτοιας δουλείας. Αὐτὰ τὰ παραδείγματα εἶναι ἰσάριθμες ἀποδείξεις ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὸ κακὸ ποὺ προκαλεῖ στὴν Ἐκκλησία αὐτὴ ἡ δουλεία, προσβάλλοντας τὴν ἑνότητά της ὅπως καὶ τὴν ὁμολογία τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Μετὰ τὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων Συνόδων, ὁρισμένοι λαοὶ προτίμησαν συχνὰ νὰ πέσουν στὴν αἵρεση ἐν ὀνόματι ἑνὸς θρησκευτικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ ἐπιζήτησαν ἔτσι νὰ προφυλάξουν καλύτερα τὸν ἐθνισμό τους καὶ νὰ προστατέψουν καλύτερα τὴν ἐθνική τους ἀνεξαρτησία ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιπέδου.

Αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ θὰ πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπόψη ὅταν θὰ πρόκειται νὰ κανονίζονται οἱ σχέσεις μιᾶς Ἐκκλησίας — μητέρας μὲ τὴ διασπορά της.

III. ΕΝΑ ΣΗΜΕΙΟ ΔΙΑΦΩΝΙΑΣ

Δὲν μπορῶ νὰ συμμεριστῶ τὴ βεβαίωση τοῦ συγγραφέα τῆς εἰσηγήσεως σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν ὑποχρέωση μιᾶς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς νὰ ἐξαρτᾶται ἐκκλησιαστικῶς ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴ Ἐκκλησία — μητέρα. Οἱ λόγοι τῆς διαφωνίας μου εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1) Δὲ συμμερίζομαι τὴν ἑρμηνεία ποὺ δίνει στὸν 28ο κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀποβλέπει σαφῶς στὴ δημιουργία τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προσδιορίζει τὰ δικαιώματα αὐτοῦ τοῦ Πατριαρχείου.

2) Ἐπειδὴ ζῶ περισσότερα ἀπὸ πενήντα χρόνια στὴ διασπορά, ἔχω ἀποκτήσει μιὰ πεῖρα ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴν αἰσιοδοξία τοῦ συγγραφέα τῆς εἰσηγήσεως. Ὁρισμένες ἐθνότητες ὅπως ἡ ἑλληνικὴ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη ἢ ἡ γιουγκοσλαβικὴ σ' αὐτὲς τὶς ἴδιες χῶρες, παραμένουν ἁπλῶς γιὰ ἕνα διάστημα στὴ διασπορὰ καὶ πολὺ συχνὰ ἐπιστρέφουν ἀργὰ ἢ γρήγορα στὴ χώρα τῆς προελεύσεώς τους. Ἄλλες ἐθνότητες ἀντίθετα, ὕστερα ἀπὸ διάφορες περιστάσεις, ἐγκαταστάθηκαν ἢ θέλουν νὰ ἐγκατασταθοῦν, στὴν καινούργια τους πατρίδα καὶ νὰ γίνουν πολίτες της μὲ ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὰ δικαιώματα. Σ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους, στὸ ὄνομα τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλευθερίας, δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ τοὺς ἐπιβάλλεται μιὰ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς χώρας προελεύσεώς τους.

3) Νὰ θέλει κανεὶς νὰ διατηρεῖ αὐτὴ τὴν ἐξάρτηση σημαίνει ὅτι διχάζει τὴ διασπορὰ καὶ συνεπῶς τὴν ἐξασθενίζει, τὴν ἐμποδίζει ν' ἀναπτυχθεῖ πλήρως καὶ νὰ γίνει κάποτε μιὰ αὐτόνομη πολυεθνικὴ αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία.

4) Νὰ ἐπιμένει κανεὶς νὰ διατηρεῖ αὐτὴ τὴν ἐξάρτηση δὲ σημαίνει ὅτι πηγαίνει ἐνάντια τόσο στὴν ἑνότητα ὅσο καὶ στὴν καθολικότητα καὶ στὴν παγκοσμιότητα τῆς Ἐκκλησίας;

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ αἰδεσ. Καθηγ. Nicholas KOULOUMZINE

Τὸ θέμα ποὺ ἔθιξε ὁ Σεβ. Antonie Ploiesteanul ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα, τόσο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ δογματικὴ ἄποψη, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐπικαιρότητας τῆς Ὀρθοδοξίας σ' αὐτὸ τὸν 20ὸ αἰώνα.

Ὁ Σεβ. Antonie Ploiesteanul μᾶς μίλησε γιὰ τὸν οὐσιαστικὰ παγκόσμιο χαρακτῆρα τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, ἀφοῦ οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ ἔλαβαν τὴν ἐντολὴ νὰ φέρουν τὸ Εὐαγγέλιο σ' ὅλα τὰ ἔθνη.

Ὁ Σεβ. Antonie Proiesteanul μίλησε ἐπίσης γιὰ τὸν ὀρθόδοξο χριστιανισμό, τὸν ὀργανωμένο σὲ ἐθνικὲς αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες. Καθεμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς Ἐκκλησίες, μέλη τοῦ Σώματος τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας, ἔχει, σύμφωνα μὲ τὸ Σεβ. Ant. Pl., «τὴ δυνατότητα νὰ ἐνσωματωθεῖ στὴ ζωὴ καὶ στὴν ὕπαρξη κάθε λαοῦ ἢ ἔθνους γιὰ νὰ τὶς ἑνοποιήσει (αὐτὲς τὶς Ἐκκλησίες) καὶ νὰ τὶς μεταμορφώσει ἐν τῷ Χριστῷ». Ἡ Ἐκκλησία, σύμφωνα μὲ τὸ Σεβ. Ant. Pl., παρουσιάζεται ἔτσι «ὡς ἑνότητα μέσα στὴν πολλαπλότητα». Σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία, οἱ χριστιανοί, «μέσα σὲ κοινὲς ἱστορικὲς περιστάσεις, ἀποκτοῦν κοινοὺς ἱστορικοὺς χαρακτηρισμούς». Γι' αὐτό, «αὐτὴ ἡ ἑνότητα μέσα στὴν πολλαπλότητα» τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας θεωρεῖται ἀπὸ τὸ Σεβ. Ant. Pl. ὡς θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲ πρέπει συνεπῶς «νὰ καταστραφεῖ».

1. Στὸ θέμα αὐτό, καὶ χωρὶς τὴν πρόθεση ν' ἀναιρέσουμε τὶς θέσεις ποὺ ὑποστηρίζει ὁ Σεβ. Ant. Pl., ἐκθέτουμε μιὰ πρώτη σειρὰ παρατηρήσεων, ποὺ τὶς συμπληρώνουν, χωρὶς νὰ τὶς ἀρνοῦνται.

Ἡ τωρινὴ ὀργάνωση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, ποὺ ἀσφαλῶς ὁ Θεὸς τὴ θέλει καὶ τὴν ὁδηγεῖ. Νομίζουμε ὡστόσο χρήσιμο νὰ θυμίσουμε ποιὰ ὑπῆρξε αὐτὴ ἡ ὀργάνωση στὴν ἀρχή. Ἀρχικὰ ὁ ἴδιος ὁ ὅρος Ἐκκλησία ἐφαρμόσθηκε ὄχι σὲ μιὰ ἐθνικὴ ὀντότητα, ἀλλὰ σὲ μιὰ κοινότητα πιστῶν συγκεντρωμένων σ' ἕνα τόπο, στὴν Κόρινθο, Θεσσαλονίκη, Ἔφεσο ἢ Ρώμη... Στὴ γραφίδα τοῦ Παύλου, ὁ ὅρος *ἐκκλησία* σημαίνει, στὸν ἑνικό, μιά τοπικὴ σύναξη (Α΄ Κορ. 14, 4) ἢ μιὰ τοπικὴ κοινότητα (Α΄ Κορ. 1,1, Α΄ Θεσ. 1,1, Κολ 4,16, βλ. Πράξ. 19,23...). Γιὰ νὰ δηλώσει τὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν μιᾶς περιοχῆς, ὁ ἀπόστολος Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὸν πληθυντικὸ (Α΄ Κορ. 16, 1, Γαλ. 1,1...).

Αὐτὲς οἱ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίες ἱδρύθηκαν ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο σὲ εἰδωλολατρικὲς χῶρες, ἀλλὰ οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἀποκλείστηκαν ἀπ' αὐτές. Στὶς

'Εκκλησίες τῆς Γαλατίας ὁ Παῦλος ἐπαναλαμβάνει: «πάντες... εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε ... οὐκ ἔνι 'Ιουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ 'Ιησοῦ» (Γαλ. 3,28). Ὁ ἀπόστολος προφανῶς δὲ θέλει νὰ πεῖ ὅτι τὸ φῦλο δὲ θὰ ὑπῆρχε πιά, ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀνισότητες θὰ εἶχαν ἤδη καταργηθεῖ ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀρνιόνταν τὶς ἐθνικές τους ρίζες. Θέλει νὰ πεῖ ὅτι τὸ φῦλο, ἡ κοινωνικὴ θέση καὶ ἡ ἐθνικὴ προέλευση δὲν ἔχουν πιὰ παρὰ μόνο σχετικὴ ἀξία γιὰ τοὺς χριστιανοὺς τοὺς ἑνωμένους στὴν 'Εκκλησία – Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Θέλει νὰ πεῖ ὅτι οἱ 'Ιουδαῖοι, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βάρβαροι ἢ Σκύθες (Κολ. 3,11), ὅταν βαφτισθοῦν μποροῦν ἀνεμπόδιστα νὰ κοινωνοῦν στὸ ἴδιο ποτήριο, στὸ ἴδιο εὐχαριστιακὸ σῶμα τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ.

Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ἀφοῦ ἔγινε ὁ ἀπόστολος τῶν 'Εθνῶν, δὲν παραιτήθηκε ποτὲ ἀπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς 'Ιουδαίου (Φιλ. 3,5, Β΄ Κορ. 11,22). 'Αλλὰ ὅταν ἀπεστάλη νὰ κηρύξει ἔγινε «τοῖς 'Ιουδαίοις ὡς 'Ιουδαῖος, ἵνα 'Ιουδαίους κερδήσει», ἔγινε «ὡς ἄνομος... ἵνα κερδήσει ἀνόμους», ἔγινε «τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής», ἔγινε «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» «διὰ τὸ εὐαγγέλιον» (Α΄ Κορ. 9,1-23). Αὐτοὶ οἱ λόγοι ἀπευθύνθηκαν στοὺς Κορινθίους, στοὺς ὁποίους ὁ ἀπόστολος διακηρύττει: «Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε» (Α΄ Κορ. 3,9). «Ναὸς Θεοῦ ἐστε» (Α΄ Κορ. 3,16). «Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 12, 27). Αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ πράγματι ἀποτελοῦσαν «τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν οὖσαν ἐν Κορίνθῳ» (Α΄ Κορ. 1,2).

Γιὰ τὸν εὐαγγελιστὴ 'Ιωάννη, ἀκριβῶς ὅπως καὶ γιὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ἡ 'Εκκλησία, μὲ τὴν πλήρη σημασία τοῦ ὅρου, εἶναι ἀσφαλῶς ἡ 'Εκκλησία τῆς 'Εφέσου, τῆς Σμύρνης, τῆς Περγάμου, τῶν Θυατείρων, τῶν Σάρδεων, τῆς Φιλαδελφείας, τῆς Λαοδικείας (βλ. τὶς ἑπτὰ ἐπιστολὲς τῆς 'Αποκαλύψεως, ὅπως καὶ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ 'Ιωάννου).

Στὴ διάρκεια ὁλόκληρου τοῦ πρώτου αἰώνα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία ὀργανώθηκε προοδευτικὰ στὸ ἐπίπεδο αὐτῶν τῶν κοινοτήτων. Στὶς ἀρχὲς τοῦ δεύτερου αἰώνα, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ρόλου τοῦ ἐπισκόπου ὑπογραμμίσθηκε στὶς πολὺ γνωστὲς ἐπιστολὲς τοῦ 'Ιγνατίου, ἐπισκόπου 'Αντιοχείας, ὁ ὁποῖος, μεταξὺ ἄλλων, ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι μία 'Εκκλησία γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπό της εἶναι ἤδη ἡ καθολικὴ 'Εκκλησία (Σμυρν. 8,2).

Μὲ τὴ σειρά τους, οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς 'Εκκλησίας ὑπογραμμίζουν ἐντελῶς ἰδιαίτερα τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ ὁποίου ὁρίζουν τὴ δικαιοδοσία ὄχι τόσο μὲ βάση μιὰ ἐθνικὴ ὀντότητα ὅσο μιὰ ὁρισμένη περιοχή. 'Αργότερα ὁ ρόλος τοῦ ἐπισκόπου περιορίσθηκε πρὸς ὄφελος τῶν ἀρχηγῶν τῶν αὐτοκέφαλων 'Εκκλησιῶν, σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων ἐδῶ κι ἐκεῖ παρουσιάστηκαν καταχρήσεις.

Θελήσαμε νὰ διατυπώσουμε αὐτὴ τὴν πρώτη σειρὰ παρατηρήσεων γιὰ νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι: α) ἀρχικά, ἡ ἔννοια τῆς 'Εκκλησίας ἐφαρμόσθηκε, στὴν πλήρη σημασία αὐτοῦ τοῦ ὅρου, ὄχι σὲ μιὰ ὀντότητα ἐθνική, ἀλλά τοπική, καὶ β) ἡ ἕνωση ἐπαρχιῶν στοὺς κόλπους τῶν Πατριαρχείων ἢ τῶν αὐτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν ἀποτελεῖ μιὰ διεργασία ποὺ καθόλου δὲν τὴν ἀρνούμεθα, ἀλλὰ ποὺ τὴ θεωροῦμε ὡς δεύτερη στὴν ἱστορία.

Στὸ σημεῖο αὐτό, θέλουμε νὰ ἐπαναλάβουμε ὅτι αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις

που διατυπώνουμε δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἄρνηση ἀπὸ μέρους μας τῆς παγκόσμιας ὀργανώσεως τῆς σύγχρονης Ἐκκλησίας, οὔτε ἀκόμα λιγότερο ὡς διάθεση μεταρρυθμίσεως. Οἱ Ἀπόστολοι ποὺ ἵδρυσαν τὶς Ἐκκλησίες εἶχαν ἐπίσης τὴ μέριμνα νὰ προφυλάξουν τὴν ἑνότητά τους. Εἶχαν συνείδηση τῶν παγκόσμιων διαστάσεων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὸ ἀποδεικνύουν τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ ἡ πρώτη τους φροντίδα ἦταν νὰ προφυλάξουν τὴν ἐσωτερικὴ ἑνότητα τῆς καθεμιᾶς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας.

Ὁ Σεβ. Antonie Ploiesteanul ἐφέστησε τὴν προσοχή μας στὴν ἐθνικὴ στιγμὴ ποὺ ὑπαγόρευσε τὴν ὀργάνωση τῶν αὐτοκέφαλων Ἐκκλησιῶν καὶ συνέβαλε γιὰ νὰ δοθεῖ στὴν καθεμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς Ἐκκλησίες ἡ δική της ἰδιαίτερη φυσιογνωμία. Δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεση νὰ ἀμφισβητήσουμε αὐτὸ ποὺ ἀποτέλεσε τὴν ἱστορία μας, ἀλλὰ διερωτώμεθα ἂν αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ στιγμὴ πρέπει νὰ μείνει καθοριστικὴ στὴν ὀργάνωση τῶν διεσπαρμένων ὀρθόδοξων χριστιανῶν στὸν 20ὸ αἰώνα.

2. Ἡ κατάσταση ἐμφανίζεται πράγματι μ' ἕνα καινούργιο τρόπο ὅταν παρατηρήσει κανεὶς τὴ διασπορὰ τῶν Ὀρθοδόξων στὶς χῶρες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀμερικῆς. Γιὰ τοὺς Ὀρθόδοξους αὐτοὺς ποὺ ζοῦν στὸ Παρίσι, στὸ Λονδίνο ἢ στὴ Νέα Ὑόρκη, ἀλλὰ ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὴ Ρωσία, τὴ Γιουγκοσλαβία, τὴ Ρουμανία ἢ τὴν Ἑλλάδα, ἡ καινούργια τους ἐδαφικὴ ἐξάρτηση δὲ συμπίπτει πιὰ μὲ τὴ ἐθνική τους προέλευση. Ἕνα καινούργιο πρόβλημα ἐμφανίζεται ποὺ γίνεται πιὸ σημαντικὸ ὅσο αὐτὲς οἱ ὁμάδες εἶναι ἀριθμητικὰ μεγαλύτερες.

Μερικὲς ὁμάδες αὐτῆς τῆς διασπορᾶς διέκοψαν τὶς σχέσεις τους μὲ τὶς Ἐκκλησίες τῆς προελεύσεώς τους, πού, κατὰ τὴ γνώμη τους, συμβιβάστηκαν ὑπερβολικὰ μὲ τὶς ἄθεες καὶ διώκτριες ἐξουσίες τῶν χωρῶν τους. Αὐτὲς οἱ ὁμάδες βρέθηκαν ἀπομονωμένες καὶ ἀργότερα σὲ μιὰ κατάσταση ποὺ θεωρεῖται ἀντικανονική.

Οἱ Ἕλληνες τῆς διασπορᾶς δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁρισμένες ὁμάδες, εἰδικὰ μιὰ ὁμάδα Ρώσων, ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμά τους.

Ἄλλες ὁμάδες, θέλοντας νὰ μείνουν πιστὲς στὴν ἐθνική τους ἐξάρτηση, δὲ διέκοψαν τοὺς δεσμοὺς μὲ τὶς Ἐκκλησίες τῆς προελεύσεώς τους.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐντελῶς καινούργια κατάσταση στὴν ἱστορία τῆς Ὀρθοδοξίας προκύπτει ὅτι σ' ἕνα ἴδιο ἔδαφος, τῆς Γαλλίας παραδείγματος χάριν, συνυπάρχουν ὀρθόδοξες ὁμάδες μὲ κανονικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς πολὺ διαφορετικὲς καὶ μακρινές. Μιὰ τέτοια κατάσταση εἶναι ἀντιφατικὴ μὲ τὴν ἐδαφικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία ἀνέκαθεν καθόριζε τὴν ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία.

Ὡστόσο οἱ τακτικὲς συγκλήσεις, στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη χώρα τῆς διασπορᾶς, ἐπισκοπικῶν συνελεύσεων ἀποτελοῦν, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἕνα πρῶτο βῆμα πρὸς μιὰ κανονικὴ ἐδαφικὴ ὀργάνωση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας σ' αὐτὲς τὶς χῶρες. Στὴ Γαλλία π.χ., ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ, σ' αὐτὲς τὶς διασκέψεις προΐσταται ὁ ἔξαρχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ποὺ εἶναι πρῶτος στὴν τάξη μεταξὺ τῶν Πατριαρχῶν.

Μαζὶ μὲ στὴ δικαιοδοτικὴ καὶ τὴν ἐθνικὴ διαφοροποίηση, ὑπάρχει ἐπίσης

καὶ μιὰ διαφοροποίηση τῆς λειτουργικῆς γλώσσας. Οἱ Ὀρθόδοξοι ὅλων τῶν δικαιοδοσιῶν, ἰδίως μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ζοῦν στὴ διασπορὰ ἀπὸ μερικὲς γενεὲς πρίν, χάνουν συχνὰ τὴ χρήση τῆς μητρικῆς τους γλώσσας. Κανεὶς δὲ σκέπτεται ὅτι πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ ἕνα ἐμπόδιο σ' αὐτοὺς τοὺς νέους συνήθως χριστιανοὺς ποὺ θέλουν νὰ παραμείνουν πιστοὶ στὴν Ὀρθοδοξία. Γίνονται ἀκολουθίες στὰ γαλλικά. Εὐρεῖες κινήσεις, νέων κυρίως, δημιουργοῦνται αὐθόρμητα συγκεντρώνοντας στὴ Γαλλία π.χ. τοὺς γαλλόφωνους. Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι οἱ διαφοροποιήσεις, καὶ μάλιστα οἱ δικαιοδοτικὲς διαφορές, δὲ συντελοῦν στὴ σύσφιγξη τῆς ἑνότητας αὐτῶν τῶν γαλλόφωνων Ὀρθοδόξων.

Ἂν τὸ πρόβλημα τῆς κανονικῆς ὀργανώσεως τῆς Ὀρθοδοξίας στὶς χῶρες τῆς διασπορᾶς τίθεται σὲ παγκόσμια κλίμακα, οἱ αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες δὲ πρέπει νὰ συμβάλλουν μὲ τὴν πράξη τους ὄχι πιὰ γιὰ νὰ διαχωρίσουν αὐτοὺς τοὺς διασπαρμένους Ὀρθοδόξους, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς ἑνώσουν ἐδαφικά;

Σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἰδεῶδες θὰ ἦταν ἡ παρουσία σὲ κάθε τόπο τῆς διασπορᾶς ἑνὸς κανονικοῦ ἐπισκόπου ποὺ θὰ ἕνωνε κάτω ἀπὸ τὸ ὠμοφοριό του ξεχωριστὲς λειτουργικὰ ἐνορίες.

Ἔτσι θὰ μποροῦσαν νὰ καταργηθοῦν οἱ δικαιοδοτικὲς διαφορές, ἐνῶ θὰ διατηροῦνταν οἱ διαφοροποιήσεις μέσα στὴν ἑνότητα.

ΣΧΟΛΙΟ Γ΄

τοῦ αἰδεσ. Καθηγ. Στυλιανοῦ ΧΑΡΑΚΑ

Εἴμεθα πράγματι εὐγνώμονες εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἀντώνιον διὰ τὴν καλῶς τεκμηριωμένην καὶ συστηματικὴν παρουσίασιν τοῦ θέματος τῆς καθολικότητος καὶ ἐθνικότητος. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι ὀλίγοι ἐξ ἡμῶν, ἐὰν ὑπάρχουν, ἐνδεχομένως θά ἔχουν μερικὰς ἀμφιβολίας μὲ τὰς βασικὰς θεολογικάς του προϋποθέσεις. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἔθνη εἶναι μέρος τοῦ δημιουργικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ταυτοχρόνως παγκόσμιος καὶ τοπικός, ἰδιαιτέρως καθὼς ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἐνσαρκωθέντα Λόγον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ὅτι ἡ αὐτοκέφαλος ὀργάνωσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι καθ' ὡρισμένην ἔννοιαν ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνικότητος, πάντα ταῦτα εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμέναι θέσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν δεκταὶ ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γενικῶς.

Ἐγώ, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐνδιαφέρομαι περισσότερον διὰ τὰ σχόλια τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς διασπορᾶς.

Κατ' ἀρχὰς θὰ ἐπιχειρήσω νά κατανοήσω τά σχόλιά του καὶ κατόπιν νὰ ἀναπτύξω μερικὰς θέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ σχόλιά του ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζουν αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς διασπορᾶς ἰδιαιτέρως εἰς τὰς νέας χώρας.

Ὑπάρχει πλῆθος εἰδικῶν σημείων, τὰ ὁποῖα ἐξαίρει ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος ἐν ἀναφορᾷ πρός τὴν καθολικότητα καὶ ἐθνικότητα τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον αὗται σχετίζονται εἰδικώτερον μὲ τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Αὐτὰ τὰ σημεῖα δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς δέκα ἐπὶ μέρους θέσεις. Πρῶτον, σημειώνει ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ τῆς διασπορᾶς εὑρίσκονται πράγματι εἰς μίαν εἰδικὴν σχέσιν πρός τὸ ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς προελεύσεώς των, αἵτινες παρέχουν εἰδικὴν ὑποστήριξιν εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους χριστιανοὺς εἰς μίαν ξένην χώραν. Δεύτερον, καθὼς οἱ Ὀρθόδοξοι εἶναι ἐνσωματωμένοι μέσα εἰς τήν ζωήν τῆς νέας χώρας, πάντοτε διατηροῦν τὴν ἰδιάζουσαν μορφὴν τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ ἔθνους, ἐκ τοῦ ὁποίου ἦλθον οἱ πρόγονοί των. Τρίτον, ἡ ἐνσωμάτωσις εἰς τὸ νέον ἔθνος δὲν ἐπιβάλλει εἰς τὰ ἄτομα νὰ ἀρνηθοῦν τὸ ἐθνικόν των ὑπόβαθρον οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πατέρων καὶ τῶν προγόνων των, διότι τοῦτο θὰ συνεπέφερε ἐνδεχομένως τὴν ἀπώλειαν τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς των ταυτότητος. Τέταρτον, ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος σημειώνει ὅτι ἡ διαδικασία τῆς ἀφομοιώσεως διὰ μερικοὺς εἶναι πολὺ βραδεῖα, καθ' ὅσον οὗτοι παραμένουν προσκεκολλημένοι εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς καταγωγῆς των. Τονίζει ὅμως ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν μειώνει τὴν πιστότητα των ἔναντι τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησαν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐμφανίζεται ὡς συνεισφορὰ εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ ἐθνικὸν πλουτισμόν της. Τά περισσότερα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ εἶναι αὐτονόητα ἢ κατ' οὐσίαν ἄνευ σημασίας διὰ θεολογικὴν συζήτησιν.

Τὸ πέμπτον σημεῖον του ὅμως εἶναι βασικὸν διὰ τὴν πρακτικὴν κατανόησιν τοῦ θέματος τῆς καθολικότητος καὶ ἐθνικότητος εἰς τὴν εἰδικὴν κατάστασιν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν Ὀρθοδόξων ἐθνικῶν ὁμάδων ἐντὸς τῶν (κατ' ἀρχὰς) δυτικῶν χωρῶν. Τονίζει ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον δι' αὐτὰς νὰ ἀποτελέσουν μίαν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν εἰς τάς χώρας αὐτάς. Ὑποστηρίζει ὅτι ἑκάστη Ὀρθόδοξος ἐθνικὴ Ἐκκλησία ἐκ φύσεως θέλει νά παραμένῃ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ πατρῴου ἔθνους, ἀρκεῖ νά μὴν ἔχῃ τὰς διαστάσεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν ἰδικήν της αὐτονομίαν ἢ τό αὐτοκέφαλον. Προσθέτει, παρεπιμπτόντως, ὅτι ἐὰν ὑπάρχουν τοιαῦται καταστάσεις, τότε τὸ ζήτημα ὑπόκειται εἰς κανονικὴν ρύθμισιν. Εἰς τό θέμα τοῦτο ἐπιθυμοῦμεν ν' ἀναφερθῶμεν κατωτέρω. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος κατόπιν ὑποστηρίζει ὅτι αἱ ἐθνικαὶ αὗται δικαιοδοσίαι δίδουν μίαν εἰδικὴν εὐκαιρίαν εἰς τὰς μητέρας Ἐκκλησίας νά ἐργασθοῦν ἱεραποστολικῶς μεταξὺ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς αὐτὴν ἐξ ἀπόψεως ἐθνικῆς. Ἕβδομον, ὁ Ἐπίσκοπος ἀναγνωρίζει, ὅτι εἰδικὸν ἔργον τῶν ἐθνικῶν δικαιοδοσιῶν τῆς διασπορᾶς εἶναι νὰ ὑπηρετοῦν ὡς «δεσμοί» μεταξὺ τῶν ποικίλων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ὡς σημεῖα ἐπαφῆς μεταξύ τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μὴ Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὰς χώρας, ἔνθα εὑρίσκονται. Ἕτερον σημεῖον, τό ὁποῖον ἀξίζει νά σχολιασθῇ καί διερευνηθῇ εἶναι ἡ ἄποψις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου, καθ' ἣν μία μοναδικὴ δικαιοδοσία εἰς ὅλας τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς συνιστᾷ ἓν εἶδος «ἐκκλησιαστικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ», τό ὁποῖον εἰς τὴν πρᾶξιν δυνατὸν νὰ ἀποβῇ τραγικὸν εἰς τὴν ἰδέαν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς συνοδικῆς ἰσοτιμίας. Τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐνάτην καὶ πλέον

ἐνδιαφέρουσαν θεωρητικὴν ἔμφασιν τῆς εἰσηγήσεώς ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα τῆς καθολικότητος καὶ ἐθνικότητος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος δέχεται κατὰ βάσιν τὸ δίκαιον, ἐὰν ὄχι τὴν ὑποχρέωσιν, ἑκάστης αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας νὰ ἀσκῇ ὡρισμένην δικαιοδοσίαν εἰς τὴν ἰδικήν της διασπορὰν καὶ νὰ διατηρῇ ὡρισμένον ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν δεσμὸν μὲ αὐτήν. Πιστεύει ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ δίκαιον, ὅπερ ἐνυπάρχει εἰς τὴν φύσιν τῆς αὐτοκεφαλίας, καὶ γενικὴν ἀρχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας. Εἰς τὴν προσπάθειάν του νά ὑποστηρίξῃ τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἀναφέρεται εἰς τὸν 2ον κανόνα τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου, εἰς τόν 8ον κανόνα τῆς Γ΄ Οἰκουμ. Συνόδου καὶ εἰς τὸν 39ον κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου. Ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν περίφημον 28ον κανόνα τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου. Ἡ ἑρμηνεία τῶν κανόνων αὐτῶν ὑπό τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου εἶναι ὅτι ὅλοι ἐξασφαλίζουν εἰς τὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας τὴν δικαιοδοσίαν των εἰς τὴν ἰδικήν των διασποράν. Ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ ἐπιδέχεται συζήτησιν, εἶναι πάντως ἀξία προσοχῆς καί πολλοί ἐνδεχομένως νά συμφωνήσουν, ἐφ' ὅσον, καθὼς πιστεύω, θέτει τὸ ζήτημα τῆς ἐδαφικῆς ἐπικρατείας. Τὸ τελευταῖον σημεῖον, τὸ ὁποῖον θέτει εἰς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ τμῆμα ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος, τονίζει, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος δὲν ἀποκλείει τὴν ἐθνικὴν διάστασιν, καθ' ὅσον ἡ αὐτοκεφαλία ἐξυπονοεῖ ἀναγκαστικῶς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικότητος, τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς συνοδικότητος. Ἡ προσβολὴ τοῦ δικαίου τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν νὰ διατηροῦν δικαιοδοσίαν εἰς τὰς ἐθνικὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς των θὰ ἠδύνατο, κατὰ τὴν γνώμην του, νὰ ἀπειλήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν κανονικὴν τάξιν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γενικῶς. Διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνικότητος δὲν συγκρούονται, προβάλλει πλῆθος παραδειγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μᾶλλον ἐντυπωσιακὸν εἶναι ἡ κατάστασις τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γεωργίας, αἱ ὁποῖαι συνυπάρχουν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἑνὸς κράτους, ἐνῷ ἐκκλησιαστικῶς παραμένουν κεχωρισμέναι.

Ἐκφεύγει τῶν δυνατοτήτων μου ν' ἀνταποκριθῶ κατὰ τρόπον τελικὸν ἢ αὐθεντικὸν εἰς τὴν ὡραίαν αὐτὴν εἰσήγησιν. Ὄχι διότι δὲν ἔχω σαφεῖς λύσεις εἰς τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέτει. Πιστεύω ὅτι ἔργον μου εἶναι νὰ ἐπισημάνω μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα τίθενται ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς καὶ ὑπαρκτικῆς, ἐὰν υἱοθετηθοῦν αἱ θέσεις τοῦ εἰσηγητοῦ χωρὶς ἐπιφύλαξιν. Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ ἐξετάσωμεν ἐπίσης μερικὰς προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας υἱοθετεῖ ὁ εἰσηγητὴς καὶ αἱ ὁποῖαι χρειάζονται ἐνδεχομένως ἐπανεξέτασιν καὶ ἴσως ἀναθεώρησιν.

Κατ' ἀρχὴν συμφωνοῦμεν, ὅτι ἡ παροῦσα ζωτικὴ κατάστασις περιέχει πολλὰ χρήσιμα καὶ πολύτιμα στοιχεῖα. Τὸ γεγονός, ὅτι αἱ πατρῷαι ἐθνικαὶ αὐτόνομοι δικαιοδοσίαι βλέπουν εἰς τὰς ἐθνικάς των δικαιοδοσίας τῆς διασπορᾶς ἓν πεδίον ἱεραποστολῆς, εἶναι πολύτιμον αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Ὁμολογουμένως ἡμεῖς, οἵτινες ἀνήκομεν εἰς τὴν τάξιν τῶν δεχομένων, θὰ προτιμούσαμεν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ τρόπον ἀμεσώτερον καὶ ἐντονώτερον. Συχνάκις ἀναγκαζόμεθα νά ἐκλιπαρῶμεν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτό. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς μητέρας Ἐκκλησίας, διὰ πολιτικοὺς καὶ ποικίλους ἐσωτερικοὺς λόγους, ἀδυνατοῦν νὰ ἐπιδείξουν τὸ ἱεραποστολικὸν αὐτὸ ἐνδιαφέρον, ἐνῷ εἰς ἄλλας ἐπο-

χάς τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὕποπτον καὶ ἡρμηνεύετο ὡς παρέμβασις ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν, πρέπει ἐπίσης νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς διασπορᾶς ἐνδεχομένως νά ἐξυπηρετῇ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν μορφήν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου, «συνδέσμου», στενῆς ἐπαφῆς, μεταξὺ τῶν διαφόρων πατριαρχικῶν καὶ αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα συχνάκις νὰ αἴρωνται διαφοραὶ εἰς τὰς δικαιοδοσίας τῶν μητέρων Ἐκκλησιῶν. Π.χ., εἰς Η.Π.Α. ἡ Μόνιμος Συνέλευσις τῶν Κανονικῶν Ὀρθοδόξων Ἐπισκόπων (S.C.C.O.B.A.) μὲ τὴν ἵδρυσίν της συνένωσε τὰς μεγάλας Ὀρθοδόξους δικαιοδοσίας εἰς κοινὴν συνεργασίαν, ἐνῷ ὡρισμέναι ἐξ αὐτῶν εὑρίσκοντο εἰς προβληματικὴν κατάστασιν εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς S.C.C.O.B.A. οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχουν συχνὰ συνέλθει εἰς διμερεῖς ἢ πολυμερεῖς διαλόγους ἐπὶ ὑψηλοῦ θεολογικοῦ ἐπιπέδου. Ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον ἔχομεν συνάψει διαλόγους μέ τοὺς Ἀγγλικανούς, Ρωμαιοκαθολικούς, Μετερρυθμισμένους, Λουθηρανούς, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς Ἑβραίους. Προβλέπονται προσεχῶς συζητήσεις μέ τούς Βαπτιστάς. Ἔχω τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐλάχιστα ἔχουν ληφθῆ ὑπ᾿ ὄψιν αἱ συζητήσεις αὗται εἰς τὰ μεγάλα θεολογικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Ἐὰν αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς διασπορᾶς διακονοῦν ὡς σύνδεσμος πρὸς τὰς μητέρας Ἐκκλησίας, λόγῳ τῆς μεγάλης πολλαπλότητος, τὴν ὁποίαν ζῶμεν εἰς τὴν διασποράν, τότε θὰ ἦτο χρήσιμον αἱ μητέραι Ἐκκλησίαι νά κατευθύνουν τὰς οἰκουμενικὰς προσπαθείας των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐνημερώνωνται καί νὰ μανθάνουν ἐξ αὐτῶν.

Ἀναντιρρήτως ὅμως τὰ σημεῖα 5,6 καὶ 8 τῆς εἰσηγήσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς εἶναι θεμελειώδη διὰ τὴν συζήτησιν αὐτήν. Εἰς τὸ σημεῖον 5 παρέχονται, κατὰ τὴν ἐκτίμησίν μας, ὡρισμέναι βασικαὶ θέσεις. Πρῶτον, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχῃ μία αὐτόνομος ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία εἰς ἕκαστον ἔθνος. Δεύτερον, ἑκάστη ἐθνικὴ Ἐκκλησία τῆς διασπορᾶς ἐκ φύσεως ἐπιθυμεῖ νὰ παραμείνῃ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατρῴου ἔθνους. Καί τρίτον, ὑπάρχουν ὡρισμέναι συνθῆκαι ἐν ὄψει τῶν ὁποίων αἱ κανονικαὶ διατάξεις ἐπιτρέπουν τὴν παραχώρησιν αὐτοκεφαλίας ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Τὰ σημεῖα αὐτὰ χρειάζονται σχολιασμόν. Ἡ ἄποψις ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου παραδόσεως, ὅταν αὕτη ἑρμηνεύεται κατὰ τρόπον ἰδανικόν, νὰ ὑπάρχῃ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότης δικαιοδοσιῶν εἰς ἕκαστον ἐπὶ μέρους ἔθνος, φαίνεται ἐσφαλμένη. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἰδεῶδες τῆς Ὀρθοδοξίας ἐμφαίνεται εἰς τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ἑνὸς ἐπισκόπου εἰς ἑκάστην πόλιν, δι᾽ ὅλους τοὺς Ὀρθοδόξους πιστοὺς τῆς περιοχῆς. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ προϋπόθεσις δημιουργεῖ τὸ πρόβλημα τῶν δικαιοδοσιῶν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Αὐτὸ εἶναι ἡ μία ὄψις (τὸ πρῶτον σκέλος) τοῦ ἱστορικοῦ παραδόξου καὶ ἡ κανονικὴ ἀνωμαλία, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς. Ἡ ἀμφισβήτησις τῆς βασικῆς αὐτῆς Ὀρθοδόξου ἀρχῆς περὶ τοῦ ἑνὸς ἐπισκόπου καὶ τῆς μιᾶς ἐπισκοπῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἔνθα ὅλοι οἱ πιστοὶ ὑποτάσσονται εἰς τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον, σημαίνει ἄγνοιαν τῆς θεμελιακῆς ἀρχῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἀπέχει ριζικῶς τῆς παραδόσεως.

Τοῦτο ὅμως πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτο-

νομίας καθ' ἑαυτήν. Ἡ αὐτονομία τῆς τοπικῆς καὶ ἐδαφικῶς περιωρισμένης Ἐκκλησίας ἀποβαίνει ἡ δευτέρα ὄψις (τὸ δεύτερον σκέλος) τῆς παρούσης κανονικῆς ἀνωμαλίας, διότι ἐν ὀνόματι τῆς αὐτονομίας ἐκπίπτει ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἑνὸς ἐπισκόπου εἰς μίαν περιφέρειαν. Βεβαίως ἐδῶ ἐπιβάλλονται ὡρισμένοι μὴ θεολογικοὶ παράγοντες (κατά τὴν συνήθη ὁρολογίαν τῶν οἰκουμενικῶν διαλόγων). Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος ὀρθῶς ἐπισημαίνει αὐτοὺς ὅταν λέγῃ, ὅτι αἱ ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς διασπορᾶς ἐκ φύσεως ἐπιθυμοῦν νὰ παραμείνουν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας. Αὐτὸς ὁ πολιτιστικὸς καὶ ἐθνικὸς δεσμὸς ἀντανακλᾷ ἓν μέρος ἀπὸ τὸ «ἔθος» τῆς αὐτονόμου Ἐκκλησίας. Ὁ δεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν πολιτισμόν, τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἔθνος καὶ τὴν κληρονομίαν, γίνεται εἰς ἱκανὸν βαθμὸν ἀποδεκτὸς ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας, ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσέλθωμεν ἐδῶ εἰς ἐξηγήσεις. Ἐπίσης, ἐὰν ἐπεκτείνωμεν τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοκεφαλίας, ὥστε νά περιλάβῃ de juro τὸν διοικητικὸν ἔλεγχον τῆς ἐθνικῆς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, τότε παρατηρεῖται μία περίεργος σύγκρουσις. Περὶ τούτου θὰ εἴπωμεν περισσότερα ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ὅταν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ θέματος τῆς ἐδαφικῆς ἐπικρατείας καὶ τῆς αὐτοκεφαλίας. Πάντως πρέπει νὰ σημειώσωμεν εὐκρινῶς ἐδῶ, ὅτι αἱ δύο ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι παλαιώτερον ἦσαν χρήσιμοι καὶ πρακτικαί, σήμερον συγκρούονται ἐν ὄψει τῶν νέων συνθηκῶν τῆς διασπορᾶς.

Ἕτερον πρόσθετον ἐνδιαφέρον σημεῖον εἶναι ἡ ἀντίθεσις (ἢ μήπως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν: σύγκρουσις;), ἥτις συνεπάγεται μὲ τὴν ὑποτιθεμένην «φυσικὴν» ἐπιθυμίαν νὰ παραμείνωμεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ διαλύσωμεν κάθε δεσμὸν μὲ αὐτήν. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος ἀναφέρεται εἰς μίαν κανονικὴν κατάστασιν. Οἱ ἀπόδημοι στρέφονται μὲ στοργὴν πρὸς τὴν πατρίδα δι' ἔμπνευσιν καὶ συνέχειαν. Πάντως ἐξ ἐπόψεως ὑπαρκτικῆς καὶ ἱστορικῆς τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε. Ἐνῷ εἶναι δυνατὸν τοῦτο ν' ἀληθεύῃ διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους τῆς Ἀντιοχείας, Ρουμανίας, Ἑλλάδος, πάντως δὲν συμβαίνει πάντοτε ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς μὲ ὡρισμένας σλαβικὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Ἀρκεῖ μόνον νὰ μνημονεύσωμεν ὡς παράδειγμα τὴν ρωσικὴν Μητροπόλια τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκτὸς τῆς Ρωσίας. Ἡ «φυσική» σχέσις μέ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν δυνατὸν νὰ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ πολλοὺς παράγοντας, ὅπως αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν εἰς τὴν πατρίδα. Ἀκόμη σοβαρωτέρα εἶναι ἡ ταυτότης, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ αἰσθάνωνται μὲ τὴν νέαν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦλθον διὰ νὰ ζήσουν οἱ πατέρες των καὶ οἱ πάπποι των. Εἶναι σχεδὸν ἀξίωμα, ὅτι μὲ τὴν τρίτην γενεὰν οἱ Ὀρθόδοξοι αὐτοὶ χριστιανοὶ δὲν ταυτίζονται εἰς ἔντονον βαθμὸν μὲ τὴν χώραν τῶν προγόνων των καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμὸν αὐτῆς, ἂν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μία ἰσχυρὰ συμπάθεια καὶ εἰδικὴ νοσταλγία δι αὐτήν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐρωτήσωμεν κατὰ πόσον ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ τῆς συμπεριφορᾶς ἐπηρεάζει τὰς διαστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν αὐτοκεφαλίαν εἰς τὰς νέας χώρας. Ποῖαι εἶναι ὅμως αἱ διαστάσεις αὗται; Ἡ πρόσφατος προσπάθεια τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας νὰ ἱδρύσῃ μίαν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Ἀμερικῆς, βασιζομένην εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ἑνὸς ἐθνικοῦ συνόλου, ὑπο-

δεικνύει ὡρισμένας ἀπὸ τὰς ἀναγκαίας αὐτὰς συνθήκας: σχετικὴ ὡριμότης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως, ἡ προσδοκία ὅτι δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἰδίαν αὐτοδιοίκησιν, ὡρισμένος βαθμὸς θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ θεολογικῆς ἐπιστήμης, μαρτυρία ζωῆς εἰς τὰ μέλη του καὶ ἕτερα τοιαῦτα πράγματα ἀπετέλεσαν ὡρισμένα ἀπὸ τὰ κριτήρια αὐτά. Ὁπωσδήποτε ὅμως μία αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς sine qua non ὅρον τὴν βασικὴν καὶ γενικὴν νομιμότητα καὶ ἀντιπροσωπευτικὴν λειτουργίαν δι' ὅλους τοὺς Ὀρθοδόξους ἐκείνης τῆς χώρας. Ἄνευ αὐτοῦ εἶναι μία πτωχὴ καὶ λυπηρὰ ἀνταύγεια τῆς πραγματικῆς ἐννοίας τῆς αὐτοκεφαλίας. Τί εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ, ἐὰν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Ἀμερικῆς, π.χ. τό Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιοχείας παρεῖχεν αὐτοκεφαλίαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐξαρτωμένην δικαιοδοσίαν τῶν Η.Π.Α.; Καὶ τί θὰ συνέβαινε ἐὰν τοῦτο διηρύνετο, ὥστε οἱ Ἕλληνες, Ρουμάνοι καὶ αἱ λοιπαὶ ἐθνικαὶ ὁμάδες ἀποκτοῦσαν ἐπίσης αὐτοκεφαλίαν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον; Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος ἔθεσε τόν δάκτυλόν του εἰς ἓν βασικὸν στοιχεῖον-κλειδὶ διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς αὐτοκεφαλίας, ὅπερ εἶναι ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ *πληρώματος* ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον. Τὸ ἀντίθετον ὅμως εἶναι ἀληθές. Ἐὰν τὸ *πλήρωμα* τῆς Ἐκκλησίας αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ διατηρῇ ἐπαφὴν καὶ στενὸν ἐκκλησιαστικὸν δεσμὸν μὲ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν, ἡ αὐτοκεφαλία ἡ ὁποία διαλύει αὐτὸν τὸν δεσμόν, εἶναι ψυχολογικῶς λανθασμένη καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὕποπτος.

Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντώνιος πιστεύει, ὅτι ἐὰν μία ἁπλῆ δικαιοδοσία ἐπεβάλλετο εἰς τὰς ἐθνικὰς Ἐκκλησίας ἐντὸς μιᾶς χώρας, τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς «ἐκκλησιαστικὸν ἰμπεριαλισμὸν». Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ἡ προοπτικὴ αὐτη θὰ ἔπρεπε νὰ συνδεθῇ μὲ μίαν ἰσχυρὰν θεωρίαν περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου, ἥτις ἀποδίδει μικρὰν σημασίαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐδαφικότητος. Τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς μίαν δευτέραν ἀντίθεσιν ἢ σύγκρουσιν, ἥτις ἀντανακλᾷ τὴν παράδοξον κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς. Ἐὰν τὸ αὐτοκέφαλον εἶναι ἡ κλεὶς-λύσις, τότε ἡμεῖς βλέπομεν διπλῆν σημασίαν εἰς τὸν ὅρον. Πρῶτον, ὡς πρὸς τὰς μητέρας Ἐκκλησίας σημαίνει τὴν ταύτισιν τοῦ λαοῦ ἑνὸς ἔθνους ἢ τὸ ὀλιγώτερον μιᾶς μεγάλης ἐθνικῆς ὁμάδος, μὲ τὸν ἐκκλησιαστικόν του ὀργανισμόν. Αὐτοκέφαλον σημαίνει αὐτοδιοίκησις ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως, ἥτις ἀποκλείει ἐξωτερικὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὰς ὑποθέσεις του –ἀποφυγὴ τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ». Ἐν προκειμένῳ γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνοδικότητος, διὰ τῆς ὁποίας ἐξασφαλίζεται ἡ αὐτοδιοίκησις τῆς τοπικῆς ἢ τῆς ἐθνικῆς Ἐκκλησίας. Καθίσταται πάντως παράδοξον, ὅταν ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς «αὐτοδιοικήσεως» χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ διατηρηθοῦν πολλοὶ ἐθνικαὶ κοινότητες εἰς μίαν ἄλλην χώραν. Ἐξ ἐπόψεως τυπικῆς εἶναι πολὺ δυσχερὴς –ἀπὸ τῆς προοπτικῆς τῆς ἐθνικῆς ὁμάδος τῆς διασπορᾶς– ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων. Ἔπειτα ἡ αὐτοκεφαλία εἰς τὸ ἔθνος τῆς διασπορᾶς δὲν σημαίνει προφύλαξιν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ πρόκλησιν. Αὕτη ἀντὶ νὰ διατηρῇ τὴν ἀκεραιότητα τῶν Ὀρθοδόξων λαῶν τῆς ἐθνικῆς διασπορᾶς, τεμαχίζει αὐτούς. Ἐνῷ διατηρῇ τοὺς δεσμοὺς διὰ μέσου τῶν ὠκεανῶν, ἀντιθέτως διασπᾷ τὴν κοινὴν Ὀρθόδοξον μαρτυρίαν τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου. Δὲν εἶναι τραγικὴ ἡ κατάστασις, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τῆς

᾿Ορθοδόξου πίστεως τῆς ἴδιας πόλεως, χώρας καὶ τοῦ αὐτοῦ κράτους ὑποτιμοῦν ὁ εἷς τὸν ἕτερον, δὲν συμμετέχουν σχεδὸν ποτὲ εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν οὔτε λαμβάνουν τὰ μυστήρια ἀπὸ κοινοῦ, διότι αἱ κανονικαὶ των δικαιοδοσίαι εὑρίσκονται ἑκατοντάδας, ἴσως χιλιάδας μίλια μακράν; Δὲν εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «ἰμπεριαλισμὸς» (λέγω ὅτι αὐτό δὲν πρέπει νά γίνεται) μᾶλλον κατάλληλος εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν; Δυνάμεθα πράγματι ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ δευτέρου αὐτοῦ παραδόξου νά πεισθῶμεν διὰ τὴν καταλληλότητα τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς αὐτοκεφαλίας; Νομίζω ὄχι.

Εἰς τὸ τελευταῖον θέμα τῆς εἰσηγήσεως τοῦ ἐπισκόπου ᾿Αντωνίου, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ τονίσω, ὑπάρχει ἡ ἔνδειξις μιᾶς πιθανῆς λύσεως τῆς περιπλόκου αὐτῆς καταστάσεως. Ὁ ἐπίσκοπος ᾿Αντώνιος τονίζει σαφῶς, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του εἶναι δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσις τῆς μητρὸς ᾿Εκκλησίας νά διατηρῇ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ἰδικῆς της διασπορᾶς ὡς καὶ ἕνα ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν δεσμὸν μὲ αὐτάς. Ἡ ἔνδειξις μιᾶς πιθανῆς λύσεως εἰς τὸ πρόβλημα εὑρίσκεται εἰς τὰς δύο λέξεις «δικαιοδοσία» καὶ «δεσμός». Ἡ χρησιμοποιουμένη λέξις «ὡρισμένη» σημαίνει εἰς τὴν συνάφειάν της *εἶδός τι* δικαιοδοσίας καὶ *εἶδός τι* δεσμοῦ. Οὕτω προβάλλεται τὸ ὅλον θέμα τῆς συγκρούσεως καὶ ἀντιθέσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐδαφικότητος μὲ τὴν ἀρχήν τῆς ἐθνικῆς δικαιοδοσίας. Τὸ τρίτον αὐτὸ παράδοξον εἶναι τὸ πλέον κρίσιμον ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς. Κατὰ τὴν παραδοσιακὴν των ἑρμηνείαν, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐδαφικότητος καὶ τοῦ αὐτοκεφάλου ἦσαν ὅμως δύο ὄψεις τῆς αὐτῆς βασικῆς ἐκκλησιαστικῆς θέσεως. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος ἐβασίσθη ἐπὶ τῆς ταυτότητος τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας μὲ τὴν βυζαντινὴν-ρωμαϊκὴν διοικητικὴν δομήν. Ἡ ἐπισκοπικὴ ἐξουσία περιορίζετο εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς νομαρχίας, τῆς ἐπαρχίας ἢ ἐντὸς τῶν πολιτικῶν διοικητικῶν συνόρων. Μόνον εἷς πρῶτος ἐπίσκοπος ἐπετρέπετο νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν περιοχήν. Τὸ συνοδικὸν σύστημα ἐξησκεῖτο ἐντὸς τῶν προδιαγεγραμμένων ὁρίων του. Εἰς τὴν πρώτην βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν δὲν ὑπῆρχε δυνατότης νὰ ὁρισθοῦν αἱ περιοχαὶ αὐταὶ ὡς ἁπλῶς ἐθνικαὶ ἢ ὁμοίως ὡς ἐθνικαὶ δικαιοδοσίαι. ᾿Αρκετὰ ἀργότερον ὅμως ἐφηρμόσθη εὐρέως, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν κρατῶν, ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτοκεφάλου μετέβαλε τὴν ἐδαφικότητα καὶ τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα εἰς ἓν πρόσφορον καὶ πάντως λογικὸν (καὶ θεολογικῶς ὀρθὸν) σύστημα ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Οὕτως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἐδαφικότητος ἀνεπτύχθη ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτοκεφάλου, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη βάσει ἀρχαίων προτύπων (τὰ πέντε Πατριαρχεῖα, Κύπρος, Γεωργία κλπ.) καὶ τὸ ὁποῖον ὅμως προσέθεσεν εἰς τό θεωρητικὸν των ὑπόβαθρον τὴν νέαν διάστασιν τοῦ ἐθνικοῦ κράτους.

Οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι μιᾶς «ὡρισμένης» δικαιοδοσίας καὶ ἑνὸς «ὡρισμένου» ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ δεσμοῦ ἐμφανίζονται εἰς τὴν εἰσήγησιν τοῦ ἐπισκόπου ᾿Αντωνίου ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ διασπορὰ παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς μίαν ριζικῶς νέαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἰσχύουν πλέον αἱ προϋποθέσεις τῆς ἀρχαιοτέρας λύσεως. ᾿Ενῷ εἰς τὴν παλαιὰν κατάστασιν τὸ ἔθνος-κράτος παρεῖχε τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐδαφικότητος καὶ τὸ κοινὸν ἐθνικὸν ὑπόβαθρον τῶν ἀνθρώπων παρεῖχε τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς αὐτοκεφάλου (ἐθνικῆς) ᾿Εκκλησίας, τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἰσχύει

πλέον σήμερον διὰ τὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Ἀντιμετωπίζομεν μίαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπικρατεῖ πολιτιστικὴ ἑνότης, ἀλλὰ πολιτιστικὴ πολλαπλότης ἐντὸς ἑνὸς πολιτικοῦ ἢ γεωγραφικοῦ χώρου.

Οὕτως ὑπάρχουν, ὡς εἴδομεν, τρία εἴδη παραδόξου καὶ ἀντιθέσεων εἰς τὴν κατάστασιν τῆς διασπορᾶς, ἐφ' ὅσον ζητοῦμεν νὰ εἴδωμεν ταύτην μέ τά παραδοσιακὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἐφηρμόζοντο ἀποτελεσματικῶς εἰς τὸ παρελθὸν. Ταῦτα εἶναι: Πρῶτον, τὰ ἀμφίρροπα αἰσθήματα τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων ἀπέναντι τῶν μητέρων Ἐκκλησιῶν των· ἡ ἐπιθυμία νά παραμείνουν ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτιστικῶς συνδεδεμέναι μέ τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ διακόψουν τὰς ἐκκλησιαστικὰς των σχέσεις μὲ τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν. Δεύτερον, ὑπάρχει ἀντίθεσις τῆς χρήσεως τοῦ αὐτοκεφάλου μέ τήν ἔννοιαν τῆς αὐτοδιοικήσεως ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, χωρὶς ἐξωτερικὴν ἐπιρροήν, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοκεφάλου μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ σαφοῦς δικαιώματος τῆς Ἐκκλησίας ἑνὸς ἑτέρου ἔθνους νὰ ἐλέγχῃ τοὺς χριστιανοὺς ἐκ τῶν ἔξω τοῦ ἰδικοῦ των ἔθνους. Ἡ τρίτη ἀντίθεσις εἶναι ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ αὐτοκεφάλου, τὸ ὁποῖον ἑρμηνεύεται ἐν ἐθνικῇ ἐννοίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίου καὶ τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζεται σήμερον ἐντὸς τῶν Ὀρθοδόξων δικαιοδοσιῶν τῆς διασπορᾶς.

Πρὶν τελειώσωμεν μὲ ὡρισμένας ὑποδείξεις διὰ τὴν κατάλληλον μελλοντικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς ὡς καὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐθνικότητος, πιστεύω ὅτι ἐνδιαφέρει νὰ ἴδωμεν τὰς κανονικὰς πηγὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οἱ κανόνες, τοὺς ὁποίους μνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, φαίνεται ὅτι πράγματι δὲν ἐφαρμόζονται πλήρως εἰς τὸ προκείμενον θέμα. Ὁ 2ος κανὼν τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου καθορίζει εἰδικῶς παλαιοτέρας κανονικὰς διατάξεις, αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν εἰς τοὺς ἐπισκόπους νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἐπισκόπων ἐκτὸς τῶν δικαιοδοσιῶν των, ὥστε νὰ μὴ συγχέουν τὴν τάξιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς δικαιοδοσίας ἔξω τῶν καθωρισμένων ἐπαρχιῶν, «τοῖς βαρβαρικοῖς ἔθνεσι», αὗται δέον νὰ ἀντιμετωπίζωνται «μὲ τὸ καθιερωμένον ἔθος τῶν πατέρων». Ποῖον ὅμως ἦτο τὸ «καθιερωμένον αὐτὸ ἔθος»; Συμφώνως πρὸς τὸ *Πηδάλιον*, «ὁ πλησιέστερος καὶ ἀξιολογώτερος ἐπίσκοπος πρέπει νὰ ἐπισκέπτεται αὐτὰς καὶ νὰ ὑπηρετῇ τὰς ἀνάγκας τῆς τοπικῆς συνόδου καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ παρ' ὅλον ὅτι παραβιάζει τοὺς κανόνας, ἐπετρέπετο ὑπὸ τῆς συνόδου ἐξ ἀνάγκης». Πῶς ὅμως θὰ ὁρισθῇ ποῖος ἐξ τῶν ἀρχαίων θρόνων ἢ ποία ἐκ τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ «πλησιεστέρα»; Τί σημαίνει «ἀξιολογώτεροι ἐπίσκοποι» εἰς τὴν πρᾶξιν; Τὸ μόνον σαφὲς εἶναι ὅτι ὁ κανὼν αὐτὸς ἀναφέρεται εἰς συναφεῖς περιοχάς, ἔνθα ὑπάρχει Ἐκκλησία μὲ τὴν σύνοδόν της καὶ ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην μιᾶς προσωρινῆς βοήθειας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἡ κλεὶς διὰ τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζουν οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ μὲ ποικίλα ἐθνικὰ ὑπόβαθρα εἰς ἓν ἔθνος μακρὰν ἀπὸ τὰς μητέρας Ἐκκλησίας οὔτε καὶ προβλέπει τὴν πολλαπλότητα τῶν δικαιοδοσιῶν εἰς μίαν γεωγραφικὴν περιοχήν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἀντιτίθεται εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν.

Ὁ 8ος κανὼν τῆς Γ΄ Οἰκουμ. Συνόδου εἶναι μία ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐδαφικότητος. Ἡ Κύπρος εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν πολιτικὴν δικαιοδοσίαν τῆς

Ἀντιοχείας. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἄσκησιν ἐξουσίας εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς ἐκλογὰς τῆς Κύπρου. Δεδομένης τῆς ἀποστολικῆς καταγωγῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ὁ κανὼν αὐτὸς ἐξαιρεῖ αὐτὴν ἀπὸ τὸν γενικὸν κανόνα. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει τίποτε ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐθνικὰς δικαιοδοσίας. Δεικνύει μόνον ὅτι ὑπῆρχε πάντοτε τὸ αἴσθημα τῆς ἁρμοδιότητος, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει τοιαύτας καταστάσεις καὶ ὄχι ἡ αὐστηρὰ προσκόλλησις εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου.

Ὁ 39ος κανὼν τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου ἀναφέρεται εἰς μίαν εἰδικωτέραν περίπτωσιν, πάλιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ὀνόματι Ἰωάννης ἠναγκάσθη εἰς ἐξορίαν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἐπισκόπων, ἱερέων καὶ πιστῶν. Συμφώνως πρὸς τὴν καθιερωμένην πρᾶξιν, ἐπειδὴ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἑνὸς ἑτέρου ἐπισκόπου, ὑπήγετο κανονικῶς εἰς τὸν τοπικὸν ἐπίσκοπον, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἰς τὸν Μητροπολίτην Κυζίκου. Ὁ 39ος κανών, βασιζόμενος εἰς τὸν 8ον κανόνα τῆς Γ΄ Οἰκουμ. Συνόδου, ὁρίζει ὄχι μόνον τὴν περαιτέρω ἰσχὺν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου ἐπὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ ποιμνίου του εἰς τὴν Κύπρον, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ οὕτως ὑποτάσσει τὸν Μητροπολίτην Κυζίκου εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κύπρου! Τοῦτο εἶναι σαφῶς παραβίασις τῆς βασικῆς ἀρχῆς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ἐξηγεῖται ὅμως ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μεγάλου σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Τοῦτο ἦτο βεβαίως προσωρινὸν μέτρον. Πρέπει ὅμως νὰ ἐρωτήσωμεν, ἐὰν καὶ πῶς διαφωτίζει τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς διασπορᾶς; Ἐὰν ἐκεῖ ἀντιπροσωπεύετο μόνον εἷς ἀρχαῖος θρόνος, τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ παράδειγμα διὰ τὴν ἀπόδοσιν γενικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τῆς διασπορᾶς μιᾶς ἀρχαίας, τιμιωτάτης καὶ σεβασμίας Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως ὡς εἶναι γνωστὸν τοιαῦτα παράλληλα ἐν προκειμένῳ. Εἶναι λοιπὸν λίαν ἀμυδρὸν τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ρίπτει ὁ μοναδικὸς καὶ ἔκτακτος αὐτὸς κανὼν εἰς τὸ πρόβλημά μας.

Γίνεται ἐπίσης μνεία τοῦ περιφήμου 28ου κανόνος τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ κανὼν αὐτός, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἰσοτιμίαν πρὸς τὸν θρόνον τῆς Ρώμης, παραχωρεῖ εἰς αὐτὸν ἐξουσίαν ἐπὶ πολλῶν γειτονικῶν Μητροπόλεων καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν «ἐπισκόπων τῶν βαρβαρικῶν χωρῶν». Ὁπωσδήποτε, ἐνυπάρχει μία ἀρχὴ εἰς τὸν κανόνα. Οἱ μνημονευόμενοι ἐπίσκοποι «ἀνήκουν εἰς» τὰς προηγουμένως ἀναφερθείσας Μητροπόλεις, Τοῦτο σημαίνει προφανῶς, ὅτι αἱ βαρβαρικαὶ χῶραι γειτνιάζουν πρὸς τὰς Μητροπόλεις αὐτάς. Ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην φαίνεται ὅτι πρόκειται μία ἀναφορὰ ἐξ ἐπόψεως ἐδαφικῆς εἰς μίαν συναφῆ γεωγραφικὴν περιοχὴν καὶ ὄχι μία γενικὴ ἀρχὴ διοικήσεως ἐφ' ὅλων «τῶν βαρβάρων», δηλ. μὴ βυζαντινῶν-ρωμαϊκῶν περιοχῶν. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ περιέχει ἐν σπέρματι τὰ δεδομένα μιᾶς λύσεως. Αὕτη ὅμως δὲν ἀναφέρεται καθ' ἑαυτὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως τῆς διασπορᾶς.

Γίνεται ἐπίσης ἐν παρόδῳ ἀναφορὰ εἰς τὸν 9ον κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας, ἡ ὁποία πράγματι ἁπλῶς ἐπαναλαμβάνει ὅ,τι δηλοῦται εἰς τὸν

35ον Ἀποστολικὸν Κανόνα, ὅτι δηλ. ὁ ἐπίσκοπος δὲν δύναται νὰ ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων ἐπισκόπων ἄνευ σχετικῆς προσκλήσεως. Ὁ 34ος Ἀποστολικὸς Κανὼν ἁπλῶς ὁρίζει ὅτι οἱ ἐπίσκοποι ἑκάστου ἔθνους δέον ν' ἀναγνωρίζουν τὸν ἰδικόν των ἀρχιεπίσκοπον καὶ νὰ δέχωνται αὐτὸν ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας των. Οἱ κανόνες ὅμως αὐτοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὅταν τό παρὸν σύστημα τῶν ἐθνικῶν αὐτονόμων δικαιοδοσιῶν τῆς διασπορᾶς γίνεται παραδεκτὸν ὡς πρακτικῶς ἰσχυρόν. «Ἕκαστον ἔθνος» θὰ ἐσήμαινεν «ἑκάστη ἐθνικὴ δικαιοδοσία». Ἐντὸς ἑκάστης ἐθνικῆς δικαιοδοσίας ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι καλοῦνται νὰ τιμοῦν καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν «πρῶτον». Ἐὰν ὅμως τὸ θέμα θεωρηθῇ ἐκ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν ἀρχικῶς ἐρυθμίσθη, τότε καθίσταται προφανὴς ἡ ἀντίθεσις. Ἡ ἀξίωσις τοῦ 34ου Ἀποστολικοῦ Κανόνος ἀναφέρεται σαφῶς εἰς μίαν γεωγραφικῶς καθωρισμένην περιοχὴν μὲ ὁμοιογένειαν τοῦ ἐθνικοῦ πληθυσμοῦ. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὡρισμένα «ἔθνη», ὡς οἱ βάρβαροι Γότθοι, Ἀλανοὶ κλπ. δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἐκ μεταναστεύσεως. Εἶναι ὅμως σαφές, ὅτι ὡς γενικὸς κανὼν δυνατὸν νὰ ἰσχύῃ, ὅτι ἐὰν ἐγκατασταθοῦν εἰς μίαν καθιδρυμένην Μητρόπολιν οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ κληρικοί των δέον νὰ ὑπόκεινται εἰς τὸν Μητροπολίτην τῆς περιοχῆς. Οὕτως οἱ κανόνες αὐτοὶ ἀναφέρονται ἐπίσης κατὰ τρόπον βοηθητικὸν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς.

Κατὰ συνέπειαν ἀντιμετωπίζομεν ἕνα δίλημμα. Ἡ κανονικὴ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος καὶ τῆς αὐτοκεφαλίας δὲν ἀποδεικνύονται χρήσιμοι διὰ τὴν ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς. Αἱ τρεῖς παράδοξοι σχέσεις, τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, παρουσιάζουν εἰς ἡμᾶς μίαν εἰς τὴν πραγματικότητα συγκεχυμένην εἰκόνα. Σήμερον εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς τό αὐτοκέφαλον, ἑρμηνευόμενον ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐθνικῶν πολλαπλῶν καὶ παραλλήλων δικαιοδοσιῶν, ἐμφανίζεται ὡς κανονικὴ τάξις. Ἡ κατάστασις ὅμως αὐτὴ εἶναι ἀντίθετος πρὸς ὁλόκληρον τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ἑνὸς ἐπισκόπου δι' ἑκάστην πόλιν καὶ τοῦ ἑνὸς «πρώτου» δι' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἢ ἕκαστον ἔθνος. Τοῦτο ὅμως εἶναι σαφῶς ἀντικανονικὴ κατάστασις.

Ἡ παροῦσα κατάστασις εἶναι ἀκόμη ἀνεκτὴ εἰς τὰς χώρας τῆς διασπορᾶς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Jus Gentium ἔχει μεγάλην ἀξίαν, ἐφ' ὅσον εἰς πολλὰς χώρας τῆς διασπορᾶς φαίνεται ὅτι αἱ ἐθνικαὶ ὁμάδες θὰ συνεχίσουν νὰ διατηροῦν μίαν εἰδικὴν ἔννοιαν ταυτότητος. Προτοῦ ὅμως ἀφομοιωθοῦν ἐντὸς ἑνὸς κοινοῦ χωνευτηρίου, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναμένωμεν πολλὰ ἀπὸ τὸ φαινόμενον αὐτὸ μὲ τὴν πάροδον τῶν γενεῶν. Ἐξ ἀνάγκης οἱ λαοὶ ἰθαγενοποιοῦνται. Οἱ δεσμοὶ μὲ τὴν πατρίδα δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἀποδυναμωθοῦν. Ἡ δευτέρα, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη Ὀρθόδοξος γενεὰ δὲν δύναται παρὰ νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὰς πραγματικότητας τοῦ ἰδικοῦ της ἔθνους. Ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι πολὺ ἐνωρὶς διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ μιᾶς ἀληθοῦς αὐτοκεφαλίας, ἡ ὁποία θὰ περιλαμβάνῃ ὅλας τὰς πολλαπλὰς ἐθνικὰς δικαιοδοσίας εἰς τὰ ποικίλα ἔθνη τῆς διασπορᾶς (ἀναφέρομαι κυρίως εἰς Η.Π.Α., Καναδᾶ, Αὐστραλίαν καὶ ὡρισμένα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς). Ὅσον χρόνον οἱ λαοὶ προτιμοῦν νὰ διατηροῦν θερμῶς τοὺς «ἐθνικοὺς δεσμοὺς» μὲ τὴν μητέρα πατρίδα, τὸ ἱεραποστολικὸν ἐνδιαφέρον τῆς πατρίδος πρέπει νὰ ἀσκεῖται μὲ ἀγάπην. Αὐτὴ εἶναι ἡ μία ὄψις τῆς εἰκόνος.

Ἡ ἑτέρα ὄψις τῆς εἰκόνος συμβολίζεται μὲ τὴν κανονικὴν ἀρχὴν τῆς ἐδαφικότητος. Ὡς πρὸς τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὰς χώρας τῆς διασπορᾶς εἶναι ἀνάγκη αὕτη νὰ μὴ διατηρῆται τεμαχισμένη καὶ διῃρημένη, ἄνευ κοινῆς μαρτυρίας, ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως, κατευθύνσεως καὶ διακονίας ἐντὸς τῆς χώρας των καὶ χάριν αὐτῆς. Τελικῶς πάντες πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἰθαγενοποίησις τῆς Ὀρθοδοξίας ἐντὸς τῶν νέων χωρῶν πρέπει ἐπίσης νὰ συνεπάγεται τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐδαφικότητος, δηλαδὴ τὴν αὐτοκεφαλίαν μὲ τὴν κλασσικὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου: Εἷς «πρῶτος», μία σύνοδος, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ὑπεύθυνοι. Ἐν συντομίᾳ, μία νέα ἐθνικὴ Ἐκκλησία συμφώνως πρὸς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ 34ου καὶ τοῦ 35ου Ἀποστολικοῦ Κανόνος.

Πάντως ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἴμεθα ἕτοιμοι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Εἴμεθα πολὺ μακρὰν τούτου. Χρειαζόμεθα ἓν μεταβατικὸν σχέδιον. Ἓν σχέδιον, τὸ ὁποῖον θὰ σέβεται τὴν ἀξίαν ἑκάστου ἐκ τῶν τριῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἀντιφατικῶν διλημμάτων. Ὑπάρχει ἀνάγκη διὰ μίαν ἐθνικὴν ἐπιλογήν. Ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη ἑνὸς «πρώτου». Ὑπάρχει ἀκόμη ἀνάγκη ἑνὸς μέτρου κοινῆς αὐτοδιοικήσεως. Δὲν εἶμαι βεβαίως τόσον σοφός, ὥστε νὰ προτείνω μίαν λύσιν. Πάντως δὲν θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν μίαν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν αὐθεντίαν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς διασπορᾶς, ὡς εἶναι τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπὸ τὴν αὐθεντίαν αὐτὴν αἱ ἐθνικαὶ δικαιοδοσίαι θὰ ἠδύναντο νὰ συνεχίσουν νὰ λειτουργοῦν ἕως ὅτου οἱ δεσμοὶ καταλυθοῦν ἀμοιβαίως. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ αἱ μητέραι Ἐκκλησίαι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν ἀνάπτυξιν τοπικῶν μέσων αὐτοδιοικήσεως μὲ τελικὸν στόχον τὴν αὐτοκεφαλίαν ἐντὸς μιᾶς αὐτονόμου κανονικῆς καταστάσεως.

Μία τοιαύτη πρότασις εἶναι καινοφανὴς καὶ ἄνευ προηγουμένου. Εἰς τοῦτο ἔγκειται τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς ἀπαντήσεώς μου. Αἱ παλαιότεραι συνθῆκαι δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς διασπορᾶς. Αἱ ἰσχύουσαι ἀρχαὶ τῆς ἐδαφικότητος καὶ τῆς αὐτοκεφαλίας δὲν ἀνταποκρίνονται ἀμέσως καὶ σαφῶς εἰς τὴν νέαν αὐτὴν κατάστασιν. Οἱ κανόνες τῶν Συνόδων δὲν ἀφοροῦν εὐθέως εἰς τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν καὶ ὑπαρκτικὴν κατάστασιν. Αἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ κανόνες κατὰ βάσιν ἰσχύουν καὶ ὑποδεικνύουν τὸ ἔσχατον τέλος, τὸ ὁποῖον ἐπιζητοῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν. Δὲν εἶναι ὅμως πολὺ χρήσιμοι διὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον. Οἱ σύγχρονοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καλοῦνται νὰ ὁραματισθοῦν καὶ δραστηριοποιήσουν τὴν νέαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν εἰς Η.Π.Α., Καναδᾶ, Αὐστραλίαν καὶ Νότιον Ἀμερικὴν μὲ τὴν αὐτὴν τόλμην καὶ ἐνόρασιν, μεθ' ἧς οἱ παλαιοὶ πατέρες ἐξετίμησαν τὰς νέας καταστάσεις εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν (καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλλησπόντου). Εἴθε τὸ παράδειγμα τοῦ παρελθόντος νά καταστῇ κίνητρον διὰ τὸ μέλλον τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὴν διασποράν.

Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. Ἀλεξίου ΟΣΙΠΩΦ

Διὰ τῆς παρούσης εἰσηγήσεως ἔχομεν τὴν πρόθεσιν νὰ διακριβώσωμεν μερικὰς ἀπόψεις τοῦ πολυσυνθέτου συνόλου τῶν ἀλληλεξαρτήσεων μεταξὺ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ληφθείσας οὐχὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν προοπτικὴν καὶ ἀναδρομήν, ἀλλὰ εἰς τὰ βασικὰ ἰδεολογικὰ – θεολογικὰ παράμετρα ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως.

Ὁ οἰκουμενισμός, ὡς κίνησις, εἶναι διεποτισμένος ἀπὸ μίαν γενικὴν ἰδέαν, ἐκείνην τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἑνότητος ὅλων τῶν αὐτοκαλουμένων χριστιανῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐντεῦθεν ἀπορρέουν αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιλήψεως τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Τοιαῦται τυγχάνουν: κατὰ πρῶτον ἡ τάσις τῆς ἐπιτεύξεως οὐχὶ μόνον τῆς ἑνότητος τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ δεύτερον ἡ τάσις τῆς ἑνότητος οὐχὶ εἰς οἱανδήποτε ἐκκλησίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, δηλαδὴ εἰς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιλήψεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Σώματος τοῦ Χριστοῦ (Ἐφ. 1,23), ὡς στύλου καὶ ἑδραιώματος τῆς Ἀληθείας (Α΄ Τιμ. 3,15).

Ι. Τὸ ζήτημα τοῦ χαρακτῆρος τῆς ζητουμένης εἰς τὸν οἰκουμενισμὸν ἑνότητος τῶν χριστιανῶν δὲν παρουσιάζει κατὰ τὴν πρώτην θεώρησιν μέγα πρόβλημα. Παρὰ ταῦτα ἂν ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἄποψιν τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφῇ ὅλως μονοσήμως, τὸ προφανὲς τούτου καθίσταται ἐνίοτε ἀρκούντως ἀμφισβητήσιμον ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν πορείαν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ οἰκουμενισμοῦ.

Ι. 1. Ἡ Ὀρθοδοξία δὲν δύναται νὰ νοήσῃ τὴν προτεινομένην ὑπὸ τοῦ οἰκουμενισμοῦ ἑνότητα τῶν χριστιανῶν εἰ μὴ ἐπὶ ἐδάφους καθαρῶς ἐκκλησιαστικοῦ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ὑπεισερχόμεναι στιγμαὶ τῆς πραγματικῆς καὶ τῆς δυνατῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης εἶναι στοιχεῖα μόνον ἐξωτερικά, ψυχολογικά, μὴ ἔχοντα ἄμεσον κατ' ἀρχὴν σχέσιν πρὸς τὴν γνησίως οἰκουμενικὴν ἑνότητα. Ὡς τοιαῦται ὑπεισερχόμεναι στιγμαί, ὅσον σοβαραὶ καὶ ἂν εἶναι καθ' ἑαυτάς, παρουσιάζονται, παραδείγματος χάριν, τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς διεθνοῦς, τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος. Ὅλος ὁ προβληματισμὸς αὐτός, ὢν μία τῶν μεριμνῶν τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐμφανιζόμενος ὡς ἓν τῶν σοβαρῶν ἀντικειμένων μελέτης εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, οὐχ ἧττον δὲν ἀνήκει εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πρόβλημα, εἰς τὴν πρωταρχικήν του ἐκκλησιολογικὴν οὐσίαν. Ἡ ἐπίτευξις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς ἑνότητος τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν δι' αὐτὰς τὰς «ὁριζοντίους» σφαίρας τῆς ζωῆς, ἂν καὶ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς εἷς τῶν παραγόντων, οἱ

ὁποῖοι καθορίζουν τὸν ἀπαραίτητον ψυχολογικὸν συνδυασμὸν τῶν χριστιανῶν καὶ δημιουργοῦν τὰς προϋποθέσεις διὰ πλέον εἰλικρινῆ καὶ ἀντικειμενικὴν μελέτην καὶ λύσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ οἰκουμενικοῦ προβλήματος, παρὰ ταῦτα αὐτὸ καθ' αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῆ ὡς οἰκουμενικὴ ἑνότης.

Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ἔχει, ὅπως φαίνεται, ἀνάγκην τῆς συνεχοῦς ὑπογραμμίσεως καὶ ὑπομνήσεως ἐκ μέρους τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸ περιβάλλον τῶν ἑτεροδόξων, εἰς τὰς οἰκουμενικὰς μορφὰς καὶ τὰς διομολογιακὰς συναντήσεις, καθ' ὅσον ὑφίσταται ἡ πλήρως πραγματικὴ τάσις εἰς μερικοὺς οἰκουμενικοὺς κύκλους νὰ θέτουν τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην, κοσμικὴν ἑνότητα τῶν χριστιανῶν ὄχι μόνον εἰς τὴν πρώτην θέσιν, ἀλλὰ νὰ καθιστοῦν ταύτην σχεδὸν βασικὸν στόχον τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς κινήσεως. Τότε, ὅμως, φυσικά, ἀνακύπτει μέγας ὁ κίνδυνος τῆς ἀποκλίσεως τοῦ οἰκουμενισμοῦ βαθμιαίως ἀπὸ τοῦ κυρίου στόχου τῆς χριστιανοσύνης εἰς τὸ σωτηριολογικὸν ἐπίπεδον. Ὡς ἓν τῶν πλέον ἐντόνων παραδειγμάτων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς δύναται νὰ χρησιμεύση ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Π.Σ.Ε. ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἀποστολῆς καὶ διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸ Μπαγκὸκ τὸ 1973. Αἱ ἐπίσημοι ἀντιδράσεις ἐπὶ τῆς συνδιασκέψεως αὐτῆς τῶν κεχωρισμένων ἐπὶ μέρους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔδειξαν ἀρκετὰ ἐναργῶς καὶ εὐκρινῶς τὸ κύριον ἐλάττωμα τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης συνελεύσεως, συνελθούσης διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ σοβαροῦ θέματος «Ἡ σωτηρία σήμερον». Εἰδικῶς, εἰς τὸ Μήνυμα τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καὶ πάσης Ρωσσίας Ποιμένος καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Κ.Ε. τοῦ Π.Σ.Ε. εἶχε σημειωθῆ: «Ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ ὑπογράμμισις τῆς 'ὁριζοντιότητος' εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς σωτηρίας ἐπὶ πολλῶν χριστιανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι πολύτιμοι αἱ ἱεραὶ παραδόσεις τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, δυνατὸν νὰ προξενήση τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἰς τὸν οἰκουμενισμὸν γεννᾶται νέος πειρασμὸς καταισχύνης ἐν σχέσει πρὸς τὸν Εὐαγγελισμὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐσταυρωμένου καὶ ἀναστάντος, τῆς Θείας δυνάμεως καὶ Θείας σοφίας (Α΄ Κορ. 1, 23-24) μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποσιωπᾶται αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσία τοῦ Εὐαγγελίου Αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀβασίμου φόβου νὰ φανῶμεν ἀσυγχρόνιστοι καὶ ν' ἀπολέσωμεν τὴν δημοφιλίαν»[1]. Εἶναι ὅλως προφανὲς εἰς τί δύναται νὰ ὁδηγήση τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὰς Ἐκκλησίας, τοὺς μετέχοντας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ἡ συναντωμένη συχνάκις εἰς διάφορα οἰκουμενικὰ ἔγγραφα καὶ συζητήσεις «ὑπογράμμισις τῆς ὁριζοντιότητος», ἐὰν δὲν ἀντιταχθῆ ἀρκετὰ συγκεκριμένως καὶ ἐντόνως ἡ γνησία ἀντίληψις τοῦ σκοποῦ τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Χωρὶς νὰ ὁμιλῶμεν πλέον διὰ τὴν ἀναμφισβήτητον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπώλειαν ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως τῆς ἐκκλησιαστικότητος, ἀκόμη καὶ τῆς θρησκευτικότητος, τοῦτο εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβῆ ὅπλον ἰδεολογικῆς προπαρασκευῆς πολλῶν, «εἰ δυνατὸν καὶ τῶν ἐκλεκτῶν» (Ματθ. 24, 24) πρὸς ἀποδοχὴν ἰδανικοῦ εὐθέως ἀντιθέτου πρὸς τὸν Χριστόν.

Ι. 2. Οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαῖον χαρακτηριστικὸν τοῦ οἰκουμενισμοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας παρουσιάζεται καὶ ἡ ἀπαίτησις ὑπ' αὐτῆς καθωρισμένης πνευματικῆς βάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκκινοῦσα πρέπει νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἀναζητουμένη παγχριστιανικὴ ἑνότης. Ἀναντιρρήτως, ἡ πλευρὰ αὕτη παρουσιάζει ἓν πρόβλημα μεγάλου βάθους καὶ περιεκτικότητος πρὸς

μελέτην. Διὰ τοῦτο περιοριζόμεθα νὰ ὑποδείξωμεν ἐδῶ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀσκητικὴν θεολογίαν ὡρισμένων ἀπαιτήσεων διὰ τὴν πνευματικὴν τοῦ χριστιανοῦ ζωήν, ἵνα αὕτη δυνηθῇ ὄντως νὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ ὄχι εἰς τὸν θάνατον. Εἶναι πολὺ σημαντικὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία δὲν βλέπει τὰς οἱασδήποτε ἐκδηλώσεις τῆς θρησκευτικότητος, τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν προσευχήν, τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἀκόμη τοῦ ἀσκητισμοῦ ὡς φαινόμενα θετικὰ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως, ὡς ἀσυζητητὶ πλέον ἄγοντα τὸν χριστιανὸν ἢ τοὺς χριστιανοὺς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν μετ' ἀλλήλων ἑνότητα. Ἀντιθέτως, καὶ εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ ἰδιομορφία τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀλλοδοξίαν ὅλων σχεδὸν τῶν ὁμολογιῶν, ὅτι αὕτη ἐν τῷ προσώπῳ τῆς παμψηφίας τῶν ἀσκητικῶν της συγγραφέων προειδοποιεῖ περὶ τοῦ ὅλως πραγματικοῦ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ κινδύνου τῆς ἀποκλίσεως ἐκ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς καταπτώσεως εἰς τὴν οὕτω καλουμένην ἔπαρσιν, τουτέστιν εἰς τὴν ὑψηλὴν γνώμην περὶ ἑαυτοῦ, περὶ τῶν χριστιανικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν. Καὶ ἡ κατάπτωσις αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀφορᾷ μόνον μεμονωμένα πρόσωπα. Ἡ ἀπόσπασις ἀπὸ τὴν ὁδὸν τὴν χαραχθεῖσαν καὶ ἐπιμελῶς μελετηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἁγίων Μαρτύρων καὶ ἁγιασθεῖσαν δι' ὅλης τῆς παραδόσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δύναται νὰ περιλάβῃ καὶ ὁλοκλήρους κοινότητας, εἰς διαφόρους μορφὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπομάκρυνσις αὕτη ἐκ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, κατὰ τὴν γνώμην ὅλων τῶν ὀρθοδόξων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἔθιξαν τὸ ζήτημα τοῦτο, ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτο φυσικὰ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πνευματικὴν ἀπώλειαν καὶ εἰς τὴν πνευματικήν, ἐν τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως ταύτης, διαίρεσιν τῶν χριστιανῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ βαθμοῦ τῆς συγκινησιακῆς, ἰδεολογικῆς ἢ οἱασδήποτε ἄλλης, ἐν οἷς καὶ τῆς δογματικῆς, ἑνότητος.

Εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνελεύσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκπροσωπεῖται μεγάλη ποικιλία παραδόσεων ἐν τῇ πίστει, τῇ εὐλαβείᾳ, ταῖς ἱερουργίαις καὶ τῇ ὅλῃ ἐκκλησιαστικῇ πράξει, τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς αὐθεντικότητος ἔναντι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν συγκεντρώσεων αὐτῶν ἀποκτᾷ βαθεῖαν σημασίαν ἀρχῶν. Πᾶν ἄλλο ἢ πάντοτε καὶ παντοῦ εἰς τὰς διαχριστιανικὰς συνελεύσεις εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν καὶ νὰ ἴδωμεν τὴν ἑνότητα τῶν χριστιανῶν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Ἡ δὲ a priori πεποίθησις, ἡ κυριαρχοῦσα εἰς τὸ διαμαρτυρόμενον οἰκουμενικὸν περιβάλλον, περὶ τῆς ἰδιαιτέρας παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ὅλας τὰς οἰκουμενικὰς συγκεντρώσεις: ἐργασιακάς, ἱερουργικὰς καὶ προσευχῆς, συμπεριλαμβανομένων ἀκόμη καὶ τῶν πλέον ἐκκεντρικῶν, μοντερνιστικῶν, – δὲν δύναται νὰ μὴ προκαλέσῃ κριτικὴν ἀποτίμησιν ἐκ μέρους τῶν Ὀρθοδόξων. Μίαν ἀπὸ τὰς τοιαύτας ἀποτιμήσεις ὑψηλῆς αὐθεντίας διὰ παρόμοια φαινόμενα δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν δι' ἑνὸς μικροῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸ Μήνυμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς Ε΄ Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της πρὸς τὴν διοίκησιν τοῦ Π.Σ.Ε. Ἡ ἀποτίμησις αὕτη ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον θέμα. Εἰς τὸ ΙΙΙ τμῆμα, «γενικαὶ παρατηρήσεις ἀφορῶσαι τὰς ἐργασίας τῆς Συνελεύσεως», τοῦ Μηνύματος αὐτοῦ ἀναγιγνώ-

σκομεν: «Εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τὰς στιγμὰς τῶν οὐχὶ σπανίων ἱερουργιῶν καὶ κοινῶν προσευχῶν ἀπεκαλύπτετο τεχνητῶς δημιουργουμένη ἀτμόσφαιρα διεγέρσεως, ἣν τινες εἶχον τὴν διάθεσιν νὰ ἐξετάσουν ὡς ἐπίδρασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως τοῦτο δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπιστροφὴ εἰς τὸν μὴ χριστιανικὸν θρησκευτικὸν μυστικισμόν, ὅστις δὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν γνησίαν διάθεσιν προσευχῆς»[2]. Διὰ τοῦτο ἡ πραγματοποίησις εἰς τὴν διαχριστιανικὴν οἰκογένειαν τῆς πνευματικῆς ἑνότητος, τῆς τόσον ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, δὲν εἶναι δυνατόν, ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως, νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα ἀκαθορίστου, ἀκυβερνήτου διαδικασίας. Τὸ χάος καὶ ἡ αὐθαιρεσία εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς οἰκουμενικῆς δράσεως εἶναι, ἴσως, πλέον ἐπικίνδυνα παρὰ εἰς οἱανδήποτε ἄλλην περιοχήν, καθότι εἶναι ἱκανά, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐπίτευξιν φαινομένης δογματικῆς ἑνότητος, νὰ ὁδηγήσουν πάλιν ὁμάδας τινὰς καὶ κοινότητας χριστιανῶν μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἑνότητος των μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ὁμιλῶμεν πλέον περὶ τοῦ συγχρόνου καὶ σημαντικῶς διῃρημένου χριστιανικοῦ κόσμου, διὰ τὸν ὁποῖον παρομοίου εἴδους ἐμπόδια δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι ἀνυπέρβλητα. Ἐντεῦθεν ἀπορρέει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πρωταρχικῆς σπουδαιότητος δι' ὅλον τὸν ὀρθόδοξον οἰκουμενισμόν: Ἐπεξεργασία καὶ παρουσίασις εἰς τὴν οἰκουμενικὴν ἑτεροδοξίαν τῶν βάσεων τῆς θεολογίας ἐκείνης τῆς χριστιανικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς γνησίας ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ παγχριστιανικῆς ἑνότητος.

I. 3. Οὕτως, ὁ οἰκουμενισμὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἔχων κοινὸν δι' ὅλας τὰς χριστιανικὰς ὁμολογίας, τὰς μετεχούσας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν,σκοπὸν τὴν ἑνότητα τῶν χριστιανῶν, δὲν δύναται συγχρόνως νὰ δεχθῇ οἱασδήποτε ἀκαθορίστους συμβιβαστικὰς ἤ, ἔτι μᾶλλον, μὴ χριστιανικὰς ἑρμηνείας αὐτοῦ τούτου τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑνότητος. Οὔτε ἡ κοσμικὴ βάσις τῆς ὁριζοντίου καταμετρήσεως, οὔτε ὁ αὐθόρμητος μυστικισμός, ὁ ἀγκαλιάζων ἐνίοτε ἐντόνως καὶ βαθέως ὁλοκλήρους διαχριστιανικὰς συγκεντρώσεις, δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν ὡς θετικαὶ ἐνδείξεις ἢ ἀπαραίτητα συστατικὰ ἤ, ἔτι μᾶλλον, ὡς ἐγγυήσεις τῆς αὐξήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς οἰκουμενικῆς ἑνότητος τῶν χριστιανῶν. Τοιαύτη ἑνότης, ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ἀντιλήψει της, δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικοῦ ἐδάφους καὶ μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἀλλὰ τί πρέπει νὰ σημαίνῃ τοῦτο;

II. 1. Πολυάριθμοι διαιρέσεις, λαβοῦσαι χώραν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔθεσαν τὸ ζήτημα περὶ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεως, τῶν ὁρίων της, εἰς τὸ προσκήνιον τῆς Θεολογίας. Μὲ τὴν γέννησιν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπέκτησεν ἰδιαιτέραν ἐπικαιρότητα καὶ ὀξύτητα. Ἡ κίνησις «Πίστις καὶ Τάξις» ἐξήταζε πάντοτε τὸ πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας ὡς κεντρικόν. Παρὰ ταῦτα, εἰς τὰ συμφραζόμενα τοῦ ἐξεταζομένου θέματος ὁ βασικὸς τόνος πρέπει νὰ τεθῇ ὄχι εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ἔστω καὶ πολὺ συμπεπιεσμένην, τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς συνόλου, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας ἐκείνης διαφωνίας εἰς τὴν ἀντίληψιν «ἑνότητος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν», ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ σημαντικοῦ μέρους τῆς διαμαρτυρομένης οἰκουμενικῆς ἀδελφότητος.

Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ εἶναι σύμφωνοι ὅτι ἡ ἕνωσις αὐτῶν ἐν τελικῇ ἀναλύσει πρέπει νὰ γίνῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ εἰς ποίαν Ἐκκλησίαν; Μήπως εἰς ἐκείνην, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν, ἑνώνει πλέον ἐν ἑαυτῇ τοὺς χριστιανοὺς καὶ ὅλας τὰς χριστιανικὰς κοινότητας, ἀνεξαρτήτως τῶν διαφορῶν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν χριστιανικὴν δομὴν αὐτῶν; Ἢ εἰς ἐκείνην, ἥτις πιθανὸν νὰ περιλαμβάνῃ σχετικῶς ἀσήμαντον μέρος τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ διατηρεῖ ἐν ἑαυτῇ ἀμεταβλήτους τὴν πίστιν, τὰς βάσεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων; Σχετικῶς πρὸς αὐτὸ θὰ ἠθέλαμεν ἀμέσως ν' ἀναφέρωμεν ἐδῶ τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν πλέον αὐθεντικῶν Ρώσσων θεολόγων, τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου Σεργίου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον του «Αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰς ἀποχωρισθείσας ἀπ' αὐτῆς κοινωνίας» ἔγραψε ἐπὶ τοῦ τεθέντος προβλήματος: «Εἰς τὴν πολιτισμένην χριστιανικὴν κοινωνίαν δὲν συνηθίζεται νὰ τίθεται τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας εὐθέως. Ἐκεῖ συχνότερον ἀκούεται ἡ οὕτω λεγομένη εὐρύτης ἀπόψεων, κατὰ τὴν ὁποίαν 'οἱ ἐπίγειοι χωρισμοί μας δὲν φθάνουν ἕως τὸν οὐρανόν', αἱ ἐκκλησιαστικαὶ διαιρέσεις εἶναι καρπὸς τῆς φιλαρχίας τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀδιαλλαξίας τῶν θεολόγων. Ἂς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὀρθόδοξος, καθολικὸς ἢ διαμαρτυρόμενος, ἀρκεῖ νὰ εἶναι εἰς τὴν ζωήν του χριστιανός καὶ ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἥσυχος. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη εὐρύτης, τόσον ἄνετος εἰς τὴν ζωὴν καὶ καθησυχαστική, οὐδόλως ἱκανοποιεῖ ἀνθρώπους ἀληθῶς ἐκκλησιαστικούς, εἰθισμένους νὰ ἐξετάζουν εὐκρινῶς τὴν πίστιν καὶ τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν. Ὑπὸ τὴν εὐρύτητα ταύτην γίνονται εἰς αὐτοὺς αἰσθητὰ ἁπλῶς ὁ σκεπτικισμός, ἡ ψυχρότης πρὸς τὴν πίστιν, ἡ ἀδιαφορία διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς»[3].

Ἡ εὐρεῖα αὐτὴ ἄποψις, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλει ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης Σέργιος καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὰ εὐκρινῶς διατυπωμένη εἰς τὴν γνωστήν, οὕτως ἀποκαλουμένην «θεωρίαν τῶν Κλάδων», ἐκφράζει κατ' οὐσίαν τὴν βασικὴν οἰκουμενικὴν ἰδέαν τῆς διαμαρτυρομένης πλειονότητος εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Μητροπολίτης τοῦ Λένινγκραντ καὶ Νόβγκοροντ Νικόδημος, Πρόεδρος τοῦ Π.Σ.Ε. ἀπὸ τοῦ 1975, εἰς τὴν εἰσήγησίν του «Ρωσσικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ οἰκουμενικὴ κίνησις», ἔλεγε τὰ κατωτέρω εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Οὐψάλα τὸ 1968: «Εἰς πολλὰ ἔγγραφα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκφράζεται ἡ σκέψις ὅτι πρόβλημα τῶν εἰσερχομένων εἰς αὐτὸ Ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς ὑφισταμένης ἤδη ἑνότητος.... αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστιανισμὸς ἐξετάζεται ὡς ἓν ἑνιαῖον κατ' οὐσίαν καὶ ὡλοκληρωμένον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ γεγονὸς τῆς διαιρέσεως ἐννοεῖται ὄχι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καταστροφῆς τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητος καὶ τῆς νοσηρᾶς βλάβης τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐπιγνώσεως ὑπὸ τῶν διῃρημένων Χριστιανῶν τῆς ὑγιοῦς ἐσωτερικῆς καταστάσεώς των καὶ τῆς ἀνεπαρκοῦς τόλμης, ἵνα καταστήσουν τὴν ὑγείαν ταύτην γνωστὴν τοῖς πᾶσι διὰ μέσου ἑτοιμότητος πρὸς πράξεις ἐξωτερικῆς ἐκφράσεως τῆς ἑνότητος»[4].

Ἀπολύτως προφανὲς εἶναι πόσον μακρὰν εὑρίσκεται ἡ ἀναπτυχθεῖσα «οἰκουμενική» σύλληψις τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἀντί-

ληψιν αὐτῆς. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἄποψιν ἡ διαίρεσις, ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν καὶ κοινοτήτων, ἔχει χαρακτῆρα ὄχι ἁπλῶς φαινομενικότητος, ἀλλὰ θίγει τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τῶν ἀποσπασθέντων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ.Διεσαλεύθη ἡ ἐσωτερικὴ ἑνότης τῶν ἐπὶ μέρους μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ σώματος αὐτῆς, μεμονωμένων κλάδων μετὰ τῆς Ἀμπέλου (Ἰωάν. 15, 1-6). Καὶ ὡς πᾶν κλῆμα, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ, δὲν δύναται φέρειν καρπόν, ἐὰν δὲν παραμένῃ εἰς τὴν Ἄμπελον, οὕτω καὶ ἐνώπιον τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν εὑρισκομένων ἐν διαιρέσει, δὲν ὑπάρχει ἑτέρα ἐναλλακτικὴ λύσις, ἐκτὸς τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς αὐτήν. Τοιαύτη Ἐκκλησία ὑπάρχει. Αὐτὴ εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολική. Τοῦτο σημαίνει ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον μυστηριακὴ ἀλλὰ καὶ Θεανθρωπική, καὶ ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ ἔχῃ κατὰ συνέπειαν καὶ τὸ γήϊνον, ὁρατόν, ἀνθρώπινον βίωμα ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ γηΐνου χώρου καὶ χρόνου. Αὐτὴ εἶναι πάντοτε ταυτόσημος πρὸς ἑαυτήν. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἐν ἑνότητι μετ' αὐτῆς ἑτέρα πίστις, ἄλλη ζωή, ἑτέρα παράδοσις. Διὰ τοῦτο ὁ οἰκουμενισμὸς δύνατι νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν του μόνον εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν αἱ ὑπάρχουσαι χριστιανικαι ἐκκλησίαι ἐκτιμήσουν ἀμερολήπτως τὸ πραγματικὸν «Πιστεύω» των διὰ τοῦ πρίσματος τῆς διδαχῆς καὶ τῆς πράξεως τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὡς τῆς πλέον πλήρους καὶ καθαρᾶς ἐκφράσεως τοῦ ἀποστολικοῦ Κηρύγματος καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ καί, εὑρίσκουσαι παρ' ἑαυταῖς ὁ,τιδήποτε ἠλλιωμένον ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐπιστρέψωσι εἰς τὴν πρωτόπλαστον ἀκεραιότητα. Καὶ ἐὰν ἡ σύγχρονος Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μαρτυρῇ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν πιστότητα αὐτῆς πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ καλῇ πρὸς τοῦτο καὶ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς στενή τις ἐκδήλωσις ὁμολογίας ἢ ἐγωκεντρισμός. Ἡ Ὀρθοδοξία καλεῖ ὄχι πρὸς ἑαυτήν, ὡς ὁμολογίαν, ἀλλὰ πρὸς ἑνότητα μέσῳ τῆς ἑνιαίας ἐκείνης Ἀληθείας, τὴν ὁποίαν ἔχει αὐτὴ καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν δύναται νὰ κοινωνήσῃ πᾶς ὁ ζητῶν τὴν Ἀλήθειαν ταύτην. Δηλαδή, ὁ οἰκουμενισμὸς τῆς Ὀρθοδοξίας δὲν προϋποθέτει τὴν γνησίαν ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἄνευ ἑνότητος πίστεως, ἄνευ ἑνότητος τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, — δηλαδὴ ὅλων ἐκείνων, ἅτινα εἰς τὰς κυρίας γραμμὰς χαρακτηρίζουν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ Ζῶντος (Α΄ Τιμ. 3, 15). «Ὡς ὁδὸς πρὸς τοῦτο, λέγει τὸ Μήνυμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ε΄ Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε., παρουσιάζεται ἡ συνέχισις τῆς κοινῆς χριστιανικῆς οἰκουμενικῆς ἐργασίας πρὸς τὴν ἐπαύξησιν, τὴν διεύρυνσιν καὶ τὴν ἐμβάθυνσιν τῆς περιοχῆς τῶν οἰκουμενικῶν συμφωνιῶν 'περὶ βαπτίσεως', 'περὶ Εὐχαριστίας' καὶ 'περὶ Ἱερωσύνης' (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐπισκοπείας καὶ τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεώς μας αὐτὰ εἶναι τὰ ἀμεσώτερα προβλήματα ὄχι μόνον τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ ἐξ ἴσου καὶ ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν-μελῶν του εἰς τὰς διμερεῖς καὶ πολυπλεύρους ἐπαφὰς καὶ συζητήσεις των.

Ὁμιλοῦντες περὶ τῶν προβλημάτων τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιτεύξεως τῆς δογματικῆς ἑνότητος, πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν ἰδιαιτέραν

ἀναγκαιότητα τῆς ἐπεξεργασίας οἰκουμενικῆς συμφωνίας περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς κατανοήσεως καὶ ἑρμηνείας της»[5].

II. 2. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ σταθῶμεν εἰς μίαν ἰδιότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἰδιαιτέρως λόγῳ τῆς αὐξήσεως εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς σημασίας τοῦ Π.Σ.Ε., καθίσταται ὁλονὲν καὶ σημαντικώτερον ἀντικείμενον μελέτης ἐπὶ διομολογιακοῦ ἐπιπέδου. Ἡ καθολικότης ἢ συλλογικότης τῆς Ἐκκλησίας παρέμενε συνεχῶς εἰς τὸ κέντρον τῆς προσοχῆς τῶν οἰκουμενικῶν συνελεύσεων, τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ προβλήματος τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, μεταξὺ μέρους τῶν διαμαρτυρομένων, ἐπικρατεῖ πάντοτε ἡ ἰδέα ὅτι τὸ Π.Σ.Ε. ἔχει ἰδιαίτερον ἐκκλησιολογικὸν περιεχόμενον καὶ ὅτι παρομοία συνεργασία ἐκκλησιῶν εἶναι, ἂν ὄχι καθολικὴ ἐν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ τοῦ ὅρου, πάντως κάτι πολὺ προσεγγίζον πρὸς αὐτήν. Εἰς τὸ Π.Σ.Ε. τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν παρατηρεῖται ὡρισμένη διαδικασία εἰς τὴν ἀποσαφήνησιν τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος, καὶ ἡ διαδικασία αὐτὴ ἄγεται, ὡς γνωστόν, ἀκριβῶς εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς καθολικότητος. Ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἑνότητος, ὡς πλήρως ἀφωσιωμένης ἀδελφότητος ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ παντοῦ καὶ πάντοτε – εἰς τὴν Γ' Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. – διὰ μέσου τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἑνότητος ὡς «καθολικότητος» (ἐντὸς πλήρους ἐλευθερίας διὰ ἑρμηνείαν τοῦ ὅρου αὐτοῦ) – εἰς τὴν Δ' Συνέλευσιν –, τὸ Π.Σ.Ε. εἰς τὴν Ε' Συνέλευσιν, εἰς Ναϊρόμπι, ἐγκαταλεῖπον τὰ ἀποτελέσματα τῆς συνεδριάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» εἰς τὸ Λουβαὶν καὶ τοῦ ὀρθοδόξου συμβουλίου εἰς Σαλαμάνκα, ἔφθασεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς μελλοντικῆς ἑνότητος ὡς «συσκεπτικῆς συνεργασίας». Ὁ νέος αὐτὸς ὁρισμός, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἔφερεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἑνότητος, κατὰ τὴν δήλωσιν τῆς Συνελεύσεως, οὐδὲν τὸ διαφέρον ἀπὸ τὴν πλήρη ὀργανικὴν ἑνότητα τὴν περιγραφεῖσαν εἰς τὸ Νέον Δελχί, οὐχ ἧττον ἔδειξε τὴν ἐνεργὸν τάσιν τοῦ Π.Σ.Ε. πρὸς λύσιν τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ προβλήματος εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ λογισμοῦ, τὰς προσκλινούσας πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους. Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ τάσις αὐτὴ ἔχει διμερῆ χαρακτῆρα. Χαιρετίζοντες τὴν τάσιν καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀπαραίτητον ταυτοχρόνως νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ τὴν ἀρνητικὴν ἐκείνην σοβαρότητα τῆς ἀναπτύξεώς της, ἥτις πάντοτε ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει εἰς τὸ διαμαρτυρόμενον περιβάλλον τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Περὶ τούτου, λόγου χάριν, προανήγγειλεν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν ἡ Πανιερωτάτη Σύνοδος τῆς Ρωσσικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅταν ἀπετάθη διὰ Μηνύματος περὶ τῆς Ε' Συνελεύσεως πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κ.Ε. τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Π.Σ.Ε.: «Ὡς ἄλλος κίνδυνος, ἀπειλῶν σοβαρῶς τὴν χριστιανικὴν ἑνότητα καὶ τὸ μέλλον τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως μετὰ τὸ Ναϊρόμπι, εἶναι ἡ τρεφομένη ὑπό τινων μελῶν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως αὐταπάτη, ὅτι τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν δύναται δῆθεν νὰ φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν οἰκουμενικῆς προσεγγίσεως τῶν ἐκκλησιῶν-μελῶν του, ὥστε μία τῶν μελλουσῶν Γενικῶν Συνελεύσεών του νὰ μετατραπῇ εἰς Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

Τὸ οὕτω σκέπτεσθαι σημαίνει ὑποθέτειν ὅτι τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὸ μέλλον 'Ὑπὲρ — Ἐκκλησία' τις. Ὡς γνωστόν, τοιοῦτοι 'οἰκουμενικοὶ πειρασμοὶ' εἶχον κατηγορηματικῶς ἐν καιρῷ καταδικασθῆ καὶ ἀπορριφθῆ ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν-μελῶν καὶ ἡ διοίκησις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πανηγυρικῶς πολλάκις ἀπέκρουσε τοῦτο. Καὶ παρ' ὅλον ὅτι εἰς προγενεστέραν διατύπωσιν ἡ ἰδέα αὕτη ἔχει πλέον ἀπορριφθῆ, παρὰ ταῦτα ἐπὶ μέρους ἀπηχήσεις αὐτῆς διολισθαίνουν (ὡς ἐγένετο εἰς τὴν Συνέλευσιν τοῦ Ναϊρόμπι) ὑπὸ τὴν κεκαλυμμένην μορφὴν γενικῶν κρίσεων περὶ 'ἰδίου προφητικοῦ λειτουργήματος' τοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Γενεύῃ, ὁ ὁποῖος, δῆθεν, δὲν εἶναι ἁπλοῦν ὄργανον διὰ τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἀλλὰ μεῖζόν τι. Ἐντεῦθεν ἓν βῆμα εἰς τὴν πλήρη πειρασμοῦ καὶ κινδύνου ἰδέαν περὶ ἰδιαιτέρας ἐκκλησιολογικῆς σημασίας τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ κεντρικοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ ἐν Γενεύῃ»[6]. Βεβαίως τὸ νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ Π.Σ.Ε. τὰ γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ πρῶτον τὴν ἰδιότητα τῆς καθολικότητος, σημαίνει κατ' ἀρχὴν νὰ ἀλλοιώσωμεν, ἢ μᾶλλον νὰ παραμορφώσωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία τῆς δεδομένης τάσεως εἰς τὸν οἰκουμενισμὸν ὀφείλει νὰ τονώσῃ εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν νέας ἀναζητήσεις διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς καθολικότητος τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πληρεστέραν ἀποσαφήνισιν αὐτῆς παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν προσέτι καὶ ἐπειδὴ ἡ χρῆσις εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθημερινότητα τῶν εἰδικῶν ὀρθοδόξων ὅρων εἰς σημασίας, ἐνίοτε πόρρω ἀπεχούσας τοῦ ὀρθοδόξου περιεχομένου των, εἶναι δυνατὸν τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς ὅρους νὰ διαλύσῃ εἰς τὴν θάλασσαν τῆς πολλαπλῆς ἐννοίας καὶ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς πλήρη πληθωρισμὸν αὐτῶν.

Ἡ Ὀρθόδοξος ἀντίληψις τῆς καθολικότητος — συναγωγίας οὐσιωδῶς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν ἐκφράζεται διὰ τῆς λέξεως fellowship (συνεργασία, ἀλληλεγγύη). Ἡ τελευταία αὕτη ἀντίληψις ἔχει ἀποκλειστικῶς ἠθικόν, ψυχολογικὸν περιεχόμενον μετ' ἐξαιρετικῶς εὐρείας εἰς πλάτος ἀπηχήσεις εἰς τοὺς τομεῖς τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν συναισθημάτων, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐκκλησιολογικήν. Fellowship δὲν συμπίπτει ἐπίσης μετὰ τῆς «συμβουλιακότητος» τοῦ ὅρου τῆς Συνελεύσεως εἰς Ναϊρόμπι, ὁ ὁποῖος περιγράφει μερικὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς συναγωγίας, ἄνευ συγκεκριμένης ἐνδείξεως τῆς δογματικῆς βάσεως, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ συναγωγία ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ἀντιλήψει της. Ἡ συναγωγία, ἡ σύναξις ὡς μία τῶν θεμελιωδῶν ἰδιοτήτων τῆς Ἐκκλησίας, ἀποκαλύπτει τὸ ὀντολογικὸν περιεχόμενόν της διὰ τοῦ δόγματος τῆς Ὑπεραγίας Τριάδος. Ἡ συναγωγία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ πλέον συγκεκριμένη μορφὴ τῆς Τριάδος τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἑνότης τῆς φύσεως συνδυάζεται μετὰ τῆς τριαδικότητος τῶν Ὑποστάσεων. Κατὰ τοὺς λόγους τοῦ γνωστοῦ ρώσσου θεολόγου Βλαδιμήρου Λόσκυ, «ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ τριαδικοῦ δόγματος ἡ συναγωγία ἵσταται πρὸ ἡμῶν ὡς Μυστικὴ Ταυτότης ἑνότητος καὶ πολλαπλότητος, ἑνότητος ἐκφραζομένης ἐν πολυμορφίᾳ καὶ πολυμορφίας, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἑνότης...

Ὡς ἐν τῷ Θεῷ ἕκαστον Πρόσωπον – Πατήρ, Υἱός καὶ Ἅγιον Πνεῦμα – δὲν εἶναι μέρος τῆς Τριάδος, ἀλλ' ὁλόκληρος ὁ Θεός, δυνάμει τῆς ἀρρήτου Αὐτοῦ ταυτότητος μετὰ τῆς Μιᾶς Φύσεως, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν τυγχάνει ὁμοσπονδία μερῶν»[7]. Συναγωγία εἶναι ἡ πλήρης ἑνότης πολλῶν εἰς ἓν ὅλον κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἑνότητος τῶν μελῶν εἰς ἓν σῶμα, ἀλλὰ ἑνότης ὄχι ἐξωτερική, διοικητικὴ ἢ προσωρινὴ καὶ τυχαία, ὄχι συσσώρευσις, ὄχι μηχανισμός, ὄχι fellowship, ἀλλὰ τὸ ζῶν ἑνιαῖον σῶμα ἐν πολυμορφίᾳ μελῶν, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται, φυσικῶς καὶ εἰς τὴν ἐξ ἱδρύσεως ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα, διαδοχὴν καὶ συνέχειαν. Ὁ ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ τῆς συναγωγίας, ὅταν γράφῃ: «Ἓν σῶμα καὶ ἓν Πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν· εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα· εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι ὑμῖν» (Ἐφ. 4, 4-6). Ἀκριβῶς ἡ ἑνότης τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς πίστεως, ἐλπίδος καὶ βαπτίσεως, ἱερότητος καὶ Ποτηρίου τοῦ Κυρίου καθορίζει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται ν' ἀποκληθῇ καθολικότης ἢ συναγωγία εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τοῦ Μεγάλου ἀμέσως μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς Εὐχαριστίας, ὁ λειτουργῶν προφέρει: «Ἡμᾶς δὲ πάντας, τοῦ ἑνὸς Ἄρτου καὶ Ποτηρίου κοινωνοῦντας, ἕνωσον ἀλλήλοις εἰς ἑνὸς Πνεύματος Ἁγίου κοινωνίαν». Αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἕνωσις εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἱερωτάτου Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας εἶναι ἡ πληρεστέρα καὶ τελειοτέρα ἔκφρασις τῆς κοινωνικότητος τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ἐν τῷ Μυστηρίῳ τούτῳ πάντες οἱ χριστιανοὶ καθίστανται ζῶντα μέλη τοῦ ἑνὸς Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τοιουτοτρόπως ὁ ὅρος «καθολικότης» ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἔχει ἀποκλειστικῶς ἐκκλησιολογικὸν περιεχόμενον, ἐκφράζων τὴν ὀντολογικὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Δι' αὐτοῦ διακρίνεται ὡς ἀρχὴ ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁρισμοὺς τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον χώραν μέχρι τοῦ παρόντος εἰς τὴν οἰκουμενικὴν θεολογίαν τῆς διαμαρτυρομένης πλειονότητος καὶ οἱ ὁποῖοι ἐδείκνυον μόνον τὰς ἐπὶ μέρους κυρίως ἐξωτερικὰς πλευρὰς τῆς ἑνότητος αὐτῆς.

II. 3. Οὕτως, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἑνότης τῶν χριστιανῶν νοεῖται ἀπὸ τὸν οἰκουμενισμὸν τῆς Ὀρθοδοξίας ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειώσωμεν τὰς ἀκολούθους θέσεις:

α) Τοιαύτη Ἐκκλησία δὲν εἶναι ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι καὶ κοινότητες λαμβανόμεναι ὁμοῦ, διότι ἡ ποσότης τῶν ἐπὶ μέρους ἐκκλησιῶν δὲν καθορίζει τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἡ ἀντιστοιχία πάσης ἐπὶ μέρους ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ἀλήθειαν τῆς Παραδόσεως τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς κληρονομίας. Ἡ Ἀλήθεια εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν μίαν Ἐκκλησίαν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, αὐτὴ εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἐν τῇ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς ὁποίας δύνανται νὰ ἀνεύρουν τὴν ἀληθῆ ἑνότητα καὶ ὅλαι αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ διατηρήσασα ἀλώβητον τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν, εἶναι ἡ πραγματικὴ ὁρατὴ ἔκφρασις τοῦ Θεανθρωπίνου Ὀργανισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

β΄. Ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ καθολικότης αὐτῆς. Ἀλλὰ καθολικότης δὲν εἶναι ἡ ὠργανωμένη συνεργασία τῶν ἐκκλησιῶν, τὸ fellowship, ἡ ὁμοσπονδία. Δὲν περιγράφεται ἡ καθολικότης καὶ διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς «συμβουλιακῆς συνεργασίας», ὡς μὴ ἐχούσης εὐκρινῆ περιεκτικὸν ὁρισμὸν καὶ ἀνακλώσης μᾶλλον τὰς ἐξωτερικὰς γραμμὰς τῆς καθολικότητος, παρὰ τὸ ὀντολογικόν της νόημα.

Ἡ καθολικότης ἢ κοινωνικότης εἶναι ἡ ἀκεραιότης ὅλου τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας, περιφρουρουμένη δι' ἑνότητος πνευματικῆς, διδασκαλίας Πίστεως, ἱερουργικῆς, ἠθολογικῆς, θεσμικῆς καὶ λαμβάνουσα τὴν πληρότητα καὶ τελείωσιν εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ Ποτηρίου τοῦ Κυρίου.

III. Στρεφόμενοι ἐν κατακλεῖδι πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἀποτίμησιν τοῦ οἰκουμενισμοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας, πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι ἡ «Πίστις εἰς τὸ ὅτι ἀκριβῶς ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἢ ἡ καθαρωτάτη καὶ τελειοτάτη ἔκφρασις ταύτης ἐπὶ τῆς γῆς, δὲν σημαίνει τὴν κατ' ἀρχὴν ἄρνησιν εἰς ὅλας τὰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἢ κοινότητας, τὴν κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον βαθμὸν κοινωνίαν ἢ ἔστω προσέγγισιν πρὸς κοινωνίαν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ»[8].

Ἐν τῷ διαλόγῳ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων χριστιανῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος, ἡ Ὀρθοδοξία δὲν τείνει εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ὁμοιομορφίας ὅλων τῶν μορφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἀμετάβλητος ἀρχή της εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο πάντοτε παραμένει ἡ ἀξίωσις: Ἐν ἀναγκαίοις — ἑνότης, ἐν ἀμφιβολίαις — ἐλευθερία, ἐν πᾶσιν — ἡ ἀγάπη.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δελτίον Πατριαρχείου Μόσχας, 1973, Νο 9 σελ. 6.
2. Δ.Π.Μ. 1976, Νο 4 σελ. 12.
3. Δ.Π.Μ. 1931, Νο 2 σελ. 5.
4. Δ.Π.Μ. 1968, Νο 9 σελ. 50 - 51.
5. Δ.Π.Μ. 1976, Νο 4 σελ. 9.
6. Δ.Π.Μ. 1976, Νο 4 σελ. 8.
7. Β. Λόσκυ. Περὶ τῆς τρίτης ἰδιότητος τῆς Ἐκκλησίας, Δ.Π.Μ. 1968, Νο 8 σελ. 77.
8. Καθηγ. Πρωθιερ. Λ. Βορονώφ, Ὁμολογιακότης καὶ οἰκουμενισμός, Δ.Π.Μ. 1968, Νο 8 σελ. 67.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Theodor SABEV

Θά σχολιάσω τὴν εἰσήγηση τοῦ καθ. Ossipov ὅπως εἶναι *καὶ* κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ θέματος ποὺ συζητᾶμε σήμερα, ὅπως ὅμως τὸ διατύπωσε ἡ Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή, δηλ. «ἡ οἰκουμενικότης τῆς Ὀρθοδοξίας».

Μὲ μεγάλη ἱκανοποίηση ἀκούσαμε τὴν εἰσήγηση τοῦ συναδέλφου μας καθ. Ossipov, στὴν ὁποία διευκρίνισε σωστὰ τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ θέματος.

Ἡ εἰσήγηση παρουσιάζει τὴ θεολογικὴ ἀκριβολογία καὶ τὴν πλούσια παιδεία τοῦ συγγραφέα, τὴ βαθειὰ πίστη καὶ πνευματικότητά του, τὴν ἀφοσίωσή του στὴν Ἁγία Ὀρθοδοξία, τὴν ἐμμονή του σὲ ἀρχὲς καὶ τὴν ἔντιμη στάση του ἀπέναντι στὰ προβλήματα, τὴ χριστιανικὴ καλοκαρδία καὶ τὴν ἀδελφικὴ του εὐθύτητα. Ἡ εἰσήγηση περιέχει σωστὲς ἐκτιμήσεις τῆς σύγχρονης καταστάσεως, τῶν στόχων καὶ τοῦ ἔργου τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἰλικρινῆ αἰσθήματα γιὰ τοὺς πρωτοπόρους τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος, τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀνεύρει τὴ σωστὴ στάση τῶν Ὀρθοδόξων θεολόγων ἀπέναντι στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση καὶ νὰ ἐπιτύχει μεγαλύτερη ἀποδοτικότητα καὶ καλύτερα ἀποτελέσματα στὴ συνεργασία μέσα στὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν.

Μὲ τὴ συνείδηση ὅτι ἔχουμε περιωρισμένο χρόνο στὴ διάθεσή μας, ὁ καθ. Ossipov συγκέντρωσε τὴν προσοχή μας κυρίως στὰ *πιὸ σπουδαῖα* προβλήματα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα. Νομίζω πάντως ὅτι θὰ ἦταν χρήσιμο ἂν ἐπιμείνουμε στίς συζητήσεις μας καὶ σὲ ὡρισμένες *ἄλλες πλευρὲς* τοῦ θέματος αὐτοῦ. Θὰ ἔπρεπε π.χ. νὰ δείξουμε ὅτι *ἡ οἰκουμενικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπορρέει ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ τὴ φύση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*. Τὸ οἰκουμενικὸ πνεῦμα, ἡ φροντίδα γιὰ χριστιανικὴ ἑνότητα, ἡ ἀδελφικὴ ὁμοψυχία, ἡ πληρότητα τῆς εὐλογημένης πνευματικῆς ζωῆς μέσα στὴ μία Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ μαρτυρία στὸν κόσμο διαπνέουν βαθειὰ τὴν καθημερινὴ λειτουργικὴ ζωή, τίς εὐχὲς «ὑπὲρ εὐσταθίας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως» καὶ πολλὲς ἄλλες ἀκόμα· ὅλα αὐτὰ ἔχουν τὴ ρίζα τους σ' ὁλόκληρη τὴν ἱστορικὴ παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Στὴ συνάφεια αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ ἐπίσης εὐρύτερη ἔμφαση *στὴ φύση τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας, ποὺ στὴν οὐσία της εἶναι οἰκουμενική*. Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία δὲν καταφεύγει στὴν πολεμικὴ γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τίς ὁμολογιακὲς της θέσεις, ἀλλὰ ἀκολουθεῖ θετικὸ δρόμο στὴ φανέρωση τῆς ὀρθότητας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς Ἁγίας Ὀρθοδοξίας, τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, στὴν ἔξαρση τῆς ἀρχαιότητας, τῆς συνέχειας, τῆς ζωτικότητας, τῆς νεανικότητας καὶ τῆς τοπικότητάς της. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο προβάλλει τὴν πιστότητά της στὴ διακονία τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, τὴ μαρτυρία καὶ συμβολή της στὸ αἴτημα τῆς χριστιανικῆς ἑνότητας μὲ τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλήθειας, τὸ χρέος καὶ τὸ συγκεκριμένο ἔργο της στὴ σύγχρονη οἰκουμενικὴ δραστηριότητα καὶ ἰδιαίτερα στὰ πλαίσια τῆς συνεργασίας μέσα στὸ Π.Σ.Ε.

Ὁ συνάδελφός μας κ. Alexei Ossipov ὁρίζει σωστὰ –ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη σκοπιά– τὴ φύση τῆς ἑνότητας καὶ τοὺς στόχους τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ἔχω τὴ γνώμη ὅτι τὴν ἄποψη αὐτὴ συμμερίζονται σήμερα σχεδὸν ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι. Ἡ ἑνότητα ὅλων τῶν χριστιανῶν, ποὺ θὰ ἐπιτευχθεῖ *ἐπὶ ὁμολογιακῆς βάσεως* μέσα στὴ μία καὶ ἀδιαίρετη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἡ καρδιὰ καὶ *ὁ ὕψιστος στόχος* τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Εἶναι συνεπῶς πολὺ καλὰ δικαιολογημένη ἡ ὑπενθύμιση ποὺ γίνεται στοὺς Ὀρθόδοξους ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν στὶς ὁμολογιακὲς συζητήσεις, ὅτι ἔχουν χρέος νὰ διασαφηνίζουν καὶ νὰ ζητοῦν ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης αὐτῆς.

Συμφωνῶ ἀπόλυτα μὲ τὶς ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ εἰσηγητῆ. Ὡστόσο νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθοῦμε τὴν ἀνάλογη σημασία τῶν καλουμένων «ἐξωτερικῶν στοιχείων» ἢ τῶν «περιθωριακῶν παραγόντων», ποὺ ὑπάρχουν στὸ δρόμο πρὸς τὴν ἑνότητα, ποὺ τόσο πολὺ ὅλοι μας ἐπιθυμοῦμε. Ἂν καὶ δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, οἱ παράγοντες αὐτοί, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν κοινωνική, οἰκονομική, δημόσια καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῶν λαῶν, ἐπηρεάζουν σὲ ὡρισμένο βαθμὸ καὶ τὴ ζωὴ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως καὶ τὶς μεταξύ τους σχέσεις. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει οἱ οἰκουμενικοὶ ἐργάτες νὰ τοὺς λάβουν ὑπ' ὄψη τους. Πάντως ἡ εἰσήγηση ἀναφέρει σωστά, ὅτι τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀπασχολοῦν τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὶς Ἐκκλησίες καὶ ὅτι ἀποτελοῦν σημαντικὸ χῶρο γιὰ ἔρευνα. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια διαδικασία κοινῆς μελέτης ἐμφανίζονται καθαρὰ οἱ ἀπόψεις πάνω στὰ διαφορετικὰ προβλήματα, ὁ βαθμὸς ἐγγύτητας καὶ ἡ ἑνότητα στὴ διδασκαλία, στὴν ἠθική, κτλ. Οἱ κοινὲς πρακτικὲς δραστηριότητες καὶ ἡ κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία εἶναι δυνατὸ νὰ διασαφηνίσουν τὶς ἀπόψεις καὶ νὰ τὶς φέρουν πλησιέστερα, νὰ δημιουργήσουν κοινότητα ἀγάπης καὶ νὰ καταρρίψουν ψυχολογικοὺς φραγμούς, νὰ χαράξουν μὲ ἐμπιστοσύνη καὶ ἀσφάλεια τὸ δρόμο πρὸς τὴ βαθμιαία ἀναγνώριση τοῦ ἀνώτερου σκοποῦ τῆς ἑνότητας. Ἡ ἱστορία τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν ἀποδεικνύουν πολὺ πειστικὰ τὴ σπουδαιότητα τέτοιων δραστηριοτήτων, ὡς μέσων πρὸς τὴν πλήρη ἕνωση τῶν χριστιανῶν. Ὅλοι ἔχουμε συνείδηση γιὰ τὸ σοβαρότατο ρόλο ποὺ διεδραμάτισε ἡ κοινωνικο-πολιτικὴ ζωή, ὡς παράγων διαιρέσεως καὶ στὴν ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ θὰ πρέπει καὶ σήμερα νὰ τὸ ἔχουμε αὐτὸ ὑπ' ὄψη μας, τώρα ποὺ προετοιμάζουμε ἀπὸ κοινοῦ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο, τώρα ποὺ βεβαιώνουμε καὶ ἐνισχύουμε τὴν ἑνότητα τῶν Ὀρθοδόξων, τώρα ποὺ συνεχίζουμε τὸ διάλογο μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες, τώρα ποὺ εἴμαστε ὁλότελα ἀφιερωμένοι στὴ γενικώτερη καὶ εὐλογημένη αὐτὴ δράση μέσα στὸ Π.Σ.Ε., τὸ ὁποῖο βοηθεῖ στὴ χάραξη τοῦ σωστοῦ δρόμου πρὸς ἐπίτευξη τῆς ἑνότητας ὅλων τῶν χριστιανῶν.

Στὴ διακονία τῆς ὑποθέσεως τοῦ οἰκουμενισμοῦ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τὴν *ἀδιάρρηκτη ἑνότητα ἀνάμεσα στὴν κατακόρυφη καὶ τὴν ὁριζόντια διάσταση*. Κατὰ τὴ μέθοδο αὐτὴ ἂν δὲν ἀναγνωρίσουμε τὴν συσχέτιση ἀνάμεσα στὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν ἑνότητα τῆς ἀνθρωπότητας, ἂν δὲν συμβάλλουμε δραστήρια στὴ διακονία τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ τῆς καταστολῆς τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, εἶναι ἀδύνατο νὰ περιμένουμε σημαντικὴ ἐπιτυχία στὸ χριστιανικὸ ἔργο, στὴν ἐκπλήρωση τοῦ χρέους μας πρὸς τὴν Ἐκκλησία καὶ πρὸς τὴν οἰκουμενικὴ ὑπόθεση.

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονοῦμε τὴ σπουδαιότητα τῶν προβλημάτων αὐτῶν στὸ διάλογο μὲ τοὺς ὀπαδοὺς μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν καὶ κοσμικῶν ἰδεολογιῶν.

Χαιρετίζουμε τὸ γεγονός, ὅτι στὴν εἰσήγησή του ὁ συνάδελφός μας κ. Ossipov, μαζὺ μὲ τὴν ὁμολογιακὴ βάση τῆς ἑνότητας, ἐτόνισε ἀκόμα τὴ σπουδαιότητα τῆς *πνευματικῆς ζωῆς* ὡς ὅρου καὶ παράγοντος γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς παν-χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἑνότητας. Στὸ θέμα αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ διατυπώσουμε τὶς βασικὲς ἀρχὲς γιὰ μιὰ θεολογία τῆς χριστιανικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία θὰ διακονοῦσε αὐτὴ τὴν ἑνότητα.

Χρήσιμη εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ πρόταση ποὺ ἔγινε στὸ τμῆμα «Πίστις καὶ Τάξις» τοῦ Π.Σ.Ε. νὰ μελετηθεῖ ἕνας ἀριθμὸς σπουδαίων ζητημάτων, ποὺ διευκρινίζουν τὴ διδασκαλία σχετικὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὰ μυστήρια, μὲ τὴν ἑνότητα ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας κτλ.

Μαζὺ μὲ τὸ θερμὸ ἔπαινο τοῦ ἔργου τοῦ Π.Σ.Ε. (τῆς ἱστορικῆς συμβολῆς του καὶ τῶν συγχρόνων ὑπηρεσιῶν του στὴ διατήρηση τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου, στὴν ἐξομάλυνση τοῦ δύσβατου δρόμου πρὸς τὴ συνεργασία καὶ τὴ στενώτερη σχέση), οἱ Ὀρθόδοξοι θεολόγοι καλοῦνται νὰ ἐπιτύχουν *μιὰ πιὸ οἰκοδομητικὴ καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὴ συμμετοχὴ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν* στὰ διάφορα τμήματα τῆς ἀδελφικῆς αὐτῆς κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν, ὥστε νὰ ἀποβεῖ ἡ ἴδια *πιὸ ἀποτελεσματικὸ ὄργανο καὶ πιὸ ἀξιόπιστο σῶμα* γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς παν-χριστιανικῆς ἑνότητας.

Ἀναφορικὰ μὲ τὴν εἰσήγηση, ποὺ μόλις ἀκούσαμε, νομίζω ὅτι εἶναι χρέος μας νὰ αὐξήσουμε τὴ συμμετοχὴ τῶν Ὀρθοδόξων θεολόγων –ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου– στὸ τμῆμα «Πίστις καὶ Τάξις», νὰ ἐμβαθύνουμε τὸν οἰκουμενικὸ διάλογο καὶ νὰ ἐπεκτείνουμε τὴ συνεργασία μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ χριστιανικὲς ὁμολογίες· νὰ μελετήσουμε τὰ προγράμματα, τὶς οἰκουμενικὲς πρωτοβουλίες, τὶς ἐμπειρίες καὶ τὰ πορίσματα τῆς θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν οἰκουμενικῶν ἰνστιτούτων καὶ τῶν ὀργάνων οἰκουμενικῆς δράσεως τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν· νὰ ἀνταλλάσσουμε συχνότερα πληροφορίες, τὶς ἀπροκατάληπτες καὶ ὑπεύθυνες ἐκτιμήσεις τῶν ἐξελίξεων καὶ πορισμάτων τῶν πολλαπλῶν διαλόγων σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, τῶν δραστηριοτήτων τῶν παγκοσμίων καὶ τοπικῶν οἰκουμενικῶν ὀργανισμῶν· τέλος νὰ καθορίσουμε τὸ ἔργο ποὺ ἀπορρέει ἀπ' ὅλα αὐτὰ γιὰ τοὺς Ὀρθόδοξους θεολόγους καὶ γιὰ τὰ ἀνώτερα θεολογικά μας ἱδρύματα.

Σχετικὰ μὲ τὴν *ἑνότητα*, ὑπάρχει σοβαρὸς λόγος (ὅπως ἐξήγησε σωστὰ καὶ ὁ κ. Ossipov στὴν εἰσήγησή του) νὰ θέσουμε τὸ ἐπὶ μέρους καὶ σοβαρὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ *τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ συνοδικότητα*, σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτῆρα τῆς γνήσιας ἀδελφικῆς κοινωνίας μέσα στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τὴν περιωρισμένη ἑνότητα (κοινωνία) ἀνάμεσα σὲ μᾶς καὶ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὶς Ἐκκλησίες-μέλη τοῦ Π.Σ.Ε.

Ἀποστολή μας εἶναι νὰ καταστήσουμε σαφὲς μὲ πειστικὸ τρόπο, στὶς θεολογικὲς μελέτες καὶ στὶς οἰκουμενικὲς ἐκδηλώσεις, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς *καθολικότητας* καὶ *συνοδικότητας* ἀνήκει στὴν *οὐσία τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας*, καὶ εἶναι ἄρρηκτα δεμένη μὲ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Καθολικότης

σημαίνει ἑνότητα σὲ ὅλα, πληρότητα στὴν ἀλήθεια, στὴν πίστη, στὴ διδασκαλία καὶ στὴν ἁγία ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι συνοδικὴ ὄχι μόνο στὸ σύνολό της, ἀλλὰ καὶ στὰ ποικίλα μέρη της, στὶς τοπικὲς Ἐκκλησίες. Διατηροῦν δογματική, λειτουργικὴ καὶ κανονικὴ ἑνότητα, ποὺ φανερώνεται ἔμπρακτα μὲ τὴν ἴδια ὁμολογία πίστεως, μὲ τὴν κοινωνία στὶς προσευχὲς καὶ στὰ μυστήρια. Εἶναι ἑνότητα ἐν πνεύματι καὶ ἀγάπη, ἡ ὁποία φέρει πλησιέστερα τοὺς πιστοὺς μεταξύ τους, εἶναι δηλ. *τέλεια ἑνότητα* ὅλων τῶν χριστιανῶν. Ὅλοι ἔχουν τὴν ἴδια συνείδηση καὶ τὸ ἴδιο θέλημα, ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ ἀδελφὲς ἔχουν μιὰ καρδιὰ καὶ μιὰ ψυχὴ (Πράξ. 4,32). Τοῦτο ὑπονοεῖ μία καθολικὴ ἑνότητα στὴν πολλαπλότητα καὶ πολλαπλότητα στὴν ἑνότητα. Εἶναι μία συνοδικότητα, ὅπου ὅλοι οἱ χριστιανοί, ἱεράρχες, κλῆρος καὶ λαός, κατέχουν τὴν ἀνάλογη θέση καὶ τὸν ἀνάλογο ρόλο σ' ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ὡς μέλη τοῦ ὑπεύθυνου αὐτοῦ Συνεδρίου πρέπει νὰ θέσουμε στὸν ἑαυτό μας τὸ ἐρώτημα: Ἔχουμε στὴν πραγματικότητα αὐτὴ τὴν *τέλεια ἑνότητα καὶ ὁμοψυχία* στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία; Ἂν ὄχι τότε τί θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουμε ὡς θεολόγοι ὥστε νὰ προάγουμε τὴν ἰσχυροποίηση τῆς παν-ὀρθόδοξης ἑνότητας, νὰ συμβάλλουμε στὴν τέλεια φανέρωσή της στὴν ἐποχή μας, ὥστε ἡ κοινὴ μαρτυρία μας νὰ ἀποβεῖ πιὸ ἀποτελεσματική;

Ἡ ἑνότητα δὲν εἶναι στατικὴ καὶ ὁλοκληρωμένη γιὰ πάντα. Εἶναι δυναμικὴ πορεία, μόνιμος στόχος καὶ ἀποστολὴ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ ὅλων τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπιβάλλει τὶς διαρκεῖς κοινὲς προσπάθειες ὅλων γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε τὴν τέλεια ἑνότητα, ποὺ πρέπει νὰ ἔχουμε ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι[1].

Τί θὰ ποῦμε ὅμως γιὰ τὶς μὴ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ τοὺς μὴ ὀρθόδοξους χριστιανούς; Βέβαια δὲν περιμένουμε νὰ μεταστραφοῦν καὶ νὰ γίνουν μέλη τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας. Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφές, «πρέπει νὰ ἐργασθοῦν στὶς Ἐκκλησίες τους...νὰ ἐμβαθύνουν στὴν πληρότητα τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, ἐνσωματωμένοι σὲ πλήρη ἐκκλησιαστικὴ ζωή»[2]. Ὅλοι μας καλούμεθα νὰ συμμετάσχουμε ἀπὸ κοινοῦ στὴν γνήσια παράδοση καὶ στὴν πληρότητα τῆς ζωῆς τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ[3].

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ «καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ... ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ» (Ἐφ. 4,13. 15-16).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. The Struggle for Justice and the Unity of the Church (Crete, 7-14 March 1975), Orthodox Contributions to Nairobi, WCC, Geneva 1975, σελ. 32.

2. Ἴδιο ἔργο.

3. Ἴδιο ἔργο. Πρβλ. Prof. Dr. Iliya K. Tsonevsky, The Boundaries of the Church, Duhovna Kultura, Sofia 1974, book 11, σελ. 11-17, ὅπου γίνεται ἀνασκόπηση τῶν θέσεων ἐκ μέρους ἐπιφανῶν Ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων σὲ σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ἑνότητά της καὶ τοὺς μὴ-Ὀρθοδόξους.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ Καθηγ. Γεωργίου ΜΠΕΜΠΗ

Ο καθ. Osipov πραγματεύεται χωρὶς ἀμφιβολία στὴν εἰσήγησή του ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιμαχόμενα, εὐαίσθητα καὶ «καυτά» θεολογικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως εἶναι ὁ Οἰκουμενισμὸς καί, κατὰ κάποιο τρόπο, ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας.

Καθὼς γνωρίζουμε, ὁ Οἰκουμενισμὸς ἢ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνηση ἔχει διχάσει τὶς μάζες τοῦ λαοῦ μας σὲ «οἰκουμενιστὲς» καὶ «ἀντι-οἰκουμενιστές».

Πρῶτα-πρῶτα, ἐπιθυμῶ νὰ συγχαρῶ καὶ νὰ ἐπαινέσω τὸν καθ. Osipov γιὰ τὴν ἔξοχη εἰσήγησή του. Πρέπει ὅμως ἐπίσης νὰ δηλώσω ὅτι ὁ τίτλος τοῦ προκείμενου θέματος «Ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ὀρθοδοξίας» εἶναι μᾶλλον παραπλανητικός, ἀνακριβὴς καὶ ἐσφαλμένος, ὅπως τουλάχιστον τὸν ἑρμήνευσε ὁ καθ. Osipov. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι ὁ καθ. Osipov ἔδωσε σήμερα τὶς ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις.

Ὀφείλω πάντως νὰ παραδεχθῶ ὅτι οἱ θέσεις τοῦ καθ. Osipov εἶναι στὸ σύνολό τους ὑγιεῖς, ὀρθόδοξες στὸ πνεῦμα τους καὶ ὀρθὲς στὰ περισσότερα σημεῖα τους.

Κατανοῶ καὶ συλλογίζομαι τέλεια τὶς ἀνησυχίες τοῦ καθ. Osipov. Πολλὰ μέλη τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μας διατύπωσαν σοβαρὲς ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴ φύση καὶ τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ἐνῶ σοβαρὲς ἀντιδράσεις προηγήθηκαν ὅσον ἀφορᾶ τὴ δομὴ καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (Π.Σ.Ε.).

Ὁ καθ. Osipov στηρίζει, καὶ ὀρθά, τὰ ἐπιχειρήματά του σὲ καθαρὰ ἐκκλησιαστικὴ ἢ ἐκκλησιολογικὴ βάση. Ποιὰ εἶναι πράγματι τὰ ἐκκλησιολογικὰ θεμέλια, πάνω στὰ ὁποῖα στηρίζονται καὶ διατηροῦνται ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνηση ἢ τὸ Π.Σ.Ε.; Εἶναι τὸ Π.Σ.Ε. μιὰ Ὑπερ-Ἐκκλησία, εἶναι μιὰ καινούργια Ἐκκλησία, ποὺ ἀναμένουμε, εἶναι ἡ *Una Sancta,* γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνιζόμαστε; Τὰ ἐρωτήματα αὐτά, ὅπως τὰ ἔθεσε στὴν εἰσήγησή του ὁ καθ. Osipov εἶναι νόμιμα καὶ ἡ ἀπάντησή του εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση καὶ τὸ Π.Σ.Ε. ὡς ὑποκατάστατο τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ὡρισμένοι συνεργάτες καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἀναζήτησαν στὸ Π.Σ.Ε. ἕνα εἶδος προσπάθειας νὰ ἀνευρεθεῖ τουλάχιστον ἕνα minimum ἀρχῶν γιὰ μιὰ ἑνωτικὴ δύναμη καὶ δομή, ποὺ θὰ μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ ὁδηγήσει κάποτε σὲ μιὰ πληρέστερη ἢ τελειώτερη ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἄλλοι πάλι εἶδαν τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση ὡς μιὰ ὀργάνωση μὲ προεκτάσεις καὶ στόχους κοινωνικούς, μὲ πολιτικὰ κίνητρα καὶ ἐνδιαφέροντα, μέσα στὴν ὁποία οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίες θὰ μποροῦσαν νὰ συνεργασθοῦν καὶ νὰ διακηρύξουν τὸ λεγόμενο χριστιανικὸ κοινωνικὸ εὐαγγέλιο. Ὥς ἐδῶ ὅλα καλά.

Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ στὸ σύντομο αὐτὸ σχόλιο νὰ θίξω ὁλόκληρο τὸ φάσμα τῆς προβληματικῆς, ποὺ θέτει ἡ εἰσήγηση τοῦ καθ. Osipov.

Θεωρῶ ὅμως ὑποχρέωσή μου νὰ ὑπενθυμίσω στὸν καθ. Osipov καὶ στὰ μέλη τοῦ ἔντιμου αὐτοῦ Συνεδρίου ὡρισμένες σοβαρὲς ἀπόψεις καὶ θέσεις, ποὺ πρέπει νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦ, ἂν θέλουμε νὰ δοῦμε καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε πιὸ ἀντικειμενικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση.

Πρέπει ὅμως ἀρχικὰ νὰ θυμηθοῦμε οἱ ἴδιοι καὶ νὰ θυμήσουμε στοὺς ἀντιπάλους τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία καὶ ἐνεργὸ συνεργασία εὐλαβῶν ἱεραρχῶν καὶ σοφῶν ὀρθοδόξων θεολόγων.

Κατὰ δεύτερο λόγο, εἶναι ὁ Οἰκουμενισμὸς πράγματι μία αἵρεση ὅπως ἰσχυρίζονται ὡρισμένοι Ὀρθόδοξοι (ἀκόμα καὶ μὲ καλὲς προθέσεις); Πρέπει ὁριστικὰ νὰ ἀπορρίψουμε τὸ Π.Σ.Ε. καὶ νὰ ἀποχωρήσουμε ἀπ' αὐτό;

Τὸ ἐρώτημα ὅμως εἶναι: Γιατί; Ποιὸς γνωρίζει καὶ ποιὸς μπορεῖ νὰ διαγνώσει «τοὺς μυστικοὺς τρόπους», μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖ στὴν ἱστορία τό Ἅγιο Πνεῦμα ἢ ἡ Ἁγία Τριάδα; Δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ ἰσχυρισθοῦμε, ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει καὶ ὅτι ἴσως νὰ πνέει καὶ σὲ ὡρισμένες συνάξεις τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως; Ὁ καθ. Osipov φαίνεται νὰ ἀπορρίπτει αὐτὸ τό ἐνδεχόμενο. Ποιὸς ὅμως πάλι γνωρίζει; Δὲν ἰσχυρίζομαι βέβαια ὅτι ἔχω τὴν ἀπάντηση, ἔχω ὅμως τέλεια συνείδηση τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ καὶ πνευματολογικοῦ ἀντίκτυπου, ποὺ ἔχει τὸ ἐρώτημα αὐτό. Προσεύχομαι ὅμως στὸ Θεὸ νὰ μᾶς φωτίσει καὶ νὰ μᾶς δείξει τὸ δρόμο, ὥστε μὲ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση νὰ γίνουμε περισσότερο Ὀρθόδοξοι ἀπὸ ὅσο εἴμαστε τώρα.

Τρίτο, τί συμβαίνει μὲ τὸ διάλογο, ποὺ γίνεται μέσα στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση; Κανεὶς δὲν μᾶς ἀναγκάζει νὰ συμμετάσχουμε σ' αὐτόν. Καὶ ὅμως πηγαίνουμε στὶς συναντήσεις αὐτὲς χωρὶς φόβο καὶ ὁμολογοῦμε καὶ διακηρύττουμε μὲ εἰλικρίνεια τὴν πίστη μας, καὶ πρὸ παντὸς ὅταν μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία.

Τέταρτο, τί συμβαίνει μὲ τὴν σοβαρὴ ἀνάγκη τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἔμπρακτης μαρτυρίας τῆς Ὀρθοδοξίας ἀνάμεσα στοὺς μὴ-Ὀρθοδόξους; Γνωρίζω βέβαια τοὺς κινδύνους καὶ τὶς παγίδες αὐτῆς τῆς παρουσίας καὶ τῆς μαρτυρίας, ποὺ μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει σὲ παρεξήγηση πολλῶν ἀπὸ τὶς ἐνέργειές μας, ὅπως π.χ. τῆς συμμετοχῆς μας σὲ κοινὲς προσευχές, καθὼς καὶ τὴν ἀνθρώπινη τάση γιὰ συμβιβασμό. Γνωρίζω ἐπίσης τοὺς κινδύνους ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν καλούμενη «λαϊκὴ θρησκεία» στὶς Η.Π.Α.

Ἐμεῖς ὅμως οἱ Ὀρθόδοξοι πρέπει πάντα νὰ διακηρύττουμε καὶ νὰ ἐπεξηγοῦμε τὶς θέσεις καὶ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς θεολογίας μας καὶ πρὸ παντὸς τὶς ἐκκλησιολογικὲς προϋποθέσεις μας, πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζουμε τὴ συμμετοχή μας στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση.

Ὡς πέμπτο σημεῖο πρέπει νὰ τονίσω, ὅτι μὲ τὴν καταδίκη τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ὡς αἱρετικῆς ἀποφεύγουμε ἄνετα τὸ ζήτημα. Ὅταν ὅμως δεχθοῦμε νὰ συνεργασθοῦμε στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση ἀκριβῶς γιὰ νὰ προσφέρουμε καὶ παρουσιάσουμε τὴν πίστη, τὴν παράδοση, τὴ δογματικὴ διδασκαλία, τὴ λειτουργικὴ ζωὴ μας κτλ. χωρὶς κανένα συμβιβασμό, τότε ἐπιτελοῦμε πιὸ ὑπεύθυνο ἔργο.

Ὅσοι ἀπὸ μᾶς ζοῦνε σὲ μιὰ ἀνομοιογενὴ κοινωνία τῆς Δύσεως, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἀμερική, κατανοοῦν τὴ σημασία τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Πρέπει νὰ εἴμαστε καθημερινὰ ἕτοιμοι νὰ παρουσιάζουμε καὶ νὰ μαρτυροῦμε τὴν πίστη μας, τὴ λειτουργικὴ μας ζωὴ ἢ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μας σὲ ἀνθρώπους μὲ διαφορετικὸ ἐθνικό, φυλετικό, πολιτιστικὸ καὶ θρησκευτικὸ ὑπόβαθρο.

Ἐπὶ πλέον ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ὀρθοδοξίας μας ἀπαιτεῖ καὶ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ εἴμαστε πάντα παρόντες καὶ νὰ μαρτυροῦμε γιὰ τὴν Ἀλήθεια. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα θὰ ὁδηγήσει τοὺς ἀντιπροσώπους μας σὲ ὅλους τοὺς οἰκουμενικοὺς διαλόγους, ὥστε μὲ πνεῦμα ταπεινότητας, ἐμπιστοσύνης καὶ πίστεως νὰ γίνουνε αὐθεντικοὶ μάρτυρες στὴν διακήρυξη τῆς πολύτιμης Ὀρθοδοξίας μας.

Ὁ καθ. Osipov ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔμφαση ποὺ ἀποδίδεται ἀπὸ τὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση καὶ στὸ Π.Σ.Ε. στὴν καλούμενη *ὁριζόντια* ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ στὴ «θεωρία τῶν κλάδων», τὴν ὁποία, καὶ ὀρθὰ ἀπορρίπτει. Θεωρεῖ ἀκόμα ἀνεπαρκὴ καὶ ἀτελὴ τὴ θεωρία τῆς «κοινωνίας», ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ ἕναν ἐξωτερικὸ ψευδοοἰκουμενικό, ἐπιφανειακὸ καὶ ψυχολογικὸ δεσμὸ συνεργασίας.

Βεβαίως ἡ ἀληθινὴ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας βρίσκεται μόνο στὴν πληρότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ βιώνεται τέλεια στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὄχι μόνο στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἀλλὰ καὶ στὴ πληρότητα τοῦ χρόνου, ποὺ ὑπερβαίνει τὰ γεωγραφικά, χρονολογικὰ καὶ φυσικὰ ὅρια. Ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας βρίσκεται στὸ δόγμα της, στὸ συνοδικὸ πνεῦμα τῆς ἀδιάκοπης συνάξεώς της, στὴν ἄσκηση τῶν μοναχῶν, στὴν «συμφωνία τῶν Πατέρων» της *(consensus Patrum),* στὴν πραγματικὴ συμμετοχὴ στὴν ζωὴ τῶν μυστηρίων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ὁλοκληρία τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Γνήσια κοινωνία στὴν Ὀρθοδοξία εἶναι ἡ τέλεια «μέθεξις» στὴν κατακόρυφη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. στὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ (γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ γλώσσα τοῦ Νικ. Καβάσιλα), στὸ πλήρωμα τοῦ θεανδρικοῦ Χριστοῦ καὶ συνεπῶς στὴν πραγματικὴ ἕνωση μὲ τὴ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ποὺ εἶναι ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία.

Κατακλείνοντας, θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ θέσουμε γιὰ πολλοστὴ φορά τὸ ἐρώτημα: Πρέπει νὰ συμμετέχουμε στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση; Ὁ καθ. Osipov ὅπως κατάλαβα, δίνει μιὰν ἀμφίρροπη ἀπάντηση. Ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ὀρθόδοξη ἀντίληψη τῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀρνεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν ὡρισμένα στοιχεῖα τῆς ἀλήθειας ἢ ἀκόμη ἕνα ποσοστὸ ὀρθοδοξίας στὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. Δὲν ζητοῦμε βέβαια ὁμοιομορφία. Σὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ζητήματα, ἐπιβάλλεται ἑνότης, στὰ ἀμφίβολα ἐλευθερία καὶ στὰ πάν-

τα χρειάζεται ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀγκαλιάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἔχουν καλὴ θέληση καὶ διάθεση.

Ὁ Ἰουστῖνος ὁ Μάρτυς δὲν διστάζει νὰ ὀνομάσει «χριστιανοὺς» ὅλους ἐκείνους ποὺ ἔζησαν μιὰ ζωὴ «κατὰ Χριστὸν» πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστό. Ἔχουμε μήπως ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι τὸ δικαίωμα καὶ τὸ ἀπόλυτο προνόμιο νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ γεγονὸς αὐτὸ στοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὶς ἀδελφές μας, ποὺ γεννήθηκαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ ποὺ ἀγωνίζονται νὰ βροῦν τὴν ἀλήθεια; Εἴθε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα νὰ μᾶς χειραγωγήσει καὶ μᾶς ὁδηγήσει στὴν κατανόηση τῶν προβλημάτων, ποὺ ἔχουν οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ ἀδελφές μας ἔξω ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ νὰ τοὺς βοηθήσουμε νὰ δοῦν τὴν ἀλήθεια.

Καὶ μιὰ τελευταία σημείωση ὡς πρὸς τὴν εἰσήγηση. Ὁ καθ. Osipov χρησιμοποιεῖ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ρωσικὲς πηγές. Εἶναι μιὰ προσπάθεια (ἴσως νόμιμη), κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ μᾶς παρουσιάσει τὶς πηγὲς καὶ τὴν κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας του.

Κύριε πρόεδρε, συμμετέχω ἀπὸ χρόνια στοὺς οἰκουμενικοὺς διαλόγους στὶς Η.Π.Α. Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσουμε τὴν ἀξία τῶν διαλόγων αὐτῶν, ὅπως εἶναι ὁ διάλογος μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Μεταρρυθμισμένους, τοὺς Λουθηρανούς, τοὺς Βαπτιστὲς κ.τ.λ. Ὀφείλω νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ποτὲ δὲν πρόδωσα τὴν Ὀρθοδοξία μου. Οὔτε καὶ οἱ συνάδελφοί μου. Δὲν γνωρίζω ἀκόμα ἕναν Ὀρθόδοξο ἐπίσκοπο, ἱερέα καὶ θεολόγο ποὺ πρόδωσε τὴν πίστη του ἐξαιτίας τῆς συμμετοχῆς του στοὺς διαλόγους αὐτούς. Δὲν ἀγνοοῦμε βέβαια τὶς δυσχέρειες καὶ συνειδητοποιῶ πλήρως τοὺς κινδύνους καὶ τὶς συνέπειες τῆς συμμετοχῆς μας στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση.

Σὰν καλοὶ ὅμως Ὀρθόδοξοι, ποὺ τρέφουμε πνεῦμα ταπεινότητας, ἀγάπης καὶ συμπάθειας, πρέπει νὰ συνεχίσουμε μὲ ἀνοιχτὴ διάθεση νὰ συμμετέχουμε στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση μὲ τὴ συνείδηση ὅτι μποροῦμε ἔτσι νὰ προσφέρουμε στοὺς ἀδελφοὺς καὶ στὶς ἀδελφές μας ἔξω ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξία τὴν εὐκαιρία, νὰ βιώσουν μαζί μας κάποτε, ὅταν ὁ Κύριος ὁρίσει καὶ ἐπιτρέψει, τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν πληρότητα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

τοῦ Καθηγ. Βασιλείου Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἕν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διαφύλαξις τῆς ὁποίας καὶ ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρυτέρα ἐφαρμογὴ αὐτῆς καθίσταται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἓν τῶν πλέον βασικῶν καθηκόντων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ τίτλος ὡς ἔχει ἐμφανίζεται γενικὸς καὶ εὐρύτατος. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον μιᾶς συστηματικῆς ἐκκλησιολογικῆς μελέτης περὶ τῆς φύσεως τῆς διαστάσεως ταύτης ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δέ, τὸ πεδίον ἐκκινήσεως διὰ μίαν καθολικὴν θεώρησιν ἢ ἱστορικὴν ἔρευναν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐφηρμόσθη ἢ ἐφαρμόζεται ἡ διάστασις αὕτη τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. Ὁ ἰδιαίτερος χῶρος ἐν ᾧ ἱστάμεθα, ὁ χαρακτὴρ τῆς συναντήσεως ἡμῶν, αἱ ἰδιάζουσαι στιγμαὶ τοῦ χρόνου τὸν ὁποῖον διανύομεν, τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ἐντίμου διοργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ ἴσως τοῦ ὁμιλοῦντος καθιστοῦν πιθανῶς ἐπιτακτικὴν τὴν ὀφειλὴν διὰ τὸν τελευταῖον ὅπως ἐνδιατρίψῃ ἐνώπιον τῆς ἀγάπης σας περὶ μίαν μόνον πτυχὴν τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας, κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, καὶ δὴ ὅπως ἐμφανίζεται αὕτη ἐντὸς τῆς ὠργανωμένης οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν ἡμερῶν μας.

Προκειμένου ἵνα ἀσχοληθῶ μὲ τὴν μορφὴν ταύτην τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἐνώπιον τοῦ Β΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἐθεώρησα σκόπιμον ὅπως ἀναγνώσω τεμάχιά τινα ἀπὸ τὸν ἐναρκτήριον λόγον τοῦ προέδρου τοῦ ἐν Ἀθήναις τὸ 1936 Α΄ Συνεδρίου τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον διαφαίνεται ἡ σχέσις τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν θέματος τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως πρὸς τὴν ἰδέαν καὶ τὸ γεγονὸς τῆς συγκλήσεως τοῦ Α΄ Συνεδρίου.

«Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰς διεθνεῖς ταύτας συγκεντρώσεις, δοθείσης διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν νέαν ταύτην περίοδον εὐκαιρίας συνηντήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐγνωρίσθησαν ἀμοιβαίως ὀρθόδοξοι Θεολόγοι ἐκ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, οἵτινες διὰ τοὺς λόγους, οὓς ἀνωτέρω ἀνέφερα, ἠγνοοῦντο μεταξύ των. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο. Οἱ ὀρθόδοξοι οὗτοι Θεολόγοι ἐντὸς τοῦ ξένου περιβάλλοντος εὑρεθέντες, αὐτομάτως καὶ φυσικῶς συνηνώθησαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων καὶ ἀνεδείχθησαν ἀφ' ἑαυτῶν εἰς ἑνιαίαν ὀρθόδοξον ὁμάδα, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐν Λωζάνῃ ἰδίᾳ καὶ Στοκχόλμῃ τῷ 1925 καὶ εἰς ἄλλας τινὰς πρότερον καὶ ἔπειτα περιστάσεις, σπουδαιοτάτην προκαλέσαντες τὴν προσοχὴν διὰ τὴν

ὑπ' αὐτῶν ἀνάδειξιν καὶ ἐμφάνισιν τῆς κοινῶς νεκρᾶς σχεδὸν πιστευομένης Ὀρθοδοξίας μεταξὺ τῆς Χριστιανικῆς οἰκογενείας.

Ἰδοὺ τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν βλέπομεν τόσον πανηγυρικῶς πραγματοποιουμένην σήμερον... Κατὰ ταῦτα, τὴν εὐκαιρίαν τῆς μελέτης καὶ ἐκδηλώσεως καὶ πραγματοποιήσεως τῆς ἰδέας τοῦ Συνεδρίου τὴν χρεωστοῦμεν εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, πρᾶξις δὲ δικαίου εἶναι ἡ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀναγνώρισις τοῦ πράγματος καὶ ὁ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἰδίᾳ τονισμὸς τῆς συγγενείας τοῦ Συνεδρίου μας πρὸς τὴν τόσον ἄλλως τε πολλὰ ὑποσχομένην διὰ τὸ μέλλον τῆς χριστιανικῆς ἰδίᾳ ἀνθρωπότητος οἰκουμενικὴν κίνησιν ταύτην»[1].

Δύο θὰ εἶναι τὰ σημεῖα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας: Α΄ τὸ γεγονὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ Β΄ ἡ ἀντιμετώπισις τούτου ἀπὸ τὰ πανορθόδοξα ἐκκλησιαστικά, θεολογικὰ καὶ λοιπὰ συνέδρια καὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην εὐρύτερον.

Α΄ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις χαρακτηρίζεται ὡς μία διάθεσις, ἓν γεγονός, μία κατάστασις καὶ μία πραγματικότης. Καίτοι χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος οὗτος ἀπὸ μερικοὺς διὰ νὰ δηλώσῃ τὰς πρὸς ἕνωσιν προσπαθείας ἢ τὰς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰῶνος, ἢ εἰδικώτερον τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἑξῆς, παρὰ ταῦτα, ὁ ὁμιλῶν νομίζει ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις, ὡς βίωμα καὶ ὡς τεχνικὸς ὅρος, ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ΄ αἰῶνος ἐμφανισθεῖσαν κυρίως ἔντονον αὐτοσυνείδησιν τοῦ χάσματος καὶ τῶν μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφορῶν καὶ τὰς ὡς ἐκ τούτου ἀρξαμένας ὠργανωμένας σχέσεις καὶ ἐπαφὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὁμολογιῶν καὶ ὁμάδων μὲ τὸν κατ' ἐξοχὴν σκοπὸν τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἑνώσεως αὐτῶν.

Ἀπὸ πλευρᾶς δυτικῆς προτεσταντικῆς ὡς ἱστορικὴ ἀρχὴ ταύτης ἐκλαμβάνεται τὸ ἔτος 1910, ὅτε συνεκλήθη τὸ Α΄ παγκόσμιον συνέδριον ἱεραποστολῆς τοῦ Ἐδιμβούργου, ἢ τὸ ἔτος 1914 ὅτε ἱδρύθη ὁ Παγκόσμιος Σύνδεσμος Διεθνοῦς Φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ εὐρυτέρας ὅμως σκοπιᾶς τὸ ἔτος 1920 θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως διότι κατ' αὐτὸ συμμετέσχε διὰ πρώτην φορὰν ἐπισήμως καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς συνέδρια τῆς κινήσεως.

Εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ἔλαβον μέρος αἱ Ἐκκλησίαι ὀρθόδοξος, ἀρχαῖαι ἀνατολικαί, ἀγγλικανική, παλαιοκαθολικὴ καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁμολογία καί τινες τῶν προτεσταντῶν, τῶν ἄκρων εὐαγγελικῶν ἢ συντηρητικῶν ἀρχῶν, δὲν συνεργάζονται ἐπισήμως.

Ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις διήνυσε μέχρι τῆς σήμερον δύο ἱστορικὰ στάδια:

Ι. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ΄ αἰῶνος μέχρι τοῦ 1938.

Κατ' αὐτὸ ἡ εὐρυτέρα κίνησις ἐξεδηλοῦτο ὑπὸ τὴν μορφὴν δύο κινήσεων, τῆς Ζωῆς καὶ Ἐργασίας (ἢ τοῦ Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ), συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Διεθνοῦς Φιλίας διὰ τῶν

Ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως (ἢ Διοικήσεως), ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τοῦ 1952 ἡ μέθοδος τῆς περιγραφικῆς ἐκκλησιολογίας.

Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, ὡς πρὸς τὰς συνιστώσας αὐτὴν Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπῆρξε πλήρης, ἐξαιρέσει τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, ἡ ὁποία ἕνεκα ἐσωτερικῶν λόγων δὲν μετεῖχε ταύτης. Ἡ συνεργασία ἐξεδηλοῦτο οὐχὶ τόσον κατὰ τὴν γεωγραφικὴν τοποθέτησιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ ἀναλόγως καὶ πρὸς τὸν ὁμολογιακὸν αὐτῶν παράγοντα, τῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσωπειῶν ἐμφανιζομένων τοιουτοτρόπως εἰς τὰ συνέδρια ὑπὸ τὴν μορφὴν ἑνὸς καλῶς ὠργανωμένου συνόλου, πάντοτε ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ τρόπος συνεργασίας των εἰς τὰς ὡς ἄνω κινήσεις ὅμως δὲν ὑπῆρξεν ὁ αὐτός. Εἰς μὲν τὴν κίνησιν Ζωῆς καὶ Ἐργασίας, ἔνθα τὰ συζητούμενα θέματα ἦσαν πρακτικῆς ὑφῆς, ἡ συνεργασία ἦτο πλήρης, ἐνῷ εἰς τὴν κίνησιν Πίστεως καὶ Τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν συνεζητοῦντο δογματικῆς φύσεως ζητήματα, ἐγένετο αὕτη ὑπὸ ὅρους, τῶν ὀρθοδόξων ὑποβαλλόντων εἰς τὸ τέλος τὰς χωριστὰς αὐτῶν δηλώσεις.

Ἀπὸ πλευρᾶς ὀρθοδόξου ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις κατενοεῖτο καὶ ἐτίθετο μᾶλλον εἰς ἐφαρμογὴν τότε μόνον ἀπὸ μίαν μικρὰν ὁμάδα κληρικῶν καὶ καθηγητῶν τῆς Θεολογίας ἢ λαϊκῶν, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζωνται τὰ εὐρύτερα στρώματα τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν φαίνεται δέ, ἐφ' ὅσον ὁ ὁμιλῶν εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ, νὰ ὑφίστατο τότε ἀντίδρασις ὠργανωμένη ἢ προσωπικὴ ἐντὸς τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τῆς κινήσεως. Ἐκ τῶν ὀρθοδόξων, ἔνιοι τῶν ὁποίων συμμετέσχον καὶ εἰς τὸ Α΄ τὸ 1936 ἐν Ἀθήναις Συνέδριον τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, συνειργάσθησαν ἐνεργῶς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει, περισσότερον πάντων ὁ κατ' ἐξοχὴν οἰκουμενιστὴς Γερμανὸς Στρηνόπουλος, ὁ Μιχαὴλ Κωνσταντινίδης, ὁ Μητροπολίτης Εὐλόγιος, ὁ Σέργιος Μπουλγάκωφ, ὁ Γεώργιος Φλορόφσκυ, ὁ Λέων Ζάνδερ, ὁ Νουβίας Νικόλαος, ὁ Νοβισὰδ Εἰρηναῖος, ὁ Βουκοβίνης Νεκτάριος, ὁ Ἰούλιος Σκριμπάν, ὁ Βασίλειος Ἰσπύρ, ὁ Σόφιας Στέφανος, ὁ Νικόλαος Γκλουμποκόφσκυ, ὁ Στέφανος Τσαγκώφ, ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος, ὁ Δημήτριος Μπαλᾶνος, ὁ Παναγιώτης Μπρατσιώτης, ὁ Πολωνίας Διονύσιος, κ.ἄ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν τούτων μετέστησαν εἰς τὴν ἀγήρω ζωήν. Εἴη ἡ μνήμη αὐτῶν αἰωνία, τὸ δὲ παράδειγμά των ζῶν δι' ἡμᾶς τοὺς ἐπιζῶντας.

Τὸ σπουδαιότερον ἐπίτευγμα τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως κατὰ τὰς πρώτας δύο δεκαετίας τῆς ζωῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐπι τὸ αὐτὸ προσέλευσις ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ καταλλήλου ἐδάφους, τοῦ οὕτω καλουμένου οἰκουμενικοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀνάλογος ψυχικὴ διάθεσις ἥτις ὑπεδείκνυε τὸ μέγα κακὸν τῆς διαιρέσεως καὶ ὡδήγει εἰς τὴν ἀλληλοκατανόησιν, ἡ διεκκλησιαστικὴ βοήθεια, ἡ συγγραφικὴ παραγωγή, ἡ προσφορὰ τῶν θεολογικῶν κύκλων, ἀπὸ πλευρᾶς δὲ ὀρθοδόξου εἰδικώτερον, τὸ γεγονὸς καθ' ἑαυτὸ τῆς ὀρθοδόξου συμμετοχῆς καὶ ἡ τῇ ἐπιμονῇ αὐτῶν εἰσαγωγὴ πρὸς συζήτησιν θεμάτων κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφερόντων τὴν ὀρθόδοξον καθολικὴν παράδοσιν, ὡς εἶναι τὸ ἐκκλησιολογικόν, τὸ περὶ Παραδόσεως, τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων και συμβόλων, τὸ περὶ μυστηρίων, τῆς ἱερωσύνης, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων, τὸ περὶ προσηλυτισμοῦ κ.ἄ.

II. 'Από τοῦ 1938/1948 καὶ ἑξῆς.

Διὰ τοῦ συνεδρίου τῆς Οὐτρέχτης τὸ 1938 καὶ ἐπισήμως τὸ 1948, διὰ τῆς Α΄ γενικῆς συνελεύσεως, ἐπήρχετο ἡ συγχώνευσις τῶν προγενεστέρων δύο κινήσεων Ζωῆς καὶ 'Εργασίας καὶ Πίστεως καὶ Τάξεως καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ ΠΣΕ. Εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο αἱ 'Εκκλησίαι καθίστανται μέλη, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Α΄ ἄρθρου - Βάσεως τοῦ καταστατικοῦ αὐτοῦ, ἔχοντος ἀπὸ τοῦ 1961 ὡς ἀκολούθως:

«Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν 'Εκκλησιῶν εἶναι κοινωνία τῶν 'Εκκλησιῶν, αἵτινες ὁμολογοῦσιν τὸν Κύριον 'Ιησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ Σωτῆρα κατὰ τὰς Γραφάς, και κατ' ἀκολουθίαν ἐπιζητοῦσιν ἐκπληρῶσαι ἀπὸ κοινοῦ τὴν κοινὴν αὐτῶν κλῆσιν πρὸς δόξαν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ,Πατρός, Υἱοῦ καὶ 'Αγίου Πνεύματος».

Τοῦτο κατανοεῖται καὶ ἑρμηνεύεται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς δηλώσεως τοῦ Τορόντο (1950). 'Αργότερον, εἰς τὸ ΠΣΕ ἐνεσωματώθησαν ἄλλα δύο παγκόσμια συμβούλια, μὲ γραμμὴν καὶ κατεύθυνσιν χριστιανικὴν καὶ προτεσταντικήν, τὸ Διεθνὲς 'Ιεραποστολικὸν Συμβούλιον, τὸ 1961 καὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῆς Χριστιανικῆς 'Εκπαιδεύσεως, τὸ 1972.

Τὸ ΠΣΕ λειτουργεῖ συμφώνως πρὸς τὸ καταστατικόν, τοὺς κανόνας καὶ τοὺς κανονισμοὺς αὐτοῦ. 'Η Α΄ μορφὴ τούτων εἶχεν ἐγκριθῆ τὸ 1948, ἀργότερον δὲ ἐπήρχοντο ἀλλαγαὶ διὰ τῆς προσαρμογῆς εἰς τὴν ἑκάστοτε δομήν, τὰς λειτουργίας καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ ΠΣΕ.

'Η ἀνωτάτη αὐθεντία τοῦ ΠΣΕ ἐκφράζεται διὰ τῆς γενικῆς συνελεύσεως. Κατὰ τὸ ἐνδιάμεσον μεταξὺ δύο συνελεύσεων διάστημα ταύτην ἐπωμίζεται ἡ Κεντρικὴ 'Επιτροπὴ μετὰ τῆς 'Εκτελεστικῆς τοιαύτης. Παραλλήλως ὑπάρχει καὶ τὸ Προεδρεῖον τοῦ ΠΣΕ. Τὴν ἐκτελεστικὴν εὐθύνην τοῦ συμβουλίου ἔχει ἡ γραμματεία αὐτοῦ ἑδρεύουσα ἐν Γενεύῃ, διὰ τῆς γενικῆς γραμματείας καὶ τῶν εἰς αὐτὴν προσηρτημένων ὑπηρεσιῶν. Πρὸς τὴν Κεντρικὴν 'Επιτροπὴν συνδέονται αἱ τρεῖς ἑνότητες (ἢ μονάδες) Α΄ Πίστεως καὶ Μαρτυρίας, Β΄ Δικαιοσύνης καὶ Διακονίας, καὶ Γ΄ τῆς Παιδείας καὶ 'Ανακαινίσεως, αἵτινες περιλαμβάνουσιν ἐν ἑαυταῖς τὰς ὑποενότητας, τὰς ἐπιτροπάς, τὰ γραφεῖα καὶ ἄλλας κατωτέρας μορφὰς λειτουργίας. 'Ως γνωστὸν συνῆλθον μέχρι σήμερον πέντε γενικαὶ συνελεύσεις:

Α΄ Ἄμστερδαμ τῆς 'Ολλανδίας, Εὐρώπη, 22 Αὐγούστου — 4 Σεπτεμβρίου 1948.

Β΄ Ἔβανστον, 'Ιλλινόϊ, Η.Π.Α., 'Αμερική, 15 — 31 Αὐγούστου 1954.

Γ΄ Νέον Δελχὶ τῶν 'Ινδιῶν, 'Ασία, 19 Νοεμβρίου — 5 Δεκεμβρίου 1961.

Δ΄ Οὐψάλα τῆς Σουηδίας, Εὐρώπη, 4 — 20 'Ιουλίου 1968.

Ε΄ Ναϊρόμπι, Κένυας, 'Αφρική, 23 Νοεμβρίου — 10 Δεκεμβρίου 1975.

'Η συνέλευσις τοῦ Ἄμστερδαμ συνιστᾷ μίαν ἀπαρχὴν καὶ φέρει χαρακτῆρα ἱδρυτικόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ β΄ παγκοσμίου πολέμου (1939-1945) ἐξέφραζεν, ἀπὸ πλευρᾶς χριστιανικῆς, τὸν πόθον τῶν 'Εκκλησιῶν διὰ τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς. 'Η εἰς Ἔβανστον συνέλευσις ἤρχετο ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἑξαετοῦς κτηθείσης πείρας νὰ καθορίσῃ ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ νεοπαγοῦς ὀργανισμοῦ. Εἰς τὸ Νέον Δελχὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐνδοχριστιανικῶν οὐ-

τως εἰπεῖν ζητημάτων διάχυτος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος τῆς συναντήσεως καὶ ἀντιμετωπίσεως ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ τῶν ἄλλων ἀναγεννωμένων ἀσιατικῶν Θρησκειῶν. Εἰς τὴν Οὐψάλα διεφάνη ἔντονος ἡ στροφὴ τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ μία πόλωσις εἰς τὰ διαφέροντα τοῦ ΠΣΕ.Ἡ ἐν Ναϊρόμπι Ε΄ γενικὴ συνέλευσις κατέδειξε τὴν σταθερὰν θέλησιν τοῦ ΠΣΕ ὅπως ὁδηγήσῃ τὰς Ἐκκλησίας - Μέλη αὐτοῦ εἰς ρεαλιστικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν φλεγόντων προβλημάτων τοῦ παρόντος καὶ ἐγκατέλειψεν ὁριστικῶς τὸ κήρυγμα τοῦ εὐκόλου οἰκουμενισμοῦ.

Εἰς τὴν Α΄ γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Ἄμστερδαμ (1948) ἀντιπροσώπους ἀπέστειλαν αἱ Ἐκκλησίαι Κ/Πόλεως, Κύπρου καὶ Ἑλλάδος καὶ τῆς ρουμανικῆς ἐπισκοπῆς ἐν Ἀμερικῇ, οἵτινες καὶ φέρουν τὸν τίτλον τῶν ἱδρυτικῶν Ἐκκλησιῶν. Αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῶν σοσιαλιστικῶν ἢ ἀνατολικῶν χωρῶν, αἵτινες μετέσχον τοῦ συνεδρίου τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Μόσχας (8-18 Ἰουλίου 1948) ἐδήλωσαν ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ ΠΣΕ καὶ οὕτω διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν τριακονταετῆ περίπου ἱστορίαν τῆς κινήσεως ἡ Ὀρθοδοξία ἐνεφανίζετο διῃρημένη ἔναντι ταύτης. Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ὅμως ἔτη ἅπαντα τὰ ὀρθόδοξα Πατριαρχεῖα καὶ αἱ ὀρθόδοξοι αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας, καθὼς καὶ αὐτόνομοι ἀρχιεπισκοπαὶ ἢ καὶ ἐκκλησιαστικαί τινες ἑνότητες, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης εἰσῆλθον εἰς τὸ συμβούλιον. Τὸ 1952 τὸ πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας. Ἐν Ἔβανστον τὸ 1954 ἡ ἐν Ἀμερικῇ ρωσσικὴ ὀρθόδοξος ἀρχιεπισκοπὴ (μετροπόλια) καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας. Εἰς τὸ Νέον Δελχὶ τὸ 1961 τὰ πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, Ρωσσίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας. Κατὰ σειρὰν χρονικὴν αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Γεωργίας (1962), τῆς Σερβίας (1965), τῆς Τσεχοσλοβακίας (1966) καὶ τῆς Ἰαπωνίας (1973).

Εἰς τὸ ΠΣΕ βαρύνει ἡ γεωγραφικὴ ἀντιπροσώπευσις τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ ὁμολογιακοῦ παράγοντος τιθεμένου εἰς β΄ μοῖραν. Παρὰ ταῦτα, αἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπροσωπεῖαι ἐμφανίζουν ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, μίαν κοινὴν γραμμὴν δράσεως εἰς τὰ δογματικὰ καὶ ἐκκλησιολογοκὰ ζητήματα, μετ᾽ ἐλευθερίας σκέψεως καὶ ἐκφράσεως ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν κοινωνικῆς ὑφῆς ζητημάτων. Διὰ θέματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁ πρόεδρος τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης ἐν τῷ συστήματι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θέσεως τοῦ Πατριαρχείου τούτου, καλεῖ καὶ προεδρεύει τῶν συναντήσεων τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν ἐν τοῖς συνεδρίοις τοῦ ΠΣΕ ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μέχρι τοῦ Νέου Δελχὶ (1961) οἱ Ὀρθόδοξοι συνέχιζον ὅπως ὑποβάλλωσι τὰς χωριστὰς αὐτῶν δηλώσεις.

Εἰς τὸ προεδρεῖον τοῦ ΠΣΕ συνήθως τὴν μίαν ἐκ τῶν ἓξ θέσεων καταλαμβάνει εἷς ὀρθόδοξος, μέχρι στιγμῆς πάντοτε κληρικὸς κάτοχος τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ. Οἱ πρῶτοι τέσσαρες ἦσαν ἱεράρχαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου: α΄) Ὁ Θυατείρων Γερμανὸς (1946/8-1951), β΄) ὁ Θυατείρων Ἀθηναγόρας Καβάδας (1951-1954), γ΄) ὁ Ἀμερικῆς Μιχαὴλ (1954-1958), δ΄) ὁ Ἀμερικῆς Ἰάκωβος (1959-1968). Τούτους ἠκολούθησαν ὁ Βελιγραδίου Γερμανὸς (1968-1975) καὶ ὁ Λένινγκραδ Νικόδημος (1975). Εἰς τὸ προε-

δρεῖον τῆς Κεντρικῆς - Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἀνῆλθεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, εἷς, καὶ οὗτος εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀντιπροέδρου, ὁ Χαλκηδόνος Μελίτων (1968-1975). Εἰς δὲ τὴν ἱεραρχίαν τῆς γενικῆς γραμματείας τὴν ἀνωτέραν θέσιν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ βοηθοῦ γενικοῦ γραμματέως κατέλαβε μέχρις ἡμῶν ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Νησιώτης. Σήμερον ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐν αὐτῇ ὑπηρετούντων εἶναι ὁ μέγας πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Γεώργιος Τσέτσης, κατέχων τὴν θέσιν τοῦ προϊσταμένου γραμματείας μέσης Ἀνατολῆς.

Συνήθως εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων ὁ διδόμενος εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 5 - 10% ἐπὶ τοῦ συνόλου. Κατὰ τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς Ναϊρόμπι ἐμειώθη αἰσθητῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ παραχωρουμένων εἰς τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας θέσεων. Ἔνιαι δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ἔπαυσαν ἐκπροσωπούμεναι ἐν αὐτῇ. Τοῦτο φαίνεται ὅτι θὰ γίνεται καὶ εἰς τὸ μέλλον διὰ τὰς μεγάλας ἀριθμητικῶς Ἐκκλησίας ἐφ' ὅσον θὰ αὐξάνῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὸ συμβούλιον εἰσερχομένων ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας Ἐκκλησιῶν. Πτωχοτάτη εἰς ἀριθμοὺς παραμένει ἡ ἐκπροσώπησις τῶν ὀρθοδόξων, τῶν μονίμως ἐργαζομένων εἰς τὰ ἐν Γενεύῃ γραφεῖα τοῦ ΠΣΕ, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι δὲν ὑπερβαίνουσιν, ἐντὸς τριῶν περίπου ἑκατοντάδων, τοὺς πέντε. Κατὰ τὸ ἔτος 1955, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἵδρυσε τὸ μόνιμον γραφεῖον τῆς ἀντιπροσωπείας αὐτοῦ παρὰ τῇ ἕδρᾳ τοῦ ΠΣΕ εἰς τὴν Γενεύην, μετὰ δὲ μίαν ἑπταετίαν καὶ ἡ ρωσσικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔπραξε τὸ αὐτὸ (1962).

Γεγονὸς ἄξιον παρατηρήσεως καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν 25ετῆ καὶ ἄνω ζωὴν τοῦ ΠΣΕ τυγχάνει τὸ ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι εἴτε ὡς ὁμάδες ἢ ἄτομα, προβαίνουν εἰς κριτικὴν τοῦ συμβουλίου ἄλλοτε μὲν ὀξυτάτην, ὀξεῖαν ἢ συναισθηματικήν, ἄλλοτε δὲ ἔλλογον, θετικὴν καὶ καρποφόρον. Τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων οἰκουμενιστῶν τῶν ἡμερῶν μας; Ἀσφαλῶς ἡ ἐκλεκτὴ ὁμήγυρις εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ἕνα ἕκαστον καὶ ἀξιολογῇ τὴν θετικὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζῶσαν μαρτυρίαν τούτων ἐντὸς τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς κινήσεως[2].

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην σκιαγράφησιν τῶν κυριωτέρων ἱστορικῶν δεδομένων ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ ΠΣΕ δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπος ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν θετικῶν, κ.ἄ. στοιχείων μεταξὺ τοῦ συμβουλίου καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Πρὸς τοῦτο θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε ὅπως προσφύγω εἰς τὸ ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ ΠΣΕ διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1973):

«Β.7. Σήμερον ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων, ὅτι πλεῖσται τῶν θετικῶν ἐπιτεύξεων καὶ τοῦ ἐκ τούτων δὲ ἐμπλουτισμοῦ τοῦ τε Συμβουλίου καὶ τῶν μετεχουσῶν αὐτοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἀποτέλεσμα καὶ καρπὸς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου παρουσίας ἐν τῷ Συμβουλίῳ.

Ἡ ἐπὶ ὀρθῆς τριαδολογικῆς ὁμολογίας διεύρυνσις τοῦ Ἄρθρου - Βάσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ἡ ἀποσαφήνισις τῆς Θεολογίας τῆς Ἱεραποστολῆς ὡς βασικοῦ σκοποῦ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνάγκης ἐγκαταλείψεως τῶν παλαιῶν μεθόδων τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ ἡ ρητὴ καταδίκη αὐτοῦ ὡς καὶ ὁ ἀπὸ κοινοῦ καθορισμὸς τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ ἐν τῇ προσφορᾷ τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας,

ἡ ὅλως φυσικὴ ἔνταξις εἰς τὰ πλαισια τῆς οἰκουμενικῆς θεολογίας καὶ τοῦ διεκκλησιαστικοῦ διαλόγου ὡρισμένων παραδοσιακῶν θεολογικῶν ἀρχῶν, οἷαι ἡ Θεολογία τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, τῶν Πατέρων, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς Χριστολογίας τῆς Ἁγίας Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς Πνευματολογίας, τῆς φύσεως καὶ τῶν γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Βαπτίσματος, τῆς Εὐχαριστίας, τῆς Ἱερωσύνης καὶ αἱ λοιπαί, ἅμα δὲ καὶ αἱ γενόμεναι σημαντικαὶ ἀποσαφηνίσεις περί τινα λίαν εὐαίσθητα διὰ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν θέματα τῆς οἰκουμενικῆς πραγματικότητος, κατὰ τὰς γνωστὰς συζητήσεις τῶν πρώτων δεκαετιῶν περὶ τὴν «Una Sancta» καὶ περὶ τὴν περίφημον Δήλωσιν «Περὶ Ἐκκλησίας, Ἐκκλησιῶν καὶ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν» μέχρι καὶ τῆς ἀνασχέσεως τόσον τῆς θεωρίας περὶ ἐπιχειρουμένης προωθήσεως τοῦ Συμβουλίου εἰς «Οἰκουμενικὴν Σύνοδον», ὅσον καὶ τῶν περὶ «intercommunio» τάσεων τῶν τελευταίων τούτων ἐτῶν, εἶναι δείγματα τῆς θετικῆς παρουσίας τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῷ Συμβουλίῳ, οὗτινος μέλη σήμερον, πρωτοβούλῳ ἐνεργείᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀποτελοῦσι πᾶσαι αἱ κατὰ τόπους Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

8. Ὁμολογεῖται ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὡσαύτως ὑπὸ πάντων, ὅτι ἡ διαρρεύσασα εἰκοσιπενταετία ὑπῆρξε πλουσία καὶ εἰς ἀντίστοιχον διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν πλουτισμὸν τόσον ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστήμῃ ἐμπειριῶν ὅσον καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν ἁπτῶν καὶ γενναιοδώρων ἐκδηλώσεων χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀλληλοβοηθείας, αἵτινες ᾠκοδόμησαν τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἑκατομμυρίων ἐμπεριστάτων χριστιανῶν καὶ πολλῶν καταπεπονημένων συνανθρώπων ἡμῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ὁμοῦ συνετέλεσαν καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν διαπλάτυνσιν τῶν καρδιῶν πρὸς μίαν φιλόχριστον περιχώρησιν τῶν ὁμολογουσῶν τὸν αὐτὸν Κύριον Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν»[3].

Διανύοντες ἤδη τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Ε΄ ἐν Ναϊρόμπι γενικῆς συνελεύσεως ἔτος (1975) θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἐπισημάνωμεν ὡρισμένους τομεῖς, ἐνδιαφέροντας τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ΠΣΕ. Ὡς τοιοῦτοι προβάλλουν:

1. Αἱ σχέσεις τῶν μελῶν - Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸ ΠΣΕ.
2. Ἡ Ὀρθοδοξία καὶ τὸ ΠΣΕ.
3. Ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς καὶ τὸ ΠΣΕ.
4. Αἱ προτεσταντικαὶ ὁμολογίαι μὴ μέλη τοῦ ΠΣΕ καὶ αἱ πρὸς τὸ συμβούλιον σχέσεις αὐτῶν.
5. Αἱ παγκόσμιαι ὁμολογιακαὶ ἑνώσεις καὶ τὸ ΠΣΕ.
6. Τὰ πάσης φύσεως τοπικὰ συμβούλια Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ ΠΣΕ.
7. Ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ ἀνώνυμος οἰκουμενισμός.
8. Ὁ δυναμικὸς - χαρισματικὸς χαρακτὴρ τοῦ συμβουλίου ἔναντι τῆς διωγκουμένης ἐντὸς αὐτοῦ γραφειοκρατείας.
9. Ἡ πόλωσις μεταξὺ ὁριζονταλισμοῦ καὶ καθέτου διαστάσεως ἐντὸς τοῦ συμβουλίου.
10. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις τὴν ὁποίαν διέρχεται τὸ συμβούλιον.
11. Τὰ διαφέροντα καὶ αἱ ἀλλαγαὶ μεθόδων ἐντὸς τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστεως καὶ Τάξεως τοῦ ΠΣΕ.

12. Αἱ νέαι θεολογικαὶ τάσεις περὶ τοῦ: Ι. «ἐνεργεῖν Θεολογίαν», ἡ ὁποία ἀναλύεται ὡς α΄) θεολογία ἐν συσχετίσει μετὰ τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, β΄) ἐπαγωγικὴ θεολογία, γ΄) θεολογία τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πολιτικὴ θεολογία, καὶ ΙΙ. ἡ ἐσχατολογικὴ τάσις[4].

13. Αἱ σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ τοῦ ΠΣΕ πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν.

14. Αἱ σχέσεις τοῦ συμβουλίου πρὸς τὰς ἰδεολογίας, θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις καὶ ζῶσας θρησκείας.

15. Τὸ τελευταῖον, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερον, ἡ κριτική, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται τὸ συμβούλιον, ὅπως εἶναι φυσικὸν νὰ συμβαίνῃ διὰ κάθε ζῶντα ὀργανισμόν, θετικὴ καὶ ἐποικοδομιτική, ἀλλὰ καὶ ἀρνητικὴ ἢ μὲ τὰς ἀνατρεπτικὰς κατὰ τοῦ κατεστημένου τάσεις.

Β΄ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΣ ΤΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΑΠΟ ΠΛΕΥΡΑΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ

Εἴδομεν δι' ὀλίγων εἰς τὸ Α΄ μέρος τῆς παρούσης ὁμιλίας ὅτι ἡ συνεργασία τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῇ ὠργανωμένῃ οἰκουμενικῇ κινήσει τοῦ Κ΄ αἰῶνος ἀποτελεῖ ἓν γεγονὸς ἱστορικὸν καὶ ἓν βίωμα συνεχιζόμενον. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Β΄ μέρους θὰ ἐπεθύμουν ὅπως θέσω τὸ ἐρώτημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ Ὀρθοδοξία προέβη εἰς μίαν δικαίωσιν καὶ ἀξιολόγησιν ἐκκλησιαστικήν, ἐκκλησιολογικὴν καὶ θεολογικὴν τοῦ γεγονότος καὶ τοῦ βιώματος τούτου[5]. Νομίζω ὅτι τὸ βῆμα τοῦτο εἶναι κατάλληλον διὰ μίαν πρώτην ἀπὸ κοινοῦ ἐπιστημονικὴν προσπάθειαν ἀνευρέσεως καὶ ταξιθετήσεως τοῦ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν ὑλικοῦ διὰ τὴν μετέπειτα ἐξαγωγὴν τοῦ ζητουμένου.

Ἂς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς πρωτοβουλίας λόγῳ τῶν πρεσβείων τιμῆς, εἰς τὰς σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων καὶ πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἐξέδωκε μέχρι στιγμῆς τέσσαρας ἐγκυκλίους, τὰς δύο πρὸ τῆς ἐνάρξεως καὶ τὰς ἑτέρας δύο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

1. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῶν ἐτῶν 1902-4, ἐπὶ Ἰωακεὶμ Γ΄, ἔνθα ἐθίγησαν τὰ θέματα τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, τῶν ρωμαιοκαθολικῶν, τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν, τῶν ἀγγλικανῶν καὶ τῶν παλαιοκαθολικῶν, τὸ πρῶτον ὀρθόδοξον κείμενον ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα.

2. Ἡ ἐγκύκλιος πρὸς τὰς ἁπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ 1920 ἐπὶ τῆς τοποτηρητείας τοῦ Προύσης Δωροθέου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτίθενται αἱ προϋποθέσεις, προτείνεται ἡ σύμπηξις μιᾶς κοινωνίας ἢ ἑνὸς συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ παρέχεται ἓν σχέδιον διὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν προτεινομένων. Αὕτη ἀποτελεῖ τὸν καταστατικὸν χάρτην διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν Ὀρθοδόξων ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει.

3. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ 1952, ἐπὶ Ἀθηναγόρου, ἐπὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὸ ἱδρυθὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1948 ΠΣΕ. Χωριζομένη αὕτη εἰς

δύο μέρη, ἀναπτύσσει εἰς μὲν τὸ πρῶτον τὴν ἀναγκαιότητα, εἰς δὲ τὸ δεύτερον τὸν τρόπον τῆς συμμετοχῆς. Ὁ τρόπος οὗτος ἐκδηλοῦται, διὰ τῆς α΄) ἀποχῆς εἰς τὰς συζητήσεις τῆς ἐπιτροπῆς Πίστεως καὶ Τάξεως, β΄) πλήρους συμμετοχῆς πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἱδρύσεως μονίμων παρ' ἑκάστῃ Ἐκκλησίᾳ συνοδικῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἐπιτροπῶν, καὶ γ΄) ἐφεκτικότητος τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν εἰς τὰς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων λατρευτικὰς συνάξεις.

4. Τὸ διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ ΠΣΕ (1973), μετὰ τῆς πρὸς αὐτὸ ἀπαντήσεως τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ, ὑπὸ ἡμερομ. 22 Φεβρουαρίου 1974. Τοῦτο χωρίζεται εἰς τρία μέρη: Α΄ εἰσαγωγικόν, Β΄ ἡ θετικὴ ἐκτίμησις τῶν οἰκουμενικῶν γεγονότων ἐν πνεύματι μιᾶς ἀντικειμενικῆς αὐτῶν ἀντιμετωπίσεως, καὶ Γ΄ ἀξιολόγησις τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος[6].

Ἡ Ἐκκλησία Κ/Πόλεως, κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἐγκυκλίους καὶ τὴν ὅλην πορείαν αὐτῆς ἐμφανίζεται ὡς μία τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥτις ὡραματίσθη τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ ἵδρυσε ταύτην. Ἡ δὲ συνεργασία της χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν εὐθύνην, τὴν συνέπειαν, τὴν συνέχειαν καὶ τὴν κριτικήν, κατὰ καιρούς, ἀξιολόγησιν ταύτης.

Ὁ πατριάρχης τῆς Μόσχας Ποιμήν, μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἀπέστειλε μήνυμα πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ, ἐπὶ τοῦ συνεδρίου τῆς Μπαγκὸκ «Ἡ Σωτηρία Σήμερον» (1972/1973), ὑπὸ ἡμερομ. 7 Αὐγούστου 1973, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκρίνετο ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἡ ἔννοια τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Εἰς ταύτην ἀπεστάλη ἡ ἀπάντησις τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ, ὑπὸ ἡμερομ. 22 Φεβρουαρίου 1974[7].

Ἡ δὲ σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐν Ἀμερικῇ μετροπόλια ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον ἐπιστολήν, ὑπὸ ἡμερομ. 20 - 21 Μαρτίου 1973, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθεωρεῖτο τὸ ΠΣΕ ὡς τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς σχετικοκρατίας, τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ τῶν ψευδῶν μεθόδων τῆς ἑνότητος. Ἡ συνεργασία ὅμως δέον ὅπως συνεχισθῇ[8].

Ἂς στρέψωμεν τώρα τὴν προσοχήν μας πρὸς τὰ διορθόδοξα συνέδρια καὶ τὰς πανορθοδόξους διασκέψεις. Μέχρι στιγμῆς οὐδεμία παρομοίας φύσεως διάσκεψις ἠσχολήθη ἀποκλειστικῶς μὲ τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν. Οὐχ ἧττον ὅμως μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς ἔθιξαν παρεμπιπτόντως τὸ θέμα τοῦτο.

Τὸ συνέδριον τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Μόσχας (8 - 18 Ἰουλίου 1948) ἐξέδωκεν, ὡς ἐλέχθη προλαβόντως, ἀπόφασιν μὴ συνεργασίας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν «ὑπὸ τὴν παροῦσαν αὐτῆς μορφήν». Λόγοι διὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης φέρονται οἱ ἀκόλουθοι:

α΄) Ὁ σκοπὸς τοῦ ΠΣΕ διὰ τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς «Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας» δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

β΄) Τὸ ΠΣΕ διὰ τῆς διοργανώσεως τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς τείνει εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς «Ἐκκλησίας Οἰκουμενικῆς», δυναμένης ν' ἀσκήσῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν διεθνῶν ζητημάτων.

γ΄) Ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις ἐν τῇ παρούσῃ αὐτῆς μορφῇ ἀπώλεσε τὴν ἐλπίδα αὐτῆς διὰ τὴν ἕνωσιν ἐν τῇ Μιᾷ, Ἁγίᾳ, Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ

Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς ἑνώσεως ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ τομέως.

δ΄) Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1937 - 1948 περίοδον οὐδόλως ἐξητάσθη τὸ πρόβλημα τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ δογματικοῦ καὶ ὁμολογιακοῦ ἐδάφους, καὶ

ε΄) Μόνη ἡ πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ Σωτῆρα θεωρεῖται ἐλλιπής.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη δέον ὅπως ἀξιολογηθῇ καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ψυχροῦ πολέμου τὸ 1948 μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως[9].

Ἀργότερον δύο πανορθόδοξοι διασκέψεις, ἡ Α΄ τῆς Ρόδου (1961) καὶ ἡ Δ΄ τῆς Γενεύης (1968), ἔθιγον κατὰ ἕνα θετικὸν τρόπον τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὸ ΠΣΕ:

«V. Σχέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Στ΄. Ὀρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις.

α΄) Ἡ ἐν τῷ πνεύματι τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 παρουσία καὶ συμμετοχὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει.

β΄) Μελέτη τῶν θεολογικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων, τῶν σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν.

γ΄) Ἡ σημασία καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ συνόλου τῆς Ὀρθοδόξου συμμετοχῆς ἐν τῇ κατευθύνσει τῆς Οἰκουμενικῆς σκέψεως καὶ δράσεως» (1961).

«ΙΙΙ. Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

α΄) Ὅπως ἐκφράσῃ τὴν γενικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας συνείδησιν ὅτι ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέλος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὴν στερεὰν ἀπόφασιν, ὅπως δι' ὅλων τῶν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς μέσων, θεολογικῶν καὶ ἄλλων, συμβάλῃ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ εὐόδωσιν τοῦ καθ' ὅλου ἔργου τοῦ Συμβουλίου καὶ

β΄) Ὅπως, πρὸς τοῦτο, ζητηθῇ ἡ λῆψις ὡρισμένων μέτρων, τόσον ἀπὸ μέρους τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὅσον καὶ ἀπὸ μέρους τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» (1968)[10].

Αἱ ὡς ἄνω δύο ἀποφάσεις τῶν ἐτῶν 1961 καὶ 1968 δέχονται ὡς γεγονὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ἐν δὲ τῇ Δ΄ διασκέψει τὸ γεγονὸς τοῦτο χαρακτηρίζεται «ὡς ἡ γενικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας συνείδησις ὅτι ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέλος τοῦ ΠΣΕ». Γίνεται λόγος περὶ τῶν προϋποθέσεων, τοῦ τρόπου, τῆς μεθόδου, τῶν ληπτέων μέτρων, τῆς σημασίας τῆς συνεργασίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς συμβολῆς ταύτης εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πανορθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν κειμένων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνταχθοῦν αἱ ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, εἰς τὰ συνέδρια τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως καὶ ἀργότερον τοῦ ΠΣΕ, ἀντιπροσωπειῶν ὑποβληθεῖσαι χωρισταὶ ἢ ἰδιαίτεραι δηλώσεις. Τοιαῦται ὑπῆρξαν:

α΄) Ἡ δήλωσις τῆς Λωζάννης (Π.Τ.), 1927.

β΄) Ἡ δήλωσις τοῦ Ἐδιμβούργου (Π.Τ.), 1937.

γ΄) Ἡ δήλωσις τῆς Λούνδ (Π.Τ.), 1952.

δ΄) Ἡ δήλωσις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἀφορῶσα εἰς τὸ κύριον θέμα, Ἔβανστον (ΠΣΕ), 1954.

ε΄) Ἡ δήλωσις τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἀφορῶσα τὴν Πίστιν καὶ Τάξιν, Ἔβανστον (ΠΣΕ), 1954.

στ΄) Ἡ ὀρθόδοξος συμβολὴ εἰς τὸ τμῆμα ἐπὶ τῆς Ἑνότητος, Νέον Δελχὶ (ΠΣΕ), 1961.

ζ΄) Μία κοινὴ δήλωσις ἁπασῶν τῶν ἐν τῇ Ε΄ γενικῇ συνελεύσει τοῦ ΠΣΕ ἀνατολικῶν ὀρθοδόξων ἀντιπροσωπειῶν ἐπὶ μιᾶς καθωρισμένης ἡμέρας δι' ἕνα κοινὸν ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, Ναϊρόμπι (ΠΣΕ), 1975.

Ἐνταῦθα θὰ ἦτο δυνατὸν ὅπως περιληφθῇ ἡ φέρουσα ἔστω καὶ περιωρισμένον γεωγραφικὸν χαρακτῆρα,

η΄) δήλωσις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀνατολικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς τὸ ἐν Η.Π.Α., Ὄμπερλιν, Ὀχάϊο, συνέδριον μελέτης Π.Τ. βορείου Ἀμερικῆς, 1957[11].

Αἱ ὡς ἄνω δηλώσεις ἔχουν σημασίαν, διότι εἶναι πανορθόδοξα οἰκουμενικῆς φύσεως κείμενα, εἰς ἃ ἐκφράζονται οἱ ὀρθόδοξοι ἐκπρόσωποι εἴτε γενικῶς ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἴτε καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους συνεδρίοις συζητουμένων θεμάτων.

Νεώτερον φαινόμενον διορθοδόξου συνεργασίας ἐνώπιον καὶ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ ἀπετέλεσαν αἱ ἐνδοορθόδοξοι προπαρασκευαστικαὶ διασκέψεις διὰ τὴν Ε΄ γενικὴν συνέλευσιν, αἵτινες ἐκλήθησαν τῇ συνεργασίᾳ τῶν οἰκείων παρὰ τῷ ΠΣΕ γραφείων ἐν Γενεύῃ καὶ τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αὗται καθώρισαν τὰς θέσεις καὶ τὰς ἀντιδράσεις τῶν ὀρθοδόξων ἔναντι τῶν ἐν τῇ Ε΄ γενικῇ συνελεύσει συζητηθέντων θεμάτων.

Αἱ δὲ ἐκθέσεις αὐτῶν ἐνσωματώθησαν εἰς τὰ διὰ τὴν Ε΄ γενικὴν συνέλευσιν κείμενα. Κατὰ σειρὰν συνῆλθον, εἰς

α΄) τὸ Βουκουρέστιον, Ρουμανίας, 4 - 8 Ἰουνίου 1974,

β΄) τὴν Κρήτην, Ἑλλάδα, 7 - 14 Μαρτίου 1975,

γ΄) τὸ Λένινγκραδ, Ρωσσίας, 21 - 24 Ἀπριλίου 1975, καὶ

δ΄) τὸ Ἐτσμιατζίν, Ἀρμενίας, 16 - 21 Σεπτεμβρίου 1975.

Τὸ νέον τοῦτο φαινόμενον - γεγονὸς εἰς τὸν τρόπον συνεργασίας τῆς Ὀρθοδοξίας μετὰ τοῦ ΠΣΕ θὰ ἦτο δυνατόν, ἔν τινι μέτρῳ, νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν ἀπὸ μακροῦ συνήθειαν τῶν ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ΠΣΕ πάσης φύσεως ἰδιαιτέρων συναντήσεων τῶν μελῶν Ἐκκλησιῶν[12].

Κείμενα διορθοδόξου χαρακτῆρος εἶναι ὁ «Ὁδηγὸς διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς αὐτῶν Σχέσεις», εἰς β΄ ἔκδοσιν, ἀγγλιστὶ ἐκδοθεὶς κατ' ἀπόφασιν τοῦ μονίμου συνεδρίου τῶν κανονικῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Χαραλάμπους Γ. Στεφανοπούλου, τὸ 1973, περιλαμβάνων δύο κύρια μέρη: α΄) τὰς οἰκουμενικὰς κατευθύνσεις, καὶ β΄) τὰ ὀρθόδοξα οἰκουμενικὰ κείμενα. Οὗτος, ἐμφανίζων μίαν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ ἐν ταῖς ΗΠΑ ἐπικρατοῦντος οἰκουμενισμοῦ, συνιστᾷ μίαν θετικὴν προσφορὰν ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου οἰκουμενισμοῦ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ συμβουλίου τούτου πρὸς τὴν καθόλου Ὀρθοδοξίαν[13].

Μετὰ τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ συνέδρια ἢ διασκέψεις καὶ κείμενα, ἐπέ-

στη ὁ καιρὸς νομίζω ἵνα στρέψωμεν δι' ὀλίγον τὴν προσοχήν μας εἰς τὴν προσφορὰν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν τομέα τοῦτον. Καὶ κατὰ πρῶτον τὰ θεολογικὰ συνέδρια.

Ὅπως ἐλέχθη εἰς τὴν ἀρχήν, ὁ πρόεδρος τοῦ Α΄ ἐν Ἀθήναις τὸ 1936 Συνεδρίου τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας εἰς τὸν ἐναρκτήριόν του λόγον ἔθιγε τὸ θέμα τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Οὐδεμία ὅμως ἐκ τῶν ὁμιλιῶν ἢ ἀνακοινώσεων εἶχεν ὡς ἀντικείμενον αὐτῆς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν. Οἱ σύνεδροι φαίνεται ὅτι ἐθεώρησαν καθῆκον αὐτῶν ὅπως ἀφιερώσουν μίαν ἀπόφασιν, τὴν 7ην τοῦ συνεδρίου εἰς αὐτήν, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«7) Τὸ Α΄ Συνέδριον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀποβλέπον εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν διὰ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς εἰς ἀγαθὴν ἔκφανσιν τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀνανεώσεως τοῦ γενικοῦ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν ἐνδιαφέροντος, χαιρετίζει τὴν κίνησιν ταύτην καὶ ἐκφράζει τὴν προθυμίαν του ὅπως ἐν ὀρθοδόξῳ πνεύματι συνεργασθῇ μετ' αὐτῆς»[14].

Ἡ ἀπόφασις αὐτη εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν θετικὴν στάσιν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας, τὸ 1936, ἔναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνεργασίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Τὸ Β΄ παρομοίας φύσεως συνέδριον εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν τοῦ 1976, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὴν τιμὴν οἱ παρεστῶτες νὰ εἴμεθα μέλη, ἀφιεροῖ τὴν ἡμέραν ταύτην δύο ὁμιλίας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Ἕτερον θεολογικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὰ πλεῖστα τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐνταῦθα συγκαλουμένου, μὲ τὴν ὀνομασίαν «Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον» ἐν Θεσσαλονίκῃ, τὸ συγκληθὲν ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς 16ης Σεπτεμβρίου 1972, ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἔχον ὡς γενικὸν θέμα «Ἡ Παράδοσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ αἱ Ἀπαιτήσεις τοῦ Συγχρόνου Κόσμου», περιέλαβεν εἰς τὸ πρόγραμμά του ἑπτὰ ἀνακοινώσεις ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτῆς ἐκδοχήν. Τόσον αἱ ὁμιλίαι ὅσον καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι συζητήσεις κατέδειξαν τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῶν συνέδρων καὶ τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς διαστάσεως ταύτης διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Θεολογίαν σήμερον[15]. Κατὰ ἕνα ρωμαιοκαθολικὸν παρατηρητὴν ἐν τῷ συμποσίῳ:

«Ὁ σκοπὸς τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξαγωγὴν μιᾶς κοινῆς θέσεως ἢ πρακτικῶν συμπερασμάτων· τοῦτο ἦτο ἄλλωστε ἀδύνατον διὰ μίαν συνάντησιν, ἥτις εἶχεν ἀφιερωθῇ εἰς ἓν θέμα πολὺ εὐρύτερον καὶ ἡ ὁποία ἔφερεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπα ἐκ προελεύσεως ἐπίσης διαφορετικῆς καὶ ἐξ ὧν ἀρκετοὶ συνηντῶντο διὰ πρώτην φοράν. Αἱ πολλαπλαῖ παρεμβάσεις, ὅσον καὶ ἡ ἀδελφικὴ εἰλικρίνεια τῶν ἀνταλλαγεισῶν ἀπόψεων φαίνεται νὰ κατεδείκνυον ὅτι ἅπαντες οἱ παρόντες Θεολόγοι συνῃσθάνθησαν τὴν ἐνεργὸν καὶ πεφωτισμένην ζήτησιν τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος ὡς μίαν οὐσιώδη διάστασιν τόσον εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ὅσον καὶ τὴν Θεολογίαν»[16].

Μετὰ δέκα περίπου ἡμέρας ἀπὸ τοῦ συμποσίου τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1972 συνήρχετο τὸ Β΄ διεθνὲς Θεολογικὸν Συνέδριον τοῦ Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Συνδέσμου τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ἁγίου Βλαδιμήρου, Νέα

Ὑόρκη ΗΠΑ, ἀπὸ 25 - 29 Σεπτεμβρίου 1972, μὲ τὸ κεντρικὸν θέμα «Ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας», καὶ μίαν τῶν τριῶν ὑποδιαιρέσεων, «β´) Καθολικότης καὶ Οἰκουμενισμός». Δύο ὑπῆρξαν οἱ ἐπὶ τοῦ θέματος εἰσηγηταὶ καὶ εἷς ὁ ἀπαντῶν ἀγορητὴς ἐπ᾽ αὐτῶν[17]. Ὁ αὐτὸς Ὀρθόδοξος Θεολογικὸς Σύνδεσμος τῆς Ἀμερικῆς συνεκάλεσεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κολλέγιον τῆς Βοστώνης τῆς Ἀμερικῆς προκαταρκτικὴν σύσκεψιν ἐπὶ τῶν κειμένων τῆς Ε´ γενικῆς συνελεύσεως περὶ μῆνα Αὔγουστον 1975, εἰς ἣν κατηγγέλθη τὸ ΠΣΕ ὡς δίδον πολὺ μεγάλην ἔμφασιν εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ θέματα[18].

Εἷς ἐκ τῶν παραγόντων διὰ τὴν κατὰ τὸν Κ´ αἰῶνα ἀναγέννησιν τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας θεωρεῖται καὶ ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις, ἡ ὁποία ἠνάγκασε τὴν Ὀρθοδοξίαν νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς αὐτοσυνειδησίας της καὶ νὰ λάβῃ ὡς ἐκ τούτου σύντονα μέτρα διὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ἐντὸς τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις δὲν ἀπασχολεῖ μόνον τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς κλάδον. Πέραν τούτου ὁμιλοῦμεν σήμερον περὶ οἰκουμενικῆς θεολογίας, οἰκουμενισμοῦ, οἰκουμενικῶν σπουδῶν καὶ οἰκουμενολογίας. Αἱ γενόμεναι συζητήσεις περιστρέφονται πέριξ τριῶν σημείων: α´) ἐὰν ὁ οἰκουμενισμὸς θὰ πρέπει νὰ ἀποτελῇ ἰδίαν ἕδραν ἢ κλάδον ἢ σχολὴν ἐντὸς τῆς θεολογίας, β´) ἐὰν ὁ οἰκουμενισμὸς θὰ πρέπει νὰ ἐπιδρᾷ καὶ ἐπηρεάζῃ ἕνα ἕκαστον κλάδον ἢ μάθημα τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, καὶ γ´) ἐὰν ὁ οἰκουμενισμὸς δέον ἵνα ἐμφανίζηται ὡς θεμελιώδης διάστασις εἰς τὴν θεολογίαν. Ὁ ὁμιλῶν εἶναι ὑπὲρ τῆς συνυπάρξεως καὶ ἐφαρμογῆς ὅσον τὸ δυνατὸν τῶν ὡς ἄνω σημείων καὶ οὐχὶ τῆς μονομεροῦς μιᾶς ἑκάστης ἐξ αὐτῶν ὑποστηρίξεως ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑτέρας.

Εἰς Θεολογικάς τινας σχολὰς ἡμῶν ὑφίστανται ἕδραι τῆς ἱστορίας τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἢ ἁπλῶς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Θεολογικαί τινες σχολαὶ ἡμῶν συνεργάζονται μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἄλλων Θεολογικῶν σχολῶν. Τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν ἐκ α´) τῶν σχέσεων τοῦ ὀρθοδόξου ἰνστιτούτου τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ ἐσχάτως ἱδρυθέντος ἀνωτάτου ρωμαιοκαθολικοῦ ἰνστιτούτου οἰκουμενικῶν σπουδῶν τῶν Παρισίων τὸ 1967, β´) τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ τιμίου Σταυροῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Βοστώνης μετὰ τῶν ἄλλων ὀκτὼ ἐν τῇ περιφερείᾳ Θεολογικῶν σχολῶν, τῶν συναποτελουσῶν τὸ Θεολογικὸν ἰνστιτοῦτον τῆς Βοστώνης (1968/1975), γ´) τῶν ὀρθοδόξων Θεολογικῶν σχολῶν μετὰ τῶν Θεολογικῶν σχολῶν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ ὁμολογιῶν ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ καὶ Ρουμανίᾳ, δ´) τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ὡς μέλους τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς Θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ (ΑΤΕΝΕ). Ὀρθόδοξα ἱδρύματα, ἄμεσον σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, θά ἦτο δυνατὸν ὅπως θεωρηθοῦν, α´) τὸ ὀρθόδοξον κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Σαμπεζύ, πλησίον τῆς Γενεύης, Ἑλβετίας (1966), καὶ β´) ἡ ὀρθόδοξος Ἀκαδημία τῆς Κρήτης ἐν Ἑλλάδι (1968).

Ὀρθόδοξοι καθηγηταὶ τῆς θεολογίας ἔδιδον διαλέξεις εἰς τὸ οἰκουμενικὸν ἰνστιτοῦτον τοῦ Μποσσαὶ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του καὶ ἑξῆς (1946). Ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς σημαντικὸν βῆμα ὑπῆρξεν ὁ μόνιμος διορισμὸς τοῦ Νικολάου Νησιώτου, ὡς ἑνὸς τῶν διευθυντῶν τούτου 1958 - 1974. Τοῦτον διεδέ-

χθη ὁ ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννης Παναγόπουλος (1974). Ἐπίσης ἡ ὀρθόδοξος θεολογία ἀντεπροσωπεύθη καὶ εἰς τὸ οἰκουμενικὸν ἰνστιτοῦτον τῶν σωτηριολογικῶν σπουδῶν ἐν Ἱεροσολύμοις.

Οἱ θεολόγοι καθηγηταὶ εἶναι μέλη συνοδικῶν ἐπιτροπῶν τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἀποστελλόμενοι εἰς πλεῖστα ἑνωτικὰ συνέδρια καὶ εἰς συνελεύσεις τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ἐπίσης ἡ συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν οἰκουμενικὴν συγγραφικὴν παραγωγὴν γίνεται αἰσθητή.

Εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων λαμβάνουσι μέρος εἰς τὰς ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως συζητήσεις καὶ πλουτίζουσι κατά τι τὴν ἐπὶ τῆς κινήσεως βιβλιογραφίαν[19].

Μὲ τὸ θέμα τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἠσχολήθη καὶ ὁ διεθνὴς ὀργανισμὸς τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας «Σύνδεσμος», ὁ τελῶν ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Οὕτω, εἰς τὰς γενικὰς αὐτοῦ συνελεύσεις (1948, οἰκουμενικὸν ἰνστιτοῦτον τοῦ Μποσσαὶ - α΄) 1953, Σέβραι πλησίον τῶν Παρισίων, Γαλλία - β΄) 1954, Μπιέρ, Γαλλίας καὶ μετέπειτα) ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἐμελετᾶτο τὸ θέμα τοῦτο κυρίως ὡς σχέσις τῆς ὀρθοδόξου νεολαίας καὶ εὐρύτερον τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν. Πρὸ εἴκοσι ἀκριβῶς ἐτῶν, τὸ 1956, ὁ ὁμιλῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀκαδημαϊκῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας, εἶχε τὸ εὐτύχημα, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, νὰ προβῇ ἐνώπιον τῆς Γ΄ γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Συνδέσμου συνερχομένου ἐν Κηφισίᾳ τῆς αὐτῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν «Ἡ Ὀρθόδοξος Νεολαία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις». Αἱ ἀκολουθήσασαι γενικαὶ συνελεύσεις συνῆλθον δ΄) ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλλάδος 4 - 7 Σεπτεμβρίου 1958, ε΄) ἐν Βηρυττῷ Λιβάνου, Σεπτέμβριος 1961 (ἐμμέσως), στ΄) ἐν Κουόπιο Φιλλανδίας 30 Ἰουλίου - 6 Αὐγούστου 1964, ζ΄) ἐν Ράττβικ, Σουηδίας, 21 - 27 Ἰουλίου 1968 καὶ η΄) ἐν Βοστώνῃ Ἀμερικῆς, 18 - 24 Ἰουλίου 1971.

Ἡ Α΄ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ τῆς η΄ γενικῆς συνελεύσεως ἐν Βοστώνῃ (1971) ἐξέδωκεν ἓν ἀξιόλογον κείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκφράζονται σοβαραὶ ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς πολλὰ χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Παρὰ ταῦτα ὁ Σύνδεσμος πιστεύει ὅτι «ἡ Ὀρθοδοξία δὲν δύναται νὰ παύσῃ νὰ εἶναι παροῦσα εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ἐὰν θέλῃ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὰς εὐθύνας της ἔναντι τῶν πιστῶν της καὶ τοῦ Κυρίου». Ἡ η΄ γενικὴ συνέλευσις ἀπεφάσισεν ἐπίσης τὴν σύγκλισιν διασκέψεως διὰ τὸν οἰκουμενισμόν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐπραγματοποιήθη εἰσέτι[20].

Ἐπὶ πλέον ὑλικὸν διὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀνεύρῃ εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν πάσης φύσεως διμερῶν θεολογικῶν συνομιλιῶν τῆς Ὀρθοδοξίας ἢ καὶ ἐπὶ μέρους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς δύσεως, εἰς διάφορα ἄλλα περιφερειακῆς ὑφῆς θεολογικὰ καὶ λοιπὰ συνέδρια ὀρθοδόξου θεολογίας, ἢ καὶ τῇ συμμετοχῇ τούτων, εἰς τὰς ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων ἢ ἀξιωματούχων τοῦ ΠΣΕ εἰς διαφόρους ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἢ καὶ ὀρθοδόξων εἰς Γενεύην γενομένας προφορικὰς καὶ ἄλλας δηλώσεις, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τῶν ὀρθοδόξων πρωθιεραρχῶν μετὰ τῆς γενικῆς γραμμα-

τείας ἢ τῶν ἀξιωματούχων τοῦ ΠΣΕ, εἰς τὰς πατριαρχικὰς ἐπιδείξεις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις καὶ τῷ Πάσχᾳ, ἰδίως τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Κ/Πόλεως Ἀθηναγόρου κ.ἄ.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Προτοῦ κατακλείσω τὴν ὁμιλίαν μου, εἰς τὴν ὁποίαν ἠσχολήθην μὲ τὸ γεγονὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἱστορικῶς καὶ τὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τούτου ἀπὸ μέρους διαφόρων ὀρθοδόξων καθιδρυμάτων, τῆς θεολογίας καὶ τῶν ἐπὶ μέρους προσώπων, θὰ ἐπεθύμουν ὅπως ὑποβάλω σκέψεις τινὰς ἐπὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι σχέσεων τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

1. Ἴσως νὰ ἐπέστη ὁ καιρός, μετὰ ἀπὸ μίαν 55ετῆ συνεργασίαν Ὀρθοδοξίας καὶ οἰκουμενικῆς κινήσεως, διὰ τὴν σύγκλησιν μιᾶς πανορθοδόξου διασκέψεως, ἐφ' ὅσον τὸ θέμα τοῦτο εἶναι καὶ καταγεγραμμένον εἰς τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς μελλούσης ἵνα συνέλθῃ ἁγίας καὶ μεγάλης συνόδου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἢ ἑνὸς ὀρθοδόξου θεολογικοῦ συνεδρίου τῆς μορφῆς πιθανῶς τοῦ παρόντος ἢ ἄλλου σχήματος διὰ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐξέτασιν, ἀνάλυσιν, ἀξιολόγησιν καὶ τὴν μελλοντικὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῇ ὠργανωμένῃ οἰκουμενικῇ κινήσει. Θὰ ἐθεώρουν τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ ἐὰν ἡ ἀναγνωσθεῖσα ἀνακοίνωσίς μου ἐξελαμβάνετο ὡς μία ἁπλῆ ἐκκίνησις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην.

2. Σήμερον ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι μέλη τοῦ ΠΣΕ. Μία κριτικὴ τοῦ ΠΣΕ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ μετοχῆς τῆς Ὀρθοδοξίας θὰ εἶναι καὶ μία κριτικὴ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ ἔμπρακτος παρακολούθησις τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ σήμερον γίνεται κυρίως ἀπὸ μέρους μιᾶς ὁμάδος ὀρθοδόξων οἰκουμενιστῶν - τεχνοκριτῶν, ἐὰν ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία, ὁ κλῆρος, ὁ μοναχικὸς κόσμος καὶ οἱ πιστοὶ δὲν παρακολουθοῦν, ὀλίγον ἢ περισσότερον, ἀναλόγως τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, εἰς τὸν ὁποῖον διαβιοῦν ἢ τῶν διαφερόντων των, τὴν κίνησιν. Παραμερίζοντες τὸν προσωπικὸν ἢ συναισθηματικὸν χαρακτῆρα, τὴν ἄγνοιαν, τὴν κολακείαν ἢ τὰς φωνασκίας τῶν ἐκφραζομένων ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, νομίζω ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ ἐκδήλωσις καταδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κίνησιν. Πιστεύεται ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν διαφώτισιν ἀπὸ μέρους τῶν εἰδότων, δέον νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ γνώμη ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν, τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ κλήρου. Νομίζω ὅτι ὁ ὀρθόδοξος μοναχικὸς κόσμος ἔχει νὰ προσφέρῃ πολλὰ εἰς τὰς σημερινὰς ζυμώσεις περὶ ἑνὸς ἤθους πνευματικότητος ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ καὶ εὐρύτερον.

3. Ἡ διαφώτισις τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ἐπὶ τῆς κινήσεως εἶναι καθῆκον τῶν δυναμένων νὰ τὸ πράξουν ἐν πνεύματι αὐτοταπεινώσεως πραΰτητος, καλῆς θελήσεως, κατανοήσεως. Ἡ Ὀρθοδοξία, ἀπὸ πλευρᾶς κοινωνικοπολιτικῆς, περιβάλλοντος πολιτιστικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ χώρου δὲν ἐμφανίζεται μονολιθική. Ἕνεκα τούτου καὶ ἡ διαφώτισις ἀσφαλῶς θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς παράγοντας τούτους.

4. Ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ προσφορὰ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κι-

νήσει θὰ καθίστατο θετικωτέρα καὶ τὸ ὅλον θέμα τῶν ἑκατέρωθεν σχέσεων θὰ ἐρρυθμίζετο ἐπὶ τὸ τελειότερον ἐὰν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνάγκη προετοιμασίας καὶ καταλλήλων ὀρθοδόξων στελεχῶν. Στελεχῶν διὰ τὰς διαφόρους βαθμίδας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὴν Γενεύην. Δυστυχῶς διαπιστῶ, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὴν πτωχοτάτην, μόλις 2% περίπου ἀντιπροσώπευσιν τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας ὑπηρεσιῶν τοῦ ΠΣΕ ἐν Γενεύῃ. Τὸ λυπηρὸν τοῦτο γεγονὸς παραμένει, παρ' ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν καὶ τὰς διδομένας ἑρμηνείας. Ἡ Ὀρθοδοξία δέον ὅπως διαδραματίζῃ ἔμπρακτον ρόλον εἰς τὴν σύνταξιν καὶ διατύπωσιν τῶν ἐκ Γενεύης στελλομένων ἐγγράφων καὶ πάσης φύσεως κειμένων.

Ἡ κατάρτισις στελεχῶν εἶναι ἀναγκαία διὰ τὰς κατὰ τόπους ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Οὗτοι, εὐγενεῖς, λεπτοὶ καὶ μὲ καλοὺς τρόπους, δέον ὅπως ἔχωσι σαφῆ συνείδησιν τῆς ὀρθοδόξου αὐτῶν πίστεως. Νὰ ὦσι καλῶς κατηρτισμένοι εἰς τὰς ξένας γλώσσας καὶ νὰ γνωρίζουν τὸν πολιτισμόν, τὸ περιβάλλον, τὰ θεολογικά, φιλοσοφικά, κοινωνικά, ἰδεολογικὰ κ.λ. ρεύματα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ὀρθοδοξίας. Μεταβαίνοντες ὡς ἐκπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν εἰς τὰ συνέδρια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως νὰ εἶναι ἄριστα προητοιμασμένοι ἐπὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι, ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῶν τρόπων λειτουργίας τοῦ συμβουλίου ἐφ' ὅσον αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἅπασαι εἶναι ὀργανικὰ μέλη τοῦ ΠΣΕ.

Αἱ κατὰ τόπους συνοδικαὶ ἐπιτροπαὶ ἐπὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἀποτελοῦν πραγματικὰς σχολὰς ἀσυγκρίτου ἀξίας διὰ τοὺς εἰς αὐτὰς μετέχοντας. Αἱ Θεολογικαὶ ἡμῶν σχολαὶ θὰ ἠδύναντο διὰ τοῦ πλέον προσφόρου τρόπου νὰ καταρτίζουν τοὺς εἰς αὐτὰς φοιτῶντας οἰκουμενικῶς. Εἰς κάθε Ἐκκλησίαν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑφίστανται εἰδικὰ κέντρα ἢ ἰνστιτοῦτα ἐπὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ, ὡς εἶναι τὰ τρία κέντρα, τὰ συνδεόμενα πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐν Σαμπεζύ, ἐν Κρήτῃ καὶ Θεσσαλονίκῃ. Ἓν ἐξ αὐτῶν, τὸ ἐν Σαμπεζύ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὁλοκλήρου τῆς Ὀρθοδοξίας διὰ τὰς σχέσεις ταύτας, θὰ ἠδύνατο πληρέστερον ὀργανούμενον νὰ ἀποτελέσῃ τὸ συντονιστικὸν ὄργανον ὁλοκλήρου τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ ἵδρυσις εἰδικῶν βιβλιοθηκῶν ἢ τμημάτων εἰς βιβλιοθήκας, ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκέντρωσις τοῦ πάσης φύσεως ὑλικοῦ, ἡ ἔκδοσις βασικῶν ἐπιστημονικῶν μονογραφιῶν, εἰδικοῦ περιοδικοῦ ἢ λεξικοῦ, ἡ κατάρτισις εἰδικῆς βιβλιογραφίας διὰ κάθε γλῶσσαν καὶ μιᾶς γενικῆς πανορθοδόξου βιβλιογραφίας θὰ ἐβοήθουν κατὰ πολύ. Ταῦτα πάντα οὐδόλως τὰ θεωρῶ ἀνέφικτα κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. H.S. Alivisatos, ed., Procès - Verbaux du prémier Congrès de Théologie Orthodoxe (1936), Athènes: Pyrsos, 1939 pp. 45 - 47.

2. Ὁ Γ. Τσέτσης ὡς κυριωτέρους ἀναφέρει τοὺς Μελόης (νῦν Ἀμερικῆς) Ἰάκωβον καὶ Νικόλαον Νησιώτην, τοὺς Μητροπολίτας Χαλκηδόνος Μελίτωνα καὶ Μύρων Χρυσόστομον, τοὺς πρωθιερεῖς Γ. Φλορόφσκυ καὶ Βιτάλιον Μποροβόϊ καὶ τοὺς καθηγητὰς Β. Ἰωαννίδην, Βασίλειον Σταυρίδην καὶ Ἰωάννην Ζηζιούλαν. Ἡ Εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ ΠΣΕ (1948 - 1973), Ἀθ. 1973, σ. 37 - 38, ἀν. ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας». Β. Θ. Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινή-

σεως, Ἀθῆναι, 1964, Τοῦ αὐτοῦ, Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια 9 (1966) 693 - 708. Τοῦ Αὐτοῦ, Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, 2 τεύχη, Ἀθῆναι, 1960 - 1972, ἀν. ἐκ τῆς «Θεολογίας». Τοῦ Αὐτοῦ, Ὀρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Θεολογία 46 (1975) 228 - 240, 292 - 301. Τοῦ αὐτοῦ, The Orthodox in the Ecumenical Movement, 1948 - 1968, in B. E. Fey, ed. A History of the Ecumenical Movement, London: SPCK, 1970, II, 287 - 309.

3. Θεσσαλονίκη: Πατρ. Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1973, σ. 10 - 12.

4. Νικολάου Νησιώτου, Ἡ Ἀπολογία τῆς Ἐλπίδος, Ἀθῆναι, 1975, ἀν. ἐκ τῆς «Θεολογίας». Β. Θ. Σταυρίδου, Ἡ Ε΄ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ (1975), Ἱστορικὰ Προλεγόμενα, Θεσσαλονίκη, 1975, ἀν. ἀπὸ τὸν «Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν».

5. Ὁ π. Ἠλίας Μελία, τοῦ ἰνστιτούτου τοῦ Ἁγίου Σεργίου τῶν Παρισίων, ἔδιδε τὸ 1972 ἀρνητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ὡς ἑξῆς: «Οὐχ ἧττον τοῦτο ἐγένετο συχνὰ ἄνευ μιᾶς ἐπεξειργασμένης θεολογικῆς δικαιώσεως». E. Bouwen, Tradition orthodoxe et monde contemporain. Symposium interorthodoxe de théologie, Thessalonique, 12 - 16 Septembre 1972, Proche - Orient chrétien 23 (1973) 45.

6. Ἐγκύκλιος τῶν ἐτῶν 1902 - 1904, 1920 καὶ 1952, παρὰ Β. Θ. Σταυρίδη, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, σ. 116 - 134, τοῦ ἔτους 1973, ὡς ἄνω εἰς 4 γλώσσας, Θεσσαλονίκη, 1973. «Ἐπίσκεψις», ἔτος 5ον, ἀρ. 99, σ. 6 - 10. Ἀγγλιστὶ Robert Stephanopoulos, ed., Guidelines for Orthodox Christians in Ecumenical Relations, New York: Scora, 1973, pp. 25 - 29, 38 - 41, 54 - 60. The Ecumenical Review 26 (1974) 326 - 8.

7. Message of the Patriarch Pimen of Moscow and all Russia and the Holy Synod of the Russian Orthodox Church to the Central Committee of the WCC, Moscow, August 7, 1973. Ecumenical Press Service, no 8, 14.3.1974 p. 7.

8. Encyclical Letter of the Synod of Bishops of the Orthodox Church of America on Christian Unity and Ecumenism, New York, March 20-21 1973. The Orthodox Church, vol 9,9 May 1973, No 5, p.p. 5-7.

9. Β. Θ. Σταυρίδου, Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας καὶ τὸ ΠΣΕ, Ἐκκλησία 33 (1956) 160 - 164, 179 - 183. Τοῦ Αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, σ. 73 - 4. Actes de la conference des chefs et des répresentants des Églises Orthodoxes autocephales réunis à Moscou, 8 - 18 Juillet 1948, 2 vols., Moscou: éditions du Patriarcat de Moscou, 1950 - 1952, II, 5 - 200, 450 - 3.

10. Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἡ Πρώτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ρόδος, ΚΔ΄ Σεπτεμβρίου - Α΄ Ὀκτωβρίου 1961, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, 1967 σ. 132. Γ. Τσέτση, Ἡ ἐν Γενεύῃ Συνελθοῦσα Διορθόδοξος Ἐπιτροπή, «Στάχυς», Ἰαν. - Ἰούν. 1968, ἀρ. 12 - 13, σ. 55 - 81. Β. Θ. Σταυρίδου, Ὀρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, «Θεολογία» 46 (1975) 232.

11. Β. Θ. Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, σ. 134 - 152. Κείμενα τοῦ Ναϊρόμπι, 1975. R. Stephanopoulos, op. cit., pp. 30 - 38, 42 - 51.

12. «Ἐπίσκεψις», ἔτος 5ον (1974), ἀρ. 104, σ. 3 - 5. Ἔτος 6ον (1975) ἀρ. 121, σ. 2 - 6, ἀρ. 131, σ. 4 - 5. Ecumenical Press Service, 15 May 1975, No. 14, pp. 2 - 3. Orthodox Contributiones to Nairobi compiled and presented by the Orthodox Task Force of the WCC, Geneva: WCC, 1975.

13. Robert G. Stephanopoulos, op. cit. A book review by V. T. Istavridis, «Kleronomia» 6 (1974) 410 - 413 (in greek). The Greek Orthodox Theological Review 19 (1974) 74 - 76 (in english).

14. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ἐκδ., ἔνθ' ἀν., σ. 464.

15. α) Κουνδιάεφ, Ἔννοια τῆς Οἰκουμενικότητος τῆς Ὀρθοδόξου Παραδόσεως καὶ ἡ Ἰδιομορφία Αὐτῆς. β) Ἰ. Καλογήρου, Ἔννοια τῆς Οἰκουμενικότητος τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ἐθνικὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, Σημεριναὶ Σχέσεις καὶ Προοπτικαὶ τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. γ) Τ. Κόεβ, Ὀρθόδοξος Οἰκουμενικὴ Συνείδησις ἐν σχέσει πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. δ) Ἐ. Μελία, Ἔννοια καὶ Τάσεις τῆς Συγχρόνου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. ε) Εὐ. Θεοδώρου, Θεολογικὴ τοποθέτησις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς συγχρόνου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ ἡ θέσις τῶν ἐπὶ μέρους Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. στ) Β. Θ. Σταυρίδου, Νέαι Τάσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς Σχέσεις μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. ζ) Ἀθ. Γερομιχαλοῦ, Στάσις τῆς

Συγχρόνου 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος ἔναντι τῶν Οἰκουμενικῶν Τάσεων. Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 12 - 16 Σεπτεμβρίου 1972. 'Επ. 'Επετηρὶς Θεολ. Σχολῆς 'Αριστ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 19 (1973) 527 - 535, 19 (1974) ἔκτακτος ἔκδοσις. Εὐ. Δεληδήμου, Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1972, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 55 (1972) 508 - 514.

16. E. Bouwen, op. cit., p. 48 - 9. E. Lanne, Symposium de théologie interorthodoxe de Théssalonique, 12 - 16 Septembre 1972, «Irénikon» 45 (1972) 469 - 484. 46 (1973) 16 - 33.

17. Εἰσηγηταὶ οἱ πρεσβύτεροι Θωμᾶς Χόπκο καὶ Χαράλαμπος Στεφανόπουλος. 'Απαντῶν ἀγορητὴς δὲ ὁ Β. Θ. Σταυρίδης. Β. Θ. Σταυρίδου, Καθολικότης - Οἰκουμενισμός. Τὸ Β' Διεθνὲς Θεολογικὸν Συνέδριον τῆς 'Ορθοδόξου Θεολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Αμερικῆς, Νέα 'Υόρκη, 25 - 29 Σεπτεμβρίου 1972, «Κληρονομία» 6 (1974) 205 - 212. The Second Conference of Theologians «The Catholicity of the Church», St. Vladimir's Seminary, September 25 - 29, 1972. «St. Vladimir's Theological Quartely› 17 (1973) Nos. 1/2. Basile Archevêque (Krivocheine), Seuxième Conférence internationale de la Societé Théologique Orthodoxe en Amerique, «Irénikon» 46 (1973) 167 - 171.

18. «'Ορθόδοξος Παρατηρητὴς» 41 (1975) ἀρ. 719 (20 Αὐγούστου 1975), σ. 1 - 3, 7 - 8.

19. Β. Θ. Σταυρίδου, 'Ιστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Τοῦ Αὐτοῦ, Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, 2 τεύχη. Τοῦ Αὐτοῦ, Βιβλιογραφία τῆς 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας (Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ε. Ι.), 'Αθῆναι, 1970, ἀν. ἐκ τῆς «Θεολογίας». Ἴδε καὶ ἄλλας ἐργασίας τοῦ ἰδίου, ὡς ἄνω καὶ ἀλλαχοῦ. Internationale Ökumenische Bibliographie, vols. 1/2, 1962/3, Mainz: Matthias - Grünewald Verlag, München: Chr. Kaiser Verlag, 1967 ff.

20. Β. Θ. Σταυρίδου, Περὶ τὸ Συνέδριον τῆς 'Ορθοδόξου Νεολαίας (Κηφισία1956), «'Ορθοδοξία» 31 (1956) 477 - 482. Τοῦ Αὐτοῦ, 'Η 'Ορθόδοξος Νεολαία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 39 (1956) 349 - 409, ἀν. Θεσσαλονίκη, 1956, καὶ ἀγγλιστὶ The Greek Orthodox Theological Review 2 (1956) 81 - 88. 'Η Ε' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ «Συνδέσμου», «Πορευθέντες» 3 (1961) 34. Τὸ VI Γενικὸν Συνέδριον τοῦ «Συνδέσμου», «Πορευθέντες» 10 (1968) 57 - 59. 'Η 'Ορθόδοξος Νεολαία (Η' Γενικὴ Συνέλευσις, 1971), «'Επίσκεψις», ἔτος 2 (1971) ἀρ. 37, σ. 3 - 4, 10 - 17. Ἴδε καὶ περιοδικὸν «Πορευθέντες», 'Αθῆναι 1 (1959), 10 (1968). Albert Laham, Syndesmos and the Ecumenical Movement. Minutes of the Fourth General Assembly of Syndesmos, Thessaloniki, Greece, 1958, pp. 20 - 23. Weikki Kirkinec, Reactions of Orthodox Studens to Ecumenical Encounter, «The Student World 51 (1958) 26 - 33.

ΣΧΟΛΙΟ Α΄

τοῦ Καθηγ. Stoyan GOSEVICH

'Η εἰσήγησις τοῦ φίλου συναδέλφου Καθηγητοῦ Σταυρίδη ἀποτελεῖ τὸ μὲν θαυμασίαν σύνοψιν τοῦ χρονικοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς της μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, τὸ δὲ ἔκθεσιν τῆς δραστηριότητος «τῆς συνεργασίας τῆς 'Ορθοδοξίας ἐν τῇ ὠργανωμένῃ οἰκουμενικῇ κινήσει», ὅπως ὁ ἴδιος σημειοῖ. Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν χῶρον καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς συναντήσεώς μας, τὰς ἰδιαζούσας στιγμὰς τοῦ χρόνου τὸν ὁποῖον διανύομεν, καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς 'Οργανωτικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου μας καὶ τὰ προσωπικά του τοιαῦτα, προετίμησεν ἀντὶ μιᾶς συστηματικῆς ἐκ-

κλησιολογικῆς μελέτης περὶ τῆς φύσεως τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας νὰ ἐνδιατρίψη περὶ μίαν μόνον πτυχὴν τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τὸν Κ΄ αἰῶνα, ὅπως δηλαδὴ ἐμφανίζεται αὕτη ἐντὸς τῆς ὠργανωμένης οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν ἡμερῶν μας.

Ἡ κλεψύδρα πρὸ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὁμιλῶ μὲ ἀναγκάζει νὰ εἶμαι πολὺ σύντομος εἰς τὸ σχόλιόν μου περιοριζόμενος αὐστηρῶς εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκτιθέμενα, εἰς μερικὰς οὐσιώδους σημασίας θέσεις του κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐλπίζων ὅτι σχολιάζων τὴν εἰσήγησιν τοῦ συναδέλφου Καθηγητοῦ δὲν θὰ παρασυρθῶ εἰς ἔκθεσιν ἰδίων ἀντιλήψεων δυναμένων νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἄλλη εἰσήγησις περὶ θέματος ὀλίγον ἢ καὶ καθόλου συνδεόμενον πρὸς τὸ συζητούμενον, ὅπως συμβαίνει οὐχὶ καὶ τόσον σπανίως μὲ τοὺς σχολιαστάς.

Εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ γεγονὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως» πρῶτον μέρος τῆς εἰσηγήσεως ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὰ κυριώτερα ἱστορικὰ δεδομένα ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ζωῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ δίδων γενικόν τινα χαρακτηρισμὸν λέγει ἐπὶ λέξει: «Γεγονὸς ἄξιον παρατηρήσεως καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν 25ετῆ καὶ ἄνω ζωὴν τοῦ ΠΣΕ τυγχάνει τὸ ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι εἴτε ὡς Ἐκκλησίαι, εἴτε ὡς ὁμάδες ἢ ἄτομα προβαίνουν εἰς κριτικὴν τοῦ Συμβουλίου ἄλλοτε μὲν ὀξυτάτην, ὀξεῖαν ἢ συναισθηματικήν, ἄλλοτε δὲ ἔλλογον, θετικὴν ἢ καρποφόρον». Ἐδῶ εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ ὅτι καὶ ἡ «ὀξυτάτη ἢ ὀξεῖα» κριτικὴ ἦτο «ἔλλογος» καὶ «καρποφόρος» καὶ πολὺ χρήσιμος, ὡς ἀπεδείχθη.

Ὡς πρὸς τὸ παρατιθέμενον διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1973 ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ ΠΣΕ, εἰς τὸ ὁποῖον προσφεύγει ὁ Καθηγητὴς Σταυρίδης δι' ἀναζήτησιν ἀλληλοεπιδόσεως τῶν θετικῶν καὶ ἄλλων, ὡς λέγει, στοιχείων μεταξὺ τοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ παρατηρήσω ὅτι μετὰ τὴν εἰς Ναϊρόμπι Ε΄ Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ ΠΣΕ τὸ παρελθὸν ἔτος, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ὡρισμέναι θέσεις τοῦ διαγγέλματος χρήζουν τοὐλάχιστον ἀναθεωρήσεως, ὅπως τὰ περὶ ἀνασχέσεως ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς θεωρίας περὶ ἐπιχειρουμένης προωθήσεως τοῦ Συμβουλίου εἰς «Οἰκουμενικὴν Σύνοδον», διότι κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν μελετητῶν — εἰδημόνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ Γενικὴν Συνέλευσιν — ἐφάνη ὅτι τὸ ΠΣΕ ἠλλοίωσε ὄχι μόνον τὴν σύνθεσίν του, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς σκοπούς του ἀκόμη. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ γνωστὴ ἐν Ναϊρόμπι δήλωσις τοῦ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀντιπροέδρου εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Κεντρικῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συμβουλίου ἀνελθόντος ἀπὸ τοῦ 1968-1975 Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, ὅτι μετὰ τὸ Ναϊρόμπι ἐπιβάλλεται σύγκλησις Πανορθοδόξου Διασκέψεως πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς στάσεως τῶν Ὀρθοδόξων ἔναντι τοῦ ΠΣΕ. Ὡς πρὸς τοῦτο τυγχάνει λίαν χαρακτηριστικὸν καὶ διαφωτιστικὸν τὸ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ὁμιλητοῦ Καθηγητοῦ Ὀσίπωβ παρατεθὲν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἐγκυκλίου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς τελευταίας ἐν Ναϊρόμπι Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἔτυχεν εὐρείας δημοσιότητος προκαλέσασα τεράστιον ἐνδιαφέρον.

Ἐν τῇ κατακλεῖδι τῆς Εἰσηγήσεώς του, εἰς τὰ ἐπιλεγόμενα, ὁ Σταυρίδης

ἐκθέτει ὡρισμένας λίαν ἀξιολόγους καὶ ἐποικοδομητικὰς σκέψεις του, προϊὸν καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποδεδειγμένης μεγάλης ἐμπειρίας του ἐκ τῆς πολυσχιδοῦς δραστηριότητος του ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει γενικῶς καὶ ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ἔργου τοῦ ὁποίου ἀφιερώνει τὸ μέγιστον μέρος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος εἰσηγήσεώς του.

Ἡ σκέψις του π.χ. περὶ ὀργανώσεως ἑνὸς Ὀρθοδόξου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, μορφῆς πιθανῶς τοῦ παρόντος ἢ ἄλλου σχήματος ὡς λέγει, διὰ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐξέτασιν, ἀνάλυσιν, ἀξιολόγησιν καὶ τὴν μελλοντικὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς βασιζομένης οὐσιαστικῶς εἰς τὴν γνωστὴν ἐντολὴν τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη...», νομίζω ὅτι θὰ μᾶς εὕρῃ ὅλους συμφώνους ὅτι εἶναι λίαν ἐπίκαιρος καὶ εὐκταία.

Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι συμφωνοῦμεν ὅλοι μὲ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως τῆς εἰσηγήσεως ὅτι «ἡ Ὀρθοδοξία δέον ὅπως διαδραματίσῃ ἔμπρακτον ρόλον εἰς τὴν σύνταξιν ἢ διατύπωσιν τῶν ἐκ Γενεύης στελλομένων ἐγγράφων καὶ πάσης φύσεως κειμένων», πράγμα τὸ ὁποῖον, προσθέτω, ἕως τώρα δὲν φαίνεται νὰ γίνεται.

Ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην προετοιμασίας ἢ καταρτίσεως στελεχῶν διὰ τὰς κατὰ τόπους Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας διὰ τὰς διαφόρους βαθμίδας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν εἰς τὴν Γενεύην, καὶ τὰ προσόντα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Εἰσηγητήν, δέον νὰ διακρίνουν ἢ νὰ κοσμοῦν τὰ στελέχη ταῦτα, νομίζω ὅτι προέχει, πρωτίστως χρειάζεται, ἐπιβάλλεται ἀπαραιτήτως ἡ κατάρτησίς των εἰς τὴν γνησίαν πατερικὴν παραδοσιακὴν Ὀρθοδοξίαν διὰ νὰ προσφέρουν σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπηρεσίαν καὶ εἰς τὸν ὑπόλοιπον χριστιανικὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος μὲ πάθος ἀναζητεῖ τὴν γνησιωτέραν μορφὴν Χριστιανισμοῦ, εἰς τοὺς λαοὺς οἱ ὁποῖοι ἀκόμη δὲν ἔχουν ἴδει μίαν ὁλοκληρωμένην ὀρθόδοξον παρουσίαν.

Καὶ μία τελευταία γενικὴ παρατήρησις. Ὁ Εἰσηγητὴς ἀναφερόμενος εἰς τὰ ὀνόματα «τῶν κυριωτέρων Οἰκουμενιστῶν τῶν ἡμερῶν μας», τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Μέγας Πρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Γεώργιος Τσέτσης, ὁ πρεσβύτερος τῶν εἰς τὴν Γραμματείαν τοῦ ΠΣΕ ὑπηρετούντων Ὀρθοδόξων, προσθέτει: «Ἀσφαλῶς ἡ ἐκλεκτὴ ὁμήγυρις εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ἕνα ἕκαστον καὶ ἀξιολογῇ τὴν θετικὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζῶσαν μαρτυρίαν τούτων ἐντὸς τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς κινήσεως».

Σχετικῶς δέον νὰ παρατηρηθῇ, χάριν τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ πρὸς πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἐνημέρωσιν τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπάρχουν καὶ γεγονότα, λόγοι, κείμενα καὶ πονήματα ἀρκετῶν διαπρεπῶν ἢ διακεκριμένων διεθνοῦς κύρους ἢ ἀκτινοβολίας, θεολόγων, Ἐπισκόπων ἢ Καθηγητῶν, ἄλλων κληρικῶν καὶ μοναχῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ὄχι μόνον γνωρίζει ἡ ἐκλεκτὴ ὁμήγυρις, ἀλλὰ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εὑρίσκονται καὶ μεταξὺ ἡμῶν εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην, οἱ ὁποῖοι ἐκφράζουν ἢ ὑποστηρίζουν καὶ μίαν ἄλλην διάφορον, ἴσως ἀγνοουμένην πλευρὰν τῆς Ὀρθοδόξου στάσεως καὶ ἀναφορᾶς ἔναντι τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

ΣΧΟΛΙΟ Β΄

τοῦ αἰδεσ. Καθηγ. Dimitru RADU

Στὴν εἰσήγησή του, ὁ καθηγ. Βασίλειος Θ. Σταυρίδης παρουσίασε μιὰ πλευρὰ τῆς οἰκουμενικῆς διαστάσεως τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, καὶ συγκεκριμένα τὴν παρουσία της καὶ τὸ ἔργο της στὰ πλαίσια τῆς σύγχρονης οἰκουμενικῆς κινήσεως. Ἔκανε στὴν ἀρχὴ μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ μελέτη παρουσιάζει σὲ πρώτη θέση τὶς οἰκουμενιστικὲς ἐνασχολήσεις τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, τῶν θεολόγων της μέσα στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση καὶ μέσα στὸ Π.Σ.Ε.

Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγ. Κ. Σταυρίδη γιὰ τὴν τόσο πλούσια καὶ ἐνδιαφέρουσα εἰσήγησή του. Ἀλλὰ θὰ παρουσιάσω μερικὲς προσωπικὲς παρατηρήσεις στὸ τόσο ἐπίκαιρο πρόβλημα τοῦ οἰκουμενισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς Ὀρθοδοξίας.

1. Ἡ βάση τῆς καθολικότητας ἢ τῆς οἰκουμενικότητας τῆς Ορθόδοξης Ἐκκλησίας εἶναι ἡ κεντρικὴ θέση τὴν ὁποία κατέχει ὁ Χριστός, ὡς λυτρωτὴς καὶ σωτήρας τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐπικεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας του, στὴ διδασκαλία της, στὴ ζωή της καὶ στὸ μυστηριακό της ἔργο. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴν κλήση νὰ περιλάβει ὅλα τὰ ἔθνη, σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τοῦ Σωτήρα μας Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους μετὰ τὴν ἀνάστασή του: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. 28,19-20).

Ἡ Ἐκκλησία, θεμελιωμένη σ' ὁλόκληρο τὸ λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Σωτήρα, ἔργο ποὺ περιλαμβάνει τὴ Σάρκωση, τὸ Πάθος καὶ τὸ σταυρικὸ θάνατο, τὴν Ἀνάσταση καὶ τὴν Ἀνάληψη — γιατὶ ὁ Σωτήρας δὲν ἦρθε στὸν κόσμο μόνο γιὰ νὰ ἐξαλείψει ἕνα ἁπλὸ παράπτωμα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀνορθώσει ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση, ποὺ εἶχε ἐξασθενίσει κι εἶχε πέσει στὸ σκοτάδι τῆς ἁμαρτίας — ἡ Ἐκκλησία λοιπὸν εἰσέρχεται στὴν ἱστορία ὡς κοινότητα ἀνθρώπων ὁρατή, ὀργανωμένη καὶ ἑνωμένη μὲ τὸν τρισυπόστατο Θεό, χάρη στὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστή. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἀκριβῶς τῆς Πεντηκοστῆς ἡ Ἐκκλησία, ὡς κοινότητα ἐκείνων ποὺ πιστεύουν στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ κοινωνοῦν τὸ ζωοποιό του Σῶμα καὶ Αἷμα γιὰ τὴν αἰωνιότητα, φανέρωσε τὴν καθολικὴ καὶ οἰκουμενική της διάσταση, γιατὶ περιέλαβε διάφορους ἀνθρώπους ποὺ ἀνῆκαν σὲ διαφορετικοὺς λαοὺς καὶ ποικίλα ἔθνη. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ παραμένει καθολικὴ καὶ οἰκουμενική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μόνο στὸ δικό της χῶρο οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἔθνη ὅλων τῶν τόπων καὶ τῶν καιρῶν μποροῦν νὰ οἰκειωθοῦν, ὁ καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὴν ἀντικειμενικὴ σωτηρία ποὺ ἔφερε ὁ Σωτήρας μας Ἰησοῦς Χριστὸς σὲ ὅλους μας μὲ τὸ Σταυρό του καὶ μὲ τὴν Ἀνάστασή Του.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀληθινὴ οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία, γιατὶ κράτησε ὁλόκληρη καὶ ἀναλλοίωτη τὴν ἀλήθεια τῆς πίστεως ὅπως ἀποκαλύ-

φθηκε μέσα στὶς Ἅγιες Γραφὲς καὶ στὴν Ἱερὴ Παράδοση. Οἱ ἐπίσκοποι ἀποστολικῆς διαδοχῆς, μὲ τὴ διδασκαλία τους καὶ τὴ χάρη, μὲ ὅλα τὰ μυστήρια καὶ τὴν πνευματικότητα τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, βοηθοῦν τοὺς πιστοὺς ν' ἀναγεννηθοῦν πνευματικὰ καὶ νὰ ὑψωθοῦν στὴν ὁμοίωση μὲ τὸ Θεὸ ἐν Χριστῷ, ποὺ τοὺς ἐνσωματώνει ὅλους μαζί του διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ταυτίζεται οὐσιαστικὰ μὲ τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία τῆς πατερικῆς ἐποχῆς καὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν, γιατὶ κράτησε ὁλόκληρη καὶ ἀναλλοίωτη, ἐμβαθύνοντάς τη, τὴν ἀποστολικὴ καὶ πατερικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Μολονότι οἱ ἑτερόδοξες Ἐκκλησίες μετέχουν μερικῶς καὶ σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ στὴν πληρότητα τῆς θείας ἀλήθειας καὶ στὴν πνευματικότητα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ἡ Ὀρθοδοξία δὲ σκέφθηκε νὰ τοὺς ἀρνηθεῖ ὁλόκληρη τὴν ἐκκλησιαστική τους ἰδιότητα. Ἀλλὰ δὲ θὰ εἴμαστε ρεαλιστὲς ἂν δὲν ἀναγνωρίζαμε ὅτι πέρα ἀπὸ τὰ ὁρατὰ σύνορα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀκτίνες τοῦ ἀληθινοῦ αἰώνιου φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ διεισδύουν στὶς Ἐκκλησίες καὶ στὶς ἑτερόδοξες χριστιανικὲς κοινότητες.

2. Χάρη σ' αὐτὲς τὶς ἀρχές, ὁ ὀρθόδοξος οἰκουμενισμὸς δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπισκοπικὴ ἐξουσία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὶς ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ χριστιανικὲς ὁμολογίες, ἀλλὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ συνεργαστεῖ μαζί τους, ὥστε ν' ἀνακαλύψουν οἱ ἴδιες μέσα στὶς διάφορες ἰδιαίτερες παραδόσεις τους τὴν πληρότητα τῆς ἀλήθειας, τῆς ἀποστολικῆς καὶ πατερικῆς Ἐκκλησίας, ποὺ φυλάγεται πιστὰ ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὁ ὀρθόδοξος οἰκουμενισμὸς δὲν προτείνει οὔτε καὶ θεολογικὴ ὁμοιομορφία, ὅπως δὲν παραδέχεται τὸ δογματικὸ συμβιβασμό. Ἀντίθετα ἐπιδιώκει τὴν οἰκουμενικὴ ὁμοφωνία, διατηρώντας τὴν πιστότητά του στὴν πίστη καὶ στὰ μυστήρια τῆς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας, ποὺ βρίσκονται στὴν ὁμολογία τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καὶ πού, σ' ἕνα βαθμό, ὑπάρχουν καὶ στὶς παραδόσεις τῶν ἄλλων ὁμολογιῶν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, κάθε Ἐκκλησία θὰ μπορεῖ νὰ χαίρεται τὴν εἴσοδό της στὴν ἀπέραντη καὶ πλούσια πνευματικὴ ἔκταση τῆς χριστιανοσύνης.

Ἡ ἔνταξη καὶ τὸ ἔργο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση καὶ στὸ Π.Σ.Ε. δὲν προέρχονται ἀπὸ μιὰ συνείδηση δικῆς της ἀνεπάρκειας, δογματικῆς, διδακτικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς γενικά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νὰ γνωστοποιήσει στοὺς ἄλλους τοὺς θησαυρούς της ἀπὸ τὴν ἀποκαλυμμένη θεϊκὴ ἀλήθεια καὶ τὴν πνευματικότητα ποὺ κληρονόμησε καὶ διατήρησε ἀπὸ τὴ μία καὶ ἀδιαίρετη Ἐκκλησία, καὶ νὰ τοὺς κάνει μέτοχους σ' αὐτές. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο, μαρτυροῦμε τὴν ἀποστολική μας πίστη, διατηρώντας τὸν πιὸ ἀπόλυτο σεβασμὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὶς θετικὲς ἀξίες κάθε Ἐκκλησίας καὶ κάθε χριστιανικῆς ὁμολογίας.

3. Ὁ ὀρθόδοξος οἰκουμενισμὸς ἔχει τοὺς ἀκόλουθους στόχους:
α) Πρῶτα, στὸ οἰκουμενικό της ἔργο, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιδιώκει, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὴν ἑνότητα ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν μέσα στὴν ἀκεραιότητα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ὅπως διδάχθηκε στὴν ἀδιαίρετη χριστιανικὴ Ἐκκλησία τῆς πρώτης χιλιετίας. Ὑπάρχουν χριστιανικὲς ὁμάδες ποὺ σκέπτονται μ' ἕναν ὁρισμένο τρόπο καὶ ἄλλες ποὺ σκέπτονται διαφορετικά, ὅπως ὑπάρχουν ἐπίσης ὁμάδες ποὺ εἶναι ἀδιάφορες ἀπέναντι στὴν ἀποστολικὴ διδασκα-

λία τῆς ἀδιαίρετης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ περιττὸ στὴν ἀποκάλυψη καὶ στὸ Χριστό. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ περιττὸ σ' ὅ,τι κηρύχθηκε ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, σ' ὅτι πιστεύθηκε καὶ ἐφαρμόσθηκε στὴ ζωὴ τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό, ἡ ἕνωση, γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίζεται ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ καὶ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴν ἀκέραιη ἀποστολικὴ κληρονομιά της στὴν περιοχὴ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν μυστηρίων.

Ἡ μία καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία προϋποθέτει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ πίστη, τὴ θεσμικότητά της, ἐγγυημένη ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ τοὺς ἐπισκόπους της. Μὲ τὸν ὅρο θεσμικότητα ἐννοοῦμε μιὰ ταυτότητα ἔντονων καὶ ζωντανῶν προσωπικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν μελῶν της, ὄχι τόσο δικαιοδοτικοῦ χαρακτῆρα, ἀλλὰ ἑνὸς πάντα ἴδιου μυστηριακοῦ χαρακτῆρα καὶ ποὺ συνεπάγονται μιὰ μυστηριακὴ καὶ ποιμαντικὴ διακονία ἀναγνωρισμένη ἀπὸ ὅλα της τὰ μέλη.

β) Ὁ δεύτερος στόχος αὐτοῦ τοῦ ὀρθόδοξου οἰκουμενισμοῦ εἶναι ἡ καθολικότητα στὴν ὁποία πρέπει νὰ καταλήξουν οἱ Ἐκκλησίες. Ἡ πνευματικὴ τροφὴ ποὺ προορίζεται νὰ ἱκανοποιήσει τὶς πολλαπλὲς ἀναγκαιότητες τῆς παγκοσμιότητας καὶ τῆς οἰκουμενικότητας τῆς Ἐκκλησίας, οἰκουμενικότητας σὲ ἔκταση καὶ σὲ ἔνταση, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ τροφὴ εἶναι ἡ ὁλόκληρη ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ, ἀλήθεια ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει πραγματικότητα μὲ ὅλες τὶς δυνατότητές της μόνο μὲ τὴν προσπάθεια σκέψεως καὶ ἐνεργοῦ ζωῆς ὅλων τῶν πιστῶν, ποὺ ὁ καθένας τους θὰ κοινωνεῖ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους τὴ σκέψη του καὶ τὴ ζωή του, ὥστε νὰ ἐμπλουτίζεται κι ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ τὴν πείρα τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, σὲ μία τέλεια καὶ ἀδιάσειστη κοινωνία.

Ἡ ἐπισκοπικὴ συνοδικότητα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ὀργανικὸ ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς καθολικότητας τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἐπίσκοποι παίρνουν τὶς ἀποφάσεις τους μὲ τρόπο συνοδικὸ (σὲ σύνοδο), σὲ κοινωνία, ἐκφράζοντας τὴν κοινωνία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν πιστῶν τους καὶ τὴν κοινωνία τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, ἐνῶ ἡ κοινωνία μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τους εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ λαμβάνει τὶς ἀποφάσεις τῶν συνόδων τους διὰ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ καθολικότητα ἐναρμονίζει τὴν ἑνότητα μὲ τὴν ποικιλία, στὸ πλαίσιο τῆς ἴδιας πίστεως, σὲ μιὰ βαθιὰ καὶ ἀδιαίρετη κοινωνία.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ καθολικὴ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐναρμονίζεται μὲ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀλληλεξάρτηση τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἑνότητα αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθεῖ ἀπὸ τὸ σύγχρονο οἰκουμενισμό. Τὸ ἐγκόσμιο δὲν εἶναι ὁμοιόμορφο ἀλλὰ ποικίλο, ἀδιάσπαστα δεμένο μὲ τὴ γεωγραφία καὶ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς ζωῆς κάθε λαοῦ. Μιὰ Ἐκκλησία, πραγματικὰ ἐνταγμένη στὴ συγκεκριμένη ἀνθρώπινη πραγματικότητα, δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ πανανθρώπινη ἐγκοσμιότητα, ποὺ εἶναι μιὰ ἁπλὴ ἀφαίρεση. Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ποὺ δένεται σὲ μιὰ ἀφηρημένη πανανθρώπινη ἐγκοσμιότητα δὲν μπορεῖ νὰ ἐνσωματωθεῖ στὰ γενικῶς ὡραῖα κοινωνικά, πολιτισμικὰ καὶ πνευματικὰ περιβάλλοντα.

Ἕνας καθολικὸς οἰκουμενισμὸς πρέπει νὰ περιλαμβάνει τὴν ἰδιαίτερη πνευματικὴ κληρονομιὰ κάθε λαοῦ, πρέπει νὰ εἶναι ἕνας διάλογος ἀνάμεσα στὶς διάφορες Ἐκκλησίες καὶ στὶς διάφορες τοπικὲς πνευματικότητες ἀποβλέ-

ποντας σ' ἕναν ἀμοιβαῖο ἐμπλουτισμό. Ἡ Ἐκκλησία, στὴν ὁλότητα της, ἔχει νὰ μάθει ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὶς ἐμπειρίες κάθε λαοῦ, γιατὶ οἱ συγκεκριμένες ἐμπειρίες εἶναι ἐκεῖνες ποὺ βοηθοῦν στὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως καὶ στὴν ἐμβάθυνση τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως, στὴν καλύτερη γνώση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ μέσα στὴν ἱστορία, καὶ τέλος στὴν πραγματοποίηση τοῦ δυναμικοῦ τῶν ἀξιῶν μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι προικισμένο κάθε ἔθνος.

Ἡ καθολικότητα ἑπομένως συνενώνει ἁρμονικὰ τὸ ἰδιαίτερο μὲ τὸ παγκόσμιο.

γ) Ὁ τρίτος στόχος τοῦ ὀρθόδοξου οἰκουμενισμοῦ εἶναι τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸν κόσμο. Στὸ οἰκουμενικό της ἔργο, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀνοιχτὴ στὸ διάλογο μὲ τὸν κόσμο καὶ μ' ἐκείνους ποὺ εἶναι στὴν ὑπηρεσία (μὲ τοὺς ὑπεύθυνους) τοῦ κόσμου. Ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ δὲ σημαίνει μόνο τὸ μέγιστο τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγιστο τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἀνθρώπου γενικά, πράγμα ποὺ φέρνει σὲ φῶς τὶς ἀξίες τοῦ ἀνθρώπου στὴν ὁλότητά του.

Ὁ οἰκουμενισμός, ὡς ἀποτέλεμα τῆς καθολικότητας ἢ τῆς πραγματώσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπινων ἀξιῶν στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ κάθε χριστιανὸ μέσα στὴν ἑνότητα μὲ ὅλη τὴν ποικιλία, πρέπει νὰ γίνεται προσιτὸς σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, τόσο στὴν πορεία του πρὸς τὸν οὐσιώδη σκοπό του — τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας — ὅσο κι ἀφοῦ ἐπιτευχθεῖ αὐτὸς ὁ σκοπός. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀναγκαιότητα ποὺ ἐναρμονίζεται μὲ δύο καταστάσεις:

1) Ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἐπίσης καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ὁρατοῦ χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ ἐνεργεῖ πάνω στοὺς ἀνθρώπους ὄχι μόνο ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ ἐνεργεῖ ἐπίσης καὶ πάνω στὴν Ἐκκλησία, διὰ τῶν ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονται μέσα σ' αὐτὴν ἢ ἀπ' ἔξω. Ἑπομένως ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ εἶναι ἀνοιχτὴ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κι ὅταν τὴ στέλνει νὰ ἐνεργήσει πάνω στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κι ὅταν τῆς ζητᾶ ν' ἀκούσει καὶ νὰ δεῖ τὴ δική του ἐνέργεια μέσα στοὺς ἀνθρώπους.

2) Πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι οἱ Ἐκκλησίες, μαθητεύοντας στὴ δράση τοῦ Θεοῦ μέσα σ' ἕνα κόσμο ποὺ τείνει ὁλοένα καὶ περισσότερο νὰ ἑνοποιηθεῖ μέσα στὴν ποικιλία του, μποροῦν κι αὐτὲς νὰ πλησιάσουν στὴν ἑνότητά τους μέσα στὴν ποικιλία. Ἡ διακονία τῆς Ἐκκλησίας συμβάλλει στὴν ἀδελφοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν.

Ἂν ὁ χριστιανισμὸς θέλει πραγματικὰ νὰ συγκεντρωθεῖ στὴ Μία Ἐκκλησία, πρέπει νὰ ξαναγίνει οἰκουμενικὸς καὶ καθολικός, καὶ γιὰ νὰ πλησιάζει ἀδιάκοπα σ' αὐτὸ τὸ σκοπό, πρέπει νὰ ἀνοίγεται στὶς ἀξίες τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας καὶ πρέπει νὰ ἐνισχύει τὶς προσπάθειες γιὰ τὴν πραγμάτωσή τους.

Λαμβάνοντας ὑπόψη αὐτοὺς τοὺς στόχους τοῦ ὀρθόδοξου οἰκουμενισμοῦ, ἡ Ὀρξόδοξη Ρουμανικὴ Ἐκκλησία ἀνέπτυξε καὶ ἀναπτύσσει ἀκόμα μιὰ πλούσια οἰκουμενικὴ δραστηριότητα τόσο στὰ πλαίσια τοῦ τοπικοῦ οἰκουμενισμοῦ, ὅσο καὶ στὰ πλαίσια τῆς διεθνοῦς οἰκουμενικῆς κινήσεως, καὶ στὸ Π.Σ.Ε. καὶ σὲ ἄλλες παγκόσμιες διαχριστιανικὲς ὀργανώσεις, ἀποβλέποντας στὴ χριστιανικὴ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὅπως καὶ στὴν προσέγγιση καὶ στὴν ἀδελφοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν.

Συμπερασματικά, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἰκουμενική, γιατὶ διαθέτει τὴν πληρότητα καὶ τὴν εὐρύτητα ὁλόκληρης τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας καὶ τῶν μέσων σωτηρίας (δηλαδὴ κατέχει ἐπίσης ὅλα τὰ μυστήρια), καὶ γιατὶ διατήρησε τὸν τρόπο τῆς ἀκέραιης βιώσεως αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Μέσα στὴν εὐρύτητα τῆς ἀποκαλυμμένης χριστιανικῆς ἀλήθειας, ποὺ ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ διατήρησε ἀκέραια καὶ ἀλάθητα, βρίσκεται ἡ ἰσορροπία ὅλων τῶν μερῶν της ἢ στοιχείων τῆς διδασκαλίας της καὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς της, ὅπως καὶ ἡ ἁρμονικὴ καθολικότητά της. Οἱ ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες διατήρησαν αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ποὺ ἔφερε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Γι' αὐτό, μόνο μέσα στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μποροῦν νὰ ξαναβρεθοῦν ὅλες οἱ χριστιανικὲς κοινότητες καὶ ὁμάδες.

Ἑπομένως ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀπὸ τὴ φύση της οἰκουμενικὴ ἢ καθολικὴ καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει ὁ πνευματικὸς καὶ οἰκουμενικὸς χῶρος ὁλόκληρου τοῦ χριστιανισμοῦ.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ[1]

τοῦ Καθηγ. Κωνσταντίνου ΚΑΛΟΚΥΡΗ

Στὸ Διεθνὲς Διεκκλησιαστικὸ ἱστορικὸ Συνέδριο τὸ ὁποῖο ἔγινε στὸ Μπάρι τὸ 1969, εἶχα γιὰ πρώτη φορὰ ἐκφράσει μιὰ βαθιὰ λύπη γιατί ἀπ' ὅταν ἄρχισε ὁ διάλογος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, δὲ σημειώθηκε ἀπὸ καμιὰ πλευρὰ ἡ σημασία τῆς χριστιανικῆς τέχνης σ' αὐτὴ τὴν κίνηση. Τὴν ἴδια λύπη αἰστάνθηκα καὶ στὸ Μαριολογικὸ Συνέδριο τῆς Ρώμης ποὺ ἔγινε τὸ 1965. Τὸ πράγμα ἔχει ἴσως τὴν ἐξήγηση στὸ γεγονὸς ὅτι πολὺ λίγοι ἀσχολοῦνται συστηματικὰ μ' αὐτὸν τὸν ἐπιστημονικὸ κλάδο καί, ἑπομένως, πολὺ λίγοι εἶναι ἱκανοὶ νὰ καταλαβαίνουν χωρὶς ἀμφιβολία πῶς ἡ τέχνη μπορεῖ νὰ συμβάλει στὴν οἰκουμενικὴ κίνηση. Ἀπὸ τὸ τελευταῖο Συνέδριο πέρασαν μερικὰ χρόνια, ἀλλὰ ὅμως, δὲν ἔχω καμιὰ πληροφορία ὅτι σημειώθηκε σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση κάποια σοβαρὴ κίνηση ἤ, ὅτι δημοσιεύτηκε κάποια μελέτη σχετικὴ μὲ τὸ θέμα. Πιστεύω ὅτι, δυστυχῶς τίποτε δὲν ἔγινε.

Τώρα, πρῶτα πρῶτα ἂς ρίξουμε ἕνα βλέμμα στοὺς γενικοὺς χαρακτῆρες τῆς δικῆς μας ὀρθόδοξης ζωγραφικῆς. Φυσικά, ὁ περιορισμένος χρόνος μιᾶς διαλέξεως δὲν ἐπιτρέπει μιὰ πλήρη ἀνάλυση. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ δοῦμε ἐδῶ εἶναι ἡ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θεμάτων τῆς ὀρθόδοξης εἰκονογραφίας καὶ τῶν ζωγραφικῶν θεμάτων τῶν ἀδελφῶν, μὴ ὀρθοδόξων, Ἐκκλησιῶν. Καὶ αὐτό, γιατὶ στὴν ἐποχή μας (δηλ. ἐποχὴ τοῦ διαλόγου) νομίζω πῶς εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ξέρουμε πρῶτα πρῶτα τὶς διαφορές μας μ' αὐτὲς τὶς Ἐκκλησίες (φυσικὰ ἐννοῶ πάνω στὴν εἰκονογραφία), γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε ἔτσι τὸν ἀκριβὴ χαρακτήρα κάθε παραδόσεως. Καὶ δεύτερο, καὶ μὲ τὰ καλύτερα αἰσθήματα ἀδελφικῆς κατανοήσεως, νὰ σταθοῦμε στὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μᾶς πλησιάζουν καὶ φέρνουν σὲ ἐπαφὴ τὶς καρδιές μας. Ἀλλὰ μὲ τὰ παραδείγματα τῶν διαφορῶν ποὺ θὰ σημειώσουμε, θὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν δογματικὴ κατανόηση τῆς ὀρθόδοξης ζωγραφικῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, πρέπει νὰ δοῦμε –ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχουμε τὴ σοβαρότητα νὰ ὑπογραμμίσουμε– μερικὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα πήραμε ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ τέχνη τῆς Δύσεως καὶ τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦμε νὰ διατηροῦμε. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, ἴσως εἶναι δύσκολο νὰ τὰ ἀποβάλουμε γιατί, σιγὰ σιγὰ μᾶς ἔγιναν παράδοση. Μπῆκαν δηλ. στὸ νεώτερο θρησκευτικό–λατρευτικὸ αἰσθητήριο τοῦ λαοῦ μας. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ τελευταῖο σημαίνει ἴσως καὶ τὸ ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη, μὲ τὴ δική της γλώσσα, ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ξεπερνᾶ τὰ ὅρια τῶν διαφορῶν μας καὶ νὰ προσεγγίζει τὶς καρδιές μας.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὀρθόδοξη τέχνη ἀνήκει στὴν ὑπη-

ρεσία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τέχνη αὐτή, μ' ἕνα ἐξαιρετικὸ τρόπο ἐκφράζει (δὲν παριστάνει: ἂς προσέξουμε) τὸ θεῖο καὶ τὶς ὑπερφυσικὲς διαθέσεις τῶν πιστῶν. Τὰ μωσαϊκὰ καὶ οἱ τοιχογραφίες ποὺ καλύπτουν τοὺς τοίχους τῶν ναῶν, εἶναι ἐκφράσεις τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος. Εἶναι σχόλια τῆς ὀρθόδοξης Θεολογίας καὶ τῆς Λειτουργίας ποὺ λαμβάνει χώρα στὸ Ἱερὸ Βῆμα. Καί, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ λίγο στὰ παραδείγματα, ἡ ὀρθόδοξη ζωγραφικὴ ἑρμηνεύει, μέχρι τὶς μικρότερες λεπτομέρειες τὶς δογματικὲς ἰδέες καὶ τὴ θεολογικὴ σκέψη ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὰ ἱερὰ κείμενα καὶ τοὺς ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ὑπερφυσικὸ αὐτὸ κοίταγμα τοῦ ἀνθρώπου, στάθηκε προϋπόθεση γιὰ νὰ μὴ ζωγραφίζεται τὸ ἀνθρώπινο σῶμα κατὰ τοὺς κανόνες τῆς ἀνατομίας, ὅπως ἀντίθετα συμβαίνει στὴν ἱερὴ τέχνη τῆς Δύσεως. Γιατὶ σ' ἐμᾶς, δὲν ἐνδιαφέρει ἡ φυσικὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ ὑπερφυσική· δὲ συγκινεῖ ἡ ἐπίγεια πραγματικότητα ἀλλὰ ἐκείνη «τοῦ ἄλλου κόσμου». Καὶ φυσικὰ δὲν ἐνδιαφέρει ἡ φυσικὴ ὀμορφιὰ τοῦ προσώπου γιατὶ κι ἕνας ἄσχημος (ἀκόμη καὶ κυνοκέφαλος) μπορεῖ νὰ γίνει ἅγιος. Σκοπὸς λοιπὸν καὶ ἰδεῶδες, παραμένει πάντοτε τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς, τὸ «καθ' αὐτὸ ὑψηλό», τὸ θεῖο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ζωγραφίζεται σὰν μιὰ φυσικῶς ὡραία φυσιογνωμία, δηλ. μὲ τὰ κλασικὰ μέτρα. Γιατὶ ἂν συνέβαινε αὐτό, τότε θὰ εἴχαμε τὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο φύσεις τοῦ Σωτήρα, πράγμα ἀπαράδεκτο γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία. Ἔτσι, ὁ ὀρθόδοξος καλλιτέχνης, μὲ τὶς «ὑπερβολὲς» στὰ χαρακτηριστικὰ (μεγαλοφθαλμία κλπ.) ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκφράσει (νὰ ὑποδηλώσει) τὶς δύο φύσεις τοῦ Κυρίου, τὴ θεία καὶ τὴν ἀνθρώπινη. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀπεικόνιση τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἡ ὀρθόδοξη τέχνη δὲν ἀκολουθεῖ ἕνα ὡραῖο γυναικεῖο πρότυπο ἀλλά, δημιουργεῖ ἕνα ἰδεῶδες πρόσωπο μὲ ὑπερφυσικὰ χαρακτηριστικὰ (μάτια, μύτη, φρύδια) μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀφαιρέσεως (abstractio) τῶν στοιχείων. Στὴ Δύση συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. Ἐκεῖ, ὡραῖες γυναῖκες –τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς ἐρωμένες τῶν ζωγράφων– ἔγιναν τὰ μοντέλα γιὰ τὴν παράσταση τῆς Θεομήτορος. Ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ ἡ παράσταση τοῦ χώρου καὶ ἡ ἀπόδοση τῆς προοπτικῆς δὲ γίνονται ὅπως τὰ ξέρουμε ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Δύσεως. Ἡ ὀρθόδοξη τέχνη, δὲ δέχεται τὴν κανονική, τὴ γεωμετρικὴ προοπτική, ἀλλὰ καμιὰ φορά, ἀκολουθεῖ μία ἀνάποδη προοπτικὴ (τὰ ἐμπρὸς μικρά, τὰ πίσω μεγάλα) ἤ, συνηθέστερα, δέχεται μιὰ πολυπροοπτική, μὲ γενικότερο χαρακτήρα τὴν ὀπτικὴ θεώρηση τοῦ χώρου καὶ μὲ τὸν κανόνα νὰ ἀποδίδονται τὰ ἀντικείμενα τοῦ χώρου ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξιολογική τους ἐκτίμηση.[2] Δηλαδή, ἕνα πράγμα παριστάνεται μικρὸ ἢ μεγάλο, ὄχι ἀνάλογα μὲ τὴ φυσικὴ καὶ λογικὴ θέση του στὸν πίνακα, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὴν ἠθικὴ ἀξία ποὺ ἔχει γιὰ τὴν Ἐκκλησία. Ἔτσι ὁ Χριστὸς π.χ. ποὺ βρίσκεται στὸ βάθος μιᾶς εἰκόνας, δὲ ζωγραφίζεται μικρότερος, ἀλλὰ πάντα μεγαλύτερος. Ὁ Ἐσταυρωμένος εἶναι συνήθως δυὸ φορὲς μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ποὺ μοιράζονται μπροστὰ στὸ Σταυρὸ τὰ ἱμάτιά του. Στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ πάλι, ἡ Θεοτόκος, ποὺ εἰκονίζεται σὲ δεύτερο πλάνο, εἶναι δυὸ φορὲς μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ ἄλλα πρόσωπα. Παρόλα αὐτὰ τὰ εἴδη προοπτικῆς ποὺ σημειώσαμε, γενικότερα πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ τρίτη διάσταση δὲν ὑπάρχει στὴν οὐσία της, γιατὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὴ φύση της εἶναι τέχνη γραφικὴ καὶ ὄχι πλαστικὴ (ὅπως ἡ γλυπτικὴ) καὶ ἐπομένως, ἡ σκέψη νὰ παρασταθεῖ τὸ βάθος εἶναι κάτι τὸ λανθασμένο, γιατὶ τότε θὰ

ἔμοιαζε σὰ νὰ τρυπιέται ὁ ἐπίπεδος τοῖχος καὶ νὰ φεύγει πίσω ἡ παράσταση. Αὐτὸ τὸ ψέμα συμβαίνει στὴν τέχνη τοῦ μπαρόκ. Τὸ βάθος στὴν ὀρθόδοξη τέχνη εἶναι ἁπλούστερα, τὸ χρυσὸ φόντο τῶν μωσαϊκῶν καὶ ὁ γαλάζιος αἰθέρας τῶν τοιχογραφιῶν.

Ὅλα αὐτὰ τὰ παραπάνω, στάθηκαν ἀφορμὴ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ ὀρθόδοξη τέχνη ἀπὸ τὴ σύγχρονη, τὴ μοντέρνα τέχνη. Καὶ εἶναι ἀληθινὰ παράδοξο ὅτι ἡ Ὀρθοδοξία δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκτήσει συνείδηση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο σήμερα τὴν θεωρεῖ ἡ μοντέρνα τέχνη.[3] Τὸ φαινόμενο αὐτῆς τῆς ἐκτιμήσεως εἶναι ἴσως παγκόσμιο. Μερικοὶ λένε ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται στὴ μόδα. Δηλ. σὲ μιὰ μόδα ποὺ ἐπιβάλλει σὲ πολλοὺς δυτικοὺς νὰ διατηροῦν ὀρθόδοξες εἰκόνες στὰ σαλόνια τους (σὰν κάτι καμιὰ φορὰ «ἐξωτικό» ἤ, παλιότερα, καὶ αἱρετικό) κυρίως γιὰ λόγους σύγχρονης αἰσθητικῆς. Ἀλλὰ οἱ θεολόγοι ποτὲ δὲ σκέφθηκαν μὲ ποιὸ τρόπο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μιὰ ἐποχὴ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ ἰδεολογικὸ κλίμα (θρησκευτικὴ ἀδιαφορία πολλῶν κλπ.) καλλιεργεῖται αὐτὴ ἡ μόδα, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ βυζαντινὴ τέχνη. Ἡ ἀπάντηση μπορεῖ ἴσως νὰ δοθεῖ ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω. Ὅτι δηλ. ἡ μοντέρνα τέχνη βρῆκε ἕνα μέρος τῶν στοιχείων της στὴν τέχνη τῆς Ὀρθόδοξης παραδόσεως. Πραγματικὰ ἡ μοντέρνα τέχνη κατάργησε τὴν τρίτη διάσταση. Ἀρνήθηκε τὴν ἐπιστημονικὴ προοπτική. Δέχτηκε τὴν ἀξιολογικὴ τάξη στὴ διάταξη τῶν ἀντικειμένων στό χῶρο τῆς εἰκόνας (πίνακα). Ἀπόφυγε τὴν ἀνατομικὴ ἀλήθεια, τόνισε (μάλιστα ὑπερτόνισε) τὴν ἀφαίρεση καὶ κινήθηκε στὰ ποικίλα ρεύματα τῆς ἐκφρασιοθηρίας (ἐξπρεσιονισμοῦ). Δηλ. ἀκριβῶς ὅπως ἔκαμε αἰῶνες πρίν, ἡ τέχνη τῆς Ὀρθοδοξίας. Νὰ λοιπὸν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο μιλᾶμε σήμερα γιὰ *ἀνακάλυψη* τῆς ὀρθόδοξης τέχνης καὶ νὰ τὸ γιατὶ ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ εἶναι τῆς μόδας. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἄραγε τίποτα ποὺ νὰ μᾶς ἐμποδίζει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι στὴ Δύση παράλληλα μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἱκανοποίηση ποὺ τοὺς δίδουν οἱ βυζαντινὲς εἰκόνες –μάλιστα μὲ τὴν θεώρησή τους ὕστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω δεδομένα τῆς μοντέρνας τέχνης– ἀρχίζουν νὰ αἰσθάνονται καὶ μιὰ οὐσιαστικὴ συγκίνηση ἀπὸ «κάτι ἄλλο», δηλ. μιὰ κάποια θρησκευτικὴ συγκίνηση;

Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὰ τὰ δεδομένα, ἐπιτρέπεται νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ἡ τέχνη βρίσκεται σὲ σχέση μὲ τὸν οἰκουμενικὸ διάλογο ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς –σὲ μιὰ γενικότερη κλίμακα– εἶναι κάτι τὸ μοντέρνο. Ἡ ἐκτίμηση τῆς ὀρθόδοξης τέχνης ἀπὸ τὸ μέρος τῆς μοντέρνας καὶ ἀπὸ τὸν δυτικὸ κόσμο, εἶναι κάτι ποὺ θὰ βοηθήσει τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως, δηλ. θὰ συμβάλει στό νὰ γίνει ἡ Ὀρθοδοξία γενικότερα πιὸ κατανοητὴ ἀπ' αὐτούς, ἀφοῦ εἶναι γεγονὸς ὅτι τὰ μεγάλα πλήθη τῶν καλλιεργημένων ἀνθρώπων στὴ Δύση κατάλαβαν σιγὰ σιγὰ τὴν ἀξία τῆς ὀρθόδοξης τέχνης[4], ἡ ὁποία βέβαια, εἶναι μιὰ ἔκφραση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

Ἀλλὰ ἂς σταματήσουμε τὴ θεωρητικὴ ἐπισκόπιση καὶ ἂς δοῦμε μερικὰ παραδείγματα τὰ ὁποῖα θὰ δείξουν τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῆς ὀρθόδοξης εἰκονογραφίας καὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς Δύσεως καὶ τὰ ὁποῖα θὰ εὐνοήσουν, ὅπως πιστεύω, τὸν οἰκουμενικὸ διάλογο σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμό. Καὶ πρῶτα πρῶτα δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ Π α ν τ ο κ ρ ά τ ο ρ α. Μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, ἔχουμε τὸ γνωστὸ εἰκονογραφικὸ τύπο ποὺ σχεδιάζεται συνήθως[5] στὸν τροῦλ-

λο τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ἀπὸ τὴν περίοδο τῶν Μακεδόνων καὶ Κομνηνῶν μέχρι τίς μέρες μας. Ὅπως εἶναι γνωστὸ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατᾶ τὸ Εὐαγγέλιο, ἐνῶ μὲ τὸ δεξὶ δίνει τὴν εὐλογία του. Αὐτὸς ὁ «ὀρθόδοξος» Παντοκράτορας δὲν εἶναι «ὁ Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν» μὲ τὴ λευκὴ γενειάδα (ὅπως π.χ. ἔχουμε στὸν ἅγιο Βλάσιο κοντὰ στὸ Brindisi), οὔτε ὁ αὐστηρὸς καὶ ἄτεγκτος Γιαχβὲ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὔτε ὁ Χριστὸς τῆς Θεοφανείας (ὅπως λ.χ. τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ὁσίου Δαβὶδ Θεσσαλονίκης ἢ τῶν ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ στὴ Ρώμη), οὔτε ὁ Χριστὸς τῶν παλαιοχριστιανικῶν παραστάσεων τῆς traditio Legis, οὔτε ὁ «εἰσέτι ἀγέννητος» Λόγος (ὅπως στὸν ἅγιο Βιτάλιο Ραβένας). Ἀλλὰ οὔτε εἶναι ὁ Χριστὸς τοῦ ἁπλοῦ βασιλικοῦ του μεγαλείου (Majestas Domini) ὅπως βλέπουμε στὰ τύμπανα τῶν μεγάλων θυρῶν τῶν γοτθικῶν, κυρίως, ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ οὔτε εἶναι ὁ «γλυκὺς Ναζωραῖος» τῆς Ἀναγεννήσεως ἢ ἡ ἀξιοδάκρυτη ἐκείνη ἀπεικόνιση ποὺ πολλὲς φορὲς κοσμεῖ τὰ γραφεῖα καὶ τὰ ἐντευκτήρια θρησκευτικῶν ὀργανώσεων τῆς Ἑλλάδας (καὶ τὰ σαλόνια ἀκόμη μερικῶν δυστυχισμένων ὀπαδῶν τους) καὶ ποὺ παριστάνει τὸν Κύριο νὰ κάθεται σὲ ρομαντικὸ τοπίο καὶ νὰ ἔχει τεντωμένα τὰ χέρια μὲ σφικτὲς τὶς παλάμες στὰ γόνατα καὶ μὲ θεατρικὴ περιποίηση τὰ μαλλιά του πού, σὲ μπουκλάκια πέφτουν στοὺς ὤμους (ὕφος νοσηρῆς θρησκευτικότητας προγενέστερης ἐποχῆς) κατὰ τὰ ἀντίγραφα τῶν προτεσταντῶν, ὅπως τοῦ Sallman (Christ at Dawn), τοῦ Clementz, τοῦ Hofmann, κ.ἄ.[6] Ὁ ὀρθόδοξος παντοκράτορας δὲν ἔχει τίποτα ἀπ' αὐτά. Ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἀπεικόνιση ὥριμου ἀνδρὸς ποὺ ἐκφράζει ταυτόχρονα «τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν» καὶ ἀποτελεῖ ἔτσι καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τοῦ δόγματος τοῦ ὁμοουσίου. Πρόκειται γιὰ εἰκόνα ποὺ σημαίνει ὁλόκληρη Θεολογία. Εἶναι ὁ Δημιουργός, ὁ Σωτήρας, ὁ Κριτής, ὅπως ἀνάπτυξα ἀλλοῦ[7]. Ἡ μορφὴ τοῦ Κυρίου, ζωγραφίζεται σὲ κλίμακα ὑπερβατική, ἔχει ὅλο τὸ μεγαλεῖο τοῦ Δημιουργοῦ, ὅλη τὴν εὐγένεια τοῦ ἀγαθοῦ Σωτήρα, ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν ἤρεμη αὐστηρότητα τοῦ μόνου Δίκαιου Κριτῆ. Ἑπομένως Δημιουργία, Σωτηρία καὶ Κρίση –αὐτὴ εἶναι ἡ θεολογία αὐτῆς τῆς ἀπεικονίσεως. Εἶναι ὁ *Κύριος* τῆς πάντοτε θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας, πράγμα ποὺ ἐκφράζει ὁ Παντοκράτορας «ἐπιβλέπων ἐξ οὐρανοῦ» (γιατὶ τὸν οὐρανὸ συμβολίζει ὁ τροῦλλος) σὲ κάθε τὶ πάνω στὴ γῆ. Ἀπὸ τί ἐξαρτᾶται γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς τὸ νόημά του, σημείωσε ἄριστα ὁ Νικόλαος Μεσσαρίτης. Πάντως, γιὰ ὅσους εἶναι κοντὰ στὰ ὀρθόδοξα πράγματα, ὁ Παντοκράτορας τοῦ Δαφνιοῦ ἀποτελεῖ ἕνα τέτοιο ἐξαίρετο παράδειγμα. Περιττὸ νὰ ποῦμε ὅτι τέτοια Θεολογία δὲν συναντοῦμε στὶς ἀπεικονίσεις τοῦ Κυρίου ποὺ ὑπάρχουν στοὺς ναοὺς τῆς Δύσεως.

Καὶ λίγα λόγια τώρα γιὰ τὴν ἀπεικόνιση τῆς Θεομήτορος στὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ εἰδικὰ στὸ τεταρτοσφαίριο της. Στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ θέση αὐτὴ ἀποτελεῖ γενικότερο κανόνα ἀπὸ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια μέχρι σήμερα. Πρόκειται γιὰ τὸν εἰκονογραφικὸ τύπο ποὺ εἶναι γνωστὸς ὡς *«Πλατυτέρα»*. Ἡ Θεοτόκος, ἔνθρονος συνήθως, κρατᾶ τὸ Θεῖο Βρέφος. Ἂς προσέξουμε ξεχωριστὰ αὐτὴ τὴν παράσταση καὶ μάλιστα τὴ θέση ποὺ ἔχει στὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ. Τὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης εἶναι τὸ ἀρχιτεκτονικὸ μέρος ποὺ ἑνώνει τὴ στέγη μὲ τὸ ἔδαφος. Στὴ στέγη, ἀπεικονίζεται ὁ Χριστὸς ὡς Παντοκράτορας, συνήθως στὸν τροῦλλο, ὅπως εἴπαμε,

πού ὑψώνεται στὴ διασταύρωση τῶν κεραιῶν τοῦ κτιρίου. Οἱ πιστοὶ βρίσκονται στὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ. Ἡ Θεοτόκος ἔτσι, ζωγραφίζεται ἀνάμεσα σ' ἐμᾶς καὶ τὸ Θεό, ἀνάμεσα στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, ἀφοῦ αὐτή, μὲ τὸν Υἱό της, ἕνωσε τὰ ἄνω μὲ τὰ κάτω (εἶναι «ἡ τὰ ἄνω τοῖς κάτω συνάψασα») καὶ ἔγινε «ἡ γέφυρα πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἡ μετάγουσα» καὶ «ἡ κλῖμαξ ἡ ἐπουράνιος δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός», ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία μὲ τὸν Ἀκάθιστο Ὕμνο της. Ὁ τροῦλος, στὸ ἐγκάρσιο, ὅπου παριστάνεται ὁ Παντοκράτορας, εἶναι φυσικὰ τὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ζωγραφίζεται ἡ Παναγία εἶναι τό, ἀμέσως, πιὸ κάτω. Εἶναι δηλ. τὸ πιὸ ὁρατὸ μέρος ὕστερα ἀπ' τὸν τροῦλλο. Ὁ πιστὸς τὸ βλέπει μόλις μπεῖ στὸ ναὸ καὶ σηκώσει τὸ βλέμμα του πρὸς τὸ Ἱερὸ Βῆμα. Ἀλλά, ὅπως εἴπαμε, ἡ Θεοτόκος παριστάνεται τὶς πιὸ πολλὲς φορὲς Βρεφοκρατοῦσα. Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ μέρος, τὸ πιὸ πάνω (ὕστερα ἀπ' τὸν τροῦλλο) ἔχουμε τὴν ἔντονη ἔξαρση τοῦ θήλεος, τὴν ἐξύψωση τῆς γυναίκας ὡς μητέρας μέχρι ἀποθεώσεως, τῆς ὁποίας σύμβολο γίνεται ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ. Ποτέ, καὶ σὲ καμιὰ θρησκεία ἡ γυναίκα δὲν πῆρε τέτοια τιμή, δὲν ἐξυψώθηκε τόσο. Ἡ Παρθένος, ἀντιπροσωπεύοντας βέβαια τὸ γυναικεῖο κόσμο καὶ Μητέρα ὅλων μας συμμετέχει ἐνεργὰ στὴ σωτηρία τοῦ κόσμου, βέβαια ἐπειδὴ «ὁ Λόγος δι' αὐτῆς ἐσαρκώθη», τὸ Παιδὶ ποὺ εἰκονίζεται νὰ κρατᾶ στὴν ἀγκαλιά της. Ἡ Παρθένος εἶναι ἡ μητέρα τῆς συμφιλιώσεως τοῦ πλάσματος μὲ τὸν Πλάστη, ἡ νέα Εὔα ποὺ γεφύρωσε τὸ χάσμα τὸ ὁποῖο εἶχε ἀνοίξει ἡ παλιὰ Εὔα. Εὐλαβούμεθα λοιπόν, ὕστερα ἀπὸ τὴν Τριαδικὴ Θεότητα, τὴν Θεομήτορα. Σ' αὐτὴν «μετὰ Θεὸν καταφεύγομεν», ὅπως ψάλλει ἕνας Κανόνας τῆς Ἐκκλησίας μας. Κι ἄν, καθὼς εἴμαστε «δοῦλοι ἀχρεῖοι», δὲν τολμοῦμε νὰ σηκώσουμε ἀμέσως τὰ μάτια μας στὸν Παντοκράτορα ποὺ δεσπόζει στὸν τροῦλλο, παίρνουμε ὅμως τὸ θάρρος νὰ κοιτάξουμε κατόπιν κατὰ πρόσωπο τὴ Θεοτόκο, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτή, προέρχεται κατ' εὐθείας ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο γένος μας, καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἔχουμε ψυχολογικά, τὴ βεβαιότητα ὅτι ἐκείνη μεσολαβεῖ καὶ δέεται στὸν Υἱό της γιὰ ὅσα ἐπιθυμοῦμε. Ἔχουμε δηλ. κάποια «οἰκειότητα», οἰκειότητα φυσικὴ μαζί της κι αὐτὴ ἡ προϋπόθεση, μᾶς δίνει φτερὰ γιὰ νὰ κοιτάξουμε σταθερὰ τὸν Παντοκράτορα. Κι αὐτὸ γίνεται διαδοχικά, μὲ μιὰ δηλ. κλίμακα ἀναβαθμῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ δηλ. καταφύγουμε στὴ Μητέρα τοῦ Κυρίου στὸν ὁποῖο μεσιτεύει ἤ, ἄν θέλετε, ἡ ὁποία μᾶς ἀναγγέλλει κατὰ κάποιο τρόπο, στὸ Βασιλέα καὶ Κύριο. Αὐτὴ ἡ ἀπεικόνιση τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ Θεῖο Τέκνο, ἐκφράζει ἄριστα τό δόγμα τῆς Σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνουμε βλέποντας τὸν Παντοκράτορα στὸν τροῦλλο (οὐρανὸς) καὶ στὴ συνέχεια τὴ Βρεφοκρατοῦσα Θεοτόκο στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης. Ἔτσι ἔχουμε ἐδῶ μιὰ συγκεκριμενοποίηση τῆς ἰδέας τῆς καθόδου τοῦ Θεοῦ–Λόγου καὶ μιὰ ὑλοποίηση τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως («κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα»).

Τιμᾶ ἰδιαιτέρως τὴν Θεοτόκο ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὅπως εἶναι γνωστό. Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι καὶ ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τὴν τιμᾶ ἀκριβῶς καὶ τὴ σέβεται ἰδιαίτερα. Καὶ τὸ ὕψος αὐτὸ στὸ ὁποῖο τὴν ἔχει ἀνεβάσει, τὸ δηλώνει ἄριστα ἡ εἰκονογραφία της.

Δίνω ἀκόμη ἕνα παράδειγμα τῆς ἐπιδράσεως στὴ μεταγενέστερη Ὀρθόδοξη Τέχνη ἀπὸ τὴ Δυτική. Πρόκειται γιὰ τὸν *Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκου*. Σ' ὅλες τὶς ἀπεικονίσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ μέχρι τὴν Ἅλωση, παριστάνεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ὄρθιος καὶ ἀπέναντι στὴ Θεοτόκο νὰ τῆς προτείνει ἕνα σκῆπτρο. Αὐτὸ τὸ σκῆπτρο (τὸ ἀρχαῖο κηρύκειο) εἶναι σύμβολο ἐξουσίας, δείχνει δηλ. ὅτι ὁ ἀρχάγγελος ἔρχεται ἐκφραστὴς θείας βουλῆς, «ἐν ὀνόματι Κυρίου», ἐπίσημος φορέας τοῦ μεγάλου μηνύματος στὴν Παρθένο. Τὸ σκῆπτρο εἶναι ἐπάνω διακοσμημένο μὲ ἕνα τρίφυλλο κρινάνθεμο ἀπὸ μαργαριτάρια. Ἀλλὰ ἡ λεπτομέρεια αὐτή, παρεξηγήθηκε ἀπὸ τοὺς δυτικοὺς ζωγράφους ποὺ ἀντιλήφτηκαν τὸ σκῆπτρο σὰν κρίνο μὲ λευκὰ φύλλα καί, στὴ συνέχεια, τοῦ ἔδωσαν τὴν ἑρμηνεία τοῦ συμβόλου τῆς ἁγνότητας τῆς Παρθένου. Ὅμως, κανένα χωρίο τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀρχάγγελος πρόσφερε κρίνο στὴν Θεοτόκο. Ποῦ καὶ ἀπὸ πότε ἔγινε αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ στὴ Δύση, σημειώσαμε ἀλλοῦ[8]. Σιγὰ σιγὰ ὅμως, αὐτὸ τὸ θέμα τοῦ κρίνου, πέρασε ἀπὸ τοὺς ζωγράφους τῆς Δύσεως στοὺς εἰκονογράφους τῆς Ἀνατολῆς. Ἔτσι, ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι, δανειστήκαμε ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Δύση αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, ποὺ δὲν ἔχει καμμιὰ ἱστορικὴ βάση καὶ καμιὰ σχέση μὲ τὴν ἱστορική μας εἰκονογραφικὴ παράδοση. Ἀλλά, ἀκόμη περισσότερο, αὐτό τὸ θέμα ἔγινε σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς παραδόσεώς μας τόσο πολὺ μάλιστα ὥστε σήμερα, στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἂν ἕνας ζωγράφος δὲν ἀπεικονίσει τὸν Γαβριὴλ νὰ τείνει τὸ λευκὸ κρίνο στὴν Παρθένο, θὰ ριψοκινδύνευε ἴσως νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ πολλοὺς σὰν ὕποπτος ὡς πρὸς τὴν Ὀρθοδοξία του(!) γιατὶ πιά, αὐτὸ τὸ λευκὸ κρίνο, συνδέθηκε καὶ ἑρμηνεύτηκε σὰ σύμβολο τῆς ἁγνότητας τῆς Θεομήτορος.

Καὶ τώρα ὁ λόγος γιὰ τὴ *Γέννηση τοῦ Χριστοῦ*. Στὴ μεταγενέστερη εἰκονογραφία τοῦ θέματος αὐτοῦ, βρίσκουμε δυτικὲς ἐπιδράσεις ποὺ ὅμως δὲν ἔγιναν ἀφορμὴ διαμαρτυρίας ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Δηλ. στὶς ὀρθόδοξες ἀπεικονίσεις τῆς Γεννήσεως ποὺ χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὴν Ἅλωση, ὁ ζωγράφος, σχεδιάζει τὴ Θεοτόκο ξαπλωμένη σὲ μιὰ στρωμνὴ μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπήλαιο τῆς Βηθλεὲμ ἢ καθισμένη πλάϊ στὴ φάτνη. Γονατισμένη ὅμως ποτὲ δὲ ζωγραφίζεται. Αὐτὸ γίνεται μόνο μετὰ ἀπὸ τὸ 16ο αἰ. μὲ τὴν ἐπίδραση ζωγράφων τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως ποὺ ἀσκήθηκε πρῶτα στοὺς ὀρθόδοξους Κρῆτες ἁγιογράφους οἱ ὁποῖοι εἶχαν μεγάλη ἐπικοινωνία μὲ τὴ Δύση (βλ. Μετέωρα, Ἄθως κλπ.). Προσθέτουμε ἀκόμη, ὅτι στὴν παλαιότερη περίοδο μόνο ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται πλάι στὸ Θεῖο Βρέφος, καὶ κανένα ἄλλο πρόσωπο. Τώρα ὅμως ποὺ ζωγραφίζεται γονατιστή, ἔχει ἀπέναντί της τὸν Ἰωσήφ, γονατιστὸ ἐπίσης. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Αὐτὴ ἡ γονατιστὴ Θεοτόκος, ἔχει τὰ χέρια σταυρωμένα στὸ στῆθος, πράγμα ἐντελῶς ἄγνωστο στὴν ὀρθόδοξη βυζαντινὴ τέχνη. Παρόλα αὐτά, αὐτὸς ὁ τύπος τῆς γονατισμένης Παναγίας, τόσο πολὺ ἀφομοιώθηκε ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ τέχνη τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὥστε πολιτογραφήθηκε πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὸν Διονύσιο ἐκ Φουρνᾶ στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν «Ἑρμηνεία» τῆς Βυζαντινῆς Ζωγραφικῆς, ἔργο ποὺ, ὅπως εἶναι γνωστό, εἶναι τὸ βασικότερο γιὰ τὴ ζωγραφική μας καὶ τὸ ἰδιαίτερα ἐκτιμούμενο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία. Γιὰ τὶς «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἑρμηνεῖες τῶν νέων αὐτῶν στοιχείων ποὺ ἔφερε ἡ Δύση στὴν Ἀνατολὴ (ἐκδήλωση ὑποταγῆς τῆς Θεοτόκου στὸν Υἱὸ ἀλλὰ «καὶ Θεό της», ἀνώδυνος τοκετὸς κλπ.)

παραπέμπω στὸ ἔργο μου «Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν εἰκονογραφίαν». Σχετικὲς μὲ τὴ δυτικὴ ἐπίδραση εἶναι καὶ οἱ διάφορες ρωμαιοκαθολικὲς (ἰταλικὲς κυρίως) κάρτ-ποστὰλ μὲ τὸ θέμα τῆς Γεννήσεως (κυρίως τὴ λατρεία τοῦ Παιδιοῦ) ποὺ κατέκλεισαν τὴν Ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ καί, σιγὰ σιγά, ἔγιναν δεκτὲς ἀπὸ τὸν κλῆρο καὶ ἀπ' τὸ λαό.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε καὶ κάτι ποὺ ἀφορᾶ τὴ *Βάπτιση τοῦ Χριστοῦ* καὶ ποὺ δείχνει πάλι τὴν ξενικὴ ἐπίδραση. Σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη εἰκονογραφία, ὁ Χριστὸς ἱστορεῖται *μέσα* στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ κι ὄχι στὶς ὄχθες του (Δύση) καὶ δέχεται τὸ βάπτισμα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἰωάννη ὁ ὁποῖος ἀγγίζει στὸ κεφάλι Του. Ἔχουμε λοιπὸν ἐδῶ, τὸ βάπτισμα «διὰ καταδύσεως» (par immersion) κατὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση (Κύριλλος Ἀλεξανδρείας). Ἀντίθετα, στὶς παραστάσεις τῆς Δύσεως βλέπουμε νὰ γίνεται ὑπόμνηση στὸ βάπτισμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ποὺ γίνεται «διὰ ραντισμοῦ» (par infusion). Δηλ. ὁ Χριστὸς δὲν εἰκονίζεται μέσα στὸν Ἰορδάνη καὶ κρυμμένος μέχρι τὰ γόνατα περίπου στὸ νερό, ἀλλὰ νὰ στέκει στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ δέχεται τὸν «ραντισμὸ» ἀπὸ τὸν Πρόδρομο, ὁ ὁποῖος δηλ. κρατᾶ ἕνα μικρὸ δοχεῖο μὲ νερὸ ποὺ τὸ χύνει στὸ κεφάλι Του. Σήμερα, σὲ πολλὲς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε τέτοιες «μὴ ὀρθόδοξες» εἰκόνες τῆς Βαπτίσεως.

Καὶ ἐρχόμαστε σὲ ἕνα θέμα τῆς εἰκονογραφίας τῆς *Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου,* ἀφοῦ παραλείψω τὴ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει στὸ γενικὸ ὀρθόδοξο τύπο τῆς «εἰς Ἅδου καθόδου» μὲ τὸ δυτικὸ τύπο τοῦ Χριστοῦ ποὺ «ἐκπηδᾷ ἀπὸ τὸν τάφον» ἐνῶ ὁ ἄγγελος «αἴρει τὸν λίθον», πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ κατὰ καιροὺς καὶ ἔγραψα καὶ εἶπα[9]. Μιλῶ ἐδῶ, εἰδικὰ γιὰ τὸ θέμα τῆς *ἀπεικονίσεως τῆς Θεοτόκου στὴ σκηνὴ τῆς Ἀναστάσεως,* στοιχεῖο κοινὸ καὶ στὴν Ὀρθόδοξη καὶ στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ Εὐαγγέλιο δὲν ἀναφέρει ὅτι ἡ Θεομήτωρ παραβρέθηκε τὴν ὥρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Υἱοῦ της. Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ γιὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔγινε ἄρθρο πίστεως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως. Οἱ meditationes τοῦ Bonaventura καθὼς καὶ οἱ «Χρυσοὶ Θρῦλοι» (légendes dorées) τοῦ Jaques de Voragin ἐπέδρασαν πολὺ καὶ στήριξαν τὴ σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰγνάτιου Λογιόλα ποὺ διατύπωσε στὸ ἔργο του Exercicios espiritualis (1548). Ἀλλὰ στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὸ πρᾶγμα εἶναι θεολογούμενο. Ἡ παρουσία δηλ. τῆς Θεοτόκου στὴν Ἀνάσταση, δὲν εἶναι διδασκαλία ἐπίσημη τῆς Ὀρθοδοξίας. Παρόλα αὐτά, ἀπὸ τὸν 6ο κιόλας αἰ. ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς ἐκφράζει αὐτὴ τὴν πεποίθηση στὸ περίφημο Κοντάκιο τῆς Σταυρώσεως ὅπου ἀκοῦμε: «Θάρσει, θάρσει, Μῆτερ, ὅτι *πρώτη* μὲ ὁρᾷς ἀπὸ τοῦ τάφου». Τὸν 9ο αἰ., ὁ ἐπίσκοπος Νικομηδείας Γεώργιος σημειώνει ὅτι ἡ Θεομήτωρ παρέμεινε στὸν τάφο «καὶ διεκαρτέρει» ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔφυγαν, γι' αὐτὸ καὶ πῆρε τὴν τιμὴ νὰ δεῖ πρώτη τὸν Ἀναστάντα. Τὰ ἴδια γράφει τὸ 12ο αἰ. ὁ Θεοφάνης ὁ Κεραμεὺς καὶ τὸ 14ο αἰ. ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ Θεοτόκος παρέστη, εἶδε τὸν Ἀναστάντα καὶ *μόνο* αὐτὴ ἔλαβε τὸ προνόμιο νὰ τὸν ἀγγίξει. Μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς καὶ ἡ ὀρθόδοξη ζωγραφικὴ εἰκονίζει, ἀπὸ πολὺ νωρίς, τὴν παρουσία τῆς Θεοτόκου στὴν Ἀνάσταση. Ἔτσι τὴν συναντοῦμε τὸν 6ο αἰ. στὸ Εὐαγγελιάριο τοῦ μοναχοῦ Rabbula, ὅπου μόνο αὐτὴ κρατᾶ τὰ πόδια τοῦ Κυ-

ρίου. Παρόμοια ἀπεικόνιση ἔχουμε καὶ στὸν Ἅγιο Μάρκο Βενετίας, κατόπιν στὸ Ἅγιο Ὄρος κλπ. Πολὺ ὡραῖες ἐπίσης ἀπεικονίσεις τοῦ τύπου συναντᾶμε στὶς εἰκόνες τῆς κρητικῆς σχολῆς, ὅπως π.χ. τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ τὸν 16ο αἰ. Ὥστε μὲ τὸ θέμα αὐτό, ἔχουμε ἀκόμη ἕνα ἄλλο κοινὸ σημεῖο μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ εἰκονογραφία καὶ τὸ ὁποῖο δὲν προσέχτηκε ὅσο θὰ ἔπρεπε μέχρι σήμερα.

Ἀλλὰ καὶ μιὰ διαφορὰ τῶν Ἐκκλησιῶν στὴ γενικότερη εἰκονογραφία τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ Ὀρθοδοξία τονίζει ἰδιαίτερα ὅτι μὲ τὴν Ἀνάσταση «χαρᾶς τὰ πάντα πεπλήρωται». Ἐπιμένει στὴ χαρά, σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα δῶρα τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ τέχνη δὲν τὸ παρέλειψε κι αὐτό. Νά, π.χ. μιὰ τοιχογραφία στὴν Καστοριὰ (Ναὸς Παναγίας Ρασιώτισσας, 1553) μὲ τὴν εἰς Ἅδου Κάθοδο ὅπου πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ ἔχουμε (ὅπως τὸ βεβαιώνει καὶ ἐπιγραφή) τὴν ἀπεικόνιση τῆς ΧΑΡΑΣ μὲ προσωποποίηση, δηλ. μὲ τὸ κεφάλι μιᾶς ὡραίας ἀγγελικῆς μορφῆς (ποὺ ἀπεικονίζεται στὸ κέντρο καὶ ἄλλων ὅμοια προσωποποιημένων δώρων τοῦ οὐρανοῦ) ἐνῶ ἄγγελοι κρατοῦν τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους καὶ ἀριστερά, τὸν *χαροποιὸν* Σταυρὸν (...ἰδοὺ γὰρ ἦλθε διὰ τοῦ Σταυροῦ χαρὰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ...»)[10].

Ἄφησα τελευταῖο ἕνα ἄλλο εἰκονογραφικὸ θέμα τὸ ὁποῖο ἀφορᾶ γενικότερα τὴν ὅλη Ἐκκλησία. Τὴ γέννησή της. (Δὲν ἐνδιαφερόμαστε ἐδῶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς προϋπάρξεώς της —πρὸ τῶν αἰώνων— δηλ. γιὰ τὴν προΰπαρξή της στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἢ γιὰ τὴν Ἐκκλησία τὴ λεγόμενη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κλπ.). Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποία συνηθίσαμε νὰ θεωροῦμε προϊὸν τοῦ θριάμβου. Δηλ. προϊὸν τοῦ θριάμβου τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς. Καὶ δίκαια, ἀφοῦ αὐτὴ τὴ μέρα ἔχουμε τὴν ἐπίσημη ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο. Ἔτσι γνωρίζουμε τὴν Πεντηκοστὴ ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ὡς γενέθλια μέρα τῆς Ἐκκλησίας. Παρόλα αὐτά, Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πηγαίνουν πιὸ πίσω. Μᾶς ὑπενθυμίζουν ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς Πεντηκοστῆς ὑπάρχει τὸ πάθος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Ὅτι τὴν Πεντηκοστή, τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐπισφράγισε ἐκεῖνο ποὺ ἔκαμε στὸ Σταυρὸ ὁ Ἱδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία, λένε, γεννήθηκε «διὰ τοῦ Σταυροῦ» τοῦ Κυρίου καὶ τὸ ἱδρυτικὸ διάταγμα ὑπογράφηκε ἀπὸ τὸ αἷμα του. Ἀκριβῶς τὸ σχίσιμο τοῦ καταπετάσματος τοῦ ἰουδαϊκοῦ ναοῦ σημαίνει τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῆς Συναγωγῆς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὅπως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ «ὑπνώσαντος» Ἀδάμ δημιουργήθηκε ἡ Εὔα, ἔτσι καὶ ἀπὸ τὴν πλευρά τοῦ «ἐπὶ Σταυροῦ ὑπνώσαντος» Χριστοῦ γεννήθηκε ἡ νέα Εὔα, δηλ. ἡ Ἐκκλησία. Μεταξὺ ἄλλων Πατέρων, ὁ Ἐπιφάνιος τῆς Κωνσταντίας Κύπρου[11] σημειώνει ὅτι ἡ οἰκοδόμηση τῆς Εὔας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἀδὰμ ἔγινε ἀπὸ τὸ Θεὸ «ἵνα δείξῃ τὸν μὲν Κύριον ἀπὸ Μαρίας ἀναπλάσαντα ἑαυτῷ σῶμα, ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς πλευρᾶς *οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν*, ἐν τῷ νυχθῆναι αὐτοῦ τὴν πλευρὰν...». Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος πάλι εἶναι κατηγορηματικός[12]. Ἀπὸ τὴν κεντηθεῖσα πλευρὰ —λέει— τοῦ Σωτῆρα «μυστήριον ἀπόρρητον ἐτελεῖτο. Ἐξῆλθε γὰρ ὕδωρ καὶ αἷμα. Οὐχ ἁπλῶς δὲ οὐδὲ ὡς ἔτυχεν αὗται ἐξῆλθον αἱ πηγαί· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἡ *Ἐκκλησία συνέστηκε* ...». Ἔτσι λοιπόν, ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου γεννήθηκε ἡ Ἐκκλησία τὴν Μεγάλη Παρασκευή. Ἐξάλλου, σ' ἕναν ὕμνο τῆς Ἐκκλησίας, ἀκοῦμε τὴν παρά-

κληση πρὸς τὸ Χριστό: «στερέωσον Κύριε τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτήσω, τῷ τιμίῳ σου αἵματι». Ἀκόμη, τὴν μεγάλη Πέμπτη, ἕνας ὕμνος, μὲ τοὺς Μακαρισμοὺς ἀναφέρει: «Ἡ ζωηφόρος σου πλευρὰ ὡς ἐξ Ἐδὲμ πηγὴ ἀναβλύζουσα, τὴν Ἐκκλησίας σου Χριστὲ ὡς λογικὸν ποτίζει παράδεισον...». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος εἶναι κατηγορηματικός: «Dormit Adam ut fiat Eva, moritus Christus ut fiat Ecclesia».

Μὲ ὅλα αὐτὰ ποὺ σημείωσα παρὰ πάνω, συμφωνεῖ καὶ ἡ χριστιανικὴ τέχνη Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἔχουμε λοιπὸν ἐδῶ ἕνα κοινὸ σημεῖο, ἕνα εἰκονογραφικὸ θέμα ποὺ ἑνώνει καὶ αὐτὸ τὶς Ἐκκλησίες. Σὲ πολλὲς παραστάσεις τῆς Σταυρώσεως (ἤδη ἀπὸ τὸν 9ο αἰ.) βλέπουμε ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ Σταυρωμένο Χριστὸ νὰ εἰκονίζεται μιὰ νέα καὶ ὡραία γυναίκα ἡ ὁποία συλλέγει σ' ἕναν κρατήρα τὸ αἷμα τοῦ Σωτήρα ποὺ ρέει ἀπὸ τὴν πλευρά Του. Καμιὰ φορὰ ἕνας ἄγγελος παραστέκεται, ἐνῶ πάντοτε ἀπὸ πάνω μιὰ ἐπιγραφὴ κατονομάζει τὴν γυναίκα: Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ. Ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ αὐτὴ τὴ γυναίκα (πλάϊ στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ Χριστοῦ) παριστάνεται μιὰ ἄλλη γυναίκα γριὰ καὶ ἄσχημη, ἡ ὁποία, καμιὰ φορά, ἀπομακρύνεται βίαια ἀπὸ ἕναν ἄγγελο. Μιὰ ἐπιγραφὴ τὴν ὀνομάζει καὶ αὐτή: Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ. Μεταξὺ πάρα πολλῶν παραδειγμάτων σημειώνω: τὸν cod. Paris. Gyr. 74 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης στὸ Παρίσι, τὴν τοιχογραφία τῆς Μαυριώτισσας Καστοριᾶς καὶ τοῦ Ἁγ. Νεόφυτου στὴν Κύπρο, δηλ. μνημεῖα τοῦ 12ου αἰ. Ἐπίσης τὴν τοιχογραφία στὴν Τράπεζα τῆς μονῆς Πάτμου, τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰ. καὶ τὴν τοιχογραφία τῆς Studenitsa Γιουγκοσλαβίας, τοῦ 13ου αἰ. Στὴ Δύση συναντᾶμε τὸ θέμα σὲ πολλὰ ἐπίσης μνημεῖα τοῦ 12ου κυρίως καὶ 13ου αἰ., ὅπως π.χ. στὸ vitrail τῆς Bourges, τῆς Sens, Rouen κλπ., κι ἀκόμη σὲ μικρογραφία στὸ Hortus Deliciarum. Ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι πιὸ ἐντυπωσιακὸ εἶναι ἕνα γαλλικὸ χειρόγραφο στὸ ὁποῖο εἰκονίζεται ἡ Ἐκκλησία σὰν νεαρὴ κόρη νὰ ξεπετιέται κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ τὴν δεξιὰ πλευρὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου, δηλ. νὰ γεννιέται ἀπὸ τὴν «νυγεῖσαν πλευρὰν». Πλάι μάλιστα, μιὰ ἐπιγραφὴ ἐπεξηγεῖ: «Jesus en mortant a donné naissance à l' Église et a aboli tous les pouvoirs de la Synagogue».

Ὅλα ὅσα ἐξέθεσα παραπάνω, δὲν εἶναι ἀντίθετα στὴν κοινὴ πίστη ὅτι ἡ Πεντηκοστὴ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἡ μεγάλη μέρα τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ παραδείγματα ποὺ ἔφερα, σημαίνουν ὅτι ἡ τέχνη ἀκολουθώντας τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέχεται ὅτι ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ ἔρρευσε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Σωτήρα γεννήθηκε ἡ Ἐκκλησία. Μ' ἄλλα λόγια, στὸ Σταυρὸ ὑπογράφτηκε μὲ τὸ αἷμα Του τὸ διάταγμα τῆς Ἱδρύσεως. Ἀλλὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, τὸ ἅγιο Πνεῦμα *σφράγισε* τὸ Διάταγμα μὲ τὴ μεγάλη σφραγίδα τῆς Τρισυποστάτου Θεότητας καὶ ἐπομένως ἔχουμε τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὴν ἐπίσημη καὶ πανηγυρικὴ ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο. (Θὰ λέγαμε παραστατικότερα, τὴν δημοσίευση στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως). Τὸ ἕνα συμπληρώνει τὸ ἄλλο. Καὶ νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐποχή μας, δηλ. τὸ νὰ κατανοήσουν οἱ Ἐκκλησίες μας ὅτι ἡ Ἐκκλησία προέρχεται *ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ ἀπὸ τὸ μαρτύριο,* καὶ ἐπομένως, ὅτι ἡ πορεία της θὰ εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν ἀγωνία τοῦ καιροῦ μας ποὺ εἶναι τόσο δύσκολος. Πρέπει δηλ. νὰ κατανοηθεῖ ὅτι εἶναι μέσα στὸ αἷμα τῆς Ἐκκλησίας τόσο τὸ μαρτύριο τοῦ Σταυροῦ (οἱ ὠδίνες τοῦ τοκετοῦ της) ὅσο καὶ ὁ θρίαμβος τῆς Πεντηκοστῆς.

Τὰ παραδείγματα τῆς εἰκονογραφίας ποὺ ἀνάφερα στὴν ὁμιλία αὐτή, ἀποτελοῦν φυσικὰ ἐπιλογὴ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ μνημονεύσω. Μὲ ὅλα αὐτὰ γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ ζωγραφικὴ ἀκολουθεῖ καὶ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ τὰ παραδείγματα ποὺ σημείωσα, ἔγινε φανερὴ ἡ διαφορὰ καὶ ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ πλευρὰ μεταξὺ τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τῆς Δύσεως, ὅπως ἐπίσης ἔγιναν ἀντιληπτὲς καὶ οἱ σχετικὲς ἐπιδράσεις. Καὶ ὡς συμπέρασμα μποροῦμε ἀκόμη νὰ ποῦμε ὅτι σήμερα, μάλιστα μὲ τὴν ἀφορμὴ τοῦ διαλόγου τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θέσεων τῆς σύγχρονης τέχνης, οἱ Ὀρθόδοξες εἰκόνες δὲν ἀντιμετωπίζονται πιὰ στὴ Δύση σὰν κατασκευάσματα αἱρετικῶν, ἀλλὰ ἀντίθετα, εἶναι ἐκεῖ ἀντικείμενα μεγάλης τιμῆς καὶ εὐλάβειας, τόσο ἀπὸ τὸν κλῆρο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν λαό. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι κλῆρος καὶ λαός, ποὺ ἀποτελοῦν μαζὶ τὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτιμοῦν τὰ κοινὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα πλησιάζουν τὶς Ἐκκλησίες καὶ ἐγκαταλείπουν τὸ παλιὸ πνεῦμα τῶν προκαταλήψεων. Καὶ ἀκόμα περισσότερο, αὐτὰ ποὺ εἴπαμε σημαίνουν ὅτι ἡ χριστιανικὴ τέχνη μπορεῖ νὰ προσεγγίζει τὶς καρδιὲς μας καὶ νὰ μᾶς ὑπενθυμίζει ἰδιαίτερα τὸ μεγάλο χρέος τὸ ὁποῖο μᾶς ἐπιβάλλει ἡ σημασία τῆς ἑνότητας στὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μόνου Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἡ ὁμιλία ἔγινε στὴ γαλλικὴ γλώσσα. Τίτλος της La peinture théologique de l' Orthodoxie et le mouvement oecuménique.
2. Βλ. Κ. Καλοκύρη, Ἡ ναοδομία καὶ ἡ σύγχρονη τέχνη, Θεσ/νίκη 1978, σ. 204 κἑ.
3. Διευκρινίζω ἐδῶ ὅτι λέγοντας ὀρθόδοξη τέχνη ἐννοῶ τὴν τέχνη τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, γιατὶ αὐτὴ χαρακτηρίζει καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση.
4. Ἔστω κι ἀφοῦ τὴν εἶδαν μέσα ἀπ' τὸ μάτι τῆς μοντέρνας.
5. Συνήθως γιατὶ τὸν βρίσκουμε καὶ στὴν κόγχη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Σχετικὰ βλ. K. Kalokyris, The Byzantine wall paintings of Crete, ἔκδ. Red Dust, New York 1973, σ. 50 κἑ.
6. Βλ. πρόχειρα: Cynthia Pearl Maus, Christ and the fine Arts, New York and Evanston, 1959 ὅπου διάφορα δείγματα. Τὸν «ρομαντικὸ» Χριστὸ τοῦ Sallman βλ. στὴ σ. 545.
7. Γιὰ τὸ νόημα τοῦ Παντοκράτορα, βλ. στὸ βιβλίο μου Ἡ Ζωγραφικὴ τῆς Ὀρθοδοξίας σ. 125 κἑ.
8. Ἡ Θεοτόκος εἰς τὴν εἰκονογραφίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Θεσσαλονίκη 1972 σ. 118 κἑ.
9. Π.χ. στὰ βιβλία μου: Ἡ Ζωγραφικὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, σ. 139 κἑ. καὶ The essence of Orthodox Iconography, Brookline Mass. 1971, σελ. 32 κἑ., κ.ἄ.
10. Καλοκύρης, Ζωγραφικὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, σ. 142.
11. Κατὰ Ἀντιδικομαριανιτῶν, Migne P.G. 42, 729.
12. Ὑπόμνημα στὸν Ἰωάννη, P.G. 59, 461 κἑ.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ
ΤΟΥ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Β΄ Συνεδρίου, τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἀναπέμπεται δοξολογία πρὸς τὸν Θεόν, διότι μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη Ὀρθόδοξοι Θεολόγοι ἐξ ὅλων τῶν ἐν λειτουργίᾳ σήμερον ἀνὰ τὸν κόσμον Θεολογικῶν Σχολῶν, Ἀκαδημιῶν καὶ Ἰνστιτούτων συνῆλθον εἰς τὸ Διορθόδοξον Κέντρον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης ἐπὶ δεκαήμερον πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσίς της σήμερον».

Εἰς πάντας τοὺς Συνέδρους κατέστη κοινὸν βίωμα ἡ σπουδαιότης, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὰς ἀνὰ τὸν κόσμον Θεολογικὰς Σχολὰς καὶ τὰς Ἐκκλησίας, ἃς αὗται ἐξεπροσώπησαν ἐν Πεντέλῃ, ὁ παράγων τῆς κοινωνίας, τῆς ἀλληλογνωριμίας ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς γλώσσης ὡς καὶ ἐξ ἐπόψεως τοῦ διαφόρου πλέγματος προβλημάτων, ἅτινα ἀντιμετωπίζονται ὑπὸ τῶν διαφόρων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σήμερον. Πνεῦμα πιστότητος πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως, ἔντονον ἐκκλησιολογικὸν ἐνδιαφέρον, ἰδίᾳ ἐν οἰκουμενικῇ ἀναζητήσει καὶ δραστηριότητι, διάχυτος ἀγάπη μεταξὺ τῶν Συνέδρων ὑπῆρξαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Συναντήσεως.

Βεβαίως, ταῦτα δὲν σημαίνουν ὅτι δὲν ἐνεφανίσθησαν καὶ δὲν ὑπεστηρίχθησαν καὶ θεολογικαὶ ἀπόψεις ἐπὶ διαφόρων θεμάτων ἀποκλίνουσαι ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὰς Εἰσηγήσεις καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν Σχόλια, διεπιστώθη δὲ ἰδιαιτέρως εἰς τὰς καθ' ὁμάδας συζητήσεις.

Συντόμως θὰ δημοσιευθοῦν τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου, ἐξ αὐτῶν δὲ θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνωτέρα καὶ πληρεστέρα ἐκτίμησις τῆς ἐν τῷ Β΄ Συνεδρίῳ ἐμφανισθείσης προβληματικῆς τῶν κοινῶν ἁπάντων τῶν Ὀρθοδόξων Θεολόγων τάσεων καὶ προσπαθειῶν.

Ὑπῆρξεν ἁπανταχοῦ ἐμφανὴς ἡ ποιμαντικὴ διάστασις τῆς σκέψεως καὶ τὸ ἔκδηλον ἐνδιαφέρον τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου διὰ τὰ φλέγοντα θέματα τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἡ ἀγωνία καὶ συμμετοχὴ αὐτῶν εἰς τὰ προβλήματα, ἐνώπιον τῶν ὁποίων θέτει ἡ ἐποχή μας τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν: ἰδεολογίαι, ἐκκοσμίκευσις καὶ εὐδαιμονισμός, βία, κοινωνικὴ δικαιοσύνη, εἰρήνη κ.λ.π.

Συζητήσαντες τὸ γενικὸν θέμα «Ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ πραγμάτωσίς της σήμερον» εἴχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσωμεν τὸ ἐπίπεδον τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἀνὰ τὸν κόσμον σήμερον, τὰς κρατούσας ἐν αὐτῇ τάσεις, καθὼς καὶ ποῖα εἶναι τὰ καίρια ἐπὶ μέρους προβλήματα, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐπιληφθοῦν οἱ Ὀρθόδοξοι Θεολόγοι τὸ ταχύτερον δυνατὸν πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ χρέους των ἔναντι τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν λαῶν ποὺ ὑπηρετοῦν. Ἐπρόκειτο περὶ Συνεδρίου μελέτης μὲ προοπτικὴν τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως διὰ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι στενωτέρας ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν.

Τὸ προσεχὲς Συνέδριον ἀπεφασίσθη ὅπως συνέλθῃ μετὰ τετραετίαν, καθωρίσθη δὲ ἡ μεθόδευσις τῆς προετοιμασίας αὐτοῦ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ – ΘΕΟΛΟΓΟΙ
ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ – ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

– Prof. D. ABRUDAN,
Bulevard Victoriei W. 9, Sibiu 2400, Rumania
– Rev. Prof. M. AGHIORGOUSSIS,
50 Goddard ave., Brookline, Mass. 02146, USA
– Καθ. Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ
Εὐφράνορος 12, Ἀθήνα
– Πανοσ. Ἡγούμενος ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ (ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ)
Μονὴ Σίμωνος Πέτρας, Ἅγ. Ὄρος
– Θεοφ. Ἐπισκ. Καθ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ (ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ)
Β. Φρειδερίκης 1, Ν. Ψυχικὸ
– Καθ. Ι. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Mr. J. ANCHIMIUK,
al Swierczeskiego 52, 03-402 Warsaw, Poland
– Σ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, Προσωπικό,
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Ὑφηγ. Π. ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΣ
Θεολ. Σχολὴ Ἀθηνῶν
– Prof. C. ANDRONIKOFF,
16, rue de Condé, 7500 Paris, France
– Ὑφηγ. ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Bishop ANTONY OF PLOIESTI,
29 rue Antim, 70666 Bucarest, Rumanie
– Ν. ΑΡΦΑΝΑΚΙΣ, Προσωπικό,
Θεμ. Σοφούλη 6, Θεσσαλονίκη
– P. BALJIEV,
8 Borichte 4, Sofia, Bulgaria
– Archbishop BASIL (KREVOSCHEINE),
29 rue de Chevaliers, 10560 Bruxelles, Belgium
– Παν. Ἡγούμενος ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ (ΓΟΝΤΙΚΑΚΗΣ)
Μονὴ Σταυρονικήτα, Ἅγ. Ὄρος

– Prof. G. BEBIS,
107 Franklin st. Brookline, Mass 02146, USA
– Rev. Dr. FERIZ BERKI,
Petöfi tér 2-1052 Budapest, Hongrie
– Rev. FR. BOUWEN, Παρατηρητής,
Sainte Anne, PO BOX 19079, Jerusalem, Israel
– Prof. ENE BRANIŞTE,
69 rue Plantelov, Bucarest sect. 3, Rumanie
– Prof. ION BRIA, WCC,
150, Route de Ferney, Geneva, Switzerland
– Prof. J. van GANGH, Παρατηρητής,
112 Ravenstrat-B. 3.000 Louvain, Belgium
– Π. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗΣ, Προσωπικὸ
Παραπαμίσου 18, Ἀθήνα (626)
– Μητρ. ΓΑΡΔΙΚΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
Μονὴ Πεντέλης, Ἀθήνα
– Metrop. CHRYSOSTOMOS OF MYRA,
Oecumen. Patriarchate, Istanbul, Turkey
– Prof. ION COMAN,
Str. Cuza-Voda 2, sect. V, Bucarest, Rumania
– Rev. Prof. D. CONSTANTELOS,
Stockton State College, Pomona, N.J. 08240, USA
– Metrop. DAMASKENOS OF TRANOUPOLIS,
37 ave. de Chambesy, Geneva, Switzerland
– Archbishop DAMIANOS OF SINAI,
Monastery S. Caterina, MPO 1358, Israel
– Καθ. Β. ΔΕΝΤΑΚΗΣ
Πανεπ. Ἀθηνῶν
– Θεοφ. Ἐπισκ. ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
22 Σολωμοῦ, Ν. Ψυχικὸ, Ἀθήνα
– Γ. ΔΟΡΒΑΡΑΚΙΣ, Προσωπικό,
Δ. Σολωμοῦ 2, Νίκαια, Πειραιᾶς
– Prof. G. ELTCHANINOFF,
51 Général Leclere, 92130 Issy, France
– Mrs TOMOKO EVDOKIMOV, Προσωπικό,
150, Route de Ferney, Geneva, Switzerland
– Prof. R. FAERBER, Προσωπικό,
5 Ave d' Alsace, 67 Strasbourg, France
– Καθ. ΜΕΓΑΣ ΦΑΡΑΝΤΟΣ
Κρισίλα 34-38 Ἀθήνα (502)
– Rev. E. FORTINO, Παρατηρητής,
64, Via Corridori, Roma-Italia

– Καθ. Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ
Β. Παύλου 66, Π. Ψυχικό
– Μ. ΦΡΕΜΕΝΤΙΤΟΥ, Προσωπικό
– Miss ILSE FRIEDEBERG, Προσωπικό
22 bis, Clochettes, CH-1206, Geneva, Switzerland
– Rev. Prof. A. FURILLAS,
39 Allée Jeanne d' Arc, 93190 Livry-Gargan, France
– Καθ. Γ. ΓΑΛΙΤΗΣ
Πανεπ. Ἀθηνῶν
– Prof. DENO GEANAKOPLOS
History Deptm. Yalle University, N. Haven, Conn. USA
– Δρ. Ν. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΟΥ, Προσωπικό
Μακρυγιάννη 23 Ἀθήνα (625)
– Α. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Προσωπικό
Μακροχωρίου 9 Ἀθήνα (624)
– Δρ. Β. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Προσωπικό
Ἀχαρνῶν-Φολεγάνδρου 25, Ἀθήνα (816)
– Καθ. Α. ΓΕΡΟΜΙΧΑΛΟΣ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Δ. ΓΟΝΗΣ, Προσωπικό
Μαρκορά 23 Ἀθήνα (902)
– Prof. STOYAN GOSHEVICH,
Beograd, Smederevska 10, Yougoslavia
– Ὑφηγ. Γ. ΓΡΑΤΣΕΑΣ
Καραϊσκάκη 6, Ν. Φάληρο, Ἀθήνα
– Prof. N. GUNDIAEV,
Ryleev str. 18/2, G 2, Moscow, USSR
– Rev. Dr. ED. HARDY, Παρατηρητής,
12 St. Mark's Court, Cambridge CB3 9LE, G. Britain
– Rev. Prof. TH. HOPKO,
RT 376, RD 3, Wappingers Falls, NY 12590, USA
– Metrop. IGNATIOS OF LAODICEA,
Greek Orth. Archbishopric, Lattaquie, Syria
– Prof. V. ISTAVRIDIS,
Yeni Yuva sok. 50/3, Cihangir, Beyoglu, Istabul, Turkey
– Rev. Ass. Prof. ATHAN. JEVTICH,
7 Jula 2, 11000 Beograd, Yougoslavia
– Καθ. Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ
Ὑψηλάντου 12 Μαρούσι, Ἀθήνα
– Καθ. Ι. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
28 Ὀκτωβρίου 4, Θεσσαλονίκη
– Καθ. Κ. ΚΑΛΟΚΥΡΙΣ

Πανεπ. Θεσσαλονίκης

- Archbishop SARK. KAREKIN, Παρατηρητής,
  138 E 39 Str. N. York, NY 10016, USA
- Καθ. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗΣ
  Διονύσου 22 Κηφισιά
- Bishop G. KHODRE OF MOUNT LEBANON,
  Hadeth near Beirut, Lebanon
- Prof. ALEXIS KNIAZEFF,
  93, rue de Crimée, 75019, Paris, France
- Prof. T. KOEV,
  Leninplatz 198, 1000 Sofia C, Bulgaria
- Ε. ΚΟΚΚΙΝΟΥ, Προσωπικό,
- Καθ. Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ
  Ἱπποκράτους 52-54 Ἀθήνα (144)
- Καθ. Ε. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
  Τυδέως 3 Ἀθήνα 502
- Καθ. Ι. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ
  Πανεπ. Ἀθηνῶν
- Prof. N. KOULOMZINE,
  93, Rue de Crimée, 75-Paris, France
- Prof. W. KÜPPERS, Παρατηρητής,
  7400 Tübingen, Paul Lechler Str. 11, W. Germany
- Ξ. ΛΕΥΤΕΡΙΩΤΟΥ, Προσωπικό,
  Ρούμελης 9, Χαϊδάρι, Ἀθήνα
- Prof. N. LOSSKY,
  3, Rue St. Louis en L'Ile, 75004 Paris, France
- Φ. ΜΑΛΑΙΝΟΣ, Προσωπικό,
  Ρουσέϊκα, Ἀγρίνιο
- Καθ. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ
  Πανεπ. Θεσσαλονίκης
- Σ. ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ
  Θηβῶν 493, Ν. Λιόσσια, Ἀθήνα
- Prof. GREG. MARCU,
  2400 Sibiu, str. Tribunei 24, Rumania
- Prof. ELIE MELIA,
  5 square D' Aquitaine, Paris 19e, France
- Β. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Προσωπικό
  Πίνδου 11 Ν. Ψυχικό
- Αἰδ. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ
  Πίνδου 11, Ν. Ψυχικό
- Rev. Prof. JOHN MEYENDORFF,
  372 Scarsdale Rd, Tuckahoe, NY, 10707, USA

– Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, Προσωπικὸ
'Αργολίδος 39 'Αθήνα
– Ύφηγ. Ν. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σουλίου 1, 'Αθήνα (142)
– Καθ. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ
Μυκόνου 15, 'Αθήνα (624)
– Ύφηγ. 'Η. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ
Πλάτωνος 7, Ν. Ψυχικὸ
– Δρ. Π. ΜΠΟΥΜΗΣ, Προσωπικό,
Χρυσάφη, 8 'Αθήνα
– Καθ. Ν. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
'Απ. Παύλου 5, 'Αγ. Παρασκευή, 'Αθήνα
– Ε. ΝΙΚΑΣ
Παπάγου 113, 'Αθήνα (624)
– Καθ. Ν. ΝΗΣΙΩΤΗΣ
'Αχιλλέως 5, Π. Φάληρο, 'Αθήνα
– Prof. A. OSIPOV,
Akademia Lavra Zagorsk, USSR
– Γ. ΠΑΙΔΑΡΟΣ, Προσωπικό,
Πρινοπούλου 16, 'Αθήνα (810)
– Ξ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ
'Αγορακρίτου 43, 'Αθήνα
– Δρ. 'Α. ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ
'Ορθόδοξη 'Ακαδημία Κρήτης, Γωνιά, Κρήτη
– Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Προσωπικὸ
Μπενάκη 7, 'Αθήνα (705)
– Καθ. Σ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Π. Νιρβάνα 3, Ν. Ψυχικό, 'Αθήνα
– Καθ. Κ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ
Νικίου 34, Αἰγάλεω, 'Αθήνα
– Δρ. Γ. ΠΑΤΡΩΝΟΣ Προσωπικό,
Παμφυλίας 3, 'Αθήνα (621)
– Metrop. PAUL MAR GREGORIUS, Παρατηρητὴς
PB 98, Kottayam 1, Kerala, India
– Ε. ΠΕΡΣΕΛΗΣ
– Καθ. ΒΛ. ΦΕΙΔΑΣ
Βουλιαγμένης 500, 'Αθήνα (459)
– Dr. M. PIRARD, Προσωπικό,
av. Vandermeerachen 23/5, B1150, Brussel, Belgium
– Prof. DUM. POPESCU,
str. St. Caterina 2, Bucarest, Rumania
– Dr. K. RAISER, Παρατηρητής,

WCC, 150, Route de Ferney, 1211, Genève, Switzerland
– Prof. DUM. RADU,
str. Calea Mosilor, Sect. IV, Bucarest, Rumania
– Rev. Prof. A. RADOVICH,
U1.7 Jula 5, Beograd, Yougoslavia
– Dr. BRUCE RIGDON, Παρατηρητής,
Mc Cormick Theol. Seminary, 5555 South Woodlawn ave., Chicago, 111.60637, USA
– Καθ. Ι. ΡΩΜΑΝΙΔΗΣ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Prof. TH SABEV,
24, Bd. D. Blagoev, Sofia 1606, Bulgaria
– Prof. ALEX. SCHMEMANN, ·
575 Scarsdale Rd., Grestwood, NY 10707, USA
– Prof. CONST. SCOURAT,
Zagorsk, Moscow Theological Academy, USSR
– Υφηγ. ΚΩΝ. ΣΚΟΥΤΕΡΗΣ
Θεαγένους 10, Ἀθήνα (507)
– ΚΩΝ. ΣΙΑΡΑΠΗΣ, Προσωπικό,
Μωραΐτου 57 Ν. Ψυχικό.
– ΒΕΛ. ΣΙΔΕΡΗ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Προσωπικό,
Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.
– Καθ. ΜΑΡΚΟΣ ΣΙΩΤΗΣ
Ραβίνου 5, Ἀθήνα (140)
– Rev. JOHANNES SEPPALA,
Ajierinkatu 28B32 SF, 70100 Kuopiolo, Finland.
– Bishop SILAS OF AMPHIPOLIS,
10 East 79th Street, N. York, N.Y. 10021, USA
– B. SIMONS-FISCHER, Προσωπικό,
Robert Kochlaan 3, 6600 Deventer, Netherlands
– Μ. ΣΚΛΗΡΗ, Προσωπικό,
25 Μαρτίου 50, Ν. Ψυχικό, Ἀθήνα
– Σ. ΣΚΛΗΡΗΣ
25 Μαρτίου 50, Ν. Ψυχικό, Ἀθήνα
– Prof. R. SLENCZKA, Παρατηρητής,
Moltkestr. 6,6900 Heidelberg, W. Germany
– GR. SKOBEI,
Ryleev str. 18/2, Moscow G 2, USSR
– Rev. DUM. SOARE,
str. Antim 29, Bucarest 6, Rumania
– ΣΠΟΥΡΛΑΚΟΥ-Α. ΕΥΤΥΧΙΑΔΟΥ, Προσωπικό,
Ἀν. Ζήνη 33, Ἀθήνα (404)

- Prof. DIM. STANILOAE,
Str. Cernica 6, Bucarest 3, Rumania
- Δρ. Α. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Προσωπικό,
Ἐθν. Μακαρίου 19, Ν. Φάληρο, Ἀθήνα
- Rev. Prof. ST. STYLIANOPOULOS,
50 Goddard ave., Brookline, Mass O21146, USA
- Dr. JAR. SUVARSKY,
V. Jàmê 6, 11, Czechoslovakia
- Χ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, Προσωπικὸ
Θέτιδος 25 Ν. Λιόσια, Ἀθήνα
- Prof. MAURICE TADROS, Παρατηρητής,
Anba Rueis bldg., Ramses str. Abbasseyat, Egypt
- Dr. NADIM TARAZI,
Theological School of Balamand, Lebanon
- Π. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΣ; Προσωπικὸ
Ἥβης 43, Π. Φάληρο, Ἀθήνα
- Καθ. ΕΥ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Ἀγαθουπόλεως 44, Ἀθήνα (814)
- Bishop THEODORE OF NAUKRATIS,
PO BOX 3970, Kampala, Uganda
- Σ. ΤΟΠΑΛΗΣ, Προσωπικὸ
Σαρανταπόρου 6, Κοζάνη
- Καθ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ,
Ἀσκληπιοῦ 133, Ἀθήνα (705)
- Ὑφηγ. Β. ΤΣΑΚΩΝΑΣ
Δέγνερ 3, Ἀθήνα (407)
- Prof. G. TZAREV,
Leninplatz 19,1000 Sofia G, Bulgaria
- Ν. ΤΖΙΡΑΚΗΣ, Προσωπικὸ
Ἀλκέτου 4, Ἀθήνα (506)
- Α. ΒΑΛΛΙΑΝΑΤΟΣ, Προσωπικὸ,
Φρίζη 2 Π. Ψυχικό, Ἀθήνα
- Rev. Prof. N.M. VAPORIS,
50 Goddard ave., Brookline, Mass 02146, USA
- Μητρ. ΚΙΤΡΟΥΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ
Κατερίνη
- Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, Προσωπικὸ
Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης
- Prof. S. VERHOVSKOY,
575 Scarsdale Rd., Tuchahoe, NY, USA
- ΚΩΝ. ΒΛΑΧΟΣ, Προσωπικὸ
Φωκέας 3, Ν. Σμύρνη, Ἀθήνα

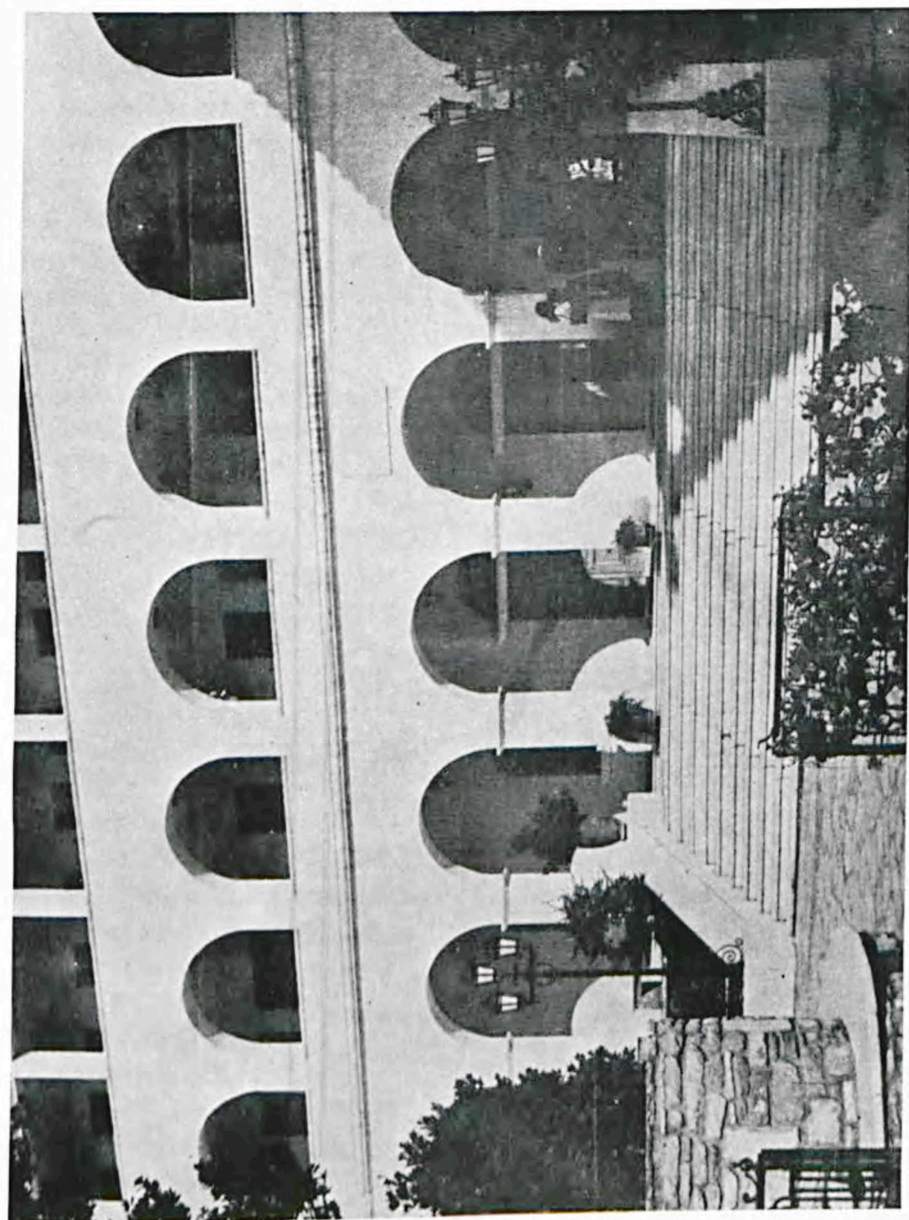
– Prof. C. VOGEL, Παρατηρητής,
15 Rue de Molsheim, 67 Strasbourg, France
– Prof. C. VOICU,
2400 Sibiu, str. Tribunei 24, Rumania
– Mr. M. VOSKRESEENSKY,
A, 124, Novaya Bashivka 22/24, abt 23, Moscow, USSR
– Καθ. Ἠ. ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ
Ἱπποκράτους 146, Ἀθήνα (708/A)
– Ὑφηγ. Χ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ
Σμύρνης 1, Ζωγράφου, Ἀθήνα
– Prof. W. de VRIES, Παρατηρητὴς
P.S. Maria Maggiore 7, OO185, Roma, Italy
– Rev. Ass. Prof. K. WARE,
15 Staverton Rd., Oxford OX2 6XH, England
– Dr. NIK. WYRWOLL, Παρατηρητής,
Reuss Str. 4, D-3380 Goslar, W. Germany
– Ν. ΞΕΞΑΚΗΣ, Προσωπικὸ
Μομφεράτου 7, Ἀθήνα (701)
– Prof. N.A. ZABOLOTSKY,
Tbilisskaja II, Leningrad 194214, USSR
– Καθ. Θ. ΖΗΣΗΣ
Φαναρίου 6, Ἀμπελόκηποι, Θεσσαλονίκη
– Prof. JOHN ZIZIOULAS,
2 Southpark Terrace, Glasgow W2, Gr. Britain
– ΔΗΜ. ΠΕΠΠΑΣ, Προσωπικὸ
Ὁμήρου 26, Ν. Σμύρνη, Ἀθήνα

ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

– Αἰδ. Δρ. ΑΝΤ. ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΣ
Ἰασίου 1, Ἀθήνα (140)
– Rev. EL. AUDI,
Δαβάκη-Πίνδου 5, Γουδί, Ἀθήνα
– Ε. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ
Ἀμερικῆς 9 – Πανεπιστημίου, Ἀθήνα
– Dr. A. ARGYRIOU,
The University, 67 Strasbourg, France
– Ν. ΑΣΗΜΟΜΥΤΗΣ
Π. Ἀμερικῆς 3, Ἀθήνα
– Πανοσ. Π. ΒΕΖΕΝΙΤΗΣ
Ἰασίου 1, Ἀθήνα (146)

– Dr. A. BASDEKIS,
Bockenheimer Landstr. 109, 6 Frankfurt M., W. Germany
– Ν. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ
Ἐλ. Βενιζέλου 10, Ἀθήνα
– Δρ. Χρ. ΜΠΟΥΚΗΣ
– Δρ. Α. ΧΕΛΙΩΤΗΣ
Δαμβολῆ 22 Ἀθήνα (502)
– Dr. D. CORAVOU,
– Dr. JAMES COUCHELL,
25 West 68 str., New York, N.Y. 10023, USA
– Metrop. DIONYSIOS OF MEMPHIS,
POB 2006, Alexandrie, R AS Egypte
– Mr. JOHN DURA,
– Δρ. Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗΣ
Δορπιέων 17β Λευκωσία, Κύπρος
– Rev. FIL. FAROS
50 Goddard ave., Brookline, Mass 02146, USA
– Αἰδ. Δρ. ΚΩΝ. ΦΟΥΣΚΑΣ
Σπαθάρη 3, Ν. Σμύρνη, Ἀθήνα
– Πανοσ. PAUL GAREAU,
Ἀχαρνῶν 246 Ἀθήνα (815)
– Δρ. ΧΡ. ΓΚΟΤΣΗΣ
Πίνδου 25 Ἀθήνα
– Δρ. ΑΛ. ΓΟΥΣΙΔΗΣ
Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης
– Δρ. ΚΩΝ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Τενέδου 26, Ἀθήνα (804)
– Πανοσ. ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΗΑΑΖ
Ἴριδος 12 Ἄνω Βούλα, Ἀθήνα.
– Dr. GABRIEL HABIB
– Dr. E. HUENEMANN,
475 Riverside Drive, N. York, NY 10027, USA
– Α. ΚΑΚΟΥΡΙΣ
– ΑΘ. ΚΑΡΑΜΠΕΤΣΟΥ
Σερίφου 46 Ἀθήνα (817)
– Πανοσ. Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΛΑΣ
Λεοχωρίου 3, Ἀθήνα (114)
– Αἰδ. Μ. ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ,
Δρόσου 6-8, Ἀθήνα (703)
– Α. ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
Τράλλεων 45, Χαλκίδα
– Δρ. Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

– Ν. ΚΟΠΙΔΑΚΙΣ
Σκρᾶ 14 Ἡράκλειο, Κρήτη
– Δρ. Α. ΚΟΡΑΚΙΔΗΣ
Ἀγ. Θηρεσίας 29 Ν. Ἡράκλειο, Ἀθήνα
– Δρ. Α. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ
Λόντου 109, Πάτρα
– Πανοσ. ΣΥΜ. ΚΡΑΪΟΠΟΥΛΟΣ
Πατρ. Διονυσίου 9, Θεσσαλονίκη
– Δρ. ΧΡ. ΚΡΙΚΟΝΙΣ
Νικολάου 55, Θεσσαλονίκη
– Ι. ΛΑΠΠΑΣ
Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο Ψυχικοῦ, Ἀθήνα
– Ι. ΛΕΜΠΕΣΗΣ
Κανάρη 12, Κηφισιά, Ἀθήνα
– ΔΕΣΠ. ΛΙΑΛΙΟΥ
Χ. Μέγδανη 29, Κοζάνη
– ΕΛ. ΜΑΪΝΑΣ
Κρίνων 3 Πολύδροσο, Χαλάνδρι, Ἀθήνα
– ΙΑΚ. ΜΑΪΝΑΣ
Ἀραχώβης, Ἀθήνα (145)
– Δρ. Μ. ΜΑΚΡΑΚΗΣ
Γενναδίου 14, Ἀθήνα, (140)
– Rev. S. MANNA
Basilica S. Nicola-70122 Bari, Italia
– Πανοσ. Μ. ΜΑΝΩΛΗΣ
Κάνιγγος 10, Ἀθήνα (141)
– Ἀντ. ΜΑΡΙΝΟΣ
Εὐφρονίου 26, Ἀθήνα (516)
– Γ. ΜΑΡΤΣΕΛΛΟΣ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Πανοσ. Ἠ. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
Ἱπποκράτους 189, Ἀθήνα
– Δρ. ΑΝΔΡ. ΜΙΤΣΙΔΗΣ
Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Λευκωσίας, Κύπρος
– Σ. ΜΟΥΡΟΥΚΑ
Πλ. Καλλιγὰ 24, Φιλοθέη, Ἀθήνα
– ΕΜΜ. ΜΟΥΡΟΥΛΗΣ
Πλάτωνος 7, Ν. Ψυχικό, Ἀθήνα
– Δρ. ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ
Κτησιφῶντος 5 Ἀθήνα (309)
– Δρ. Γ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ
Σόλωνος 126, Ἀθήνα (145)

– Ν. ΝΑΧΑ
Λυδίας 1, 'Αθήνα (610)
– Δρ. Σ. ΝΑΝΑΚΟΣ
'Αγ. Σεραφείμ 9, Θεσσαλονίκη
– Δρ. Π. ΝΕΛΛΑΣ
Κεδρινοῦ 21, 'Αθήνα (146)
– Πανοσ. Δ. ΝΙΚΟΥ
Αἰγίου 6-10, 'Αθήνα (306)
– Δρ. ΚΩΝ. ΝΟΥΣΚΑΣ
Κορομηλᾶ 54 Θεσσαλονίκη
– Πανοσ. Γ. ΝΟΒΑΚ
'Ασκληπιοῦ 67, 'Αθήνα
– Δρ. ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Πανεπ. Θεσσαλονίκης
– Δρ. Π. ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ
Βάφρας 2, Γιαννιτσά
– Πανοσ. Θ. ΠΟΡΤΕΛΑΝΟΣ
'Αμισσοῦ 3. Ν. 'Ιωνία, 'Αθήνα
– Πανοσ. Δρ. Μ. ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ
'Ιασίου 1, 'Αθήνα (140)
– Πανοσ. Ι. ΠΟΥΛΟΥΠΑΤΗΣ
Μονὴ Παρακλήτου, 'Ωροπός.
– ΣΤ. ΡΑΜΦΟΣ
– Δρ. Γ. ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ
Εὐρυδάμαντος 39, 'Αθήνα (405)
– Γ. ΡΟΔΙΤΗΣ
Δερβενακίων 5 Καλλιθέα, 'Αθήνα
– Rev. CORN. RODOUSSAKIS
Greek Orth. Patriarchate, BOX 19652, Jerusalem, Israel
– Πανοσ. ΑΝΤ. ΡΩΜΑΙΟΣ
Μονὴ Παρακλήτου, 'Ωροπός.
– Αἰδ. 'Ι. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
Μονὴ Πεντέλης, 'Αθήνα
– Πανοσ. Καθ. Δ. ΣΑΛΑΧΑΣ
'Αχαρνῶν 246, 'Αθήνα (815)
– ΙΩ. ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ
'Αδριανουπόλεως 17, Θεσσαλονίκη
– Πανοσ. Δρ. 'Ι. ΣΠΙΤΕΡΗΣ
'Αχαρνῶν 246, 'Αθήνα (815)
– Δρ. Γ. ΣΤΟΓΙΟΓΛΟΥ
28 'Οκτωβρίου 64, Θεσσαλονίκη
– Πανοσ. Α. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἱπποκράτους 189, Ἀθήνα (145)

– Δρ. Α. ΤΙΛΛΥΡΙΔΗΣ
Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Λευκωσίας, Κύπρος
– Δρ. ΧΑΡ. ΤΖΟΓΑΣ
Νοταρᾶ 6, Ἀθήνα
– Δρ. Ι. ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ
Ἀμερικῆς 9, Ἀθήνα
– Δρ. Σ. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ
Δοϊράνης 40, Θεσσαλονίκη
– Ν. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
– Δρ. Α. ΘΕΟΧΑΡΗΣ
Παιδ. Ἀκαδημία Τριπόλεως
– Πανοσ. Τ. ΤΡΙΒΙΖΑΣ
Ἀριστοτέλους 136 Ἀθήνα (813)
– Πανοσ. Ν. ΤΣΟΛΙΔΗΣ
Δορυλαίου 26, Ἀθήνα (601)
– Πανοσ. Σ. ΖΩΜΑΣ
Μονὴ Πεντέλης, Ἀθήνα
– Δρ. DIVEK ZEOUNDE
Μονὴ Πεντέλης, Ἀθήνα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ: **ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.** ΤΗΛ.: 9217513